LIBRARY OF
THE UNIVERSITY
OF ILLINOIS

FROM THE LIBRARY OF
CONTE ANTONIO CAVAGNA
SANGIULIANI DI GUALDANA
LAZZELADA DI BELREGUARDO
PURCHASED 1921

Rare Book & Special
Collections Library

945
M93an

1773
v.6

LUDOVICI ANTONII
MURATORII
OPERA OMNIA.

ANTIQUITATES ITALICAE MEDII AEVI,

SIVE

DISSERTATIONES

De Moribus, Ritibus, Religione, Regimine, Magiſtratibus, Legibus, Studiis Literarum, Artibus, Lingua, Militia, Nummis, Principibus, Libertate, Servitute, Foederibus, aliiſque faciem & mores Italici Populi referentibus poſt declinationem Rom. Imp. ad Annum uſque MD.

OMNIA ILLUSTRANTUR ET CONFIRMANTUR

INGENTI COPIA DIPLOMATUM ET CHARTARUM VETERUM,

Nunc primùm ex Archivis Italiae depromtarum,

ADDITIS ETIAM

NUMMIS, CHRONICIS, ALIISQUE MONUMENTIS NUNQUAM ANTEA EDITIS.

AUCTORE

LUDOVICO ANTONIO MURATORIO
SERENISSIMI DUCIS MUTINAE BIBLIOTHECAE PRAEFECTO.

Arretino Seminario & Collegio Eccleſiaſticorum Caſtilionenſi Epiſcopalibus alteram hanc editionem curantibus.

TOMUS SEXTUS.

ARRETII MDCCLXXV.
Typis MICHAELIS BELLOTTI Impreſs. Epiſcop. ſub ſigno PETRARCAE.

SUPERIORIBUS PERMITTENTIBUS.

Digitized by the Internet Archive
in 2013

http://archive.org/details/antiquitatesita6mura

945
M23un
1775
v.2

DE DIVERSIS PECUNIAE GENERIBUS,

QUAE APUD VETERES IN USU FUERE.

DISSERTATIO VIGESIMAOCTAVA.

182485

DISSERTATIO VIGESIMAOCTAVA.

Quam ego nunc mihi propono materiem, levi brachio, utique fateor, ſum pertractaturus. Argumentum enim perquam vaſtum plus otii exigeret, atque in juſtum Librum excreſcere facile poſſet. Ut ergo aliquam Lector habeat notitiam Pecuniae, quae barbaricis Seculis in uſu fuit, haec pauca ediſſeram. Uti apud Romanos, ita & apud Italicos Reges Gothos, Langobardos, Francos, & Germanos, triplici pecuniae ſpecie publicum commercium peragebatur, *aureâ* ſcilicet, *argenteâ*, atque *aereâ*, uti in praecedenti Diſſertatione ex Caſſiodori verbis oſtendi. Aliquando etiam fuerunt & Nummi, quales aevo noſtro, ex aere & argento mixto conflati. Nullum autem uſitatius nummorum genus antiquitus fuit, quàm *Solidorum*. Erant Aurei primo; deinde fuerunt & Argentei; eorumque appellatio ante Conſtantini Magni tempora invaluit.

A Vide Codicem Theodoſianum. Ibi non una in Lege *Solidorum* mentio habetur. Ibique de eorum pondere & aeſtimatione non ſemel agitur. Certum eſt, tunc nonniſi Aureos fuiſſe: idque evincunt diſerta Imperatorum verba. Quare qui Solidum tunc dicebat, *Aureum* ſignificabat. In Libello *de Menſuris* antiqui Scriptoris
B Anonymi apud Goëſium, inter Scriptores de Re Agraria, legitur: *Duodecim unciae Libram, viginti Solidos continentem, efficiunt. Sed veteres Solidum, qui nunc Aureus dicitur, nuncupabant*. Et diu quidem perduravit in Italia Solidorum, ſive Aureorum nomen & uſus. An & ipſi Langobardi Reges in ſuis Legibus ad infligendam
C poenam Legum contemtoribus paſſim Solidorum nomine uſi, *Aureos* ſignificarint, incertum eſt mihi. Certum contra arbitror Langobardis quoque regnantibus fuiſſe Solidos ex auro in Italia uſurpatos. Cujus rei teſtem habeo nobilem Chartam, quam ego olim ex inſigni Archivo Lucenſis Archiepiſcopii deſcribebam, ubi (quod eſt in tanta antiquitate rarum apud Ita-

482485

Italos) autographa membrana adſervatur. Ibi verò fit mentio *Walperti glorioſi Ducis*, cujus auctoritas incertum eſt, num in Urbe & Comitatu Lucenſi concluderetur, an etiam ſe protenderet ſuper univerſam Tuſciam Langobardorum, cujus caput Luca fuit. Hac de re vide Diſſertationem V. *de Ducibus*.

Venditio domus ac terrarum facta Walperto Duci Urbis Lucenſis a Lupo Viro Honorabili, Anno 736.

IN nomine Domini Dei Salvatoris noſtri Jeſu Chriſti. Regnante Domno noſtro Liutprand viro excellentiſſimo Rege Anno Regni ejus Vicenſimo Quarto, & precellentiſſimo Nepote ejus Domno noſtro Hilprand Rege Anno Primo, Menſe Martio, Indictione IV. Conſtat, me Lupo Vir Honorabilis vinditor, filio quondam Audoald, habitatore Caſtello Urſi, ideo hac die vendidiſſit, tradedit & tradidiſſit & tradedit vobis Domno Walpert glorioſo Duci *per Miſſo veſtro Fuſio, ideſt Caſa, ubi manere videor, res ..... ancillas, vineis, campis, ſilvis, cultum adque incultum, mobile vel inmobile, omnia & ex omnibus, de quantam ad manum mea habere viſus ſum in integrum vobis tradedit & ſuſcepit ad vos Domno Walpert glorioſo Duci pro Miſſo veſtro Fuſio pretium placitum & definitum* Auri Solidos vigenti, ... *in dominio & in veſtra, cui ſupra tradedimus eſſe poteſtatem poſſedendum ...... abeas, teneas, atque poſſedeas, ed ad tuos poſteros derelinquendum liveram habeas poteſtatem. Et quod non credo, ſi ego Lupo Vir Honorabilis vinditor, ſeu heridibus ..... aliqua ſopoſita perſona vobis ipſa vinditionem ſubtragere voluerit, vobis eam menime defenſare non potuerimus ſeu heredibus meis, conponet vobis vel ad heredibus veſtris dubla conditionem meliorata rem & cartula vinditionis in ſua permaneat firmitatem. Quam verò cartula vinditionis mee Deodati Notario reſcrevendam rogavi, & ſuper manum meam proprium Sancte Crucis ſignum fecit, & teſtes ut ſubſcriverent vel ſignum facerent conrogavit .... in Menſe ſupraſcripto per Indictione ſupraſcripta.*

✠ *Signum Lopi ... vinditori qui ...*

✠ *Signum manus Teupertum filio quondam Rachis de Luca teſtis.*

Ego Deodatus Notarius hanc cartulam vinditionis poſt traditam complevit & dedit.

Uti jampridem Florentinius in Monument. Comitiſſae Mathildis animadvertit, & poſt eum Pagius in Critic. Baron. ex hiſce notis Chronologicis elucet, *Hilprandum*, ſive *Hildeprandum*, *Liutprandi Regis Nepotem*, non Anno DCCXL. (quod Sigonius tradidit) ſed quidem Anno DCCXXXVI. ſeu potius DCCXXXV. conſortem Regni fuiſſe datum Liutprando Regi. Quaeſtionem hanc fuſius a me agitatam habes in Diſſertatione XIV. *de Servis*. Heic autem memoratos videmus *auri Solidos viginti*. Teſtantem quoque habeo Grimaldum infra laudandum, in Vaticana Bibliotheca Inſtrumentum adſervari antiquiſſimum in papyro Aegyptiaca ſcriptum, qui Clariſs. Virum Marchionem Scipionem Maffejum fugit, ubi commemorantur *aurei Solidi*, *dominici*, *probati*, *obrizati*, *optimi*, *penſantes*, *integri ponderis*, *ſingulares numero*, *ſuper vendicione ſex unciarum fundi Geniciani*. *Actum Ravennae per Julianum*

Fo-

Forum Civitatis Ravennae Scriptorem. *Teſtes Euſebius Arinſcutarius, Florentinus ex Praefectis* (aut Expraefectus) *Piſtorum, Oderiſcus Probus ex Primiceriis Nomenclatorum* (vel Exprimicerius), *Petrus Colliciar. ante cuſtodiam carcerum*. Ita in aliis papyris ab eodem Marchione Maffejo editis legimus *auri Solidos dominicos, probatos, obrizatos, optimos, penſantes*. At nunc peto ego, ſi praeter Aureum nullus alius Solidus agnoſcebatur, hoc eſt ſi nondum erant Argentei Solidi: cur *Solidos Auri* heic memoratos vides, quum Solidos tantùm nominare ſatis fuiſſet? Quoties nunc dicimus *una Dobla, uno Zecchino, un' Unghero*, non addimus *d' oro*, quia non niſi ex Auro Nummi iſti cuduntur. Et certe quo tempore in uſu fuere Solidi A duntaxat Aurei, uno *Solidorum* nomine mos fuit uti. *Omnes Solidi, in quibus Noſtri Vultus ac veneratio una eſt*, inquit Conſtantinus Magnus in Lege primâ, Tit. 22. Lib. 9. Codic. Theodoſiani. Ita in Lege 13. Tit. 6. Lib. 12. ejuſdem Codicis legimus: *Quotieſcumque Solidi ad largitionum ſubſidia perferendi ſunt &c.* Ita in aliis B Legibus, & apud Gregorium Magnum variis in locis, ut alios Scriptores praetermittam. Quid eſt ergo, quod in Chartis Seculorum ſubſequentium non *Solidos* tantùm commemorare veteres conſueverunt, ſed *Solidos Aureos*, aut *Auri*? Accipe & alterum documentum, ex eodem Archiepiſcopali Archivo Lucenſis Urbis depromtum, ubi primigeniam pergamenam ego olim legebam.

Emphiteuſis, ſeu uſus domus, quam a Walprando Epiſcopo Lucenſe Auſelmus Vir Devotus ſe tenere agnoſcit, Anno 746.

IN *Dei nomine. Regnante Domino noſtro Ratchis vir excellentiſſimus Rege, Anno Regni ejus Secundo, in ipſa Kalendas Septembri, Indictione XV. feliciter. Manifeſtu ſum ego Auſelmi Vir devotus, quia reprometto & iſpondeo, atque manus meam facco tivi* Domno *venerabili* Walprand Epiſcopus, *ut in caſa tua in loco Wamo, uvi quondam bone memorie genitor meus avitare viſus fuerat, & ividem natus eſt, ut in ipſa caſa uſque in diebus vite mee ividem reſedire diveamus & cunſuetudo ipſejus caſe, quas parentis noſtris ficerunt per ſingulus annus perexolvere diveamus tam ego quam & filius meus, & ipſa ſupraſcripta caſa, & res bene lavorare & cunſervare, ſi correctum fueret. Et ſi ego qui ſupra Auſelmi, vel meus eredis, ipſa ſupraſcripta caſa, & res ejus bene non cunſervaremus, & angaria, quas* C *uſum habuit ipſa caſa, minime perexolſerimus, cumponamus tivi Domno Walprando Epiſcopus, vel ad tuos erides* auri Soledus nomero ſexagenta, *& exeat inanis & vacuus foras. Quam meis repromeſſionis cartula, & Perteradu Clericus ſcrivere rogavi, & ſubter ſigna ſancte Croci feci.*

Actu in Domo ſancte Eccleſie, Re- D *gnum & die ſupraſcripta feliciter.*

✠ *Signum manus Auſelmi Viri devoti repromeſſori & conſervaturi.*

✠ *Signum manus Juvacimi Clerici teſtis.*

✠ *Signum manus Luci venerabili Presbiteri teſtis.*

✠ *Signum manus Mauriperti Presbiteri teſtis.*

E ✠ *Signum manus Auriperti de Guamo teſtis.*

✠ Signum manus Abamundi Clerici teſtis.

Ego Pertevadu Clericus & dectator Gaudentio Presbitero magiſtro meo iſcripſi ..... dedi.

Gaudentius Presbiter pro ſupraſcripta manus meas ſupſcripſi & confirmavi.

Et heic habemus *auri Solidos numero ſexaginta*, quod, uti nuper ajebam, indicare videtur, tunc etiam in uſu fuiſſe *argenti Solidos*. Ego nihil decerno, id tantùm moniturus, ſaltem uſurpatos Saeculo ſubſequenti *Solidos Argenteos*. En Chartam autographam, quam ego olim exſcripſi ex eodem Tabulario Archiepiſcopii Lucenſis, ubi haec ſunt verba,

Ubertus Diaconus ab Ambroſio Lucenſi Epiſcopo Eccleſiam in beneficium accipit, eique cenſum pollicetur, Anno 847.

IN Dei nomine. Regnante Domno noſtro Lothario Imperatore Auguſto, Anno Imperii ejus, poſtquam in Italiam ingreſſus eſt, Vigeſimo Quinto, Nonas Madias, Indictione X. Manifeſtu ſum ego Uppertus Diaconus filio bone memorie Fratelli, quia tu Ambroſius *gratia Dei bujus ſancte* Lucane Eccleſie *humilis* Epiſcopus *per cartula ad cenſum vobis perſolvendum dediſti mihi, ideſt Eccleſia, cui vocabulum eſt beati Sancti Gervaſii, ſita in loco Verriana, quod eſt Plebe Babtiſmalis pertenentes ipſis Domui Epiſcopatui veſtri Sancti Martini ipſa Dei Eccleſia Sancti Gervaſii cum caſis domnicatis ſive maſſariciis cum fundamentis, curtis, ortis &c. quantum ad ipſa Eccleſia Sancti Gervaſii ubicumque eſt pertenentes in integrum, exceptato exinde ille Caſe maſſaricie cum rebus ſuis, quas Ebruardo Vaſſallo tuo in beneficio abere videtur, quas mihi menime dediſti. Nam aliis omnibus Caſis & rebus ad ipſa Eccleſia pertenentes, ut ſupra dixi, & mihi dediſti, in integrum habere divead a preſenti die jam dicta Eccleſia cum Caſis & rebus, quas mihi dediſti, in mea ſit poteſtate abendum, regendum &c. & in ipſa Eccleſia officium & luminaria uſque ad Miſſarum ſolemnia recto moderamine fieri debeam per me aut per meam diſpoſitionem, & pro omni cenſum & juſtitia exinde tibi vel ad ſucceſſoribus tuis per me aut per Miſſo meo vobis vel ad loco poſito veſtro ...... ad ipſo Domo per ſingulos annos in Menſe Martio cenſum dare & perſolvere debeam* Argentum Solidos Viginti bonos denarios expendiviles de *tertio in tertio annos*. Quando circatas ad conſignationes faciendum de Pleve in Pleves veſtras feceritis, *ſi ibidem ad ipſa Pleve Sancti Gervaſii... ego vos, & homines veſtros, quem vos ibi conduxeritis, recipere & paſcere, ſeo manſione dare debeam tantum. Et ſi a me vobis hec omnia ſupraſcripta capitula per ſingulos annos ſic non fuerit adimpleta, vel ſi ego predicta Eccleſia cum Caſis & rebus, quas mihi dediſti, relaxavero, vel ſi pejorata adparuerit, ſpondeo ego qui ſupra Uppertus Diaconus componere tibi, qui ſupra Ambroſius Epiſcopus, vel ad ſucceſſoribus tuis penam* Argentum Solidos tricentos, *quia taliter inter nos convenit, & duas Cartulas Adalfridi Notarius ſcribere rogavi.*

Actum Luca.

Ego Uppertus Diaconus in ac cartula a me facta manu mea ſubſcripſi.

Ego Teudimundus rogatus ab Uppertu me teſte ſubſcripſi.

Ego

Ego Petrus Clericus Notarius rogatus ab Upperto Diacono me teſte ſubſcripſi.

Ego Teudilaſcius Archidiaconus ſubſcripſi &c.

Ego Adalfridi Notarius poſt tradita complevi & dedi.

Verba illa heic animadvertenda: *Quando Circatas ad Conſignationes faciendum de Plebe in Plebes veſtras feceritis.* Nomine *Circatae* ſignificantur Viſitationes ruralium Paroeciarum, tunc ab Epiſcopis factae. Inde Italicum *Cercare*. *Conſignationis* autem appellatione *Confirmationis* Sacramentum, cujus conferendi causâ Epiſcopi per rura ſuae Dioeceſis peragrabant. Sed quod ad argumentum noſtrum attinet, commemoratos heic videmus *Argentum Solidos viginti bonos denarios expendibiles*, & infra *Argentum Solidos trecentos*. Ita videbis infra Anno DCCCVII. commemoratos *Solidos Argenteos*. Quodnam verò Aurei Solidi pretium olim foret, nunc breviter inquirendum. Jacobus Gothofredus, vir inter Eruditos Legum Interpres celeberrimus, illuſtraturus Legem unicam Tit. 24. *de oblat. Votorum*, Lib. 7. Cod. Theodoſ. ad argumentum hoc plura congerit, quae deſcribere ſupervacaneum puto. Illud ſolùm meminiſſe juvat, ſub Conſtantino Magno (ſi fides Gothofredo) octoginta quatuor Solidos, ſive Aureos, conſtituiſſe Libram Auri; & Solidos ſeptem Unciam auri: quae tamen ſententia a Gronovio improbata fuit. Quod certum eſt, Valentinianus ſenior ſeptuaginta duobus Solidis conſtare Libram voluit, non Aureorum pondere imminuto, ſed eorum tantùm numero imminuto in libram, ac proinde extrinſeca eorum aeſtimatione auctâ. Quot autem Denarii aerei olim Solidum Aureum conſtituerent, Caſſiodorius nos docet Lib. prim. Epiſt. 10. ſcribens: *Sex Millia Denariorum Solidum eſſe voluerunt:* quod & ex Codice Theodoſiano confirmari poteſt. Memorantur etiam apud veteres *Siliquae*, earumque mentio occurrit in Lege 258. Rotharis inter Langobardicas, ubi jam adnotavi ex Gregorio Magno, *Solidum Aureum* conſtare apud Romanos *ex viginti quatuor Siliquis*. Iſidorus ex *viginti* tantummodo Solidum conſtituit. Verùm non minus olim quàm nunc, auro & argento bellum indicebatur a Principibus, atque a Populis ſingulis curantibus ex eorum pretio adaucto captare lucrum. Ac propterea inſtabilis eorum ſemper aeſtimatio fuit, & arduum propterea negotium nobis foret rite materiem hanc pertractare. Ingentem ſane pretii monetarii mutationem neceſſe eſt invexerit tempus & hominum cupiditas. Videtur enim Libra auri redacta tantummodo ad Solidos XX. aureos. Id Carolus Magnus indicat in Lege 23. *de Heribanno* inter Langobardicas, ubi haec habet. *Qui verò non habuerint amplius in ſupraſcripto pretio, valente niſi Libras III. Solidi XXX. ab eo exigantur, ideſt Libra una & dimidia.* Supra quoque audivimus Anonymum teſtantem, Libram auri completam fuiſſe XX. Solidis. Ad haec novimus ex altera ejuſdem Caroli Lege, quae eſt 76. *de omnib. debit.* inter Langobardicas; quot Denariis olim Solidus aureus conſtaret, nempe XL. ſed procedente tempore pretium redactum ad XII. Denarios duntaxat fuit. *De omnibus* (ita ibi legitur) *debitis ſolvendis*, ideſt de poenis Fiſco debitis perſolvendis, *ſicut antiquitus fuit conſuetudo, per XII. Denarios Solidi ſolvantur per totam Salicam Legem, excepto ſi Leudes, ideſt Saxo aut Frixo Salicum occiderit, per LX. Denarios So-*

A *lidi ſolvantur*. Uti animadverti in Notis, Codex Eſtenſis diſerte habet per *XL. Denarios* non verò per LX. quod & Baluzius adnotarat, MStos alios ſequutus. Animadverte etiam, quid habeat Synodus Francofordienſis Anno Chriſti DCCXCIV. quò confluxere etiam Epiſcopi Italici, conſidente eodem Carolo Magno. Ibi ſta- B tutum fuit Canone IV. ut annona carius non vaeniret tempore caritatis, quàm abundantiae, eaque *ad modium publicum, & noviter ſtatutum venumdaretur. De modio de avena, Denarius unus. Modio hordei, Denarii duo. Modio Sigali, Denarii tres. Modio frumenti, Denarii quatuor. Si verò in pane vendere voluerit, duodecim pa-* C *nes de frumento, habentes ſingulos libras duas, pro Denario dare debeat: ſigalatios quindecim aequo pondere pro Denario: ordeaceos viginti ſimiliter penſantes: avenaceos viginti quinque ſimiliter penſantes*. Tum Canone V. aperte proditur, Denarios illos *ex mero argento* fuiſſe. In Lege Salica Tit. 57 Cap. 5. *ſexcenti Denarii* reddunt *Solidos quindecim*. Et Tit. 2. Cap. prim. *centum viginti Denarii faciunt Solidos tres*, ita ut ſinguli Solidi conſtituerentur ex Denariis XL. Neque mutatio illa pretii Solidorum tantummodo facta fuit, ut poenae delictis impoſitae, quae ex Solidis indici ſolebant, minuerentur, imminutá extrinſecâ Solidorum aeſtimatione: ſed etiam in publicum commercium idem uſus pertranſiit. Opportuna ad id oſtendendum erit Charta, quam ex ſupralaudato Lucenſis Archiepiſcopii Archivo, ubi ejus autographum adſervatur, ego deſcripſi.

Traditio Eccleſiae Sancti Terentii ab Alberto Clerico facta Walprando Presbytero, cum reſervatione penſionis ſive cenſus, annuente Jacobo Epiſcopo Lucenſe, Anno 807.

D *IN nomine Patris & Filii & Spiritus Sancti. Carolus ſereniſſimus Auguſtus a Deo coronatus, magnus & pacificus Imperator Romanorum gubernans Imperium, qui & per miſericordiam Dei Rex Francorum & Langubardorum, Anno Regni ejus, quo Langubardiam cepit, Trigeſimo Quinto, & filio ejus Domno noſtro Pippino Rege, Anno Regni ejus* E *Vigeſimo Octavo, Menſe Auguſto, Indictione Prima. Manifeſtum eſt mihi Alperto Clerico filio bone memorie Ilprandi Abbati, quia per hanc cartulam ad continendum & meliorandum dare videor tibi Walprando Presbytero, filio quondam Agiprandi Clerici, Eccleſiam beati Sancti Terentii ſita in vico Elingo, quas in mea poteſtate per cartulam confirmavit* Domnus Jacobo Epiſcopo *ipſa Dei Eccleſia una cum caſis & omnibus rebus ad eam pertinentibus, qualiter mibi ab ipſo Domno Epiſcopo obvenit, in tua ſit poteſtate regendi, gubernandi, lavorandi, & meliorandi, atque uſufructuandi, & in ipſa Dei Eccleſia per te aut per alium Sacerdos officium & luminaria ibidem die noctuque fieri debeat ſecundùm Deum; & pro juſtitia exinde per ſingulos annos in natale Sancti Reguli tu mibi reddere debeas* decem Solidos argento de bonos Denarios mundos, groſſos, expendiviles, una duodecim Denarios pro Solido tantum. *Et ſive mibi hec omnia ſupraſcripta capitula per ſingulos annos ſic fuerint adimpleta & conſervata, tu qualiter ſuperius legitur, & ego tibi predicta Dei Eccleſia, & rebus ejus re-*

tollere

tollere queſierimus, aut amplius juſtitia ſuper impoſuerimus, vel qualibet invaſione tibi idem facere, promitto ego qui ſupra Alpertus Clericus componere tibi jam dicto Walprando Presbiter pena argento Solidos centum. *Unde inter nos duas Cartulas qualiter convenit Richiprandum Presbiterum Notarium ſcribere rogavimus.*

Actum Luca.

Ego Alpertus Clericus in hanc cartula a me facta manu mea ſubſcripſi & . . . .

Ego Jacobus *humilis* Epiſcopus *licentiam dedit, manu mea ſubſcripſi.*

Ego Filippus Presbitero rogatus at Alpertus Clericus me teſte ſubſcripſi. &c.

Ego Richiprandus Presbiter Notarius poſt tradita complevi & dedi.

Heic ergo habemus *decem Solidos argenteos de bonis denariis mundos, groſſos, expendibiles, una XII. Denarios pro Solido tantum.* Quare quum conſidero, Solidos argenteos memorari duodecim Denariis conſtantes, eamque notitiam compono cum ſuperius allata Lege Caroli Magni, ubi ad poenas a Salicis hominibus perſolvendas Solidus taxatur tantùm *XII. Denariis*: aliquá mihi ſuboritur dubitatio, num Solidi in Langobardicis Legibus toties nominati, potius *argentei*, quàm *aurei* fuerint, & potiſſimùm quod illic interdum graviſſimae appareant poenae, ſi ex aureis infligebantur; mites verò, ſi ex argenteis. Ego rem in medio relinquo, uti & an Denarii illi, unde Solidus Aureus componebatur, Argentei fuerint, ut Clariſs. Du-Cangius arbitratur. Certe credibile eſt, Solidum Aureum Caroli Magni aevo ex auro revera conflatum, parum ſuperaſſe nummos, quos nunc *mezze Doble* & *Scudi d' oro*, aut *Ducati di Camera* appellamus. Attamen ſunt, qui putant, Solidos eoſdem Aureos quartâ duntaxat parte minores fuiſſe Nummis Aureis, quos nunc nuncupamus *Doble di Spagna*, & *Luigi*. Solidos autem in Lege Salica memoratos Wendelinus in Gloſs. Salico cenſuit aequaſſe pretium Floreni Rhenenſis. Interea e paucis, quae hactenus attuli, juſtus nobis ſeſe offert locus ſuſpicandi, fuiſſe olim Solidos etiam imaginarios ex veris Denariis compoſitos, quemadmodum noſtris quoque temporibus ſunt aliae nummorum ſpecies, ideales tantum, uti apud Britannos nunc eſt Libra Sterlingorum, quae olim ſpecies pecuniae fuit. Apud nos quoque Solidus, ſive ut dicere ſolemus Bononinus aut Bologninus, dividitur in XII. Denarios, qui tamen Denarii olim in uſu fuere, nunc in ſola hominum opinione conſiſtunt. Quod ſi quis reſcire adhuc cupiat, quot Denarii Libram argenti conſtituerent, ego quid uſus haberet Seculo X. in hiſce regionibus patefaciam, Chartam proferens ex Hiſtoria Eccleſiaſtica Regienſi Fulvii Azarii, quae autographa in Eſtenſi Bibliotheca adſervatur. Spectat inſtrumentum hoc ad Proavum celeberrimae Comitiſſae Mathildis, ſimulque prodit lineam aliam Familiae ejuſdem, Parmae commorantem, quam etiam innuit Donizo Lib. I. Cap. I. Vitae Mathildis. In hanc rem etiam videndus Bacchinius in Hiſtor. Monaſter. Padolironenſis.

Atto

Atto filius quondam Attonis Maſſaritias ſex vendit Adalberto, qui & Atto, Comiti conſobrino ſuo & Proavo Comitiſſae Mathildis, Anno 958.

IN *nomine Domini Dei & Salvatoris noſtri Jeſu Chriſti. Berengarius & Adalbertus Filio ejus gratia Dei Reges, Anno Regni eorum Deo propicio Hoctavo, Menſe Novembris, Indictione Secunda. Conſtat me* Atto filius quondam idemque Attoni de Comitatu Parmenſe, *qui ex Nacione mea profeſſus ſum Lege vivere Langobardorum, accepiſſe, ſicut in preſentia teſtium accepi a te* Adalbertus, qui & Atto, Conſobrino meo, filius quondam Sigefredi de Comitatu Lucenſi, argentum per Denarios bonos Libras ſexaginta, habentes ducenti quadraginta Denarii Libra, *finitum precium, pro Caſis & rebus territoriis illis omnibus, que ſunt Maſſaricies ſex juris meis, qui eſſe videntur in fundo & loco Serzana, & Valle Brumani, cum ſuorum pertinenciis, que rectis & laboratis fuerunt vel fiunt per Johannem, & Serzano, & item Serzano, ſeu item Johanne, atque Benedicto, & Rubiano Maſſariis, una cum Montes duos pertinentes de ipſas Maſſaricias ubi jam antea Caſtris edificatis fuerunt, in integrum. Seu pro ſortes tres ſimiliter juris meas, que rejacent in loco, ubi Silva-plana, & Veriano dicitur, ſimiliter cum ſuis pertinenciis, que rectas & laboratas fuerunt vel fiunt per Rubiano & Ariunto ſeu Alperto Maſſariis, in integrum omnia & ex omnibus, ſicuti ad me in predictis locis Serzana, Valle Brumani, Silva-plana, Veriano ſunt poſſeſſis & defenſatis pertenuerunt per quamvis ordinem, & ſicuti per ſupraſcriptis Maſſariis rectis & laboratis fuerunt vel fiunt in integrum. Et ſunt rebus ipſis* A *in predictis locis Serzana, Valle Brumani, Reviano, Silva-plana, ſuper totis per menſuram & rationem ad perticam legitimam de pedes XII. menſuratam, juges centum quadraginta, inter ſediminas & areis, ubi vitis eſtant, ſeu terris arabilis, atque pratis, ſilvis, atque buſcaleis, ſeu gerbidis juges quadraginta. Et ſi plus rebus juris meas & fundas &* B *loca Serzana, Valle Brumani, Reviano, Silva-plana cum ſuorum pertinenciis inventum fuerit, omnia in tua, qui ſupra Adelberti Comes vel de tuos heredes, aut cui vos dederitis, perſiſtant poteſtatem, vel proprietatem in integrum cum Caſis, Curtis, ortis, areis, cluſuris, campis, pratis, paſcuis, vineis, ſilvis, aſtellareis, inſolis, ripis, rupinis, montibus,* C *aſentibus & deſentibus, uſibus aquarum, aquis, aquarumque ductibus, & fontaneis, ac paturibus, coltis & incoltis, diviſas & indiviſas, omnia & ex omnibus predictis Caſis & rebus territoriis vel maſſariciis in predictas locas, ſicuti ad me, & ad ſupraſcripto quondam idemque Atto Genitor meus fuerunt poſſeſſis & defenſatis, & nobis pertinue-* D *runt juri, & ſicuti per ipſos Maſſarios fuerunt rectis & laboratis in integrum. Quae autem ſupraſcriptis Caſis & rebus territoriis & maſſariciis in predictis Sarzana, Valle Brumani, Silva-plana, Reviano, vel inibi per circum circa locis & vocabulis abentibus vel pertinentibus, ſeu aſpicientibus, qualiter menſura legitur, & inſertum eſt, cum acceſſiones &* E *ingreſſoras earum rerum, ſeu cum ſuperioribus & inferioribus, una cum finibus & terminibus, & cum omni juris aſſe habentibus, vel pertinentibus, tibi*

qui

qui ſupra Adelberti Comes ab hac die & ora per ſupraſcripto argento vendo, trado, emancipo, liberiſieque ab omni nexu publico privatove, & nulli venditis, donatis, alienatis, obnoxiatis, vel traditis, niſi tibi hodie; & facias exinde a preſenti die tu Adelbertus Comes, & heredes tuis, vel cui vos dederitis, aut abere ſtatueritis, proprietario nomine ſine ullius contradictione. Quidem exſpondeo atque promitto me ego qui ſupra Atto vel meos heredes tibi, qui ſupra Adelberti Comes, vel ad tuis heredibus, vel cui vos dederitis, ſupraſcriptis caſis & rebus in predictis locis cum ſuis juris pertinenciis, qualiter ſuperius venumdavi, ab omne contradicentis homine defenſare. Quis ſi defendere non potuerimus, aut ſi vobis aliquid per covis ingenium ſubtrahere queſierimus, tunc in duplum ſupraſcriptis caſis & rebus, ſicut dictum eſt, vobis reſtituamus, ſicut pro tempore melioratis, aut valuerint ſub extimatione in conſimilibus locis, & nihil mihi ex ipſo precio aliquid amplius reddebitis. Dixi.

Actum in loco Inſula Judiciaria Parmenſis.

Signum manibus ſupraſcripti Attoni, qui anc Cartam vindicionis ad omnia ut ſupra rogavi, & ſupraſcriptum argentum accepi. Et ei relecta eſt.

Signum manibus Wiberti filio quondam idemque Wiberti de Baniolo, ſeu Lamberti, qui & Lanzo de loco Monticlo, rogati teſtes.

Signum manibus Teuzoni de Carolio, & Iſelprandi filio quondam Madelberti, rogati teſtes.

Signum manibus Albuini de loco Carubio, & Eriberti de Foczano, ſeu Gauſelmi de Monte-alto, rogati teſtes.

Anſprandus Judex Domnorum Regum rogatus me teſte ſubſcripſi.

Ego Gerardus Notarius Domnorum Regum rogatus teſtis ſubſcripſi.

A *Scripſi ego Petrus Notarius Domnorum Regum, poſt tradita complevi & dedi.*

Quidem ego Aimericus Notarius ſacri Palacii hoc exemplum autenticum vidi, & legi, & ſcripſi, & ſicut in eo continebatur, ut in hoc legitur, neque junxi, neque minui, & exemplavi.

Ego Gerardus Notarius Domini GVELFONIS DVCIS *hoc exemplum autenticum vidi, & legi, & ſicut in eo* B *continebatur, ut in hoc legi & ſubſcripſi.*

Scripſi ego Ubaldus GVELFONIS DVCIS, *hoc exemplum autenticum vidi, legi, & ſcripſi, & ſicut in eo continebatur, ut in hoc legitur, & ſubſcripſi.*

Jam animadvertiſti verba illa, *argentum per denarios bonos Libras ſexaginta, habentes ducenti quadraginta denarii* C *Libra*. Ergo tunc argenti Libram conflaſſe videntur aut X. Solidi, qui e Denariis XXIV. ſinguli conſtabant, aut ex Solidis XX. quorum ſinguli Denarios XII. aequabant. Veri videtur ſimile, per reliquum Italicum Regnum tunc eamdem obtinuiſſe conſuetudinem. Quod tamen difficile ſtatuere poſſis; neque enim iis tempo- D ribus officinae monetariae omnes concordes erant in aeſtimatione Nummorum. Nam uti Gregorii Magni Papae eatate Solidi Gallici minoris pendebantur quàm Romani, ita ſubſequutis Seculis, ac praecipue poſtquam multiplicatae in Italia fuerunt ejuſmodi officinae, ſuſpicari licet, non idem pretium fuiſſe Solidis ac Dena- E riis, qui in diverſis locis cudebantur. In Chronico Vulturnenſi pag. 414. part. II. Tomi I. Rer. Italicarum invenio ad Annum DCCCLXX. *Solidos numero centum quinquaginta Siculos*. Et infra, *Solidos octoginta Siculorum*. Uti & *auri Libram unam Beneventanam*, quae propterea non ejuſdem ponderis aut aeſtimationis fuiſſe videtur, atque aliarum Civitatum. Ita procedente tem-

tempore memoratam invenio *Libram Denariorum Papienſium*, uti ex ſubſequente Charta conſtabit, cujus autographum adſervant Sanctimoniales Regienſes in Aſceterio Sancti Thomae.

Wolmari Epiſcopi Regienſis Decretum, quo Monialibus Sancti Thomae confirmat Plebem Sancti Michaëlis, Anno 1063.

IN *nomine Sancte & individue Trinitatis.* Wolmarus *divino reſpectu ſancte* Regienſis Eccleſie Epiſcopus. *Cum predeceſſorum noſtrorum aliqua juſta ſtatuta ſcriptis vel aliquo indicio ad utilitatem Eccleſie reperimus, decet Epiſcopalem vigilanciam cum omni diligentia conlaudare & corroborare, ut paterno affectu ſubditos regat, & in Dei ſervitio ſtabiles reddat. Audivimus quidem, & pro certo ſcripto cognovimus, anteceſſorem noſtrum* Adalberium *tempore Domni Henrici junioris Imperatoris, pro devaſtatione Eccleſie injuſte facta ex tantillis bonis Eccleſie, que remanſerant, plurima dando deſſudaſſe, ut Imperiali ſubſidio Eccleſia ad nichilum reddacta ſublevaretur . . . . . . Clericos & Monachos & familiam Eccleſie unde aleret, haberet. Hac de cauſa nimia coactus penuria Liuze Monaſterio Sancti Thome Apoſtoli Abatiſſe, cum non haberet, unde tanta perſolveret,* decem Libras Denariorum Papienſium, *quas ipſa ex paterno predio adquiſierat, peciit. Quibus acceptis Corticellam . . . . Vico Martini, que ex parte noſtri Epiſcopii erat, & ex parte Monaſterii Sancti Thome, habendam & in perpetuum tenendam eidem Monaſterio Sancti Thome ſuo decreto conceſſit. Sed cum predictam Corticellam propter violentorum moleſtacionem tenere non potuit, quidquid de Plebe Sancti Michaëlis Archangeli ſibi pertinebat, predicto Monaſterio Sancti Thome ſcripto dedit, eo videlicet tenore, ut ſi ipſe vel aliquis ſucceſſorum ſuorum predictam Corticellam Monaſterio Sancti Thome tenere ſecerit, jam dicta Plebs Sancti Michaëlis ad jus & dominium Epiſcopii redeat: ſin autem non poterit, Monaſterium Sancti Thome predictam Plebem ſine omni moleſtacione alicujus Epiſcopi, donec prefata Corticella de manibus violentorum eripiatur, teneat & habeat. Hoc vero ſcriptis corroboratum, hac noſtrorum fidelium, Clericorum videlicet & Laicorum teſtimonio firmatam cum vidimus, & ſub anathematis vinculo a noſtro anteceſſore factum cognovimus, preſentibus noſtris fidelibus, ſcilicet Archipresbitero & Archidiacono, & relico Clero noſtre Eccleſie . . . . . berto Comite & Rodulſo de Caſule & pluribus aliis, prefatam Plebem Monaſterio Sancti Thome ſecundum predictum tenorem conceſſimus & largiti ſumus, ac ſub anathematis vinculo, & pena viginti Librarum dampnacione a nobis noſtriſque ſucceſſoribus obſervari decrevimus. Si quis hoc infringere temptaverit, maledictionem Dei Patris omnipotentis & Filii & Spiritus Sancti incurrat, & cum omnibus maledictis maledictionis ſententiam percipiat, & predictam penam perſolvat; quod ut verius credatur, & firmius habeatur, noſtra manu ſubter firmavimus, & noſtro Clero obtulimus roborandum.*

Actum eſt Anno Dominice Incarnacionis MLXIII. Pontificatus verò Domni Wolmari Preſulis Anno Primo, VIII. Kalendas Julii, Indictione Prima.

Ego Wolmarus Epiſcopus ſubſcripſi.
Bernardus Archidiaconus ſubſcripſi.
Argicardus Archipresbiter ſubſcripſi.

Al-

Albertus Prepoſitus, & Cuſtos ſubſcripſi.
Joannes Scolarum Magiſter ſubſcripſi.
. . . . . *nerius Clericus ſubſcripſi.*
Eurardus Subdiaconus ſubſcripſi.
Everardus Acolitus . . . . .
Romanus ſubſcripſi.
Uuertus Comes ſubſcripſi.
Tetelmus interfui.

Celebris praeterea, multoque in uſu fuit *Lucenſis* Pecunia. Ejus mentio eſt ſub Langobardis & Francis Regibus; eademque familiaris eſſe perrexit etiam ſubſequentibus Saeculis. *Argentum denarios bonos Lucenſium Libras centum* reperias in Charta Pado- A lironenſi Anni MXCVI. Ejuſdem monetae mentionem exhibet altera Charta, quam mihi ſuppeditavit Sereniſſimi Ducis Mutinae Archivum, ubi occurrunt *Solidi octo Lucenſis denariorum bonorum, & denarii XXI. Lucenſis denariorum bonorum*. Digna autem mihi viſa eſt eadem Charta, quae evulgetur, quòd memoriam nobis ſerva- B rit illius *Alberti Marchionis* ex natione Salica, & *Garſendae Nobilis Comitiſſae*, de quibus mihi fuit ſermo Part. I. Cap. 30 pag. 263. Antiquitat. Eſtenſium. Haec autem ibi leguntur.

Charta commutationis factae ab Alberto Marchione & Garſenda ejus uxore cum Petro filio Baroni de Mundevilla, Anno 1129.

A*Nno ab Incarnatione Domini noſtri Jeſu Chriſti Milleſimo Centeſimo Vigeſimo Nono, XV. die exeunte Menſe Marcii, Indictione VIII. Breve commutationis, ſecuritatis, ac firmitatis, qualiter commutaverunt inter ſe* Albertus Marchio & Garxinda Nobilis Comitiſſa, *& Petrus filius quondam Baroni de Mundevilla, ſicut & a preſenti dederunt inter ſe proprietario nomine, inter ſe ad invicem commutaverunt. Videlicet in primis dedit ac tradidit Petrus Ode ad . . . . . predictis Marchioni & Comitiſſa, ſcilicet rebus territoriis juris Petri, que eſſe videntur in Villicha, que regere . . . . . per Gerardo & Alberto de . . . . . cum ſuis pertinentiis penſionem* Solidorum VIII. Lucenſis denariorum bonorum. *Quidem & ad invicem recepit . . . . . . ab eidem Marchioni & Comitiſſa in cauſa commutationis nomine, ſcilicet terra, qui nominatur terra . . . . quibus eſſe videntur in Billetio, que recta laborata fiunt per Dominicum & filium Lieulli de Bellellio penſione* Denarii XXI. Lucenſis de- C naricrum bonorum. *Et ad invicem inter ſe defendere omni tempore, & eorum heredibus ſibi uni vel alteri in duplum in conſimilibus locis.*

Actum in Palatio Carpenete feliciter.

Hec eſt vel confirmatio teſtium Mel . . . . Mazzolinus de Filina, Dominicus . . . . . ſcereto, Radaldus de Carpene . . . . qui interfuerunt, & teſtes rogati.

D *Ego Ingo Notarius ſacri Palatii hunc Brevem . . . . . ſcripſi & dedi.*

In antecedente etiam Diſſertatione oſtendi, antiquum fuiſſe jus cudendae Monetae Ducibus Venetis. Proinde in Charta Ferrarienſi, quam his adjunctam volo, expreſſos videas *denarios Venetos Libras mille*. Eam ego deſcripſi ex Collectaneis MStis Peregrini E Priſciani, qui circiter Annum MCCCCXC. inter Ferrarienſes rarâ eruditione claruit, uti alibi non ſemel animi grati cauſsâ ſum teſtatus. Heic autem Otto Archiepiſcopus Ravennas ſe tantummodo *Electum* vocat, quòd ab Henrico inter Auguſtos Tertio intruſus in Sedem Ravennatem, non-

dum ab Eccleſia Romana fuerat confirmatus atque conſecratus: quod & Hieronymus Rubeus in Hiſtor. Ravennat. adnotavit.

Otto Archiepiſcopus Ravennas vendit Landulpho Epiſcopo Ferrariae, ejuſque Eccleſiae, Maſſam Firminianam cum Plebe Sancti Stephani, Anno 1104.

IN nomine Patris & Filii & Spiritus Sancti. Anno Dominicae Nativitatis Milleſimo Centeſimo Quarto, Imperante Enrico Henrici Imperatoris Filio, Anno Nono-decimo, die Secundo exeunte . . . . . Indicione XII. in Caſtro Argentee. Quamquam omnis promiſſio ſolis verbis firma & immobilis teneri debeat, tamen ne ea, que promittuntur, oblivioni tradantur, dignum fore duximus, quatenus ſecundùm oris dicta Carta monſtretur inſcripta. Quapropter ego Otto *Dei gratiâ* Electus Archiepiſcopus Ravennatis Eccleſie beati Apollinaris, *per banc refutacionis & tradicionis, atque perpetualis finis & tranſactionis paginam refuto & reddo atque perpetualem finem & tranſactionem facio & ab omni jure & dominio & poteſtate atque virtute noſtra & predicte ſancte noſtre Eccleſie beati Apollinaris alieno tibi preſenti Joanni, qui vocaris de Fir . . . . .* Landulfi *Dei gratia* Electi Epiſcopi de Epiſcopio & Eccleſia Ferrarie Sancti Georgii, *& per vos in prefata Eccleſia Sancti Georgii in perpetuum ad habendum, tenendum, & poſſidendum rem inferius legendam, ſecundum quod per precepti paginam a Papa Adriano in tempore Caroli Imperatoris in prefacta Eccleſia noſtra Sancti Georgii conceſſam & largitam & emancipatam & traditam eſſe dicitur. Totam & integram ſcilicet Maſſam & fondum Firminianae cum omnibus ſundoris & . . . . . . poſitam infra . . . . Comitatum veſtrum Ferrarie infra bec latera. A primo latere alius fundus, qui vocatur Sabloncellus, & flumine Padi percurrente. A ſecundo latere Ocuparius. A tertio latere Finale Rerre, & Cornacervina. A quarto latere . . . . . Et ſimiliter refuto & finem atque perpetualem facio tranſactionem vobis & per vos in prefata Eccleſia Sancti Georgii, totam & integram Plebem & Eccleſiam Sancti Stephani, que ſita & edificata eſt in prefato fundo & Maſſa Firminiane, cum omnibus ſimiliter pertinentiis ſuis, ſicut ſupra legitur. De quibus omnibus, ſicut ſupra dictum eſt, facio finem, & imperpetualem tranſactionem, de omni ſcilicet jure, & impertinencia, & in uſu, ſeu dominio vel ſubjectione & poteſtate atque virtute, quod Eccleſia noſtra Sancti Apollinaris, & noſtri Anteceſſores Archiepiſcopi, & nos quondam uſque ad hanc noſtram habuimus & tenuimus, de tota & integra ſcilicet prefata Maſſa & fundo & Plebe Firminiane, & in Eccleſia Sancti Stephani cum omni jure & pertinentia & uſu & poteſtate & ſubjectione, oſpitatione, dacione & diſtrictu, cum collecta & fodro, & cum omni reſponſione, cum Eccleſiis ſimiliter & Villis, que in prefato fundo Firminiane & Maſſa ſunt edificate & ordinate, cum terris &c. ſimiliter & cum inveſticione, conſecratione, ordinatione & Sinodo & diſtrictu, & cum omnibus Eccleſiaſticis & Secularibus nobis, noſtreque Eccleſie de prefata tota Maſſa & fundo & . . . . atque Eccleſia Sancti Stephani de Firminiana pertinentibus tam ab una ripa Padi, quàm ab alia. Nulla ſci-*

la ſcilicet aput nos, & aput noſtram Eccleſiam Sancti Apollinaris permanente &c. Pro quibus omnibus ſcilicet quia de bonis veſtre preſate Eccleſie Sancti Georgii dediſtis mihi denarios Venecie Libras mille, *hanc preſatam finem & perpetualem translationem feci vobis, Ingelardum Nuncium meum vobis dedi inveſtitorem, qui vos in nomine preſate veſtre Eccleſie Sancti Georgii in omnibus ſupradictis rebus corporaliter inveſtiat, ad habendum &c. Hec quidem omnia promitto ego preſatus Otto Dei gratiâ Electus Archiepiſcopus cum meis ſucceſſoribus Archiepiſcopis preſato Landulfo Epiſcopo Ferrarienſi, ſuiſque ſucceſſoribus preſate Eccleſie Sancti Georgii in perpetuum conſervare. Quod ſi non fecerimus &c. hec refutationis & tradicionis ſeu tranſlactionis pagina, quam ſcribere rogavi Bonumvicinum Notarium & manu mea coram teſtibus inferius legendis firmavi, in die & Indictione preſata.... Henricus, Rodigerius, Henricus, Bernardus Presbiter, Legelardus.......*

Sed quoniam in antiquis Chartis, contractibuſque praecipue initis poſt Annum Chriſti Milleſimum, complura Nummorum genera ac nomina occurrunt, quorum aeſtimatio incomperta eſt, quid mihi in hanc rem animadvertere contigerit, nunc in gratiam minus peritorum prodendum eſt. Jacobus Grimaldus mihi ſupra memoratus, Baſilicae Vaticanae Clericus Beneficiatus fuit, ac circiter Annum MDCXXI. Librum conſcripſit adhuc luce carentem *de Sudario Veronicae*, in Bibliotheca Vaticana, ſimulque & in Ambroſiana adſervatum. Ego inde nonnulla, quae ad praeſens argumentum pertinent, excerpſi, futura, ut ſpero, & ipſa quidem non ingrata amatoribus Italicae, immo & univerſalis Eruditionis. Si quis praeterea complures, variaſque veteris Pecuniae ſpecies colligere velit, Libellum adeat Cencii ſanctae Romanae Eccleſiae Cardinalis & Camerarii, qui Anno MCXCI. Cenſus Apoſtolicae Sedi debitos literis conſignabat. Hunc a me evulgatum Lector infra accipiet in calce Diſſertationis LXIX. *de Cenſibus*. Nimirum illic diverſarum gentium Nummi commemorantur, quorum pretium notiſſimum tunc (non ſecus ac noſtris temporibus ſit pretium vulgarium Nummorum) quum nunc in multa nocte ſedeat, a me lucem, quam poſſum, petit. En Grimaldi verba: *Johannes de Cabroſpino Decretorum Doctor, & Apoſtolicae Sedis Nuntius ad partes Poloniae & Hungariae, ſedente Innocentio VI. Papa, hoc eſt circiter Annum MCCCLVI. Pontificiae Camerae ſchedam exhibuit, indicantem, quaenam tunc foret variorum Nummorum aeſtimatio.*

Florenus cenſualis debiti valet X. Solidos, Denarium I. Denariorum Turpitiorum antiquorum.

Groſſus unus XII. Denarios Turpitios.

Libra auri XCVI. Florenis.

Marcha auri LIX. Florenis.

Uncia auri in auro VIII. Florenis.

Uncia auri in argento V. Florenis.

Marcha auri valet duas partes Librae auri.

Marcha argenti valet duas partes Librae argenti.

Libra argenti valet LXXV. Groſſos.

Marcha argenti ex conventione antiqua in Anglia IV. Florenis.

Marcha argenti in aliis partibus quantum valet communiter tempore ſolutionis.

Libra argenti puri, vel *duae Marchae argenti* VIII. Florenos.

Libra argenti de Anglia ..... IV. Groſſos; & Romanae Curiae VII. Florenos, X. Groſſos; & medium Groſſum.

Libra argenti de Aragonia, *Tuſcia*, *Sardinia*, & hujuſmodi, VII. Florenos, & medium Florenum.

Uncia argenti VII. Groſſos, & medium Groſſum.

Marabotinus argenti unum Florenum minus XII. Denarios Turonenſibus.

Duodecim Malgurienſes unum Groſſum.

Obolus aureus unum Florenum.

Maſſatratius auri duas partes unius Floreni.

Duodecim Denarii Sipionum I. Malachinum.

Malachinus VIII. Groſſos.

Biſuntinus XV. Groſſos, & medium Groſſum.

Tullenus VIII. Solidi, & IV. Denarii valent I. Florenum.

Manteſinus & X. Solidi valent I. Florenum.

Manteſinus IX. Solidi, & V. Denarii valent I. Florenum.

Friguentum & XII. Denarii valent I. Groſſum antiquum & medium.

Tarenus valet, ut infra ſequitur.

Carlenus XVI.

Libra X.

Marabitius auri valet XXIV. Marabitios argenti, ſive unum Florenum, minus XII. Denarios.

In Regno Siciliae citra Pharum maxima *Uncia* eſt LX. Carlenorum Liliatorum.

Tarenus eſt duorum Carlenorum.

Carlenus valet X. grana.

Granum valet VI. Denarios.

Aliae verò pecuniae, ut Floreni, ſunt ad hujus pecuniae pretium aeſtimatae.

Coſina ſeu *Salma grani* eſt IV. Tumulorum.

Item in Regno Caſtellae & Legionis ſunt uſuales Monetae, videlicet *Coronati* valoris V. Obolorum.

Marabitius X. Denariorum; & Sex Coronati valent unum Marabitium; & XXV. Marabitii valent *duplam Maroquitanam*. Et XXII. Marabitii valent *Sciliatum* veterem *Panalhon* .... *Mutonem*, vel *Cathedram*. Atque XXV. Marabitii valent *Agnum*. Atque XXVIII. Marabitii valent *Regalem*. Et XXIV. Marabitii valent *duplam Caſtellanam*. Necnon & XXX. duplae valent *duplam* magnam & latam Saracenorum.

Et ſciendum, quod *Marcha Groſſorum argenti Bohemiae*, valet communiter XLVIII. Groſſos Pragenſes, vel XXIV. *Scotos*.

Item in qualibet Marcha ſunt IV. Fertones.

Item *ſex Scoti* valent unum Fertonem.

Item *unus Scotus* valet duos Groſſos Pragenſes.

Item *unus Groſſus Pragenſis* valet XVI. Denarios.

Item ſciendum, quod in Marcha praedicta ſunt XVI. *Lothones*.

Item *Lotho* valet unum Scutum & medium, vel tres Groſſos, quod idem eſt.

Item quilibet *Ferto* habet IV. Lothones.

Pro *Biſantio* ſolvuntur duae partes unius Floreni.

Pro *Maſſamutino* ſolvuntur duae partes unius Floreni.

Pro *Marabottino* ſolvitur unus Florenus, minus X. Denarios.

Pro *Malachino* VIII. Groſſi argentei.

Iſta Cabroſpinus in ſchedâ illâ MStâ. Ex hiſce Nummis quidam Aurei, quidam Argentei fuere. Quidam etiam, quamquam idem gererent nomen, non tamen ex eodem metallo fabricati erant, ſcilicet aliqui ex auro, alii ex argento conflati. Et primo de *Marabotinis* dicendum, Nummis

A mis videlicet in Hiſpania cuſis, & olim celebratiſſimis. Erant enim procul dubio Aurei. Eorum pretium indicatur a Hieronymo Rubeo Lib. V. Hiſtor. Ravenn. ad Annum MLXXVI. cujus ſunt verba: *Gerardus quotannis penſionem ſolveret duodecim Maraboſinorum* (ſcribendum *Marabotinorum*): *ita in vetuſtiſſimis tabulis hujus locationis,* B *quas nos legimus in Bibliotheca Urſiana, ſcribitur; qui ejus eſſent ponderis, ut ſepteni unciam conflarent*, ideſt auri. Sunt & alia veterum monumenta, e quibus evincitur, aureos fuiſſe Marabotinos. Verum quidem eſt, ſi Grimaldus ſupra laudatus recte ſcripſit, alteram quoque pecuniae Marabotinae ſpeciem, hoc eſt, argenteam in uſu fuiſſe. Ut enim ille tradit, *in Libro Magiſtri Marini de Ebolo, centum quadraginta Marabotini ſunt decem Marchae argenti*. Sed minime haec ſufficiunt ad hujuſmodi opinionem ſtatuendam. Tu interea commemoratos animadverte *Marabutinos aureos Anfuſinos* hoc eſt a Rege *Anſus* (qui nunc *Alphonſus* dicitur) percuſſos, in Charta mihi ſuppeditata a Codice MSto Cencii Camerarii.

Cenſus *trium Marabutinorum auri Anfuſinorum* pro Caſtro de Agantico Magalonenſis Dioeceſis, Anno 1247.

IN *Dei nomine. Amen. Anno Domini Milleſimo Ducenteſimo Quadrageſimo Septimo, die XI. exeunte Majo, Indictione V. Pontificatus Domini Papae Innocentii Anno IV. In praeſentia Magiſtri Boëtii Camerae Domini Papae Clerici, & mei Baſſi Notarii, ac teſtium ſubſcriptorum, Nobilis vir Raymundus Petri, Dominus Caſtri de Agantico Magalonenſis Dioeceſis, aſſeruit,* D *quod annuum Cenſum* trium Marabutinorum Anfuſinorum, *quem poſtulavit ab ipſo ex parte Domini Papae Frater Blancus de Ordine Fratrum Minorum, Nuntius Domini Papae pro Eccleſia Romana, pro Caſtro praedicto numquam perſolvit, nec umquam ſcit hujuſmodi cenſum Eccleſiae Romanae deberi.* E *Sed pro devotione, quam idem Nobilis habet ad Romanam Eccleſiam, promiſit pro ſe, heredibus & ſucceſſoribus ſuis dicto Magiſtro Boëtio, recipienti nomine Eccleſiae Romanae, ſolvere de cetero Eccleſiae Romanae, & Camerae Domini Papae pro ipſa Eccleſia Romana quolibet anno pro dicto Ca-* C *ſtro, nomine Cenſus, dictos* tres Marabutinos aureos Anfuſinos, *quando dictus Nobilis a Nuntio Romanae Eccleſiae fuerit requiſitus. Et ſuper his omnibus praefatus Nobilis praeſtitit corporaliter juramentum. Quo facto idem Nobilis dicto Magiſtro Boëtio nomine Romanae Eccleſiae pro iſto praeſenti quarto Anno Domini Innocentii Papae, tres Marabutinos Anfuſinos perſolvit. Inſuper praedictus Nobilis pro dicto Cenſu integre perſolvendo, ſe heredes & ſucceſſores ac bona ſua omnia perpetuò obligavit.*

Actum Lugduni, praeſentibus Donno Paulo Canonico Lucano Camerae Domini Papae Clerico, Magiſtro Johanne de Manſo Canonico Biterrenſe, Guillielmo de Agantico Burgenſe, Stephano de Sancta Maria Clerico Biterrenſe, Bertrando de Urganicis, & aliis.

Ego Baſſus, filius quondam Domini Roberti, Apoſtolica auctoritate, & nunc Camerae ejuſdem Notarius, quia iis omnibus praedictis interfui, rogatu utriuſque partis ſcripſi & publicavi.

Redeo

Redeo nunc ad ſupra memoratam Cabroſpini ſchedam, in qua *XXII. Marabitii*, ideſt *Marabotini*, ſeu *Marabutini valent Sciliatum veterem*. Num ibi ſcribendum *Liliatum*, an *Scyphatum*, ſive *Schifatum?* Horum Nummorum ſpecies ſaepe occurrit in Chronico Caſinenſi Leonis Oſtienſis, ac in aliis veterum Chartis. *Scyphatorum* quidem curſus praeſertim fuit in Apulia & Calabria. Mentio quoque pecuniae hujus occurrit in Charta, quam ex Archivo Monaſterii *de Patiro*, in Calabria ſiti, deſcripſit Sebaſtianus Paulius e Congregatione Clericorum Matris Dei, Theologus A Auguſti noſtri CAROLI VI. vir ex Eruditione non minus, quàm Eloquentiâ ſacrâ in Italia Clariſſimus: Ibi Caſalis venundati pretium ſunt *quingenti Schifati*, *&* *tres Dextrerii*, ideſt equi. Ibi memorantur W. ideſt *Willelmus Dux Apuliae*, celeberrimi Ducis Roberti Guiſcardi nepos, & ejus mater, ſcilicet *Adela* Comitiſſa, B & ejus filius *Rogerius Comes*, quem Camillus Peregrinius, & Rocchus Pirrus ignoraſſe videntur, quòd patri praemortuus fuerit, & *Riccardus Seneſcalcus Ducis*, & *Valivus* illius, ideſt *Balivus*, ſeu *Bajulus* Willelmi Ducis.

Caſalis Sancti Apollinaris venditio facta Chriſtadoro Admirato Willelmi Ducis Apuliae a Fulcone de Balungerio, ut in jus Monaſterii Sanctae Mariae de Patiro tranſferatur, Anno 1112.

✠ I*N Nomine Domini eterni Salvatoris noſtri Jeſu Chriſti, atque Spiritus Sancti. Ego Fulco de Balungerio notum facio, quoniam Domnum Chriſtadorum Ammiratum & preco nobiliſſimum me requiſiſſe de Caſale, quod alias fuit Kiccini Porcelli, quod dicitur Sancti Apollinaris, & eſt ſecus fluvium Conchilis in iis manſis, quos habeo cum Feudo meo de Braala, ut eum ſibi darem ac concederem pro de ſuis rebus, quum ipſe mihi dare volebat, quum ipſe offerre & tradere illum volebat Monaſterio Sancte Marie de Patiro. Quapropter ego requirens voluntatem* Domini Ducis W. & Comitiſſe ejuſque filii Roggerii Comitis, atque Riccardi Seneſcalchi Ducis ipſi Valivi, *quorum quippe conſenſu do & concedo ſupradicto Ammirato ipſum jam dictum Caſalem cum villanis, ac ſilvis, terris, aquis ac paſcuis, cunctiſque Caſalis ipſius pertinentiis, ſicut ego illum melius tenui per unam diem* C *& unam noctem. Ita ut ipſe jam dictus Ammiratus jure habeat prefatum Caſalem, ac poſſideat, ac poteſtatem habeat eundem ipſum offerre, dare & tradere ſupernominato Monaſterio, ac ipſum Monaſterium, ac pars ipſius Monaſterii habeat atque poſſideat ipſum Caſalem, ut ſupra dictum eſt, cum villanis ac ſylvis, terris & aquis & paſcuis,* D *ſuiſque pertinentiis, neque a me, meiſque heredibus vel ſucceſſoribus, neque a qualibet magna, privataque perſona quicumque tempore aliquam ex ejuſdem contrarietatem habeant conceſſionis. Quicumque tempore violator extiterit, ſciat ſe compoſiturum auri puriſſimi Libras decem: & hec mea conceſſio ſemper firma & inviolabilis remaneat. Quod ut ve-* E *rius credatur, & firmius omni tempore obſervetur, Joannem Ducis Notarium ſcribere rogavi Anno Dominice Incarnationis Milleſimo Centeſimo Duodecimo, Ducatus autem ſupradicti Ducis Anno Primo, Menſis Novembris, V. Indictione.*

ne. Preterea manifeſtum facio, quia propter hanc conceſſionem recepi a ſupradicto Ammirato quingentos Schifatos, & tres Deſtrerios, *& idcirco me, meoſque per ſupradictam compoſitionem obligo heredes, ſi huic conceſſioni quicumque tempore contraire tentaverimus.*

✠ *Signum Crucis proprie manus Fulconis de Balungerio.*

✠ *Signum Crucis proprie manus de Riccardo Seneſcalco.*

✠ *Signum Crucis de propria manu W. Piſcionis.*

✠ *Signum Crucis proprie manus Petri de Factoroſa.*

Ideo verò *Scyphati* appellati videntur ejuſmodi Nummi, quòd ad formam Scyphi cuſi forent, uti Du-Cangius eſt opinatus, qui propterea *Caucios* Nummos pari de cauſsâ ejuſdem ſpeciei fuiſſe cenſet cum *Scyphatis*, quum *Caucum* Graece ſignificet *Scyphum*, ſeu vas potorium. An ita ſe res habuerit, decernere ego non auſim. Illud quidem fidenter ajo, ejuſmodi Graecos Nummos, ſi quidem figuram *Cauci* ſeu *Scyphi* praetulere, Scutellam potius ac pateram fuiſſe imitatos, ſimileſque fuiſſe Mediolanenſium Nummorum argenteorum, Ottonis Magni aevo percuſſorum, qui paululum concavi in medio, aliquantulum in circuitu prominent. De hiſce mihi ſermo fuit in praecedenti Diſſertatione XXVII. *Scyphatos* autem Aureae monetae genus fuiſſe oſtendit idem Du-Cangius, ac poſt eum praelaudatus Pater Paulius in Additamentis ad Beverini Syntagma de Ponderibus. Doërdelinus quoque in Comment. Hiſtoric. de Nummis Germaniae mediae, multa habet de *Cavis* in ea regione percuſſis. Rurſus Nummi Aurei, appellati *Auguſtales*, cuſi fuere juſſu Friderici II. Auguſti, atque in Apulia & Sicilia diſſeminati. In Chronico Richardi de Sancto Germano dicuntur hi Nummi expenſi pro quarta *unciae*. Vulgo autem reputantur ita appellati ab ipſo Friderico II. *Auguſto*. Verùm uti me monuit Cl. V. Apoſtolus Zenus, cui veterum Nummorum eſt inſignis peritia atque ſupellex, ab *Auguſto Caeſare*, cujus vultum in numiſmate Fridericus expreſſit, nummi illi *Auguſtarii*, ſive *Auguſtales*, immo *Aguſtales* ſunt nuncupati. Audi Johannem Villanium Lib. *6*. Cap. 21. Hiſtoriar. *L' Agoſtaro d' oro* (inquit ille) *valea l' uno la valuta d' uno Fiorino e quarto d' oro; e dall' uno lato dello Agoſtaro era improntato el viſo dello Imperadore, e dall' altro un' Aquila, al modo de' Ceſari antichi, e era groſſo di carati venti di fine oro a paragone*. Iſtius pecuniae mentio eſt in Charta Romana, quam ex Regeſto Cencii Camerarii excerpſi.

De conceſſione Caſtri de Arſa in feudum ſub annuo cenſu, facta ab Innocentio IV. Papa, Anno 1253.

I*Nnocentius* Epiſcopus *ſervus ſervorum Dei, venerabili fratri . . . . Epiſcopo Caſtrenſi ſalutem & Apoſtolicam benedictionem. In negotio Fidei, quod tibi contra Haereticorum perfidiam in Patrimonio beati Petri in Tuſcia duximus committendum, fidei tuae zelum, & devotionis fervorem experti, perſonam tuam congruo libenter honore perſequimur, & in iis, quae a nobis pro tuis, & Eccleſiae tibi commiſſae poſtulas incrementis, favorabiliter annuere volumus*

votis tuis. Hinc eſt, quod fraternitatis tuae precibus inclinati, Caſtrum de Arſa cum Rocca, & aliis pertinentiis ſuis, in tua ſitum Dioeceſi, ad Romanam ſpectans Eccleſiam, ſub annuo Cenſu Duorum Auguſtariorum auri, *vel viginti Solidorum denariorum Senatus, noſtrae Camerae perſolvendo, tibi, tuiſque ſucceſſoribus, de conſilio Fratrum noſtrorum, praeſentium auctoritate concedimus Feudi nomine perpetuò poſſidendum: ita tamen quod guerram, pacemque exinde facietis ad noſtrum, ac ſucceſſorum noſtrorum beneplacitum & mandatum. Nulli ergo omnino hominum liceat, hanc paginam noſtrae conceſſionis infringere, vel ei auſu temerario contraire. Si quis autem hoc attentare praeſumſerit, indignationem omnipotentis Dei, & beatorum Petri & Pauli Apoſtolorum ejus ſe noverit incurſurum.*

Datum Laterani, Kalendis Februarii, Pontificatus noſtri Anno Undecimo.

Richardus de Sancto Germano in Chronico, Tomo VII. Rer. Italicar. tempus adnotat, quo cudi coepti ſunt *Auguſtales*: ſcribit enim ad Annum MCCXXXI. *Nummi aurei, qui Auguſtales vocantur, de mandato Imperatoris in utraque Sicilia Brunduſii & Meſſanae cuduntur.* Eorum autem pondus ac pretium, immo & fabricam longe antea adinventam, diſcimus ex additamento ad Chronicon ejuſdem Richardi, primùm edito a Caeſare Vergara in Lib. de Numm. Regni Neapolit. Haec ibi verba: *MCCXXII. Menſe Junii, quidam Thomas de Bando civis Scalenſis, novam Monetam auri, quae Auguſtalis dicitur, ad Sanctum Germanum detulit, diſtribuendam per totam Abbatiam, & per Sanctum Germanum, ut ipſâ Monetâ utantur homines in emtionibus & venditionibus*

A *ſuis juxta valorem ei ab Imperatore conſtitutum, ut quilibet Nummus aureus recipiatur & expendatur pro quartâ unciae, ſub poenâ perſonarum & rerum in Imperialibus Literis, quas idem Thomas detulit, annotatâ. Figura Auguſtalis erat ab uno latere caput hominis cum media facie, & ab alio Aquila.* Sed alios Nummos deterioris materiae, B immo falſos, Fridericus II. procudiſſe dicitur in Vita Gregorii IX. Papae, Tomo III. Rer. Italicar. pag. 584. En verba: *Novus Monetae falſarius, dum aera cudit diverſo charactere, argenti tenui ſuperinductâ cuticula.* Praeterea *Byzantii*, ſive *Byſantii* olim fuere Aurei Nummi a Graecis Imperatoribus Conſtantinopoli percuſſi, C quorum pretium parùm abludebat a Ducatis aureis Venetis, ſive ab Hungaris, ceteriſque Aureis Germanicae nationi familiaribus, & a Florenis aureis Florentinis. *Solidos Byzantios* ſimpliciter, atque interdum *auri Solidos Byſanteos* reperimus in antiquis Chartis, praeſertim Regni Neapolitani & finitimarum regionum, eo- D rumque frequens mentio eſt in Chron. Vulturnenſi, Part. II. Tom. I. Rer. Italicar. Ibi etiam vide commemoratos in Charta Anni DCCCLXXXII. *centum auri Solidos Conſtantinianos*, quos non alios a Byzantiis fuiſſe puto. *Solidi Conſtantini* non ſemel occurrunt in Epiſcop. Salernitan. apud Ughellium. Sed fortaſſe ſcribendum E *Conſtantiniani*, aut *Conſtantinopolitani*. Idem *Conſtantinati*, neſcio an Librarii errore, appellantur in Charta, cujus archetypum adſervatur in Cavenſi Monaſterio. Hanc exerere juvat in omnium Eruditorum commodum.

Do-

Donatio facta Eccleſiae Sancti Felicis in Lucania a Guaimario IV. Principe Salernitano, Anno 1051.

IN nomine Domini. Trigeſimo Tertio Anno Principatus Domni noſtri Guaimarii glorioſi Principis, & Duodecimo Anno Ducatus ejus Amalfie & Surrenti, & Decimo Anno Principatus & ipſorum Ducatuum Domni Giſulfi eximii Principis & Ducis fili ejus, Menſe Martio, Quarta Indictione. Dum coram preſentia ſupraſcripti Domni noſtri Guaimarii ſereniſſimi, & a Deo conſervati Principis & Ducis, eſſemus nos Amatus & Johannes Judices, & plurima ſuorum more ſolito circum adeſſet turba fidelium, ipſe Domnus Princeps & Dux ſemper ſolitus placidum Deo exhibere famulatum, & cupiens in ſanctis Locis de ſuis rebus dare, per hanc cartulam dedit in Eccleſia beati Confeſſoris Felicis, que intra res ſuas, que ſunt in finibus Lucanie, conſtructa eſt, de terris ſuis campeſtribus, & cum vineis, que ſunt propinque ipſi Eccleſie, & ex omnibus partibus terris ipſius conjuncte, per menſuras juſto paſſu hominis menſuratas. A parte Occidentis finis Via, & paſſus centum octoginta. A parte Meridiei eſt finis, ſicut aliquantulum Valitellum diſcernit, & paſſus centum. A parte Orientis ſunt paſſus centum octoginta, & revolvit in ipſam partem Orientis per Vallonem paſſus octoginta ſex. Ab ipſa parte Septentrionis finis ſicut aliquantum Vallone diſcernit, & paſſus ducenti triginta. Cum omnibus que intra ipſas terras ſunt, cunctiſque earum pertinentiis, & cum vice de ipſa Via. Ea ratione, ut ſemper ſint in poteſtate cuſtodum ipſius Eccleſie, & ipſis terris utantur, fruantur, & de uſufructu earum faciant quod voluerint. Et ipſe Domnus Princeps, & Dux obligavit ſe & ſuos heredes ſemper defendere cuſtodibus ipſius Eccleſie ſupraſcriptam dationem ab omnibus hominibus, quibus per ipſos Domnum Principem & Ducem, & illius heredes illud vel ex ipſo quodcumque datum aut obligatum aut alienatum paruerit, & qui pro illorum parte & dato quaſcumque cauſationes de eo ipſis cuſtodibus jam dicte Eccleſie prepoſuerint, & ſicut ſuperius ſcriptum eſt, ipſe Domnus Princeps, & Dux & ejus heredes ipſis cuſtodibus jam dicte Eccleſie non adimpleverint, & ſupraſcripta vel ex eis quidquam removere aut contradicere preſumſerint, obligavit ſe & ſuos heredes componere cuſtodibus ipſius Eccleſie ducentos auri Solidos Conſtantinatos. *Et duas cartulas unius tenoris, hanc, quam ipſi Eccleſie emiſit, & alteram, quam ipſe Domnus Princeps retinet, te Romoaldum Notarium ſcribere precepimus, qui interfuiſti.*

✠ *Ego qui ſupra Amatus Judex.*

✠ *Ego qui ſupra Johannes Judex.*

Adeo autem uſus *Byſantiorum* invaluit, ac tandiu perduravit, ut Saeculo etiam XIV. in Italica Lingua familiaris ejus pecuniae appellatio foret; & quum quis dicebat, ſibi in votis eſſe *l'aver de' buoni Biſanti*, quid ejus verba ſignificarent nemo ſaltem in Tuſcia ignorabat. Eadem ratione in ore Italicae gentis fuit olim familiaris vox *Torneſe*, quo nomine *Turonenſes* Nummi deſignabantur. Nulla autem dubitatio eſt, ut dixi, quin Byzantii ex auro fuerint: quod etiam ediſcere poteris ex Judicato autographo, mihi viſo apud Monachos Benedictinos Arretii in Coe-

Coenobio Sanctarum Florae & Lucillae. Ibi Conſtantinus Epiſcopus, & Hugo Comes poenae nomine in- A dicunt *duo millia Biſancios* auri. Accipe nunc ipſam Chartam.

Placitum Arretii habitum coram Conſtantino Epiſcopo illius Civitatis & Hugone Comite, in quo Guido Abbas Monaſterii Sanctarum Florae, & Lucillae evincit Curtem de Seſto, Anno 1079.

D*Um in Dei nomine, in Palatio* B *Epiſcopatus Aretini in judicio reſiderent* Conſtantinus Aretinus Epiſcopus, *&* Ugo Comes *ad juſticias faciendas ac deliberandas, reſidentibus cum eis Arderico, Gerardo, Johanne Judicibus, Nordilo, Rodulfus, Sigiſmundo . . . . Ildevrando Cauſidicis*, Walfredus Comite, *Pagano de Corſena*, Ugone Vicecomite, C *Uberto filio Bucci, Ildebrando Ugonis filio, Rodulfo filio Maſcari Saraʒino . . . . . Udone, Griſone, Wilielmo, Rainerio filio Griſi, & reliquis pluribus ibidem adſtantibus. Ibique in eorum preſencia proclamaverunt Rainerius de Forano, & Teudicius de Hereditate Rainerii filio quondam Fuſcerii, quam dicebant ſuis uxoribus pertinere ex ſucceſſione predicti* D *Rainerii fratris eorum ab . . . defuncti, quod averſus Monaſterium Sancte Flore, quod de hereditatis illius partem poſſidebat, cujus Monaſterii* Wido Abbas *cum Pagano ſuo Avogatore . . . . hujuſmodi fecerunt reſponſionem, quod prefatus Rainerius in quadam ſua infirmitate teſtamentum fecerat, in quo cuncta ſua bona diſtributa . . . .* E *partem hereditatis, de qua controverſia erat, predicto Monaſterio Sancte Flore judicavit, ſcilicet terciam porcionem de Curte, quod nominatur Seſto. Et teſtibus productis, in eorum praeſencia jam dictus Rainerius ſuam voluntatem auſtenderat. De teſtamento legiptime reddiderunt teſtimonium, & ita vero eſſe, ut Abas Egleſie Sancte Flore cum Pagano Avogato ſuo affirmaverat. His peractis & juſſione Conſtantini Aretini Epiſcopi, & Ugonis Comitis, & predictorum Judicum, predictus Rainerius & Teudicius pro ſe ſuiſque heredibus, & pro eorum uxoribus refutaverunt ſupraſcriptas res predicto Monaſterio, & obligaverunt ſe, quod nec ipſi, nec eorum uxores, vel eorum ac earumve heredes predicto Abati, ejuſque ſucceſſoribus de prefatis Curte nullam controverſiam in poſterum moturos ſub pena* centum Librarum Denariorum Lucenſium. *Inſuper predictus Epiſcopus & Ugo Comes miſerunt in bannum ſupradictum Abatum & ſuum Avogatum, & ſupra prefatas res, ut nulla magna parvaque perſona, eos, eorumque ſucceſſores de predictis rebus diſveſtire aut moleſtare preſumat ſine legali judicio. Qui vero oc facere preſumpſerit, ſiat ſe compoſiturum* duo millia Biſancios auri, *medietatem Parti Publice, & medietatem eidem Abati ſuiſque ſucceſſoribus.*

Unde quidem & ego Ardericus Notarius ex juſſione Domni Epiſcopi & Ugoni Comi & Judices & Cauſidicorum amonicione ſcripſi Anno ab Incarnatione Domini noſtri Jeſu Chriſti Milleſimo Septuageſimo Nono. Priie Nonas Decembris, Indictione Tertia.

☧ *Ego Conſtantius Epiſcopus ſubſcripſi.*

✠ *Ego Ardericus Judes interfui & ſubſcripſi.*

✠ *Ro-*

✠ *Rodulfus Caſtaldius interfui & ſubſcripſi.*

✠ *Gerardus Judex ſacri Palatii ſubſcripſi.*

Fuere nihilominus procedente tempore *Byſantii* quoque *albi*, uti Du-Cangius animadvertit, atque ideo ex argento conflati. Atque hi Byzantii poſteriorum temporum, ejuſdem pretii fuere, atque Scuta Romana, quorum ſingula decem Juliis conſtant; valebant nempe iidem argentei Byzantii duas partes e tribus Floreni aurei valentis olim Julios quindecim. Praeterea uſurpatos olim invenimus *Mancoſos*, ſive *Mancoſos auri*, uti & *Mancoſos argenti*. In Gloſſis Florentinis ab Eccardo editis reperio *Philippos (nummos) Mancuſa*. Lege *Mancuſa*. Quaſi a Philippo, aut Philippico Auguſto *Mancuſi* percuſſi fuerint. Apud Anglos olim *Mancuſa* idem fuit ac *Marcha*, ut pluribus oſtendit Du-Cangius: ac proinde quum in Chartis quoque noſtris *Mancuſos* offendimus, argenti, aut auri Marcham deſignatam illic exiſtimare licebit, ſi ejuſdem Du-Cangii ſententiam amplectimur, immo & Voſſii, & Hickeſii, qui idem ſenſere. Ego tamen, quod eſt ad Italos, dubitare de ea cogor. Quippe in Italicis Chartis video ingentem copiam *Mancuſorum* pro poena ſtatui. Quod fieri non facile ſolebat quum de Auro ſermo erat. Exempla nonnulla dabo. Scilicet in tabulis, quas authenticas legi in Chartophylacio Monaſterii Mediolanenſis Ambroſiani, *mille Mancoſi auri* memorantur.

Ludovicus II. Imperator Anſperto Diacono Mediolanenſi quaſdam res ab ipſo non ſemel in judicio evictas confirmat, Anno 857.

IN nomine Domini noſtri Jeſu Chriſti Dei eterni. Hludowicus . . . & noſtris, preſentibus ſcilicet & futuris notum ſit, quia vir venerabilis Engilbertus *ſanctae* Mediolanenſis Eccleſiae Archiepiſcopus *ſuggeſſit celſitudini noſtrae pro quodam ſuo Diacono nomine Anſpertus, qui quaſdam res ſuper quemdam hominem nomine Adelprandum vicerat pro interfectionis ſcelere, quod in germanum ſuum exercuerat; ſuper quibus rebus etiam poſt adquiſitionem, noſtri Genitoris ſerenitate, preceptum adipiſci promeruit. Verumtamen adquiſitione adepta, & Imperiali precepto roborata, non valuit quorumdam hominum factioſa & ſubdola quieſcere conqueſtio, quin in noſtri preſentia prefatum Diaconem propter quandam cautionem, quaſi injuſte retineret, eorum exorta cepit compellare conclamatio: ſuper quibus & denuo compos & victor exiſtens legaliter in ſe jure perpetuo res predictas de cetero reſpicere etiam ſcriptionis robore per juditii certi definitionem prenotavi. Petiit quoque idem venerabilis Archiepiſcopus, ut iterum nos noſtra corroboraremus quod eſſe eorum auctoritate. Idcirco hoc noſtrum preceptum fieri juſſimus, per quod confirmamus eidem Diacono illas res, unde ſuperius mentionem habuimus, ſicuti in preceptis Domni & Genitoris noſtri illi confirmata & roborata eſſe dinoſcuntur. Precipientes quoque juſſimus, ut nemo deinceps audeat ei de ipſis rebus aliquam injuſtam inferre calumpniam, ſed neque aliquam minorationem facere preſumat. Quod ſi quis hoc agere temptaverit, & noſtrum Privilegium violare temptaverit, noverit ſe poena damnandum* Mille Mancoſos auri*, medietatem Palatio noſtro, medietatem*

vero predicto Diacono, ſuiſque heredibus. Et ut hoc quod jubemus, quodque concedimus, ab omnibus verius credatur, & in Dei nomine diligentius obſervetur, anulo noſtro ſubter juſſimus adnotari.

(Non adeſt ſubſcriptio Imperialis.)

Werimboldus Notarius rogatus ad vicem Dru Temiri.

Data XII. Kalendas Julii, Anno A *Imperii Domni Hludowici piiſſimi Auguſti VIII. Indictione V.*

Actum . . . . . ariola, in Dei nomine feliciter. Amen,

Placitum ſubſequitur, luce plane dignum, quod hauſi e vetuſtiſſimo Regeſto Epiſcopii Cremonenſis, ubi poena *duum Millium Mancoſorum auri* indicitur.

Otto Dux & Miſſus Ottonis III. Imperatoris in Placito Cremonenſi coram ipſo Imperatore Privilegium Imperiale, ab Olderico Epiſcopo Cremonae productum contra Cives Cremonenſes, germanum recognoſcit, & bannum pro ejus tutela emittit, Anno 998.

D*Um in Dei nomine Civitate Cremona, in Domo ipſius Civitatis, in Laubia majore ipſius Domus, ubi Domnus Otto glorioſiſſimus Imperator preeſſet, in judicio reſidebat, per ejuſdem Domni Olderici licentiam*, Otto Dux & Miſſus Domni ipſius Ottonis Imperatoris, *unicuique juſtitias faciendas ac deliberandas, reſidentibus cum eo* Henricus Dux, *ſeu* Nothecherius, Vivdraldus, & Petrus Epiſcopi, *Gribertus Muſicus, ſeu Leo qui Warinus Capellani ipſius Domni Imperatoris, Autecherius, Adelbertus, item Adelbertus, Marco, Radaldus, Johannes Judices ſacri Palatii, Rogerius de Bariano, Odelricus de Colonie, Albericus de Mauringo, Vaſſi ipſius Domni Odelrici Epiſcopi, & reliqui plures: ibique eorum veniens preſentia ipſe* Domnus Odelricus *ipſius ſancte* Cremonenſis Eccleſie, *& Lanfrancus ejus Advocatus, & oſtenſerunt Preceptum unum, continente in eo ab ordine, ſicut hic ſubter legitur.* In nomine ſancte & individue Trinitatis. Otto divina favente clementia Romanorum Imperator Auguſtus. Notum ſit omnibus noſtris fidelibus, preſentibus ſcilicet ac futuris, ſub noſtre dominationis B culmine degentibus, Epiſcopis, Marchionibus, Comitibus, ceteriſque in inferiori ſtatu viventibus, Cremonenſes Cives neſanda deceptionis fraude nos circumveniendo decipientes intra dive memorie Avi, Patriſque mei veneranda, incunvulſe & intemerate permanſura Precepta de Cremone diſtrictione infra Civitatem & C extra, per quinque miliariorum ſpatia, curatura videlicet, teloneo, ripaticoque, certis redibitionibus, ſive negotiis, que in eiſdem Preceptis leguntur & continentur, que univerſa nos remeante beati Petri Apoſtolorum Principis Corpus, per noſtri Precepti paginam manu propria in Sinodo jam antea roboravimus & D conformavimus, ex noſtri parte nobis neſcientibus, apud nos amodo falſum, & ideo . . . . . ac deſtruendum inlegitime ac ſubdole acquiſiviſſe Preceptum; quod cum noſtre certitudinis majeſtati per venerabilem Odelricum ejuſdem Civitatis Epiſcopum revelata fraude intimatum fuiſſe, quia dignum nobis & rectum viſum eſt, ut per ea, que juſtifica- E tione prefate Cremonenſis Eccleſie data & confirmata fuerat, hoc injuſte

ſte lectum & rite abolendum Preceptum, depoſita fronte verecunde tacere ſilentio, ne forte, quod Deus avertat, juſtitia & rectitudo, obviante mandato Dei . . . . pura mente, firmoque conſilio ſtatuentes decrevimus, quatenus ex noſtri Praecepti pagina quaſi grave jugum predicto callide acquiſito Precepto imponeretur; cujus juſto pondere ad nichilum omnimode redigatur & annuletur, vigore careat, virtutem non habeat, ſilens tacitumque permaneat, atque in nullo omnino valeat, ſed quod Avus, & Genitor noſter jam dicte Curtis Cremonenſis Ecclefie dederant & confirmaverant, & nos, ut diximus, confirmando roboravimus, incunvulſa & intemerata omni tempore maneat, hoc ſuperaddito Imperialis noſtre ſecuritatis Precepto. Eo nimirum ordine, ut nullus Epiſcopus, Dux, Marchio, Comes, Vicecomes, Sculdaſcius, Gaſtaldio, Decanus, ſeu quislibet Regie aut Imperialis potentie Procurator noſter, noſtrorumque militum miles, ſive cujuſcumque ordinis &c. Signum Domni Ottonis ſereniſſimi & invictiſſimi Imperatoris Auguſti. Herimbertus Cancellarius vice Petri Comani Epiſcopi & Archicancellarii recognovi. Data III. Nonas Auguſti Anno Dominice Incarnationis DCCCCXCVI. Indictione IX. Anno vero Tertii Ottonis regnantis XIII. Imperii autem ejus . . . . . Actum Papie feliciter. Amen. *Preceptum ipſum oſtenſum ab ordine lectum, interrogati ſunt ipſi Domnus Odelricus Epiſcopus & Lanfrancus ejus Advocatus, per quod Preceptum ipſum ibi oſtenderat: qui dixerunt:* Vere ideo Preceptum iſtum hic oſtenſimus preſentia, ut ne ſcilens appareat, ſi ullus homo versùs nos &c. Et quod plus eſt, A querimus, ut dicant iſte Domnus Otto glorioſiſſimus Imperator, & Liuzo Judex ejus Advocatus eſſe conſtitutus, ſi Preceptum ipſum, quem hic oſtenſimus, bonum & verum eſt, aut ipſe Domnus Otto glorioſiſſimus Imperator eum fieri rogavit, & ab ejus anulo in calce juſſit ſigillare. *Ad hec reſponderunt ipſe Domnus Otto* B *glorioſiſſimus Imperator, & Liuzo ejus Advocatus & Judex dixerunt & profeſſi ſunt.* Verum Preceptum ipſum, quem vos oſtenſiſtis, bonum & verum eſt: & ego ipſe Domnus Otto glorioſiſſimus Imperator eum fieri rogavi, & meum anulum in calce juſſit ſigillare, & de hoc, quod per ipſum Preceptum parte ipſius Epi- C ſcopii conceſſit habere, & in eo . . . . . . omni tempore firmum & ſtabilem ita jubeat permanere. *Tunc ipſe Domnus Dux Otto per ejuſdem Domni Ottonis glorioſiſſimi Imperatoris licentia, per fuſte, quem in ſua tenebat manu, ſuper eumdem Domnus Odelricus Epiſcopus & Lanfrancus ejus Advocatus, ſeu ſuper ipſum Preceptum, ban-* D *num ipſius Domni Ottonis glorioſiſſimi Imperatoris pro Dei amore, & anime ſue mercedis, emiſit* in Mancoſos auri duo millia, *ut nullum quibuslibet homo de eo, quod in ipſum legitur Preceptum, aliqua violencia aut minuationem ſeu contraditionem parte ipſius Epiſcopii facere audead ſine legali juditio. Qui vero fecerit, predicta* duo millia E Mancoſos auri *ſe compoſiturus agnoſcat, medietatem parte Camare ipſius Domni Ottonis glorioſiſſimi Imperatoris, & altera medietate parte ipſius Domni Odelrici Epiſcopi, ſuiſque ſucceſſoribus, ſeu pars ipſius Epiſcopii. Hanc notitiam pro ſecuritate ejuſdem Epiſcopii fieri ammonuerunt.*

Quidem & ego Dominicus Notarius ſacri Palatii ex juſſione prefati Miſſi & Ju-

& Judicum ammonitione ſcripſi in nomine Domini Dei & Salvatoris noſtri Jeſu Chriſti, Tertius Otto gratiâ Dei Imperator Auguſtus, Anno Imperio ejus Deo propitio II. quartodecimo Kalendas Februarii, Indictione XI.

OTTO DVX ET MISSVS SVBSCRIPSI.

Autecherius Judex ſacri Palatii interfui.

Adelbertus Judex ſacri Palatii interfui.

Johannes Judex ſacri Palatii interfui.

Radaldus Judex ſacri Palatii interfui.

Martius Judex ſacri Palatii interfui.

Adelbertus Judex ſacri Palatii interfui.

Alterum Placitum exero, cujus antiquum apographum ſe mihi legendum obtulit in Archivo Capituli Canonicorum Paravii. Ibi *duo millia Mancuſorum* animadvertas.

Guntherus Cancellarius Henrici Imperatoris II in Placito Mantuano bannum promulgat pro tutela Decimarum ſpectantium ad Canonicos Patavinos, Anno 1055.

D*Um in Dei nomine, in Civitate Mantua, in Lobia ſolariata, que fuit* Marchionis Bonifacii, *in judicio reſidebat* Domnus Guntherus Cancellarius & Miſſus Domni Secundi Henrici Imperatoris, *ad iuſtitias faciendas ac deliberandas, reſidentibus cum eo Atto, Tolbertus, Burgundius, Gravo, Wezolus Judices ſacri Palacii, Liutulfus, Pavo, Ingo, Rozo, Gumpo, Joannes, Tiſo, Bonifacius, & reliqui plures: ibique in eorum veniens preſentia Milo Archidiaconus, & Milo Presbiter, ſeu Ademarius item Presbiter, & Johannes, & Adam Diaconus, Canonici Sancte Marie matris Eccleſie Patavine, una cum Johanne Advocato eorum, & ceperunt dicere:* Habemus & detinemus ad proprietatem Canonice Sancte Marie nominative totas Decimas de omnibus rebus de Villa, que dicitur Vico Altikerii, & Villa, que dicitur Vico de Arzere, & de Villa, que dicitur Roncone, & de Villa, que dicitur Roncalia, & de omnia, que ad Decimas de pracdictis Villis pertinet. Et ſi quislibet homo adverſus nos aut adverſus pars predicte Canonice aliquid dicere vult, parati ſumus cum eo exinde ad racionem ſtandum & legitime finiendum. Et quod plus eſt, querimus, ut vos propter Deum & anime Domni Imperatoris ac veſtri mercedem, mittatis bannum ſuper nos, & ſuper predicta Canonica, ut nullus quislibet homo de predictis Decimis deveſtire, moleſtare vel inquietare audeat, ſine legali judicio. *Et cum ipſe Milo Archidiaconus, & Milo & Ademarius Presbiteri & Johannes, & Adam Diaconus, una cum Johanne Advocato eorum taliter poſtulaſſent, tunc predictus Domnus Cancellarius & Miſſus per fuſtem, quem ſua tenebat manu, miſit bannum ſupra predictis Canonicis, ut nullus quislibet homo de predictis Decimis pars predicti Canonici deveſtire, moleſtare, vel inquietare audeat ſine legali judicio. Qui vero fecerit,* duo mille Mancoſos aureos *ſe compoſiturum agnoſcat, medietatem parte*

Ka-

A *Kamere Domni Imperatoris, & medietatem parti predicti Canonici. Finita eſt cauſa, & hanc notitia pro ſecuritate parti predicte Canonice fieri ammonuerunt.*

Quidem & ego Petrus Notarius & Judex ſacri Palatii ex juſſione predicti Cancellarii, & Judicum admonitione ſcripſi; Regni vero Domni Secundi B *Henrici Imperatoris Deo propicio Nono, XV. Kalendas Novembris, Indictione IX.*

Ego Guntherius Cancellarius confirmavi.

Ego Atto Judex & Miſſus interfui.

Ego Burgundius Judex ſacri Palacii interfui.

Ego Gravo Judex interfui,

Ego Wezolus Judex interfui.

Ex eodem Archivo Capituli Patavini tertium Placitum depromſi, ubi itidem *duo mille Mancoſos aureos* commemorari videas.

Milo Epiſcopus Paravinus litem vincit in Placito coram Liutaldo Duce contra quoſdam uſurpatores bonorum Eccleſiae ſuae, Anno 1085.

D*Um in Dei nomine in Civitate Padua, in judicio reſideret* Dom- C nus Liutaldus Dux, *ad ſingulorum hominum juſticias faciendas ac deliberandas, adeſſent cum eo Ardricus Advocatus, Johannes &c. Judices, Uberto &c. & reliqui plures. Ibique in eorum preſentia veniens* Domnus Milo Patavenſis Eccleſie Epiſcopus, *una cum Advocato ſuo Uberto, retulerunt &* D *ceperunt dicere, ac poſtulare mercedem:* Petimus vobis, Domne Liutaldus Dux, ut propter Deum, & anime veſtre mercedem faciatis nobis rectum de Ugolino de Cingularia, qui tenet caſam unam in jam dicta Civitate Padua juris jam dicti Epiſcopatus, & dedignatur propter nos diſtringi, aut juſtitiam facere. Et . . . E . . . . nobis de filiis quondam Fuſcoli, qui tenent Molandinum unum in Fluvio Retrone . . . . ti Epiſcopatus, quem eſterna die vincerunt ſupra quendam Singibaldum. *Cum ipſe Domnus Milo Epiſcopus una cum Advocato ſuo Uberto taliter petiiſſent mercedem: tunc ibi loco per Judicum judicio, qui ibi fuerant, & per lignum, quod in ſua tenebat manu, inveſtivit jam dictum Milonem Epiſcopum & Advocatum ejus Uberto de jam dicta caſa & molandino ad hactenus; & inſuper miſit bannum ſuper predictum Epiſcopum & Advocatum ejus, & ſuper predicta caſa & molandino* in duo mille Mancoſos aureos, *ut nullus quislibet homo &c. predictos* duo mille Mancoſos aureos *ſe compoſiturus agnoſcat, medietatem parti publice, medietatem eidem Epiſcopo. Finita eſt cauſa, & hanc notitiam propter ſecuritatem ejuſdem Milonis Epiſcopi & predicti Epiſcopatus fieri ammonuerunt.*

Quidem & ego Olveradus Domni Heinrici ſereniſſimi Auguſti Notarius ex juſſione jam dicti Domni Ducis & Judicum ammonicione ſcripſi.

Factum eſt hoc anno Dominice Incarnationis Milleſimo Octuageſimo Quinto, Tercio die Marcii, Indictione VIII.

✠ *Hec Crux ſignum manus Domni Liutaldi Ducis, qui hanc noticiam fieri juſſit.*

Ego Gotefridus Judex interfui.

Tantam irrogare poenam minime mos fuit, ſi *Mancuſi* nomine *Marcham auri* deſignatam velimus. Ad haec ſub *Mancuſi*, ſeu *Mancoſi* vocabulo genus quoddam *Solidorum aureorum* aut

aut *argenteorum* invenio. Anaſtaſius in Vita Adriani I. memorat *in auro Solidos Mancuſſos numero ducentos*. Et in Vita Leonis IV. ait: *Multos ei in argento Mancoſos praebuit*. Iſoni Magiſtro *Philippei* appellantur *Mancuſi*: *Philippeum* verò Papias Grammaticus, & Gloſſae MStae *Solidum* fuiſſe teſtantur. In vetuſtiſſima quoque Papyro Ravennate, Francis in Italia imperantibus, ſcriptâ, quam pag. 175. Diplomat. produxit cele-
A berrimus Philologus Marchio Scipio Maffejus, legimus *ſcripto pretio Solidos Mancoſos trecentos*. Neque diſſimulabo, me reperiſſe in Diplomate Henrici I. Auguſti, *Mancuſos viginti* aequivalere *Solidis quinquaginta*. Sed fortaſſe *Mancuſi* illi aurei aequiparantur *Solidis* argenteis. Diploma hoc nondum editum accipiat nunc Le-
B ctor, quod autographum adſervatur in Chartophylacio Monaſterii Veronenſis Sancti Zenonis.

Henrici II. Regis & Imperatoris I. Diploma, per quod Monaſterio Veronenſi Sancti Zenonis omnia illius jura & bona confirmat, Anno 1014.

In nomine Sancte & individue Trinitatis. Heinricus divina favente clementia Romanorum Imperator Auguſtus.
C *Quia Regalis & Imperialis poteſtas ſupra omnia & pre omnibus divino cultui debet eſſe ſemper intenta, & Eccleſiarum Dei ſarcinam libenter portare ac ſublevare, quatenus id agendo aeternae remunerationis premia percipere mereatur; idcirco noverit omnium fidelium Sanctae Dei Eccleſiae, noſtrorumque preſentium ſcilicet ac futurorum induſtria*
D Ildeprandum Veronenſem Epiſcopum *humiliter noſtrae ſerenitatis exoraſſe clementiam, quatenus ob amorem Dei omnipotentis, beatique Zenonis Confeſſoris Chriſti reverentiam, omnes proprietates & poſſeſſiones Monaſterii predicti beatiſſimi Zenonis, ubi Corpus ejus ſacrum quieſcit humatum, & ubi nunc* Domnus Rozo *venerabilis* Abbas *preeſſe videtur,*
E *que ab anteceſſoribus noſtris Regibus ſcilicet, & Imperatoribus, Epiſcopis, Comitibus, boniſque hominibus delegatae ſunt, & conceſſae, per noſtrae munificentiae Preceptum corroboraremus, modiſque omnibus confirmaremus. Cujus rectas petitiones eſtimantes, miſericordiaque omnipotentis Dei, & ejuſdem beati Zenonis meritis & interceſſionibus nos adjuvari ſperantes, omnia Privilegia ac Precepta ipſius Monaſterio quae conceſſa & confirmata ac funditus delegata ſunt priſcis temporibus ab anteceſſoribus noſtris Regibus vel Imperatoribus, ſeu omnes ſcriptiones, univerſaſque res cum familiis & ſervis utriuſque ſexus, unde ipſum Monaſterium juſte & legaliter hactenus inveſtitum permanſit, & quicquid inibi legibus pertinere dinoſcitur, tam per commutationes & precarias, quàm per oblationes & offerſiones bonorum hominum, ſive aliquas traditiones & quaſcumque donationes, quae dici aut nominari poſſunt, per hanc preſentem noſtrae munificentiae auctoritatem perpetuo confirmamus, modiſque omnibus corroboramus: ideſt in eodem territorio Veronenſi Monaſteriolum conſtructum in honore Sancti Petri, quod dicitur Mauriatica: Villapicta: Caſtellum in Mauriatica, cum Capella in honore Sanctorum Firmi & Ruſtici: Caſtellum Herbetum cum cunctis adjacentiis & pertinentiis ſuis: Trebuntiolum: Vicum Aleris: Capellam Sancti Laurentii, ſitam*

in

in ripa Padi, que dicitur Heſtilia: Campum Walani: Campum Paliarium: Et Novoletum: & in Gajo Villam, quae dicitur Aſpo: Corticellam in Platone: Capellam Sancti Viti ſitam in Portu: In Lavanio Cortem unam: In Monte Tauri Cortem unam cum Molendinis: Caſtellum Romanianum cum facticiis Sancti Zenonis: & Montem, qui dicitur Alſeria: In Leſinio, ubi dicitur Merlario, campos duos: In Clariano campos tres: in Puaro campos tres: in Laupha campum unum: in Simevello Cortem unam: in Cavalo, in Puiniano Cortem unam: Caſtellum Sancti Viti cum pertinentiis ſuis: Parona: Caſſianum: Cellam Sancti Petri infra Civitatem Veronam cum pertinentiis ſuis: in Laceſis Cortem unam cum Capella Sanctae Chriſtine: in Bardulini Cortem cum Capella Sancti Zenonis: in Cavi Cellam Sancti Andreae cum pertinentiis ſuis: in Aſſi Corticellam unam: in Bellune maſſaricias tres: in Valle Trientina Cortem unam: in Lachari Cortem unam: & res in Valle Caprinate, & in Vallepuro: in Venti Capellam Sancti Viti cum pertinentiis ſuis: in Comitatu Brixiano in Puiniaca Corticellam unam: & res in Alſiano conſtitutas, & in Plaſiano: & Cortem in Rivariola cum omnibus pertinentiis ſuis: in Comitatu Vicentino Cortem unam, que dicitur Cornetum: in Eſculetum Cortem unam: in Comitatu Treviſiano Cellam Sancti Theoniſti, & Sancti Martini cum omnibus adjacentiis ſuis: in Parma Cellam Sanctae Eugeniae infra Civitatem cum ſuis pertinentiis: in Civitate Florentia Capellam Sanctae Mariae, quae dicitur Ferleuba, cum pertinentiis ſuis, & cum omnibus rebus ad praefatum Monaſterium pertinentibus: cum Eccleſiis, Caſtellis, Vicis, colonibus, mancipiis, factitiis, & familiis utriuſque ſexus, terris, vineis, pratis, A *paſcuis, ſilvis, aquis, aquarumque decurſibus, molendinis, piſcationibus, paludibus, cultis & incultis, rebus mobilibus & immobilibus, quantumcumque in ſupradictis locis eorum legitima dinoſcitur eſſe poſſeſſio vel dominatio, tam de comparatu quàm & de quolibet attractu, omnia & ex omnibus ad memoratum locum pertinentibus.*

B *Specialiter tamen concedimus ſecundùm Precepta predeceſſorum noſtrorum, ut in Regalibus ſilvis tam in Gajo quàm in ceteris paſcuis licentiam habeant greges ovium ſuarum, nec non porcorum, jumentorumque vel ceterorum animalium ad ipſam Eccleſiam pertinentium, abſque aliqua datione aut exactione paſcua habere. Precipientes denique jubemus, ut* C *nullus Dux, Marchio, Epiſcopus, Archiepiſcopus, Comes, Vicecomes, Sculdahio, Gaſtaldio, nullaque noſtri Imperii magna parvaque perſona predicti Monaſterii Abbatem vel Monachos aut eorum familias, ſervos ſeu liberos de omnibus prefatis rebus inquietare vel moleſtare aut diſveſtire preſumat, nullum fodrum aut cenſum, neque telonaticum perſolve-* D *re cogantur. Nullus infra eorum Villas aut Caſtella, ingredi, Placitum tenere, aut eorum liberos ſive famulos diſtringere vel pignorare, neque hoſpitari, ſeu aliquam functionem ſeu exactionem exigere audeat; ſed habeant eorum naves licentiam eundi & redeundi per Padum, vel per Ataſim, ſeu per cetera flumina abſque ulla publica exactione* E *& datione. Sed neque ipſe Epiſcopus aliquid ab eis exquirat, ſeu aliquam moleſtiam inferat, niſi tantum quod antiquitus ſtatutum eſt, in feſtivitate Sancti Zenonis aut* Mancuſos viginti, *aut* Solidos quinquaginta, *cum ſuis Clericis accipiat. Liceatque ipſis Monachis ex propria Congregatione Abbatem eligere, ſi ibi talem potuerint invenire; ſin autem licentiam habeant cum conſen-*

ſu Epiſcopi, undecumque, ſibi bonum paſtorem eligere. Et ſi aliqui hoc Preceptum inrumpere temptaverint, licentiam habeant ipſi Monachi pro hac re aut ad nos, aut ad ſucceſſores noſtros reclamandi. Hoc vero & nos ob aeternam remunerationem concedimus, ut Epiſcopus ejuſdem Civitatis nullam unquam poteſtatem habeant aliquid inde abſtraere vel ſibi uſurpare, aut alicui in beneficium dare; ſed poſſint quiete

A *& tranquille Dei miſericordiam jugiter pro nobis exorare. Si quis vero hujus noſtri Precepti violator extiterit, ſciat ſe compoſiturum centum Libras auri obrizi, medietatem Kamerae noſtrae, & medietatem predicti Monaſterii Abbati vel Monachis. Quod ut verius credatur & diligentius ac firmius ab omnibus obſervetur, manu propria roborantes, ſi-*

B *gillo noſtro juſſimus inſigniri.*

Signum Domni Heinrici *ſereniſſimi & invictiſſimi Imperatoris Auguſti.*

Heinricus Cancellarius vice Everardi Epiſcopi & Archicancellarii recognovi.

Data XII. Kalendas Junii, Anno Dominicae Incarnationis MXIV. Indictione XII. Anno Domni Heinrici Imperatoris Auguſti regnantis XII. Imperii verò ejus I.

Actum Veronae, in Dei nomine feliciter. Amen.

Appenſa pendet Bulla plumbea ejuſmodi.

Quae verò hactenus dixi de *Mancuſis*, in memoriam mihi revocant Caroli Craſſi Auguſti Diploma Anno DCCCLXXXIII. ſcriptum, atque ab Ughellio editum Tom. 4. Ital. Sacr. in Epiſcop. Bergomatibus pro Eccleſia Bergomate, ubi tranſgreſſores dicuntur perſoluturi eidem Eccleſiae

C *triginta millia Mancoſorum Aureorum*. Tantam indicere multam, minime mos veterum fuit; & quiſnam illam quaeſo ſolviſſet? Pauci ſane, & ne ipſi quidem opulentiſſimi: quare vitiatum locum opinor. Sed juvat huc transferre, quae Hickeſius in Diſſertatione Epiſtolari Tom. 2. Linguar. Veter.

Veter. Septentrional. habet: *Monetae* A *percuſſae argenteae unum, ut videtur, apud Anglo-Saxones genus fuit: nempe argenteus ille Nummus, quem Penning, Pennig, Penninc, & cum ſimplici N Pening &c. vocabant. Penning autem, qui a nobis Penningus Latino-barbare nuncupabatur, cujus nummulum argenteum, quem dicimus hodie* a three pence, *ideſt tres denarios Eſterlingos, quod* B *trutina probat, pondere & valore aequabat. Quinque Penningi pecuniae argenteae ſummulam, quae Anglo Saxonice,* a enne Scyling, *ideſt unum Scyllingum: & triginta Penningi ſummulam pecuniae argenteae, quam* a enne Mancus, *vel* aenne Mancs, *ideſt unam Mancuſam conſtituebant (vel unam Marcam.)* Mearc *enim, ſive* Marc *apud* C *Anglo-Saxones idem argenti pondus, ac Mancus ſignificabat &c. Mancuſa pariter argentea, quae triginta Penningos tales continebat, nonaginta noſtros valebat Penningos, ſeu tres exculos patriae noſtrae nummos argenteos, quos vocamus Halfcrowns. Mancuſa verò, vel Marca auri, decies valebat Mancuſam argenti, ſecundùm valorem, quo aurum ar-* D *gentum ſuperabat apud Graecos & Romanos.* Ita Hickeſius. ***Folles*** etiam mihi commemorandi ſunt, antiquiſſimum pecuniae genus. ***Pholles*** ab aliis appellantur, Graecae originis fuerunt, ac de iis eruditionis Graecae & nummariae ſtudioſi multa dixere. Praeterire tamen piaculum ducerem, E quid in hanc rem adnotavit Salmaſius in Notis ad Lib. Tertulliani de Pallio pag. 112. Nempe e Rationali Graeco in Regia Pariſienſi Bibliotheca adſervato educi, quid Graecorum Nummorum ſpecies quaedam proportionis inter ſe haberent. *Nummus*, inquit, *Aureus tum duodecim Milliarenſibus argenteis valebat. Milliarenſe* (hujuſmodi Solidorum eſt mentio in Chronico Vulturnenſi Part. II. Tom. I. Rer. Italicar.) *viginti quatuor aereis Follibus. In beſſem nummi aurei, Dicerati nomine, poſtulabant exactores Folles ſexdecim pro Hexaphollo: ſex Folles bes aurei cum Dicerato & Heſaphollo, Milliarenſia octo colligit, & Folles duo & viginti.* Suidas *Follem* non aliud quàm Obolum fuiſſe ſcribit. Aerei plerique Folles fuere; ſed & Argenteos non defuiſſe fortaſſis oſtendi poſſit. Aureos tantùm agnoſcit Gutherius Lib. 3. Cap. 17. de Offic. Dom. Auguſt. qua in re deceptum illum puto. Marcellinus Comes in Chronico ad Annum Chriſti CCCCXCVIII. de Anaſtaſio Imperatore haec habet: ***Nummis**, quos Romani Terentianos* (Sirmondus recte ſuſpicatur legendum *Teruntios* aut *Teruntianos*) *vocant, Graeci Follares* (alii Codices habent *Folles*) *Anaſtaſius Princeps ſuo nomine figuratis, placibilem Plebi commutationem diſtraxit.* Et hujus quidem Graecae pecuniae, hoc eſt ***Follium**,* ſive ***Follarium***, antiquiſſimus eſt uſus ac nomen: nam & ejus mentio eſt in Codice Theodoſiano, & apud Lampridium, & penes Sanctum Auguſtinum Lib. 22. Cap. 8. de Civitate Dei, atque alibi, uti & apud Evodium Epiſcopum Uzalenſem Lib. prim. Cap. 14. de Miraculis Sancti Stephani. Idque etiam confirmabit vetuſta Inſcriptio apud Gruterum pag. 810. 10.

Ad Bucinum Lucaniae Oppidum.

IN QVEM INDVXI SARCOPHAGVM
IN QVEM DVM RECEPTVM FVERIT CORPVS MEVM
NVLLI VNQVAM LICEAT ACCEDERE NEQVE VEXARE OSSA MEA
NON FILIVS NEQVE NEPOTES NEQVE DE AFFINITATE VLLVS
SI QVIS AVTEM INFRINGERE VEL APERIRE AVSVS FVERIT
IS TVM INFERET POENÆ NOMINE REIPVBLIC ÆFOLLES MILLE
SANE NÆVIA PRISCA
SI PERMANSERIT VSQVE IN DIEM FINITIONIS SVÆ
RECIPIETVR IBI JVXTA MARITVM SVVM.

Alteram accipe e ſchedis meis.

Aquilae in Civitate Apruntina pro foribus Sanctae Mariae de Rojo baſis, ſuper qua ex pedum veſtigiis ſtatua olim collocata fuiſſe dignoſcitur.

DEDICATA III. KAL. IVL
VRSO ET POLEMIO CONS
OB CVJVS DEDICATIONEM
DEDIT PLEBI VRBANE
AD AEPVLVM CONVIVII
PANEM ET VINVM TAVROS II. VERBECES XV.
PRÆTEREA ET ARCÆ EORVM FOLLES M........
EX QVORVM VSVRIS PER SINGVLOS ANNOS CONVIVIVM
DEDICATIONIS SIBE EXSIBEANT.

Poſita eſt Inſcriptio Anno Chriſti CCCXXXVIII. Neque praeteribo, quae de his aliiſque Graecis Nummis ſcribit Scholiaſtes Baſilicorum Eclog. 23. *Noſſe*, inquit, *oportet Ceratium unum Follibus valere duodecim, ſive Miliariſio dimidio. Valent itaque Ceratia duodecim Nomiſmate medio: nam integrum Nomiſma continet Miliariſia* A *duodecim, ſeu Ceratia XXIV.* Qui plura cupit *de Follibus*, & *Milliarenſibus* adeat Dionyſii Petavii magni viri Diatribam in Sancti Epiphanii Opuſculum de Menſur. & Ponderibus.

Michelatos, ſeu *Michalatos*, aut *Michaëlitas*, Michaëlis Graeci Auguſti nomine ſignatos; & *Romanatos* a Romano Graecorum Imperatore ita appel-

pellatos, novimus. Occurrunt quoque *Eſmerati* in Charta, quam adſervat Sublacenſis Monaſterii Tabula- A rium. Hanc etiam tenebris ereptam Lector accipiat.

Leonis Sublacenſis Abbatis Charta, per quam agros emit a Marco Archipresbytero &c. Anno 936.

ANno Domino propitio Pontificatus Domni Leonis ſummi Pontificis & univerſalis VI. Papae in ſacratiſſima Sede beati Petri Apoſtoli Primo, Indi- B *ctione IX. Menſe Junio die II. Quoniam certum eſt, nos videlicet Marco religioſo Archipresbitero, ſeu Petronia honeſta femina, nec non & Andrea Monetario, Dominicus & Stephania honeſta femina jugalibus, ac die ceſſiſſemus & ceſſimus atque tradidimus, nec non & venumdavimus, nullo nobis cogente neque contradicente vel ſuadente aut vim* C *faciente, ſed propria ſpontaneaque noſtra voluntate, vobis* Domno Leone *humilis Presbitero, & coangelico* Abbati *venerabili* Monaſterio Sancti Benedicti, *quod ſitum eſt* in Sublaco, *ſeu Johannis atque Greſcentium venerabilibus Diaconis & Monachis ex eodem Monaſterio, cunctamque Congregationem ſervorum Dei, ſucceſſoribus veſtris, vel* D *cui eas vobis largire & concedere placueritis: ideſt terra ſementaricia in integrum capacitatis modiorum plus minus XXV. cum parietinis deſertis, & cum omnibus ad eas generaliter & in integrum pertinentibus: poſita foris juxta Porta Majore in fundum, qui vocatur . . . . juris venerabilis Scole Cantorum, que appellatur Orfanotrophyo;* E *& inter affines a tribus lateribus Vie publice circumdant, & a quarto latere Arco marmoreo majore ante ſupraſcripta Porta, unde & Charta tertio genere nomine noſtro facta eſſe videtur. Cum hanc ceſſio venditionis charta vobis contradidimus charta ſecuritatis ad nomen de me ſupra ſcripto Andrea facta, quas facere viſa fuit Anna germana mea, & ceſſio venditionis charta ad nomen Johanni ſupraſcripto quondam Monetario genitore meo facta. Cum alias mominas novas ac vetuſtas apud me meoſque heredes & ſucceſſores rogarunt ad conſervandum & ſalvas faciendum pro alia terra, que meas eſſe continere videtur, & pro hoc eas vobis minime tribuere potuimus; ſed quandoque vobis veſtriſque ſucceſſoribus neceſſe fuerit pro veſtra defenſione, oſtendere & demonſtrare ſpondeo gratis & abſque omni pecunia in omni tempore. Et ſi ex predicta terra qualiſvis charta a nos noſtroſque heredes & ſucceſſores contra vos veſtriſque ſucceſſoribus litigandum (quod abſit) oſtenſa fuerint; tunc vacuam & inanem & abſque omni robore firmitatis decernimus permanere. Pro qua etiam ſupraſcripta terra ſementaricia in integrum ad modiorum plus minus XXV. cum parietinis deſertis, & cum omnibus ad eas pertinentibus, ut ſuperius legitur, accepimus nos ſupraſcripti venditores a vobis ſupraſcripti emptores in preſentia ſubſcriptorum teſtium, videlicet* in argento bono optimo Eſmeratos Libram *juſtoque penſantem, novoque placabiles. In omnem veram deciſionem, & ab odierna die licentiam habeatis in ſupraſcripta terra, ut ſuperius legitur, de preſenti introeundi, utendi, fruendi, poſſidendi, vendendi, donandi, commutandi, etiam chartam renovandi, & quicquit exinde facere ſive peragere volueritis, in veſtram, veſtriſque heredibus*

dibus & ſucceſſoribus ſit poteſtate. Et numquam a me, neque ab heredibus & ſucceſſoribus noſtris, aut a nobis ſummiſſa magna parvaque perſona contra vobis veſtriſque ſucceſſoribus aliquam aliquando abeatis queſtionem, onus aut calumniam, ſed in omni tempore ab omni homine, in omni loco, ubi & ubi vos veſtriſque ſucceſſoribus neceſſe fuerit, ſtare nos una cum heredibus & ſucceſſoribus noſtris, & defendere promittimus vobis veſtriſque ſucceſſoribus. In qua & juramento dicimus per Deum omnipotentem, ſancteque Sedis Apoſtolice, ſeu ſalutem beatiſſimi, & Apoſtolici Domni Leoni ſanctiſſimi Sexti Pape, hec omnia, que hujus ceſſio venditionis charta ſeriem textus eloquitur, inviolabiliter conſervare atque adimplere promittimus. Si vero (quod abſit) & quoquo tempore nos vel heredibus & ſucceſſoribus noſtris vobis veſtriſque ſucceſſoribus, aut contra hanc ceſſio venditionis charta, quam ſponte fieri rogavimus, agere aut cauſare preſumpſerimus, pro quovis modi ingenio, quod ſenſum humanum intelligere vel capere poteſt, & minime defendere potuerimus aut noluerimus, vel amplius pretium vobis veſtriſque heredibus ſucceſſoribus queſierimus, tunc non ſolum perjurii reatum incurramus, verum etiam daturi nos promittimus una cum heredibus & ſucceſſoribus vobis veſtriſque ſucceſſoribus ante omne litis initium pene nomine ſupraſcriptum argentum in duplum, & poſt penam abſolutionis manente hanc ceſſionis venditionis charta ſeriem in ſua nichilominus maneat firmitate. Quam ſcribere rogavimus Leonem Scriniarium & Tabellionem Urbis Romae, in qua & nos ſupraſcripti ſubtus manu propria ſubſcripſimus, & ſigna ſancte Crucis fecimus, & teſtes qui ſubſcriberent, rogavimus, & vobis ſupraſcripti contradidimus in Menſe & indictione ſupraſcripta IX.

A *✠ Marco Archipresbiter huic ceſſio venditionis charta in venerabili Leone Abbate a me facta manu propria ſubſcripſi, & teſtes qui ſubſcriberent, rogavi.*

✠ Signum manu ſupraſcripta Petrenia venditrice ſignum Crucis feci.

Andrea in Dei nomine Conſul in hanc ceſſio venditionis charta teſtis ſi- B *gnum ✠ feci, & teſtes, qui ſubſcriberent, rogavi.*

Signum manu Stephania ſignum ✠ feci, & teſtes, qui ſubſcriberent, rogavi.

Nycolaus in Dei nomine Conſul & Dux, teſtis rogatus ſignum ✠ feci.

Baduaro in Dei nomine Conſul & Dux, teſtis rogatus ſignum ✠ feci.

C *Petrus in Dei nomine Conſul & Dux, teſtis rogatus ſignum ✠ feci.*

Leo in Dei nomine Conſul & Dux, teſtis rogatus ſignum ✠ feci.

Romanus in Dei nomine Conſul & Dux, teſtis rogatus ſignum ✠ feci.

Ego Leo Scriniarius & Tabellio Urbis Romae complevi & abſolvi.

Vide quot Conſules & Duces hiſce tabulis ſubſcripſerint. Verùm in D notas Chronologicas hujus Chartae irrepſiſſe mendum videatur, quum Leo *Sextus* appelletur, qui in Hiſtoria Eccleſiaſtica *Septimus* inſcribitur. Nil tamen immutare volui: fortaſſis enim Leo VI. Papa Anno DCCCCXXVIII. electus, uti verus Pontifex poſt ejus mortem non eſt agnitus. Ceterum quod eſt ad *Eſmeratos* in E Charta hac memoratos, nullum puta peculiaris pecuniae genus hoc nomine deſignari, ſed tantummodo Solidos *Eſmeratos* fuiſſe nuncupatos, qui ex argento *mero*, ſive bene purgato conſtabant. In Capitulari Caroli Calvi apud Baluzium Tom. 2. pag. 178. legitur: *Quorum argentum ad purgandum acceperint, ipſum argentum Exmerent.*

rent. Ubi *Exmerare* pro *bene purgare*. Singularis contra nummorum ſpecies *Perperi* fuere (Graeca pecunia) quorum frequens eſt mentio in Chronico Veneto Danduli, atque in Orientalium Populorum monumentis. Marino Sanuto juniore teſte in Hiſtor. Venet. Tomo XXII. Rer. Italicar. duo *Perperi* aequabant unum *Ducatum aureum* Venetum. Hi etiam appellati *Hyperperi* ſive *Hyperpera*. De his poſt Du-Cangium egit Clariſs. Vir Sebaſtianus Paulius in Additamentis ad Beverini Syntagma de Ponderibus. Graecorum quoque Nummi argentei vocati fuere *Aſpri*, aut *Albi*, de quorum nomine & aeſtimatione conſule nuper laudatum Du-Cangium in Diſſertat. de Nummis Graecorum. Attamen Sanutus junior indicare videtur, *Aſpros* non alios fuiſſe a *Perperis*; dum ſcribit, unum Ducatum aureum Venetum (nunc *Zecchino*) duobus *Aſpris* pretio ſuo reſpondiſſe. *Melachinos*, ſeu *Malachinos* valentes octo Groſſos ſupra commemoratos a Cabroſpino in ſua ſcheda vidimus. Hos Cencius Camerarius in Ceremoniali Romano *Meloquinos* appellat; eoſque *Monetae Italicae* ſpeciem fuiſſe opinatur Du-Cangius. Arabicae ſive Saracenicae originis vocem hanc extitiſſe cenſeo, a *Melech*, ideſt Rex, deductam, quòd eſſent Nummi ab illius gentis Rege percuſſi. *Tareni* verò cudebantur in Apulia & Sicilia. Sed & *Tareni Africani* a Leone Oſtienſi memorantur. *Imperialium* Denariorum, ſive Solidorum mentio in Italia occurrere incipit Seculo XII. (fortaſſis etiam vetuſtior eſt) ſive illi Nummi forent in Imperiali Ticinenſi Moneta percuſſi, ſive a Friderico I. Auguſto, Caeſarei nominis in Italia propagatore, adinventi. In Charta Gerardi Archiepiſcopi Ravennatis Anno MCLXXVI. ſcriptâ, quidam Emphyteuta pollicetur, ſe quotannis perſoluturum *Imperialem unum*. Fridericus II. a Richardo de Sancto Germano ad Annum MCCXXXVI. *novos Imperiales* cudiſſe dicitur. *Imperialium* verò Libra quanti foret, innuit Matthaeus Paris ad Annum MCCXLIX. commemorans *octodecim millia Librarum de Moneta Imperialium, quae tantum fere valet, quantum Eſterlingorum*. Et celebres quidem tunc in Italia quoque fuere denarii *Sterlingi*, ex quibus vario modo pro temporum diverſitate apud Gallos & Britannos Libra conficiebatur. De iis conſulendus laudatus Du-Cangius in Gloſſario Latino. Mihi ſatis eſt in hanc rem producere Chartam unam, ex MSto Cencii Camerarii Codice deſcriptam, in qua *Sterlingorum* eſt peculiaris mentio.

Confeſſio facta a Johanne de Columna Sanctae Romanae Eccleſiae Cardinali de pecunia ſibi perſoluta nomine Gregorii IX. Papae, Anno 1232.

In nomine Domini. Anno Dominicae Incarnationis Milleſimo Ducenteſimo Trigeſimo Secundo, Pontificatus Domini Gregorii Papae IX. Anno Sexto, Indictione V. Menſe Aprili die II. Nos Johannes de Columna, divina miſeratione titulo Sanctae . . . . Presbyter Cardinalis, confitemur & recognoſcimus hac preſenti die recepiſſe a te Caponigro Provenzano Mercatore Senenſi, ſocio Bobonis Johannis Bobonis Camſoris Domini Papae, ſolvente vice & nomine Domni Gre-

Gregorii Papae IX., ſeptuaginta Marcas bonorum novorum & Legalium Sterlingorum, ſcilicet XIII. Solidis, & IV. Sterlingis pro Marca qualibet computatis. Item & viginti Uncias boni & legalis auri Tarenorum Regni Siciliae ad pondus Romanum. *Item & ducentas* & viginti Libras bonorum Provenienſium Senatus. *Item &* octo uncias & unam quartam boni auri pulveris ad pondus Romanum. *De quibus omnibus vocamus nos bene quietos & pacatos integre, exceptioni non numeratae vel non ſolutae pecuniae, aut non ponderati auri venuntiando. Quae omnia pro nobis & ſucceſſoribus noſtris promittimus tibi dicto Caponigro recipienti pro Domino Papa praeſcripto firmiter obſervare, & contra nullo modo venire.*

Actum praeſentibus his teſtibus ad hoc ſpecialiter rogatis, ſcilicet Magiſtro Dicibile Camerario, Johanne Bavario Jumentario ab aug . . . . Oddone Adulterino, Radulfo de Zagarola, Dayneſe Octonello, Gracia de Sena teſtibus.

Ego Johannes Fortibrachius, Dei gratiâ ſacri Romani Imperii Scriniarius, quia his omnibus interfui, ſcripſi rogatus.

Sed quando heic *Librae Proviſinorum*, ſive *Proviſienſium Senatus* commemorantur, earumque ſaepe occurret mentio in aliis Contractibus, quos in hoc eodem Opere evulgavi, aliquid heic mihi de iis differendum eſt. Blancus in Tractatu Hiſtorico de Monetis Francicis, multos varioſque Nummos indicat ſub Carolo Calvo percuſſos, atque inter cetera ſubdit: CASTIS PRVVINIS. *ideſt Provins en Brie. Ejus ager in Capitularibus Caroli Calvi appellatur Pagus Proviniſus & Provinenſis. Apud Auctores, atque in Chartis ſub tertia Regum Francorum Stirpe, ſaepe fit mentio*
A *Solidorum ac Librarum Provinenſium. Ego de iis fuſius loquar in Tractatu de Monetis Praelatorum ac Baronum:* quem Librum an is unquam confecerit, edideritque, incompertum eſt mihi. Du-Changius monetam Ducum Campaniae ita appellatam cenſet. Equidem ſaepe vidi in Contractibus
B Romae ſcriptis Seculo XII. & ſaepius Seculo XIII. in publico uſu ibidem fuiſſe *Libras Proviſinorum Senatus*, hoc eſt Libras ex denariis ſive Solidis Romae percuſſis, quarum, ut puto, aeſtimationem Senatus R. manus decreto ſuo firmarat. Petrus Manlius, qui Anno Chriſti MCLVII. floruit, in Hiſtor. Baſilic. Va icanae, Tom. 7. Actor. Sanctorum Menſis Ju-
C nii a V. Cl. Patre Conrado Janningo Soc. Jeſu editâ, pag. 38. ſcribit, datos Canonicis *tres Solidos Provinienſes pro clareto*. Apud Turrigium Part. 2 Cap. 3. de Crypt. Vatican. in pergamena legitur: *XVI. Kalendas Auguſti obiit felicis recordationis Innocentius Papa III. relinquens Baſilicae noſtrae inter alia ſex Libras Proviſino-*
D *rum pro anniverſario ſuo*. Mirum certe Lectori videatur, Romanos ab humili Oppido Provinenſi appellationem Monetae aut Librae ſuae fuiſſe mutuatos. Et quamvis Oppidum illud non longe a Pariſiis diſtet, ac fortaſſis olim ab aliquo Francorum Regum ibi verſante edictum quodpiam emanare potuerit ad conſtituen-
E dum Librae currentis pretium; aut ibi officina monetaria denariis nomen conferre potuerit, quod poſtea in Italiam quoque permearit; attamen Le-Blanci conjecturam, a Du-Cangio poſtea probatam, ne ipſe quidem Janningus amplexus eſt, nummoſque Romanos appellatos potius putat a *Proviſionibus*, ſeu reditibus Eccleſiarum. Nihilo tamen ſecius

Pro-

Provinenſe Oppidum in Gallia celebre fuiſſe ob ampliſſimas nundinas reperio; & apud Rolandinum Bononienſem in Summa Art. Notar. ſcriptâ Saeculo Chriſti XIII. memorantur *decem brachia Panni de Pruyn:* quae omnia famam loci illius apud Italos propagare potuerunt. Interea erit heic locus Chartis tribus, quas e ſupralaudati Cencii Codice MS.to deſumtas evulgare congruum puto: non parum enim praeſidii hae conferent ad dignoſcendum, quanti olim penderetur Libra *Proviſinorum*, ſive *Provenienſium*, vel *Provenientium*.

Chartula refutationis factae a Guidone Sanctae Mariae Trans Tiberim Presbytero Cardinali, & Johanne Guidonis de Papa, & Petro Romano, & Henrico fratribus & filiis quondam Cencii de Papa, ſuper Civitate Caſtellana: Anno 1195.

IN nomine Domini. Anno Dominicae Incarnationis Milleſimo Centeſimo Nonageſimo Quinto, Anno IV. Pontificatus Domni Coeleſtini III. Papae, Indictione XIII. Menſe Februario, die VI. Nos quidem Johannes Guidonis de Papa pro medietate ſubſcriptae rei, & nos Guido Dei gratiâ titulo Sanctae Mariae trans Tiberim Presbyter Cardinalis, nec non & Petrus, Romanus, & Henricus germani fratres & filii quondam Domini Cencii de Papa. Sed ego Petrus pro me & nepotibus meis, ſcilicet Bonaventura & Romano filiis olim Bonaventurae fratris mei, quorum tutor ſum, eis a manibus Domni Saiſſonis Primicherii Judicis datus, ſicut per inſtrumentum Inventarii manu Romani de Rubia Scriniarii ſcriptum apparet. Et ego Petrus Bonaventurae nepos praedictorum fratrum una cum praedicto Domino Petro patruo meo & curatore in hoc mihi a manibus Dominorum Judicum, ſcilicet Saiſſonis Primicherii, & Johannis Saiſſonis Arcarii dato, in eorumdem Judicum praeſentia, & per eorum auctoritatem atque decretum, quantum ad dictos Minores pertinet, pro altera medietate, pro portione tamen uniuſcuique noſtrum & ipſorum Minorum competente; in praeſentia Domini Petri de Judice Cauſidici, & ſubſcriptorum teſtium; Omnes ſimiliter, ut dictum eſt, pariter propria noſtra voluntate renuntiamus, & generaliter refutamus vobis Domino Cinthio Dei gratiâ Eccleſiae Sanctae Luciae in Silice Diacono Cardinali, & Domni Papae Camerario, mandato quoque & Procuratori praefati Domni Papae Coeleſtini ad hoc ſpecialiter conſtituto, ad opus & utilitatem ipſius Domni Papae, & ſucceſſorum ejus, ac totius Eccleſiae Romanae perpetuo: ideſt omnem litem & petitionem, quam ipſi Domno Papae & Eccleſiae Romanae fecimus, petivimus, petere vel facere potuimus, videlicet de univerſa portione quondam Petri Praefecti, illarum ſcilicet mille Marcarum argenti, quas ei & ſuis conſortibus olim Domnus Papa Adrianus IV. debuit. Pro quibus ei Civitatem Caſtellanam & univerſum Comitatum ejus, ac Montem Altum obligavit, & jure pignoris tradidit, ſicut per Privilegium ipſius Domni Papae Adriani apparet; & ad praeſens vobis pro dicto Domno Papa reddimus, & publice reinveſtientes, corporalem traditionem tranſferimus, & ex eis jam traditam confirmamus, omnes res & poſſeſſiones, videlicet domos, caſalinos, terras & vineas, hortos, canapi-

napinas, atque oliveta, Molendinum, & Viam Molarum, cum arboribus fructiferis, & infructiferis, & omnibus ſuis pertinentiis. Quae res & poſſeſſiones nobis pertinent, vel pertinere videntur, & eas uſque modo jure obligationis tenemus & tenuimus, & in corporibus vel in actionibus habuimus in dicta Civitate Caſtellana intus & de foris & toto Comitatu; quae ut dictum eſt, nobis pertinent pro duabus partibus centum Librarum Denariorum Papienſium, quas olim Domina Purpura Amita noſtra praelibato Petro Praefecto viro ſuo nomine dotis dedit, ſicut per dotalia Inſtrumenta apparet, quae ad majorem Eccleſiae Romanae cautelam vobis damus. Quodcumque itaque jus & quamcumque actionem perſonalem & in rem, ſive hypothecariam tam etiam ad agendum, quàm excipiendum, quod, quamve in omnibus praedictis rebus Civitatis Caſtellanae intus & de foris, & totius Comitatus ejus, & in omni patrimonio Eccleſiae Romanae, & ſpecialiter in omnibus bonis in corporibus vel in actionibus conſtitutis, quae fuerunt olim praedicti Petri Praefecti, habemus; & ſpecialiter adverſùs modernum Petrum Praefectum, & ejus fratres, atque adeo adverſùs aliam quamcumque perſonam habere quoquo modo poſſemus, reſpectu vel jure duarum partium praefixae dotis centum Librarum Denariorum Papienſium & fructuum, uſurarum vel acceſſionum earum poenae, vobis pro dicto Domno Papa & ejus ſucceſſoribus, ut dictum eſt, procuratorio nomine cedimus & mandamus, & quantùm ad ipſum Domnum pertinet reſutamus, & ut utili poſſitis & directa actione intendere, vos in re praedicti Domni Papae & Eccleſiae Romanae procuratores facimus.

Hanc autem reſutationem, reſtitutionem, conceſſionem, & mandatum vobis,
A *ut dictum eſt, facimus pro octoginta duabus Marcis argenti & dimidia, quas nobis, ut dictum eſt, pro omni jure noſtro duarum partium praedictae dotis centum Librarum Denariorum Papienſium pro dicto Domno Papa, & tota Romana Eccleſia, & ex ejus pecunia, ut dictum eſt, procuratorio nomine datis atque perſolvitis pro* ducentis ſex
B Libris Provenienſium Senatus, & quinque Solidis, eo quod Denarius Papienſis ſecundùm ſtatutam formam a Judicibus, & Mercatoribus Urbis, duodecim Denarii pro viginti Provenienſibus veteribus nunc computantur: & habita portione Provenienſium veterum ad Provenienſes Senatus, qui nunc duodecim Prove-
C nienſes veteres pro ſex Provenienſibus & dimidio Senatus cambiantur. Unde uſque ad praedictam ſummam argenti extenduntur dictae duae partes praelibatae dotis. *Quas autem argenti Marcas nobis Johanni Guidoni pro medietate, & nobis praedictis fratribus una cum dictis Minoribus pro altera medietate, videlicet mihi Petro pro me*
D *& dictis impuberibus, quorum tutor ſum, & mihi Petro Bonaventurae cum dicto patruo & curatore meo, & pro portione mihi competenti, decreto praedictorum Judicum, quantùm ad portionem mei Petri & praedictorum impuberum pertinet, datis & ſolvitis. De quibus omnibus, & de omni noſtro jure, quantùm ad dictam dotem pertinet, bene nos*
E *quietos vocamus, & non ſolutae pecuniae, ſeu non redditae dotis exceptionem in omnibus & per omnia reſutamus. Ideoque amodo dictus Domnus Papa & tota Romana Eccleſia ex hac cauſa quiete ſemper & pacifice maneat. Inſuper promittimus vobis hoc noſtrum jus, vel partem nemini alii conceſſiſſe, obligaſſe, nec aliter alienaſſe. Et ſi aliquando, quod abſit, ex hac cauſa per*

Pe-

Petrum nunc Praefectum, vel per ejus fratres, ſeu per aliam quamlibet perſonam, ſeu etiam per alienationem, vel conceſſionem a nobis factam, dictus Domnus Papa & ſucceſſores ejus, vel Eccleſia Romana damnum aliquod de jure patientur, quantum ad dictam ſummam argenti pertinet, quanti erit damnum, tantum auctoritate propria ſine juris of- B *fenſa & alicujus Curiae proclamatione, & noſtra contradictione, in noſtris bonis eis placentibus jure pignoris vendicent: & ſi contradicere voluerimus, a jure, quod in eiſdem bonis habebimus, cadimus. & ipſum damnum duplum emendare modis omnibus teneamur. Praeterea ego Petrus Cencius de Papa, ſciens me legibus adjuvari, eo quod pro Minore intercedo, illud juris vel legum* C *auxilium, quod pro me in hac cauſa introductum eſt, omnino refutans, vobis pro dicto Domno Papa & ſuis ſucceſſoribus promitto, ſi aliquo in tempore dictus Domnus Papa & ſucceſſores ejus, vel Eccleſia Romana per praedictum Petrum nepotem meum, cujus Curator ſum, occaſione minoris aetatis, vel aliter quoquo modo damnum aliquod pa-* D *tientur, quanti erit damnum, tantum in meis bonis eis placentibus jure pignoris vendicent. Noviſſime autem nos omnes praedicti pro nobis, & noſtris*

A *heredibus & ſucceſſoribus, & ego ſpecialiter Petrus pro me & dictis impuberibus, quorum Tutor ſum, tutelari officio vobis pro dicto Domno Papa & ſuis ſucceſſoribus, ac tota Romana Eccleſia, quae dicta ſunt, omnia obſervare, defendere, & adimplere promittimus ſub poena totius ſupraſcriptae ſummae argenti duplae; & ſolutâ poenâ haec* B *Chartula firma permaneat: quam ſcribere rogavimus Johannem Leonis Scriniarium in Menſe & Indictione ſupraſcripta XII.*

Petrus de Cencio, Viſerius Domni Papae, teſtis.

Petrus Malagromus, Viſerius Domni Papae, teſtis.

Johannes Gregorii a Coliſeo, teſtis.

C *Curteſius, teſtis.*

Paſchalis, Cambitor, teſtis.

Andreas, Cuſtos Camerae, teſtis.

Leonardus, Janitor Camerae, teſtis.

Bartholomaeus Inſulae, teſtis.

Bartholomaeus Peponis, teſtis.

Ego Johannes Leonis, Sanctae Romanae Eccleſiae Scriniarius, habens poteſtatem dandi tutores & D *curatores, emancipandi etiam, decretum interponendi, & alimenta decernendi, complevi, & abſolvi.*

Altera Charta refutationis factae a filiis Cencii Romani de Papa de facto Civitatis Caſtellanae; Anno 1195.

IN nomine Domini: Anno Dominicae Incarnationis Milleſimo Centeſimo Nonageſimo Quinto, & Anno IV. Pontificatus Domni Coeleſtini III. Papae, Indictione XIII. menſe Februario, die XXV. Nos quidem Tederada uxor Andreae Stephani Rainerii de Stephano, & Romana uxor Gentilis Fortivoliae, germanae ſorores, filiae quondam Cencii

E *Romani de Papa, una cum Stephano Johannis Craſſi Curatore noſtro, in hoc nobis a manibus Domini Johannis Saiſſonis Arcarii, & Henrici Dativi Judicis dato: & nos Stephanus Johannis Craſſi Tutor Gattae & Bonae filiarum olim dicti Cencii, eis & ſic patrimonio a dicto Henrico Dativo Judice datus pro ipſis impuberibus, in praeſentia eo-*

rumdem Judicum, & per eorum auctoritatem atque decretum, in praeſentia Domni Octaviani Dei gratiâ Oſtienſis & Velletrenſis Epiſcopi, atque Domni Cencii titulo Sancti Laurentii in Lucina Presbyteri Cardinalis, & Domni Fidancii titulo Sancti Marcelli Presbyteri Cardinalis, atque Domni Gregorii Dei gratiâ Eccleſiae Sanctae Mariae de Porticu Diaconi Cardinalis, & Petri de Judice Cauſidici, & ſubſcriptorum teſtium: propria noſtra voluntate renuntiamus, & generaliter refutamus vobis Domno Cencio gratiâ Dei Eccleſiae Sanctae Luciae in Silice Diacono Cardinali, & Domni Papae Camerario, mandato quoque & Procuratori praefati Domni Papae Coeleſtini ad hoc ſpecialiter conſtituto, ad opus & utilitatem ipſius Domni Papae & ſucceſſorum ejus, ac totius Romanae Eccleſiae perpetuò: ideſt omnem actionem & petitionem, quam ipſi Domno Papae & Eccleſiae Romanae fecimus, petivimus, petere, vel facere potuimus pro portione olim praedicti Cencii Romani de Papa patri noſtro competenti; videlicet ex univerſa portione quondam Petri Praefecti, illarum ſcilicet mille Marcarum argenti, quas ei & ſuis conſortibus olim Domnus Adrianus Papa IV. debuit: pro quibus eis Civitatem Caſtellanam, & univerſum Comitatum ejus ac Montem Altum obligavit, & jure pignoris tradidit, ſicut per Privilegium ipſius Domni Papae Adriani apparet; & ad praeſens vobis reddimus & tradimus omnes res & poſſeſſiones, in corporibus & actionibus conſtitutas, quas in dicta Civitate Caſtellana intus & de foris, & in toto Comitatu ejus habemus. Quae res nobis & dictis impuberibus pertinent, vel pertinere videntur jure obligationis pro tertia parte quinquaginta Librarum ejuſdem Monetae, nomine donationis propter nuptias; quam idem Praefectus praedictus Dominae Purpurae fecit, atque pro portione nobis, ut dicitur competenti centum aliarum Librarum Provenienſium, vel Inforciatorum, *quas praedictus Praefectus ipſi Dominae Purpurae in ſuo teſtamento reliquit. Quodcumque itaque jus & quamcumque actionem perſonalem & in rem, ſive hypothecariam, tam etiam ad agendum, quàm excipiendum, quod, quamve in omnibus rebus Civitatis Caſtellanae intus & de foris, & totius Comitatus ejus, & generaliter in omni patrimonio Eccleſiae Romanae, & ſpecialiter in omnibus, in corporibus, vel in actionibus conſtitutis, quae fuerunt olim praedicti Praefecti, habemus, & ſpecialiter adversùs modernum Petrum Praefectum, & ejus fratres, atque adversùs aliam quamcumque perſonam habere quoquo modo poſſemus, reſpectu vel jure totius portionis noſtrae, & dictarum ſororum noſtrarum praefixae dotis & donationis atque legati, fructuum, uſurarum, vel acceſſionum eorum, & poenae, vobis, ut dictum eſt, pro dicto Domno Papa & ſuis ſucceſſoribus, ac tota Romana Eccleſia procuratorio nomine refutamus, cedimus, & mandamus, & ut utili poſſitis & directa actione intendere vos in re praedicti Domni Papae procuratores facimus.*

Pro quadraginta Marcis argenti, quas nobis praedictis ſororibus, una cum dicto Curatore noſtro, & mihi Stephano Johannis Craſſi pro dictis impuberibus, quorum Tutor ſum, pro omni jure noſtro praefixae dotis centum Librarum Denariorum Papienſium, pro dicto Domno Papa & ex ejus pecunia procuratorio nomine, decreto praedictorum Judicum, datis atque perſolvitis: & pro aliis undecim Marcis argenti, quas nobis pariter, ut dictum eſt, datis pro omni jure noſtro praefixae donationis atque legati: eo quod habita ratione De-

Denariorum Papienſium ad Provenienſes veteres, & Provenienſium veterum ad Provenienſes Senatus, ſecundùm ſtatutam formam a Judicibus & Mercatoribus Urbis, dicta portio noſtra dotis praedictae, donationis & legati, uſque ad dictam ſummam quinquaginta unius Marcarum argenti extenditur. *De quibus omnibus, & de omni noſtro jure praedictae dotis, donationis, & legati, nos bene quietos vocamus, & non ſolutae pecuniae, ſeu non redditae dotis exceptionem omnino refutamus. Ideoque amodo dictus Domnus Papa & ſucceſſores ejus, ac tota Romana Eccleſia de hac cauſa quietè ſemper & pacificè maneat. Inſuper promittimus vobis, hoc noſtrum jus, totum, vel partem, nec nos, nec olim patrem noſtrum alii obligaſſe, conceſſiſſe, nec aliter alienaſſe, & ex quo nos ſpecialiter praedictae ſorores legitimam vigintiquinque annorum aetatem habebimus, ſi a Romana Eccleſia erimus excitatae, quae dicta ſunt, omnia confirmare promittimus. Ad haec autem nos Stephanus Rainerii de Stephano, & Stephanus Johannis Craſſi vobis pro dicto Domno & ſucceſſoribus ejus, ac tota Romana Eccleſia procuratorio nomine, fidejubemus & legitime promittimus, ſi aliquando, quod abſit, de hac cauſa per Petrum nunc Praefectum, vel per ejus fratres, ſeu per eorum ſucceſſores vel heredes, ſive per aliam quamcumque perſonam, ſeu etiam per conceſſionem, obligationem, vel alienationem a dictis minoribus & impuberibus, ſive a patre quondam earum factam, vel etiam per ipſas minores, dictus Domnus Papa & ſucceſſores ejus & Eccleſia Romana damnum aliquod de jure patietur, quantùm ad dictam ſummam argenti pertinet, quanti erit damnum, tantum ſine juris offenſa & alicujus Curiae proclamatione, & ſine noſtra contradictione, in noſtris bonis & poſſeſſionibus eis placentibus auctoritate propria jure pignoris vendicent. Et ſi aliquo modo contradicere voluerimus, a jure, quod in eiſdem bonis habebimus, omnino cadamus, & ipſum damnum duplum emendare teneamur. Pro quo damno, ſi, quod abſit, acciderit, vobis pro dicto Domno Papa & ſuis ſucceſſoribus procuratorio nomine pignori ponimus & obligamus omnes res & poſſeſſiones noſtras ruſticas & urbanas, quas, quantùm ad ipſum damnum, ſi acciderit, pertinet, pro nobis & noſtris heredibus & ſucceſſoribus a dicto Domno Papa & ſuis ſucceſſoribus ac Romana Eccleſia precario & eorum nomine poſſidemus. Et huic promiſſioni & obligationi ſcientes nos legibus adjuvari, eo quod pro minoribus intercedimus, illud omnino juris vel legum auxilium, quod pro nobis in hac cauſa introductum eſt, refutamus, & omnem exceptionem, ſi qua uti poſſemus ad infirmanda quae dicta ſunt, pariter refutamus. Noviſſime autem nos praedictae ſorores pro nobis & noſtris heredibus & ſucceſſoribus, & ego Stephanus Johannis Craſſi pro me & dictis impuberibus, quarum Tutor ſum, & meis, & earum heredibus & ſucceſſoribus, & ego Stephanus Rainerii de Stephano pro me & meis heredibus & ſucceſſoribus vobis, ut dictum eſt, pro Domno Papa & ſuis ſucceſſoribus, quae dicta ſunt omnia obſervare, defendere & adimplere promittimus ſub verae pacis & Chriſtianae fidei vinculo a nobis ſpecialiter Theodora & Romana praeſtito, & ſub poena ab omnibus compromiſſa totius praedictae ſummae argenti duplae: & ſolutâ poenâ haec Chartula firma permaneat; quam ſcribere rogavimus Johannem Leonis Scriniarium in Menſe & Indictione ſupraſcripta XIII.*

Henricus Lombardus, teſtis.

Ste-

Stephanus Petri Romani Arcoli, teſtis.
Paulus Malagruma, Domni Papae Viſerius teſtis.
Paſchalis, Cambiator, teſtis.
Curteſius, teſtis.

A *Ego Johannes Leonis, Sanctae Romanae Eccleſiae Scriniarius, habens poteſtatem dandi tutores & curatores, emancipandi etiam, decretum interponendi, & alimenta decernendi, complevi & abſolvi.*

Altera Confeſſio facta a Johanne de Columna S. R. E. Cardinali de pecuniâ ſibi perſolutâ nomine Gregorii IX. Papae, Anno 1232.

IN nomine Domini. Amen. Anno Incarnationis Chriſti Milleſimo Duceteſimo Triceſimo Secundo, Pontificatus Domni Gregorii Papae IX. Anno VI. Menſis Julii die XVI. Indictione V. Nos Johannes de Columna titulo Sanctae Praxedis Presbyter Cardinalis, hac die praeſenti confitemur, nobis plene ſolutum eſſe ac integre ſatisfactum a te Caponigro de Senis, nomine Domini Papae & Romanae Eccleſiae perſolvente, centum & octo uncias auri Regis & dimidiam ad pondus Romanum, & centum ſeptuaginta quatuor Libras & quatuor Solidos bonorum Provenienſium Senatus, *pro quibuſdam pignoribus noſtris, quae tempore guerrae in ſervitio Eccleſiae pro ſolidis militum & ſervientium aſſignavimus. Unde nos de praedictis denario & auro nobis pro pignoribus ipſis a te nomine Domini Papae & Romanae Eccleſiae perſoluto bene quietos vocamus, exceptioni non numeratae pecuniae, & non ſoluti vel ponderati auri renuntiando. Renuntiantes etiam omni juri & actioni utili & directae & exceptioni tacitae & expreſſae, quod quaſve occaſione praedictorum pignorum noſtrorum contra Romanam Eccleſiam vel Dominum Papam habere poſſemus. Promittentes pro nobis noſtriſque ſucceſſoribus hanc refutationem & omnia ſupradicta rata & firma ſemper habere & non contravenire ſub poena dictae pecuniae duplae, & poenâ ſolutâ* B *hoc Inſtrumentum refutationis nihilominus firmum permaneat.*

Actum Spoleti praeſentibus teſtibus ſubſcriptis ad hoc ſpecialiter rogatis, ſcilicet Magiſtro Johanne Capavono de Anagnia, Magiſtro Johanne Anglico, Clerico Domini Cardinalis, Johanne de Furcono Clerico, Fratre Johanne Converſo Saxivivii, & Martino Fulginate C *teſtibus.*

Et ego Ricardus, Imperialis Aulae Scriniarius, hanc Chartam mandato praedicti Cardinalis ſcripſi & complevi rogatus.

Proviſinae quoque pecuniae mentio eſt apud Grimaldum ſupra laudatum, cujus propterea eruditum ſermonem, per alias etiam Nummorum ſpecies D excurrentem, audire juvabit. *Provenientium* autem *Libram* is appellat. Mihi tamen attente veteres Codices perluſtranti dubitatio nata eſt, an legendum potius eſſet *Proviſienſium*, aut *Proviſinorum*. Sed rem decernere non audeo, nam in Chartis antiquis breviata eſt eadem vox, & non unam admittit lectionem. Haec autem ſunt E verba Grimaldi:

Libra Proveniens Senatus valoris erat . . . . 2 50. *Libra parva Proviſinorum Senatus valoris erat Bol.* 15. & 20. *Solidi Proviſinorum conficiebant Libram. Solidus Provenientium Senatus argenteus valoris erat Bol.* 12. *ſemis. Solidus Proviſinorum Senatus valoris erat*

qua-

quatuor quadrantum. De differentia Solidorum Provenientium & Proveſinorum exſtat memoria in Inſtrumento Anni MCCXCV. in Archivo Sancti Petri, faſcicul. 356. capſulâ 66. De Libra verò Proveſinorum Senatus docent Libri Cenſuales dictae Baſilicae ab Anno MCCCLXXVIII. uſque ad MCCCCL. Florenus aureus valoris erat Scuti unius Bol. 15. *Hic namque aureus erat, & ponderabatur, ut liquet ex Inſtrumento venditionis octo petiarum vineae in coſtis Montis Mali Anno MCCCXIX.* pretio XLIX. Florenorum boni & puri auri, & juſti ponderis, *ex dicto Archivo, capſulâ 66 faſcicul.* 189. *& in Libro Tranſumtorum fol.* 253. *Anno MCCCLXXVII.* quinquaginta Floreni boni auri & recti ponderis, *praeter alia exempla brevitatis cauſsâ omiſſa. Florenus Romae currens tempore Eugenii IV. multo etiam ante & poſt ex Lib. Inſtrument. Laelii Petronii in dicto Archivo, & in Libris Cenſualibus, valebat Bol.* 35. *& quadrantem unum. Et* 47. *Solidi Florenum conficiebant. Tempore Innocentii III. uti ex ejus Vita habetur*, valida fames invaluit, ut rubium frumenti a 20. ad 30. Solidos venderetur: *hoc eſt ad* 24. *&* 36. *Julios aſcendit frumenti rubium. Ex Caeremoniali Gregorii X. in Bibliotheca Vaticana fol.* 7. in Coronatione Pontificis proceſſio a Sancto Petro ad Lateranum. Fiunt Domino Papae arcus: & Clerici Romani occurrunt eidem in Via ſacra, ubicumque poſſunt, cum thuribulis & incenſo. Et in remuneratione dantur Romanis Librae XXXV. Provenientium. Et Clericis pro thuribulis XIV. Librae & dimidia Provenientium. *Item fol.* 62. *de mundato faciendo.* Miſsâ igitur ſolemniter peractâ, aſcendit Palatium, comitantibus eum tam Epiſcopis, quàm Presbyteris & Diaco-

A nibus, omnibus paratis ſecundùm ordinem ſuum. Pontifex verò ingreditur Baſilicam Sancti Laurentii de Palatio, vel Capellam Sancti Martini, ſi eſt ad Sanctum Petrum, & exuit planetam, & aſſumit ſibi mantum in ſcapulis, impoſito ſuper caput ſuum fanone cum mitra, & facit mundatum, XII. Subdiaconibus
B roquetum cum ſuperpelliceo portantibus. (Hodie ſunt duodecim Pauperes, quibus Papa lavat pedes). Cubicularii ponunt concham ante eum: ipſe verò praecinctus linteo, habens ante ſe linteum mundum, quo unus Diaconus ei ſervit, ſecundùm Dominum Jacobum Gaytani ipſum Papam praecingit, bracheolam ad hoc
C paratam habens in brachiis, & linteum mundum ante ſe tenens. Quae omnia debent parari per Theſaurarium, vel Fratres de Pagnotta. (*Fratres de Pagnotta Ordinis Sancti Benedicti Eccleſiam Sancti Blaſii in Via Julia incolebant; curabant etiam Corpus Pontificis defuncti. Hodie hujuſmodi curam habet Sacriſta Papae Or-*
D *dinis Sancti Auguſtini.*) Et duodecim Subdiaconi manent foris Baſilicam diſcalciati. Duo verò Oſtiarii accipiunt Priorem in ulnis, & portant eum ante Pontificem. Pontifex verò cum aqua calida, quam infundere debent Cubicularii, lavat pedes ejus, & tergit linteo, & deoſculatur pedem ejus dextrum, & dat ei duos
E Solidos Provenientes. Et ſic facit unicuique Subdiaconorum, & dat ei XII. denarios &c.

Addere etiam juvat, quae Innocentius III. Papa habet in Conſtitutione ſua ad Rectorem & Fratres Hoſpitalis Sancti Spiritus, quae typis edita eſt inter ejus Opera. Haec ille ait: *Jubemus, ut pro mille pauperibus extrinſecus adventantibus, & tre-*

cen-

centis perſonis intus degentibus, decem ſeptem Librae uſualis Monetae (ut ſinguli accipiant tres denarios, unum pro pane, alterum prò vino, aliumque pro carne) ab Eleemoſynario ſummi Pontificis annuatim vobis in perpetuum tribuantur. Idem etiam Innocentius imperat, ut Canonicis, *qui effigiem Salvatoris proceſſionaliter deportabunt, ſingulis duodecim Nummi de oblationibus Confeſſionis beati Petri praeſtentur.* Haec autem quum ſibi illuſtranda propoſuiſſet Grimaldus ſupra memoratus, hiſce rem expedit, inquiens: *Supra dictae decem & ſeptem Librae uſualis Monetae erant Scuta auri in auro* 34. *ut colligitur ex pluribus obſervationibus a me factis ex Scripturis Archivi praedictae Baſilicae. Solidi, de quibus infra, valoris erant Bononenorum, ſive Obolorum duodecim ſemis pro quolibet. Decem Solidi argentei conficiebant Nummum aureum Juliorum decem & Bonon.* 25 *Quatuor Nummi argentei erant unus Solidus. Nummus valoris erat trium obolorum ſeu denariorum. Triginta Solidi valebant Marcham unam argenti puri: ſunt Scuta tria, Bonon.* 75. *Ita habetur fol.* 71. *in Libro antiquiſſimo MSto in membranis Calliſti II. Papae. Ex Vita ejuſdem Innocentii III. colligitur, Marcham majorem eſſe Scutorum trium, Bol.* 75. *atque etiam Scutorum quinque, Bol.* 75. Librae XXXV. Provenientium Senatus *ſunt Scuta auri in auro LXX. Idem etiam Innocentius pro ſubſidio Terrae Sanctae fecit novam navem, in qua cum armamentariis ſuis* mille trecentas Libras *expendit. Sunt Scuta in auro* 2600. *Hinc colligitur, Libram hanc eſſe magni valoris.* Pro mille *igitur &* trecentis perſonis, *largiendo ſingulis tres denarios ſeu obolos, conficiebant Summam Scutorum* 39. *Monetae. Et ſupradictae Librae XVII. ſunt auri in auro Scuta* 34. *ad Julios duodecim ſemis pro Scuto. Sic ſatis ſuperque erat hujuſmodi eleemoſyna, & ſufficiebant illis temporibus dicti tres Denarii ſeu Oboli ad panem, vinum, & carnem praedictas emendas. In Caeremoniali Gregorii X. in Bibliotheca Vaticana de electione novi Pontificis, haec leguntur:* Recipit Papa de manu Camerarii denarios argenteos valentes decem Solidos Provenientes, & projicit ſuper Populum, dicens ſingulis vicibus: *Diſperſit, dedit pauperibus &c.*

Occurrunt etiam in Chartis antiquis Romanae Civitatis *Librae Affortiatorum*, de quibus actum eſt in Diſſertatione praecedenti. Earum pretium non aliud fuiſſe videtur, quàm *Libra Lucenſis* monetae. Atque ad idem nobis perſuadendum fortaſſe proderit Charta ex Regeſto MSto Cencii Camerarii depromta. Confer textum, ut ajunt Leguleji, cum Rubrica.

De Rocca Sancti Stephani, & medietate Perceni & Repeſini, pignori obligata Domno Papae pro *centum Libris Afforciatorum, & quinque Solidis*, Anno 1159.

In nomine Domini. Anno Incarnationis Dominicae Milleſimo Centeſimo Quinquageſimo Nono: Anno V. Pontificatus Donni Adriani Papae IV. Indictione VII. Menſis Januarii die II. Ego Aldebrandinus Comes de Calmaniare pro me, & procuratorio nomine pro Bernardino fratre meo, coram Willelmo Presbytero Cardinali titulo Sancti Petri ad Vincula, & Raimundo Diacono Cardinali

A *nali Sanctae Mariae in Violata, & Gregorio Corano Judice, obligo & in pignus pono tibi Domino Boſoni venerabili Cardinali Diacono Sanctorum Coſmae & Damiani, Donni Papae Camerario, procuratorio nomine pro ipſo Donno Papa & pro Eccleſia Romana; ideſt Roccam Sancti Stephani, & me-* B *dietatem Perceni, & medietatem Ripeſeni, cum omnibus eorum uſibus, utilitatibus & pertinentiis, ſicut inter ſuos concluduntur fines, poſita in territorio Orbevetano; qualiter nobis competunt, taliter obligamus, & in pignus ponimus pro* centum quadraginta octo Libris Lucenſium & quinque Solidis, *quos nobis pro ipſo Donno Papa mutuaſti. Inſuper in unoquoque menſe pro* C ſexdecim Solidis Lucenſium, *quos pro cuſtodia Arcis Dominus Papa expendere debet, praedictum pignus obligatum, ſicut pro ipſa ſorte tenebitur. Et ſic in unoquoque anno, donec pecunia ſoluta fuerit, & pignus liberatum, accreſcit ſumma ſorti* novem Librarum, & duodecim Solidorum Lucenſium. *Quacumque vero hora praedictam pecuniam* D *vobis, veſtriſque Catholicis ſucceſſoribus ſolvemus, pignus hoc ſit vacuum, & haec Chartula ad nos revertatur. Nos autem & noſtri heredes defendere promittimus ab omni homine, ſi neceſſe fuerit. Quod ſi contra haec, quae dicta ſunt, quolibet modo venire tentaverimus, tam nos quam noſtri heredes componamus Donno Papae, ſuiſque Catholi-* E *cis ſucceſſoribus pro poena ſupraſcriptum pretium duplum: & ſoluta poena haec Chartula firma permaneat; quam ſcribendam rogavi Andream Scriniarium in Menſe & Indictione ſupraſcripta VII.*

✠ *Signum manus ſupraſcripti Aldebrandini Comitis de Calmaniare pro ſe & Bernardino fratre ſuo, bujus chartulae rogatorum.*

Docibilis, teſtis.

Bobo de Petro, teſtis.

Urſo filius ejus, teſtis,

Stephanus de Marta, teſtis.

Petrus Buticularius, teſtis.

Rogerius de Letulo, teſtis.

Johannes Ritius, teſtis.

Ego Andreas Scriniarius Sanctae Romanae Eccleſiae & ſacri Lateranenſis Palatii, complevi & abſolvi.

Sed aliquid tandem mihi dicendum eſt de celebratiſſima ſpecie Italicae pecuniae, hoc eſt de *Florenis*. Anno MCCLII. teſte Ricordano Malaſpina Cap. 152. & Joanne Villanio Lib. 6. Cap 53 Hiſtoriar. coepit Populus Florentinus percutere Nummos aureos, quos *Florenos*, alii verò *Ducatos* appellarunt, eâ de cauſsâ, quod in altera parte Nummi *Lilium* inſcriptum foret, atque in altera effigies Sancti Johannis Baptiſtae. Haec prima inſtitutio *Floreni* aurei, ita ut Borghinii ſententiam in Lib. de Numm. Florent. probare neſciam, ubi videlicet ſcribit: *Queſto nome di Fiorini fu innanzi alcuni Secoli* (ideſt antequam Carolus I. Comes Andegavenſis Apuliae ac Siciliae regno potiretur) *e tutta la coſa della Moneta noſtra era prima ferma, che queſto Carlo aveſſe che far nulla, o pur penſaſſe al Regno di Napoli.* Quod certum eſt, Anno Chriſti MCCLXVI. Carolus I. Regnum Neapolitanum arripuit. Quum verò Florenus primum percuſſus fuerit Anno MCCLII. ubi nam ſunt tot Secula a Borghinio excogitata? Porro *Florenorum* nomen & decus ita deinde propagatum eſt per univerſam Europam, ut fere omnes alii Principes ad eorum imitationem ſimiles Nummos procuderint, eoſque ipſo nomine donarint. Uti fidem facit praelaudatus Joannes Villanius Lib. 9. Cap. 48. Henricus VII. Auguſtus Anno MCCCXIII.

A contra Florentinos iratus ſtatuit: *Che i Fiorentini non poteſſono battere moneta d' oro, nè d' argento; e conſentì per privilegio a Meſſer Ubizino Spinoli da Genova, & al Marcheſe di Monferrato, che poteſſero battere in loro Terre, Fiorini d' oro contrafatti ſotto il ſegno di quegli di Firenze.* Id alii Principes imitati ſunt, ſive ſuo jure, B ſive ex privilegio. Atque inter alios, teſtante eodem Villanio Lib. 9. Cap. 169. Johannes XXII. Romanus Pontifex Anno MCCCXXII. *fece fare in Avignone una nuova Moneta d' oro, fatta del peſo e lega e conio del Fiorino d' oro di Firenze, ſanza altra inſegna, ſe non che dal lato del Giglio diceano le lettere il nome di Papa Giovanni.* C Eadem repetit Villanius Lib. 9. Cap. 278. addens: *E non vi avea altra differenza ſe non che dal lato della impronta di Santo Giovanni diceano le lettere* Papa Giovanni; *e per intraſegna di coſta a Santo Giovanni una Mitra Papale, e dal lato del Giglio diceano le lettere Sanctus Petrus, Sanctus Paulus.* Praeterea ſcribit, D anathema ab eodem Pontifice indictum iis, qui Florenos aureos ad aemulationem Florentinorum cuderent. Sed & Francorum Reges ſub *Florenorum* nomine aurum ſignarunt, non tamen eo tempore, quo Le-Blancus eſt opinatus. Is enim Florenos aureos tribuit Philippo Auguſto, & Ludovico Sexto, Septimo, aut Octavo Francorum Regibus: immeritò ſane, quum ii ante Annum MCCLII. floruerint, quo primùm Floreni e Florentinorum Moneta prodierunt. Quare ii credendi ſunt pertinere ad Ludovicum Nonum, aut Decimum, & ad Philippum Pulchrum. Neque cum *Florenis* confundendi *Liliati*, ſive *Gigliati*, aurei nempe Nummi a Carolo I. Siciliae & Apuliae Rege eodem Saeculo XIII. percuſſi, & ſic appellati, quod & ibi *Lilium*, Francorum Regum inſigne, fuiſſet inſcriptum. Non tamen erepta mihi omnis dubitatio, quin & Floreni Florentini ſub eadem appellatione apud aliquos olim venerint. Quaenam verò comparatio foret valoris Floreni ad Libras Romanas Proviſinorum, a ſubſequenti Charta ediſcere licebit, quam ex ſupra laudato Codice Cencii Camerarii deſcripſi.

Solutio debiti Hominum de Fruſinone facta filiis Domini Matthiae de Papa, Anno 1295.

IN nomine Domini. Amen. Anno Nativitatis Dominicae Milleſimo Ducenteſimo E *Nonageſimo Quinto, Indictione VIII. Menſis Aprilis die III. intrante, Pontificatus Domini Bonifacii Papae VIII. Anno Primo. In praeſentia mei Notarii & teſtium ſubſcriptorum Nobiles viri Atenulfus & Nicolaus filii quondam Domini Matthiae de Papa, Cives Anagnini, coram venerabili viro Domino Theodorico Domini Papae Camerario perſonaliter conſtituti, confeſſi ſunt & recognoverunt, ſe habuiſſe ac recepiſſe ab eodem Domino Camerario dante & ſolvente eis nomine ac vice ſanctiſſimi Patris Domini Bonifacii divinâ providentiâ Papae VIII. Romanae Eccleſiae & Camerae ſuae*, octingentos ſexaginta ſex Florenos, & duas partes unius Floreni auri pro ſexcentis quinquaginta Libris Proveſinorum, *quas idem Dominus Matthias pater eorum, dum viveret, mutuaverat Hominibus Caſtri de Fruſinone, pro liberatione & abſolutione*

ae hominum dicti Caſtri a reſtitutione ſive ſolutione debiti ſeu mutui pecuniae ſupradictae. Dicti quoque Adenulphus & Nicolaus recognoſcentes libere & expreſſe eis fore de hujuſmodi mutuo integre ſatisfactum, nomine ſuo, heredum & ſucceſſorum ſuorum promiſerunt eidem Domino Camerario recipienti & ſtipulanti nomine ac vice Domini Papae, Romanae Eccleſiae, & Hominum praedictorum, non inquietare vel moleſtare de cetero Homines ejuſdem Caſtri de Fruſinone ſuper reſtitutione pecuniae ſeu mutui praedictorum: ſed ipſos abſolverunt & liberaverunt praeciſe a debito memorato, ita quod occaſione hujuſmodi mutui eis vel eorum heredibus in nullo de cetero teneantur. Renuntiantes in iis exceptioni non numeratae, non traditae vel ſolutae eis praedictae pecuniae quantitatis, beneficio reſtitutionis in integrum, omniſque alterius actionis & juris canonici & civilis auxilio, per quod huic Inſtrumento vel facto poſſet aliquatenus objici vel opponi.

Actum Laterani in Camera praefati Domini Camerarii, praeſentibus Lanfranco Clarenti de Piſtorio, Lando Sigoli, & Dino Orlandi de Florentia Mercatoribus Camerae, & Gabriele Damaſi, Serviente Domini Papae, & aliis.

Et ego Jacobus Piſani de Viterbio, Apoſtolica auctoritate, & nunc Camerae Domini Papae Notarius, praemiſſis interfui, & ea rogatus ſcribere, fideliter ſcripſi, & in publicam formam redegi, meoque ſigno ſignavi.

Octo aurei Floreni Florentinae officinae pondus unius unciae auri aequabant, & ſinguli pro Solidis XX. computabantur. Teſte etiam Guilielmo Venturâ in Chronico Aſtenſi, Floreni Aurei Anno MCCXC. *valebant Solidos XX. Aſtenſes.* Contra Joannes Villanius Lib. 7. Cap. 89. ſcripſit *Cento mila Libre di Gienovini* (ideſt Genuenſis pecuniae) *erano più di cento venticinque migliaja di Fiorini d' oro.* Apud Brixianos verò circiter Annum MCCLXX. Jacobo Malvecio teſte in Chronico ejuſdem Urbis, *mille Aurei ſexcentis Libris aequivalebant. Nam tunc in Civitate hac Brixia duodecim Soldi tantùm pro Floreno Aureo dabantur.* Ita verò ſubſequenti Saeculo XIV. percrebuit fama & nomen *Florenorum*, ut ſupra ceteros Aureos Nummos ii in curſu eſſent longe lateque per Italiam, immo & ultra Italiam. In Libro MSto Decretorum & Privilegiorum exſiſtente in Archivo Communitatis Mutinae, vidi ego tria Diplomata Johannis Bohemiae Regis, data Anno MCCCXXXI. quo is tot progreſſus in Italia fecerat, *Nobili viro Andreae de la Molza*, in quorum uno ipſum conſtituit *Domus noſtrae Domicellum & familiarem domeſticum*, in altero ei donat Caſtrum Leonis, quum XVII. Kalendas Majas Anni ejuſdem e ſacro Fonte ſuſcepiſſet Gerardinum illius filium. Ibi quoque libellus legitur ab Andrea ipſo oblatus Carolo IV. Auguſto ejuſdem Johannis Regis filio, in quo Privilegia nonnulla petit, eumque rogat, ut ſibi rependatur pecunia a ſe mutuo data ipſi Carolo, ejuſque Auguſti patri Johanni annis retroactis. Neminem puto pigebit legere poſtremam partem petitionis, quam iiſdem verbis, quibus concepta fuit, exerere ſtatui. *Imprima preſtà eo Andrea al meo Signore Miſſer lo Re de Boemia, ſtando in Modena, li quae ello ſe dare a Miſſer Euſilmaro Todeſcho, li quae ello ge donò, e foe a di X. d' Aprile in MCCCXXXI. in preſentia de Miſſer Loyxe de Savoja, e de Miſſer Zim da Caſtione, e de Miſſer Raynero da Monte Pulzano ſoe Can-*

cellero, Fiorini CCC. d'oro. *Item preſtà eo Andrea al deto meo Signore, ſiando in Bologna in caſa del deto Andrea, e recevelli Miſſer Nicolò, ch'era alora ſoe Cancellero, e da poi ſoe Veſcovo de Trento, & haveli per pagare l'albergo là, ove era ſtae molti Cavaleri e Famia del deto Re, e per vari drapi, che comprò lo deto Miſſer Nicolò, per veſtire lo deto Miſſer lo Re, e li Conti de Namurco ſoe Cuxini, e ſoe a dì XV. d'Aprile MCCCXXXIII. in preſentia de Miſſer Guido de Scali da Fiorenza Factore e Donzello de Miſſer lo Legato Cardinale de Hoſtia e Signore de Bologna &c.* Fiorini DCC. d'oro. *Item preſtà eo Andrea al dicto Miſſer lo Imperatore a dì XXIII. d'Aprile MCCCXXXIII. ſiando lo deto Re a Modena in caſa di Frà Predicatori, e ricevelli Miſſer Nicolò alora ſoe Cancellero, per pagare ſpeſe, che havea facto Miſſer lo Re in Modena, non poſſandone havere neſuno da Miſſer Manfrè di Pii, nè in Comune, & queſto in preſentia de Miſſer Guido de Pii da Modena, e de Fra Jacomo da Coltegavola Priore di Frà Predicatori de Modena &c.* Fiorini MDC. d'oro: *di quai lo deto Imperatore ne ricevè Cartha, ſiando in Modena in caſa di Frà Predicatori*. Sed integrum Tractatum *de Florenis* ſperare nos propediem facit doctiſſimus vir Franciſcus Victorius, Eques Sancti Stephani, qui Romae tum ex eruditione, tum ex Muſeo ſuo illuſtris nominis famam ſibi comparare pergit.

Nunc autem eſt animadvertendum, ex quo Civitatibus Italicis una cum Libertate jus auri atque argenti ſignandi ab Auguſtis conceſſum eſt, tunc non paucas ex iis curſum pecuniae ſuae fuiſſe moderatas ad normam Nummorum a ſe percuſſorum, ita ut alius non rarò in una, alius A in altera eſſet ordo ac nomen pecuniae. In Chartâ, quam obtulit mihi Archivum Canonicorum Mutinenſium, ſcriptâ Anno MCCXII. *Honeſtus Dei gratiâ Abbas Monaſterii Sancti Benedicti de Lene* (hoc eſt ad Leones) *in Dioeceſi Brixiae, ex praecepto Domini Sicardi Cremonenſis Epiſcopi, & Apoſtolicae Sedis Legati* (hoc B munus, quo functus fuit Sicardus, ignorabam, quum Tomo VII. Rer. Italicar. ejus Chronicon evulgavi) nonnulla praedia venum dat, ac praecipue *Curtem Sancti Vincentii, quae eſt poſita prope Caſtrum de Badiano* (nunc Bazzano) *pretio CCCLI. Librarum Imperialium in Bologninis, vel Ferrarinis, vel Parmeſianis, tribus Solidis per u-* C *num Imperialem*. Mabillonius in Annalibus Benedictinis ad Annum DCCLIX. Leonenſe Monaſterium commemorat, illudque ait, a *Conrado II. Imperatore ſolo aequatum*. En illud vigens adhuc Anno MCCXII. In altera Charta Anno MCLXXIX. exaratâ occurrit mihi *Donnus Erizo Monachus venerabilis Monaſterii Sancti Be-* D *nedicti de Leune Prior de Panzano*, Cellà videlicet, ſive Monaſteriolum ſitum in Vico Panzano, Mutinenſis ne an Bononienſis Comitatus, neſcio. Sunt enim duo ejuſdem nominis Vici. Panzanum autem illud ſuberat eidem Leonenſi Coenobio. Vidimus ergo Solidos *Bononienſes*, *Ferrarienſes*, & *Parmenſes*, & adhuc durat *Bologni-* E *norum* appellatio non Bononiae tantùm, ſed & Mutinae, ac in aliis locis. In vetuſtiſſimo Codice Statutorum Ferrarienſium Lib. 2. Rubrica 341. titulus eſt *de valore Bagatinorum*. Scilicet, *quod quilibet teneatur recipere quatuor Bagatinos pro tribus Ferrarinis*. Apud Ticinenſes verò olim fuit duplex *Libra*, uti eruitur ex Chronico Majori MSto Gualvanei de la Flamma

ma

ma Ordinis Praedicatorum, in Ambroſiana Bibliotheca adſervato. Scribit enim Cap. 286. *Ex hoc poſtea Communitas Papienſis ſolvit decem & octo mille Libras illius groſſae Monetae, cujus Libra valebat Florenum.* Haec Gualvaneus circiter Annum Chriſti MCCCXXX. ſcribebat, quo tempore Florenus Aureus intra & extra Italiam ſupra ceteros Nummos celebratiſſimus erat. Audi etiam Anonymum Auctorem Chronici Mediolanenſis, cujus partem evulgavi Tomo XVI. Rer. Italicarum. Scilicet in parte a me neglecta haec ille habet (an optimis fundamentis nixus, alii videant) *de Moneta ab Archiepiſcopis Mediolanenſibus cuſa: Prima Moneta dicebatur Marca auri, & valebat XIV. Florenos* (ſcilicet aureos). *Alia fuit Marca argenti, quae valuit quatuor Florenos cum dimidio. Tertia Moneta dicebatur Auguſta, habens Imperatoris imaginem, & erat ex puriſſimo argento. Et erat groſſa in tantum, quod decem Auguſti valebant unum Florenum. Quarta dicebatur Imperialis, habens Imperatoris imaginem, & ſupraſcriptionem, & erat de argento puriſſimo. Decem Solidi Imperialium valebant unum Florenum. Quinta Moneta dicebatur Tertiolus, quia ejus tertia pars erat tantùm argentea, & XX. Solidi valebant unum Florenum.* Neque omittenda eſt mentio *Ducati Aurei Veneti*, quem nunc *Zecchino* appellamus. Nummum iſtum primo Venetiis percuſſum ſub Joanne Dandulo Duce, auctor eſt Marinus Sanutus in Hiſtor. Venet. Tomo XXII. Rer. Italicar. ad Annum MCCLXXXV. Ejuſdem verò ponderis ac formae fuerunt & *Ducati aurei Germanici*, & *Hungarici*, quorum familiaris eſt uſus.

Verùm ad tempora noſtra ſermonem tandem convertamus. Nulla nunc Provincia eſt, nulla Civitas in Italia, quae ingens diſcrimen non animadvertat inter pretium Librarum ac Solidorum veteris ac praeſentis aevi. Olim paucis, nunc multis Libris Aurei nummi emuntur: olim agri, aedes, ac cetera venum expoſita, paucarum Librarum pretio dabantur, nunc multarum. Ad haec veterum Contractus ſi attente conſulantur, ubique produnt progreſſum hunc in mutatione pretii pecuniae, quem noſtris quoque temporibus, immo & in dies ſingulos animadvertimus. Sive tanta inſtabilitas tribuenda eſt nunquam ſaturatae hominum avaritiae, quibus perpetuum ſtudium eſt, aurum aut argentum ſuum cariori pretio, ſi poſſint, quàm ceteri, quotidie vendere, aut expendere: ſive eadem proceſſerit, ac procedat ex minutorum Nummorum, ſive Denariorum conditione, quae quotidie deterior ex officinis Monetariis prodit, ſive aliis ex cauſſis; neque enim raritati auri aut argenti tribuendas haſce metamorphoſes affirmare auſim: illud certum eſt, enormem intercedere differentiam inter veteris ac recentis monetae aeſtimationem. Cujus rei exempla aliquot delibavi ex Archivo Communis Mutinae. Quanti vaeniret apud majores noſtros panis & vinum, ex hiſce intelliges. *Anno MCCXLIX. Indictione VII. die Martis X. intrante Menſe Auguſti, Regnante Domino Imperatore Frederico. Haec eſt ratio, qualiter vinum vendi debeat ad minutum. Vinum, quod conſtat X. Solidos Mutinenſes quartarium, debet fieri menſura de XXXIII. unciis, & una drama. Item menſura vini de XI. Solidis Mutinenſibus, debet eſſe de triginta unciis & una drama &c. Nota, quod quartarium vini eſt in ſumma CCCXXXIII. Libras. Quando Sextarium frumenti valet XX. Solidos Mutinenſes, debet eſſe panis coctus VIII. uncias*

uncias & meza pro duobus Denariis Mutinenſibus. Item ad rationem XIX. Soldorum, debet eſſe IX. uncias, minus una drama &c. Pari etiam ratione Anno MCCLXXXIII. tempore regiminis Dominorum Guidocti de Archidiaconis Poteſtatis, & Guidonis de Corrigia Capitanei Communis & Populi Mutinae, *panis venalis bene coctus, qui fiet de Sextario frumenti, qui valuit XX. Soldos Mutinenſes, vel ultra, fieri debeat tribus Denariis Mutinenſibus XIV. unciarum, & trium tramarum minus quarta parte unius tramae &c.* Ferrariae verò, ut habetur in Statutis Anno MCCLXVIII. confectis, *Fornaxarii tenebantur dare milliarium lapidum* (ideſt laterum) *pro XX. Solidis Ferrarinis, & milliarium cupporum* (hoc eſt tegularum) *pro XXIV. Solidis Ferrarinis; & milliarium tavellarum* (nempe ſubtiliorum laterum) *pro XV. Solidis Ferrarinis; & modium calcinae pro XVIII. Solidis Ferrarinis.* Quod eſt ad agrorum pretium, Anno MCCXXI. *Ubertinus Campetia de Spilimberto vendidit per alodium duas petias terrae poſitas in Curte Spilimberti. Prima petia eſt XII. bubulcae. Secunda eſt VI. bubulcae: pro XL. & octo Libris.* Anno MCCXXVIII. *Guilielmus Epiſcopus Mutinenſis* emit in agro Porcilis petiam terrae bubulcarum XIV. titulo pretii ſolvens *XLIX. Libras Imperiales ad rationem trium Librarum Imperialium & dimidii pro qualibet bubulca.* Tum eodem Anno aliam terram *ad rationem quatuor Librarum Imperialium.* Aliam quoque *ad rationem quindicim Librarum Parmenſium quamlibet bubulcam.* Anno MCCLX. Guido de Suzaria, celebratiſſimus eorum temporum Juriſperitus, Civis Mutinae creatus, de quo mihi erit ſermo in Diſſertatione XLIV. *de Literarum fortuna*, duas petias terrae

A emit poſitas in Silva de la Lama, bubulcarum XCVI. *ad rationem XIII. Librarum Mutinenſium pro qualibet bubulca.* Eodem anno Commune Mutinae emit petiam terrae laboratoriae poſitam in diſtrictu Florani pro DCXXI. Libris Mutinenſium, *ad rationem novem Librarum & ſeptem Soldorum Mutinenſium pro qualibet bubulca:*
B *quae petia terrae debet eſſe ſeptuaginta ſeptem bubulcas minus decem tabulis.* Praeterea Anno MCCLXIII. eadem Reſpublica Mutinenſis in diſtrictu Sancti Felicis magnam copiam agrorum emit, Monaſterio Nonantulano tradendam gratiâ concordiae initae, per quam Monachi renuntiarunt cuicumque juri ſibi fortaſſe competenti in
C quaedam Caſtella, quae ab immemorabili tempore Communitas Mutinenſis poſſidebat. In hiſce fundis emendis erogatae ſunt bis mille centum & viginti duae Librae Mutinenſium *ad rationem cujuslibet bubulcae ſeptem Librarum Mutinenſium pro trecentis bubulcis, & ad rationem quinque Librarum Mutinenſium pro quatuor bubulcis.*
D Alia quoque petia XII. bubulcarum in Sancto Felice poſita emta fuit *ad rationem octo Librarum Mutinenſium & undecim Solidorum Mutinenſium, & quinque Mutinenſium pro qualibet bubulca.* Nunc apud nos quaelibet bubulca terrarum quingentis, aut mille & amplius Libris Denariorum currentium vaenit.

E Eamdem monetae variationem enormem, in ſingulos paene annos creſcentem diſcere poſſumus e ſubſequutis temporibus. In domeſticis Libris Monachorum Mutinenſium Benedictinorum Sancti Petri haec animadverti. Anno MCCCCLXX. pro ſingulis millibus laterum coctorum pendebantur Bononini L. hoc eſt, duae Librae & ſemis Solidorum. Nunc

XXX.

XXX. Librae, atque etiam XXXV. impenduntur. Anno MCCCCLXXI. Librae *96.* Bononini 16. & Denarius unus monetae Florentinae valebant Libras 48. Bononinos 12. & Denarios 3. Mutinenſis monetae. Quo item Anno Bononinis quatuor pro ſingulis diebus conducebatur Librarius, ut *Homiliam Bedae* deſcriberet. Anno MCCCCLXXXII. *Florenus aureus* aeſtimabatur Solidis *98.* monetae Mutinenſis. Anno autem MCCCCLXXXVII. quilibet *Florenus largus aureus* Mutinae emebatur Libris tribus & Bononinis duobus. Anno MDVIII. *Ducatus aureus* valebat Solidos 71. *Scuta* verò *26.* *aurea* aequabant valorem Librarum *93.* Mutinenſium. Idem *Scutum aureum* Anno MDLX. pretium reddebat Librarum quatuor & ſemis. *Dupla Hiſpanica aurea* Anno MDXCVII. reſpondebat Libris duodecim & Bononinis duodecim monetae Mutinenſis: *Italica* verò *Dupla aurea* Libris duodecim & Bononinis tribus. *Zecchinus aureus Venetus* aeſtimabatur Mutinae Lib. 7. & Bonon. *6.* *Hungarus* verò *aureus* Lib. 7. Bonon. 5. *Ducatonus argenteus*, ſive *Scutum Romanum argenteum* Lib. 5. & Bononin. 2. Tum Anno MDCIII. *Dupla aurea Hiſpanica* conſtabat Lib. 13. *Italica* Lib. 12. Bonon. 10. *Zecchinus* Lib. 7. Bonon. 12. *Ducatonus argenteus* Lib. 5. Bonon. 7. Rurſus Anno MDCVIII. *Dupla Hiſpanica* valebat Lib. 14 *Italica* Lib. 13. & ſemis. *Zecchinus* Lib. 8. Atque ut cetera omittam, Anno MDCXIV. *Dupla* eadem *Hiſpanica* pendebatur Lib. 16. Anno MDCXXII. Lib. 18. Anno MDCXXXVI. Lib. 22. & ſemis. Ita perenni fluctuatione pretii eo uſque *Dupla Hiſpanica aurea*, uti & *Gallica* ſub Ludovico XIV. Rege percuſſa, Mutinae pervenit, ut nuper Libris 50. & ultra

A Bononinorum Mutinenſium, nunc Libris *65.* mirabili ſaltu facto redimatur, & apud vicinos noſtros paria in dies aeſtimationis augmenta patiatur, ſive recipiat. Equidem norunt omnes, quàm immanis auri argentique vis in Europam confluxerit, ex quo detectae Occidentales Indiae in ditionem venerunt Hiſpanicorum praecipue ac Luſitanorum Regum, ita ut
B nunc paſſim vili pendenda viderentur pretioſa illa metalla. Attamen animadvertendum ſimul eſt, quantos auri atque argenti acervos exuberans noſtrorum temporum luxus abſorbeat & abſumat. Quod plus eſt, occupante jam nimio aere locum argenti in nummis, neceſſe eſt, ut pluribus quàm
C antea nummis aurum & argentum emantur. Accedit & alia (ipſaque longe gravior, neque tamen vulgo nota) pecuniae Europaeae vorago, Mercatorum videlicet nunquam ſatianda cupiditas, qui ad Turcarum, Indicique Mogolis, & Sinenſium provincias, & in reliquum ferme Orientem, immenſam quotidie auri argentique
D copiam vehunt, ut inde merces Europaeis dividendas abducant; neque enim Orientales Populi Europaeas merces pecunia emere, aut mercibus ſuis permutare facile conſueverunt. Quod tamen noſtris temporibus uſuvenit, ne vetuſtis quidem omnino inſuetum fuit. Teſtatur Joannes Villanius Lib. 12. Cap. *96.* Hiſtoriar. de
E Florentinorum argento, *che i Mercatanti per guadagnare, il raccoglievano, e portavano oltre Mare, dove era molto richieſto*. Verùm longe minus olim fuit pecuniae Europaeae detrimentum. Luxum enim non adeo familiarem antiqua ſecula habuerunt, & praeter aromata, margaritas ac pannos, vix quidquam aliud ab Orientalibus conquirebant, nondum perviis Europaeae

paeae genti ulterioribus Indiis ad Orientem & Occidentem poſitis. Immo hoc ipſum qualecumque commercium in utilitatem non modicam Italicorum cedebat. Verùm ubi luxus Italicorum mentes faſcinare coepit, tunc Orientalium merces majorem in modum exhaurire etiam coeperunt Italicae gentis theſauros. Vide in Notis Clariſs. Benvoglienti ad Chronicon Senenſe Tom. XV. Rer. Ital. ad Annum MCCCXXXVII. quot merces Syriacas una Salimbenorum familia Senenſis, effusâ ingenti pecuniâ, compararit. At de his alii opportunius differant.

Ceterum nullo unquam tempore deſiderati ſunt, qui adulterinam monetam fabricarint, aut legitimam circumciderint, aut collegerint, ut carius divenderent. Adversùs abominandum hoc publicorum furum genus ſunt in Codice Theodoſiano multae Leges Lib. 9. Tit. 21. & ſequent. Tacitus quoque Auguſtus, ut eſt apud Vopiſcum, *cavit, ut ſi quis argento publice, privatimque aes miſcuiſſet; ſi quis auro argentum; ſi quis aeri plumbum, capital eſſet cum bonorum proſcriptione*. Neque Langobardis & Francis in Italia regnantibus ejuſmodi crimen inſuetum fuit. Idcirco Rotharis Rex Lege 246. decretum hoc promulgavit: *Si quis ſine juſſione Regis aurum ſignaverit, aut monetam confinxerit, manus ejus incidatur*. Quae verba ſatis indicare videntur, jam tum Reges Langobardorum Nummos ſuo nomine ſignaſſe, quamquam antiquiores ego exhibere nequiverim. Carolus autem Magnus in Capitularibus, ne *falſa Moneta* cuderetur, nunquam *niſi in Palatio* cudendam juſſit. Sed & Ludovicus Pius Lege 27. inter Langobardicas Rotharis conſtitutionem his verbis renovavit. *De falſa Moneta jubemus, ut qui eam percuſſiſſe comprobatus fuerit, manus ejus amputetur. Et qui hoc conſenſerit, ſi Liber eſt, LX. Solidos componat; ſi Servus eſt, LX. ictus accipiat*. Sed & praeter Nummos aureos & argenteos, quorum familiaris uſus fuit temporibus barbaricis, inveniuntur etiam aerei Nummi, ſeu ex aere & argento mixti. Sed rariores, quàm apud Romanos: aerei enim Romanorum aevo ſignati plurimi proſtant, & quotidie tellure effoſsâ in Italiâ inveniuntur; raró autem declinante Imperio aerea, aut mixti aeris Numiſmata occurrunt, eaque fere omnia ſub Germanicis Auguſtis, & ſub Civitatibus liberis percuſſa. Ex his aliquot vidi. Neque fieri aliter potuit, poſcente id neceſſitate humani commercii. Nam ut ſcripſit Saeculo XIV. Nicolaus Oreſmius Epiſcopus Lexovienſis in Lib. de Mutat. Monet. Cap. 3. *Quoniam portiuncula argenti, quae juſte dari deberet pro libra panis, vel aliquo tali, eſſet minus bene palpabilis propter nimiam parvitatem, ideo facta fuit mixtio de minus bona materia cum argento: & inde habuit ortum Nigra Moneta, quae eſt congrua pro minutis mercaturis*. Utique ex hac *Nigrâ Monetâ* nihil mihi ſe obtulit ſpectans ad Langobardorum Francorumque Regum tempora. Le-Blancus etiam in Tractat. de Monet. Franc. Cap. 3. affirmare non audet, num ſub prima & ſecunda Francorum Regum ſerie in uſu fuerit apud Francos Moneta *Billionum*, ideſt ex puro aere, aut aere mixto cum argento. Attamen quae cauſſa invehendi Nummos aereos ab Oreſmio allata eſt, nobis ante oculos ſemper obverſetur neceſſe eſt. Vix enim intelligamus, quei tunc minutae merces, multaque victui neceſſaria a paupere vulgo comparari quotidie poſſent, niſi

vilis

vilis alicujus pecuniae ſpecies in hunc uſum expoſita fuiſſet. In Apulia praeſertim & Calabria Saeculo Chriſti XII. uſitata fuit pecunia *Romeſina* ex nummis vilis metalli, quum teſte Falcone Beneventano ad Annum MCXXXIX. Barenſes obſidione preſſi a Rogerio Rege emerent *panem unum ſex Romeſinis*. Vide & Du Cangium ad hanc vocem. Invexit etiam idem Rogerius Rex Anno MCXL. *Ducatum*, *octo Romeſinas* valentem, qui longe plus aeris quàm argenti praeferebat. Idem quoque percuſſit *Follares aereos*, *Romeſinam unam appretiatos*: quod pecuniae iniquiſſimae genus, teſtante eodem Falcone, calamitatem, ac pauperiem Regni mirum in modum auxit; ut tandem intelligamus, vitia Seculi noſtri ne vetuſtis quidem temporibus ignota, inſuetave fuiſſe.

DE SPECTACULIS
ET
LUDIS PUBLICIS
MEDII AEVI,
DISSERTATIO
VIGESIMANONA.

DISSERTATIO VIGESIMANONA.

QUi Ludi publici, quae magnifica Spectacula & oblectamenta Populo praeberentur Italico poſt declinationem Imperii Romani, atque ante Annum Chriſti Milleſimum, pauca novimus, quia ne Hiſtorias quidem illius aevi niſi pauculas habemus. Praeterea ſuſpicandi locus eſt, barbarica illa tempora, ac rudes gentes parum ſibi procuraſſe, quae tantâ pecuniae effuſione a Graecis ac Romanis olim edebantur, ac tanto ſtudio Populus ſpectatum accurrebat. Theodericum inclytum Gothorum Regem ſemper excipio, qui natione quidem barbarus, Romanum tamen animum ſecum gerebat, ac Romanorum mores, quantum potuit, eſt aemulatus. In Excerptis de Theoderico ab Hadriano Valeſio editis ad calcem Ammiani Marcellini, is dicitur exhibuiſſe *Ludos Circenſium, & Amphitheatrum, ut etiam a Romanis Trajanus, vel Valentinianus, quorum tempora ſectatus eſt, appellaretur*. Infra etiam triumphantium more Urbem ingreſſus dicitur, & Populo Romano annonam, *centum viginti millia modios*, ideſt Congiarium, tribuiſſe. Caſſiodorius quoque Lib. 3. Epiſt. 51. Variar. curam Theoderici memorat pro

A Ludis Circenſibus, ut Populo ad ea ſpectacula aſſueto voluptatem praeberet, non quod illa ipſe probaret. De Theoderici ſtudiis etiam ſupra aliquid innui in Diſſertatione XXIII. *de Morib. Italic.* Praeter militares Ludos, qui oblectarent Langobardorum gentem, poſtquam Italiâ potita eſt, alios fruſtra in Chartis quaerimus.
B Quod novi, ſub Francis Auguſtis magnificos interdum Ludos Italia accepit. Annaliſta Saxo, Regino, Marianus Scotus, ac alii Chronologi ad Annum Chriſti DCCCLXXVII. referunt nuptias Boſonis Ducis, & Ermengardis Ludovici II. Auguſti filiae, celebratas Ticini, coram ipſo Carolo Calvo Imperatore, *tanto apparatu*,
C *tantâque Ludorum magnificentiâ, ut hujus celebritatis gaudia modum exceſſiſſe ferantur*. Sed quidnam fuere Ludi illi? Silent Hiſtoriae. Ad me quod attinet, cenſeo, ex iis Spectaculis pleraque ad belli faciem fuiſſe compoſita. Auctor eſt Ennodius Ticinenſis in Panegyric. Theodericum Regem, ne milites otio torperent,
D umbratiles quaſdam pugnas inſtituiſſe, quibus eorum fortitudinem exercebat, & pulcrum Populo ſpectaculum praeberetur. *Pubem*, ita ille ad ipſum Regem ait, *indomitam ſub oculis tuis inter bona tranquillitatis facis bella proludere &c. Implent actionem fortium, dum jocantur; agitur vice Specta-*

ctaculi, quod ſequenti tempore poterit ſatis eſſe virtuti. Dum amentis puerilibus haſtilia lenta torquentur: dum arcus quotidianae capitum neces dirigunt, Urbis (ideſt Ticini) *omne pomoerium Simulacro Congreſſionis atteritur. Agit Figura Certaminum, ne cum periculo vero naſcantur.* Et ſane antiquis Gothis *publica Spectacula* edere in more fuiſſe tradit Olaus Magnus Lib. primo, Cap. 2. Hiſtor. Langobardis, & Francis par deinde ſtudium in Italia fuiſſe opinari licet. Apud Anonymum Poëtam de Laudib. Berengarii Auguſti Lib. 2. lego:

- - - - - quingentaque robora belli
Eduxit patriis horrentia viribus, atque
Francigenis olim duris exercita Ludis.

Ludi tamen iſti non Ludi fortaſſe fuerunt, ſed ficti certamina belli. Ad haec Aulico Ticinenſi auctore Tomo XI. Rer. Italicar. diſcimus, conſueviſſe Ticinenſes, ineunte Seculo XIV. quo is ſcribebat, ſimulatis proeliis non raro inter ſe congredi, ut eâ exercitatione alacriores ac aptiores ad vera efficerentur. *Battagliole* ejuſmodi certamina appellabantur, quae hiſce verbis ille Cap. 13. deſcribit. *Ut autem a pueritia melius doceantur ad bellum, ſingulis diebus Dominicis atque Feſtis &c. quaedam Spectacula faciunt, quae Battaliolae, ſed Latine convenientius Bellicula nuncupantur. Dividunt enim Civitatem in partes duas: quarum unaquaeque multas Societates, ſive Cohortes habet. Pugnant autem ad invicem ligneis armis, aliquando ſimul omnes, aliquando duo ſeorſim, ſe per occurſum a longe clypeis ferientes, alterutri obviando. Habent enim in capitibus galeas ligneas, quas Ciſtas vocant, pannis & mollibus interius, exteriuſque partitas, habentes in ſuperficie deciſa vel depicta*

A *ſuae Societatis inſignia, & ante faciem cratem ferream circumflexam &c.* Romanis quoque in uſu fuere *clavae* & *gladii lignei* ad tironum exercitium. Ii quoque *Scuta de vimine in modum cratium corrotundata* gerebant, iiſque armati ad palos exercebantur. De his multa habet Vegetius Lib. I. Cap. XI. ex quo poſteriorum Seculorum B homines multa didiciſſe videntur. Quod obiter dictum ſit. Erat & Ravennatibus altera olim civilium certaminum ſpecies, ſed quae crudelia ac funeſta nimium poſt ſe conſectaria aliquando reliquit. Rem narrat Agnellus in Vitis Archiepiſcopor. Ravennat. Tomo II. pag. 154. Rer. Italicar. ubi de Damiano Archiepi- C ſcopo XXXVI. ſcribit. Videlicet ibi mos erat, ut ſingulis ferme diebus feſtis extra Urbem una pars Populi adversùs alteram ludicrum certamen iniret: quod ſpectaculum die quadam in teterrimam caedem & carnificinam evaſit: *Die omni Dominico* (ita inquit Agnellus) *vel Apoſtolorum die, Ravennenſes Cives, non ſolùm illuſtres, ſed homines diverſae aetatis, juvenes* D *& ephoebi, mediocres & parvuli promiſcui ſexus, per diverſas portas aggregatim egredientes ad pugnam procedunt. Deliri & inſani: quando ſine cauſſa ſe morti ſubjiciunt. Contigit eo tempore* (videlicet circiter Annum DCXC.) *ut Tigurienſis Porta iniret certamen cum Poſterula, quae vocatur Summus Vicus, juxta Foſſam Lamiſem. Qui ingreſſi in* E *prima fronte, a fundibulariis inſecuti, terga Poſterulenſes dederunt. Tigurienſes verò eos inſequentes, multa ſtraverunt corpora, & venerunt ad praedictam Poſterulam, minaverunt reſiduum infra, & confregerunt molchos & ſerras, & cum victoriâ in ſuas reverſi ſunt domos.* Pejora inde conſequuta ſunt, quae apud Agnellum legat qui velit. A

vero

vero fortaſſe non abludat, qui ſuſpicetur, eam Ravennatis Populi ſciſſuram a Graecis tunc ibi dominantibus, ſi non procuratam, ſaltem libenter fuiſſe toleratam, ut diviſis Civibus tutius imperarent: quam artem ſibi non ignotam alii ex Italis poſtea oſtenderunt.

Veri quoque ſimile eſt, ceteras Urbes Italiae bellicoſis iis temporibus ejuſmodi certaminibus fictis indulſiſſe, ut Populum ſuum ad labores artemque militiae educarent. In Charta Mutinenſi Anno MCLXXXVII. extra Urbem noſtram erat *Pratum de Batalia*. Huic Prato inde acceſſiſſe nomen non immeritò ſuſpicari licet, quod ibi umbratiles illae pugnae haberentur inter Cives. Novariae quoquae (uti ſcribit Petrus Azarius in Chronico a me edito Tomo XVI. Rer. Italicarum) ſimilis civilium pugnarum locus olim fuit. Neque deſideratus eſt Mediolani. Gualvaneus de la Flamma, qui circiter Annum Chriſti MCCCXXX. Manipulum Florum ſcripſit, a me evulgatum Tomo XI. Rer. Italicar. haec habet Cap. 25. *Extra muros Civitatis* (Mediolani) *erat Brolium magnum, ubi juvenes in armis & pugnis diverſis, exercitationis cauſſâ conveniebant*. Addit etiam: *Ex alia parte Urbis ex oppoſito, ubi dicitur Sancta Maria ad Circulum, erat Hippodromum Circi, ubi equeſtres milites ſua baſtiludia peragebant more Romano*. Adde & alterum Scriptorem Anonymum Mediolanenſem, qui in Chronico apud me manu exarato haec de *Spectaculo Civitatis Mediolani* memoriae prodidit: *Spectaculum erat quoddam magnum ſpatium, ubi pueri de Mediolano certis diebus conveniebant ad diverſos Ludos peragendos, qui fiebant pluribus modis, aut de arcubus ſagittas emittendo, vel haſtas pondere librato jaciendo, vel laterum complexu ſe invicem proſternendo, vel ſaltu longiori ſeu altiori proſiliendo. Eſt iſte locus, ubi nunc eſt Pratum Communis*. Edita eſt a Clariſſimis Doctiſſimiſque Patribus Societatis Jeſu Antuerpienſibus in Act. Sanctor. ad diem XXI. Maji Vita Sancti Petri Parentii, qui Anno Chriſti MCXCIX. in Urbevetana Civitate a Manichaeis interfectus, palmam Martyrii retulit. Auctor ſynchronus haec de eo ſcribit: *Prohibuit Urbevetanos in Carniſprivio a bellorum conflictibus abſtinere, quia eo tempore ſub Ludi occaſione multa conſueverant homicidia perpetrari*. Ita Sanctus Bernardinus, ut habet illius Vita a coaevo Scriptore literis conſignata, *radicitus evertit mortalem Luſum, qui Peruſii inter Cives vetuſtâ conſuetudine vigebat, cum Scutis & Clavâ*. Vide etiam Notas Benvoglienti ad Chronicon Senenſe, Tomo XV. Rer. Italicar. pag. 42. e quibus diſcas, Anno MCCXCI. in Urbe Senenſi ultra, quàm par eſſet, exarſiſſe utriuſque Popularis factionis animos, dum haberetur *la Battaglia all' Elmora*, ita ut *per queſto ſi levò via, che non ſi giocaſſe con battaglia di Pertiche nè di Saſſi: ma che ſi giocaſſe alle Pugna per meno ſcandalo. E così fu il principio del Giuoco delle Pugna in Siena, e levoſſi via l' altre battaglie*. Quae autem de Saeculis poſterioribus ſcribo, fortaſſis a ferâ antiquitate originem traxere. Nam praeter vetuſtum Ravennatis Populi exemplum nuper memoratum, feralia hujuſmodi certamina ipſo Seculo Aerae Chriſtanae Quincto in uſu fuiſſe deprehendi. Audi Sanctum Auguſtinum ita ſcribentem Lib. 4. Cap. 53. de Doctrina Chriſtiana: *Quum apud Caeſaream Mauritaniae Populo diſſuaderem pugnam civilem, vel potius quàm civilem, quam Catervam vocabant;*

neque

neque enim Cives tantummodo, verùm etiam propinqui, fratres, poſtremò parentes ac filii Lapidibus inter ſe in duas partes diviſi, per aliquot dies continuos certo tempore anni ſollemniter dimicabant, & quiſque ut quemque poterat, occidebat: egi quidem granditer, quantùm valui, ut tam crudele & inveteratum malum de cordibus & moribus eorum avellerem &c. Haec Auguſtinus circiter Annum CCCCXXVI. quae ſatis indicant, quantum ſit virium inveteratae conſuetudini, ita ut animalia ratione praedita non animadvertant, ſe in ultimam dementiam abripi.

Praeterea barbarici aevi ſpectaculum familiare fuerunt *Duella*, ſive ſingularia certamina, de quibus acturus ſum in Diſſertatione XXXIX. *de Duello*. Ea palam habebantur. Confluebat Populus univerſus, impium experimentum ſpectaturus; ipſique etiam Imperatores, Reges, ac Principes, quum pugna futura erat inter nobiles viros, interdum Ludo crudeli intererant. Ad Saeculum uſque a Chriſto nato XVI. abominanda ejuſmodi conſuetudo manavit, ejuſque exempla utpote obvia a me Lector nequaquam exſpectet. Illud potiùs commemorandum eſt, non ignotas quidem Romanis & Graecis antiquis, uti Vergilius prae ceteris teſtatur, fuiſſe reſtitutas poſt, ac ſupremum poſtea locum inter publicos Ludos obtinuiſſe, fictas illas concertationes, quae *Torneamenti* & *Gioſtre* adhuc Italice appellantur. Doctiſſimus Du-Cangius tum in Gloſſario Latino, tum in Diſſertatione Septimâ ad Joinvillam, erudite pro more ſuo originem *Torneamentorum* inquirit, eamque Gallis, & ſingulari etiam titulo Gaufrido II. Domino Pruliaci tribuit: qui teſte Chronico Turonenſi ad Annum MLXVI. *Torneamenta* invenit. Gallica profecto vox, a verbo *tourner*, ejuſmodi ſententiam confirmat, praeter Matthaeum Pariſium, qui ad Annum MCLXXIX. *Conflictus Gallicos* Torneamenta nuncupavit. Otto Friſingenſis Lib. prim. Cap. 17. de Geſtis Friderici, *Tyrocinium* commemorat, *quod vulgo nunc Turniamentum dicitur*. Quae Romani milites olim in otio agebant, & quae nuper de Theoderico, ejuſque militibus attuli, rudimenta quaedam fuiſſe videntur ejuſmodi ludicrarum decurſionum; quae a turmis equeſtribus armatis, equos in gyrum agitantibus, ſeque ferientibus invicem Lanceis & Gladiis hebetibus, peraguntur. Sed & armis interdum acutis, ac hoſtili paene more eadem Haſtiludia olim habebantur, ita ut Ludis hiſce etiam mitioribus vix unquam finis ſtatueretur, quin per alicujus nobilis viri caedem voluptati luctus ſuccederet; ab unis enim Nobilibus viris certamina iſta haberi conſueverunt. Propterea in Concilio Lateranenſi II. oecumenico, Anno MCXXXIX. Canon. XIV. in Remenſi Anno MCXLVIII. Canone XII. ac in aliis permultis Conciliis, ſubinde interdicta fuere *Torneamenta* quaeque, ea videlicet, unde hominum mors conſequi poterat. Verùm fruſtra obſtitere ſacrorum Praeſulum Canones: uſus adeo altas radices egerat, ut ne comprimi quidem, nedum vinci, ſe paſſus fuerit. Illumque non ſine aemulatione finitimae gentes ſingulae adoptarunt, quod praecipue illic ad prodendam fortitudinem & dexteritatem ſuam illuſtribus viris aditus aperiretur. Quo tempore invecta fuerint in Italiam *Torneamenta*, incertum eſt. Fortaſſis eorum amor atque ars invaluere apud nos longe antea quàm

cre-

credant Gallici Scriptores. Laurentius Vernenſis, ſive Veronenſis, qui Anno MCXV. ſcripſit Carmen de Bello Balearico, editum Tomo VI. Rer. Italicar. Hugonem Vicecomitem Piſanum laudat his verbis:

At vice qui Comitis Piſanâ praeſidet Urbe,
Hugo, militiae cui praebent ſingula laudem,
Agmine qui toto vitam ſervavit honeſtam,
Haſtarum Ludis, & curſibus uſus equorum,
Ac proponendo vincenti praemia curſus.

Quamquam haec interpretari quiſquam poſſit de Ludis iis tantummodo, quos *Gioſtre* appellamus, & quibus ſaltem vides delectatos fuiſſe Italos vel ſub initium Saeculi a Chriſto nato Duodecimi: attamen non immeritò etiam opineris, agi heic de *Torneamentis*, quum ſimul jungantur *Haſtarum Ludi*, & Curſitatio *Equorum*. Anno quoque MCLVIII. uti memoriae prodidit Radevicus Lib. 2. Cap. 8. de Geſt. Friderici Primi, *Cremonenſes Placentinorum militiam ad certamen provocaverant, quod modò vulgus Turneimentum vocant; ibique hinc inde aliqui ſauciati, alii capti, quidam occiſi ſunt.* At frequentiori in uſu ſubſequente Seculo apud Italos ejuſmodi certamina eſſe coeperunt, poſtquam Anno MCCLXVI. Carolus Provinciae Comes, Siciliae ac Apúliae Regnum adeptus, Gallicae militiae mores apud Italicam gentem propagavit. Erat huic Principi incredibile erga ludicras haſce decertationes ſtudium, ac ſumma in eis peritia; atque ejuſmodi ſpectaculis oblectabat non corda tantùm ſui Populi, ſed & reliquorum, praeſertim nobilium Gallicae gentis, qui undique ad eum confluebant, ut in iis Ludis ſtrenuitatis ſuae periculum facerent. Tanti animorum ac armorum motus quo vergere aliquando poſſent, ſecum haeſitans tacite perpendebat Ludovicus Galliae Rex illius frater, in Sanctorum poſtea catalogum inlatus. Quare ubi actum eſt de evocando ad Regnum Siculum Carolo, Ludovicus rem ſuam agi ratus, in ejus exaltationem non ſolùm conſenſit, ſed & operam ſuam lubentiſſime contulit. Audiendus eſt heic Ptolomeus Lucenſis in Annalib. Eccleſ. Tom. XI. Rer. Ital. *In quo quidem facto adfuit favor Regis Francorum triplici de cauſſa, ut dictus Rex aliquando retulit &c. Tertia cauſſa fuit quies ſui Regni, quod perturbabat Carolus in Torneamentis, & aliis.* Potiſſimum ergo iis temporibus ſolennia Haſtiludia apud Italos, praecipue apud Principes, majori in honore ac uſu, quàm antea, eſſe coepiſſe opinor. Proinde Dantes Aligherius Cap. 22. Inferni, veluti rem vulgarem ineunte Seculo XIV. ſcribit:

E vidi gir gualdane,
Ferir Torniamenti, e correr Gioſtra.

Quae verba Benevenutus Imolenſis, ejuſdem Seculi Scriptor, in Comment. a me editis * Tom. praeced. ita interpretatur: *Gualdane: ideſt Maſinatas, brigatas in dicto tumultu Arretii. Ferir Torniamenti. Hic conſidera, quod aliqui glorificare volentes ſuam patriam, dicunt: Iſta Torniamenta & Equeſternia facta ſunt Arretii tempore Guidonis de Tarlatis de Petramala, qui vir valentiſſimus Terram illam maxime exaltavit, & exornavit viris, viribus, muris, & omni opere pulcro, ſub quo multi viri militares exercebant ſe in iſtis rebus bellicis. Sed quidquid dicatur, iſtud*

* In hac Edit. in calce Tom. III. hujuſce Operis Antiq. Med. Aevi.

ſtud eſt alienum a propoſito, quia dictus Epiſcopus magnificus non claruit tempore Auctoris, immo poſt ejus mortem. Nec dubito, ſi noviſſet geſta ejus, non tacuiſſet omnino. Ideo dico, quod Auctor non refert amplius dictum ſuum ad Arretium, ſed ad alias Terras: quia Auctor poterat vidiſſe iſta Spectacula Florentiae, Bononiae, Ferrariae, & alibi. En ubi potiſſimum militaribus hiſce Ludis opera tunc daretur. Ferretus quoque Vicentinus Hiſtoricus Lib. 4. Poëmat. de Scaligeror. origin. quod Tomo IX. Rer. Italicar. evulgavi, juvenilia ſtudia Canis Grandis Scaligeri deſcribens, paria Veronae ineunte Saeculo XIV. acta fuiſſe ſcribit his verſibus:

Jam non haſtae gravis, jam non puerilibus armis,
Aut vacuâ pugnare manu, Simulacraque belli
Sumta juvant, fractaeque novis concurſibus haſtae,
Et galeae, validoque enſis colliſus ab ictu,
Sive celer mediis producis equiria campis,
Agmen agens equitum &c.

Ita & in Italia a longo tempore in uſu fuere ludicra certamina duorum equitum haſtâ concurrentium, quae *Gioſtre* appellantur. Originem vocis a Graeco τζῶστρα Salmaſius in Notis ad Hiſtoriam Auguſtam deducit. Sed uti Menagius animadvertit in Origin. Linguae Italicae, Graecus Scriptor Nicephorus Lib. 10. Hiſtor. diſertis verbis teſtatur, *Gioſtra* eſſe verbum *Latinum*, ſive Italicum; ac propterea Ferrarius ac idem Menagius arbitrantur, a *juſta pugna* efformatam fuiſſe per Italos vocem *Gioſtra*. Alii a Graeco διὰστρα, quod *luctam* ſignificare dicitur, & cujus exempla nulla ego reperio; alii a Latino adverbio *juxta*, vocabulum hoc arceſſunt. Ego potiùs nihil heic ſapere, quàm etymologias male conſutas adoptare, amo. Alioquin & mihi liceret derivare *Gioſtra* a *Clauſtro*, ſive loco certaminis, quem Tuſci *Chioſtra*, Lombardi verò *Cioſtra*, & demum *Gioſtra* appellare potuerint. Potiſſimum verò Saeculo Chriſti XIV. Haſtiludia ejuſmodi Italica gens uſurpabat. Cortuſii Hiſtor. Lib. 4. Cap. 6. publicum Ludum deſcribentes, haec ajunt: *Ibi fuerunt Dominae pulcherrimae, haſtiludia, & torneria; & breviter ad perfectum gaudium nihil defecit.* Rurſus Lib. 5. Cap. 7. *Fuerunt etiam haſtiludia, Gioſtrae, torneria, & omnia ſolatia cogitata.* Sed & *Quintanae* Ludus ante aliquot Secula notus fuit, quum ejus mentio occurrat apud Robertum Montenſem Lib. 3. Hiſtor. Hieroſolymit. Matthaeum Paris ad Annum MCCLIII. Fatium de Ubertis Florentinum in Dittamundo. Vide Du-Cangium in Diſſertat. 7. ad Joinvillam. Fuit & alter Ludus militaris apud Italos, quod *Bagordare*, & *Armeggiare* nuncupabatur. Praecipue ejus inſtitutum hoc fuit. Adoleſcentes fere ſemper nobiles, equis inſidentes, ſimili veſte, paribuſque armis magnifice contecti, aut per Urbem incedebant, pugnas inter ſe mentiti, aut obviam Principibus procedentes, eis in itinere praeibant, excurſionibus equorum, & haſtis ac enſibus innocuis ludentes. Hujus-ne ſpectaculi picturam quaeris? Illam accipe. Sabas Malaſpina, cujus Hiſtoriam habes Tomo VIII. Rer. Italicar. inſperatum Caroli Provinciae Comitis, futuri Siciliae Regis, adventum Romam Anno MCCLXV. deſcribit Lib. 2. Cap. 17. ſimulque hono-

honores ei a Populo Romano habitos. *Quilibet*, inquit, *Nobilis ſecundùm ſuarum facultatum potentiam ſecum quorumdam equitum comitivam ſignanter induit ad ludendum; & omnes excipiunt plauſu pavidos, gaudentque videntes Francigenae. Poſtquam omnes laeti Frances, oculoſque ſuorum luſtravere in equis, ſignum clamore paratis dabat militiae praecurſor. Ceteri ſtatim diſcurrebant pares; & alii terni agmina ſolvebant deductis choris; rurſuſque vocati convertere vias, haſtas e contra ferebant. Inde alios curſus, alioſque recurſus alternis ſpatiis frequentabant: nec alternos ceſſabant orbes orbibus impedire. Nec terga fugae nudant. Nunc vertunt hoſtilia* (an potius *haſtilia?*) *inoffenſi. Ac ſicut labyrinthus quondam, velut fertur, in alta Creta caecis parietibus habuit textum iter, & viam ancipitem mille dolis, non aliter Romana gyrata veſtigia curſu impediunt pluries repetito. Hunc autem morem curſus Aſcanius, quum muris cingeret Albam, priſcos Latinos edocuit celebrare.* Joannes quoque Villanius, aliique complures Hiſtorici, hujuſmodi *Bagordorum* meminere.

Eodem Seculo XIII. alterius generis Spectacula Hiſtoria Italica nobis exhibet. A Rolandino Patavino in Chronico Lib. prim. Cap. 10. ad Annum MCCVIII. commemoratur *magnus Ludus factus in Prato Vallis. Et omnes contratae de Padua, ſingulae videlicet ad unum & idem ſignum veſtimentorum* (*a una ſteſſa diviſa*, Italica Lingua dicebat) *ſe novis veſtibus innovarunt. Et tunc in praedicto loco de Prato Dominae cum Militibus, cum Nobilibus Populares, Senes cum Junioribus, in magnis ſolatiis exiſtentes in feſto Pentecoſtes, & ante & poſt per plures dies, cantantes & pſallentes tantam oſtendebant laetitiam, quaſi omnes fratres &c.* Quid ſingulare in eo Lu-

A do factum fuerit, non explicat Rolandinus. Sed is alterum Ludum accuratius depingit eodem Lib. primo, Cap. 13. habitum Tarviſii Anno MCCXIV. *Fuit autem hujuſcemodi Curia, ſive Ludus. Factum eſt enim ludicrum quoddam Caſtrum, in quo poſitae ſunt Dominae cum virginibus, ſive domicellabus & ſervitricibus earumdem,* B *quae ſine alicujus viri auxilio Caſtrum prudentiſſime defenderunt.* Honeſtatis Caſtrum ſub ea imagine deſignatum puto. *Fuit etiam Caſtrum talibus munitionibus undique praemunitum, ſcilicet varis & griſeis, & cendatis, purpuris, ſamitis & ricellis, ſcarletis & baldachinis & armerinis. Quid de coronis aureis dicam cum gryſolitis & hyacin-* C *this, topaziis & ſmaragdis, pyropis & margaritis, omniſque generis ornamentis, quibus Dominarum capita tuta forent ab impetu pugnatorum? Ipſum quoque Caſtrum debuit expugnari; & expugnatum fuit hujuſcemodi telis & inſtrumentis, pomis, dactylis, & muſcatis, tortellis, pyris, & cotanis, roſis, liliis, & violis; ſimiliter ampullis balſami &c.* Ad D hocce Spectaculum certatim confluxere Veneti, Patavini, aliique finitimi Populi, cum ſuis quiſque Vexillis. Verùm inter feſtivos ac ſolennes Italorum Ludos illud ſaepe frequentatum, quod appellatum fuit *tener Corte*. Scriptores Latini *Curiam habere* dicebant, uti nuper Rolandinus ſcripſit. Occurrit praeterea *tener Corte* E *bandita*, quòd nempe emiſſo *banno*, ſive publico invitamento, Populos etiam exteros ad eam Curiam honorandam allicere Principes magnifici ſolebant. Eccelinus de Romano apud eumdem Rolandinum Lib. 2. Cap. 14. innuit *Curiam* circiter Annum MCCVI. Venetiis habitam his verbis: *Erat conſtituta Curia quaedam cauſsâ ſolatii Venetiis, ubi fuit Azo Mar-*

chio (Eſtenſis) *pater Marchionis iſtius, & alii de Marchia nobiles & potentes. Quam Curiam pater meus honorare deſiderans, habuit undecim Milites, & ipſe exſtitit duodenus: quorum omnia ſimilia fuerunt veſtimenta, in re una ſolummodo diſcrepantia, quod ſcilicet mantatura patris mei fuit de armerinis, ſed aliorum de pretioſis varis Sclavoniae &c.*

Quid in ea Curia factum fuerit, ſilet Rolandinus. Sed mos erat Ludis militaribus, ideſt Torneamentis & Gioſtris, aliiſque fictis certaminibus operam dare, choreis, & conviviis opiparis indulgere, equitum choros ſplendide comtos ducere, Hippodromia, ſive equos curſu certantes, aliaque ejuſmodi oblectamenta non ſine incredibili magnificentia ac apparatu ornamentorum exhibere. Plerumque etiam menſa Palatina omnibus advenientibus parata erat. Quo tempore Bonifacius Marchio & Dux Tuſciae nuptias iniit cum Beatrice Friderici Lotharingiae Ducis filia, hoc eſt circiter Annum MXXXIX. magnifice multa ab eo ſunt acta, uti narrat Donizo in Vita Mathildis ejus filiae Lib. prim. Cap. 9. Tomo V. Rer. Italicarum. En ejus verba:

- - - - - Qui Dux cum pergeret illo,
Ornatus magnos ſecum tulit, atque caballos,
Sub pedibus quorum chalibem non ponere ſolùm
Juſſerat, argentum ſed ponere, ſit quaſi ferrum:
Eſſe repercuſſum clavum voluit quoque nullum,
Ex hoc ut gentes poſſent reperire quis eſſet.

Infra addit:

Per menſes ternos fiunt convivia, verò
A *Non ibi pigmenta tritantur, ſed quaſi Spelta;*
Ad curſum Lymphae molendinantur ibidem:
Gurgite de putei potus trahiturque Lyaei;
Ex alio puteo refluebat potio: vero
Situla pendebat ex argentove catena,
Cum quibus hauritur dulciſſima potio, vinum:
B *Obbas vel lances ad menſam fert equus, atque*
Argento ſplendent, auro quoque vaſcula menſae &c.

Tum verò praeſertim hilares iſti Populorum conventus celebrari conſueverunt, quum quiſquam ex Principibus Uxorem
C ducebat, aut Militari cingulo, ſive honore Militiae donandus erat. Certe dum *Curiae* ſolennes celebrabantur, tunc etiam novos Milites creare uſitatum fuit. In Chronico Eſtenſi, Tomo XV. Rer. Italicar. ad Annum MCCXCV. ſeu potius MCCXCIV. *Azzo Marchio Eſtenſis*, Ferrariae, Mutinae, Regii &c.
D dominus, *factus fuit Miles per Dominum Girardum de Camino, qui tunc dominus erat Civitatis Trivixii, ſuper Platea Communis Ferrariae ante portam Epiſcopatus. Et magna Curia tunc fuit in Ferraria.* Eamdem rem Auctor Chronici Parmenſis Tomo IX. Rer. Italicarum ad Annum MCCXCIV. hiſce verbis enarrat: *In fe-*
E *ſtivitate omnium Sanctorum Dominus Azzo Marchio Eſtenſis, una cum Domino Franceſchino fratre ſuo, congregavit in Civitate Ferrariae maximam & honorabilem Curiam omnium Procerum Civitatum Lombardiae de amicis ſuis. In qua Curia factus fuit Miles cum praedicto fratre ſuo per Dominum Gerardum de Camino Dominum Terviſii &c.* Neque minori magnificen-

tiâ

tiâ Curiam Veronae celebravit Anno MCCCXXVIII. Canis Grandis Scaliger. Adjunxerat ille nuper ditioni ſuae eximiam Urbem Patavinam; atque ut tantae rei felicem celebraret eventum, Ludos ſolennes indixit, multoſque ea occaſione & ipſe Militari honore inſignivit. Qui Chronicon Veronenſe Pariſii de Cereta continuatum nobis reliquit Tomo VIII. Rer. Italicarum, haec de Cane tradit: *Ad gloriam ampliorem de obtentu Civitatis Paduae, ultimo Octobris in Verona maximum gaudium & Curiam celebravit, & creavit triginta octo manu ſua de diverſis partibus Lombardiae* (Milites): *& duravit feſtum per unum menſem in Civitate & Palatio Veronae*. Paria habent Cortuſii Lib. 4. Cap 6. quorum verba accipe: *Dominus Canis gaudium voluit eſſe ſolenne: & multis Nobilibus donavit honorem Militiae, quos ornavit veſtibus aureis & purpureis, aureis cingulis, deſtreriis, & pulcherrimis palafrenis. Ad hoc gaudium convenerunt de diverſis partibus Hiſtriones univerſae nationis, & omnibus donis & expenſis Dominus Canis voluit providere.*

Sed inter iſta Popularia Spectacula erant quae olim ſummam Plebi laetitiam creabant, nunc autem a ſeveris hominibus veluti ridenda vix probarentur. Anno MCLXII. Udelricus Patriarcha Aquilejenſis Venetorum fines adortus, in proelio captus, & Venetias ductus cum aliis captivis, tandem libertati redditus eſt, pollicitus ſe quotannis exhibiturum Duci duodecim porcos pingues, & duodecim panes *die Mercurii Carniſprivii*, ideſt ultimâ Feriâ quartâ Bacchanaliorum. *Ob hoc* (ſunt verba Andreae Danduli in Chronico, Tomo XII. Rer. Italicar.) *reperitur ſtatutum, ut annuatim die triumphi, aſſiſtente Duce & jubente, uni tauro & animalibus praedictis in Platea capita amputentur. Deinde ut Dux in Majori Sala procedens coram Populo cum baculis ferratis Caſtra figuraliter condita dejiciat, ut eorum poena in animalibus figuraliter deſignata, & Caſtrorum Patriarchae depreſſio in Caſtris ligneis exemplariter demonſtrata, tanti triumphi poſteris memoriam derelinquant. De occiſis taliter animalibus Dux poſtea omnes & ſingulos de majori Conſilio participes reddit, ut ſicut in obtinenda victoria ſe periculis ſubmiſerunt, ita eâ obtentâ illam ſibi ſentiant fructuoſam.* Sed quum iſta Sanſovino teſte Lib. X. Cap. 273. Venet. Deſcript. plus ridiculi quàm dignitatis praeferre viderentur, ſervato tantùm more decollandi tauri, cetera ſub Andrea Gritto Duce ſublata fuere. Cur verò haec riſum moverent, intellexiſti e Dandulo: nam ſub tauri formâ ſe caput amputare infelicis Patriarchae ſignificabant; duodecim verò Canonicos captos ſub duodecim porcorum figurâ jugulari; & in ligneis Caſtellulis Forojulienſium magnatum Caſtella dejici. Neque fortaſſis gravitatem ſapiebat, Ducem ipſum & Senatores pugnaſſe contra imaginaria illa Caſtella. Audi Marinum Sanutum in Hiſtor. Venet. ad Annum MCLVI. Tom. XXII. Rer. Italic. *Il Patriarca promiſe egli e i ſuceeſſori di non moleſtare mai più Grado, e di dare ogni anno al Doge e al Comun di Venezia per tributo nel Gioveàì Graſſo un Toro grande con dodici Porci, e dodici Pani grandi di uno Stajo di farina l'uno, e certo Vino. E fu decretato, che ogni anno in tal memoria il Giovedì ſuddetto ſi faccia una feſta ſulla Piazza di San Marco di caccia di Toro, e ſi tagli la teſta a' detti Porci, che ſignificano i Calonaci predetti. Poi ſi vada*

in

in Sala, la quale al preſente ſi chiama de' Signori di Notte. E il Doge con gli altri primi della Città co' Brazolari in mano traggano contro alcuni, come Caſtelli, tenuti in mano per gli Scudieri del Doge, in ſegno della rovina de' Caſtellani della Patria. Tamen detti Brazolari al preſente non ſi tirano più: ma il Patriarca manda quanto è notato di ſopra, e ſi fa la caccia &c. In ea quoque inclyta Urbe uſque ad Annum MCCCLXXIX. perduravit feſtus dies Mariarum, quum ſingulari aemulatione interdum duodecim Virgines ſumtu ac pompâ incredibili ornarentur ac deducerentur per Urbem: cujus conſuetudinis deſcriptionem habes apud nuper laudatum Franciſcum Sanſovinum Lib. 12. Venet. Deſcript. In praelaudati Marini Sanuti Hiſtoriâ Venetâ, ſub Petro Candiano Duce non vivae Virgines, ſed ſimulacra Virginum lignea portata fuiſſe dicuntur. Ita Anno MCCLXXXI. Bononienſes per proditionem Faventiam ingreſſi, ac Lambertaciis trucidatis, aut inde exturbatis, inſtituerunt *la feſta della Porchetta*, quam adhuc recurrente die feſto Sancti Bartholomaei obſervant.

De *Curiis* autem tunc celebratis, ſive *Corti bandite*, illud mihi minime diſſimulandum eſt, videlicet fere ſemper illis interfuiſſe Mimorum, Circulatorum, Funambulorum, Scurrarum, Agyrtarum, Ludionum, ac id genus aliorum hominum, qui luſibus ſuis, ſive cantilenis tum Palatium tum Populum diu noctuve oblectabant. *Giullari* a Tuſcis, & *Giocolari* nuncupabantur, & apud Latinos ejus aevi Scriptores, *Joculares* & *Joculatores* nominatos videas. Quod ſtupeas, erat hujuſmodi ſannionum ac nebulonum ea exiſtimatio & fortuna, ut nunquam niſi bene donati a Principibus inde recederent. Immo quae pretioſae veſtes dono iiſdem Principibus offerebantur, in iſtos nugivendulos effundi fere ſemper conſuevere. Is enim eorum temporum mos fuit, ut qui Nobiles viri ad nuptias, aliave ſolennia Principum conveniebant, manibus vacuis minime accederent, ſed ſinguli aliquid teſtandae amicitiae aut obſequii cauſsâ conferrent. Si otio abundas, lege quae Benevenutus Aliprandus, infelix ſed veridicus Poëta in Chronici Mantuani heic evulgandi Lib. 2. Cap. 35. narrat, hoc eſt illuſtrem Curiam, *la gran Corte*, habitam Mantuae Anno MCCCXL. quo tempore Gonzagae ibidem dominantes non unas nuptias celebrarunt. Tunc varii Italiae Principes, praetereaque Nobiles quamplurimi viri, quorum nomina ſigillatim ibi recenſentur, obtulere pretioſas veſtes. Eas *Robe* Italica Lingua appellabat. Ut autem Poëta ait, ſub unius *Robe* nomine veniebant *Veſtito*, *Guarnaccia*, *Guarnaccione*, *Mantello*, *Cappuccio*. Alii verò generoſos equos, alii praeterea argentea vaſa, aut monilia largiti ſunt; quae ſingula Aliprandus enumerat, ita ut qui tot donorum catalogum legat & conſideret, nequeat non mirari illorum temporum mores a noſtris adeo diſſimiles. Sed quid factum de tot illis veſtibus magno emtis, ac liberaliſſime collatis? Eas rurſus Mantuani Principes dono dedere Scurris ac Muſicis. Accipe Aliprandi verba Cap. 36.

Tutte le Robe ſopra nominate
Furon' in tutto trent' otto e trecento,
A' Buffoni e Sonatori donate.

Viciſſim verò & ipſi Gonzagae erga multos nobiles viros munificos ſeſe praebuere, ut idem Poëta tradit, qui nar-

narrationem ſuam his tandem rudibus ſane verſibus concludit:

Otto giorni la Corte ſi durare.
Torneri, Gioſtre, Bagordi facia.
Ballar, cantar' e ſonar facean fare.
Quattrocento Sonator ſi dicia,
Con Buffoni alla Corte ſi trovee.
Roba e danari donar lor facia.
Ciaſcun molto contento ſi chiamoe &c.

Quantâ autem magnificentiâ eo ipſo Seculo decurrente Vicecomites Mediolani Principes in ſuis Curiis habendis effulſerint, Corii Hiſtoria non uno in loco oſtendit. Sed omnium oculos praecipue praeſtrinxit ſolennis pompa adhibita in nuptiis Leonelli, ſive Leonetti Anglorum Regis filii cum Violante Galeatii Vicecomitis filia Anno MCCCLXVIII. Mirabili apparatu, donis innumeris, incredibili Populorum concurſu, luxu, conviviis, & oblectamentis, quorum ſimilia nemo uſpiam viderat, res acta eſt Mediolani, & ab eodem Corio enarrata, atque ante illum ab Auctore Anonymo Analium Mediolanenſium, quos dedi Tomo XVI. Rer. Italicarum. Sed fuſius eamdem Curiam deſcripſit Aliprandus Mantuanus ſupra memoratus Cap. 49. informis ſui Poëmatis, eas nuptias ad Annum MCCCLXVI. perperam ſtatuens. Inter cetera is ait:

Fu fatta la detta Corte in Milano.
Non ſe ne fece mai la ſomigliante.

Ego cetera praetereo, apud eum non ſine admiratione legenda, memoraturus tantummodo illud, quod ad Mimos & Scurras ſpectat; neque enim ad Spectaculum adeo magnificum iſtorum agmina deſiderata fuere. Ita ergo ille:

Meſſer Lionel colla ſua compagnia
D'altri Baroni, per farleſi onore,
Robe cinquecento a i Buffon daſia.

Buffoni, Zigoladri, e Sonatore
Per Galeazzo aſſai Robe donate.
Bernabò lor ſe' dar danari ancore.

Et eorum quidem Seculorum mos fuit paſim obſervatus, ut nullius ferme Principis, aut potentis viri, etiam ſapientis, aula foret, quae non aliquem Scurram, immo multos nutriret. Nempe eorum facetis dictis inter graves curas recreari ſe poſſe Magnates arbitrabantur; & per eos, riſu veniam faciente, aliquid interdum veri audiebant, quod nemo fortaſſis alius delicatis eorum auribus porrigere auſus fuiſſet. In proceſſu Bernabovis Vicecomitis apud nuper memoratum Anonymum Auctorem Annalium Mediolanenſium Tomo XVI. Rer. Italicar. pag. 795. & alibi, *Hiſtriones*, ſive *Buffones* ejuſdem Principis non ſemel nominatos videas. Celebres adhuc ſunt Gonella, ac alii Scurrae, quibus utebantur Borſius Eſtenſis Ferrariae ac Mutinae Dux, optimus profecto ac prudentiſſimus Princeps Saeculi XV., ut Alphonſum Arragonum, Siciliae, & Apuliae Regem celeberrimum, alioſque Regulos aevi illius ejuſmodi hominum genere delectatos omittam. Deſcribit Ricordanus Malaſpina felicem Reipublicae Florentinae ſtatum ad Annum MCCLXXXIII. Cap. 219. Hiſtor. Florentinae, atque inter cetera ſcribit, nobiles ac potentes Cives tunc *non attendeano ad altro, che a Virtù e gentilezze. E attendeano per le Paſque a donare a uomini di Corte, e a' Buffoni molte Robe e ornamenti. E di più parti, e di Lombardia, e d'altron-*

tronde, e di tutta Italia, venivano alla detta Firenze i detti Buffoni alle dette feſte: e molto v' erano volentieri veduti. Audiſtin *Uomini di Corte?* Hoc nomen facetis lepidiſque viris impoſitum, non quod in principum aula omnes verſarentur, inter familiares eorum numerati, ſed quod ad omnes *Curias* (Italice *Corti*) appellatas accurrerent. Immo quoque *Miniſtrieri* appellati ſunt, quaſi Miniſtelli Palatini. Quod nomen apud Villanios occurrit, & a Vocabularii Furfuracei Auctoribus ſignificare dicitur *Uomo di Corte*. Sed tam *Uomini di Corte*, quàm *Miniſtrieri* nuncupabantur, qui ſuis facetiis aut jocis Principes & Magnates ad hilaritatem ac riſum conciliabant. Apud Joannem Villanium Lib. 7. Cap. 88. repetita videas, quae nuper Ricordanus Malaſpina nobis enarrabat. In editione Junctarum legitur: *Alla quale Corte vennero di diverſe parti e paeſi molti gentili Uomini di Corte, e Giucolari, e furono ricevuti e provveduti onorevolmente.* Sed illud *gentili* expungendum puto, & legendum *molti Uomini di Corte.* Infra idem repetitur: *Onde di Lombardia e di tutta Italia vi traevano Buffoni e Bigerai, e Uomini di Corte.* In Codice, quo ſum uſus ad Joannis Villanii editionem, non legitur *Bigerai*. Iſtam verò exiſtimo vocem, quam Hiſtoricus mutuatus fuerit, aut alius in ejus Hiſtoriam intruſerit, ex Gallicâ Linguâ petitam, quae *Bigarrè* appellat hominem veſtibus diverſi coloris indutum, quales Scurrae olim eſſe conſueverunt. Vide in Diſſertatione XXXIII. *de Origin. Voc. Italicar. Bizzarro.* Verùm, ut auctor eſt idem Villanius Lib. X. Cap. 152. Anno MCCCXXX. a Florentinis conſtitutum fuit: *Che a Corte de' Cavalieri novelli non ſi poteſſe veſtire per donare Robe a' Buffoni, che in prima aſſai ſe ne davano.* In aliis tamen Urbibus eodem Saeculo XIV. hujuſmodi conſuetudini liber curſus relictus eſt. Anno MCCCXLVII. Nicolaus Laurentii, Tribunus Romanus, vir alioqui phantaſticus, Militiae honore decoratus eſt. Anonymus Auctor illius Vitae Cap. 25. in hoc Opere edendae, narrat, tunc ad Urbem confluxiſſe *la molta Cavalleria di diverſe nazioni di gente, Baroni, Popolari, Foreſi, a pettorali di ſonagli, veſtiti di zendado con bandiere. Facevano grande feſta: correvano giocando.* (Hoc, ut ſupra dixi, *bagordare* appellabant.) *Ora ne vengono Buffoni ſenza fine.* Tum Cap. 27. magnificum convivium a Tribuno inſtructum deſcribens ait: *Mentre lo manucare ſi faceva, ſenza gli altri Buffoni molti, fu uno veſtito di cuojo di bue: le corna in capo avea: bue parea; giocò e ſaltò.* En quibus olim oblectabantur Italicorum animi. Neque diſpar fuit in Germania & Gallia ritus. Alberto Argentinenſi teſte, Anno MCCCLVI. Metenſi in Urbe Carolus IV. Auguſtus ſolennem Curiam, ut ajebant, habuit. *Electores & Officiales ſeu miniſtrales Imperii veniebant ſuper equo uſque ad menſam. Deſcendentes verò de equo coram menſâ, Hiſtrionibus & Mimis dabatur equus.* Ita Anno MCCCLXXXII. Conforto Pulice teſte in Hiſtor. Vicentina, habita eſt magnifica Curia in nuptiis Antonii Scaligeri, ubi *fuerunt plures quam ducenti Hiſtriones diverſarum regionum, qui nova indumenta ſinguli perceperunt ſecundùm dignitates, valoris ad minus decem Ducatorum pro quoquo.*

Longe verò ante iſta tempora nuper memoratus Bonifacius Dux & Marchio Tuſciae, Mathildis Comitiſſae pater, quo tempore Beatricem Lo-

Lotharingam duxit, magnificentiae lora laxavit Anno MXXXIX. teſte Donizone Monacho, qui in Vita Mathildis Lib. primo, Cap. 9. haec addit:

Timpana cum citharis, ſtiviſque lyriſque ſonant heic.
Ac dedit inſignis Dux praemia maxima nimis.

Medicas manus, uti nunc animadverto, exigebat hic locus. Hoc eſt, pro *nimis* ſcribendum eſt *Mimis*. Jam tunc enim in mores Principum indactum * fuerat, praemiis onerare Joculatores ſeu Mimos. Idque etiam Proſodiae ratio amat, quum Donizo alibi *nimis* breviet, non verò producat. Et iiſdem quidem temporibus, ut habet Annaliſta Saxo ab Eccardo editus, hoc eſt Anno MXLV. (Annum hunc alii Hiſtorici ſtatuunt MXLIII.) Henricus II. inter Auguſtos, Agnetem Wilhelmi Pictavienſis Principis filiam ſibi ſacro vinculo ſociavit, eâque occaſione *infinitam multitudinem Hiſtrionum & Joculatorum ſine cibo & muneribus vacuam & moerentem abire permiſit*. Rem narrat & Otto Friſingenſis in Chronico Lib. 6. Cap. 32. his verbis: *Quumque ex more Regio nuptias Inglinheim celebraret, omne balatronum & Hiſtrionum collegium, quod (ut aſſolet) eò confluxerat, vacuum abire permiſit, pauperibuſque ea, quae membris Diaboli ſubtraxerat, large diſtribuit*. Paria habet Hermannus Contractus ad Annum MXLIII. in fuſiori editione illius Chronici. Quae omnia oſtendunt, non XI. Seculo tantùm, ſed jamdiu invaluiſſe morem, ut ad ſolemnia ejuſmodi ſpectacula agmina Mimorum & Hiſtrionum confluerent, ac munera a Principibus referrent. Auctor etiam eſt Rigordus de Geſtis Philippi Au-

A guſti ad Annum MCLXXXV. frequentes eos fuiſſe *in Curiis Regum & Principum, ut ab eis aurum, argentum, equos, ſeu veſtes extorquerent*. Ita Genuenſes, ut eſt in eorum Annalibus, Tomo VI. Rer. Italicar. editis, poſt victos Anno MCCXXVII. Saonenſes, alioſque rebelles, *mirabilem Curiam tenuerunt, in qua innumerabi-* B *lia indumentorum paria a Poteſtate, & aliis Nobilibus & honorabilibus viris fuerunt Joculatoribus*, (non *Jaculatoribus*, uti per incuriam typographorum ibi ſcriptum eſt) *qui de Lumbardia, Provincia, Tuſcia, & aliis partibus ad ipſam Curiam convenerant, laudabiliter erogata, & convivia magna facta*. In mirabilem verò exceſſum conſuetudo C iſta aliquando delapſa eſt. Nam uti narrant complures Hiſtorici, celebratae fuerunt Anno MCCC. Mediolani nuptiae inter Galeatium Vicecomitem, & Beatricem Eſtenſem, tantâ magnificentiâ & prodigalitate, ut univerſa Lombardia obſtupuerit. Ceteris omiſſis audi Guilielmum Venturam Auctorem ſynchronum in Chro- D nico Aſtenſi, Tomo XI. Rer. Italicarum, ita ſcribentem: *Admirabiles nuptiae pro ea Mediolani factae ſunt, ad quas invitati fuerunt omnes Lombardi; & ibi data fuerunt Joculatoribus pluſquam ſeptem millia pannorum bonorum*. In additamentis etiam ad Hiſtoriam Cortuſiorum Lib. V. Cap. 6. nuptiae Marſilii Carrarienſis ad An- E num MCCCXXXV. deſcribuntur: *Tunc Veronae fit Curia generalis &c. Nec deerat Hiſtrionum atque Joculatorum maxima copia &c. Facta ſunt haſtiludia, joſtrae, torneria, & alia quaecumque virilia atque nobilia, quae ſenſu hominum excogitari potuerunt. Quae quidem decem diebus durante Curiâ non ceſſarunt. Et Marſilius de Carraria Domina-*

* Quid heic ſibi velit *indactum* ignoratur. Librariorum, ſeu typographorum incuriâ illud forſ an verbum pro *inductum* emerſit.

minabus Paduanis multa jocalia condonavit, & Joculatoribus multas veſtes: quibus deficientibus aurum & argentum pro ſupplemento largitus eſt. Immo unum ex praeſtantioribus ornamentis Curiarum illius temporis reputata videtur hujuſmodi Ludionum immanis copia, ita ut colligeretur eorum numerus, & quo major is foret, eo ſolennius ac magnificentius reputaretur ſpectaculum.

Auctor Chronici Caeſenatis, Tomo XIV. Rer. Italicar. ad Annum MCCCXXIV. prodit, habitam Arimini a Malateſtis Principibus inſignem Curiam, ad quam confluxere *omnes Nobiles & Potentes de Tuſcia, Marchia, Romandiola, & fere tota Lombardia &c. Fuit etiam multitudo Hiſtrionum circa Mille quingentos & ultra*. Numeratos quoque in illa turba fuiſſe, quos Cyclicos Poëtas antiqui appellarunt, conjicere fas eſt. Nam ut apud veteres Gallos Bardi, Regum ac inſignium virorum geſta in bello, & ad menſas, inſtrumento Lyrae ſimili concinente decantabant, uti Diodorus Siculus Lib. V. ſcribit, & apud Romanos & Graecos, aliaſque gentes, non defuiſſe oſtendere poſſem: ita & apud Barbaros iidem Poëtae, Circulatorum & Scurrarum catalogo addendi, nunquam deſiderati ſunt. *Cantilena Rollandi* praecipue iis in uſu fuit, ad quam vocem conſule Du-Cangium in Gloſſar. Latin. Erant etiam, qui in plateis coronam Populi Rhythmis decantatis oblectabant: quod & nunc quotidie fieri videmus. Cenſet idem Du-Cangius, *Cantilenam Rollandi* uſurpatam tantummodo fuiſſe in apparatu ad proelia, ut militum animi veterum Heroum exemplo ad fortia excitarentur. Opinor ego, & in compitis etiam atque plateis decantata olim fuiſſe fabuloſa geſta ejuſdem Rollandi. In Chronico MSto Mediolanenſi, quod Anonymus quidam ex aliis Chronicis conſarcinavit, antiquum Mediolanenſium *Theatrum* deſcribitur, *ſuper quo Hiſtriones cantabant, ſicut modò cantantur de Rolando & Oliverio. Finito cantu, Bufoni & Mimi in citharis pulſabant, & decenti motu corporis ſe circumvolvebant*. Apud Ghirardaccium in Hiſtor. Bononienſ. ad Annum MCCLXXXVIII. ſtatutum a Populo Bononienſi fuit, *ut Cantatores Francigenorum in plateis Communis ad cantandum omnino morari non poſſint*. Quibus verbis veri videtur ſimile, non alios deſignari, niſi Cantatores Romanenſium Fabularum, quae de Francia potiſſimùm in Italiam deferebantur. Ejuſmodi verò Poëtarum cantilenae, ac dona eis collata, non aevi barbarici inventa ſunt, ſed ab ipſis antiquis Seculis per ſucceſſionem accepta. Ariſtophanes in Avibus agit de veſte dono danda Poëtae, quod bene laudes Civitatis cujuſdam ceciniſſet. Martiali quoque teſte novimus, Romae uſitatum Poëtarum praemium fuiſſe nova indumenta. Sanctus Auguſtinus Tractat. 100. Cap. 2. in Johannem; *Donare*, inquit, *res ſuas Hiſtrionibus, vitium eſt immane, non virtus; & ſcitis de talibus, quàm ſit frequens fama cum laude*. Sed & Arabes hiſce potiſſimum donis Poëtarum labori gratos ſeſe oſtendere conſueverunt, Maumetis Pſeudo-prophetae exemplo praeeunte, qui Poëtam Caabum pallio ſuo muneratus eſt. Fortaſſis inter alia, quae Itali & Franci ab ea gente didicerunt, ritus donandi Circulatores & Scurras eſt computandus. *Mimorum* etiam nomine opinari quiſquam poſſit, deſignatos fuiſſe imitatores eorum, qui ab antiquis eodem vocabulo ac appel-

pellatione donati fuere. Horum ſcilicet erat imitatione humanarum actionum e plebe petitarum riſum concitare audientium, & fabulam agere ſaepe non ſecundùm regulas, ſed effuſam ex tempore, quamquam egregiae eorum ſententiae ſuperſint. Quare Salmaſius in Solinum Cap. 5. haec habet: *Et ſane quas hodie agunt & vocant Itali Comoedias, Mimi ſunt & Planipedes verius quàm Comoediae, Perſonas tantùm habent ex Comoedia.* Ita ille non de Comoediis rite efformatis loquens, harum enim ingentem copiam Italia a duobus Seculis protulit ac egit, uti in ſuo Libro de Origin. Comoediar. Gallicâ Linguâ oſtendit Pariſiis edito Aloyſius Riccobonus Mutinenſis, celeberrimus Comicorum noſtri temporis ſub nomine *Laelii*; ſed quidem de extemporaneis illis Comoediis, quas Hiſtriones larvati, variiſque utentes Dialectis, jocis, ac ludicris interdum ineptis aevo noſtro agunt. A vero non abhorret, *Mimorum* ejuſmodi, iſtiuſque plebejae Comoediae ſemina nunquam intercidiſſe in Italia. Et ſane Sanctus Thomas 2. 2. quaeſt. 168. articul. 3. ſatis oſtendit, aetate ſua, hoc eſt Seculo XIII. non defuiſſe Italiae *Hiſtriones*, tradens, *eorum officium non eſſe ſecundùm ſe illicitum, dummodo moderate ludo utantur, ideſt non utendo aliquibus illicitis verbis, vel factis ad ludum.* Ii verò tunc idem praeſtitiſſe credendi, quod nunc *Circulatores* (*Saltimbanchi, Cantimbanchi* eos appellamus) agunt, quum fragmenta quaedam Comoediae (*Farce* liceat nuncupare) atque alia ludicra proferunt in plateis & compitis. Quaeſtioni huic cauſſam fortaſſe dedit, quod Philippus Auguſtus Rex Franciae eodem Seculo XIII. ineunte Hiſtriones ex Regni finibus excedere juſſerat, quod id genus hominum Reipublicae pernicioſum exiſtimaret. Contra Rogerio Hovedeno teſte, Richardus I. Angliae Rex *de Regno Francorum Cantores & Joculatores muneribus allexerat, ut de illo canerent in plateis.* Apud Papiam Grammaticum barbarici aevi, *Scenicus, Hiſtrio, Jocularis*, idem ſunt. Iſtos autem nullum Seculum ignoraſſe videtur. Et Anno quidem Chriſti DCCXCI. Alcuinus Albinus in Epiſtol. 107. *Spectacula & diabolica figmenta* exſecrabatur, deinde addens: *Neſcit homo, qui Hiſtriones & Mimos & Saltatores introducit in domum ſuam, quàm magna eos immundorum ſequitur turba ſpirituum.* Ita in Concilio Cabilonenſi II. Anni DCCCXIII. mentio fit *Hiſtrionum, ſive Scurronum, & turpium ſeu obſcoenorum jocorum.* Agobardus etiam Lugdunenſis Archiepiſcopus in Libr. de Diſpenſ. circiter Annum DCCCXXXVI. haec habet: *Inebriat Hiſtriones, Mimos, turpiſſimoſque & vaniſſimos Joculatores, quum pauperes Eccleſiae fame diſcruciati intereant.*

Populares etiam Poëtas nunquam deſideratos in Italia, illud etiam oſtendere poteſt, quod narrat Auctor Chronici Novalicienſis Lib. 3. Cap. 10. Part. II. Tomi II. Rer. Italicarum. *Contigit* (inquit), *Joculatorem ex Langobardorum gente ad Carolum* (Magnum ſcilicet Anno DCCLXXIV.) *venire, & Cantiunculam a ſe compoſitam de eadem re, rotando in conſpectu ſuorum, cantare.* Ergo Joculatores appellati quoque fuerunt plebeji illi Poëtae. Nam quod eſt ad Circulatores (*Saltimbanchi, Cantimbanchi, Ciarlatani, Cerretani &c.*) nulla aetas, nulla Provincia iis caruit. In Statutis Mediolanenſibus Part. 2. Cap. 433. inter alios memorantur *Avantatores*

Corregiolae, *pulvereae*, *dantes gratiam Sancti Pauli*, *aut Sanctae Apolloniae*, *aut praedicantes brevia pro febribus &c.* Obſcurum eſt, quod heic dicitur de *Avantatoribus Corregiolae*, & *Pulvereae*. Sed lucem aliquam afferent Statuta Cremonenſium, in quibus Rubricâ 181. legitur: *Si quis Avertator repertus fuerit ludere ad Corezolam*, *vel Polverellam*, *condemnetur in Solidis viginti Imperialium*. Ergo *Corezola* & *Polverella* genus ludi fuerunt, quem Agyrtae incauto Populo proponebant, & ſtultos contra ludere audentes facili negotio emungere conſueverunt. *Correggiuolo* Tuſci olim appellarunt fuſorium vas, nunc *Crogiuolo*. Num tubuli heic deſignantur vaſculis ejuſmodi ſimiles, ſub quibus globulum ſe celaſſe praeſtigiatores ii fingunt? Verùm Lombardis *Corregiola*, nihil aliud eſt, niſi diminutivum *Corrigiae*. Apud Orlandum Peſcettum occurrit adagium: *Far' alla ſcorreggiuola*; *o ch' ella è dentro*, *o ch' ella è fuora*. Atque heic menti meae ſeſe offerunt, quae apud Quinctilianum Lib. 10. Cap. 7. Inſtitution. Orator. olim legebam: *Quo conſtant*, ait, *miracula illa in Scaenis Pilariorum*, *& Ventilatorum*, *ut ea*, *quae emiſerint*, *ultro venire in manus credas*, *& qua jubentur decurrere*. Quid verò ſit *Avantator* & *Avertator*, quae nuper vidimus, adhuc inquirendum foret. Ego vitiatam vocem in Cremonenſi Statuto ſuſpicor, ibique legendum *Avantator*, ut in Mediolanenſi habetur. Circulatores autem olim fortaſſis appellati *Avantatores*, ideſt *Vantatores* (nam apud Lombardos *avvantarſi* idem eſt ac *Vantarſi*) quòd oſtentatores eſſent arcanorum & mirabilium, qui Tuſcis etiam *Ciurmadori* dicuntur. Neque enim audeo opinari, antiquum *Ventilatorum* nomen, a Quinctiliano memoratum, ad ea uſque tempora ſervatum, atque in *Avantatores* immutatum. Saepe nunc intuemur ejuſmodi homines Urſos circumducere ſtudioſe educatos ad ludum aliquem, ſeu choreas agendas. Idem praeſtitere antiqua Secula. Egregius eſt in hanc rem locus Hincmari Remenſis Archiepiſcopi, qui Seculo Chriſti Nono in Capitul. ad Presbyteros, Cap. 14. ſcribit: *Nec plauſus & riſus inconditos*, *& fabulas inanes ibi referre aut cantare praeſumat*. *Nec turpia joca cum Urſo vel tornatricibus ante ſe facere permittat*. Feminae *tornatrices* eaedem fuere ac ſaltatrices. Nugas etiam hujuſmodi hominum commemorat Albericus Monachus Trium-Fontium in Chronico edito per Leibnitium ad Annum MCCXXXVII. ubi referuntur nuptiae Roberti fratris Regis Franciae. *Et illi*, ait, *qui dicuntur Miniſtelli* (de voce *Miniſtrieri*, quae idem eſt, ſupra ſermonem feci) *in ſpectaculo vanitatis multa ibi fecerunt*, *ſicut ille*, *qui in equo ſuper chordam in aëre equitavit*, *& ſicut illi*, *qui duos boves de Scarlata veſtitos equitabant*, *cornicantes ad ſingula fercula*, *quae apponebantur Regi in menſa*. Quod etiam veterum Satyrorum more veſtiti interdum incederent ac ſaltarent ludiones illi, *Satyrici* a quibuſdam ſunt appellati. *Cerretanorum* nomen Coelius Rhodiginus, Leander Albertus in Deſcription. Italiae, ac alii, ex *Cerreto* Spoletani agri Oppido profectum putant, quòd inde copia ingens ejuſmodi Circulatorum prodiret. A vero non abhorret eorum opinio. *Ciarlatani* autem, ſi fides Menagio eſt in Lib. de Origin. Linguae Italicae, a *Circulus* appallati ſunt, hoc pacto: *Circulus*, *Circulo*, *Circulonis*, *Circulone*, *Cirlone*, *Ciarlone*. Fallitur vir doctus. A *Circulare* nos deduxi-

mus

mus *Cerchiare*, non verò *Ciarlare*. Ab hoc poſtremo ſignificante *Multum loqui*, *Garrulus* & *loquax* eſſe, effluxit *Ciarlatano*. Unde verò *Ciarla* & *Ciarlare* natum ſit, nondum aſſequi potui. Niſi quod menti meae obverſatur dubitatio aliqua, num ex Gallico nomine Caroli Magni ideſt *Charle*, derivaſſe olim potuerit *Ciarlare*, ad ſignificandam narrationem de Carolo ipſo. Nam pleraeque olim Romanenſes Fabulae, quas in plateis, triviis, & ad menſas canebant Hiſtriones, Circulatores, aliique id genus homines, Populum oblectaturi, fabuloſis Caroli Magni, ejuſque Palatinorum Procerum conſtabant. Inde manaſſe potuit *Ciarleria*, qua voce uſus eſt Frater Jacobus Tudertinus, pervetuſtus Italicae Linguae Scriptor, ad ſignificandas inanium rerum narrationes. Haec ipſa eſt ſignificatio verbi *Ciarlare*. Olim verò *Ciarlatani* nuncupati fuerint, qui Fabulas canendo aut agendo, Populum ad ſe alliciebant, ut nummos ab eorum crumenis arte blanda educerent. Dubitationi huic ſit venia apud Lectores, quum in re adeo abſtruſa crimine careat vel leves ſuſpiciones proponere. Atque heic in memoriam meam redit *Maffei Vegii Laudenſis*, hominis ob eruditionem ſuam Seculo Chriſti XV. celeberrimi, *Dialogus Veritatis*, quem in Ambroſiana Bibliotheca MStum vidi. Ibi colloquuntur Veritas & Philoſophus. Illa verò contendit, ſe nullum apud mortales locum invenire potuiſſe: atque in eam rem adfert, quae ſibi acciderant apud *Circulatores*, *Hiſtriones*, *Alchimiſtas*, *Philoſophos*, *Judices*, *Negotiatores &c.* Innumeris autem aliis modis, ac ſuperſtitioſis potiſſimum remediis illudebant nebulones vulgi inſipientis credulitati: quod ne noſtris quidem temporibus deſiiſſe cernimus. Sed & heic audiendus Boncompagnus Italicus Scriptor, cujus Librum MStum *de Arte dictaminis* laudat Du-Cangius in Appendice ad Gloſſar. Latin. *Velut Scurra*, ait, *totam Italiam regiravit cum Cantatoribus*, *& tamquam eximius Truclanorum ſe fingit eſſe Medicum doctrinarum, ut fornicandi & adulterandi opportunitatem valeat invenire*. Boncompagnus, ipſo Du-Cangio teſte, floruit Anno MCCXIII. quare nulla dubitatio eſt, quin ille idem fuerit, qui *Opuſculum de Obſidione Anconae*, a me editum Tomo VI. Rer. Italicar. conſcripſit, ubi vide, quae de ejus patriâ ac ſtudiis ſum commentatus. *Truclani* autem a Boncompagno memorati Circulatores fuere, ſive errones, qui fallaciis ſuis emungebant rudis Populi marſupia. Neque enim *mendici* tantùm eo nomine ſignificati, quum, ut vides, ille ſe fingeret *Medicum*: quod & adhuc Circulatorum plerique faciunt. Ab Hiſpanis adhuc Scurra appellatur *Truan* ſive *Truban*. In Notis ad Legem *6*. Aiſtulphi Langobardorum Regis, Papiâ praeeunte, dixi, *Troctingos* fuiſſe *Joculatores*. Quare alicui veri ſimile videatur, nihil diſcriminis interceſſiſſe inter *Truclanos* & *Troctingos*. Attamen non tam facile explodenda alia interpretatio ibi a me propoſita, nempe ſub *Troctingorum* nomine veniſſe *Paranymphos*. Theotiſcis *Truthine* idem eſt ac nuptarum comes, Paranymphus. Ibi de nuptiis & Pronuba res eſt. Ita in Gloſſis Theotiſcis ab Eccardo editis *Paranymphus* Teutonice appellatur *Truthigomo* & *Truteboto*.

Sed forte perconteris: fuerunt-ne Seculis barbaricis inter publicos Ludos Tragoediae, aut ſaltem Comoediae? Equidem in remotis Seculis nul-

nullum apertum hujuſce rei veſtigium hactenus offendi. Poſt Saeculum vero a Chriſto nato Undecimum aliquid inveni; quamquam in ea opinione ſim, nunquam ita excidiſſe veterum Latinorum Hiſtrionicam Artem, ut abolita prorſus fuerit apud Italos ejus memoria atque uſus. Suſpicor enim, viguiſſe fere ſemper eam partem, quae olim a Pantomimis, ideſt geſticulatoribus peragebatur. Atque hi *Mattacini* ab Italis poſtea ſunt appellati, dum actionem quampiam geſtibus tantùm non verbis exprimerent. Arbitror etiam, aliquid inconditae Comoediae ſemper fuiſſe Italis, quales nunc Romae ſunt, quae *Giudiate* nuncupantur. Sed iſta certis eorum temporum monumentis confirmare poſſe difficillimum ſit. Concilium quidem Aquiſgranenſe Anno DCCCXVI. habitum Can. 83. ſtatuit: *Quod non oporteat Sacerdotes aut Clericos, quibuſcumque Spectaculis in Scaenis, aut in nuptiis intereſſe: ſed antequam Thymelici* (ſcilicet Hiſtriones, Muſici, aut Mimi) *ingrediantur, exſurgere eos convenit, atque inde diſcedere.* Et in Concilio Turonenſi III. Anno DCCCXIII. Canone 7. Dei Sacerdotes *Hiſtrionum turpium & obſcoenorum inſolentias jocorum effugere* jubentur. Atto etiam Vercellenſis Epiſcopus circiter Annum DCCCCXLV. Capitulare ſuum emiſit, editum a Dacherio in Spicilegio, ubi Cap. 42. eumdem Canonem repetitum videas. Verùm hinc minime certò evincas, temporibus iis *Spectacula in ſcaenis*, ac *Thymelicos* veterum in uſu fuiſſe: is enim Canon totidem verbis deſumtus fuit ex antiquiſſimo Concilio Laodiceno in eum finem, ut Clerici deterrerentur a quibuſvis obſcoenis ac inhoneſtis Ludis, quorum ne Saeculis quidem IX.

A & X. inopia fuit, quum tamen lateat, an quiſquam ex iis in Scaena per Hiſtriones ageretur. Adi nunc Johannem Sariſburienſem Epiſcopum Carnotenſem, qui circiter Annum MCLX. Libros *de nugis Curialium* ſcribebat. Is Cap. 8. Libri primi inſcribit *de Hiſtrionibus & Mimis & Praeſtigiatoribus*, atque inter cetera B ait: *At noſtra aetas prolapſa ad Fabulas, & quaevis inania, non modò aures & cor proſtituit vanitati, ſed oculorum & aurium voluptate ſuam mulcet deſidiam. Nonne piger deſidiam inſtruit, & ſomnos provocat, inſtrumentorum ſuavitate, aut vocum modulis, hilaritate canentium, aut Fabulantium gratiâ?* Dixerat ante, *multos gratiam* C *ſuam Hiſtrionibus & Mimis proſtituere.* Subdit etiam: *Admiſſa ſunt Spectacula & infinita tyrocinia vanitatis. Hinc Mimi, Salii vel Saliares, Balatrones, Aemiliani &c. & tota Joculatorum ſcena procedit. Quorum adeo error invaluit, ut a praeclaris domibus non arceantur &c.* Satis haec innuere videntur, Seculo illi non defuiſſe D Spectacula in ſcaenâ peracta. Neque ſane tunc fuere pudiciores & caſtigatiores Italicorum mores. Audiendi ſunt Patres Concilii Ravennatis Anno MCCLXXXVI. habiti apud Rubeum, & Tomo XI. Concilior. Labbei edit. Dicitur ibi, *Laicorum importunitate, qui Clericis plurimùm ſunt infeſti*, invectam fuiſſe conſuetudi- E nem, *ut quum Laici decorantur cingulo Militari, ſeu nuptias contrahunt, Joculatores & Hiſtriones tranſmittunt ad Clericos, ut eis provideant, prout & idem Laici faciunt inter ſe.* Sed haec obſcura, quum ſub nomine *Hiſtrionum* tunc venirent, quicumque Circulatores & Mimi jocis & ludis Populo riſum aut delectationem crearent. Audi Everhelmum in Vita San-

cti Popponis Stapulenſis Abbatis in Actis Sanctor. Bolland. ad diem 25. Januarii, Cap. 6. haec ſcribentem: *Contigit etiam Ludis Hiſtrionum Imperiales fores occupari, atque eo Spectaculi genere Regem cum ſuis delectari:* idest Henricum I. Auguſtum, poſtea inter Sanctos adnumeratum. *Urſis etiam nudus quidam vir, membra melle perunctus, exhibetur, a quo etiam plurimum pro periculo ſuimet timetur, ne forte ab iiſdem urſis ad oſſa ſui melle conſumto, perveniretur. Porro Rex ejuſdem Spectaculi adeo amore in oculis ſuis captus tenetur &c.* En quibus olim delectarentur & Imperatores ipſi Saeculo XI. ineunte.

Certe nullum ego tempus fuiſſe puto, quo Italia Gerronibus, Ludionibus, & Praeſtigiatoribus iſtis caruerit. Theophanes in Chronographia ad Annum XVII. Juſtiniani Magni Imperatoris, hoc eſt Chriſtianae Aerae Anno DXLIII. rem narrat, quam & Auctor Hiſtoriae Miſcellae Tomo I. Rer. Italicar. ab eo excerpſit. *Eodem*, inquit, *Anno planus ac Circulator quidam, Andreas nomine, ex* ITALICIS *partibus adfuit, fulvum & orbum lumine circumducens canem, qui ab eo juſſus, & ad ejus nutum mira edebat ſpectacula. Is ſiquidem in forum, magnâ Populi circumſtante catervâ, prodiens, annulos aureos, argenteos, & ferreos, clam cane, a ſpectatoribus depromebat, eoſque in ſolo depoſitos aggeſtâ terrâ cooperiebat. Ad ejus deinde juſſum ſingulos tollebat canis, & unicuique ſuum reddebat. Similiter diverſorum Imperatorum numiſmata permixta & confuſa, nominatim & ſigillatim proferebat. Quin etiam adſtante virorum ac mulierum circulo, canis interrogatus mulieres uterum geſtantes, ſcortatores, adulteros, parcos ac tenues, ac denique magnanimos, idque cum veritate demonſtravat. Ex quo eum Pythonis ſpiritu motum dicebant.* Ejuſmodi praeſtigias ne noſtra quidem tempora ignorant, eaſque Diabolicâ tantùm arte perfici, ignarum ac rude vulgus non rarò ſuſpicatur. Gothi etiam ſub Juſtiniano I. Imperatore, ut auctor eſt Procopius Lib. primo, Cap. 18. Romanis exprobrabant, quod a Graecis Italia nullos alios acciperet, niſi *Tragoedos, Mimos, & Piratas*. Attamen ſi Comica aut Tragica inferiorum temporum Poëmata quaeris, vix ullum reperias. Unum tamen indicabo, quod e MSto Codice Tegernſeenſi evulgatum eſt ante paucos annos a Cl. Viro Bernardo Pezio Monacho Benedictino Mellicenſi, part. 2. Tomi 2. Theſaur. Anecdotor. noviſs. pag. 185. Ita verò inſcribitur: *Ludus Paſchalis de adventu & interitu Antichriſti in ſcena Saeculo XII. exhibitus*. Ibi in ſcaenam inducuntur Papa, & Imperator, Reges Francorum, Theotonicorum, Graecorum, Babylonis &c. Antichriſtus & Synagoga. Multos Reges ſibi devincit Antichriſtus, ſed tandem corruit. Albertinus quoque Muſſatus Patavii circiter Annum MCCCXX. *Eccerinidem* Tragoediam ſcripſit, quae an ſcaenae tradita fuerit, minime liquet. Illud exploratum eſt, Seculo XV. reſtauratam fuiſſe ab Italicorum ingeniis Artem Comicam ac Tragicam; Muſicam quoque Tragoediae junctam. Qua de re Eruditi jamdiu multa ſunt commentati. Ceterum Seculo XIII. aut XIV. Spectaculorum genus reperio, quibus *Rappreſentazioni* nomen erat, atque imitatione conſtabant alicujus verae, aut veriſimilis, & plerumque ſacrae actionis. An ſermones, aut verſus interſererentur, ignotum eſt mihi. In Forojulienſi Chronico Juliani Canoni-

nici Cividatenſis, heic a me edito, ad Annum Ch. MCCXCVIII. *facta* dicitur, *repraeſentatio Ludi Chriſti, videlicet Paſſionis, Reſurrectionis, Aſcenſionis, Adventus Spiritus Sancti, & Adventus Chriſti ad Judicium, in Curia Domini Patriarchae honorifice & laudabiliter per Clerum.* Anno itidem MCCCIV. *facta fuit per Clerum, ſive per Capitulum Cividatenſe Repraeſentatio de creatione primorum Parentum; deinde de Annuntiatione B. Virginis, de Partu, de Paſſione &c. & de Antichriſto &c. Et praedicta facta fuerunt ſolemniter in Curia Domini Patriarchae* cum ingenti concurſu Populi, & finitimorum Nobilium. At rem funeſtiſſimam narrat Joannes Villanius Hiſtoriar. Lib. 8 Cap. 70. quae Florentiae Anno MCCCIV. accidit, hiſce verbis: *Come per antico aveano per coſtume, quelli di Borgo San Friano di fare più nuovi e diverſi Giuochi, ſi mandarono un bando per la Terra, che chi voleſſe ſapere novelle dell' altro Mondo, doveſſe eſſere il dì di Calen di Maggio in ſul ponte alla Carraja, e d' intorno all' Arno. Et ordinarono in Arno ſopra barche e navicelle palchi; e fecionvi la ſimiglianza e figura dell' Inferno con fuochi & altre pene e martorii, con uomini contrafatti a Demonia, orribili a vedere, & altri, i quali aveano figura d' anime ignude. E mettevangli in que' diverſi tormenti con grandiſſime grida e ſtrida e tempeſte: la quale parea odioſa coſa e ſpaventevole a udire e vedere. E per lo nuovo giuoco vi traſſono a vedere molti Cittadini. E 'l ponte alla Carraja, il quale era allora di legname da pila a pila, ſi caricò sì di gente, che rovinò in più parti, e cadde colla gente, che v' era ſuſo. Onde molta gente vi morio, & annegò in Arno, e molti ſe ne guaſtarono la perſona, sì che il Giuoco*

A *aa beffe tornò a vero &c.* Si e quibuſvis Saeculis Hiſtoricos, Poëtas, aliosque Scriptores haberemus, facile deprehenderemus, nulli tempori defuiſſe publica Spectacula, quibus oblectarentur Civium animi, eaque praeſertim, quae ex hominum crumenis argentum exprimunt. Sed ſatis ſuperque de hiſce actum eſt.
B Progrediamur.

Inter veterum Spectacula, quorum adhuc conſtans eſt uſus Florentiae, Bononiae, ac in aliis quibuſdam Italiae Civitatibus, *curſus Equorum* ſuum etiam locum poſcit. Quantopere delectati fuerint ejuſmodi Ludis Graeci olim ac Romani, nemo ignorat, niſi qui in veterum eruditione ho-
C ſpes omnino eſt. Jamdiu deſuetos Italia rurſus recepit, ſed equis tantum aut ſponte currentibus, aut a juvenculo inſidente rectis, rariſſime verò cum quadrigis. Praemium equo victori proponebatur, plerumque *Pallium*, hoc eſt ſericus aut laneus pannus, non levis, aut certe non contemnendi pretii: unde poſtea emerſit
D familiaris Italicae Linguae formula *correre il Palio*, ſive *correre al Palio*. Quod ſi Pallium minime proponebatur, certe donaria alterius generis (tria fere ſemper) conſuevere conferri. Seculo Decimo tertio ejuſmodi equorum certamen uſitatum video; an antea, ignotum mihi. In Legibus municipalibus Ferrarienſis
E Populi (Codicem MStum Eſtenſis Bibliotheca adſervat) Anno MCCLXXIX. ſtatutum fuit Lib. 2. Rubric. 116. *Ut in feſto beati Georgii equi currant ad Pallium, & Porchetam, & Gallum.* En tria praemia. Rurſus Rubric. 117. ejuſdem Libri ſancitur: *Ut in feſto Sanctae Mariae de Auguſto in Civitate ſolatium habeatur. Poteſtas, qui pro tempore fuerit, tenea-*

teneatur octo diebus ante diem dicti feſti ſcire voluntatem hominum majoris Conſilii de faciendo equos currere ad Bravium in dicto feſto, ſcilicet ad unum Runcinum, Accipitrem (ideſt *accipitrem*: ita enim medii aevi Scriptores vocem illam efferebant), *& duos Bracos*, nempe canes venatorios. In Statuto MSto Populi Mutinenſis Anno MCCCXXVII. Lib. 2. Rubric. 27. decretum fuit: *Ut in feſto Sancti Michaëlis equi currant ad Scarletum ſex brachia de Scarleto, & ad Porchetam, & Gallum, ſecundùm conſuetudinem.* Non id Spectaculum tunc adinventum; ſed confirmata eſt illius tantùm conſuetudo. Bononienſes quoque (Annalibus a me editis Tomo XVIII. Rer. Italicar. & Ghirardaccio teſtibus ad Annum MCCLXXXI.) decrevere, ut deinceps recurrente die feſto Sancti Bartholomaei, hoc eſt IX. Kalendas Septembris, Equorum curſus haberetur, & praemii loco ſtatueretur *Equus bene ornatus, Accipiter, duo Canes venatici, & Sus tenella.* Auctor eſt Scipio Admiratus ſenior in Hiſtor. Florentin. Lib. primo, inſignem victoriam a Romanis Anno CCCCVII. (immo CCCCV.) reportatam fuiſſe de Radagaiſo Gothorum Rege in Etruria, & tunc ad perpetuam memoriam tantae rei inſtitutum fuiſſe a Florentinis die VIII. Octobris certamen equorum: *qui mos*, ut ille ait, *uſque ad nunc perduravit.* Tantam inſtitutionis illius antiquitatem propinet cui vult Admiratus: mihi certe non perſuadebit, cui nonniſi multis poſt Seculis ejuſmodi equorum certamina reſtituta fuiſſe creduntur. Fauſtus autem aliquis eventus fere ſemper occaſionem dedit inſtituendi annuum bravium Equorum in Urbibus. Erepta fuit feliciter ex impii Eccelini manibus Anno MCCLVI. Civitas Patavina: quare ſubſequenti Anno, ut tantae felicitatis memoria anniverſariâ ſolennitate celebraretur, Reſpublica illa Decretum hoc promulgavit, quod in antiquo membranaceo Codice Statutorum Civitatis Patavii, apud Dominum Stephanum Vareſium ibidem adſervato, legitur ſub Rubrica *de Feriis, Nundinis, & Feſtivitatibus celebrandis.*

Decretum Populi Patavini de in poſterum celebranda anniverſaria liberatione Civitatis ſuae, Anno 1257.

Poteſtate Domino Matthaeo Quirino, Milleſimo Ducenteſimo Quinquageſimo ſeptimo. Item ſtatuimus, quod omni anno, die duodecimo exeunte Junio, quo burgos cepimus Civitatis, Poteſtas Paduae cum ſua Familia ſeu Curia, & Fratalea Populi, ad Veſperas accedant ad Eccleſiam Sancti Anthonii ad honorem Dei & beatae Mariae ſemper Virginis, & omnium Sanctorum, & beatorum Proſdocimi, Juſtinae, & Antonii Confeſſoris. Et die undecimo exeunte Junio, in quo capta fuit Civitas Paduae, Dominus Epiſcopus & omnes Clerici de Padua, & Poteſtas cum tota ſua Curia, & Dominus Marchio (*), *ſi erit in Civitate Paduae, cum omnibus Militibus, & Dominabus, atque Frataleis, ad ipſam Eccleſiam accedant ibidem Miſſam audituri, in proceſſione cum devotione, cereis & candelis, quae Poteſtati & ſuae Curiae per Commune Paduae ſolvi debeant ibidem ob reverentiam Jeſu Chriſti. Et* Com-

(*) Ideſt Marchio Eſtenſis.

Commune Paduae omni anno dare teneatur ac praeſentare in dicta die in Via publica in medio Prati Vallis duodecim brachia Scharletti, & unum Spariverium, cujus pretium non excedat ſummam Soldorum ſexaginta, & duas Cyrothecas, ad quod Scharlettum, Spariverium & Cyrothecas praeoccupandas currere debeant Dextrarii ante Miſſam; & illius, cujus fuerit Dextrarius, qui primus metam curſus attigerit, ſit Scharlettum praedictum: & illius, cujus fuerit Dextrarius, qui ſecundus metam curſus attigerit, ſit Spariverius: & ille, cujus Dextrarius fuerit, qui tertio loco vicerit in currendo, habere debeat Cyrothecas. Ita tamen quod currere non debeat ad curſum praedictum Dextrarius aliquis, qui non fuerit aeſtimatus Libras quinquaginta per Judicem vel Militem Poteſtatis. *Et dictum Feſtum ſicut Feſtum Apoſtoli celebretur.*

Neque tantùm Equorum curſus olim habebatur, ſed & Hominum, Feminarum, Meretricum, Aſinorum &c. Dantes Aligherius circiter Annum MCCCIV. haec ſcribebat Cap. XV. Inferni:

Poi ſi partì, e parve di coloro,
Che corrono a Verona 'l drappo verde
Per la campagna ec.

Quae verba ita explicat Benevenutus Imolenſis ejus Saeculi Scriptor, in Commentariis in hoc opere a me evulgatis: *Ad quod ſciendum eſt, quod in Civitate Veronae eſt conſuetudo, quod annuatim ideſt primâ Dominicâ Quadrageſimae currunt Homines pedites ad unum Pallium viride certatim. Itaque ibi videtur maxima celeritas currentium. Hunc autem actum viderat Dantes, quando ſtetit Veronae.* Quod etiam peculiare eorum temporum fuit, ſi quando proſpere res bellica cedebat, ita ut hoſtes cogerentur ſe intra moenia ſuae Civitatis concludere, tunc victor in eorum opprobrium certamen equorum deducebat uſque ad portas trepidantis Urbis. Nummos quoque ibi, quaſi in ſui juris loco percutiebant, aliaque ridenda perpetrabantur. Anno MCCLXIII. Piſani, ut eſt in eorum Annalibus a me editis Tomo VI. Rer. Italicar. pag. 195. uſque ad Lucae portas exercitu ſuo penetrarunt, *ubi ad perpetuam rei memoriam, & laudis noſtrae praeconium, & adverſariorum ſempiternum opprobrium, & ad ſuperabundantiam ultionis, Monetam noſtram novam duorum Solidorum cum impreſſione noſtrae victricis Aquilae coronatae cudi fecimus, & quamplures novos Milites cingulo novae Militiae decorari. Quadrellos, ſagittamina, & virgas Sardorum in Civitatem Lucanam projici fecimus, ex quibus ſupra muros & in Civitate ipſa plures fuerunt lethaliter ſauciati. Ludum ad maſſa, ſcutum, & alia jucunda tripudia fieri.* Ita Anno Chriſti MCCLXXXIX. Florentini victores moenibus Arretinae Urbis inſtantes, teſtante Joanne Villanio Lib. 7. Cap. 132. Hiſtoriar. *fecionvi correre il Palio per la Feſta di San Giovanni, & rizzaronvi più difici, e manganaronviſi Aſini con la mitra in capo per rimproccio del loro Veſcovo.* Anno quoque MCCCXXV. inſignem de Florentinorum exercitu victoriam retulit Caſtruccius Lucenſium Princeps. Is blandiente fortunâ uſus, uſque ad moenia Florentiae progreſſus eſt, praedae ac incendiis omnia ſubjiciens. Ibi verò in contemtum Florentini Populi tria certamina edenda juſſit, praemiis unicuique propoſitis. Primum fuit curſus *Equorum*: ſecundum curſus *Peditum*: tertium curſus *Meretricum*: Nummos & ipſe paene ſub moenibus Florentiae cudendos curavit,

vit, quos deinde *Caſtruccinos* appellavere. Florentini verò & ipſi, ubi ſecundae res ſucceſſere, paria contra Piſanos, Senenſes, Mediolanenſes praeſtitere. Ipſo quoque Anno MCCCXXV. Mutinenſes copiis Paſſarini Mantuani, Azzonis Vicecomitis, & Marchionum Eſtenſium ſuffulti, ingenti ſtrage exercitum Bononienſium ad Zapolinum fregere. Tum uſque ad portas Bononiae deductis copiis, univerſa populati, ibidem conſtitere. Inſuper, ut ſcribit Moranus ad eumdem Annum in Chronico Mutinenſi Tomo XI. Rer. Italicarum, *a dicta Porta Civitatis* (Bononiae) *ad Pontem Rheni facientes equos currere ad Pallia & Scarleta: unum videlicet pro Communi Cremonae, cujus Civitatis praefatus Azzo exſtitit titulatus; aliud pro Communi Ferrariae; aliud pro Communi Mantuae; & reliquum pro Communi Mutinae antedicto, ad aeternam memoriam praemiſſorum, & ipſorum Bononienſium ſcandalum*. Liceat heic nobis emendare Corium, qui hanc Mutinenſium victoriam refert ad Annum MCCCXXIII. Sed longius a veritate abfuit Ghirardaccius nuper memoratus, qui clauſis oculis Corio ſubſcribens, bis debellatos a Mutinenſibus Bononienſes ſuos ſcripſit, hoc eſt Anno MCCCXXIII. ac deinde MCCCXXV. Unâ tantum clade percuſſi in eo bello Bononienſes fuere. Reliqua conſuetudinis hujus exempla praetereo, quae illius Seculi Hiſtoria ſuppeditat. Haec autem pleraque ſi puerilia inanis gloriae inventa appellem, concordes mecum ſapientes quoſque habiturum me ſpero. Neque alia fuit ſententia Philippo Villanio, qui Lib. XI. Cap. 63. bellum inter Piſanos ac Florentinos ſuo tempore, hoc eſt Anno MCCCLXIII. geſtum deſcribens, haec literis conſignabat: *Il perchè i Piſani* (aciebus ad moenia Florentiae deductis) *feciono correre il Palio per traverſo a Rifredi, e tra le Schiere. Più feciono battere Muneta; e al Ponte a Rifredi impiccarono tre Aſini; e per deriſione, loro puoſono al collo il nome di tre Cittadini, a ciaſcuno il ſuo. Ecco in che i ſavj Communi di Firenze e di Piſa ſpendono i milioni di Fiorini, rinovellando ſpeſſo queſte villanie ec.*

Sunt & alia Spectacula a pluribus Seculis uſitata Florentiae, Senae, Venetiis, videlicet *il Giuoco del Calcio, le Regatte ec.*, a quibus recenſendis abſtineo. Seculo etiam XIV. in Civitate Romana *Ludus Taurorum*, ſive nobilium Juvenum cum Tauris indomitis certamen, in Amphiteatro Titi celebrari conſuevit. Ipſum deſcribens Lodovicus Monaldeſcus in Annalibus, Tomo XII. rer. Italicar. pag. 535. enumerat nobiles viros, qui in arenam, Anno MCCCXXXII. deſcenderunt, eorumque chlamydes atque emblemata. Pugnatorum fortitudinem laudat, ſed quem finem Ludus habuerit, haec illius verba produnt: *Tutti aſſaltarono il ſuo Toro, e* (de' combattenti) *ne rimaſero morti dicidotto, e nove feriti; e de i Tori ne rimaſero morti undeci. A i morti ſi fece un grande onore*. Si tanta ibi revera fuit hominum caedes, qualis fuerit temporum illorum ſapientia, aliis perpendendum relinquam. Prudentiores certe fuerunt Romanorum illorum poſteri, immo & reliqui Populi, qui periculoſum adeo certamen, ab unis vilibus Gladiatoribus olim uſurpatum, totum dimiſere agilitati, dexteritatique Hiſpanicae gentis, quam nulla hactenus ſuorum funera ab hujuſmodi Spectaculo avertere potuerunt.

Erat & antiquis Seculis magnificentia non mediocris in nuptiis, inaugurationibus Principum, aliiſque eorum publicis actis: quod repetere mihi liceat. Tunc nobiliores inter juvenes, turmas varias pari colore indutas conſtituebant. Interdum verò veſtes non uno colore, ſed gemino induebantur, ita ut dextera pars veſtimenti rubeum exempli cauſsâ, ſiniſtra verò croceum oſtenderet, uti in Diſſertatione XXXIII. *de Origin. Vocum Italicar.* ad vocem *Bizzarro* innui. Superſunt adhuc Mediolani veſtigia hujus moris in Oſtiariis Communis Conſilii, atque illum referunt quoque picturae Saeculi XIV. & XV. Atque hinc opinor natum nomen ***Diviſa***. Nunc ***Livrea*** dicimus; quod nempe moris eſſet Dividere ſive Partiri veſtimenta, ita ut una pars unum colorem, altera alterum prae- A ferret. In Vita Sanctae Franciſcae Romanae in Actis Sanctor. Bolland. ad diem IX. Martii, Viſion. 30. legitur: *Pulcherrima Diviſa eſt color albus & rubeus*. In Notis ita vox iſta explicatur: *ideſt Partitio. Item Modus & Electio, ut ſcribunt Academici Florentini*. Sed nihil aliud ibi *Diviſa*, niſi *Livrea*. Et inde *Veſti diviſate*, B *Panni diviſati*, ideſt duplicis coloris. Alia magnificentiae exempla apud majores noſtros occurrunt, e quibus unum in praeſentia praetermittere nolo, nempe quam ſplendidis ritibus Populus Romanus Saeculo Chriſti XIV. exciperet Principes, aut Romanorum Pontificum tunc Avenione degentium, Legatos. Narrationem C hanc ſuppeditavit mihi ampliſſima Vaticana Bibliotheca depromtam ex Codice 6823.

Ordine e magnificenza de i Magiſtrati Romani nel tempo, che la Corte del Papa ſtava in Avignone.

Io già, come vi diſſi, in un Libro ſcritto a mano fra molte coſe vi trovai, come intenderete nel tempo, che in Avignone la Corte Romana faceva reſidenza, per malignità de' tempi cagionata, nel quale il governo di Roma aſſolutamente da' Senatori la giuſtizia della patria eſercitava con lor molta real grandezza sì nel governo, come nel ricevere & incontrare i Legati Apoſtolici con belliſſimo ordine, precedenze de' Magiſtrati, sì degli abiti, Livree, e mutazione anco di eſſe, nell' andare ad incontrare gl' Imperadori & altri Principi, e ſimili altre occaſioni, con magnificenza de' detti uſate, & anticamente da loro oſſervate. Prima ſi vedeva venire di molti Gentiluomini a cavallo, ſeguitati da' Baroni e Signori a D *loro beneplacito veſtiti, con i loro Staffieri e Livree. E ſeguivano poi gli Officiali e Magiſtrati, che ſi davano a' Baroni e Gentiluomini principaliſſimi Romani. Venivano prima quattro Trombetti del Popolo a cavallo, con fornimenti e ſella di corame roſſo, & alle Trombe l'Arme del Popolo. E loro erano veſtiti con beretta di panno roſſo* E *all' antica, con una fettuccia cinta di taffettà bianco, allacciata, con un giubbone ſcollato di raſo giallo, e calze liſcie all' antica di panno roſſo, con un Sajone aperto da i fianchi ſcollato di panno roſſo, liſtato di faſcie di raſo giallo, con trine bianche, con una manica alla Diviſa roſſa e gialla, e l' altra roſſa tutta, con una banda di taffettà, ſecondo la Livrea del Senatore.*

Se-

Seguivano ſei Mazzieri con mazze d' argento, veſtiti con veſte lunghe ſenza maniche, di panno pavonazzo, con rivetti, e fodera di tabì roſſo, & il giubbone di raſo roſſo, con un berettino all' antica di Scarlatto: e cavalcavano con fornimenti e ſella di corame roſſo. Venivano quattro Alabardieri della guardia del Senatore con berretta all' antica di panno roſſo, con due piume, & un Sajone all' antica ſcollato con maniconi larghi, tutto fatto a faſcie per lungo di panno roſſo e giallo, con paſſamani bianchi, con calze liſcie all' antica di panno roſſo, con una banda ſecondo la Livrea del Senatore. Et in certe occaſioni andavano avanti armati tutti fin ſopra la coſcia d' arme bianche. E queſti andavano per guardia della perſona del lor Capitano, che ſeguiva loro a cavallo con ſella armata di velluto pavonazzo, e fornimenti e fibbie dorate, e con una berretta di ſcarlatto di grana, con una medaglia d' oro, con piuma, & un giubbone di damaſco roſſo, con un collaro di maglia, & una collana d' oro al collo, con calza all' antica, una roſſa e l' altra gialla e roſſa, & un robbone all' antica di panno pavonazzo, faſciato di velluto pavonazzo, foderato di raſo roſſo. E nelle occaſioni iva armato tutto fuor che la teſta. E ſopra la coſcia d' arme bianche, con una mazza ferrata all' arcione: e due, che gli andavano da i lati a' piedi con la medeſima Livrea veſtiti degli Alabardieri; ma con baſtoni in mano, che gli facevano far largo al Popolo. Li due Maeſtri di ſtrada ſeguivano a cavallo con fornimenti di velluto roſſo, con gualdrappa di ſcarlatto. Portavano una berretta all' antica alla Ducale di velluto cremeſino con un giubbone di raſo pavonazzo, con calza liſcia all' antica di ſcarlatto di grana, con ſcarpe di velluto roſſo, con un robbone all' antica corto di velluto roſſo con fodera di damaſco giallo. Venivano i due Sindici del Popolo, che cavalcavano con fornimenti di velluto roſſo con gualdrappa di panno roſſo, e portavano in teſta . . . . . con una certa calza lunga di ſcarlatto . . . . . che ſe la gettavano ſopra le ſpalle con un poco di moſtra di pelle bianca, che uſavano, & un robbone lungo alla Senatoria all' antica di damaſco pavonazzo con fodera di raſo cremeſino con una ſottana di ſcarlatto. Seguivano poi due Secretarj, che cavalcavano con gualdrappa e fornimenti di velluto pavonazzo, veſtiti con berrette alla Ducale, con un giubbone di raſo roſſo, con calze di ſcarlatto, con un robbone di damaſco cremeſino, foderato di raſo giallo, fin ſopra il ginocchio. I due Scriba-Senatus vanno a cavallo, come i Secretarj, e veſtono come loro; ma il robbone aveva ſolo mezzi maniconi con bottoni d' oro, e la fodera di raſo pavonazzo. Poi venivano quattro Mareſcalchi al paro cavalcando con mezze copertine di ſcarlatto con frangie d' oro con fornimenti di velluto roſſo, con berretta alla Ducale di velluto cremeſino, e calze di ſcarlatto, con un robbone corto di velluto pavonazzo con bottoni d' oro, foderato di damaſco roſſo, con un baſtone per uno in mano di legno bianco.

Andavano avanti alli Paggi de' Caporioni i Tamburi de' Rioni, tutti inſieme a quattro a quattro per fila, con una berretta all' antica di panno roſſo con piume, e con un giubbone giallo, con calze all' antica, una roſſa di panno, e l' altra ſecondo la Livrea del Rione, con una caſacca liſcia di panno roſſo con paſſamani gialli, con faldoni e maniche, una roſſa, e l' altra alla Diviſa del Rione, con una banda de' colori dell' Arme de' Caporioni. E ſopra i Tamburi erano dipinti i ſegni del lo-

ro

ro Rione, con queſte lettere ✠ S. P. Q. R. *Venivano tredici Paggi de' Caporioni, che andavano a due a due avanti a i Caporioni con loro precedenza. E queſti tali Paggi portavano le Inſegne de' Rioni, cavalcando con fornimenti di velluto roſſo, e mezze copertine fatte a pendoni, con pettorali di panno del color dell' impreſa del Rione con l' arme di ricamo al pettorale del cavallo del Caporione; e fatto il fornimento a frangie, con frangia e fiocchi d' argento alla teſtiera del cavallo con le piume. Il veſtimento de i Paggi: prima portavano un berrettino all' antica di ſcarlatto. Ma queſto lo portavano nelle feſte poſitive ſenza la Bandiera; ma nelle feſte Militari portavano in teſta la celata con piume, e con la Bandiera de' Caporioni, con un giubbone di raſo giallo, con calze di ſcarlatto, e l' altra alla Diviſa del Rione: con Sajone con le maniche, una di damaſco roſſo come il Sajone, e l' altra alla Diviſa del Popolo Romano: & era ſcollato e liſcio, guernito con certe faſce alla Livrea del Rione di ricamo, con una banda alla Livrea dell' Arme del Caporione. Seguivano i tredici Caporioni, che oggi così li chiamano: e queſti tali il Popolo Romano gli usò nel Pontificato di Giovanni XII. l' Anno DCCCCXLVIII. E li chiamarono Decharchoni, che guardavano la Città. E nel Pontificato d' Urbano IV. nell' Anno MCCLXII. li chiamarono Bandereſi. Ampia podeſtà aveano di dare la vita e la morte, e nella Repubblica avevano tutto il governo, e guardavano la Patria. Queſto nome di Bandereſe era di Germania venuto, che Bandiere chiamano i Veſſilli, che portano nelle impreſe: perciocchè ogni Capo di Regione oggi chiamiamo Caporione, & anco la loro Bandiera, e ſegno è diſtinto. E fra di loro tredici creano un loro Capo, che Priore lo chiamano. Anco oggi ſi uſa; e fu ſcemata la loro grande autorità per la loro inſolenza contra la volontà de' Pontefici nell' Anno MCCCLXIX. da Gregorio XI. Pontefice, e li riduſſe ſecondo la volontà ſua. E così fino al dì d' oggi tengono; che ſe occorre tumulto grande nella Città, ſono tenuti a quetarlo. E nelle Sedie vacanti con loro grande autorità miniſtrano la giuſtizia, e guardano la Città da i tumulti, che poſſono accadere. Con molta loro modeſtia e onore oggi la oſſervano. In certe occaſioni portavano queſt' abito. Cioè una berretta alla Ducale all' antica di velluto cremeſino, con un robbone corto all' antica con mezzi maniconi di velluto cremeſino, con punte e bottoni d' oro, foderati di toccha turchina e oro, con un giubbone di raſo pavonazzo, con calze, una di ſcarlatto, e l' altra di roſſo e giallo, con ſcarpe di velluto roſſo, con un baſtone bianco per uno in mano. E il loro Priore portava il Laticlavo indoſſo di velluto pavonazzo, foderato di pelle d' armellino all' antica, con un bottone d' oro allacciato. E cavalcavano con mezze copertine fatte a' pendoni, con il pettorale di velluto verde fatto a' ricami d' oro e d' argento con frangie e fiocchi d' oro, e fornimenti del medeſimo velluto. Andavano due a due ſecondo le loro precedenze, col Prior loro in mezzo nell' ultima fila, con ſei Paggi avanti colle loro Bandiere. Nelle feſte Militari avevano un' altra ſorta d' abiti, che uſavano. Portavano un Sajone creſpo ſcollato all' antica, che ſi allaccia ſopra le ſpalle, aperto da i fianchi, con faldoni lunghi di velluto cremeſino, con certe faſcie guarnite di ricamo, ſecondo i colori del loro Rione, e con maniche, una tutta roſſa di velluto, e l' altra alla Diviſa di giallo e roſſo, con una banda de i colori dell' Arme de' Caporioni: e ſotto fin ſu la co-*

coſcia tutti armati, fuorchè la teſta, che A
la celata la portavano in teſta i loro
Paggi, d' arme bianca con berretta, cal-
ze, e'l baſtone, come di ſopra è detto.
E i cavalli andavano tutti bardati di
velluto verde fatto a ricami, e al pet-
torale l' Arme del Caporione, con fioc-
chi e frangie d' oro, armati la teſtiera
con Pennoni: e il Priore portava il
Laticlavo. B

I due Cancellieri ſeguivano dietro a
i Caporioni. Cavalcavano con gualdrap-
pa di ſcarlatto con frange d' oro e for-
nimenti di velluto roſſo con berretta al-
la Ducale di velluto cremeſino, con ſo-
tanna di velluto pavonazzo, e calze di
ſcarlatto, con robbone alla Senatoria,
con maniconi di tela d' oro foderati di
damaſco roſſo. Venivano poi gli Oratori C
de i Re e de' Principi e Repubbliche,
che s' imbattevano alla Corte Romana,
veſtiti a loro beneplacito. Seguivano due
Paggi del Confaloniero, che tenevano
in mezzo quello del Prefetto di Roma,
e quelli del Confaloniero andavano ve-
ſtiti con un berrettino di ſcarlatto & un
giubbone di raſo roſſo, con calze, una
di ſcarlatto, e l' altra gialla e lionata, D
che è la Livrea del Confaloniero, con
un Sajone creſpo ſcollato aperto da i
fianchi di damaſco giallo con faſce guar-
nite di damaſco roſſo con ricami d' ar-
gento, e le maniche, una gialla e l' al-
tra lionata e gialla. E cavalcavano con
una mezza coperta e pettorale fatto a'
pendoni con l' Arme di ricamo del Con-
faloniero di panno lionato con faſcie di E
velluto giallo, con frange e fiocchi e
paſſamani di ſeta roſſa & argento, con
fornimenti di velluto lionato. Nelle feſte
Militari poi portavano uno d' eſſi una
mazza ferrata, e la celata con pennoni
in teſta del Confaloniero, con una ban-
da roſſa. E quando il Confaloniero non
portava egli lo Stendardo grande, lo
portava queſto Paggio, e l' altro porta-
va una Zagaglia e lo Scudo, con l' Ar-
me del Confaloniero, con la medeſima
banda, e pennoni alla teſta del caval-
lo. Il Paggio del Prefetto di Roma in
mezzo de' Paggi del Confaloniero a ca-
vallo con una mezza copertina e petto-
rale fatto a pendone di panno turchino,
con un' Aquila d' argento, con paſſama-
ni e frange e fiocchi di ſeta roſſa &
argento, con pennoni alla teſtiera del
cavallo. Andava il Paggio veſtito con
un berrettino di ſcarlatto, con un giub-
bone di raſo turchino, con una calza di
ſcarlatto, e l' altra bianca e turchina,
che è la Livrea del Prefetto, un Sajon
creſpo ſcollato di velluto roſſo liſtato con
faſce di damaſco turchino, con ricami
d' oro e d' argento, e le maniche una
roſſa e l' altra di velluto bianco e tur-
chino, con una banda roſſa e gialla.
E nelle Feſte Militari porta la celata
del Prefetto in teſta, e ſempre va in-
nanti al Prefetto: e porta una fruſta
in mano, che è ſegno che caſtiga i mal-
fattori. Veniva il Confaloniero del Po-
polo Romano: e queſta Dignità sì in
pace, come in guerra porta lo Stendar-
do grande della Libertà Romana, il
qual' era di tabì cremeſino con le lettere
del Popolo ✠ S. P. Q. R. *d' oro, con*
un fregio attorno di un palmo di rica-
mo d' oro e d' argento con frange d' oro.
E da molte centinaja d' anni in quà
pe' benemeriti della nobiliſſima Famiglia
Ceſarini per ſucceſſione ereditaria, le è
conceſſa dal Popolo Romano, e da' Pon-
tefici confermata inſino ad oggi. Anda-
va con queſto abito. Portava una ber-
retta alla Ducale di tela d' oro con un
giubbone di raſo cremeſino con bottoni
d' oro, con calze una di ſcarlatto, e
l' altra roſſa e gialla, con un robbone
corto, largo, tutto chiuſo, con mezzi
maniconi di tela d' oro, foderato di da-
maſco cremeſino, con una gualdrappa al
cavallo, pettorale, e fornimenti di vel-

luto

luto cremeſino, & al pettorale l' Arme ſua di ricamo, con frange e fibbie d' oro. Nelle Feſte Militari andava il Confaloniero armato con collaro, ſpallacci, e bracciali d' arme bianca, con un Sajone creſpo, mezzo di velluto cremeſino, e l' altro mezzo della ſua Livrea, fatto a faſce di color lionato, e tela d' oro, e ſimile le maniche di eſſo, con una catena d' oro al collo, col cavallo bardato armato in fronte, con pennoni, coperto di damaſco lionato, tutto fatto a ricami d' oro e d' argento, con l' Arme, e frange d' oro.

Seguiva il Preſetto di Roma a man dritta del Confaloniero. E queſt' Officio dopo il Senatore ha il primo luogo, eſercitato da' Baroni Romani; & aveano carico di mantenere la Patria abbondante, e di tenere purgate e ſicure le ſtrade della Campagna di Roma, nette da' ladroni & aſſaſſini; e con rigore li caſtigava. Però gli andava avanti quel Putto con la fruſta; e le Città, Terre, e Caſtelli erano obbligati di mantenergli i ſoldati. E quando i Pontefici coronavano gl' Imperadori, egli teneva la Corona Imperiale, & andavagli ſempre avanti vicino al Pontefice: e nelle pompe portava una bacchettina d' oro in mano. E queſt' officio lo eſercitò molto tempo la nobiliſſima Famiglia di Vico, conceſſole dal Popolo Romano, e da' Pontefici per eredità ſucceſſiva pe' benemeriti di queſta Famiglia. Ma poi per la loro mala vita, ed enormi ſcelleraggini da loro uſate li perſeguitarono con l' arme, e la eſtinſero, e lo diedero ad altre Famiglie Nobili Romane, a tale uffizio della Prefettura di Roma . . . . . . E veſtiva queſt' abito: con una berretta alla Ducale di tela d' oro, con un giubbone di raſo turchino, con bottoni d' oro, con calze una di ſcarlatto di grana, e l' altra di tela d' oro, con un robbone corto all' antica di tela d' oro, foderato di pelle d' armellino, con una collana al collo d' oro, e la bacchetta in mano, cavalcava con pettorale con l' Arme ſua di ricamo, & una gualdrappa, e fornimenti di velluto cremeſino, con frange e fibbie d' oro. Dietro a queſto venivano quattro Paggi del Senatore. Cavalcavano con mezze copertine di panno roſſo, con frange di ſeta roſſa, e fornimenti di corame roſſo, con un berrettino di ſcarlatto, e lo portavano in mano, con un giubbone di raſo cremeſino, con calze, una roſſa di ſcarlatto, e l' altra alla Livrea de' colori del Senatore, con un Sajone ſcollato liſcio di damaſco roſſo, con faſce di velluto giallo con trine di ſeta bianca, con una manica roſſa, e l' altra de' colori dell' Arme del Senatore; con una banda roſſa, e una targa all' antica con l' impreſa del Senatore. Andavano due a due, e nelle Feſte poſitivamente andavano alla ſtaffa al Senatore ſenza banda, e ſcudo. Venivano ſedici Palafrenieri, oggi detti Fedeli del Popolo Romano. E li chiamano di queſto nome per memoria di un Caſtello, che è nella Campagna di Roma, e ſi chiama Vitorchiano: che eſſendo ribellato tutto lo Stato al Popolo Romano, ſolo il ſopradetto Caſtello ſtette nella fede, e ſi difeſe da' nemici del Popolo Romano; e d' allora in quà tutti gli Ufiziali della Corte del Popolo Romano ſono da Vitorchiano; & anco non pigliano d' altri, che di queſti. Fino ad oggi dura: e Fedeli del Popolo Romano li chiamano. Ora torniamo a i Palafrenieri, che veſtivano con una berretta all' antica di velluto roſſo, e la portavano in mano, quando andavano dinanti al Senatore, e nelle berrette tutti portavano una medaglia d' argento, che loro donavano i Senatori, quando entravano in officio: e così a i ſuoi Paggi; con giubbone di raſo giallo,

con

con calze, una roſſa di panno, e l' altra alla Diviſa, ſecondo i colori dell' Arme del Senatore: con un Sajone di panno roſſo ſcollato, con mezzi maniconi, liſcio, guarnito a faſce di velluto giallo con paſſamani di ſeta turchina e bianca. E quando il Senatore andava pontificalmente, portavano certi baſtoni dipinti di verde: e ora uſano portarli davanti a i Conſervatori. Poi venivano due Gentiluomini a cavallo con mezza copertina di velluto pavonazzo, con fornimenti del medeſimo. Et eglino andavano con berretta all' antica di velluto nero, con un giubbone di raſo cremeſino, con calze di ſcarlatto, con robbone all' antica di pelluzzo pavonazzo corto, con faſce del medeſimo colore di velluto. E portavano un collaro di maglia ſopra il giubbone, con una collana d' oro: e portavano una mazza d' oro con una Roma in cima a ſedere ſopra un Leone: e la Roma tiene da una mano la Vittoria, dall' altra una Palla; e l' altra mazza vi era ſopra una Lupa con due putti, che tengono uno Scudo, dov' era ✠ S. P. Q. R. E andavano di quà, e di là dal Putto della Giuſtizia. Seguiva la guardia de' ſeſſanta Alabardieri, veſtiti nel modo, che io diſſi di ſopra: Era la guardia del Senatore, e di Campidoglio. Andavano di quà, e di là alla perſona del Senatore, e agli altri Magiſtrati.

Veniva davanti alla perſona del Senatore il Putto della Giuſtizia, che ſi dava a i figliuoli de' Gentiluomini. Cavalcava con mezza copertina, fatta a pendoni di ſcarlatto, con frange e fiocchi d' oro, con li fornimenti di velluto roſſo. Portava un berrettino all' antica di ſcarlatto di grana con queſte lettere d' oro, cioè ✠ S. P. Q. R. di ricamo: con un giubbone di raſo cremeſino, con calze di ſcarlatto, con un Sajone ſcollato creſpo, con mezzi maniconi di vel-

A *luto cremeſino liſtato con faſce di tela d' oro, con uno ſtocco dorato, con fodero di velluto roſſo. E porta dietro alla ſchiena il Cappello del Senatore, che è di tela d' oro, foderato d' ormeſino cremeſino. Di quà, e di là alla perſona del Senatore a piedi due Alabardieri con baſtoni in mano, per far far largo al Popolo, andando ſenza berretta, e*
B *non vanno armati. Venivano due a canto al Senatore a piedi con due Spadoni da due mani ſopra le ſpalle, ſenza niente in teſta: e veſtivano un giubbone liſcio di raſo roſſo, trinato d' oro, con una manica roſſa, e l' altra alla Livrea del Senatore, tagliate ſotto al gomito, con calze di ſcarlatto, e l' altra alla Diviſa del Senatore, con una*
C *catena traverſa per banda d' oro. Veniva la perſona del Senatore, con maeſtà a cavallo ſopra bianca Chinea, con fornimenti di velluto cremeſino alla teſtiera della Chinea, con certi fiocchi di ſeta cremeſina e oro, e fibbie dorate, con gualdrappa di velluto cremeſino, con una faſcia attorno di ricamo d' oro, e d' argento larga un palmo, con frange d' o-*
D *ro. L' abito Senatorio è queſto. Un berrettone all' antica alla Ducale di broccato d' oro, foderato di pelle d' armellino, con calze di ſcarlato di grana, con ſcarpe di velluto roſſo con una fibbia d' oro, con una ſotanna di velluto cremeſino con bottoni d' oro, con una veſte alla Senatoria di broccato riccio ſopra-riccio d' oro foderata di pelle d' armel-*
E *lino, con una mozzetta ſopra di pelle d' armellino con codette, e certi guanti di pelle bianca con un' orlo di ricamo d' oro e perle, con tre anelli in dito d' oro, uno era un rubino, l' altro un diamante, & uno ſmeraldo; con una collana d' oro al collo; con una bacchettina d' oro in mano, con una pallottina, e una crocetta in cima. Dietro al Senatore ſeguivano due Camerieri ſegreti,*

veſtiti con calze, una di ſcarlatto, e l' altra alla Diviſa del Senatore, con un giubbone di raſo cremeſino, con una berretta di ſcarlatto, con un robbone all' antica di pelluzzo pavonazzo con faſce dell' iſteſſo colore di velluto, con fodera di damaſco pavonazzo, con ſella di velluto nero. Venivano poi i Giudici di Campidoglio con gualdrappa di panno pavonazzo, con veſti lunge di velluto nero, con berretta da Dottore, con ſotanna pavonazza, con gli Ufiziali della Corte del Senatore. In ultimo veniva una Cornetta di cinquanta cavalli leggieri. E veniva un Trombetto, che nella Banderuola di eſſa portava ✠ S. P. Q. R., *e ſotto l' Arme del Senatore. Cavalcava una ſella armata di corame, e fornimenti roſſi. Portava una berretta di panno roſſo con piume, e giubbone di raſo turchino con calze, una roſſa di panno, e l' altra alla Livrea del Senatore con un Sajone liſcio di panno roſſo, mezza con la manica, e l' altra mezza di panno de' colori dell' Arme del Senatore; con una banda roſſa e gialla, con ſpallacci e bracciali d' arme bianca. Seguivano due Paggi, uno era del Capitano, e l' altro portava la Cornetta dell' Alfiere, con l' Arme del Popolo. E vanno al medeſimo modo veſtiti come il Trombetta. Poi veniva il Capitano, e l' Alfiere de' cavalli, ch' erano Gentiluomini Romani. Andavano veſtiti al medeſimo modo ſopradetto del Trombetta; ma erano di velluti e oro, con un collaro per uno di maglia. Seguivano i cavalli leggieri, al medeſimo modo veſtiti, che il Trombetta, con le Banderuole, ſecondo la Livrea del Senatore ſopra le lame. In certe occaſioni poi andavano nel medeſimo modo, ma con le celate in teſta con piume, e alle teſtiere de' cavalli. Con queſto bell' ordine, pompa, e magnificenza loro andavano, come udito avete, che pareva che in loro foſſe l' antico grande Impero Romano tornato. Non vi ſo dir' altro in queſto; che poi non dico le Livree de' Particolari, che uſavano alli ſervidori, ma con queſto farò fine. Teneva di più il Popolo Romano due Cori di Muſici, uno di voci, e l' altro di ſtromenti. Erano tutti ſedici, e li tenevano ſtipendiati, e queſto era il loro veſtire. Portavano un berrettino all' antica di ſcarlatto, e calze ſimili, e portavano un giubbone di raſo roſſo, con una veſte ſcollata ſenza maniche, lunga fino al ginocchio, liſcia diſcinta, e non andavano ſe non a certe ſorti di funzioni, che erano obbligati.*

Praeter profana Spectacula, religioſa quoque olim Populi curioſitatem, ſive pietatem paſcebant, quae ne noſtris quidem temporibus inſueta ſunt. Vide quae habeat Falco Beneventanus, Tomo V. Rer. Italicar. pag. 94., ubi Translationem refert ſacrorum corporum *Martiani*, *Dori &c.* Beneventi Anno MCXIX. peractam. Ita Anno MCCCXXXVI. teſte Gualvaneo de la Flamma de Reb. Geſt. Azonis Vicecomitis, Tomo XII. Rer. Italicar. inſtituta eſt peculiaris forma celebrandi Feſti Dominicae Epiphaniae. Eum ita loquentem nemini grave erit audire. *Fuerunt*, inquit, *coronati tres Reges in equis magnis, vallati Domicellis, veſtiti Variis cum ſomariis multis, & familia magna nimis. Et fuit Stella aurea diſcurrens per aëra, quae praecedebat iſtos tres Reges. Et pervenerunt ad columnas Sancti Laurentii, ubi erat Rex Herodes effigiatus cum Scribis & Sapientibus. Et viſi ſunt interrogare Regem Herodem &c. Quo audito iſti tres Reges coronati aureis coronis, tenentes in manibus ſcyphos aureos cum auro, thure, & myrrha, praecedente Stellâ per aëra cum ſomariis, & mirabili famulatu,*

clan-

clangentibus tubis, & buccinis praeeuntibus, Simiis, Babuynis, & diverſis generibus animalium, cum mirabili populorum tumultu, pervenerunt ad Eccleſiam Sancti Evſtorgii. Ubi in latere Altaris Majoris erat Praeſepium cum bove & aſino, & in Praeſepio erat Chriſtus parvulus in brachiis Virginis Matris. Et iſti Reges obtulerunt Chriſto munera. Deinde viſi ſunt dormire, & Angelus alatus eis dixit, quod non redirent per contratam Sancti Laurentii ſed per Portam Romanam: quod & factum fuit. Et fuit tantus concurſus Populi & Militum & Dominarum & Clericorum, quòd numquam ſimilis viſus fuit. Quibus etiam piis Spectaculis Mutinenſis Populus exceperit Borſium optimum Ducem ſuum, ac Ferrarienſium, ad ſe venientem Anno MCCCLII. prodit Hiſtoria Fratris Johannis Minoritae, Tomo XX. Rerum Italicarum. Pace pariter reſtaurata Anno MCCCLXXIX. inter Bernabovem Vicecomitem, Dominum Mediolani, & Bartholomaeum, ac Antonium Scaligeros, Vicentinus Populus in laetitiam effuſus, Spectaculum pium edidit, quod ſtuporem, ac reverentiam omnium Civium animis ingeſſit, deſcriptum a Conforto Pulice in Hiſtor. Vicentin. Tomo XIII. Rerum Italicarum. Ibi uſum pulveris pyrii animadvertas. Inquit enim: *Omnibus autem hoc modo in admiratione manentibus, qui ſuper ſuperiori ſolario aderant, faciebant ſclopos igneos ad modum maximorum tonitruum, & fragorum: quare non ſolùm qui erant ſuper aedificio, ſed qui ad Spectaculum convenerant, ſtupefacti aſpicientes verſus coelum ſtabant.* En quales animorum motus excitaret pyrii pulveris apud Italos nonnullos novitas. At de iſtis ſatis.

DE MERCATIBUS
ET
MERCATURA
SECULORUM RUDIUM.
DISSERTATIO
TRIGESIMA.

DISSERTATIO TRIGESIMA.

A MErcaturam agnovere, multoque ſtudio exercuere Secula etiam antiquiſſima. Ut enim circulatio ſanguinis humano corpori, ita & politico neceſſaria, nedum utiliſſima eſt circulatio fructuum terrae, aut B humanae induſtriae, aut auri atque argenti, ut ejuſmodi commercio unuſquiſque procurare poſſit quod ſibi deeſt, alteri refundendo quod ſibi ſuperfluit. Nullus profectò dubitandi locus eſt, quin ritum hunc rei publicae omnino neceſſarium Italia perpetuo retinuerit, vel poſt declinationem Imperii Romani, & invectos C in eam Barbaros. Quei verò peragetur hujuſmodi negotium, brevibus nunc eſt enarrandum. Et primo non ſecus ac noſtris temporibus, privatum cujuſque Urbis ac Oppidi commercium fuit inter Cives & Ruſticos, Mercatibus conſtitutis pluribus in locis. Stata dies erat hiſce celebrandis: atque haec plerumque Sab- D barum fuit ſingulis hebdomadis, ut ſibi quiſque oppurtuna ad victum pararet pro Dominica die, qua unice pietati vacandum erat. Plautus in Perſa Act. 2. Scen. 3.

Nam herus meus me Eretriam miſit,
domitos boves uti ſibi mercarer:
Dedit argentum; nam ibi Mercatum
dixit eſſe Dieſeptimi.

Dieſeptimi pro *die ſeptimo* Latini antiqui dixere, hoc eſt *in diem ſeptimam*. Conſtat autem ex Varrone, Dionyſio Halicarnaſſeo, Macrobio, & aliis, apud Romanos in uſu fuiſſe non minus *Mercatus*, hoc eſt hebdomadarios conventus mercatorum & ruſticorum, quàm *Nundinas*, quae ſtato aliquo anni tempore haberi conſueverunt. Nundinas nos *Fiere* appellamus (a voce *Feria*, quam veteres quoque adhibuere) hoc eſt ſolennes Mercatus die ſtato quotannis inſtitutos. Hiſce verò hoc nomen inditum, quòd plerumque diebus feriatis haberentur, hoc eſt in Natalibus alicujus Sancti, aut Dominicis feſtivitatibus: quem morem parùm alioqui laudabilem adhuc Italia ſervat. Et ſane praeter Concilia quaedam, Carolus Magnus in Lege 140. inter Langobardicas, ne honori Dominicae diei officeretur, ſtatuit, ut *Mercata & Placita a Comitibus illo die prohiberentur*. Ita & Ludovicus Auguſtus II. in Additamento II. ad Leges Langobardicas, Part. II. Tomi I. Rer. Italicar. edixit, *ut omnis homo die Dominico nullas audeat operationes, Mercationeſque peragere,* prae-

praeter in cibalibus rebus pro iterantibus. Mercatus nunc diebus tantùm ferialibus aguntur. Nundinas verò ſolennes a diebus feſtis removere nulla hactenus lex aut poena potuit: altas adeo radices conſuetudo egit. Et multis quidem Chriſtianorum Nundinis originem longe antea dederant ipſi Natales dies Sanctorum. Quum enim ad feſtos illos dies immanis Populorum copia conflueret, opportunum ducebant Mercatores ſuas eâ occaſione merces venum exponere: quod & adhuc multis in locis obſervatur. Sanctus Baſilius in Lib. Regul. fuſius diſput. Reg. 39. & 40. hanc interrogationem promit. *De Nundinis illis, quae in Sanctorum celebritatibus habentur, quid?* Eas improbat ſapientiſſimus Epiſcopus. Caſſiodorius quoque Lib. 8. Epiſtolâ ultimâ prodit, celebratas fuiſſe Nundinas de multis regionibus in Lucania *ad Natale Sancti Cypriani*. Ita Gregorius Turonenſis Lib. primo, Cap. 32. de Gloria Martyr. auctor eſt, in Urbe Edeſſa, *adveniente feſtivitate Sancti Thomae Apoſtoli* immanem fieri conſueviſſe Populorum conventum, cum votis, negotiiſque, quibus *vendendi, comparandique per triginta dies, ſine ulla telonei exactione, licentia datur*. Eadem Seculis ſubſequutis conſuetudo fuit. Anno MCV. quum Mediolani in Templo Sanctae Mariae ad Portam inſignes quaedam Reliquiae inventae fuiſſent, Clerus Mediolanenſis, uti ſcribit Landulphus junior Cap. 22. Hiſtoriae a me editae Tomo V. Rer. Italicarum, ſolennem inſtituit diem Feſtum ſingulis annis obſervandum VII. Idus Maji, *tamquam in die Reſurrectionis & Nativitatis Domini noſtri Jeſu Chriſti. Quo etiam die ad frequentationem ſolemnitatis ſtatutum eſt, annuale eſſe Mercatum, & omnibus venientibus ad hanc ſolemnitatem vel cauſſâ orationis, vel cauſſâ mercandi, & redeuntibus ſtabilita eſt ab omni Civitate firma & inviolabilis Trevia* (ideſt Tregua) *octo dies ante Feſtum, & octo dies poſt Feſtum*. Ita Adelbertus Epiſcopus Bergomas Anno DCCCCII. Canonicis ſuis dono dedit *Mercatum, quod in Feſto beati Alexandri Martyris annualiter publicâ coadunatione hominum, longinquis etiam e partibus advenientium fit*. Neque alia Mutinenſibus fuit olim conſuetudo, ut ex monumentis in Archivo Civitatis adſervatis, & Anno MCCCVI. manu exaratis didici. Tribus enim diebus ante feſtum Sancti Geminiani, & tribus poſt, Mutinae habebantur Nundinae ingenti finitimorum concurſu: cujus rei aliqua adhuc veſtigia perdurant.

Ceterum Nundinas ipſas, quas nunc *Fiere* appellamus, *Mercatus* etiam, ſive *Mercati* vòce olim deſignatas interdum reperimus. *Fori* autem vox ad ſignificandum Mercatum hebdomadarium, & ad ipſas Nundinas, nonnumquam occurrit. Ejuſmodi verò Nundinarum jus concedere ad Principem ſupremum, aut Regalibus donatum ſpectabat, & ſpectat ex omnium Juriſperitorum conſenſu; nam inter Regalia & quidem majora, recenſentur, ut habet Sixtinus de Regal. Lib. primo Cap. *6.* num. 30. Hoc tamen nomine intelligunt Nundinas ſolennes ſemel aut bis in anno celebratas; non autem minores, ſive hebdomadales, quas *Mercatus* appellamus; has enim contendunt inſtitui poſſe a Domino territoriali: quam in rem conſulat, qui vult Knipſchildtium de Jure & Privil. Civitat. Imperial. Et quandoquidem olim ſibi tribuebant nonnulli facultatem inſtituendi novos Mercatus, ſa-

ſupra laudatus Carolus Magnus Lege 52 Langobardorum ſancivit, *ut Mercatum in nullo loco haberetur, niſi ubi antiquitus fuit, & legitimum eſſe debet*, hoc eſt, uti conjicere poſſumus, auctoritate Principis inſtitutum, non autem Comitum, aut Populi arbitrio. Quod eſt ad jus Mercatus, video olim id impetratum a A Regibus Italiae, ſive Imperatoribus, non ſolùm quoties agebatur de hebdomadariis Mercatibus, ſed etiam quam de annuis & ſolennibus. Lucem accipiet hoc argumentum a Diplomate Ludovici II. Auguſti, quod e Chartario Archivi Epiſcopalis Cremonenſis decerpſi.

Ludovicus II. Imperator Eccleſiae Sancti Laurentii de Plebe Juvenaltae in Comitatu Cremonenſi jacturam Chartarum reparat, & Privilegia confirmat, Anno 852.

IN nomine Domini noſtri Jeſu Chriſti Dei eterni. Hludowicus gratia Dei Imperator Auguſtus, inviciſſimi Domni Imperatoris Hlotharii filius. Dignum eſt, ut ejus ſtudia procurare certemus, cujus pietate prepoſiti eſſe cognoſcimur. Idcirco omnium fidelium Sancte Dei Eccleſie, ac noſtrorum preſentium ſcilicet & futurorum noverit ſolertia, quia quidam Cuſtos Eccleſie Plebis ſcilicet Juvenalte, ſacrata in bonore Levite Laurentii, Jubedeus nomine, ad noſtram accedens pietatem, multimodam tergiverſationem aliquorum circa aſſiſtentium ejuſdem loci innotuit, addens pro hoc habere occaſionem, quia Rectores ejuſdem loci ſtrumenta & firmitatem conſcriptionum male tractantes, & ex parte perdiderunt, unde nunc detrimentum & deſolatio devenire poterit rerum ejuſdem loci, ita ut paupertate exigente & locus adnichilatus ſit, & Dei per omnia minuerentur obſequia, ſed ſolummodo per Dei adjutorium noſtra auctoritate exinde queſivit ſublevationem. Quapropter eidem ſancto loco hoc noſtrum Preceptum fieri juſſimus, per quod conſtituimus, ut ab hinc in futurum quicquid pars & poteſtas ejuſdem Eccleſie tempore Nautecarii & Agimundi tenuit, deinceps jure quietiſſimo teneat. Nam ſi aliqua con- B *tentio legalis de juſtitia ſurrexerit, tunc precipimus, ut in quicquid pars ejuſdem Eccleſie queſierit, bonorum ac meliorum circum aſſiſtentium hominum adhibeatur inquiſitio, quales predicte Eccleſie pars prenominaverit, & quicquid juſtum reperiri poterit, abſque ulla ſubtractione vel tarditate pars potiatur predicte Ec-* C *cleſie ad exequendum ſub omni quietudine quicquid militationi convenit Eccleſiaſtice. Pro pleniſſima namque quietudine confirmamus eidem Sancto loco aqueductus tam ad diviſa Molendina, quàmque ad navigia deducenda, ſcilicet ſive in Delma, ſive in Olio*, atque etiam Mercata ibidem devenientia tam in montanis quamque in planicie, *ut abhinc in futurum, ſicuti antiquitus con-* D *ſuetum fuit deducat, nullo contradicente, aut in aliquam partem deducente: ſed tantummodo pars prefate Eccleſie per hanc noſtram auctoritatem ordinet ac diſponat juxta ejuſdem loci utilitatem. Precipientes ergo jubemus, ut nulla quelibet perſona, aut quilibet Reipublice Miniſter tam in his, que premiſſa ſunt, quàmque in omnibus, que ad eamdem* E *Eccleſiam pertinere videntur, ullam contrarietatem aut infeſtationem vel diminorationem quoquam tempore facere preſumat, quicumque emunitatem noſtram, tri-*

A *triginta Libras argenti Rectoribus ejuſdem loci componere non vult. Ut autem hec noſtra auctoritas pleniorem in Dei nomine obtineat vigorem de anulo noſtro ſubter juſſimus ſigillari.*

Deſideratur monogramma Imperatoris.

B *Dructemirus ſacri Palatii Archinotarius recognovi.*

Data VIII. Kalendas Marcias, Anno Chriſto propitio Imperii Domni Hlotharii pii Imperatoris XXXIII. & Hludovici glorioſiſſimi Auguſti in Italia III. Indictione XV.

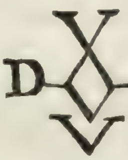
Actum Mantua Palatio Regio in Dei nomine feliciter. Amen.

Egregie ſignatam heic vides Epocham Imperii Ludovici II. uti & Lotharii Auguſti ejus patris, atque ex his habes, unde Cardinalis Baronii Chronologiam emendes. Quae heic dicuntur *Mercata ibidem devenientia*, nihil aliud fuiſſe videntur quàm minores Mercatus ſingulis hebdomadis illic habiti. Sed illuſtrius in hanc rem erit alterum Guidonis Imperatoris, quod ex Archivo Noſocomii Senenſis Sanctae Mariae de Scala deſcripſit & ad me miſit, dum in vivis erat, Hubertus Benvoglientus, Patricius Senenſis. En ejus verba.

Guidonis Auguſti Praeceptum, quo omnia jura antiqua confirmat, & nova addit, Monaſterio Domini Salvatoris de Monte Amiate, ejuſque Abbati Petro, Anno 892.

C *IN nomine Sancte & individue Trinitatis. Wido divina favente clementia Imperator Auguſtus. Omnium fidelium ſancte Dei Eccleſie, noſtrorumque, preſentium ſcilicet & futurorum comperiat ſollertia, quod Albericus & Liotardus fideles noſtri deprecati ſunt Celſitudinem noſtram, ut omnia Freda, & Judiciaria, ſeu Decimas de manentibus eiſdem Cellulis & Curtibus, cum* D *omnibus integritatibus illarum, que Monaſterio Domini Salvatoris, ſito Monte Amiate, ab anteceſſore noſtro piiſſimo Imperatore Ludovico pro remedio anime ſue collate fuerunt, ita & nos ob amorem Domini, & ſecuritatis augmentum, eidem Cenobii pollicente preſente* Petro Abbate, *quemadmodum deceſſor noſter pie recordationis Ludovicus Auguſtus,* E *jam ſato Monaſterio largitus fuit, noſque eodem modo largiremur ob emolumentum animarum noſtrarum, & propter oppreſſiones malorum & pravorum hominum, qui jugiter inſultant contra Sanctam Eccleſiam. Igitur concedimus & confirmamus eidem prefato Monaſterio, ejuſque preſenti venerabili Abbati Petro ſucceſſoribuſque ejus, qui pro tempore inibi ordinati fuerint, omnia Freda, & Judiciaria, vel Decimas de manentibus conceſſis Cellulis & Curtibus jam dicti Monaſterii pro Dei amore & remuneratione animarum noſtrarum, ſucceſſorumque noſtrorum Regum vel Imperatorum, qui pro tempore fuerint, ut in Hoſpitali ipſius Monaſterii omnia in eleemoſinam pauperum diſtribuantur & diſpenſentur.* Simulque concedimus ſupramemorato Monaſterio Mercatum Sabbatinum, ſeu annualem habere, quo in loco terre ejuſdem Cenobii Abba vel Prepoſitus fuerit, inſtruere voluerint ad utilitatem veſtimentorum Monachorum atque pauperum, pe-

peregrinorumque fratrum. Et quicquid ex ſupraſcripto Mercato privatim vel publice exigere deberet, omnia omnino in uſus Monachorum ac pauperum, peregrinorumque fratrum contulimus in alimoniam, & *remiſſionem animarum noſtrarum Regum vel Imperatorum. Precipientes ergo jubemus, ut nullus Dux, Marchio, Comes, Caſtaldus, vel Actionarius, aut Actor Reipublice, ſeu magna parvaque perſona de manentibus, ſervis, vel ancillis, mancipiis, audiis & audianis predicti Monaſterii opprimere, aut aliquam violentiam inferre preſumat abſque legali terminatione. Si quis verò, quod futurum* A *minime eſſe credimus, contra hoc noſtre auctoritatis preceptum temerario auſu contendere, aut irrumpere, moleſtare, vel inquietare, ſeu evacuare, aut diminorare, aut etiam invadere preſumpſerit ſine legali judicio, ſciat ſe compoſiturum argenti Libras triginta, inſuper auri obrizi Libras quinque, medietatem Palatii noſtri, & medietatem* B *ipſius Monaſterii, ejuſque Rectoribus. Et ut hoc auctoritatis noſtre Preceptum futuris temporibus Deo opitulante firmiorem obtineat vigorem, manu propria ſubter firmavimus, & anuli noſtri impreſſione adſignari juſſimus.*

Signum Domni *Widonis Imperatoris Auguſti.*

Deſideratur ſubſcriptio Cancellarii Imperialis.

Data XVIII. Kalendas Octobris, Indictione XI. Anno Incarnationis Domini noſtri Jeſu Chriſti DCCCXCII. Anno Regni Domni Widonis IV. Imperii II.

Actum Roxelle in Dei nomine feliciter. Amen.

Ad hunc Petrum Abbatem ſpectant alia monumenta, quae adfert Ughellius Tomo 3. Ital. Sacr. in Epiſcoporum Cluſinorum catalogo. Heic autem habemus Epocham Regni & Imperii Guidonis Imperatoris recte poſitam. Pagius in Critic. Baronii ad Annum DCCCXCII. ut Baronii errorem hac in re emendet, haec ſcribit: *Sigonius in Lib. 6. de Regno Ital. ex probo aliquo antiquitatis monumento hauſerit, quod ſcribit, Widonem nempe Imperatorem a Stephano Pontifice, IX. Kalendas Martii Anno DCCCXCI. coronatum eſſe*, hoc eſt die XXI. Februarii. Unde hoc didicerit Sigonius, ego fortaſſe digito tangam. Eſt mihi Diploma ex Archivo Capituli Ca- C nonicorum Parmenſium eductum, in quo chronicae iſtae notae occurrunt: *Data IX. Kalendas Martii, Indictione IX. Anno Incarnationis Domini DCCCXCI. Regnante Domno Widone in Italia Anno Regni ejus III. Imperii illius die Prima. Actum Romae.* Praeterea Diploma ſimile produxit Ughellius Tom. 2. in Epiſcop. Parmenſib. ii- D ſdem notis ornatum: immo prope fuit, ut ab hoc evulgando ego abſtinerem, quòd primo aſpectu Ughellius antevertiſſe conſilium meum viſus mihi fuiſſet. Sed quum poſtea diverſa eſſe Diplomata deprehenderim, iſtud quoque tenebris ereptum heic volo.

Confirmatio bonorum & jurium facta a Guidone Imperatore Ageltrudi Auguſtae conjugi ſuae, Anno 891.

IN nomine Sancte & individue Trinitatis. Wido divina favente clementia Imperator Auguſtus. Omnium fidelium noſtrorum, preſentium ſcilicet & futurorum comperiat ſollercia, quia Wicbodus *ſancte* Parmenſis Eccleſie *venerabilis* Epiſcopus & Archicapellanus, *deprecatus eſt celſitudinem noſtram, ut dilectiſſime* Conjugi noſtre Ageltrudi Imperatrici, *& conſorti Imperii noſtri, de omnibus rebus ad eam pertinentibus tam noſtre donationis, quàm ſue hereditatis, vel undecunque adquiſitionis, tam que modo adquiſita, vel que in antea Deo propitio adquirere potuerit, per noſtrum Imperiale Preceptum, ſicuti jam antea per Preceptum Regale illi conceſſeramus, a preſenti in perpetuum concederemus & confirmaremus. Cujus precibus aures noſtre celſitudinis accommodantes, decrevimus ita fieri, ſicut hìc inſertum eſt. Per quod concedendo concedimus, & perdonando perdonamus, & confirmando confirmamus predicte Ageltrudi conjugi noſtre omnes res & ſubſtantias ſibi pertinentes tam ex noſtra donatione, quàm ex alia quacumque adquiſitione, tam in rebus mobilibus quam immobilibus, & utriuſque ſexus familiis,*

A *omnia & in omnibus cum adjacentiis & pertinentiis vel aſpicientibus in ſingulis fundoris & locis ſupradictarum rerum ac ſubſtantiarum, tam quod modo ſibi pertinere videtur, ſeu quicquit in antea adquirere potuerit a quolibet juſte & legali ordine, a preſenti in perpetuum in ejus jura & poteſtatem in integrum transfundimus, habendi, tenendi, & donan-*
B *di, commutandi, ac faciendi & deliberandi juxta ſuum libitum quecumque voluerit ex noſtra Imperiali largitate, & auctoritate pleniſſima. Si quis autem unquam per tempora auſu temerario contra hoc noſtre conceſſionis ac confirmationis Preceptum agere aut infringere vel moleſtare, ſeu violentiam in aliquo inferre preſumſerit, ſciat ſe multa, que eſt*
C *auri optimi Libras trecenti compoſiturum, medietatem Palatio noſtro, & medietatem predicte Ageltrudi dilecte Conjugi noſtre; & hoc inſuper noſtrum conceſſionis & confirmationis Preceptum ſtabile firmumque perhenniter conſiſtat. Et ut verius credatur & diligentiſſime ab omnibus obſervetur, manu propria ſubter confirmavimus & bulla noſtra ſigillari*
D *juſſimus.*

Signum *Domni Widonis excellentiſſimi Imperatoris.*

Goderadus Notarius ad vicem Helburgi Archicancellarii recognovi.

Data

Data IX. Kalendas Martii, Indictione IX. Anno Incarnationis Domini DCCCXCI. Regnante Domno Widone in Italia Anno Regni ejus III. Imperii illius die Prima.

Actum Roma in Dei nomine feliciter. Amen.

Habet Charta (quod animadvertendum utique eſt) Sigillum hoc plumbeum pendens. In antica parte viſitur caput Imperatoris, cum epigraphe VVIDO IMPERATOR AGV. hoc eſt *Auguſtus*. In poſtica eſt corona laurea alias literas complectens RENOVATIO REGNI FRANC. ideſt *Francorum*. Vide & alterum Diploma Widonis ipſius in Diſſertat. XXXIV. *de Diplomat.* quo confirmatur propoſita Epocha ejuſdem Imperii. Regredior nunc ad Privilegium Amiatino Coenobio conceſſum, in quo idem Auguſtus eidem largitur *Mercatum Sabbatinum, ſeu annualem*. Tenemus heic antiquitatem Mercatuum ſingulis diebus Sabbati non feſti celebratorum. Sed & Agobardus Lugdunenſis Archiepiſcopus antea idem nos docuerat in Opuſculo de In-

A ſolentia Judaeorum, conquerens, quod Miſſi Regii, *ne Sabbatiſmus eorum impediretur, Mercata, quae in Sabbatis ſolebant fieri, tranſmutari praeceperint.* Sed quid revera ſignificat *Mercatum annualem habere?* Erunt qui Nundinas ſolennes ſemel in anno celebrandas heic intuebuntur. Sed neque deerunt, qui ſuſpicentur, *Sabbatinos Mer-*

B *catus* heic deſignari, qui nempe ſingulis Sabbatis per totum annum habebantur. Eâdem ſignificatione uſurpatum fuiſſe *Forum annuale*, quod infra occurret, mihi etiam perſuadeo. Id autem ſublucere, ne dicam lucere videtur in Charta, quam vetuſtiſſimum Regeſtum MStum Archivi Eſtenſis nunc mihi ſuppeditat, digna

C plane quae legatur ob alia etiam eruditionis antiquae veſtigia.

Pacta pacis & foederis initi inter Mantuanos & Ferrarienſes, Anno 1208.

IN Chriſti nomine. Talis fit concordia inter Mantuanos & Ferrarienſes. Scilicet quod homines Mantuae, & ejus Epiſcopatus & totius ejus diſtrictus, debeant ire & redire per Civitatem Ferrariae & ejus Epiſcopatum, atque totum diſtrictum, non ſolvendo aliquod datium, niſi duos Veronenſes in lo o Fer-

rariae,

variae, & duos Veronenſes in loco Figaroli de funao navis ſurſum venientis. Aliter nichil penitus accipiant, nec accipere permittant aliqua occaſione beſtiarum, ſeu aliarum rerum vel perſonarum. Liceat tamen eis accipere tres Imperiales de modio Salis pro Communi, & ſexdecim Imperiales de centum modiis pro Eccleſia, & non plus. Item dabunt Ferrarienſes Salem Mantuanis illa menſura, qua pacti ſunt dare Veronenſibus, & cum canna rotunda menſurare debeant, & hoc perpetuo obſervabunt. Et eodem modo incipiant trahere & trabant cannam rotundam, quemadmodum ſubtilem trahebant Aſſazatores. Item faciant Ferrarienſes unum ſtarium lapidis noſtris expenſis, & ipſum ponant in loco Ferrariae, in quo nobis placebit, ad quem debeamus temptare & atemplare cum menſe menſuram, quam nobis debent. Item faciant ſuos Aſſazatores jurare omni anno dare nobis bene rationem noſtram in preſentia Conſulum Mercatorum Mantuae, *vel eorum Nuntii, ſi intereſſe voluerint. Item ut non vendant nec dent nobis Salem cum ſorte nec ejus ſimili, neque cum Baguga, nec ejus ſimili pro communi neque pro diviſo. Et non debeant tenere ſortem neque Bagugam contra nos. Et ſi aliquo tempore fuerit reperta, ipſam rumpere teneantur. Item debeant dare & deſignare Pellipariis ſtationes eis ſufficientes a frontibus ſuorum Pellipariorum* ad ambas ſuas Ferias omni anno, *ſecundùm quod conſueverunt habere; & ceteris noſtris* Paraticis *ſecundùm ſuum ordinem; & ſpecialiter Draperiis, qui vendant pannum coloris in bina Lombardorum apud Mediolanenſes. Nec aliquid ab eis accipiant de ſtorata, niſi duos Imperiales, ponendo Mantuani hedificium: alioquin ſolvant tantum quantum Ferrarienſes aut alii negotiatores Lombardiae.* Et hoc debent attendere tam in omnibus Mer-

A catis annualibus ſui diſtrictus, quàm in Feriis Civitatis. Praeterea permittant omnibus volentibus venire ad noſtras Ferias, & nos permittemus omnibus ire ad ſuas, noſtris ſcilicet finitis, hoc modo quod die Mercurii in ſero ante Dominicam Lazari detur licentia publice per praeconem omnibus extraneis volentibus ire ad B Ferias Ferrariae; & quarto die poſt Feſtum Omnium Sanctorum ſimiliter detur licentia in foro, ut dictum eſt. *Et ut omnes homines Ferrariae & ejus diſtrictus jurent attendere & obſervare hoc totum pro Communi Ferrariae & diviſo. Item debeant inimicare Reginos, ſicuti nos ipſos inimicamus, & eos capere, nec eos ſine noſtra licentia relaxa-* C *re, & eis probibere iter per totam ſuam Civitatem, & diſtrictum. Idem dicimus de omnibus inimicis, quos habemus vel habebimus, qui nobiſcum confinant, quando a nobis eis fuerit denuntiatum. Item ut omnes homines noſtre Civitatis & diſtrictus euntes & redeuntes, ſtantes per ſuam Civitatem, Epiſcopatum, & diſtrictum, per aquam & terram ſalven-* D *tur & cuſtodiantur ab omnibus hominibus & ab ipſis Ferrarienſibus; & in aliis locis ipſi Ferrarienſes non debeant offendere Mantuanos. Et ſi eſſent derobati Ferrariae, aut in ejus Epiſcopatu vel diſtrictu uſque ad Vallem Cluſuriae, & unum miliarium ultra, teneantur Ferrarienſes facere emendare Mantuanis illos, qui hoc fecerint, ſi potuerint, to-* E *tum hoc, quod eis fuerit ablatum; alioquin de Communi Ferrariae, vel illius Villae, in cujus territorio reperiretur, hoc actum fuiſſe. Et ſi eſſent ultra ab illo miliario capti vel derobati, bonâ fide dabunt operam omnibus modis ad ipſam recuperandam, ſicuti darent pro Ferrarienſibus. Item ut alius pro alio non conveniatur nec impediatur, ſed cui datur, ab eo requiratur. Item faciant*

ciant jurare Arbitris, qui pro Mantuanis erunt Ferrarie, quod facient rationem Mantuanis, ſicuti Conſules Ferrarie faciunt Ferrarienſibus, ſalvo eo quod ſemper teneantur in omnibus, ut ſupra legitur. Et ſi Arbitri non eſſent, Conſules teneantur ita facere rationem.

Item ſi quod dampnum vel maleficium factum fuerit Ferrarienſibus a Mantuanis, & contra, quando Mantuani venerunt Ferrariam cum exercitu pro Domino Azone Marchione Eſtenſi, euntes, ſtantes, & redeuntes, nihil requiratur a Communi vel diviſo, nec ratio inde fiat, & de eo ſit finis. Item jurent facere exercitum Mantuanis bis in anno communiter cum Populo & militia, ſi ab eis petitum fuerit, quando Mantuani voluerint ponere in eo loco, ubi voluerint: & per quadraginta dies ſuis expenſis debeant ſtare ſecum, & ſuas rationes & quaſi poſſeſſiones eis contra omnes homines defenſare, defendere, & manutenere teneantur. Item quod non debeant facere pacem cum Sallinguerra, nec cum aliis de ſua parte, nec eos recipere, niſi venerint ad hanc concordiam, & hoc ſacramentum fecerint. Ferrarienſes excipiunt Bononienſes, Veronenſes, Mutinenſes, ſalvis ſacramentis, quibus tenentur eis, & Domino Azoni Marchioni. Mantuani excipiunt Cremonenſes, Veronenſes, & Mutinenſes, & Dominum Marchionem Azonem Eſtenſem, & illos de parte ſua. Venetias excipiunt communiter, ita tamen quod ſi Ferrarienſes non irent Venetias, & eis inimicarentur, poſſint per ſuum diſtrictum Mantuanis prohibere ire, ſi aliis hominibus Lombardiae prohiberent. Item permittant, homines Mantuae, qui habent poſſeſſiones in Epiſcopatu Ferrariae, fructus omnes terrarum libere portare. Item non debeant ire per Bondenos cum aliqua negotiatione, & ſi in eis reperirentur, & dampnum aliquod vel detrimentum in perſonis & avere eis accidere per quamcumque perſonam ſeu per Mantuanos, Mantuani non teneantur eis ſatisfacere, nec operam dare ad ipſam robbam recuperandam. Item non teneantur eis reſtituere aliquod dampnum, ſi quod eis accideret in Curte Gunzagae & Pigognage, & utriuſque Bondeni, ſi quid mali accideret in terris illis; teneantur tamen bonâ fide operam dare ad ipſam recuperandam. Item non teneantur Mantuani reſtituere ſeu emendare dampnum, ſi quod eis accideret in paludibus a Burana uſque Gabianam: ſed dare bonâ fide operam ad ipſam recuperandam. Et Mantuani & Ferrarienſes juramenta concordiae innovent per ſingula quinquennia, vel ſi concorditer voluerint, vel una partium petierit; concordia tamen in omnibus capitulis rata conſiſtat, licèt juramenta non fuerint innovata. Et ſi de communi concordia & aſſenſu Civitatis utriuſque aliquod vel aliqua de praedictis capitulis minuerentur, vel aliquod vel aliqua capitula jungerentur, Univerſitas utriuſque & ſinguli integre ſervare teneantur, & hoc obſervent Ferrarienſes perpetuo. Ferrarienſes obligant Mantuanis pro ſupradictis obſervandis Melariam & Bragantinum cum ſuis pertinentiis. Mantuani obligant Ferrarienſibus Caſtrum Burgi Franci & Curtem cum omnibus ſuis pertinentiis, & Carbonariam cum omnibus ſuis pertinentiis uſque ad Moliam Lombardiae, hoc ſalvo quod ſi cambium non videretur aequale in his locis, arbitrio Domini Marchionis ſuppleant Mantuani. Et Ferrarienſes & Poteſtas Ferrariae & Conſules omni anno jurent tempore regiminis ſui concordiam Mantuanis, & Mantuani obſervare, ſecundùm quod ſtatutum eſt. Die Veneris VII. Menſe Julio, in Palatio Communis Ferrarie, Milleſimo Ducenteſimo Octavo, Indictione XI.

Nimi-

Nimirum memoratas heic vides *ambas Ferias* Civitatis, hoc eſt, Nundinas (*le Fiere*) *quae die Dominicâ Lazari*, & aliquot diebus poſt *Feſtum omnium Sanctorum* habebantur Ferrariae. Praeterea memorantur *Mercatus annuales diſtrictus Ferrarienſis* eâ dicendi formâ, ut a Nundinis omnino diverſi appareant. Quam bene fuerint Ferrariae Anno MCCVIII. res *Azonis Marchionis Eſtenſis*, cujus eſt heic non ſemel mentio, jam palam feci Part. I. Cap. 39 Antiquit. Eſtenſ. *Paratici*, quos heic nominatos vides, occurrunt etiam in Charta Cremonenſi apud Du-Cangium in Gloſſar. Latin. qui ſuſpicatur, eâ voce ſignificari *Nobiles*. Verùm hinc ſatis elucere poteſt, deſignatos eo vocabulo fuiſſe *Mercatores*. In Charta Cremo-

A nenſi nominantur *Conſules Paraticorum*. At infra videbimus, olim electos *Conſules Mercatorum*. Immo & in ipſa Charta, quàm modo produxi, ſe nobis exhibent *Conſules Mercatorum Mantuae*. Fortaſſis ita appellati Mercatores ad Nundinas confluentes, quod ſuarum mercium *paratam* facerent, hoc eſt, *una diſtenderia, una*

B *moſtra*, ut ea occaſione fieri ſolet. Verùm etſi nudum *Mercatus* vocabulum, in Chartis inferioris aevi occurrens, ſignificare plerumque ſoleat Mercatorum conventus per ſingulas hebdomadas celebratos, ambiguum tamen eſt in aliis Chartis, an Nundinas potius deſignet. Accipe Diploma Friderici II. Auguſti, quod in

C Tabulario Monaſterii Vangaditienſis autographum legi.

Friderici II. Romanorum Regis Diploma, quo Monachis Camaldulenſibus Sanctae Mariae de Vangaditia confirmat omnia illorum jura & Privilegia, Anno 1219.

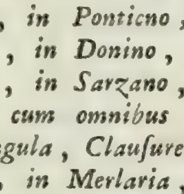
IN nomine Sanctae & individuae Trinitatis. Fridericus divina favente clementia Romanorum Rex Auguſtus, & Rex Siciliae. Regiae majeſtatis a Deo nobis creditum poſtulat & requirit officium, ut unicuique quod ſuum eſt, aequitatis jure conſervetur, praecipue autem Eccleſiis & Monaſteriis ad ſerviendum Deo continua devotione deputatis, favorem & opem gratiae noſtrae eo magis familiaribus ſtudiis impendimus, quo certius ad remiſſionem peccatorum in aeterna bonorum retributione nobis quidem id profuturum ſperamus. Ea propter cognoſcat tam praeſens aetas, quàm ſucceſſiva poſteritas, quod nos ob remedium animae noſtrae piam & pronam aurem gratanter accommodantes rationabilibus & juſtis petitionibus Joannis venerabilis Abbatis de Vangaditia Camaldulenſis Ordinis, *religioſi quidem, & ſanae*

D *opinionis viri, clementer annuentes, & felicis memoriae glorioſiſſimi* Friderici Avi noſtri Romanorum Imperatoris *veſtigiis inhaerentes, ſicut in ejus Privilegio continetur: Monaſterium Sanctae Dei Genitricis Mariae Ordinis Camaldulenſis conſtructum ſuper Atheſis fluminis ripam ad locum, qui quondam Petra dicebatur, nunc autem Vangaditia vocatur,*

E *una cum Abbate & Fratribus divino inibi obſequio mancipatis, & cum omnibus ſuis poſſeſſionibus, & rebus mobilibus & immobilibus, & ea quae hactenus poſſedit, & in futurum Deo favente juſto acquiſitionis titulo poſſidebit, ſub noſtra Regali tuitione & defenſione gratanter ſuſcipimus; omneſque res & poſſeſſiones ejus mobilibus & immobilibus, ſeſeque moventes, quas Abbas & Fra-*

tres

A *tres ejuſdem Monaſterii, vel ipſi, vel per alium poſſident, vel de cetero acquiſierint, eidem Eccleſiae perpetua ſtabilitate per noſtrae auctoritatis robur & munimen confirmamus. Ex quibus quaedam duximus exprimenda vocabulis: videlicet Poſſeſſiones, quas habet in praedicto loco, qui dicitur Vangaditia, & in Abbatia, & in aliis quibuſcumque locis,* B *in Epiſcopatu Veronae infra Civitatem Eccleſia Sancti Salvatoris cum omnibus ſuis pertinentiis, & in Barbulio, in Ilaſio, in Albareta, in Porto, in Curia Leniaci, terram ſcilicet arabilem, prata, ſilvas, ſaliceta, lutiones, venationes, paludes, piſcationes, cum omnibus ſuis pertinentiis & adjacentiis, quae ad Curiam Leniaci pertinent, cujus terminum currit ſuperius caput Silvae ipſius* C *Monaſterii uſque in Tartarum, quae Silva vocatur Gazuolo, & eſt ex alia parte Atheſis Salvaterra, Ramo de Palo, Borſeda, Torreda, in Contra, in Arquada, in Rodigio, in Ponticno, in Conto, in Squinacio, in Donino, Boniſago, in Martegio, in Sarzano, in Mardinago, Veneza cum omnibus ſuis pertinentiis, in Congula, Clauſurella,* D *Cavezana, Saguedo, in Merlaria, in Scudacia, in Palſo, in Vighizzolo, in Corrigia, in Villa, in Eſte, Vallis Almerici, in Monte-Silicis, in Padua, in Curte de Piove, in Villa Cornedae, in Denajolo. Haec igitur ſupradicta, & caetera omnia, quae in aliquo Regni noſtri loco praefata poſſidet Eccleſia cum* E *Caſis, Capellis, Decimis, Placitis,* Mercatis, *Theloneis, Ripis, Ripaticis, Molendinis, Collectis, Viis & inviis, Vineis, agris, terris cultis & incultis, ſilvis, paſcuis, montibus, planitiebus, venationibus, aquis, aquarumque decurſibus, ſtallariis, paludibus, piſcationibus, armaniis, tanſis, bannis, ac olivetis, univerſis exhibitionibus, cum omni honore & diſtrictu, ſalvâ tamen Regali juſtitiâ, confirmamus. Tum id Abbati & Eccleſiae, ac ſuis ſucceſſoribus, & eorum hominibus indulgemus, ut nulli inde reſpondere teneantur, niſi nobis, aut certo Miſſo noſtro ad hoc ſpecialiter deputato & deſtinato. Praecipimus igitur Regali auctoritatis noſtrae Edicto, quatenus nullus Archiepiſcopus, Epiſcopus, Dux, Marchio, Comes, Vicecomes, Conſul, vel Poteſtas, vel ullum Commune Civitatis alicujus loci, nec ulla omnino perſona magna vel parva, ſecularis vel Eccleſiaſtica, ſupradictum Monaſterium, & ejus Abbatem & Fratres & homines in Curtis praedictis, vel in ullis rebus aut functionibus ſibi pertinentibus inquietare, diſveſtire, vel quocumque modo moleſtare praeſumat. Quod ſi quis contra haec Praecepta noſtra venire praeſumpſerit, centum Libris auri poena feriatur, quae medietas ipſo Fiſco noſtro, reſiduum Abbati praefatae Eccleſiae perſolvatur. Pro quorum omnium certa & inviolabili obſervatione & memoria praeſentem paginam Majeſtatis noſtrae Sigillo communivimus teſtibus ſubſcriptis, qui ſunt Gherardus Salburghenſis Archiepiſcopus, Albertus Magdeburgenſis Archiepiſcopus, Henricus Balenſis Epiſcopus, Rodigerius Marchio Montisferrati, Hermannus Marchio de Baden, Egno Comes de Via.... Gerardus & Ultricus Comes.... Anſelmus Curiae noſtrae Mareſcalcus, Fridericus Camerarius, Berardus Dapifer, & alii quamplures.*

Signum Domni *Friderici Romanorum Regis invictiſſimi, & ſemper Auguſti, & Regis Siciliae.*

Locus ✠ Sigilli.

Ego Curadus Metenſis Epiſcopus, Imperialis Aulae Cancellarius, vice Domini Goffredi Moguntini Archiepiſcopi, & totius Alemaniae Archicancellarii.

Datum apud Agnc, Anno Dominicae Incarnationis MCCXIX. Quinto Calendas Aprilis, Indictione VII. Regnante Domino Friderico Romanorum Rege ſemper Auguſto, & Rege Siciliae Anno VII. feliciter. Amen.

Vides heic omnia Coenobii jura a Friderico confirmata cum *Placitis*, *Mercatis &c.* In altero Diplomate, quod Conradus I. Auguſtus pro inſigni Monaſterio Veronenſi Sancti Zenonis conſcripſit, diſertis verbis in-
A
tuebimur conceſſum *annualiter Mercatum publicum habere*. Praeceptum ipſum exero, quod autographum vidi in Archivo ejuſdem Veronenſis Monaſterii.

Chonradi I. Imperatoris Diploma, quo Monaſterium Tarviſinum Sancti Theoneſti Martyris ſub ſua protectione recipit, ejuſque jura confirmat, Anno 1037.

S

IN nomine Sancte & individue Trinitatis. Chuonradus divina favente clementia Romanorum Imperator Auguſtus. Quicquid enim temporalis commodi ob divini nominis amorem locis divino cultui mancipatis conferimus, hoc nobis procul dubio ad perpetuae remunerationis lucra capeſſenda prodeſſe omnino confidimus. Idcirco omnium Sancte Dei Eccleſie, noſtrorumque fidelium, preſentium ſcilicet ac futurorum noverit induſtria: quia noſtra *dilectiſſima* conjugalis Gisla *noſtram deprecata eſt ſerenitatem, ut nos ob amorem Dei & beate Virginis Marie, Sanctique Chriſti Confeſſoris Zenonis, pariterque* Michaëlis Abbatis, *atque Monachorum in ejuſdem Sancti Zenonis Coenobio Deo ſervientium, Monaſteriolum Sancti Theoniſti Martyris Chriſti Tarviſio ſitum, pertinentem ad praedicti Sancti Zenonis Monaſterium, una cum Monachis inibi degentibus & Eccleſiis atque familia, vel omnibus rebus, ſub noſtrae auctoritatis Precepto recipere & confirmare dignaremur. Cujus piae*
B
petitioni aures noſtre majeſtatis inclinantes, idem Monaſterium una cum Monachis & familia ſeu rebus ad eum juſte pertinentibus ſub noſtra defenſione ſuſcepimus, atque in futuro abere decrevimus. Concedimus etiam illis annualiter ad Eccleſiam Sancti Laurentii Martyris Chriſti in Pendia Mercatum publicum habere, *& thelonaticum inde ad Eccleſiae vel ſuos uſus ſuſcipere. Praecipientes ergo jubemus, atque per hanc noſtri Precepti paginam omnibus interdicimus, ut nullus Judex publicus, aut quislibet ex judiciaria poteſtate ab hinc in futurum in ipſas Eccleſias Sancti Theoniſti, & Sancti Laurentii, ſive reliquas poſſeſſiones ad cauſas audiendas vel freda exigenda, ſive manſiones, ſeu paratas faciendas, aut illicitas occaſiones requirendas, aut homines ſupra terram praedicti Monaſterioli commanentes diſtringendos noſtris & futuris temporibus ingredi audeat, aut ea, quae ſupra memorata ſunt, penitus exigere preſumat, ſed liceat ipſis Monachis quiete vivere & Deo vacare, atque pro noſtra ſeu*

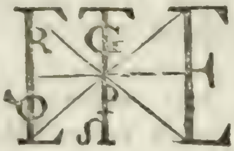
C

D

Con-

Conjugis noſtre vel prole, ſive totius Imperii noſtri ſtabilitate, cum tranquillitate Dei miſericordiam implorare. Si quis vero &c.

A

Signum Domni *Chuonradi ſereniſſimi Romanorum Imperatoris Auguſti*

Locus ✠ Sigilli cerei deperditi.

Kadelohus Cancellarius vice Herimanni Archicancellarii recognovi.

Datum II. Idus Julii, Anno Dominicae Incarnationis MXXXVII. Indictione V. Anno autem Domni Chuonradi Secundi, Regni XIII. Imperii XI.

Actum Veronae ad Sanctum Zenonem, feliciter. Amen.

In hiſce Diplomatis *Mercatus* vocem vidiſti. Ediſſere nunc mihi, num Sabbatini, an verò ſolennes ſemel in anno celebrandi Mercatus heic deſignentur. Ceterum rurſus fateor, ſub *Mercatus* nomine temporibus antiquioribus, hoc eſt ante Saeculum Aerae vulgaris XI. Nundinas quoque veniſſe Apud Campium in Hiſtor. Placentin. Tomo primo, pag. 476. Angilberga Abbatiſſa Monaſterii Placentini Sancti Sixti Anno DCCCXCVI. petit ab Arnulpho Imperatore, ut ſibi liceat *Mercatum in feſtivitate Sanctae Martinae ad Xenodochium ipſius* B *Monaſterii congregare*. Praecepit infra idem Auguſtus, *ut a XII. Kalendas Junias uſque in Nonas Julii liceat pars ipſius Monaſterii Mercatum ibidem celebrare*. Nemo eſt, qui probe non intelligat, quid iſta ſonent. Et ex hiſce quidem Nundinis & Mercatibus emolumenta non pauca, uti & nunc, reportare olim mos fuit: quod ex Di- C plomate nuper edito conſtare poteſt. Elucebit etiam ex Charta Odelrici Epiſcopi Patavini, cujus vetuſtum apographum exſtat in Archivo celeberrimi Monaſterii Patavini Sanctae Juſtinae.

Oldericus Epiſcopus Patavinus Monaſterio Sanctae Juſtinae Decimas, paludes, Mercatum, & alia donat, Anno 1076.

I*N nomine Domini Dei eterni. Anno ab Incarnatione ejuſdem Domini noſtri Jeſu Chriſti Milleſimo Septuageſimo Sexto. Regnante Donno Henrico Tertio, filio quondam Henrici Imperatoris Auguſti, tertio Kalendas Aprilis Indictione XV. Monaſterio Sancte Juſtine Virginis, & Sancti Proſdocimi Chriſti Confeſſoris ſito extra Urbem Patavii, ubi nunc* Donnus Johannes Abbas *preordi-* D *natus eſſe videtur, ego* Donnus Oldericus *Dei gratiâ venerabilis Sancte* Eccleſiae Patavienſis *Epiſcopus, qui profeſſus ſum Lege vivere Romana, preſens preſentibus dixi: Quiſquis in Sanctis &c. Ideoque ego qui ſupra Donnus Oldericus Dei gratia Epiſcopus dono & offero in eodem Monaſterio ſancte Virginis Juſtine & Sancti Proſdocimi Chriſti Confeſſoris pro anime mee mercede, ideſt to-*

tum & integrum illarum Decimarum, quod vocatur Quarteſe, & tota Villa, que vocatur Maſerata, in integrum. Seu dono & offero in eodem Monaſterio omnem diſtrictionem de loco, qui vocatur Lignario de ipſo latere de ſupradicto Monaſterio; atque Decimam totius allodii, que ad Novum.... Et totam ipſam diſtrictionem, & totum ipſum redditum integriter in integrum. Etiam dono & offero da alio latere Lignario totam & integram paludem, que vocatur Memora, ſicut percurrunt & diſcurrunt in circuitu omnes fines & latera ejus in integrum. Item dono & offero in eodem Monaſterio Mercatum unum cum omnibus juribus & condicionibus, *quocumque tempore placuerit tibi ſupraſcripto Johanni Abbati vel tuis ſucceſſoribus & Monachis ejuſdem Monaſterii facere & ordinare, ac hedificare in onore Sancti Danielis ad veſtram propriam utilitatem abſque mea, meorumque Succeſſorum, qui ſupra Oldericus contradictione. Quidem expondeo atque promitto me ego, qui ſupra Donnus Oldericus Dei gratia Epiſcopus una cum meis ſucceſſoribus ad ſupraſcriptum Monaſterium, ſuiſque Abbatibus ac Monachis ſupraſcriptis, offerſiones qualiter ſuperius legitur, integriter in integrum ab omni homine defenſare &c. Hanc enim cartam offerſionis Agicardo Notario Sacri Palatii tradidi & ſcribere rogavi, in qua hic ſubter teſtibus optuli roborandum.*

Ego Oldericus Dei gratiâ Epiſcopus manu mea ſubſcripſi.

A *Signum manibus Chonradus Vicecomes &c.*

Ego Agicardus Notarius ſacri Palatii, ſcriptor hujus conceſſionis poſt tradita complevi & dedi.

Eſt heic adnotata *Indictio XV.* quum tamen Anno MLXXVI. Martio Menſe decurreret *Indictio XIV.*
B Ad quem nam referendus ſit error, divinare neſcio. Neque tibi perſuadeas, ab Olderico Epiſcopo jus inſtituendi Mercatus fuiſſe conceſſum. Spectabat hoc ad Reges, ſive Auguſtos. *Dono*, inquit, *& offero Mercatum unum*, hoc eſt jus illud, quod ego, aut anteceſſores mei a Regia poteſtate impetrarunt. Conradus e-
C tiam Primus inter Auguſtos in Diplomate Anno MXXVII. Patavinae Eccleſiae conceſſo memorat *Mercata & Caſtella ſuper quaſcumque res & poſſeſſiones jam dictae Patavienſis Eccleſiae, quae eſſe videntur*, ut eſt apud Ughellium Tom. V. Ital. Sacr. in Epiſcop. Patavin. In iis vero Nundinis atque Mercatibus ſummopere curabat pu-
D blica poteſtas ne fraudes aut furta committerentur. Viſitur adhuc lapide inſculptum in atrio Cathedralis Lucenſis ſacramentum, quod praeſtare cogebantur quicumque ad Nundinas Sancti Martini Urbis illius patroni confluebant, atque eſt hiſce verbis conceptum.

AD

AD MEMORIAM HABENDAM ET JUSTITIAM
RETINENDAM CURTIS ECCLESIE BEATI
MARTINI, SCRIBIMUS JURAMENTUM, QVOD
CAMBIATORES ET SPECIARII OMNES
ISTIUS CURTIS TEMPORE RANGERII
EPISCOPI FECERUNT, UT OMNES HOMINES
POSSINT CUM FIDUCIA CAMBIARE ET
VENDERE ET EMERE. JURAVERUNT
OMNES CAMBIATORES ET SPECIARII,
QVOD AB ILLA HORA IN ANTEA NON
FURTUM FACIANT NEC TRECCAMENTUM,
AUT FALSITATEM INFRA CURTEM
SANCTI MARTINI, NEC IN DOMIBUS
ILLIS, IN QVIBUS HOMINES HOSPITANTUR.
HOC JURAMENTUM FACIUNT
QVI IBI AD CAMBIUM AC SPECIES
STARE VOLUERINT. SUNT ETIAM
INSUPER QVI CURTEM ISTAM CUSTODIUNT,
ET QVICQVID MALE FACTUM FUERIT
EMENDARE FACIUNT ANNO DOMINI MCXI.
ADVENIENS QVISQVIS SCRIPTURAM PERLEGAT ISTAM,
DE QVA CONFIDAT, ET SIBI NIL TIMEAT.

Heic memorantur duntaxat *Cambiatores* & *Speciarii*. Nomine *Cambiatorum* (nunc *Campſores* appellamus) deſignabantur Argentarii, Nummularii, qui aurum & argentum permutabant. At *Speciarii* voce non *Seplaſiarios*, aut *Aromatarios* indicatos puto, ſed quicumque negotiabantur vendendo *Species* omnes rerum reliquarum, ſive ſupellectilia. Ab auro & argento *Species* diſtinguebantur apud veteres. *Treccamentum* heic non aliud eſſe videtur,

A quàm *Tricamentum*, ideſt impedimenta & implicationes, uti Nonius Marcellus *Tricas* interpretatur. Nunc venio ad Mercatores. Nullum ſane tempus excogitari poteſt, quo commercium aliquod non viguerit inter Italiam ac finitima Regna, praeſertim vero inter hanc & Populos Orientis. Nam ut cetera mercium genera prae-
B tercam, ex Oriente adferenda erant Aromata, & variae telarum ac pannorum ſpecies, quae nulla alia tel-

lus

lus ſuppeditabat. Ipſa quoque Italia vinum, oleum, & varia opificia in Septemtrionales plagas emittebat. Quei procederet mercimonium Langobardis regnantibus, monumenta nulla me docent; rariſſima quippe ſuperſunt. Certe nuſpiam legimus, gentem illam tentaſſe claſſibus aequor, & maritima commercia ſuis navibus foviſſe. At ſub Francis Italiâ potitis, mercaturae veſtigia aperta habemus. Inter additamenta ad Langobardicas Leges pag. 114. Part. II. Tom. I. Rer. Italicar. protuli ego Capitulare Caroli Magni *de Negotiatoribus, qui partibus Sclavorum & Avarorum* (nunc Hungarorum) *pergunt, quouſque procedere cum ſuis negotiis debeant*. Haec quidem Germaniam reſpiciunt, ut & alia Caroli ejuſdem Capitularia apud Baluzium legenda. Sed nemo non intelligat, Italicos quoque iiſdem temporibus non ſegnius inſtitiſſe commutandis mercibus ſuis. Immo erat eis etiam commercium maritimum. In Annalibus Bertinianis ad Annum MCCCXX. iſta leguntur: *In Italico mari octo Naves Negotiatorum de Sardinia Italiam revertentium a pyratis captae ac demerſae ſunt*. Et primas fortaſſe obtinebant Veneti in excolendis negotiis & advehendis mercibus. Nam quamvis Inſularum Venetarum incolis ineunte Seculo Chriſti Sexto, *in Salinis exercendis tota contentio eſſet, & inde eis fructus omnis enaſceretur, & paupertas ibi cum divitibus ſub aequalitate conviveret*, uti Caſſiodorius Lib. 12. Epiſtol. 24. ſcribit; procedente tamen tempore induſtrius ille Populus mercaturam facere adortus eſt eâ animi contentione, ut ferme unus in Italiam importaret quidquid rari ac pretioſi Oriens gigneret, aut fabricaret. Teſte Monacho Sangallenſi, cujus verba in Diſſertatione XXV. *de Textrina* attuli, dum Carolus Magnus in Italia verſaretur, ejus Optimates *modo de Papia venerant, ad quam nuper Venetici de tranſmarinis partibus omnes Orientalium divitias advectarant*. En ergo qui tunc navigandi in longinquas regiones, & mercandi arte in Italia praeſtarent. Ac praecipue in Aegypto & Syria commercio vacabant, ut conſtat ex Hiſtoria Tranſlationis Corporis Sancti Marci, quod circiter Annum Chriſti DCCCXX. Alexandriâ furtim ſublatum, & Venetias deductum traditur. Hoc autem commodum Venetis praeſtabant domicilia maritima, & foedera, aliaque vincula cum Graecis, quorum Dandulus teſtis nobis eſt. Proinde in Pactis, quae Venetorum gens cum Regibus Italiae aut Auguſtis identidem renovabat, hoc etiam ſtatuebatur: *Negotia inter Partes fiant, & liceat dare quaecumque inter eos convenerit ſine aliqua violentia aut contrarietate, ita ut aequa conditio utrarumque Partium Negotiatoribus conſervetur*. Diploma Ottonis II. Auguſti ego protuli in Appendice ad Pleniorem Expoſitionem Jurium Caeſareorum & Eſtenſium in Comaclum. Sed Venetis hoc olim ſatis non fuit. Servos habere & venumdare, non ſecus atque ſub Graecis & Romanis antiquis, tunc erat in uſu. Ex his alii erant Ethnici, alii, atque ii ſine comparatione plures, Chriſti legibus addicti. Agobardus Archiepiſcopus Lugdunenſis in Lib. de inſolentia Judaeorum ad Ludovicum Pium Auguſtum, excoquere non poterat, mancipia Chriſtiana a Judaeis Lugduni habitantibus emi, eiſque liberum fuiſſe mancipia ipſa Saracenis Hiſpanis divendere. *Hoc*, inquit, *paſſi ſumus a fautoribus Judaeorum, non ob aliud, niſi quia praedicavimus Chriſtianis, ut mancipia eis Chriſtiana*

ſtiana non venderent, *ut ipſos Judaeos Chriſtianos vendere ad Hiſpanias non permitterent*. Sed neque boni Veneti piaculum olim putabant abominandum hoc mercimonii genus exercere. Accipe quae de Zacharia Romano Pontifice Seculo praecedenti, hoc eſt circiter Annum DCCXLVII. vulgaris Epochae, Anaſtaſius, ſive quiſquis ſit vetuſtiſſimus Auctor, in ejus Vita habet: *Contigit*, *plures Veneticorum hanc Romanam adveniſſe in Urbem Negotiatores*: *& mercimonii nundinas propagantes* (en quantum foret gentis hujus fervor ad Mercaturam) *multitudinem Mancipiorum*, *virilis ſcilicet & feminini generis*, *emere viſi ſunt*, *quos & in Africam ad Paganam gentem nitebantur deducere*. *Quo cognito*, *idem ſanctiſſimus Pater fieri prohibuit*, *hoc judicans*, *quod juſtum non eſſet*, *ut Chriſti abluti Baptiſmate Paganis gentibus deſervirent*. *Datoque eiſdem Veneticis pretio*, *quod in eorum emtione ſe dediſſe probati ſunt*, *cunctos a jugo ſervitutis redemit*. En quo rapiat Chriſtianos lucri & auri cupiditas. Sed ne ſic quidem compreſſa eſt impia illorum avaritia. Nam & Dandulus in Chronico pag. 186. ad Annum Chriſti circiter DCCCLXXVIII. ſcribit: *Quo tempore Mercatores Veneti lucri cupidi a Piratis & latrunculis mancipia comparabant*, *& transfretantes de eis commercium faciebant*. *Cui manifeſto facinori Duces obviare volentes*, *pie decreverunt*, *ne quis de mancipiis commercium faciat*, *vel in navibus recipiat*. Ceterum, quando *Judaeorum* mihi nuper facta fuit mentio, addendum eſt, uti nunc, ita & iis temporibus gentem illam potiſſimùm ad mercaturam faciendam animum intendiſſe. Dignum eſt, quod in hanc rem legatur Capitulare Caroli Magni, Anno DCCCVI. promulgatum. Statuit ille, *ut ſinguli Epiſcopi*, *Abbates*, *& Abbatiſſae diligenter conſiderent theſauros Eccleſiaſticos*, *ne propter perfidiam aut negligentiam cuſtodum aliquid de gemmis aut de vaſis*, *reliquo quoque theſauro*, *perditum ſit*: *quia dictum eſt nobis*, *quod Negotiatores Judaei*, *nec non & alii gloriantur*, *quod quidquid eis placeat*, *poſſint ab eis emere*. Neque dubitandum eſt, an ſeſe Judaei per Italiam quoque effuderint Seculis iis: nulla enim regio effugiebat eorum diligentiam. Agnello teſte (florebat is circiter Annum Chriſti DCCCXXX.) in Vitis Archiepiſcopor. Ravennat. Part. I. Tomi I. Rer. Italicar. pag. 162. Ravennae ſervabatur *Corona ex modico auro una*, *ſed tamen habens pretioſiſſimas gemmas ita ut temporibus noſtris interrogatus Judaeus Negotiator a Carolo* (Magno videlicet) *Imperatore*, *quo pretio venumdari poſſet*, *adjecit*, *quod omnes opes iſtius Eccleſiae*, *& omnia etiam ornamenta & tegmina*, *ſi venumdentur*, *non poſſint eam explere*. Vide Diſſertationem XVI. *de Foeneratoribus*.

Dixi de *Venetis*. Nunc noris, non diſparem induſtriam, & navigationis ac mercaturae curam olim celebres *Amalphitanos* reddidiſſe: quorum originem (eam tamen a fabulis prorſus immunem non praeſto) & varia itinera *negotiando* ſuſcepta, vide in brevi Chronico, quod ſupra edidi in Diſſertatione VI. *de Ducibus Italiae*. Ea quoque deſcribit Anonymus Salernitanus in Paralipomenis a me editis Part. II. Tomi I. Rer. Italicar. Cap. 75. Amalphitanos ergo Cap. 63. nobis exhibet idem Anonymus Salernitanus Tarentum profectos, & *mercimonia ſecum geſtantes* Seculo Chriſti Nono. At ſubſequente Saeculo X. Luitprandum Ticinenſem Hiſtoricum habeo haec omnia confirmantem in Opuſcul. Legationis ad Nicephorum Pho-

Phocam pag. 487. Tomi II. Rer. Italicarum. Nam quum is pretioſas quaſdam veſtes emere Conſtantinopoli a Graecis prohiberetur, eis reſpondebat, minime rara eſſe apud Italos ejuſmodi *Pallia*. Petentibus iis, unde haec Italia acciperet, reponebat Luitprandus: *A Veneticis & Amalphitanis inſtitoribus, qui noſtris ex victualibus, haec ferendo nobis, vitam nutriunt ſuam.* Tradit etiam idem Scriptor, in exercitu Graecorum contra Aſſyrios ceteris praeſtitiſſe *Veneticos & Amalphitanos;* quòd ſpecie ridentis effert, quaſi id hominum genus e ſagacitate potius ac ſolertia in mercando, quàm e fortitudine in militando ſpectabilis tunc foret. Accipe nunc, quid de Amalphitana Civitate Seculo Chriſti XI. ſcripſerit Guilielmus Apulus Lib. 3. de Normannis:

Urbs haec dives opum, Populoque referta videtur.
Nulla magis locuples argento, veſtibus, auro.
Partibus innumeris, ac plurimus Urbe moratur
Nauta, maris, caelique vias aperire peritus.
Huc & Alexandri diverſa feruntur ab Urbe,
Regis & Antiochi. Haec freta plurima tranſit.
His Arabes, Indi, Siculi noſcuntur, & Afri.
Haec gens eſt totum prope nobilitata per Orbem,
Et mercanda ferens, & amans mercata referre.

Haec ſane magnifica de hujuſmodi Populo. Hugo etiam Falcandus in Praefatione ad Hiſtor. Sicul. Panormum Anno MCLXXXIX. deſcribens, memorat ibi poſitum *Amalfitanorum*
A *vicum, peregrinarum quidem mercium copiâ locupletem, in quo veſtes diverſi coloris ac pretii, tam Sericae, quàm de Gallico contextae vellere, emtoribus exponuntur.* Chorum claudat Guilielmus Archiepiſcopus Tyrius Lib. 18. Hiſtor. Sacr., qui poſt deſcriptum *Amalphitanae Civitatis* ſitum, haec ſubdit: *Hujus regionis habitatores, ut*
B *praediximus, primi merces peregrinas, & quas Oriens non noverat, ad ſupra nominatas partes* (hoc eſt ad Regnum Hieroſolymorum, Syriam, & Aegyptum) *lucri faciendi cauſsâ inferre tentaverunt.* Haec ab Amalphitanis acta ante receptam Anno Chriſti MXCIX. Hieroſolymam a Chriſtianorum exercitu; iique in ipſa ſa-
C cra Urbe tunc Aegyptio Sultano ſubjectâ conſtituerant duo Coenobia, atque unum Xenodochium. Quare vides gentis vires & famam vetuſtis temporibus late propagatam. Acceſſere deinde *Piſani* & *Genuenſes*, qui praecipue poſt Annum a Chriſto nato Milleſimum non mercaturam tantum facere, ſed & claſſes contra Sarace-
D nos parare coeperunt; fortaſſis etiam & piraticam exercere. Piſae in primis opulentum Mediterranei maris emporium ſenſim evaſerunt. Gaufredus Malaterra Lib. 2. Cap. 34. Hiſtor. Siculae ad Annum MLXIII. auctor eſt, *Piſanos Mercatores ſaepius navali commercio Panormum* (tunc Saracenis ſubjectum) *venire ſolitos fuiſ-*
E *ſe.* Addit Lib. 4. Cap. 3. *Piſanos, qui apud Africam negotiando proficiſcebantur, quaſdam injurias paſſos, exercitu congregato, Urbem Regiam Regis Tunicii oppugnantes, uſque ad majorem Turrim, qua Rex defendebatur, cepiſſe.* Aditus quoque fuit ad portum Piſanum, atque ad ipſam Civitatem navibus Saracenorum: quam libertatem, ac morem Donizo Monachus Lib.

Lib. primo, Cap. 20. de Vita Mathildis Comitiſſae carpit acribus verbis. Aegre enim ferens, quod Beatricis Ducíſſae corpus non Canoſſae, ſed Piſis, tumulatum fuiſſet, Urbem illam tanto honore minime dignam ait. Et quidni? Audi bonum virum:

Qui pergit Piſas, videt illic monſtra marina.
Haec Urbs Paganis, Turchis, Lybicis quoque Parthis
Sordida: Chaldaei ſua luſtrant litora tetri.
Sordibus a cunctis ſum munda Canoſſa &c.

Haec ille circiter Annum MCXV. ſcribebat. Neque dubito ego, quin Piſis illi Civitatis parti, ſive ſuburbio, quod olim *Kinſica* appellabatur, & ſaepe in Hiſtoriis Piſanis memoratur, nomen dederint Saraceni, olim Piſis mercaturam facientes. Vide quae de illa Piſarum parte ſcripſit in Epiſtol. de Pandectis Doctiſs. & Clariſs. Vir. D. Guido Grandius. Annales Piſani Tom. 3. Ital. Sacr. ad Annum MCLVI. haec habent: *Piſani fecerunt Barbacanas circa Civitatem & Hinticam, & miraverunt a turre.* Vide Annales Piſanos a me editos Tomo VI. Rerum Italicar. ubi ſcriptum eſt: *& Kinſicam muraverunt a turre &c.* Sancta Bona, Virgo Piſana, Anno MCCVIII. defuncta, ut habetur in ejus Vita a Patribus Societ. Jeſu in Act. Sanctor. ad diem XXIX. Maji editâ, *nata eſt in Civitate Piſana, parte, quae Chinzitha dicitur, juxta Arnum fluvium, in Parochia Sancti Martini.* Scribendum ibi *Chinſica*, uti & infra legitur in Vita quoque Beatae Clarae Piſanae ad diem XVII. Maji; ubi memoratur *locus ſitus Piſis in parte Civitatis poſte-*

A *rioris, cui Chinſica nomen, in fronte Vici Sancti Aegidii, qui locus hodie nomen proprium habet a Sancto Dominico.* Attamen verum amo: ſi quis vocem *Hinticham* ſuſtinere velit in editione Ughellii, offerre nobis poterit Graecum vocabulum ἐνθήκη, quod reconditorium ſignificat. Piſanis uſurpari potuit vox *Entheca*, & *Inticha*, B ſeu *Hinticha*, nunc Italice *Magazzino*. Florentini Vocabularii Auctores Italicam vocem *Endica* ita definiunt: *Il comperar robe per ſerbarle, e poi a tempo rivenderle per guadagnarvi.* Scopum minime attigiſſe mihi creduntur. Nihil aliud eſt *Endica* apud Joannem Villanium, niſi *Magazzino:* neque ſignificat *Incetta*, uti C ii ſubdunt. Vide Du-Cangium ad vocabulum *Entheca*, qui nonnulla veterum exempla in hanc rem congerit. Vide & infra Differt. XXXIII. *de Orig. Ital. Vocum* ad vocem *Endica*. Proinde fruſtra ſudavit Menagius, ut vocem *Endica* ab *Emo* pertraheret. Ejus origo, ut dixi, Graeca eſt. Redeo nunc ad Piſanos Mercatores. D Donizoni ſupra memorato ſynchronus Hariulfus Monachus Centulenſis, elogium Anſcheri Abbatis contexens, a Mabillonio editum in Annalib. Benedictin. Tom. V. inter ejus laudes hanc refert:

Notior Urbanis, & ditior ille Piſanis.

E Quibus ex verbis innoteſcere poteſt, quantae tunc divitiae Piſano Populo forent, quando ſupra ceteros Populos ditiores fuiſſe traduntur. Eo autem crevit Piſanorum, & Genuenſium potentia in Oriente, ut Saeculo Chriſti XII. Graecorum Imperatores utrique Populo annuum cenſum perſolverint, uti Annales Piſani, & Caf-

fari editi fidem faciunt. *Anconitani* quoque olim ob mercaturam celebres fuere: propter quod inter eos, & Venetos ſimultates ac bella non ſemel interceſſere.

Et ſane quàm ſolicite Italica gens etiam antecedente Saeculo XI. mercaturae operam dederit, indicabit Epiſtola quincta Lib. 2. Gregorii VII. Romani Pontificis ad Epiſcopos Francorum, ſcripta Anno MLXXV. Praeter alia gravia crimina, quae is eorum Regi objicit, hoc in rem noſtram adnotandum eſt. *Quin etiam*, ait, *Mercatoribus*, *qui de multis terrarum partibus ad Forum quoddam* (hoc eſt, *ad una Fiera*) *in Francia nuper convenerant*, *quod antehac a Rege factum fuiſſe nec in fabulis refertur*, *more praedonis infinitam pecuniam abſtulit*. Neque heic ſtetere pro Mercatoribus Italicis a Gallico Rege expilatis imperterriti Pontificis querelae. Vide & alteram Epiſtolam, nempe XVIII. Lib. 2. eodem Anno exaratam ad Guilielmum Comitem Pictavienſem. Illic enim querimoniam ipſam refricans idem Sanctus Gregorius, de Francorum Rege in haec verba dolet: *Adeo Regiae dignitatis poſthabuit verecundiam*, *ut avaritià potiùs inflammante*, *quàm ratione aliquà poſcente*, *Italiae Negotiatores*, *qui ad partes veſtras venerant*, *depraedatus fuerit*. En quo in loco tunc eſſet Italicorum induſtria, ſimulque exterae gentis erga illos iniquitas. Non diſpares ſcaenas, ſed ſubtiliori arte ſubſtructas, tempora quoque noſtra ſpectarunt. Quod ſi fides Conſtantino Cajetano Abbati Ordinis Sancti Benedicti habenda eſt, primi Piſani fuere, qui operam dederunt, *ut quando Mare nullis antea legibus navigabatur*, *certis in poſterum ejus navigatio coërceretur*. Ita ille in Notis ad Vitam Gelaſii II. Papae, Tom. III. pag. 402. Rer. Italicarum. Probatas verò fuiſſe has leges Anno MLXXV. a ſupralaudato Gregorio Septimo idem tradit: ſed quam certis Tabulis (nullas enim laudat) ille viderit. Earum verò Legum, quae Italice *il Conſolato del Mare* inſcribuntur, meminit in Epiſt. de Veter. Piſan. Conſtit. Cl. V. Domnus Virginius Valſecchius Monachus Benedictinus, in Gymnaſio Piſano Hiſtor. Eccleſiaſticae Profeſſor, eaſque teſtatur egregie explicatas Opuſculo edito ante paucos annos a Joſepho Maria Caſaregio Juriſconſulto praeſtantiſſimo. Potiſſimùm verò ad fovendum ac amplificandum mercium ac rerum venalium commercium exarſere Italicorum animi, poſtquam complures e Civitatibus Seculo XII. in libertatem ſeſe vendicarunt; nuſquam enim melius eſt Mercaturae quàm in Civitatibus liberis, & Reipublicae formam cuſtodientibus. Tunc ergo multis in locis invaluit mos creandi *Conſules Mercatorum*, qui & adhuc alicubi perdurat. Multa erat auctoritas ejuſmodi munere fungentibus tum ad componendas, aut dirimendas Mercatorum lites, tum etiam ad puniendos quorumdam criminum reos, & ad foedera etiam cum exteris ineunda. Nullam ego antiquiorem de his memoriam hactenus inveni, quam quae mihi occurrit in vetuſtis Libris MStis adſervatis in Archivo Senatus Mutinenſis. Longe tamen antea adinventum fuiſſe eorum munus arbitror. En ergo Tabulas Mutinenſes.

Pacta concordiae initae inter Conſules Majores & Conſules Mercatorum Mutinae, & Conſules Majores & Conſules Mercatorum Lucae, Anno 1182.

IN Dei Patris omnipotentis nomine. Amen. Brevis deſcriptus cauſa memorie, qualiter hoc actum eſt intra Luce Civitatem in domo filiorum quondam Tadolini, bonorum virorum preſentia, quorum inferius ſcripta apparebunt nomina. Quoniam ea, que fiunt a Conſulibus, ſive Rectoribus Civitatum ex multiplicitate negociorum tum temporum mutabilitate facillime a mentibus hominum decurrerent: dignum eſt, ut ea, quae ſtabili debent vigore letari, per ſcripturae officium impoſterum reducentur memorie. Et ideo omnes preſentem ſcripturam videntes, ſecuritatem & promiſſionem, atque concordiam factam inter Majores Lucenſium Conſules & Conſules Mercatorum Lucenſium, *& Conſules Majores &* Conſules Mercatorum de Mutina, *tale eſſe cognoſcere poſſunt. Cujus talis eſt materia. Ego Carnelvare Dei gratiâ Major Mutinenſis Civitatis Conſul, pro me, & Bocha de Lucio, & Preſo, & Coradino Munarii, & Alberto Toſii, & Bravo, & Paſſavante de Carandola, & Pariſio, meis Sociis, & pro Mutinenſi Civitate, & ego* Guilielmus de Atto Dei gratiâ Mutinenſium Mercatorum Conſul pro me, & Gandulfo Judice, & Hermano Pegolecti, & Jambone de Filita Mutinenſium Mercatorum Conſul, *promittimus & ſecuramus vobis Suffreducio quondam Uberti Sandei & Sigherio quondam Januenſis, recipientibus pro vobis, & Alcherio Vecchi, & Turchio Malarie, & Guidone Paganelli, & Ugolino quondam Curiamontonis, atque Kecio quondam Rolandi, veſtris Sociis,* nec non Federico Caneſtri, & Uberto Tadulini, atque Quilictioni quondam Pagani Conſulibus Mercatorum *recipientibus pro vobis*, & Baldineto Stulti, & Tederelo quondam Fredicionis Veteri Lucenſium Mercatorum *recipienti pro te*, & Clanne Cervelati tuo ſocio, *ita videlicet, quod nos predicti Majores Mutinenſium Conſules*, & Conſules Mercatorum, *ac noſtri ſucceſſores, ſive Mutinenſium Poteſtas, dehinc ad proximas Januarii Kalendas, & deinde ad novem proximos annos expletos cuſtodiemus & juvabimus & ſalvabimus atque defendemus unamquamque perſonam Lucenſis Civitatis, ejuſque burgi, & fortie atque Diſtrictus, & eorum habere per totam fortiam & Diſtrictum Civitatis Mutinenſis terrâ & aquâ; & quod infra preadictum terminum faciemus, vel fieri faciemus rationem & bonum uſum hominibus & perſonis Lucenſis Civitatis, ejuſque burgi & fortie atque Diſtrictus, ſecundùm rationem & bonum uſum predicte noſtre Mutinenſis Civitatis. Et hoc faciemus infra quadraginta proximos dies poſt inquizitionem nobis factam ab Luce Conſulibus, vel per eorum literas ſigillo Lucenſis Civitatis ſignatas.*

Hacta fuerunt hec omnia preſentiâ Villani & Lamberti germanorum quondam Tadolini Lucenſium Civium, & Benedicto, & Rolentho filio Caſſonis, & Marchexino de Paterna, Miſſorum predictorum Conſulum Mutine, & Ruſtichello, & Joppo, & Luchenſe Miſſis predictorum Conſulum Mercatorum Lucenſium. Anno Dominice Nativitatis Milleximo Centeſimo Octuageſimo Secundo, Octavo Kalendas Marcii, Indictione Quinta decima.

P 2 *Hen-*

Henrigus Domini Imperatoris Notarius, & prediƐtorum Majorum Lucenſium Conſulum Scriba, his omnibus interfui, & hec omnia memorie cauſâ in publicam ſcripturam redegi.

Ut hinc liquet, praeter Conſules Majores, qui ſupremo munere & Magiſtratu in liberis Civitatibus tunc fungebantur, erant & *Conſules Mercatorum*, quorum non mediocris auctoritas fuit, quando ad percutienda pacta publicorum foederum & ipſi adſciſcebantur. Occurrit mihi eorumdem quoque Conſulum mentio in altera Charta, quam ſervavit nobis antiquiſſimum ſupra laudati Senatus Mutinenſis Regeſtum. Et hanc producere non inutile erit, tum ad iſta confirmanda, tum ad noſcendos alios eorum temporum mores.

Pacta Foederis & Societatis, quam Ferrarienſes ineunt cum Mutinenſibus, Anno 1198.

IN Chriſti nomine. Anno a Nativitate ejuſdem Milleſimo Centeſimo Nonageſimo Octavo, Indictione Prima. Ego Ferrarienſis juro guardare & ſalvare Homines Mutinenſes in perſonis & rebus, & omnes res & perſonas in toto diſtrictu Ferrarie & in Ferraria: & quod non auferam aliquod toloneum, vel aliquam Datiam eis in Ferraria, & in diſtrictu Ferrarie, vel in Epiſcopatu Ferrarie, occaſione cujuſcumque perſone magne vel parve, Pape, vel alterius, vel nomine Univerſitatis mee, vel alterius. Et remittam Mutinenſibus omnem Datiam, & omnem toloneum, quod dare conſueverant occaſione cujuſcumque perſone, ſive Apoſtolici, ſive Imperatoris, vel Communis Ferrarie, vel quacumque alia occaſione. Et quod de cetero non auferam, nec auferri patiar, nec novum aliquod imponam; & ſi ablatum fuerit, reſtituam, vel reſtitui faciam infra octo dies, exceptis tribus denariis pro modio ſalis, & non plus ullo tempore accipietur; & ſi alicui Civitati remiſſum fuerit, vel ſibi hoc bonus remiſero, a Mutinenſibus non exigetur nec auferetur: & ſi ablatum fuerit, vel exactum, eis reſtituam. Item juro ego Ferrarienſis, quod ſemper tenebo omnes homines Mutine, & Epiſcopatus juſta me ad voluntatem Conſulum Mercatorum Mutine, *locatis primo Ferrarienſibus in foro Ferrarie,* & in omnibus aliis Mercatis *ad Ferrarienſem conſuetudinem, ſecundùm quod in me facio de Datiis & ſtationatico fori, tam de tabulis, quàm de aliis ſtationibus; nec ultra quod ſcriptum eſt, eos gravabo. Et ſi meam datiam, vel ſtationaticum augere voluero,* & binam Mercatoribus Mutine in Foro Ferrarie aſſignatam pro drappis groſſis eis conſervabo. *Item juro, quod permittam Mutinenſes ſine impedimento Ferrariam libere ire per terram & aquam Ferrarie ſurſum & juſum, ubi voluerint, niſi ad domos inimicorum Ferrarie pro ſuis negotiationibus, vel aliis rebus exercendis. Item juro, quod non faciam Societatem cum aliqua Civitate vel Loco, niſi parabolâ Mutinenſium. Item juro adjuvare Mutinenſes & Civitatem Mutine contra omnes perſonas & Civitates & loca, ita ut in unoquoque quinquennio renovetur hoc ſacramentum. Et quicumque fuerit inimicus Mutine ſive Civitas ſive perſona ſive locus, tenebo eum inimicum Ferrarie, donec fuerit inimicus Mutine; & a mea terra & aqua prohibebo, donec fuerit inimicus Mutine. Et ſi Mutinen-*

nenſes fecerint Caſtellum ſive hedificium in Diſtrictu vel Epiſcopatu Mutine, & aliqui Ferrarienſes voluerint ibi venire ad habitandum de Civitate vel de Diſtrictu Ferrarie, non prohibebo, & venire permittam. Et ſi aliquis diſtrictus eſt per ſacramentum, vel erit, ne veniat ad habitandum in illo Caſtello vel hedificio vel Epiſcopatu Mutine, vel relinquat locum, in quo habitat, eum a ſacramento liberabo, & liberum arbitrium veniendi ei permittam. Et nullum bannitum Mutine tenebo nec recipiam, poſtquam requiſitus fuero. Et blavam omnis Mutinenſis, ſcilicet de ſua terra, vel ſi ſuis operibus queſierit, vel ſuis animalibus, vel aliunde de alio Epiſcopatu vel diſtrictu ducere voluerit eam Mutine vel alibi, venire non prohibebo, vel aliam quamcumque rem vel mercationem per meam terram, vel per meam aquam, vel per meum Epiſcopatum vel Diſtrictum. Item juro, quod bis in anno exercitum cum Peditibus & Militibus communiter ad meas expenſas Mutinenſibus faciam, ubicumque voluerint, & manere cum eis ad eorum voluntatem per octo dies poſtquam eis adjunctus fuero, & eos bona fide adjuvabo.

Item juro, quod Salem non dabo aliis Civitatibus vel aliis locis vel perſonis, nec portari permittam per totam meam aquam & meam forciam & meum Diſtrictum. Et ſi quem alibi quàm Mutinam portare voluerit, prohibebo, & bannum pro hoc ei auferam, exceptis Paduanis & Veronenſibus, qui nec a Figaro ſupra deferre debeant per terram nec per aquam, & Mutinenſibus omnibus, & his omnibus, qui per Mutinam portare voluerint, dabo, niſi Mutine permiſſu. Et juro, quod nec faciam pacem vel concordiam cum aliqua Civitate, cum qua Ferrarienſes habeant guerram vel habebunt ſine permiſſu Mutine & Rectorum Mutine. Item juro, quod permittam Mutinenſibus ſuum navigium habere, ſicut modo eſt, meliorare, reficere, mutare ad voluntatem Mutine uſque in Padum, & omne impedimentum inde auferre; nec predicto navigio vel edificio, ſi quod in eo facere voluerint, aliquo unquam in tempore aliquod impedimentum faciam, & ab omni homine imbrigare, diſturbare volente Mutinenſes adjuvabo. Daciam quoque, quam Mutinenſes poſuerunt ſuper portum Salis uſque ad eam quantitatem, quam Ferrarien. dant, ratam habebo. Item juro, quod bis in anno Mutinenſibus cum Militibus & Archatoribus per Commune ad voluntatem Rectorum Mutine exercitum faciam, ſecundùm quod in Civitate & Diſtrictu reperiretur, & per octo dies, ſecundùm quod dictum eſt, ſtare meis expenſis. Item juro, quod bannum piſcium non tenebo eis. Item juro, quod ſi Mutinenſes voluerint rationem de Ponte Ducis & ejus territorio, eis faciam rationem ſub duobus communibus amicis, quorum unum eligant Ferrarienſes in Mutina, & alium eligant Mutinenſes in Ferraria, qui jurent infra tres menſes cauſam per rationem & bonum uſum vel convenientiam, que utrique parti placeat, definire, & eligant arbitros, ſi Mutinenſes voluerint, & eorum ſententiam ſervabo. Et hoc ſacramentum in omnibus ſupradictis capitulis per unumquodque quinquennium renovabo, & ab aliis de Civitate vel Epiſcopatu Ferrarie qui non fecerint, a quindecim annis ſupra, & a ſeptuaginta infra, de novo faciam renovari vel fieri. Et ſi aliquod additum vel diminutum fuerit conſenſu utriuſque partis, facto Conſilio publico, ſonato publice ad campanam publicam, obſervabo. Et ſi aliqua diſcordia de predictis, vel aliquo predictorum, vel quocumque alio apparuerit inter eos, per duos homi-

mines de his Civitatibus componatur, qui ab his Civitatibus predicto modo eligantur, & quod ab eis ſtatutum fuerit, obſervabo, nihilominus omnibus ſupradictis firmis manentibus, licet dicta diſcordia apparuerit, infra triginta dies diffinient. Et hec omnia in perpetuum obſervabo. Et hoc ſacramentum facient omnes de Epiſcopatu & Diſtrictu Ferrarie a XIV. annis ſupra, & a LXX. infra. Et Poteſtas Ferrarie jurabit, quod omnia ſupraſcripta faciet obſervari ſupradictis omnibus perſonis. Et nullum Rectorem eligam in perpetuum, neque eligi permittam, & ſi electus fuerit, in eum non conſentiam nec parebo, niſi predictum faciat ſacramentum, cum jurabit de regimine Civitatis. Et menſura Salis Mutine cum raſura raſa, quam conſtituent Conſules Mercatorum Mutine cum Conſulibus & Mercatoribus Ferrarie, *concorditer menſurabo vel menſurari faciam, nec cum alia menſurabo vel menſurari faciam vel permittam.*

Hoc ſacramentum, ut perlegitur, & ut in predicta Carta continetur, fecit Petrus quondam Alberti Adegerii, Mutine in Conſilio publice ſonato; & inſuper juravit, quod faciebat voluntate & parabola Poteſtatis & Conſulum Ferrarie; & quod ei parabolam ſic jurandi & complendi, ut perlegitur, dederunt, & poſtquam ſibi dederunt, non abſtulerunt, neque vetaverunt. Preſentibus Conſulibus Mutine Majoribus, & Mercatorum, *ſcilicet Domino Jacobo de Gorzano, Domino Ugone Novello, Domino Uberto de Fredo, Domino Carnelvario, Domino Alberto Buccelucii, Rainerio de Parma, & aliis pluribus. Anno Domini MCXCVIII. Indictione Prima, die Martis Kalendis Septembris. Eodem Anno & Menſe, die Veneris XI. intrante Septembre, apud Caſtrum Maſſe in Choro illius Eccleſie, & in porticu Canonice, & in Eccleſia Sancti Martini juraverunt hoc Sacramentum, ut in preſenti Carta continetur; Dominus Iſaac Ferrarienſium Poteſtas, & alii de Conſilio Ferrarie, videlicet Salinguerra Taurelli, & alii plures.*

Ego Berardus ſacri Palatii, & invictiſſimi Imperatoris Federici Notarius rogatus ſcribere ſcripſi, & omnibus ſupraſcriptis interfui.

Ex hac Charta intelliges, nondum Anno MCXCVIII. excidiſſe morem numerandi Indictionem novam Kalendis Septembribus. Atque ita Civitates mercimonio addictae foedera & pacta cum finitimis ad tutelam ac utilitatem Mercatorum ſuorum inſtituebant. Quid inter ſe eâ de cauſsâ pacti fuerint Bononienſes & Ferrarienſes, juvabit nunc perſpicere in Inſtrumento, quod mihi ſuppeditarunt vetuſtiſſimae membranae adſervatae in Archivo Sereniſſimae Familiae Eſtenſis. Et heic multa habentur, quibus eorum temporum mores illuſtrentur.

Pacta concordiae initae inter Bononienſes & Ferrarienſes, Anno 1193.

IN nomine Patris & Filii & Spiritus Sancti. Amen. Hic eſt tenor antique Pacis & concordie facte tempore Domini Gerardi Gisle Epiſcopi, & tunc Poteſtatis Bononie, inter Ferrarienſes & Bononienſes.

In Dei eterni nomine. Anno Dominice Nativitatis Milleſimo Centeſimo Nonageſimo Tertio, tempore Celeſtini Pape, & Henrici Imperatoris, die X. intrante Menſe Martio, Indictione XI. in Duliolo in Eccleſia Sancte Marie.

Nos

A *Nos Ferrarienſes juramus Pacem Bononienſibus & hominibus de Comitatu & diſtrictu & Epiſcopatu, & eos ſalvare & cuſtodire in Civitate Ferrarie & Comitatu & diſtrictu: nec in Epiſcopatu Bononie & diſtrictu, nec in alieno, ſtudioſe eos offendere. Et ſi qua offenſa facta fuerit, infra triginta dies ſub Arbitris electis emendatio fiat, niſi remanſerit conſenſu partium, & juſto*
B *impedimento, de re ſine pena. Si res compareat, reſtituatur: ſin autem, extimatio. Si deterioratio ſit facta, emendetur, dato ſacramento illi, cujus erat; ſi noluerit jurare, arbitrio Arbitrorum emendetur tam de extimatione quàm deterioratione. Si perſona, que offenſam fecerit, non compareat poſt requiſitionem, in banno a Rectore vel Rectoribus il-*
C *lius Civitatis ponatur, & de banno non extrahatur, niſi ſatisfecerit. Si vero compareat, & ſatisfacere non poterit, perſona tradatur. Et ſi aliquis de Civitate Ferrarie & Comitatu & diſtrictu, vel de alterius Civitate & diſtrictu vellet venire in ſervitio Communis Bononie, niſi eſſet inimicus Communis Ferrarie, non prohibebo. Bannitos*
D *a Civitate Bononie, ex quo fuero requiſitus, in mea Civitate & diſtrictu non tenebo ſcienter. Si qua poſſeſſio mobilium & immobilium fuerit intromiſſa a Communi Ferrarie, ex quo iſta diſcordia intervenit, & res compareat, reſtituere faciam ſine Placito. Et ſi aliquid pervenit Communi Ferrarie, quod*
E *fuiſſet ablatum extra Civitatem Ferrarie & Comitatum & Diſtrictum, ſub Arbitris emendare faciam cap.* rei, vel rem ſine pena. *Si vero a privatis in Civitate Ferrarie & Comitatu & diſtrictu & Epiſcopatu, vel in alterius diſtrictu aliquid fuerit ablatum, ſub Arbitris emendari faciam ſine uſuris & rem ſine fructibus & cap.* rei. *Et ſententias, que retro date fuerunt, firmas tenere faciam, & hoc ante iſtam diſcordiam. Et ſi qua poſſeſſio fuerit impedita, que data fuerit vel dimiſſa, jurare faciam, quod non impediet. Et ſi teſtes fuerint neceſſarii, de meo diſtrictu illis, qui cauſam habebant, dabo ſicut meis Civibus, ſi petierit. Et hec omnia ſupradicta fient & obſervata erunt ex parte Bononienſium Ferrarienſibus. Et illi, qui paſſi ſunt, & parentes eorum & femine uſque ad quinque gradus a duodecim annis ſupra uſque ad ſexaginta, & poſtea omnes Ferrarienſis Comitatus & Epiſcopatus a quindecim annis uſque ad quindecim jurent Pacem in perpetuum, ex quo Arbiter erit electus a Ferrarienſibus, infra octo dies, vel Rectores Bononie teneantur dare, & illud facient facere, ex quo electus Arbiter a Bononienſibus fuerit.*

In toloneis ſic ſtabilitum eſt, quod Ferrarienſes Bononienſibus nihil debent accipere, & ab his, qui ſunt de Comitatu eorum & Epiſcopatu, de his rebus, que ſunt apte ad comedendum: & debeant vendi Ferrarie occaſione tolonei, & alia, que ſi alibi portarent per Ferrariam, duodecim Imperiales de navi ſive magna ſive parva, niſi remittere velint, & de ſingulis navibus in eundo & redeundo a Ferraria in ſurſum in Lombardiam duos Solidos Ferrarienſes vel Bononienſes, ſive veniat navis de ſurſum ſive de Lombardia; & ultra Monte de Torſello *Cavalcarizo duos Solidos Ferrarienſes vel Bononienſes; & de ſoma totidem. Si vero Venetias iverit cum navi honerata, duos Solidos Ferrarienſes vel Bononienſes: de navibus duos Solidos Bononienſes de ſoma. Et ſi de his rebus, de quibus ſemel toloneum datum eſt, aliquid comparaverit & reduxerit, de eo nihil debet dare, nec de navi ipſa, niſi de eo quod ſuperaderit, & hoc oſtenſo ſacramento Bononie. Si autem redierit a Venetiis*

cum

cum alia navi onerata, dabit duos Solidos Ferrarienſes vel Bononienſes de navi. Si de mercibus nihil niſi de ſuprappoſito. Si vero redeat a Venetiis, cum nihil dediſſet, duos Solidos Ferrarienſes vel Bononienſes, de Torſello & Soma totidem. Si vero magnam navim divideret in plus, non det niſi duos Solidos Bononienſes vel Ferrarienſes, ſi primo dati non fuerint. Et hec fient, niſi cum Bononienſes venerint in Foro annuali Ferrarie: *tunc enim nihil dabunt pro navi vel rebus, que ſunt in eis, vel qui ſunt de Epiſcopatu & Comitatu, undecumque venerint. In* Foro *vero* annuali, *novem Ferrarienſes vel Bononienſes. Et de ſtoratica & tabula totidem, ſi fuerit Cambitor: & nihil plus de forcatica ſtationum. Idem facient Bononienſes, quod alii Lombardi. Et de equo & aſino & bove, tres Ferrarienſes vel Bononienſes, niſi ſint Milites vel Clerici: & de aliis beſtiis minutis ſecundùm quod conſueverunt. Et liceat Bononienſibus ire & redire, ubicumque Ferrarienſes vadunt, cum mercibus ſine mercibus, exceptâ* mercatione Salis, *qua ire non debent per aquam Ferrarienſium &* mercatione piſcium *exceptâ, ſi vellent portare in Lombardiam. Si vero Ferrarienſes non vadant ad aliquam Civitatem vel locum pro guerra vel banno, nec Bononienſes ibi vadant cum mercibus, ſed ſine mercibus liceat eis ire, dum tamen non vadant ad eorum offenſionem; & cum mercibus redire, dum tamen non ſint de mercibus inimicorum, nec in terra eorum empte, & non deferant in navibus inimicorum, vel cum perſonis eorum vel rebus. Et idem facient Ferrarienſes eorum parte: & liceat Ferrarienſibus ire & redire cum mercibus & ſine mercibus, ubicumque Bononienſes vadunt. Si vero Bononienſes non vadant ad aliquam Civitatem vel locum pro guerra*

A *vel banno, nec Ferrarienſes ibi vadant cum mercibus: ſed ſine mercibus liceat eis ire, dum tamen non vadant ad offenſionem Bononienſium: & cum mercibus liceat eis redire, dum tamen non deferant de rebus inimicorum, vel veniant cum perſonis, & rebus eorum. De modio ſeminis Lini, & valanie, & folie, dent Bononienſibus duodecim*
B *Solidos Bononienſes vel Ferrarienſes. De omnibus rebus, que pondere emuntur, de centenario tres Solidos Ferrarienſes vel Bononienſes, niſi in Foro annuali, in quo nihil dare debent. Et de centenario piſcium tres Ferrarienſes vel Bononienſes. De vegete vini ſtarium unum ad ſtarium Ferrarie pro ripatico. Et blavam, quam habebunt Bo-*
C *nonienſes in terris ſuis in Comitatu Ferrarie, vel quas lucrati fuerint trituratione . . . . . & blavam, quam joculatores acquirunt, & ſpiculaturam, & licium, quam Saltine acquirunt, quiete ducere permittantur. Idem faciant Bononienſes Ferrarienſibus. De fareatica, que fiet in territorio majoris Eccleſie, debent dare duos Solidos Imperiales. De*
D *tabula Campſorum & Mercatorum panni majoris totidem, & non plus. Si alii minus darent, Bononienſes minus dabunt. Et in omni quinquennio ſacramenta predicta ab utraque parte renoventur. Et Poteſtas & Conſules jurent omni anno predicta obſervare. Et ſi aliqua perſona de his, qui paciſciti fuerunt, vel aliquis de propinquis eorum*
E *vel heredum eorum, qui ad hanc pacem vocatus fuerit, & ad ſecuritatem preſtandam pro pace a predictis perſonis ſervanda pacem fregerit, vel frangere fecerit, expellatur de Civitate & Epiſcopatu, & Comitatu Ferrarie, & bona ejus deſtruantur & dentur Bononienſibus, nec recipiatur, niſi ſatisfecerit illi, cui offenſa facta fuerit. Idem faciant Bononienſes de filiis Henrici de Fra-*

Fratta, & eorum heredibus, & qui ex parte eorum vocati fuerint. Ad hec fuerunt teſtes preſentes Ramiſanus & Guezzus Conſules Bononie, Rambertus de Albaro, Manfredus de Ugone de Ramiſano &c. Maranus tunc Maſſarius Communis Ferrarie, & plures alii.

He ſunt quedam adjectiones facte preſcripte Concordie & Paci tempore Domini Girardi Gislae Epiſcopi, & tunc Poteſtatis Bononie, & Domini Guizardi tunc Poteſtatis Ferrarie, & ſacramentum ejuſdem Domini Guizardi Poteſtatis Ferrarie. Nec aliquod toloneum a Ferrarienſibus accipiant vel eis auferant, niſi antiquum & conſuetum, & quod fuerit probatum a Bononienſibus per teſtes ſub Arbitris, & ex tali tempore, quod Arbitri antiquum judicaverint. Et de eo, quod tunc dabatur antiquitus Lucenſis pro toloneo, debent dare duos Ferrarienſes & non plus. De lignis nihil debent dare. In Duliolo & Galeria tantum, ex quo Arbiter fuerit electus a Ferrarienſibus infra octo dies Poteſtas vel Rectores Bononie teneantur dare eis. Dominus Guizardus tunc Poteſtas juravit, quod illa Capitula, que ſunt ſcripta Ferrarie de Pace tenenda & propter pacem tenendam inter Bononienſes & Ferrarienſes ſecundùm quod eſt conſtitutum, quod ipſe obſervabit & obſervare faciet omnibus hominibus Ferrarie, quod Dominus Epiſcopus & Poteſtas voluerit. Ad hec fuerunt preſentes Dominus Jacobus Funtane, Dominus Albertus de Aldigerio, Guido de Turbo, Rambertus de Albaro, Ramiſinus, Guezus, Zacharias Judex, & plures alii, Milleſimo Centeſimo Nonageſimo Tertio tempore Celeſtini Pape & Henrici Imperatoris in Duliolo Indictione XI.

He ſunt interpretationes antique Pacis & concordie facte ſuper quibuſdam Capitulis, ſuper quibus erat diſcordia inter Ferrarienſes & Bononienſes. In Chriſti nomine. In Milleſimo Centeſimo Nonageſimo Quarto, tempore Celeſtini Pape, & Henrici Imperatoris, die XI. Menſis Februarii, Indictione XII. apud Galeriam. Cum diſcordia eſſet inter Sapientes Bononie & Sapientes Ferrarie de interpretatione Some, de quibus mercationibus & rebus debent Bononienſes dare datium pro ſoma in Ferraria, ita a Sapientibus utriuſque Civitatis, qui inferius leguntur, qui ad hoc ordinandum & ſtatuendum inſimul fuerunt, fuit amicabiliter interpretatum, quod de iſtis rebus debent ſolvere Bononienſes pro ſoma. Scilicet de omnibus drappis de (*) batilicio, de lume zucarina, de grana de Braſile, de pellibus de vulpe, de leporinis, de conliis, de variis, & griſiis: de pipere, de zucaro, de zafrano, de indigo, de incenſo, de ſpeciebus, de coloribus, de cera, de agnellinis, de curionibus, de lutriis, de martiris, de chartis, de rammo. De ceteris aliis mercationibus & rebus debent dare Bononienſes pro nave, excepto quod de ferro laborato, ſcilicet de (**) figlis, & de tallonis, debent dare Bononienſes pro unoquoque ſacchetto uſitato & conſueto Ferrarinum unum. Et in hoc exceptantur mercationes, quas emerint in Ferraria, de quibus debent ſolvere ſecundùm quod continetur in Charta Pacis, ſalvo eo quod eſt de portu Salis in Ferraria, ſicut alie Civitates amice Ferrarie. Ad quam interpretationem fuerunt Guidottus de Urſo Conſul Bononie, Guido de Buvalello, Aldigerius de Sala, Gibertus Judex & Arbiter pro rationibus Ferrarie, Albertus Gerardi de Gisla Arbiter, Thomas Judex, Victorius Maſſarius, Ramiſinus Rodulphi Rainerii, Calanchinus Conſul Mercatorum, *Gui-*

(*) In Regeſto MSto Bononienſi legitur *de Bombacio*.
(**) Bononienſe Regeſtum habet *de Riglis*.

Guido de Terraſogolis Rector Societatum, *Rolandinus de Michaële*, *Petrus de Teugio*, *Ubertus de Armanno*, *Henrigettus Ritiſie*, *Albertus Adbigherius*, *Jacobus Trotte Arbiter electus*, *Marchiſinus Mainardi Arbiter*, *Urſittus Maſſarius*, *Paltronus*, *& Cuminellus*.

Occurrit nobis in Charta iſta vox *Torſellus*, ſive *Torſellum*. Vocabularii Florentini Auctores eam interpretantur *Balletta, balla piccola*. Neſcio an ſatis dilucide, & ad rem. *Torſellus* nihil aliud fuit quàm volumen, ſeu *Rotolo* alicujus panni. Nos adhuc vocabulum retinemus, appellantes *un Torſello di panno, un Torſello di tela*. Menagius in Originibus Linguae Italicae illud deducit a *Tortus*, *Torſus*, *Torſellus*. Mihi derivandum potiùs videtur a *Thyrſus*, unde *Torſo*: quo nomine ſtatuam indicamus, cui ſubtractum ſit caput, brachia, coxae, vel crura, quaſi aliquam illius ſimilitudinem praeferat pannus ſic involutus. *Troſſellus* in Chartis Gallicis idem fuit ac nobis *Torſello*. Atque heic res poſcit, ut de Artibus *Lanificii*, & faciendi ac texendi *Serici* aliquid innuam. Nam ex hiſce duobus opificiis magnum olim ſibi quaeſtum comparaverunt aliquot ex Urbibus Italicis in rem ſuam prudentiſſime intentae. Nemini ignotum reor, textrinam Lanae a ſera antiquitate in uſum hominum, ac proinde & gentis Italicae, invectam, nunquam ex eorum commercio excidiſſe. Textrinae & Artis Serici alia fata fuere. Vopiſci aevo, ut is ſcribit in Vita Aureliani Imperatoris, *Libra Serici Libra auri fuit*. Perſae videlicet ab Indis Sericum ſibi comparabant; a Perſis Graeci atque Romani. Verùm Procopio teſte Lib. 4. Cap. 17. de Bello Gothico ſub Juſtiniano I. Auguſto primùm ex India immigravit in Graeciam ars alendi bombyces, & Serici inde educendi, ac ſubinde texendi. Quo autem tempore in Italiam ipſam importata eadem Ars fuerit, fruſtra vetuſtum Scriptorem quaeramus, qui rem utiliſſimam memoriae hominum tradiderit. Supra tamen vide Diſſert. XXV. *de Textrina*, ubi aliquid in hanc rem indicavi. Nunc alia pauca de Serico, apud Mutinenſes confecto, heic innuam; neque enim ſegnes fuere Majores noſtri in hac Arte excipienda atque excolenda; & praecipue quod Sericum ex agro Mutinenſi collectum ejus roboris ac venuſtatis evaſerit, ut cum primis de praeſtantia certare poſſit, ac multa aliarum Urbium poſt ſe relinquat. In Legibus Municipalibus Mutinenſis Reipublicae Anno MCCCXXVII. Auguſto Menſe manu exaratis haec habentur Lib. 2. Rubric. 23. *Folexelli Civitatis & Diſtrictus Mutinae, & cujuslibet alterius loci, de quo conducti fuerint Mutinam vendibiles, tantùm in Platea Communis Mutinae ad penſam Communis vendantur & emantur. Nec extra Diſtrictum Mutinae Folexelli nec Seta, niſi fuerit extracta de Folexellis ad Molinellum in Civitate Mutinae extrahantur &c. Et duo Fratres de Poenitentia eligantur ad brevia, quorum ſit ſtare in Platea, & penſare Folexellos*. Tunc pro qualibet Follicellorum libra venditor perſolvebat Communi Mutinae unum *Mutinenſem*, hoc eſt Solidum, & alterum perſolvebat emtor. Praeterea Lib. primo, Rubric. 71. decernitur, *quod denarii, qui colliguntur per Fratres deputatos ad penſam Folexellorum tam pro Communi, quam pro Maſſario Sancti Geminiani, non intelligantur nec eſſe debeant Conductorum &c.* Longe etiam antea video, Mutinenſem Rempubli-

blicam ex ipſo Follicellorum commercio reditum non contemnendum percepiſſe. In Regeſto MS., ubi recenſentur deliberationes habitae ab eodem Populo Anno MCCCVI. una eſt *de Bozzia, & redditu Folliſellorum locando*. In altero decreto poſt paucos dies ad ſubſidium publicae rei ſtatuitur, *quod redditus Folliſellorum debeat duplicari*, hoc eſt, ut duos Solidos pro ſingulis libris ſolvat venditor, & duos emtor. *Follicellorum* nomine, quod adhuc Bononienſes, Ferrarienſes, Mutinenſes, aliique Populi uſurpant, jam Lector intellexerit heic deſignari thecas ſeu glomos illos, in quibus ſe bombyx veluti in tumulo includit, novam ſurrecturus in vitam, & unde poſtea Sericum artificioſe deducitur. Vocem hanc Du-Cangius in Gloſſarium ſuum intulit, ſed inexplicatam reliquit. *Gallette* a Mediolanenſibus; *Bozzoli* a Florentinis appellantur; qui & in Vocabulario Bombycem nuncupant *Baco filugello*. Quum nullum vocis hujus teſtem antiquum ii laudent, paene mihi ſuborta eſt dubitatio, an recte expoſuerint vim vocabuli *Filugello*, quod idem eſſe videtur ac Langobardicum *Folliſellus, Folexellus*, ſeu *Follicellus*, utique a Latino *Folliculus* deſcendens; & non vermem Serici artificem, ſed vermis opificium deſignans, quaſi *Baco da Filugello*, ſive *Vermis faciens Folliculos*. Sed Florentini conſuetudinem Dialecti ſuae in hac re ſequuti fuerint. Ut autem Mutinenſes noſtri emolumentum e Serico emanans ſibi amplificarent, Mororum etiam arborum plantationi diligentius & copioſius inſiſtendum decreverunt Anno MCCCXXVII. decreto hoc in publica Statuta illato Lib. 3. Rubric. 41. quod fortaſſe ridens, ſed tamen laudans, unuſquiſque legat: *Ordinatum eſt pro publica utilitate, quod quaelibet perſona, quae habet clauſuram intra confines Civitatis, & a ſerra de Ligorzano inferius, teneatur & debeat plantare, ſeu plantari facere tres plantas de Ficubus, & totidem de Moris, & totidem de Pomis-granariis, & tres Amandolas, & eas cuſtodire & allevare. Et ad hoc teneantur laboratores & tezolani &c.* Haec ante quatuor Secula excogitabat ſtudium & zelus Mutinenſium Civium in Reipublicae ſuae commodum. Quum verò unis fortaſſe Bononienſibus olim forent mirabilis artis aedificia, quae *Filatoi* adhuc appellantur, ubi Sericum tortum ad telam conficiendam idoneum efficitur; Mutinenſes autem ejuſmodi beneficio carentes, illuc Sericum ſuum torquendum mittere cogerentur, caute cuſtodientibus Civibus Bononiae utile illud inventum: tandem factum eſt, ut Mutinam delata fuerit ratio exſtruendi ejuſmodi aedificia, atque heic ambabus ulnis excepta ineunte Seculo Chriſti XVI. Quare Nobiles de Rangonibus, contemtis Bononienſium minis, continuo unum excitavere in Oppido Spinalamberti, atque alterum in ipſa Civitate Mutinae prope ſacram Sancti Georgii Aedem; ad quorum ſimilitudinem alia non pauca ſubinde acceſſere, unde ex Plebe multi adhuc ſibi victum quaerunt. Ex iſta Serici copia quaenam telae vetuſtis temporibus fabricarentur in Italia, plura jam dixi in nuper memorata Diſſert. XXV.

Aliquid nunc tantum adferam de Arte Lanae, quae Mutinae quoque magnâ animi contentione olim excolebatur. Uti legitur in Regeſto MSto Civitatis Mutinenſis, Anno MCCCVI. Cives, *qui faciunt & exercent Artem Pignolatorum, Toaliarum, & Sta-*

& Stamignolarum in Civitate Mutinae, qui ſunt in magna quantitate, petunt ut liceat eis habere peculiarem Maſſarium Artis ſuae. In Statutis ejuſdem Urbis Anno MCCCXXVII. Lib. 2. Rubric. 17. haec inſuper leguntur: *Nullus, qui ſit ſcriptus in Arte Bixellorum* (*Bixellum*, nunc *Biſello*, genus eſt panni vulgaris, e craſſo filo contexti, & praecipue in Mutinenſium montibus uſitati) *audeat immiſcere aliquod pilum de bove, vel de capra, vel de aſina, vel de yrco, de capreto, vel de cane, vel lanam de Petegatiis, cum lana de Pecora, vel de Agnellino &c.* Sed ne tibi perſuadeas, ſteti ſſe heic totam Civium ac Mercatorum Mutinenſium induſtriam, in praecedenti Rubric. 16. haec habentur: *Textores, vel textrices panni lanae, lini, bindae, Setae, vel Zendalis, non debeant recipere aliquod filum praedictorum, vel Setam niſi primo totum fuerit penſatum &c.* Sed potiſſimùm Florentiae poſt Annum MCC. & uberius quoque poſt MCCC. crevit Ars Serici, ac Lanificii, ita ut complura hominum millia in iis operarentur, & ex ejuſmodi ſtudio ſibi neceſſaria ad vitam conquirerent. Pari etiam aemulatione Mediolanenſes, Bononienſes, Veronenſes, Patavini ſeſe Artibus hiſce addixere, ita ut haberet Italia, unde exteris aliquot regionibus pannos ac telas ſuppeditaret, quae nunc, ſi paucas Urbes excipias, oblita ſui, atque otio vili corrupta, ab exteris tot indumentorum ſpecies magno emit. Habemus in *l. interdum ff. de Publicanis*, quae olim *ſpecies pertinerent ad vectigal*. Accipe nunc, quantum vectigalis Mutinae penderetur Anno MCCCVI. pro mercibus tranſvectis per *Stratam Claudiam*, quam Aemiliam appellaſſe videntur antiqui Romani, *Claudiam* verò aut *Regiam* nos a multis Seculis conſtantiſſime nuncupamus. Hinc autem agnoſcere incipies, quot genera mercium eo tempore eſſent in uſu. Itaque ad eum Annum in Regeſto MSto Reipublicae Mutinenſis memorantur: *Soma Setae laboratae & non laboratae. Soma Zaffrani & Braxilis* (nomen hoc animadverte, de quo mihi erit poſt pauca ſermo). *Soma Pannorum de Mediolano & Como & Florentia, & tutalanis de Bononia* (ideſt e lana tantùm confectis). *Soma lanae de Cunixe* (lego *Tunixe*, nunc *Tuniſi* in Africa) *& de Buzea* (quae eſt Afrorum Civitas in Regno Algeriano). *Soma Pannorum mezalanorum de Bononia, Mantuanorum, Veronenſium, & Brixienſium. Soma Bixillorum, & Agnellinorum tinctorum & non tinctorum. Soma terrae Tinae, de qua fit auricalchum.* Facta eſt heic mentio *Buzeae*. Certe olim Saraceni & Arabes, in Coriis parandis ad uſum hominum eminebant, eorumque vim ingentem per Italiam diſtribuebant. Hinc a pluribus Seculis apud nos ſonant haec vocabula, *Marochinum*, ideſt corium a Marochii Populis in Africa profectum; & *Cordovanum* a Saracenis olim Cordubae in Hiſpania dominantibus elaboratum. Peritiorum erit inquirere, num e Bugia, ſive Bugea Africae Urbe, quam noſtri *Buzea* appellabant, praeter lanas inde delatas, derivari potuerit vox *Bazana* pro *Bugeana*, quaſi ſit pellis vitulina aut ovina confecta a Populis Bugeae, an ex alia regione, quae ad nos mittat ejuſmodi pelles. Ego tamen pellium, quas *Bazane* appellamus, potius ab aliquo Oppido, cui nomen ſit *Bazanum*, aut ab alio fonte proceſſiſſe nomen ſuſpicor. Mentionem quoque *Braxilis* nuper inveni-

nisi factam Anno MCCCVI. Quid rei hoc eſt? Cum hac ipſa Charta conſonat altera, quam nuper attuli ex Archivo Eſtenſi, pacta exhibens inita inter Bononienſes, & Ferrarienſes, ubi enumerantur hae merces, & quid pro iis pendendum ſit vectigalis, ſtatuitur; ſcilicet *de omnibus drapis de batilicio*, *de lume zucarina, de grana de Braſile*. En iterum *Grana de Braſile* in Charta Anno MCXCVIII. ſcripta. Atqui poſt Annum tantummodo MD. vaſtiſſima Regna *Braſilis* ignota antea, a Luſitanis primum, ac deinde ab Americo Veſpuccio Italo homine procul dubio fuere detecta. Quid eſt ergo, quod *Braſilis* nomen, hoc eſt *ligni Braſiliani*, quo infectores, ſive Tinctores utuntur ad pannos tingendos (nos *Verzino* nunc vocamus), quid eſt, inquam, quod vel ipſo Seculo XII. hoc eſt tanto antea lignum & nomen notum Italis fuit? Nil habet de voce hac eruditiſſimus Du-Cangius, uti nil de *Grana*: quo vocabulo Majores noſtri ſignificarunt, & nos quoque intelligimus *Coccum infectorium*, ſive granum tinctorium, *Grana de Tintori*, quo ſericea ac lanea ſtamina inficiuntur: ejus enim baccae ſive grana, intus parvis vermiculis ſcatentia ex arbuſculo leguntur. *Optimum*, inquit Dioſcorides, *gignitur in Galatia & Armenia, deinde Aſia & Cilicia: ultimum ex omnibus Hiſpanicum*. Vide in haec verba commentarium Matthioli, & Salmaſium in Plinianis Exercitationibus pag. 192. 213. & alibi: *Granum Cocci* Plinio memoratur: hinc Italicum *Grana*. Veteres ex aliis etiam locis, utpote ex Africa, Luſitania, Phoenicia &c. *Coccum* adferri ſcribunt: at nemo *Braſilis* nomen interſerit. Thevetus in America meridionali,

A nunc *Braſile*, a Luſitanis primo inventum hoc lignum memoriae prodidit. Bauhinus apud veteres nihil de illo occurrere & ipſe teſtatur. Equidem heic haereo, & ad alia raptus, rem alioquin luce dignam aliis illuſtrandam relinquo. Eorum autem erit decernere, num longe antea quàm *Braſilia* Luſitanis pateret, eadem aliis
B Populis non ignota fuerit; atque inde lignum Braſilianum, & Grana Braſilis per Afros mercatores in Italiam transferrentur. Equidem veri ſimilius puto, ingenti illi continenti, quam nunc Braſiliam appellamus, impoſitum fuiſſe nomen *Braſilis*, ex Luſitania, aut ex Italia potius, illuc advectum, quod nempe ibi in-
C gens copia Ligni *Braſilis* deprehenſa fuerit, quo nomine Lignum hoc apud nos antea donabatur. Americus autem Veſpuccius Italus primus fuit, qui vaſtas Braſiliae oras detexit. Tandem inveſtigandum eis dimitto, quid *Coccus*, *Chermes*, *Blatta*, & *Cochinilla* ex Indiis Occidentalibus ad nos delata, inter ſe conveniant, aut dif-
D ferant. Neque enim his immorari vacat.

Nuper vidimus in Charta pactorum Ferrarienſium recenſitas diverſas mercium ſpecies, quae olim per Italiam tranſvehebantur. Nunc alterum monumentum profero, quod mihi ſuppeditavit Tabularium ſaepe memoratae Reipublicae Mutinenſis. In-
E ter Mutinenſes & Lucenſes non una diſcordiarum germina intercefferant. Sed paciferis intercurrentibus Anno MCCLXXXI. *Indictione IX. die Jovis I. intrante Octubri* percuſſa ſunt novi foederis & concordiae pacta, inter quae ſtatutum eſt, quid *pedagii* ſeu vectigalis perſolvendum eſſet pro mercibus per Mutinenſem agrum tranſducendis. Haec igitur ibi: *De ſoma*

qua-

qualibet Pannorum ultramontanorum: de ſoma Lanae ultramontanae: de ſoma Setae: de ſoma mercadantiae & laborerii: de ſoma Pellizariae ſalvatizae: de ſoma rerum ultramontanarum: de ſoma Zafarani: de ſoma argenti in petiis, vel in bono: de ſoma Granae (ideſt *Braſilis*, ut ſupra): *ſex Solidi Mutinenſes auferantur. Item de ſoma Pannorum de colore laboratorum ultra montes, exceptis Bixaninis: de ſoma Bombacis cujuſcumque conditionis ſint: de ſoma Lanae Tunizis & Buzeae: de ſoma cerae: de ſoma telarum: de ſoma datillorum, zacharellorum* (quo nomine *Canamellas* deſignari puto, quae in Oriente atque in ipſa Sicilia naſcuntur, unde Species Sachari elicitur) *& uvae paſſae; quatuor Solidi Mutinenſes auferantur. Item de ſoma Lanae citramontanae groſſae: de ſoma Bixetorum: de ſoma Agnellinorum tinctorum & non tinctorum: de ſoma Pignolati: de ſoma lini: de ſoma canepina: de ſoma coriorum & pellium: de ſoma Pilizariae domeſticae: de ſoma Boraziorum* (telam lineam aut canapinam nos eâ voce deſignamus, ex qua conficiuntur mappae craſſiores ſeu lintea ad abſtergendas manus) *& Pannorum de lino: de ſoma funium: de ſoma Anchalchi* (*Aurichalchum* aliquis facile heic legat. Sed ego immutare nihil audeo. Vide infra.) *Galecti, butiri, ſepi, amigdalarum, pignolorum extractorum de pignis, nizollarum* (nucum Avellanarum, quae *Nocciuole* communi Linguâ Italicâ nuncupantur) *ficuum de Piſcaria, Romaniola, Marchia, & Apulia: ferri laborati: cujuslibet metalli laborati; tres Solidi Mutinenſes auferantur. Item de ſoma ferri non laborati, Plumbi, Stagni, Rami, terrae Ymiae, de qua fit Anchalchum: caſei, foliae, Valaniae, gallae, Pilli, Tozolorum lapetum* (ideſt lebetum) *de petra, Cuchari Sachari, Synapis, Ruzae, Cornuum, Saponis tarſii: Setae, unde fiunt Sedazii: cineris de cetro, guadi, Lumae rozae; tres Solidi Mutinenſes auferantur.* Sed juvat integram Chartam proferre, praecipue quod infra in Diſſertatione XLVII. *de amplificata Civitat. Italicar. poteſtat.* hujuſce mentio recurret.

Concordia inita inter Commune Mutinae ex una parte & Commune Lucae ex altera, Anno 1281.

IN Chriſti nomine. Milleſimo Ducenteſimo Octuageſimo Primo, Indictione IX. die Jovis primo, intrante Octubri. Multae diſcordiae, litigia & controverſiae erant, & longo tempore ſteterant inter Commune Lucae & ſingulares perſonas & Univerſitates Civitatis & diſtrictus & Epiſcopatus Lucenſis Communis ex una parte, & Commune Mutinae & ſingulares perſonas Civitatis & diſtrictus & Epiſcopatus ex altera parte, tam propter robarias, quae factae dicebantur in diſtrictu cujuſque praedictorum Communium, quàm propter repreſalias hinc inde conceſſas, & propter pedagia utriuſque Civitatis & Diſtrictus & Epiſcopatus cujuſque praedictorum Communium, quae petebantur hinc inde debere certificari, & de Stratis aſecurandis per utrumque Commune. Propter quae omnia pro bono pacis & concordiae inducendae & manutenendae inter praedicta Communia & ſingulares perſonas & Univerſitates praedictorum Communium & diſtrictuum & Epiſcopatuum eorumdem, & ut omnis materia

ria ſcandali, diſcordiarum & litium inter praedictas partes omnino tollatur: Dominus Girardus Nocis nobilis Civitatis Lucanae Mercator & Syndicus Lucani Communis & Mercadantiae Civitatis Lucanae pro dicto Communi & Mercadantia praedicta *& pro omnibus & ſingulis perſonis & Univerſitatibus Civitatis Lucae & diſtrictus & Epiſcopatus ipſius ex una parte*, & Manfredinus de Zeza Bannitor Communis Mutinae & Syndicus Communis Mutinae & Mercadantiae Civitatis Mutinae, pro dicto Communi & Mercadantia, *& pro omnibus & ſingulis perſonis & Univerſitatibus Civitatis Mutinae & diſtrictus & Epiſcopatus ipſius ex altera parte, in tali fuerunt conventione & pacto & concordia: videlicet, quod dictus Dominus Girardus Syndicus Communis Lucani, & pro praedicto Communi, praeſente & inſtante praedicto Syndico Communis Mutinae, confirmavit & approbavit ſolemniter omnia & ſingula capitula, quae proviſa & firmata fuerunt per* Dominum Philippum de Occulis & Bonaventuram de Spezano Conſules Mercatorum Civitatis Mutinae, & per Mercatores ad hoc electos ex auctoritate & bailia eis conceſſa per Conſilium Mercatorum Civitatis Mutinae, *quibus conceſſa fuit auctoritas & bailia per Conſilium generale Populi Civitatis Mutinae, praeſentibus Ambaxatoribus Lucani Communis, videlicet praedicto Domino Girardo Nocis, & Domino Aldovrando Mageze, & ſcripta fuerunt per Dominum Nicolaum de Brunecta Notarium. Et inſuper praedicti Syndici ambo vice & nomine praedictorum Communium, perſonarum & Univerſitatum, ut dictum eſt ſupra, in communi fuerunt concordia, quod per Commune Mutinae Canale ſive Navigium Mutinae aſecurari debeat per ipſum Commune Mutinae & ſecurum teneri uſque ad Foveas de Ruſalcazo, qui locus eſt inter Finale & Bondenum: ſalvo quod per hoc non praejudicetur juri ſeu juriſdictioni, quod Commune Mutinae habet vel habere poſſet ultra dictas Foveas versùs Bondenum & Ferrariam. Et Commune Finalis tempore, quo oportuerit, teneatur & debeat dare* Mercatoribus Lucae *pro eorum ſecuritate tanſam ad petitionem ipſorum Mercatorum a Finali uſque ad Bondenum cum Burclello uno & pluribus ſecundùm voluntatem Mercatorum, & cum hominibus armatis, habendo a dictis Mercatoribus pro Burclello tres Solidos Mutinae, & pro quolibet homine duos Solidos Mutinae. Et a Civitate aſecurari debeat per Commune Mutinae caminum ſive Strata recta a Civitate versùs Bononiam, & a Civitate versùs Fregnanum per totam fortiam & diſtrictum & territorium Mutinae; & a Mutina versùs Tuſciam Stracta ſive caminum, quod vadit per Fregnanum a Zovo Alpis versùs Mutinam, uſque ad Civitatem Mutinae, & per ipſam Civitatem; & Strata quae vadit* per territorium de Fraxinorio ab Hoſpitali Sancti Peregrini versùs Civitatem Mutinae *uſque ad Civitatem Mutinae, & per ipſam Civitatem, aſecurari debeat, & ſecura teneri per Commune Mutinae. Et e converſo per Commune Lucanum aſſecurari debeat, & ſecura teneri Strata ſive caminum a praedictis locis, videlicet* a Zovo Alpis, & Hoſpitali Sancti Peregrini versùs Lucam *ad Civitatem Lucae, & per ipſam Civitatem, & a Civitate Lucae, & per totam fortiam & diſtrictum & territorium Civitatis Lucae versùs Piſtorium, & versùs Piſas, & verſùs Florentiam, & versùs Lunixanam per rectas Stractas.*

Item

Item quod omnes repreſſaliae, & inſtrumenta repreſſaliarum datarum & conceſſarum uſque nunc per utrumque Commune vel ſpeciales perſonas utriuſque Communis, vel per alterum ipſorum Communium, ſeu per Communia Garfagnanae vel alia diſtrictus & fortiae praedictorum Communium, vel alterum eorum contra aliquas perſonas alterius praedictorum Communium, & eorum diſtrictus & fortiae, ſint caſſae & vanae & nullius valoris, non obſtante quod in Capitulis ſeu pactis factis inter utrumque Commune, tempore Domini Jacopi Baſoli, de quibus fit mentio in Capitulis praedictis ſcriptis manu dicti Domini Nicolai Notarii continetur. Item quod ſi contigerit, quod abſit, robariam aliquam fieri vel damnum dari in diſtrictu & territorio alicujus praedictorum Communium contra aliquas perſonas diſtrictus, territorii, ſive forciae alterius Communis, Commune illius Civitatis, in cujus diſtrictu, territorio ſive forciâ, robaria facta fuerit, vel dampnum datum fuerit, teneatur dictam robariam ſive dampnum emendare ſive emendari facere infra viginti dies poſtquam conſtiterit de robaria & damno, facta fide de robaria & dampno praedicto, ſine ſolemnitate & ordine juris, ſummarie, & ſine aliqua litis ordinatione. Item quod infraſcripta pedagia ſolummodo & non alia colligi debeant in Civitate & diſtrictu ſeu fortia cujuſque praedictorum Communium: & quod ipſa pedagia, quae inferius denotantur, nullâ ratione poſſint augeri, nec aliqua alia poſſint de novo conſtitui, nec aliquid fieri in fraudem praedictorum. Quae pedagia ſunt iſta: videlicet in Civitate Mutinae ſolvi debeant, de ſoma qualibet pannorum ultramontanorum: de ſoma lanae ultramontanae: de ſoma Setae: de ſoma mercadantiae & laborerii Setae: de ſoma Pillizariae ſalvaticae: de ſoma rerum ultramontanarum: de ſoma Zafarani: de ſoma argenti in pecis vel in bono: de ſoma granae, ſex Solidi Mutinenſes auferantur. Item de ſoma pannorum de colore laboratorum citra montes exceptis bixaninis: de ſoma bambacis, cujuſcumque conditionis ſit: de ſoma lanae Tunizis & Buzeae: de ſoma Cerae: de ſoma telarum; de ſoma Datilorum, Zachirelorum, & Uvae paſſae, quatuor Solidi Mutinenſes auferantur. Item de ſoma lanae citramontanae groſſae: de ſoma bixetorum: de ſoma Agnellinorum tinctorum & non tinctorum: de ſoma Pignolati: de ſoma lini: de ſoma Canepenae: de ſoma cariorum & pellium: de ſoma Pillizariae domeſticae: de ſoma boraziorum, & pannorum de lino: de ſoma funium: de ſoma anchalchi: de ſoma Galecti: de ſoma butiri: de ſoma ſepi: de ſoma amigdalarum: de ſoma pignolorum extractorum de pignis. De ſoma Nizollarum: de ſoma ficûm de Piſcaria Romaniola, Marchia, & Apulia: de ſoma ferri laborati: de ſoma cujuslibet rei nominatae ſupra & infra tantumdem accipiatur, ferri non laborati, Plumbi, Stagni, Rammi, Terrae Ymiae, de qua fit anchalchum, Caſei, Foliae, Valaniae, Gallae, Pilli, tres Solidi Mutinenſes auferantur. Tozzorum, Lapetum de petra, Cucharum Sacharum, Synapis, Ruzae, Cornuum, Saponis, Tarſii, Setae, unde fiunt Sedazii, Cineris de cetro, Guadi, Lumae rozae, de ſoma tres Solidi Mutinenſes auferantur. Item pro quolibet equo venali de armis, & qualibet equa cum puletro tres Solidi Mutinenſes, qui puletrus ſit de ſovranno. Item de quolibet roncino, aſino, aſina venali, mulo vel mula, duodecim Dena-

A narii Mutinae. De aliis Mercationibus autem ſolvatur pedagium in Statuto Communis vel Populi comprehenſum.

In diſtrictu autem ſive fortia Communis Mutinae ſolvi debeant in terra Fraxinorii ſive Monaſterio illis, qui habere debent pedagium, tres Solidi Mutinenſes pro qualibet Soma, quae conduceretur, B *per dictam Stratam. In Fregnano autem ſolvi debeant ad Plebem de Pelago pro qualibet ſoma, quae conducetur per dictam Stratam, ſi fuerit de majori ſoma, quinque Solidi Mutinenſes: ſi autem fuerit de aliis, tres Solidi Mutinenſes pro qualibet ſoma. Et intelligatur major ſoma illa, de qua ſolvi debent in Civitate Mutinae ſex* C *Solidi Mutinenſes. Quod pedagium, quod colligitur ad dictam Plebem, habere debeant illi Capitanei de Fregnano, qui habent jus percipiendi dictum pedagium, ſi ipſi bonos dederint fidejuſſores de ſecurando dictam Stratam, & dictam Stratam ſecuraverint, & ſecuram tenuerint a Zovo Alpis uſque ad Balugulam, eorum periculo & fortuna:* D *alioquin Commune Mutinae dictum pedagium habere & percipere debeat. Pedagia verò, quae conſueverunt colligi in terra Montisbonelli, & in terra Balugulae, vel in aliquo dictorum locorum per Epiſcopum ſeu per Epiſcopatum Mutinae, vel alium ſeu alios ſolvantur, ſicut & cui, vel quibus conſuevit vel debet de jure. Et in Civitate Lucae &* E *ejus diſtrictu & fortia ſolvi debeant infraſcripta pedagia, videlicet de Ferro, intratae Lucani Communis, Denarii duo per Libram, quocumque portaretur. Et de Bixellis & Albaxetis, qui portarentur versùs Piſas Denarii duo pro qualibet Libra intratae praedictae. Item Doanae Lucani Communis de omnibus mercadanciis & rebus, quae portarentur versùs Piſas, vel quae mitterentur in Civitatem Lucae, vel extraherentur versùs Piſas, ſolvantur & ſolvi debeant Denarii XXVI. denariorum Lucenſium parvorum. Item de omnibus mercadanciis, quae reducerentur de Civitate Piſana in Civitatem Lucae vel in ſua fortia, ſolvantur & ſolvi debeant Doanae praedictae Denarii XIII. denariorum Lucenſium parvorum: & eodem modo ſi mitterentur, vel extraherentur de Civitate Lucae. Item per Lucanum Epiſcopum, ſive pro Lucano Epiſcapatu apud Morianum ſolvantur & ſolvi debeant de majori ſoma Denarii XVI. & de minori & mediocri Denarii VIII. Et apud Decimum ſolvantur & ſolvi debeant pro qualibet ſoma majori, mediocri & minori ad dictam rationem medietates praedictarum ſomarum Denarii XII. & Denarii VIII. Item in Garſagnana Nobilibus & Potentibus de Garſagnana, quibus ſolvi debent pedagia in utroque Vicariato pro qualibet ſoma ſolvantur & ſolvi debeant Solidi tres, ſalvo ſi minus eis competit. Et Vicarius cujuſque Vicariatus Garſagnanae, qui ibidem praeponuntur pro Communi Lucae in quolibet Vicariato, cuique ipſorum Vicariorum ſolvantur & ſolvi debeant pro qualibet ſoma Denarii XII. denariorum Lucenſium parvorum. Item in provincia de Vallis Nebulae quibuſdam de Buzano apud Buzanum pro qualibet ſoma Denarii XXVI. Et apud Montem Catinum quibuſdam de Monte Catino Denarii XXVI. pro qualibet ſoma. Quae omnia ſupradicta & ſingula & omnia & ſingula Capitula ſcripta manu praenominati Notarii Domini Nicolai de Brunecta Notarii, de quibus ſuperius facta eſt mentio, & omnia & ſingula, quae in dictis capitulis continentur, praedicti Syndici pro praedictis Communibus, perſonis, & Univerſitatibus, ut dictum eſt, confirmaverunt, & ſolemniter approbaverunt, & jure tranſactionis & pa-*

pacti inter ſe ad invicem ſolempni ſtipulatione promiſerunt attendere & obſervare bono & ſano intellectu, & in nullo contrafacere directo vel per obliquum, vel per ſe, per alios ſub obligatione bonorum omnium praedictorum Communium, & ſub poena ſolemniter ſtipulata mille Librarum Imperialium, quae poena committatur & exigi poſſit cum effectu contra partem non obſervantem, quoties in aliquo capitulo fuerit contrafactum, obligatione poenae, & omnibus ſupraſcriptis & ſingulis firmis manentibus etiam poſt poenam ſolutam & commiſſam. In quibus omnibus ſupraſcriptis & ſingulis praedicti Syndici pro praedictis Communibus, perſonis & Univerſitatibus, ut dictum eſt, per pactum expreſſum renunciaverunt exceptioni & actioni doli mali & in factum conditioni, ſine cauſa vel ex injuſta cauſa, & omnibus aliis exceptionibus, juribus & rationibus competentibus & competituris, quibus venire poſſent contra praedicta vel aliqua predictorum. Et quod dictus Dominus Girardus Nocis & Syndicus dicti Communis & mercadantiae Lucae ad praedicta facienda apparet in Inſtrumento publicato & confirmato per Jacobum Ubaldi Imperialis Aulae Judicem ordinarium & Notarium, & Lucani Communis Cancellarium. Et quod dictus Manfredinus ſit Syndicus dicti Communis Mutinae ad praedicta facienda, apparet in Inſtrumento a me Notario ſcripto. Quae omnia & ſingula ſupraſcripta, & alia ſupradicta Capitula ſcripta per dictum Dominum Nicolaum, ſcribi & poni debeant in Statuto Communis Mutinae & Communis Lucae & pro ut ſtant, debeant obſervari, & inſuper regiſtrentur per utrumque Commune.

Quae omnia acta & publicata fuerunt ſolempniter in Palatio Communis in Camera, ubi congregantur Viginti quatuor Populi defenſores, coram Dominis Guillielmino de Rubeis Poteſtate, Ramberto de Bazalleriis Capitaneo Communis & Populi Mutinae, Petro Magno, Raynerio Ugonis Militibus Poteſtatis: praeſentibus teſtibus & rogatis Dominis Philippo de Occulis, Mutinenſe Bruno Bartolapeo de Rabuſatis, Bartolomeo de Petrezanis, Rolandino de Bayſio, Gibertino Oriendae, Guidono Pelenca, & aliis multis.

Ego Mutinenſis quondam Fratris Valentini filius, Notarius ad Conſilia & literas deputatus ſcripſi.

Habemus heic non contemnendam ſeriem praecipuarum Mercium, quae Anno MCCLXXXI. per Italicas Civitates diſtribuebantur. Minutiores ſpecies horum generum exquirere & indicare ulterius ſuperfluum puto: neque enim Hiſtoriam Mercaturae mihi ſcribendam propoſui, ſed tantummodo illius umbram legenti exhibere. Quare mihi ſat erit hanc unam ſuperaddere Chartam, quam ex antiquo Regeſto MSto Reipublicae Mutinenſis excerpſi, utpote quod ibi enumerentur peculiaria quaedam Mercium capita.

Pe-

Petitio Laxati Mutinenſis Mercatoris a Bonizo Syndico Bondeni Ferrarienſis pro quibuſdam mercibus ſibi in agro Bondeni ablatis, Anno 1227.

A *Nno Domini Milleſimo Ducenteſimo Vigeſimo Septimo: tempore Gregorii Papae & Federici Imperatoris; die XIII. exeunte Menſe Junii, Indictione Quintadecima: in Palatio Communis Ferrariae. Ego Guido Capitaneus, Judex & Aſſeſſor Domini Ugonis de Ugone Rubeo Ferrariae Poteſtatis, cognoſcens ſuper petitione Laxati Mutinenſis, quae petitio talis erat. Petivit namque dictus Laxatus Mutinenſis a Bonizo Sindico Bondeni pro ipſo Communi, ſibi reſtitui quatuor centenaria Pignolati, & quatuor Libras Setae, & tres Libras Ravenatum, & duodecim Venetianos groſſos, & unam Zenturam arcenti, cum una burſa Setae, in qua erat duodecim Imperiales, & decem Solidos Ferrarienſes, qui erant in uno ſacbetto, & unum Mantellum zendati zani, coopertum de ſtanforte brano, & duas Pelles de flanchis coopertas de virde, & unum guarnimentum de ſeta, & duas flubetas auri, & tres anulos, & quatuor bindas ſetae, & de lino novas, & unam Gonelam de morelo, & duas dozenas de burſis laboratis de ſeta, & quatuor libras de banbaxino de Luca, duas libras filatas, & duas non filatas, & duas caſas (hoc eſt* capſas), *una quarum erat plena filati ſubtili mixto cum ſeta, alia plena de filato, & lino, & unam Cultram, & quatuor linteamina, & viginti brachia panni de lino, & unum Sotanum, & duas Camiſias, & duas Serabulas, & unam cazetam novam de Luca, & duas pelles Agnelli, & unum Cultrum, & quadraginta Solidos Ferrarienſes, & plures alias &c. ſibi ablatas per vim inter Pontem Ducis & Bondenum juxta Palladam Cambioli in diſtrictu Bondeni, ſive territorio Communis Ferrariae. Unde predicta petit ſibi a dicto Sindico reſtitui vel emendari pro ſuo Communi ſecundùm formam Statuti, & bonam conſuetudinem Civitatis Ferrariae. Et contra dictus Bonizus Sindicus reſpondit, quod non credebat, dictum Laxatum res predictas amiſiſſe, neque per vim ei ablatas in dicto loco fuiſſe. Et ſi conſtaret, quod ei ablate fuiſſent dicte res in predicto loco, dicebat, locum Palladum Canbioli non eſſe de Diſtrictu Bondeni, neque de ejus territorio, ſive guarda, neque unquam fuiſſe &c.*

Guido Judex & Aſſeſſor Hugonis de Hugone Rubeo Ferrariae Poteſtatis pro Syndico Bondeni ſententiam tulit. Quam quum Laxatus iniquam reputaret, querelam ſuam depoſuit apud Praetorem Mutinenſem, ut ſibi meliorem juſtitiae menſuram per ejus officia conquireret, aut per *Rappreſalias* procuraret. Ceterum tantum olim lucri quaedam Italiae Civitates, & maritimae praeſertim, ex Mercaturae ſtudio, ac *Artibus Serici* & *Lanae* referebant, ut inde earum opes atque potentia mirum in modum creverint. Veneti in primis, qui antiquitus ante alios in mercando ſedulam operam poſuere, ſuaſque naves in otio marceſcere nunquam ſinebant, inter cetera *Aromatum* commercium veluti ſuum effecere. Nam quum Romanis etiam imperantibus per Erytrheum mare aut per Regnum Perſiae in Aegyptum immenſa mercium copia ex Orientali India advehere-

heretur, Veneti Alexandriam ſtatis anni temporibus navigantes, illinc Aromata praecipue deportabant, quae poſtea in reliquas fere Occidentis regiones diſtribuenda ferebantur. Amalphitani quoque, Genuenſes, & Piſani, Venetorum diligentiam aemulati, commercium frequentiſſimum in Oriente inſtituerunt. Sed aemulatio brevì odia, inimicitias, ac bella peperit, in quibus Piſana Reſpublica tandem ſuccubuit, Amalphitanis diu antea graviora detrimenta paſſis. Plurimùm quoque contulit ad augendas iſtarum Urbium vires ac divitias celeberrima Chriſtianorum expeditio, quae ſub finem Seculi XI. ſuſcepta eſt ad recuperandam Hieroſolymam, aliaſque Civitates e Saracenorum manibus, ac deinde per duo ferme Secula continuata eſt. Tunc innumeri Crucefignati ex univerſa Europa collecti in Orientem profecti ſunt, plerique maritimum iter terreſtri praeferentes. Veneti ergo, Genuenſes, & Piſani praeſto erant ſuis navibus, & ex naulo immanem auri ac argenti vim congerebant. Ad haec reliquis Chriſtianis arma ſua conjun- A xere contra impiam Saracenorum gentem, neque ſolum praedas & ſpolia opima domum retulere, ſed etiam jura permulta, immo terras quoque, Caſtra & Urbes in Oriente ſibi conquiſierunt: e quibus magnum deinde acceſſit commodum ad amplificanda mercaturae negotia. Non injocundum fortaſſe Lectoribus erit nonnulla B accipere, quae in hanc rem Piſana potiſſimum Civitas mihi ſuppeditavit. Venetorum, & Genuenſium progreſſus in Oriente Lector habet in Annalibus Danduli, & Caffari a me editis in Rerum Italicarum Collectione. Nunc accipe nonnulla ad Piſanam Rempublicam ſpectantia. In Archivis Primatialis Ec- C cleſiae, atque Operae Piſanae, aliquot Chartas ego olim vidi, quas ad inluſtrandam Orientalem Chriſtianorum Hiſtoriam non inutiles duxi. Et primò geminas proferam pertinentes ad celeberrimum virum Tancredum Principem Antiochenum, qui Anno Chriſti MCVIII. in ditione illa ſucceſſit Boamundo conſobrino D ſuo e vivis erepto. Quid cum eo pacti fuerint Piſani, hinc diſces.

Tancredi Principis Antiocheni Charta, qua Piſanis pollicetur locum in Urbe Laodicea, & Vicum unum in Civitate Antiochiae concedit, Anno 1108.

IN *nomine Domini noſtri Jeſu Chriſti Dei aeterni. Anno ab Incarnatione ejuſdem Milleſimo Centeſimo Octavo, Indictione I. Epacta vero VI.* Tancredus *Dei gratia* Antiochenus Princeps *fecit convenientiam & pactum Piſanis, pro auxilio quod ei fecerint ad devincendos Grecos Laodicie. Si Deus aliquomodo dederit ei Civitatem, dare & conſervare libere & ſine aliquo jure Voltas Podromi ab uno capite uſque ad aliut* E *ſuperius & inferius, ſuperius ad Sanctum Nicholaum cum eodem, inferius uſque ad litus maris, & uſque ad Puteum ferreum, cum omnibus ſuis pertinentiis. Videlicet Vicum Sancti Salvatoris undique: ſuper haec enim omnimodam libertatem totius ſue terre portuum cum diligentia & gratiſſimo honore, Laudante & confirmante B. Antiochiae Patriarcha, ſimul laudantibus Archiepiſcopis, R. ſcilicet Eccleſiae Tarſenſis, R. Ec-*

R. Eccleſiae Mamiſtenſis, T. Sancti Pauli Abbate, & teſtimonio Baronum horum, ſcilicet R. Fulconis filii, & Engellerii, & R. Sancti Laudi.

Ejuſdem Tancredi Principis Antiocheni Charta, qua Piſanis Vicum unum in Civitate Laodiceae, eorumque navibus immunitatem ac libertatem concedit, Anno 1108.

TAncredus *gratia Dei* Princeps Antiochenus *omnibus orientalibus Chriſtianis filiis in Chriſto ſalutem. Milleſimo Centeſimo Octavo ab Incarnatione Domini Anno, Indictione I. Epacta vero VI. Tancredus Dux & Princeps Antiochenus, qui tunc Orientali Deo favente dominabatur regioni, pro auxilio atque conſilio, quod fecerant ei Piſani ad devincendos Laodicie Grecos, qui contra Dei juſtitiam dominium ſupradicte Civitatis vi & rapina injuſte ſibi ſubjugaverant, dedit eiſdem ſcilicet Piſanis in predicta Civitate Vicum unum cum omni bonore & libertate. Eodem autem modo navibus & Galeis ſuis, ut libere ſtare in portu Laodicie, & quando vellent, ab ipſo ſine aliquo munere ac conſuetudine poſſent exire & intrare . . . . . ſupradicta ratione Vicum unum tribuit: ſuper hec enim omnimodam libertatem totius ſue terre portuum cum diligentia & gratiſſimo honore. Haec Carta confirmatur teſtimonio B. Patriarchae Antiochie, & R. Archiepiſcopi Eccleſie Tharſenſis, & R. Archiepiſcopi Eccleſie Mamiſtenſis, & T. Sancti Pauli Abbatis, & teſtimonio Baronum Domni Tancredi, horum ſcilicet R. Fulconis filii, & Engellerii, & R. Sancti Laudi.*

Quot conſilia animo verſaret Amalricus Hieroſolymorum Rex, & quantâ ſpei aurâ ſibi blandiretur Anno MCLXIX. contra Saracenos exercitum parans, ſubſequens Charta nos edocebit, in qua videas *negotiationi* ſuae Piſanos probe intentos dum Regi ſe in ea expeditione adfuturos pollicentur,

Amalricus Hieroſolymorum Rex multa jura, commoda, ac proventus Piſano Populo pollicetur, Anno 1169.

I*N nomine Sanctae & individuae Trinitatis, Patris & Filii & Spiritus Sancti, Amen. Notum ſit omnibus, quod ego* Amalricus *per Dei gratiam* in ſancta Civitate Hieruſalem Latinorum Rex Quintus *dono, concedo, & confirmo Communi Piſarum* libertatem de omni jure negociationis per totam terram, quam mihi Deus dederit in Aegyto: *& Curiam in Babilonia, & Eccleſiam, domum, furnum, molendinum, & balnea juxta fundam Mercatorum. Similiter apud Cabariam in platea Belbecanti concedo ei Curiam, Eccleſiam, domum, furnum, molendinum, & balnea. Similiter apud Raſſit hec omnia ei concedo. Concedo preterea ei mille Biſancios in funda mea, ſive in Babilonia, ſive in Cabaria, ſingulis annis ſine ſervitio,* quouſque de omnimodo jure negociationis ipſum Commune acquietavero in Alexandria, & Damiata, & Tamnis. *Ut igitur hec mea donatio Communi Piſarum*

rum in ſempiternum ſtabilis permaneat, Cartam preſentem teſtibus ſubſcriptis, & Sigillo meo corroboro.

Factum eſt hoc Anno ab Incarnatione Domini MCLXVIIII. Indictione II. Hujus rei teſtes ſunt Bernardus Liddenſis, Guillielmus Acconenſis Epiſcopi, Philippus Militiae Templi Magiſter, Gilebertus Magiſter Hoſpitalis, Galterius Princeps Galileae, Hemfrid Conſtabularius, Milo Dapifer, Guillielmus Mareſcalcus, Gaufridus Tortus.

A *Datum Accon per manum Radulfi Epiſcopi Bethleem, Regiſque Cancellarii, XVI. Kalendas Octobris.*

Ego Albertus Domini Frederici Romanorum Imperatoris Judex ordinarius & Notarius, authenticum hujus vidi & legi, & fideliter exemplavi.

Soliciti pariter fuere Piſani, ut ſibi immunitates & privilegia varia
B largiretur Boamundus III. Princeps Antiochenus, uti conſtabit ex ejus Diplomate, quod itidem Piſis exſiſtit.

Privilegium Boamundi III. Principis Antiochiae, Raimundi Principis filii, & Dominae Urgolloſae *Principiſſae* uxoris ejuſdem, conceſſum Archiepiſcopo & Populo Piſano, Anno 1170.

IN nomine Sanctae & individuae Trinitatis, Patris & Filii & Spiritus Sancti. Amen. Notum ſit omnibus hominibus tam praeſentibus quam futuris, quod ego Boamundus Raimundi Principis filius, *Dei gratia* Princeps Antiochenus, *aſſenſu & voluntate* Dominae Urgolloſae uxoris meae kariſſimae Principiſſae, *dono & concedo, & jure perhenni confirmo Eccleſiae Sanctae Mariae, & Archiepiſcopo Piſanae Civitatis, Conſulibus ac Senatoribus & Communi Populo, tam in Piſana provincia, quàm in noſtra manenti, quandam terram ad conſtruendam domum in portu Civitatis Laodiciae. Quae terra extenditur ſubtus Eccleſiam Sancti Helye, ſcilicet ante domum Templi, & domum Magiſtri Hugonis, uſque ad mare quod contra eſt, & extenditur per litus maris uſque ad quandam taneriam & murum antiquum, & in ſuperiori parte uſque ad foſſatum. Sciendum eſt autem, quod ſi praedicti Piſani judicio Curiae terram illam recipere poſſent, quam in praedicto Portu Hugo Enbriacus filius Willelmi poſſidet, terra, quam ſuperius illis dedi, in meis propriis uſi-*
C *bus redibit. Inſuper dono illis, firmo, & concedo domum quamdam in Civitate Antiochiae, quae domus fuit Dominae Odonae de Cyro. Hec quidem omnia ſuperius aſſignata dono ego illis & concedo jure hereditario habenda in pace & ſine calumnia aliqua, libere & quiete (ſalvo tamen hominum meorum jure) in perpetuum poſſidenda. Praeterea ſi*
D *in terra mea naufragium paſſi fuerint, illos & res eorum ſalvabo & protegam. Et ſi quiſpiam illorum in terra mea obierit, res ejus parentibus ſuis reſervari faciam, niſi inteſtatus obierit. Inſuper eiſdem dono & dimitto per totam terram meam, de quibuſcumque partibus venerint,* medietatem totius juris, quod per conſuetudinem intran-
E do vel exeundo, eundo vel redeundo, emendo vel vendendo, dare ſoliti ſunt; *& eos in mare & in terra mea ex omni poſſe meo protegam & defendam. Et ſi inter ſe querelam habuerint, in Curia ſua juxta Statuta eorum tractetur & emendetur. Si vero querela talis fuerit, quae ab eiſdem definiri non poſſit, vel de probato furto, vel proditione, vel homicidio, vel de ſuis &*

meis

meis hominibus fuerit, in mea Curia audietur & diffinietur. Haec quidem omnia ſuperius aſſignata dono eis & concedo jure hereditario in perpetuum. Ut autem hoc donum firmum fiat, ſtabileque conſiſtat, literarum inſcriptione, & mei Principalis Sigilli impreſſione munio & confirmo. Hujus rei teſtes ſunt Guiſcardus de Inſula Vicecomeſtabulus, Rogerius de Surdavalle, Willelmus de Lobiis, Guafridus de Dordan, Johannes A *de Salega, Guiſcardus de Nazarche, Henricus de Lorges.*

Datum eſt autem Privilegium iſtud per manum Bernardi Cancellarii, Anno Principatus mei VII. & ab Incarnatione Domini Milleſimo Centeſimo Septuageſimo.

Quid etiam Balduinus IV. Hieroſolymorum Rex Piſano Populo conceſſerit, ſubſequens Charta indicabit. B

Diploma Balduini IV. Hieroſolymorum Regis, quo Piſanis plateam quamdam donat in Civitate Achon ſive Ptolemaide, Anno 1182.

IN *nomine Sante & individue Trinitatis, Patris & Filii & Spiritus Santi, Amen. Notum ſit omnibus tam futuris quam preſentibus, quod ego* Balduinus, *per Dei gratiam* in Santa Civitate Jeruſalem Latinorum Rex Sextus, *dono & concedo Communitati Piſanorum libere & ſine ſervitio quandam Plateam ad portum Achon: caput cujus plateae eſt unum a via publica, aliud a portu, latus unum a domo Martini Piperis, aliud a domo Willelmi Joppenſis. Tali quidem tenore, quod ſuper eandem plateam voltas facere poſſint, & ſuper eaſdem voltas qualecumque voluerint edificium, ſub voltis Platea vacua & libera remanente in Communi Piſanorum & Civitatis ſervitium. Et ut hujus donationis & conceſſionis mee pagina rata teneatur in eternum & indiſſoluta, preſentem Cartam teſtibus ſubſcriptis, & Sigillo meo muniri precepi.* C D

Factum eſt hoc Anno ab Incarnatione Domini MCLXXXII. Indictione XV. Hujus rei teſtes ſunt Remundus Tripolitanus Comes, Guido Joppenſis & Aſcalonenſis Comes, Comes Joſcelin. Princeps, Rainaldus, Avmericus Conſtabularius, Hugo Tiberiadenſis Plebanus. E

Data Achon per manum Willelmi Tirii Archiepiſcopi, Regiſque Cancellarii, Octavo Kalendas Septembris.

Ego Benincaſa quondam Leonardi Caſcinenſis filius, Domini Frederigi invictiſſimi Romanorum Imperatoris Judex & Notarius, autenticum hujus vidi, legi, & obſcultavi Accon in Eccleſia Sancti Petri Piſanorum, preſentibus Roberto Tonnuli, Gontulino de Ponte Ugolino Notario quondam Bandini, & aliis teſtibus ad hoc; Dominice Incarnationis Anno, ſecundùm curſum Piſanorum, Milleſimo Ducenteſimo Quadrageſimo Nono, Indictione Sexta, Pridie Kalendas Aprilis. Ideoque, prout inveni in originali, munito Sigillo plumbeo pendenti, in quo ab uno latere erat impreſſa quedam Civitas, circumdata his literis ✠ CIVITAS REGIS REGUM OMNIUM, *& ab alio quaedam imago cujuſdam Regis coronati ſedentis in Regali Sede, & tenentis in manu dextra quamdam Crucem, & in ſiniſtra quamdam pallam rotundam cum parvâ Cruce, circumdata his literis* ✠ BALDUINUS DEI GRATIA REX JERUSALEM. *Non vitiato non cancellato, non abolito, nec in aliqua ſui parte raſo,*

ſo , ita per ordinem de verbo ad verbum nihil addens neque minuens , de mandato nobilis viri Domini Guidonis de Sancto Caſſiano quondam Galli , Conſulis Communis Piſanorum Accon , & totius Syriae , tranſumpſi , & in publicam formam redegi .

A Tripolitanus quoque Comes munificum ſe erga eoſdem Piſanos exhibuit, immunitatem cunctis eorum *mercimoniis* terrâ marique largitus.

Ampliſſima immunitas, aliaque jura Piſanis conceſſa a Raymundo Comite Tripolitano, Anno 1187.

In nomine Sanctae & individuae Trinitatis, Patris & Filii & Spiritus. Notum fieri volumus tam preſentibus quam futuris per preſentis inſtrumenti Privilegium , quod ego Raimundus *Dei gratia* Tripolis Comes , *cum fideli & ſumma benevolentia , & amore ductus ſpeciali , dono , laudo , & concedo , concedendoque libens confirmo Piſanis omnibus , & etiam illis univerſis hominibus , quicumque Piſae Civitatis honorem juraverint , extra Terram meam , & cunctis meis hominibus exceptis , quod in Civitate mea Tripoli , & per totam terram meam propriam , hereditario jure ſtabili* talem perpetuis temporibus habeant libertatem , quod habeant poteſtatem intromittendi , & extrahendi in ipſam Tripolim , & in totam terram meam , quae eſt Domini mei , *ſicut praediximus* , omnes ſuas res , & ſua cuncta mercimonia , terrâ & mari , *libere & quiete , ſic quod nullum jus unquam nullam prorſus inde donent conſuetudinem . Sed & preter hec & amplius illis adhuc dono & concedo , videlicet quod in ipſa Civitate mea Tripoli Curiam ſuam habeant pleniſſime de omnibus cauſis , excepto omicidio & tradictione . Ut igitur hoc donum meum ratum ſemper conſervetur & inconcuſſum ſemper , preſens Privilegium plumbeo Sigillo meo munitum , & ſubſcriptorum teſtimonio virorum ipſum confirmari voluì & precepi : videlicet Raimundi de Biblio , Hugonis de Biblio , Raimundi de Nephuns , Aſtaſortis Ejadi , Guillelmi Porceleti , Joannis Manſcalci , Girardi Vicecomitis , Dalmacii de Vabiam , Satſii , Raimundi Conſtantini , Johannis de Moneta , Philippi Velocis , Bandini Beci , Guillielmi Catalani , Guillielmi Firmini , Francardi . . . . . Matthei*
C *Cancellarii , cujus manu datum eſt Anno Domini noſtri Jeſu Chriſti Milleno Centeno Octuageno Septimo , Menſe Auguſto .*

(B at the start of the right column: "luì & precepi")

Subſcriptum per Dominum Benincaſam quondam Leonardi Caſcinenſis filium , Domini Frederici invictiſſimi Romanorum Imperatoris Judicem & Notarium .

D Erat in Civitate Tyri *Societas Umiliorum* , hoc eſt Mercatorum quorumdam Piſanorum , qui negotii cauſſâ illic verſabantur . Similes Mercatorum Societates , Florentiae praeſertim inſtitutas , Joannes Villanius in Hiſtoriis ſuis commemorat . Quum Tyrum graviſſimâ ac diuturnâ obſidione Saladinus preſſiſſet , quantis potuere viribus & opibus aſtitere Piſani illi
E Conrado celeberrimo Guilielmi Marchionis Montisferratenſis filio , qui incredibili virtute Urbem tutatus eſt , vir ſummis laudibus propter haec & alia geſta cumulatus a Sicardo Epiſcopo Cremonenſi , & a Ber-

Bernardo Theſaurario in Chronicis editis Tomo VII. Rer. Italicarum. Quare grati animi cauſsâ eis beneficia multa largitus eſt Conradus, quorum teſtem excero Chartam cujus autographum Piſis adſervatur.

Conradus Guilielmi Montisferratenſis Marchionis filius multa jura concedit Societati Umiliorum Piſanorum in Civitate Tyri, & aliis in locis, Anno 1188.

IN nomine Sanctae & individuae Trinitatis, Patris & Filii & Spiritus Sancti. Amen. Ut omnibus in poſterum clareat, & nulla ambiguitatis quaeſtio inde emergat, manifeſtum facio ego Conradus Marchionis Montisferrati filius, *quod de communi voluntate, & pari concordia Fratrum Militiae Templi, videlicet Fratris Terricii tunc ejuſdem Militiae magni Praeceptoris, & Fratris Gaufredi Morini tunc Mareſchalchi, & aliorum quamplurium ejuſdem Militiae Fratrum, nec non & Fratrum Domus Hoſpitalis Sancti Joannis, videlicet Borelli, tunc ejuſdem Domus magni Praeceptoris, & Fratris Ermengaldi Prioris Sancti Egidii, & aliorum quamplurium ipſius Domus Fratrum, & Raynaldi Sydonienſis, & Gualteri Caeſariae, & omnium Capitaneorum, & Valvaſſorum, atque Militum, tunc in Tyro congregatorum, donavi atque tradidi & conceſſi hominibus Civitatum & aliis, & Communitatibus eorum, quos in defenſione ipſius Tyri, & commodo totius Chriſtianitatis, domos & poſſeſſiones, & alia beneficia, prout mihi dignum & rationabile videbatur, optime remunerare * unuſcujuſque obſequia, & ad ipſius Civitatis beneficium ipſos reddere ferventiores ac promtos. Quocirca donavi & conceſſi* Piſanis Viris de Societate Umiliorum, quia mecum in ipſius Tyri defenſionem pro honore nominis Unigeniti Dei Filii, totiuſque Chriſtianitatis, fideliter atque conſtanter permanſere, *furnum unum, qui poſitus eſt in Tyro in Ruga Sancti Johannis, cum omni ſuo jure & pertinentiis. Et extra Tyrum in partibus Tyri Caſale Zoje cum omni ſuo jure & pertinentiis. Item donavi atque conceſſi & tradidi praefatis Piſanis in pertinentiis Tyri Caſale Anſdele cum omni ſuo jure & pertinentiis, & Caſale Atthi.bi cum omni &c. Et Caſale Elſrerachiae cum omni &c. Et Caſale Berdegajae, & Caſale Mediſcarchi, & Caſale Davelnſecan, & Caſale Marcumſachair, & Caſale Darzil'inae, & Caſale Orache, cum omni ſuo jure & pertinentiis. Haec omnia praedicta donavi & conceſſi praefatis Hominibus Societatis Umiliorum, & eorum ſucceſſoribus, vel quibuſcumque ea eis dare placuerit, ad tenendum & vendendum & pignorandum ſeu alienandum, & quicquid eis inde placuerit faciendum. Et donavi & conceſſi eiſdem omnia praeſcripta libera & abſoluta ab omni taliâ & tributo, ita quod nullum ſervicium mihi facere teneantur, neque Regi, neque alicui Potenti; eo quod in defenſione ſaepe dictae Tyri plurimos labores die nocteque indeſinenter pertulere cum nimiis ſuarum rerum expenſis. Spopondi quoque me eiſdem Piſanis Viris omnia praetaxata, ab omni perſona & loco defenſurum; & quod nulla arte vel ingenio faciam vel fieri permittam, quod in aliquod de praedictis eis fiat diminutio; ſed omnia ea integra & illibata eis & eorum ſucceſſoribus obſervabo per me & meos ſucceſſores, & obſer-*

obſervare faciam meo poſſe eis omnibus. Et ſi praedictas res praedictis Hominibus Piſanis a me ipſo, qui ſupra, Conrado donatas & conceſſas ipſi diviſerint, eas diviſiones firmas tenebo, donec ipſa Societas duraverit, & etiam poſt Societatis diviſionem, omni tempore, ita quod non permittam, ut aliquis eorum aliquid ex praedictis rebus perdat ſeu amittat, ſed liberam ſuam partem unuſquiſque ad tenendum & vendendum & pignorandum, & alienandum, & quicquid voluerit inde faciendum, & in Piſanorum Curia vendendi, impignandi, alienandi communiter vel diviſim liberam facultatem habeant. Et ut haec mea donatio & conceſſio eis firma & immutabilis praeſervetur, hoc praeſens Privilegium plumbeo meo Sigillo coram ſubſcriptis teſtibus muniri feci. Hujus quoque rei vocati ſunt teſtes Dominus Paganus de Caypha, Obertus Nepos, Lovellus quondam Caſtellani Tyri, Bernardus de Templo tunc Tyrenſis Vicecomes, Bellamutus, Obertus Orgioli.

Actum eſt hoc Anno Dominicae Incarnationis Milleſimo Centeſimo Octuageſimo Octavo, Indictione VI. in Caſtello Tyri, Menſe Madio.

Rogatum per Dominum Benincaſam Caſcinenſem, Domini Frederigi invictiſſimi Romanorum Imperatoris Judicem & Notarium.

Alterum ejuſdem *Conradi* Privilegium hominibus ipſis, atque ipſo Anno conceſſum, Troncius publici juris fecit in Annalib. Piſan. pag. 156. Subſequente Anno MCLXXXIX. Guido Hieroſolymorum Rex Populo Piſano jura omnia confirmavit & auxit in eâdem Civitate Tyri Diplomate, quod pariter tenebris ereptum Lectori nunc ſiſto.

Guido Hieroſolymorum Rex jura ac privilegia omnia ad Piſanum Populum in Civitate Tyri ſpectantia corroborat & amplificat, Anno 1189.

I*N nomine Sancte & individue Trinitatis, Patris & Filii & Spiritus Sancti. Amen. Notum ſit omnibus hominibus tam futuris quam preſentibus, quod ego* Guido *per Dei gratiam* in ſancta Civitate Jeruſalem Latinorum Rex Octavus, & Domina Sibilla Sponſa mea eorumdem venerabilis Regina, *donamus, concedimus, & confirmamus Communi Piſanorum omnes dationes & conceſſiones Piſanis factas a* Domino Raimundo *bonae memoriae* Tripolitano Comite in Tyro *& in partibus Tyri, unde habent privilegia, & de quibus privilegia non habent; ut ſunt domus, quae fuerunt Templi cum terris & omni ſua pertinentia, & plateam coram ipſis uſque ad mare & earum pertinentia; & ſunt poſitae & fundatae prope* Fundacum Piſanorum ſuper murum Civitatis; *& domus, quae fuerunt filiorum Balduini Piſani cum platea coram ipſis domibus uſque ad mare; & ſunt poſite & fundate juxta* Fundacum Piſanorum: *& domus, que fuerunt Matthei Johannis Guidi, cum platea coram ipſis uſque ad mare, & cum omni earum pertinentia antea & retro; & ſunt poſite & fundate a domibus filiorum Balduini uſque ad domum Uguccionis Taliaventi: & domus, quae fuerunt Ghini Piſani, cum omni earum pertinentia, & cum platea uſque ad mare; & ſunt poſite & fundate inter*

jam

jam nominatas domos: & domus, que fuerunt Regis, ubi fiebant car . . . lae, cum omni earum pertinentia, & ſunt poſitae poſt Fundacum Piſanorum. *Et donamus & concedimus eis plateam Portus undique liberam, ut nihil in ea poſſit edificari extra muros domuum in mari, vel in terra, Logià eorum exceptà. Et confirmo & concedo dicto Communi Piſanorum furnum Buciariae, quod fuit Regis, cum omni ſua pertinentia, & eſt poſitum in Ruga Bugiariae; & balneum, quod fuit Regis cum omni ſua pertinentia; & eſt poſitum in Ruga Templi prope Rugam Sancti Juliani. Et donamus, & concedimus eis, ut poſſint facere duo molendina equi in Tyro, & furnum in ſuis domibus, ſicut continetur in Privilegio* Regis Balduini *quod habent. Et concedo & confirmo dicto Communi Piſanorum ſtateram & penſas & modia & menſuras vini & olei & omnium rerum, quae ponderari poſſunt & menſurari, conceſſas eis a dicto Comite Raimundo, ut libere poſſint inter ſe ponderare, & menſurare, & extraneis ab eis comparantibus. Preterea extra Tyrum, & in partibus Tyri donamus atque concedimus dicto Piſanorum Communi unum Molendinum aque cum domo & aqua & omni ſua pertinentia, ut conceſſum eſt eis a dicto Comite Raimundo; & Caſale, quod nominatur Tabbiae cum duabus gaſtinis, & cum omni ſuo territorio & pertinentia, & Caſalame, cum edificiis omnibus & molendinis & aqua & jure molendinorum, & cum ſuo territorio & pertinentia. Et Caſale, quod vocatur Sydio cum omni territorio & pertinentia, & cum gaſtina Montis & Amebeddele, cum aquis & omni ſuo territorio & pertinentia, & Jardinum, quod fuit Regis & Reginae, cum aqua & omni ſua pertinentia. Et donamus & concedimus Piſanis & eorum Communi in Tyro &*

A *in partibus Tyri omnes libertates per mare & terram intrando & exeundo, & Curiam, quam in Tyro habuerunt, & Raimundus Tripoli Comes eis confirmavit. Et amplius etiam eis concedo, ut omnes Piſani, & qui Piſanorum nomine cenſentur, tam ſcapuli quam Burgenſes, ſeu etiam Milites & Comites, ſeu cujuſcumque conditionis Laici,* B *in Piſanorum Curia judicentur de omnibus cauſis & factis & forisfactionibus, quae dici vel excogitari poſſunt, praeterquam de Feodis, & Arſiſiis, & quae ad feoda & arſiſias pertinent, de quibus omnibus in Dominorum Curia judicentur.*

De nulla autem alia re Piſanus judicetur in regali Curia in Tyro & ejus C *partibus, nec etiam in toto Regno. De domibus autem Burgenſium Piſanorum extra honorem Piſani Communis poſitis, Piſani taliam poſſint percipere, ſi pro Communi Piſanorum Tyri taliam receperint. Nichil autem nomine alicujus diricturae aut hoſtilis expeditionis, vel ſui averis occaſione ab eis poſſit extorquere, & ut a Piſanis, & ab his, qui Piſanorum nomine cenſentur, nihil nomine* D *tertiariae, aut alicujus diricturae poſſit exigi. Et concedimus eis Vicecomitatum ſive Conſulatum pro regenda Curia & eorum onore in Tyro. Et concedimus eis, ut pro ſuo Communi ponantur homines pro ſuo velle ad catbenam & fundam & poſtas Civitatis Tyri, qui habeant curam de omnibus Piſanis, & de his, qui Piſanorum nomine cenſen-* E *tur, & ut nullus homo Regis ſe intromittat de aliquo Piſano, vel de his qui Piſanorum nomine cenſentur, aut de eorum avere, ad catenam vel fundum vel poſtas Civitatis, intrando vel exeundo per mare vel per terras: & ut omnes Piſani per quaslibet partes Regni cum ſuis rebus ſecure ac libere poſſint ire, & a nullo poſſint impediri no-*

nomine Regis, aut alicujus Baronis occaſione: & ut de nulla re fiat eis decretum, nec ab eis occaſione alicujus decreti aliquid poſſit extorqueri. Si quis autem Piſanus vel Piſani naufragium ſuſtinuerint in Regno & in partibus Regni, cum omnibus rebus ſuis ſint ſecuri, & nichil eis auferatur. Inſuper damus & concedimus eis dictas domos & furnos & balneum & caſalia & molendina & ſtateram & penſas & modia & menſuras omnes liberas & abſolutas ab omni tributo & exatione, & ut nichil nomine ſupraſcriptarum rerum & conceſſionum aliqua occaſione ab eis poſſit exigi. Nichil etiam a Rege vel ejus Nuntio poſſit inveniri vel machinari per decretum vel aliqua arte vel ingenio, unde jus eorum ledatur vel reditus eorum in Tyro, vel in ejus partibus minuatur in furnis & molendinis vel balneo vel caſalibus, aut in aliquo honore eis conceſſo. Et quia quidam Piſani in obſequio Chriſtianitatis deceſſerunt, quidam autem ſunt ſuperſtites, concedimus, ut Piſani & eorum heredes, & qui Piſanorum nomine cenſentur, feoda & arſiſias ſuas recuperent, & per totum Regnum feudis & arſiſiis ſuis reſtituantur. Aduc concedimus eis & eorum Eccleſiae quid juris & libertatis eis concedere poſſumus. Promittimus eis, quod in Libertate querenda eorum Eccleſiae in Tyro & ejus partibus conſilium & adjutorium praeſtabimus. Ideo autem omnia praedicta dedimus & conceſſimus eis in Tyro & per totum Regnum, quia in Tyro remanſerunt, & pro defenſione Civitatis contra Saracenos pugnaverunt, nullaque de cetero pro dictis dationibus in Tyro aut in aliqua parte Regni debent praeſtare ſervitia. Hec ſiquidem preſcripta dona Piſanis concedimus, dum nos plena fide dilexerint, & perfecta nobis per omnia legitime obtemperantes. Ut autem hujus no-

A *ſtrae donationis, conceſſionis & confirmationis auctoritas Piſanis & eorum Communi rata in perpetuum ac inconcuſſa permaneat, preſentem paginam teſtibus ſubſcriptis & ſigillo noſtro muniri ac corroborari fecimus. Hujus rei teſtes ſunt Gaufridus de Lezeniaco, Armericus Regius Conneſtabulus, Balianus de Ibilino, Hugo Tybriadus, Willelmus* B *Tybriadus, Gaufridus Tortus, Galganus de Cheneche, Alelmus Bellus.*

Factum eſt Anno ab Incarnatione Domini MCLXXXIX. Indictione VII.

Datum in obſidione Accon, per manum Petri Regii Cancellarii, & Tripolitanae Eccleſiae Archidiaconi, XIII. Kalendas Decembris.

Ego Benincaſa quondam Leonardi Ca- C *ſcinenſis filius, Domini Frederigi invictiſſimi Romanorum Imperatoris Judex & Notarius, autenticum hujus vidi, legi, & obſcultavi Accon in Eccleſia Sancti Petri Piſanorum, praeſentibus Gherardo Marandello, Roberto Tornali, Jacobo Valiſtoli, Bartolomeo Campſore, & Ugolino Notario quondam Bandini, & aliis teſtibus ad hec rogatis, Dominicae Incar-* D *nationis Anno ſecundùm curſum Piſanorum Milleſimo Dugenteſimo Quadrageſimo Octavo, Indictione Sexta, ſextodecimo Kalendas Aprilis. Ideoque prout inveni in originali munito Sigillo plumbeo pendenti, in quo ab uno latere erat imprexa quedam Civitas circumdata hiis literis* ✠ CIVITAS REGIS REGUM OMNIUM, *& ab altero erat imprexa* E *quedam imago cujuſdam Regis coronati ſedentis in Regali Sede, & tenentis in manu dextra quamdam Crucem, & in ſiniſtra quamdam pallam rotundam cum cruce parvâ, circumdata hiis literis* ✠

GUIDO DEI GRA REX JERUSALEM, *non vitiato, non cancellato, non abolito, nec in aliqua ſui parte raſo, ita per ordinem de verbo ad verbum, ni-*

nichil addens neque minuens, de mandato nobilis viri Domini Guidonis de Sancto Caſſiano quondam Galli Conſulis Communis Piſanorum Accon, & totius Syriae, tranſumpſi, & in publicam formam redegi.

Sunt heic multa, quae dilucidare conferret ad illorum temporum ac morum lucem: ac praecipue quum ibi *Fundacum Piſanorum* toties memoretur, quae vox apud nos adhuc perdurat, idemque Italice ſonat ac *Magazzino*; Menagio autem explicatur *Bottega di Drappi*. Sed mihi properandum eſt. Hiſce accedat alterum Diploma ſupra laudati Marchionis Conradi.

Praeceptum Conradi Principis Tyrii, & Iſabellae ejus conjugis, quo Piſano Populo jura ac privilegia confirmant, Anno 1191.

IN nomine Sancte & individue Trinitatis Patris & Filii & Spiritus Sancti. Amen. Ut veritatis memoria in poſterum conſervetur, omnibus tam praeſentibus quam futuris liquidum appareat, quod nos Conradus Marchionis Montisferrati filius, *per Dei gratiam Tyri Dominus, &* Domina Iſabella quondam Illuſtris Armalrici Regis Jeroſolymitani filia, uxor ejus, *inſimul conſentientes concedimus & confirmamus atque corroboramus vobis Guelfo & Mathenſi Conſulibus Piſanorum, recipientibus pro Communi Piſano, omnes domos, terras, & poſſeſſiones, honores & libertates, quae in Tyro & extra Tyrum, & qualibet parte Regni Jeroſolimitani Piſana Civitas & ejus Commune habuit & tenuit antiquitus. Similiter omnes domos, terras, & poſſeſſiones, honores & libertates, quae vobis vel anteceſſoribus veſtris pro Communi Piſano ego Conradus Marchio Comes Tripolitanus donavimus & conceſſimus in Tyro & extra Tyrum, & in qualibet parte Regni. Confirmamus etiam & corroboramus vobis pro Communi Piſano omnia privilegia de predictis a me Marchione eidem Communi & aliis pro eo facta, ſicut in tenore pacis & concordie inter me Marchionem & Conſules Piſanos pro eorum Communi a Manfredino Pithi & Gualfredo & Philippo, inter nos Arbitris electis de nobis viſum fuerat. Et omnia privilegia de predictis honoribus & donationibus a nobis vel aliis pro Communi facta Regio Jeroſolimitano Sigillo juſſimus communiri. Ut autem haec noſtra confirmatio & corroboratio firma & inlibata omni tempore permaneat, nullaque ſuper his valeat pullulare dubietas, preſens Privilegium teſtibus ſubſcriptis & Sigilli noſtri plumbei impreſſione juſſimus communiri. Hujus rei teſtes ſunt Dominus Balianus, Dominus Rainaldus Sydoniae Dominus, Paganus de Caypha, Manfredinus Pitthi, Bruſcus, Paraſon, & Aſcianenſis.*

Actum in Caſtello Tyri, Incarnationis Anno Milleſimo Centeſimo Nonageſimo Primo, Indictione VIII.

Data Tyri per manum Bandini, Domini Marchionis Cancellarii, V. Nonas Martii.

Ego Benencaſa quondam Leonardi Caſcinenſis filius, Domini Frederigi invictiſſimi Romanorum Imperatoris Judex & Notarius, autenticum hujus vidi, legi, & obſcultavi Accon in Eccleſia Sancti Petri Piſanorum, preſentibus Opithone Buzaciaro, Pipino Conetti, Ildo de Gombo, & Ugolino Notario quondam Ban-

Bandini, & aliis teſtibus ad haec rogatis, currente Dominice Incarnationis Anno ſecundùm curſum Piſanorum Milleſimo Dugenteſimo Quadrageſimo Octavo, Indictione Sexta, VI. Idus Martii. Ideoque prout inveni in Originali munito Sigillo plumbeo pendenti, in quo ab utroque latere erant impreſſe due ſimiles imagines cujuſdam hominis armati ſuper equo tenentis in manu dextra quoddam Vexillum, circumdate his litteris CONR MARCHIONIS MONTIS-

A FERRATI, *non vitiato, non cancellato, non abolito, nec in aliqua ſui parte raſo, ita per ordinem de verbo ad verbum, nichil addens neque minuens, de mandato nobilis viri Domini Guidonis de Sancto Caſſiano Conſulis Communis Piſanorum Accon & totius Syriae, tranſumpſi & in publicam formam redegi.*

Harum Chartarum ſeriem claudat B Diploma Rapini Principis Antiocheni, qui & ipſe novis privilegiis Piſanorum gentem exornavit.

Rapini Principis Antiocheni & Heluiſae Principiſſae ejus conjugis Diploma, quo Piſanos in Principatu Antiocheno multis immunitatibus ac privilegiis donant, Anno 1216.

IN *nomine Patris & Filii & Spiritus. Amen. Notum ſit omnibus hominibus tam preſentibus quam futuris, quod ego* Rapinus *Dei gratia* Princeps Antiochiae, Raimundi Principis filius, *voluntate & conſenſu* Domine Heluiſe uxoris mee Principiſſae, *nec non &* Domini Leonis Illuſtriſſimi Regis Armeniae Avuncoli mei, *& rogatu piiſſimi* Domini Hugonis Illuſtris Regis Cipri, mei ſororii, *atque conſilio hominum meorum, dono, concedo, & confirmo in perpetuum haereditatem Communi Piſarum, & omnibus preſentibus Piſanis & futuris, & Piſanorum filiis & omnibus illis, qui ſunt vel fiunt de honore & juramento Piſanorum, exceptis omnibus hominibus illis, qui ſunt de meo Principatu Antiocheno, & de meo dominio qui non ſunt Piſani, nec Piſanorum filii vocantur, ita quod ipſi non poſſint in honore nec juramento Piſanorum nec eorum libertate recipi nec colligi, omnes donationes, quas* Boamundus meus Avus Princeps Antiochiae, & ejus Mater Domina Conſtantia Principiſſa Antiochiae *dederant praenominatis Piſanis, ut illas habeant, & pacifice, libere, & quiete teneant, & abſque* C *calumnia & ſine contrarietate aliqua in perpetuum poſſideant. Inſuper dono, concedo, & confirmo ſupradictis Piſanis plenam & liberam Curiam de omnibus cauſis & forifactis, quae dici vel excogitari poſſunt, per totum Principatum meum, & in omni Terra, quam Deo volente potero conquiſtare: ita quod aliquis homo Piſanorum de commiſſo aliquo* D *ſeu forifacto, quod fecerit, niſi tantum de furto & homicidio & proditione contra propriam perſonam meam, quam cauſam meae Curiae reſervo, non debeat reſpondere, nec rationem facere in Curia alicujus, niſi in Curia praedictorum Piſanorum, & coram Vicecomite vel Conſule, ſecundùm uſus eorumdem Piſanorum & conſuetudines. Propterea dono* E *eis & concedo amodo plenam libertatem & perpetuam in toto Principatu meo Antiocheno & meo dominio, & in tota terra, quam habiturus ſum,* per mare & per terram emendo & vendendo, *& liberum introitum & exitum, & de omnibus drecturis cabane totius paſſaggi, & q . . . . rati &* commercii, *& de-*

& domorum & jardinorum, & vini, & vinearum, & omnium rerum venalium, & de omnibus drecturis, que pertinent ad emptionem & venditionem, ut ipſi prenominati Piſani, vel eorum famuli, ſeu quicumque res eorum & Mercaturas portaverint, de omnibus drecturis liberi permaneant & immunes. *Ita quod ego, nec mei ſucceſſores, nec noſtri Bavili, nec Pautonarii, neque Secretarii, nec aliquis alterius pro nobis pro ulla emptione ſeu venditione vel paſſagiis, ſeu pro hujuſmodi drecturis ſupra nominatis poſſimus nec debeamus aliquid ab eis poſtulare vel accipere, aut aliquam inferre calumniam, excepto Portu Sancti Symeonis, ubi prenominati Piſani tenentur donare medietatem paſſagii, quam ſolebant dare tempore Boamundi Avi mei Principis, & medietatem tercenarie ejuſdem Portus, & medietatem ancoragii. Et de omnibus emptionibus & venditionibus, quae pertinent ad dominium Antiochiae, quas Piſani facient in praedicto Portu, ſiant liberi & immunes. Et de omnibus aliis rebus venalibus, que pertinent ad dominium Domini portus prenominati, donabunt dicti Piſani medietatem juris, ſicut dederunt illam tempore dicti Boamundi Principis Avi mei. Ut autem hoc donum, quod predictis Piſanis per hoc preſens Privilegium facio, firmum habeat tenorem & terminum ſupraſcriptis teſtium nominibus corroboro, & meo principali Sigillo munio & confirmo. Hujus rei ſunt teſtes Otho de Tabarea, Willelmus de Inſula, Acharias Seneſcalcus, Eſchevardus frater ejus, Rogerius de Montibus, Simon Camoaris, Pontius Lonbardus, Thomas Molebrunus, Johannes Flandrenſis Dux Antiochiae.*

Factum eſt hoc Anno Domini MCCXVI. ſeptimo die Aprilis, ut a proximo Menſe venturo Septembris hinc inde in antea firmum permaneat & eternum, quod in hoc preſenti continetur Privilegio.

Datum per manum Jordani Cancellarii Nicolai Vicecomitis in Antiochia Piſanorum.

Latius quoque *Veneti* in Oriente tum ſuis viribus, tum ſtudio Mercaturae, famam ſui nominis propagarunt, atque illic ſibi plurima commoda ac jura comparavere. Dandulum in Chronicis multa ex iis recenſentem habemus; nunc unam Chartam proferre juvat, ex Appendice ad ipſa illius Chronica decerptam, unde hoc ipſum argumentum lucem accipiet.

Balduini II. Hieroſolymorum Regis, ſive Primatum illius Regni, Charta, per quam Duci & Populo Venetiarum multa jura concedunt, & confirmant in Oriente, Anno 1130.

IN nomine Sanctae & individuae Trinitatis, Patris & Filii & Spiritus Sancti. Amen. Hae ſunt conventiones, quas Balduinus Rex Hieruſalem Latinorum Secundus *fecit Sancto Marco,* & Dominico Michaëli, *ſuiſque ſucceſſoribus & Baronibus ſecundùm prolocutionem literarum & Nunciorum ſuorum, antequam captus eſſet, eis deſtinare conſilio Patriarcharum & Antiſtitum & Principis Antiocheni, nec non utrorumque Baronum, videlicet Hieroſolymorum & Antiochenorum ſecundùm ſuum ordinem conceſſae, atque Baronibus ſacramentali manu confirmatae in Eccleſia Sanctae Crucis apud Acon.*

In

A *In omnibus Civitatibus, dominioque praedicti Regis & omnium Baronum ſuorum, Venetici Eccleſiam, & integram Rugam, unamque plateam & balneum, necnon & furnum habeant jure hereditatis poſſidenda, ab omni exactione libera, ſicut ſunt propria Regis. In Ruga vero Hieruſalem Veneti tantum ad proprium habeant, quantum ipſe Rex ſolitus eſt.* B *Quod ſi apud Achon furnum, molendinum, aut balneum, ſtateras ſive modios, & duram ad vinum, oleum, vel mel menſurandum in vico ſuo facere voluerint, libere liceat quicumque voluerint in omnibus inibi habitantibus abſque omni contradictione pretio ſuo coquere, molere, balneari, menſurare. Praeterea illam ejuſdem Plateae Rugae Achon partem, quam* C primus Rex Balduinus *beato Marco &* Domino Duci Or. . . . . *ſuiſque ſucceſſoribus in acquiſitione Sydonis dedit, eidem Evangeliſtae Marco, vobiſque Domino Michaëli Venetiarum Duci, veſtriſque ſucceſſoribus per preſentem paginam confirmamus. Rugam, dico, unum caput in manſione Petri Zanni, aliud verò in Sancti Demetrii Monaſterio* D *firmantem, & ejuſdem Rugae aliam partem unam Machomariam, & duas manſiones lapideas habentes, quae quondam Caſulae de cannis eſſe ſolebant. Vobiſque poteſtatem concedimus tenendi, poſſidendi, & quicquid vobis in pertuum placuerit faciendi. Quin etiam nullus Veneticorum in tota terra, dominioque Regis,* E *ſuorumque Baronum, nullam dationem in ingrediendo, aut in dominio Regis, ſuorumque Baronum, morando vel egrediendo per ullum ingenium dare debeat, ſed liberi ubique dominii Regis, ſuorumque Baronum, ſicut in ipſa Venetia, ſint, excepto quando cum navibus exeunt, peregrinos portantes: tunc quippe ſecundùm Regis conſuetudinem tertiam partem ipſi Regi dare debeant.*

Unde nos omnes Duci Venetorum de funda Tyri ex parte Regis de Feſto Apoſtolorum Petri & Pauli trecentos unoquoque anno Byzantios Sarraen. & debiti conditione perſolvere debemus. Si vero aliquod Placitum vel litigationem Veneticus contra Veneticum habuerit, in Curia Veneticorum determinetur. Vel ſi aliquis homo versùs Venetum querelam vel litigationem habuerit, in Curia Veneticorum determinetur, vel diffiniatur. Verùm ſi Veneticus ſuper quemlibet alium hominem, quàm Veneticum, clamorem fecerit, in Curia Regis emendetur. Inſuper ſi Venetus inordinatus vel inordinate, quod nos ſine Lingua *dicimus, obierit, res ſuae in poteſtatem Venetorum redeant. Si etiam aliquis Veneticorum naufragium paſſus fuerit, de rebus ſuis nullum patiatur damnum; ſed ſi in ipſo naufragio mortuus fuerit, heredibus ſuis, vel Venetis res ſuae remaneant. Praeterea ſuper Burgenſes cujuſque gentis, ſi in vicis eorum ſint habitantes, & ſuper domos eorum, eaſdem juſtitias & conſuetudines, quas Rex ſuper ſuas habet, Veneti habeant. Denique duarum Civitatum Tyri & Aſcalonis tertiam partem cum ſuis pertinentiis, & terrarum ſibi pertinentium a die Sancti Petri, Sarracenis tamen ſervientium, quae non ſunt in manibus Francorum, quas Deus ſuâ miſericordiâ per eorum auxilium & laborem aut aliquod ingenium, Chriſtianorum manibus tradiderit, libere & regaliter Venetici habeant, ſicut Rex alias duas, & poſſideant. Verumtamen in defenſione Terrae, ſecundùm quod tertiae partis redditus convenienter tolerare poterint, in commune ſervitium Regis defenſores habeant.*

Ego itaque Balduinus *per Dei gratiam* Rex Hieruſalem Latinorum Secundus, *ad Regnum Hieroſolymitanum de Antiochena terra, ubi diu poſt meam libe-*

liberationem moram feceram, veniens, auditis & viſis conventionibus, quas me abſente Varmundus Hieroſolymorum Patriarcha cum Clero & Baronibus cum Populo Dominico Michaëli Venetiarum Duci, ſuiſque ſucceſſoribus, & Venetis ſecundùm Privilegium ipſorum affirmaverant, quas me confirmaturum illis promiſerant, has quidem ſupra dictas univerſales conventiones, ſecundùm quod Privilegium hoc continet, concedo & confirmo, & meae auctoritatis Sigillo obſervandum corroboro, quatenus noſtro, noſtrorumque heredum & ſucceſſorum tempore in perpetuum inviolabiliter permaneant.

Ego Varmundus *Dei gratia* Hieroſolymae Patriarcha, *propria manu ſubſcribens, confirmo haec eadem.*

Ego Ebremarus Caeſarienſis Archiepiſcopus *ſimiliter confirmo.*

Ego Bernardus Nazarenus Archiepiſcopus *ſimiliter confirmo.*

Ego Aſquetinus Bethlemita Epiſcopus *ſimiliter confirmo.*

Ego Rogerus Lidenſis Epiſcopus *ſimiliter confirmo.*

Ego Enfredus de Torone Epiſcopus *ſimiliter confirmo.*

Ego Guido de Milliaco ſimiliter confirmo.

Ego Rodulphus de Fontanellis ſimiliter confirmo.

Ego Goffridus ſimiliter confirmo.

Ego Rainerius de Burgo ſimiliter confirmo.

Ego Hugo Ludenſis Dominus ſimiliter affirmo.

Ego Guibertus de Caiſas ſimilter affirmo.

Ego Goldumus Abbas Sanctae Mariae Vallis Joſaphat ſimiliter affirmo.

Ego Gerardus Sancti Sepulcri Prior ſimiliter affirmo.

Ego Achardus Prior Templi Domini ſimiliter affirmo.

A *Ego Arnardus Prior Montis Syon ſimiliter affirmo.*

Ego Reymund Procurator Hoſpitalis Hieruſalem ſimiliter affirmo.

Ego Vall. de Buiers Tyberiadis Dominus ſimiliter affirmo.

Ego Ugo Joppenſis Dominus ſimiliter affirmo.

Ego Valterius Bribarc Benthii Dominus ſimiliter affirmo. B

Ego Romanus de Podio ſimiliter affirmo.

Ego Ugo de Pagano Magiſter Militum Templi ſimiliter affirmo.

Ego Euſtachius Granerius ſimiliter affirmo.

Data apud Achon per manus Pagani Regis Cancellarii, Anno MCXXX. Indictione Tertiâ, VI. Nonas Maji. C

Ceterum antiquis etiam Saeculis ſtatae quaedam Conſuetudines aut Leges fuere in Mercatoria, tum quod eſt ad Contractus, tum quod attinet ad Vectigalia ac Pedagia; & variae quidem pro varietate regionum ac Principum, aut eorum arbitrio, aut pactis inter Populos commercio deditos initis conſtitutae. Leges quoque ſuas habuit Mercatura maritima, uti ſupra innui, navigantibus obſervandas ſive in mari, ſive in portubus atque emporiis. Sed nimis in longum progrederetur oratio. Quare Diſſertationem claudam, unam producendo Chartam, e qua conſtabit, quid *Cintracus* Genuenſis a Mercatoribus maritimis olim exigeret. *Cintraci* nomine Genuenſes *Praeconem* deſignabant, eratque apud eos nobile munus. In aliis quoque Urbibus liberis animadvertes, uſitatum fuiſſe *Praeconem*, ejuſque dignitatem fortaſſe miraberis. Vide etiam Du-Cangium ad hanc vocem.

De munere, deque beneficiis & honoribus Praeconis Civitatis Genuenſis; circiter Annum 1190.

Cintragus *debet eſſe ad conjurium illius, qui intrat in Macellaturam. Omne Lignum, quod venit de Sardinea cum Sale, debet dare* Cintrago *minas ſalis tres; & ſi venerit per Corſicam & fecerit cambium, debet ei dare minas grani tres. De unoquoque Ligno de maritima & Romania, minam unam. Quidam Januenſes fuerunt in Mercato ad Populoniam, & venerunt cum Ligno ſuo in Portu noſtro. Cintragus hoc ſciens, & credens eos venire de maritima, queſivit eis minam unam. Ipſi verò Januenſes reſpondentes,* quod nobis a Cintraco petitur, numquam dabimus, quoniam in maritima non fuimus: *tamdem Cintracus duos vocavit teſtes, Gandulphum Carmandinum ſcilicet & Johannem Carmeli, quoniam juraverunt, quod Conſules Lanfrancus Piper, & Anſaldus Malonus, & ſocii eorum laudaverunt, quod unumquodque Lignum tranſiens Liurnam pro mercato grani debet dare ad Cintracum minam grani unam. Auditis dictis teſtium a Conſulibus Bonvaſſalli Tetuice, Anſaldo Mallone, Oglerio Guidone, & Bellamuto, placuit eis & laudaverunt, ut ipſi, qui venerant a Populonia, darent Cintraco minam unam*
A *grani. De unoquoque ligno Salis de Provincia debet habere quartinos Salis tres. De unaquaque Galea, quae vadit in curſum ultra Sardiniam vel in Hiſpaniam, debet habere Marabutinum unum. De unoquoque Ligno veniente de Sicilia, ſi major pars fuerit grani de Carneo, debet habere minas grani duas. De Lignis, que vadunt pro grano ultra*
B *Forum Julienſe, minam unam. In principalibus Feſtis debet Cintracus prandere cum Domino Archiepiſcopo. Cintracus debet ordinare guardias Civitatis, & requirere & cognoſcere, ſi facta fuerint. Cintracus debet vocare Populum ad Parlamentum per Civitatem & per Burgum & per Caſtrum in praecepto Conſulum. Et debet vocare homines ad Pla-*
C *citum per Civitatem & per Burgum & per Caſtrum in praecepto Conſulum. Et debet facere bandum per Civitatem & per totum Archiepiſcopatum in praecepto Conſulum. Et quando ventus Aquilo regnat, debet ire per Civitatem & per Caſtrum & per Burgum, amonendo ut bene caveant ignem. Cintracus debet cuſtodire in Sabbato Sancto Portam Sancti*
D *Johannis, donec Archiepiſcopus & Canonici veniant ad benedicendos Fontes cum proceſſione.*

DE-

DE PLACITIS
ET
MALLIS.
DISSERTATIO
TRIGESIMAPRIMA.

DISSERTATIO TRIGESIMAPRIMA.

QUo ordine, quibuſve ritibus juſtitia olim Populo miniſtraretur, liteſque civiles dirimerentur, nunc edicendum eſt. Alii enim mores a noſtris obtinuere in Italia, regnantibus in hac Provincia Langobardis, Francis, & Germanis Regibus. Itaque primo veri videtur ſimile, non eam tunc fuiſſe litigiorum ſegetem & copiam, quae enormi a nonnullis Seculis fluxu non Italiam ſolùm, ſed univerſam Europam fatigat. Paucae leges paucis controverſiis aditum aperiebant; ſcitum enim eſt illud Platonis: *Apud quos plurimae leges, ibi & plurimae lites*. Ad haec nullae tunc erant Primogeniturae, nulli Majoratus, nulla Fideicommiſſa, ac Subſtitutiones, quae nunc Judicum patientiam quotidie exercent, & Advocatorum crumenam turgidam faciunt: & quae ſi tollere de medio quiſquam Princeps in animum induceret, in Juriſconſultorum agros non exiguam ſterilitatem inferret. Qui etiam Legibus operam dabant, & *Judices* appellari conſueverunt, tum quod pauci forent, tum etiam quod mediocre patrimonium ſcientiae habuiſſe videantur, nudo Legum paucarum textu

A contenti, non Gloſſis non Commentariis, non Deciſionibus, non Tractatibus ſtudebant, ſed expeditâ Legis allegatione & collatione propoſiti caſus, ſibi ad cito pronuntiandam ſententiam viam ſternebant. Laudanda procul dubio Romanorum Legum reſtitutio, neque ſegnius commendanda eſt publicorum Gymnaſiorum

B rum inſtitutio, ubi Juris ſcientia ſpiſſo diſcipulorum agmine colitur. Sed minime diſſimulandum, non levia incommoda tantum beneficium conſequuta fuiſſe, nempe multiplicatas juris Quaeſtiones, innumeras inter ſe digladiantes, oppoſitaſque ſententias emerſiſſe, atque adeo ſuccreviſſe lites, & in annos plures, ne

C dicam in Secula, litigantium cauſſas hodie trahi. Hoc ſaltem utilitatis habebat rudium temporum exilis doctrina, & ſi etiam dicere mavis inſcitia, nempe extemplo componi, aut dijudicari privatae gentis lites conſueviſſe. Nam quod quiſquam objiciat, facile olim ex ignorantia Judicum & Patronorum, obnoxia

D fuiſſe judicia injuſtitiae: a quo diſcrimine nos eripit noſtrorum temporum multiplex doctrina; id quidem non ſine aſſentatione erga Secula noſtra opponatur. Erant olim quoque viri ingenio & acumine mentis inſtructi. Iis vel ſola naturalis Ratio dabat inter album & ni-

grum, juſtum & injuſtum recte poſſe diſtinguere. Atque utinam nemo nunc niſi bene doctus judicaret, aut nemo ſuâ ſcientiâ hodie abuteretur, ut juſtitiae trutinam in ſuam partem quocumque pacto inclinaret. Utinam quoque nullis affectibus rapti unquam Judices aevo noſtro ſententias ferrent. Quin olim juſtitiae aliquando officeretur, quamquàm non ſponte, ab indoctis Magiſtratibus, negare ego nolim: incertum tamen eſt, raro-ne an ſaepe contingeret. Nunc nullus dubitandi locus eſt, an a Magiſtratibus temporum noſtrorum aequa ſemper judicia ferantur, quando quotidie Appellantium voces audimus conquerentium, ſententias jam pronuntiatas falſitate, iniquitate, & injuſtitiâ abundare, atque in eamdem rem videmus varia atque oppoſita Judicum decreta prodire, quamquam noſtrorum temporum ſcientia tantopere extollatur.

Duplex autem Judiciorum genus praecipue novimus olim peractum: *Mallum* videlicet, & *Placitum*; & publicum quidem utrumque, hoc eſt coram Populo habitum, veniâ factâ cuicumque accedere & audire volenti. Sed quid inter ſe differrent, *Mallus*, ac *Placitum*; quidve liceret in uno, quod non liceret in altero, non ſatis liquet. Voſſii, Bignonii, Baluzii, & Du-Cangii ſententia eſt, *Mallos* ſive *Malla*, fuiſſe publicos conventus, in quo majores cauſſae diſceptabantur. Hujus rei Papias antiquus Grammaticus teſtis adfertur. Baluzius vero Tomo II. pag. 1193. Capitular. Reg. Francor. vetuſtam marginalem notam profert, ubi Mallus *generale Placitum* definitur, ita ut *Placiti* nomine ſignificarentur minora Judicia, Populo minime ad ea convocato, habita; *Malli* autem majora, ad quae univerſa Plebs invitabatur. Proinde raro *Malli*, ſaepe verò *Placita* habebantur. Si originem vocis petis, audi Hickeſium ita loquentem Tom. II. Theſaur. Linguar. Veterum: *Ab Alamannico* Mahal, Mahl, *Curia: quod a Gothico* Mathls *Forum*, *Marci* 7. *verſ.* 4. *Forum autem Gothis* Mathls *a* Mathlgian, *Loqui*, *Sermonem habere*. Itidem *apud Islandos* at Moela *vel* Mala *eſt Loqui*, *&* Mal *Sermo*. *Fruſtra igitur Bradejus* Mallum *a* Mahl, *quod eſt Saxonice*, *ut ait*, Signum, *deducit*. Alibi addit idem Hickeſius: Methel, *Sermo a Gothico* Mathls *Forum*, *in quo conciones habentur*. *Nota*, Maëlen *Cimbricum eſſe: nam apud Cimbros* at Maëla *eſt Loqui*. *Inde Mallus*, *&* *Mallare Latino-barbara derivantur*. Ita in Gloſſis Rhabani Mauri *Curia* Germanice redditur *Mahal*. Itaque in Capitulari Caroli Magni Lib. 7. Cap. 33. decernitur, ut bis quolibet anno liberi homines ad Mallum conveniant: *Ut ad Mallum venire nemo tardet*, *unum circa aeſtatem*, *&* *alterum circa autumnum*. Hinc tamen minime deducendum, duos tantùm Mallos ſingulis annis indictos fuiſſe; additur enim: *Ad alia verò*, *ſi neceſſitas fuerit*, *vel denuntiatio Regis urgeat*, *vocatus venire nemo tardet*. In altero tamen textu legitur: *ad alia vero Placita &c.* quod minime urgeo; nam ultra duos Mallos, plures etiam olim celebratos fuiſſe perſuaſum habeo. Sunt tamen, quae rem adhuc turbare videntur, quum & Placiti & Malli vocabula pro uno uſurpata reperiantur, neque ſatis conſtet, quae cauſſae in uno agitari ſolerent ac poſſent, quaeve in altero. Inter Leges Langobardicas Part. II. Tomi I. Rer. Italicar. in Lege 77. Caroli Magni haec habentur: *De manire verò*,

tò, niſi de ingenuitate, aut de hereditate, non ſit opus obſervare. De ceteris vero cauſſis per diſtrictionem Comitis ad Mallum veniant. Lex certe obſcura, ex qua tamen ſublucere videtur, praeter duas cauſſas licuiſſe ceteras ad Mallum deducere. In Praecepto Ludovici Pii apud Baluzium Tomo II. pag. 550. Capitular. haec etiam occurrunt: *Pro majoribus cauſis, ſicut ſunt homicidia, raptus, incendia, depraedationes, membrorum amputationes, furta, latrocinia, alienarum rerum invaſiones, & undecumque a vicino ſuo aut criminaliter aut civiliter fuerit accuſatus, & ad Placitum venire juſſus, ad Comitis ſui Mallum omnimodis venire non recuſet.* Heic habemus confuſa ſimul nomina *Malli* & *Placiti*, quum in ambobus excuſſae videantur non minores tantùm, ſed & majores cauſſae. Attamen conſentire cum veritate puto propoſitam nuper ſententiam; quamquàm interdum *Placiti* nomen tam ad majora, quàm ad minora Judicia deſignanda adhiberetur. In Lege Langobardica 69. Caroli Magni: *Ingenui homines nulla Placita cuſtodire,* hoc eſt ad ea advenire, coguntur, *poſtquam illa tria cuſtodierint Placita, quae inſtituta ſunt.* Supra vero vidimus, ad duos praeſertim Mallos confluere coactum fuiſſe Populum. In Lege Langobard. 49. ejuſdem Caroli praecipitur: *Ut nullus alius de liberis hominibus ad Placitum, vel ad Mallum venire cogatur, exceptis Scabinis & Vaſſis Comitum, niſi qui ſuam cauſam quaerere debet, aut reſpondere.* Adde Legem Langobard. 41. Ludovici Pii, ubi *in anno tria ſolummodo generalia Placita* obſervanda *liberis hominibus* dicuntur; *& nullus eos amplius Placita obſervare compellat, niſi &c.*

A Hinc autem certo habemus, *Placita generalia* nihil aliud fuiſſe, quàm quae alibi *Malla* ſive *Malli* appellantur; ita ut illud praecipue interceſſiſſe videatur inter haec duo judicia, quod omnes liberi homines intereſſe Mallis cogerentur, non autem Placitis. Quapropter Carolus Magnus in Comitiis apud Piſtas decrevit, *ut vicini Comites* (Urbium nempe Praeſides) *in una die, ſi fieri poteſt, Mallum non teneant, propter francos homines & Advocatos, qui ad utrumque Mallum non poſſunt occurrere.* Interdictum quoque fuit, ne Mallus in Templis, eorumve atriis haberetur; *minora verò Placita Comes ſive intra ſuam poteſtatem, vel ubi impetrare potuerit, haberet.* Meibomius in Notis ad Witichindum, Chartam Caroli Magni adfert, conſtituentis Trutmannum Comitem in Saxonia, *ut reſideat in Curte ad campos in Mallo publico, ad univerſorum cauſas audiendas, vel recta judicia terminanda.* Eadem exhibet Formula Bignoniana Cap. 6. apud Baluzium. Atqui non diſpari phraſi, nempe *ad ſingulorum hominum juſtitiam faciendam ac deliberandam,* aliiſve ſimilibus verbis, utebantur quicumque *Placita* habebant, uti ex infra adducendis exemplis patebit. *Mallare* etiam veteres appellabant in jus vocare, ac proinde quamvis ad *Placita* adverſarium adcirent, *Malli* appellatio recurrebat. Animadvertendum quoque eſt, Carolum Magnum in Lege Langobardorum 99. decreviſſe, *ut neque Abbates, neque Preſbyteri &c. ad publica vel ad Saecularia judicia trahantur.* Tum Lege 120. ſtatuit idem Auguſtus: *Ut Placita publica, vel Saecularia, neque a Comite nec ab ullo Miniſtro ſuo vel Judice, nec in Eccleſiis, nec in terris Eccleſiae teneantur.* Cur quaeſo Placita

Pu-

Publica a *Saecularibus* diſtingui videntur? Res mihi obſcura. Vix autem fallar, ſi dixero, ideo univerſum Populum ad generalia illa Placita fuiſſe convocatum, quod ibi lites & cauſſae ſingulorum hominum agnoſcendae ac dirimendae forent, & brevior via viſa fuerit convocare totam gentem, ut adverſarios ſuos in promtu haberet, quiſquis contra illos inſtituere actionem vellet. Quum verò ſaepe accuſatus exceptiones opponeret, ac moram peteret ad parandas Chartas aut teſtes, is fidem ſuam obligabat, immo & cautionem ac jusjurandum addebat de ſiſtendo ſe alteri proxime venturo Placito. Haec fuit Majorum noſtrorum methodus in Judiciis, longe expeditior ſane, quàm aeterna atque interminata noſtrorum temporum. Neque tantùm Saeculares viri jubebantur intereſſe Placitis, quoties *Miſſi Regii* veniebant ad miniſtrandam Populo juſtitiam, ſed & Eccleſiaſtici viri. Accipe Legem 83. Lotharii I. inter Langobardicas, Part. II. Tomi I. Rer. Italicar. ubi ſtatuitur: *Ut omnes Epiſcopi & Abbates & Comites, exceptâ infirmitate vel noſtrâ juſſione, nullam habeant excuſationem, quin ad Placita Miſſorum noſtrorum veniant, aut talem Vicarium ſuum mittant, qui in omni cauſſâ pro illis rationem reddere poſſit*. Scilicet ut ſi quis adversùs illos querelam inſtituere vellet, e veſtigio utriuſque partis jura excuterentur. Neque enim tunc in civilibus cauſſis immunes erant a Saeculari judicio Sacri Viri. Nunc aliis moribus in Italia vivimus. Ceterum honoris etiam cauſsâ, quum Placita a Miſſis Regalibus habebantur, intereſſe conſueverunt quicumque Epiſcopi, Marchiones & Comites alterius Civitatis ac Provinciae aderant. In Comitum quoque Placitis aſſidere interdum deprehenduntur Epiſcopi, volentes, ut puto, non verò coacti. Ibi Comites Epiſcopis ſine controverſia praecedebant. Neque tantùm Miſſi Regii, Marchiones, Comites, aliique minores Judices in Mallis & Placitis juſtitiam miniſtrabant; ſed ne ipſi quidem Reges dedignabantur Populi ſui contentiones audire, & una cum Judicibus ac Primoribus Aulae reſidentibus, litigantium rationes expendere, & quae aequior cunctis videretur, ſententiam expromere. Clariſſimus Mabillonius Lib. 6. Rei Diplomaticae, nonnulla adfert Placita a Clodoveo III. Childeberto III. & Chilperico III. Francorum Regibus celebrata. Alia inſuper idem evulgavit habita a Pippino, tum quando Majorem Domus agebat, tum etiam poſtquam Rex Francorum inunctus fuit. Neque ſecus egiſſe dignoſcitur ejus filius glorioſiſſimus Imperator Carolus Magnus. Reliqui ſubinde Francorum Reges non tam ſoliciti fuiſſe videntur ad praebendas aures contendentium querelis. Verùm in Italia mos iſte diu perduravit, Regeſque ac Imperatores generalibus ſaltem Placitis, non raro intererant, operamque dabant componendis ſuae gentis controverſiis. Exemplum accipiat Lector ex Placito in Senenſi Civitate habito a Carolo Craſſo Imperatore, quod olim ex autographo deſcripſi exſiſtente in Canonicorum Arretinorum Archivo.

Pla-

Placitum a Carolo Craſſo Imperatore una cum Proceribus ac Judicibus habitum, ubi decernitur, quaſdam Eccleſias in territorio Senenſi poſitas ſpectare ad Epiſcopum ac Dioeceſim Civitatis Arretinae, Anno Chriſti 881.

D*Um in Dei nomine, Civitate Sena in Domum Epiſcopii ipſius Civitatis, intus Caminata, ubi* Domnus Karolus piiſſimus Imperator in judicio reſidebat, *adeſſent cum eo* Berengarius Marchio; *item Berengarius, Walfredus, Bertaldus, Winigiſus, Gotfredus, Adelbertus, Maurinus, & Erardus* Comitibus; *Liuto Magnifredus, Anselbertus, Ribaldus, & Berardus* Vaſſi idem Auguſti; *Petrus, Fulbertus, & Urſepertus* Judices ſacri Palatii; *Farulfus* Comes Domni Apoſtolici, *& reliqui multis: ibique veniens* Johannes *venerabilis* Epiſcopus *ſancte* Aretinenſis Eccleſie, *una cum Suppone & Gumpertus Advocatore predicte ſue Eccleſie, & retulerunt*: Abemus & detinemus ad partem predicti Epiſcopii Aretinenſis ad proprietatem Eccleſias Sancti Anſani, & Sancti Stefani . . . . Eccleſiam Sancte Marie in Coſana, Eccleſiam Sancti Ipoliti in Sexiano, Eccleſiam Sancti Johannis in Rancia, Eccleſiam Sancti Andree in Malceno, Eccleſiam Sancti Petri in Pava, Eccleſiam Sancte Marie in Pacina, Eccleſiam Sancti Quirici & Johannis in Vicofalcino, Eccleſiam Sancte Reſtitute in fundo Sexiano, Eccleſiam Sancti Felicis in Tuano, Eccleſiam Matris Eccleſie in Miſulas, Eccleſiam Sancti Valentini in Caſale Urſino, Monaſterium Sancti Petri Daxo, Eccleſiam Sancti Viti in Rutiliano, & ſancte Matris Eccleſie in Caſtello Pollociano, Eccleſiam Sancti Viti in Verſure, Eccleſiam Sancti Donati in Ciciliano, Eccleſiam Sancte Marie in Saltu, Eccleſiam Sancti Viti in Pruniano, & Eccleſiam Sancti Quirici in Oſſina, cum Oraculis & omnibus rebus & caſis maſſariciis ad eas pertinentibus. Sed, ut audivimus, pars iſtius Epiſcopii Senenſis exinde adverſus pars predicti Epiſcopii Aretinenſis velleant inde agere. *Unde ipſe Johannes Epiſcopus & predictos Advocatores ſuos Suppo & Gumpertus miſericordiam ſupradicti Domni Karoli glorioſi Imperatoris poſtulaſſent, ut ſue mercis exinde per circa manentes homines idoneos ipſius finibus Aretinenſis & Senenſis, qui ibi ad preſens erant, inquiſicionem facere juberet, & juſticiam ipſius Epiſcopati Aretinenſis inveniret. Cum ipſe Johannes Preſul & predicti Advocatores taliter ipſe Auguſtus poſtularet, ſue conſuetudinis miſericordie motus, eorum obaudiente poſtulationibus, taliter homines ipſius Civitatis Aretinenſis & Senenſis, quos dicebant inde veritatem ſirent, ſui venire preſentia. Ita ſunt Oſſo, Rigibaldus, Aldo, Soavericus, Rodericus, Amelfredus, Leo, Ato, iſti de Aricio: Cienus, Dioniſius, Erembertus, Boſo, Gumfredus, & Gervinus iſti de Sena. Et cum omnes teſtificati fuiſſent, quod bonos & receptibiles, & unuſquiſque ſuorum aberent Widrigildum, fecimus aduci ſancta Dei Evangelia; & unus ad unus ad ipſa ſancta Dei Evangelia jurati dixerunt, ut quicquid denominatas Eccleſias, unde contencio erat inter pars Epiſcopii Aretinenſis & pars Epiſcopii Senenſis, ſirent, certam dicerent veritatem.*

In primis nominatus Offo, poſtquam juravit, inquiſitus dixit: Sio predictas Eccleſias cum Oraculis & caſis, ſeu rebus ad eas pertinentibus, unde contencio eſt inter pars Epiſcopii Aretinenſis & pars Epiſcopii Senenſis odie, per quadraginta annos abeat & poſſideat ad proprietatem pars Eccleſie Aretinenſis. *Nominatus Rigibaldus, Aldo, Suavericus, Rodericus, Amelfredus, Leo, & Ato, omnia, poſtquam juraverunt, inquiſiti dixerunt, ſicut nominatus Offo. Nominati Cienus, Erembertus, & Boſo ſimiliter dixerunt, ſicut nominatus Offo. Dioniſius, Gumfredus, & Gervinus, poſtquam juraverunt, inquiſiti dixerunt, a quo memorare ceperunt Eccleſias ipſas, unde ſupra intencio eſſet, eas abente a proprietate pars Eccleſie Aretinenſis ſirent. Winigiſus* Comes, *Raginerius* Abba, *& Farulfus a co memorare ceperunt, dixerunt, ſicut nominatus Dioniſius, adjurati ab ipſo Auguſto. Interrogatus* Lupus Epiſcopus Senenſis *& Gaidoaldo Avocatore ſuo a Domno Karolo piiſſimo Auguſto, quod contra hanc inquiſitionem dicere vellet, ad hec reſpondens jam dictus Lupus Epiſcopus Senenſis una cum Gaidoaldo Avocatore ſuo:* Verè de predictas Plebes cum Oraculis vel Decimis, atque rebus inibi aſpicientes & pertinentibus, unde iſti bonos & credentes homines per inquiſicionem teſtimonium dixerunt, veritatem dixerunt, quia in omnia ſic eſt veritas quomodo ipſi dixerunt, & pars noſtri Epiſcopii Senenſis nihil pertinet ad habendum, & ipſas Plebes nec contradiximus, nec contradicere querimus, quia cum Lege non poſſumus, eo quod exinde nullam firmitatem, nullamque racionem inde habemus, nec invenire poſſumus, per quam jam dictas Plebes cum Oraculis vel Decimis, cum omni in- A tegritate inibi pertinentibus a pars ipſius Epiſcopii Aretinenſis aliquid contradicere aut ſubtrahere poſſamus. *Cum ipſe Lupus Senenſis Epiſcopus una cum Gaidoaldo Avocatore ſuo taliter ſemel & bis profeſſi & manifeſti fuiſſent, rectum eorum omnibus paruit eſſe, & judicaverunt, ut juxta eorum altercacionem, & eorum Luponi Senenſi E-* B *piſcopo & Gaidoaldi Avocatore ſuo profeſſione, Plebes illas predictas per ſingula loca cum Oraculis vel Decimis, cum omnibus rebus inibi pertinentibus, unde agebantur, pars ipſius Epiſcopii Aretinenſis Eccleſie haberet; & ipſe Lupus Senenſis Epiſcopus cum ſuo Avocatore Gaidoaldo pars Epiſcopii Senenſi a modo & in antea manerent inde taciti* C *& contenti. Et finita eſt cauſa. Et hanc noticia, qualiter ipſe Auguſtus ipſa inquiſicionem ſui preſentia fecerat pro ſecuritate ipſius Epiſcopii Aretinenſis, mihi Raidulfi Notario ſui Palacii ſcribere juſſit, Anno Imperii idem Domni Karoli Primo, Menſe Marcio, Indictione Quarta decima.*

Signum ✠ *manus* Bertaldi Comiti, D *qui interfuit.*

Signum ✠ *manus* Berengerii Comiti, *qui interfuit.*

Signum ✠ *manus* Liutoni Vaſſus idem Auguſti, *qui interfuit.*

✠ Petrus Judex Domni Imperatoris *interfui.*

✠ Fulbertus Judex Domni Imperatoris *interfui.*

E ✠ Virpertus Judex Domni Imperatoris *interfui.*

✠ Martinus Judex Domni Imperatoris *in parte ibi fui.*

✠ Criſtianus Judex Domni Imperatoris *interfui.*

✠ Morinus Comes *ibi fui.*

✠ *Ego Gauſo ibi fui.*

✠ *Ego Griffo ibi fui.*

Ani-

Animadverte, inter Proceres Imperatori aſſidentes minime recenſeri Adelbertum tunc Tuſciae Marchionem, ſed quidem *Berengarium Marchionem*, qui tunc Foro-Julii praeerat, & poſt Caroli Craſſi mortem Regnum Italicum arripuit. Heic autem habes *Lupum Epiſcopum Senenſem*, quem minime novit Ughellius, propterea catalogo Senenſium Epiſcoporum addendum. Acerrima jamdiu fuerat de hiſce Parochiis contentio inter Arretinos & Senenſes Antiſtites, & vel ſub ipſis Langobardis Regibus excitata, ac deinde refricata, uti conſtabit e Chartis mihi producendis in Diſſertatione LXXIV. *de Parochiis*. Interim quae de Epocha Caroli Craſſi diſſerui, vide in Diſſertatione XLI. *de Nominib.* Alia exempla Imperatorum & Regum, qui Placitis interfuere, ex Archivis depromſi, atque evulgavi in Antiquitat. Eſtenſ. Par. I. Cap. 14. pag. 129. Cap. 18. Cap. 20. & alibi, nempe Ottonis III. Henricorum Primi, Secundi, Quarti, & aliorum Auguſtorum. Alia identidem in hoc ipſo Opere occurrent. Et ſane dignum eſt, quod heic loci commemoretur nobile conſilium Conradi inter Auguſtos Primi, qui Anno Chriſti MXXXVI. in Italiam deſcendit, ut Regno, a tyrannis inteſtiniſque ſeditionibus dilacerato, ſuâ praeſentiâ, ac juſtitiae rigore conſuleret. Rem narrat Landulphus ſenior Lib. 2 Cap. 22. Hiſtoriae a me editae Tomo IV. Rer. Italicarum: *Per idem tempus*, ait, *quum Conradus Imperator, Papiae, circumſtante exercitu, Imperialibus perfulgens dignitatibus conſediſſet, univerſis, qui Eccleſiarum beneficia invaſerant, aut qui homicidia injuſte commiſerant; aut orphanorum aut viduarum praedia devaſtando contriverant; & omnibus, qui injuſte a perfidis hominibus per aliquam cauſſam cruciabantur, ut ſui Imperii vigor exigebat, ſecundùm legem facere humanam & judicare decrevit. Itaque circumſpiciens, multos in Italiae partibus circumſperſos, ſine lege, ſine foedere, omni dimiſſo timore, inhumaniter invicem offendere, ut omnes a malo in bonum revocaret, quatenus qui ſine lege omnia habentes promiſcua, illicite ſeſe exercuerant, per legem diſtricte judicarentur: edicto per diverſas Italiae provincias volante, hujus rei cauſsâ diem ſtatuit. Quo audito orphani multi, viduaeque multae, quamplurimi Duces, multique Epiſcopi, velut aqua in ſentinam, Papiam ante Imperatoris aſpectum, unuſquiſque de propria conquerens injuria confluxere &c.* Mos etiam fuit, ut Placita, fortaſſe minora, neque generalia, haberentur coram ipſis Imperatoribus & Regibus, in quibus tamen non ipſi Principes, ſed Comes ſacri Palatii, aut alii ab ipſis Regibus conſtituti, Judicem agebant: cujuſmodi exempla itidem dedi Part. I. Cap. 24. pag. 110. & 125. Antiquitat. Eſtenſium. Juvat nunc altero exemplo rem confirmare, nempe Berengarii I. Italiae Regis ac poſtea Imperatoris, qui Placito interfuit habito Ticini in conclavi, *ubi ſub Theoderico dicitur*; ſed Epiſcopis duobus, Ticinenſi videlicet & Bergomati, judicii ferendi munus injunxit. Deſcripſi ego ex authentico exſiſtente in Archivo Monachorum Ciſtercienſium Sancti Ambroſii Majoris Mediolanenſis; atque haec ibi occurrunt.

In Placito Ticinenſi coram Johanne ipſius Urbis & Adelberto Bergomate Epiſcopis, Regis Berengarii Miſſis, Gaidulfus Abbas Monaſterii Sancti Ambroſii Mediolanenſis, litem agit contra quoſdam ſuo Monaſterio ſubjectos, qui ſe Aldios, & non Servos eſſe contendebant, circiter Annum 908.

DUm *in Dei nomine*, *Civitate Papia*, *in ſacro Palatio*, hubi Domnus Berengarius Rex preerat, *in laubiam majorem*, ubi ſub Teuderico dicitur, *in judicio reſederet* Johannes *venerabilis* Epiſcopus *ſancte* Ticinenſis Eccleſie, *&* Adelbertus *ſancte* Bergomate Eccleſie, ab ipſo Principe conſtituti *una cum* Domno Aihone Archiepiſcopo *ſancte* Mediolanenſis Eccleſie, *reſedentibus cum eis* Petrus *&* Adelmannus Epiſcopis, *Guntardus & Dido* Comitibus, *Gauſus* Vaſſus Domni Regis, *Adelgrauſus*, *Walpertus*, *Farimundus* . . . . . *Donumdei*, *Johannes*, *item Johannes*, *Stabilis*, *Thomas*, *Leo*, *Rafredus*, *Ragifredus*, *Adelgiſus*, *Gaidoaldus*, *& item Ragifredus* Judices Domni Regis, *Aupaldus* Judex Mediolanenſis, *Aribaldus*, *Leopertus*, *& Petrus de Civitate Papia*, *Ariprandus de Blaſſonno*, *Arialdus filio Tadoni* . . . . *Sibardus*, *Ildebertus*, *& Giſelbertus* Notariis, *& reliqui multis*. *Ibique eorum venerunt preſencia* Gaidulfus Abba Monaſterii ſancti Chriſti Confeſſoris Ambroſii, *ubi ejus ſanctum quieſſit Corpus*, *ſitum ſuburbium Civitatis Mediolani*, *& Boniprandus Judex Domni Regis* . . . . *Sancti Ambroſii*, *nec non Steffanus*, *Johannes*, *item Johannes*, *Lupus*, *Ambroſius*, *Lupus*, *Beſanius*, *Teodericus*, *Ambroſius*, *Urſus*, *Rimolo*, *Johannes*, *& item Johannes de Cevenna*, *Lupus* . . . . . *filius Madrevertus*, *Urſus*, *& Urſacio de loco Madronino*, *Johannes*, *Urſevertus &c. intencionem habentes*. *Dicebant ipſi Gaidulfus Abba* . . . . . reſedentibus in Madronino Johannes, Urſevertus, Petrus, Dominicus, Liutaldus, Raginaldus, Urſus abitantes loco Salvaniate, Munaldus, Mauricio, Dominicus, Johannace, Stefanace, & Laurencius abitantes locus, qui dicitur . . . . . Servi cum Lege eſſe debent Monaſterii Sancti Ambroſii & Curtis Lemontas: ſet neſſimus qua racione ſe ſubtraere querant de ſervicio ejuſdem Monaſterii & Curtis, & dicunt ſe Aldii eſſe, unde jam ante os dies ad racionem ego Gaidulfus . . . . . ejuſdem Monaſterii, preſencia Domni Andrei Archiepiſcopo, & iſti Ragifredi Judici, qui Miſſi Domni Imperatoris erant, & Judicum, ſeo relicorum ſtetimus. Ibi eos in judicio Servi a parte ejuſdem Monaſterii requiſivimus: ſed dum ic in palatio a Domno E . . . aldii eſſe deberent, & non Servi, dedi ego Boniprandus Advocatus waidam eorum per Judices recordatores, aut noticiam probandum, qualiter jam ante os dies preſencia jam dicti Domno Andrei Archiepiſcopi, & iſti Ragifredus . . . . . ejuſdem Monaſterii ſe manifeſtaſſent, & ipſi dederunt mihi waidam de Placitum. Ecce nos parati, & in preſentia abemus noticiam firmatam, qualiter iſti omnes Servi ejuſdem Monaſterii & Curtis Lemonta eſſe manifeſtaverunt

runt . . . . . *Lupus*, *Johannes*, *item Johannes*, *Lupus*, *Ambroſius &c.* & *Laurentius:* Verè, ſicut vos Gaidulfus Abba, & Boniprandus Advocatus dixiſtis, ita per omnia actum eſt, & taliter nobis per Judices recordatores, aut noticia ad probandum waidam dediſti, ſicut . . . . . . conſtitutum eſt Placitum per Judices recordatores, aut noticiam probandum, & finem legiptime faciendum. *Cum ipſi taliter egiſſent, fecerunt Auditores ipſi . . . . . relecta continebatur in ea inter cetera, qualiter Villa Belano in Laubia Solarii Sancti Ambroſii Curtis ipſius in judicio preſencia Domni Andrei . . . . biles omines intencionem abuiſſent Gaidulfus Abba Monaſterii Sancti Ambroſii & Adelricus Notarius Advocatus ipſius . . . . Lupone*, *Steſano*, *Johanne &c. intencionem de ſervicium eorum ſuper predictis omnibus* . . . . . . (Cetera temporis edacitate obliterata deſiderantur.)

A Archiepiſcopus Mediolanenſis, qui huic Placito interfuit, *Aibonis* nomine donatur. Eum Ughellius *Atbonem* vel *A.bonem* appellat, Epitaphium inſuper adferens, in quo *Attho Oldradus* inſcribitur. Sed quicumque non ignorat, aevo illo nondum invecta fuiſſe Cognomina, quae nunc in uſu habentur, falſi vitio laborare Epitaphium illud continuò intelliget. Egregium magnique faciendum, B alterum Placitum addo, cujus autographum in Archivo ſuo adſervat Capitulum Canonicorum Parmenſium. Hinc autem habemus, coram ipſis Hugone & Lothario Italiae Regibus celebratum fuiſſe Placitum in Palatio Ticinenſi, cui praefuit *Eneſaribo*, ſeu *Eneſarichus Comes Palatii*, ita appellatus ſub initium Placiti ejuſdem; C in fine autem, atque in ſubſcriptione Placito appoſitâ, nuncupatus *Sarilo Comes Palacii*. Itaque primo in loco ſcribendum videtur; *in eorum praeſentia eſſet Sarilo &c.* Vide ſupra Diſſertat. VII. de *Comit. Palatii*.

Placitum Ticini habitum coram Hugone & Lothario Regibus Italiae, & Curiae Proceribus atque Judicibus, in quo Eccleſiae Parmenſi adjudicatur Curticella, cui nomen Loculus, & Abbatia de Berceto, contra Albuinum Judicem, & Anſcharium Marchionem, Anno 935. una cum Placito peracto eâ de re, Anno 900 contra Adelbertum Marchionem, & cum Privilegio Hugonis Regis emiſſo pro Eccleſia Parmenſi, Anno 930.

D*Um in Dei nomine*, *Civitate Papia*, *in Palacium noviter aedificatum ab Domnum Ughonem glorioſiſſimum Rex in Caminata Dormitorii ipſius Palacii*, *ubi ipſe* Domnus Ugo & Lothario filio ejus glorioſiſſimi Reges praeeſſent, *in eorum preſentia* E- D neſariho Comes Palacii, *ſingulorum hominum juſtitiam faciendum ac deliberandum*, *evantque cum eis* Atto Vercellenſis, Batericus Yborienſis *ſanctarum Dei Eccleſiarum venerabilibus* Epiſcopis, Ubertus *illuſtris* Marchio, & filio idem Domni Ugoni piiſſimi Regis

gis, Ubertus, Lanfranchus, Gariardus, Gilo, Rainulfus qui & Albericus, Johannes, Teudinus, & Martinus Vaſſi idem Domnorum Regum, Johannes, Arnuſtus, Walfredus, Raginaldus, Walpertus, item Johannes, Adelgiſus, & Airaldus Judices Domnorum Regum, Otgerius & item Otgerius Vaſſalli ſupraſcripti Uberti Marchio, Berengarius Vaſſallo Domni Sigefredi Epiſcopo, Cenſaldus de Vico Colloni, Gariardus de Parpanenſe, & reliqui plures. Ibique eorum veniens praeſentia praedictus Domnus Sigefredus Epiſcopus ſancte Parmenſe Eccleſie, & Adelbertus Notarius, filio quondam Staudeverti, habitator eadem Civitate Parma, & Advocato praedicto Epiſcopio ſanctae Parmenſis Eccleſiae, & idem Domni Sigefredi Epiſcopo, & oſtenſerunt ibi Noticia una, & Praeceptum unum, ubi continebatur in praedicta noticia, ſicut hic ſubtus legitur.

Dum in Dei nomine (*), ad Curte Veloniano, finibus Parmenſe, qui eſt propria Domni Adelberti Comes & Marchio, ubi Bertaldus Vaſſus & Miſſus Domni Berengarii Regis in judicium reſidebat, per licentiam ipſius Domni Adelberti Marchioni, ſingulorum hominum juſtitias faciendas ac deliberandas, reſidentibus ibi cum eo ipſe Domnus Adelbertus Marchio, Deodatus Vicecomes, Adelbertus, Gundelprando, Benedicto, Amelgerio, Arifre, Gaudentio, Aultremundo Scavinis, Oberto, Sigefredo, Arimundo, Liutaldo, Vaſſis Domni Marchioni, Armanno, Warinus, Bevinus, Vaſſi Domni Elbungi Epiſcopus, Ramberto de Tuliore, Autecherio de Pezenano, Anſprando & Alaeverto germanis de Fleſo, Gariverto, Roiticbildo germanis, Bernardo de Vico Pauli, Ramberto,
A Gamberto de Gambaritico, Rimegauſo, Criſtofalo, Giſo, Giſelberto, Petrus, Conſtantinus Notariis, & reliquis multis: Ibique eorum veniens praeſentia Elbuncus venerabilis ſanctae Parmenſis Eccleſiae Epiſcopus, una cum ipſe Benedicto Scavino & Avocato ipſius Epiſcopio, & ibi oſtenſerant Praeceptum unum; & nos eum ab ordine relegi fe-
B cimus, & in eo relegiente continebat.

In nomine ſanctae & individuae Trinitatis. Karolus (**) divina favente clementia Imperator Auguſtus. Imperiali clementia congruum fore credimus, venerabilium locorum ſtatum jure Regni noſtri proſperis adhaereſcere ſucceſſibus, quia ſi Eccleſias omnipotentis Dei temporalibus donamus muneribus, theſaurum
C non deficientem nobis procul dubio theſaurizamus in celis, quod non conſumat erugo, nec fures effodiant, nec furari poſſint. Quapropter noverit omnium Sanctae Dei Eccleſiae, noſtrorumque fidelium, praeſentium ſcilicet ac futurorum, ſolercia, qualiter interventu ac petitione Berengarii, nec non & Walfredi ſublimium Comitum, dilectorumque Fi-
D delium & Conſiliariorum noſtrorum, Wibod ſancte Parmenſis Eccleſiae reverentiſſimus Epiſcopus, dilectus Fidelis noſter, noſtri Auguſtalis culmen poſtulavit regiminis, ut pro Dei amore, noſtrae, omniumque parentum noſtrorum mercedem, locellum quemdam, nomine Luculum, ſito in alpinis ac ſcopuloſis vaſtorum montium locis in Comitatu Par-
E menſis, juris Regni noſtri, ſibi & Eccleſiae ſuae concederemus cum finibus & terminis ſuis inter Gajum & Coſtam Finalem, decurrentibus videlicet finibus illis ab alveo torrentis, qui dicitur Incia per Montem Comanenſem, & inde protendentibus in Monte de Calabiana, declinantibus capud in Pratum Rotundum,

(*) Placitum hoc ſpectat ad Annum Chriſti 906.
(**) Ideſt Carolus Craſſus Imperator, Anno Chriſti 880. ſeu potius 881.

dum, venientibus ſcilicet illis per Montem de Valle Uttinaria, inde vero in Montem de Scaluga, deinde autem de Poſſeſi tranſeuntibus ſiquidem per Montem Almaria, & inde per Coſtam Finalem deſcendentibus in praenominatum Torrentem Inciam. Cujus precibus benigno favore inclinati, hoc noſtrum eidem Wibodo venerabili Epiſcopo, Fideli noſtro, juſſimus conſcribi Praeceptum, & hanc Imperialis noſtrae conceſſionis paginam, per quam praedictum locellum, nomine Luculum, ſitum in ſcopuloſis Montium locis infra Comitatum Parmenſem cum deſignatis finibus & terminacionibus cum omnibus ſuperioribus & inferioribus ſuis in integrum, ſicut ſupra inſertum eſt, donamus, concedimus atque largimur ſempiternalem jure proprietario eidem Wibodo Epiſcopo, ſuiſque ſucceſſoribus à parte praedictae Parmenſis Eccleſiae, ut habeat, teneat, poſſideat, ac fruatur perenniter tam ipſe Wibodus Epiſcopus quamque & ſucceſſores ejus a parte, ut dictum eſt, praelibatae Eccleſiae in aeternum omne publica inquietudine vel repeticione remota atque extincta. Si quis vero, quod minime credimus, noſtris & futuris temporibus contra hanc noſtrae donationis, conceſſionis, ſeu largicionis Praeceptum in ſupradictis finibus & deſcriptis terminationibus ab hinc & deinceps jam dicto Wibodo Epiſcopo, ſuiſque ſucceſſoribus injuſte aliquam moleſtiam intulerit, ſciat ſe compoſiturum auri optimi Mancuſos mille, medietatem Palatio noſtro, ac medietatem ſaepe nominato Wibodo Epiſcopo, ſuiſque ſucceſſoribus, quibus violentia inlata fuerit. Et ut hoc noſtrae donacionis ſeu conceſſionis edictum firmius habeatur, & diligentius ab omnibus obſervetur, manu propria ſubter confirmavimus, & Bulla noſtra juſſimus inſigniri.

Signum Domni Karoli ſereniſſimi Imperatoris Auguſti.

Inquirinus Notarius ad vicem Liutoardi Archicancellarii recognovi & ſubſcripſi.

Data III. Idus Martii, Anno Incarnationis Domini DCCCLXXX. (a) *& Domni Karoli ſereniſſimi Imperatoris Anno Primo, per Indictionem XIII.*

Actum Ticino, Palacio Regio in Dei nomine feliciter. Amen.

Cum ipſum Praeceptum ab ordine relectum fuiſſet, interrogati ſunt ipſis Elbuncus Epiſcopus & Benedictus ejus Advocatus, pro qua cauſa ipſum oſtenderent Praeceptum. Qui dixerunt: Verè pro ideo iſtum oſtendimus Praeceptum, ut ſciatis qualiter ego pars ipſius meae Eccleſiae ipſis rebus, quod in eo legitur, habeo & detineo jure proprietario, & eum ſciens & occultum vel conludioſum tenere non volo. Et quod plus eſt volo, ut dicant iſtis Domnus Adelbertus Comes & Marchio, & Berta conjuge ejus, vel iſte Boniprandus eorum Advocato, qui ad hic praeſens ſunt, ſi ipſis rebus, quod in eodem legitur Praeceptum, nobis parti noſtrae Eccleſiae contradicere volerent, an non. *Qui & ipſis* Adelberto *&* Berta *jocalibus, & Boniprando Advocato eorum profeſſi & manifeſti dixerunt, quod ipſum Praeceptum in omnibus bonum & verum eſt, & ipſis rebus, quod in eo legitur non contenderent, nec contradicere queſiſſent, quia cum Lege non poterant, ſed propriis ipſius veſtrae Eccleſiae eſſe debent. Cum haec omnia taliter actum & manifeſtum fuiſſet, paruit nobis ſubſcriptorum Judicum & Auditores eſſe rectum, & judicavimus, ut ammodo in antea ipſis rebus juxta ipſum Praeceptum ipſe Elbuncus Epiſco-*

pus

(*a*) Scribendum omnino videtur *DCCCLXXXI.* & *Indictione XIIII.* Vide infra Diſſert. XLI. de *Nominibus*, ubi de Imperiali Epocha Caroli Craſſi diſceptabitur. Authenticum hujus Chartae non vidi.

pus parti ſuae Eccleſiae habere & detinere deberet, & ipſis Adelberto *&* Berta *jocalibus, vel ipſe Boniprandus eorum Advocato fuiſſent ſibi exinde taciti & contenti; pro hac cauſa ad memoriam retinendum ammonuimus exinde Martinus Notarius hanc notitiam commemorationis ſcribere; quidem & feci Anno Domni Berengarii Regis Octavodecimo, Menſe Madio, Indictione* IX. (a)

Signum manu Bertaldi Vaſſus & Miſſus Domni Regis, *qui ut ſupra interfui.*

Signum manu Deodati Vicecomes, *qui ibi fuit.*

Ego Adelbertus Scavinus *ibi fui.*

Signum manu Amelgarii Scavino, *qui interfui.*

Signum manu Arfri *&* Gaudentii Scavinis, *qui ibi fuerunt.*

Ego Auferemundo Scabino *ibi fui.*

Ego Rimegauſo Notario *ibi fui.*

Ego Giſelbertus Notarius *ibi fui.*

Ego Criſtofalus Notarius *ibi fui.*

Ego Giſo Notario *ibi fui.*

Ego Petrus Notarius *ibi fui.*

Ego Othertus ibi fui.

Ego Arimundo ibi fui.

Signum manu Sigefredi *&* Liutaldi Vaſſis Domni Adelberti Marchio, *qui ibi fuerunt.*

Signum manu Almerici, & Armanni, & Warini, & Bevini, qui ibi fuerunt in praedicto Praecepto continente in ea ab ordine per omnia ita.

In nomine Sanctae & individuae Trinitatis. Ugo (b) *divino fretus auxilio Rex. Nihil apcius ob noſtrae ſublimitatis honorem, noſtrique regiminis corroboracionem facere credimus, quàm ſi ſanctarum Dei Eccleſiarum habentes ſollicitudinem earum dotes inconvulſas ſervare curamus, & juſtis fidelium pias aures accomodamus: ac per hoc omnium ſanctae Dei Eccleſiae, noſtrorumque Fidelium praeſentium & futurorum noverit ſagacitas, qualiter interventione* Aldae *amantiſſimae & cariſſime* Conjugis noſtrae, *ſeu* Ermengardae Comitiſſae *& dilectae* Sororis ac Conſiliatricis noſtrae, *nec non &* Samſon Comitis *nobiliſſimi, Fidelis noſtri,* Sigefredus *venerabilis ſanctae* Parmenſis Eccleſiae Epiſcopus, *dilectuſque Fidelis noſter, noſtrae ſerenitatis adiit celſitudinem, petens, quatinus Praecepta atque auctoritates piiſſimorum Auguſtorum vel Regum praedeceſſorum noſtrorum, omniumque, quodquod a tempore divae memoriae* Radchis Regis, *uſque ad praeſens noſtrum tempus ſui praedeceſſores praefatae ſanctae Parmenſis Eccleſiae acquiſierunt, Abbaciam ſcilicet de Bercetum in honore Sancti Remigii extructam in integrum, ac ejuſdem Parmenſis Civitatis diſtrictum, & omne jus publicum & tholoneum, ambitumque murorum in circuitu, & locellum quendam, Luculum nominatum, ſitum in alpinis ac ſcopuloſis vaſtorum montium locis in Comitatu Parmenſe, cum finibus & terminibus ſuis in integrum, ſicut in Praecepto bonae memoriae Karoli Imperatoris praedeceſſoris noſtri continetur, ceteraque etiam, quae a Praedeceſſoribus noſtris praelibatae Eccleſiae Parmenſi dudum collata ſunt, noſtri corroboratione Praecepti concederemus atque corroboraremus: eorum ſimul junctis condignis peticionibus ratam fore Deo pleniter exiſtimantes, atque ad remedium animae noſtrae proficere firmiter cognoſcentes, hos noſtrae auctoritatis apices inſcribi juſſimus. Quibus decernimus, ut jam dicta Abbacia ae Bercedo, & Diſtrictum juris publici Parmenſis Civitatis, cum ambitu murorum, ſive theloneum ejuſdem Civitatis, nec non & Curtem Regiam cum per-*

(a) Ideſt Anno Ch. DCCCCVI.

(b) Hoc Praeceptum ſpectat ad Annum Chriſti 930.

A *pertinentia ſua, & Pratum Regium, ſeu & Locellum illum, nomine Luculum; cum finibus & terminacionibus ſuis, ut dictum eſt, vel quidquit antiqui Reges ſeu Imperatores & reliqui homines Deum timentes memoratae ſanctae Parmenſis Eccleſiae ſuis Praeceptis vel teſtamentis contulerunt, & poſtea praecellentiſſimi Reges atque Auguſti ſua auctoritate confirmaverunt, juſte & legaliter, ſtabili,* B *atque inconvulſa, noſtris futuriſque temporibus in ſua poteſtate vel jure ſuae ſanctae Parmenſis Eccleſiae praeſcriptus Sigefredus Epiſcopus, ſuique ſucceſſores perpetualiter teneant. Statuimus etiam, & modis omnibus interdicimus, ut nullus ſub Regno noſtro conſtitutus, de rebus ſupra taxatae Eccleſiae in quibuſcumque Comitatibus vel locis aliquam dimi-* C *norationem facere, aut alias quaslibet annuales dominationes, aut conſuetumdinaria more exigere vel tollere aliquit, aut Clericos ejuſdem Eccleſiae in perſonis vel domibus ſuis laedere audeat, ſed repulſa omni injuſta conſuetudine liceat praetaxato venerabili Epiſcopo Sigefredo, ſuiſque ſucceſſoribus, omnes res jam di-* D *ctae Parmenſis Eccleſiae, de quibus legitimam veſtituram tenuit, vel tenere dinoſcitur, aut in futurum tentura eſt, cum univerſis ſibi ſubjectis ſub immunitatis noſtrae defenſione quieto ordine tenere, atque pro incolomitate noſtra altiſſimum Dominum exorare. Omnimodis etiam praecipimus, ut ſi de rebus jam dictae Eccleſiae ullam diminorationem* E *quislibet facere temptaverit, non ſit neceſſe jam dicto Epiſcopo ejuſque ſucceſſoribus ſive ejuſdem Eccleſiae cauſam peragentibus, ullam facere probationem, ſed diligenter per bonae fidei homines jurejurando finiatur, ut rei veritas declaretur. Quicumque ergo hujus noſtri Praecepti praevaricator extiterit, trecentas auri optimi Libras componere cogatur, medietatem Camerae noſtrae, & medietatem praefatae Parmenſis Eccleſiae & jam dicto Sigefredo Epiſcopo, ejuſque ſucceſſoribus, qui pro tempore fuerint. Quod ut verius credatur, diligentiuſque ab omnibus obſervetur, manu propria roborantes, de anulo noſtro ſubter annotari juſſimus.*

Signum Domni Hugonisglorioſiſſimi Regis.

Petrus Notarius ad vicem Gerlandi Abbatis & Archicancellarii recognovi & ſubſcripſi.

Data XVI. Kalendas Octubris, Anno Dominicae Incarnationis DCCCCXXX. Regni vero Domni Hugonis invictiſſimi Regis V. Indictione IV.

Juſſum Papiae, & Actum Parmae, in Dei nomine feliciter.

Erat Praeceptum ipſum manu propria idem Domni Hugoni glorioſiſſimum Rex firmatum, & ab ejus anulo ſigillatum. Noticia ipſa, & praedictum Praeceptum oſtenſi, & ab ordine lecti, interrogati ſunt praedictus Domnus Sigefredus Epiſcopus, & Adelbertus Notario & Aavocato ab his Judices & Auditoribus, pro qua cauſa praedicta Noticia, etiam dictum Praeceptum oſtenderent. Qui dixerunt: Verè ideo hic veſtri praeſentiae iſta oſtenſimus Noticia & Praeceptum, ut ne quislibet homo dicere poſſit, quod nos a parte praedicto Epiſcopio ſanctae Parmenſis Eccleſiae eis ſciens, aut occulte, vel conludioſe habuiſſemus vel detenuiſſemus. Et quod plus eſt, querimus, ut dicant iſte Albuinus Judex quondam Petri, idemque Judici filius, & Avocato Domnorum Regum, ſeu pars publica, qui hic ad preſens eſt, ſi noticia iſta & jam dictum Praeceptum bonum & verax ſunt, vel ſi jam dicta Curticella, qui vocatur Luculo, ſicut & in iſta noticia & Praeceptum, quae in ea continetur, vel in iſto alio Praecepto, quas iſte Dom-

Domnus Hugo piiſſimus Rex ſuae clementiae fecit parti jam dicto Epiſcopio praedictae ſanctae Parmenſis Eccleſiae da pars Domnorum Regum, ſeu pars publicae, & quicquid in ipſa Praecepta & Noticia continet quid a pars regia & pars publicae pertinuit, contradicere aut ſuſtrahere vult, an non. *Qui & ipſe Alboinus Judex & Avocatus dixit & profeſſus eſt:* Verè Noticia iſta & Praeceptum, quae in ea legitur, & in iſtum alium Praeceptum, quam hic oſtenſiſtis, boni & verax ſunt: & praedicta Curticella, quae vocatur Luculo, cum ſua pertinencia, ſicut fines diſcernitur, etiam dicta Abbacia, quae dicitur Berceto, ſive omnibus quicquid per iſtas Praeceptas in jam dicto Epiſcopio datas vel conceſſi ſunt da pars regia, & pars publicae pertinuerant partem jam dicto Epiſcopio, da pars regia & pars publicae, unde ego Advocatus ſum, non contradixi, nec contradicere quero, quia nec legibus poſſum, eo quod propriis parti jam dicto Epiſcopio juxta iſta Noticia & Praeceptum, quae in ea legitur, & juxta iſtum alium Praeceptum cum lege, & debent, & pars regia, ſeu pars publicae nihil pertinent ad habendum, nec pertinere debent cum lege. *Et dum ibi ad preſens eſſe* Anſcharius Marchio *quondam* Adelberti *idemque* Marchio filio, *& Raperto, qui & Azo, ſilio quondam Gaubaldi de loco Vedolio adjutores ejus, qui ejus cauſam ex Regia juſſione peragebat, interrogati ſunt ab eiſdem Domni Sigefredus Praeſule & Adelbertus Notario & Advocato, quid contra jam dictam Noticiam & praeceptum, que in ea legitur, ſeu in alium Praeceptum ad Domnum Hugonem emiſſum, qui ibi oſtenſerunt, & lecti eſſent, dicere volerent, vel ſi jam dicta Curticella, quae vocatur Luculo, cum ſua pertinentia, ſicut fines diſcerniſſent, parti jam dicto Epiſcopio contradicere aut ſubtrahere volerent, an non. Qui & ipſis* Anſchario Marchio, *& Raperto ejus Adjutor dixerunt & profeſſi ſunt.* Verè Noticia iſta & Praeceptum, quem in ea legitur, ſive iſtum alium Praeceptum, quam hic oſtenſiſtis, boni & verax ſunt; & jam dicta Curticella, qui dicitur Luculo, cum ſua pertinentia, ſicut fines diſcerniſtis, & quicquid da pars publicae pertinuit, quod in iſta legitur Noticia & Praeceptas, partim jam dicto Epiſcopio ſanctae Parmenſis Eccleſiae cum lege eſſe debent, & mihi Anſcharii nihil pertinent ad habendum, nec pertinere debent cum lege. *Et taliter ſe praedictus* Anſchario Marchio *exinde abwarpivit & abaſcito fecit. His actis, & manifeſtatio, ut ſupra facta, rectum eorum omnibus paruit eſſe, & judicaverunt, ut juxta eorum altercacionem, & praedictorum Alboini Judex & Avocato, ſeu* Anſcarii Marchio, *& Raperti ejus Adjutor, profeſſionem & manifeſtacionem, ut pars jam dicto Epiſcopio ſanctae Parmenſis Eccleſiae jam dictam Curticellam, que vocatur Luculo, & praedicta Abbacia, quae dicitur Bercetum, cum ſuorum pertinenciis, & quicquid da pars Regia & pars Publicae pertinuit, quod in ipſas continetur Praeceptas & Noticia ad ſuam proprietatem habere & detinere deberent. Et ipſis Alboinus Judex & Avocato, ſeu pars Regia, & pars Publicae, atque praedicti* Anſcharius Marchio, *& Rapertus ejus Adjutor manerent inde taciti & contenti. Et finita eſt cauſa. Et hanc noticia pro ſecuritate ipſius Epiſcopio ſanctae Parmenſis Eccleſiae fieri juſſimus.*

Quidem & ego Ritpertus Notarius & Judex Domnorum Regum ex juſſione ſu-

ſupraſcripto Sarilone Comes Palacii, *& Judicum ammonicione ſcripſi, Anno Regni Domni Hugoni & Lothari filio ejus gratia Dei Reges, Deo propicio, Domni Hugoni Decimo, Lotharii vero Quinto, XIV. Kalendas Octubris, Indictione IX.*

Sarilo Comes Palacii ſubſcripſi.

Atto Dei gratia Epiſcopus interſui.

Johannes Judex Domnorum Regum interſui.

Arnuſtus Judex Domnorum Regum interſui.

Johannes Judex Domnorum Regum interſui.

Walpertus Judex Domnorum Regum interſui.

Walfredus Judex Domnorum Regum interſui.

Adelgiſus Judex Domnorum Regum interſui.

Lanfrancus ibi ſui.

Auctor eſt Florentinius in Vita Mathildis Comitiſſae Lib. 3. pag. 42. Hubertum Hugonis Regis filium extra nuptias natum, tantummodo poſt Annum DCCCCXXXVI. *Tuſciae Marchionem* fuiſſe conſtitutum. At heic, ideſt Anno DCCCCXXXV. (hunc enim indicare videtur *Indictio Nona*, ſiquidem ea Kalendis Septembribus immutata fuerit) nos habemus Hubertum jam *illuſtris Marchionis* titulo donatum. Attamen minime certum eſt, an ex Tuſciae Praefectura eidem jam collata obvenerit Huberto haec appellatio. Quod ſi ad ſubſequentem Annum integrum DCCCCXXXVI. referenda eſt *Indictio IX.* locus conjiciendi rectius aperitur, eum ante Kalendas Octobris Anni DCCCCXXXVI. renuntiatum fuiſſe Tuſciae Marchionem. Hinc etiam diſcimus, *Attonis Vercellenſis Epiſcopi* celebris inaugurationem ad Epiſcopatum maturius eſſe ſtatuendam, quàm Ughel-

A lius cenſuerit, illam referens ad Annum DCCCCXLV. Deſideratur etiam in Catalogo Eporedienſium Epiſcoporum apud eumdem Ughellium *Batericus Yborienſis*, hoc eſt, *Eporedienſis*, in hoc Placito commemoratus. Complectitur autem Charta haec Placitum alterum Anno DCCCCVI. habitum in agro Parmenſi *in Curte propria Domni Adelberti Comes &* B *Marchio*. Sed quis Adelbertus iſte? Duos ea tempora agnovere Adelbertos, quorum unus cognomento *Dives*, Tuſciae Marchionis dignitate inſignitus erat; alter verò eodem titulo Eporedienſi Civitati, & conterminis locis praeerat, uti in Antiquitatibus Eſtenſibus oſtendi. Sed Tuſciae Re- C gulum heic memorari, ea evincunt, quae ſequuntur. Nempe is appellatur *Adelbertus Comes & Marchio, & Berta conjux ejus*. Nimirum Berta appellata eſt uxor Adelberti II. Tuſciae Marchionis. Ex hac etiam Charta elucet, emendationem adhibendam eſſe Catalogo Epiſcoporum Parmenſium in Italia Sacra Ughel- D lii, ubi *Elburgus* nuncupatur, qui uti ex iſta Charta apparet, *Elbuncus* erat ſcribendus. Denique in Diplomate Hugonis Italiae Regis, quod heic itidem continetur, memoratam videas *Aldam* ejus uxorem. *Et Ermengardam* ſororem, quae Adelberto Eporedienſi Marchioni nupſit; uti & *Samſonem Comitem*, qui a Liutprando E Ticinenſi in Hiſtoria appellatur *praepotens Comes*. Huic Hugonis Regis Praecepto alterum ſimile profert Ughellius Tom. 2. Ital. Sacr. pag. 198. primae editionis, ubi eaedem notae Chronologicae occurrunt, quae in Praecepto nunc a me edito viſuntur. Sed quei ſe res habeat, viderint alii: autographum enim Ughelliani Diplomatis egomet ſub oculis habui, ibi-

que legebam: *Data XV. Kalendas Octubris Anno Dominicae Incarnationis DCCCCXXIX. Regni vero Domni Hugonis invictiſſimi Regis Quarto, Indictione Tercia. Actum Parmae in Dei nomine feliciter. Amen.* Denique in hujus Placiti Charta memoratur *Anſcharius Marchio quondam Adelberti Marchionis filius.* Is autem eſt, quem Liutprandus Ticinenſis in Hiſtor. Lib. 4. Cap. 4. his verbis deſcribit: *Anſcarius Berengarii* (qui poſtea Rex Italiae fuit) *frater, quem ex Adelberto Ermengarda Regis Hugonis genuit ſoror, virium audaciâ potentiâque clarebat.*

A In his vero Placitis in more habuerunt Clerici praeſertim & Monachi patrocinium Regis, ſive Imperatoris implorare contra ſuorum bonorum vexatores. Si juſte id petebatur, conſuevit Princeps, aut ejus Miſſi, *Bannum* mittere ſuper ea bona, ac poenam promulgare adverſùs infeſtatores eorumdem. En exempla B geminorum Placitorum ab ipſis Auguſtis habitorum, e quibus primum archetypum vidi in Tabulario inſignis Monaſterii Patavini Benedictinorum Sanctae Juſtinae.

Decretum Henrici Imperatoris Tertii promulgatum in Placito Patavii habito pro tutela quorumdam bonorum, ad Monachos Sanctae Juſtinae Patavinae ſpectantium, Anno 1095.

D*Um in Dei nomine in Civitate Patavi in Broilo juſta Epiſcopalem Domum in judicio reſidebat* Domnus Henricus, *Dei gratia,* Tercius, Romanorum Imperator Auguſtus, *adeſſet cum eo* Walbrunus Veronenſis Epiſcopus ac Cancellarius, Bruchardus, & Walnerius Marchiones, Bonefacius Comes, Manfredus Comes, *Hiſnardus, Aldecherius, Aichardus, Ugo, Gumbertus* Judices, *Peregrinus de Verona, Ubertus de Fontanaviva, Cono, Gumbertus de Talſano, Odelricus de Salvazano, Ucho, de Caſale, Baronzello, & Cono Patuaro, Bernardus Almenardo, Odo de Juſtinus Judex, & reliqui plures. Ibique in eorum veniens preſentia Johannes Presbyter & Monachus, Prior Monaſterii Sancte Juſtine, cum ceteris Monachis ejuſdem Monaſterii, inſimul cum Ingelero Avocato ſupraſcripti Monaſterii, retulerunt & ceperunt dicere, ac poſtulare mercedem.* Petimus ad vos, Domne Imperator, C ut vos propter Deum, ac veſtram mercedem, ut mittatis bandum ſuper nos, & ſuper illas res, quas res Litulfus de Cararia hic in veſtra preſentia nobis refudavit. Scilicet Curtem, que vocatur Monteſilice, cum omnibus rebus ad ipſam Curtem pertinentibus, & ſuper illas res, quas Milo & Henricus germani ſi- D militer hic in veſtra preſentia nobis refudaverunt: ſcilicet Villa, que dicitur Lignaria, & Villa, que dicitur Ronchi, cum omnibus pertinentiis ſuis, & Villa, que dicitur Tribano, & Caput Silve. *Tunc cum predictus Domnus Imperator taliter audiſſet mercedem, per Judicum conſilium, que ibi aderant, & per fuſtem, quem in* E *ſua tenebat manu, miſit bandum ſuper predictos Monachos & ſuper eorum Avocatum, & ſuper predictum Monaſterium, & ſuper predictas omnes illas res, que ſuperius leguntur in integrum, ut nullus quislibet homo predictum Mona-*

A naſterium, *de predictis rebus inquietare aut moleſtare, vel deveſtire audeat. Qui vero hoc fecerit, ſciat ſe compoſiturum auri optimi Libras centum, medietatem Camere Domni Imperatoris, & medietatem a predictum Monaſterium Sancte Juſtine. Et inſuper miſit bandum, ut nullus Epiſcopus, nulluſque Abbas predictas res audeat in beneficium alicui dare vel per titulum pignoris alicui obli-*
B *gare, vel quodcunque ingenium a manibus Fratrum auferre. Qui vero hoc fecerit, ſciat ſe compoſiturum Parti Publice auri optimi Libras centum. Finita & cauſa, & Noticia pro ſecuritate ſupraſcriptum Monaſterium Sancte Juſtine fieri ammonuerunt.*

Quidem & ego Johannes Notarius ex
C *juſſione Domni Imperatoris, & Judicum amonitione ſcripſi Anno ab Incarnatione Domini noſtri Jeſu Chriſti Milleſimo Nonageſimo Quinto, Secundo Kalendas Junii, Indictione Tercia.*

Ego Henricus *Dei gratia* Tertius Romanorum Imperator Auguſtus *ſubſcripſi.*

✠ *Ego* Wilbrunus Cancellarius *ex juſſione Domni Imperatoris manu mea ſubſcripſi.*

✠ *Ego* Iſnardus Judex *ſubſcripſi.*
✠ *Ego* Aldegerius Judex *interfui.*
✠ *Ego* Ugo Judex *interfui.*
✠ *Ego* Gumbertus Judex *interfui.*
✠ *Ego* Agichardus Judex *interfui.*
✠ *Ego* Peregrinus Judex *interfui.*

Alterum e membranis Ferrarienſibus excerptum ad me miſit Joſeph Antenor Scalabrinius Ferrarienſis, antiquitatum amantiſſimus, & Eccleſiae Sanctae Mariae in Bucca Rector.

Placitum Gubernuli habitum ab Henrico inter Imperatores Quarto, in quo Canonicis Regularibus Curtis Melariae patrocinium ſuum largitur, Anno 1117.

D *Um in Dei nomine, die Sabbati . . . . . Idus Madii, in loco Gubernulae, ſcilicet prope Eccleſiam . . . . . gratia Quartus Romanorum Imperator Auguſtus in juditio reſideret ad juſtitias faciendas ac deliberandas; adeſſent cum eo Wernerius Bononienſis, Ubaldus de Carpenedia,* Judices; *Arduinus de Palude, Opizo de Gunzaga,*
E *Saſſo de Bibianello, Girardus de Plaza, Siefredus de Bondeno, Rolandus de Runco Rolandi, Ratikerius de Gunzacha, Odo de Mala, & reliqui quamplures. Ibi in illorum veniens preſentia Wibertus Prior de Curte Melara Sancti Salvatoris, una cum fratre ſuo Johanne Presbitero, cepit poſtulare mercedem Deo, ac Domno Imperatori piiſſimo, ut ipſe juſtitiam faceret de tanta oppreſſione, quam de predicta Curte Melara Sancti Salvatoris* a Miniſtris Comitiſſae de Revere *injuſte paciebatur. Tunc Domnus Imperator juſtitiae paciſque amator, ac omnium Eccleſiarum deffenſor, miſericordia motus, per Judicum conſilium, per lignum, quod in ſua tenebat manu, Bannum Imperiale ſuper predictum Wibertum Priorem, & ſuper Curtem Melaram, & ſuper omnes res & poſſeſſiones, piſcationes, venationes, & ſuper omnia bona & jura, que prefata Eccleſia Sancti Salvatoris in Curte Melara, vel extra Curtem tunc habebat, vel in antea Deo propitio adquiſitura*

erat

erat legitime: ſcilicet, ut nullus Patriarcha, Archiepiſcopus, Epiſcopus, Dux, Marchio, Comes, Vicecomes, Capitaneus, Vavaſſor, Advocatus, Gaſtaldio, Villicus, Decanus, vel aliqua magna parvaque perſona predictum Priorem, ſuoſque ſucceſſores de prefata Curte Melara, vel de Cella Sancti Stephani, ſine legali juditio diſveſtire, moleſtare, vel inquietare audeat. Qui vero infringere hoc Preceptum temptaverit, ſciat ſe compoſiturum centum Libras auri, medietatem Imperatoris Camere, & medietatem predicto Priori Sancti Salvatoris, ſuiſque ſucceſſoribus ejuſdem Eccleſie Sancti Salvatoris & Stephani de Melara ſervientibus.

Factum eſt hoc Anno ab Incarnatione Domini noſtri Jeſu Chriſti Milleſimo Centeſimo Decimo Septimo, Indictione VIIII.

A

✠ Henricus *Dei gratia* Romanorum Imperator Auguſtus.

✠ *Ego* Wernerius Judex *aſſui & ſubſcripſi.*

✠ *Ego* Ubaldus Judex *interfui & ſubſcripſi.*

B

✠ *Ego* Obertus Domni Henrici Imperatoris Judex *interfui, & per ejuſdem Imperatoris preceptum hanc notitiam ſcripſi.*

Ejuſdem Banni, ſive protectionis Caeſareae donum, ipſi Regii Miſſi facultatem concedendi habuere. Atque heic exerere volo duo Placita in eadem Civitate Veronenſi habita, C atque ex Archivo Cathedralis Patavinae Eccleſiae depromta.

Bannum in Placito Veronenſi emiſſum a Bennone Oſnaburgenſi, & Odone Novarienſi Epiſcopis pro tutela Canonicorum & Clericorum Eccleſiae & Dioeceſis Patavinae, Anno 1077.

D*Um in Dei nomine in Caminata Monaſterii Sancti Zenonis in judicio reſidebat* Domnus Benno Oſnebrugenſis Epiſcopus, & Odo Novarienſis Epiſcopus, *adeſſet cum eis* Albertus Marchio, *& Albertus Alamannus, & reliqui* Proceres Italiae, & Judices ſacri Palacii *Walcauſus, Bonushomo, Johannes &c. & reliqui plures. Ibique in eodem judicio venerunt Milo Archidiaconus, & Liutefredus ſimiliter Archidiaconus, & Adam, & Ubertus Presbiter, & Aribertus Presbiter cum Canonicis ſuis, & Martinus Archipresbiter de Sancta Juſtina, & Johannes Archipresbiter de Rovolone, & Vitalis Presbiter &c. cum Bertaldo Advocato eorum. Et petierunt ad ſupraſcriptos Epiſcopos, ut ipſi propter Deum* D *& anime Domni Regis mercedem mitteret bannum ſuper ſupraſcriptos omnes Presbiteros & Clericos ad partem predictarum Eccleſiarum de Plebibus Muntegaldi, & Rovolone, Lixaro, Adrino, Caltana, Cauſelve, Cona, Tribano, Maſerada, Albegnaſega, Abano, Terricla, Galcignano, Luviglano, Curterodulo, Sarmaza, cum omnibus ſuis Capel-* E *lis ad ſupraſcriptas Plebes pertinentibus, poſitis in Epiſcopatu Patavenſi in integrum. Similiter petiverunt ſuper quarteſem & decimas & omnes res ad ſupraſcriptas Plebes pertinentes de dotibus & de omnibus rebus ad ſupraſcriptas Plebes pertinentibus, ut nullus quislibet homo ſupraſcriptos omnes Presbiteros & Clericos ad partem ſupraſcriptarum ſanctarum Eccleſiarum de jam dictis omni-*

bus

bus rebus, ſeu de quarteſimis decimarum diſveſtire vel moleſtare preſumat ſine legali judicio. Et cum ipſi omnes jam dicti Clerici ſimul cum Bertaldo Advocato eorum taliter petiviſſent, tunc ipſe Domnus Benno, & Odo Epiſcopi miſerunt bannum ſuper jam dictos Clericos omnes, & ſuper jam dictum Advocatum ad partem ſupra dictarum Eccleſiarum de ſupra dictis omnibus rebus & quarteſimis, in centum Libras auri, ut nullus quislibet homo &c. Et hanc Noticiam, qualiter acta eſt cauſa, ipſi predicti Epiſcopi fieri juſſerunt.

A *Quidem & ego Wido Notarius ſacri Palacii ex juſſione predictorum Benni & Odonis Epiſcoporum & Judicum amonicione ſcripſi, Anno ab Incarnacione Domini noſtri Jeſu Chriſti Milleſimo Septuageſimo Septimo, Regni vero predicti Domni Tercii Henrici Regis Anno Viceſſimo Quarto, X. die Menſis Marcii, Indictione Quintadecima.*

B Ego Benno Oſnebrugenſis Epiſcopus *ſubſcripſi.*

Odo *divina gratia* Novarienſis Epiſcopus *ſubſcripſi.*

Ego Gandulfus Judex *interfui.*

Ego Walcauſus Judex *interfui.*

Gregorius Epiſcopus Vercellenſis, & Odelricus Miſſi Regis Henrici in Placito Veronenſi bannum emittunt pro tutela Canonicorum Eccleſiae Patavinae, Anno 1077.

D*Um in Dei nomine, in ſuburbio Civitatis Verone, in caſa Monaſterii Sancti Zenonis in judicio reſidebat* Domnus Gregorius Cancellarius & Epiſcopus Vercellenſis Ecclefie, & Odelricus Miſſus Domni Enrici Regis, *ad juſticiam faciendam ac deliberandam; reſidentibus cum illis* Boſo Comite, & *Alberto Alamanno, Walcauſo &c.* Legiſperitis; *Wido de Landriano, Erizo de Cararia, Rufus de Montagnone, Ugo de Baone, & reliqui plures. Ibique in eorum preſentia venerunt Milo Archidiaconus, & Litteſredus Diaconus, & Adam &c. Diaconi Canonice Sancte Marie Patavenſis Eccleſie una cum Bertaldo Advocato eorum, & ceperunt dicere:* Domne Gregori Cancellari ac Epiſcope Vercellenſis, & Domne Odelrice Miſſi Domni Enrici Regis, volumus & deprecamur, ut vos propter Deum & animam Domni Imperatoris mittatis bannum ſuper nos Canonicos Sanctae Mariae Patavenſis Eccleſiae una cum

C Advocato noſtro, & ſuper maſſaricias . . . . . quae jacent in Comitatu Patavino, & infra finem de Villa, quae dicitur Galzegnano, & in ejus finibus cum omnibus &c. *Et cum ſupradicti Canonici taliter retuliſſent, tunc Domnus Gregorius Cancellarius ac Epiſcopus Vercellenſis, & Odelricus Miſſus Domni Einrici Regis per*

D *fuſtem, quem tenebat in ſuis manibus, miſit bannum ſuper jam dictos Canonicos &c.*

Quidem & ego Ugo Notarius & Judex ſacri Palatii ex juſſione Domni Gregorii Cancellarii ac Epiſcopi Vercellenſis & Odelrici Nuncii Domni Einrici Regis, & Judicum ammonicione ſcripſi, Anno ab Incarnatione Domini noſtri Je-

E *ſu Chriſti Milleſimo Septuageſimo Septimo, Regni vero Domni Tercii Einrici Regis Anno Viceſimo Primo, XIV. die Menſis Marcii, Indictione XV.*

Ego Gregorius Vercellenſis Epiſcopus & Cancellarius *ſubſcripſi.*

Ego Walcauſus Judex *interfui.*

Ego

Ego Marcus Judex *interſui*.

✠ *Signum manus ſupraſcripti* Domni Odelrici Miſſi Domni Heinrici Regis.

In utroque Placito Lector animadvertat velim *Domnum Tercium Einricum Regem* nuncupari. Hoc ſane inſuetum. Innumera ſunt monumenta, in quibus is *Heinricus Quartus Rex* dicitur, atque heic ego duo tantùm ex multis excerpta proferre ſtatui. Primum deſcripſi e vetuſto apographo, exiſtente apud Monachos Benedictinos Sancti Salvatoris Ticinenſis & ſpeciem autographi ad primum aſpectum referente.

Henrici IV. Regis Germaniae ac Italiae Diploma, quo Monachis Ticinenſibus Sancti Salvatoris omnia illorum jura confirmat, Anno 1077.

IN *nomine ſanctae & individuae Trinitatis*. Heinricus Quartus *divina favente clementia* Rex *ſecundùm voluntatem Dei Salvatoris noſtrique liberatoris quicquid confirmationis & proprietatis ad Eccleſiarum Dei Sanctorumque ſuorum exaltationem prebuerimus, id nobis ad eterne beatitudinis bravium, & ſecularis vite profectum eſſe profuturum veriſſime credimus. Igitur omnium ſancte Dei Eccleſie fidelium noſtrorumque, preſentium ſcilicet ac futurorum noverit univerſitas, qualiter nos pro Dei omnipotentis amore, & Patris noſtri, noſtreque anime, &* amite noſtre Adheleide *amore & remedio* . . . . . . Comitis noſtri *fideliſſimi* Adalberti, *etiam Alemanni Brixienſienſis* (ſic) *Vexilliferi*, *rogante* Domno Genexio *venerabili* . . . . . Adheleida ſancte Imperatricis Auguſte *memorie concedimus & confirmamus atque corroboramus noſtra Regali* . . . . *ideſt* . . . . . *& conſecrata in onore Sancti Martini in loco Marinco, cum omnibus pertinentiis ſuis, & rebus, quas habet & Deus donare* . . . . *donatas a bonis hominibus, nec non etiam terram noſtri Bononis, & vineas & pratas & ſediminas & inſulas ſine ullo tenore* . . . . . *quas olim* . . . . . *amus & donamus, &* B *terram aliorum hominum, quas Deus omnipotens permiſerit donare ſeu judicare ſupradicte Eccleſie Sancti Martini noſtris temporibus ſuis* . . . . *ſucceſſoribus. Hec igitur omnia idem venerabili Monaſterio Domini Salvatoris nos pro ſalute anime noſtre, noſtrorum parentum, Regali munimine & Precepto confirmamus, concedimus & corroboramus & imperpetuum jure & abenda tenenda* C *ſancimus. Precipiendo vel precipientes denique jubemus, & hac Regali auctoritate judicamus, ut nullus Dux, Archiepiſcopus, Epiſcopus, Marchio, Comes, Vicecomes, noſtrumque Miſſum, Gaſtaldium, Sculdaſcius, nullaque magna parvaque perſona predictum Abbatem Genexium, ejuſque ſucceſſores imperpetuum de* D *predicta Eccleſia Sancti Martini ejuſque pertinentiis, mobilibus, & immobilibus, inquietare, moleſtare, vel diveſtire ſine Regali & legali juditio preſumat. Si quis igitur Archiepiſcopus, Epiſcopus, Marchio, Comes, Vicecomes, aut noſtrum Legatum, Gaſtaldium, Sculdaſcius, aut aliqua Regni noſtri magna parvaque perſona contra hanc noſtra auctoritate & Regia confirmatione agere temtaverit,* E *vel in aliquo ſanctum locum inquietare, moleſtare* . . . . . *voluerit, reus noſtre Curie judicetur, & centum Libras auri ſol-*

ſolvere cogatur, medietatem Camere noſtre, & medietatem prelibato venerabili Abbati, ejuſque ſucceſſoribus imperpetuum: & inſuper, quod deterius eſt, cum Juda traditore Domini Salvatoris, in cujus nomine jam dictum Monaſterium conſtructum eſt, aeternis deputetur incendiis. Ut autem verius credatur hoc Preceptum, noſtra auctoritate peractum, preſentem paginam . . . . propria . . . infra corroborantes, ſigillo noſtro juſſimus inſigniri.

A

Signum Domni Heinrici Quarti Regis *invictiſſimi*.

Gregorius Vercellenſis Epiſcopus & Cancellarius, vice Domni Hitulfi Colonienſis Archiepiſcopi & Archicancellarii, recognovit.

Locus ✠ Sigilli Cerei.

Datum Tercio Nonas Aprilis Anno ab Incarnatione Domini noſtri Jeſu Chriſti Milleſimo Septuageſimo Septimo, Indicione XV. Anno autem ordinationis quidem Domni Heinrici IV. Regis *XXVI. Regni vero XXIIII.*

Actum Papiae feliciter. Amen.

B

En alterum exemplum ex archetypo depromptum, quod mihi oblatum eſt Lucae in Archivo inſignis Monaſterii ſacrarum Virginum Sanctae Juſtinae.

Diploma Henrici IV. Regis Germaniae ac Italiae, quo Herithae Abbatiſſae Monaſterii Lucenſis Sancti Salvatoris omnia bona ac jura confirmat, Anno 1081.

C

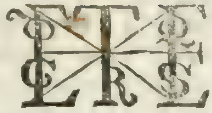
IN *nomine Sancte & individue Trinitatis.* Heinricus *divina favente clementia* Quartus Rex. *Quicquid locis divino cultui mancipatis noſtrae liberalitatis munere conferimus, id nobis ad aeternae retributionis remunerationem prodeſſe minime diffidimus. Cognoſcat igitur omnium fidelium ſancte Dei Eccleſie, ſeu noſtrorum, preſentium ſcilicet, futurorumque ſollertia, qualiter nos interventu, ac petitione fidelis noſtri* Bruchardi Cancellarii Lauſannienſis Epiſcopi *per hanc noſtri Precepti paginam, pro ut juſte & legaliter poſſumus, confirmamus & corroboramus Monaſterium Sancti Salvatoris, quod dicitur Briſciani, quod eſt infra murum Urbis Lucae conſtructum una cum* Heritha Abbatiſſa *cum omnibus Sanctimonialibus ibidem Deo famulantibus, que modo ſunt, aut pro tempore Deo inibi famulantibus, cum omnibus earum rebus, & proprie-*

D

tatibus, ſcilicet cum Caſtello, quod dicitur Caſtagnoro, cum omnibus ſuis, cum Villis in eodem loco Caprugnano, Corſanico, Caprile, cum omnibus rebus & per-

A pertinentiis, quas predictum Monaſterium habet & detinet in loco & finibus Coſa, & in loco & finibus Vico Morriano una cum terris, vineis, pratis, paſcuis, ſilvis, paſcentes, paſcuationibus, ac omnia ſubſtantia, quod idem locus mereretur habere. Confirmamus per noſtram Regalem potentiam per quod Monaſterium illud res habitas, & B adhuc in jure ipſius Monaſterii jure manentes poſſint in futuro contineri. Statuimus ergo, ac per hoc noſtrae confirmationis Preceptum, ut ab hinc & in futurum prefatum Monaſterium una cum omnibus ſuis rebus, vel familiis juſte pertinentibus, vel quecumque in antea per dationem religioſorum virorum, ſeu devotarum feminarum collatum extiterit, C ſub noſtri Precepti confirmatione permaneat, & nullus quislibet de predictis rebus, quas tunc tenere quiete ac legaliter videbantur, aliquam inquietudinem ullo umquam in tempore facere preſumat, ſed per hanc noſtram auctoritatem omnes res ipſius Monaſterii ſint defenſate ſub noſtri Precepti confirmatione. Volumus etiam, ut ſub noſtra immunitate idem D predictum Monaſterium noſtris & futuris temporibus exiſtat cum omnibus rebus ac familiis ad eum juſte pertinentibus. Et ſi aliquando Abbatiſſa obierit, de ſuis ipſis eligant, quam bone converſationis invenerint meliorem Abbatiſſam. Precipientes quoque jubemus & jubendo precipimus, ut nullus Judex publicus, aut alius ex judiciali poteſtate, E infra ipſum Monaſterium ſeu Eccleſias aut Villas vel agros aut reliquas poſſeſſiones in quibuſcumque locis aut territoriis ſeu molendinis, piſcationibus, aquis, aquarumque decurſibus, vel alia omnia ad jus ipſius Monaſterii pertinentes, vel que in antea in jure ipſius loci divina

pietate bonorum hominum voluntas voluerit augeri, ad cauſas audiendas vel freda exigenda, aut manſionaticum vel paratas faciendas, aut fidejuſſores tollendos, aut homines ipſius Monaſterii tam ingenuos quàm & Servos ſuper terra ipſius commanentes injuſte diſtringendos, nec ullas redibitiones vel inconſuetas occaſione requirendas ullo umquam tempore ingredi audeat, aut ea que ſupra taxata ſunt penitus exigere preſumat. Sed liceat memorate Heritbae Abbatiſſae, ſeu & his, que poſtea ejuſdem Monaſterii regimen habuerint, una cum ancillis Dei ibidem degentibus, tranquille vivere, & propoſitum Monachicae converſationis quiete ſervare, ac pro ſalute noſtra ſeu totius Regni noſtri ſtabilitate a Deo nobis collati, omnipotentis Dei miſericordiam implorare. Quapropter precipimus, ut nullus Dux, Marchio, Epiſcopus, Comes, Vicecomes, Caſtaldio, Sculdaſcio, Decano, ſeu aliqua noſtri Regni magna, parvaque perſona prenominatam Heritham Abbatiſſam, vel Abbatiſſam ſibi ſuccedentem, atque Sanctimoniales inibi Deo famulantibus, quomodo ſunt, aut in futuro inibi Deo ſervire debent, audeat moleſtare, aut inquietare preſumat, niſi in noſtra preſentia, aut Succeſſoris noſtri, vel Cancellarii noſtri. Si quis vero hujus noſtri Precepti quandoque, quod non credimus, violator extiterit, ſciat ſe compoſiturum auri optimi Libras centum, medietatem Camere noſtre, & medietatem Heritbae Abbatiſſae jam praedictae, ſuaſque ſucceſſores, ſeu Sanctimoniales inibi Deo famulantibus. Quod ut verius credatur, & diligentius ab omnibus obſervetur, manu propria roborantes, Sigillo juſſimus inſigniri.

Signum Domni Heinrici Auguſti Regis invictiſſimi.

Burchardus Epiſcopus & Cancellarius recognovit Anno Dominice Incarnationis MLXXXI. Indictione Quartâ, XIV. Kalendas Auguſti data: Anni autem Domni Heinrici XXVII. Regni vero XX . . . . .
Lucae in Chriſti nomine feliciter Actum. Amen.

Sigillum cereum.

Vidiſti in utroque Diplomate *Henricum Quartum Regem* appellari: id etiam tibi in aliis ejuſmodi monumentis occurrat. Quid eſt ergo, quod in ambobus Placitis Veronenſibus ante evulgatis is *Tertius Rex* dicitur? Ad haec in altero ex eiſdem Placitis legitur currente Anno MLXXVII. *Annus Viceſimus Primus Regni;* in altero autem, quod eodem Anno MLXXVII. datum eſt, ſcribitur *Annus Viceſimus Quartus*. Diſcordiam ſentis. Appellationem ſive Cognomen *Tertii* a conſuetudine abhorrens intueris. At ego progredior.

A Quod ſi quis ad Regis aut Auguſti Placitum ſuas querelas deferebat, neque dirimere controverſiam in praeſentia licebat ob facti obſcuritatem, tunc deſtinabantur e latere Principis, qui ad controverſiae locum accederent, reique veritate ibi per examen teſtium explorata, ſententiam ferrent. Id conſtabit ex Placito, quod mihi
B ſuppeditavit Chartarium, ſive Regeſtum Epiſcopii Cremonenſis, juſſu Sicardi celeberrimi ejus Urbis Epiſcopi, Ottone IV. Imperatore regnante conſcriptum.

Inquiſitio facta a Theodorico Miſſo Ludovici II. Imperatoris de juribus Cremonenſis Epiſcopi in naves Cremonenſium per Padum diſcurrentes, cum ſententia contra Cremonenſes de eodem Epiſcopo querimoniam facientes, Anno 852. aut 851.

Dum in Dei nomine Domnus Hludowicus Imperator ſuum generale Placitum detineret Civitatem Ticinenſem, ibique eidem proclamandum vene-
C *runt, ideſt Rothecarius, Dodilo, Gudipertus, & ceteri habitatores de Civitate Cremona, eo quod eis* Benedictus *venerabilis* Epiſcopus *ſancte* Eccleſie Cremo-

monenſis *multas violentias injuſte fe-
ciſſet de ſuis navibus, que adducunt ad
portum ipſius Civitatis, quod nobis ri-
paticum & paliſicturam ſeu paſtum de-
tuliſſet, que nos nec parentes noſtros an-
tea numquam dederunt. Quidem Dom-
nus glorioſiſſimus Imperator audiens hunc
clamorem, direxit de ſui preſentia* Miſ-
ſum Theodoricum *dilectum* Conſilia-
rium ſuum, *qui hec omnia diligenter
inquireret, atque diligenter definiret.
Tunc predictus Theodoricus veniens in
ipſum Palatium, ubi in judicio reſide-
bat* Hucpaldus Comes ſacri Palatii,
reſidentes cum eo Adelgiſo *&* Ache-
deo Comitibus, *cum reliquis* Judici-
bus Palatii, *ibi conveniens jam dictus
Benedictus Epiſcopus, & ſupradicti Cla-
matores: & cum ibi multum inter eos
de hac cauſa orta fuiſſet intentio, ſta-
tuit ipſe Theodoricus inter eos Placitum
in Civitate Cremone, ubi de hac cauſa
per veraces & idoneos homines circa ma-
nentes de ipſa Civitate inveſtigare aut
invenire potuiſſet per legem. Tunc ipſe
Theodoricus Miſſus Domni Imperatoris
veniens hic in Civitate Cremona in Do-
mum ipſius Eccleſie, reſidentibus cum
eo predictus Benedictus Epiſcopus, Lan-
depertus, & Aripertus, & reliqui plu-
res; ibique venientes ſupradicti habita-
tores cum reliquis habitatoribus de ipſa
Civitate aſſerebant, quod Benedictus E-
piſcopus eis multas violentias injuſte fa-
cit, eo quod eis ripaticum & paliſictu-
ram & paſtum ad riparios per vim ac-
cipiat, ſicut ad milites Comaclenſes;
quod nec ipſi nec anteceſſores eorum um-
quam dederunt, nec cum lege dare de-
beant. Ad hec reſpondebat prefatus Epi-
ſcopus, quod quotienſcumque quislibet ne-
gotiator cum ſuis navibus in ipſum por-
tum aplicat, omnia hec, ſcilicet Ripa-
ticum, Paliſicturam, & Paſtum ad Ri-
parios dare debeat ad partem Eccleſie
noſtre juxta iſtud pactum, quod* Dom-

A nus *bone memorie* Karolus Imperator
*confirmavit. Et ad hoc probandum te-
ſtes idoneos homines publicavit coram
ſupraſcripto Theoderico Miſſo Domni Re-
gis. In primis Odepertus Archipresbyter
dixit adjuratus in ſuo ſacerdotio:* Me-
moro ante tempora Domni Karo-
li & Pipini Regis, quod iſti ho-
mines, qui contra hanc ſanctam Ec-
B cleſiam de ipſo porto agunt, nec ipſi
nec ſui parentes naves proprias num-
quam habuerunt ſuas, nec de Coma-
clo Salem ad negotiandum in iſtum
portum numquam adduxerunt, niſi
moderno tempore Panchoardi Epiſco-
pi. *Leonardus Presbiter ſimiliter dixit.
Gundepertus Presbiter adjuratus in ſuo
ſacerdotio & inquiſito dixit:* Scio ad
C tempora Domni Karoli & Pipini Re-
gis, quod iſti numquam ſuas habue-
runt naves, quod de Comaclo Sale
ad negotium peragendum adduxiſſet,
niſi cum nave Comaclenſe commu-
niter cum militibus ſale, aut alias
ſpecies adduxerunt, & communiter
ripaticum & paliſicturam dabant par-
ti Regie & Eccleſie Cremonenſi juxta
D iſtud pactum. *Garibertus Presbiter ſe-
nex ſimiliter dixit. Antonius Presbyter
ſenex dixit:* Memoro, duodecim an-
nos, antequam Domnus Karolus in
Italiam ingreſſus fuiſſet, numquam
ſibi iſtos homines nec ſuos parentes
ſuas habere naves ad negotium pera-
gendum, niſi cum Comaclenſes com-
muniter Salem aut alias ſpecies ad-
E ducebant in iſtum portum, & de
communiter ipſum Ripaticum & pa-
liſicturam dabant juxta iſtud pactum.
*Lampertus adjuratus in ſuo ſacerdotio
dixit:* Scio tempore Panchoardi, &
Benedicti Epiſcopi, quod iſti, qui
in Comaclo pergebant, ſi Salem ad-
ducebant, in ſorte ſtabant, & ripa-
ticum & paliſicturam dabant, ſicut
Comaclenſes. Petrus juratus dixit.
Scio,

Scio, tempore Domni Karoli atque Pipini Regis. quod iſti, nec genitores ſui ſuas numquam habuerunt naves, cum in Comaclo peragerent, niſi communiter, cum Comaclenſes adducebant Salem ad negotium peragendum, & de communiter ripaticum & palificturam dabant, juxta iſtud pactum: & tempore Panchoardi & Benedicti Epiſcopi ceperunt cum ſuas pergere naves, in ſorte ſtabant, & ripaticum & palificturam dabant, & Riparios paſcebant, juxta iſtud pactum. *Rodelandus, Gaidevertus, Walpertus, & multi alii dixerunt ſicut Petrus. Cunimundus juratus dixit, quod tempore* Bernardi Regis *fuit Riparius, & ripaticum & palificturam dedit, & iſti legibus dare debent. Deusdei juratus ſimiliter dixit, niſi quod Riparius non fuit. Giſo juratus dixit ſicut Petrus, & addidit, quod de ſua nave dedit Ripaticum & Palificturam. Caſtabiles juratus dixit:* Scio infra triginta annos, poſtquam cum ſuas naves ceperunt pergere, dare Ripaticum & Palificturam. *Aribertus juratus dixit, quod poſtquam perrexerunt, ſic dederunt, ſicut iſtud pactum continet, & adjunxit, quod Riparius fuit & Ripaticum tulit. Demum poſt multos teſtes & multa ſimilia teſtimonia, manifeſte profeſſi ſunt, ſe non habere ullam firmitatem, per quam contra ſanctam Eccleſiam Cremonenſem vel ejus Pontifices ripaticum, vel palificturam ſubtrahere poſſent, ſed ipſos Sacerdotes & alios homines, qui de hac cauſa jurati vel inquiſiti dixerunt, omnia vera dixiſſe, & ſe ripaticum & palificturam & paſtum ad Riparios dare debere. Tunc Theodoricus interrogavit Landebertus Gaſtaldio de Sexpiles, ſimulque Ariperto Advocatum de ipſa Curte, ut ſi aliquod haberet firmitatem, aut homines, per quibus pars Regie ibidem de* A *ſupraſcripta ripa contradicere poterent. Qui dixerunt, quod* nec per homines, nec per ullam aliam firmitatem da parte Regi non habemus, nec invenire poſſimus, per quibus da parte ſupraſcripta Eccleſie ipſum ripaticum, vel palificturam ſubtrahere poſſimus. *Dum hec omnia taliter audiſſemus, & clare factum fuiſſet juxta ipſam* B *inquiſitionem vel eorum manifeſtationem, tunc paruit nobis, quorum ſupra, auditoribus rectum eſſe ita, & judicavimus, ut ipſi homines ripaticum, vel palificturam de ſuis navibus, juxta ipſum pactum de antea dare deberent. Et finita eſt cauſa. Unde qualiter acta, vel deliberata cauſa eſt, per augmentum & ſtabilitatem ipſius Eccleſie, me Petrone* C *Notarius ſcribere monuerunt.*

Quidem ego Petrus Notarius ex juſſione ipſius Theodorici Miſſo Domni Imperatoris ſcripſi in Anno Domnorum noſtrorum Hlotharii & Hludowici Imperatoribus Trigeſimo ſecundo, & Secundo, ſupraſcripta die, Indictione Quintadecima.

✠ *Signum manu* Theodorici, *qui* Miſſus *de hac cauſa inquirendum fuit,* D *& in omnibus actis interfui.*

✠ *Signum* Landeberto Gaſtaldio *in his actis interfui.*

✠ *Signum* Ambroſſioni Scavino *in his actis interfui, & hunc juditium dedit.*

Ego Goderam Gaſtaldio *in parte interfui.*

Ego Pertefre *ibi fui, & hoc judi-* E *cium dedit.*

Ego Leo Notarius *ibi fui, & hoc juditium dedi.*

✠ *Signum Bruningi de Humili Vico interfui.*

✠ *Signum Rotecharii de Cedraria interfui.*

Audevertus *Clericus* Capellanus Domni Imperatoris *interfui.*

Ego

Ego Rubo Diaconus ex parte ibi fui.
Ego Lampertus Diaconus ibi fui.
Ego Aribertus Diaconus interſui.
Ego Petrus Subdiaconus ibi fui.
Ego Radebertus Archipresbiter interſui.
Ego Rodemarius Subdiaconus interſui.
✠ *Signum Digiverti de Buciningo interſui.*
Angelbertus Subdiaconus ad omnia interſui.
Ego Richerius Clericus interſui.
Odelbertus Presbiter & Cuſtos Eccleſie Sancti Laurentii, ſita Brixianore, interſui.

Ex hac eâdem Chartâ habemus, anticipandum eſſe Epiſcopale munus *Benedicto Cremonenſi Antiſtiti* citius quàm opinatus fuerit Ughellius. Deſideratur autem dies & menſis in hoc Placito. *Indictio Quintadecima*, quae heic memoratur, ſpectat ad Annum MCCCLII. uſque ad Kalendas Septembris. Sed mihi dubitatio ſupereſt, num Kalendas ejuſdem menſis Charta conſcripta fuerit, quo caſu *Indictio XV.* indicaret Annum MCCCLI. Ceterum quae olim foret *Gomaclenſis Civitatis* fortuna, hinc apte intelligimus; illic enim Salinae exſiſtebant, e quibus Salem reliqua Langobardorum regio Circumpadana accepiſſe videtur, uti & ex ipſa Civitate non paucas merces. Conſule ſupra Diſſertationem XIX. *de Tributis*, & valde quidem commendandus fuit eorum temporum mos, quo Reges & Auguſti ipſi non aures ſolùm praebere conſueverunt juſtitiam poſcentibus, ſed etiam intereſſe publicis cauſſarum ac litium diſputationibus. Neque enim tam facile cuiquam Judicum fuit ad alicujus favorem contra aequitatis rationem inclinare, ipſo Principe vidente ac audiente, quem juſtitiae tutorem Populi reſpiciebant, & Conſiliarii recta ſuadentes ſtipabant. Poſt Imperatores ac Reges primus juſtitiae miniſter erat *Comes Sacri Palatii*, qui Placita indicebat, quacumque in parte Regni Italici foret. Beneventanum Ducatum excipio, in quem minime affirmare audeo, Magiſtratui huic aliquod fuiſſe jus. Tum in Diſſertatione VII. *de Comitibus Palatii*, tum in Antiquitatib. Eſtenſib. multis exemplis palam feci, quantus foret dignitatis hujus ſplendor. Is vel ipſo Rege, ſive Imperatore praeſente, judiciis praeerat; eoque praeſente ceterorum Regni Procerum auctoritas cedebat. Ad haec *Marchionibus* & *Ducibus* Placita habere, & controverſias Populi dirimere non licebat ſolùm, ſed etiam veluti neceſſarium munus injungebatur; idque intra fines duntaxat Ducatus, ſive Marchiae eis commendatae: non enim extra fas fuit. Exemplum res pervulgata minime poſceret; attamen unum adferre juvat Beatricis Comitiſſae & Duciſſae Tuſciae, quod ex autographo exiſtente in Archivo nobiliſſimi Noſocomii Senenſis Sanctae Mariae de Scala deſcripſit, dum vivebat, & ad me miſit Hubertus Benevoglientus Patricius Senenſis, quem Anno MDCCXXXIII. invida mors ſuſtulit.

Pla-

Placitum in Comitatu Cluſino habitum a Beatrice Duciſſa Tuſciae, ejuſque filia Mathilde, in quo Roca de Scanzano adjudicatur Mauro Abbati Monaſterii Sancti Salvatoris de Monte Amiata, contra Lanfrancum Epiſcopum Cluſinum, Anno 1072.

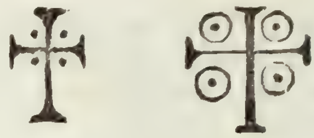
D*Um in Dei nomine in loco, qui vocatur Calceraki, reſideret* Domna Beatrix Comitiſſa ac Ducatrix, & Matilda ejus filia, *ibique aderat Raginerius*, & *Bernardus* Comites *ipſius* Comitatus Cluſini, & Epiſcopus Cluſinus, *nec non* & Senenſis Epiſcopus, *atque Ardericus* Judex, & *Ubertus*, *ſeu Girardus*, *atque Johannes*, & *Rolandus*, & *Petrus*, *atque Adelbertus* Judices, *ſeu Adegerius*, & *Johannes*, & *iterum Johannes* Cauſidicus, & *Payanus de Corſena*, & *Ildebrandus filius Widonis*, *atque Hugo filius Supe*, & *Tegizo*, & *Saxo filii quondam Ildebrandi*, & *Ubertus filius Bolei*, & *reliqui plures*. *Ibi in eorum preſentia venit* Maurus Habas de Eccleſia Sancti Salvatoris de Monte Amiata, *una cum Pepo Avocato ſuo*, & *retulit:* Habeo & teneo Rocam de Scanzano, una cum omnibus pertinenciis & ajacenſiis ad Curtem predicte Roce, & ad proprietatem a parte Eccleſie Sancti Salvatoris. Et ſi aliquis homo adversùs nos de predicta Roca & ejus pertinenciis aliquit dicere vult, paratus ſum cum eo ad racionem dicere, & legiptime finiendum. Et quod plus eſt, querimus, ſi Lanfrancus Epiſcopus Cluxinus, & Bonizo Abas de Sancto Petro de Campo, una cum Rolando Avocato ſuo aliquit de jam dicta Roca & ſuis pertinenciis, ut ſupra legitur, adversùs nos dicere, aut ſubtraëre aliquit querat, an non, dicant. *Tunc cum jam dictus Maurus Habas cum ſuo Avocato taliter retuliſſent ad hec predictus Epiſcopus Cluſinus*, & *jam nominatus Bonizo Habas cum predicto Rolando Avocato ſuo reſponderunt:* Verè jam dicta Roca cum ſuis pertinenciis, qualiter ſupra legitur, propria eſt parti Eccleſie Sancti Salvatoris, nec vobis eam contradicimus, nec contradicere querimus, quia cum lege non poſſumus, eo quod propria eſt Eccleſie Sancti Salvatoris, & cum lege eſſe debet. Nec ſcriptum, aut aliqualiter mutare habemus, per quam poſſimus adverſus vos exinde agere aut cauſare cum lege. Et inſuper ſpondemus & obligamus nos jam dictus Lanfranchus Epiſcopus, & Abas, una cum noſtro Avocato, ut ſi unquam in tempore nos aut noſtros ſubceſſores agere, aut cauſare preſumpſerimus, vel exinde omni tempore taciti & contenti non permanſerimus, vel ſi apparuerit ullum datum aut factum vel quodlibet ſcriptum, quod nos exinde in aliam partem feciſſemus, & clare factum fuerit, tunc componere promittimus nos, qui ſupra Lanfrancus Epiſcopus, & jam dictus Bonizo Abas ad tibi jam dicto Mauro Abati, tuiſque ſucceſſoribus a parte ſupradicti Monaſterii Sancti Salvatoris, pene nomine argenti Libras ducentum, & ſupraſcriptas res in duplum, qualiter pro tempore fuerint meliorate, aut valuerit in conſimilibus locis. Et ad hanc tranſhactionem confirmandam haccepimus nos, qui ſupra Lanfrancus Epiſcopus, & Bonizo Habas exinde Lau-

na-

nachild annullum aureum, & inſuper Libras treginta denariorum Lucenſium. *His actis rectum predictis Judicibus, & Auditoribus quoniam eſſe comparuit, judicaverunt, ut juſta profeſſionem Epiſcopi Lanfranci, & Bonizonis Habatis, & Rolandi Avocati eorum, exinde predicta Roca & ſuis pertinenciis taciti & contenti eſſe debent ipſe Lanfranchus Epiſcopus, & Bonizo Abas, & eorum ſucceſſores, cum eorum Avocato a parte ſue Ecleſie, & predictus Maurus Habas & ſui ſucceſſores exinde debent eſſe ſecuri, ſoluti, & indempnes omni tempore a parte predicti Monaſterii Sancti Salvatoris. Poſt hec jam nominatus Maurus Abas cum ſuo Avocato dixit Domne Comitiſſe ac Ducatricis, & Domni Raginerii, & Bernardi Comites;* querimus, ut propter Deum, & animam Domni Imperatoris ac veſtri mercedem, mittatis Bannum ſuper nos, & partem noſtri Monaſterii, & ſuper predictis Rocam cum omnibus ſuis pertinenciis, ut nullus quislibet homo de ipſis rebus nos, & partem noſtre Eccleſie ſine legali judicio diſveſtire preſumat. *Cum ipſe Maurus Abas, & ejus Avocatus taliter retuliſſent, tunc jam nominate Ducatrices, & predicti Comites miſerunt Bannum ſuum ſuper eundem Maurum Abatem, & ſuum Avocatum, & parte predicte Eccleſie Sancti Salvatoris, & ſuper predictam Rocam cum ſuis pertinenciis, ut nullus quislibet homo vos & partem predicte Eccleſie Sancti Salvatoris de predictis rebus ſine legali judicio diſveſtire preſumat. Qui vero fecerit, preſentiat ſe compoxiturum ducentum Libras optimi arienti, medietatem Camere Domni Regis, & medietate parte predicti Monaſterii Sancti Salvatoris.*

Quidem & ego Ardecio Notarius ſacri Palaci ex juſſione ſupradictarum Du-

A *catricum, & Comitum, & Judicum amonicione, hanc paginam Notitie ſcripſi Anno Dominice Incarnationis Millexímo Septuaceximo Secundo, Septimo Idus Junii, Indictione Decima.*

B

Ego Ardericus Judex *interfui & ſubſcripſi.*

Ego Ubertus Judex Domni Imperatoris *interfui.*

Ego Petrus Judex ſacri Palacii *interfui & ſubſcripſi.*

C *Ego* Rollandus Judex ſacri Palacii *interfui & ſubſcripſi.*

Ego Johannes Judex Domni Imperatoris *interfui & ſubſcripſi.*

Subſcripſi dictis preſens Adhierius iſtis.

Ego qui ſupra Ardecio Notarius ſacri Palacii ſcripſi & complevi imperacionis ſupradictarum Ducatrix, & Comitum, & Judicum in hoc ato.

D Occurrunt heic duo *Comites* unius *Cluſini Comitatus:* quod Lectori adnotandum eſt. Iis autem ſervata eſt ſua dignitas, quamquam Duciſſa Beatrix adeſſet; nam una cum illa Bannum protulere pro tutela Mauri Abbatis in eâ cauſsâ victoris. Tandem *Servatoribus loci* jus fuit Placita indicendi, & judicandi, ut exempla o-
E ſtendunt, quae attuli in Diſſertatione X. *de Minorib. Juſtitiae Miniſtris.* Fortaſſis haec ipſa auctoritas eo tantùm tempore illis collata fuit, quum Comes ſive Praeſes Urbis abeſſet. Ceteris ſane hactenus memoratis facultas judicandi ordinaria fuit, eorumque dignitati conjuncta. Sed quoniam Miſſis Regis ſive Imperatoris olim ejuſmodi judicandi facultas ex-

tra

tra ordinem & precariò tribuebatur, de iis mihi peculiaris ſermo habitus fuit in Diſſertatione IX. Nunc cetera congeram ad judiciorum veterum ritus ſpectantia. Nempe una cum Ducibus, Comitibus, Miſſis, aliiſque *ad ſingulorum hominum juſtitiam faciendam, ac deliberandam,* electis, aſſidebant in Placito *Judices Sacri Palatii, Judices Domni Imperatoris, Scabini, Tabelliones,* ſeu *Notarii, Cauſidici,* aliique ejuſmodi *Legum Periti,* ut eorum conſilio recta pronuntiaretur ſententia. Neque enim Comites, aliique Populorum Rectores atque Primores conſuevere multum operae, ac olei impendere in Legibus addiſcendis, & Juris quaeſtionibus, ac tricis perpendendis. Saepe etiam Epiſcopi, ut ſupra monui, ad eadem Placita conveniebant, ac potiſſimum quum Regii Miſſi aderant, ad juſtitiam Populo miniſtrandam, a quorum certe Placitis Comites, niſi legitima cauſſa intercederet, minime excuſabantur. Immo Principes iidem, i-

A dem Marchiones, & Comites exteri, ſi contingebat, ut verſarentur, ubi Miſſi Regii, aut alii Principes Placitum erant habituri, honoris cauſsâ & ipſi intererant. Fragmentum habeo Placiti a Mathilde Comitiſſa, Duciſſa Tuſciae,, Ferrariae celebrati, Anno MLXXIX. quod e Ferrarienſi pergamenâ attritâ hauſit ſupra laudatus
B amicus meus Joſeph Antenor Scalabrinius. Agebat tunc Ferrariae *Azo II. magnus Marchio Eſtenſis*, e quo Brunſvicenſium Ducum nunc in Britannia regnantium & Ducum Mutinenſium ſoboles progenita, ad noſtros uſque dies feliciſſime perdurat. Fervebant tunc bella inter Henricum IV. Germaniae, ac Italiae Regem,
C eique oppoſitam factionem Italicorum: quae cauſſa *Azonem Marchionem* ad colloquium cum Mathilde, ut puto, pertraxerat. Quare quum Placitum Mathildis Comitiſſa haberet, ipſe quoque interfuit. Pro *Octuageſimo* legendum in Charta videtur *Septuageſimo*.

Placitum Ferrariae habitum a Mathilde Comitiſſa, ubi controverſia agitata eſt inter Gratianum Epiſcopum Ferrarienſem & Hieronymum Abbatem Pompoſianum, Anno 1079.

IN *nomine Domini noſtri Jeſu Chriſti, Anno ejus Incarnacionis Milleſimo Octuageſimo* . . . (*lege* Septuageſimo Nono) *Domni Gregorii Apoſtolici Pape Anno Septimo, die VII. menſis Septembris, Indictione Tertia, in Curia filii Widonis Federici prope* . . . . DOMNA MATILDA *Dei gratiâ Ducatrix* . . . . . . *Sancti Nicolai* Judex, *&* Judex *de Conſtantino, & una cum eo Alberto, & Rodulfo, & Alberto, & Leone, & Petro, &c. ac aliis quampluribus; quâm etiam* DOM-

D NUS MARCHIO AZO, *&* Comes Ugo, *ac* Comes Ubertus, *& Albertus filius* Comitis Boſonis, *& Paganus de Cor.* . . . . . *Fulcus Alberti de Roboreto, & Gerardus de Corviago, & Ugo Armatus, & Ardizo filius Bucconis, & Petrus de Ermengarda, & Wiczo, & Creſentius, & alii quamplures. Ante ſupraſcriptorum*
E *omnium preſentiam proclamante* Epiſcopo Gratiano, *de poſſeſſione Domus poſite ante Eccleſiam Sancte Marie contra* Domnum Geronimum Pompoſiane Ec-

cleſie Abatem. *Et conſtitutum eſt ab is omnibus Judicibus*, DOMNA COMITISSA MATILDA *laudante, Domnum Geronimum Abatem eſſe contentum de eâdem domu & feneſtrâ, quae eſt ante ſcalas juxta porticum Eccleſie Sancte Marie, ſecundùm . . . . . deſignatione facta ha Johanne Clerico. Nec non proclamante heodem Epiſcopo de poſſeſſione Francolini aversùs eundem Domnum Abatem, confirmatum eſt ab eiſdem Judicibus, eum ab ac proclamatione eſſe abſolutum, producendo teſtes, aſſerentes Domnum Ubertum Abatem miſiſſe Nuntium Apoſtolice Sedi, ſecundùm juſſionem.*

Itaque coram illuſtribus Viris, & coram Judicibus pro illorum temporum conditione a Juriſperitis lites, & controverſiae Populi diſcutiebantur atque dirimebantur. Et quoniam non unâ Lege Populus Italicus vivebat, nonnullis *Romanam*, longe pluribus *Langobardicam*, aliis *Salicam*, aut *Alamannicam*, aut *Bajoaricam* profitentibus, ſi quis ſecundùm unam ex iſtis Legibus judicandus erat, numquam deſiderabantur in Placitis Judices ejuſdem Legis periti, quorum ope quid juſtitia expoſceret, dignoſceretur. Vide Praefationem meam ad Leges Langobardicas, Part. II. Tom. I. Rer. Italicar. Neque id ſatis fuit. Etiam *boni homines*, hoc eſt, qui bonae famae erant, ac juſtitiam amare credebantur, Placitis, ac Judiciis publicis intereſſe conſueverunt, atque in eam rem a Comite advocabantur, uti teſtes, ac adjutores veritatis. Et praeſertim Nobiles rogabantur ejuſmodi aſſidere judiciis. Cujus moris multa in hoc Opere exempla protuli. Heic verò unum tantummodo exeram, ſed illuſtre, nempe Placitum Ravennae habitum, ubi adfuere complures *Nobiles Viri, laudabileſque famâ*, Adſervatur illius autographum in Archivo Monachorum Ferrarienſium Sancti Benedicti, qui celebris Pompoſiani Monaſterii Chartas & jura poſſident.

Placitum Ravennae habitum a Johanne Archiepiſcopo Placentino, & Hugone Epiſcopo Hamburgenſi, Miſſis Theophaniae Auguſtae, Anno 990.

IN *nomine Patris & Filii & Spiritus Sancti. Anno Deo propicio, Pontificatus Domni Johannis ſummi Pontificis & univerſalis Pape in Apoſtolica ſacratiſſima beati Petri Apoſtoli Sede Quinto, die XIII. Menſe Marcii, Indictione III. foris Civitate Ravenne, in Vico, qui dicitur Sablonaria, poſt tribunal* Palacii, quod olim conſtruere juſſit Domnus Hotto Imperator . . . . . *videntur in futuris filiiſque, temporibus memoriter mandari non poſſunt; quapropter decens eſt, ſcripturarum vinculo anotari. Igitur dum reſideret Deo annuente* Johannes Archiepiſcopus *ſancte* Placentine Eccleſie *in generali Placito, ſimul cum eo* Hugo *gracia Dei* Epiſcopus *ſancte* Hanſdeburgenſis Eccleſie, juſſione Domne Theofana Imperatris, *& reſidentes & adſtantes cum eis* Nobiles Viri, laudabileſque famâ, *nomina quorum ſunt hec, ideſt Paulus* Dativus, *Petrus* Dativus, *Andreas* Dativus hutilis, *Johannes* Dativus *filius quondam Johannis Conſulis, & alter Johannes* Dativus *Calcianſpelle, Petrus de Traverſaria, & Petrus & Paulus germani filii quon-*

quondam Paulus de Traverſaria, & Petrus atque Deuſdedit filii ſui, Johannes Dux, *Johannes Conſul, & pater ejus, & Paulus & Petrus germani filii quondam Pauli, qui vocabatur de Traverſaria, Gerardus de Farualdo, & Farualdus, qui vocatur Paulus filius jam dicti Pauli Judicis, Petrus Conſul de Criſtaduli, Gerardus Conſul, Johannes dictus Guandile, Vitalis filius quondam Vitalis, atque Conſtantinus de Lazario, Johannes de Tenda & Mauricius filius ſuus Conſul, & Romanus, & Paulus Raſtaneus, Andreas* Tabellio, *Apollinaris* Tabellio, *Aldo* Tabellio, *& Johannes Deo largiente* Tabellio *Civitatis Ravenne, & alii, quorum recordari non poſſum. In eorum jam dictorum preſentia reclamaverunt & interpellaverunt ſupraſcripti germani Paulus & Petrus filii quondam Pauli, qui vocabatur de Traverſaria, ſemel & bis & tercia vice de Johanne, qui vocatur de Mariana, & de Johanne de Strata, & de Giſulfo & Dominico germano ſuo de omni re integra, quam ipſi detinent in fundo Scamno, & in fundo Liſiniano, & in fundo Peritulo, & Roveritulo, ſitis in territorio Livienſi prope ipſius Livienſis, & prope Sancte Marie in Aqueducto.* Que res nobis pertinent, & nobis contendunt. *Hoc audito a predicto Johanne Archiepiſcopo & ab Hugone Epiſcopo, interpellati ſunt a dictis Judicibus, que de hoc Lex eſſet. Et ipſis Judices dixerunt:* Faciant eos vocare per publicum Cancellarium in eodem Placito. *Et ita factum eſt. Et minime eos habere potuit. Ita jam fati Johannes Archiepiſcopus & Hugo dixerunt ipſis Judicibus, quid rectum eſſet cum eiſdem de hoc? Judices verò dixerunt:* Poſtquam eos vocare feciſtis, & ad Placitum non venerunt, Lex autem eſt, ut vos ſu-

A praſcriptis germanis Paulo & Petro de ſupraſcriptis rebus inveſtiatis, ſalvâ querelâ. *Et ita fecerunt per virgam, quam in ſuis detinebant manibus. Hoc autem facto, apreenderunt manu Riculfum Cancellarium, & miſerunt in manus jam dictorum germanorum, ut cum illis ad eas res pergeret, & corporaliter illis exinde inveſtiret. Deinde* B *miſerunt bandum ſuper capita eorum, ut nullus ſit auſus eis de illa re diſveſtire ſine legali judicio. Et qui facere preſumpſerit, ſciat ſe compoſiturum centum Mancoſos aureos, medietatem Camare Imperatricis, & medietatem ipſis germanis, eorumque heredibus.*

Hoc factum eſt ſub die & Menſe & Indictione III. foris Civitatem Raven- C *nae, in loco, qui dicitur Sablonaria poſt Tribunal Palacii, quod conſtruere juſſit Domnus Hotto Imperator.*

✠ Petrus *Deo donante* Dativus, *in hac inveſticione & bandicione interfui & ſubſcripſi.*

✠ Andreas *Deo favente* Dativus, *in hac inveſticione, ut ſupra legitur, interfui & ſubſcripſi.*

D *Johannes quondam Petri Conſulis, in hac inveſticione, ut ſupra legitur, interfui.*

Vide, quae de *Dativis* Judicibus, qui huic Placito interfuerunt ac ſubſcripſerunt, egomet attuli in Diſſertatione X. *de Minorib. Juſtit. Miniſtris.* Interim mirabitur quiſquam, ſibi occurrere heic *Archiepiſcopum Pla-* E *centinum*, quum antiqua ſimul ac vetera monumenta Placentinam ubique Eccleſiam nobis exhibeant *Epiſcopali* tantùm dignitate ornatam. Ita quidem: ſed, ut alibi etiam monui, *Johannes* ille, qui in hoc Placito memoratur, ambitioſiſſimus hominum, Theophaniae potiſſimum Imperatrici carus, quod Graecus & ipſe ſo-

foret, ad Sedem Placentinam evectus, titulum ſibi *Archiepiſcopi* ab Apoſtolica Sede ſuis artibus corraſit, eumque retinuit, quouſque Romanam Cathedram invaſit Anno DCCCCXCVII. ut Hiſtoria Eccleſiaſtica habet. Animadvertas etiam velim *Palatium, quod olim conſtruere juſſit Domnus Hotto Imperator* in ſuburbio Ravennae, & Placitum hoc in eodem loco habitum fuiſſe *juſſione Domnae Theophana Imperatris*, ut intelligas, quiſnam tunc eidem Urbi, atque Exarchatui dominaretur. Tenemus ergo, quale tunc fuerit in agitandis cauſſis publicum Auditorium & Conſilium, ne facile Praeſides, volentes aut nolentes, iniquis ſententiis cuiquam officerent. Ex his *Placitis* enata vox *Placitare*, quam Franci in *Plaider* converſam retinent, Tuſci Italique olim converterunt in *Piatire* & *Piato* pro litem agitare coram Judice. Ante omnia verò pauperum cauſſas expedire Judices jubebantur, quam in rem audiendus Carolus Magnus in Lege 58. Langobard. praecipiens: *Ut Comites pleniter juſtitiam diligant, & juxta vires eorum expleant &c. & ut primitus ad Placita eorum, Orphanorum, Viduarum, nec non Pauperum cauſae deliberentur; nec propter aliquam dilatationem eorum juſtitia a Judicibus dilatetur*. Idem quoque praecepit Ludovicus Pius Auguſtus Lege undecimâ inter Langobardicas; inſuper mandans, ut ſi quando Pauperes habere non poſſent ſuae cauſſae patronum, aut Legem ignorarint, Comes eorum neceſſitati ſuccurreret, *dando eis talem hominem, qui eorum rationem teneat, vel pro eis loquatur*. Et ne Judices in ſuis judiciis, quantum fieri poſſet, aut fallerentur aut fallerent, Lotharius I. Auguſtus Lege Langobard. 94. haec ſtatuit: *De Judicibus, ut inquiratur, ſi Nobiles & Sapientes & Deum timentes conſtituti ſint, & jurent, ut juxta eorum intelligentiam rectum judicent, & pro muneribus vel humanâ gratiâ juſtitiam non pervertant nec differant &c.* Hoc autem urgebant praecipue Imperatores Carolinae ſtirpis, inter quos Ludovicus II. Lege 4. Langobardorum, haec ſancivit: *De judicio autem Judicis tam frequenter rememoramus, quia omnino conſuetudinem judicandi injuſte Judicibus auferre volumus. Sed tantùm ſecundùm ſcripturam judicent, & nullatenus ſecundùm arbitrium ſuum. Sed diſcant pleniter Legem*. En quàm ſanctè negotio tanti momenti conſulerent olim ſupremi Italiae Principes. Equidem me non praebeam vadem, nullum tunc fuiſſe Judicem humanis affectibus praereptum, indoctum, iniquum. Erunt hujuſmodi, dum terrarum orbis erit. At profectò ſolicite Caeſares ii curabant, ut quando nulli non eſſe poterant, eſſent ſaltem pauciores; ac proinde Miſſis Regiis cura potiſſimum incumbebat Judices, quos meliores invenire poterant, eligendi, abjiciendi verò, quos improbos aut ineptos reperirent. Nos ea tempora nonniſi ferrea, barbara, inculta putamus. Erant tunc etiam, quae laudem noſtris temporibus non vulgarem mererentur. Ceterum diſſimulanda minime Lex eſt a Carolo Magno promulgata, quae eſt 42. inter Langobardicas. Ibi ſancitur: *Ut Judices jejuni cauſas audiant & diſcernant*. Rurſus ab eodem Auguſto in Lege 94. decretum eſt, ut *nec Comes Placitum habeat niſi jejunus*. An a Germanica gente, cujus pars olim Franci fuere, in Gallias quoque ſua dominatione progreſſi, multus honos tempeſtate illa haberetur, noſtrâque etiam

etiam Baccho habeatur, aliorum erit inquirere. Ex his certe Legibus elucere poteſt, Caroli Magni aevo & Francos imperantes, & Langobardos ſubjectos, geminos nempe Populos e Germania in Italiam prolapſos, parum ſobrie indulſiſſe vino, ita ut neceſſarium duxerit inclytus ille Imperator prohibere pomeridiana judicia, & ebrietatem quantâ potuit circumſpectione arcere a foro.

Neque iis temporibus deſiderabantur, qui omni induſtriâ & arte niterentur evitare Placita, ne cum adverſario, ad Judices querelam deponenti, congredi cogerentur. Fraudi huic iſta ratione occurrebatur. Citabatur non ſemel ad judicium is, de quo erat querela. Recuſante illo accedere, in poſſeſſionem rei controverſae actor immittebatur, aut ſi jam poſſidebat, auxilio juris juvabatur, ne in ſua poſſeſſione deinceps turbaretur. Utrumque verò ita ſtatuebatur, ut locus reo relinqueretur ad deducendas, ſi quas haberet, rationes in petitorio. Itaque Bannum Regis emittebat Placiti Praeſes Judicum, ideſt Juriſperitorum, admonitione fretus, poenam interminans turbanti Poſſeſſionem actori datam, *ſalvâ* tamen *querelâ*, hoc eſt, ſalvâ reo facultate experiendi jura ſua in petitorio, ita ut nemini liceret poſt emiſſum Bannum moleſtias inferre poſſeſſori *ſine legali judicio*. Opportunae ad hanc rem melius intelligendam erunt Chartae, quas ex diverſis Tabulariis congeſſi. Primam debeo amico olim meo Huberto Benevogliento Patricio Senenſi.

Placitum in Comitatu Senenſi celebratum ab Hermanno Colonienſi Archiepiſcopo, & Bertolfo Comite Miſſis Conradi Auguſti, in quo reſtituitur poſſeſſio quorumdam praediorum Huberto Abbati Sancti Salvatoris de Fonte Bona, Anno 1037.

D*Um in Dei nomine, in Comitatu Senenſe, locus prope Burgo, qui dicitur Arbia, in judicio reſedebant* Domnus Hermannus Colonienſis Archiepiſcopus & Archicancellarius ſacri Palatii, *una cum* Bertolfus Comes, Miſſi Domni Conradi *invictiſſimi* Imperatoris, *ad ſingulorum omnium juſtitias faciendas, hac deliberandas: reſidentibus cum eis* Berizo *nunc* Comes *filius bone memorie Berardi qui fuit Comes, &* Johannes *venerabilis ſancte ejuſdem* Senenſis Eccleſie Epiſcopus, *& alius* Johannes Lucenſis Epiſcopus, *&* Wido Cluſienſis Epiſcopus, *&* Raineri Comes *filius bone memerie Widoni, qui fuit Comes, & Gherardus, & Albertus, & Ubaldus, & Gesbertus, & Farolfus* Judicibus Domni Imperatoris, *& Lambertus & Petrus* Notarii Domni Imperatoris, *& Raineri, & Walfredi germani, filii bone memorie item Gualfredi, qui fuit Comes, & alio Raineri, & Guatzulino germani, filii bone memorie Valfredi, qui fuit Comes, & Raineri de Roſino, filio bone memorie item Raineri, & Ugonem filiis bone memorie Ubaldi, & Petro filius bone memorie Vivenſi Comes, & . . . . . . filius bone memorie Supponi, & Raimundo filius bone memorie Raineri, & reliqui plures. Ibique in eorum veniens preſentia* Domnus Ubertus *venerabilis* Abbas ex Monaſte-

ſterio Sancti Salvatoris *ſito in Campo, ubi qui dicitur* Fonte Bona, *una cum Wido Notario Avocato ſuo, & oſtendebant ibi in eodem judicio monimentum unum, ideſt documentum de predicta Eccleſia & Monaſterio, in quo continebatur omnibus Caſis, Caſtris, & Eccleſiis, ſeo terris, & rebus domnicatis, maſaritiis, ſimulque ſervis & ancillis, movilias & immovilibus, omnia & in omnibus. Et inſuper ibi continebatur cuncte & integra res illa, que eſt in vocabulo Clatina cum Eccleſia Sancti Petri ibidem poſita, & omnes res, & ſubſtantias, ſicuti bone memorie Winiſi, qui fuit Comes filius bone memorie Raghinari, una inſimul cum Richilda ejus conjuge, in predicta Eccleſia & Monaſterio per ipſum documentum pro eorum anime redemptione donaverunt atque conceſſerunt in ipſum ſanctum ac venerabilem locum. Monimentum ipſum oſtenſum, & ab ordine relictum. Interrogatus eſt ipſe predictus Ubertus Abbas una cum predictus Avocato ſuo ab his Judicibus & Auditores, pro quo monimento ipſo ibi in jodicio oſtenſiſſent. Qui dixerunt:* Verè monimentum ipſum in judicio veſtris oſtenſimus preſentiis, ut omnibus vobis cognitum ſit, ut integra . . . . in predicto loco Clatina una cum predicta Eccleſia Sancti Petri ibidem poſita, que in predicto monimento legitur, ut ipſe predictus Winiſi Comes una inſimul cum predicta Richilda ejus Conjuge in predicta Eccleſia & Monaſterio per ipſum documentum dederunt atque concederunt jure proprietario nomine. *Et cum taliter retulerunt ipſe predictus Ubertus Abbas cum jam dicto ſuo Advocato, ceperunt dicere, hac reclamare:* Jam plures vices nos reclamati ſumus ad vos, Domnus Hermanus Archiepiſcopus & Domnus Bertulfus Comes, ſuper Ranerius fi-

A lius bone memorie Ghiſolfi, & ſuper Ildebrando & Wido & Enricus germanis, filiis bone memorie Iſalfridi eos, quod malo ordine & contra Legem ipſa predicta Eccleſia & Monaſterio diſveſtivit de integra predicta Curte, & res illa de Clatina, & de predicta Eccleſia Sancti Petri ibi poſita, quod ſunt de ſub jure de B jam dicta Eccleſia & Monaſterio Sancti Salvatoris. Unde ipſa predicta Eccleſia & Monaſterio legibus & per ipſum predictum documentum inveſtita fuit ad ſuam proprietatem. Et vos predictus Domnus Hermannus Archiepiſcopus & Bertolfus Comes ad predictus Rainerius, & a predictis germanis multos direxiſtis Miſ- C ſos, & vos nullo modo ad veſtrum poteſtis habere Placitum. Unde nos querimus, ut vos de ipſa ſupraſcripta Curte & res illa, & de predicta Eccleſia Sancti Petri in elemoſina Donni Corradi Imperatoris, veſtraque mercedem inveſtiatis. *Cum ipſe predictus Ubertus Abbas una cum Advocato ſuo taliter retuliſſent, tunc ipſe* D *Domnus Hermannus Archiepiſcopus & dictus Bertolfus Comes & Judices, qui ibi aderant, recordati ſunt, & dixerunt, quod ipſe jam dictus Ubertus Abbas cum predictus Avocato ſuo per plures vices reclamare vidiſſent,* & eos nullo modo ad noſtrum Placitum habere potuerimus. *Tunc ipſe Hermannus Archiepiſcopus & predictus Bertolfus Comes fecerunt predictus Rainerius,* E *& Wido & Enrico & Ildibrando, per ipſum Placitum intus & foris querere & vociferare, & eos nullo modo habere potuit, & ibi eos minime invenerunt. Tunc ipſe jam dictus Hermannus Archiepiſcopus per fuſtem, quas in ſuis tenebat manus, ipſe predictus Ubertus Abbas una cum predicto Avocato ſuo de integra predicta Curte &*

res

res illa de jam dicta Eccleſia ad ſalva querela *inveſtiebant. Et inſuper miſit* bannum Domni Imperatoris *ſuper ipſas predictas res, & ſuper ipſa predicta Eccleſia, ſimulque & ſuper ipſe Abbas* in auro optimo Libras centum, *ut nullus quislibet homo, magna parvaque perſona ipſe predictus Abbas, ſuoſque ſucceſſores de ipſa jam dicta Curte, & res illa, & de ſupraſcripta Eccleſia ſine legale judicio diſveſtire audeat. Quique vero fecerit, ſciat ſe* compoſiturus predicte Libras aurei, *medietate pro Camera Domni Imperatoris, & medietate a pars predicte Eccleſie & Monaſterio, & ad ejus Aobate, qui pro tempore ibidem fuerit. Unde hanc Notitia per ſecuritatem eidem Eccleſie & Monaſterio & illius Abbati, qui pro tempore ibidem fuerit, factum eſt, oſtenſione eidem E..leſie & Monaſterio oſtendendam fieri juſſimus.*

A

Quidem & ego Lambertus Notarius ex juſſione de ſupraſcripto Hermannus Archiepiſcopus & Miſſo, & Judicum amonitione ſcripſit in Anno Domni Conradi invictiſſimi Imperatoris, Anno Imperii ejus, Deo propitio, Undecimo, V. Nonas Madii, Indictione Quinta.

Hermannus, *Dei gratia,* Colonienſis Archiepiſcopus, & ſacri Palatii Archicancellarius ſubſcripi. (*ſic*)

Johannes Epiſcopus *interfui & ſcripſi.*

Ego Gerardus, *gratia Dei*, Romani Judex Imperii *interfui & ſcripſi.*

Ego Vitalis Judex ſacri Palatii *interfui & ſubſcripſi.*

Lambertus Notarius interfuit, & anc Notitia ſubſcripſi.

Habes heic *Widonem Epiſcopum Cluſinum* ad Annum MXXXVII. quem Ughellius Tomo 3. Italiae Sacrae ignoravit. Uti verò ex hoc monumento conſtat, jam non ſemel expoſtulaverat Hubertus Abbas apud Miſſos Regios de uſurpatoribus rerum ſui Monaſterii. *Jam plures vices* (inquit ille cum Advocato ſuo) *nos reclamati ſumus ad vos &c. quod ii, malo ordine & contra Legem, praedictum Monaſterium diſveſtiverunt. Et vos multos direxiſtis Miſſos; & vos nullo modo ad veſtrum poteſtis habere Placitum.* Propterea juſtitiam implorabat. Tunc ergo Miſſi Imperiales *fecerunt per ipſum Placitum intus & foris quaerere & vociferare, & eos nullo modo habere potuerunt, & ibi eos minime invenerunt.* Quo peracto Abbatem praedictum *ſalvâ querelâ* de Curte controversâ *inveſtiverunt*, Banno in ejus tutelam emiſſo. Alteram Chartam adjicio, quam ex autographo deſcripſi exiſtente in Archivo Capituli Canonicorum Cremonenſium.

B C D

Odelricus Cremonenſis Epiſcopus in Placito Cremonenſi ab Adelelmo, qui & Azo, Miſſo Arduini Regis, impetrat Bannum Regium pro tutela quarumdam terrarum ſui Epiſcopatus, Anno 1004.

D*Um in Dei nomine, Civitate Cremona, in Laubia majore Domus Epiſcopii ipſius Civitatis, per data licencia* Domni Odelrici Epiſcopi', *in judicio reſideret* Adelelmus qui & Azo, E Miſſus Domni Arduini Regis, *ſingulorum omnium juſticias faciendas ac deliberandas, reſidentibus cum eo Adelbertus, Andreas, Johannes, item Adelbertus, Dominicus,* Judices ſacri Pala-

la-

lacii, *Amizo*, *Ardericus*, *Walbertus*, *Bonizo*, *&* *reliqui plures*. *Ibique eorum veniens preſencia Rolandus Avocatus ipſius Epiſcopio retulit:* Abeo & teneo ad parte jam dicto Epiſcopio proprietatem petias duo .... de terra, quas eſſe videntur prima in loco Piciningo, hoc eſt pro menſura juſta jugias decem & octo. Coëret ei ad ſeras, a mane, a meridie Sancti Silveſtri. Secunda in loco Landaciſca, & per menſura juſta jugias ſedecim. Coëret ei a mane via communis Sancte Marie. Tercia ibi prope eſt per menſura juſta jugias ſex. Coëret ei da trex partes terra ipſius Epiſcopio. Quarta eſt in Mutidelle pro menſura juſta jugias quin..... Coëret ei da omnes partes terra eidem Epiſcopio. Quinta in Dardi Caſale eſt per menſura juſta jugias quadraginta. Coëret ei da omnes partes prenominato Epiſcopio. Sexta in Viſidanelli, eſt per menſura juſta jugias trex. Coëret ei da duabus partibus prefato Epiſcopio. Septima in eodem loco ibi prope eſt per menſura juſta jugias duas. Coëret ei da duabus partibus eidem Epiſcopio. Octava ibi non multo longe eſt per menſura juſta jugias ſeptem. Coëret ei da duabus partibus jam dicto Epiſcopio. Nona in eodem loco, que eſt per menſura juſta jugias ſex. Coëret ei ad ſera Sancte Marie. Decima in Silva Bonella, & eſt per menſura juſta jugias ſex. Coëret ei da duabus partibus eidem Eccleſie. Undecima ibi non longe, que eſt per menſura juſta juges novem. Coëret da duabus partibus prefacte Eccleſie. Duodecima in Fatiximago, & eſt pro menſura juſta juges octo. Coëret ei ad ſera prefacte Eccleſie, ſibique alii ſunt in is omnibus coërentes. Et ſi quislibet omo exinde aliquit dicere volt, paratus ſum cum eo da parte jam dicti Epiſcopii inde ad racionem ſtandum, ac legitime finiendo. Et quod plus eſt, quero, ut vos Domnus Adelelmus Miſſus pro Dei amore, & anime Domni Arduini Regis mercedem, Bannum da pars Regi mittatis, ut nullus omo de predictis rebus prenominato Epiſcopio ſine legali judicio diſveſtire audead. *Cum ipſe Avocatus taliter retuliſſet, tunc ipſe Adelelmus pro Dei amore & anime Domni Regi* Bannum da parte ejus miſit in Mancoſus auri mille, *ut nullus omo prenominato Epiſcopio de predictas petias de terra ſine legali judicio deveſtire audead. Qui vero fecerit, predictos mille Mancoſos ſe compoſiturus agnoſcat, medietate parti Camere Domni Regis, & medietatem parti ejuſdem Epiſcopie. Et anc Noticia pro ſecuritate*

Ego Adam Notarius ſacri Palacii ad juſſione prefato Miſſo, & Judicum amonicionis ſcripſi.

Factum eſt hoc Anno Regni Domni Arduini Regis, Deo propicio, Tercio, V. Kalendas Marcii, Indictione Secunda.

Adelelmus Miſſus *ſubſcripſi*.

Adelbertus Judex ſacri Palatii *interfuit*.

Andreas Judex ſacri Palatii *interfuit*.

Johannes Judex ſacri Palatii *interfuit*.

Dominicus Judex ſacri Palatii *interfui*.

Ex iſta Charta habemus, *Odelricum Cremonenſem Epiſcopum* Anno MIV. in vivis fuiſſe, atque adeo infidis, aut nullis tabulis nixum Ughellium, qui Landulphum ejus ſucceſſorem ad Annum MIII. retulit. Atque hinc etiam diſcimus, Anno eodem MIV. Februario currente nondum ex Regni Italici poſſeſſione dejectum fuiſſe *Ardui-*

Arduinum Regem. Ipſe verò Odelricus paucos ante annos Curtem Crottam in ſimili Placito recuperaverat, cujus rei certos nos faciet Ottonis A III. Auguſti Praeceptum ex Regeſto MSto Cremonenſis Epiſcopii deſcriptum.

Otto III. Imperator Odelrico Epiſcopo Cremonenſi duas Curtes Crottam & Cellam confirmat, Anno 1000.

IN *nomine Sancte & individue Trinitatis*. Otto *divina favente gratia* Romanorum Imperator Auguſtus. *Si Eccleſias Dei tranquilla pace tueri ſtuduerimus &c. Quocirca &c. comperiat univerſitas, qualiter ob petitionem* Domni Odelrici *ſancte* Cremonenſis Sedis *venerandi* Pontificis, *noſtra Imperiali auctoritate, prout juſte & legaliter poſſumus, confirmamus, & firmiter corroboramus ſue Eccleſie Curtem unam Epiſcopatui ejus legaliter pertinentem, Crottam nominatam, que ab ipſius Eccleſie jure injuſto & incompetenti ac nimis irrationabili concambio abſtracta fuerat, ſet* nunc juſto & legali Judicum judicio in preſentia noſtri Nuntii, Ceſſonis *ſcilicet* noſtri *dilecti* Capellani reſidentis in Placito, *Deo agente, ipſiuſque Sedis debite utilitati proſpiciente, recuperatam, redditamque conſtat Eccleſie &c. Hanc itaque Curtem cum omnibus ejus pertinentiis, aliamque Cellam nuncupatam, que olim Paganorum* B *perſecutione deſtructa, & funditus deleta fuiſſe cognoſcitur, nunc vero renovari & noviter a jam dicto Preſule incipitur reſtaurari, cum omnibus ad ſe pertinentibus ſub noſtra defenſione, & tuitionis mundiburaio recipimus &c.*

Signum Domni Ottonis Sereniſſimi Imperatoris Auguſti.

Heribertus Cancellarius vice Petri Cumani Epiſcopi recognovi. C

Datum V. Idus Maji, Anno Dominice Incarnationis Millesimo, Indictione XIII. Anno Tercii Ottonis Regnantis XV. Imperii V.

Actum Aquiſgrani in Palatio feliciter.

Frequentior autem ſubſequenti Seculo mos fuit petendi in Placitis, D atque impetrandi Bannum Regium pro tutela ſuorum bonorum. Exemplum do in Charta, quam authenticam legi in Archivo Capituli Canonicorum Patavii.

Guntherus Cancellarius Imperatoris Henrici II. Bannum promulgat in Placito Veronenſi pro Canonicis Patavinis, Anno 1055.

DUm *in Dei nomine in Vico Volarnes in Comitatu Veronenſi in judicio reſidebat* Domnus Guntherius Cancellarius, & Miſſus Domni Henrici Secundi Imperatoris, *ad juſtitias faciendas ac deliberandas, reſidentibus cum eo Tolbertus, & Walcauſo, Araldo, Lambertus* Judices Sacri Pala- E tii, *& Tiſo qui Brenta dicitur, Johannes pater & filio, & Lancio, Flamerigo, Randulfo, & reliqui plures. Ibique in eorum veniens preſentia Milo Presbiter, & Adam Sancte Marie Patavienſis Matris Eccleſie, huna cum Johanne Advocato eorum, ac ceperunt dicere:* Habemus & detinemus ad pro-

prietatem Canonice Sanĉte Marie nominative totas decimas de omnibus rebus de Villa, que dicitur Turre & Nohenta & Lignaro, & in loco qui nominatur Caſale, & Vicoleone, & in Albignaſego, in Villa, que dicitur Maſſerada, & Coriclana, & Spaſano, & Tencarola, & Sarmedaula, & de omnibus decimis, que ad prediĉtis Villis pertinentibus. Et ſi quislibet homo adverſus, aut adverſus pars prediĉte Canonice aliquit dicere vult, parati ſumus cum eo exinde ad rationem ſtandum, ac legitime finiendum. Et quod plus eſt, querimus, ut vos propter Deum, & anime Domni Imperatoris, hac veſtri mercedem; mittatis bandum ſuper nos & ſupra diĉta Canonica, & ſuper omnibus rebus juris prediĉtis Canonibus, ut nullus quislibet homo de prediĉtas decimas, & de prediĉtis rebus diſveſtire, moleſtare, aut inquirere audeat ſine legali judicio. *Et cum ipſis Milo Presbiter & Adam Diaconus, huna cum Johanne Advocato eorum taliter poſtulaſent, tunc prediĉtus Domnus Cancellarius, & Miſſus Domni Imperatoris per fuſtem, quem in ſua tenebat manu,* miſit Bannum ſupra prediĉtis Canonicis, ut nullus quislibet homo de prediĉtis decimis & de prediĉtis rebus de prediĉtis Canonicis diſveſtire, moleſtare, vel inquietare audeat ſine legali judicio. *Qui verò fecerit, Libras centum auri compoſiturum agnoſcat, medietatem Camere Domni Imperatoris, & medietatem parte prediĉtis Canonicis. Finita eſt cauſa, & hac Noticia pro ſecuritatem parti prediĉte Canonice fieri ammonuerunt.*

A B

Quidem & ego Johannes Notarius ex juſſione prediĉti Cancellarii, & Judicum amonicione ſcripſi, Regni verò Domni Secundi Henrici Imperatoris, Deo propicio, Nono, Tertiodecimo die, menſe November, Indiĉtione Nona.

Ego Guntherius Cancellarius *confirmavi.*

Walcauſus Judex ſacri Palatii *interfui.*

Lambertus Judex *interfui.*

Ego Hagaldus Judex ſacri Palacii *interfui.*

C

Quod ſi tam aĉtor, quàm reus, ad Placitum conveniebant, ibi rationibus utriuſque partis diligenter diſcuſſis, & ſine tot induciis noſtrâ tempeſtate vigentibus, ſententia ferebatur, eamque ſcriptis conſignare jubebatur Notarius. *Chartam Judicati* appellare conſueverunt, in qua reus inducebatur veluti ſuo ore confeſſus, ſibi nullum jus eſſe in rem controverſam. Et ſic *finita* erat *cauſa*, uti per hanc formulam exprimebant litis cujuſque deciſionem. Innumera proſtant ejuſmodi ritus exempla. Unum accipe deſumtum ex Colleĉtaneis MStis Peregrini Priſciani viri doĉtiſſimi Ferrarienſis, ut alibi monui, adſervatis in Bibliotheca Eſtenſi.

D

Placitum Odelrici Miſſi Imperialis & Honeſti Archiepiſcopi Ravennatis, in quo ſtatuitur, homines Maſſae Fiſcaliae ſubjeĉtos ac obedientes eſſe debere eidem Archiepiſcopo Ravennati, Anno 921.

In nomine Patris & Filii & Spiritus Sanĉti. Amen. Temporibus Domni noſtri Joannis ſummi Pontificis, & univerſalis Pape in Apoſtolica ſacratiſſima beati Petri Apoſtoli Domini Sede, Anno VII. ſicque imperante Domno Beren-

E

rengario piiſſimo perpetuo Auguſto pacifico magno Imperatore, Anno X.° die IX. menſis Madii, Indictione IX. in Maſſa, que vocatur Fiſcalia. Notitia brevis recordationis ad memoriam retinendam, qualiter Domnus Honeſtus religioſiſſimus Archiepiſcopus ſancte Ravennatis Eccleſie, & Domnus Oldericus Vaſſus & Miſſus de Domno Imperatore, & Wilpertus ſimiliter Judex Domni Imperatoris, & Egirulfus Judex Domni Imperatoris, & Lanfrancus Judex Domni Imperatoris, & Farimundus Judex Domni Imperatoris....... In iſtorum & aliorum multorum preſentia acceſſit jam dictus Domnus Oldericus Vaſſus & Miſſus de predicto Domno Imperatore cum jam dicto Domno Honeſto Archiepiſcopo in Maſſa, que vocatur Fiſcalia; & proclamavit ſe Domnus Honeſtus Archiepiſcopus ante eum, & ante omnes alios, qui in eodem loco erant, de cunctis hominibus de predicta Maſſa Fiſcalie, quod ipſi nolebant ſervire neque obedire ſibi, neque ad ſanctam Ravennatem Eccleſiam beati Apolenaris, ſecundùm quod a ſancta Romana Eccleſia & univerſali data & tradita fuerat predicta Maſſa in preſcripta ſancta Ravennate Eccleſia beati Apolenaris in perpetuum poſſidenda. Et cum hoc audiſſet predictus Domnus Oldericus Vaſſus & Miſſus Domni Imperatoris, ſic coepit interrogare & queſtionare ipſos predictos homines de predicta Maſſa Fiſcalia: Quare non ſervitis, & non vultis obedire Domno Honeſto Archiepiſcopo & Sancto Apolenari? Et ipſi reſponderunt omnes una voce: Nos non ſcimus quod iſta Maſſa ſit data & tradita a Sancta Romana Eccleſia in Sanctam Ravennatem Eccleſiam, ſicut ille dicit. Et ſic perlegere fecit preſcriptus Domnus Archiepiſcopus Praecepti paginam, & emancipationis, que facta eſt & tradi- A ta a Sancta & univerſali Romana Eccleſia in Sanctam Ravennatem Eccleſiam de ſupradicta Maſſa Fiſcalie. Unde omnes pariter magno timore perterriti confeſſi ſunt. Et laudantes omnes Judices, qui in eodem loco erant, cum ſupradicto Domno Olderico & Domno Honeſto Archiepiſcopo, juraverunt omnes de tota Maſſa habitantes unuſquiſque coram B cunctis, qui ibi in eodem loco erant, quia ab ipſo die in antea numquam amplius adverſus Sanctam Ravennatem Eccleſiam reſiſtere debent, ſed ſemper obedientes exiſtere debent predicte Eccleſie Sancti Apolenaris, & omnibus Archiepiſcopis de Ravenna in perpetuum, & predicto Domno Honeſto Archiepiſcopo. Inſuper poſuit bannum predictus Dom- C nus Odelricus Miſſus Domni Imperatoris ſuper caput Domni Honeſti Archiepiſcopi in centum Libras auri, medietatem Camere Imperatoris, & medietatem Camere Sancti Apolenaris. Inſuper obligaverunt ſe omnes habitatores de predicta Maſſa in manu predicti Domni Archiepiſcopi, quod ſi ipſi, vel ſui filii & heredes unquam in aliquo tempore adverſus Sanctam D Ravennatem Eccleſiam inſurrexerint, aut ſi inobedientes aliquo tempore permanſerint, qui promiſerunt ſe omnes cum ſuis filiis & heredibus daturos preſcripto Honeſto Archiepiſcopo, ſuiſque ſucceſſoribus in perpetuum pene nomine auri rupti optimi Libras centum, & in perpetuum tacituri & contenti.

✠ Signum manus Domni Odelrici E Vaſſi & Miſſi Domni Imperatoris.

Walpertus Judex Domni Imperatoris interfui & ſubſcripſi.

Egerulfus Judex Domni Imperatoris interfui & ſubſcripſi.

Lanfrancus Judex Domni Imperatoris interfui & ſubſcripſi.

Walcarius Judex Domni Imperatoris interfui & ſubſcripſi.

Ego Petrus in Dei nomine Tabellio de Vico Maderio, Scriptor hujus Notitie, jubente ipſo Domno Olderico Miſſo Domni Imperatoris interfui & ſcripſi.

Quo plus Chartam hanc perpendo, eo magis dubius haereo. Decurrente *Indictione IX.* minime decurrere potuit *Annus X.* Berengarii Auguſti. Sed facile hic error in Priſcianum male legentem, aut in Amanuenſes parum attentos, refundi poſſit. Quod gravius mihi videtur, occurrit heic nobis *Honeſtus Archiepiſcopus Ravennas* ſub Johanne X. Papa, & Berengario I. Imperatore Anno DCCCCXXI. quum tamen tabulae Ravennatis Eccleſiae apud Rubeum & Ughellium per ea tempora *Conſtantinum* exhibeant in Cathedra Ravennate ſedentem, cui Petrus ſucceſſit. *Honeſtus* autem ex Rubeo & Ughellio Archiepiſcopus Ravennas inauguratus eſt Anno Chriſti tantùm DCCCCLXXI. imperante Ottone I. Quare niſi alter Honeſtus Archiepiſcopus nobis ignotus, Berengarii Auguſti temporibus floruerit, Chartam hanc apocrypham omnino neceſſe eſt appellare, quae alioqui cetera antiquitatis ſigna exhibet, neque certe conficta fuit a Priſciano intemeratae fidei viro. Itaque pro ſaltem dubiis tabulis, alteras ſubjicio ab omni ſuſpicione immunes, quas ex authentica pergamena olim deſcripſi, exiſtente in Archivo nobilis Coenobii Veronenſis Monachorum Montis Oliveti Sanctae Mariae ad Organum.

Audibertus Abbas Monaſterii Veronenſis Sanctae Mariae ad Organum in Placito Tridentino coram Miſſis Imperatoris, & Liutfredi Ducis, litem agit contra quoſdam negantes, ſe eſſe ejuſdem Coenobii Servos, & cauſſam obtinet, Anno 845.

IN nomine Domini & Salvatoris noſtri Jeſu Chriſti. Dum ad excellentiſſimam poteſtatem Domni Hludowichi glorioſiſſimi Regis, Domni Hlotarii Imperatoris filius, *proclamandum & dicendum veniſſet* Audibert Abba Monaſterio Sancte Marie, *quod eſt ſcitum non longe a Civitate Verona ad Portam Organi, quod homines pertinentes ſupraſcripto Monaſterio, ſeo Senodochio Sancte Marie, que edificavit bone memorie* Lupo Dux cum conjunge ſua Ermilenda, *qui pertinet a predicto Monaſterio, qui commanent in Comitatu Tridentino, deberent facere hoperas & aliud ſervicium pro conditione a partem ſupraſcripti Monaſterii, modo ſe inde ſuptraunt de ipſas hoperas vel ſervicium, neſſio pro qua rem, unde in ipſo Comitatu juſticia minime habere potuimus. Tunc predictus Rex de ſuis preſentiis* Miſſum ſuum Garibaldum Palatinum Judicem *illuc direxit ad ipſam ſupraſcriptam cauſam inquirendum, & eidem Abbati juſticiam faciendum. Tunc conjungente ſe ſupraſcriptus Garibaldus Miſſus atque Judex in Civitate Tridentina Curtem Ducalem cum Paulitione* Miſſo Domni Liutfridi Duci, *atque Loco-poſito, hubi aderant cum eis Corentianus de Marcha, alius Corentianus de Clauze, Hagilo de Priſſianum, Aledeo de Milano, Aldo de Feltres, Launulfus de Baovarius, Fritari de Apiano* Scavinis, *Huerini, Adelald, Starcfrido, Regimpaldus* Sculdaſſius, *Andreas Archidiaconus de Civitate Tridentum, Audo Archidiaconus de Verona, Iſſardus* Vaſſus Domni Liutfridi Duci, *Autpertus, Petrus de Villa, Tibſo de Mar-*

Marcus, *Blandus de Civitiano*, *Todo*, *Avardus de Perſines*, *Corentiano de ipſo loco*, *Gaideris*, *Ortari de Fornaces*, *Andelbertus*, *Giſo de Priſſianum*, *Hodo de Miliano*, *Andelbertus de Villa*, *Heribertus*, *Petrus de Marcus*, & *aliis* Vaſſi Domnicis *tam Teutiſci quàm & Langobardi, ad ſingulorum hominum cauſas audiendum vel deliberandum. Ibique veniens ad eorum preſentia Audibertus Abba una cum Anſcauſo Advocato ſupraſcripti Monaſterii proclamandum & dicendum contra Lupone Suplainpunio filius quondam Lupardo de Tilliarno, quia iſte Lupo, Suplainpunio nominatus, biſavius, & avius, & patruus tempore Langobardorum & Francorum*, & tu ipſe moderno tempore infra tregintam annos feciſtis hoperas pro condicione ad partem ſancte Marie, neſcio pro qua cauſa modo te ſuptrais, & ipſas hoperas minime facis. *Ad ec reſpondebat Lupo:* non eſt veritas, quod ego, aut parentes mei ad partem Sancte Marie hoperas pro condictione feciſſemus, niſi quod comendavimus nos Ariperto Abbati. *Tunc nos ſupraſcripti Scavini interrogavimus ipſo Lupone, ſi potuiſſet probare. ſicut ipſe dicebat. Et ipſe dixit, quod ſic potuiſſet. Tunc nos ſupraſcripti Scavinis judicavimus, ut daret Lupo wadiam de conſignatione. Et poſuit fidejuſſorem Dagimpertum & Luharium. Et poſuerunt conſtitutum Placitum in Civitate ad ſupraſcriptam Curtem Ducalem. Iterum interpellavit Ancauſus Advocatus ſupraſcripti Monaſterii Martinum & Gundaldum germanis de Avi, quod ipſi & parentes eorum ſimiliter ad partem Monaſterii Sancte Marie hoperas per condictione facere deberent. Et ipſi reſpondentes dixerunt:* Non eſt ita quod dicitis, quod nos aut parentes noſtri hoperas pro condictione, neque per-

A ſonas, neque res ad partem Sancte Marie operas feciſſent, niſi per comendatio per liberos homines. *Tunc interrogavimus eos nos ſupraſcripti Scavinis, ſi potuiſſent probare. Et ipſi dixerunt, quod ſic potuiſſent. Et fecimus eos dare wadiam de conſignatione, & poſuerunt fidejuſſorem Yibſone & Anſcauſus de conſtitutum ad ipſam Curtem.* B *Similiter in ipſo Placito interpellavit ſupraſcriptus Anſcauſus Vitalem de Murrius, Maurontonem de Caſtellionem, Bonnarium, Bonaldum, & Honoratum germanis de Tilliarno dicendum:* & vos ſimiliter & parentes veſtri operas pro condicione feciſtis & facere debetis ad partem Sancte Marie; neſcio pro qua cauſa modo facere diſtuliſtis. *Ad hec ipſi reſpondentes dixerunt:* C non eſt veritas, quod nos aut parentes noſtri aliquando operas feciſſemus, neque pro condicione, neque pro aliqua alia cauſa, ſed ſemper nos & parentes noſtri in liberam poteſtatem fuimus, & eſſe debemus. *Dum nos ſupraſcripti Scavinis taliter audivimus, judicavimus eis, ut darent wadia de con-* D *ſtituto. Et poſuerunt fidejuſſorem Launulfum, & poſuerunt conſtitutum ſimiliter ad ſupraſcriptam Curtem.*

Poſito autem conſtituto, iterum conjungentes nos in Civitatem Tridentinam ad Curtem Ducalem nos ſupraſcriptus Garibaldus Miſſus & Paulitius Locopoſitus, ſeo ſupraſcripti Scavinis & Sculdaſſiis, ac ceteri plures homines. Ibique E *noſtra preſentia conjungente ſe Audibertum Abba & ſimul cum Anſcauſo Advocato ſupraſcripti Monaſterii, necnon & aliam partem ipſis ſupraſcriptis homines, cum quibus pars Monaſterii altercabant, inprimis interrogavimus nos ſupraſcriptis Scavinis & Auditores Lupone Suplainpunio, ſi aberet paratos ipſos teſtes, ſicut wadiam dedit, &*

ipſe dixit, quod ſic aberet. Et preſentavit ſuos teſtes, ideſt Launulſum & Johannem de Baovarius, Giſempertum de Lanzimas. Dum ſupraſcripti teſtes in noſtra preſentia preſentati fuiſſent, ſic nos Judices ipſos teſtes unum ab alio ſeparari fecimus, & minutius atque diligenter inquiſivimus. In primis Launulſus dixit: Scio de ipſa contencione, que habet iſte Anſcauſus Advocatus de Sinodochio Sancte Marie cum iſto Lupone Suplainpunio faciente operas ad partem Sancte Marie de ipſas res, ubi reſedebant, pro condicione tam iſto Lupone Suplainpunio, quam & parentes ejus, abſit quod de perſonas ſuas, niſi de ipſas res ubi reſedebant. *Johannes, Giſempertus ſimiliter dixerunt, ſicut & Launulfus dixit. Poſt hoc teſtimonium dictum interrogavimus nos ſupraſcripti Scavini Anſcauſo Advocato, ſi abuiſſet teſtes contra opponendum, noſtriſque preſentaſſet preſentiis. Quibus Anſcauſus Advocatus dixit:* Sic habemus. Tamen non eſt nobis neceſſum, quia iſti teſtes magis teſtificant de ipſas res ad partem Monaſterii de Sinodochio Sancte Marie, quàm ad partem iſtius Luponis Suplainpunio. *Sic fecimus nos ſupraſcripti Scavini predictos teſtes ante noſtris preſentiis unuſquiſque manum ſuam ſuper ſancta Evangelia ponere, & juraverunt, ut qualiter de ipſa cauſa teſtimonium dixerunt, ſic fuiſſet veritas. Et Lupo Suplainpunio juravit & confirmavit teſtes ſuos, ut qualiter teſtes ejus de ipſa cauſa teſtimonium dixerunt, ſic fuiſſet veritas. Poſt hunc ſacramentum factum, & omnia veritate per ipſos teſtes inquiſita, tunc apparuit nobis Judicibus recte, & judicavimus, ut pars ſupraſcripti Monaſterii Sancte Marie aberet ipſas res, qualiter teſtes ejus teſtimonium dixerunt, ut Lex eſt; & finitum eſt. In ipſam Placitum compellavit Anſcauſus Advocatus ſupraſcripti Monaſterii Martinum, Gundaldum, Vitalem, Maurontonem, Brunario, Bonaldum, Honoratum:* Mittite nobis racionem de ipſas operas, unde wadiatum abemus. *Quos interrogavimus nos ſupraſcriptis Scavinis & Auditores, ut ſi & ipſi haberent ſua teſtimonia, ſicut wadiam dederunt. Qui dixerunt:* Voluimus abere, ſed non poſſumus. *Et interrogavimus eos iterum atque iterum pro qua re ipſa teſtimonia abere non potuiſſent. Et ipſi dixerunt:* Pro ideo non poſſimus, quia fatiebamus operas ad radem, & portabamus paſtas ad Veronam, & alias ambaſſias, quas nobis mandabant da parte Sancte Marie. *Et interrogavimus eos nos ſupraſcripti Scavinis, ut ſi pro perſonis ſuis, aut rebus, ubi reſidebant, ipſas operas & ambaſſias facerent. Qui manifeſtaverunt & dixerunt, quod pro ipſis rebus, ubi reſidebant, ipſas operas vel ambaſſias facere deberent. Nos quidem ſupraſcriptis Scavinis vel Auditores, dum taliter eos manifeſtantes audiſſemus, ſic judicavimus, ut pars Sancte Marie ipſas res aberet. Et finita eſt ipſa intencio. Unde qualiter acta vel deliberata eſt cauſa, anc* paginam Judicati *Grimualdum Notarium ſcribere monuimus, ut futuris temporibus exinde nulla amplius oriatur intencio.*

Quam enim paginam Judicati *ſcripſi ego Grimualdus Notarius Civis Tridentine per ammunitione de ſupraſcriptis Scavinis, Anno Dominorum noſtrorum Hlotharii invictiſſimi Imperatoris Anno Viceſimo Quinto, & Domni Hludowichi Filii ejus glorioſiſſimi Regis Anno Quinto, ſup die Viceſimo ſexto de Menſe Februario Indictione Octava feliciter.*

Ego Paulicius in his hactibus interfui manu mea ſubſcripſi, & judicium dedi.

Ego

Ego Aldo in his actibus interfui, & judicio dedi, & manu mea ſubſcripſi.

Ego Petrus in his actibus interfui, & manu mea ſubſcripſi.

✠ *Signum manibus* Carentiano de Marcha Scavino, *qui in his actibus interfui, & juditio dedi, & mano ſua poſui.*

✠ *Signum manibus* Alliberto de Garda Scavino, *qui in is actibus interfui, & juditio dedi, & mano ſua poſui.*

✠ *Signum manibus* Frictari Scavino, *qui in his actibus interfui &c.*

✠ *Signum manibus Erlulfo.*

✠ *Signum manibus Adelald.*

✠ *Signum manibus* Starchfrido Sculdaſſio, *qui in is actibus interfuerunt, & manus ſuas poſuerunt.*

✠ *Signum manibus Gundelberto de Marcha.*

✠ *Signum manibus Autperto &c.*

Ego Andelbertus interfuit, manu mea ſubſcripſi.

Ego Giſo interfui, manu mea ſubſcripſi.

Ego antedictus Grimualdus Notarius hac Notitia Judicati per juſſione & ammonitione de ſupraſcriptis Judices & Scavini ſcripſi & conplevi.

Egregiam Chartam, neque uno titulo, hanc appello, tum quod ritus eorum temporum abundanter nobis pingit, tum etiam quod *Liutfridi Ducis* memoriam nobis ſervavit, quem Tridentinum Ducem fuiſſe credere par eſt, quum in ea Civitate fuerit *Curtis Ducalis*. Neque enim conſtat, an eo tempore Tridentum ſubeſſet Marchiae Tarviſinae, & contra palam ſit, eam Urbem ſub Langobardis peculiarem Marchiam conſtituiſſe. Hiſce adde Epocham Ludovici II. poſtea Imperatoris hinc deduci, quam minime novit Pagius V. Cl. A Auctor ille eſt in Critic. Baronian. ad Annum DCCCXLIV. quatuor Epochas Ludovici hujus occurrere: primam videlicet deductam ab Anno DCCCXLIV. quo is Rex Italiae coronatus eſt: ſecundam ab Anno DCCCXLIX. quo ille in conſortium Imperii aſſumtus fuit a Lothario I. Auguſto illius patre. Reliquae poſteriores B ſunt. Atqui hinc manifeſtum fuit, Ludovicum II. ante Annum DCCCXLIV. hoc eſt Anno DCCCXL. aut DCCCXLI. renuntiatum fuiſſe a Lothario I. Auguſto ejus patre Regem Italiae, quum nempe idem Lotharius in Gallias ſe contuliſſet, certaturus cum fratribus pro hereditate paterna. Epocham iſtam C nos in poſterum certam ex certo monumento habebimus. Attamen addo, alteram Chartam cum iſta concordem evulgatam fuiſſe a Campio in Appendice Tomi primi Hiſtor. Eccleſ. Placentin. pag. 457. quae ſcripta eſt *Anno Domni Hlotharius Imperator, Hludovici Rex ejus filio Anni Regni eorum XXVII. & VII. Menſe Junio, In-* D *dictione X.* hoc eſt non Anno DCCCL. ut idem Campius cenſuit, ſed quidem DCCCXLVII. Quamobrem quod Annales Francorum in rebus Italiae referendis non parum jejuni omiſerunt, e Chartis diſcimus, nempe Ludovicum Lotharii Auguſti filium, ut Rex Italiae diceretur, non exſpectaſſe coronationem per manus Ser- F gii II. Romani Pontificis Anno DCCCXLIV. factam, ſed quidem Anno DCCCXLI. aut DCCCXL. renuntiatum fuiſſe Regem a patre. Porro eamdem veritatem in meliori etiam lumine collocabit tertia Charta, quam infra ſum producturus. Itaque barbarici Saeculi Judices decretum ſuum ſive ſententiam in ſcriptis minime proferebant, uti noſtris tem-

temporibus; ſed praeſentibus adverſariis in publico Placito cauſſam adjudicabant alteri partium, prout aequum videbatur. Victus diſertis verbis conſentiebat, aut conſentire fingebatur. Notarius verò confeſſionem victi, & Judicum vota in tabulas referebat. Charta haec *Judicatum* appellabatur. Interdum tamen vidi *Judicata*, in queis nulla victi confeſſio legitur, ſed tantummodo ſententia Judicum exprimitur. Exemplo erit Charta, quam debeo Archivo Eſtenſi.

Sententia lata coram Comitiſſa Mathilde in Rocha Carpeneti pro controverſia inter Johannem Ferrarium, & filios Bonvicini, Anno 1114.

IN *die Sabbati, qui eſt XII. Kalendas Maji, preſentia* Domne Matilde, *adeſſe cum ea Rainerius Saxonus, &* Judices *Ubaldus major & Ubaldus minor, & reliqui plures homines. Diffinita eſt controverſia inter Filios Bonivicini de Carpineto, & Johannem Ferarium, & Benzonem de Pantano, que erat de terra poſſeſſione ſupradictorum Ferarii & Benzonis, que jacet in Pantano cum ſua pertinentia. Unde ſupradictus Johannes Ferarius & Benzo lamentati ſunt Rainerio atque Judicibus; qui diligenter inquirentes litem cum antiquioribus hominibus, qui teſtificaverunt, Filios Bonivicini nullam rationem in hanc terram habere. His ita cognitis prefati Judices laudaverunt, quod Filii Bonivicini in manu ſupradicti Ferarii & Benzonis refutarent ſupradictam terram, & finem facere. Et factum eſt. Facta eſt etiam obligatio ſub pena Libras decem, quod ſi Filii Bonivicini, ſcilicet Ugo & Rainerius, aut ſui heredes agere aut cauſare aut per Placitum fatigare preſumſerint, ſupraſcripte pene ſubjaceant.*

Factum eſt in Rocha Carpineto in Caſa Domnicata, Dominico Gaſtaldio, & Rainerio de Cavitulio, Alberto & Bonizo de Cano, & Clemens de Valle, & Giſo, & Johanne, & Guinizo, Henzo, Manvetto, & Michaël de Pantano, & aliis pluribus. Anno ab Incarnatione Domini noſtri Iheſu Chriſti Milleſimo Canteſimo Quartodecimo, Indictione VII.

Ego Stephanus Notarius ſacri Palatii rogatus hoc Breve exemplavi, *& litere neque plus neque minus deſcripſi; & hoc feci* per conſilium Guidonis Judicis & Advocatus DUCIS GUELFI.

Qui *Breve hoc exemplavit*, id fecit *per conſilium Guidonis Judicis*. Id animadvertas velim. Perduravit enim diu in aliquibus Civitatibus mos, ut Notariis ſine conſilio & conſenſu Judicum exempla facere Chartarum non liceret. Ad haec ibi vides *Guidonem Judicem & Advocatum Ducis Guelfi*. Ne puta, heic agi de Guelpho V. Duce, ex Ateſtinorum Principum ſanguine procreato, ac marito Comitiſſae Mathildis, cui a ſe abjecto illa nil poteſtatis in ſuis ditionibus reliquerat, & qui tunc adhuc vivens erat in Germania. Memoratur ibi, ut opinor *Guelphus*, ſive *Guelpho VI.* Quincti Guelphonis e fratre Duce Bavariae nepos, qui *Dux Spoleti, Marchio Tuſciae, & Dominus Domus Comitiſſae Mathildis* renuntiatus fuit a Friderico I. Auguſto, uti ego Par. I. Cap. 30. Antiquit. Eſtenſ. pluribus oſtendi. Sed his miſſis, jam ani-

animadvertere potuiſti, in duabus nuper evulgatis Chartis ritum dirimendi controverſias per teſtes de una re concordes: qui familiaris quidem noſtris quoque temporibus eſt, ſed Saeculis rudibus praecipue fuit in uſu. Quotieſcumque enim tabulas ſui juris adferre quiſquam non poterat, A quod jam deperditae fuiſſent, ad teſtium examen confugiebatur: quae unica via ſupererat. Hoc autem remedium juris vel ab ipſis Imperatoribus ſibi procurabant ſacrati viri, uti conſtabit ex Diplomate, quod in vetuſtiſſimo Regeſto Epiſcopii Cremonenſis ego olim legebam.

Lotharius I. Imperator Panchoardo Cremonenſi Epiſcopo privilegium concedit, ut per ſolos teſtes jura ſuae Eccleſiae deperdita recuperare poſſit, circiter Annum 840.

IN *nomine Domini noſtri Jeſu Chriſti Dei eterni*. Hlotharius *divina ordinante providentia* Imperator Auguſtus. *Omnibus fidelibus ſancte Dei Eccleſie, & noſtris, vel cunctis Rempublicam adminiſtrantibus, notum ſit, quia* Panchoardus *venerabilis* Cremonenſis Urbis Eccleſie Epiſcopus *petiit excellentiam noſtram, ut per noſtram auctoritatem concederemus ei, ut quicquit predicta Sedes de rebus vel de mancipiis injuſte privaverat*, per inquiſitionem in quibuslibet locis *redintegrare valeret. Cujus precibus ob reverentiam ipſius Eccleſie adquieſcere placuit, hanc noſtram auctoritatem fieri juſſimus, per quam ei concedimus atque confirmamus, ut ubicumque ipſa Sedes aliquid injuſte privatum habet tam de rebus, quamque & de mancipiis*, in quibus locis inquiſitio facta fuerit per bonos & veraces B & nobiles homines ipſius ibi commanentes, *ubicumque de his facta fuerit cauſa, eas adquivere valeat, ne prefata Sedes nil injuſte perdat hoc, quod legibus habere dignoſcitur; & volumus, ut nullus contradictor de hac re exiſtat, ſed ſicut a nobis conceſſum eſt, ita permaneat. Et ut haec noſtra conceſſio firmior habeatur, vel a cunctis fidelibus* C *noſtris melius conſervetur, de anulo noſtro ſubter juſſimus ſigillari*. (Cetera deſiderantur.)

Neque ſegnis fuit idem Panchoardus Epiſcopus in inquiſitione jurium ſuae Eccleſiae, & in uſu Privilegii ſibi conceſſi. Hanc in rem dignum plane publica luce cenſeo Placitum D Cremonae habitum, quod mihi ſupra laudatum Chartarium Epiſcopii Cremonenſis ſuppeditavit.

Panchoardus Cremonenſis Epiſcopus coram Adelgiſo Comite Miſſo Ludovici II. Imperatoris in Placito Cremonenſi, teſtes adducit, ut probet quaſdam Curtes cum aliis juribus a Carolo Magno Eccleſiae ſuae donatas, & a ſuis anteceſſoribus poſſeſſas, Anno 842.

IN *Chriſti nomine. Dum per ſanctionem ſacri Principis & ſereniſſimi* Auguſti Hlotharii *magni & glorioſiſſimi* E Imperatoris Adelghiſus Comes *Cremonam adveniſſet, ad perquirendum inſtituta Precepti, que per* Stephani ejuſdem

ſdem Civitatis Epiſcopi *petitionem* Domnus *& glorioſiſſimus & piiſſimus* Karolus Rex *in eadem Eccleſia conceſſit habendum, ideſt Curtem Cucullo, Tecledo, Caprariolas, Brivifula, una ſimul cum Porto Vulpariolo & molitura de molinis & navium tranſitoria & reliqua portora uſque in caput Addue, & cum eo adeſſent* Panchoardus ejuſdem Civitatis Epiſcopus, *una cum Sacerdotibus ſuis* Benedicto Diacono ejuſdem Preſulis Nepote, Capellano Domni Regis Hlodowici, Auguſti Lotharii filius, *Odelbertus Archipresbiter de Brixianore, & Agemundus Archipresbiter de Jovenalta, Sigeprandus & Landebertus Presbiteris, & ſimul cum eo* Ambroſius & Rumualdus Pergomatus Judices, *nec non Wilfredo, Fulberto, Sicchemano, Eiſcari, Yidoini & Gildoini germani, Bavo, Otto, Wlveman, Aldo, Giſeverto, Rachimperto, Arichis, Rodemanno, Auperto, Roteperto, Ardulfo, Nazarius, Stabilis, iſti Brixiani ſunt; & Urſo de Parma, iſti* Vaſſalli ſuprascripti Comitis; *& Adaldo, Johanne, Rodemundo, & Rodelando, Rotchario, & Rotpaldo, Aloaldo, Helyrio, Geillo, Ardemanno, Walteramo, Odelberto, Perteſulo, Bruningo, Adeſuſ, iſti* Vaſſalli Epiſcopi. *Sic in iſtorum omnium preſentia* Sacerdotes & Laici interrogati, atque conjuncti in eadem fide Sacerdotii & Chriſtianitatis ſue, quod de hac Precepti inveſtitura ſcirent, ut verum dicerent, & per nullius hominis timorem, neque blandimentum in aliqua parte deverterent. *In primis Antonius Presbiter dixit:* Scio & bene memoro, quando Domnus Karolus Rex iſtam patriam Longobardiam adquiſivit, per Preceptum ſuum in ſancta Cremonenſi Eccleſia, in Stephano ejuſdem Eccleſie Preſule conceſſit Curtem Cucullo, Tecleto, Briviſula, & Porto Vulpariolo cum molitura de Molinis, & tranſitoria militum, cum reliqua portora, uſque in Capud Addue, ſicut iſtud Preceptum continet. Et poſt Stephanum poſſeſſorem & Atonem, eo uſque dum Rotechild Bajulus Pipini Regis contra legem & malo ordine Atonem Epiſcopum diſveſtivit. *Garibertus Presbiter dixit:* Memoro, Atonem Epiſcopum habentem in integrum juxta iſtud Preceptum, quod Domnus Karolus Rex in ſuperiori Eccleſia conceſſit, ideſt Curtem Cucullo, Tecleto, Biviſula, & Porto Vulpariolo, cum molitura de Molinis, & tranſitoria militum, cum reliqua Portora uſque in capud Addue, donec eum Rotchildus contra legem & malo ordine diſveſtivit. *Gumpertus Diaconus ſimiliter dixit, ut Garibertus. Sinipertus Presbiter, Natalis Presbiter, Viſevertus Presbiter, Audemarus Presbiter, Giſemprandus Presbiter, Lupus Presbiter, iſti omnes ita dixerunt, ſicut Garibertus & Gumbertus. Garoto de Auces juratus a Dei Evangelia, & inquiſitus dixit:* Scio & bene memoro, Atonem Epiſcopum habentem integrum juxta iſtud Preceptum Curte Cucullo, cum reliqua ſequentia Precepti, & Porto Vulpariolo, & reliqua Portora uſque in Capud Addue, uſquequo a Rotchildo contra legem diſveſtitus eſt. *Agevertus de Waldeningo ſimiliter ut Garoto dixit, & reliqua omnia de poſſeſſione Epiſcoporum, ut Antonius Presbiter firmaverunt. Arimundus dixit:* Memoro Atonem Epiſcopum habentem molituram molinorum de Vulpariolo uſque in Capud Addue, & ego de meo molino in hanc Domum Cremonenſem meam molituram vexi. *Iſti Bergomates ſunt. Iſempertus de Muredellas ſimiliter de Atone dixit, ſicut & ceteri Presbiteri dixerunt. Graſevertus, Agemundus, & Ari-*

Aripertus de Gaidiſco, iſti omnes jurati ut Iſemperto dixerunt. Mauritius, Munofredo Clerico, Ragemundus, iſti omnes jurati dixerunt, ut Iſemperto & Graſeverto. Lamperto de Publicillas ſimiliter dixit, & hoc per ſacramentum aſſirmavit. Leonaſſe de Cremona juratus ſimiliter dixit ut Iſemperto & Graſeverto vel reliqui. Hii omnes inveſtitura Aioni Epiſcopo teſtati ſunt; ſcilicet a Rotthildo Pipini Bajulo malo ordine & contra legem deſveſtitus fuiſſe dixerunt.

Facta has Notitia inquiſitionis Anno Domni *& ſereniſſimi* Lutharii Auguſti XXII. ejuſque *dilecti* filii *glorioſi* Regis Ludovici *idemque* Secundo, *XI. Kalendas Aprilis, per Indictione V. feliciter.*

Scripſi ego Ingeprandus Diaconus ex ſanctione Miſſi & Comitis Adelgiſi.

Adelgiſus Comes *in hac inquiſitione a me facta ſubſcripſi.*

Ego Romaldo Scavino *interfui.*

✠ *Signum manibus* Ambroſii Scavino Bergomate, *in his actis interfuit.*

Ego Benedictus Diaconus & Capellanus Domni Regis *in hac inquiſitione interfui.*

Ego Odelbertus Presbiter *& Cuſtos Eccleſie Sancti Laurentii, ſita Brixianore in his actis interfui.*

Sigeprandus Presbiter *in his actis inquiſitionis interfui &c.*

En ut evidentius conſtabilitur exordium Regni Italici in Ludovico Lotharii Imperatoris filio. Scripta eſt Charta *Anno Lotharii Auguſti XXII. ejuſque dilecti filii glorioſi Regis Ludovici item Secundo*, XI. *Kalendas Aprilis*, *Indictione Quinta*, hoc eſt, Anno Chriſti DCCCXLII. Ergo Ludovicus II. Anno antecedenti DCCCXLI. aut DCCCXL. Italico Regno praefectus a patre Imperatore fuerat titulo Regio. Ac propterea heic etiam occurrit *Benedictus Diaconus*, Pan- A choardi Epiſcopi Cremonenſis Nepos, & *Capellanus Domni Regis Hludowici filii Auguſti Lotharii*. Cujus quoque rei veſtigia animadvertiſſe potuimus in Diſſertatione X. *de Minor. Juſtit. Miniſtr.* quamquam ibi anticipatum videas (cauſſa eſt mihi ignota) Epochae hujus exordium. Memoratum heic etiam videmus *Rotchil-* B *dum Bajulum Pipini Regis*. Duo heic nobis ſe offerunt Pippini Reges: alter Caroli Magni filius, a patre paene infans conſtitutus Italiae Rex Anno DCCLXXXI. fato functus DCCCX. alter Ludovici Pii filius, Aquitaniae Rex e vivis ſublatus Anno DCCCXXXVIII. Utri iſtorum Rotchildus iſte Bajulus fuerit (nunc *Aio* & *Balio*, qui antiquis erat *Bajulus*, appellamus) hoc eſt ejus educationi praefectus, decernere ego non auſim. Attamen veriſimilius heic intelligatur junior Pippinus, qui tempori hujus Placiti propior fuit, quamquam nihil rei fuerit illi cum Italia. Senior quidem Italiae dominatus eſt, ſed a tempore Placiti hujus longe abfuit. D *Atto Cremonenſis Epiſcopus*, qui a Rotchildo dicitur heic *contra legem, & malo ordine diſveſtitus*, ſi Ughellium auſcultamus, Anno DCCCXVIII. ad eam Cathedram aſcendit, illamque paucos annos tenuit, ita ut Rotchildus ſub utroque Pippino Rege floruiſſe potuerit. Ad *Adelgiſum Comitem* quod attinet, heic memoratum, E veluti Praeſidem Placiti, veri mihi videtur ſimile, non alium ab eo fuiſſe, qui Anno praecedenti DCCCXXXVI. ut habet Hiſtoria Francorum, a Ludovico Pio Imperatore tunc vivente miſſus fuit ad Lotharium Auguſtum filium Ticini degentem, ut pax & amicitia inter ſe repararetur. Leo IV. Papa in Concilio Romae habito Anno DCCCLIII.

apud Baronium, memorat Miſſos Imperiales *Notingum Brixienſem, & Adelgiſum illuſtrem Comitem*. Idem ille fuerit, qui in hac Charta primas tenet. Subdere nunc juvat inquiſitiones factas per teſtes. Lis erat inter Palatium, & *Jacobum Epiſcopum Lucenſem* de celebri Eccleſia Sancti Fridiani, utrâque parte eam ſibi afferente. In Archivo Archiepiſcopii Lucenſis Charta habetur teſtium ab Epiſcopo productorum, quam nunc exero.

A

Teſtes coram Miſſis Regiis producti a Jacobo Epiſcopo Lucenſi pro ſuo jure in Eccleſiam Sancti Fridiani, Anno 838.

IN *Chriſti nomine. Notitia brevis, que facta eſt de inquiſitione Eccleſie beati Vincentii Chriſti Martiris, ubi requieſcit umatum Corpus beati Fridiani Chriſti Confenſoris juxta Lucanam Urbe, per* Aghanum Comite ipſius Civitatis, & Criſtianum *venerabilem* Diaconum, Miſſos Domni Hlottharii *piiſſimi* Auguſti. *Hoſprandus Archipresbiter ejuſdem Civitatis dixit:* Scivi, Jacobum Epiſcopum abentem Eccleſia Sancti Fridiani, ubi ejus Corpus requieſcit, infra iſtos triginta annos, & ita eum ordinabat, ſicut alias Eccleſias ſedales, & pertinens erat de iſto Epiſcopio Sancti Martini. *Theupaldus Presbiter Cardinalis ſimiliter dixit. Acriſuſus Presbiter ſimiliter. Daniel Presbiter ſimiliter. Atus Presbiter ſimiliter &c. Aſpaldus Clericus dixit:* Scibi, Jacobum Epiſcopum habentem Eccleſiam Sancti Fridiani, ubi in Corpu requieſcit, & imperantem ſicuti in ceteris Eccleſiis ſedalibus: & pertinebat Epiſcopatui Sancti Martini infra iſtos triginta annos. *Oſtrualdus Clericus, Gunfridi Clericus &c. ſimiliter dixerunt. Iſti omnes prefati Clerici per ſagramentum ad ſancta Dei Evangelia unianimiter teſtati ſunt. Johannes Clericus, & Schabinus dixit:* Sibi, Johannem Epiſcopum abentem Eccleſiam Sancti Fridiani, & dedit illam Jacobi germano ſuo in beneficio. Et poſtea abuit eam Jacobus Epiſcopus in poteſtate Sancti Martini infra iſtos triginta annos, uſque ad diem morti ſüe. *Savinus ſimiliter dixit. Alamundus Schabinus dixit:* Scivi, Eccleſiam Sancti Fridiani abentem Jacobum Epiſcopum, & imperantem. Sed Adegrimus Vaſſus Domni Regis illam voluit contendere ad parte Palatii, ſet minime potuit, quoniam ipſe Epiſcopus eam pertinentem Epiſcopatui ſui faciebat. *Petrus Gaſtaldius ejuſdem Civitatis dixit:* Scivi Eccleſiam Sancti Fridiani abentes Johannem & Jacobum Epiſcopos. Et ita illam inperabat, ſicut iſte alie Eccleſie ſedales de iſto Epiſcopato Sancti Martini. *Teudiprando & Ermiprando germani, Auchiſi, Atriſuſo &c. iſti omnes per ſagramenti teſtum equaliter dixerunt. Petro dixit:* Scivi Johannem Epiſcopum, & Jacobum Epiſcopum abentem Eccleſiam Sancti Fridiani, & imperantes uſque ad diem mortis eorum, & wiganiationem exinde faciebant de res ipſius Eccleſie, & prandia recipiebat, ſicut in cetere Eccleſie ſedales iſtius Epiſcopati. *Adalbertus Schabinus dixit:* Scibi, Jacobum Epiſcopum abentem Eccleſiam Sancti Fridiani infra iſtos annos triginta, & imperantem, ſicut ad ejus Epiſcopatum Sancti Martini.

B C D E

Facta

Facta eſt hec inquiſitio Anno, Chriſto propitio, Domni noſtri Hludowichi magni Imperatoris Vigeſimo Quinto, & Domni noſtri Hlotharii glorioſiſſimi Auguſti filii ejus in Italia, Anno Sextodecimo, menſe Aprili, Indictione Prima.

✠ *Signum manus* Aghani Comitis & Miſſi Domni Hlotharii *piiſſimi* Auguſti, *qui ibidem fuit.*

Ego Criſtianus *Diaconus &* Miſſus Domni Hlotharii *piiſſimi* Auguſti *ibi fui.*

Ego Oſprandus Archipresbiter ibi fui.

A

Ego Joanes Clerico Scabinus *ibi fui.*

Ego Adalbertus Scavinus *ibi fui.*

Ego Savinus ibi fui.

Ego Alamundus Scavino *ibi fui.*

Accipe & alteram inquiſitionem, Seculo eodem factam per teſtes, quum controverſia de quibuſdam juribus verteretur inter *Landonem Cremonenſem Epiſcopum*, & Advocatum Curtis Sexpilas, quem nunc Fiſcalem appellamus. Monumentum hoc deſcripſi e vetuſtiſſimo Regeſto Epiſcopii Cremonenſis.

B

Lando Cremonenſis Epiſcopus coram Ardengo Miſſo Guidonis Imperatoris in Placito Cremonae habito, per teſtes probat ſuum jus in ripam Padi, & in quaſdam Inſulas, ſententiam obtinens contra Anſelmum Advocatum Curtis Sexpilas, Anno 891.

D*Um in Dei nomine infra Civitatem Cremonam reſideret* Ardengus Miſſus Domni Guidonis Imperatoris *ad juſtitiam faciendam, reſidentibus cum eo* Domno Landone *venerabili* Epiſcopo Cremonenſi, *& Acco Archipresbitero, & Leone Archidiacono, & multis aliis Clericis & Laicis, venerunt Anſelmus Advocatus Curtis Sexpilis, & Adelgiſus Advocatus Epiſcopatus, altercationes inter ſe habentes. Anſelmus cepit dicere:* Pars Epiſcopatus detinet Ripam Padi, & inſulas de Vulpariolo, & Inſulam Mezianam, & portora, & molendina contra legem & malo ordine, pertinentes ad Curtem Sexpile. *Adelgiſus reſpondit:* Scio ſupraſcriptam ripam, & Inſulas, & portora, & molendina, que tu dicis, partem Epiſcopatus habere & tenere, ſed non contra legem, pro eo quod per ſexaginta annos ad ſuam detinet proprietatem. Et ſunt hic boni & credentes homines, qui de hac cauſa ſciunt veritatem. *Tunc nos fecimus eos de hac cauſa juratos dicere veritatem. In primis Adrevertus juratus dixit:* Scio ſupraſcriptam ripam & Inſulas & molendina & portora, unde iſta contentio eſt, habere & tenere partem Sancte Marie Epiſcopatus Cremonenſis per ſexaginta annos ad ſuam proprietatem. *Similiter dixerunt Arnulfus & Fardulfus & Lupus & Uldepertus,* & multi alii omnes jurati & inquiſiti. *Tunc hoc* facta inquiſitione *judicavimus, quod pars Eccleſie haberet ſecundum Legem ſupraſcripta ripam & Inſulas & portora & molendina ad ſuam proprietatem per augmentum & ſtabilitatem abſque ulla contradictione Curtis Sexpilis, Aupertum Notarium hanc Notitiam ſcribere commonuimus.*

C

D

Quidem & ego Aupertus Notarius per hanc monitionem ſupraſcripti Miſſi hanc Notitiam ſcripſi, in Anno Primo Domni Guidonis Imperatoris, in primo menſe Junii, Indictione Nona.

E

Ardericus Miſſus *ut ſupra* Imperatoris *interfui.*

Ego Rumpertus interfui.

Ego

Ego Ageprandus Scavinus *bis actis interſui, & hunc juditium dedi.*

Angilbertus Archidiaconus ibi fui.

Acho Archipresbiter ibi fui.

✠ *Signum manibus Andro interſui.*

✠✠✠✠✠✠✠ *Signum manibus Algiſi, Adelax, Gandulfi, Luthardi, Angauſi, Amelgeti item Vaſſalli ut ſupra Etnalch interfuerunt.*

Ego Giſulfus Notarius ibi fui.

Lupus Diaconus ibi fui.

✠✠✠✠✠ *Signum manus Brachaldir, Abinelmi, Odelberti, Ageperti, Comperti interfuerunt.*

Luboripertus Presbiter affui.

Quod etiam peculiari obſervatione dignum eſt (idque etiam animadverti in Diſſertat. IX. *de Miſſis Regiis*) Placitis habendis nullus certus locus deſtinatus erat. In Palatio, in Praetorio complura quidem celebrabantur; ſed ſaepe etiam in locis & domibus alienis, ſi contingebat, ut illic Reges, Miſſi eorum, Duces, Marchiones, aut Comites verſarentur, & Judicum aliorumque adſidentium & adſtantium copia foret. Etiam ſub dio interdum ſunt habita. Quod ſi in privatorum aedibus ejuſmodi conventus ac judicia inſtituenda erant, venia antea a domino domus, aut loci petenda fuit, ne illius juribus quidquam detrimenti per publicum illum actum crearetur. Idque in Charta Placiti exprimere mos fuit. Exempla ſuperius dedi, aliaque in hoc ipſo Opere ſparſa videas. Nunc adjiciendum, ſi Rex aut Imperator aderat, etiamſi in privatorum fundis haberetur Placitum, non a domino fundi, ſed ab ipſo Rege aut Imperatore, petitam fuiſſe facultatem celebrandi eo in loco Placiti, quaſi is non Civitatis tantùm, ſed & cujuſvis privati loci dominus foret. Alia in hoc Opere exempla conſuetudinis hujus proſtant: unum nunc apponere juvat, quod autographum vidi in Archivo nuper memorati Archiepiſcopii Lucenſis.

Cadelohus Cancellarius & Miſſus Conradi I. Auguſti, Placitum Lucae habet, in quo Johannes Lucenſis Epiſcopus quaedam ſua jura confirmanda curat, Anno 1038.

D*Um in Dei nomine qualiter infra Comitato Lucenſi in loco, que dicitur Vivinaria, intus caſa domnicata* Domni Bonifatio Marchio, per data licentia Domni Conradi Imperatoris, qui ibi aderat, *in judicio reſideret* Domnus Kadelous Cancellarius & Miſſus Domni Imperatoris *ad juſtitia faciendi hac deliberanda, reſidentibus cum eo* Bertaldus Comes, & Adelbertus Comes, Adalfredus Epiſcopus Bolonienſis Eccleſie, *Adalbertus* Judex Avocato, *Flaipertus* Judex Avocato Domni Bonifatii Marchioni, *Johanne, Rolandi, Gherardi, Waldaandelberti,* Judicibus ſacri Palatii, *Bernardo* Notario, *Petri filio bone memorie Pauli, Teuderico filio bone memorie Ildebrandi, Petri filio bone memorie Wariperti &c. & reliquis plures. Ibique eorum veniunt preſentiis* Johannes Dei gratia Epiſcopus Lucenſis, *una cum Bernardo Avocato ſuo, ceperunt dicere adverſus eodem Cadelohus Cancellarius & Miſſus Domni Imperatoris:* Abeo & teneo ad jure propietario ad pars Eccleſie Epiſcopatu meo Sancti Martini omnibus illis caſis, ſeu Curtis, ſeu Caſtellis & Rocchis, ſive Eccleſiis, ſimulque Caſſinis & Caſalinis, & ter-

ris

ris & rebus, que ibi fuerunt bone memorie Benti filio bone memorie item Benti, quamtas ipſe bone memorie Bentio per offerſionis Cartula dedit & fecit in Eccleſia beati Sancti Michaëli Archangeli, que dicitur Aſore, qui eſt fundata infra Civitate Luca, quas ipſe Eccleſia Sancti Angneli eſt de ſup regimine & po teſtatem ſupraſcripti Epiſcopatu meo Sancti Martini, & ipſa offerſionis Cartula ſcripta ex manibus Petri Notarii Domni Imperatoris, ſicut in ipſa offerſionis Cartula legitur. Et ſic eſt ullus homo, qui exinde adversùs me aliquid dicere vult, paratum ſum hic veſtris preſentiis cum eo exinde in rationem ſtandum & legitime fine percipiendum, aut ſit Rainerii filio bone memorie Chumundi, vel ſuis germanis exinde de ipſis caſis & Curtis, ſeo Caſtellis & Rocchis, ſive Eccleſiis, adque Caſſinis & Caſſalinis & terris & rebus, que ſuperius legitur, agerent, aut cauſare voluiſſet. *Et cum nemo ſe ibi adpreſentaſſet, qui exinde de ipſis caſis & Curtis &c. adverſus predicte Eccleſie Epiſcopatui Sancti Martini, & adverſus ſupraſcripti Johanni Epiſcopi, & predicti Bernardi Avocato ſuo agere aut cauſare voluiſſe ſiſtatis, predicto Domnus Kadelohus Cancellarius & Miſſus Domni Imperatoris & Bertaldus Comes, per fuſte, quas in ſuorum detinuerunt manibus, miſerunt bannu Domni Imperatoris ſuper eodem Johannes Epiſcopus & ſuper predicto Bernardo Avocato ſuo, & per jan dictis caſis & Curtis &c. in mille Libras auri optimi, ut nullus quislibet homo &c. Quis vero fecerit, predicte mille Libras auri compoſiturus ſe agnoſcat, medietatem pars Cammare Domni Imperatoris, & medietatem predicti Johanni Epiſcopi, & ſuis ſucceſſoribus &c.*

Quidem & ego Rodulphus Notarius Domni Imperatoris ex juſſione ſuſpraſcripti Domni Kadelohus Cancellarius & Miſſus Domni Imperatoris, ſeo Judicho ammonitione ſcripſi, Anni Domini noſtri Jeſu Chriſti Dei eterni ab Incarnationis ejus Milleſimo Trigeſimo Octavo, Conradus gratia Dei Imperator Auguſto, Anno Imperii ejus in Italia Undecimo, VIII. Kalendas Martii, Indictione Sexta.

Kadelohus Cancellarius & Miſſus ſacri Palatii *ſubſcripſi*.

Adelbertus Judex ſacri Palatii *interfui*.

Rolandus Judex ſacri Palatii *ibi fui*.

Flaipertus Judex Domni Imperatoris & Avocato *interfui*.

Johannes Judex ſacri Palatii *ibi fui*.

Wido Judex ſacri Palacii *interfui*.

Andelbertus Judex ſacri Palatii *interfui*.

Ego Girardus Judex ſacri Palatii *interfui*.

DE ORIGINE LINGUAE ITALICAE,

DISSERTATIO TRIGESIMASECUNDA.

DISSERTATIO
TRIGESIMASECUNDA.

ALiquid etiam commentari juvat *de Origine Linguae Italicae*, qua nunc utimur; ſpectat enim & ipſa ad inſtitutum meum, videlicet ad tempora illa, quae mihi aliqua ex parte illuſtranda ſuſcepi. Diſſertationem hac de re jam dedit Angelus de Nuce in Notis ad Oſtienſis Chron. Caſin. ſed tam jejune, ut nihil ſupra. Sed quod fateri & ego non erubeſco, ſi quum de aliis loquor, blaeſus videor, heic paene elinguem vel poſt multa verba me dicam. Exploratum ſane eſt, & extra controverſiam jamdiu poſitum, ex Latinae Linguae corruptione, & veluti ex illius tumulo emerſiſſe Linguam non tantummodo noſtram, ſed & Gallicam, atque Hiſpanicam. Verum qua ratione, quo tempore, quibus ex cauſſis acciderit tanta Latini ſermonis immutatio, & tanta apud nos Dialectorum varietas, divinare quidem atque opinari licet, certis rerum documentis oſtendere non licet. Nam vel ipsâ florente Romanorum Republicâ, & ſub primis Imperatoribus, quiſnam quaeſo liquido nos doceat, qualis Latinae Linguae ſtatus foret in Provinciis, & extra Romam, ac Latium, puta in Galliis, immo & per univerſam fere Italiam?

A Attamen Linguarum genium nos ſatis novimus. Unam quidem univerſa, ut ita loquar, Natio profitetur, ſed quae in plures Dialectos diviſa, aliter in una Provincia, aliter in altera, uſurpatur; immo inter Linguam unius Civitatis, & reliquarum ejuſdem Provinciae Urbium, diverſitas occurrit; & quod plus mirere, in
B ipſis ampliſſimis Civitatibus inter unam ipſius Civitatis regionem, & ceteras, non levem ſermonis differentiam ſentimus. Quid Italia, quid Gallia, Hiſpania, & Germania, quod eſt ad haſce Dialectos longe inter ſe diverſas, temporibus noſtris ferat, nihil eſt quod ego memorem, quando res notiſſima in omnium aures in-
C currit. Adeone, quaeſo, beata fuere Romanorum tempora, ut purum putum Latii ſermonem univerſae Provinciae Romani Imperii, immo & ſingulae Civitates, & rura omnia, in uſu habuerint, & ex iis nulla gens ab altera diſſenſerit? Equidem id mihi nunquam perſuaderi ſinam, & foediſſime eos falli puto, ſi qui ſunt,
D quibus opinio inſederit, fuiſſe olim Latinae Linguae eamdem puritatem ac pronuntiationem per univerſam Italiam, quae Romae erat. Erant & tunc Dialecti complures; ac propterea quum in Livii Libris aliquid ex Patavina Dialecto Romani ſubolfeciſſent, ei *Patavinitas* objecta fuit.

Immo ne in ipſa quidem Urbe, ubi Latinitatis ſacraria erant, Ciceronis & Quinctiliani aevo, intacta a barbariſmis & ſoloeciſmis Latina Lingua fuit; atque opus jam tum erat Grammaticae operam dare, ut ad laudem *Latine loquendi* aſſurgerent ipſi Romani: quod eviciſſe mihi videor in Tom. 2. Perf. Poëſ. Ital. pag. 101. * Negabat id olim Cl. V. Antonius Maria Salvinius in *Notis Criticis* ad eoſdem Libros meos Venetiis recuſos, contendens, Grammaticae quidem Scholas Romae permultas fuiſſe, ſed ad Graecam tantummodo Linguam, non verò ad Latinam tradendam, quam a nutrice purgatiſſimam quiſque hauriebat. Attamen habeo Svetonium de Illuſtr. Grammat. contraria plane ſuadentem. Is enim nobis exhibet *M. Antonium Gniphonem, in Gallia natum, non minus Graece quam Latine doctum, qui docuit primum in D. Julii domo pueri adhuc, & duo tantum volumina de* LATINO SERMONE *reliquit*. Aſinius etiam Pollio apud eumdem Suetonium *Atejum nobilem Grammaticum Latinum* laudat. Plerique verò ex iis Grammaticis Latinos Libros interpretabantur, & Latinam Linguam ſuis ſcriptis expoliebant: ad quod potiſſimum incubuiſſe liquet M. Terentium Varronem, celeberrimum Virum, ut alios omittam, qui & Lib. VII. de Lingua Latina ſcribit, *Graecos & Latinos de utraque declinatione nominum & verborum, Libros feciſſe multos*. Minime tamen praetermittenda ſunt, quae Lib. I. Cap. 7. ſcripſit Quinctilianus, quum de Grammatica ſermonem haberet. *An ideo*, inquit, *minor eſt M. Tullius Orator, quòd idem Artis hujus diligentiſſimus fuit, & in filio (ut in epiſtolis apparet)* RECTE *loquendi ac ſcribendi aſper quoque exactor? Aut vim C. Caeſaris fregerunt editi de Analogia Libri? Aut ideo minus Meſſala nitidus, quia quoſdam totos libellos non de verbis modo ſingulis, ſed etiam literis dedit?* Exigebat Tullius, ut filius *Recte* loqueretur ac ſcriberet, non Graece, ſed Latine, hoc eſt, ſecundùm Grammaticae regulas, non ad vulgi imperiti morem. Propterea Schola erat pueris, ut praecepta Latinae Linguae diſcerent. Quod quum ajo, Tullium ipſum auctorem habeo, qui Lib. III. de Oratore ſcribit: *Praecepta Latine loquendi puerilis doctrina tradit*, id eſt Ars Grammatica, ad quam ſe conferre tunc vel ipſi Romani pueri cogebantur. Ita Vitruvius Auguſtum alloquens rogabat, *ut ſi quid parum ad Artis Grammaticae regulam fuerit explicatum*, ignoſceret. Sed quae in hanc rem jam attuli, Salvinius verò inſalutata reliquit, ſatis ſunt ad opinionem meam firmandam. Neque enim Cicero ſcripſiſſet, *non tam praeclarum eſſe ſcire Latine, quam turpe neſcire*; neque Ovidius Romanis auctor fuiſſet, ut *Linguas duas* ediſcerent, ſi ad Latinam recte aſſequendam una matris aut nutricis Schola ſatis fuiſſet. Neque Auctor Rhetoricae ad Herennium tradidiſſet, *rationem vitandi Soloeciſmos & Barbariſmos, in Arte Grammatica dilucide diſci*. Vide etiam Danielem Georgium Morhofium Virum inter Germanos eruditiſſimum, qui in Opuſculo de Patavinit. Liviana multa ad hoc argumentum congeſſit, uti & Barthium in Adverſar. Lib. 13. Cap. 2., ut alios omittam. Quid ultra? Quinctilianus ipſe Lib. I. Cap. 10. fatetur, *aliud eſſe Latine, aliud Grammatice loqui*. Et profecto oſtendere poſſumus Inſcriptiones, ipſo Caeſare Auguſto imperante poſitas Romae,

* In hac vero editione noſtra in Tomi IX. P. 2. pag. 100. & ſeqq.

mae, in quibus Grammaticam deſideres, & corruptam vulgi Linguam ſentias. Paucas tantùm ſeligo editas a Cl. V. Franciſco Blanchinio in Lib. A Inſcript. Sepulcr. Libert. & Serv. Aug. & extra Urbem in Via Appia effoſſas An. Ch. 1726.

GENIO
COETI HERODIANI
PRÆGUSTATORIS
DIVI AUGUSTI
IDEM POSTEA VILLICUS
IN HORTIS SALLUSTIANIS.

DIS MANIBUS
.... S. AUG. LIB. BATHYLLUS ÆDITUS (*pro* ÆDITUUS)
TÆMPLI DIVI AUG.
II. ET DIVÆ AUGUSTÆ QUOD EST IN PALATIUM (*pro* IN PALATIO) IMMUNIS ET HONORATUS.

TELEPHUS. LIVIÆ. L.
DAT
FUFIÆ. CLYMENE. ET FUFIÆ.
EUCHE. SORORES (*pro* SORORIBUS)

GEMINA L. AUGUSTÆ
ORNATRIX
IRENE SUÆ DAT OLLA (*pro* OLLAM)

Et ſane in loquela vulgi, ac praecipue Servorum extra Romam natorum, tunc ejuſmodi foeces crebrae occurrebant. Quod plus eſt, nobiles ipſi ac Literati inter Romanos non ita prorſus pronuntiaſſe videntur in quotidiano ſermone Latinas voces, B uti eas ſcribebant. Suetonio quippe teſte Cap. 88. Auguſtus ipſe *Orthographiam, ideſt formulam, rationemque ſcribendi a Grammaticis* (ergo Latinae quoque Linguae ſui tunc erant Grammatici) *inſtitutam, non adeo cuſtodiit; ac videtur eorum ſequi potius opinionem,* *qui*

qui perinde ſcribendum, ac loquamur, exiſtiment. Ii nempe exempli cauſsâ pro *Ipſi* & *Ipſe* pronuntiabant *Ipſus*, *Iſſi*, & *Iſſe*, ut adhuc Neapolitani faciunt, unde noſtrum *Eſſo* prodiit. Atque ea cauſſa eſt, cur in antiquis Inſcriptionibus, rudis praeſertim popelli, tot diſtortae, mancae, ac deformatae voces deprehendantur, interdum Quadratariis, ſaepius uſui loquendi tribuendae.

At heic nos interpellat Sanctus Auguſtinus Lib. XIX. Cap. VII. de Civ. Dei in haec verba ſcribens: *Imperioſa Civitas Roma non ſolum jugum, verùm etiam Linguam ſuam, domitis gentibus impoſuit*. Ita ſane. Sed num in devictis populis ſublatae ſimul fuere, atque omnino abolitae primitivae eorum Linguae? Quis credat? Et quei tam facile fieri id potuerit? Teſtis eſt Auguſtinus ipſe. *Punicam Linguam* in Africa ſuo adhuc tempore ſuperfuiſſe. In Curia quidem, & in foro per univerſas Romani Imperii Urbes, ac praeſertim ubi conſtitutae Coloniae, Latina Lingua regnavit; eam Cives plerique noverant, Actaque publica non alio ſermone fuere conſcripta: quod & fieri nunc certum eſt aut Hiſpanicâ, aut Latinâ in tot Civitatibus Americae, aut Aſiae, quae Hiſpanis ac Luſitanis Regibus parent. Immo in Italia, in Gallia, & aliis in Regionibus id adhuc factum cernimus, quum aut Latinâ, aut communi Italicâ, ſive Gallicâ, ad normam Grammaticae compoſitâ, omnes ferme in Actis publicis, & in concionibus ad populum utantur; quum tamen ſingulae fere Provinciae Dialectum propriam in uſu quotidiano adhibeant, quae a doctorum hominum Lingua nimium ſaepe diſcordat.

A Quamobrem ne ſua quidem Lingua ſub Romanis victoribus cenſenda eſt prorſus erepta Populis profligatis, aut in deditionem acceptis. Immo veri omnino ſimile videtur, ipſas eorum primitivas Linguas diu perduraſſe, aut multa ſaltem ex iis vocabula, & formas loquendi, a Latinis diverſa, aſylum ſibi quaeſiiſſe apud B rude vulgus; & potiſſimum ab agrorum colonis, ac tenacius a montium incolis retenta ac ſervata fuiſſe. Ita ut vel florente Romana Republica, ac Romano Imperio, veſtigia plurima, ut parce loquar, inveniſſes Linguarum, quae in diverſis Italiae partibus ante Latinam viguerunt, puta Etruſcorum, Graecorum, Oſcorum, C Inſubrum, Ligurum, aliorumque Gallorum, ſive & aliorum Populorum, qui primi Romano victori colla ſubmiſere. Idque innuere videtur Quinctilianus Lib. I. Cap. IX. Inſt. Orat., ubi de verbis *peregrinis* ſcribens, haec ait: *Taceo de Tuſcis, Sabinis, & Praeneſtinis quoque; nam ut eo Sermone utentem Vectium Lucilius inſectatur, D quemadmodum Pollio deprehendit in Livio Patavinitatem*. Adde A. Gellium Lib. 17. Cap. 17. in haec verba ſcribentem: *Q. Ennius tria corda habere ſeſe dicebat; quod loqui Graece, & Oſce, & Latine ſciret*. Ergo Ennii aetate adhuc Oſca Lingua vigebat. Apud Feſtum quoque legitur ex Titinnii fabula ſumtum: *Qui Obſce E & Volſce fabulabantur, nam Latine neſciunt*. Adde etiam Varronem, cujus verba ſunt Lib. XIX. rerum humanarum: *Multae vocabulum, non Latinum, ſed Sabinum eſt; idque ad meam memoriam manſit in Lingua Samnitium, qui ſunt a Sabinis nati*. Sed quid Lingua Samnitium, ſeu Sabinorum? Paucis dicam. Qui Quinctiliano nuper appellabatur *Sabinus*

Ser-

Sermo, nihil aliud fuit, quam eadem *Oſcorum* Lingua, cujus mentionem fecere Livius, Varro, Feſtus, & alii, & vocabula etiam nonnulla retulerunt. *Oſcam* autem fuiſſe Linguam Sabinorum, Samnitium, Brutiorumque, oſtendit Cluverius Lib. 3. Cap. 9. Ital. antiquae. Novimus etiam florente ipsâ Latinâ Linguâ, immo & declinante, Atellanas Fabulas *Oſcâ Linguâ* actitatas in ipſa Urbe fuiſſe. Teſtem prae ceteris ſelectum, ecce exhibeo Strabonem, Tiberii Caeſaris aetate viventem, cujus haec ſunt verba Lib. V. Geograph. *Quum Oſcorum gens interierit*, *Sermo eorum apud Romanos reſtat*, *ita ut Carmina quaedam ac Mimi certo quodam certamine*, *quod inſtituto majorum celebratur*, *in ſcenam producantur*. Velius Longus Grammaticus, *Harena*, inquit, *ut teſtis eſt Varro*, *a Sabinis Faſena dicitur*. In ea autem opinione erat amicus olim meus Hubertus Benvoglientus Patricius Senenſis, nihil aliud fuiſſe *Oſcorum* Linguam, niſi Dialectum *Etruſcae:* quod an probandum ſit neſcio. Illud quidem conſtat, Etruſcos antiquis temporibus longe lateque per Italiam dominatos fuiſſe, eorumque Linguam, Auguſto ipſo imperante, nondum extinctam videri, uti colligi fortaſſe poteſt ex Dionyſio Halicarnaſſeo Lib. I. Antiquit. Roman. qui *Tyrrhenorum* Linguam ſcribit a Romanorum, ac Lydorum Linguis fuiſſe diverſam. Quare etiam aureo Linguae Latinae Seculo non una Lingua Latina in Urbium Italicarum Populis audiebatur. Quod etiam intelligas ex Livii verbis Lib. XL. Cap. 42. ita ſcribente: *Cumanis petentibus permiſſum*, *ut publice Latine loquerentur*, *&* *Praeconibus Latine vendendi jus eſſet*. Ergo apud eos familiaris tunc alia Lingua fuiſſe credenda eſt, eamque propterea nondum Latinus ſermo aboleverat.

Quibus poſitis, fateamur quidem cum S. Auguſtino Romanos *Linguam ſuam domitis gentibus* impoſuiſſe; ſed ſimul excogitare licet, non deſiiſſe propterea, neque deſinere potuiſſe, niſi poſt multa Secula, nativam devictorum populorum Linguam, ita ut multi extra Latium, & praecipue extra Italiam, non eam cum lacte a matribus biberent, ſed ſtudio ſibi ac labore conquirerent. Atque ex his intelligas, quare Auctor Panegyrici Conſtantino Auguſto Treveris recitati (is Nazarius fortaſſe fuit) haec Anno Ch. 313. verba protulerit. *Neque enim*, inquit, *ignoro*, *quanto inferiora ſint ingenia noſtra Romanis*. *Siquidem* LATINE, *&* *diſerte loqui illis ingeneratum eſt; nobis elaboratum*. Accedit, quod Tullius pro Archia Poëta ſcripſerit: *Graeca leguntur in omnibus fere gentibus: Latina ſuis finibus*, *Exiguis ſane*, *continentur*. Si tam felicem velimus Latinorum Linguam, ut quòcumque victricia eorum arma penetrarunt, ipſa quoque ſe intulerit, atque in uſum omnium converſa fuerit, non *Exiguos* fines, ſed ampliſſimos, eadem ſibi conſtituiſſet. Supereſt ergo, ut vel ſub Romanis dominantibus, indigenae Linguae vigorem ſuum retinuerint, ac poſt plura tandem Secula attenuatae fuerint nonnullis in gentibus, quum tamen aliae ſuam excidere nunquam paſſae fuerint. Graecia in primis exemplum praebeat. Apud eos Populos in poteſtatem Romanae Reipublicae redactos, ut ut fortaſſe Latinam Linguam eorum acta Conſiſtoriana, aliaque publica Acta ſonarent, Graecae tamen Linguae vis & uſus nunquam propterea fuit imminutus; immo & in ipſa

Urbe

Urbe interdum cauſſae auditae ſunt Graeco ſermone. Idem diu obſervatum & ab aliis populis. Audi-ſis nunc Sanctum Hieronymum circiter Annum Ch. 388. de *Galatis* Aſiae populis loquentem in Praefat. ad Lib. II. in Epiſt. ad Galatas: *Maſſilienſes* ait appellatos a Varrone *trilingues, quod & Graece loquantur, & Latine, & Gallice*. Infra addit, *Galatas (excepto ſermone Graeco, quo omnis Oriens loquitur) Propriam Linguam eamdem paene habere, quàm Treviros. Nec referre, ſi aliqua exinde corruperint; quum & Afri Phoenicum Linguam nonnulla ex parte mutaverint: & ipſa Latinitas & regionibus quotidie mutetur & tempore*. Si Maſſilienſes non *Latine* tantùm, ſed & *Gallice* loquebantur; ſi Linguam propriam ſervavere Galatae, Celtarum veterum ſoboles, eumque ſermonem retinebant, quo Trevirenſes Hieronymi aevo utebantur: conſequens eſt, ne eo quidem tempore vetuſtam Gallorum Linguam interiiſſe, uti neque apud Afros Phoenicum Linguam, quae nihil aliud quam Punica fuit, uti poſt alios oſtendit Salmaſius in Plin. Exercit. Auctor verò eſt Caeſar, tempore ſuo Galliam in tres partes fuiſſe diviſam, ſcilicet Belgas, Celtas ſive Gallos, & Aquitanos. *Hi omnes*, ait, *LINGUA, inſtitutis, legibus inter ſe differunt*. Linguae-ne iſtae Dialecti unius Linguae fuerint, an diverſa plane idiomata, non liquet. Sanctus quoque Irenaeus Seculo II. Aerae Chriſtianae *Linguam barbaram* appellabat in Praefat. ad Libros ſuos, Linguam Celtarum *Lugdunenſium*, apud quos ipſe verſabatur. Poſt Sanctum Irenaeum floruit Ulpianus ſub Severo Alexandro. Ejus autem verba ſunt in l. XI. de Legatis III. *Fideicommiſſa quocumque ſermone relinqui poſſunt; non ſolum Latinâ, vel Graecâ, ſed etiam Punicâ, vel Gallicanâ, vel alterius cujuſcumque gentis*. Auli quoque Gellii verba omnibus perpendenda profero. Scribit ille Lib. XI. Cap. VII. Romanum quemdam cauſſarum patronum celebrem, ſe audiente, obſoletis quibuſdam vocibus apud Praefectum Urbis fuiſſe uſum, quae primò ſtuporem, tum riſum ab auditoribus extorſere. *Aſpexerunt*, inquit, *omnes qui aderant alius alium, primo triſtiores turbato & requirente vultu, quidnam illud utriuſque verbi foret. Poſt deinde, quaſi neſcio quid Tuſce aut Gallice dixiſſet, univerſi riſerunt*. Hinc etiam, ſi quid video, ediſcere poſſumus, vivente ipſo A. Gellio, ſive Agellio, non *Gallicam* tantummodo Linguam, ſed & *Tuſcam*, ſuperſtitem in Italia fuiſſe, ita ut quum ipſi inter Romanos eruditi Cauſidicum illum audirent inſolentibus atque incognitis vocabulis perorantem, ſibi viſi ſint audire *Gallum* quempiam, aut *Tuſcum* loquentem, hoc eſt peregrinâ Linguâ verba facientem. De Linguis mortuis non ſatis commode haec interpreteris, & praecipue quum Gallicam Linguam eo tempore adhuc viventem ſupra viderimus; & Apollinaris Sidonius Lib. II. Ep. III. *ſermonis Celtici ſquamam* vigentem in Arvernorum Urbe commemoret; & Lampridius in Alexandro Severo ſcribat: *Mulier Drujas eunti* (Auguſto) *exclamavit Gallico ſermone: Vadas &c.* Quod tamen potiſſimum animadvertas velim, teſte Hieronymo, uti nuper vidimus, *ipſa Latinitas & regionibus Quotidie mutabatur, & tempore*: quae verba indicia ſunt, Linguam ipſam Latinam jam non paucas ſubiiſſe mutationes, & novas in dies ſubire.

Proinde ne tempora quidem Barbarorum in Italia pacifice regnantium

ſunt

ſunt expectanda, ut cadentem atque a puritate ſua declinantem apud nos excogitemus Latinorum Linguam. Jam rugas illa contraxerat, jam foedata erat innumeris Soloeciſmis ac Barbariſmis in plebis commercio, utpote commixta cum Linguis ante Latinorum imperium in Italia uſurpatis, & nunquam extinctis, & obnoxia mutationibus, quas ſenſim Linguae contrahunt. Edidit Mazochius ſenior, ac deinde in Theſaurum ſuum pag. DCVII. n. 1. Gruterus intulit Inſcriptionem Romanam ſingularis pretii, quippe quae libellum continet, ab *Arrio Alphio, Liberto Arriae Fadillae matris Antonini Pii Auguſti*, porrectum eidem Imperatori, ut ſibi liceret ex fictili in marmoreum ſepulcrum transferre corpora Conjugis & Filii vitâ functorum. Additum eſt Decretum Magiſtratus, atque Epiſtola Velii Fidii, rogantis Jubentium

A Celſum, ut Libellum ſubſcriptum ad ſe quantocyus remittat. Pertinet Inſcriptio ad Annum Ch. CLV. Porro eadem Anno 1730. rurſus reperta fuit in Monte Caeliolo prope moenia Urbis aeternae, ac diligentiſſime deſcripta ex lapide. Veniam peto ejus denuo evulgandae, qualem ad me miſit elegantis ingenii vir, & prae-

B clariſſimus amicus meus Ignatius Maria Como, Patricius Neapolitanus. Erit Lectoris animadvertere, quot ſphalmatis abundet epigraphe, non barbaricis, ſed felicibus Romanae Reipublicae temporibus marmore inſculpta. Potiorem quidem errorum partem Marmorario indocto tribuendam lubens fateor; at dubitare non deſi-

C no, quin aliquis etiam exciderit Auctoribus Epiſtolae atque Libelli. Ibi A. ſemper ſcriptum veluti λ. ſive uti Graecum Lamda, & M. conſtitutum ex duobus λλ.

VELIUS FIDIUS. JUBENTIO COL
LEGÆ SUO SALUTEM DESIDERI (1) FRA
TER ARRI ALPHII ARRIÆ FADILLÆ DOMI
NI N IMP. ANTONINI AUG. MATRIS LIBERTI
LIBELLUM TIBI MISI COGNITI MIHI EX
LONGO TEMPORE PRIMÆ JUBENTUTIS
ETIAM (2) MIRATUS CUM SE AB ÆDIBUS ES
SEM QUOTEOLO (3) SE CONTULISSET A QUO
DIDICI CAUSAS EREQUITIONIS (4) SET ET RE
LIGIONIS MAGNOPE A DOMINO N IMP
IMPETRASSE ITA NE QUA MORA VIDEA
TUR EI PER NOS FIERI LIBELLUM SUBSCRIP
TUM PER FUDEM (5) PUBLICUM SINE MORA
MIHI REMITTAS OPTO. TE SALVOM THE (6) BOI EMES
EXPLU (7) LIBELLI DATI

(1) pro DESIDERIUM.

(2) Hæc difficile explices.

(3) Gruter. QUOTEOLO SE. Num pro PUTEOLOS?

(4) Gruter. REQUIETIONIS.

(5) Gruter. EUDEM.

(6) Gruter. ET FELICEM ES.

(7) pro EXEMPLUM, ſed fortaſſe linea literæ V. ſuper impoſita fuerit.

CUM ANTE HOS DIES COJUGEM ET FILIUM AMI
SERIM ET PESSUS (8) NECESSITATE CORPORA CORUM (9)
KICTILI (10) SARCOFAGO COMMENDAVERIM DONI (11)
E
QUIS LOCUS QUEM EMERAM ÆDIFICARETUR VI
A FLAMINIA INTER MILIAR II ET III EUNTIBUS A
B URBE PARTE LÆVA CUSTODIA MONUMENTI
FLA (12) THUM FIES MÆSO SOLA EM STILORCILI
ROGO DOM (13) TA' PERMITTAS MIHI IN EODEM LO
CO IN MARMOREO SARCOFAGO QUEM MIHI MO
DO COMPERAVI (14) EA CORPORA COLLIGERE UT CUAN (15)
DO NE EGO ESSE DESIER PARITER CUM EIS PONAR
(16) KECRETUM FIERI PLACET JUBENTIUS CELSUS
PROMAGISTER SUBSCRIPSI III. NONAS NOEM (17)
ANTIO POLIONE ET OPIMIANO KOS ORDINALIS (18)
SEVERO ET SABINIANO COS

(8) Gruter. PRESSUS.
(9) Gruter. EORUM.
(10) Gruter. FICTILI.
(11) Gruter. DONIQUIES. Legendum opinor DUM QUIETIS.
(12) Gruter. FLA. THUMELES. A. MESOLO. M. SELI ORCILI.
(13) Gruter. DOMINE PERMITTAS.
(14) Gruter. COMPARAVI.
(15) Grut. QUANDONE.
(16) Gruter. FERETRUM. Legendum opinor DECRETUM.
(17) pro NOVEMBRIS.
(18) Gruter. ORDINARIS.

Panvinius, Falconerius, Noriſius, & Relandus, hujus Inſcriptionis cauſsâ diſputarunt, quinam Anno Aerae vulgaris CLV. Conſules ordinarii, & qui ſuffecti fuerint. Poſteriores duo Scriptores contendunt, *Severum & Sabinianum* revera fuiſſe *ordinarios*: quod ſane quei exſculpi hinc poſſit, non video. Reliqua etiam perpende, ac nonnullorum ſenſum vix aſſequeris; & poſtquam Marmorarium non ſemel culpaveris, juſta etiam ſuſpicio ſupererit, in auctores ipſius Inſcriptionis mendum aliquod Linguae eſſe rejiciendum. Vitiatae autem ejuſdem Latinae Linguae temporibus pro-

A ximae ſubſequutis exemplum alterum adjicere juvat, Inſcriptionem videlicet illuſtrem, quam ex Muſaeo ampliſſimi S. R. E. Cardinalis Alexandri Albani deſpriptam ad me miſit Franciſcus Maria Otterius Marchio Montorii, Clariſſimus noſtrorum temporum Hiſtoricus. Continet ipſa Decretum Collegii Fabrûm Sentinatium,
B Anno Chriſtianae Aerae CCLX. confectum, ut in Patronum ejuſdem Collegii adſciſceretur *Coretius Fuſcus* vir ſplendide natus, intuitu etiam Memmiae Victoriae illius matris bene de ipſo Collegio meritae.

P. COR-

P. CORNELIO SÆCULARE II. ET JUNIO DONATO II.
KAL. JULIS COS

SENTINI CUM IN SCOLA SUA FREQUENS NUMERUS COLL FABR
SENTINATIUM CONVENISSENT NUMERUM ABENTIBUS
C. JULIO MARTIALE ET C. CASIDIO RUFINO QQ. (1) ET REFERENTIB
IPSIS SEMPER ET IN PRÆTERITUM ITA SPLENDIDISSIMUM N̄ N̄ (2)
CONISUM ESSE UT ADEECTIONE SPLENDORIS SUI IN SINGULOS
QUOSQUÆ CONDIGNOS MERENTES EXIBEANT VEL MAXIME
IN HONORE ADQUE DIGNITATE MEMMIÆ VICTORIÆ QUON
DAM INDOLES MAMORIÆ FEMINE MATRIS NUMERI NOSTRI
PROORSUS USQUÆQUE ESSE PROVECTUM NOMEN DOMUS
EJUS UT PER ORDINEM GENERIS SUI OMNES IN NUMERUM N
PATRONI IN COLLEGIUM NOSTRUM APPELLARENTUR OPTAN
DAQUE ERANT UT OMNES UNIVERSISQUÆ INCOLUMES IN
NUMERUM NOSTRUM VIDERENTUR ET QUONIAM VIR SPLEN
DIDUS CORETIUS FUSCUS PATRONUS NUMERI DEBEAT EX
EMPLO PIETATIS PARENTIUM ET MATRI HONORIFICENTIA
ITAQUE SI OMNIBUS VIDERETUR TABULA ÆREAM EI OFFER
RI

(1) Ideſt QUINQUENNALIBUS.
(2) Ideſt *Numerum noſtrum*, niſi ſit M. N. ideſt *Municipium noſtrum*.

(3) Q. F. P. D. E. R. I. C. C.
GLORIOSAM ESSE RELATIONEM B.B. V.V. Q.Q. COLLEGI. N̄ (4)
ET IDEO CUM SIT CORETIUS FUSCUS SPLENDIDE NATUS UT
POTIUS HONORIFICENTIÆ NOSTRÆ MODUM INTEL
LEGAT NECESSAQUE SIT EI TABULAM ÆREAM TITULIS
ORNATAM SCRIPTAM OFFERI PETIQUE AB EO HANC
OBLATIONEM NOSTRAM LIBENTI ANIMO SUSCIPE
RE DIGNETUR LEGATOSQUE IN EAM REM FIERI QUI
QUI DIGNE PROSEQUANTUR NERATIUM AMPLIATUM ORPIUM VER
TATEM ÆMILIUM VICTOREM BEBIDIUM JUSTUM CASIDIUM MARTA
LEM JULIUM MARTIALEM CASIDIUM RUFINUM BEBIDIUM JENU
ARIVM AETRIVM ROMANUM CASIDIUM CLEMENTINUM AETRIUM
VERNAM VASSIDENUM FAVOREM CASIDIUM JUSTISSIMUM SA
TRIUM VERECUNDUM STATIUM VELOCEM VETURI CELERINU

(3) Ideſt QUID FIERI PLACERET DE EA RE ITA CENSUERUNT
(4) Ideſt ut puto BONORUM, vel BINORUM VIRORUM QUINQUENNALIUM COLLEGII NOSTRI.

Haeſeris, ut puto, ad intricatam orationem Praeſidum Quinquennalium Collegii, ſive Numeri, hoc eſt, Corporis iſtorum Fabrûm. Animadverte-

A

ris *adeectione: Victoriae quondam indoles mamoriae: uſquaeque eſſe provectum: optandaque erant: ut omnes univerſiſque neceſſaque ſit &c.* Uno verbo: ſenſus

 inter-

interdum inde vix exſculpitur. Populares homines erant: nil mirandum. Ceterum luculenta alia exempla declinantis Linguae Latinae attulere jamdiu doctiſſimi Viri Celſus Cittadinius Senenſis in Lib. de Orig. Ital. Linguae, Lipſius in Dial. de recta Pronunt. Cujacius Obſerv. Lib. 9. Cap. 26. Briſſonius, Salmaſius, Naudaeus, & alii, exerendo in primis *Chartam plenariae ſecuritatis*, quam recudit Mabillonius in Append. ad Diplomat. Scripta ea fuit Ravennae Juſtiniano I. Auguſto imperante Anno 564. atque ibi peregrinae voces, erroreſque non pauci occurrunt, quibus indicantur vulnera jam ipſi Linguae inflicta. Alias etiam id genus Ravennates Chartas evulgavit idem Mabillonius, & alias addidit Cl. V. Scipio Maffejus Marchio, qui ſolicito ſtudio quotquot potuit Aegyptiacas philyras adhuc ſuperſtites, & ab aliis omiſſas, in unum collegit. Erat mihi exemplum Aegyptiace Papyri Ravennae An. Ch. 540. ſcriptae, quam nempe eduxeram e MSto Commentario Jacobi Grimaldi olim in Baſilica Vaticana Clerici Beneficiati, & Archivo ejuſdem Baſilicae praefecti, *de Sacroſancto Sudario Veronicae Salvatoris Domini noſtri Jeſu Chriſti*. Is autem illam deſcripſerat ex archetypo exiſtente in Bibliotheca Vaticana. Huic loco deſtinaveram ego, ſimulque luci publicae pretioſum hoc, & adhuc in tenebris latens antiquitatis monumentum, cui vix aliud par inter vetuſtas Philyras reperias, quum ritum in contractibus venditionis olim a Magiſtratibus adhibitum nobis ſervarit, quem ſi noviſſet Briſſonius, in praeclarum ſuum Opus *de Formulis Populi Romani* Lib. VI. lubenter, ut puto, inſeruiſſet. At quandoquidem praelaudato Marchioni Maffejo Mutinae agenti illud legendum ante aliquot annos praebui, cenſuit ipſe, nihil de officiis amicitiae noſtrae imminutum iri, ſi ejuſdem Papyri exemplum e Vaticano archetypo ſibi procuraret, atque in eo evulgando mihi praeiret. Conſilium tamen ejuſdem Papyri huc inferendae retinui, idque duplici de cauſsâ. Prima eſt, ut ſub oculis Lector habeat, quae foret An. Ch. 540. Linguae Latinae conditio, non dicam in ore vulgi, ſatis corruptè, quantum arbitror, vel longe antea loquentis, ſed in ipſis Literatorum hominum, immo & Magiſtratuum ſcriptis. Altera eſt, ut experiri poſſint eruditi, an Jacobus Grimaldus ante centum & ultra annos felicius quam recentiores, quibus uſus eſt Maffejus, Vaticanam Papyrum legerit. Conferenti exemplum utrumque fortaſſe patebit, tum plura, tum alia non pauca rectius a Grimaldo expreſſa fuiſſe. Neque enim in intricatiſſimis Ravennatis ſcripturae eo aevo uſurpatae characteribus, & in iis verborum compendiis tantum ſibi polliceri quiſquam poteſt, ut quidquid Notarii tunc ſcripſere, certiſſime inde eliciat. Exemplo ſit omnium in hac arte princeps Mabillonius, qui in calce Inſtrumenti *plenariae ſecuritatis* a me nuper laudati *Agemagd* legit. Nihil aliud in archetypo eſſe arbitror ego, niſi ***Magd. D.*** inter duas calami excurſiones: quae literae ſignificant ***Magiſtratus dixit***, uti Maffejus interpretatur, aut ***Magiſtratus decrevit***, uti Grimaldus. Sed en ipſa Acta. Ea in latiſſima papyro ſcripta fuere lineis in enormem longitudinem productis. At quandoquidem tempus extrema utrinque linearum exedit, ita ut tam in earum principio, quam in fine quaedam aut voces, aut literae deſiderentur, ego li-

neas

neas inter ſe diſtinctas appoſitis numeris deſignans, quantum fieri poterit earum defectum exprimam. U- A trumque verò textum apponam, e quorum conſpectu illico apparebit, quid diſcriminis inter eos intercedat.

Venditio fundi Domicilii, ac alterius fundi, ſitorum in agro Faventino, facta in Urbe Ravennate Montano Viro Clariſſimo Notario ſacri Veſtiarii a Domnico Viro honorabili una cum Magiſtratuum Faventinorum decreto, Anno VI. Poſt Conſulatum Paulini Junioris, hoc eſt An. Ch. 540.

Secundum editionem March. Maffeji.

. . . .

.... maximumque, venientem ſibi $\overline{ss}$ (ſupraſcriptus) venditor dixit ex jure & ſucceſſionem qd (quondam) matris ſuae, & filiorum ſuorum omni pretio........ pro ss portionis ex duobus fundis & omnibus ad ſe pertinentibus auri ſolidos dominicos optimos penſantes numero quadraginta tantum, qui eidem venditori per manus $\overline{ss}$ emtoris dati numerati.... domi ex arca, vel ex ſacculo ſuo, teſtibus praeſentibus, infra ſubſcribturis. Nihilque ſibi $\overline{ss}$ venditore ex hoc omni praetio quidquam amplius rediberi dixit, & pollicetus ſe nullum in poſterum adverſus...... baeredibuſque ejus ſuper hujus definitionis placitum aliquam aliquando movere rem, litem, ultionem, petitionem, repetitionem, controverſiam, queſtionem in rem vel in perſonam habire aviturus ve...... poſſeſſionem rei $\overline{ss}$ qui ſupra venditor eundem emptore actoremque & jus in rem ire, mittere, ingredi, poſſidereque permiſit: bac ſuos omnes inde ex eadem re exiſſe, exceſſiſſe, diſceſſeque dixit.... uno.... autem inlibatas portiones duorum ſundorum ab omni nexu fiſci, deviti populi, pribati, ut & ab haere alieno, litibus, controverſibiſque omnibus nec non & a ſortebus.... & a ratione ſeu obligatione citeriſque aliis titulis vel honeribus ſive contractibus

B

Papyrum hanc ita legit Jacobus Grimaldus.

1...... *jure poſſeſſum eſt, ita uſque nunc in hs d. die poſſidetur, optimum, maximumque eſt venientem ſibi ſupraſcriptus venditor dixit ex jure, & ſucceſſione qd matris ſuae, & filiorum ſuorum omni pretio q. ne...... es.*

C 2........ *placito & definito pro ll. portiones ex duobus fundis, & omnibus ad ſe pertinentibus auri ſolidos dominicos optimos, penſantes numero quadraginta tantum, quem eidem venditori per manus ſupraſcripti emptoris dati nume....*

3....... *ex traditione domi ex arca, vel ex ſacculo ſuo teſtibus praeſentibus infraſcripturi, nihilque ſibi ſupraſcriptus* D *venditor ex hoc omni pretio quidquam amplius redhiberi dixit, & pollicetur, ſe nullum in poſterum adverſus eun.....*

4...... *heredibuſque ejus ſuper hujus definitionis placitum aliquam aliquando movere rem, litem, actionem, petitionem, repetitionem, controverſiam, quaeſtionem in rem, vel in perſonam* habire avviturufve........

E 5....... *bacuam poſſeſſionem rei ſupraſcriptae, qui ſupra venditor eundem emptori, actoreſque ejus in rem ire, mittere, ingredi, poſſidereque permiſit, hac ſuos omnes inde ex eadem re exiſſe, exceſſiſſe, diſceſſeque dixit......*

6....... *ico uno liberas autem inlibatas portiones duorum ſundorum ab omni nexu*

A

Ex Editione March. Maffeji.

bus, nullique antea portionis juris ſui ſive competentis in integro....... ſtelonatus (ſtellionatus) & rurſus neque diſtractas nec alicui offiduciatas...... habere...... neque per venditionem aliove qvolibet jure tranſtuliſſe, ſed ſui juris B *eſſe profeſſus eſt.* **Et** *ſi quis portiones ſupra memoratas de quibus agitur partemve...... fructumve earum quis evicerit, quo minus emptor* $\overline{ss}$, *ipſum haeredes, ſucceſſoreſque ejus...... ad quem ea res erit de qua agitur* $\overline{pp}$ *(perpetuo) habere, & ire, poſſidere, uti, frui, uſumque capere, commutare..... voluerit in perpetuo vindicare: ita liceat compa-* C *ratori haeredibuſque ejus, quod inlicetum non erit; evictum ablatumve quid fuerit; tunc quanti ea res erit, quae evicta fuerit...... ſolidos...... ſed & rei quoque melioratae, ac aedificatae, cultaeque exactionem habitur* $\overline{ss}$ *venditori baeredibuſve ejus memorati comparatoris, ejuſque haeredibus cogantur inferre juxta legum ordinem....... traditio-* D *nique dolus malus abeſt afuturuſque eſt, vi, metu, & circumſcriptione ceſſante. De qua re & de quibus omnibus* $\overline{ss}$ *(ſupraſcriptis) ſtipulatus eſt Montanus v c (vir clariſſimus) Notarius; emptor ſpopondit, qui ſupra........ ad omnia* $\overline{ss}$ *in vervis (verbis) ſollemnibus.*

Actum fuit die...... ſexies $\overline{pc}$ *(poſt* Conſulatum*)* $\overline{ss}$ *(ſupraſcriptum.)*

E *Signum Domnici v h (viri honorandi)* $\overline{ss}$ *venditoris litteras neſcientis.*

Item ſubſcribtio teſtium.

Florus $\overline{vc}$ *his inſtrumentis portiones fundi Do....... & quinque appellatur, in integro cum aedificio rogatus a Domnico v h* $\overline{ss}$ *venditore, ipſo praeſente teſtis ſubſcribſi, &* $\overline{ss}$ *praetium quadraginta ſolidos ei in praeſenti traditos vidi, qui & .... filio, & Centum vigin-*

Lectio Jacobi Grimaldi.

nexu Fiſci, deviti *populi, pribative, & ab here alieno, litibus, cauſis, controverſibiſque omnibus, nec non & a ſorte barbari, & a ratione......*

7...... *e ab obligatione citeriſque aliis titulis, vel honeribus, ſive contractibus, nullique antea portiones juris ſui, ſive competentes in integro a ſe donatas, ceſſas, neque diſtractas, nec alicui offiduciatas.*

8........ *as habere communes neque per cautionem, neque per venditionem, aliove quolibet jure tranſtuliſſe, ſed ſui juris eſſe profeſſus eſt, & ſi quis portiones ſupra memoratas, de qua hs d. die agitur, partemve*

9........ *rem, aut uſum fructumve earum,* qui ſe vicerit, (*ſort.* quiſiverit) *quo minus emptori ſupraſcripto ipſum heredes ſucceſſoreſve ejus, eumve ad quem ea* ris *erit, de qua agitur perpetuo habere, tenire, poſſidere, uti, frui, uſumque capire*

10..... *commutare more quo voluerit in perpetuo vindicare victe liceat comparatori, heredibuſve ejus, quod ita licetum non erit evictum, ablatumque quid fuerit tunc quanta ea* ris *erit, quae evicta fuerint.*

11....... *ſolidorum ſupraſcriptorum, ſed rei quoque melioratae, aedificatae, cultaeque taxationem habita a ſupraſcripto venditore, heredibuſve ejus memorata comparatori, ejuſque heredibus cogantur, inferre juxta legum.*

12..... *tioni traditionis dolum malum abes, afuturuſque eſt, vi, metu, & circumſcribtione ceſſante, de qua re, & de quibus omnibus ſupraſcriptus ſtipulatus eſt Montanus V. C. Notarius emptor ſpopondit, qui ſupra......*

13....... *ad omnia ſupraſcripta in* vervis *ſolemnibus. Actum Ravennae die*

Ex Editione March. Maffeji.

viginti quinque appellatur, in integro rogatus a Domnico v b $\overline{ss}$ venditore ipſo praeſente teſtis ſubſcribſi, & $\overline{ss}$ praetium quadraginta ſolidos ei in praeſenti traditos vidi, qui mei praeſentia ſignum fecit.

Paulus v c Argentarius his hinſtrumentis portionis fundi Domicilii cum edificio, vel Cenſum, qui Vigintiquinque appellatur, rogatus a Domnico v b $\overline{ss}$ venditore ipſo praeſente teſtis ſubſcribſi, & $\overline{ss}$ praetium quadraginta ſolidos ei in praeſenti traditus vidi, & mei praeſentia ſignum fecit.

Ego Vitalis v c Monitarius his inſtrumentis portionis $\overline{ss}$ fundi Domicilii cum aedificio, vel Cenſum, qui Vigintiquinque appellatur, rogatus a Domnico v b $\overline{ss}$ venditore ipſo praeſente ſubſcribſi, & $\overline{ss}$ praetium quadraginta ſolidos ei in praeſenti traditus vidi.

Ego Romulus v c Silentiarius his inſtrumentis portionis fundi Domicilii cum edificio, vel Cenſum, qui Vigintiquinque appellatur, rogatus a Domnico v b $\overline{ss}$ venditore ipſo praeſente teſtis ſubſcribſi, & ss praetium quadraginta ſolidos ei in praeſenti traditus vidi, & mei praeſentia ſignum fecit.

Item inferendam Epiſtulam traditionis datam ad Municipes civitatis Faventinae.

Dominis praedicavilibus & colendis Parentibus, Defenſori, Magiſtratibus cunctoque Ordini Curiae Civ (Civitatis) Faventinae Domnicus v b ſal. (ſalutem.)

Noveritis vv........ (viri) me jure optimo & propria voluntate diſtracxiſſe & diſtracxi Montano v c Notario Sacri Veſtiarii Domn, (Dominici) ideſt omnem portionem meam mihi competentem ex fundi, cui vocabulum eſt Domicilius cum edi-

Lectio Jacobi Grimaldi.

die ſexies P. C. ſupra ſcribtum. Signum Domnici V. H. ſupra ſcribti venditoris litteras neſcientis. Item ſubſcriptio teſtium Florus V. C. bis inſtrumentis portiones fundi Do.......

14....... *quod Viginti & quinque appellatur in integro cum aedificio, rogatus a Domnico V. H. ſupraſcribto venditore ipſo praeſente teſtis ſubſcripſi, & ſupraſcribtum pretium quadraginta ſolidos ei in praeſenti traditos vidi, qui mei........*

15...... *ſignum fecit Reparatus V. C. Praepoſitus Curſorum Dominicorum his inſtrumenti portionis ſupraſcribti fundi Domucilii cum aedificio, & Centum viginti quinque appellatur in integro, rogatus a Domnico V. H. ſupraſcripto venditore ipſo praeſente teſtis ſubſcripſi, & ſupradictum pretium quadraginta ſolidos in praeſenti traditos vidi, qui mei praeſentia ſignum fecit. Paulus V. C. Argentarius his inſtrumentis portionis fundi Domicilii cum aedificio, vel Cenſum Viginti quinque appellatur, rogatus a Domnico V. H. ſupra ſcribto venditore ipſo praeſente teſtis ſubſcribſi, & ſupradictum pretium quadraginta ſolidos ei in praeſenti* traditus *vidi, & mei praeſentia ſignum fecit. Ego Vitalis V. C.* Monitarius *his inſtrumentis portionis ſupra ſcripti fundi Domicilii cum aedificio, vel Cenſo, qui Vigintiquinque appellatur, rogatus a Domnico V. H. ſupra ſcribto venditore ipſo praeſente teſtis ſubſcripſi, & ſupra dictum pretium ei in praeſenti* traditus *vidi. Ego Romulus V. C. Silentiarius his inſtrumentis portionis fundi domicilii cum aedificio, vel Cenſum, qui Vigintiquinque appellatur, rogatus a Domnico V. H. ſupra ſcribto vendito ipſo praeſente teſtis ſubſcribſi, & ſupra dictum praetium qua-*

Ex Editione March. Maffeji.

edificio, quem ex fundi, qui appellatur Centum........ idem (item) portionem ſuam omnem in integro, cum omnibus ad ſe pertinentibus: a quo omnem praetium placitum & definitum in praeſenti percipi (percepi), auri ſolidos quadraginta, ut tenor continet inſtrumentorum, que aput Ravennati urbe confecta ſunt; & quia ſolvi (ſolvit), traditio ei detur. Ideoque Domini praedicaviles accepta hanc epiſtulam meam...... dignavitur quolibet modo aut quolibet tempore, quando eidem emptori placuerit, ſolemnem traditionem celebrari, ut agnoſcat ad ſe....... omnia pertinere: nomen quoque meo ex apodypticis publicis eximi faciatis, & nomen ss emptoris in loco proſterni faciatis. Quam epiſtulam traditionis debin mutato (de immutato) dominio Stefano v h For (Forenſi) Rogatario meo ſcribendam dictavi, in qua ſubter manu propria ſignum feci, & teſtes ut ſubſcriberent conrogavi, & ad vos direxi. Sub die II. Nonarum Januariarum, Indictione tertia, ſexies p c (poſt Conſulatum) Paulini jun (junioris) v c.

Signum Domnici v h ss venditoris litteras neſcientis.

Item ſubſcribtio teſtium Florus v c huic epiſtulae traditionis fundi Domicilii cum edificio, vel Cenſum, quod Viginti & quinque appellatur, rogatus a Domnico v h ss venditore ipſo praeſente teſtis ſubcribſi.

Reparatus v c Praepoſitus Curſorum Dominicorum huic epiſtulae traditionis portionis fundi Domicilii cum edificio, vel Centum viginti & quinque appellatur, rogatus a Domnico v h ss venditore ipſo praeſente teſtis ſubſcribſi.

Paulus v c Argentarius huic epiſtulae traditionis portionis fundi Domicilii cum edi-

Lectio Jacobi Grimaldi.

A *quadraginta ſolidos ei in preſenti* traditus *vidi, & mei praeſentia ſignum fecit. Item inſerendam Epiſtulam traditionis data ad Municipes Civitatis Faventinae* DOMINIS PRAEDICAVILIBUS *& colendis parentibus Defen-*

B *ſori Magiſtratibus qs li' (quibuslibet) cunctoque Ordini Curiae Civitatis Faventinae Domnicus V. H. ſalutem. Noveritis Ravennae me jure optimo & propria voluntate legibus diſtracxiſſe, & diſtracxi Montano V. C. Notario Sacri Veſtearii acmn, ideſt omnem portionem meam mihi competentem ex fundo, cui vocabulum eſt Domicilius cum aedificio,*

C *quam ex fundo, qui appellatur Centum, idem portionem ſuam omnem in integro cum omnibus ad ſe pertinentibus, a quo omnem praetium placitum & definitum in praeſenti percipi auri ſolidos quadraginta, ut tenor continet inſtrumentorum, quae aput Ravennati Urbe confecte ſunt, & quia ſola traditio ei deeſt, ideoque Domini praedicaviles* accepta *hanc epi-*

D *ſtulam meam lauu oignavitur quolibet modo, aut quolibet tempore, quando eidem emptori placuerit ſolemnem traditionem celebrari, ut agnoſcat ad ſe deinceps omnia pertinere nomen quoque meo de polypticis publicis eximi faciatis, & nomen ſupraſcribti emptoris in loco proſterni faciatis: Quam epiſtulam traditionis de immutato dominio Stephano V.*

E *H.* forx (forum) *rogatario meo ſcribendam dictavi, in qua ſubter manu propria ſignum feci, & teſtes ut ſubſcriberent conrogavi, & ad vos direxi ſub die tertia Nonarum Januariarum, Indictione tertia, ſexies P. C. Paulini Junioris V. C. huic epiſtulae traditionis fundi Domicilii cum aedificio, vel Centum, quod Viginti & quinque appellatur, rogatus a Domnico V. H. ss vendito-*

Ex Editione March. Maffeji.

ediſicio, vel Cenſum, quod Viginti & quinque appellatur, rogatus a Domnico v h ss venditore ipſo praeſente teſtis ſubſcribſi.

Mag *d. (Magiſtratus dixit.) Lecta inſtrumenta venditionum, ſimulque & epiſtulam traditionis in actum...... ſecundùm petitionem Montani v c perſuncti nunc de praeſenti Firmilianus Urſus, Flavius Severus jun vv ll (junior, viri laudabiles) Principales, una cum Deuſdedet Ex (Exceptore) ad Domnico v h.... ut dum eidem inſtrumenta venditionum, una cum epiſtulam traditionum oſtenſe relicteque fuiſſent, ſi que facta eſſe cognoſcet, ei quid reſponſi dederit, actis renuncietur. Et q (quum) ad Domnicum v h venditore itum fuiſſet, & paulo poſt regreſſum, public.... pp qq ss (praeſentibus quibus ſupra) Firmiliano Urſo & Flavio Severo jun v v ll Principalibus, ſed & Deuſdedet Exceptori dixerunt. Sicut praecepit gr va (gravitas veſtra) perreximus ad Domnicum v h ss venditore; cuique dum a novis eidem inſtrumenta venditionis, ſimulque & epiſtulam traditionis oſtenſe relicteque fuiſſent, ita dedit reſponſum: ſe eaſdem Stefano v h poſt ſcribendas dictaſſe, & ipſe in eiſdem ſubtus ſignum feciſſe, teſteſque qui inivi ſuſcribſerunt ipſe conrogaſſe profeſſus eſt..... quibus ſe diſtracxiſſe & diſtracxit, ad que tradediſſe & tradidit bis idem Domnicus v h eidem Montano v c Notario Sacri Veſtiarii ſub duplariae rei evectionis (evictionis) nomine, & rei quoque melioratae, omniaque textus ipſorum inſtrumentorum venditionem, vel epiſtulae traditionis ad ſingula tenor continent ſcribtura. Quare etiam geſtis.... gr va allequid (Gravitas veſtra aliquid) deſiderat his actis profitemur.*

Lectio Jacobi Grimaldi.

ditore ipſo praeſente teſtis ſubſcribſi. ***Reparatus V. C. Praepoſitus Curſorum dominicorum*** *huic epiſtulae* ***traditionis portionis fundi Domicilii cum aedificio, vel*** *Centum, quod Viginti & quinque appellatur, rogatus a Domnico V. H. ſupra ſcripto venditore, ipſo praeſente teſtis ſubſcribſi.* ***Paulus V. C. Argentarius huic epiſtulae traditionis portionis*** *fundi* ***Domicilii cum aedificio,*** *vel* ***Centum, quod Viginti & quinque appellatur, rogatus a Domnico V. H.*** *ſupraſcripto venditore, ipſo praeſente teſtis ſubſcribſi* **XXX.**

M½ d. (Magiſtratus decrevit.) ***Lecta*** *inſtrumenta venditionum, ſimulque & epiſtulam traditionis in acta megragrunt, & adliter ſecundum petitionem Montani V. C. pergant nunc de praeſenti Firmilianus Urſus, & Flavius, Severus* Junũũll' *principales, una cum* ***Deuſdedet, Exceptore ad Domnico V. H., ita*** *ut dum eidem inſtrumenta venditionum, una cum epiſtulam traditionis oſtenſe, relicteque fuiſſent, ſi a ſe factas eſſe cognoſcet, vel quid reſponſi dederit actis* ***renuntietur, utqs ad Domnicum V. H. ſupraſcripto venditore itum fuiſſet, & paulo poſt regreſſum ad publicum pp qq ss Firmiliano Urſo, & Fl. Severo Jūn ũũlli principalibus, ſed & Deuſdedet*** *Exceptor dixerunt, ſicut praecipitis Ravu perreximus ad Domnicum V. H. ſupraſcriptum venditorem, cui que dum a novis eidem inſtrumenta venditionis, ſimulque & epiſtulam traditionis oſtenſe, relicteque fuiſſent, ita dedit reſponſum ſe eaſdem Stephano V. H. forx ſcribendas dictaſſet, & ipſe in eiſdem ſubter ſignum feciſſet, teſteſque qui inivi ſuſcripſerunt ipſe conrogaſſe profeſſus eſt, pro quibus ſe diſtracxiſſe & diſtracſit, & tradediſſet & tradidit hiſdem Domnicus*

Ex Editione March. Maffeji.

Mag d Capta reſponſionem (reſponſione) praeſentum Firmiliani Urſi, & Flavii Severi jun vv ll Principalium, pariterque & Deuſdedet Excep (Exceptoris), quid nunc amplius deſideratur? Montanus v c Notarius Sacri Veſtiarii dixit. Quoniam omnia ordine ſuo, que ad firmitatem ipſorum inſtrumentorum venditionum, vel epiſtulae traditionis... pertinebat, vite ademplita ſunt, ideoque peto gratiam optimi Mag. ut geſta mihi propter monimen meum a competenti officio edi jobeatis ex more. Pompulius Plautus Mag. dixit: ut petiſti Chartae tibi propter monimen tuum a competenti officio dabuntur ex more.

Pompulius Plautus..... rogatus..... geſta apud me habita recognovi.

Flavius Florianus v c his geſtis apud nos habitis ſubſcribſi.

Firmilianus Urſus v l his geſtis apud nos habitis ſubſcribſi.

Flavius Severus jun v l his geſtis apud nos habitis ſubſcribſi.

Quiriacus........ v h his geſtis apud nos habitis ſubſcribſi.

Deuſdedit Exceptor Civitatis ſuae his geſtis edidit rogatus.

Lectio Jacobi Grimaldi.

nicus V. H. eidem Montano V. C. Notario Sacri Veſterii ſub duplariae rei evectionis nomine, & rei quoque melioratae ea omnia, quae textus ipſorum inſtrumentorum venditionum, vel epiſtulae traditionis ad ſingula tenor continent ſcribtura, quas etiam geſtis is Ravu allegare deſiderat, his actis profitemur.

Mꝫ d. accepta reſponſione praeſentium Firmiliani Urſi, & Fl. Severi Junũũlli principalium, pariterque & Deuſdedet Exceptoris, quid nunc amplius fieri deſideratur? Montanus V. C. Notarius Sacri Veſtearii dixit. Quoniam omnia ordine ſuo, quae ad firmitatem ipſorum inſtrumentorum venditionum, vel epiſtulae traditionis rubor *pertinebat, vite ademplita ſunt, ideoque peto is Ravu optimi Magiſtratus, ut geſta mihi propter monimen meum a competenti officio edi jubeatis ex more.*

POMPULIUS PLAUTUS *Mꝫ dixit, ut petiſti geſta tibi propter monimen tuum, a competenti officio dabuntur ex more.*

Pompulius Plautus Mageſtratus geſta apud me habita recognovi &c.

P. Flavius Florianus V. C. his geſtis apud nos habitis ſubſcribſi, ea ppa.

P. Firmilianus Urſus. u. Z. his geſtis ſubſcribſi &c.

† Fl. Quiriacus Junũls his geſtis apud nos habitis ſubſcribſi &c.

✠ Flavius Severus Junũls his geſtis apud nos habitis ſubſcribſi &c.

Deuſdedet Exceptor Civitatis Ravennae his geſtis editis &c.

Contendit magnus Annalium Eccleſiaſticorum parens, Beliſarium Anno Ch. 540. neque antea, potitum Ravennâ fuiſſe, cui etiam ſubſcripſit Bacchinius in Notis ad Agnelli Librum Pontificalem, Par. I. Tomi II. Rer. Ital. Contra Hieronymus Rubeus Lib. III. Hiſt. Ravenn. ac deinde Pagius in Crit. Baron. ad An. 540. ſcribunt, Ravennam Anno 539. obſi-

obſidione preſſam, eo ipſo Anno in A ditionem Auguſtorum rediiſſe. Hoc idem ex hac ipſa Philyra ediſcere poſſumus: ea quippe ſcripta fuit pacis tempore, & obſidione ſolutâ quum Ravennates viri, & Faventini Municipes, ideſt Decuriones, & Magiſtratus illius Urbis *die II. Non. Januar. Indict. III.* hoc eſt ineunte Anno ipſo 540. ſumma cum animi tran- B quillitate ſuis negotiis vacarent, ſuoque munere fungerentur, & liberum inter ſe commercium exercerent: quod certe turbulentiſſimis belli temporibus, atque obſeſsâ Civitate praeſtari non poterat. Clariſs. Marchio Maffejus alteram Papyrum e Vaticana Bibliotheca produxit, mutilam quidem, ſed quae adhuc haſce voces re- C tinet: *IM diae & Quinquies P. C. Ravennae*. Has ille interpretatur *Quinquies poſt Conſulatum Paulini Junioris*, hoc eſt Anno Ch. 539. Verùm Annus ille inter maximas anguſtias a Ravennatibus exactus vix locum contractibus, ac interpretationi huic relinquit; ac praecipue ſi per literas illas IM. Imperatorem Ravennae do- D minantem ſignificari velis, quum totum ferme Annum 539. Gothis Ravenna ſervire perrexerit. Quare tutius Inſtrumentum illud referas ad Annum Ch. 546. ſignatum *Quinquies poſt Conſulatum Baſilii V. C.* Immo ſerius, quum tota Charta illa ſcateat Linguae Latinae naevis, ut remotior quam ceterae videatur ab ejuſdem E puritate. Annus Ch. 570. ſignatus eſt *V. poſt Conſulatum Juſtini Iun. Aug.* Et Annus 587. *V. poſt Conſul. Mauricii Tiberii*. Itidem Annus 607. *V. poſt Conſul. Focae Aug.* Et Annus 615. *V. poſt Conſul. Heraclii Aug.* Et Annus 646. *V. poſt Conſul. Conſtantis Auguſti*. Alios Annos omitto eodem Saeculo VII. habentes *V. poſt Conſulatum*, ad quos Charta illa pertinere potuit.

Ad rem noſtram quod attinet, Chartam nuper editam legens, ſentire potuiſti, quo in loco eſſet vel apud doctos Ravennae & Faventiae An. Ch. 540 fortuna Linguae Latinae. Parum tamen hoc eſt. Deteriorem Linguae Latinae conditionem longe etiam antea deprehendas in Formula, edita a Baluzio Lib. VI. Miſcellan. pag. 546. Haec ſcripta *Honorio & Theodoſio Conſulibus*, ac propterea, uti veri videtur ſimile, Anno Ch. 422. Quanta ibi ſit elegantia ſermonis quamquam a Cauſidico aut Notario quopiam literis conſignatam opinari fas ſit, accipe. *Ob hoc igitur ego ille, & conjux mea illa commanens orbe Arvernis, in pago illo, in villa illa. Dum non eſt incognitum, qualiter Cartolas noſtras per hoſtilitatem Francorum in ipſa Villa illa manſo noſtro, ubi viſi ſumus manere, ibidem perdimus; & petimus, vel cognitum faciemus, ut qui per ipſas ſtromentas & tempora habere noſcuntur poſſeſſio noſtra, per hanc occaſionem noſtrorum pater inter epiſtolas illas de manſos in ipſa Villa illa, de qua ipſo atraximus in integrum, ut & vindedit iſta omnia ſuperius conſcripta, vel quod memorare mineme poſſimus Judicibus brevis noſtras ſpondiis incolcacionibus, vel alias ſtromentas tam noſtris, quam & qui nobis commendatas fuerunt, hoc inter ipſas Villas ſupraſcriptas, vel de ipſas turbas ibidem perdimus. Et petimus, ut hanc conteſtaciuncula ſeu plancturia per hanc cartolas in noſtro nomine collegere vel adfirmare deberemus. Quo ita & fecimus iſta Principium Honorio & Theodiſio Conſilibus eorum ab hoſtio ſancto illo Caſtro Claremunte per triduum habendi, vel cuſtodivimus, ſeu in mercato publico, in quo ordo Curiae duxerunt,*

aut Regalis, vel manuenſis veſter, aut perſonarum ipſius Caſtri, ut cum hanc conteſtaciuncula ſeu planctuaria juxta legum conſuetudinem in praeſentia veſtra relata fuerit, noſtris ſubſcriptionibus ſignaculis ſubroborare faciatis; ut quocumque perdiciones noſtras de ſupra ſcripta per veſtra adfirmatione juſta auctoritas remedia conſequatur, ut noſtra firmitas legum auctorites revocent in propinquietas. Quod ſi Magiſtratus ac Notarii, quos prorſus indoctos ac ineruditos fuiſſe arbitrari non licet, toties impingebant in Latine ſcribendo: quid a rudi ac ignaro vulgo tunc factum non intelligamus? Nam uti S. Iſidorus habet Lib. I. Orig. *unaquaeque gens facta Romanorum, cum ſuis opibus vitia quoque & verborum & morum Romam tranſmiſit*. Quod idem ab eo repetitum videas Lib. 9. Cap. I. At inquies, Anno 540. jam Gothi Italiam invaſerant, ac Ravennae potiſſimum ſedem fixerant ſuam: quare nil mirum, ſi a ſua puritate dejectum in iis monumentis jam Latinum ſermonem offendimus. Sed fruſtra id mihi ingemines. Vel ante Gothorum irruptionem, eorumque in Italia Regnum, antiqui lapides teſtantur, quanta jam barbaries in Latinam Linguam irrepſiſſet. Et ſane Soloeciſmos & Barbariſmos in plebejis praecipue Inſcriptionibus, quae Saeculo Epochae Chriſtianae Quarto & Quincto efformatae fuere, ego tibi complures oſtendere poſſem, ſi Gruterum, Reineſium, Sponium, ac Fabrettum, celebres earum Collectores, iſtorare animus foret. Sed abſtinebo; ſatis enim in ejuſmodi ſtudio expatiatus eſt Celſus Cittadinius Senenſis in Lib. de Orig. Linguae noſtrae. Mabillonius quoque Cap. 3. pag. 15. Supplem. de Re Diplom. idem nonnullis exemplis confirmavit. Temperare tamen mihi non poſſum, quin huc teſtem adducam Cl. V. M. Antonium Boldettum Canonicum Romanum, qui in egregio Opere *de Coemet. Martyr.* Lib. II. Cap. VIII. marmora multa profert erroribus undique ſcatentia. Eorum certe pars in indoctos marmorarios, aut alienigenas rejicienda eſt; ſed non levis etiam in corruptam eo tempore vulgi Linguam, idque in ipſa Urbe, hoc eſt in ſacrario Latinitatis. Apud eum hoc epitaphium, effoſſum in Coemeterio Sanctae Helenae, & ſpectans, uti veri videtur ſimile, ad tertium aut quartum Epochae vulgaris Seculum, legitur Lib. II. Cap. VIII. pag. 433.

TERSU. DECIMU. CALENDAS. FEBRARAS
DECESSIT IN PACE QUINTUS ANNORO
OCTO MENSORUM. DECE. IN PACE.

In altera verò Inſcriptione pag. 410. occurrit

MARTIUS ANNORUM III. ET MESORUM VII.

Ita apud Malvaſiam Marm. Felſin. pag 571.

GAUDENTIUS IN PACE QUI VIXIT ANNIS XX.
ET VIII. MESIS CINQUE. DIES BIGINTI.
ABET DEPOSSONE X. KAL. OCTOBRES.

E Cee-

E Coemeterio Caſtuli educta fuit Inſcriptio haec, eamque rurſus in ſuum Librum intulit Fabrettus Cap. VIII. pag. 573. Vidiſti *Terſu Decimu* pro *Tertio Decimo*. Vide etiam apud Fabrettum Cap. I. pag. 53. Inſcrip. Antiq. Romani Ethnici Epitaphium, in quo eſt LONGU, LATU, COEPTU, pro *Longum*, *Latum*, *Coeptum*. Qui mos non tunc invectus, quippe apud antiquiſſimos Poëtas Ennium &c. uſitatus. Quare in rudis vulgi Inſcriptionibus, vel ipſis vetuſtioribus Seculis, Quadratariorum quidem errores non raro offendimus; ſed ſaepius vulnera ſunt Linguae apud populum corruptae, Barbariſmi & Soloeciſmi illic a nobis deprehenſi. Adfert doctiſſimus Gorius Tom. I. Inſcript. Florentin. pag. 429. marmor his verbis inſcriptum.

TI. LATINIUS TI. L.......
AGRASIA TI. L.......
HOC. MANSUM. VENI. IIII. K. SEPT.....
P. SULPICIO C. VALGIO RUFO.....
CONSULIBUS.

Haec adnotat Antonius Salvinius: *Hoc Manſum veni. Fortaſſe pro* VENIT, *ideſt* VENIIT (*venditum fuit*) MANSUM, *ideſt Curia: vox barbara Manſum regale. Vide Du-Freſnium in Gloſſario*. Verùm Latinis ignota plane fuit vox *Manſum*, ſeu *Manſus pro agro*, uſurpata deinde Saeculis barbaricis, & originis fortaſſe Germanicae. Proinde veri mihi videtur ſimilius, interpretationem aliam eſſe ibi adhibendam, ut *hoc manſum veni ſit*, *huc manſum veni* (Italice *ſon venuto*, *o venuta a ſtar quì*) formâ dicendi e trivio ſumtâ. At in hac re prae ceteris curioſitate dignum eſt, quod ſubdam. In Differt. XXVI. *de Militia* animadverti *Urbicium*, Graecum hominem, Tacticorum, ſive rei Militaris auctorem, floruiſſe circ. An. Ch. 500. ſub Anaſtaſio Auguſto. Ejus Libri adhuc ſuperſunt, ſed luce deſtituti. Fabrettus Cap. V. pag. 390. Inſcript. Antiqu. e Mediceo Codice verba adfert, quibus olim Duces, ſive Tribuni Romani, mandata militibus dabant. Latinae ſunt voces characteribus Graecis ſcriptae CIΛENTIO MANΔATA KOMΠΛETE. NON BOC TOYPBATIC. OPΔINEM CEPBATE. BANΔOYM CEKYITE NEMO ΔEMITTAT BANΔOYM. ET INIMIKOC CEKE. Ideſt *Silentio mandata complete*. *Non vos turbatis*; *Ordinem ſervate*. *Bandum* (ideſt Vexillum) *ſequite*. *Nemo demittat Bandum*. *Et inimicos ſeque*. Audiſ-ne *Bandum ſequite*, *&* *inimicos ſeque?* Italicam in his Linguam ſentis. *Seguite* pro *Sequimini*; *Segue* pro *Sequere*. *Non vos turbatis* pro *Ne vos turbate*, aut *Ne vos turbetis*. Atque heic occurrit mihi Alciatus Legum celeberrimus Interpres in ſuo Antiquario, quod manu exaratum adſervat Ambroſiana Bibliotheca, ubi haec ſcribit. *Mediolani in Sanctae Valeriae aedicula tumulus Contii conſpicitur, qui ſe Biboarcham ridiculo nomine inſcripſit. Injuriâ quidem vetuſtatis eſt ſemifractus, ſed poſt tot Saecula hunc in modum legi poteſt.*

B. M.

B. M.

EGO CONTIUS

ME BIBOARCHA

FEGI.

Sed virum oculatiſſimum heic ſua acies defecit; non enim animadvertit, quantum a Latii puritate atque orthographia receſſerit Italicum vulgus poſt Conſtantinum Magnum, quo tempore haec Inſcriptio enata videtur. Illius auctor *bibo* pro *vivo* poſuit, Nea- A politanorum more, de quibus faceta illa exclamatio:

Felices, quibus vivere eſt bibere.

Saepe etiam in Chriſtianorum, ipſorumque Ethnicorum titulis vetuſtis occurrit haec formula SE BIBO, BIBERE, SE VIVVS, SE BIVVS, & horum ſimilia non ſine Soloeciſmis. B Ac proinde nihil aliud heic dicitur, niſi Contium *ſe vivo*, hoc eſt viventem ſibi *Arcam* ſive tumulum paraſſe. Apud Turrigium Par. II. pag. 414. de Crypt. Vatic. legitur Inſcriptio poſita Romae in aede Sancti Nicolai in Carcere, digna ſane quae legatur.

✠

DE DONIS D̄I ET SC̄E D̄I GENITRICI MARIÆ,
SC̄E ANNÆ, SC̄S SIMEON, ET SC̄E LUCIE,
EGO ANASTASIUS MAJORDOMU OFFERO BOBIS
PRO NATALICIES BESTRE BINEA TABULUM R. P.
IN PORTU, SEU BOBES PARIA II. JUMENTA, SU
PECORA XXX. PORCI XX. FURMA DE RAME LIBRAS
XXVI. LECTU SISTRATU IN UTILITATE PBR. (ideſt *Presbyterorum*)
SEU ALEO LECTO SISTRATO AT MANSIONARIIS
EQUI SEQUENTIBUS.

✠

IC REQUIESCIT IN ANTE.

Nulla temporis, quo inſculpta fuit Inſcriptio, nota occurrit; attamen formula illa *de donis Dei* referenda videtur ad Seculum Chriſtianae Epochae VI. aut VII. uti ex aliis exemplis ab Illuſtriſs. Fontaninio allatis in Diſſertat. de Diſco votivo intelligi poteſt. Ita apud Boſium Rom. Subterr. Lib. III. Cap. IV. haec Inſcriptio Romana legitur: IC QUISCET CUTINUS IN PACE QUI C VIXIT ANUS PM. XXC. MC. DEPOSIT. ONORIO ACUSTO C. LAURENTIUS AMICUS DOLISI SCRIBET. Haec circiter Annum Ch. 396. ſcripta. Mutinae & apud Inſubres Mercurii dies nunc appellatur *Mercore* ſecunda ſyllaba brevi. Quam antiqua ſit ejus nominis corruptio, prodet Inſcriptio An. 1675. Mediolani effoſſa

HIC

HIC REQUIESCIT VIT.....
LES SEMA QVI VIXIT AN...
PL. M. IIII. ET BENENAT....
QUI VIXIT AN. PL. M. IIII.
D. PRIDIE IDUS AUGUSTAS
DIE MERCURIS DD. NN.
TEUDOSIO XI. ET VALENIA
NO PUERO FLORENTISSIM
O CE SARE

Pertinet Inſcriptio ad Annum Ch. 425. Pariter in Inſcriptione reperta in Coemeterio Romano Priſcillae, atque edita a Boldetto Lib. II. Cap. III. de Coemet. Martyr. legitur DOMITIA &c. DEFUNCTA EST IDUS MAZAS.

Interea ſat noſſe potuimus, quanta olim fuerit corruptio Linguae Latinae in Italia, immo & in Urbe ipſa, ita ut per ipſa quinque priora Secula a Chriſto nato non ſolum a primaeva pulchritudine ipſa defecerit, ſed etiam barbariem quamdam, ſive exoticum colorem, apud vulgus contraxerit, tum quod ad eam inficiendam diverſarum gentium colluvies in Urbem dominam ante ipſos Barbaros confluxerat, tum etiam ob ipſarum Linguarum naturam, quae mutationi apud rudem populum quotidie obnoxiae ſunt. Hoc antea Sanctus Hieronymus nos monuit. Quod ſi in ipſa Urbe, & felicibus Seculis, Quinctilianus teſtatur Lib. I. Cap. *6. vulgo imperitos barbare loquutos, & Tota ſaepe Theatra, & omnem Circi turbam exclamaſſe barbare:* quanto frequentius & gravius id factum putemus Saeculo Quincto, quo vel ipſum Romanum Imperium a Gothis, aliiſque barba- A ris populis concuſſum declinare mirum in modum coepit? Quanto plus etiam extra Urbem, atque in ipſis Italicis Provinciis, imminuta fuerit Latini ſermonis dignitas, quando ne multa quidem praecedentium veterum Linguarum vocabula inde unquam avelli potuerant? Varrone teſte Lib. V. de Lin. Lat. *Quiritare urbanorum* B *eſt, Jubilare ruſticorum.* Nempe ſuae voces erant ruſticis, a civili ſermone diverſae. Lib. VI. idem Varro ſcribit: *In Atellanis* (Fabulis) *licet animadvertere, Ruſticos dicere ſe adduxiſſe pro ſcorto pelliculam.* Infra idem: *In Atellanis Obſonium vocant Manducum.* Praeterea *Ruſtici pappum Maeſum, non Meſum, dicunt.* Audi nunc C Pompejum Feſtum Lib. *16.* de Verb. ſignif. *Orata genus piſcis appellatur a colore auri, quod Ruſtici Orum dicebant, ut auriculas Oriculas.* Durat adhuc apud nos vox *Orata*, uti & *Oro* pro auro, atque alia hujuſmodi nomina. Neque enim Galli tantùm didicere AU. exprimere per O., ſed & Veteres idem in more habuerunt. Priſcia- D nus Lib. I. *Tranſit quoque* AU. *in* O. *productum more antiquo: ut Lotus pro Lautus; Ploſtrum pro Plauſtro; Cotes pro Cautes.* Ignota eſt Palladii aetas, qui nobis Commentarios de Re Ruſtica reliquit. At certe ante Seculum VI. floruiſſe videtur. Sunt autem illius verba Lib. 2. Cap. 1. *Ablaqueandae ſunt vites, quod Itali excodicare vo-* E *cant.* Si vera haec Palladii ſententia, videat Cl. V. Marchio Johannes Polenius in elegantiſſima editione Frontini de Aquaeduct. an in lege a T. Quinctio Criſpino Conſule, atque a Populo Romano latâ An. Ch. 44. difficultas occurrere poſſit: *Arbores, vites, vepres, ſentes, ripae, maceriae, ſalicta, arundineta tollantur, excidantur, effodiantur, Excodicentur.* In aliis editioni-

tionibus erat *Excorticentur*. Si Lati- A norum vox minime fuit *Excodicare*, ſed Italicorum, exoriri dubitatio poteſt, an rite ei locus ſit factus in lege ac decreto Populi Romani, ac praeſertim quum *Excodicare* non ſit tollere, excidere &c. quod poſcere lex ipſa videtur. Fieri tamen poteſt, ut Latinior vox quàm putarit Palladius, *Excodicare* fuerit; atque ita ſane B legitur etiam in MSto Codice Frontini adſervato in Eſtenſi Bibliotheca. Interea vidimus ab antiquis Scriptoribus *Ruſticos* & *Italos* a *Latinis* diſtingui, multaque vocabula in illorum ore perduraſſe, quae in cenſum Romanae, ſive Latinae Linguae minime veniebant. Cujus rei & alterum exemplum nobis ſuppeditabit prae- C laudatus Sanctus Hieronymus Cap. IV. in Ezechiel. Ibi haec ait: *Quam nos Vitiam* (nunc *Vezza* Mutinenſibus, *Veccia* Tuſcis) *interpretati ſumus, Septuaginta, Theodotioque poſuerunt* ὀλύραν, *quam alii Avenam, alii Sigalam putant. Aquilae autem prima editio, & Symmachus* ζέας, *ſive* ζειὰς *interpretati ſunt, quas nos vel Far, vel gentili I* D *taliae Pannoniaeque ſermone Spicam, Speltamque dicimus*. Vide, quanta olim foret diſceptatio de illius legu minis nomine. Nobis diverſa legumina ſunt *la Vezza*, *la Segala*, *la Spelta*. Ad nos in praeſentia quod attinet, antiquitatem vocis *Spelta* videmus, quae adhuc apud nos perdurat, uti & apud Germanos, qui *Speltz* E dicunt. Hanc autem non a Latinis acceperunt regiones iſtae, ſed ab ipſis Italiae incolis, qui ante Romani Imperii propagationem heic habitabant, ac dominabantur. Quare intelligas, vel poſt additam Romanae Reipublicae Galliam Ciſalpinam, quam *Italiam* Saeculo Ch. Quarto appellare mos fuit, gentem hanc quibuſdam peculiaribus ac vetuſtiſſimis vocibus ſuis uti perrexiſſe. Ita *Parenti* nunc nobis appellantur *Cognati*, *Affines*: quod minime Latinum eſt. Idem Sanctus Hieronymus Lib. 2. Apol. ad Rufinum, vocem hanc ſuo quoque tempore in uſu fuiſſe teſtatur, ſcribens: *Niſi forte Parentes militari Vulgarique ſermone Cognatos & Affines nominat*. Et Sanctus Gaudentius Epiſcopus Brixianus Sancto Hieronymo ſynchronus in Serm. II. ad Neophytos *Brodium* pro *Jure* carnium elixarum memorat, ſcribens: *Ut immaculatus Dei Agnus hoſtiam mundam traderet, ſine uſtione, ſine ſanguine, ſine Brodio, ideſt jure carnium &c.* Attamen Gloſſema a quopiam appoſitum heic fuiſſe merito animadvertit V. Cl. Paulus Galleardus Canonicus Brixianus in elegantiſſima editione Operum Sancti Gaudentii. Sed quot deinde putes novorum verborum agmina in Linguam devictae Italicae gentis illata fuiſſe a Septentrionalibus populis, qui heic per tot annos inſedere tanquam in proprio ſolo?

Itaque poſcat aliquis, quo revera Seculo tanta acciderit Latini ſermonis perturbatio, & tanta peregrinitas invecta in voces, in phraſes, in ſyntaxim, & in reliqua ejus viſcera, ut inde nova Lingua emerſerit, quam nunc *Italicam* appellamus, in varias Dialectos diviſam, ſed ab Italis omnibus intellectam. Id ſenſim factum; immo ab ipſis vetuſtioribus Seculis arceſſenda corruptionis hujus origo eſt. Cenſuit autem doctiſſimus vir concivis meus Ludovicus Caſtelvetrus in Additam. ad Bembi Libros de Lingua Vulgari, Langobardis in Italia regnantibus, potiſſimum accidiſſe, ut Latina Lingua antea corrupta, & a novis hiſce hoſpitibus amplius foedata evaſerit in alteram Linguam.

Ve-

Verùm quae vulnera ſub Langobardis inflicta fuerint antea dominanti Linguae Latinae, is tantùm nobis explicare poſſet, qui iis temporibus vivens memoriae prodidiſſet, quali & quam vitiato ſermone tunc Italiae populi uterentur. Incompertum ſane eſt, ne dicam falſum, eo praecipue tempore, quo Gothi & Langobardi in Italia dominati ſunt, natam, atque ad culmen ſuum perductam fuiſſe Vulgarem Italicam Linguam, quam ad exprimendas cogitationes noſtras nunc uſurpamus. Complurium Seculorum opus iſta mihi creditur, & quo longius a Romanorum aevo abibant homines, eo etiam plus ab eorum Lingua diſceſſere. Ceterum a veri ſimilitudine minime abhorret, ſub eorumdem Langobardorum imperio adauctam non leviter fuiſſe Latinae Linguae corruptionem. Tunc immanis turba promiſcui ſexus, Germanicam Linguam a teneris unguiculis edocta, in Italiam effuſa eſt, & Provinciis fere univerſis dominari coepit. Didicere illi quidem debellatae gentis Linguam, utpote dulciorem, & nimis altis radicibus ſtabilitam; nam ut ut exhauſta habitatoribus tunc Italia fuerit, longe tamen major Italicorum ſuperſtitum, quam Langobardorum novorum hoſpitum numerus fuit. Didicerunt, inquam, ſed ita ut nova ipſi quoque vocabula in ſermonem Italicum intulerint, & ad immutandam gravius quam antea pronuntiationem & deſinentiam Latinarum vocum, inſcitiâ potiſſimum ubique graſſante, operam ſuam & ipſi contulerint. Quod certum eſt, non immerito barbaricis iis Saeculis tribuere in primis licet nonnullos Linguae noſtrae uſus a Latinorum ſermone diverſos.

Exempli gratiâ quum apud Langobardos, Germanicae originis populum, vigerent Articuli nominibus praepoſiti, facile hunc uſum aemulati Itali, coepere & ipſi Articulis locum dare in patria Lingua, hoc eſt adhibere *Il*, *La*, *Lo*, *Le*, *Li*, *I*. Quod quomodo factum fuerit, Caſtelvetrus nuper memoratus Etymologiarum acutiſſimus inveſtigator, primus recte excogitaſſe videtur, atque ex eo poſtea in ſuum Opuſculum de Orig. Linguae Vulgaris derivavit Celſus Cittadinius. Videlicet ex Latino pronomine *Ille*, *Illa*, *Illi*, *Illae*, Italici Articuli ſenſim manarunt. Vulgus enim quum exempli cauſſa dicere ſoleret, *illo caballo*, *illa haſta*, *illae feminae*, abjiciens primam, aut alteram pronominis ſyllabam, tandem dicere incepit compendii cauſſa *il cavallo*, *lo cavallo*, *la aſta*, *l' aſta*, *li cavalli*, *i cavalli*, *le femmine*. Quam Caſtelvetri ſententiam egregie confirmat pronomen *Loro*, ſine dubitatione efformatum ex *Illorum*, ſublato nempe IL. Idem quoque confirmare poſſunt Litaniae ſub Carolo M. circiter Annum 790. ſcriptae, atque evulgatae noſtris diebus a Clariſſimo Mabillonio inter vetera Analecta pag. 171. noviſſimae editionis: quod etiam animadvertit Du-Cangius in Gloſs. Lat. ad vocem *lo* pro *ille*. Ibi a populo acclamatum legitur: *Adriano Summo Pontifice & univerſale Papae vita* (pro *Pontifici & univerſali*) *Redemptor Mundi. Tu lo adjuva.* Ita legit Du-Cangius, at in nuper memorata editione habetur: *Tu lo juva.* Idem in ſubſequentibus precibus repetitum videas, uti & *tu los juva*, quum in plurali loquuntur. Quae certo indicant, ex *tu illum juva* efformatum primo fuiſſe *tu illo juva*, ac tandem *tu lo juva*. Exemplum alte-

rum exhibuit nobis Campius in Append. ad Tomum I. Hiſt. Eccleſ. Placentinae pag. 455. videlicet in Diplomate Caroli M. Auguſti, ſpectante ad Annum Ch. 808. ubi legimus: *Inde percurrente in la Vegiola, ex alia vero parte de la Vegiola uſque Caſtellioni &c.* Vetuſta etiam Secula pro *Illi* Dativo, ut ipſum ab *Illi* Nominativo diſtinguerent, invexiſſe videntur *Illui*, unde poſtea effluxit *Lui*: quae vox occurrit in Formulis antiquiſſimis Marculfi Lib. I. Cap. XVII. ubi haec verba: *Sicut conſtat, antedicta villa ab ipſo Principe memorato lui fuiſſe conceſſa*. Bignonius tamen & Menagius non immerito ab *Illius* efformatum putant *Lui*. Ceterum Mutinenſes aliique Lombardi dicunt *Sti ſervitor, ſti cavai, ſta carrozza*, pro *Iſti, Iſta*, ſive, ut Italica Lingua habet, *Queſti, Queſta*. Quid autem moverit Italicam, Gallicam, & Hiſpanicam gentem ad ejuſmodi Articulos addendos nominibus, quibus Latina Lingua caret, exemplum, ut dixi, populorum Borealium fuit in ſinu ſuo habitantium. Audiebant enim Meridionales populi, Latinorum filii, Gothos, Langobardos, Francos adhibere particulas rem aliquam certam deſignantes, ac dicentes *Der Koenig*, ideſt *Hic Rex*; *Die Frau*, *Haec Mulier*; *Das Grab*, *Hoc Sepulcrum*, cum variatione aliqua in caſibus ac in numero plurali. Quare & ipſi *Lo*, *La*, *Li*, coeperunt dicere pro *Ille Rex*, *Illa Mulier*, *Illi milites &c.* Ita & Galli uſurpare coeperunt *Le*, *La*, *Les &c.* & Hiſpani *El*, *La*, *Los &c.* Multi quoque ex Graecis & Arabibus Italiam, ac Regna Chriſtianorum Meridionalia incolebant. Notiſſimum vero eſt, Graecis ſuos Articulos eſſe. Sed & Arabes *Al* habent, idem illis, ac nobis *Il*, *La*, *Lo* (& Hi-

A ſpanis *El*) ſignificans. Matthaeus Silvaticus in Pandectis Medicinae Anno 1317. ſcriptis ait: *Al & El articulus apud Arabes ſignificat id, quod apud nos vulgariter addimus praeponendo nominibus La, Le, Li, Lo*. Arabicus autem articulus *Al* mihi videtur a Tuſcis ſervatus adhuc in voce *Altalena* (*Dinigatta* Mutinenſes appel-
B lant, peregrino ſane vocabulo) ſignificante ludum puerorum, ſedentium videlicet ſuper tabulam ſuſpenſam inter duos funes, quam undulare faciunt. Ita ludum hunc deſcribunt Florentini Vocabularii Scriptores. Sed iis addendum fuit, ludum hunc etiam a pueris confici, ſedentibus utrinque ſuper tabulam libratam ſu-
C per trabem, atque ita diſpoſitam, ut quum unum tabulae caput deprimitur, alterum erigatur. Haec prima ludi inſtitutio, atque inde nomen *Altalena*, ex Latino *Tolleno*, *Tollenonis* (quod & Menagius recte antea animadvertit) praepoſito fortaſſis articulo *Al* Arabum more, nempe *Al-Tolleno*, ſenſim corruptum, & con-
D verſum in *Altalena*. Quae animadverſio dubitationem ingerere poteſt, an articulos noſtros ex Arabica Lingua majores noſtri fuerint mutuati. Qui etiam nunc nobis eſt *Il*, apud veteres non raro *El* fuit, quo *El* Arabes uſos, nuper nos docuit Matthaeus Silvaticus. Sunt qui putant (atque inter eos Bouhourſius in Entretien II.
E d'Ariſte) Articulos nullos fuiſſe Gallicae Linguae uſque ad finem Saeculi IX. An certa ſit illius ſententia, ex inopia monumentorum veterum Gallicae Linguae, nemo facile decernat; uti neque nos innuere poſſumus tempus, quo in noſtram Linguam Articuli iidem invecti fuerint. Quod etiam ad nomina indefinita indicanda nos uſurpamus dicentes *Un Cavallo*,

una

una Città, ex Germanorum Lingua A
accepimus, cui eſt idem Articulus u-
nitatis, nempe *Ein*, *Eine*, *Uno*, *U-
na*, ad reliquorum fere Occidenta-
lium Linguas propagatus. Articulos
autem, ac Signa caſuum non imme-
rito cenſebat amicus olim meus Hu-
bertus Benvoglientus, ex neceſſitate
quapiam in Linguam noſtram inve-
cta; ea quippe declinationibus caret, B
ac diverſitate caſuum, ita ut niſi par-
ticulae iſtae accederent, non levis in
ſermone confuſio conſequeretur. Id
quod, ut ille ait, jamdiu animad-
vertit *Bartholomaeus Benvoglientus*, qui
ſub Pio II. Pontifice Praepoſiti mu-
nere functus eſt in Cathedrali Senen-
ſi, in Libello *de Analogia*, qui ſine
Auctoris nomine luci traditus poſtea C
fuit. Haec autem Signa caſuum, hoc
eſt *A. Di. De. Da* mutuata eſt Lin-
gua noſtra a Latino *Ad*, *Ab*, *De*,
& partim etiam ex ipſa Germano-
rum Lingua. Idque eſt antiquiſſimum.
In Charta Lucenſi archetipa ſcripta
*Regnante D. N. Carolo Francorum Re-
ge & Langobardorum, Anno Regni e-
jus in Dei nomine quod Langobardiam* D
*coepit, Quarto, Kal. Julias, Indict.
Quintadecima*, ideſt Anno 777. *Ideo e-
go Magnari filius Magnenti havitator
in Paterno offero adque cedo a Deo om-
nipotenti, & ad Eccleſia Monaſterii Bea-
ti Sancti Reguli Martiris Chriſti, ubi
Corpus ejus requieſcit in loco qui dici-
tur Waldo &c.* Nunc in Cathedrali
Baſilica Sancti Martini corpus illius E
Martyris honoratur. Vidiſti *offero a
Deo omnipotenti, & ad Eccleſia &c.* I-
taliciſmum ſentis, *Offro a Dio onni-
potente, e alla Chieſa &c.* Ita *da* ſae-
piſſime occurrit in aliis antiquis mem-
branis. Quod & de aliis Latinis prae-
poſitionibus & vocibus factum. *Cum*
quoque evaſit *Con*. In antiquiſſima
Inſcriptione Romana apud Turrigium
Par. II. pag. 437. *delle Grotte Vatica-
ne* haec verba ſunt: LOCUS SERI-
NI SUBD. REGI. (ideſt Subdiaconi
Regionarii) QUEM COMPARAVIT
AB ISPECIOSA ABBA (hoc eſt a
Specioſa Abbatiſſa) CON TUTA
CONGREGATIONE SUA. Animad-
verte jam tum immutatum Latinum
Cum in Italicum *Con*, & Latinum
Tota in *Tuta*, unde Italicum *Tut-
to*. Ita Latinae voces ſenſim aliter
inflexae, pronuntiatae, translatae ac
diſtortae, in novas veluti voces no-
vae Linguae evaſerunt. Cujus rei al-
terum exemplum dabo. In Legibus
Alamannicis Cap. 45. Tom. I. pag.
69. Capitular. Baluzii occurrit *pau-
ſare arma ſua joſum*. Nunc dicimus
poſar giù le ſue armi. Antiquum La-
tinorum vocabulum eſt *pauſare* pro
quieſcere, quod poſtea vulgus tranſiti-
vum fecit. Praeterea Voſſius Lib. 2.
Cap. 27. de vitiis ſerm. & Du-Can-
gius animadverterunt, vocem *joſum*,
ſeu *juſum* (unde poſtea exiit noſtrum
giuſo, giù, & Lombardice *Zò*) a San-
cto Auguſtino, a Notkero, ab Igno-
to Caſinenſe, atque ab aliis uſurpa-
tam fuiſſe. Menagius verò cenſet ef-
fluxiſſe illam a Latino *deorſum*: quod
neſcio an certum ſit. Pergebant ni-
hilominus Itali veteres Linguam ſuam
appellare *Latinam*. De Bulgaris in
Beneventanam regionem translatis,
regnante Grimoaldo Langobardorum
Rege, haec habet Paullus Diaconus
Lib. V. Cap. 29. de geſt. Langob.
*Qui uſque hodie quamquam & Latine
loquantur, Linguae tamen propriae u-
ſum minime amiſerunt*. Appellat *Lati-
nam*, quae a Populis Apuliae tunc
uſurpabatur: quod & longe ſerius fe-
cit Otto Friſingenſis Lib. II. Cap.
XIII. Mediolanenſibus *Latini ſermonis
elegantiam* tribuens; immo fecere ſuis
etiam temporibus, hoc eſt poſtremis

paene Seculis, Dantes, Petrarcha, Boccaccius, qui Italicam Linguam, *Latinam* appellarunt. Ita & Graeci recentiores maternam Linguam adhuc vocant *Graecam*; & Franci diu *Romanam* vocarunt Linguam Gallicam, quae nunc in uſu eſt, ut infra animadvertam.

Itaque non immerito opinemur, praecipue ſub Langobardorum regno Latinum ſermonem, antea in barbariem multam prolapſum, gravius corruptum atque immutatum fuiſſe, ita ut faciem novae Linguae Lingua Italici populi tunc praeferre coeperit. Nam quod nonnulli ſenſiſſe videntur, eam ipſam Italicam Linguam, qua nunc utimur, a Latina ſeu Romana adeo diverſam, vel florente Romani Imperii fortunâ, viguiſſe, ſomnium eſt nulla confutatione dignum. Immo ipſis quoque Langobardis regnantibus multum aberat immutata majorum noſtrorum Lingua ab ea facie, venuſtate, atque ſtabilitate, quam Seculo XIII. in ejus monumentis incipimus intueri. Siquidem vocibus Latinis paſſim, & cruditate undique adhuc ſcatebat; & nondum in eam penetrarant quamplurimae aliae voces a Francis, ac Germanis Italiâ potitis, tum a Normannis, Provincialibus, aliiſque populis ſubinde in illam intruſae. Quod tantum ſuſpicari non injuria poſſumus, temporibus Langobardorum & Francorum in Italia regnantium, ita immutata, diſſimiliſque ab antiquo Latinorum ſermone evaſerat Italicorum Lingua, ut vulgus Latinam difficile jam tum intelligeret, multumque diverſa a Latina appareret familiaris illorum Lingua. Huc, ni fallor, referenda ſunt Sexti Pompeji Feſti verba, qui in Lib. de Verb. ſignific. haec refert: *Latine loqui a Latio dictum eſt: quae locutio adeo eſt verſa, ut vix ulla ejus pars maneat in notitia*. Incerta & ambigua eſt aetas Feſti; ſunt tamen quae indicant eum floruiſſe ante Macrobium, & ſtante adhuc Latinâ Linguâ. Proinde ad eum referre hujuſmodi verba nequaquam auderem, ſed quidem ad Paullum Diaconum celebrem virum, qui poſt exciſum Langobardorum Regnum diu etiam vixit ſub Carolo Magno. Is enim Libros Feſti in Epitomen contraxit, & multa de ſuo addidit. Ita ille revera ſcribere potuit, quum ſuo jam tempore Latinorum Lingua peſſum iiſſet. Haec tamen verba a Merula, Lipſio, Morhofio, ac aliis laudata, in editis Feſti Libris oculos meos effugere. Quod verò Latinae Linguae in Italia accidit, idem in Gallia ac Hiſpania temporibus iiſdem factum animadvertere poſſumus. Ante Francos & Gothos, earum regionum vulgus minime puram Latinorum Linguam uſurpabat; ſed illam pronuntiatione corrumpens, ei propria ſua vocabula immiſcebat. Quare Gothi, qui Hiſpaniam, & Franci, qui Galliam invaſere, populi & ipſi e Germania egreſſi, quum antea vitiatam, ac non leviter immutatam reperiſſent Linguam Latinam earum gentium, Gallicis etiam & Hiſpanicis antiquis vocabulis infectam, ſenſibilius in dies & ipſi ita corruperunt, ut inde novae due Linguae exſurrexerint. Attamen & Franci Vulgarem illam ſuam *Romanam* appellare non deſierunt, quod a Romana originem traxerit, uti multis exemplis oſtendit Du-Cangius in Gloſs. Latino, & conſtat ex celebri juramento Ludovici Germaniae Regis relato a Nithardo Lib. III. Hiſt. apud Du-Cheſnium Tom. II. Hiſt. Franc. Proderit illud heic repetere; conceptum

ptum quippe fuit Anno Ch. 842. A *Romanâ Linguâ*, ideſt Vulgari, quae tunc apud Franco-Gallos erat in uſu, ubi multa occurrunt Italicae noſtrae ſimilia. Carolus autem Calvus *Teudiſcâ Linguâ* ſuum protulit ſacramentum. In minus eruditorum commodum en ejus juramenti verba. *Pro Deo amur, & pro Chriſtian poblo, & noſtro comun ſalvamento diſt di in avant, in quant Deus ſavir & podir me dunat, ſi ſalvareio ciſt meon fradre Karlo, & in adiudha, & in cadhuna coſa, ſi cum om per dreit ſon fradre ſalvar diſt, in o, quid il mi altre ſi fazet. Et ab Ludher nul plaid numquam prindrai, qui meon vol ciſt meon fradre Karle in damno ſit*. Haec ita Latine reddidit Du-Cangius cap. 36. Praefat. ad Gloſs. Lat. *Pro Dei amore, & pro Chriſtiano populo, & noſtro communi ſalvamento in antea* (ego potius redderem *ab hac die in antea*) *in quantum Deus ſapere & poſſe mihi dederit, ſalvabo* (addendum puto *ita ſalvabo*) *hunc iſtum meum fratrem Karolum, & in auxilio ero, & in unaquaque cauſa* (ideſt *re*, Gallis *choſe*, & Italis *coſa*) *ſicut homo per drictum* (ſeu *jus & rectum*) *ſuum fratrem ſalvare debet, in eo quod ille mihi alter faceret* (legit Du-Cangius *in o, qui id in un' altre ſi fazet*) *& cum Lothario nullum placitum umquam capiam, quod mea voluntate huic iſti meo fratri Karolo in damno ſit*. En qualis tunc fuerit *Romana*, ideſt Vulgaris Franco-Gallorum Lingua, multo propior quam nunc Italicae noſtrae. Anno quoque 860. pertractata eſt pax inter duos hoſce Reges apud Confluentes, cujus acta adfert Baluzius Tom. II. pag. 144. Capitul. Reg. Franc. ubi legas: *Haec eadem Domnus Karolus Romana Lingua adnuntiavit, & ex maxima parte Linguâ Theodiſca recapitulavit*. Et infra: *Tunc Domnus Karolus iterum Linguâ Romanâ de pace commonuit*. Atque hinc habes, jam ipſo Saeculo Ch. Nono adeo immutatam fuiſſe in Galliis veterem Latinorum Linguam, ut jam in alteram plane diverſam pertranſiiſſe dignoſceretur. Neque aliam temporibus iiſdem fuiſſe opinor apud Italos ejuſdem Linguae B fortunam; hoc eſt jam invaluiſſe ſuſpicor eam corruptionem, ob quam nova Lingua, Vulgaris nempe, nimium a Latina diſſimilis foret. Quod de Galliis dixi, alter teſtis confirmatum veniat. Floruit eodem Seculo IX. celebris apud Gallos, tum apud Germanos S. Adelardus Corbejenſis Abbas. Ille verò, uti ſcribit S. Ge- C rardus Abbas in ejus Vita Cap. VIII. in Act. Sanct. Bollandi ad diem II. Januarii: *Si Vulgari, ideſt Romanâ Linguâ, loqueretur omnium aliarum putaretur inſcius. Si verò Theutonicâ enitebat perfectius; ſi Latinâ, in nullâ omnino abſolutius. Teſtantur hoc quamplures ejus Epiſtolae*. Luculentiſſime autem idem confirmatum videas a D Concilio Turonenſi III. quod celebratum fuit Anno 813. vivente adhuc Carolo Magno, apud Labbeum Tom. VII. Concil. pag. 1263. Ibi monetur quilibet Epiſcopus Can. 17. *ut habeat Homilias continentes neceſſarias admonitiones, quibus ſubjecti erudiantur &c.* Additur infra: *Et ut eaſdem Homilias quiſque aperte transferre ſtudeat in Ruſti-* E *cam Romanam Linguam, aut Theotiſcam, quo facilius cuncti poſſint intelligere quae dicuntur*. Idem repetitum videas Can. 2. Concilii Moguntini Anno 847. habiti Tom. VIII. pag. 42. Concil. En quo in loco Latinorum Lingua foret apud Gallos ſive Francos Seculo *Chriſtianae Aerae* IX. Ut populus Homilias intelligeret, quas nunc appellamus *le Prediche*, opportunum,

immo

immo neceſſarium cenſuere Patres, eas a Latina transferri aut in Germanicam, aut *in Ruſticam Romanam Linguam:* quo nomine nemo non videt deſignari Vulgarem Linguam, quae jam tum in Gallia a populo in quotidiano ſermone uſurpabatur. Nondum extincta penitus erat Latina Lingua, ſed eam *difficile* rude vulgus intelligebat, atque eo pervenerat, ut *transferre* neceſſe eſſet ejus ſenſa in Linguam vulgo notam. *Ruſticam* autem appellabant Galli Vulgarem ſuam Linguam, ex Latinâ corruptâ enatam. Idem quoque de Italica factum indicare poterit Bobienſis Monachus, qui Miracula Sancti Columbani Abbatis circiter Annum 950. literis mandabat, edita a Clariſs. Mabillonio in Act. Sanct. Benedictin. Saec. 2. pag. 41. Montem Bobio proximum ille deſcribit his verbis: *Alter verò, qui eſt ad laevam, nuncupatur Ruſtica Lingua Groppoaltum.* Italicam vocem habes in *Groppo-alto*. Idem Cap. 27. *ferramentum* nominat, *quod vulgo Manuariam vocant*, hoc eſt ſecurim, ſive bipennem. Reſtat adhuc vox *Mannaja* apud Tuſcos, apud nos Lombardos *Manara*. Sed fortaſſe nil aliud Scriptor iſte ſignificat, niſi Linguam a ruſticis uſurpatam, quae eadem fortaſſe fuerit, atque ab Urbanis ac Nobilibus uſurpata, ſed rudis prae illa. Attamen non praetermittam, me animadvertiſſe, vel a Graecis inferioris aevi adhibitam fuiſſe vocem *Manara*. Nicetas Choniates, qui circ. Annum Ch. 1200. florebat, τὰς μανάρας in Andronico commemorat. Quod idcirco adnotatum volui, ut qui Graeca Gloſſaria tanti faciunt, ac ſaepe nobis obtrudunt, intelligant, multas ibi voces eſſe, non origine Graecas, ſed ex Italico, Siculo in primis, mutuo acceptas; ac proinde facile falli, qui e Gloſſariis Graecis Etymon tot Italicarum vocum deſumunt, uti in Diſſert. ſequenti prodam. Ad nos redeo. Quod ſupra vidimus conſtitutum pro Epiſcopis in Turonenſi Concilio, pro Presbyteris inculcatum nunc audi Lib. VI. Cap. 185. Capitularium Regum Francorum editionis Baluzianae. *Nullus ſit Presbyter* (ideſt Parochus) *qui in Eccleſia publice non doceat Linguâ, quam auditores intelligant, fidem omnipotentis Dei in unitate & trinitate ſimpliciter credere.* Scilicet tunc populi Regibus Francis ſubjecti, aut Teutonicâ Linguâ utebantur, aut Vulgari, quam Galli *Romanam*, & *Romance* poſtea appellarunt. Fontaninius Archiep. Ancyranus in Praefat. ad Lib. de Eloqu. Ital. noviſſimae editionis cenſuit, vulgares Linguas Hiſpanicam, Gallicam, atque Italicam aeque appellatas fuiſſe *Romanas*, quod a Linguâ Romanâ vitiatâ ſingulae deſcenderent. Et ſane Hiſpani *Romance* ſuam Linguam appellarunt. Gallicam quidem ejuſmodi appellatio olim apud Italos deſignare conſuevit. An verò & Italicam, non adeo certum. Quae in hanc rem exempla adducuntur, Gallicam tantummodo indicant. Alioquin gravi ambiguitate laboraſſent, uti quum Theſaurus Brunetti Latini translatus dicitur *de Latin en Romans;* ambiguum enim fuiſſet, num in Italicam, an in Gallicam aut Hiſpanicam Linguam liber converſus fuiſſet. Idem de ceteris exemplis dicendum eſt. Brunettus ipſe in Cap. I. interrogantem inducit, cur ipſe, quum Italus ſit, in *Romana ſeu Francica Lingua* ſcripſerit: quibus ex verbis intelligis, nihil aliud nobis *Romanam* Linguam fuiſſe, quàm Gallicam.

Appo-

Appoſite contra ad hoc ipſum argumentum attulit idem Clariſs. Fontaninius Epitaphium Gregorii V. Papae, ubi is dicitur:

Uſus Francigena, Vulgari, & voce
Latina,
Inſtituit populos eloquio triplici.

Tum addit, fuiſſe qui pro *Francigena*, ſed perperam, legerunt *Franciſca*; iiſque temporibus vocabulo *Francigena* deſignatos *Teudiſcos*, ſeu Germanos, Teutonicoſve. Sed miror ego, cur doctiſſimus vir tam confidenter affirmet, illic legi *Francigena*, atque eâ de cauſſa cenſoriam virgam ſibi in alios arripiendam cenſuerit. Is utque pro ſua ſententiâ Cardinalem Baronium adferre potuit. Verùm *Franciſca* habet Du-Cangius in Gloſs. ad vocem *Franciſci*, Epitaphium hoc laudans. Leibnitius quoque Tom. I. pag. 576. Script. Brunſvic. ex antiquo Compilatore Hamerslebienſe idem Epitaphium referens exhibet nobis *uſus Franciſca*, *Vulgari*, *& voce Latina*. Quid? quod Petrus Manlius, ſive Mallius, qui ſub Alexandro III. floruit, & monumenta Baſilicae Vaticanae collegit, edita a Clariſſimis PP. Soc. Jeſu Antuerpienſibus in Act. Sanct. Tom. VII. pag. 37. non aliter ſcribit, eamdem epigraphen producens, quàm *uſus Franciſcâ*. Neque aliter eamdem epigraphen legit Onuphrius Panvinius, qui primus in Notis ad Vitas Romanorum Pontificum a Platina ſcriptas Venetiis Anno 1562. evulgatis, protulit *uſus Franciſcâ*. Paria habet Torrigius in Lib. *delle ſacre Grotte Vaticane*. Hic autem prae ceteris fide dignus videtur, quum delectus fuerit ad collocandas in ſacris Cryptis decenti loco tabulas marmoreas inſcriptas ex antiqua Baſilica Vaticana erutas. Sed quid ultra Lectorem moror? Oculatum teſtem habeo amicum meum, qui inſpecto marmore ipſo ad me ſcripſit, illic legi *Franciſca*, non verò *Francigena*. Quo vocabulo veri videtur ſimile ſignificari eo in loco Germanicam potius, quàm Gallicam Linguam; hic enim Pontifex ſupra appellatur *Lingua Teutonicus*. Innumeris autem exemplis oſtendit Hadrianus Valeſius in Notitia Galliarum ad vocem *Francia*, tam Galliam, quàm Germaniam Tranſrhenanam *Franciae* appellatione olim fuiſſe donatas, quum illa *Francia Occidentalis*, haec *Orientalis* appellarentur. Certe Gregorio V. pater fuit Otto Dux natione Saxonicus, vel Franconicus, qui diu in Italia verſatus eſt, quo tempore Marchiae *Veronenſi* praeerat, uti fidem faciunt Ditmarus, Annales Hildeshemenſes, & Chronographus Saxo. Mihi de ipſo erit ſermo in Differt. XLI. *de Nominib.* Quo tamen in loco natus, innutritusve fuerit Gregorius V. adhuc fortaſſis ignotum eſt. Ad nos quod attinet, *Franciſca* olim appellata fuit non minus Gallica, quam Teutonica Lingua, uti etiam animadverti ad Ermoldi Nigelli Lib. I. Par. II. Tomi II. Rer. Italic. Du-Cangius *Franciſcos* tantum appellatos fuiſſe Gallos arbitratur. Sed Ermoldi verſus omnino perſuadent, Germanos quoque eâdem voce olim deſignatos, quum idem fuerit *Franciſcus*, & *Francus*. Quod autem contendit praelaudatus Fontaninius, ſub *Francigenae* nomine Germanos duntaxat veniſſe, id ille ſane mihi non perſuadebit. Quum Donizo in Vita Mathildis Lib. II. Cap. XVIII. Tom. V. Rer. Ital. ſcripſerit:

Francigenam ſtratam tenuit Rex, pace peracta,

memi-

memini, me ad eum locum cenſere, illic deſignari *viam Aemiliam*, *quam nos Claudiam appellamus*. Dubitare nunc ſubit, an eo nomine potius ſignificetur Via, per quam e Lombardia Pontremulum itur, atque inde Florentiam, Senam, & denique Romam. Utcumque ſit, nihil aliud *Francigena Via* fuit, niſi quae ex Italia in Gallias ducit. In Chartis etiam Senenſibus Seculi XIII. occurrit *Strata Francigena*, quae Florentiâ Senam tendit. Ad haec Willelmus Brito in Libris Philipp. *Francigenas noſtros* appellat, qui nunc nobis ſunt *i Franzeſi*. In Chronico Parmenſi Tom. IX. Rer. Italicar. Galli appellantur *Francigenae*, & *Franciſci*. In parte inedita Chronici Mediolanenſis, cujus alteram partem dedi in Tom. XVI. Rer. Italic. Cap. CXXX. haec leguntur: *Sciendum eſt quod ultra montes fuit duplex Francia. Una dicitur Francia Orientalis, ubi eſt Magancia caput Regni, unde & dicitur Francia Meganciae. Et hinc natus eſt Carolus Magnus cum tota ſua poſteritate. Alia dicitur Francia Occidentalis, ubi eſt Pariſius, quae quondam dicta fuit Provincia Gaudiana, & poſtea dicta eſt Francigena, a Franchis ſuperata*. Sed rurſus Donizonem audi, ita de Mathilde Comitiſſa ſcribentem in Praef. ad Lib. II. de ejus Vita.

Haec apices dictat, ſcit Teutonicam bene Linguam.
Haec loquitur laetam quin Francigenamque loquelam.

Vide, quo ſenſu olim acciperetur vox *Francigena*. Bobienſis quoque Monachus ſupra mihi memoratus Cap. IV. narrat, *Francigenam* orationis cauſſa veniſſe Bobium, & reverſum poſtea *in Franciam*. Heic etiam

A Galliam deſignari facile intelligas. Sed quod litem dirimere poteſt, Epitaphium adfero poſitum Silveſtro II. hoc eſt ipſius Gregorii V. Succeſſori, quod Cardinalis Baronius ad Annum 1003. evulgavit. Ibi legitur:

Primum Gerbertus meruit Francigena Sede
B *Rhemenſis populi Metropolim patriae.*

Remenſis Civitas profecto ſita eſt in Gallia; illa verò diſertis verbis *Francigena Sedes* appellatur. Ipſe quoque Gallus natione fuit.

Nunc in ſemitam regredior, ac repeto ex Epigraphe ſepulcrali Gre-
C gorii V. Papae verſus illos

Uſus Franciſca, Vulgari, & voce Latina,
Inſtituit populos eloquio triplici.

Ergo tres Linguas Gregorius didicerat, atque inter eas *Vulgarem*, hoc eſt *Italicam*, quum nempe ejus pater
D Otto Dux Veronenſem, ſive Tarviſinam Marchiam regeret. Ex quibus patet, temporibus Gregorii V. qui Anno 999. finem vivendi fecit, jam ita receſſiſſe Italicorum ſermonem a Latino, ut alius ab eo haberetur, & Linguam diverſam conſtitueret apud *Vulgus*, unde nomen ſumſit, ideſt, apud populum, qui nullam
E aliam niſi maternam Linguam addiſcere conſuevit. Nobilibus, & aliquâ Literarum tincturâ reſperſis praeter Vulgarem fuiſſe videtur etiam aliquis uſus atque intelligentia Linguae Latinae, quam cum Vulgari facile confundebant, quum aliquid conſignandum erat: quod praecipue a Notariis factum. Qualis vero ea fuerit Seculo VIII. IX. & X. hoc qui-

dem

dem libens fateor me adhuc ignora-
re. Profecto quum olim eruditionis
gratiâ Italicas Civitates peragrarem,
& complura Archiva inviſerem, ni-
hil mihi enixius erat in votis, quàm
aliquod fragmentum Vulgaris Lin-
guae noſtrae reperire inter veterum
Chartas. Exploratum eſt, Chriſtia-
nae plebis Paſtores, aut Epiſcopos,
aut Parochos nunquam, ſaltem poſt
renovatum in Francis Auguſtis Ro-
manum Imperium, in tantam prola-
pſos ignorantiam atque ignaviam, ut
prorſus a publicis concionibus ſive
Homiliis abſtinerent. Has autem, ſi
Latine tantùm ad populum fuiſſent
habitae Seculo IX. X. & XI. quis
ex vulgo intellexiſſet? Mercatoribus
etiam, aliiſque Latini ſermonis im-
peritis, ſi quando accidebat, ut epi-
ſtolas ad amicos darent: num exco-
gitare poſſumus, eos nunquam ver-
naculâ Linguâ uſos, quando Latinâ
carebant, ad illas conſcribendas? Ita-
que ſperandum erat, aliquas Linguae
hujus reliquias aliquando iri dete-
ctum. Verùm fruſtra ego perquiſivi:
fruſtra, ut vereor, perquirent & a-
lii. Quod ſolùm proferre poſſum, vi-
de *Compoſitiones* quaſdam ad Muſiva
tingenda, aliaque ejuſmodi Artium
fragmenta, Seculo VIII. ſcripta, atque
a me edita in Diſſertat. XXIV. *de
Artibus*, ubi Vulgarem Italicam Lin-
guam non leviter Latinae intermi-
xtam agnoſces. Sed ne ea quidem
Vulgaris Lingua fuit. Ad haec quae-
dam illius veſtigia in aliis monu-
mentis eorum temporum occurrunt,
ex quibus pauca delibare in praeſen-
tia juvat. In Notis ad Legem CCC-
XIV. Rotharis Regis Par. II. Tomi
I. Rer. Italicar., quum expenderem
vocem *tornaverit*, poſt alios memo-
ravi & ego, quae Auctor Miſcellae
refert Tom. I. pag. 114. Adverſus

A Chaganum Hunnorum Regem Com-
mentiolus Chriſtiani exercitus ductor
in inſidiis poſitus egregium facinus
editurus erat. Sed ex improviſo cla-
mante quodam e Chriſtianis *patria
voce: Torna, torna, frater;* ſive ut
melius dicam *torna, torna, fratre;*
Graecus enim Theophanis textus ha-
bet τόρνα, τόρνα, φράτρε, aut *retorna*, ut
B habet Theophylactus Simocatta Lib.
I. Cap. XV. Hiſt. ideſt *volta, volta,
frate*: Chriſtianus exercitus ambiguâ
voce, ſubitoque metu perculſus, in
fugam eſt verſus. Si Theophanis Chro-
nologiam ſequimur, acta haec fuere
Anno Chriſtianae Aerae 579. Et
quanquam aperte non appareat, eju-
ſmodi verba ex hominis Italici ore
C erupiſſe, attamen quum earum ſonus
Italicam Linguam omnino referat,
multi verò Italici in exercitu Grae-
corum Caeſarum militarent, non
injuria opinari poſſumus, ad Lin-
guam noſtram pertinere: quod &
Lipſius ſine dubitatione ſenſit atque
affirmavit. Hanc vocem *Tornare* Ca-
rolus Dati Florentinus, & Menagius
D a Latino *Tornare* deducunt, quod nos
Itali *Torniare* & *Tornire* appellamus.
Addendum iis fuit, Graecos quoque
eâdem voce uſos fuiſſe. Neque con-
temnenda eorum conjectura. Certa
tamen an ſit, dubitari poteſt. Ani-
madvertendum quippe eſt, an actio
Turni ſatis reſpondeat ſignificationi
Italicae vocis *Tornare*. Deinde quae-
E rendum, an *Ritornare*, & *Tornare*
Italicum, pro *Reverti*, ex Germa-
norum veterum propriâ voce deſcen-
diſſe potuerit: quod vocabulum in
Italiam Gothi aut Langobardi adve-
xerint; Saxones in Britanniam, ubi
Turn Return in uſu eſt; Franci in
Galliam, ubi *Tourner Retourner* adhuc
perdurat; & Gothi in Hiſpaniam ubi
Tornar aeque ac apud nos uſurpatur.

Jam vidimus, ipſius Rotharis Langobardorum Regis aevo, ideſt circiter Annum *643*. *Tornare* idem quod nunc ſignificaſſe. Hickeſius quoque in Grammatica Franco-Theotiſca auctor eſt, Scardicis & Islandicis populis *at Turna* eſſe *Convertere*, *Circumagere*, & inde natum Italicum *Torneamento*, & Gallicum *Tour* pro *Gyro*, & *Tourner*. In Charta Vulturnenſis Chronici Part. II. Tom. I. Rer. Ital. ſcripta Anno Ch. 855. legitur: *Si nos per quodlibet ingenium Returnare quaeſierimus*. Hinc habes apud Italos antiquitatem vocis.

Quod ſi Chartas, temporibus Regum Langobardorum, ac Caeſarum Francorum, ſcriptas, percurrimus, eadem veſtigia Linguae noſtrae offendimus. Certe non alius ſermo quam Latinus adhibitus tunc fuit, quum literis conſignanda erant Acta publica, & privatae gentis contractus. Neque alium uſurpare licuit. Notarii ipſi *Legibus eruditi* eſſe jubebantur, ut ſcribitur in Lege Langob. *94*. Lotharii I. Auguſti. Ac propterea Literis aliquam dare operam cogebantur, ut ſaltem Leges Latine ſcriptas intelligere poſſent, ſimulque ſcribere Latine temporis illius Chartas. Adſunt autem in eorum ſcriptis Barbariſmi & Soloeciſmi innumeri. Quaeri ergo poteſt, num iis temporibus populus loqueretur, uti Notarii ſcribebant. Inter tot tenebras antiquitatis, mihi certum, immo certiſſimum videtur, jam tum a Notariorum ſermone longe diverſam fuiſſe vulgi Linguam in Italia. Quod in Gallia factum vidimus ex jurejurando Ludovici Regis Anno 842. idem quoque in Italia contigiſſe par eſt credere. Et ſicuti in Gallia, Germania, Anglia Tabelliones non Vulgari, ſed Latinâ utebantur in conſcribendis Chartis, parem quoque in Italia morem ſervatum fuiſſe merito credendum eſt, quando & ipſum continuatum per plura deinde Secula intuemur, quibus nemo dubitat quin jam Lingua Italica in populo vigeret. Grammatica verò, & Liberales Artes nimium exciderant; & quanquam ſapientiſſime Carolus M. in Gallia potiſſimum, atque etiam in Langobardico Regno, eas reſtituendas curarit; quamvis etiam Lotharius Primus idem conatus fuerit, ut in Additam. ad ejus Leges Par. II. Tomi I. Rer. Ital. pag. 152. oſtendi: attamen longe lateque regnare ignorantia perrexit in Italica gente, ſi paucos excipias Monachos & Clericos, qui aliquanto impenſiore cura literis addiſcendis vacabant. Proinde mos fuit Notariis eam ſibi levem Latinae Linguae parare notitiam, quae ſatis eſſet ad mandandos chartae contractus: quod facile erat, quum tunc longe plures quam nunc ſupereſſent Latini ſermonis reliquiae, tam voces, quam formae dicendi, & imperitis inſuper praeſto eſſent *Formulae*, a Marculfo aliiſque Tabellionibus in uſum aliorum conſcriptae. Quum verò Grammaticae expertes ac ineruditi Notarii forent, nil mirum, ſi a materna Lingua identidem mutuabantur verba ac modos dicendi, quoties nempe meliora nequaquam ſuppeditabat exigua in iis Latini ſermonis ſupellex. Quare ſparſam in eorum Chartis nos noſtram Linguam introſpicere poſſumus, & inde aliqua ex parte agnoſcere, qualis apud ipſum vulgus eſſet materna eorum Lingua. Complures ejuſmodi membranas ego hactenus dedi; plures etiam producturus ſum, prout argumenta ferent. Sed in praeſentem rem juvat aliquot adhuc exemplis

idem

idem confirmare, ne aliunde petendum Lectori ſit, quod heic materies expoſcit. Itaque tres Chartas profero, quas olim deſcripſi ex inſigni Tabulario Archiepiſcopii Lucenſis, ubi earum authentica adſervantur.

Gregorius Mauricii filius ſe ac ſua omnia offert Eccleſiae Sancti Donati, a ſe aedificatae in loco Aſulari Lucenſis agri, ſervato ſibi Jure patronatus, & uſufructu bonorum, Anno 759.

IN Dei nomine. Regnante Domno noſtro Deſiderio & Adelchis Regibus Anno Regni eorum Tertio, & Primo, Quarto Calendas Januarii per Indictione Tertia decima feliciter. Manifeſtum eſt mihi Gregorio filio quondam Maurici, quia pro remedium anime mee in proprio territorio........ Eccleſiam conſtruere viſus ſum in honore & vocabulo Sancti Donati in loco qui dicitur Aſulari; & per hanc paginam dotalium offero Deo & tibi predicta Eccleſia Sancti Donati memet ipſum una cum omnibus rebus meis tam caſa habitationis meae cum fundamento, curte, orto, vel alia tecta &c. & tibi ſupraſcripta Eccleſia, quem mihi in omnibus rebus meis heredem conſtituo, excepto duas petiole de terra mea, una petia &c. Iſte predicte petiole in mea reſervo poteſtate; nam alias res meas in integrum ſit in poteſtate ſupraſcripte Eccleſie, ſic tamen ut dum advivere meruero, in mea ſit poteſtate in ipſa Eccleſia Sacerdotem ordinandum, & uſumfructuandum ſupraſcriptas res & regendum una cum ipſo Presbitero, quem inivi ordinavero, & pro anima mea de ipſo uſufructu vel res mobile poteſtatem habeam eleemoſinam faciendum recto moderamine. Et ille Presbiter, qui in ipſa Eccleſia a me in vita mea fuerit ordinatus, & ſuper me vixerit, in ipſam Eccleſiam vel in ſupraſcriptas res dominus & rector die vite ſue & gubernator eſſe inveniatur. Sic tamen abſque ulla femina ividem habitare debeat, & per ſingola ebdomada quattuor peregrini omni tempore die uno paſcere debeat, poſt vero ejus deceſſu volo atque inſtituo, ut prefata Eccleſia cum res ividem pertinente ſit in poteſtate Eccleſie Sancti Martini, ubi eſt domo Epiſcoporum, vel Pontifici, qui ividem fuerit ordinatus, ordinando, & defendendo, ſicut Deo placitum eſt. Et qualiter tractaverit vel ordinaverit, in preſentia Dei mecum exinde judicium habeat, ita ut ſupra dixi, non ut ividem femina quilibet habitare debeat, & qui Presbiter ividem fuerit ordinatus, ut jam ſuperius dixi, per ſingola ſeptimanio die uno quattuor peregrinos ividem paſcere debeat. Et hoc volo ut Aculo puero, qui a me liver & abſolutus a ſervitio factus eſt, ſi caſte tonſo capite Deo ſervire voluerit, habeat licentia introiendi in ipſo Monaſterio, & lavorare, & ſervire ividem ſub poteſtate de Presbitero, qui ividem fuerit ordinatus. Et hec omnia qualiter a me ſtatum vel offertum eſt, omni tempore inviolabiliter debeat permanere, & neque ad me, neque ab heredibus meis, neque ad nullo homine poſſe diſrumpi; ſet qualiter nunc preſentia a me decretum eſt nullatenus aliter poſſum inſtituere, & preſens pagina dotalium, & alia ſimilis iſte emiſſa in Eccleſia Sancti Martini Oſprandum Diaconum ſcrivere rogavi. Actum Luca.

Signum manus Gregori, qui hanc pagina dotalium fiendam eligit &c.

Ego Oſprandus Diaconus poſtradita complevi & dedi.

Char-

Charta Rixſolfi Presbyteri, per quam Eccleſiae Sanctae Mariae & Sancti Donati a Regnolfo Abbate ejus patre in agro Lucenſi aedificatae, donat omnia ſua, ut ex reditibus pauperes alantur, ſervato ſibi ac ſororibus ſuis jure patronatus, Anno 765.

IN nomine Domini noſtri Jeſu Chriſti. Regnante Domno noſtro Deſiderio, & Adelchis Regibus Anno regni eorum nono, & ſeptimo, menſe Decembrio..... ſolfus indignus Presbiter previdi Dei timore, & remedium anime mee, & evangelica precepta ſe..... adimplere, quod res, ſecundum Deum, filio ſuo imperaverit ad..... pater meus, ut omnia ſubſtantia noſtra offerumus Domino, & Eccleſie beate ſancte Marie ſemperque Virginis, & beati ſancti Donati Epiſcopi Co........ nos in proprio territurio noſtro a fundamenta fabricis conſtruximus, ego ſupraſcriptus Rixſolfus unus de minoribus Presbitero...... conſentiente mihi Domno pater meus Regnolfus Abbas offero tibi Domino, & ſupraſcripte Eccleſie Sancte Marie, & Sancti Donati, quem...... ter meus edificabet, omnem ſubſtantia noſtra in qualibet loco quecumque habere viſis ſumus Caſis, terris, vineis, olivetis, ſilvis, caſtanietis, pratis, paſcuis, culto, vel inculto, ſerbi, & ancille, cavallis, bovis, mobilia, vel immobilia, & ſe moventibus, ut dixi, omnia, & in omnibus ad nos pertenentes in integrum offerre videor; in tali enim tenore,..... pater meo ſic conſentientem mihi, ut dum ego Rixſolfus Presbitero in hoc ſeculo vivere meruero ec..... dilectiſſime, & res ſororis mee Chriſtina, Regnipincta, Plaita vivere meruerimus, in noſtra ſerbamus poteſtatem ipſe jam dicte Dei Eccleſie ſtudendum, & res ipſorum ad uſufructuandum, & ſecundum Deum, ad ipſe ſancte loca caſte, & juſte ſerbiendum, & vivendum, nam non vindendum, vel naufragandum, aut alibi trahendum. Similiter in mea poteſtate ſerbo CL. ſoledis pro anima patris mei, dando de res noſtras & C. ſoledis pro anima matris mee, dando duodecim hominis pro anima noſtra ad liberandum. Ego ſupraſcripto Rixſolfus Presbitero in mea poteſtatem reſerbo in vita mea conſtituere rectorem & gubernatorem, qui poſt deceſſo matris mee, & tibi ſororis mee ipſe..... meminere dibeas, ſet gubernare. Oblico me, adque manus mea facio matris mee, & ſororibus..... vivere ſecundum Dei preceptum, & ipſe Eccleſie regere & gubernare in bona cura...... & ſi me Dominus de hoc ſeculo antea vocare juſſere, quàm ego rectorem & gubernatorem poſt deceſſo in ipſe ſancte loca conſtituam, conſentientem mihi pater meus, volo, & decerno, ut poſt mortem matris mee Luciperge, & ſororis mee Chriſtine, Regnipincte, Plaite, Epiſcopus Civitatis noſtre Lucenſe poteſtatem habeas in jam dicte Eccleſie Sancte Marie, & Sancti Donati, quem nos a fundamenta fabricis conſtruximus, in ambas Presbitero uno ordinare, qui ſecundum Dei preceptum vivat, & per omnem ſeptimanam tres diebus XXIIII. pauperi prandere dibeas. Prandium eorum tali ſit per omne ſeptimana Scaphilo grano pane cocto, & duo congia vino, & duo congia de pulmentario faba & panico mixto, bene ſpiſſo & condicto de uncto, aut de oleo. Et nullus de heredis noſtris contra hanc decretionis mee pagina aliquando aliquid agere preſumas. Et ſi preſumperit, Dei omnipotentis anathema ſit ſuper illos, & inſu-

inſuper ſit componiturus ſoledis mile Epiſcopi, qui tunc fuerit; & hanc mea decretionem inviolavelis maneat firmitatem nunc temporibus & futuris; & nulli liceat nolle quod ego ſemel voluit, per Dominum noſtrum Jeſum Chriſtum Filium ejus, qui cum Deo Patre vivit, & regnat, in ſecula ſeculorum. Amen.

Ego Rixſolfus Presbitero hanc decretionis me paginam dotalium, conſentientem pater meus Regnolfus, propria manus mea eſcripſi. Actum Lucam Regnum, & Indictio ſupraſcripta feliciter.

Signum manus mea Rixſolfi Presbitero, qui hanc paginam decrebit, teſtem.

Regnolfus Abbas in ante preſentia teſtium, per quem hanc paginam ſcriberad eſſe videntis....... dedit hanc paginam fili mei me conſentientem ſcribere, quia ego pre egritudine mea non potuit ſcribere.

A

Signum manus Regnolfi conſentienti filiis ſuis teſtem.

Ego Martinus Presbiter, rogatus a Rignolfus Abas, & Rexulfu Presbiter, in hanc pagina dotalium, me teſte ſcripſi.

Ego Magnipert Presbiter, rogatus a Rignolfu Abbas, & Rexulfu Presbiter, in hanc pagina dotalium, me teſtis ſubſcripſi.

B

Ego Rachipertus Clericus, rogatus ad Rignolfu Abbas, & Rexolfu Presbiter, in hanc pagina dotalium, me teſte ſubſcripſi.

Ego Aunualdus Clericus, rogatus a Regnolfu Abba, & Rexolfu Presbiter, in hanc pagina dotalium, me teſtem ſubſcripſi.

C

Ego Rixolfu Presbitero hanc paginam dotalium, poſt teſtibus rovoratam deplebis, & obtulit Altiſſimo.

Oblatio omnium ſuorum bonorum, facta ab Aliperto, & ejus filio Rotperto Presbytero Eccleſiae Sancti Fridiani, a ſe aedificatae in pago Septiniana agro Lucenſi, Anno 768.

IN Dei nomine, regnante Domno noſtro Deſiderio Rege, Anno Regni ejus Duodecimo, & filio ejus idem Domno noſtro Adelchis Rege, Anno Regni ejus Nono in ipſe Kalend. Auguſti, per Indictionem Sextam. Manifeſtum eſt mihi Aliperto filio quondam Asfridi, havitator in Vico Septiniana, quia ante os annos, una cum filio meo Rotperto Presbitero a fundamentis in proprio noſtro conſtruximus Eccleſiam in honorem Dei, & Sancti Fridiani in ipſo loco ubi, & in ipſa ſacrationis Diem in preſentia venerabili Andreati Epiſcopi, & de Sacerdotibus ejus, & cuncta Congregatione populi offeruerimus nos medipſos, cum omnibus rebus noſtris mobilia & immobilia, ſeu ſemoventibus in ipſa Dei Eccleſia in prefinito, qui & ipſe Epiſcopus per abſolutionem Domni venerabilis Peredei in Dei nomine Epiſcopi,

D

cujus Dioceſe eſſe videtur ipſam Eccleſiam, ſacravit; modo viro (ſic) *per hanc Cartulam nos qui ſupra Aliperto, & Rotperto Presbitero offerrimus Deo, & tibi Eccleſia Dei, & beati ſancti Martini, ubi eſt Domus Epiſcoporum in Civitate Lucenſe, prefata Eccleſia noſtra Sancti Fridiani, cum omnibus*

E

rebus noſtris mobilia & immobilia, ſeu ſemoventibus omnia quidquid nobis pertenuit, & preſenti pertinet, ut ſupra diximus, ſicut antea in ipſa Eccleſia nos ipſos cum rebus noſtris offeruimus, omnia in integrum ſit in poteſtate Eccleſie Sancti Martini, & de ejus Pontificibus, in tali vero tenore, ut dum unus ex nobis advivere merueremus in no-

noſtra reſervamus poteſtatem in caſa ipſius Eccleſie habitando, regendo, & uſumfructuando omnia ſupraſcripta res, & per ſingulo anno, ex ipſis rebus reddere debeamus in Eccleſiam Sancti Martini uno ſolido valentem oleo. Et ſi Teupertulo Clerico nepote noſtro ſuper nos vixerit, caſe, & ſervi, ſeu voluerit eidem Eccleſie, & ad honorem Preſbiterii pertingere potuerit cum voluntate Pontifici ſupraſcripte Eccleſie, ſic licentiam habeat habitare in caſa ipſius Eccleſie ſerviendo in omnibus officiis bonis, nam poſt predictorum offertores deceſſu, omnia quiquid habere & poſſidere videmur, ſit in poteſtate jam dicte Eccleſie Sancti Martini in prefinito, niſi tamen modo de rebus mobilibus, & de uſumfructum in noſtra ſit poteſtate pro anime noſtre remedium deſpenſandi; nam de aliis rebus noſtris & Eccleſia, ut ſupra ſtatuimus, omnia in integrum a preſenti die in ſupraſcripto tenore, ſit in poteſtatem Eccleſie Sancti Martini, & de Rectoribus ejus, & neque nobis, neque ab heredibus noſtris, neque a nullo homine preſens Cartulam poſſe diſrumpi, ſet omni in tempore ſtabilem permaneat, & pro confirmatione Oſprandum Diaconum ſcrivere rogavi. Actum in Vico Valeriana ad Eccleſiam Sancti Fridiani.

Signum manus Aliperti offertori, & Conſervatori.

Ego Rodpert Presbitero in hanc Cartula a nobis facta, ſicut ſupra legitur, manu mea ſubſcripſi.

Ego Deuſduna Presbitero, rogatus ad Alipert, & Rotpert Presbitero, in hanc Cartula me teſti ſubſcripſi.

Ego Stabilis Presbiter, rogatus &c.

Ego Saxo indignus Presbiter, rogatus &c.

Ego Deuſdedit Subdiaconus, rogatus &c.

Ego Agiprandus Diaconus, rogatus &c.

Ego Oſprandus Diaconus poſt tradita complevi, & dedi.

Qui intento oculo haſce Chartas expendet, multam barbarae loquutionis ſegetem inveniet, & Priſcianum ſaepe vapulantem. Sed prae ceteris animadvertiſſe potuerit in prima illas voces: *Eccleſie Sancti Martini, ubi eſt domo Epiſcoporum*. Hinc autem ad nos fortaſſe venit vocabulum *Duomo*. Et infra *habeat licentia introiendi in ipſo Monaſterio, & lavorare, & ſervire ividem ſub poteſtate de Presbitero &c.* Haec omnia vulgarem Linguam redolent, ac praeſertim poſtrema, quae ſonant *ſotto la Podeſtà del Prete*. In tertia Charta quis, & cujus Urbis fuerit *Andreatus* ille, ſive *Andreas Epiſcopus, qui per abſolutionem Domni Peredei Epiſcopi* eam Eccleſiam ſacravit, aliis inquirendum relinquo. Atque ita apud Tuſcos Chartae ſcribebantur. Perſpiciat nunc Lector, quam emendato ſermone Notarii apud Inſubres iiſdem temporibus uterentur. En Chartam, quam authenticam vidi, & deſcripſi e nobiliſſimo Tabulario Monachorum Ciſtercienſium Sancti Ambroſii Majoris Mediolani.

Totonis de Vico Campilionis Teſtamentum, quo Xenodochium inſtituit, atque illud relinquit Mediolanenſi Baſilicae S. Ambroſii, & Thomae Archiepiſcopo, conſtituendo diſtributiones varias ibi faciendas, Anno 777.

A *IN Chriſti nomine. Domno Excellentiſſimo Karolo Rege in Italia, Chriſto propitio, Anno Tercio, Octavo die menſis Magi, Indictione Quintadecima, Eccleſia beatiſſimi Chriſti Confeſſoris Ambroſii, in qua ejus ſanctum Corpus requieſcit, in qua ſanctiſſimus* Domnus Thomas Archiepiſcopus Mediolanenſis Eccleſiae. *Ego in Dei nomine Toto filius bone memorie Aretis de locos, qui vocatur Campilionis finis Sceprienſis, preſens preſentibus dixit. Dum homo in hoc ſecolo fuerit conſtitutum ſic diebus pro anime ſue remedium conſiderare, ut cum venerit Redemtor noſter ad judicandum, paratum eum inveniat de ſuo bono diſpoſitum; nunc autem ego jam aicto Toto, ſpontanea voluntate mea inſtituo, & decerno a preſenti die ovitus mei eſſe diebus domum habitationis mee in noſtro loco Campelionis, Chriſto propicio, Xenodochium confirmante me inibi, omnibuſque rebus mei tam domo coltiles, olivetis, maſſariis, Aldiones, movilibus, & inmovilibus....... ubicumque meo jure quidquid pertenuiſſe noſcuntur, in integrum habeat bona poſt meum diceſſum, cuncta que judecatum erant, deveniant in poteſtate dominacionis ejuſdem Eccleſie beati Ambroſii, & etiam prefati Domni Thome Archiepiſcopi ordinandi, & defenſandi, & pro anima mea, & parentorum noſtrorum remedium per ipſius Pontificis ordinationis, vel per quem ab eo inibi ordinatus fuerit Praepoſitus, paſcantur inibi omni tempore pauperes omnibus diebus Veneris, quod erit per ſingolas eodemata die uno nomina duodecim inſimul, & Quadrageſime tempus ſimiliter die Veneris, & die Mercoris ipſi pauperes inibi reficiantur, unde nobis manet gaudium ſempiternum. Iterum confirmo, ut debeat qui tunc in ipſo Xenodochium ordinatus fuerit Praepoſitus, dare per ſingolis annis oleum per luminaria ex ipſis rebus meis in noſtra Baſilica Sancti Ambroſii oleum libras viginti, ſeo & in Oratorio Sancti Zenoni in loco Campillionis oleum libras duocenti, & paſcantur inibi ipſe Praepoſitus Xenodochii Sacerdotes, & pauperes qui per feſtivitatis ipſius oracoli inibi convenerint, & inluminentur ibi que ex ipſo oleum per cotidianas noctes candelas quatuor, & omnibus diebus & candelo uno ad ipſe Dei oracolum ab ipſa luminaria non minuetur, & in feſtivitate ejuſdem oracoli plenius omnibus quattuor candelis ejus alumenentur pro dilectione ipſius almifici loci, & pro animarum noſtrarum Salutis, & ſtatuo ut detur omnibus annibus........ ipſe Praepoſitus in Baſelica Sancti Nazarii noſtre Civitatis Mediolanenſis in qua ejus Sanctum requieſcit corpus oleum libras decem & in Baſelica Sancti Victoris a corpus ſimiliter libras decem in quam nunc Deuſdedit dicitur Cuſtus eſſe videtur, ſimulque & in Baſelica Sancti Laurentii foris Porta qui Ticinenſis vogatur libras decem; Et confirmo ut omnes ſervos, & ancellas meas ſint aldiones, & pertinentes mundium eorum ad ipſo Xenodochium habentes per caput unuſquis maſcolis & femine ſolidus ſingolus, & ita volo ut illi homines meis qui conſueti ſunt cum ſuas anonas operas mibi facien-*

faciendi inſtituo, ut quando que opera ſuerint faciendi, ut cum anona ejuſdem Xenedochii operas ipſas perficiant, & confirmo ut noſtras Oratorio Sancti Zenoni poteſtati Beati Ambroſii atque Domni Thome Archiepiſcopi vel ejus Succeſſoribus ſubjaceat, qualiter mihi pertinuit cum omni pertinentia ſua in integrum juxta ſuas que providencia ordinandi, & defenſandi cum reliquis cunctiſque rebus meis quam eidem Domno Thome Archiepiſcopi & per ipſum ſancte ejus Mediolanenſis Eccleſie ſubdedi, nam dum me quem ſupra Totoni Dominus omnipotens in hac vita ſervare juſſerit, cuncta vero ſuperius comprehenſa quas de rebus meis ſtatui in mea manet poteſtate ſicut uſque modo faciendi quiquid voluero, ſi aliter non ordinavero vel diſtribuero de rebus meis ſint qualiter ſuperius a me confirmatum vel inſtidutum erat taliter omni tempore preſens judicatum meum deveat permanere omni mea parentum repedicionem ceſſantem. Quam igitur judicatum meum Thoma deſcrivere rogavi ſubter propria mano confirmo teſtibuſque a me rogadis obtuli ruorandum. Actum Mediolani ſub die & regnum, & indictione ſupraſcripta quintadecimam.

Ego Toto in hunc Judigatum a me facto relegi, & ſubſcripſi, & a teſtes obtoli rovoranda.

Ego Oto....... in hunc judicato rogatus a Totone teſtes ſubſcripſi.

Ego Marinus in Dei nomine Vicedominus in hunc judicato rogatus ad Totone &c.

Ego In...... Scavinus in hunc Judicato rogatus fuerat Odone, & ſubſcripſi.

Ego Odelpertus Subdiaconus Sanctae Mediolanenſis Eccleſie in hunc Judicatum rogatus a Totone teſtes ſubſcripſi.

Signum ✠ manus Garibaldi filio quondam Placito da Porta Argenta teſtis.

A *Ego Thomas ſupraſcriptus hujus paginam Judicati rogatus a Totone poſt tradita complevi & dedi.*

Unum heic tantummodo adnotatum volo, nempe ex vernacula Lingua deſcendere ſubſcriptionem teſtis illius, qui ſigno Crucis rem ſuam confecit, Notario adnotante haec verba; *Signum manus Garibaldi filio* B *quondam Placito da Porta Argenta*. Is autem in Vulgari ſermone, ut facile patet, appellabatur *Garibaldo figlio del quondam Placito da Porta Argenta*. Ita & alibi reperimus *da pars*, & in deſignandis agrorum finibus *da uno lato, uno capu, da mane, da ſera da duabus partibus*, & hujuſmodi. Et in Bullar. Caſin. Tom. II. in Diploma- C te Deſiderii Regis Anno 772. *in carpeno groſſo, in rovere arſa, uſque in alia rovere verde pertuſata &c.* In Memoratorio conſcripto ante Annum 884. a Berthario Abbate Caſinenſi, uti auctor eſt Leo Oſtienſis Lib. I. Cap. XLV. Chron. Caſin. occurrit *Foſſatum de la vite*. Et in Charta Lucenſi Anni 753. occurrit *una Torre* D *de auro fabrita*. Et Charta Anni 1034. edita infra in Diſſert. *de Monaſt. Erect.* ſcripta dicitur *in loco ubi ſto-degarda dicitur*. Sed dimiſſis bene multis hujuſmodi fragmentis, quae ex ipſis Chartis in hoc Opere a me productis colligere poſſem, ſatius duco adtexere in hanc eamdem rem adnotata a Cl. V. D. Virginio Valſec- E chio, Priore Benedictino, & ſacrarum Literarum in Piſano Gymnaſio Profeſſore eximio. Is ergo per epiſtolam haec ſibi animadverſa fuiſſe ſignificavit. *In Charta*, inquit, *Anno XVIII. Liutprandi Regis Indict. XIII. ſcriptâ, hoc eſt Anno 730. ubi de finibus agitur, haec legi:* Uno capite tenente in terra Chiſoni, & alium capite tenente in terra Ciulloni, de

uno latere corre via publica, & de alium latere eſt terrula Piſinuli plus minus modiorum dua, & ſtaffilo. *Ibi purum putum Italicum* corre via publica *habes*. „ *In altera exarata Anno 803. hoc eſt III. Imperii Caroli M. haec alia occurrunt*: tenentes uno capo ..... lato uno tenet .... alio caput ..... alio lato ..... lato uno ...... petia que dicitur a Longagnolo. *Aliam Chartam vidi ſcriptam Anno 816. hoc eſt III. Imperii Ludovici Pii Indict. IX. in qua haec leguntur*: Avent in longo pertigas quatordice in tranſverſo, de uno capo pedes dece, de alio nove in traverſo .... de uno capo duas pedis, cinque de alio capo. *In Charta Anni 1015. ideſt Secundo Henrici I. Imp. Indict. XIII. haec animadverti*: In loco & finibus Porto Piſano prope Rivo majore, ubi dicitur Orciano ... qui uno capo tenet in predicto Rivo majore, alio capo tenet in terra Chomitorum ..... quod eſt Plebe Baptiſmalis ſito ſupraſcripto Porto Piſano prope Livorna. *In altera Anni 1084. ſtilo Piſano legitur*: De rebus meis illis, quae videntur eſſe in e la Plebe di Radicata, & in loco & finibus Ripalbella. *Vulgus hodie quoque dicit* in nella *v. g.* piazza. *Nota articulum* La, *&* *ſignum caſus* Di. *Charta Anno 1098. ſcripta haec praefert*: Petia de terra, quod eſt orto .... latus uno habet in terra Comitore. *Supra eſt* Chomitorem, *ideſt* Comitum. „ Ita eruditiſſimus Valſecchius, qui & addidit Epiſtolam ad ſe ſcriptam ab amantiſſimo utriuſque D. Guidone Grandio Abbate Camaldulenſe, ac in eadem Academia Piſana Matheſis Profeſſore, quem & Mathematica, & erudita Opera celeberrimum ubique faciunt. Inquiſivit ille quoque in hoc idem argumentum, & ecce quae ad amicum Valſecchium is ſcripſerit, lubenter, ut ſpero, legenda.

Hac de re, inquit, *in meis Annalibus Monaſticis ad annum 24. S. Romualdi fuſius diſputo, uſus Auctore Anonymo Vitae B. Petri Urſeoli Diſcipuli S. Romualdi apud Cl. Mabillonium Saec. V. Benedict. qui num. 15. eundem Petrum nativo idiomate loquentem inducens ſic habet*: Ait Abbati lingua proprie nationis: o Abba fruſta me: hoc eſt virgis caede me: credule mihi (*ideſt* crede mihi) meritò debeo verberari, quia non reſtiti daemonum tentationibus. *Quae verba Latinam ſyntaxim plane ſervant, nonniſi duobus barbaris vocabulis inquinatam. Nihilominus, quemadmodum fieri nequit, ut repentina mutatione Latina illa corrupta Lingua in Italicam degeneraret, ſed invaluiſſe paulatim oportuit hunc noſtrum loquendi modum, nec unius forte Saeculi curſum tam generali idiomatum apud Italos omnes converſioni ſuffeciſſe: ita negari non poteſt, quampluri ma Linguae hujus adhuc veluti balbutientis veſtigia ex antiquis monumentis peti poſſe, ut in Praefatione ad Lectorem in ſecunda editione Epiſtolae noſtrae de Pandectis, obſervavi. Conſtantinus Porphyrogenitus Imperator Orientis de adminiſtr. Imper. cap. 28. narrat, Langobardos ad Beneventi acquiſitionem procedentes, ut cives illos ſibi conciliarent, & ad optatam deditionem faciliores redderent, Arcem aedificaſſe, quam vulgari nomine appellarunt* Città nova. *Pervetuſtum ſane Italicae linguae exordium, ſi ad Langobardorum tempora referri debeat. In Archivo Camaldulenſi apud Coenobium Fontis Boni adeſt Donatio facta à Willhelmo Epiſcopo Aretino Anno 1013. menſe Junio Indict. XI. Monaſterio S. Mariae de Pratalia cujuſdam Domus & Vineae* in avo-

avocabulo Prato ſicut ex antea recto & tenuta fuit per Dominico Presbiter &c. *ac poenam ſibi imponit Epiſcopus, ſi ejuſmodi donationem* intemrumpere, tentare, aut disfacere preſumſerimus; *ac demum ſubdit:* Azzono ſcrivere rogavi. Actum Arizio feliciter. *In Teſtium ſubſcriptionibus habetur.* Singno manibus Farolfo filio quondam Teudelaſi, qui Teuzo fuit clamatus, *ex Italico nimirum vocabulo* Chiamato; *& in fine habetur:* pro ſe ſuſcrivere rogaverunt. *In mei verò hujus Coenobii Archivo extat Charta cujuſdam venditionis factae*, Regnante Domino noſtro Henrigo, gratia Dei Imperatore Auguſto, Anno Imperii ejus in Italia quinto, quinto Idus Martii, Indictione prima, *atque adeo Anno* 1018. *a Sindruda Muliere Joannis &c. cum notitia* de duos propinquiores parentes mei, *ideſt Conſanguineorum, Italice* Parenti, *de quibuſdam terris, quarum fines recenſentur hac phraſi:* que uno capo tenet in terra &c., & alio capo tenet in terra &c. lato uno &c., & alio lato &c. *ſubſcribunt inter alios Teutus, & Bonitius* propinquiores parentes ſupraſcripte Sindrade. *In eodem meo Archivo alia venditio habetur,* Rengnante Domino noſtro Enricus, gratia Dei Imperator Auguſto, Anno Imperii ejus in Italia ſeptimo, Idus Julii, Indictione tertia, *adeoque Anno* 1020. *facta ab Ugone Vicecomite*, filio b. m. Gherardi, qui fuit Vicecomes, *ubi ſimiliter confinia praedii venditi vocabulis* uno capo, *&* alio capo, uno lato, *&* alio lato *deſcribuntur (prout paſſim uſurpatur in aliis etiam Chartis annorum* 1024. 1029. 1031. 1033. 1041. 1046. 1047. 1050. 1057. 1058. 1064. 1065. 1067. 1070 1072. 1073. 1074., *& innumeris poſterioribus, quas,*

A *ne nimius ſim, recenſere ſuperſedeo) ubi & habetur* in terra, & padule meo: *quod pariter verbum aliis Chartis inſertum legitur. Rurſus in Charta anni* 1029. regnante Domino noſtro Chumradus, gratia Dei Imperatore Auguſto, Anno Imperii ejus in Italia ſecundo, quinto Idus Martii, Indictione duodecima, *habetur venditio* B *facta a Ghisla Muliere Balduini de quibuſdam terris* in loco, & finibus, ubi dicitur Civitate vetera prope Eccleſia, & Monaſterio Sancti Zenonis prope loco, qui dicitur a le Grotte. *In donatione quadam Anno* 1031. (*ſtylo Piſano*) regnante Domino noſtro Chumradus, gratia Dei Imperator Auguſto, Anno Imperii ejus in Ita- C lia quarto, nonodecimo Kal. Septembris, Indictione tertiadecima, *facta B. Bono Abbati hujus Monaſterii, memoratur terra poſita* foras Civitate Piſa, ubi dicitur Civitate vetera prope loco, qui nominatur ad la Rivolta; *quae rurſus in alia Charta Anni* 1040. *dicitur* alla Rivolta, *uti & in aliis Chartis Annorum* 1090. 1096., D *& deinceps in aliis pluribus Documentis. In Charta Anni* 1037. Regnante Domino noſtro Conrado, gratia Dei Imperatore Auguſto, Anno Imperii ejus in Italia decimo octavo, Idus cujuſdam, Indictione quinta, *habetur menſura* Genuarii *terrae, juxta pedem Liutprandi Regis*, per longitudo de uno lato pedes viginti, & de altero E lato per longitudo pedes ſimiliter viginti, & per traverſo de uno capo pedes nove, & de alio verò capo per traverſo pedes ſimiliter nove, & tenet uno capo in via &c. *Simili phraſi in Charta Anni* 1046., *qua B. Bonus Abbas in emphiteuſim accipit ab Eritio* filio Enrighi *quamdam terram, illius menſura enuntiatur* a legitimo pede, qui dicitur Liutprandi, per logni-

lognituto duno lato pedes octoaginta & octo; de alio verò lato, per lognitudo pedes ſimiliter octuaginta & octo; & per traverſo de uno capo pedes duodecim & dimidio pede; & de alio capo per traverſo pedes duodecim. *In alia rurſus Charta Anni* 1047. *extat donatio eidem B. Bono Abbati, facta de quadam terra* in loco & finibus Selva longa, cum via andandi & regrediendi cum capras & boves, & aliis beſtiis carcatis & incarcatis, vos & omnibus veſtris hominibus ad amdandum ad ipſa terra uſque ad viam publica &c. Actum in loco & finibus Selva longa prope Eccleſia Sancti Bartholomei Apoſtoli. *Inſuper in Charta praelaudati Archivi Camaldulenſis Fontis-boni de Anno* 1054. tempore Erigi, gratia Dei magnus Imperator Auguſto, Imperii ejus ſettimo, menſe Aprilis, Indictione ſettima, *habetur* Guido Comes filio quondam Alberti Comitis, *qui* lege vivente Rubuaria, cum calamario quaſonem terre & ramum arboris, & fiſtugum nodatum, *de terra levans, offert Monaſterio S. Mariae Agnani, ejuſque Abbati Rainerio quamdam terrae portionem* ſicut recta & tenuta fuit per Urſo Maſſajo &c. Actum in loco Caſentino Judiciaria Florentina & Feſulana.

Redeo ad Archivum mei Coenobii, in quo ad Annum 1064. *ſtylo Piſano, Gerardus & Opitho germani filii Cuniti, Chartam conventionis celebrant cum Ildebrando filio b. m. Balduini de quadam* terra laboratoria, que eſt in loco Ponticello, qui uno capo tenet &c. *ubi & hoc continetur*, quod ipſa foſſa debet eſſe per traverſo pedes duo a juſto pedes, qui dicitur Liutprandi Regi; *& in Charta Anni* 1065. *pariter Piſano ſtylo quidam* Morecto Notarius Domni Imperatoris filio b. m. Lamberti, *offert Monaſterio S. Michaelis, & Ruſtico ejus Abbati quaſdam terras* in loco & finibus ad la Leuna, *qui locus in aliis Chartis Annorum* 1073. *&* 1118. *expreſſius dicitur* alla Leona. *Rurſus Anno* 1074. *item Piſano more* Vualdrada relicta, que fuit quondam Boniti Judex, *offert* Hoſpitio pauperum & peregrinorum edificato infra Civitate Piſa prope Eccleſia Sancti Martini & Frigiani *portionem ſuam* de terris & caſis murata una, & aliis non muratis. *Anno* 1078. *Piſano, Leo Abbas hujus Monaſterii in emphyteuſim concedit quaſdam terras* in loco & finibus Sciano, ubi dicitur Campo de Pero &c. tenentes ambas capitas cum uno lato in terra Vuallandi &c., & in aliquamto de ipſo lato tenet in terra de filii quondam Villani, & de ſuorum conſortibus: *cum pacto cenſum reddendi* a ſupraſcripta Eccleſia e Monaſterio Sancti Michaëlis, vel infra ejus cloſtra &c. *conſtitutâ poenâ, ſi in ſolutione deficeret*, arientum optimum libras vimti. *Eodem Anno conventio habetur Leonis filii Urſi, ac Giſlae jugalium, cum Manfredo filio Vuillelmi de quibuſdam terris* in loco & finibus Colingnola, ubi dicitur Campo del Arno. *Anno* 1080. Ugo filius b. m. item Ughi, *offert Monaſterio Sancti Michaëlis*, ubi nunc Domnus Leone Abbas preeſſe videtur, *quaſdam terras poſitas* in loco & finibus Mezzana &c., latus uno tenet in Via Carraricia &c., *& eſt pro menſura* ad juſta ſeminatura ſtariorum &c., *quae eadem vocabula paſſim & in aliis Chartis Anni* 1081., *& ſubſequentium temporum occurrunt. Item Anno* 1083. *Leo Abbas poſſeſſionem, & inveſtituram accipit quarumdam terrarum* in loco & finibus Ghetiano, quas detinet Bonaccio Maſſario ad manum ſua ad

laborandum, & de una alia lentia (*dicimus enim Italice* una lenza di terra) ibi poſita.

In Archivo Monialium noſtrarum S. Petri de Luco in agro Mucellano duae Chartae habentur donationis & venditionis Anni 1085. *Gotidii Comitis, & Cunizae Uxoris filiae Comitis Origani, factae Tagido Comiti filio Pagani Comitis cum finali clauſula:* Actum in loco, qui dicitur Fonte buona. *In meo rurſus Archivo ad Annum* 1086. *donatio occurrit* in loco & finibus Colugnola, ubi dicitur Caſato, *& alia rurſus* in loco & finibus Faſiano cum terra, que eſt Caſalino. *Item alia donatio Anni* 1096. *exhibet quaedam bona cum* Claſſatello comunale &c. *Ad Annum verò* 1097. *Piſanum contractus habetur cum mentione terrarum* in loco Sambra, ubi dicitur Corticelle, *nec non* in loco & finibus Pecore, *itemque* in loco & finibus Faſano, *cui inter teſtes ſubſcriptus* Ugo quondam item Ughi Codicone. *Alia donatio Anni* 1098. *Piſani exprimit terras* in loco Colongnola, ubi dicitur Caſtagno, & ubi dicitur all Orto, & in loco Macajo, ubi dicitur Capo Arduconi. *In quodam Brevi teſtamentario Anni Piſani* 1100. *facto a Bernardo quondam Gerardi memoratur* Caſſina, que tenet lo Blanco, & mea pars de abituro meo de Travalda &c., *& quae habet* a Blentina A & a Palaja, & a Fontana. *In praelaudato Archivo S. Petri de Luco habetur contractus venditionis factae a Bernardo, & Theodorico filiis Ugonis Comitis, ac Gemma Bernardi uxore, filia quondam Ubaldi Comitis, Anno* 1102., *cujus pretium ſe recepiſſe fatentur* a Petro de Caſa vecchia vice prelibate Eccleſie & Monaſterii. *In praefato* B *rurſus Archivo meo Piſano in Chartis Annorum* 1104. *&* 1105. *idem Monaſterium poſitum* fore porta *dicitur; & in contractu donationis Anni* 1112. *inter teſtes habetur* Teudericus quondam Martini Bocca dura.

Sed deſino ulteriorum temporum monumenta perſequi: haec enim abunde ſufficere arbitror ad Viri Clariſſimi propoſitum C *illuſtrandum, cui per Te obſequii mei ſignificationem referri velim. Vale.*

Dabam ex Muſeolo noſtro IV. Kal. Januarii MDCCXXVII.

Hactenus Clariſs. Grandius, quae Saeculum XI. reſpiciunt. Sed ne inſalutatum abeat Saeculum X., atque D ut conſtet, eamdem barbariem, ſive mixturam Latinae & Vulgaris Linguae eo quoque Saeculo in Chartis viguiſſe: unum tantummodo ſpecimen ſtili, & dictionis Tabellionum temporis illius proferam. En ergo Chartam, ex Archivo praeclariſſimi Monaſterii Cavenſis petitam.

Donatio facta a Johanne & Guaimario Principibus Salernitanis Monaſterio Sancti Magni, Anno 994.

NOs Johannes & Guaimarius Viri glorioſiſſimi, divina largiente clementia Longobardorum Gentis Principes, conceſſimus tibi Andreae benerabili Abbas Monaſterium vocabulo Sancti Magni, quod conſtructum eſt in loco Tu- E *rano actus Lucaniae pertinentiae Principatui noſtro Salerno, cum Caſis, & Cellis, & Codices, & pannos, & animaliis, totum pertinens jam dicti Monaſterii, ſeu & vineis, & terris Batibe, & ſilbis, & caſtanietis, totum perti-*

pertinens jam dicti Monaſterii, & cum Eccleſiis videlicet ſibi ſubiectis Sancto Primo de Canniclo, & Sancto Fortunato, & Sancta Maria de Campo Rubo, & Sancta Maria da li Pluppi per as fines. A parte Orientis incipiente ab ipſa Serra de ipſa via de Cilento, & deſcendit ab ipſo Flubio, qui deſcendit in fines Sancti Felicis, & pro ipſo Flubio de ipſa Molina, & badit in Flubio de Juſtra; & rebolbente in partem Septentrionis, & ſaliente per ipſo Flubio de Juſtra, & badit in ipſo Flumicello, qui deſcendit de Sancto Flaviano, uſque in fine Sancti Flaviani; & ſalientem per ipſa fine Sancti Flaviani per ipſo baſſone; & ſalit in ipſo cilio Montis, & badit in ipſa via, que badit a Cilenti; & deſcendit in fine de Battolliſi, & pergit per ipſi Termiti per ipſa fine de Battolla; & badit in ipſa via, que benit de Batulla, & rebolbente in pars Occidentis pro ipſo vaſſone, juxta ipſa via; & deſcendit in ipſo Flumicellum, & ſalientem in ipſo Caſtelletum Battulani; & pergit rectum per ipſo ſerrumcello uſque in via, que pergit ad Sanctum Archangelum, & rebolvente per ipſa via uſque in ipſo baſſone, unde acqua decurrit; & rebolbentem in partem Meridiei, & ſalientem in via bad ipſa Fontana, & pergit per ipſa via uſque in ipſo plano de Caſtello Miliſſa, & aſcendit per ipſa via de ipſa ſerra uſque in ipſae petrae priori fines. Pariterque conceſſimus tibi jam dicto Andreae Abbati molina, quae pertinent eidem Monaſterio, & constructa ſunt in ipſis Fluviis, cum tranſita & exita ad ipſa molina. Haec namque omnia ſupraſcripta tibi, qui ſupra Andreae Abbati conceſſimus ad ſecuriter, & firmiter illud ad abendum, dominandum, poſſidendum, atque frudiandum, tu & Succeſſores tui omni tempore, & de ip- A *ſo frudio omnia faciatis, quodcumque bolueritis, & de terris, & ſylbis eidem Monaſterio pertinentibus. Et etiam de vineis licentiam abeatis exinde dare ad laborandum, & frudiandum, & dominandum pro parte eidem Monaſterio, & neque ad noſtris Judicibus, Comitibus, Caſtaldeis, vel Miniſtris abeatis exinde aliquam requiſitionem, ſed omni* B *tempore ſecuro nomine illud abeatis, & poſſideatis, atque dominetis, ſeu frudietis in jam dicta ratione abſque omnibus publicis requiſitionibus, aut cuiquam ominibus. De Anno Decimo Principatus Domni Joannis Glorioſi Principis, & Sexto Anno Principatus Domni Guaimarii ejus Filio Glorioſo Principibus, menſe Junio, VII. Indictione.*

C Praeter alia animadverte heic *Sancta Maria da li Pluppi*, quo nomine arbores populi deſignantur. Nimirum quum certa locorum quorumdam nomina, aut cognomina, ſive agnomina, memoranda olim erant, interdum vernaculae Linguae voces ad evitandas ambiguitates uſurpabantur. Idque diligenter velim animadvertas, D uti ſolenne indicium Linguae a Latina diverſae. Ita Ingo Epiſcopus Mutinenſis apud Sillingardum in Catal. Epiſcop. Mutin. multa donans Coenobio Benedictinorum Sancti Petri, Anno 1029. inter cetera largitur *jugera duo in Mutina in loco, qui dicitur a la Crux*. Simili ratione, ut animadverti Cap. 24. pag. 236. Part. E I. Antiq. Eſten. in Charta Guidonis Marchionis Anno 1052. ſcripta occurrit *in Cingnano uſque al Fechano fine al capo del Monte*. Ibi verò pag. 243. intuere eamdem appellationem in alia Charta Anni 1058. Latine redditam ab altero Notario his verbis: *& Cingnano uſque al Fizano, & uſque ad caput de Monte*. Idem habes in Charta ſubſequentis Anni 1059.

1059. In Mutinenſi Charta Anni 767. memorantur *Sortes in loco ubi nuncupatur Rio Torto Terreturio Feronianenſi*, nunc *Ritorto* in Provincia *del Frignano*. In Lucenſi Anni 793. occurrit *Monaſteriolum Sancti Quirici in loco La Ferraria*. In teſtamento Almerici Marchionis ſpectante ad Annum 948. occurrit fundus, *qui vocatur due Rovere*, deinde fundus, *qui vocatur Campo de Albaro*, tum *fundus de Termine de Petra*. Ibidem quoque eſt mentio *Corrigii*, *qui vocatur de Rovere*. In altero autem illius Teſtamento legitur *cum toto Corrigio Rovereti*, ita ut videas illud Italice, hoc autem Latine pronuntiatum. Quae evidenter oſtendunt, aliam tunc fuiſſe Linguam populo communem, & cum lacte hauſtam, a Latina, qua Tabelliones, prout melius poterant, in conſcribendis publicis contractibus utebantur. Rurſus Agnomina, ſive *Supranomina* veterum conſideranda ſunt, quae indicare & ipſa poſſunt, qualis eorum temporum Lingua foret. In Charta Audiberti Abbatis Veronenſis Anni 845., quam in Differt. XXXI. *de Placitis & Mallis* evulgavi, memoratur *Lupo*, *Suplainpunio nominatus*. In hoc Agnomine elucere videmus Vulgarem eorum temporum Linguam; is enim, ut conjicio, appellabatur vulgo *Soppia-in pugno*. Ita in Charta Mutinenſi Anno 918. ſcripta occurrit *Lampertus filius quondam Leonardi*, *qui ſupernominatur Cavinſacco*, ideſt, ut opinor, *Caput in Sacco*. Ita in Charta Lucenſi Anni 941. habetur *Johannes Clericus*, *qui Rabia vocatur*. In altera Anni 1073. nominatur *Tocca-coſcia*. Uti & ad Annum 905. occurrit in alia Charta *Johannes*, *qui alio nomine Bracca curta vocitabatur*. Ad Annum 1025. *Johannes Canza-caſa* in Charta Mutinenſi. Ita alibi *Robateza*, ideſt *expilans Foenile*, & *Petrus dictus Cavazochi*, ideſt *effodiens ſubterraneos arborum ſtipites*. Innocentius III. Lib. III. Epiſt. 45. commemorat *truncos arborum*, *quos ipſi Zoccos*, *vel Capitones appellant*. Vide & Chartam Anno 1019. ſcriptam, quam edidi in Differt. XV. *de Manumiſs.* ibi occurrit *Cacatoſſico filio b. m. Petri Maſſario*. Eadem intelligas ex aliis ejuſmodi Agnominibus. Quod ergo major aut minor barbaricarum vocum & ſoloeciſmorum copia deprehendatur in quibuſdam Latinis veterum Chartis, inde factum tantummodo videtur, quod majorem minoremve ejus Linguae peritiam ſibi comparaſſent Notarii, non verò quod Vulgarem Linguam adhiberent ad contractus ſcribendos. Sed quo quiſque minus Latini ſermonis tenebat, eo propius ad Vulgarem in ſcribendo accedebat. Quod in Charta Cremonenſi intueri poſſumus, ſcripta Anno 1097. & a me edita Cap. 25. pag. 251. Part. I. Antiq. Eſtenſ. ubi imperitus Notarius haec in ſubſcriptionibus addit: *Marchio Alberto filio Opicio de alio Filolo Opicio*, *& ala* (ideſt *alia*) *mulere Lanilia*, *det pro ſuo avere contrafato de ſuo avere omnia huſco*, *& Caſtella*, *& terra*, *& aqua*, *& omnia*, *que erant inter Poyono*, *& omnes ſervi & franci & omnia que ahebat*. Heic habes Tabellionem omnino rudem, qui quanquam hoſpes in ſermone Latii, nihilo tamen ſecius illo utitur, ut aliquò pacto ſua ſenſa exprimat, dilabens propterea in voces ac formulas Linguae Vulgaris. Neque a me quiſquam expectet, ut prodam, an Seculo VIII. IX. & ſubſequentibus Vulgaris haec Lingua eadem, exempli cauſsâ, fuerit Florentiae ac Senae, quae poſtea illic Sae-

Saeculo XIII. fuiſſe deprehenditur; A & num Neapoli, Romae, Venetiis, ac Mediolani eamdem homines loquerentur Linguam, quae ab aliquot Seculis in iis Urbibus viget. Heic enim quum me monumenta veterum deficiant, obmuteſcere cogor. Petrus quidem Damiani in Opuſc. XLV. Cap. VII. de docto quodam viro Gallo Romae degente haec ſcribit: B *Scholaſtice* (ideſt, ut opinor, *Latine*) *diſputans, quaſi deſcripta Libri verba percurrit* (neque enim niſi Latine ſcribebantur Libri). *Vulgariter loquens, Romanae urbanitatis regulam non offendit*. Ergo urbanus & elegans Seculo IX. videbatur Romanorum ſermo Vulgaris; Sed qualis-ne tunc iſte fuit? Num idem, ac noſtri temporis? C Minime credo. Naturam enim ac genium Linguarum conſiderans, quae ſenſim mutationem patiuntur, veri ſimile reor, Italici Populi Linguam, quo propius acceſſit ad fontes, ſive ad Secula Latinitatis, eo minus tum verbis, tum modis dicendi, a Latina matre potiſſimum ſua, diſſenſiſſe; quo verò D longius ab ipſa diſceſſit, eo etiam evidentius diſſimilem ſe prodidiſſe, non ſolum quod plurimas voces ab exteris populis manantes amplexa fuerit, ſed etiam quod novum colorem, novas terminationes, novaſque dicendi formulas acceperit. In eum tandem ſtatum Lingua iſta devenit, quem Saeculo XIII. intuemur, ſed E quem longe antea eadem conſequuta fuiſſe videtur, quanquam monumenta deſiderentur praecedentium Seculorum. Nulla quippe Lingua, niſi per gradus diverſos, animati corporis ad inſtar, ſtatum ſuum attingit, a quo etiam in alium ſubinde perquam facile deflectere poteſt, ſive meliorem, ſive deteriorem, prout eruditorum ſtudia, aut gentis barbaricae ac rudis commercia, ad eam expoliendam, aut inficiendam conveniunt. Eruditos Germanicae nationis viros audivi affirmantes, ita ſuam Linguam ab antiqua Seculi VIII. & IX. diſceſſiſſe, ut vel ipſi Literarum gnari in vetuſtae illius fragmentis intelligendis aquam ſibi nimium haerere fateantur. In Concilio Liptinenſi habito in Gallia Anno 743 habentur formulae quaedam Teutonicâ Linguâ ſcriptae. Habetur & Otfridi Evangeliorum Paraphraſis, ut & alia vetuſtiſſima Opera Germanice ſcripta, atque a Schiltero edita, a quibus nimium diſtare videas Germanicam noſtri temporis Linguam.

Et profectò conſideranti mihi naturam ipſam Linguarum, duo obſervanda videntur, quae certum me faciunt, ipſis Langobardis ac Francis rerum in Italia potitis, aliam a Latina, aut ſaltem plurimum diſcordem ab ea fuiſſe Italicae gentis Linguam. Uti ſupra animadvertimus, cujuſque Linguae viventis eſt id proprium, ut in Dialectos varias ſcindatur, nullumque ſit Regnum, immo neque Provincia, in queis etiamſi communem Linguam omnes intelligant, eam quoque ſinguli populi uniformi conſenſu atque ratione loquantur. Mirum, quantum a Calabra Dialecto ac Neapolitana diſſideant Florentinorum, Genuenſium, Mediolanenſium, Taurinenſium, Bononienſium, Venetorum Dialecti. Idem in Gallia, in Germania, in Hiſpania, in magna Britannia, aliiſque regionibus accidere exploratum habemus. Quod nunc manu tangimus, praeteritis quoque Seculis contigerit oportet. In Hebraeorum quoque Lingua non eadem omnibus erat

rat Dialectus, ut a ſacris Libris edocemur, & potiſſimum Matth. XXVI. Quum ergo, exempli cauſsâ, intuemur Latinam Linguam Seculo VIII. & IX. adhibitam in publicis Chartis, in Libris, in Concionibus, minime inde excogitandum eſt, eam fuiſſe populi Linguam, ſeu Linguam a populo Italico in communi commercio uſurpatam. Expende eorum temporum Chartas, ſcriptas tam in Campania, quàm in Etruria, Liguria, Venetia, Aemilia &c. Unam audis Linguam Latinam, Soloeciſmis ſaturam; neque ulla inſignis diverſitas occurrit inter Linguam Latinam Tabellionum Neapolitanorum, Lucenſium, Mutinenſium, Veronenſium &c. quae tamen Urbes, uti Linguarum natura nos docet, tunc etiam diversâ inter ſe Dialecto utebantur. Conſequens igitur eſt, Latinam illam Linguam non ab infantia, magiſtrâ matre aut nutrice, fuiſſe acceptam, ſed a ſtudio aliquo, aut uſu hominum non prorſus illiteratorum poſtea acceſſiſſe. Et quum certo certius ſit, Germaniam quoque, Galliam, Angliam, & alias gentes tunc eâdem Latinâ Linguâ, barbariſmis ac ſoloeciſmis multis immixtâ, non ſecus ac Italia, publica conſignaſſe Acta, quamvis populis iis alia plane a Latina foret vernacula Lingua: ita ex quo intuemur omnia Italicorum ſcripta iis Saeculis non alio quam Latino, ac fere pari ubique ſermone expreſſa, continuo cogitandum nobis eſt, aliam a Latina fuiſſe tunc revera vernaculam Italicae gentis Linguam. Nam ſi Vulgari Lingua uſi fuiſſent, miram diverſitatem loquelae ſentiremus in Chartis variarum Civitatum ac Nationum, ex varietate videlicet Dialectorum. Itaque ſtatuendum eſt, populum in communi uſu Linguam propriam, propriamque Dialectum ab aliis diverſam habuiſſe, eodemque tempore Notarios, alioſque literarum aliquantulum gnaros Latinam paene uniformem adhibuiſſe in publicis actis.

Alteram animadverſionem addo. Quaecumque ſit cujuſque populi Lingua, ſive Dialectus elegans aut aſpera, illud experientiâ conſtat, naturalem quamdam Grammaticam ſingulis populis ineſſe ad ſuas cogitationes rite exponendas; ita ut vel rude Vulgus ac Ruſtici indocti, quum loquuntur, minime errent in concordantiis Nominum, Verborum, Temporum &c. Neque enim, dicis cauſsâ, femineum adjectivum cum maſculino nomine conjungunt; non plurale verbum aut epithetum cum ſingulari connectunt; non unum tempus pro longe diverſo uſurpant. Atqui in Chartis, etiam Langobardorum Regno vigente ſcriptis, nulla Grammaticae ratio habetur aut naturalis aut artificialis; omnia diſſona, omnia inter ſe pugnantia. Dum aliquo pacto ſenſa ſua exponant ſermone, qui videatur Latinus, nil penſi iis eſt, an foediſſime ubique in Grammaticas regulas peccent, & pejori nonnunquam dictione utantur, quam qui poſtremis hiſce Seculis ludendi gratia Macharonico ſtilo Poëmata compoſuere. Finge tibi aliquem ex vulgo noſtro, literarum prorſus expertem, qui tamen Latina verba ſaepe a ſacris Oratoribus, aliiſque literatis viris audivit, conſilium capere loquendi Latine. Loquetur ſane; ſed Soloeciſmis ac Barbariſmis orationem implebit, & Vulgarem Linguam ridendum in modum in Latinam contorquebit, nullâ caſuum, numerorum, verborum, nomi-

communemque ratione ſervatâ. Idem ſerme actum ab antiquis iis Notariis, quos tamen aliquam Latinis literis operam dediſſe par eſt credere. Scribebant enim, exempli cauſsà, *Anno Lotharii &c. & Domni Ludovici filio ejus Regem in Italia*, ut ex Charta in hoc Opere mihi edenda conſtabit. In vivente Lingua excogitari tanta deformitas nequit. Idem animadvertas in altera hac formula Anno 839. adhibita, ut in Differt. XIII. *de Homin. liber.* oſtendi: *Poſt pena compoſita, hos libelli convenientie in ſua permaneat firmitate*. Non abſimilis haec ſubſcriptio in Charta evulgata in Diſſert. XXI. *de Ital. ſtatu*. *Ego Radeberto Presbitero rogatus ad Aliberto Presbiter mano meo ſubſcripſi*. Hiſce additam volo Inſcriptionem Veronenſem, quam corrupte Panvinius & Moſcardus in Hiſt. Veron. tum Ughellius jamdiu evulgarunt, ſed emendatam ad fidem archetypi rurſus protulere Clariſſimi viri Franciſcus Blanchinius, tum Fontaninius in Comment. de Diſco votivo, & demum Marchio Maffejus in Verona illuſtrata. Circiter Annum Chriſti 725. eadem marmore inſcripta fuit.

✠ IN N ANI IHV XPI DE DONIS
SCI JUHANNES
BAPTESTE EDI
FICATUS EST HANC
CIVORIUS SUB TEMPORE
DOMNO NOSTRO
LIOPRANDO REGE
ET VB PATERNO
DOMNICO EPESCOPO
ET COSTODES EJUS
VV VIDALIANO ET
TANCOL PRBRIS
ET REFOL GASTALDIO
GONDELME
INDIGNUS DIACONNUS SCRIPSI

In altera parte lapidis

✠ URSUS MAGESTER
CUM DISCEPOLIS
SUIS JUVINTINO
ET JUVIANO EDI
FICAVET HANC
CIVORIUM
VERGONDUS
TEODOAL
FOSCARI

Fieri non poteſt, ut vulgus, ſi Latinam Linguam tunc retinebat in uſu, in tam enormes ſermonis diſcordias erumperet, qualis ſane ſpectatur in iis verbis: *edificatus eſt hanc Civorius*, &c. Ita in Diſſert. XIV. *de Servis* notas Chronologicas retuli complurium Chartarum Lucenſi in Urbe ſcriptarum ab An. Chr. 736. uſque ad Annum 742. Ibi, ut alia omittam,

tam, legas: *Regnante piiſſimi Domno noſtro Liutprand & Hilprand vir excellentiſſimis Regibus &c.* In altera *Regnante Domnos noſtros Liutprand & Hilprand viri Rex excellentiſſimis Regibus &c.* Si haec vernacula Lingua fuiſſet, nunquam uno tempore, ac una in urbe tam diſcordes iidem Notarii fuiſſent; ſed quod nunc in corruptioribus Italicae Linguae Dialectis uſuvenit, omnes eumdem dictionum ordinem & ſtructuram ſervaſſent. Atque heic binos integros contractus hactenus editis adjungendos accipe, quos ante annos ferme mille in membranis authenticis ſcriptos ac adſervatos vidi in eximio Archivo ſupra laudati Archiepiſcopii Lucenſis.

Oblatio aliquot fundorum facta a Sichimundo Archipresbytero Eccleſiae Lucenſi Sancti Petri, Anno Ch. 740.

In Dei nomine regnante Domnos noſtro Liutprand, & Hilprand Deo juvante regibus Anno Regni eorum Deo propitiantem XXXIII. *& Quinto Menſis Februarii per Indictione Octava feliciter. Sichimundus venerabilis Arcipresbyter tibi Eccleſia Dei adque Beato Sancto Petro patrono meo p. p. ſal. di. Dum enim vel ſi indignum Sichimund ex infantia devotus deſiderans Domino Jeſu Chriſto vel ejus que liminibus prumtis queam modo deſerbire unacum ejus clementia tractavi ut de parvis rebus ſubſtantiola mea vel adquiſitulo me quamvis in modico meo ante tribunal eterni Judicis ſalvare poſſim. Odie in Dei nomine ego qui ſupra Sichimund Arcipresbiter per hanc dotis titulo offero Deo adque Beatiſſimi Sancti Petri, ubi ego quamvis indignus ex infantia deſerbire viſus fui, ideſt parte meam de Caſa hic prope Silice ubi cummanire videor, cum ſolamento vel cum omnia adjacentia ſua, cum movile vel immovile, ſeeo ſemoventibus, omnia uſitilia alia, ſcherpa meam tam pannis, eramen, vel auricalco, codicis, vel omnia quidquid in meo dominio eſſe videtur, tam horto, ſenile, Caſas maſſaricias cum omnia ad ſe pertinentem, cum familias ſuas, cum territuriis cultis & incultis, quod a me ubique pertinere videtur, ſimol & terra vaccua hic prope Civitate, meam vinea, cum ſilvis vergariis, caſtanetis cultis & incultis movilia vel inmovilia, ſerbis, vel ancillas, omnia & in omnibus que ex . . . . . parenti advinet, ſeo quem per qualivet . . . . cunquire potui. Similiter & res illas qui fuet quondam Find . . . . advinet per conjuge mea Auria tam Caſes, terra, vinea, oliveta cultis & incultis, omnia & in omnibus jam dixi &c. Et poſt tranſito vero meo ſi quod ſuperius in eodem tenure poſſedeat ipſa ſancta . . . . & Sacerdus qui ividem deſerbieret pro me Dominum exorare diveat, & luminaria Sanctorum Dei faciat, & Miſſarum &c. & Gaudentius quamvis indignus Presbyter ſcrivere rogavi, & ſubter ſigna ſancte croci feci &c. Actum Luca, Regnum, & Indictione ſupraſcripta feliciter.*

Ego Sichimund venerabilis Arcipresbiter in hac facta Domino & Sancto Petro ſicut ſuperius legitur propria manus mea ſubſcripſi & firmavi.

Char-

Charta venditionis factae Tanualdo Presbytero a Cauſulo honorabili viro Lucenſi, Anno Ch. 746.

IN nomine Domini Dei noſtri Jeſu Chriſti regnante Domno noſtro Ratchis Rege Anno feliciſſimi Regni pietati ejus Tertio, in medio Menſe Decembrium, per Indictione Quintadecima feliciter: Conſtat me Cauſulu v. h. filius quondam Radualdi hac die vendediſſet, & vendedi, tradediſſet, & tradedi ſeoutis in preſentia teſtibus qui ſupter preſente chartula ſuvſcrituri ſunt propriis manibus meis contradedi tibi Tanualde venerabili Presbitero de beato ſancto Regulu ter parti in Teutpaſcu, qui vocatur Terſuarius---Caſa, Terra, Vineis, cultu, vel incultu, Silvis, & paſcuis, quo dixi, que ad me, vel duis germanis meis pertinet, exceptu quarta parte quen tenu filiis quondam Radiperti; nam alia res omnia tibi vendere viſus ſum ipſe tres parti que ad me pertene tibi in integro vende viſus ſum unde ſuſepi ego pro ipſe tres partis auris ſolidas nomero dexem & octo in fenitum & deliveratum capitulu, ita ut de meo exivet dominio in tua trado eſſe poteſtate vendedi derelinquendi quiquid de ipſas res agere, facere, vel judicare volueris in tua ſet poteſtate, & neque ego heredi meus aliqua tibi generaret moleſtias, & quod fieri non credo, nec fiat ſi ipſa res ego aut meus heredis tibi in antea ficero, aut de qualivet homine non defenſavero, iſpondeo ego qui ſupra Cauſulu v. h. vel meus heredis componiturus tibi Tanualde venerabili Presbitero vel ad ſuſceſſoris tuo in duplum, ipſa ſupraſcripta res de quod agitur meliorata. Quam venditionis chartula Aldipert amico meo iſcrivere rogavi. Actum Luca finibus Maſſa, Regnum & Indictione ſupraſcripta feliciter.

A *Signum ✠ manus Cauſulu v. h. vendituri, & traditori.*

Signum ✠ manus Ratpert u. D. Soceru ejus teſtis.

Signum ✠ manus Tuirepert u. D. filius quondam Arichis teſtis.

Signum ✠ manus Elprandi u. D. teſtis.

B *Signum ✠ manus Rechuli u. D. filius quondam Vitaliani teſtis,*

Signum ✠ manus Bonari u. D. filius quondam Anſadi homo Piſanus teſtis.

Ego Aldipert u. D. iſcripſi & poſt tradita complevi & dedi.

Ne propera, quaeſo; ſed ſigillatim verba, conſtructionem, concordantias, & reliquam faciem Latini hujus ſermonis perpende. Ego ex hoc C corruptiſſimo ſtilo nullam dicendi formulam vitiatam repetere volo, ſat ratus, quemque ſuopte ingenio agniturum quod ſupra innuebam. Videlicet fieri non potuiſſe, ut ejuſmodi Lingua in uſu populi foret, quum nihil Grammaticae praeferat, qua tamen carere nullam viventem Linguam antea ſtatuimus; atque adeo D reliquum eſſe, ut opinemur, Notarios coactos ſecundùm morem Latinis literis, quarum imperiti erant, contractus ejuſmodi ſcribere, prout potuere, hoc eſt tot Soloeciſmis ac Barbariſmis uſos, & confusâ foediſſime Vulgari Linguâ cum Latinâ, munere tandem ſuo, ſed perquam infeliciter, functos fuiſſe. Atque ita E rem ſe habuiſſe, & Linguam adeo corruptam familiarem populo, uſitatamque minime tunc fuiſſe, evidentius intelliges, ubi multas ex his antiquiſſimis Chartis ſimul compo-

nas. Quoties haec in iis materna Lingua fuiſſet, ipſiſſimae dicendi formae, eademque plane ſtructura, hoc eſt iidem errores in ſingulis iis Chartis occurrerent; neque enim, exempli cauſsâ, viginti Mediolanenſes Notarii contractum unum vulgari ſuâ Dialecto ſcribentes, inter ſe nunc diſſentirent. quod eſt ad naturalem Mediolanenſis Linguae Grammaticam atque ſyntaxim. Verum in vetuſtiſſimis Chartis cujuſcumque Civitatis Notarii nulla lege Grammaticae utuntur; nulla inter eos ſtata dicendi & conſtruendi forma ſublucet, exceptis ex Formulario deſumtis, quae pleriſque communia erant. Atque adeo unuſquiſque monſtra verborum, peculiaremque ſtructuram deformem orationis ſuo marte procudebat, imperitiam ubique prodens Latini ſermonis, quam identidem ſupplebat, verba, phraſes, & ſyntaxim a Vulgari mutuatus. Haec ſunt, quae tandem arbitrari me cogunt, jam ante mille annos aliam in Italia fuiſſe vulgi Linguam a Latina. Et fortaſſis haec ipſa conſideratio ſupervacanea non ſit in earumdem examine Linguarum, ſi vetuſtiora etiam Secula reſpicias.

Dixi non ſemel, varias fuiſſe vel antiquis Seculis Dialectos in Italia, in quas adhuc paſſim incurrimus, ita ut vix ulla Civitas ſit, quae aut pronuntiatione, ſonitu accentuum, vocum terminatione, vocabuliſque peculiaribus ab altera non diſtinguatur. Dialectus quoque unius Provinciae ab alterius ſenſibiliori modo diverſa eſt; eaque interdum diſſimilitudo tanta eſt, ut ſint quaedam in Italia Dialecti, quas vel ipſi Itali aliarum Provinciarum, quanquam communi Linguâ utentes, nedum exteri. qui huic Linguae operam dedere, difficile intelligant. Hoc potiſſimum in Genuenſium, aliorumque Ligurum ſermone experientia docet. An idem contingat in vaſtis Germaniae Provinciis, & Galliae, & Hiſpaniae, in quibus certe non minus quam in Italia Dialecti abundant, norunt ii, qui propius rem perpendere potuerunt & poſſunt. Quod novi, tanta minime fuit in Graecorum Dialectis diverſitas. Sed quales forent, florente Romanorum Republica in Italia Dialecti, & quo tempore, & quomodo tam varii unius Linguae modi apud Italos invaluerint, & quae cauſſae tantam pepererint ſermonis varietatem, inveſtigare quidem cuicumque licet, decernere autem rite nemo poſſit. Ingenioſa tamen mihi viſa eſt ſententia ſupra laudati Marchionis Maffeji in inſigni Opere Veronae illuſtratae, qui, ut oſtendat, Gallis Coenomanis, Brixiae ante Romanos dominantibus, nil juris ac ditionis fuiſſe in Veronenſes, Henetorum ſive Venetorum ſobolem, animadvertit, Dialectum Veronenſem, Vicentinae & Patavinae perſimilem, a Brixiana adhuc nimium differre: id quippe indicium eſt, diverſos populos antiquitus in iis regionibus conſediſſe, *certa coſa eſſendo*, ut is inquit, *che i noſtri odierni Dialetti non altronde ſi formarono, che dal diverſo modo di pronunziare ne gli antichi tempi, e di parlar popolarmente il Latino*. Sternit utique animadverſio haec viam ad intelligendum, cur populi Italici ab Alpibus Grajis & Penninis uſque ad Brixianorum fines, & demiſsâ Veronâ, per Regium, Mutinam, Ferrariam. & Bononiam paene uſque ad Ariminum in ſua quiſque Dialecto vocabula pleraque brevient; & quae Tuſci, ceterique ferme populi uſque ad fines Italiae vocali concludunt, ipſi per conſonans terminare conſue-

vc-

verint. Etenim Galli ante Romanos dominationem ſuam uſque ad Ariminum protendebant; ac propterea uti etiam nunc Galli *Noſtre*, *Autre*, atque horum ſimilia, ſuppreſſo E. finali pronuntiant, ita Mutinenſes, Bononienſes, aliique hujuſce tractus populi pronuntiant *Noſtr*, *Altr* &c. & Mediolanenſes *Olter*, Gallicum AU. in O. convertentes. Haec tamen difficultatibus non paucis obſita mihi creduntur. Quaeri quippe poſſet, cur Etruſci, qui olim ante Gallos late dominari ſunt cis Apenninum, ita ut Felſina, nunc Bononia, Etruriae caput haberetur, non eum in hiſce regionibus impreſſerint pronuntiandi modum, quem ultra Apenninum retinent; hunc autem ſi impreſſere, quei novi hoſpites Galli ſuſtulerint; neque poſtea Romanis rerum dominis poſt Gallos obtigerit Gallorum pronuntiationem delere, uti antea Galli de Etruſcis fecerant, & praecipue quum tot Romanorum Coloniae in Urbes Galliae Ciſalpinae deductae fuerint. Deinde exploratum eſt, per univerſam Italiam, Galliam, & Hiſpaniam propagatum ita fuiſſe Latinae Linguae uſum, ut non docti tantum viri, ſed & plebs, & ruſtici denique omnes eamdem uſurparint. Si ſtatuimus, vel primis Seculis Romanae dominationis, Dialectos pro more Gallorum veterum heic invaluiſſe, & vocum compendia, ac terminationes jam tum auditas, quales nunc habemus: Vulgarem noſtram Linguam vel ipſis iis Seculis aliquo pacto admittere cogeremur: quod ſane excogitare & credere nemo velit aut poſſit. Si verò Latinam Linguam jam per populos Ciſalpinae Galliae propagatam, & olim florentem, admittimus ſenſim corruptam ab indocta & ruſtica plebe: conſequens eſt, non ex primaevis regionum iſtarum habitatoribus, ſed aliis ex cauſſis proceſſiſſe varietatem Dialectorum, quae nunc vigent. Verùm heic prorſus caecutire me lubenter fateor; & quamquam certum putem, Lombardicarum Urbium Dialectos ad morem Gallorum & Septentrionalium populorum fuiſſe compoſitas: incertum tamen arbitror, num Langobardis, & ſubſequutis Francis, & Germanis heic olim dominantibus, an antiquorum Gallorum poſteris tribuenda ſit tanta Latinae Linguae in hiſce partibus corruptio ſive mutatio. Idem quoque dicendum de Veronenſium Dialecto. Fortaſſe quod iis longe frequentius quam Brixianis commercium foret cum inclyta Venetiarum Urbe, tum propter Atheſis uſum, tum ob majorem vicinitatem; & praeſertim poſtquam in Sereniſs. illius Reipublicae ditionem tranſiere, eadem quae Venetiis forma loquendi adhaeſit. Venetus verò populus, quod nunquam Italici Regni pars fuerit, neque Langobardis, Francis, & Germanis unquam paruerit, dulciorem & cultiorem loquelam, quàm apud Lombardos, Latinae tamen filiam, ad noſtra uſque tempora ſervavit. Verùm repeto, quum nos heic veterum monumenta omnino deficiant, inter tot tenebras hariolari nos facile poſſe, certam contingere veritatem difficillimum fore.

Porro, ut unde digreſſus ſum, revertar, animadvertas etiam velim, Chartas ante annos nongentos & mille ſcriptas pluribus ſcatere plerumque erroribus, quam ſcriptae poſt Saeculum X. quum tamen credere cogamur, Vulgarem Linguam exempli cauſsâ Anno 1050. longius a Latina receſſiſſe, quam Anno 740. Eccur quaeſo? Niſi quia poſt Annum Chri-

Chriſti 800. Scholis reſtitutis major cura Latini ſermonis fuit, non quod Notarii in Chartis tunc adhiberent Linguam vulgi. Atque heic quaeſo accipe, quanta Latinae Linguae peritia foret in aliquot Lucenſibus Epiſcopis Seculo Chriſtianae Salutis Octavo. Vetuſtiſſimam pergamenam vidi in ejus Eccleſiae Tabulario hiſce verbis ornatam: *Regnante D. N. Liudprand viro Excellentiſſimo Rege, Anno Regni ejus ſeptimo, menſe Decembrio, per Indictione Secunda* (videlicet Anno Ch. 718. verbis ex Formulario acceptis) *feliciter. Urb* (ideſt, ut opinor, *Venerabilis*) *Taleſperianus gratia Dei Epiſcopus Maurino Urb Acolatus famulo, & ſervienti ſuo perpetuam ſalutem. Quoniam bene ſervientium opſequia dignum ſemper remunerationem ſublevare deveator, & mercidis mea vacua eſſet, non dives &c. confirmamus in ti Baſilica Beati Sancti Proſperi Martheris ſita in loco, qui dicitur Interaccole &c., ſicut jam antea a bone memorie quondam Marino Genituri tuo ceſſeramus &c.*

Ego Taleſperianus umilis Epiſcopus ubic Cartule donationis facta in famulo meo...... propria manus mea ſumſcripſi.

Ego Walprand in Dei nomine Epiſcopus in hanc Cartula donationis facta in Maurino a Domno Taleſperiano antaceſſori meo, poſteas mihi relecta eſt, cum conſenſo de Sacerdotis, propria manus meas ſuſcribſi & confirmavi.

Ego Oſprandus Diaconus ex autentico exemplavi, nec pluraddedi, nec menime ſcribſi.

Ego Peredeo in Dei nomine Epiſcopus qualiter...... Maurino Pbro Cartula donationis de Eccleſia Sancti Proſperi, quem facta fuerat a quondam Domno Taleſperiano, & ipſa Cartula fecimus relegere & exemplare &c. Anno Domni Deſiderj....... Kal. Januaria, Indict. Undecima. Fortaſſe miraris inſcitiam Epiſcoporum aevi illius. Sed mirari deſine. Una cum Lingua Magiſtri quoque optimi Linguae Latinae perierant. Satis tunc fuit tincturam ejus aliquam poſſidere. Cogita feminas Lombardas noſtri temporis, quae aliquam ſcribendo operam dederint, nullam vero aut exiguam purae & communi Italicorum Linguae. Scribunt quidem, & Italice quantum poſſunt ſcribunt, ſed in Grammaticam, Orthographiam, ipſamque Linguam paſſim peccant. Neque ipſa Roma temporibus iiſdem immunis abiit calamitate ejuſmodi. Vide Paſchalis I. Papae literas pro Eccleſia Ravennate ad Petronacem Archiepiſcopum, editas Par. I. Tomi II. Rer. Ital. ac datas Anno 819. (ſi tamen pro certo ejus temporis monumento excipiendae ſunt; mihi enim ſuſpicionem creat illa ipſa tanta barbaries, & Annus Lotharii nondum a Pontifice coronati) unde haurias, quae Latinae Linguae vel apud Literatos, ac in ipſo Latinitatis ſacrario, conditio foret. Ipſam quoque rubiginem deprehendimus in Epiſtolis Codicis Carolini, aliiſque eorum Seculorum literis; plura tamen deprehenſuri, ſi autographa ſub oculis adhuc haberemus, neque antiqui Librarii, aut noviſſimi qui typis aeneis veterum monumenta deſcripſere, nimiâ licentiâ non qualia erant, ſed qualia ipſi emandanda cenſuerunt, nobis ea dediſſent. Surius praecipue heic eruditorum calculo damnatus eſt in Sanctorum Actis edendis, a cujus imitatione ſapienter abſtinuerunt ac abſtinent doctiſſimi Patres Soc. Jeſu Antuerpienſes in inſigni ſua eorumdem Actorum collectione. Celeberrimum autem eſt Romae Triclinium, *in Patriarchio Latera-*

teranenſi, ut Anaſtaſius ſcribit, conſtructum a Leone III. Papa circiter Annum Ch. 798. Ejus picturam, ſive Muſivum habemus apud Alemannum in Diſſertat. de Lateran. Parietin. Cap. 12., & apud Pagium in Crit. Baron. ad An. 796. Ibi imago Sancti Petri, ad cujus pedes genubus flexis ſpectantur Leo Pontifex, & Carolus M. Francorum Rex, nondum Auguſtus. Si Alemannum audimus, Inſcriptio haec ibi legitur: BEATE PETRE DONA VITĀ LEONI PP. E BICTORIAM CARULO REGI DONA. At Vir Clariſs. Johannes Ciampinius, Par. II. Cap. 21. Veter. Monum. accuratiſſime pro more Muſivum illud delineatum nobis exhibens, ita Inſcriptionem illam exhibet: *Beate Petrus dona vita Leoni PP. e Bictoria Carulo Regi dona.* Si haec ita illic ſe habent, Italicam, ſive Vulgarem Linguam ſentis. *Dona vita, e dona victoria.*

Itaque ſenſim Italicae gentis Lingua olim immutabatur, eoque longius in dies a Latina recedebat; & quamvis in decentem ſtatum denique deducta per populi ora decurreret, pergebant nihilominus Literati ac Notarii omnes Latino ſermone uti, ſive Hiſtorias, ſive Acta publica, & Civium contractus, ſive Artium, Scientiarum, ac Religionis monumenta literis mandarent. Veneratio haec debita credebatur Linguae nobiliſſimae, quam Eccleſia Romana, immo & univerſa Occidentalis, in divinis Myſteriis retinens quodammodo ſacraſſe videbatur. Accedebat & altera magni ponderis praerogativa, qua adhuc etiam eadem Lingua fruitur, nempe familiarem fuiſſe & communem reliquis Europae cultioribus populis, ita ut qui Latine ſcriberet, ſua ſenſa non tantum ceteris
A Literatis Italiae, ſed etiam gentium exterarum Latini nominis intelligenda efficeret: quod nulli Vulgarium Linguarum contingebat, & porro neque noſtris temporibus contingit. Si quando vero Epiſcopi ſermonem in Eccleſia habebant, Latine adhuc ſuo munere fungi conſuevere, niſi quod apud aliquos mos invaluit ſubinde
B explicandi populo Latinam orationem per vernaculam Linguam. In Antiq. Eſten. Par. 1. Cap. 36. pag. 356. evulgavi ego conſecrationem Eccleſiae Monaſterii Eſtenſis de Carceribus, factam Anno 1189. Tunc ad populum Homiliam habuit, & quidem Latinam, Godefridus Patriarcha Aquilejenſis, quam e veſtigio Patavi-
C nus Epiſcopus Gerardus maternâ Linguâ adſtanti populo expoſuit. *Cum praedictus Patriarcha* (ita in Actis iis legitur) *Litteraliter ſapienter praedicaſſet, & per eum* (ideſt pro eo) *praedictus Gherardus Paduanus Epiſcopus Maternaliter ejus praedicationem explanaſſet, & populum ibi ſtantem amonuiſſet &c.* Atque ita Latini ſermonis
D honor illaeſus adhuc nimiâ fortaſſe religione ſervabatur. Interea hinc exſurgere videtur, quid cogitandum ſit nobis, quoties in ſacros Sermones, aut Epiſtolas ſcriptas poſt Annum Milleſimum incidimus. Ea Latine ſcripta ſunt. Quei populus illorum ſenſum aſſequebatur, ſi in Latio hoſpes erat? Quei, exempli cauſsâ, Pe-
E trus Damiani Epiſtolas Latinas ſcribit *ad Sororem ſuam*, ad quaſdam Virgines ſacras, aliaſque Feminas, niſi & iſtae Latinum ſermonem noviſſent? Sed reponendum eſt, Sermones ad Populum aut habitos maternâ Linguâ; aut ſi Latinâ, explicatos continuo fuiſſe Vulgari. Epiſtolas vero Latinas ad eos tantum datas, qui Latii Linguam callerent, eique mulie-

lie-

liebrem quoque ſexum olim operam dediſſe. Habemus etiam Sermones Latinos Sanctorum Franciſci, Antonii, Bernardini, ac aliorum, tunc certe recitatos, quum unam Vulgarem Linguam populus intelligeret, eâque uteretur. Habemus & Literas Petrarchae, aliorumque Latinas ad ea ipſa tempora ſpectantes. Harum ſenſum qui Latine docti erant, intelligebant; qui minime, interpretem quaerebant. Verum tanta religio in adhibendo ſermone jam antiquato, & compedes, quas tandiu ſibi imponi paſſae fuerant Occidentis nationes, tandem fracti fuerunt, ſive quod ignorantia Latini ſermonis homines ad uſurpandam quoque in ſcriptis Vulgarem impulerit, ſive potius, ut puto, quod intellexerint homines, hanc etiam aptiſſimam eſſe, & commodiorem, atque utiliorem, cui commendarentur cogitationes, & negotia vitae, ac liberalium ſtudiorum. Johannes Marius Creſcimbenius, qui originem, & progreſſum Italicae Poëſeos Commentariis ſuis illuſtravit, in eam ſententiam inclinavit, Italicam Linguam, vel ſub Friderico I. Auguſto, hoc eſt Saeculo XII. coeptam uſurpari in ſcriptis. Sed nullum certum teſtem hujuſce opinionis adfert. Adferam ego quatuor verſus, qui in Muſivo Tribunae veteris Cathedralis Ferrarienſis ad noſtra uſque tempora legebantur. Eos autem, antequam Templum illud novam faciem acciperet, collegit, & publici etiam juris fecit Cl. V. Hieronymus Baruffaldius nunc Centi Archipresbyter in Praefat. ad Poëtas Ferrarienſes; atque in Tom. VI. Opuſculor. P. Calogierà eoſdem legas.

Il Mile cento trempta cinque nato
Fo queſto Templo a Zorzi conſecrato
Fo Nicolao ſcolptore
E Glielmo fo lo autore.

Si eodem Anno inſcripti fuere hi verſus (quod praeſtare ego nolim) habes antiquum Vulgaris Linguae fragmentum. Ad haec negari certe nequit, quin ſpectet ad Annum 1122. Charta, quam Ughellius protulit Tom. IX. Ital. Sac. in Archiep. Roſſanen. Ibi fines quorumdam Caſalium hiſce verbis decernuntur, quamquam non ſatis accurate e membrana deſcriptis: *Incipiendo da li Finaudi, & recte vadit per Serram Sancti Viti; & la Serra ad hirta eſce per dicta Serra Groinico; e li fonti aqua trondente inverſo Torilliana; e eſce per dicte fonte a lo Vallone de Urſara; e lo Vallone Apendino cala a lo forno, & per dicta flumaria ad hirto* (ſcribendum puto *a dhirito, a dritto*) *ferit a lo Vallone de li Caniteli; & predicto Vallone ad hirto eſce ſupra la Serra de li Palumbe a la Criſta cuſta; & deinde vadit a lo vado drieto da Thomente; & dicta Eccleſia Sancto Andrea abe ortare unum, & non aliud. Et dicta Serra Apendino cala a lo Vallone de Donna Leo; & lo Vallone Apendino ferit a la via, che vene ad Santo Jorio, & volta ſupra l'ara de li Meracini, & ferit a la Gumara de li Lathoni &c.* Quid? quod Commentarios ſuos in Dantis Comoediam adhuc MSos concinnabat Benevenutus de Imola circiter Annum 1385. At is ſcribit, *ante ducentos Annos*, hoc eſt circiter Annum 1185. coeptam eſſe adhiberi in Rhythmis, hoc eſt a Poëtis, Italicam Linguam. Saltem extra controverſiam eſt, invectum fuiſſe Vulgaris Linguae uſum Seculo XIII. ſubſequenti, quo ſe nobis objiciunt complura monumenta literis Italicis conſignata. Senenſis olim Urbis decus Hubertus Ben-

Benvoglientus omnium antiquiſſimam proſam orationem Linguae Italicae, quam ipſe viderit, indicavit mihi, Epiſtolam ſcilicet An. Ch. 1253. ſcriptam, quae in Senenſis Civitatis A Chartophylacio adſervatur. Hanc producere juvat, orthographiâ, qualis ibi eſt, nihil immutatâ. Inter cetera vide, quam parum ſolicitus eſſet Scriptor de geminandis literis.

Epiſtola Tuti Henrici Accattapane ad Rugerium de Bagnolo pro Conrado Romanorum ac Siciliae Rege Capitaneum populi Senenſis, Anno 1253.

A Voi Meſere Rugiero da Bagnuolo per la grazia di Dio e di Domino Re Currado Capitano del Comune di Siena Tuto Arrigo Acatapane vi ſie va racomandando. Contio vi ſia, che io ſono in Peroſcia e gioſevi giovedi due die entrare ottobre con una grande quantitae di Cavaieri della Valle di Spuleto e delle Contrade di lagiuſo e quandio gionſi in Peroſcia ſi vi trovai Aldobrandino Gonzolino, unde ſapiate che io me ne voleva venire coi detti Cavaieri per chello che io voleva eſere in Siena colloro innanzi voi per vedervi e perche voi intendeſte i pati che ſono da me e dalloro anzi ch ellino vi ſcriveſero, i quali pati apaiono per carta a mano di Notajo; unde io facio contio che i pati ſono cotali ch ellino vi deano ſevire a voſtra volontà di die di notte con buoni cavalli domi di trenta 8 e di più e bene armati come Cavaieri & anno impromeſo ſelli verra neuno che non piacia che li vi deano ſatisfare e di cheſto avemo di catauno buone ricolte e rendere e dinari colla pena del dopio impero io facio contio che io me ne ſerei volentieri venuto colloro Maldobrandino Gonzollino ſi mi diſſe da voſtra parte ch io non mi partiſſe di Peroſcia anzi vi rimaneſſe per pagare i Cavaieri della Contrada, e diſemi che allui conveniva andare a Cortona per B fare la ſicurtà a i Cavaieri di Cortona; und io volendo obedire lo ci ſono rimaſo e ſtando me in Peroſcia il detto Giovedi a ſera ſi ci gionſero Abaſciadori di Radicaſano cadauno a Domino Papa a caſcione de la preda che tolta l'avete, incontanete ſi fece un Meſo e mandandolo la note a Bonifazio ad Aſiſi, e mandalili dicendo perchelli ne C fuſe più ſavio, e averevi penſato che da fare ne fuſe anziche gl Abaſciadori giogneſero innanzi Domino Papa. Cheſti di ſoto ſono i nomi de Cavaieri, che vi mando.

Subſequuntur Equitum nomina, quae omittenda cenſui. Superſunt & alia ejuſmodi monumenta. Sed & ex D iis pleraque etiam periere. Galvaneus quoque Flamma Ord. Praed. in Manipulo Florum, quem evulgavi Tom. XI. Rer. Ital. meminit ad Annum Chriſti 1288. *Bonviſini de Ripa Fratris Tertii Ordinis, qui Chronicam de magnalibus Civitatis Mediolani compoſuit*. Eumdem quoque commemorat in Chronico Majori nondum edito. E At iſte *multa Vulgaria compoſuit*, uti fidem facit ejus Epitaphium, quod Mediolani in Coenobio Fratrum Minorum Conventualium Sancti Franciſci olim ego legebam. En ejus verba:

HIC JACET FRATER BONVICINUS DE RIPA
DE ORDINE TERTIO HUMILIATORUM
DOCTOR IN GRAMMATICA,
QUI CONSTRUXIT HOSPITALE DE LEGNIANO,
QUI COMPOSUIT MULTA VULGARIA,
QUI PRIMO FECIT PULSARI CAMPANAS
AD AVE MARIA MEDIOLANI ET IN COMITATU.
DICATUR AVE MARIA PRO ANIMA EJUS.

Sed primo Rhythmis, ſive verſibus, nunc *Rime*, Italica Lingua uſurpari coepta eſt, ac ſenſim deinde & proſâ oratione. Anno 1260. Hiſtoriam ſuam Patavinam literis conſignabat Rolandinus, quem habes Tom. VIII Rer. Italic. In Prologo animadverte haec illius verba, qualia ſuppeditavit mihi Codex MStus Bibliothecae Eſtenſis. *Forte non erit inutile, vel delectabile minus aliquibus, & praecipue Literatis id, quod de modernorum injuriis, & laboribus ſcriptum per Latinum invenient, quam quod de geſtis Nobilium antiquorum audiunt per Vulgare, quod Dirimatum vulgo dicimus, & Romanum.* Heic ſermo *Dirimatus* idem eſt atque *Rhythmicus* vulgaris, *di Rime compoſto*. *Romanus* vero, qui nunc *Romanzo* appellatur. Fabuloſae enim Hiſtoriae a Francis conſtructae affluebant, in quibus *geſta Nobilium*, ſive *de' Paladini, e dell' antica Cavalleria,* narrabantur. Potiſſimum vero ad uſurpandum in ſcriptis Italicum idioma gentem noſtram fuiſſe adductam puto finitimarum exemplo, hoc eſt *Provincialium*, *Corſorum*, atque *Sardorum*.

Ad primos quod attinet, exploratum eſt, Poëtas Provinciales, quorum Vitas Noſtradamus edidit, & ſupra laudatus Creſcimbenius Italico caelo donavit, vernacula ſuâ Linguâ uſos in conficiendis verſibus plerumque Amatoriis. Per hos autem multam ſibi peperere ingenii famam, ita ut per ipſam Italiam ingenti celebritate nominis eorum Poëmata ferrentur. Porro, ut arbitror, intra Annum 1100. & 1254. floruere praecipui ex iis Poëtis; adſervat enim Bibliotheca Eſtenſis membranaceum Codicem, magni ſane aeſtimandum, in quo copioſiſſima ſylloge Provincialium Cantilenarum habetur. Et ſcripti quidem Codicis tempus ex epigraphe praefixa, ac minio exaratâ, colligitur: *In Jeſu Chriſti nomine. Anno ejuſdem Nativitatis Milleſimo ducenteſimo quinquageſimo quarto, Indictione duodecima, die Mercurii duodecimo intrante Auguſto. Haec ſunt nomina omnium repertarum Cantionum iſtius Libri.* Tum adferuntur priores verſus cujuſque Poëmatis ſub ſuo Auctore. En priorum Poëtarum nomina *Peire d' Alvergne, Peire Rogier, Zirald de Borneill, Azemar, Bernard de Ventador, Peire Vidal, Ganſelm Faidiz, Arnald de Marvoill, Folchet de Marſella, Arnaut Daniel, Bertrans de Born,* & ceteri, quorum nomina ad 113. aſcendunt. Subſequitur alter

Cata-

Catalogus hiſce verbis: *Haec ſunt inceptiones Cantionum de Libro, qui fuit Domini Alberici, & nomina repertarum earumdem Cantionum*. Occurrunt heic praeter ſupra memoratos alii non pauci Poëtae. Deinde additur tertius Catalogus cum hoc titulo: *Iſte ſunt Cantiones Francigene*, hoc eſt, ut ſupra diſſeruimus, Gallico ſermone contextae. Inter Italicos autem primi Siculi Vulgarem noſtram Linguam Poëmatis ornare coeperunt: quae felix audacia reliquos Italiae Poëtas, ac praecipue Etruſcos, ad idem praeſtandum brevi induxit. Uti jampridem ego animadverteram Lib. I Cap. III. de Perf. Poëſi Ital. teſtatur Franciſcus Petrarcha, Siculos in ejuſmodi ſtudio praeceſſiſſe reliquis Italis, & dubium reliquit, num ii a Provincialibus, an Provinciales ab ipſis mutuati fuerint uſum Linguae, ac Poëſeos Vulgaris. Sunt qui illum in ejuſmodi opinione deceptum putant, aut aliud ſonare illius verſus. Ego rem in medio relinquo. Eruperunt ergo per varias Italiae Urbes Poëtarum

A examina Saeculo XIII. quorum foetus Leo Allatius, atque ante eum Junctae Typographi typis tradidere, e quibus nonnulli invitâ Minervâ Parnaſſum intravere, alii vero egregiis coloribus Poëſim expreſſerunt, donec Florentinorum praeſertim Poëtarum curâ, Italica Poëſis ad inſigne decus aſſurrexit, quod Ingenia

B Italicorum augere in dies pergunt.

Saraorum quoque, & *Corſorum* exemplum memoravi, Vulgari ſua Lingua utentium, utpote qui Italis praeiviſſe in hoc eodem ſtudio videntur. Anno 1164. a Friderico I. Auguſto Baraſo Arboreae in Sardiniam Judex Regium titulum eſt conſequutus, teſte Morenâ, Chronico

C Piſano, atque aliis: unde ſubſequuta ſunt gravia bella inter Genuenſes, & Piſanos, uti Continuatores Caffari in Annal. Genuen. Tom. VI. Rer. Ital. fuſe ſcribunt. Eo autem regnante, Archiepiſcopus Turritanus privilegium Caſinatibus Monachis eſt elargitus, quod ex Archivo celeberrimi Caſinenſis Coenobii accepi.

Alberti Archiepiſcopi in Sardinia Turritani Charta vernaculo ſermone conſcripta, qua Monaſterium Montis Caſini eximit ab onere quorumdam cenſuum, Anno 1170.

AUxiliante Domino noſtro Jeſu Chriſto, & intercedente pro nobis Beata Virgine Dei Genitrice Maria, & Beato Sancto Petro Apoſtolo, & Beato Sancto Gavino, Protho, & Januario Martyribus Chriſti, ſub quorum protectione & defenſione gubernatos nos credimus eſſe ſalvatos. Anno Domini Milleſimo Centeſimo Septuageſimo: Ego Albertu Monachu Archiepiſcopo de Turres ki gla fhato cuſta Carta pro ca mi pregait ſu Abbate de Monte Caſinu Don-

D *no Raynaldu pro indulgere li ſus cenſu, ki davan ſos Priores de Nurr ki ac Sanctu Gavinnu pro Sancto Jorgi de Baraggie, & pro Sancta Maria de Eenor una libra de argentu, & viginti ſolidos de dinares, Kandonke benniat ſu Miſſu d' eſſo Papa, & levarende d' eſſu ki aviat Sanctu Benedictu in Sardinia. Et ego Puſco Toraive Namana in Sardinia petuli boluntate aſſu*

E *Donnu meu a Judike Barruſone de Laccon, & a Donnu Johanne Sarga Epi-*

 ſcopo

ſcopo de Sorra, & *a Domnu Coſtantine de Lella Epiſcopo de Plova ke*, & *a Domnu Attu Epiſcopo de Caſtra*, & *a Domnu Zaccaria Epiſcopo de Otha*, & *a Domnu Joanne Thella Epiſcopo de Griſarda*, & *a Domnu Goffredu Epiſcopo de Boſa*, & *a Domnu Agoſtine Arkaiprete de Sancto Gavino*, & *a totu ſos Calonicos*, & *ad iſſos par vitilis bene ſuar carente reſtauramentu Sancto Gavinu*, & *indulgere ego cuſtu cenſu*, & *iſſu Priore de Nurki Domni Raynaldum de Ficarola de Ramm de quinque homines integros ad orgatori farre ſu de Criſa* &c. *Et Ego cum boluntate de Deus*, & *d' eſſu Donnu meo Judice Paraſone de Laccon*, *e d' eſſa Mujere Donna Pretioſa de Orrubu Regina*, *e d' eſſu Fuiu Donnu Goſtantine Rege*, & *cum boluntate d' eſſos Epiſcopos ſopraſcriptos*, *e d' eſſo Arkaiprete*, *e d' eſſo Calonicos in Tulgoli cuſto Cenſu a Sancto Benedictu*, *ki ſiat nullu Archiepiſcopo pus me*, *neque nullu homine Kindali fathat kertu baytèe kinde apat pro de uſque in ſempiterrum* &c.

Et ego Panis Calidus Domini mei Regis Paraſonis Scriptor ſcripſi, & *complevi iſtam Cartam* &c.

Adeſt Sigillum plumbeum.

Haec adfero, non tantum ut prodam, conſueviſſe Sardos Acta publica conſignare vernaculo ſermone, decurrente ipſo Saeculo XII. (atque antea fortaſſis apud eos mos idem invaluerat) ſed etiam ut Lectores intelligant, quantum adhuc Latinae Linguae retineret Sardorum Lingua, ſimulque quantum ad Italicam noſtram accederet. Quod luculentius etiam appareret, ſi diligentiori curâ deſcripta fuiſſent ejus Chartae verba. Heic enim plura ſunt, quae omnino ad noſtram Linguam pertinent; & ex ipſis vocibus, quas a noſtris alienas diceres, nonnullae revera in cenſum Italici ſermonis ſunt referendae. *Ki gla ſhato cuſta Carta*, eſt *che ha fatto queſta Carta*. Subſequitur *pro ca mi pregait ſu Abbate*, ideſt *perchè*, aut *per cui mi pregò il ſuo Abbate*. Reliqua etiam, ſi accuratius deſcripta fuiſſent, nullo negotio deprehenderentur Linguae noſtrae, cum Hiſpanica tamen mixtae, conformia. Atque haec in mentem mihi revocant, quae Antonius Maria del Chiaro Florentinus in Hiſtoria Valachiae Anno 1718. adnotavit de Valacorum Lingua, quae multa retinet ex Latinis vocabulis, illuc olim importatis a Romanorum Coloniis, immo & ad Linguae Italicae modos ſeſe non raro componit. Ajunt enim. Ce ai ſcris? ideſt *che coſa hai ſcritto? N' ai facuto bine*, hoc eſt *non hai fatto bene*. *Adam Parinte al noſtro a peccatuit*, videlicet *Adamo Padre noſtro ha peccato*. *Criſtos a paſſit pentru peccatele noáſtre*, ideſt *Chriſto ha patito per gli peccati noſtri*. Quod Valachi, aliique populi fecere, pro ſuo quiſque modulo Latinam Linguam corrumpentes, ita & Sardi praeſtiterunt. Nunc alteram ſimilem Chartam accipe ex eodem Caſinenſi Tabulario depromtam.

Gun-

Gunnarii Turritani in Sardinia Judicis Charta pro Monaſterio Montis Caſini, ſcripta ejus vernaculâ Linguâ Anno 1153.

Auxiliante Domino noſtro Jeſu Chriſto, & intercedente pro nobis Beata & glorioſa ſemper Virgine Dei Genitrice Maria, & Beato Petro Principe Apoſtolorum, & Beato Sancto Gavino, Protho, & Januario Martyribus Chriſti, ſub quorum protectione gubernatos nos credimus eſſe ſalvandos. Ego Judice Gunnari di Laccon ki ſaco cuſta carta cum boluntate de Deu, & de fuius meus Barraſone Rege, & de ſa Muiere Pretioſa de Florrubu Regina ad Sancta Maria de Tergu, cum boluntate Deum; & pro remiſſione d' eſſos peccatos meos, & de Parentes meos, & pro ſervitu bonu Kiſpi in Monte Caſino, cando andai ad Sanctu Sepulcru ad ultra mare, Kaime feliciter, Abbate Raynaldo ki fuit Abbate de Monte Caſinu, & Cardinale de Roma, & pro ſa Sanctitate revidi in cuſſa Sancta Congregatione, & procamiglole ſcrun ſi anima mia, & de Parentes mios in ſuo ufficio, & in ipſas orationes cantu ſait facter in cuſſo locu, & in totu ſos atteros locos is ſero, Kencitimos l' Abbate & totu ſos Monachos. Anno Domini Milleſimo Centeſimo Quinquageſimo tertio.

Niſi me amanuenſis fefellit, Charta haec ſcripta fuit Anno 1153. Sed quid hoc rei eſt, quod Gunnarius filium ſuum appellat *Barraſonem Regem*, quum tamen, ut ſupra innuimus, is Anno tantum 1164. Regiâ coronâ ac titulo donatus a Friderico Aenobarbo fuerit? Num heic error cubat? Ne puta. Ego diverſos homines cenſeo. Nam qui Sardiniae *Judices* olim appellabantur, & praecipue antequam Piſanis aut Genuenſibus in eam Inſulam jus ac dominatio foret, *Judicum* quidem titulum ſibi ſumebant in quatuor, ut appellabant, Judicatibus Sardiniae, ſed *Regis* etiam nomen uſurpavere, & tanquam Reges, ſeu Reguli, revera a ſubjecto populo colebantur, quod ſcilicet ſui juris Principes eſſent, & a nullius Imperatoris aut Principis ſupremi ditione penderent. Vide quae jam attuli in calce Diſſert. V. *de Ducib. Italiae*. Ita ſuos Principes ſeu Reges olim Hiſpani *Judicum* titulo donavere, Luca Tudenſi teſte Aera 961. Quare apud Sardos idem erat *Judicem* eſſe ac *Regem*. Leo Marſicanus Epiſcopus Oſtienſis Lib. III. Cap. 23. Chron. Caſin. tradit, *Legatos ex parte Bareſonis Regis Sardiniae* ad Coenobium Caſinenſe miſſos, atque optima pallia *ab eodem Rege* illic oblata, precibus additis, ut ad ſe Fratres mitterentur ad Monaſterium conſtituendum. Pollicebatur ille, *maximum in Regno ſuo noſtris utilitatibus honorem*. Tum Cap. ſubſequenti narrat, ab ipſo *Sardorum Rege* traditam Benedictinis Monachis fuiſſe in Sardinia Eccleſiam B. Mariae in Bubalis. Denique ſubdit: *Hunc aemulatus ad bonum alter Rex ejuſdem Sardiniae nomine Torchytorius, fecit & ipſe Chartulam oblationis de Sancto Vincentio de Taberna &c.* Acta haec fuere circiter Annum vulgaris Epochae 1064. atque adeo centum annos, antequam alter Baraſo a Friderico I. Imperatore Regiam coronam conſequeretur. Et quoniam *Torchytorii* hujus in Sardinia Reguli facta eſt mentio, liceat mihi producere Chartam, cujus exemplum ad me

dum

dum in vivis erat, miſit humaniſſimus vir Octavius Angelus de Abramo, Patricius Piſanus, atque in eA jusdem Urbis Primatiali Canonicus. Veri videtur ſimile, agi illic de hoc ipſo Principe.

Donatio facta Eccleſiae Piſanae a Torgotore Judice Calaritano. Circiter Annum 1070.

IN nomine Dei Patris & Filii & Spiritus Sancti. Ego Judigi Torgotori de Gunali cum filiu meu Donnu Goſtantinu Fucte dictus Poteſtas de Terra Kalareſe, & cum mulieri mia Donna Precioſa de Lacon, facio hanc Karta ad Sancta Maria de Piſas; quod ego donnicalia de Palma propter Deum, & pro anima mea, & pro animabus parentum meorum do illi a Georgium Coctum cum muliere ſua, & cum filiis ſuis, & unum fratrem ſuum cum filiis ſuis, & Jacob cum muliere ſua, & filiis ſuis, & Antiochum cum muliere ſua, & cum filiis ſuis, & Johanni Macha cum muliere ſua, & filiis ſuis, & Albacu Mengone cum muliere ſua, & filiis ſuis, & Paſchaſium cum filiis ſuis, & Gitimilum cum filiis ſuis, & Minkinionem cum filiis ſuis, & Johannem Pupuſarum, & duos nepotes ſuos, & virum Bridium cum filiis ſuis, & Johannem Pera, & Petru Maca porcarium cum muliere ſua, & filiis ſuis, & Cecilia de Arzzocu Coctu, & Janiam cum filiis ſuis. Et ſemitam Severgii nomine aquâ demtâ, & manſionem Guzzonis. Et ferit ad Vadum Judicis, & eſſit ad Ruum de Cubinu ad Vium Campi de Barca, & eſſit ad Vadum Falſum, & vadit circa Vadum illud uſque ad Cornum de Mardra, & eſſit Abrucum de Teula, & areeto Tetili de Baccari. Et eſſit a Planum de Ganna. Et ſemitam Diligi Sedrui de Grutere, de Vanarta. Et tenet per rectum via ad Campum de Sidrui. Et inde ad Funtanam Deonna, & a Funtana Cucuzzada; & ferit inde ad Campum de Urgui, & vertit inde via ad Jacam de Baſili, & Anural de Iſcu. Et ferit inde ad Montem Meanum. Et aliam ſemitam Durru, intrant illi Moriinas. Et dedit illi unam pra.... durum; & dedit illi Sancte Marie Saltum de Sulammi, & Aquam de Miza de Sulammi. Integram illam dedi..... quam feci ad caſtigata. Et do illi domeſticam de Cunnetum, quam habeo cum Donnicello Comita. Et vertit ad Vadum Dareſſa. Et hanc Inſulam de Milliaria, de flumen in flumine. Et domeſtica terra apud domeſticam de Muntones de Ajena, quam partior cum Donnicello Comita. Et domeſticam de Palude de longo in Cerra de Kamurra in unum cubile, & domeſticam manſionem majori, & domeſtica de montanea. Et vineam de Baubatini. Et do illi Petrum Manca cum muliere ſua, & filiis ſuis. Et do illi donnicalia de Aſtia, Arzzocho; Macca cum muliere ſua, & filiis ſuis, & Itta nura ſua; Jorgi Macca, & muliere ſua, & filiis ſuis; Macca, & filiis ſuis; Mariani Macca cum muliere ſua, & filiis ſuis; Goſtantini Macca cum mulieri ſua, & filiis ſuis; Cipari Macca cum muliere ſua, & filiis ſuis; Goſtantinu Pulla cum muliere ſua, & filiis ſuis; Petru Madau cum muliere ſua, & filiis ſuis; Cipari Madau cum muliere ſua, & filiis ſuis; & Pulla cum muliere ſua, & filiis ſuis, & Cipari fratri ſuo; Stefani Manca cum filiis ſuis, & Cipari fratri ſuo, & filiis ſuis; Petru de Sipit cum filiis ſuis;

ſuis; & Iicu Coliu, & filiis ſuis; Nicola Coliu, & filiis ſuis; Arzoccu De Pau, & filiis ſuis; Mariani fratri ſuo cum muliere ſua, & filiis ſuis; Antiochum cum filiis ſuis; Arco de Paſcaſia cum muliere ſua, & filiis ſuis; Jorgi Pirdigi cum filiis ſuis; Petru Cucu cum muliere ſua, & filiis ſuis. Goſtantini Falla cum muliere ſua, & filiis ſuis; Gavini de Leu, & filiis ſuis; Arzoccu de Antula cum muliere ſua, & filiis ſuis; Goſtantino Arve cum muliere ſua, & filiis ſuis & Cognatu. Saltu de Sala Siannuzzat, Mienna de Pruna, & Calattudiu Serra, a deretu a Cucuru de Maſoni donniga, & Ajenna de Maſoni Doliſadru deretu a..... Dettuelu, & bennit deretu a Petra Dorrolas, & ut patet Ajenna de Fontana ſabriga la..... a deretu a Cucuru Majori, &..... Aienna de Prunas. Saltu de Conca. Riſi Annuzzat da Variola de Pellari, & Callari, & Maſoni... deretu a Giba de Gavallaris. Et tenet tu dui Baccu Majori, & a deretu ad flumen, & benit tu dui flumen deretu Abiau de Vulbiſa, & tornat a ſebe de Tennere Boi, & a deretu a Giba de Tiuskulai, & a deretu aienna de Rugi. Et tenet a Cucuru de Petra Pluma da de Ariola de Pellari da un di là Nugei. Et Saltu de Petra de Kavallat, Kiappo Aſſolus....... Kiappu cum a finis ec u cuſtu eſt Saltu de Puſtiaſtia. Et binia de Kaviga. Et do illi donnicalia de Fanari Arzoccu cum mulieri ſua, & filiis ſuis; Johanne Clopu cum muliere ſua, & filiis ſuis; Johanne de Oza, & filiis ſuis; Pellari Cordula cum muliere ſua, & filiis ſuis...... Cordula & cum filiis ſuis; Cittu de Jeſa cum muliere ſua, & filiis ſuis; Lura de Balari cum filiis ſuis; Jorgi Folloni & cum muliere ſua, & filiis ſuis; Cittu de Jeſa cum muliere ſua, & filiis ſuis; Pellari Pipia,

A *& filiis ſuis. Et ſemita de Sueriu de Fora annuzzat da Varſabia de Bau... nunis de sa Serra de Sancti Gregorii, & tornat Annigizi. Et ſemita de Monte Majori de Sueriu de....... Aiigiſe de Milukis ſi anninzzat ad ariolas de Sabeleſſi. & tenet deretu ajenna de Pauli. Et alia ſemita diligi dantas de Campiu de Zellaria. Et domeſtica de*
B *Maſone de Porcos. Et domeſtica de Serra Deureu. Et domeſtica de Pelai; & binea de Piſcina de Kalbuza. Et de illi ad Villa de Muntonis, & a Jorgi Plantas cum mulieri ſua & filiis ſuis; Petru Sanna cum muliere ſua & filiis ſuis; Francu Gatane cum filiis ſuis; Gella cum mulieri ſua & filiis ſuis; Arzoccu de Kavallo cum muliere ſua*
C *& filiis ſuis. Et ſemita de Sebollu, & alia ſemita de Sueriu de aquas, & ſemita de avena de i Ligi, & domeſtica de Paulis, & domeſtica de Spini Chriſti, & domeſtica de Via de Strada, & domeſtica de Arrazza. Et ferit ad bau de Oliaſtru. Et domeſtica de Bau de Garra, & binea de Majani de Soza, & le a de Sancto Arcan-*
D *gelo. Et non appat Zerga de Turbari Gimilioni ſi non unu aerenu ſerviat ad Sancta Maria propter Deum & anima mea & vivent cum ſervos de pauperum. Et ſunt deſtimoni Donnicellu Comita, & Donnicellu Gunnari, & Donnicellu Zerkis, & Donnicellu Arzoccu, logu Salbatori. Et ki illa devertere appat hanathema Jeſu Chriſti daba duodecim*
E *Apoſtolos, quatuor Evangeliſtas, ſedecim Prophetas, vigintiquatuor Seniores, trecentum decem & octo Sanctos Patres, & ..... inferno inferiori.*

Nulla heic *Regis* aut *Regni* mentio. *Torchytorius* tantum *Judex* appellatur. At hoc ipſum factum videas a *Turbino Judice Karalitano* in altera Charta; quam ad me miſit idem Canonicus de Abramo. Exero & iſtam.

Dona-

Donatio Tolonei facta Populo Piſano a Turbino Judice Calaritano Anno 1103.

IN nomine Patris & Filii & Spiritus Sancti, Amen. Ego Turbini, omnipotentis Dei gratiâ Judex Karalitanus, dono, concedo, & in perpetuum trado Piſanis cariſſimis amicis noſtris Toloneum de yberno & de eſtate, & de Sale, ut habeant benedictum a Deo, & a nobis. Ita tamen ut Populus Piſanus ſit amicus mihi, & Regno meo, & non offendant ſtudioſe neque me, neque Regnum meum. Hujus noſtre donationis in primis teſtis eſt Deus, deinde Gonnari Donnicellus, & Petrus, & Marianus Donnicelli, & Torcbitore ſimiliter, & Arzoccor de Curcaſo, Curatore de Ciutta, & Cunitta de Gonnale, & Zerchis de Rovo, & Ozocor de Rovo, & Conſtantino de Rovo. Et cum bona voluntate aliorum parentum noſtrorum, & totius Populi mei hoc feci. Hic etiam interfuerunt de Piſanis, Petrus filius Albizzi, & Ughicione filius Uberti, & Leo de Babilonia, & Wido Cantarello, & Tevaldinus, & Gerardus filius Petri, & Alberius, & Gerardus Pandulfi, & Rodulfinus, & alii plures. Anno Dominice Incarnationis Milleſimo Centeſimo quarto, in Menſe Majo, Indictione XI.

„ ✠ Ego Turbini, Dei gratia Ju-
„ dex in hac carta ſubſcripſi.

En ut iſte Turbinus *Judicem Karalitanum* ſeſe tantum inſcribit. Verum lege, quae ſequuntur, nempe: *ut Populus Piſanus ſit amicus mihi, & Regno meo, & non offendant ſtudioſe neque me, neque Regnum meum.* Doctiſſimus olim vir inter amicos meos, die I. Anni 1736. e vivis ereptus, D. Gaſpar Berettus Monachus Benedictinus in Diſſert. Chorogr. prae-A poſita Tomo X. Collectionis meae Rer. Italic. memorata nuper Leonis Oſtienſis verba perpendens, ſuſpicabatur interpolata fuiſſe, & a poſteris temere addita, quum primus, qui Regio titulo Sardiniae praefuerit, idem ille *Baraſo* fuerit, quem Fridericus Anno 1164. corona ornavit. Sed nulla mihi de loci hujus B veritate ſuſpicio. Immo certum futurum eſt nobis, Anno 1064. floruiſſe alterum *Baraſonem* in Sardinia Regulum, alium ab eo, qui centum poſt annos ibidem floruit. Fortaſſe Proavus ille fuerit alterius, quum conſtet, non olim minus, quam noſtris temporibus, renovata fuiſſe in Nepotibus Avorum nomina. Petrus C quoque Diaconus Lib. IV. Cap. LXVII. Chron. Caſin. haec memoriae prodidit. *Sub jam dicto Abbate Gyrardo Gunnarius Sardorum nobiliſſimus, parentum ſuorum Bareſonis & Torchytorii Regum veſtigia ſequens, cum licentia Archiepiſcopi ſui, obtulit Beato Benedicto Eccleſiam Sancti Petri in Murbei &c. Helena* appellatur illius D uxor. Circiter Annum 1112. a *Gunnario* Sardiniae Judice, ſeu Rege, facta fuit ejuſmodi donatio. Atque ex his confirmatum vides, praeceſſiſſe alterum *Baraſonem Regem*. Is autem Gunnarius non idem fuiſſe videtur cum Gunnario, cujus Chartas nuper dedi. Itaque Oſtienſis verba ſupra allata difficultate carent, eaque aperte E innuunt, Sardiniae Judices Regio titulo vel ipſo Saeculo Ch. XI. uſos, & non unum ibi fuiſſe eodem tempore Regem. Idem quoque animadvertas in Charta, quam nuper dedi, ubi

ubi *Rex Baraſo* etiam ante coronationem a Friderico factam nobis occurrit, niſi tamen duo diverſi Baraſones tunc fuere, alter *Turritanus*, alter *Arboreae Judex*. Fac tamen unus homo fuerint, & proinde petas: ſi Regio titulo Baraſo iſte jam inſignitus erat, cur eumdem a Friderico rurſus ſibi conquiſivit? Adi Chronica Piſana Tom. VI. pag. 176. Rer. Ital. Inde elucet, *Paraſonem Judicem Arboreae* a Judicibus *Turritano* & *Calaritano* gravi bello impetitum, fugam arripuiſſe, & ad Genuenſes, atque ad Imperatorem confugiſſe. Scilicet ab iis vires *ut totâ Sardineâ* potiretur; ab Imperatore verò titulum Regium petebat, ſperans, ſub nomine Imperii integram ſibi Inſulam ſubjicendam. Caffari Continuator in Annal. Genuen. Lib. 2. pag. 293. ejuſdem Tomi VI. Rer. Ital. auctor eſt, petiiſſe Baraſonem, *ut Imperator daret ei totam Sardiniam, & eſſet Solus Rex, & teneret Inſulam Sardiniae pro eo*. En quo tenderent Baraſonis conatus, & impetrata a Caeſare coronatio. Quod ſi *Solus Rex* eſſe cupiebat: ergo erant alii in Sardinia Reges. Hoc eſt erant alii Judices, nempe Calaritanus, Turritanus, Galluritanus, qui & ipſi pro Regibus habebantur. Immo idem Baraſon a Friderico jam coronatus, *Judex* adhuc appellatur in Charta Archiepiſcopi Turritani, quam nuper eduxi. Quod reliquum eſt, minime vacillare, quae de Baraſone Oſtienſis ſcripſit, neque adjectam illius Chronico laciniam ejuſmodi, ſuperſtes Charta evincet, ex Caſinenſis Monaſterii Archivo depromta, atque utinam accuratius deſcripta. Ibi mentio eſt *Deſiderii Abbatis*, qui poſtea ad Romanum Pontificatum evectus, Victor III. appellatus eſt.

Donatio duarum Eccleſiarum facta Caſinenſi Coenobio a Baraſone Sardiniae Regulo circiter Annum 1064.

In nomine Dei, & aeterni Miſeracos, & Parente Donno Barruſono, & Nepote ejus Donno Marianus in Renno, quo dictus ore, deinde Donicello Mariano, & Donicello Petro, & Donicello Comita, ſimul cum omnibus Fratres & Parentes eorum, conſiderabimus & memorabimus nobis de omnibus peccatis noſtris, & pro mercede & redemptione animae noſtrae tradimus atque concedimus Baſilica Sanctae Mariae Dei Genitricis Domini de loco, quod dicitur Gubalis, deinde Sancto Elias de Monte Sancto cum omnibus, quae modo habent, & antea, jubente Deo, dare illis potuerimus cum charitate perfecta, ſic tradimus illas Monaſterios nos hos a Baſilica & Monaſterio Sanctu Benedictus, qui dicitur Caſtro Caſino, & da Donno Deſiderio gratia Domini Abbas, *ad habendum, tenendum, atque poſſidendum, & faciendum, & de illis neceſſaria in iſos Monaſterios.*

Latinum ſermonem, quanquam corruptum, praefert haec donatio. Vulgarem vero adhibitum videas in altera, quam ſubjicio, hauſtam ex ipſius ſupra laudati Caſinenſis Coenobii Tabulario. Spectat illa ad Baraſonem, cui Fridericus I. coronam contulit.

Baraſonis in Sardinia Regis Privilegium conceſſum Eccleſiae & Monaſterio S. Nicolai de Vrgen Linguâ ejus vernaculâ circiter Annum 1182.

A

IN nomine Patris, & Filii, & Spiritus Sancti. Amen. In gratia de Deus & de Sancta Maria, & de Sanctu Petru Principe Apoſtolorum, & de Sanctu Nigola Confeſſore, & de omnes Sanctos & Sanctas Dei. Ego Judice Baraſune podeſtando totu Logu d' Arbareae ſimul cum mugera mia Donna Algaburga Regina de Logu, & Archiepiſcopu Comita de Lacon, & d' eſſos Piſcobos meos, Donnu Mauru Piſcobu d' Uſellos, & Donnu Ugo Piſcobu de Sancta Juſta, & Domnu Mariani Piſcobu de Terra alba, & totu fideles meos, & Clerigos, & Laigos de Logu d' Arbareae, cum Curiae conſiliu, & cum mia boluntade fago quiſta Carta a Sanctu Nigola de Urgen, ch' eſt poſta in Ficuſmara de chi fabricarat Judice Goſtantine Au meu, & Judice Comida Patre meus, reſſit illa a manu ſua, & ego pro anima ipſorum, & pro iſa mia & de dominu parente meu offertolla a Dominu & a Sanctu Benedictu de Monte Caſinu pro eſſer Monaſteriu ordinandu d' Abade bonu, & de Monachos honos, & ponio ello cum omnia Cartu act, & ad aver dare cum momanti, & ivi, & imateras Cortes ſuas ſiat libera. Et non apat auſu, non Judice cataer de puſme, non Archipiſcopu, & non Piſcopu, & non Priore de Monte Caſinu, non Monachu, non Comberſu, nec nulla homine mortale a levar ende d' eſſa cauſa de Santo Nigola, non de ſpirituale, ninque de temporale, nin dintro de domu, nin de foras domu Keria voluntate des Abbade, & des ſos Monachos canteſſer in Santu Nigola, & icuſta domo de Sanctu Nigola cum omnia cantu, & ad aver dare como innanti, & ivi, & ateras Cortes ſuas ſiat libera. Et non apat auſu nullu homine mortale a imparanpende nin d' eſſa cauſa pegniare de Sanctu Nigola, nin de ſos ſervos, nin de cauſa iſſoro, & ſin de l' enant d' eſſa cauſa de Sanctu Nigola da ve Galiboia ſiat Corte ſua au a ſura, au a larga, accu inde

B

aut......... pro cauſa de Regnu inne pargent ſas domos, & iſas domeſtigas, & ipſas binias, & iſſos ſaltos, & iſſas ſemidas & pradus de Cavallos ca cauſa de Regnu las caſtigent. In Mare de Sancta Juſta, & in Mare de Ponte cherant piſcare pro Judice piſchent, & una barca in miſtras, & piſchi nullu homine mortale non dellis levat, &

C

d' eſſa piſcadura d' eſſus a Rius de Kirras au Ponte de Sinniſcadi, como au cat aver dane, como innanti nemo non dellis levet nin ambilla, nin piſchi, & ſali nollis levent, ne in Ponte de Funani, nec in Piſcobuu, nec in Ponte de Sinnis cubi ſiat bolet afriare, au dare d' eſſa cauſa ſua a Sanctum Nigola au ſeru, au liberu, au malaridu, au

D

ſanu fazat illu in benedictione de Deus. Ea boluntade mia eſt. Et ſunt teſtes ipſus Deus, & Sancta Maria, & Santo Nigolao, & ego Judice Barreſone de Laccon, & Archiepiſcopu Comita de Lacon, & Epiſcopo Mauro, & Epiſcopo Ugo de Sancta Juſta, & Epiſcopo Marianus de Terralba, & de Curadores, & de homines bonos ſanctos d' eſſa terras

E

mea Donnigella Itochor, & Itichor de Lacon, & Gunnavi Doru Curadore Bonuracli Goſentine de la Curadore d' Uſellos, Petru de Serra Curadore de Frederia-

doriani de Bivachaſios, Terricu de Campu, & Golleanes ſuos.

Ego Judice Barruſone laudo & confirmo.

Ego Archiepiſcopus Comita laudo & confirmo.

Diſertis verbis Baraſo heic ſe appellat *Judicem Arboreae*, non autem *Regem*. Tum conjugem ſuam nuncupat *Algaburgam Reginam*, ut intelligas, promiſcua apud Sardos fuiſſe nomina *Judicis*, & *Regis*. Quod ſolum haeſitare me cogit, in Charta ſupra evulgata Anni 1170. *Baraſonis Judicis de Laccon* uxor appellatur *Donna Pretioſa de Orruvu Regina*, uti & in altera Charta Anni 1153. Heic autem illius uxori *Algaburga* eſt nomen. Fortaſſe Pretioſâ e vivis ſublatâ, alteram ille duxerat. Baraſonis vero filius in eadem Charta Anni 1170. memoratur *Goſtantinus Rex*. Atque idem ille eſt, qui in duabus pergamenis Vulgari pariter Lingua ſcriptis, atque a Troncio pag. 137. Annalium Piſan. (parum tamen accurate) evulgatis, ita inſcribitur: *Ego Judike Goſtantine de Laccon Rex &c.* Filius illius ita ſe ſubſcribit: *Ego Judike Baruſone de Gallur, ki la renovo cuſta Carta, ki fekit patre meu Judike Goſantine &c.* Ex quibus Chartis rurſus apparet, Sardiniae Principes appellationem *Judicis* & *Regis* olim pro uno habuiſſe. Lucem heic augebunt, quae Clariſs. Mabillonius adfert in Itiner. Ital. pag. 182. ex Archivo Camaldulenſium Fontis boni. *Exſtat in multis*, ait ille, *una Charta barbaro ſermone* (hoc eſt non abſimili a nuper evulgatis) *de donatione Eccleſiae ſancti Nicolai in Regno Sardiniae, Guidoni Priori inſcripta, conſentiente Domno Conſtantino Judice, ſeu Rege, cognomine de Laccon, & Donna Marcuſa Regina, Anno MCXIII. Sigillum ex*
A *plumbo appenſum, ex una parte caput Regis inconcinne praefert, ex alia* GOSTANTINE REGE. Alterius vero Conſtantini Regis, ejuſque patris, antiquiora monumenta evulgarunt doctiſſimi Monachi e Congreg. Sancti Mauri Martene & Durand Tom. I. Veter. Script. pag. 523. hoc eſt fundationem Monaſterii S. Georgii in
B Sardinia, quam Anno 1089. fecit *Arzo Rex* (ſi tamen vitio caret illud nomen) *& Judex Karalitanus cum uxore ſua Domna Vera, & cum Conſtantino filio ſuo*. Subſcribunt *Conſtantinus Rex & Judex*, & *Marianus Rex & Judex filius ſupraſcripti Conſtantini*. Subſequitur fundatio alterius Monaſterii Anno eodem 1089. ab eodem
C *Conſtantino Rege & Judice* facta, cui ſubſcribunt *Jorgia Regina*, & *Marianus Judex & Rex filius ſupraſcripti Conſtantini*. Ibidem quoque habes Bullam Hugonis Karalitani Archiepiſcopi, ſcriptam An. Chr. 1090. in qua Monaſterio Sancti Victoris Maſſilienſis confirmat bona quaedam, *ſicut Conſtantinus Rex & Judex Karalitanus*
D *praefato Monaſterio conceſſit*. In eodem Tom. I. Veter. Script. pag. 628. pariter habetur Diploma *Mariani Judicis ſeu Regis Caralitani*, exaratum Anno 1112. Sed & Laurentius Vernenſis, ſive Veronenſis, in Poëmate, hoc eſt Lib. I. de reb. geſt. Piſan. Tom. VI. Rer. Ital. auctor eſt, Piſanam claſſem Anno Chr. 1114. in
E Sardiniam advectam,...... *ubi Conſtantinus habebat Sedes, Rex clarus, multum celebratus ab omni Sardorum populo &c.*

Infra memoratur *Conſtantino Saltarus Judice* natus. Vide etiam, quae de iiſdem Sardiniae Regulis dixi in Diſſert. V. de *Ducib. Ital.* Neque iſta congeſſiſſe me poenitet, quae Sardorum

rum Hiſtoriae a nimiis tenebris preſſae aliquid lucis miniſtrare poſſunt. Immo juvabit & alteram Chartam addere ex laudati Caſinenſis Coenobii Archivo itidem excerptam, ex qua non ſolum evidentius conſtabit, etiam ante Baraſonem a Friderico I.

A Auguſto coronatum, alios in Sardinia Regium titulum geſſiſſe, ſed & illuſtrabitur Genealogia Gunnarii Judicis & Regis Turritani, qui primus nobis occurtit in hiſce inveſtigandis.

Gunnarius Rex Turritanus in Sardinia Monaſterio Caſinenſi, ejuſque Abbati Raynaldo S. R. E. Cardinali confirmat omnia bona a ſuis Majoribus eidem Coenobio donata Anno 1147.

*IN nomine Domini noſtri Jeſu Chriſti, Anno ab Incarnatione ejus Milleſimo Centeſimo Quadrageſimo Septimo, Indictione Decima, octavo Kalendas Julii. Si injuſta & vana poſtulantibus nullus omnino juſtus & firmus eſt tribuendus effectus, juſte & religioſe poſtulationi & maxime Dei cultorum & locorum venerta * bilium manus eſt aperienda charitatis & pietatis. Quapropter* ego Gonnarius divina diſpenſatione Turritanorum Rex & Dominus, *Vigeſimo Anno Regni noſtri Jeroſolimam pergens ad loca Sancta viſenda, ad limina Sanctiſſimi Patris Benedicti declinare decrevimus, atque petitionibus Reverendiſſimi* Donni Raynaldi Dei gratia Cardinalis & Caſinenſis Abbatis, *& Fratrum, quos illic congregatos reperimus, quorum converſatio nobis placuit, aſſenſum praebuimus, quibus etiam vinculo ſocietatis, amore & reverentia Beati Patris Benedicti, & ipſius loci, quam perſpeximus religione nos aſtrinximus, & ea quae a Praedeceſſoribus noſtris & conſanguineis, vel a quibuſcumque in Inſula Sardinea ſub Regno noſtro Turritano, Caſinenſi Coenobio quoquomodo data ſeu danda ſunt, quantum in nobis eſt, in perpetuum tenenda & poſſidenda confirmamus, ſcilicet Sanctae Mariae de Thergo Eccleſiam Sancti Petri de Gulſubi, Sancti Nicolai de Se-*

B *lio, Sancti Petri de Murchi, Sancti Michaëlis de Fernugio cum omnibus pertinentiis eorum, & Eccleſiis eis conceſſis, con ſervis & ancillis, terris & vineis, cultis & incultis, ſilvis & paſcuis, planictis, monctibus, & vallibus, molendinis, acquis, acquarumque decurſibus; quidquid praeterea glorioſae memoriae Atavus meus Baraſo Rex, & Marianus*
C *Avus noſter, Conſtantinus etiam Genitor noſter, & Marchuſa Regina Uxor ejus, & conſanguinei noſtri cum filiis & filiabus, & Comita cum uxore ſua Muſcundola, & Marianus cum uxore ſua Juſta, Pera filia Gonnarii, Conſtantinus de Carvia cum uxore ſua Jorgia, Foratus de Gentile cum uxore ſua Suſanna, nec non & alii quique fide-*
D *les, qui in eodem Caſinenſi Coenobio dederunt, abſque omni moleſtatione, dilaceratione, & conditione firma & illibata perpetuo manere volumus: Amen, Amen, Amen: Fiat, fiat, fiat: Et quis iſta Carta deſtruere aut exterminare eam voluerit, is .... & Deus nomen ſuum de libro vitae, & carnes ſuas dirumpat volatilibus caeli & beſtiis terrae,*
E *& mittat in illis Dominus mortem Papellae, & deleantur de iſto ſeculo citius, & habeat maledictionem de Deo Patre omnipotente & de ſancta Maria Matre Domini noſtri Jeſu Chriſti, & de Beato Michaëli Archangelo, & quatuor*

tuor

tuor Evangeliſtas Marcus, Matthaeus, Lucas, & Johannes. & de duodecim Apoſtolis, & de ſexdecim Prophetis, & viginti quatuor Seniores, & de trecentos & octo Patres Sanctos, qui Canones diſpoſuerunt in Nicea Civitate, & de novem Ordines Angelorum, & omnes Sanctos & Sanctas Dei: amen, amen, amen: fiat, fiat, fiat. Et ſi quis iſta Carta audire voluerit, & noſtras ordinationes placuerit, & dixerit, quia bene eſt, habeat benedictionem de Deo Patre omnipotente, & de Sancta Maria Matre Domini noſtri Jeſu Chriſti, & de Beato Michaëli Arcangelo, & de quatuor Evangeliſtas Marcus, Matthaeus, Lucas, & Johannes, & de duodecim Apoſtolis, & de ſexdecim Prophetis, & de viginti quatuor Seniores, & de trecentos & octo Patres Sanctos, qui Canones conſtituerunt in Nicaea Civitate, & de novem Ordines Angelorum, & de omnes Sanctos & Sanctas Dei: amen, amen, amen: fiat, fiat, fiat. Et ſunt Deus omnipotens teſtes primus: deinde Ego Judice Gunnari, qui hanc Cartam fieri praecepi; & Domnus Johannes Sorrentinus Epiſcopus: & Domnus Robertus ejuſdem Regis Curiae Magiſter; & Sigiſmundus filius Bulli, & Comita de Tori nepos ejuſdem; & Torchetori de Sera. Hoc totum confirmatum eſt in ſupradicta Ecclefia Caſinenſi, praeſente & praecipiente praedicto Domino Rege Gonnario, & Domno Johanne Epiſcopo Sorrentino, & Magiſtro Roberto, & aliis ſupra dictis in praeſentia Domni Raynaldi Caſinenſis Abbatis & Cardinalis, & ante praeſentiam Domni Mazzullini praefatae Eccleſiae Advocati.

Quod ego Johannes Diaconus & Curiae Notarius ex praecepto ſupradicti Domini Gunnarii Turritani Regis ſcripſi, praeſentibus his ad hoc vocatis teſtibus, ſcilicet Bernardo de Sancta Rufina, Marino de Arpino, Roberto filio de Albaneto . . . . . . maiore, Rynaldo filio Johannis de Majo. Scriptum in Menſe & Indictione ſuperſcripta.

✠ Ego Gonnarus Judex Turritanus in domu Beati Benedicti libenter ſubſcripſi.

✠ Ego qui ſupra Johannes Surrentinus Epiſcopus ſignum Crucis feci, & interfui.

✠ Signum manu ſupranominati Magiſtri Roberti Turrenenſis ſubſcriptum.

✠ Ego Comita de Thori manu mea ſubſcripſi.

✠ Ego Torquetore de Serra hoc decens ſignum manu mea feci.

✠ Ego Sigiſmundino filio Bollo ſubſcripſi.

Sed jam dimiſsâ Sardiniâ, cujus hiſtoria antiqua parum perſpecta, mihi ſaltem, eſt, in Corſicam navigatio vertatur. Ante aliquot annos Cl. Vir ſupra memoratus D. Guido Grandius, Camaldulenſis Abbas, & in Piſano Gymnaſio publicus Mathematicae profeſſor, quaſdam ad me Chartas miſit, e vetuſtis exemplis deſcriptas, quae in Tabulario Piſani Camaldulenſis Coenobii Sancti Michaëlis adſervantur. Ad Corſicam pertinent, atque ad Monaſterium Sancti Mamiliani ſiti in Inſula Montis Chriſti. Has nunc exerere placet, quales a praeclariſſimo Amico accepi, ſed profeſſione maturè praemiſſa, me heic plane caecutire, quum mihi nulla Corſicae Hiſtoria praeſto ſit, unde lumen effulgere poſſit ejuſdem Inſulae antiquitatibus. Etenim quamquam mihi ad manus fuerit Corſorum Hiſtoria a Petro Cyrneo ſcripta, & ex Codice MSto Regiae Pariſienſis Bibliothecae depromta, quam in Rer. Italicar. Collectione Tom. XXIV. jam edidi: attamen illic, quod eſt ad antiqua tempora, nihil occurrit,

rit, unde profeciſſe potuerim. Diu autem dubius, quid primo profer-
A
rem, tandem exordium ex Charta Simonis Regis cepi.

Venditio aliquot praediorum facta ab Henrico quodam, Mathildae Comitiſſae uxori Guilielmi Comitis in Corſica. Anno, ſi quidem verum ſit, 936.

IN nomine Domini amen. Nonocenteſimo Trigeſimo ..... Indictione Nona ...... regniante *Domino noſtro* Re Simone. *Manifeſtum ſit omnibus audientibus & legentibus, qualiter venerunt Domino Henrico & de alia parte Domina Matelda filia de quondam Domino Neri, Dei gratiâ Comitiſſa & uxor de Domino Guiglielmo, lo quale habitabat ad locum ubi dicitur* a Cocovello di lo Plebajo di Ampogiano. *Et iſti ſupradicti vendiderunt ſuas poſſeſſiones in* Piagia *rejacente in loco qui dicitur* Pontigio *juxta Poidigiam, quae ſunt terris cultis & incultis, boſchis & ſilvis, ideſt totum Pontigium cum ſua con ..... ſura ſeſto la fac .... & ripatico, qui in ſe remanſerunt & retinuerunt & dixerunt. Item vendimus iſtas poſſeſſiones ad vos Domina Comitiſſa Matelda per nos pro omnibus heredibus noſtris, & pro heredibus veſtris in perpetuum. Et vos promittimus per nos & heredibus noſtris non moleſtare ipſam venditam, ut ipſam habeatis & teneatis & poſſideatis, & quidquid fa-*
B
cere volueritis faciatis ab ante hodierna die. Et in merito recipimus de vobis Domina Matelda Libras LX. & tres boves boni & optimi & duo Napi argentei, & unum Copertorium de lecto valoris Librarum VII. Sic quippe inter nos bene convenimus, & amorem & talem cartam rogaverunt in manu mei Notarii.

C
Actum ad Sanctam Luciam de la Bacharada, *teſtibus Domino Riccobono Epiſcopo Acienſi, Vivanello de Floriano, Guanduccio, Domino Landolfo de Corba, Presbiter Griffo de Sancta Lucia & alii plures ibi fuerunt.*

Ego Manuellus ſacri Imperii Notarius ſcripſit.

Ignotus nobis Corſicae Rex *Simon*
D
heic erumpit. Quo tempore is floruerit, ſi notis Chronologicis fidem habere velimus, in Annum *936.* ejus aetas caderet, quo decurrebat *Indictio IX.* Alteram ſimilem Chartam adtexo.

Index Legatorum ab eadem Mathilda Comitiſſa relictorum variis Sardiniae Eccleſiis Anno 951.

IN nomine Domini amen. Nonocenteſimo Quinquageſimo Primo, Indictione VIIII. Manifeſtum ſit omnibus; memoriam recordationis facimus ut pro nullo tempore perjurium non incurrat. Qualiter videlicet Domina Matelda uxor Domini quondam Gulielmi, qui habitabat ad locum Cucuvelli, quando venit ad
E
obitum mortis ſuae, dixit coram me Notario: Ego judico corpus meum apud Eccleſiam Sanctae Mariae de Canovaria, & judico ibi meum lectum & meum mantellum & meam centuram de argento dictae Abbatiae. Item judico Eccleſiae Sanctae...... Libras XV. pro uno Calice. Item judi-

judico Eccleſiae Sancti Nicolai de Campilli Libras VII. pro uno paramento. Item judico omnes terras & poſſeſſiones, quas habeo in Pragia in loco qui dicitur in Pontigio, Abbatiae Sancti Mamiliani Inſulae Montis Chriſti. Item judico meas tunicas & meas maſſaricias & viginti cappas ad Marianam ſervitialem meam, quae ſervivit mihi annis ſeptem. Et iſta eſt mea ultima voluntas.

Actum in domo dictae Dominae in loco Cucuvelli. Teſtes Presbiter Raynuccius de Monte d' Olmo, Presbiter Nigellus de Scata, Johanello Sambuchello, Roſanello dal Querceto, & alii plures ibi fuerunt.

Et Manuellus ſacri Imperii Notarius ſcripſit.

Ego Presbyter Lanfrancus de Comitatu Mediolanenſi, Imperiali auctoritate Notarius has carthulas exemplavi de uno Libro Sancti Mamiliani Inſulae Montis Chriſti, & ſcriptas manu Domini Manuelis ſacri Imperii Notarii, & exemplavi Anno Domini MCCCLXI. Indictione XIIII. die VIII. Aprilis.

Congruit *Indictio IX.* Anno 951. Ad eadem quoque tempora ſpectat altera Charta, ubi mentio fit Berlingerii Corſicae & Sardiniae Regis. Italici enim veteres ita Berengarii nomen in Lingua noſtra uſurparunt, finitimos populos imitati.

Berengarius Corſicae & Sardiniae Rex antiquas oblationes a ſe factas Monaſterio Sanctorum Benedicti & Zenobii de Ilaria confirmat, & novas addit. Anno, ut Charta praefert, 900.

IN nomine Domini amen. Anno Nativitatis Domini Nonocenteſimo..... Indictione Quinta, XII. die Martii. Ego Dominus Berlingerius Rex, Dei gratiâ Dominus de Corſica & de Sardinia dedi, quando fuit aedificata Abbatia Sancti Benedicti & Sancti Zenobii de Ilaria in loco, ubi dicitur lo Cavo, tutto lo ſuo circulo, *quomodo eſt terminato & circumdato* da ogni parte *de noſtro proprio allodio de pater meus, & de mater mea. Et damus ad dictam Abbatiam noſtram poſſeſſionem, terras agreſtes & domeſticas, buſchis & ſilvis, caſtagnetis & nocetis, ſicut ſunt terminatae* de piede in Ficatella in Buſſo, & mette alle Saline, & mette a Sancta Junta, & mette a Verde, & mette allo Livelli, & mette in via publica *fuit Fonſtaglione*, & mette in Montalto, & falla per lo Rigone, & mette in Buſſo & mette alle Ficarelle. *Et iſtas poſſeſſiones damus vobis pro Deo de noſtro proprio, ut abeatis & doneatis uſque in perpetuum, in tali vero tenore, ut non poſſitis vendere nec alienare iſtas poſſeſſiones damus dictae Abbatiae pro anima mea & pater meus & mater mea & praedictorum germanorum meorum, damus cum licentia Domini Papae Alexandri.*

Actum in Eccleſia Sanctae Mariae de Marana. Domino Bruno Archipresbiter Januenſis Legatus in Corſica & Sardinia, & Domino Lunergio Epiſcopus Marranenſis, & Domino Nicolao Epiſcopus Accienſis, & alii plures teſtes ibi fuerunt vocati.

Ego Johannes quondam Matthaei, ſacri Imperii Notarius rogatus fui, ſcripſi, firmavi, & dedi.

Ego

Ego Buccaccius olim quondam Branchatii de Pirello Plebis Aliſani Corſicae Dioeceſis Alerienſis publicus Notarius Imperiali auctoritate coplavi ea quae ſic vidi quae intellexi nec jungens nec carens aliquid res quod variat ſenſum vel intellectum, licèt fortaſſis propter malam orthographiam, ſub Anno Domini MCCCCLIII. die XII. Auguſti.

Qui continuo monumentis hiſce acquieſceret, ad Annum 900. aut ad alium aliquem Annum Seculi X. ſtatueret Berengarium Corſicae & Sardiniae Regem; & Catalogo Epiſcoporum Accienſium, *Riccobonum* & *Nicolaum* adderet in Charta hac memoratos, uti & *Lunergium* in Marranenſium Antiſtitum album inferret, Epiſcopos Ughellio ignotos: quod reapſe factum eſt in Italiae ſacrae editione noviſſima Tom. IV. quum neſcio quis editori Nicolao Coleto, viro de literis bene merito, notitiam hanc miniſtrarit, nullis aliis tabulis fretus, quam nunc a me evulgatis. Verum ego quid plane ſentiendum ſit de hujuſmodi Chartis, decernere vix audeo. Confictas non facile credam: quotieſcunque enim de apographis agitur, amanuenſes imperiti errores creaſſe potuerunt, quos in ipſis authenticis minime deprehendas. Et fortaſſe *Buccaccius quondam Brancatii de Pirello plebis Aliſani Corſicae Dioeceſis Alerienſis Notarius*, qui Anno 1453. Chartam hanc exſcripſit, & *malam orthographiam* ibi ſe reperiſſe fatetur, eâ caruit peritiâ, qua ad intelligendam veterem ſcripturam eſt opus. Et praecipue deceptum reor in Chronologicis notis deſcribendis. Profecto ad Annum 900. nequaquam ſpectat haec Charta, ſed quidem ad Seculum XI. aut etiam XII. Verba illa animadverte: *iſtas poſſeſſiones damus cum licentia Domini* A *Papae Alexandri*. Ergo Charta ſcripta fuerit aut Alexandro II. in Romana Cathedra ſedente, Anno 1067., aut ſub Alexandro III. Anno 1172. Et mihi poſtremum hoc magis arridet, quum Johannes Notarius ſe inſcripſerit *ſacri Imperii Notarium*. Praecedentibus Seculis Tabellionum mos erat ſe appellare *Notarios ſacri Palatii*, B & a multis etiam Saeculo XIII. uſurpata eſt ejuſmodi ſubſcriptio. Formula autem *ſacri Imperii* non ante Fridericum I. invecta videtur. Hoc idem animadvertas velim in cunctis ſubſequentibus Chartis. Quamobrem praecedentes quoque duae Chartae, quae Anno *936.* & *951.* ſcriptae in Corſica dicuntur, ad poſteriora tem- C pora ſunt trahendae. Sed quis iſte *Berlingerius Rex, Dominus de Corſica & de Sardinia*, Seculo XII. recurrente? Quis ille *Simon Rex* in eâdem Corſica regnans? Nunquid omnino ficta haec nomina? Accommodare haec ad Hiſtoriam Sardorum & Corſorum, ut ut de ea parum conſtet, atque ad tempora Alexandri D III. Papae difficile poſſumus; niſi forte, quanquam tabulis deſtituti, opinemur, *Berengarium* aliquem, e Barcinonenſium Comitum ſobole, ab Alexandro III. Regnis Sardiniae & Corſicae fuiſſe praefectum, ut ita eluderentur conſilia Friderici Aenobarbi, qui in ea Regna auctoritatem ſibi tribuens, jura laedebat Romanae E Eccleſiae. Dubius, & nihil affirmans, haec profero. Interim adjungam Chartam alteram a praecedenti minime disjungendam, quam Notarius Anno 1354. ſe deſcripſiſſe fatetur, hiſce praemiſſis *Sia manifeſto a tutte perſone, che leggeranno, o che oderanno queſto ſcritto, che lo Venerabile homo Meſſere Frate Blaſio Veſcovo Alerienſe ae requeſto a me Notario infraſcripto, che*

eo, ſicome publica, dovessi trarre exemplo della Carta dello Circolo della Badia di Santo Steſano di Venaco, e d' altre Carte, che ſeguono appreſſo che A *appartenono alla ragione della detta Abbatia. Et eo così ſcripſi de parola in parola, come ſi contiene qui appreſſo.*

Donatio praediorum quorumdam facta Silverio Abbati Inſulae Montis Chriſti ab Ottone Comite in Corſica. Anno...

AD honorem Dei & Beatae Mariae & Beato Steſano & Beato Benedetto, Anno Dominicae Nativitatis Quadragenteſio ſettimo, regnando Meſſere Berlinghiero Re & Giudice. Sia maniſeſto a tutte perſone che leggeranno & che odiranno queſta Carta. Quando venne Meſſer' Otto, e Meſſer Domenico, e Meſſer Guidone de' Conti dell' Iſola di Corſica, & queſti vennono in preſentia di Meſſer l' Abate Silverio Abate di Santo Mamiliano dell' Inſula di Monte Criſto. E queſti ſopradetti Signori li dedono ſua poſſeſſione, ch' elli avevano in Venaco in l' Iſola di Corſica, che ſono caſe, caſamenti, terre, vigne, boſchi, e ſelve agreſti & domeſtiche, le quali ſono terminate & per termini ſopra lo piano chiamato lo Felice, e mette allo fiume di Riſſonica, & mette in Tavignano, & mette allo Poio dello Palazzo, & mette allo Vado delle Carcere, & mette allo Poio delle Tavole, & mette a Tuiſano, & mette allo Vado delle Rondini, con due parte dello Gualdo delle Lentigini. Et queſta poſſeſſione diamo per noi e per noſtri heredi in perpetuum. Et queſti Signori ſopradecti facta la ſopradecta donatione vennono con Meſſer lo Abate in preſentia di Meſſer Sinibaldo da Ravenna Arciveſcovo e Legato in Corſica, con ſua licentia, e con volontà di Meſſer' Angelo Conte e Signore di Corſica, e di Madonna Gilia madre ſua; & queſti feceno Monaſterio & Abadia Sancti Petri & Sancti Steſani de Venaco; & dedono e ſummiſonſi ea allo Monaſterio B *di Sancto Mamiliano dell' Inſula di Monte Criſto con tutti li ſua beni; in tali vero tenore, che quando l' Abate, overo li Frati, o li Preti non poteſſino ſtare, che la dicta Chieſa colli ſua beni deggia tornare alli ſopradecti Signori, overo alli ſua heredi & inrede. In tali vero tenore, che ogni anno debbino rendere un cavallo infrenato &* C *inſellato che vaglia Libre Sette. E quando l' Abate velit, overo li Preti voleſſino tornare, deggiano havere la dicta Abatia con tutti li ſua beni ſenza piato vel moleſtia & non peggiorati, ſotto pena della dicta poſſeſſione. Et queſti ſopradetti Signori overo li ſua heredi deggiano eſſere Patroni & Gubernatori & Defenditori contra ogni ho-* D *mo. Et queſti patroni deggiano havere vitto e veſtito, nella dicta Badia, vel in altre Chieſe di Monte Criſto.*

Actum in Marrana inanzi la Chieſa di Sancta Maria in preſentia di me Notario inſopraſcripto, & di Meſſer Sinibaldo Legato. Teſtes Prete Griſogano, Prete Antonio, & Miſſer Bonaparte, & Meſſer Manfredo di Samma, & E *altri più che ivi erano.*

Ego Philippus quondam Arricii Notarius ſacri Imperii hanc Chartam rogatus fui & ſcripſi, firmavi & dedi.

Chronologicae notae depravatae prorſus deprehenduntur. Et quum heic mentio fiat *Berlingerii*, ſive *Berengarii Regis & Judicis*, pertinere Chartam videas ad tempora, quibus prae-

praecedens ſcripta fuit. *Sinibaldus* ille *Ravennas*, qui etiam appellatur *Archiepiſcopus & Legatus* (ſcilicet Apoſtolicae Sedis) quinam fuerit, divinare nequeo. Archiepiſcopum nullum hujus nominis agnoſcunt monumenta Ravennatis Eccleſiae. Attamen ſignificavit mihi P. D. Petrus Paulus Ginannius Prior Benedictinus, Ravennae repertas fuiſſe ante paucos annos Chartas quaſdam, e quibus nonnulli Archiepiſcopi, ignoti antea Rubeo & Ughellio, erupere, atque inter alios *Petrus*, & *Bernardus* Saeculo Ch. Undecimo. Num A & *Sinibaldus* inter eos? Quando etiam ſtatuamus, referendam eſſe Chartam hanc ad tempora Alexandri III. inquirendum ſupereſt, num Notarius primus Italico prorſus ſermone ſit uſus, an eam Anno 1354. deſcribens alter Notarius, Italicum fecerit, quod antea Latine ſcriptum fuerat. Hic ſane teſtatur, ſe Chartam exhi- B bere in antigrapho, qualem in ſchedulis invenerat. Ibi vero mentio fit *Angeli Comitis, domini Corſicae, & Giliae matris ejus*. Quapropter res monet, ut alteram Chartam, ubi is itidem occurrit, e tenebris educam.

Donatio terrarum facta ab Angelo Comite Domino Corſicae Johanni Abbati Sancti Stephani Venacenſis Anno . . . .

AL nome de Dio, Amen. Recordatione facimo che all' Anno de Meſſer Domene Dio Sexto centeſimo, Indictione XI. manifeſto ſia a tutte perſone, quando venne Meſſere Angelo Conte e Madonna Gilia Conteſſa, & Madre ſua in preſentia di me Notaro infraſcripto, & fecero offertione e donatione in mano di Meſſer l' Abate Joanni Abate di Sancto Stefano di Venaco, delle ſue poſſeſſioni acquiſite, terre culte & inculte, domeſtiche & agreſte, che ſono in la Iſola di Corſica, in loco dicto Venaco, in loco chiamato Campo di Boxio, & lo Piano dello Salice, & lo Piano chiamato Tengaio, che ſono terminate per termini, judichiamo & offeriamo a queſto ſopradicto Abate per lo ſopradicto Monaſterio, che non debba giamai a noi tornare non poſſa lo detto judicato. Lo quale judicato e terre prenominate meo & di mio padre & di mia madre.

Actum alla Caſa dello Conte. Teſtimonii Salvaticcio de Sommenuccio di Valderuſtica, Prete Filippo Piovano di Ve- C *naco, & Bonteſſuruccio de Andrea, Gregorio quondam Benvenuticcello, & Angelo de Rulandi de Nebbia, queſti & altri più che furono preſenti.*

Ego Albertus Notarius ſacri Imperii hanc Cartam rogatus fui, & ſcripſi, firmavi, & dedi.

Habemus in hiſce Actis (qualiacumque ſint, me evulgare non pu- D det) *Angelum Comitem*, qui in ſuperiore quoque Charta appellatur *Dominus Corſicae*. Veri videtur ſimile, eos ipſos, qui olim in Corſica Inſula dominati ſunt, *Comitis* titulo fuiſſe quidem ornatos, ſed Regium etiam praetuliſſe nomen, Sardorum Judicum ad inſtar, quos aeque Reges vidimus appellatos. *Simon* ille *Rex*, E cujus memoria nobis primo loco occurrit, ita me Deus amet, non alius fuiſſe videtur ab eo, qui in Charta nunc adjicienda inſcribitur *Simon Comes, Dei gratiâ, Dominus Corſicae*. Iſtam ergo Chartam perpendamus.

Teſta-

Teſtamentum Simonis Comitis Corſicae, per quod multa bona confert Monaſterio Sancti Mamiliani Inſulae Montis Chriſti Anno....

IN nomine Domini amen: Hoc eſt exemplum de quadam Cartula, cujus tenor talis eſt.

A Nativitate Domini noſtri Jeſu Chriſti aeterni Dei, Anno Octavo Centeſimo Trigeſimo Sexto, Indictione V. Ex hoc publico inſtrumento notum ſit omnibus audientibus & legentibus, quod Simon Comes, Dei gratiâ, Dominus de Corſica, ſanus mente, & infirmus corpore.... Volo facere judicium de meis bonis acquiſitis, & pater meus & mater mea in preſentia Domnus Abbas Sancti Mamiliani Inſulae Montis Chriſti, & Silverii Abbas Sancti Benedicti & Sancti Zenobii de Ilaria, ubi dicitur, & in preſentia a me Notario Marco. Item judico corpus meum apud Eccleſiam Sancti Benedicti & Sancti Zenobii de Ilaria, Ordinis Montis Chriſti. Item judico meas poſſeſſiones, quas ego habeo de meo proprio allodio, & denuo acquiſito in Verde in loco, ubi dicitur a Brevone, qualiter ſunt terminate de Sedſtatii, & mette a Radone, & alle Saline, & alle Piaggine, & mette in fiume Leppiano, dicto Barchaio, & mette ad Eccleſiam Sancte Marie, excepto CCX. piagginate, que ſunt Sancta Maria de Barchaia. Item aliam poſſeſſionem, ubi dicitur Solcacomodo, terminata da Via Vallella all' altra Vallella, & caput Sancti Martini. Item aliam poſſeſſionem, ubi dicitur Filetta lo Poggo alla Chiuſa, & alla Silvella, & lo piano dell' acqua, & lo Pecaſtro, e li Ma[illegible]li, & alle Fiche le Lorete, & Acqua Viva. Et iſtas poſſeſſiones cum caſis, & caſamentis, hortis, olivis, vineis, caſtagnetis, & nocetis, melis, & peris, arboribus fructiferis, & non fructiferis, terris cultis, & non cultis, A *domeſticis, & agreſtis, ſervis, & ancillis. Item aliam poſſeſſionem in Alixiano, ubi dicitur alla Preſa allo Novale, qualiter eſt terminata ab uno latere la Valletta, ubi dicitur lo Caſile, ab alio latere la Vallella, que dicitur de lo Pino allo Martone, da capo la Via pubblica, & a piede fiume del Riſſo. In tali vero tenore uxor mea Domina Pregha* B *Comitiſſa debeat habere fructum in vita ſua, & poſt vitam ſuam debet redire ad dictam Abbatiam Montis Chriſti. Et iſta mea ultima voluntas.*

Actum in Canavarile in domo dicti Comitis. Teſtes Ubertino Judex de Corſica, Presbiter Blanco Plebano de Alixano, Presbiter Anſandino de Sancto Stefano, & Pietro Caſtaldo, & Cogel- C *lo de Monte Vajano, & Lodovico de Canavarile, & alii plures teſtes vocati fuerunt.*

Ego Marcus quondam Philippi, Notarius ſacri Imperii rogatus fui, ſcripſi, complevi, firmavi, & dedi.

Et heic vitiatas ac infidas omnino videas Chronologicas Notas. Memoratur autem in hac etiam Charta D *Silverius Abbas SS. Benedicti & Zenobii de Ilaria*, atque is fuiſſe videtur, qui in Charta *Ottonis Comitis* ſub *Berlingerio Rege* nominatur *Abate di Santo Mamiliano dell' Iſola di Monte Criſto*. Quod ubi verum ſit, parum diſtarent Simonis Comitis tempora a Berlingerii aevo. Ii tam *Comites*, quam *Reges Corſicae* appellati fuere. E Et alia quidem documenta produnt, fuiſſe olim in Corſica *Comites*, univerſae Inſulae Principes: ex quibus unum ſubſequens Charta nobis exhibet.

Querimonia Julii Abbatis Inſulae Montis Chriſti coram Rolando Comite, totius Inſulae Corſicae Domino, de variis uſurpatoribus jurium ſui Coenobii. Anno, ut Charta praefert, 719.

ANno Dominicae Nativitatis Septeno Centeſimo Decimo Nono, Indictione II. Manifeſto ſia a tutte perſone, che legeranno & oderanno queſta Carta: Quando venne Meſſer l' Abate Giulio Abate dell' Iſola di Monte Criſto, & Miſſer Placito Abate di Sancto Stefano, & Sancto Benedicto di Venaco dell' Ordine di Monte Criſto, con li ſua Frati, innanzi a Miſſer Rolando Conte, per la grazia di Dio, & Signore di tutta l' Iſola di Corſica, & innanzi a Meſſer Giulio Giudice, & innanzi a Meſſer Joanni Legato in Corſica, & altri boni homini, che ivi erano. Et lamentandoſi de ſua poſſeſſione, ch' elli avevano in Venaco, le quali ſono terminate, & per termini, che indicano li nobili Signori Alberto, e Miſſer Domenico Fratelli carnali, e figliuoli quondam Miſſer Guidone delli Signori de' Corſi. Et lamentaronſi di Martinello del Lavatogio, di Ruſtichello della Selva, & de Vollelo della Baſa, e de Somello delle Muſtoline, di Vintello di Volivo, & di Volanduccio d' Oſigia, d' Andreuccio dello Merzeno, di Salvuccio dello Moieno, de Salvuccio dello Muſuleo, & de Vivolo dello Quarceto, de Bertuccolo dello Vignale, & de Zaviccio dello Zoio. Et queſti huomini diceano, che non doveano dar ſalvo decima alla Badia de Sancto Stefano de Venaco. Et queſti dicti Abati diceano, che tutta la poſſeſſione era propria della Abadia. Et queſti Abati appreſentaro ſua Carta dinanzi a Miſſer Rolando, & a Miſſer lo Judice, & a Miſſer lo Legato. Et per queſto che videro & odiro, ſententiaro e ſcapolaro quella Poſſeſſione alli ſopradicti Abati. Et feceno comandamento, che queſti ſopradecti homini deggiano pagare Libre cento de poni Danari. Et fecero comandamento che infra tre meſi deggiano uſcire fora de queſta poſſeſſione ſotto pena di CCC. Fiorini d' oro, & da parte di Meſſer lo Legato ſotto pena de Excomunica, che infra tre meſi ne deggiano andare con tutti li ſua beni, & più non vi deggiano entrare, ſalvo ad voluntate delli dicti Abati di Monte Criſto, cum qua eſt la dicta Abadia di Venaco. Et diſeno, che queſti nobili Signori de Corſi & ſue heredi deggiano eſſere ſoi diſenſori, che ſono Padroni della decta Badia.

Actum a Fogata, ubi dicitur Marcorio, preſente me Notario. Teſtes Giorgius de Campo Merli, Vivaldino de Corſi, Albertinello de Corſi, Ficone de Boſi, Urſaciolo de Petra juxta, & altri più aſſai.

Et ego Nicolaus quondam Arrico Notarius Sacri Imperii hanc Chartam rogatus fui, & ſcripſi, firmavi, & dedi.

Et ego Leonardus quondam Laurentii Notarius Domini Legati, Sacri Imperii ibi fui, & vidi, & ſignum meum conſuetum appoſui.

Chronologicae Notae bene heic ſe habent; Anno quippe 719. decurrebat *Indictio II.* Verum quis credat Chartam tot ante Secula Vulgari Idiomate ſcriptam? Tot alias ex hiſce Chartis vidimus ſeram antiquitatem prae ſe ferentes, & nihilo minus corruptas, & ad poſteriora tempora ſpectantes. Quod unum exſculpere

pere hinc juvat, *Rolandus* iſte Comes, *univerſae Inſulae Corſicae Dominus* dicitur. Alterum Comitem ab altera Charta accipiamus.

Donatio multorum bonorum facta Monaſterio Sancti Mamiliani Inſulae Montis Chriſti a Guilielmo Marchione, Domino in Corſica, Judice Calaritano. Anno, ut Charta praefert, 1019.

IN nomine Domini amen: Anno Dominicae Incarnationis MXVIIII. Indictione Nona, VI. Kalendas Martii. Ex hoc publico inſtrumento ſit omnibus manifeſtum audientibus & legentibus, quia ego Dominus Gulielmus Marchio, & Dominus in Corſica, Judex Calaritanus, per hanc Chartulam irrevocabiliter do & trado omnipotenti Deo & Eccleſiae Sancti Mamiliani Inſulae Montis Chriſti, omnes meas poſſeſſiones, quae habeo de meo acquiſito allodio, & Pater meus, & Mater mea, vel praedictorum germanorum meorum in Curia de Ampognani Corſicae in Confinibus de Ampogniano in loco, ubi dicitur Caſſa d' Acqua; *Scilicet* Nepita, *&* Liperi, *& l'* Ibbataccia, *&* la Silvella, *&* lo Poggio, *prope ipſius Silvellae, &* lo Leccio, *&* Fiumale, *& le* Merete. *Et poſſeſſionem meam cum confinibus & terminata. Et iſtas poſſeſſiones damus vobis cum caſis, & caſamentis, caſalinis, hortis, vineis, caſtagnetis, terris cultis & non cultis, agreſtis & domeſticis, ſilvis, ſive boſchis, & maſſaritiis. Item damus vobis aliam poſſeſſionem in loco, ubi dicitur* Monte d' Olmo *cum XV. domos, & cum aliis ſuis pertinentiis cum ſuo circulo, domos meas, hortos, vineis, caſtagnetis, terris cultis & non cultis, agreſticis & domeſticis. Item damus vobis aliam poſſeſſionem, ubi dicitur* Lumiſta, *cum omnibus domos, caſamentum, vineas, caſtagnetis, hortis, ſilvis, boſchis. Item damus vobis aliam poſſeſſionem, ubi dicitur* Quareſo, *cum omnibus ſuis pertinentiis, & eam poſſeſſionem cum aquis, mola, & molana ſua. Omnipotenti Deo & praedictae Eccleſiae pro anima mea & patris mei & praedictorum germanorum meorum, do, cedo, & trado, & offero. Et ſit Domno Johanni venerabili Abati Montis Chriſti, & Monaſterio Sancti Mamiliani, &c. Alii Chartula ex parte illius Monaſterii Montis Chriſti appropriando & inveſtio. Quam meam donationem & offertionem habeatis & teneatis ſine moleſtia per vos & veſtris heredibus, &c. Nullus non habeat poteſtatem contradicere, neque moleſtare, & numquam intentionare Monaſterium Montis Chriſti, & poſſeſſionem praedictam intrare. Praecipio talem Chartam ſcribere & rogare.*

Ego Mariano Judice & Imperatoris Notarius.

Actum in Sala in Palatio dicto Domino Marchio, praeſenti *Landolphinus filius Guglielmo, Stephanus filius Jacobi, Falcone quondam Barſochii, & Muccio quondam Guidonis, & plures boni homines.*

Indictio IX. quae heic legitur, aliena eſt ab Anno MXIX. Quidquid ſit, tenemus heic *Guilielmum Marchionem, Dominum in Corſica, & Judicem Calaritanum*. Et dum verax Charta ſit, fortaſſis ille unus ex iis Marchionibus fuit, de quibus multa ego attuli in Antiquit. Eſten. Certiorem quoque me fecit doctiſſimus Vir Joſeph Marchio Malaſpina, Conſiliarius Caeſareus, & Sancti Marciani Der-

Derthonenſis Abbas Commendatarius, Marchionibus Malaſpinis quibuſdam contigiſſe dominari in Corſica; atque hoc ab ipſo confirmatum iri ſpero, ſi quando Hiſtoriam nobiliſſimae Familiae ſuae is luce donabit. Sed jam erumpat alter Corſicae Dominus in ſubſequenti Charta.

Hugo Marchio, Dominus Corſicae, & Judex Calaritanus, multa donat Eccleſiae Sanctae Mariae de Canovaria, & Simoni Abbati Inſulae Montis Chriſti, Anno, ut Charta habet, 1021.

IN nomine Domini. Amen. Anno Domini MXXI. Indictione III. Martii VI. Ex hac publica ſcriptura ſit omnibus manifeſtum audientibus & legentibus, quod ego Ugonus Marchio, & Domino de Corſica, Judex Calaritanus, quia per hanc Chartulam do & trado & offero omnipotenti Deo & Eccleſiae Sanctae Mariae de Canovaria omnes meas poſſeſſiones, quas habeo allodio ſive eſſequtione patris mei, vel predictorum germanorum meorum legentia meo acquiſita in loco, ubi dicitur alla Cappanna, domos, caſamentis, caſalinis, hortis, vineis, caſtagnetis, arboribus fructiferis, & non fructiferis, agreſticis, & domeſticis, cum omnibus ſuis pertinentiis. Item damus vobis aliam poſſeſſionem in loco ubi dicitur Rabagium, cum pertinentiis ſuis, caſis & caſamentis, & omnia, quae ad ipſum caſamentum pertinent. Item dedit tibi aliam poſſeſſionem in loco, ubi dicitur alla Verdeſe, domos, caſamentis, & caſalinis, hortis, vineis, caſtagnetis, olivis, & nocetis, terris cultis, & non cultis, agreſtis, & domeſticis de plano & monte cum omnibus ſuis pertinentiis. Item damus vobis aliam poſſeſſionem in loco, ubi dicitur Caſanova, cum domos, & caſamentis, & caſalinis, hortis, olivis, vineis, caſtagnetis, terris cultis, & non cultis, agreſtis, & domeſticis de plano in monte, cum omnibus ſuis pertinentiis de Gargalo a Gargalo in omnibus ubi invenire poſſunt. Item damus vobis alias poſſeſſiones cum domos, & cum omnibus ſuis poſſeſſionibus in loco, ubi dicitur Erbaia. Aliam poſſeſſionem la Croce, & lo Sancto, cum domos, & caſamentis, vineis, hortis, nocetis, caſtagnetis, terris cultis, & non cultis, maſſaritiis, ſervis, & ancillis, & iſtarum, ſive olivetis, cum earum pertinentiis, cum aquis Acchiola molaria ſua. Omnipotenti Deo, & praedictae Eccleſiae Sanctae Mariae de Canovaria pro anima mea, patris, & famulorum germanorum meorum, do & trado & offero irrevocabiliter, & licite Domno Simoni venerabili Abbati Monaſterii Sancti Mamiliani Montis Chriſti, & Rector Abbatiae Sanctae Mariae de Canovaria per hanc Chartulam, in ipſa Abbatia recipienti. Et de proprietate veſtio tali jure & pacto & conditione, ut vos, & veſtris ſucceſſoribus pro Eccleſia & Abbatia omnia habeatis, & teneatis cum poteſtate, & proprietate noſtra. Tamen non habeatis in aliquo modo vendendo ea, nec alienando ab aliquo modo, vel ſucceſſores veſtri, ſed ſemper omni ſucceſſores ſint propriae dicti Monaſterii, & Eccleſiae utilitatis, eam habeatis, & teneatis uſque in perpetuum. Et trado, & offero praedicta omnia praedictarum intratarum ex parte Eccleſiaſtica. Talem Chartam omnia ſcribere rogavi pro me Ruberto Judice Notario Domini Imperatoris.

Actum

Actum in domo Pandolfini, praeſentibus Alberto filius Ugolino de Mariano, & Falcone quondam Lamberti de Campolori, Gratiano quondam Ugonis de Monte, & Bernardo de Bonfigli de Ampugnano, & alii plures teſtes inde rogati.

Ego Rubertus Judex Imperiali Notario rogatus fui, firmavi, & dedi.

Anno 1021. decurrebat *Indictio III.** & niſi velimus adnotatam fuiſſe in A authentico *Indictionem IV.* amanuenſem vero pro *IV.* (quod facile fieri poteſt) legiſſe *III.* heic pariter vitiatas Chronologicas notas fateri neceſſe eſt. In altera Charta, quam evulgare ſuperfluum puto, is appellatur *Dominus Ugonus, Dei gratia, Marchio Maſſae, Domino de Corſica, & Judex Calaritanus.* Hiſce addo duas B alias Chartas ad *Rogerium totius Corſicae Dominum* ſpectantes.

Oblatio multarum terrarum facta Mauro Abbati Inſulae Montis Chriſti a Rogerio Comite Domino Corſicae. Anno, ut in Charta legitur, 981.

IN nomine Domini amen. Anno a Nativitate Domini Nongenteſimo Octuageſimo Primo, Indictione IX. die VII. Martii. Ex hoc publico Inſtrumento ſit omnibus manifeſtum audientibus & legentibus, quod ego Dominus Rugerius, Dei gratiâ, Dominus de tota Corſica, quia per hanc Chartulam inrevocabiliter inter vivos do, & trado, & offero ſimul cum uxore mea Pantaſilea, omnipotenti Deo, & Eccleſiae Sancti Mamiliani Inſulae Montis Chiſti, ſolum hoc pro remedio animarum noſtrarum, & anteceſſorum, in manu Domini Mauri Abbatis Monaſterii Sancti Mamiliani Inſulae Montis Chriſti, omnes meas poſſeſſiones, quas habeo in loco, ubi dicitur lo Reggentem in flumine de Sclo, qualiter eſt terminata per terminis da piede lo Ponte della Leccia, *& da capite* lo Caſtellazzo, *ex latere* la Strada & lo Molino & lo Gargalo de Caſa Luna. *Quae ſunt caſis, & caſamentis, molendina, terris cultis, & non cultis, vineis, peris, & melis, cum omnibus arboribus fructiferis, & non fructiferis, & ſilvis, agreſtis, & domeſticis. Item damus vobis* lo Piano dello Cerchio, *quomodo* C *circumdatum eſt per ſuos confines. Et hanc meam donationem, & offertionem habeatis, & teneatis ſine moleſtia per vos, & per veſtros ſucceſſores. Quod nullus non habeat poteſtatem contradicere, neque moleſtare, & numquam intentionare Monaſterium Montis Chriſti, & poſſeſſionem ſupradictam intrare contendere. Et ſupradictus Abbas poſſit* D *facere de ſupradictis poſſeſſionibus tamquam de propriis dicti Monaſterii Montis Chriſti. Dictus Dominus Rogerius rogavit me Landulfus Imperiali auctoritate Notarius rogatus fui, & rogavi.*

Actum in Eccleſia S. Salvatoris de l' Aquaio. Teſtes Ambroſius Epiſcopus Alerienſis, & Dominus Andreas quondam Ruberti de Coſtis, & Johannes E *quondam Baſilii de Muſileo Canſinche, & Alberto quondam Petri de Amandaſchis, & alios plures bonos homines rogatos.*

Ego Fregolinus de Pero Plebibus Tavaniae, Notarius ſacri Imperii hanc Chartulam copulavi & ſcripſi, & traſſi de una Charta membrana ſcripta de mano del ſupradicto Notaro. *Landulfus.* Come trovai così *ſcripſi neque jungens, neque carens. Cum bona fide*

* IV. non III. ut oratio decurrat, legendum eſt. Anno quidem 1021. Indictio IV. adhaeret.

fide feci, ſalvo ſe fuſſe ſillaba o parola. E queſto abbio fatto alli preghi di Don Paulo Abate di Santo Mamiliano *Inſulae Montis Chriſti*, *praeſentibus teſtibus* Franceſco da Saja, A & Jacopo, & Mariano, tutti di Filetta. Et queſto fu nell' Anno del Signore MCCCLVI. *die VIII. Auguſti* nel Caſtellazzo di Caſincha. *Signum meum appoſui conſuetum.*

Altera donatio, eidem Monaſterio Inſulae Montis Chriſti facta ab eodem Rogerio Comite. Anno, ut in Charta habetur, 1039.

IN *nomine Domini amen. Anno Dominicae Incarnationis MXXXIX. die X. Auguſti. Per infraſcriptum publicum ſtrumentum ſit omnibus audientibus & legentibus, quomodo & qualiter venit Domino Ruggeri Comes in praeſentia me Notario infraſcripto, & teſtibus infraſcriptis, ſanus mentis & corporis ſui, pro remedio & ſalute animae ſuae, & parentum ſuorum, dono & concedo* allo dicto Monaſterio *Sancti Mamiliani Inſulae Montis Chriſti, terrae, quae ſunt prope Allodio, & dovicie de ſupraſcripto Domino Comes Rogerii. Hoc eſt* Arnoſa, col Poccio arenoſo, *& Plano Brincecoli*, & lo Podio delle Mortelle; *quomodo ſunt terminata* da via publica, & mette alla Bertolaccia, & deſcende *per Senone uſque in* Petra roſſa, & mette in Gargalo Cocciapanio, *& Drinetro Sancti Marcelli*, & mette in mare. *Et* l' altri *latere Savagene*, & mette alla Ficareſe, & mette in mare, *ſalvo reſervato infra* detto Circolo & Dovico *Sancti Laurentii*, *& lo* Dovico *de Sancto Vito de Gergono*, come *determinati ſunt*, *& manifeſti ſunt in conceſſione facta per dicto Domino Comes a dicto Monaſterio. Dedit & conceſſit dictas poſſeſſiones cum terris cultis, & non cultis, buſchis, ſilvis, in revocando pro ſe, & ſuis heredibus omnem rationem, quod habere potuiſſent in dictis poſſeſſionibus; facit plenam ratificationem pro ſe & ſuis heredibus uſque in perpetuum do-* B *nec &c. teſtibus infraſcriptis. Et dictus Dominus Comes juravit ad ſancta Dei Evangelia per ſe & ſuos heredes de non venire con charta, ſine charta, vel cum ingenio contra ſcripturam ſupraſcripte poſſeſſiones. Et facit plenam refutationem in manu dicti Abbatis Montis Chriſti. Dictus Abbas poteſt facere de ſupraſcripte poſſeſſiones tamquam de proC priis dicti Monaſterii Montis Chriſti. Domino Ruggeri Comes rogavi me Preſbiter Landolfus Imperiali auctoritate Notarius rogatus fui & rogavi.*

Actum in Eccleſia Sanctae Mariae de Canovaria. Teſtes Johannes & Marinus Boſus, Ambroſius Aſimucello, & alii plures homines rogati.

In prima ex hiſce Chartis conD gruit *Indictio IX.* Anno 981. ſed quum ſubſequens Charta, quae ſcripta dicitur Anno 1039. ad eumdem *Rogerium Comitem* ſpectet, ac praecipue quum utramque exaraſſe deprehendatur *Landulfus Imperiali auctoritate Notarius*: tantum temporis interceſſiſſe non potuit inter unam & alteram; atque adeo in alterutra ex his E corruptas eſſe Chronologicas Notas ſuſpicari cogor, niſi ſtatuamus, Rogerium primum ab altero diverſum fuiſſe.

Sed quae mea tandem opino ſit de hiſce Chartis, fortaſſe percontetur Lector. Jam ſupra monui, nullam mihi ad manus eſſe Hiſtoriam Sardiniae & Corſicae ab erudito quopiam Scri-

Scriptore concinnatam, quae res antiquas earum Inſularum tabulis & monumentis vetuſtis egregie, ut opus eſſet, perſequatur. Certe vel antiquis temporibus excogitari poſſunt Principes in utraque Inſula dominati. Ut enim ex Annalibus Francorum conſtat, Anno 828. Bonifacius Tuſciae Comes, *cui tutela Corſicae Inſulae tunc erat commiſſa, aſſumto ſecum fratre Berethario, & aliis quibuſdam Comitibus de Tuſcia, Corſicam atque Sardiniam parvâ claſſe circumventus, quum nullum in mari piratam inveniſſet, in Africam trajecit &c.* Ergo tunc Sardinia & Corſica jugum Sarracenorum nondum ſubierant. Circiter Annum 852. complures Corſorum turmae ad Leonem IV. Papam confugere quod Sarracenorum incurſiones diutius ferre non poſſent. Novas illis ſedes Pontifex miſericordiâ motus, Anaſtaſio teſte, aſſignavit. Sed ne tunc quidem Barbaris ea Regna ceſſere; neque cum Eminentiſs. Baronio in Annal. ad eumdem Annum 852. cenſendum eſt, Sardos Inſulam ſuam omnino deferere coactos, quòd circiter ea tempora *Vicus Sardorum* Romae fuiſſe deprehendatur. Erat & ibi *Vicus Saxonum:* & quid inde, amabo, inferas? Dubitationem quoque omnem amovet idem Anaſtaſius Bibliothecarius ſcribens in Vita Nicolai I. *de Inſula Sardiniae* circiter Annum 865. relationem veniſſe, *quod Judices ipſius Inſulae cum populo gubernationibus ſuis ſubjecto, cum proximis ac ſanguinis ſui propinquis inceſtas & illicitas contraherent nuptias.* Quare illuc Legatos Pontifex miſit, ut hujuſmodi morbo medicinam afferrent. Quae verba evincunt, vel tunc in Sardinia Principes populi, eoſque Chriſtianos, floruiſſe, & eâdem *Judicum* appellatione diſtinctos, quam

A in ſubſequentibus Saeculis conſervatam ſupra vidimus. Seculo poſtea XI. Mugetus, ſive Muzaitus, Sarracenorum Rex utramque Inſulam invaſit, & gravem Chriſtiano populo tribulationem intulit. At eum inde brevi Piſanorum & Genuenſium vires exturbarunt, ut habemus in Chron. Piſan. & in Annal. Caffari Tom.
B VI. Rer. Italic. Ac proinde Gregorius VII. Papa Lib. V. Epiſt. IV. Anno 1077. ſcripſit ad Epiſcopos & viros nobiles *in Inſula Corſica* conſiſtentes, dolens, eos, qui illam hactenus tenuerant, nihil ſervitii, nihil fidelitatis beato Petro exhibuiſſe. Idem Pontifex Epiſt. 10. Lib. 8. dedit ad *Orzocbum Judicem Calaritanum* in Sardinia, quod Archiepiſco-
C pum radere barbam coëgiſſet. Quare locus etiam ſuſpicandi foret, Chartas hactenus evulgatas ad remota Secula pertinere potuiſſe. Attamen veri mihi videtur ſimilius, ſi non omnes, ſaltem pleraſque, referendas eſſe ad Seculum XII. immo & ad XIII. Neque aliud ſuadet Notarii
D ſubſcriptio, ſupra adnotata, & *Dominos* frequenter appellari illuſtres viros, & cognomina nominibus addita. Ad haec ſunt mihi & aliae duae Chartae (eas, ne nimius ſim, non exero) quarum altera, ſcripta, ut ibi legitur, Anno 1209. donationem continet factam Monaſterio Montis Chriſti ab *Amaldo Comite de confinibus Corſicae.* Altera vero exarata di-
E citur *Anno MCCLX. Indictione Quincta* (& heic in Chronologiam peccatur) in qua *Domino Rinaldo Marcheſe quondam Ugonis, qui fuit ſimiliter Marchio, dedit & conceſſit* eidem Monaſterio *tota la Villa della Veſolaccia &c.* Non alius fuiſſe videtur *Hugo* iſte *Marchio*, quam qui ſupra nobis occurrit, quum tamen is Anno

1021. floruiſſe dicatur, ejus vero filius Anno 1260. Imperitis amanuenſibus tribuendum eſt, quod in hiſce Chartis (eas autem ab impoſtoribus profectas fuiſſe perſuadere mihi neutiquam poſſum) pro germana veri facie multiplex confuſio appareat. Erunt haec fortaſſis uſui alicui, ſi quando Sardiniae & Corſicae Hiſtoriam aliquis illuſtrandam ſibi ſumſerit.

Ceterum, ut eo denique regrediamur, unde diſceſſimus, qualeſcumque ſint hujuſmodi Chartae, & Notariis ſubſequentibus tribui poſſit quidquid ibi eſt Italicae Linguae, attamen poſſunt & ipſae indicio eſſe, Corſicam & Sardiniam, ante reliquas Italiae Provincias, uſas Vulgari Lingua fuiſſe in publicis Actis A conſcribendis, aut ſaltem Latino ſermoni multas interſeruiſſe Italicae Linguae voces & formas dicendi. Proinde finitimorum exemplo Vulgaris Lingua noſtra, quae uſque ad Seculum XIII. in ore tantum hominum verſabatur, vivere etiam coepit illo ipſo Seculo in Libris & ſcriptis. Ea verò Florentinorum potiſſimum B ſtudio deinde expolita, ſummum honoris locum in Europa conſequuta eſt atque retinet. Manent tamen & hanc ſua fata; Secula quippe venient, quibus ipſa quoque in ſenium verget, & excidet. Quid enim ſtabile, quid diuturnum in fluxis hominum rebus, & praecipue in vocibus? Latinae & Graecae Linguae fu- C nera intuemur: temere meliora ſperemus de nobis.

DE

DE ORIGINE,

S I V E

E T Y M O L O G I A

ITALICARUM VOCUM.

D I S S E R T A T I O

TRIGESIMATERTIA.

DISSERTATIO
TRIGESIMATERTIA.

IN praecedenti Diſſertatione de *Origine Italicae* florentis *Linguae* latiori quodam excurſu egi; nunc mihi preſſius aliquid addendum de *Origine Italicarum Vocum*. *Etymologiarum* ſtudium & cura vulgo indocto prope inanis labor videri ſolet, quaſi exiguus Eruditionis fructus inde conſequatur. Sed aliud eſt Sapientum judicium; nam ut in mores antiquorum univerſos fertur Eruditionis amator, ita etiam amat dignoſcere, unde ſermonis ſui copioſa ſupellex originem traxerit. Laudati ſunt ea de cauſa multi ex antiquis, iique inſignes Scriptores. Quinctiliano etiam teſte Lib. I. Cap. 6. *Continet in ſe Etymologia multam Eruditionem*. Quapropter ad hocce ſtudium ſe contulere, & non mediocrem ex eo voluptatem retulerunt ac laudem ambo Scaligeri, Lipſius, Salmaſius, Meurſius, Martinius, Johannes Gerardus Voſſius, Du-Cangius, viri magni, Guillielmus Somnerus, & Hic-Keſius, ut Beccanum hominem ſomniis deditum, Covaruviam, Caninium, Nicotium, aliosque praeteream. Poſtremis etiam hiſce temporibus, poſt Leibnitium, & Schilterum viros Clariſſimos, & de Germanica Lingua optime meritos, in Etymologiis Linguarum vulgarium famam ſibi comparavit Johannes Georgius Eccardus inter Germanos vir ſpectatae eruditionis. Ad Linguam vero Italicam quod ſpectat, ejus originem, atque Etymologias vocum, multi illuſtrandas ſuſcepere, nempe Caſtelvetrus, & Taſſonius Mutinenſes, Cardinalis Bembus, Accariſius, Monoſinius, Celſus Cittadinius, Carolus Datus, Franciſcus Redius, Antonius Salvinius, & praecipue Octavius Ferrarius, atque Aegidius Menagius, quorum poſtremus, etſi gente Gallus, noſtram tamen Linguam illuſtravit, edito Opere, cui titulus *Le Origini della Lingua Italiana*, Anno 1685. Verùm liceat mihi dicere, multa deſiderantur in iis, qui hactenus vocabulorum noſtrorum originem ſunt perſequuti. Nimis enim facile ſibi perſuaſere docti viri, vix ullam vocem ſe nobis offerre, quae aut ex Graeciae, aut ex Latii fontibus non ſit arceſſenda. Hercle falluntur. Sunt & aliae gentes, apud quas expiſcandum eſt, & unde certo colligitur non exigua meſſis vocum nunc in Italia uſurpatarum. Neque meliorem viam iniere alii, quibus viſa eſt Lingua noſtra multum mutuata ex Provinciali Dialecto, aut ex Hebraica. Ex Aramaea quoque Lingua ſomniavit Giambullarius effluxiſſe vocabula multa Lin-

guae

guae noſtrae. Verum longe minus quam credimus, ex Graecis accepimus; pauca e Judaeis; & quae pauca ex Gallia Narbonenſi rectâ ad nos venere, in Scriptorum potius, quam Populi uſu ſervantur. Itaque mea ſententia eſt, ſolertius quam hactenus factum ſit, inveſtigandas eſſe Septentrionalium Populorum, immo & ipſorum Arabum Linguas, ut complurium vocum noſtrarum fontes detegamus. Nimirum & iſti Populi, aut quod ſedem diu in Italia tenuerint, aut quod commercio & mercaturâ ſeſe majoribus noſtris ſaepe conjunxerint, non exiguam ſuarum vocum manum in Linguam noſtram intulere. Pudeat fortaſſis aliquos petere e Barbaris gentibus ejuſmodi ſubſidium, non ſecus atque nonnullos pudet ſuae gentis exordia agnoſcere a populis Borealibus: quaſi decus tantummodo ſit e Trojanis, Graecis, ac Romanis ſanguinem ſuum duxiſſe: quae vetus inſania eſt. Sed nos ultra aequum delicatuli inanibus phantaſmatis paſcimur, & veritate neglectâ, aut etiam contemtâ, umbras illius interdum imprudenti ſtudio conſectamur. Nobis contra agendum eſt, ut non quod placet, ſplendidiuſque videtur, ſed quod verum eſt aſſequamur. Quamquam & magno in honore olim Arabes fuere; Germanica vero natio non nunc ſolum, ſed & antiquiſſimis temporibus nobiliſſima fuit. Addo etiam, quamvis ex abjectiſſimis populis eduxiſſet Lingua noſtra varias voces, quid hoc quaeſo ejus gloriae obeſſet? Ex quo vocabula illa ad nos immigraſſent, noſtraque evaſiſſent, cum nobili Lingua commixta nobilitatem accepiſſe dicenda forent. Plato quoque in Cratylo ſuos Graecos jamdiu monitos voluit, *quoties Graecorum nominum origo apud ipſos Graecos non invenitur, a Barbaris petendam, a quibus Graeci vocabula multa ſumſerunt*. Antiquiſſimum nempe eſt inter ſe Linguarum commercium; migrationes vero vocum, non ſecus ac populorum, dum intenti ſimus, facile deprehendemus.

Ergo operoſius inquirendum, quibus ex fontibus Vulgaris noſtrae Linguae voces manarint. Nonnullas profecto nobis contribuerunt Hebraei & Graeci: quam in rem quia multi, & latius etiam, atque confidentius quam par eſſet, inquiſierunt, propterea miſſum hoc facio. Nullus autem ambigendi locus eſt, quin praecipue Italicarum vocum maſſa educta fuerit e Latinorum Lingua; ac proinde noſtram Linguam Latinae filiam non ſolum jure poſſumus, ſed opus eſt appellare. Retinuimus innumeras voces, phraſes, & dictionis ordinem in pleriſque, ita ut vel populus indoctus in humili ſermone Latino & verba & ſenſus quandoque intelligat. Animadverte tamen, etſi Vocabularium Florentinum tot voces collegerit ex Latio ad nos profectas, multas tamen eſſe, quae neque verba Populi Italici, neque Etruſci dicenda ſunt. Nimirum docti viri pro ſuo arbitrio, aut pro neceſſitate explicandi ſuam doctrinam ſubtileſque cogitationes, aut ad Eloquentiae pompam, nova verba, novaſque phraſes procuderunt atque procudunt, aut potius ea ex notiore Latinorum Lingua, finitimiſve etiam ex Linguis mutuati ſunt. Hiſce vero additamentis raro aut nunquam utitur Populus reliquus; immo ne illa quidem ut partem propriae Linguae agnoſcit. Ad haec facile nequaquam ſtatuas, Linguam alicujus gentis praecellere alteri copiâ ac ubertate vocum. Extollunt nonnulli hac de cauſ-

sâ

sâ Graecam, Arabicam, Germanicam &c. Equidem mihi videre videor, quemlibet cujuſque Urbis Populum ad uſum loquelae ſuae fere ſemper habere veluti definitam quamdam vocabulorum maſſam, Synonimis etiam multis redundantem. Is Vocum & loquutionum uſitatarum cumulus uno tempore ſermonem populi cujuslibet conſtituit. Eruditi duntaxat, ingenio non vulgari praediti, & qui praecipue Linguas eſteras novere, complures alias ultra numerum illum efformant ac uſurpant. Quod ergo ingens Vocabulorum copia genti uni tribuatur, non inde ſequitur, quamlibet ejuſdem gentis Urbem tantâ ſegete in uſu ſermonis ſui uſam fuiſſe; ſed quidem ex univerſae Gentis illius, & tam ex indoctorum, quam doctorum loquelâ confectum fuiſſe tam opulentum verborum promtuarium. Cuicumque enim Civitati fuit ſemper, ac erit ſua peculiaris Dialectus, & Vocum aliquot, ſive paucarum ſive plurium uſus, quo ceterae Urbes caruere, aliis ſuis & ipſae propriiſque vocibus inſtructae. Itaque quo latius ſeſe protendit Natio aliqua ejuſque Lingua, majorem quoque deprehendas in ea Vocum abundantiam: quae dici quidem poſſunt Voces Gentis illius, ſed non omnes ſunt ſingularum Urbium Gentis ejuſdem Voces. Ego in Mutinenſium Dialecto incredibilem copiam deprehendi ejuſmodi vocum, quas Florentini penitus ignorant. Parem fortaſſis & alii in ſuis Urbibus aut Provinciis animadvertent. Profecto qui Vocabularia Graeca ſibi contexenda ſumſere, non unis Athenis uſurpata Vocabula, neque unius Seculi collegerunt; ſed etiam congeſſere ex pluribus Seculis, atque e Scriptoribus univerſarum Urbium, quae olim Graece loquebantur. Ideſt non tantum ex Graecia & Macedonia, & Inſulis Aegaei maris, ſed & ex Urbibus compluribus Aſiae, & Aegypti, quarum ſingulis peculiaris Dialectus, voceſque peculiares fuere. Ita opulentum penus Graecae Linguae docti viri inſtruxere. Quod etiam de Arabica dicendum, quae olim latiſſime dominata eſt. Ad Italicam Linguam redeo, filiam profecto Latinae, atque ex iſtius quidem corruptione natam, ſed nihilo ſecius nobiliſſimam atque formoſam. Minime vero excogitandum, Linguae noſtrae voces ex eo fere ſemper fonte petendas. Ne ipſi quidem Romani, dum rerum domini eſſent, obſiſtere poterant, ne in ſuam Linguam peregrinae & barbarae voces irreperent: quanto ergo facilius in noſtram illapſae fuerint poſt tot Seculorum curſum, & ex quo gentes ipſae Barbarae ſuos lares huc conferciſſime tranſtulere, & ex quo diuturnum commercium fuit inter Italiae populos, ceteroſque ei finitimos, immo & longinquos mercaturae cauſsâ nobis familiares & notos? Proinde nulla eſt Italiae Civitas, cui praeter Voces communes univerſae Linguae noſtrae non ſint & aliae peculiares (uti etiam propria Dialectus eſt) aut ex Latino, aut ex conterminis gentibus deductae, quas in aliis Urbibus fruſtra quaeras. Sunt & aliae Voces uni ex Italicis Provinciis communes, quibus Provinciae reliquae carent; neque enim Tuſcorum aut Neapolitanorum voces quaslibet populi Lombardiae uſurpant, uti neque noſtras illi. Ex his autem tum communibus, tum peculiaribus Vocabulis nos majorem partem a Latina olim florente Linguâ accepimus; nonnullas majores noſtri procuderunt; reli-

reliquas alii Populi occaſione aliqua interveniente in haſce terras invexere. Immane Vocabularium contexeret, qui univerſas Italicarum Urbium & Populorum voces in unum cogeret.

Et primo opinari poſſe mihi videor, adhuc in Italica Lingua, ejuſque variis Dialectis, multas contineri voces, quibus ante Latinorum, ſive Romanorum dominationem uſi ſunt antiquiſſimi felicis hujus telluris incolae. Heic enim ante Romanos dominati ſunt vetuſtiſſimi quidam populi, Indigenae, Phoenices, Etruſci, Heneti, Ligures, Galli, aliaeque gentes, de quibus egit Cluverius in Italia ſua. Incertum, quantum a Latina Lingua diſſideret Sabina, ſeu Etruſca, aliaeque in antiquorum Libris memoratae. Aliarum Linguarum certe diverſarum a Latina, populos non paucos vetuſtiſſimis iis Seculis Italia nutrivit, quorum vocabula omnia exſulaſſe, ac defeciſſe, poſtquam Romanorum imperio tota Italia adjecta eſt, difficile ad credendum adducar, uti in praecedenti Diſſertatione jam innui. Ex iis vocabulis cur quaeſo aliquot, aut etiam multa non ſuperſint adhuc in communi Italica Lingua, aut ſaltem in illius variis Dialectis? Montium praeſertim incolae ex his nonnulla ſervarint, ac praecipue nomina quaedam Artium neceſſaria, & fluminum & locorum. Exempli cauſsâ fluviorum Rex Eridanus nunc nobis appellatur *il Pò*. *Padum* Latini quoque dixere. Atqui nomen iſtud a Gallis, aut Liguribus ante Romanos in hac ipſa regione regnantibus, impoſitum fuiſſe, veteres etiam arbitrati ſunt. Plinium audi Lib. III. Cap. 16. *Metrodorus Sceptius dicit, quoniam circa fontem arbor multa ſit pi-*

A *cea, quae Pades Gallice vocetur, Padum hoc nomen accepiſſe. Ligurum quidem Linguâ amnem hunc Bodincum vocari.* In voce *Bodincus*, ſi B. preſſius in prima ſyllaba pronunties, habes *Po:* reliqua fortaſſe exciderint. In Gloſſario antiquarum vocum Celticarum Boxhornii occurrit *Boddi*, ſignificans *Mergere*. Et Germanis *Bo-*

B *den* eſt *Fundus*. Sed quum penitus evanuerint vel ipſa veſtigia antiquiſſimarum ejuſmodi Linguarum, ſpes etiam ſublata eſt dignoſcendi, quae voces inde ad nos uſque profectae fuerint. Verum quoties inveſtigatur origo vocabuli alicujus, ſive a communi Linguâ Italicâ, ſive ab aliqua Civitatum Dialecto uſurpati, neque

C ratio ulla adeſt illud deducendi ex Latio, Graecia, Arabia, Germania, Gallia, aut ab aliis Linguis, cum quibus affinitatem aliquam Itali olim habuerint, juſta ſuſpicio oboriri poteſt, ejuſmodi vocem inter illas referendam, quae priſcis Italiae habitatoribus in uſu fuere. Suſpicionem tantummodo dixi; neque enim,

D quod originem Vocis alicujus attingere non poſſimus, continuo illa referenda eſt ad tam remotos fontes. Erunt alii poſt nos feliciores, qui acie meliori utentes propius invenient, quod nos alibi fruſtra quaeſivimus. Ita Gallorum, Britannorum, & Hiſpanorum Linguae ſervant adhuc complura, ſive pauca, aliquot

E tamen ex antiquiſſimis priſcae ſuae gentis vocibus, quanquam ea diſtinguere a ceteris arduum, immo deſperatum negotium ſit. Nimirum non ita invaluit in Italiae Provinciis victoris Populi Romani Lingua, ut omnes penitus aboleverit Linguarum praecedentium Voces; ſed aliquae ex iis in uno populo ſervatae ſunt, & adhuc perdurant, aliae vero in aliis Urbi-

Urbibus & Populis. Exempli cauſsâ, ſi quaeras, unde ad nos venerit *Mallo*; quo nomine tunicam ſignificamus viridem ac mollem, qua cortex nucum & amygdalarum ab arbore pendentium circumdatur (*Malla* Mutinenſes appellant, & *Andare in Malla*, quum nucum cortex ab ea tunica ſponte ſeparatur). Octavius quidem Ferrarius reſpondebit, ex *Mollis*; Menagius verò ex Graeco Μαλλὸς ſignificante *Vellus*, *Lanam*, hanc vocem prodiiſſe. Verum nimis lata eſt ſignificatio *Mollis*, ac literae etiam diſcrepant; & omnino abſona eſt derivatio e Graeco, quum nihil aliud Μαλλὸς ſit, quam *globolus*, ſive *Cirrus Lanae*, inter quem & tunicam viridem nucum nihil ſimilitudinis intercedit. Atque heic obiter animadverte, Mutinenſes hac voce, Tuſcis ignotâ, adhuc uti, quum dicunt *un Mallone di Lana, di Capelli, di Canape*, ideſt *Globum Lanae &c.* Anaſtaſius quoque Bibliothecarius, ſeu quiſquis eſt Auctor Vitae Benedicti II. Papae ſcribit: *Hic una cum Clero & exercitu ſuſcepit Mallones capillorum Domni Juſtiniani, & Heraclei filiorum clementiſſimi Principis*. Quare latior, quam putarit Du-Cangius, eſt ſignificatio hujus vocis; neque proprie ſignificat *Crinem*, ſed quidem *Globum* alicujus rei, quae e filis, aut pilis, aliiſve fluxis rebus conſtet. Dicunt etiam Mutinenſes un *Mallocco di cera, di neve &c.* ut *Globulum* ſignificent. Quum ergo nulla ſatis concinna origo vocis *Mallo*, ſive *Malla* in nucibus occurrat, legitima ſuſpicio oboriri poteſt, donec certior fons inveniatur, eam Vocem ad nos manaſſe ex antiquiſſimis Italiae incolis. Neque aliunde ad nos veniſſe opinor ego nomina nonnulla, quae in Agricultura apud Ruſticos, atque in

A aliis Artibus perdurant, neque a Latii Lingua rite derivari poſſunt. Si petas originem vocis *Vanga* (*Bipalium* Latini dixere) hoc eſt ferrei illius inſtrumenti, quo terra foditur, pede innitente in ferreum ſuppedaneum. Menagius a *Pango*, aut ab ipſo *Bipalio*, ſed adversâ plane Minervâ, deducendam ſuſpicabatur.
B Somnerus etiam Anglicus Scriptor vocem hanc fruſtra a Saxonico *Fangan*, *quod eſt manu prehendere*, ipſam traxit. Rectius nobis perſuadebimus, eſſe hanc unum ex vetuſtiſſimis Italiae vocabulis, quum Palladius de Re Ruſtica *Vangas*, & Sanctus Gregorius Magnus circiter An. Ch. 594. Lib. III. Dialog. commemoret *ferra-*
C *menta, quae uſitato nos nomine Vangas vocamus*, ſubdens, quoſdam fures mutata mente apprehendiſſe *Vangas*, quibus *cuncta horti illius ſpatia, quae inculta fuerant, coluerunt*. Idem in Vita Sancti Felicis Presbyteri ad diem XIV. Januarii in Actis Bolland. videas, uti jam Voſſius animadvertit, qui tamen *Vangam* non
D ſatis erudite *Ligonem* putavit. Foſſorii autem inſtrumenti hujus figuram habemus inſculptam titulo ſepulcrali eruto ex Coemeterio Calliſti, cujuſdam Leonis Chriſtiani ruſtici primis Eccleſiae Seculis, apud Fabrettum Cap. VIII. pag. 574. Inſcript. antiqu. Quaeri etiam poſſet, unde ad nos venerit nomen *Gramola*, quo
E ligneum inſtrumentum deſignamus, uſurpatum ad conterendum & mundandum Linum atque Cannabem, & ad ſubigendam farinam, ſive ut nos dicimus, *la Paſta*. In Diſſertat. XXIV. *de Artib. Ital.* invenies *Linum Gramulatum*, ſeu *Grammulatum*. Nullum hujus vocis veſtigium apud Graecos, Latinos, Gallos, aut Septentrionis incolas. Num ſuſpicabimur a fera

antiquitate profectam ad nos illam fuiſſe? Certe quod Menagius ait: *Forſe viene a Terere Latino*, riſum tantummodo moveat. Et movebit ſane, ſi ſcalam ab eo excogitatam commemorabo, videlicet: *Tero, Terimo, Terimum, Terimulum, Rimulum, Ramulum, Ramula, Ramola, Gramola*. Sed vetuſta Secula uti inventum illud, ita & ejus vocem ignoraſſe videntur. Plinius enim Lib. XIX. alia ratione Linum contuſum ſcribit, inquiens: *Virgae arefactae in ſaxo tunduntur ſtupario malleo*. Fortaſſis inter veterum Borealium veterum Linguarum rudera aliquam vocis hujus originem Eruditi inveniant. Carolus M. Auguſtus in Capitulari de Villis, Tom. I. pag. 337. edit. Baluzianae enumerans *Utenſilia* (quam vocem pro rebus ad eſum, & potum pertinentibus male explicat Gloſſa in l. *eos*, *qui Utenſilia* ff. de Decurionibus, & Budaeus in l. 2. de Nundinis, quum ſignificet inſtrumenta, quibus ruſtici, artifices, ceterique hominum ad ſua opera utuntur) *Utenſilia*, inquam, ruſticalia Villarum ſuarum enumerans, inter alia commemorat *Andedos, catenas, Cramaculos, ſecures, terebras, &c. Gramacula* quoque legitur in Breviario rerum Fiſcalium, edito per Eccardum. Accedit *Cramacula* ad nomen *Gramulae*. Verum Du-Cangius deſignari hoc nomine putat *Cremaſteres focarios* (Mutinenſes *la Catena del fuoco*) cui idem Eccardus ſubſcribit. In Gloſſis vetuſtiſſimis Florentinis ab Eccardo ipſo juris publici factis occurrunt *Gramacula*, & Theutonice redduntur *Habala*. Ita in Gloſſis Fuldenſibus *Cramaillas Habla*. Recte de vi vocis *Gramacula* judicabit, qui Theutonicum *Habala* mihi explicet.

A Curioſitate quoque eruditorum digna eſt origo vocum *Cavolo*, & *Verza*. Primam uſurpant Romani, Tuſci, Neapolitani ad deſignandam Latinorum *Braſſicam*, atque ipſum nomen ex Latio venit. Nam quamvis *Caulis* generaliter quorumcumque olerum, & herbarum *Thyrſum* (unde Italicum *Torſo*) ſeu *Scapum:* peculiari tamen ſignificatione *Braſſicam* deſignavit. Exempla proſtant apud Plinium, Horatium, & Martialem. Hinc ergo *Cavolo* Italicum, & Germanicum *Khol*, & Gallicum *Chou*. Sed unde *Cavolo*, ſeu *Caulo Capuccio?* Mutinenſes ejuſmodi Braſſicarum genus tantummodo appellant *Capucci*. Putarunt nonulli, olus iſtud hoc nomen accepiſſe ex *Braſſica Capitata*, quod ipſa capitis humani ſpeciem praeferat. Verum Braſſica iſta *Capitata* a Matthiolo duntaxat aliiſque recentioribus hoc nomen accepit, qui Latine exprimere voluerunt *Capuccio*. Haſce Braſſicas capitatas Mediolanenſes appellant *Gambuſi*, Galli *Cabus*. Quaenam ergo ex iſtis primitiva vox ſit, & num nos a Gallis, an Galli a nobis vocem acceperint, incertum eſt. Si hoc olus Italicae originis eſt, veri videatur ſimilius, primo efformatum *Gambuſo;* quam vocem Galli in *Cabus* converterint, ac Tuſci in *Capuccio*. Unde autem *Gambuſo?* Num e *Crambe*, quod vulgus immutarit in *Crambus*, & denique detracto R. in *Cambus*. Plinio utique teſte Lib. XX. Cap. 9. *Crambe* appellata fuit *Braſſica* a Latinis. Animadvertendum quoque, Latinum *Caulem*, hoc eſt *Thyrſum*, a Tuſcis reddi per vocem *Gambo*, & a Mutinenſibus per vocem *Gamba* & *Gambone*, quaſi ſit Crus olerum & florum. Quare ſive *Crambem*, ſive *Caulem* ſpectes, inde *Gambuſo* manaſſe po-

potuit. Hoc autem Gallica Lingua in *Cabus*, & Tuſca Dialectus in *Capuccio* poſtea convertiſſe videtur. Mutinenſes pronuntiant *Capuzz*, quod parum diſtat a Gallico *Cabus*. Progredior. Quod olus *Cavolo* duntaxat appellatur ab Etruſcis, nomen *Verza* apud nos & reliquos Lombardos retinet. *Berza* quoque Hiſpanis eſt eadem ſignificatione. Illi ne a nobis, an nos ab illis acceperimus, nemo decernat. Sed unde *Verza?* Dantes Can. XVIII. Inf. ſcribit:

Ahi come facean lor levar le Berze.

Hanc vocem Scriptores Vocabularii Florentini interpretantur *le Gambe*. Verum minime certa eſt interpretatio iſta, quum Benevenutus de Imola, longe vetuſtior Auctor, utpote Petrarchae & Boccacci amicus, explicet *le Berze*, ideſt *Calcaneos*. A Germanis *Ferſe* appellatur *Calcaneus*. Parum autem probabili conjecturâ Burtetus trahebat a *Braſſica Berza* & *Verza*. Aut ergo ex antiquiſſimis Linguis derivanda eſt vox iſta, aut amplectenda Menagii opinio, qui *forſe da Viridis* enatam ſuſpicatur *Verza*, etſi ab illa Octavius Ferrarius alienum ſe prodat. Italicae certe Linguae eſt *Verziere*, efformatum ex *Viridarium Virdarium*, *Verdarium*, *Verzarium*. *Berzarium* quoque dixere veteres. Et *Viridigarium* occurrit in Formulis Lindenbrogii Cap. 79. Italica quoque Lingua habuit *Verzicare* pro *Verdicare*; & *Verzume* pro *Verdume*; & *Verzura* pro *Viretum*. Igitur a vero non abhorret, Braſſicas, quae pleniorem loco, ubi conferuntur, Viriditatem tribuunt, *Verze* fuiſſe appellatas. Quod ſi cui ne haec quidem ſententia probatur, liceat ei nomen *Verza* ſuſpicari ſuperſtes ex antiquiſſimis Italiae Linguis; aut ad nos a populis Septentrionalibus delatam. Nam in vetuſtis Gloſſis Theotiſcis ab Eccardo editis, Tom. I. Hiſt. Franc. Oriental. occurrit mihi *Braſſica*, quod nomen Germanice redditur *Wirz*.

His autem delibatis, ſublucebit, quam conſtantes interdum fuerint populi in retinendis antiquorum vocibus, ad Artes ſuas neceſſariis. Idque etiam in aliis ruſticorum noſtrorum vocabulis animadverti, ac praecipue dum dicunt: *E' tempo di ſolvere*, *andiamo a ſolvere*, ideſt tempus eſt edendi, tempus *jentaculi*, *prandii*, *&c.* Scilicet ſignificant, quod antiqui Latini dixere (populus autem Civitatis noſtrae id nunquam uſurpat) *ſolvere Jejunium*. Ita *Dejejunare*, ideſt *jejunium ſolvere*, veteres dicebant, unde natum Gallicum *Dejuner*, *far colezione*, & noſtrum *Deſinare* pro *Prandere*. Florentini quoque ruſtici *Jentaculum* appellant *Sciolvere*, *Aſciolvere*, quod ex eâdem Latina phraſi manavit. Pariter ruſtici iidem noſtri *Dogaro* appellant canalem, aquas pluvias recipientem in agris, ſive a Graeco δοχὴ, *Receptaculum* ſignificante, ſive a Latino *Duco*, ut eſſet canalis *Ducarius*, Italice *Condotto*. *Ducaria* eo ſenſu eſt apud Ughellium Tom. 3. Ital. Sac. in Archiep. Piſan. In poſtrema Operum Gregorii Turonenſis editione a Cl. Ruinarto procurata Lib. I. Cap. 25. de Gloria Martyr. legitur: *Ne forte togis* (alii *locis* habent) *occultis lymphae deducerentur in fontes*. Legendum ibi *Dogis*. Ita apud nos, alioſque populos perdurat vox *Biroccio*, carpentum binis rotis vectum, ſignificans. Veteres quippe dixiſſe credendi ſunt *Birotium*, ſeu *Birotum Carpentum*, ut eſt in Lib. Miracul. San-

ſti Waldeberti Abbatis Luxovienſis, & in Actis antiquis Sanctorum Nerei, & Achillei ad diem XII. Maji apud Bollandiſtas. Praeterea Mutinenſibus eſt adhuc *Arſenzare*, quod ex *Recentare* Latino ad nos deductum mihi creditur. Hiſpanica quoque Lingua retinet *Recentar*, nobis *Rinfreſcare*, *Rinovare*. In Mimicis Matii Poëtae vetuſtiſſimi legitur:

Jam jam albicaſſit Phoebus, & Recentatur.

Mutinenſis Dialectus *Ar* pro *Re* pronuntiat, ut *Arſtituire* pro *Reſtituire*; *Arcomandare* pro *Raccomandare*. Quod tamen interdum facit & Florentina. Ipſi enim eſt *Arnione*, quod Mutinenſes appellant *Rognone*, & Galli *Roignon*, ex *Ren Renis*. Ad haec animadvertebam, quod Tuſci *Avverſario* dicunt, ex Latino eſt *Adverſarius*, a Mutinenſibus dici *Arveſario*, E. tacite pronuntiato more Gallicae Linguae. Adnotavit autem V. Cl. Matthaeus Aegyptius, vivens Neapolitanae Urbis decus, in elegantiſſima *Explicatione Senatusconſulti de Bacchanalibus*, ſive vetuſtiſſimae illius aeneae tabulae, quae nunc in Muſeo Auguſtiſſimi Rom. Imperatoris CAROLI VI. adſervatur, veteres Latinos R. pro D. uſurpaſſe in aliquot vocibus. Nempe ajebant *Arfuiſſe* pro *Adfuiſſe*; *Arvorſum* pro *Advorſum*; *Arvorſarius* pro *Adverſarius*. An Mutinenſes ſuum *Arveſario* a tam remotis Seculis acceptum ad noſtra uſque tempora deduxerint, alii videant: ego decernere non auſim. Hoc tantummodo novi, adhiberi hanc vocem a Mutinenſi vulgo, ut *Diabolum* ſignificent, qui & in Divinis Literis *Adverſarius* appellatur. Haec autem notio praeſto mihi fuit, ut doctiſſimo viro Antonio Mariae Sal-

A vinio, Patricio Florentino, inquirenti quid rei eſſet, ac unde defluxiſſet *la Verſiera*, vox apud populum ſuae Urbis uſitata, originem illius indicarem. Neque enim aliud eſt, niſi Latinorum *Adverſarius*, quod Tuſca gens ita deformavit. Frater Jacoponus Tudertinus, qui circiter Annum 1298. complures Rhytmos
B compoſuit Lib. III. Ode 25. ait:

Il Nemico ingannatore,
Averſiero del Signore.

Fortaſſis ex Gallico *Adverſaire* recta venit *Averſiero*, & *la Verſiera*. Praeterea Mutinenſibus dicitur *Advacato* de ſenibus pro *Adurcato*. Uti & *Frab-*
C *bo* ab eis appellatur, qui Latinis eſt *Faber*, & Italicae Linguae *Fabbro*. At hoc etiam fortaſſis ab ipſo Latinorum aevo ad nos venit. Johannes Vignolius in Append. ad Diſſert. de Columna Anton. pag. 202. Inſcriptionem refert a ſe deſcriptam, & poſitam *M. Julio Attico Praefetto Frabum* pro *Praefecto Fabrum*, ſive *Fa-*
D *brorum*. *Freve* quoque pro *Febre* legas in Rhythmis praelaudati Fratris Jacoponi. Ita in duabus Chartis Alamannicis a Goldaſto editis, & a Du-Cangio memoratis in Gloſs. Lat. legitur *Fruniſcat con cratia Dei & Sancti Petri*. Nihil aliud eſt *Fruniſcat*, niſi *Fruatur cum gratia Dei*: quae antiquiſſima Latinorum vox eſt,
E repudiata a Romanis elegantioribus, ſed ſervata a vulgo in Provinciis; *Fruniſcor & Frunitum dixit Cato*, verba ſunt Feſti Pompeji, videlicet pro *Frui*. In Inſcriptione apud Fabrettum Cap. III. pag. 237. Inſcript. Antiqu. de duobus filiis immaturo fato ſublatis legitur: ETATE SVA NON SVNT FRVNITI. Neque aliter in Inſcriptione Romana apud Grute-

Gruterum pag. 1047. n. 6. poſita Apronianae puellae Chriſtianae. Ibi legas:

IN SOMNVM PACIS FEMINA APRONIA

NATA IIII. ANNORVM QVÆ NIHIL FRVNITA.

Ibi inſculpta *Palma*, Martyrem tamen minime indicans, ut verba ſonant: qua de re agam infra in Diſſert. LVIII. *de Chriſtian. venerat.*

Vidiſti, ut puto, quomodo vel ipſis vetuſtiſſimis Seculis Latinae voces contra germanae Grammaticae regulas flecterentur, & corrumperentur. Id factum in ipſa Urbe: quanto facilius id in Provinciis contigiſſe credendum? Barbarica deinde ſucceſſere Saecula, quibus ſenſim permultae voces deformatae fuerunt, aliamque faciem accepere eo ſucceſſu, ut complures non deſint voces, Latinae profecto originis, ſed abſtruſae, quum difficile indicari nunc poſſit ratio, qua formam adeo a priore diverſam in ore populi Italici induerint. Quaerebat Aegidius Menagius vir doctiſſimus inter Gallos, de quo jam fuit mihi & plurimus infra erit ſermo, dum Italicae Linguae Origines adornabat, unde noſtrum *Bruciare* & *Abbruciare* prodierit. En ejus ſententiam. A *Pruna Prunacius*, *Prucius*, *Brucius*, *Brucia*, *Bruciare*. Nemo credat. Neque felicior Octavius Ferrarius, qui *Amburere* fontem noſtri *Bruciare* cenſuit. Vix falli me putem, deducendo hanc vocem e Latino *Peruro*. Nempe verbum iſtud in praeterito dat *Peruſſi*. Fortaſſis etiam pro *Peruſtus* in uſu populi fuit *Peruſſus*; nam & alia Supina ac Participia corrupta fuiſſe tunc novimus. A *Peruſſi* efformatum *Peruſſare* & *Peruſſiare*, tum *Pruſſare* & *Pruſſiare*, & denique leniter pronuntiato P, atque A in B converſo (ut factum in *Brina* e *Pruina*, in *Obbrobrio* ex *Opprobrium*, in *Pruno*, ſeu *Prunio* fructu a nobis Lombardis immutato in *Brugna &c.*) *Bruſare*, *Bruſciare*, & *Bruciare* prodiit. Eâdem ratione, uti infra oſtendam, enatum mihi creditur ex Latino *Peramare* Italicum *Bramare*. Nos Lombardi adhuc retinemus *Bruſare*, B alii populi uſurpant *Bruſciare*; Tuſci vero *Bruciare*. Attamen *Bruſare* etiam uſurpavit Joannes Villanius Lib. VII. Cap. 73. Neque Lombardis eſt verbum *Abbruciare*. Hoc ab ipſis tantummodo Tuſcis uſurpatur. Haec mihi propior vero, ne dicam certa, origo vocis iſtius. Ita Galli a *Peruſſulare* (Latini veteres C *Peruſtulare* dixerunt) ſenſim efformarunt *Peruſſuler*, *Bruſſuler*, ac tandem *Brusler*. Conſiderandum nunc aliis relinquo, an ex ipſo Lombardico *Bruſare* arceſſenda ſit origo vocis *Braſe*, Latine *Pruna*. Tuſci ea appellant *Brace*, *Bracia*, *Bragia*. Si hic fons revera, mirandum eſt, quei U in A immutatum fuerit; neque enim audeo D huc trahere *Per* & *Aſſare*. Apud Gallos *Braiſe* idem ſignificat, & inde *Embraſer*, & Hiſpanicum *Abraſar*, a quibus veriſimiliter *Braſa*, *Brage &c.* accepimus. Falluntur enim, qui *Bruciare* & *Bruſare* Italicum, atque *Embraſer* Gallicum, deducunt ex Graeco Βράζω, ſignificante *Ebullire*, *Agitari*. Sonus quidem literarum ſimilis, ſed E diverſa eſt ſignificatio. Longe quoque a vero abiit Du-Cangius in Gloſſario, quum ſcripſit *Bruſcare* adhibitum fuiſſe pro *Incendere* ſeu *Amburere*: quam in rem unum Sanutum Italicum Scriptorem laudat. *Bruſciare*, non *Bruſcare*, ſcripſerit Sanutus; nullus enim ex Italicis *Bruſcare* unquam pro *Comburere* uſurpavit. Videant autem Galli, an ſuum *Braſſer la Biere* efflu-

effluxiſſe potuerit ex *Per-* & *Aſſare*; aſſatur enim hordeum ad conficiendam cerviſiam. Perpendendum etiam, an ſcopum attigerit idem Du-Cangius, quum putavit Gallicum *Brouſſailles*, aut *Broſſailles*, enatum ex *Bruſcia* & *Brozia*. Mutinenſibus la *Bruſaglia* appellatur, quidquid ex arboribus & nemoribus deciditur ad comburendum, voce deductâ e *Bruſare*. Quare vocem hanc a Lombardis mutuati videntur Galli. Appellamus etiam *Brocchi* & *Brocche*, ramos arborum & virgultorum. Si Gallico more pronunties *Broches*, idem nomen habes; atque inde etiam efformari potuit *Brochailles*, ac deinde *Broſſailles*. Retinent etiam ruſtici noſtri Latinum nomen *Stiva*, *aratri manicam* deſignans. *Segolo*, & *Meſſora*, quibus inſtrumentis ad metendum utuntur. Primum a *Secando* venit; alterum a *Meſſoria* falce, cujus mentionem habes apud Ulpianum. *Perſello* appellant perticam ſuperpoſitam foeno adducto in curribus. *Preſſellum* videlicet a *premendo*. Dicimus etiam un *Regoletto di perſone*; ut ſignificemus manum hominum collectorum, & inter ſe colloquentium, a Latino *Recollectus*. Itidem retinemus ex Latino *Ruſpari Ruſpare*: quo verbo Florentini carent; & illud quidem diverſum eſt a *Raſpare*, de qua voce infra in Etymologiis ſermo erit. Utuntur etiam Mutinenſes, aliique Lombardiae populi voce *Gerla*, ſive *Zerla*, ad ſignificandam corbem, in qua panem coctum piſtores portant. A *Gerulis* in ipſam corbem nomen pertranſiit. Neque nos fugiat velim *Chirotheca* adhibita manibus ad arcendum frigus hyemali tempore, quam Tuſci *Manicotto* appellant; Mutinenſes, aliique Lombardiae populi, *Manizzo* ſeu *Manizza*. Manavit vox ex

A Latino *Manicia*, quae occurrit apud Plinium juniorem Lib. 3. Epiſt. 5. In Vita Sancti Filiberti Abbatis Gemeticenſis a Mabillonio editâ legitur: *Manicia*, *quae nos peregrinâ Lingua* (ideſt Germanica) *Wantos vocamus*. Scilicet hoc nomine manuum operimenta, quae nos *Guanti* appellamus, veteres ſignificabant. Vide in

B Differt. IX. *de Miſſis* Chartam Anni 820. ubi *Maniciae* occurrunt. Mutinenſes autem non ſolum cum reliquis Italis *Pruinam* appellant *Brina*, ſed etiam Pruinam vehementem, in arborum ramis ſpectabilem, & congelatam dicunt *Galaverna*. Fierine potuit, ut haec vox partim Graeca, partim Latina fuerit? Quippe γάλα,

C ſeu *Gala* Graecis eſt *Lac*. Iſta etſi neutrius generis, in femininum contorta, atque addito *Hiberna* (quod poſtea in *Verna* evadere potuit, uti ex *Hibernum* efformavimus *Verno*) fortaſſis originem dedit vocabulo *Galaverna*, quaſi ſignificare per metaphoram voluerint *Lac Hibernum*. Habent etiam Mutinenſes *Ancona*, vocem

D nempe corruptam e Graeco Εἰκών, quod *Icona* in accuſativo reddit. Habent & vocem *Zemena*, qua exprimunt ambas manus junctas & concavas ad apprehendendam rem aliquam diſſolutam, ut ſunt nummi, triticum, milium &c. Eo quoque menſuram rerum ipſis manibus apprehenſarum ſignificamus. Vox iſta e *Gemina* pro-

E diit, nempe *geminâ manu cavatâ* aliquid comprehendere. *Utrâque manu cavatâ* legitur apud Ammianum Marcellinum Lib. 16. Cap. V. Ita *Poleſini* penultimâ longâ nobis appellantur *Pulli gallinarum*. Lampridius in Alexandro Severo *Pullicenos* eâdem ſignificatione commemorat. *Concaedem* Caeſar, Tacitus, & Marcellinus appellarunt ſepimentum ex arboribus

con-

concilis factum. Sepes vero in Mutinenſium pagis quibuſdam adhuc appellantur *Cede*. Et in Statutis Bononienſis Populi Lib. VI. eſt Rubrica *de Cedis non frangendis*. An vero a Tuſcis uſurpetur vox *Cógoma*, ignotum eſt mihi. Mentionem illius in Vocabulario *della Cruſca* fruſtra quaeſivi. At iſtam Mutinenſes, aliique, ut reor, populi ſervant, atque eſt Latinorum veterum *Cucuma*, vas nempe ad aquam calefaciendam, praecipue Barbitonſoribus in uſu. Ita nobis eſt *Olla* Latinorum, Tuſcis minime. Habemus etiam *Pavera*, E producto. Ita vero appellamus Calamos, ſive proceras herbas, quae in lacunis aut paludibus tenui aqua imbutis naſcuntur. E Graeco *Papyrus*, a Latinis quoque uſurpato, vox venit. Scilicet *Papyri* in paluſtribus Aegypti locis naſcebantur, & adhuc naſcuntur. Nos Lombardi facile P. in medio vocum per V. conſonans efferimus, ut *Ripa*, *Riva*; *Papero*, *Pavaro*; *Sapone*, *Savone &c. Ex Papyrus Papira*, *Pavira*, *Pavera*. *Lizivum* Florentini appellant *Ranno*. Unde traxerint, ignoro. Mutinenſes Latinam vocem retinent, converſam in *Liſsía*, ſeu *Leſcía*. Fuit & Latinis *Lixiva*. Praeterea nobis in uſu eſt *Prillare*, ſignificans *Ducere in gyrum*, ſeu *Aggirare*. Mihi ſuborta ſuſpicio eſt, potuiſſe vocem hanc ad nos venire e Graeco *Prylis*, quo Callimacus utitur in Hymno I. ad ſignificandam *Saltationem*, ſeu *Choream armatorum*. Pleraeque enim ſaltationes Gyris peraguntur.

A Latinorum *Sitella*, vas ad hauriendam aquam, apud Mediolanenſes perdurat; quippe inde efformatum fuit *Sitellinum*, nunc *Sedelino*. Bononienſium *Calcedro* idem ſignificans, e Graeco Χαλκυδρία ſignificante Vas aereum ad aquam hauriendam, deſcendit. Neque mihi praetermittendae ſunt Mutinenſium *Burniſe*, qua

B voce indicant exiguas Prunas ignitas. Ab ipſis *Prunis* in diminutivum converſis *Pruniſia*, *Bruniſia*, *Burniſia* enatum videtur, niſi quod apud Britannos, fortaſſis ab Anglo-Saxonibus acceptum, in uſu eſt verbum *to Burn*, *Comburere*, *Ardere*, unde multa compoſita. Sed videndum, an & illi a *Prunis* traxerint. Ita vix ullus eſt I-

C taliae populus, qui ſingularem aliquam ex antiquis vocibus apud ſe non ſervarit, quae jandiu apud alios populos inſueta ſive antiquata fruſtra conquiritur. Quum ergo Italicarum vocum originem quaerimus, non paucae occurrunt, quarum occulta, aut ſaltem incerta ac dubia ſunt primordia; neque enim ſufficiens & com-

D moda ratio ſe offert deducendi illas e vocibus Latinis, aut Graecis, aut finitimarum gentium. Atque ex iſtis nonnullas recenſere heic juvat, ut perſpicacioribus ingeniis, ſi lubeat, aut felicioribus, campus pateat ſeſe exercendi in ejuſmodi ſtudio. Atque ex his fortaſſis erit aliqua, cujus originem ad vetuſtiſſimas Linguas re-

E ferendam eſſe non temere quiſquam ſuſpicetur.

CATA-

CATALOGUS

Aliquot vocum Italicarum, quarum origo aut ignota, aut dubia adhuc eſt.

Accivire. Vox antiquata.

Accoccare.

Addare pro *Avvederſi*, *Accorgerſi*: quae vox Florentinis, & praecipue Mutinenſibus ac Mediolanenſibus familiaris eſt. Fortaſſis ex *Avvederſi*, *Avvedarſi* ac tandem *Addarſi* corruptum erupit.

Aguzzino. Ab Hiſpanico *Alguazil* hanc deducit Taſſonius V. Cl. Mutinenſis in Notis MStis ad Vocabul Cruſc.

Aguzzetta, vox obſoleta.

Albagia. Arabicum nomen videtur ob *Al* ejus gentis articulum; ſed nullum veſtigium adhuc reperi. Mutinenſes dicunt *Albaſia*.

Alla rinfuſa. Ab *Reinfuſus*. Sed quomodo vim vocis *Confuſus* ſuſcepit?

Aloco. Multa de hoc nomine habet Menagius, ſed plura Uliſſes Aldrovandus. Attamen obſcura adhuc videtur vocis origo.

Ambaſcia. *Animi angor*, *deliquium*.

Ambaſciata, Ambaſciatore. Niſi ſit ex Arabico, ex Germanico erit. In Lege Salica occurrit *Ambaſcia Dominica*. *Abbaſciatum* (Du-Cangius legere mavult *Ambaſciatum*) *Remedii Epiſcopi* legitur in Epiſt. Pauli I. Papae in Codice Carol. circ. Annum Chr. 758. Hicheſius animadvertit, *Legationem* a Moeſo-Gothis appellari *Ambyth*.

Anfanare.

Appalto, Appaltare. *Pacthen* Germanis eſt affittare. Efformatum inde fuiſſet *Appatto*, *Appattare*, *Appaltare*.

A Appiattarſi.

Arcolajo.

Ardiglione. Mutin. & Mediol. *Ardione*.

Arnia. *Alvearium*.

Arrancare, & Voga Arrancata.

Arrogere. Ideſt *Addere*. Florentinorum verbum, atque illud obſoletum.

B Arzigogolo.

Attignere. E Latino *Attingere*. Sed qua ratione nunc ſignificat *Haurire?*

Attutare. Receſſit ab uſu.

Avvenente. Quare ab *Adveniens?*

Babbuino. Simiae genus. Fortaſſis ab Arabico.

Baco da Seta.

C Badalucco.

Bagaglie. Gall. *Bagage*. Hiſpan. *Bagaye*.

Bagordo. Vide Du-Cangium ad v. *Bohordicum*.

Baleno, Balenare.

Balordo, Sbalordire.

Balzano.

Baratto, Barattare.

D Barbuta. Latine *Galea*.

Bardotto.

Baruffa.

Baſire pro *Spiritum exhalare*. Mutinenſes *Sbaſire* uſurpant tranſitive pro *Occidere*.

Baſto. *Clitellae*. Adhuc obſcura videtur vocis origo.

Bazzicare.

Beccajo. Lanius. Quare Itali & Galli ab *Hircis* Lanios, & *Becchevis* ab

Hir-

Hircorum Laniena dixerint (ſi tamen haec vocis origo) nondum liquet. A

Belletta.

Berettino.

Bertuccia. *Simia.*

Biacca.

Biaſciare. Apud Vitruvium *Calx in lacu macerata aſcietur.* Num ergo ex *Bis*, aut *Vi* immutato in *Bi*, atque *Aſciare*, natum hoc verbum? B

Bica. Acervus alicujus rei. Vox Florentinorum.

Bigio.

Birba. Birbone, Birbante.

Birro, Sbirro.

Bizza.

Bollo.

Boria. Num a *Boreas?* C

Borzacchino. Hiſpan. *Borzequì.*

Botta, ideſt *Roſpo.* Florentinorum vox.

Bozzima. Mutin. *Boſma.* Neſcio cur Menagius *Boſima* ſumſerit pro *Sterco di Bue.* Id novum in Italica Lingua. Vide Differt. XLII. *de Cognominibus*, ubi *Imboſemato* Agnomen in Charta Anni 973.

Bretto. *Sterilis.* Obſoleta vox. D

Brillare. Fort. a *Beryllus.* Niſi ſit antiquiſſima Germanicae Linguae vox qua Franci adhuc utuntur.

Broccolo.

Bronco.

Bruſco.

Buccia.

Buganza. Mutin. *Buſanca.*

Bugigattolo. Mutin. *Buſigatt.* E

Bugno. *Alvear.* Vox Florentinorum.

Bulino. Gall. *Burin.*

Burattino.

Burbero, Burbanza.

Burchio, Burchiello.

Buſto.

Caffo. *Impar.*

Calamita. Aliquid ſimilitudinis intercedit inter hanc vocem, & *petram Calibitam.*

Camuffare.

Cangiare. Gall. *Changer.*

Cantina.

Capriccio. Gall. *Caprice.* Phantaſticum conſilium, & ſubitus horror membrorum. Inde *Raccapricciare.*

Carcaſſo. *Pharetra.* Vox a Florentinis minime uſurpata: * *Pro qua adhibent vocem* Turcaſſo, *quae idem exprimit.*

Carcioffo, ſive Carcioſo.

Carota. Gall. *Carotte.* Angl. *Carrot.*

Carpone.

Caſacca. Vox e Gallia ad nos delata potius, quam ex Hiſpania.

Caſcare.

Catafalco.

Catapecchia.

Caviale.

Cazzuola da Muratore, *Trulla.*

Cencio.

Chiacchiera, Chiacchierare.

Chiavica.

Cigolare. Videtur a ſono. Mutinenſes habent *Zigare*, idem ac *Gridare.*

Cinguettare. Picam Mediolanenſes appellant *Ciguetta.* Quomodo Picae loquantur, notum eſt. Fortaſſis inde verbum; ſed hoc verbo non utuntur Mediolanenſes.

Ciottolo.

Cionco.

Civanza. *Lucrum.* Vox obſoleta. Sed adhuc in uſu Venetiis, & Patavii.

Ciurma, Ciurmare.

Cocca. *Screna.* Coccare.

Cocchio. Gall. *Coche.* Angl. *Coach*

Così. Ex *Sic* ſine dubio: at quomodo additum *Co?* Idem dicas de *Cotanto* & *Cotale.*

Corrotto. *Luctus in funere.*

Correggia. *Crepitus ventris.* In Lib. Revelationum compoſito ab Anonymo, qui circiter Annum 1100. vi-

vixiſſe creditur, Cap. VI. haec leguntur: *Quo perveniens, audivi mox ſonitum Corrigiunculae poſt me factum a fratre illo &c.* Du-Cangius interpretatur *de Nola, ſeu Campanula, quae percutitur in Monaſteriis, quum diſciplinae dari debent.* Neſcio, an dubitare de interpretatione poſſit.

Covone *Manipulus.* Mutin. *Covo* dicitur congeries manipulorum ſimul ligatorum. Num a *Cubus?* an a *Cubare?*

Crociuolo. Mutin. *Criſol*, ſeu *Griſol*, uti & Hiſpanis. *Chryſos*, *Aurum* ſignificans, in hac voce ſentitur. An quia *cruciatur* ibi aurum?

Cruna dell' ago.

Cucuzza.

Cugino.

Cupo.

Deſtro. *Latrina.* Florentinum Vocabulum.

Dilimare.

Diporto.

Doga.

Domandare, Dimandare. A *Demando*, uti videtur. Sed quomodo in ſignificationem petendi & interrogandi *Demando* tranſierit, fortaſſis adhuc obſcurum eſt.

Facchino.

Fandonia. Num a *Fando?*

Fardello. Gall. *Fardeau.* Hiſp. *Fardel.* Num a Gallico *Hardes*, *panni da doſſo*, efformatum fuit *Fardeau?*

Farletto. * *Vox iſta Tuſcis ignoratur & ſignificatio. Nunquid legendum* Farſetto?

Fatta. *Species, Genus.*

Fattezze.

Ferrajolo.

Filaſtrocca.

Fiutare.

Fogna. *Cloaca.* Vox Florentinorum.

A Foja. *Libido.* Num a *Voja* Lombardico pro *Voglia?*

Forziere. Fortaſſis ab *Arca Fortiore.*

Frappa, Frappare, Frappatore.

Fraſca.

Fratta.

Fregata. *Species navis.*

Froſone. *Avis ſpecies.* Mutin. & Mediol. *Friſone.*

B Frottola.

Fruſco, Fruſcolo. Dubito adhuc, an e *Fruſtum*, *Fruſtulum.*

Fuſcello.

Gabinetto. Galli *Cabinet.* E *Capanna* efformatum, aegre ad credendum feror.

Gala, Galante. Hiſpanicas voces puto. Vide tamen, an ex *Elegans*

C *Elegantis* prodiiſſe potuerit, variato literarum ordine *Galante.*

Galleria. Gall. *Galerie.*

Garetto. Gall. *Jarret.*

Gavazzare. *Strepere prae laetitia.*

Gavetta. *Mataxa.*

Gergo. Gall. *Jargon.* Menagius, ſuis admirandis ſcalis unice uſus, a

D *Barbaricus* natam hanc vocem eſt arbitratus, & prae gaudio clamavit εὕρηκα εὕρηκα. Habeat ille ſibi ſuum Etymon. Ego adhuc abditum reor.

Ghermire, Gremire.

Gherminella.

Ghezzo. *Niger*, ut creditur. Vox jamdiu ex hominum commercio

E proſcripta.

Ghiado. *Morto a Ghiado* veteres Tuſci dixere. Evanuit vox iſta.

Ghiribizzo.

Gioja. *Gaudium.*

Giornea. *Chlamys.*

Gnocco.

Gogna, idem ac *Berlina.* Florentina vox.

Gora. *Canalis, Euripus.* Mediolanenſes

les *Guttur*, ſeu *Gulam*, appellant *Gora*, ſed O. preſſe pronuntiato.

Gota, *Gena*. Mutin. *Golta*.

Graſcia. *Annona*.

Grezzo, ſeu Greggio.

Gretto. *Parcus*.

Grigio.

Grimadello. Mutin. *Grimaldello*. * *Et Tuſcis quidem; non autem* Grimadello.

Groppa. Gall. *Croupe*.

Guaime. Mutin. *Guaiume*. Foenum ſecundarium. Herba poſt primam caedem renaſcens.

Gualdrappa.

Gualercio.

Guarire. *Sanare*.

Guidaleſco. Ulcus in dorſo jumentorum.

Guitto. Mutin. *Ghitto*.

Imbandire. *Tavole ben' imbandite*, dixit Paſſavantus vetuſtus Linguae Italicae Scriptor.

Indarno. Veteris Germanicae Linguae vox creditur.

Inferigno. De pane dicitur, cui immixtum furfur.

Leggiadro.

Lercio.

Leſina. Hiſpan. *Aleſna*.

Lezzo. *Foetor*. Quomodo ex *Oleo*, quod tantummodo ſignificat *Odorem emittere?*

Lizza.

Liſta. Vox vetuſtiſſima, ab Anaſtaſio Bibliothecario, a Johanne Diacono, & aliis uſurpata. Communis etiam Gallis, Germanis, & Anglis.

Locco. Dicitur etiam *Lolla* a Florentinis.

Loffa.

Macca. Ideſt *Abbondanza*.

Macco. Ideſt *Cibo groſſo*. Mutinenſes adhuc retinent *il Macco de' Capponi, de' polli*.

Maciulla. Florentinorum vocabulum. Idem ac *Gramola*.

Malandrino, Fortaſſis a *Malandria* Aegyptiorum morbo, ſpecie leprae, uti Du-Cangius ſuſpicatur.

Manigoldo Germani videant, an ſua Lingua vocem hanc nobis dederit, quae ex duabus compoſita videtur.

Mantice. E Graeco Μάνδαξ, imperterrite Menagius. Tu accuratius perpende.

Marangone. *Carpentarius*. Vox Mutinenſium, Parmenſium &c.

Mariuolo.

Marmaglia.

Martello. Vox perantiqua apud Gallos.

Maſcalzone. Numve *Malo-Scalzone?* Dicimus etiam: *Tu ſe' un Mal' uomo. Mal' addobbato, Malavventuroſo &c.*

Melangolo.

Mezzo, E. aſpero. *Vietus*.

Miccia, funiculus lineus, quo ad accendendum ignem in tormentis bellicis utimur.

Miccio. *Aſinus*. Florentinorum vox.

Moſtaccio.

Mozzo da ſtalla. Ex Hiſpanico. Sed unde illud?

Muſo.

Nanfa. *Aqua odorifera*.

Orza.

Padire. *Digerere, Concoquere cibum*. Lombardorum vocabulum. Sed & Frater Jacoponus Tudertinus circ. Ann. 1298. Lib. II. Cant. 23. ajebat:

Il tuo ſtomaco ſi muore,
S' egli non ha che Padire;

Paggio.

Pajuolo. *Vaſo di rame*. Mutin. *Paruolo*.

Palandrana. A *Balandrana*.

Paléo. *Turbo*. Mutin. *la Prilla*.

Paliſchermo.

Palmento. *Calcatorium uvarum*. Dicitur & de Molendinis.

Pantano.

Papero. *Anſerculus*, Mutin. *Pavaro*.

Paragone. *Lapis Lydius*. Mutin. *Parangone*.

Patina.

Pattume.

Pentola.

Perno.

Perucca. Parucca.

Pialla. *Runcina*. Mutin. *Piola*.

Picciolo, Piccolo, Piccino.

Piloto. Vox etiam a Gallis, Germanis, & Hiſpanis uſurpata.

Pilottare.

Pinzochero. Bizocco.

Piuolo.

Pizzicagnolo.

Preſciutto, Proſciutto. Mutin. *Perſutto*. In quo principium vocis *Perna* ſentitur, quo nomine Latini ſunt uſi. *Sutto* nobis eſt *Aſciutto*.

Prugnuolo. *Fungorum ſpecies*.

Quaglia. *Avium ſpecies*.

Rabbuffare. Rabuffo.

Racchetta. Gall. *Raquette*. Florentini hanc vocem in *Lacchetta* converterunt.

Ramarro.

Ranno.

Rappattumare. *Pacificare*.

Raviuolo. Alicubi vidi ſcriptum *Raffiuolo*.

Razza. Galli quoque habent *Race*. An utraque vox a *Radix* prodierit, juſta adhuc dubitandi cauſſa eſt.

Riſchio, Riſico. Galli habent *Riſquer*, Angli *Risk*, Hiſpani *Rieſgo*, & *Arrieſgo*.

Ronzare. Videtur a ſono.

Rovaio. *Ventus*.

Ruffiano.

Ruga, Rua. Galli *Ruë*. Antiquis vox nota. Du-Cangius & Menagius ex Graeco ῥύμη eam traxere. Sed adhuc dubito. In Charta Pariſienſi Anni 780. apud Baluzium occurrit *Rua Sancti Germani*.

Ruſſare. *Laſcivire, Luſitare*.

Sbiavare, Sbiadato. A *Blavus*. At unde *Blavus*?

Scappucciare. *Impingere*. Num quod *Capuccium* e capite impingentium decideret?

Scarabocchiare.

Scarmigliare. Num ab *Excarminare*? Ita ſuſpicatur egregius juvenis Senenſis Joſeph Peccius.

Schiappare. Germanis eſt *Clap*, ſignificans *Ictum*.

Schiccherare.

Schidone.

Schiena. Galli *Eſchine*. Angl. *Chine*. Fortaſſis acceperunt a nobis.

Scimunito. Veſtigium vocis *Scemo* heic habes.

Sciocco. *Zocco* a *Soccus* fruſtum ligni praeduri appellatur a Mutinenſibus. Hominem quoque inertis ingenii hoc nomine donant.

Scoglio. A *Scopulus*, ſed quomodo?

Scorruccio. Item atque *Corrotto*.

Scozzonare, Cozzone.

Sdrucire.

Sdrucciolo, Sdrucciolare.

Semola. Idem atque *Cruſca*. Lat. *Furfur*.

Seſta. *Circinus*. * *Uſitatius in plur.* Le Seſte.

Sezzo. *Poſtremus*. Ab uſu receſſit.

Smagare. Verbum obſoletum.

Smargiaſſo.

Smarrire. Non eſt certa origo a *Marritio*.

Sor-

Sornacchiare.
Sovente. Dubito, an a *Subinde*. Gall. *Souvent*.
Spago.
Spalto. * *Vox Tuſcis ignota*.
Stantìo.
Starna.
Strabiliare.
Stroppa.
Stropicciare.
Stuccio. Gall. *Eſtui*. Hiſp. *Eſtuche*.
Stucco, Riſtucco.
Succhio. *Terebra*. Mutin. *Trivello*.
Svenire. Pro *Svenimento;* veteres Florentini dixerunt etiam *Sfinimento*.

Taccola, Taccolare.
Talento. *Deſiderium*.
Tanghero.
Tarchiato.
Tartaruga.
Tartaſſare.
Tartufo. *Fungorum ſpecies*.
Tazza.
Teſtè.
Tinello.
Tirare. Si a *Trabo* venit, peregrina ſane metamorphoſis eſt. Et praecipue quod contraria etiam ſignificatione adhibeatur, hoc eſt pro *Conjicio*, *Projicio*. Arabica Lingua habet *Tharaba* ſignificans *Conjicere*, *longius Abjicere &c.* Sed ne hinc quidem ſat lucis.
Traccia. Gall. *Trace*.
Trafelare. Pro *Languere*, ſeu *Deficere:* obſoleta vox.
Tramoggia.
Traſecolare. Quaſi extra *Saeculum*, ſeu *Mundum*, ferri prae ſtupore. Ingenioſi juvenis Joſephi Peccii Senenſis conjectura eſt.
Trippa. Hanc etiam vocem uſurpant Galli, Britanni, Hiſpani, Belgae.
Tronfio.
Truffa, Truffare.
Turcaſſo.

A Vanni. *Alae volucrum*.
Ubbía. *Malum omen*.
Ubino. Species equorum.
Verone.
Vezzo. Ideſt *Carezza;* & *Vezzo di perle*.
Viſpo.
Vivagno.
Vizzo. Lat. *Mollis*, *Flaccidus*.
Voto. *Vacuus*. Votare. *Vacuare*. Mutinenſes aliique Lombardi dicunt *Vodar*. Galli *Vuider*. Anglis quoque *Void* eſt quod *Voto*. B

Zacchera. Nihil ſimile mihi occurrit in Arabica Lingua, ut alii putant.
Zaino.
Zampillare.
Zanzara. Mutin. & Mediol. *Senzala*, quaſi *ſine alis* volitet. C
Zolla.
Zucca.

Poſt Linguas priorum Italiae incolarum ſucceſſit *Latina*, quae ita dominationem arripuit, ut non aliam deinde uſurparint Italiae populi, quamquam non eadem una ubique foret, D ſed pro variis Urbibus ac regionibus variae Dialecti audirentur: qua de re ſermo mihi fuit in antecedenti Diſſertatione. Senſim vero immutari & corrumpi haec eadem Lingua viſa eſt; ac tum maxime aliam faciem aſſumere coepit, quum Septentrionales gentes non ſolum in regionem iſtam irrupere, ſed heic etiam E victrices ſedem ſuam fixere, ac diu tenuere. Loquor de Herulis, qui ſub Odoacre Italiâ potiti ſunt; & de Gothis, qui Theoderico duce Regnum ſuum heic ſtatuerunt; tum de Langobardis; deinde de Francis, & denique de Germanis, qui nobis dederunt Reges & Imperatores permultos. Propterea ſenſim in deſuetudinem abiere complures ex Latinis vocibus ac phraſibus, & pro iis invaluere Germani-

manicae Linguae voces non paucae. Liceat enim mihi unam diverſis iis gentibus Linguam tribuere Germanicam, ſive Teutonicam, quanquam non ignorem, multum diſcriminis interceſſiſſe inter eorum Linguas, uti & nunc deprehenditur inter populos ſuperioris & inferioris Germaniae, & Daniae, Scandiae, aliarumque gentium Arctico polo propiorum, unde priores Barbarorum tranſmigrationes Italia accepit. Ad haec ipſa Germanorum Lingua temporibus noſtris a vetuſtiſſima ſuâ valde diſſimilis eſt, ſive quod Dialectis & ipſa quamplurimis ac variis affluat, inter quas una reliquis praevaluit, ſive quod hoc tulerit Linguarum natura ſemper inconſtans, & in ſurdam mutationem prona. Nihil autem mirum, Septentrionalium gentium voces non paucas in Italicum ſermonem irrepſiſſe. Nam qui primo ad Italiam ſubigendam confluxere Barbari, centena millia fuere, praeter eorum uxores & liberos, ita ut ingenti hominum exterorum multitudine in ſinu Italiae degente ac dominante, novis etiam quotidie ſe eis adjungentibus ad praedae ac felicitatis communionem, vix fieri potuerit, quin majorem rubiginem ex eorum barbarico ſermone contraheret Italicorum Lingua. Heruli, Turingi, & Rugi ſub Odoacre, ut habet Miſcellae Auctor Lib. XV. Tom. I. Rer. Ital. pag. 99. *multas Civitates Italiae parantes reſiſtere, extinctis habitatoribus, ad ſolum uſque dejecere*. Supervenere deinde Gothi ſub Theodorico, & ipſi incredibilis hominum turba, quae Herulos ſuſtulit; quippe, teſte eodem Auctore, *cum omni Oſtrogothorum multitudine* Theodoricus Italiam ingreſſus eſt. Procopius quoque ſcribit, eos huc fuiſſe illapſos, *parvulis, feminiſque in plauſtra impoſitis cum ſupellectili, quantacumque deferri potuit*. Ex hiſce populis, etiam poſtquam a Juſtiniani Auguſti copiis profligati fuere, complures, & praeſertim pueri ac mulieres, in Italia perſeveraſſe credendi ſunt. Succeſſere demum Langobardi in imperium Italiae, ipſique pariter innumerabiles, quum gens univerſa Pannoniam, cui antea dominabatur, deſeruerit, ac Hunnis amicis incolendam tradiderit; eiſque ſeſe junxerint aliae Germanicae gentes, ſcribente Paullo Diacono Lib. II. Cap. XXVI. *Certum eſt, tunc Alboin multos ſecum ex diverſis, quas vel alii Reges, vel ipſe ceperat, gentibus ad Italiam adduxiſſe, unde uſque hodie eorum, in quibus habitant, vicos, Gepidos, Bulgares, Sarmatas, Pannonios, Suavos, Noricos, ſive aliis hujuſmodi nominibus appellamus*. Sed & ante Langobardorum irruptionem teterrima peſtilentia Italicas Urbes, praecipue Ciſalpinam Galliam, latiſſime Civibus ſpoliarat. *Fames* quoque nimia irruens UNIVERSAM ITALIAM *devaſtarat*, uti idem Paullus teſtatur. Sublato deinde e vivis Alboino, Cleph ejus ſucceſſor *multos Romanorum viros potentes, alios gladio exſtinxit, alios ab Italia exturbavit*. Ita poſt Clephonem per Langobardorum Duces *multi nobilium Romanorum*, ideſt veterum Italiae incolarum, *interfecti ſunt, & ſpoliatis Eccleſiis, Sacerdotibus interfectis, Civitatibus ſubrutis, Populiſque, qui more ſegetum excreverant, exſtinctis, exceptis his regionibus, quas Albuin ceperat, Italia ex maxima parte capta, & a Langobardis ſubjugata eſt*. Haec idem Paullus Lib. II. Cap. 31. & 32. qui & antea alias clades Italiae illatas ab iiſdem populis commemorarat. Hiſce adde, quae Sanctus Gregorius M. habet Dialog. Lib. III. Cap. 38.

38. *Mox*, inquit, *effera Langobardorum gens de vagina ſuae habitationis educta, in noſtram cervicem graſſata eſt; atque Humanum Genus, quod in hac terra prae nimia multitudine quaſi ſpiſſae ſegetis more ſurrexerat*, SUCCISUM ARUIT. *Nam depopulatae Urbes, everſa Caſtra; concrematae Eccleſiae; deſtructa ſunt Monaſteria virorum ac feminarum; deſolata ab hominibus praedia, atque ab omni cultore deſtituta; in ſolitudine vacat terra; nullus hanc poſſeſſor inhabitat; occupaverunt beſtiae loca, quae prius multitudo hominum tenebat*. Sed & iidem Langobardi, continuato per annos complures bello in Romanos, cladibus primo illatis majores identidem addidere. Teſtatur etiam idem ſanctiſſimus Pontifex in eod. Lib. III. Cap. VIII. ita *Cunctos Aquinatis Civitatis habitatores & Barbarorum gladiis, & peſtilentiae immanitate vaſtatos, ut poſt mortem Jovini nec quis Epiſcopus fieret inveniri potuerit*.

His igitur aerumnis cernimus hinc attritos valde fuiſſe antiquos Italiae habitatores Linguâ Latinâ utentes, inde ſuccreviſſe mirum in modum ſobolem barbaricae gentis heic regnantis, & Germanice loquentis. Quum tamen longe plures ſemper abundarint in Italicis Urbibus & agris incolae Latini, propterea primas retinuit ubique Latinorum Lingua, ſed ſimul impedire nequiit, quin ex tanta colluvione Septentrionalium populorum patentius in dies corrumperetur, & antiquas voces adulteraret, aut iis voces gentis dominatricis immiſceret: praeſertim quod Officia fere omnia, & publica munera tum ſacra tum profana Langobardis dominantibus conferrentur, & Nobilium Familiae pleraeque ex ea gente honores conſequerentur. Immo & in Veronenſibus, Vicentinis, & Tridentinis montibus adhuc Vici quidam ſuperſunt, in queis antiqua Saxonum Lingua perdurat, atque hoc ipſo ineunte Seculo Danorum Rex, regnantis pater, in Italiam profectus, eorumque locorum incolas alloquutus, plurima ibi offendit Danici ſermonis veſtigia. Ejuſmodi populo Clariſs. Marchio Scipio Maffejus in Veron. Illuſtr. cenſet *Cimbrorum* reliquias.

Sed antequam progrediar, graviſſimum obicem, in via poſitum offendens, diſſimulare religioni mihi ducerem. Scilicet poſtquam ego haec ſcripſeram, *Veronam* ſuam *illuſtratam*, egregium videlicet opus, ſolida ac varia eruditione contextum, & quod quiſque cum voluptate atque utilitate legat, ad me miſit praelaudatus Clariſs. Marchio Scipio Maffejus. Is autem Lib. XI. pag. 304. ſibi confutandos ſumit, qui a Septentrionalibus populis cenſent, *pleroſque noſtri temporis Italos deſcendere:* quam ille opinionem omnino falſam decernit. Deinde quibus poteſt rationibus Barbarorum numerum in Italiam invectorum extenuare conatur. Sed fortaſſe nimis multa primi voluere, Maffejus nimis pauca. Certum mihi quoque eſt, veteres Italiae habitatores ſemper longe praeſtitiſſe numero Gentibus ex Septentrione in hoc Regnum dilapſis. Attamen ſimul reor, longe plures, quam viſum fuerit doctiſſimo viro, ſupereſſe in Italia familias, quae Borealibus Nationibus ſuum ſanguinem debeant. Ex Gothis a Juſtiniano devictis neminem in Italia relictum ſcribit ille; bellum quippe ea conditione finem accepit, Procopio teſte Lib. IV. Cap. XXXV. *ut qui ſupererant Barbari cum rebus ſuis omni Italia confeſtim excederent*. Acta haec

haec fuere, ſi Pagium ſequimur, Anno Chr. 552. Sed minime animadvertit vir alioquin oculatiſſimus, reſpicere Procopii verba eos tantum Gothos, qui proelio, in quo Teïas poſtremus eorum Rex cecidit, ſuperfuere. Et revera, uti Agathias Lib. I. ſcribit, *Gothorum ſuperſtites, inſtantium perpetuò Romanorum fatigati incurſibus, pepigere cum Narſete, ut ſuas ſibi terras habitare tutum eſſet, Romano Imperatori parituris in poſterum.* Id eis Narſes indulſit. Propterea *Gothi poſt illa conventa diverſi iverant, quibus citra Padum ſedes fuerant, in Tuſciam, Liguriamque, aut alio quo vellent, atque ibi vivere aſſueverant. Ceteri in Caſtella Oppidaque circa Venetiam, quibus ſe multo ante tenere erant ſoliti.* Quid plura? Bellum rurſus Gothi ipſi potenti Francorum exercitu in Italiam accito, Graecis intulerunt Anno 553. At eos iterum non deſidioſus Narſes oppreſſit, & quos armatos contra ſe reperit, *ne iterum rebellarent, omnes ad Imperatorem Byzantium miſit.* Reliquos vero Gothos, qui in fide ſteterant, eorumque familias in Italia conſtitutas, nuſquam legimus exturbatas ex hiſce regionibus. Quod & ipſe Maffejus, ſua ipſa ſcrutatus, didiciſſe potuerat. Vide Chartam Reatinam, ab eodem publici juris factam pag. 161. Hiſt. Diplomat. Scripta ea fuit Anno Chr. 557. Reate, hoc eſt tribus annis poſt Gothici belli finem. Ibi *Gundihil inluſtris femina* tutorem petit filiis ſuis pupillis *Leudarit*, & *Landarit* in cauſſis, in quibus *Gudubuls vir inluſtris* pupillorum pater, *ante dies iſtos* vitâ functus *ab Aliud inluſtri viro, vel a Rolmund cognominato Taffone, necnon a Gunderit pulſatus fuerat.* En poſt deletum Gothorum Regnum Gothos adhuc, & quidem Nobiles, Reatinâ

A in Urbe. Ad Langobardos quod attinet, animadvertit Maffejus, *ſingularem* olim ejus gentis *proprietatem* fuiſſe, paucos eſſe; ſunt enim Taciti verba: *Langobardos paucitas nobilitat.* Verum a Taciti aetate ad Annum Chr. 568. quo Langobardi in Italiam irruerunt, adeo populus ille creverat, ut Pannoniam, & Norici B partem, immo & Sueviam ipſam, ſi fides Paullo, ſuo ſubdiderint imperio. Quum vero ex Pannonia in Italiam digreſſa fuerit gens illa univerſa, ejuſque potiori parte potita fuerit, aliaſque etiam Germanicas gentes ad pinguem praedam pertraxerit: jure exiſtimare poſſumus, ingentem exterorum copiam ſedes heic C ſibi quaeſiiſſe. Difficile vero mihi perſuadeatur, Italiam temporibus iis, quamquam bellis ac peſtilentiis exhauſtam, plures tamen quam nunc habitatores aluiſſe. Vide, quae in Differt. XXI. *de antiquo Ital. ſtatu* ſupra diſſerui. Neque certe temporibus iis Roma ipſa oſtentabat tot illa decies centena hominum millia, D quae Saeculis anteactis numerata ibi fuere. Adde nunc Gothis & Langobardis, Francorum, Germanorum, & Normannorum familias in Italiam ſubinde invectas, quorum ſinguli pro more gentis, & propter commoda, quibus dominantes abundabant, ſtirpem ſuam propagare conſueverunt. Denique adde Sarmatas, & Alaman- E nos, de quibus infra ſermo erit: & majorem quam putet aliquis Septentrionalium gentium copiam intelliges in Italia lares fixiſſe, & poſteros reliquiſſe. Sed nemo rectius de hiſce judicare poteſt, quam qui veteres Archivorum Chartas verſavit. Mihi ſane in iis occurrit immanis eorum numerus, qui aut *Langobardicae*, aut *Salicae*, interdum & *Bavari-*

vari-

varicae gentis ſobolem ſeſe profitebantur. In quibuſdam Civitatibus plures videas ad gentes illas ſuam originem referre, quam ad Romanam. Senenſi in Urbe teſtabatur amicus meus Benvoglientus, ſupra ceteros invaluiſſe profeſſores *Salicae* Legis. In aliis praeſtat *Romani* populi numerus.

Satis interea ex jam dictis nobis eſt, ut intelligamus, cur facile Germanicae Linguae voces, ac loquendi formas Lingua noſtra olim adoptaſſe potuerit. Proinde non hac tantum luce, ſed experientiâ quoque praeeunte didici, ex Germania petendam eſſe complurium vocum noſtrarum originem. Et longe etiam plures ibi reperiremus natas voces, quibus Italica Lingua nunc utitur, ſi prope teneremus Scandiae, Daniae, Gothiae, aliarumque gentium Borealium Linguas; neque tantummodo quae nunc uſurpantur, ſed quae etiam ante mille & plures annos uſurpabantur. Tunc agnoſceremus, quanta verborum ſeges inde ad nos delata fuerit, quum non levem ego ſim oſtenſurus, etiamſi curtâ ſupellectile in ejuſmodi eruditione inſtructus. Quod ſi nuper memoratus Marchio Scipio Maffejus Lib. XI. Veronae Illuſtr. ſcribit: *Che rileva, ſe forſe una ventina di vocaboli uſiamo originati dal Tedeſco? che monta ciò nel corpo e nell' impaſto d' una Lingua? Aſſai più ne abbiamo dal Greco, e aſſai più ne abbiamo dal Provenzale:* meminiſſe tamen is debet, ſe minime negare, quin ex Barbarorum in Italiam adventu immutata fuerit Latinorum apud nos Lingua. Nemo certe non agnoſcat, nihil eſſe vocabula ab exteris Linguis ad nos profecta prae comparatione illorum, quae a Latio accepimus. At num viginti tantum

A vocibus ex Germania petitis nos utamur, infra ego oſtendam. Minus autem, quam ille putat, nos in Vulgari Lingua noſtra habere Provincialium Vocum jam ſupra monui. Primi quidem Italicae Linguae Poëtae ex Provincia complures voces mutuati ſunt; ſed illae neutiquam in populi noſtri commercium tranſierunt, B & Salviato ipſo fatente exſulare ſenſim coactae fuerunt. Et profecto ſi unamquamque ſingularium Italiae ac in primis Lombardicarum Civitatum Dialectos ſcrutaremur, praeter adhibitas in Lingua Communi noſtra Voces, alias nanciſceremur ex eodem Germanico fonte derivatas. Mira proinde mihi narrare videtur nuper C laudatus Marchio Maffejus Lib. eodem XI. Veron. Illuſtr. dum ſcribit, nullum in Veronenſi Dialecto vocabulum haberi, quod ad Germanicam Linguam referatur. Si ipſa Communis Italorum Lingua tot Vocibus utitur ex Germania profectis: quei nullam Veronenſes agnoſcunt? Alia eſt aliarum Urbium fortuna. Exempli cauſsâ Mutinenſibus D *Bioſs* eſt *Spoliatus*, *Merus*, *Nudus*. Mediolanenſibus *Biott* idem ſignificat. Vox iſta e Germanico *Bloſs*, *Nudus*, *Simplex*, *omni ornatu deſtitutus*, unde & *Bloſſen*, *Nudare*, emanavit. Mutinenſes *Entino* appellant Surculum, quo fructiferae arbores inſeruntur. Ea quidem vox a Gallico *Ente* rectâ ad E nos proceſſiſſe potuit; ſed tam Gallica, quam Italica vox e Germanico *Einthun* ad nos venere, ſignificante *Mettere dentro:* quod Latine reddas *Inmittere*, *Inſerere*. Pro *Entino* Tuſci dicunt *Marza:* quam vocem a Martio menſe inepte, ut mihi quidem videtur, nonnulli derivant. Habent & *Inneſto* iidem Tuſci. De iſta Aegidius Menagius in Origin. Linguae

Italicae ſcribit: *Anneſtare*, *inneſtare da Inſerere Latino*. *Inſero*, *Inſitus*, *Inſtus*, *Enſtus*, *Enſto*, *Nenſto*, *Neſto*. Haec ſane parum attente. Certum quippe eſt, *Inneſtare* ex Latino *Innecto* enatum fuiſſe, cujus participium *Innexus* in *Innextus* barbare loquentes immutarunt, & inde *Inneſto*, niſi quiſquam velit & hanc vocem ex Germanica Linguâ trahere: quaſi flectendo Germanorum *Hineinthun*, ſignificans *Immittere*, ad Italicum morem exſurgat *Inentare*, & N. mutato in S. *Ineſtare*. Huic tamen derivationi difficile conſentiam ego. Ita Mutinenſes *Scabiem* appellant non ſolum *Rogna*, ſed etiam *Grinta*. Poſtrema vox eſt purum putum Germanicum *Grind*, idem ſignificans. Ad ipſam vocem *Rogna*, quod attinet, ſententia Ferrarii & Menagii eſt, arceſſendam ejus originem a *Rubigo*, nobis *la Ruggine*. Eos & heic deceptos puto; nos enim ipſum *Rubigo Rubiginis* in *Ruggine* convertimus, non in *Rogna*. Et praeterquamquod *Rubigo* & *Rogna* multum inter ſe differunt literarum ſtructurâ, ne *Rubigini* quidem ſat ſimilitudinis eſt cum *Scabie*. At undenam tu deducis? percontantem audio. Ego potius ad credendum feror, vocem *Rogna* e Gallico *Ronger*, Latinis *Rodere* enatam fuiſſe. Primo *Rongia*, tum *Rogna* dixerint Itali, olim Francis ſubjecti, eâ ſcilicet ratione, qua *Menſonge* Gallicum nobis eſt *Menzogna*. Uti vero Germani a *Kratzen* nobis *Grattare*, efformarunt *Kratze*, *Rogna*: ita ex *Rodere* (effectu Scabiei, quod Gallis eſt *Ronger*) noſtri, aut ipſi Galli, hauſere *Rogna*. Utitur enim & Gallica Lingua voce *Rogne*, immo & *Rogner* pro *Rodere*: quod verbum paene certam facit originem vocis *Rogna* a *Ronger*, ſive a *Rodendo*. Praeterea Mutinenſes ex Germanico *Stoſs* ſuum deduxere *Stuſs*, & *Stuſſare*, ideſt *Percutere*, quo etiam ſonus percuſſionis ſignificatur. Uti & *Schinchi*, ideſt crura, ex Germanico *Schincke* veniunt. Inde *Stinco* efformatum a Tuſcis. Praeterea appellamus *Ranſo* nervorum improviſum rigorem in digitis, aut cruribus, a Germanico *Krampff* Habemus etiam *Striccare* pro *Stringere*, quod eſt ipſum Germanicae Linguae *Stricken*. Scaffa quoque dicimus, quod eſt *Scaffale* Etruſcis, ex Germanico *Schaff* ſignificante *un' Armadio, un Ripoſtiglio*. Nobis itidem eſt *Sliſciare* pro *Sdrucciolare*, quae vox enata videtur e Germanico *Glitſchen* idem ſignificante, niſi potius eam velis ex *Liſcio*, quam vocem infra videbis. Mediolanenſes pariter *Scoſs Gremium* appellant, & *Scoſſale* (quod Tuſci *Grembiule*, Mutinenſes *Grembiale* dicunt) a Germanico *Schos*, *Gremium* ſignificante. *Ratt* quoque *Murem* nuncupant, a Germanica aut Gallica Lingua advectum. Nobis *il Trebbo della Scala* eſt locus interruptus ſcalae, ubi quieſcitur. A *Treppe* Germanico ſignificante *Gradino*, ſive *Scalinata*, vox fortaſſe deſcendit. Ita *moleſtum Odorem* dicimus *Tuffo*; & Germanis *Dumpf* idem ſignificat. Appellamus etiam *Vaſca*, ingens Labrum aquam continens. A Germanico *Waſchen Lavare* (quaſi ſit Vas Lavatorium, ſive ad Lavacrum) ego facile opinarer deſcendere hanc vocem, niſi me remoraretur ſimilis vox in Papyro An. Ch. 650. ſcripta, ac publici juris facta a praelaudato Cl. V. Marchione Scipione Maffejo pag. 172. Diplomat. Ibi legitur *baſca cum forno, macina, & rota*. Fortaſſis etiam ſuſpicari aliquis poterit, e *Vas Vaſculum*, & *Vaſcula*, efformatum fuiſſe *Vaſca*. Praeterea uſitata eſt apud Medio-

diolanenſes & conterminos populos vox *Rogia* ad ſignificandum rivum ſive canalem aquae ad agros irrigandos. A Latino *Rigare* ſi quiſquam eam deducat non obſiſtam. In Chartis Caſaurienſis Monaſterii ſaepe occurrit *Rigus* pro *Rivus*. Quod novi, antiquiſſimum vocabulum videtur, ſi *Rogium de fluvio Piſcaria* memoratum in Charta Grimbaldi Epiſcopi Pinnenſis Anno 872. ſcripta (quam addidi Chronico Caſaurienſi Part. II. Tomi II. Rerum Italic. pag. 936.) idem ſignificat, ac Mediolanenſium *Rogia*. Videndum etiam, an e Graeco Ῥύαξ ſignificante *Rivum*, ſive *Canalem* deſcendiſſe potuerit *Rogia*. Teſte antiquo Grammatico Feſto, *Benna* appellata eſt a Gallica gente ſpecies quaedam vehiculi. Vocem hanc Mutinenſes adhuc retinent, atque apud Germanos uſitatam intelligo. Romae quoque *Valca* appellatur *Fullonica*, ſive officina Fullonum. Florentiae *Gualchiera* dicitur. At iſtud vocabulum ex Germania illuc translatum fuit, quum Germanis *Walche* idem ſignificet. Germanicum W. in GV apud Italos tranſit. *Purgo* etiam appellant Florentini. Immo non Mutinenſibus tantum familiare verbum eſt *Gualcire*, ſive *Sgualcire* pro *Peſtare*, *Calcare*, quod praecipue de uvis dicitur, ut inde muſtum educatur; ſed & Senenſibus eſt *Gualcare*, *Gualcire*, idem ſignificans. Purum putum verbum Teutonicae Linguae agnoſcito, nempe *Walchen*, *Follare*, *Denſare*, *Calcare*: quod de pannis proprie dicitur. Vide in Vocabulario Cruſcano *Gualcire*, *Gualcito*, ubi non proprius ſenſus verbi ponitur; neque enim *Gualcire* eſt *Contrectare*. A *Calx*, *Calcis*, *Calcire* fruſtra hoc verbum traxit Menagius. Germanica ſine dubitatione eſt illius origo. Nonnullis autem in locis tum hujus, tum aliarum Italiae regionum perdurat vox *Lama*, qua etiam utitur Dantes Can. XX. Purgatorii, ſuis Interpretibus minime intellectus. *Piſcinam*, *Paludem*, *Lacunam*, locum *piſcoſum* ſignificat, atque eſt originis Langobardicae, ſi fides Paullo Diacono Lib. I. Cap. 15. ubi ait: *Et quia de Piſcina, quae eorum Lingua Lama dicitur, abſtulit*. Non audiendus Beatus Rhenanus, qui in loco *Qualamam* legendum putat. Apud nos nomen ſuperſtes lectionem vulgarem confirmat. Fallitur tamen Paullus; Latinum quippe vocabulum purum putum eſt *Lama*, atque illud occurrit apud Horatium Lib. I. Epiſt. XIII. Sed & avium *Ventriculus*, quem Tuſci *Ventriglio* appellant, apud Mutinenſes dicitur *Magone*. Theotiſca vox eſt, & quidem antiquiſſima; nam in Gloſſis Fuldenſibus ab Eccardo editis Tom. I. Hiſt. Franc. Orient. *Stomachus* Germanice redditur *Mago*. Nunc apud Germanos *Ventriculus* dicitur *Magen*. Eſt quoque Mutinenſibus in uſu *Aver della Picca con qualcuno*. Germanica vox eſt *Pick*, *Pik*, ſignificans *Rancore*, *Odio*, *Nemicizia*, *Mal' animo*. Ita nobis eſt *Streppa* ſignificans *Virgultum*. *Vimen*, a Theutonico *Stropf*. Bononienſibus quoque eſt *Traſtà* ſignificans *Velum ſericum*, fortaſſis ex Germanico *Taffet* corrupto, ſive ex Gallico *Taffetas*. Ad haec Mutinenſes *Mummiare* appellant *Mandere ſine dentibus*: quod in ſenibus plerumque contingit. Videtur ab Aegyptiorum *Mummiis*; ſed ne in ipſis quidem *Mummiis* dentes deſiderantur. Quare veri ſimilius eſt, ex Germanico *Mummelen* idem ſignificante ad nos veniſſe hoc verbum. Appellamus etiam *Luchina* narrationem falſam a Germanico *Lugine*, *Mendacium*; *Lugbin*, *Luginari*, *Mendax*;

quarum vocum in Gloſſario Theutonico vetuſtiſſima exempla protulit Johannes Schilterus. Dicimus un *Caſpo di poma*, *di noci &c.* ideſt *Complexum*, *Nodum pomorum &c.* Fortaſſis ab antiquiſſimo Germaniae vocabulo *Kaſpan* ſignificante *Ligatorium*. Auditur etiam apud nos phraſis, *Andare in frega*, dictum de homine libidinis flammis ſuccenſo. Chriſtophorus Arnoldus in Epiſtola edita a Schiltero in Gloſſario Teutonico pag. 604. multis oſtendit, Gothorum Deam, cui nomen *Friga*, Venerem fuiſſe; atque inde enatum Germanorum vocabulum *Frech*, *Libidinoſus*; *Frechett*, *Libido*. Itaque foeda haec phraſis inde ad nos veniſſe videtur. Septentrionalium quoque Linguarum eſt *Braiare* pro *Clamare*. Nos illud fortaſſe retinemus converſum in *Sbraire*. Sunt & alia ejuſmodi; neque dubito, quin ſi ſingulas Italicarum Urbium, praeſertim Lombardarum, Dialectos excuteremus, alias Germanicas voces heic & illic vigentes deprehenderemus.

Neque ſolum inquirenti origines Italicarum vocum Lingua vetuſta, ſi fieri poſſet, Gothorum & Langobardorum eſſet conſulenda, ſed & Francorum (qui & ipſi natione Germani fuere) tum Saxonum, ſive reliquorum Germanorum, qui poſt illos pariter in Italia ſunt dominati, atque heic diu interdum conſtitere, non militibus ſolum, ſed & integris familiis huc ad habitandum translatis. Nobis quippe ſunt vocabula, quae in Gallia quoque uſurpantur, fierique poteſt, ut ſicuti Galli recentiores multas e noſtris voces adoptarunt, ita ex veterum Francorum populo tunc apud nos conſidente & nos didicerimus varias voces, praeter illas, quas dum Romani Pontifices Avenione ſedem tenuere, Itali inde reportarunt, aut Carolus I. gente Gallus, ejuſque Succeſſores in Siciliam, Regnumque Neapolitanum invexere. Antea quoque Nortmanni, populus & ipſe e Boreali Germania progreſſus, Linguae tamen Gallicae majorem partem adſuetus, utrâque Siciliâ potiti, nonnullas ex ſuis vocibus regioni illi dediſſe non immerito cenſendi ſunt. Attamen ne heic quidem conſiſtendum eſt. Ad inquiſitionem complurium vocum in Italia adhibitarum conducere etiam poterit tum Lingua Hiſpanica, tum Anglica. Eccur? inquies; neque enim Italiae cum Britannica gente fuit unquam commercium, ſi mercatores excipias, & Societatem Anglorum, qui Seculo Chriſti XIV. Italicas Urbes infeſtarunt. Verum Mercaturae ac Militiae multa nomina debemus aliunde ad nos delata, nomina videlicet ad earum officium ſpectantia. Alia tamen potior cauſſa ſe offert perſcrutandi Hiſpanicam quoque, & Anglicam Linguam. Nimirum Hiſpaniam Gothi, Germanica gens; Britanniam Dani, Saxones, & Nortmanni, Germanae itidem nationes, olim ſibi ſubdidere, diuque illic ſunt dominati, innumeris ex ſanguine ſuo poſteris ibi relictis. Quare ſi voces non paucas a nobis uſurpatas, in Hiſpania quoque & Britannia offendimus, exiguâ tantum mutatione inter illas & noſtras: non id factum, quod ab iis populis eaſdem rectâ acceperimus, ſed quod a Germaniae populis olim dominantibus in ſingulis hiſce Regnis tam illi, quam nos, ipſas didicimus.

Atque ut luculentius intelligas, quanta populorum, & conſequenter Linguarum commixtio olim facta fuerit, paucula haec addere liceat. Sar-

Sarmatarum ſervi circiter Annum Chr. 334. converſis in ſuos dominos armis, eos e patriis ſedibus exturbarunt, Ammiano Marcellino teſte Lib. 17. Cap. 13. Confugerunt iſti ad Conſtantinum Magnum, qui ut auctor eſt Anonymus Valeſianus, *pulſos libenter accepit, & amplius trecenta millia hominum miſtae aetatis & ſexus per Thraciam, Scythiam, Macedoniam, Italiamque diviſit*. Tradit idem Ammianus Lib. 28. Cap. 6. Theodoſium Magiſtrum militum, Theodoſii Auguſti patrem, Anno Ch. 370. *quoſcumque cepit ex Alamannis, ad Italiam juſſu Principis miſiſſe, ubi fertilibus Pagis acceptis jam tributarii circumcolunt Padum*. Pagorum nomine veteres non Vicum, ſed multorum Vicorum unionem, latumque agri tractum deſignarunt. Rurſus Valens Auguſtus Anno Ch. 377. uti ſcribit idem Ammianus, ingentem Gothorum copiam, quos vivos reliquerat, *circa Mutinam, Regiumque, & Parmam Italica Oppida, rura culturos exterminavit*. Si in Mutinenſi agro, aliiſque conterminis ſupereſſent adhuc voces aliquae, a populis olim ibi locatis importatae atque in poſteros diffuſae, nil mirum foret. Novit Gallica gens, quanta antiquae Britannicae Linguae merces perduret in parte illa Galliae Celticae, ſive Armoricae, quam Seculo Chriſtianae Aerae Quincto incolendam ſuſcepere Britanni a Saxonibus pulſi e ſedibus propriis: unde *Britanniae minoris* nomen regioni illi inditum fuit. Nulla dubitatio eſt, quin populi in Italiam, uti nuper vidimus, translati, ſenſim ſeſe compoſuerint ad Linguam in Italia tunc dominantem. At ſimul excogitare licet, irrepſiſſe aliquam ex eorum vocibus in indigenarum ſermonem, quam interno-

A ſcere nunc minime liceat. Ad haec Commercium, ut dixi, Populi unius cum altero, vocabula de una in alteram regionem tranſvehit; ac propterea nos ab Hiſpanis, Galliſque recentioribus nonnulla mutuari ſumus. Atque illi viciſſim, quemadmodum & Germani, & Britanni, ex Italica Lingua multas hauſere
B voces, ex quibus nonnullae aperte produnt originem Italicam, aliae vero, non facile agnoſcitur cui regioni ſuam nativitatem debeant. Sed ubi in Germanica quoque Lingua vocem offendimus, quae nobis, Gallis, aut Anglis communis eſt, plerumque ſcopum attingemus, illam opinantes Germanicae potius, quam
C alterius originis. Apud Menagium, dicis cauſsâ, longam quaeſtionem habes, unde *Maſtino* ideſt *Moloſſus* canis, prodierit. Petrus Lieſina a Graeco Μαςεύειν, *Indagare*, *Inveſtigare*, hanc vocem, reclamante ratione, deducebat. Non enim peculiare ejuſmodi canum eſt munus *Inveſtigare* feras; & ſi quidem in aliquibus Libris ve-
D terum Scriptorum *Maſtivus* occurrit, id factum ad normam Gallicae & Anglicae Linguae, quibus eſt *Maſtiſe* & *Maſtif*. Neque fortaſſis antiqua vox apud Graecos μαςΐνειν noſtram peperit, quum tantummodo apud Heſychium eadem occurrat, & alii legant μαςόνειν. Parum quoque felici acumine Covaruvias a Latino *Mixtus*
E eliciebat *Maſtinus*. Omnium vero ineptiſſimam Etymologiam Menagius excogitavit, vocem iſtam aut ex *Maſſata* derivans, aut a *Moloſſus*, hac ſcilicet ſcala lepide uſus: *Moloſſus*, *Molottus*, *Molottinus*, *Molottino*, *Malattino*, *Matino*, *Maſtino*. Nihil eſt quod ego in hiſce confutandis tempus teram. Quae mea opinio ſit accipe, quam tamen certam praeſtare nolo, ſed

ſed ſaltem reliquis veri ſimiliorem. Habent Itali *Maſtino*, habent & Galli *Maſtin*. Incertum, uter populus ab altero nomen iſtud acceperit. Sed uterque ex Germanica Lingua accepiſſe videtur. Germanica nempe *Maſt* tam *Graſſo*, quam *Groſſo* ſignificat. Ii ergo *Maſt-Hund* appellarunt *un Can Groſſo*; nobis autem idem eſt *un Maſtino*, & *un Can Groſſo*. Deinde nos, & Galli, aut *Maſt-hund* abjecto D. & U. in I. mutato, aut *Maſt* tantùm retento, ac in diminutivum inflexo, *Maſtino* efformavimus. Ita Angli appellant *Maſty Dog un Groſſo Cane di Villa*. Germani quoque, Galli, & Angli *Maſt* dicunt *l'Albero Groſſo della nave*. Primo enim apud Anglos *Maſt-Baum* appellatus fuit major navigii Malus; tum reticendo *Baum* dixere *Maſt* ſubintelligendo *Baum*, *Arborem* ſignificans. Ita quum dicimus *Maſtino*, ideſt *Groſſo, o Groſſolano*, ſubintelligimus *Cane*.

Sunt & quaedam, quae nos rectâ a Latino accepiſſe videmur, & fortaſſis ad nos ex Germania venere. Exempli gratiâ nos nondum certo novimus, unde petenda ſit origo verbi *Tagliare*, & an ex eodem fonte prodierit *Taglia*, tributum pecuniae populo indictum. Equidem laudandam puto opinionem Voſſii, Martinii, Nicotii, Ferrarii, Menagii, atque aliorum arbitrantium, ex Latino *Talea*, ſignificante *Surculum* ex planta reciſum, prodiiſſe *Taleare* pro *Caedere*, *Scindere*. Appoſite Varro de Re Ruſt. Lib. I. *Nunc Ruſtica voce Intertaleare dicitur dividere, vel excidere ramum ex utraque parte aequabiliter praeciſum, quas alii Clavulas, alii Taleas appellant*. Attamen mihi potius creditur ex Septentrione ad nos, uti & ad Gallos, ac Hiſpanos migraſſe communis haec trium populo-

A rum vox. Quippe *Talare* occurrit in antiquiſſima Lege Alamannorum Tit. 34. uti & in Ripuaria Tit. 64. ibique Eccardo ſignificare creditur *ſcindendo vel putando devaſtare*. Hoc ſenſu Hiſpani adhuc adhibent *Talar* pro *depopulari caedendo*. In Charta Garciae Fernandi Comitis aerae 1010. ſive Anni Ch. 972 apud Yepez le- B gitur: *licentiam habeant Fratres ubi voluerint ligna Talare, aut herbare &c.* Eoque magis in eam opinionem feror, ubi originem vocis *Taglia* conſidero. Haec Tributum viritim perſolvendum ſignificat. Eo inclinat Voſſius, ut ſuſpicetur, ex ipſa Latina voce *Talea* derivatum fuiſſe *Taglia: quando ut ſurculus ille, quem Taleam* C *dicimus, reciditur a planta: ſic tributum reciditur de bonis civium*. At iſtud Etymon nimis longe conquiſitum, atque ingenioſum potius, quam verum videtur. Eſt Germanicae Linguae *Theilen* ſignificans *Partiri, Dividere* in partes, *Diſtribuere*, ſuam cuique portionem *Aſſignare*, a *Theil*, *Deil*, ideſt *Pars*, *Portio*. Atque vox D iſta apud Germanos primitiva ac indigena eſt, uti adducta a Schiltero exempla confirmant. Inde igitur noſtrum *Taglia* (Gallis quoque familiare) profectum puto, quum in ejuſmodi tributis imponendis ſua cuique portio pecuniae pendendae pro viribus aſſignetur. Ad haec ſi quis contendat, ex Latino *Oculus* effor- E matum fuiſſe Italicum *Occhio*, non contradicam ego. Ex *Oculus*, *Oclus*, *Oclo*, & *Occhio* efformari potuit. Attamen conſiderandum, an potius vocem hanc ad nos Germani detulerint. Eis *Aug* eſt *Oculus*, & *Augen Oculi*, vox primitiva, quae ab iis uſitata videtur, antequam Germania Latium agnoſceret. Si *Au* legas per O. quod & Latini veteres etiam fecere,

cere, & Galli adhuc faciunt, habebis *Og*, quod nos Mutinenſes *Occ* pronunt amus eo ſono, quo Hiſpani *Noche*, tacito tamen E. Hinc ergo & ipſi Tuſci *Occhio* dicere potuerunt, niſi velis ipſum *Aug* formatum fuiſſe ex eodem Latino *Oculus*. Ita certum mihi eſt, nos addidiſſe nonnullis vocibus noſtris Germanicum *Mis*, *Male* ſignificans, uti *Misleale*, *Miſcredente*, *Misfatto &c.* Sed ſunt, quorum nullum eſt veſtigium in Germanica Lingua, eaque contra deprehenduntur uſitatiſſima apud Gallos & Hiſpanos; minus vero apud nos. Tunc juſta ſe offert cauſſa arbitrandi, Gallicam aut Hiſpanicam eſſe earum vocum originem. Digna noſtro examine ſunt, quae ad vocem *Latino* habent Vocabularii Florentini Auctores. Hanc enim ſcribunt, ſignificare etiam *Largo*, *Agiato*, *Latine*, *Latus*. Exemplum proferunt ex Libro Aſtrologico: *E ſia la ribatidura d' ambo li capi in modo, che 'l ſuo movimento ſia ben latino*. Vim vocis doctiſſimi viri aſſequuti minime fuiſſe mihi videntur. *Ladino* Lombardica vox eſt, & ſignificat *rem, quae facile moveat ſe, aut ab aliquo moveatur*. Dicimus *un catenaccio ladino, un' albero ladino, un' uomo ladino di mano, di lingua, di gambe &c.* Haec autem vox aut ex Italica in Hiſpanicam, aut ad nos ab Hiſpania veniſſe mihi creditur; habet enim Hiſpanica Lingua *Ladino* eâdem ſignificatione. Covaruvias *Ladino* dictum putat quaſi *Latino*. Quae ratio ab eo adfertur, difficile fidem obtineat. Porro Tuſci *Latino* pro *Ladino* ſcribunt. Joannes Villanius Lib. XI. Cap. XX. de Johanne XXII. Papa ait: *E aſſai era Latino di dare audienza*. Ideſt *facilis*. In Tract. de Equor. cura legitur: *E allora vedi e ragguarda, ſe ſpronando ſi va arreſtando la coda, o s' egli ſcavezza, e s' egli è bene Latino o nò, a volgerſi a ogni mano*. Animadverte heic, appellari *Cavallo Latino*, ideſt *Ladino*, qui in omne latus facile movetur, quaſi a *Lado* ſignificante *Latus Lateris*. Itaque iſta vox originis Hiſpanicae videri poſſit; ſed minime certum eſt, quin Hiſpani ipſi a nobis eam fuerint olim mutuati. Contra vero ſi apud nos antiquiora ac uſitatiora videantur vocabula, opinari licebit, ex Italia in alias regiones eadem immigraſſe. Ita Fureterius ex Italico *Ciera*, ſeu *Cera* efformatum putat Gallicum *Chere*, atque adeo Britannicum *Chear*. Et revera ſunt hujus vocis antiquiſſima exempla in Italicorum Lingua. Menagius tamen putat, nos eam ex Gallico *Chere* derivaſſe, quod efformatum ait e *Cara* ſignificante *Faciem*. Contra Gallicum *Sapper*, *Fodere fundamenta alicujus muri*, ex Italico *Zappare* deductum cenſeo. Apud Fureterium ex *Sapa* Menagius ſuum *Sapper* traxit. Sed quid aliud barbaricum *Sapa*, ſeu ut melius dicam, *Sappa*, eſt, niſi Italicum *Zappa*, quo nomine caret Gallica Lingua, ad ſignificandum *Ligonem* ruſticorum? Nam quod idem Menagius cenſet in Orig. Linguae Ital. *Zappa* e Graeco Σκαφὴ deſcendiſſe, quod Τζαπίον dixere recentiores, nihil me movet. Recentiores Graeci Italicam vocem in τζαπίον convertiſſe potuerunt: quod & de aliis bene multis fecere. Niſi melior Etymologia exeratur, ſuſpicari fas erit, hanc eſſe ex iis vocibus, quae antequam Latina Lingua adoleſceret, in Italia uſurpabantur. Pag 455. Chronici Vulturnenſis Par. II. Tomi I. Rer. Italic. legitur in Charta Anni 980. ipſas arbores *ramare, & cultare, & vita-*

vitare, & zappare juxta rationem. Idem in altera Charta pag. 478. occurrit. In Gloſſario Romano-Theotiſco Fuldenſi, quod Eccardus edidit in Append. ad Tom. I. Hiſt. Franc. Orient. legimus Romanum *Sappas*, Germanice *Havva*. Noſtrum *Zappa* adhuc a Teutonibus *Have* appellatur. Quare vides antiquitatem vocis.

Neque diſſimilis origo vocis *Imbroglio*, *Imbrogliare*, ideſt *Confuſio*, *Confundere*. Octavius Ferrarius e *Brolium* ſignificante *Nemus*, *Sylvam* deducebat hanc vocem, eique ſententiae olim adhaeſit Menagius; ſed poſtea in aliam opinionem concedens, ſcripſit *Brogliare* e *Turba* Latino effluxiſſe. E *Turba*, tu admirans petis? Ita ſane Menagio viſum eſt. En viam tantae Metamorphoſis ab eo excogitatam. *Turba*, *Turbula*, *Turbulum*, *Turbulium*, *Bulium*, *Brulium*, *Broglio*, *Brogliare*. Uti in Differt. XXI. *de ſtatu Italiae* animadverti, *Brolium*, nunc Mutinenſibus *Brollo*, nihil aliud fuit niſi locus clauſus, arboribus conſitus, aut ad feras continendas, aut ad arbores pomiferas. Nihil rei ejuſmodi loco videtur cum *Imbroglio*: nam ſola literarum ſimilitudo minime conſideranda eſt; alioquin in Anglica Lingua *Women* interpretaremur *Viros*, quum tamen ſignificet *Feminas*; *to Stretch* crederemus *Stringere*, quum ſit eis *Laxare*; *Cold* pro *Calido* acciperemus, quum *Frigus* & *Frigidum* ſit apud eos, uti & apud veteres Germanos fuit. *Black* etiam putaremus *Candidum*, quod tamen ſignificat *Nigrum*. Nunquam vero ex *Turba* derives *Brogliare*, nimium quippe diſcrimen eſt inter haſce voces. At undenam *Imbroglio*, *Imbrogliare*? Num e Gallico *Embrouiller*, quod compoſitum ex *Em*, & *Brouiller*? At noſtris quoque Majoribus in uſu fuit *Brogliare*, uti multis exemplis docent Auctores Vocabularii Florentini. Inde etiam Britannicum *Broil*. Unde vero *Brouiller* Gallicum, & *Brogliare* Italicum deſcenderit, fruſtra fortaſſis inquiras. Ex antiquiſſima voce ſignificante *Confuſionem* emerſiſſe videtur; nam & *Brouillard Nebulam* Gallis ſignificat, & *Bruit Sonum confuſum*. Fuit & Graeca vox *Embolium*, ſignificans *Rete*, quod ad captandas Feras injicitur. Eâ uſus eſt Cicero in Literis ad Atticum, & pro Sextio, ad indicandas technas & artes, quibus praecipue mulieres implicabant viros. Num ex *Embolium Imbroglio*; ex *Emboliare Imbrogliare*? Sed nos temere vocum omnium originem detegendam ſperamus. Equidem fateri potius amo incompertum mihi, unde in Lombardicam Linguam *Barba* pro *Patruus* immigrarit, quam cum Menagio eam vocem deducere e *Barba Latino; perchè per lo più ſono barbati i zii*. Leviſſima ratio; neque enim barbâ carent tot alii conſanguinei ſive affines. Antiquiſſima autem apud nos eadem vox eſt, quum *Barbanus*, ideſt *Patruus*, occurrat in Legibus Rotharis & Liutprandi Regum Langobardorum. *Barba* habetur in aliis Codicibus. *Barbas* pro *Barba* vidi in autographa Charta apud Canonicos Regulares Monaſterii Piſtorienſis Sancti Bartholomaei, ſcripta *Quinto Kalendas, Regnante Domnis noſtris Carulo & Pippino filio ejus Regibus Francorum & Langobardorum, ac Patricio Romanorum in Italia, que ille Papia Civitate ingreſſus eſt Anno Octavo & Secundo per Indictione Quincta feliciter*. Hoc eſt An. Ch. 782. Sequitur in Charta: *Teuperto, & Feudeam quondam Clerici, barbas & nepos filii quondam Blancani, & Teudeade*

deado qui fuit Preſbyter. Manifeſti ſumus nos, eo quod ante os plurimos annos ego Teuperto &c. Offert deinde Abbati Sancti Bartholomaei *Oratorium Beatae ſemperque Virginis Mariae in locus qui dicitur Cruci. Actum Piſtcria ad caſa avitationis noſtrae in predicto loco Croci.* In pergamena Mutinenſi ſcripta *Anno IV. Bernardi Regis Ind. Nona*, ideſt Anno Ch. 816. occurrit mihi *Dominicus Barba veſter*. Tuſci pueruli *Babbo* appellant *Patrem*. Id ex natura locutionis infantium videtur factum; nam ut tenera illa aetas linguam in voces ſolvere incipit, primo Vocales tantum pronuntiat, tum facilem aliquam Syllabam, quam reperit, ut *Pà-Pà*, *Ma-Ma*, *No-No*, ideſt *Pater*, *Mater*, *Avus*: quas voces puelli noſtri adhuc uſurpant. Tuſci vero lenius pronuntiantes, pro *Pa-Pa* videntur dixiſſe *Ba-Ba*, unde efformatum *Babbo*. Παππος dixere etiam Graeci, at iis *Avum* ſignificabat. Robertus Stephanus, aliique Lexicographi, in quorum etiam ſententiam ivere nuper Clariſſimi Viri Johannes Vignolius, & Antonius Franciſcus Gorius, arbitrati ſunt, apud veteres Latinos *Patrem* appellatum fuiſſe *Ta-Ta*, *Matrem* vero *Mam-Ma*: quod poſtremum adhuc retinemus eâdem ſignificatione. Notus eſt Martialis verſus Lib. I. Epigr. 101. *Mammas atque Tatas habet Afra*. Idem Vignolius in Append. ad Diſſert. de Columna Antonina pag. 304. Inſcriptionem Romanam adfert: in qua leguntur FORTVNATVS TATA ET HERENIA RHODINE MAMMA. Id nempe a pueris uſurpatum, ſed & ab ipſo populo voce, ut ita dicam, blanditioſâ *per vezzo*. Auctor Nonius eſt ad vocem *Buas*, Romanorum filios *cibum ac potionem Buas ac Papas*, &

A *Matrem Mammam*, *Patrem Tatam*, dixiſſe. Noſtri adhuc infantuli cibum appellant *Pappa*. Verum Fabrettus vir exquiſitae eruditionis Cap. III. Inſcript. Antiqu. pag. 142. nomine *Tatae* ſignificatum potius cenſuit *Nutritorem*, ſive *Nutricium* puerorum. Nos *Ajo*, ſeu *Balio* dicimus. Ego vero, quod *Mammam* ſeu mamillam peterent infantes tam a Matribus, quam B a Nutricibus, factum ſuſpicor, ut tam Nutrices, quam Matres appellationem *Mammae* ſortitae fuerint. Refert idem Fabrettus pag. 187. Inſcriptionem poſitam a *Creſcente* filio *Matri piae & Nutrici dulciſſimae Liciniae Proceſſae*. Dabo & ego alias in novo Theſauro Inſcriptionum, quae C *Tata* pro *Nutricio* uſurpatum indicant. Vide apud eundem Fabrettum Inſcriptionem pag. 337. Sed haec nomina obſcura adhuc ſunt in antiquis Monumentis. Nam Bononiae viſitur apud PP. Praedicatores in Coenobio S. Dominici lapis Româ advectus, in quo haec legas.

D D. M

CN. ARRIO AGAPETO

ARRIA AGAPETE MATER

ET BOSTRYCHVS PATER

ET HELPIS MAMMA ET

FIEIE NVTRIX FILIO

E PIENTISSIMO B. M. F

VIXIT. A. III. DIEBVS XXXXV.

Habes heic praeter *Matrem*, *Patrem*, & *Nutricem* Agapeti iſtius, etiam illius *Mammam*, ab aliis diverſam. Quei ergo certo ſtatuas ſignificationem vocis *Mamma*? Ad haec e Graecis veniſſe ad nos potuere ejuſmodi nomina.

na. Illis enim *Papa*, ſeu *Papas*, *Patrem* ac *Nutritorem* ſignificabat. *Amma* vero apud Palladium & Heſychium eſt *Mater*. E *Mea Amma* contracto fortaſſe compoſitum *Mamma*. In Gloſſis Teutonicis ex Bibliotheca Medicea deſcriptis, atque ab Eccardo editis *Nutrix* appellatur *Amma*. Sunt qui & Aviam hac voce deſignari putant. Sic *Tetta* pro *Mamilla*, non e Graeco τιτθὴ deſumtum continuo credendum eſt, quod in Heſychii Gloſſario legatur. Illuc fortaſſe a recentioribus inlatum fuit. Ego antiquam noſtram vocem puto.

Mercatura quoque, & Militia, uti ſupra innuebam, vehiculum eſſe conſueverunt multis vocibus, ad ipſas praecipue Artes pertinentibus, ut per varias Nationes propagarentur. Auctor Gallici Libri Anno 1673. editi ſub titulo *De la connoiſſance des bons Livres* Cap. IV. ſignificat, non parum additamenti Gallicae Linguae factum ex Italicae ſpoliis. *Ex quo*, ait, *Itali in Gallia excepti fuere ſub Regibus Carolo VIII. Ludovico XII. Franciſco I. & Henrico II. ii cauſſa fuere, ut Gallica Lingua ultra tertiam partem fuerit immutata*. Immo longe antea, hoc eſt Anno 1583. Henricus Stephanus, vir celebris inter Eruditos, occultato nomine ſuo, Librum evulgavit, cui titulus: *Deux Dialogues du nouveaux Langage François Italianizè, ou autrement deguisè entre les Courtiſans du temps*. Contendit ibi vir gente Gallus, totam ferme Gallicam Linguam efformatam fuiſſe ex Italica, non ſolum ob voces inde hauſtas, ſed etiam ob concinnitatem phraſium, & novam pronuntiationem. Quod memoriâ ſemper eſt recolendum, quoties quaeritur, utrum voces Linguae utrique communes, ſint ex una potius, quam ab altera derivandae. Praeterea memoranda mihi eſt Arabica Lingua, quum ex ea Itali complures voces mutuati olim fuerint. Scilicet Arabes, qui & Saraceni, uti infra in Diſſertatione XLIV. *de Literar. fortuna* animadverti, Saeculo Chriſti VIII. Hiſpaniâ potiti ferme universâ, ſuo quoque addidere imperio Siciliam, & aliquot Calabriae Urbes Seculo IX. quas diu tenuere. Ii vero ob Literarum culturam eodem Seculo IX. reliquis populis, etiam Chriſtianis, praecellere credebantur; ac praeterea Mercaturae addicti in maritimis praecipue Civitatibus Chriſtianorum frequentes verſabantur. Quamobrem nullo negotio majores noſtri ex eorum Lingua olim celeberrima multas deſumſere voces, quae adhuc ſuperſunt in uſu. Nonnullas heic recenſebo, quas docti viri, jamdiu originis Arabicae agnovere, videlicet *Alchimia*, *Alcova*, *Alfiere*, *Almanacco*, *Ambra* (ideſt *Succinum*, quae vox tamen Skinnero & Eccardo creditur Germanicae originis, quorum rationes erunt qui minime amplectantur, uti & *Ambroſiam* ex *Ambra griſea* appellatam fuiſſe.) *Avania*, *Azzurro*, *Canfora*, *Caraffa*, *Cavato*, *Caravana*, *Cremeſi*, *Cremeſino*, *Eliſſire*, *Fanfarone*, *Gelſomino*, *Giraffa*, *Giubba* (Germanica tamen Lingua & ipſa habet *Joppe*, *Juppe* idem ſignificans) *Giulebbo*, *Lacca*, *Lambicco*, *Limone*, *Liuto* (niſi ſit Germanicum), *Magazzino*, *Maſchera*, *Muſchio*, *Ribeba*, *Ricamo* (Hebraica tamen Lingua hanc vocem dediſſe videtur) *Sommacco*, *Tamburo*, *Turcimanno*, *Zafferano*, *Zagaglia*, *Zibetto*, *Zibibbo*. Vide & alias in Diſſert. XXVI. *de Militia*. Fortaſſis etiam ex Arabica arceſcendae ſunt voces *Alabarda*, *Ambaſciata*, *Barare*, *Capanna*, *Cifra*, *Ragghiare* uti & *Scarlatto* (niſi potius

potius ſit e Germanica voce), *Timballo*, & aliae, de quibus tamen diſputatio ſupereſſe poteſt. Originis quoque Arabicae credebatur mihi *Gabella;* ſed judicium ſuſpendere me cogit auctoritas Leibnitii V. Cl. qui ex Teutonica Lingua vocem hanc ad nos veniſſe opinatur. Nefandi quoque criminis nomen inde & Itali & Galli traxere: quod Menagius minime animadvertit, alibi quaerens, quod in Arabum vocabulario quaerendum erat. Praeterea voces alias infra indicabo, quae ex eodem fonte manaſſe mihi creduntur. Neque dubito, quin uti complura ex eiſdem Arabicis vocabulis in Hiſpanica Lingua ſervantur, ita & aliquot perdurent in quibuſdam Italicarum Urbium Dialectis, praecipue in Sicilia ac Regno Neapolitano. Immo interdum perpendebam, an fieri potuerit, ut & nos Mutinenſes inde olim acceperimus *Abbagattare un meſtiere*, ideſt artem exercere imperite, aut aliquid tractare, ſive facere imperfecte prae feſtinatione. Vide infra ad vocem *Bagattella*. Dicimus etiam *Savazzare*, ideſt vinum, aquam, aliumve liquorem in vaſe agitare. Arabica vox *Sſavaſſa* ſignificat *Conturbavit, Miſcuit*. Si Praeteritum illud in noſtrum Infinitivum vertis, habes *Savaſſare*. Nobis praeterea eſt *Inſamararſi*, ideſt *Irâ vehementi accendi*. Arabibus eſt *Zambara*, *Rubuit prae ira oculus, Zambaron*, *Iratus*, *Iracundus*. Praepoſitâ Characteriſticâ *In Septimae* Conjugationis, fit *Inzambara*, *Indignatione efferbuit*, vel *vehementer prae ira intumuit*. Eſt etiam nobis *Zangiare*, ſignificans projicere & abjicere aliquid cum impetu. Arabica Lingua nobis exhibet *Zagiara*, ſignificans *Depellere*, *Abigere*. Fueritne hic Mutinenſium iſtarum vocum fons, nihil ego decernam.

A At quum primùm ſe mihi obtulit ſupra memorati Aegidii Menagii Liber *de Origin. Linguae Ital.* omnia pacato animo excepi tanquam oracula e tripode ſapientiae ac eruditionis profecta. Nimirum nulla mihi dubitatio erat, quin vir doctiſſimus poſt Octavium Ferrarium Linguae noſtrae fontes ſummo ſtudio perſcrutatus, B nihil niſi ſolide excogitatum protuliſſet. Sed ſenſim unam, tum alteram ejuſdem ſententiam ſub incudem revocans, multas ex iis vitreas atque aëreas ſenſim deprehendere coepi, ita ut jam videar mihi pronuntiare poſſe, magna cum circumſpectione fidendum hominis judicio, dum Italicae Linguae Origines venatur. C Plurima ſane apud illum recte excogitata fateor; ſed non pauca etiam ſuperſunt, quae nullo rectae rationis fundamento nituntur. Porro illum duplici ratione deceptum puto. Altera eſt, ipſum non eâ, qua par erat, curâ Germanicae Linguae operam dediſſe, quum ſibi perſuaſiſſet, ex Latio potius, aut ex Graecia, D quam ex aliis exteris regionibus, derivandas eſſe pleraſque Italici ſermonis voces, quae Latinam Linguam parentem non habuere. Altera eſt, eum non raro finxiſſe ſibi ſcalas, quas quiſque ne dicam ridendas, ſaltem a vero abſimiles deprehendet: quae ratio expiſcandi Etymologias ſi laudanda aut toleranda foret, jam E quidquid in mentem venit, aut a Latino, aut e Graeco trahere nullo negotio poſſemus. Exempla jam aliquot vidimus. Accipe & iſta. *Menzogna* Italicum, ſignificans *Mendacium*, Gallis eſt *Menſonge*. Menagius ex ipſa Latina voce *Mendacium*, Italicam & Gallicam deducit hoc pacto: *Mendacium*, *Mendaciolum*, *Mendaciolium*, *Mendacionium*, *Mendacionia*,

Mencionia, *Menſogna*. Ingenioſam revera ſcalam! Non a *Mendacium*, ſed a *Mentior* deſcendit *Menzogna*. Hinc enim vulgus efformavit *Mentio*, *Mentionis*, tum *Mentionia*, quae in *Menzogna* evaſit. In Gloſſis Graeco-Latinis, uti animadvertit Du-Cangius, habetur *Mentio*, ψύσμα, ideſt *Bugia*, *Mendacium*. Eâdem quoque voce *Mentio*, pro *Mendacio* uſus eſt Auctor Regulae Magiſtri. Ita in Lege Alamannorum Tit. 41. de Judice, *Mentioſus* occurrit pro *Mendax*. Et apud Anaſtaſium Bibliothecarium in Latina verſione Hiſt. Eccleſ. in Leone Iſauro *Mentionarius* legitur, quod idem eſt ac noſtrum *Menzognero*. Et ſane ante tot Secula animadvertit A. Gellius Lib. XI. Cap. XI. multum diſcriminis intercedere inter *Mendacium dicere*, & *Mentiri*. Sed levia haec ſunt. Rurſus cuinam quaeſo in mentem caderet, Italicum *Fraſca*, ſignificans *Frondem* cum ſuis foliis, A ex Latino *Ramus* fuiſſe derivatum? Id tamen nos docuit Menagius, qui & prodidit gradus mutationis iſtius, inquiens: *Ramus*, *Rami*, *Ramiſcus*, *Framiſcus*, *Framiſca*, *Framſca*, *Fraſca*. Perperam haec fuiſſe excogitata, meraque eſſe ſomnia, Lector bene vigilans vel me tacente dignoſcet. Neque felicius Ferrario ſucceſſit, de- B ducenti hanc vocem e *Virideſco*, *Viridaſco*, *Vraſca*, *Fraſca*. Et iſtud Etymon in ſomniorum regione procuſum fuit. Malo ego fateri incompertam mihi vocis hujus originem, quam adeo inanibus ac arbitrariis Etymologiis detinere Lectorem. Id ſolum novi, in Charta Anni 871. occurrere *Fraſcarium ad virgas faciendum*, uti C & in aliis Chartis: quo nomine locus ſignificabatur, unde colligebantur *Virgae*. Chartam ipſam exerere juvat ex Tabulario Canonicorum Mutinenſium, ubi autographum adſervatur.

Charta convenientiae inter Leodoinum Mutinenſem Epiſcopum, & Urſum Vitaliani filium. Anno 871.

IN nomine Domini noſtri Jeſu Chriſti, imperante Domno noſtro Ludovvicus magnus Imperator Auguſtus a Deo coronatus, Anno pietatis imperii ejus Deo protegente hic in Italia XXII. die Septimo de menſe Auguſti Indictione IV. Placuit atque convenit inter Domnus Leudoinus gratia Dei Epiſcopus Sancte Eccleſie Motinenſis, *nec non ex alia parte inter Urſo filio quondam Vitaliani livero homine, ut in Dei nomine tu qui ſupra Urſo vel tuis heredes reſedere & laborare debeatis in terra vel caſa ſeo res Sancte Eccleſiae Motinenſis locis ubi dicitur Ulmita & Granariolo, quod pertinet de Curte noſtra Saviniano juris Eccleſie Motinenſis, ideſt in* D *omnes res illas & caſis in integrum, quas uſque nunc tu qui ſupra Urſo per ſingulas & deſignatas peciolas, & quod tibi in anteriore libello adjunctam fuit omnia in integrum, qualiter in ipſo anteriori libello, quam vel ad tuas detenuiſtis manus cum finibus & lateribus, atque coherencia & adjacencia ſua, cum caſis, terris, vineis, campis, pratis,* E *virgaris, ſtallariis, uſum putei, aquis, ſeque moventibus, omnia & ex omnibus qualiter uſque nunc ad tuas detenuiſtis manus, reſedere & laborare debeas tu qui ſupra Urſo vel tuis heredes livellario & maſſaricio nomine ad laborandum, colendum caſas, canalibus edificandum, vitis ponendum, paſtenandum, pro-*

propaginandum, & excolendum, fineſque deſenſandum, & ſuper reſedendum atque inibidem edificias ſaciendum, & in omnibus ſupraſcriptis rebus & caſis meliorentur & non pejorentur uſque advenientibus continuo annis XXIX. iſti proximi advenientibus. Nec non & adjungimus vobis in Farnieto prope Prato domnica terrola cum Fraſcario *ſuper ſe abente ad virgas faciendum jugis tres, quod eſt inter âdfinis ad ſingulis lateribus, da tres lateribus terrola prativa &* Fraſcario *donico abeat in integrum. Et exinde de ipſe ſupraſcripte res qualiter ſuperius legitur, annue temporibus redditum atque tributum perſolvere debeatis pro unoquoque annos, ideſt ex omni genere* grano groſſo, *quod Dominus de ipſe ſupraſcripte res dare dignatus fuerit,* modio quarto, minuto *autem* modio quinto, lino manna quinta, vino *medietatem,* exennia *vero per annos dare debeatis in Domini Natale* pullos duos, ovas decem, *& in Paſca Domini pro* Fraſcario *dare debeatis in argento* Denarios quinque, pullos duos, ovas decem, operas *vero per annos facere debeatis dies XXIV. medietatem cum boves, & medietatem manualis cum domnica annona. Antepoſito terrola inter Curte & orto faciendum modio uno, unde non reddatis. Et ipſo ſupraſcripto grano vel vino redditum, quamque exenia & operas qualiter ſuperius legitur, ſtudere, & tritutare atque evegere, facere, dare, & cunſignare debeatis ad Curte noſtra Saviniano nobis cui ſupra Leudoino Epiſcopo, meiſque ſucceſſores, quam vel ad Miſſis noſtris cum veſtro diſpendio, ſine omnem neglectum vel fraudem. Et per tempore meſſis, ſimulque vindemie, Miſſo Domnico habere debeatis, & ei ſuſceptum facere, & in judicio Patroni ſtare debeatis ad recta juſticia faciendum; & ſi nolueritis per poteſtatem vobis pignerare debeamus ſine publica auctoritate. Penas vero inter nos poſuimus, ut ſi exire aut minare, aut aliqua ſuppoſitam feòerit, fraudem aut neclectum feceritis & non permanſerimus ambas partis, tam nos ſupraſcricti, quamque ſucceſſoribus, aut heredibus noſtris, & probatum fuerit, tunc promittimus componere unus alteri, cui culpa inventa fuerit, pena nomine in argento ſoldis viginti, & poſt pena compoſita hos libelli conveniencie, ſicut ſuperius legitur, in ſua permaneat firmitatem uſque ad expletis XXIX. annis. Unde duo libelli convenientie pari tinore conſcripte.*

Acto ad Curtem noſtram Saviniano, die Regni, & Indictionis ſupraſcripte feliciter.

Ego Leudoinus Epiſcopus ſubſcripſi.

Signa ✠✠✠ manuum Illareni, & Ermenperii de Caſegio, ſeo & Dominici de Bazano ut ſupra legitur rogatos teſtes.

✠ *Scripto libello qualiter ſuperius legitur per manum Hodelberti Presbytero & Notario Sancte Motinenſis Eccleſie complevi & dedi.*

Occurrit etiam in Chartis antiquis Chronici Vulturnenſis, ac praecipue in Charta Anni 948. *Nullus praeſumat in praememorata Silvâ introire, aut & lignum exinde incidere, vel fraſcas, vel perticas &c.* Praeſtat etiam ignotum adhuc appellare fontem vocis *Fratta*, quam Vocabularii *della Cruſca* Auctores *Borroncello* ſignificare, ſed fortaſſe non accurate ſatis, ſcripſerunt. Nam *Borroncello* nihil âliud eſt, niſi *praeruptus ac profundus* locus, de quo mihi infra ſermo erit, quum *Fratta* ſit *Dumetum, Vepretum. Macchia* quoque parum diſſimili ſignificatione nobis eſt *Vepretum, Dumetum. Macchione* etiam uſurpamus ad ſignicandum *una Macchia grande.* Neque

tan-

tantum in ſermone Italico, ſed & in antiquis Chartis *Macla* & *Maccla* eodem ſenſu occurrit. At unde vox iſta? *Pochi ſanno donde venga*, inquit Menagius. Procul dubio ipſe noverit. Et reapſe pergit ille dicere: *Viene*, *ſicuro* (vide hominis confidentiam) *da Dumus in queſta guiſa*. Intenti quaeſo oraculum audiamus. *Dumus*, ait ille, *Dumum*, *Duma*, *Dumachus*, *Dumaculum*, *Dumacula*, *Macula*, *Macchia*. Heus, bone Menagi: non eſt hoc Etymologias proferre, ſed nugas meras ad mercatum adferre. Equidem non diffiteor, me heic caecutire. Quod ſi ariolum agere liceret, Lectori auctor eſſem, ut perpenderet, an forte Latinum *Macula*, quod purum putum nobis eſt *Macchia*, per translationem ad ſignificandum *Vepretum* adhibitum fuerit. Dumeta quippe ſponte naſcentia, & ſparſa per prata aut arva, intuentibus apparent veluti Maculae in ore & veſtibus hominum. Porro eadem vox propagata ſenſim fuit in agro Romano, atque in finitimis locis, ad Nemora & Sylvas integras deſignandas, quas *Macchie* appellant. Nullus in aliis Italiae locis eſt uſus vocis hujus ſignificatione tam amplâ.

Sunt autem apud Menagium & Ferrarium non paucae ejuſmodi origines vocum Italicarum, ex quibus nonnullae omnino explodendae, aliae ſaltem dubiae. Quare quum aliquot ex iis vacillare deprehendiſſem, injecta mihi ſuſpicio eſt, Menagium felicem quidem in multis Etymologiarum venatorem, at nimium quandoque ſibi fidentem, alibi caeſpitaſſe. Suſpicionem juſtam effectus comprobavit; quippe multas quidem propoſitas ab eo Etymologias commendandas duco; ſed & in compluribus aliis ab illius judicio recedere ſum coactus, ut infra patebit. Male autem ſucceſſit homini, quanquam rarâ eruditione ſuffulto, quod in Oriente potius, quam in Septentrione & Occidente putarit, uberem Italicarum vocum eſſe fodinam. Profecto in perſcrutanda Germanicâ Linguâ cura major illi adhibenda erat, quando Wolfgango Lazio in Lib. de Tranſmigr. Gent. & Voſſio de Vitiis Serm. praeeuntibus agnoverat & ipſe, ex Germania ad nos veniſſe non paucas voces, quarum catalogum appono, non omnia tamen ab aliis atque ab ipſo adnotata recenſens. Sunt ergo Germanicae originis *Alabarda*, *Albergo*, *Alto* (vos militaris *far Alto*) *Araldo*, *Aringo*, *Arneſe*, *Aſpa*, *Aſpo*, *Naſpo*, *Inaſpare*, *Azza* (Securis, unde & Gallicum *Hache*) *Baldo*, *Baluardo*, *Bando*, *Bara* (ideſt *Cataletto*), *Barone*, *Baſtardo*, *Becco* (*Roſtrum* videlicet) *Biada* (ſed minime certum eſt) *Biadetto* (Color, Gall. *Bleu*), *Birra*, *Bolzone* (*Sagitta*) *Bordo*, *Borgo*, *Boſco*, *Bottino*, *Bracco*, *Briglia*, *Bruno*, *Daga*, *Drudo*, *Elmo*, *Falbo*, *Falda*, *Fello* & *Fellone*, *Feltro*, *Fiaſco*, (alii e Graeco arceſſunt) *Foderare*, *Fodero della Spada*, *Foraggio*, *Foreſta*, veriſimiliter & *Freccia*, *Giardino*, *Gonfalone*, *Gonna*, *Granſo* (ideſt *Granchio* Florent.) *Grappo*, *Graſpo*, *Raſpo*, dal Tedeſco *Traube* (de quo dubito) *Guanto*, *Guardare*, *Guattero*. (Mutinenſes habent *Squattarare*, de avibus praecipue dictum, quae ſe in aqua proluunt) *Guernire*, *Guerra*, *Guiderdone*, *Guindolo*, *Indarno*, *Inveſtire* (di un Feudo) fortaſſe *Lampreda*, *Milza*, *Naſtro*, *Pantoffola* (Gallis *Pantoufle*), forſitan & *Predella*, *Piffero*, *Piſciare*, *Piva*, *Ratto* (Mediolanenſibus, Tuſcis *Sorcio*) *Recare*, *Arrecare*, *Ricco*, *Roba*, *Robare*, *Rocchetto*, *Ronzino*, *Rozza* pro *Equo*,

Ruba-

Rubare, *Sala*, *Scalco*, *Scherno*, *Schernire*, *Scherma*, *Schermire*, *Scherzare*, *Schifo* (navicula), *Schinco* (idem quod *Stincho*) *Smaltire*, *Snello*, *Soga*, *Spanna*, *Sparviere*, *Spiedo*, *Staffa*, *Stampare*, *Stanga*, *Stecco*, *Stendardo*, *Stivale*, *Stocco*, *Stoffa*, *Talco*, *Taſca*, *Trappola*, *Tregua*, *Tuffare*, *Valigia*, *Usbergo*, *Zuppa*, *Suppa*. Sunt & alia a doctis viris adnotata, quae uti non tam certa praetereo. Succedunt nunc alia mihi adnotata in examine Originum Italicae Linguae Menagii. Ante tamen Lectorem monendum reor, alia multa ſupereſſe in ejus Libris, quae cenſurae locum reliquiſſe videntur. Nam doctus ille vir, ſed ſimul confidentiſſimus, pro ſuo arbitrio, ſuaeque intemperantis Phantaſiae ductu, aliarum vocum originem nimiâ licentiâ ſtatuit, quam fortaſſis alii poſt me improbabunt, verioribus fontibus indicatis. Vide potiſſimum, quae is habet ad vocem *Prugnuolo*, quo nomine donata eſt ſpecies quaedam exigui Fungi. Ab ipſo *Fungus* ſuſpicatur ille efformatum fuiſſe *Prugnuolo*. Miraris? Accipe ſcalam a Menagio excogitatam. *Fungus*, *Frungus*, *Frungi*, *Frunginus*, *Frunginulus*, *Fruginulus*, *Frugnulus*, *Prugnulus*, *Prugnolus*, *Prugnuolo*. Haec vereor ne riſu excipias. Tolerabilius ſuſpicari potuiſſet, ex ſimilitudine *Pruni* exigui, Fungum iſtum, dum prodit, nomen accepiſſe. Vide etiam, quae is tradit ad vocem *Garzone*, quam e *Verna* Latino, nobis ſtupentibus, & reclamantibus cunctis Etymologiae legibus, deducit. Neque felicius heic Ferrarius, a Latino *Agaſo* illam accerſens. Gallicum, aut Francicum ferae antiquitatis vocabulum ego illud puto, ſignificans hominem liberum, alicui honeſtâ conditione famulantem. Parmae adhuc

A habetur Charta fundationis, ſeu dotationis Monaſterii Sanctimonialium Sancti Alexandri, a Cunicundâ, olim Bernardi Regis Italiae conjuge, aedificati. Scripta fuit in Civitate Parmenſi Anno Chriſti 835. atque a Mabillonio in Appendicem Tomi II. Annal. Benedict. inlata. Subſcribunt *Lantbertus* Parmenſis, & *Nordpertus* B Regienſis, Epiſcopi, quorum Chronologia apud Ughellium ſupplenda; *Adalghiſus Comes*, *Haesbertus Archidiaconus*, *Jacob Gartio ex genere Francorum*, *Herchenbertus Gartio ex genere Francorum*, *Fulbertus Gartio ex genere Francorum*, *Wiſegerus Gartio ex genere Francorum*; tum alii teſtes ex eodem genere. Ergo *Gartiones* tunc honeſti C nominis, ac potius nobili loco nati, cenſendi ſunt; neque enim Servi, aut viles homines adhibiti fuiſſent teſtes. Eoque minus Chartae ſubſcripſiſſent *Cunicundae* olim *Reginae*, neque ſimul cum duobus Epiſcopis, & uno Comite. *Vernae* ſervilis, *Agaſones* plebejae omnino conditionis fuere. Praecipue verò inditum *Gartio-* D *nis*, ſeu *Garcionis* nomen videatur Adoleſcentibus, quum haec eadem ſignificatio apud Gallos & Italos perduret. Sed ut *Pueri* appellati ſunt a Latinis, & *Ragazzi* ab Italis, quilibet *Famuli*; ita olim quoque *Gartionis* nomine ſenſim donatos quoſcumque Famulos arbitror. Et reapſe *Gar-* E *zone* apud nos etiam *Famulum* ſignificat, uti fidem faciunt exempla in egregio Florentinorum Vocabulario *della Cruſca* omnibus expoſita. Altero quoque ab exemplo diſcas, quantam ſibi fiduciam tribueret Menagius in ſtatuendis Etymologiis, quas per ſcalas quaſdam, quas potius aërea caſtella appelles, mirâ is facilitate deducebat. Octavius Ferrarius haec ſcripſit: *Roſcio di pecore Inſubres appellant*

lant gregem ovium. Quid ad haec Menagius? Continuo e pera ſua educit originem vocis *Roſcio*, inquiens *Grex*, *Gregio*, *Groſcio*, *Roſcio*. Mirandum Etymon hoc ſane dicas. Mediolanenſium *Roſce*, pronuntiatum ſine E. idem eſt ac Mutinenſibus *Rozz*, *Rozzo*, preſsè pronuntiatum, ut *Tozzo*. *Plures uvarum racemos conſtipatos* (quod & Ferrarius ait) nos appellamus *un Rozzo*, Mediolanenſes *un Roſcio d' uva*. Ita *un Rozzo di panni lini*, *un Rozzo di fazzoletti*, *&c.* dicunt Mutinenſes, quum multae ex his rebus conjunctae ab uno filo pendent Rotae ad inſtar. Proinde fortaſſe prodiit haec vox e *Rotium* idem ſignificante ac *Rotulus*. Primum in *Rozzo* convertimus, quo more etiam *Birotium* corrupte mutatum a Mutinenſibus fuit in *Barrozzo*. Alterum, nemoe *Rotulus*, apud nos eſt *Ruzzolo*. Neapolitanis *Rotolo* ſignificat nexum aliquarum rerum, ut *Rotolo di pane &c. Ruolo*, *Arrolare ex Rotulus* quoque venit; ſed nos illud rectâ accepiſſe videmur ex Gallico *Rôle*.

Adgredior nunc recenſere, quae mihi hactenus ſeſe obtulerunt in inveſtigandis fontibus complurium vocum Italicae Linguae, iis videlicet, qui aut obſcuri, aut ignoti mihi viſi ſunt; neque enim vocabula ex Latinorum penu aperte deprompta, uti neque cetera, quorum originem docti viri jampridem indicarunt, mihi repetenda heic ſum arbitratus. Ceterum, antequam iter inſtituam, velim meminerit Lector, quot periculis obnoxius ſit, qui abditiſſimas non raro Vocabulorum origines perſequitur, ſuumque ingenium torquet, ut oppoſitas tenebras acumine mentis, aut ope eruditionis exſuperet. *Nam* (ut ait Johannes Albertus Fabricius V. Cl. Volum. X. Biblioth. Graecae pag. 20.) *quis neſcit, omnibus in Linguis quantum hac in parte ſibi omni aetate indulſerunt ingenia; quam multa pſeudetyma in Platone ipſo & Varrone notant eruditi; quam facile falſa ſpecies pro vera notatione alludit & adblanditur etiam acutiſſimis & peritiſſimis?* Proinde non injuriâ opinor, Etymologiarum ſtudium appellari quodammodo poſſe *Artem conjectandi*. Conſequens propterea eſt, minime expetendam eſſe ubique certam rerum notionem; ſed ubi lux deeſt, umbrâ luminis, ut ita dicam, contentos eſſe nos decet. Iniquus proinde ſit, qui Conjecturam, Suſpicionem, Dubitationem a Sententia non diſtinguat; atque Etymologiam certam, aut propiorem vero nactus, praecedentes aliorum Conjecturas, dum temeritate careant, rideat, atque ſugillet. Erga Menagium lenis interdum ego non videar; ſed ibi duntaxat, ubi is ingenio, imaginationi, ac arbitrio ſuo nimium habenas laxat, atque imperterritus ſomnia ſua veluti pſephiſmata nobis obtrudit.

CATALOGUS
COMPLURIUM VOCUM ITALICARUM, QUARUM ORIGO INVESTIGATUR.

A

A*Bbagliare*. Latine *Perſtringere oculos*. De origine vocis hujus multa eſt contentio inter Octavium Ferrarium, & Aegidium Menagium. Ille ab *Adpalpebrare* ſomniato verbo; hic a *Baluca*, ſive *Balux*, ſignificante *granulum auri*, deduxerunt *Abbagliare*. Tempus non teram in ejuſmodi ſententiis improbandis. Num haec vox Celtica, ſive Germanica vetus? Apud Britannos *Aball*, *Defectus* perdurat. Suſpicio quoque ſuboriri poſſet, num ex Arabica Lingua ad nos proficiſci potuerit. Gollio teſte, Arabum Populo *Balagia* ſignificat *Fulſit*, *Nituit*, *Splenduit*. Ii enim, uti & Hebraei, Praeteritum indicem totius verbi primarium uſurpant. Si verbo huic praeponatur *Eliſ*, quartae Conjugationis characteriſticum, inde exſurget *Abalagia*, *Splendore* offuſcavit. Itali pro *Abalagiare*, fortaſſe dixerint *Abbagliare*. Nobilis Vir Joſeph Peccius Senenſis ab *Adpalliare* vocem hanc ingenioſe derivat. Conjecturae huic plaudendum. Verùm ſi, quae mea reapſè ſententia ſit, perconteris, ſincere ajo, ignotam adhuc mihi videri originem vocis hujus. Neque enim primitivum vocabulum puto *Abbagliare*, ſed quidem *Abbarbagliare*, quo & nos Lombardi, non ſecus atque Tuſci, utimur. Sane *Abbagliare* in Dialecto Lombardorum locum non habet. Ex *Abbarbagliare* Tuſci brevitatis causâ efformaſſe mihi creduntur *Abbagliare*. Atqui dignoſcere, undenam emerſerit *Abbarbagliare*, arduum opus arbitror. Animadverto duntaxat analogas quaſdam voces, confuſionem ſignificantes, *Bar* ſyllabam praeferre, uti *Barlume*, *Barbottare*, *Barbugliare*, *Barbagio*. Nos Mutinenſes deliquium animi improviſum, quod oculorum uſum eripiat, appellamus *un Barbajone*. Apud veteres Tuſcos *Bagliore* ſignificabat ſubitaneum & improviſum *Splendorem*, qui oculos perſtringebat. Cum iſta voce conferendum eſt *Abbagliare*.

Abbandonare. *Deſerere; alterius arbitrio aliquid dimittere*. Non hujus verbi mentionem facio, ut melio-

ra pollicear, quàm qui praeceſſerunt in ejus Etymo expiſcando, ſed ut Eruditos excitem ad accuratius adhuc illius originem inquirendam. Du-Cangius a *Bandum*, ſive *Bannum*, vocem deduxit. Ita & Menagius ait: *Da Bando, che val pubblicazione con ſuono di tromba da Miniſtro pubblico. Coſa Abbandonata è coſa data al pubblico, e della quale non ſi prende cura*. Verùm *Bandi*, ſeu *Banni* notio vereor, ut concinne exprimat vim verbi *Abbandonare*, & *Mettere*, ſive *Laſciare in Abbandono*: quas phraſes Lombardiae Populi in uſu habent. Habent & Galli. Nam *Bannum* denotat actionem Magiſtratus capientis alienam rem, cujus etiam poſſeſſionem arripit, & curam habet. Senſus verò verbi *Abbandonare* reſpicit tantummodo poſſeſſorem rei, atque illius actionem, deſerentis aut per vim aut ſponte quae poſſidebat aut curabat. Deinde cur A. additum cernimus? *Bannire, Bandire* ſatis fuiſſet. Contra Ferrarius cenſebat, idem fuiſſe *Abbandonare*, atque *a Bando diſcedere*, ideſt a *Vexillo*. Verùm (ut infra dicam) *Sbandare* nos inde efformavimus, non *Abbandonare*. Praeterea Italica Lingua retinere minime conſuevit praepoſitionem *A.* in iſtiuſmodi caſibus. Neque dicendo *Abbandonare* quiſquam ſignificavit unquam *Vexillum* deſerere. Perpende nunc accurate exempla vocis *Abandum* & *Abandonum*, a Du-Cangio producta: obſcura invenies, & *Bandum* ibi fruſtra requires. Immo fatetur ipſe, *Bandon ut plurimum ſumi pro Arbitrio*. Quae omnia tenebras augent. Itaque novae adhuc inquiſitioni ſupereſt locus. Eruditos autem Germanos, qui antiquas Linguae ſuae voces & vires perſpectas habent, rogatos velim, ut ſedulo conſiderent, num fieri potuerit, ut e ſuo vetuſtiſſimo *Abbandeln* emerſerit fortaſſe *Abandum* & *Abandonum*. Verbum enim illud varios Contractus reſpicit, in quibus & nos nunc utimur verbo *Abbandonare*, ſignificante *Dimittere rem* aliquam alicui. Tunc ſane eluceret, cur *A.* indiviſibile ſit ab ejuſmodi voce.

Abbatacchiare. *Perticâ poma dejicere*. Mutinenſibus eſt etiam *Bacchio*, *Batacchio*, *Latine Baculus*. A Senenſibus quoque dicitur *il Batacchio della Campana*: a Mutinenſibus *il Batocchio*. Menagii conjecturam laudo, trahentis *Abbatacchiare* ab antiqua voce Latina *Batuere*, e qua efformatum fuerit *Battaculum*, *Battacchiare*, & *Abbatacchiare*. Nam veteres dixerunt *Abbacchiare* eodem ſenſu ex *Bacchio*. Duntaxat addo, Arabicae Linguae eſſe *Bataka*, ſignificans *Secuit*, *Amputavit*, *Perticâ ramos vulneravit*, aut *Percuſſit*, *Poma dejecit*. Gollium & Giggaeum vide. Apud nos, alioſque Lombardos in uſu quoque eſt *Dar delle Patacche*, ideſt *Dar delle Buſſe, delle Percoſſe*, Graecorum verbum πατάσσω, *Percutio*, neſcio an huc trahendum ſit. Germanica etiam Lingua habet *Patſch*, *ſuono delle sferzate*: & *Patſchen*, *Dar delle sferzate*, *Percuotere palma con Palma*. Videtur tamen Germanica vox & ipſa ex Latino *Batuere*, *Batere* profecta.

Abbatere; *Proſternere*. Vide Diſſertationem XXVI. *de Militia &c.*

Abborracciare. Florentini Vocabularii Auctores putant, idem eſſe ac *Acciabattare*, ideſt *negligenter aut impe-*

imperite aliquod opus conficere. Quibus exemplis id confirment, non video. Mihi *Abborracciare* non aliud creditur niſi *Inebriare*, a *Borraccia*, hoc eſt a vaſe vinario, quo praecipue utuntur ſeu abutuntur peregrini. *Va ſodamente nel fidarti, e non t'abborracciare:* ita *Cron. Morelli* ab eiſdem Auctoribus laudatum; ideſt, *cave ne te inebries*. Rurſus Matth. Franz. Rim. burl. *Abborracciarſi ſenza altro bicchiere*, hoc eſt *Inebriari*. Ad nos vox iſta proceſſit ex Hiſpanico *Emborracchar*, Inebriari. Vide Covarruviam. Menagius illam ex *Borra* deducens, neminem, ut puto, ſententiae ſuae ſubſcribentem reperiet. *Borracha* ab Hiſpanis appellatur amphora vinaria e corio. Ejuſmodi vaſe utuntur adhuc, oſtiatim vinum quaerentes Religioſi Fratres vulgo Cappuccini, aliique e Sancti Franciſci familia ſtrictioris obſervantiae Alumni: quod quidem nos Mutinenſes, ac alii Lombardiae Populi, *Borracchia*, ſolemus nuncupare.

Abbozzare. *Lineamenta prima cuipiam operi dare*. Obſcura ſane vocis origo, quam neutiquam deprehendiſſe mihi videtur Menagius, quum a *Bozza*, nobis ſignificante *Tumorem*, eam deduxit. Nihil enim rei eſt *Tumori* cum opere adumbrato. Longius etiam a ſcopo abiiſſe mihi creditur Octavius Ferrarius, qui a *Bozze fructus putridos* (neſcio apud quos Populos) ſignificante, invitâ plane Minervâ, traxit Italicum *Bozzo*, & *Abbozzare*. Hiſce Scriptoribus fortaſſe non ego felicior. Moneo duntaxat, inquirendum ſupereſſe, an e Gallico *Esbaucher*, *Abbozzare* Italicum prodierit: nam apud nos in uſu etiam eſt *Sbozzare*, quod idem eſt atque Gallicum *Esbaucher*. Deinde ſcrutandum, num Gallica vox iſta ex *Boſco*, Germanicae originis vocabulo, efformari potuerit, hoc eſt ab *Exboſcare*, quod ex conſueta ſcribendi ratione *AV.* pro *O.* evaſerit *Esbaucher*. Prima culturae forma, terris deſertis ac ſylveſcentibus danda, ſita fuit in iis *Runcandis*, ſive *Exbuſcandis*. Inde manaſſe potuit *Esbaucher*, adhibitum primo ab Agricultura, inferente prima & craſſiora lineamenta agris excolendis: deinde propagatum ad Sculpturam, Picturam, aliaſque Artes, quum rudi formâ opus ſibi propoſitum primo adumbrant. Donec probiora vero alii adferant, haec dixiſſe mihi licuerit.

Abbruſtolare. *Suburere*. Statim heic ſe offert *Uſtulare* Latinum, idem ſignificans. Sed quia *BR.* intruſum videmus, addendum eſt, nihil aliud hanc vocem eſſe, niſi *Adperuſtulare*, ſive *Abreuſtulare*. Neque a *Brace*, aut *Brutius*, deſcendit *Abbruſtiare*, ut Menagius putat, ſed aut ab *Uſtulare*, aut ab *Uſtum*, *Reuſtum*, & addito Ab *Abreuſtum*, *Abreuſtiare*.

Abbruzzo. *Aprutium*, Regni Neapolitani Provincia ad Mare Superum, contermina ditioni Romanae Eccleſiae. Andreas Alciatus Nomen hoc (Romanis certe ignotum) acceſſiſſe regioni putat, *quia Urbicium Picenum tamquam Romae ſuburbanum diceretur, & ſub diſpoſitione Vicarii Urbis eſſet*. Sibi quidem de hoc invento gratuletur Alciatus. Addit etiam Menagius: *Io ſono coll' Alciato*. Verùm hujuſce Etymi aërea omnino fundamenta ſunt. *Picenum Suburbicarium*

novere Romani, nunquam verò *Urbicium*. Vix autem fallatur, qui ab Urbe *Aprutio*, Seculis barbaricis notâ, nomen inditum regioni fuiſſe opinetur, quod Caput aliquando Provinciae fuerit. Nam uti ex Civitate *Fori-Julii* nobilis Provincia nunc *Friuli* Italice appellata, nomen accepit: ita ex Aprutinâ Civitate ſubjecta ei Provincia *Aprutium*, *Abruzzo* appellari coepta eſt. *Aprutii*, & Epiſcopi ibi conſtituendi, mentio eſt in Epiſtol. 12. Lib. 12. Sancti Gregorii Magni Papae, ut alia omittam. Nunc idem locus fuiſſe creditur, atque *Interamna* veterum, *Teramo*, noſtrorum temporum.

Accontarſi. *Nanciſci*, *Congredi*. Vox jam antiquata. Utebantur & Galli; ſed & apud eos evanuit. *Da Conto, che vale Intrinſeco e Confidente, che viene da Cognitus, Adcognitus, Acconto Accontare*, inquit Menagius. Fallitur. Nulla eſt affinitas inter *Cognitus*, & *Accontarſi*. Efformatum videtur hoc verbum ex *Adcomitari*. Nunc dicimus *Accompagnarſi*. Detracto I. evaſit *Adcomtari*, ac tandem *Accontare* & *Accontarſi*. Addo apud nos *Conto* minime ſignificare hominem *neceſſarium*, ſive *familiarem*, ſed quidem rem *notam*. An a *Cognitus* deſcenderit eâ ſignificatione *Conto*, incertum puto.

Accorgerſi. Vide infra *Scorgere*.

Accozzare, *Raccozzare*. Vide infra *Coccio*.

Accudire. *Diligentem operam dare alicui rei*. Hiſpanicae originis verbum eſt. Unde verò illi deduxerint, ignotum mihi.

Acquiſtare, *Acquirere*. Menagius ab *Adquaeſitare* deduxit. Poterat brevius dicere, enatum fuiſſe Italicum *Acquiſtare* a Latino *Acquirere*. Nempe ab *Acquiſitum*, *Acquiſtum*, *Acquiſto*, *Acquiſtare*. Sunt & alia complura verba Italicae Linguae, quae originem ſuam debent Participiis aut Supinis Latinorum. Exempla accipies infra. Sed & ipſi Latini ex eodem fonte derivabant interdum verba ſua frequentativa.

Adeſſo. *Nunc*. Erithraeus in Indice Vergiliano, & deinde Menagius natum cenſuerunt adverbium hoc Italicum ex *Ad* & *Ipſum*, ſubintelligendo *Tempus*, aut *Momentum*. Aſſentiri nequeo. *Ad ipſum tempus*, vel *momentum*, nulla ex parte exprimit *Nunc*: quippe non praeſenti duntaxat tempori, ſed praeterito, ac futuro tribui poteſt. *Ad hoc ipſum tempus* neceſſe eſſet dicere, ad ſignificandum *Nunc*. Adde, *Eſſo* a nobis pronuntiari *E.* clauſo: & contra *Adeſſo*, *E.* aperto. Quare dum melior Etymologia emergat, Eruditi perpendant, num Teutonum lingua nobis dediſſe potuerit adverbium iſtud. Eſt enim iis *Jetz*, *Itz*, *Itzo*, ſignificans *Nunc*. Praemiſſo *Ad*, fortaſſe potuit inde ſenſim efformari *Adeſſo*, ſive *Adeſs*, uti Lombardi complures pronuntiant.

Adizzare, *Attizzare*, *Aizzare*, *Izzare*. *Incitare canem ad mordendum*. Ferrarius a ſono vocis natam vocem ſcripſit. Menagio tamen id minime perſuaſit, qui propterea ab *A.* & *Titio Titionis* illius originem educendam cenſuit, aut ab *Adirritare*. Ferrarii ſententia mihi veriſimilior. Mutinenſes pueri, quum canes alterum in alterum irritant, adhuc ajunt: *Uzz*, *Uzz*, & inde nobis *Uzzare il cane*. Pro *Uzz* Florentini dixere *Izz*, unde exortum videatur *Attizzare Aizzare &c.* Ita

ta Florentinis erat *Izza*, ſignificans *Iram*, *Contentionem*, *Provocationem*. Attamen animadvertendum, Germanicam Linguam habere *Hetzen*, ſignificans *Aizzare*, quod Italice convertas in *Hizzare*: & *Anhetzen*, quod ex *An*, ideſt *A*. & *Hetzen* compoſitum eſt, atque ad Italicae Linguae formam converſum dat *Aezzare*. Quare videas, aut nos ab iis accepiſſe hanc vocem, quae poſtea in *Aizzare &c.* tranſiit; aut utramque gentem ab eodem ſono vocis ſuum vocabulum traxiſſe. Ad irritandum ignem, homines &c. translata deinde vox fuit. Fortaſſis etiam inde natum *Stuzzicare*. Veri quoque ſimile eſt, Gallos ſuum *Attiſer*, & Hiſpanos ſuum *Atizar* ab Italis (quod & illi cenſuere) aut ab ipſis Germaniae Populis, illuc ad dominandum profectis, didiciſſe. Italicum autem *Stizzare*, *Stizzire &c.* num ex hoc ipſo fonte, an potius (quod Menagius putavit) e *Titio* manarint, alii decernant.

Addobbare. *Ornare*, *Militiae cingulo inſignire*. Vide Diſſertationem LIII. *de inſtitut. Milit.*

Affanno. *Angor*, *Moleſtia*, *Anxietas animi*. Ab *Annelare* perperam traxit hanc vocem poſt Ferrarium Du-Cangius. Monoſinius ab *Afa* voce Hebraica, quae tamen tantummodo ſignificat *Coquere*. Menagius ab *Afa* Italico, ſignificante *Angorem*, e nimio aeſtu aut gravedine aëris partum. Sed perpendendum, num elicienda ſit vox iſta ex Arabum Lingua, cui eſt *Affa*, *Toedebit*, ſicuti & *Uffan*, interjectio *Faſtidientis* atque *Moerentis*. Hinc etiam prodiiſſe potuit Gallicum *Ahan*, quod Menagius
A ex Italico *Affanno* derivavit, alii ab *Anhelitus*, ſed prorſus adverſante Etymologiarum lege. Hiſpani & ipſi, qui plures Arabum voces retinent, *Afan* dicunt; atque apud eos *Faſtidium* & *Moerorem* ſignificat. Quare ſimul vides, originem Italicae vocis *Afa* non procul abire ab Arabica Lingua.

B *Affare*. *Negotium*. *Ab Adfacere*, inquit Menagius. Sed ab ipſo Italico *Fare* nata vox, quum diceretur *Aver molto a fare*: Aut Gallicum *Affaire* noſtrum fecimus, quod ab *Affarium* Du-Cangius derivat. Vox iſta ſignificabat praedium, aut integras hominis fortunas. Et ſane adhuc dicimus: *Un' uomo di*
C *baſſo, di alto Affare*.

Affatto. *Prorſus*, *Omnino*. Latinum *Affatim* in hanc vocem immutatum videtur: penultima tamen in *Affatim* brevis huic Etymo repugnat. Praeterea *Affatim* ſignificat *Abundanter* non vero *Prorſus*. Gallica Lingua habet *Tout á fait*, quod idem ſignificat. Ab utro ex
D his fontibus petenda ſit vocis origo, decernant alii. Mihi poſtrema veri videtur ſimilior.

Affronto. *Injuria*, *Dedecus alicui inlatum*. Gallis quoque & Britannis eſt *Affront*: iique fatentur, vocem ex Italia proxime praeterito Seculo illuc immigraſſe. Attamen hoc ſenſu ne nos quidem uſitatam
E apud Veteres reperimus. Hiſpanis eſt *Afrenta*. Illi-ne a nobis, an nos ab iis acceperimus, quis certos nos faciat? Inde natam vocem Covaruvias putat, quod verecundia ad vultum ac praecipue ad Frontem laeſi aſcendat. Ad veritatem fortaſſe propius accedemus opinando, injuriae ac probro Nobiles & Majores ſibi duxiſſe, quum qui-

quiquam ignobilis ac minor eos *adfrontabat*, ideſt *veniva, o voleva ſtar loro a fronte*, neque cedebat. Ita habemus *venire in Confronto*; quum nempe aliquis coram altero ſiſtitur, ut veritas cujuſpiam rei ex eorum congreſſu exquiratur.

A fuſone. *Abundanter*. Adverbium hoc purum putum Gallicum eſt *a Foiſon*, & ſemel irrepſit in Hiſtoriam Joannis Villanii, dum is incaute in Librum ſuum invehebat quidquid ferebant Ephemerides, ſeu *le Gazzette* Florentinorum, tunc in Gallia mercaturae operam dantium. Ceterum adulterina merces eſt, & a regionibus Italicis diu exploſa. Contendit Menagius, *Foiſon* dictum fuiſſe a *Fuſio*, *Fuſionis*. Sed rectius antea monuerat Taſſonius V. Cl. Mutinenſis in Notis MStis ad Vocabularium Cruſcanum, *A fuſone* eſſe corruptam vocem pro *Ad effuſionem*.

Aggavignare. *Manu comprehendere*, *Manu conſtringere*. Florentinorum vox eſt, omnibus ferme Italicis reliquis, ut ſuſpicor, ignota. A *tonſillis* parte videlicet colli, quas *Gavigne* Florentini appellant, ſuſpicati ſunt Auctores Vocabularii Cruſcani, vocem hanc emerſiſſe. Fortaſſe quod manibus collum adverſarii arripere mos eſſet. Menagius contra ludere mihi videtur, quum ex *Capus*, *Capulus* (nobis *Manico*) per audaces ſcalas ſuas derivare hoc verbum contendit. Sed heic ne mihi quidem aliquid tolerandum occurrit. Video tamen, Germanicae Linguae eſſe *Gefangen*, ſignificans *Capere*, *Prehendere*. Num addito *Ad* potuit inde efformari *Aggafingare*, *Aggafignare*, *Aggavignare*?

A *Aggiuſtare*. *Ad juſtam menſuram*, *ſive ad juſtum ordinem quidpiam redigere*. Nemo non videt, efformatum fuiſſe e Latino per *Latino* barbaros. Sed minime heic laudandi Etruſci Vocabularii Auctores, quod in cenſum Italicarum phraſium intulerint. *Aggiuſtar fede*, pro *Dar fede*, hoc eſt *Credere*. Merus
B Galliciſmus ille eſt, foediſſime corruptus, ideoque nobis omnino ejurandus. *Adjouſter foy* eo ſenſu dicunt Galli: ſed illa vox ab *Adjuxtare*, hoc eſt ab *Ad* & *Juxta* efformata fuit, atque adhibita pro *Addere fidem*: ac proinde Hircocervus Italis eſſet illud *Aggiuſtar fede*. Neque enim nobis *Aggiuſtare*
C eſt *Addere*.

Aggradire. *Probare*, *Placere*. Primitivum *Gradire*. A *Gratus* haec omnia efformata fuere, uti & *Avere a Grado*, atque Gallorum, *Agréer*, & *Gré*.

Aggrapparſi. *Adrepere*. Vide Diſſertationem XXVI. *de Militia*.

Agio. *Commodum*. A Latino *Otium*,
D ſi Menagio fides, vocabulum deſcendit. Ab *Adaptare* noſtrum *Adagiare* trahit Ferrarius. Uterque mirum in modum hariolum agit. Ignotam mihi originem ego fateri malo. Quod ſolùm conſtat, Gallis pariter eſt *Aiſe*, idemque apud eos ſignificat. Utrum illi a nobis, an Itali ab illis vocem acce-
E perint, incertum. Profectò ſuum *Eaſe* Angli e Gallia deduxiſſe videntur. Schiltero videtur *Aſe*, *Facile*, Celtica vox, quod ruſticis Alſatiae adhuc ea in uſu ſit. Sed fortaſſis illi a vicinis Gallis eam accepere. Corbinellius Italicus Scriptor opinatus fuit, pro *Aſiaticus* dictum fuiſſe *Agiato*. Neque contemnenda conjectura: an vera tamen

men

men ignoro. Certe *Agiato* opulentum hominem ſignificat, commodiſque ac deliciis affluentem, quales olim Aſiaticae gentes erant, uti multorum auctoritate oſtendi poſſet. *Aſiatica* & *Aſiana luxuria*, ideſt luxus & opulentia memoratur Sancto Auguſtino Lib. 3. Cap. 21. de Civitate Dei: atque haec in proverbium tranſiit. Praecipue Tullium vide pro Quincto Ligario, & Livium Lib. 9. Decad. 4. Hujus verba ſunt: *Aſia amoenitate, copiâ rerum omnium, mollitiâ, & regiis opibus, ditiores, quàm fortiores exercitus faciebat*. Teſtis quoque Plinius eſt, ex Aſia devicta Luxuriam primùm invectam fuiſſe in Italiam. Mutinenſes adhuc dicunt *Ad-aſi* pro *Ad-agio*; *Aſiato* pro commodo, ſive facili. Pro *Aſiato*, ſive *Agiato* poſtea Tuſci dixerint *Agio*, *Agevole*, *Agiare*, *Adagiare*, *&c.*

Agonia. *Anxietas*. Ad nos venit e Graeco Ἀγὼν, ſignificante *Certamen*, *Moleſtiam*, *Periculum*. Inde *Agonia di morte* de iis dicimus, qui animam agunt. Senenſes, Mutinenſes, aliique Populi pro *Agonia* dicunt *Angonia*, quaſi a Graeco Ἀγχόνη, aut a Latino *Ango*. *Angonia* quoque legitur in Carminibus Fratris Jacoponi Tudertini, & dicitur a Mediolanenſibus.

Aguato, *Inſidiae*. Ita explicant hanc vocem Vocabularii Florentini Auctores. Addendum erat: *Occulta Speculatio*. De ejus origine actum eſt in Diſſertatione XIX. *de Tributis*, quam, ſi lubet, conſule.

Allagare. *Inundare*. Efformarunt illud Majores noſtri a *Lacu*, quum nempe flumina ex aggere erumpentia, aut pluviae nimiae agros obruunt, & veluti Lacum efformant.

Allettare, *Allicere*, *Leniter invitare*. Non erat adnotandum Menagio hoc verbum: eſt enim purum putum Latinum. Neque nos quaerimus, quae apertiſſime e Latio habet Lingua noſtra: habet autem innumera vocabula. Exempla verbi *Allectare* proſtant apud Tullium, Columellam, & alios. At, inquit Menagius, *Allettare* venit a *Lacio*, *Laxi &c.* Mihi brevius dicendum videbatur, *Allectare* frequentativum eſſe verbum, efformatum ex *Allicio*, *Allectum*, *Allectare*, *Allettare*.

Allodiali. *Bona propria*, a Feudalibus ac Libellariis diſtincta. Vide Diſſertationem XI. *de Allodiis*.

Ammaccare, *Maccare*, *Contundere*, *Confringere*, ſeu *aliquid durum, ſed flexibile comprimere ita ut cedat*. Menagius inſalutatam vocem dimiſit. Ferrarius a *Machina* infeliciter deduxit. Videndum, an ex Arabica Lingua ſit derivanda. Haec habet *Al-makko*, *Profligatio*, *Abolitio*, *Imminutio*, a verbo *Makka*, quod teſtantibus Giggeo & Gollio, ſignificat *Diminuere*, *Perdere*, *Mancum reddere*. Certe & literarum & ſignificationis affinitas inter iſta occurrit. Hebraica quoque Lingua habet *Machà* & *Machatà*, ſignificans *Deletio*, *Plaga*, *Ictus*, *Percuſſio*.

Ammainare. *Contrahere*, *Demittere vela*. E Gallica Lingua accepiſſe videmur hoc verbum. Ei quippe eſt *Amener les voiles*: & fortaſſis olim a Provincialibus ſcribebatur ac pronuntiabatur *Amainer*. Fureterius e Celtica voce *Amena* profectum putat *Amener*. Num potius ex *A.* & *Minare*, apud antiquum vulgus Latinorum uſitato, & ſignificante *Menar via?*

Am-

Ammannare. *Praeparare*. Menagium audi: *Da Manna*. Ineptiſſimum Etymon: *Ovvero da Mano*. Haec vera & unica verbi origo. Mutinenſium Dialectus ad eam propius accedit. Dicimus enim *Ammanuare*. Hoc eſt *Habere ad manum*, *promtum ac paratum* aliquid. Itaque natum verbum ex *Ad manum*, ſubintelligendo *Habere*. Ita *Ammanire* dicunt Parmenſes, & alii. Florentini literas nunc ſaepe duplicant: quod Majores noſtri non tam facile faciebant. *

Ammutinarſi. *Seditionem contra dominum conflare*. Vocabularii Florentini Auctores vocem hanc minime agnoſcunt. E Gallico *Mutin*, ſeu *Mutiner* ad nos venit. Cenſet autem Menagius apud Fureterium, a *Moveo* efformatum fuiſſe, *Motinus*, & inde *Mutin*. Sed nimis lata eſt ſignificatio verbi *Moveo*, neque *Seditionis* faciem nobis exhibet. Perpendendum, an potius e Germanica Lingua noſtrum, ſeu Gallicum *Mutin* & *Ammutinarſi* derivandum ſit. Quippe Germanis eſt *Meuten*, *Ammutinarſi*. Fortaſſis e *Muth* ſignificante *Cor*, *Audaciam*. Ipſis quoque eſt *Muthig*, *Audax*. Aut a Septentrionalium Linguarum *Mot*, Saxonice *Mot* & *Gemot*, ſignificante *Concurſum*, ut opinatur Hicheſius: Aut e veteri Gothico *Moti*, cujus ſignificatio eſt *Contra*, *Adversùm*. Addita praepoſitione *Ad* inde *Ammutinare* efformari potuit.

Anca. *Latus*, idem ac *Fianco* Italice. Vide infra *Fianco*.

Anche, *Anco*, *Ancora*. *Etiam*, *Et*. Menagius *Ancora* pro *Anche ora* dictum cenſuit. Recte. At unde *Anche*? Is tacens praetergreditur. Ferrarius ita enatas voces iſtas ſibi fingit: *Hoc quoque*, *hocque*, *Anche*, *Ancho*, *Ancora*. Aut *Ad quae*, *Anche &c.* Menagius, neque immeritò, Etymon iſtud hiſce excipit: *E' derivazione inveriſimile aſſai*. Caſtelvetrus verò noſter ad Lib. 3. Bembi de Lingua Vulgari pag. 117. noviſs. edition. Neapolitan. in Additamentis, quae antea inedita ego ſuppeditavi, opinatus eſt, noſtrum *Anche* efformatum ex Ἂν & Κὶ, Graecae Linguae particulis, reiterationem atque unionem ſignificantibus. Sed qui Graece norunt, vereor, ut aſſentiri velint. Nam ne ipſi quidem Graeci jungebant haſce particulas; neque illas in principio orationis adhibere conſueverunt: & κὶ Poëticum additamentum fuit, a Populo minime uſurpatum. Quare potius Eruditos Lectores, praecipue Germanos, rogo, ut perpendant, num fieri potuerit, ut Germanicum *Auch*, ſignificans *Etiam*, *Quoque*, Itali convertiſſe potuerint in *Anche*, *Ancho*, ſcilicet *V.* in *N.* immutato. Haec propior eſſet vocis iſtius origo, ſi ſimilis mutationis exemplum aliquod haberemus.

Andare. *Ire*, *Ambulare*. Occurrunt heic plures quàm alibi digladiationes inter Etymologiarum venatores, certantibus ſingulis tum Italici *Andare*, tum Gallici *Aller*, abſtruſam nimis eruderare originem. Eam a Graeco Ἀντάω, *Occurro*, Caſtelvetrus: Bertetus ab *Ante eo*: Gujettus ab *Antruare*: Mena-

* *Ammannare*, manipulos efformare ad colligandos in faſces grandiores, quibus inde Metae, ſive Strues in Campis aut in areis eriguntur. Vox Tuſcis melioribus propria: Manipulos enim appellant *Manne*, & eos congerere, dicunt *Ammannare*.

nagius ab inuſitato, ideſt a ſe efformato, Graecorum verbo Ἄω, Italicam hanc vocem natam cenſent. Nulla ex hiſce Etymologiis, ſi res accurate perpendatur, fidem facile impetrare poſſit. Donec certior origo indicetur, liceat & mihi meas proferre in medium conjecturas. Eſt Arabum Linguae non diſpar verbum, ſcilicet *Anada*, *Receſſit*, *Declinavit*, *Diſceſſit*. Si hanc vocem ad Italicorum Linguam deflectas, habes *Anadare*, ac demum *Andare*, ideſt *Andarſene via*. Tantum fuit olim Italis commercium cum Arabibus, ut minime a vero abhorreat, potuiſſe ad nos inde tranſire vocabulum iſtud. Idque confirmare videtur ipſa Hiſpanorum Lingua, in quam tot Arabum vocabula penetrarunt. Nam & Hiſpanis eſt verbum *Andar*, illudque defectivum, non ſecus, atque apud Italos. Accipe & alteram conjecturam. Effluxiſſe potuit Italicum & Hiſpanicum *Andare* a Latino *Amnare*, ideſt *natando adire* aliquem locum. Animum adverte: a navigantibus, atque ad oras maris habitantibus, ejuſmodi alia verba accepimus, uti *Arrivare*, compoſitum ab iis, qui ad ripam appellunt. Idem ſignificat *Approdare*, deductum *a Prora* navis, quae tellurem ad litus veniendo contingit. Eadem ratione enatum Gallicum *Aborder*. Siculi ergo & Apuli pro *Adnare*, primò dixiſſe potuerint *Annare*, uti adhuc loquuntur, *Andare* ſignificantes. Reliqui verò Itali *Andare*. Ad conjecturam hanc confirmandam accedit auctoritas Caſtelvetri, qui animadvertit, antiquitus ab Italis pronuntiatum fuiſſe *Anante* & *Anare* pro *Andante*, & *Andare*. Tibi minime arridet Etymologia iſta? Alteram accipe. Habet Germanica Lingua *Wanderen*, ſignificans *Camminare*, *Viaggiare*, *Paſſeggiare*, hoc eſt idem quod *Andare*. Si abjecto W. Germanicum illud verbum Italice reddas, inde purum putum *Andare* exurgit. Graecia quoque habet Ἀναδύω, *Recedo*, cujus ſignificatio & ſonus a noſtro *Andare* non abhorrent. Denique vetuſtis etiam temporibus *Anditus* vox, *Viam*, ſeu Italice *Sentiero* ſignificans, in uſu fuit. In Charta Coenobii Vulturnenſis, ſcripta Anno Chriſti DCCC. pag. 355. Chronici Vulturnenſis a me editi, & in altera Charta pag. 452. legitur *cum viis & aquis* & *Anditis ſuis*. Latinum *Aditus* converſum in *Anditus* videtur: ex *Anditus* efformatum fortaſſe fuerit *Andare*. In eodem Chronico Vulturnenſi pag. 434. & 480. Chartae ſcriptae Anno DCCCCLXXII. & DCCCCLXXXV. vocem hanc praeferunt, ideſt: *Et liceat porcos & peculia eorum Andare & paſcere infra jam dictos fines*. Paginâ 462. pro *Andare* legitur *Ambulare*, & *paſcere*. Rurſus in Chronico Beneventani Monaſterii Tom. VIII. Ital. Sacr. in Charta Pandolfi & Landolfi Principum habes *Traſendam claudere*, ideſt, ut conjicio, *Tranſitum*. Nempe e *Tranſeo* efformatum *Tranſenda*, *Traſenda*, & inde *Tranſandare*. Quare & ab *Anditus* emergere potuerit *Andare*. Plures conjecturas attuli. An ulla ſcopum attigerit, Eruditi judicabunt. Meliora interim ab iis exſpecto.

A poſta. *Deditâ operâ*, *Conſulto*. E Latino *Appoſite* deduximus. Dicimus nempe: *Una coſa fatta appunto, o a pennello, per ſervire a quel fine*.

fine. Latini dixiſſent: *Appoſite ad eum finem*. Sed & nos idem exprimimus dicendo. *Una coſa fatta A poſta per quel fine*. Propagata deinde vox fuit ad alia ſignificanda per analogiam. A

Apparare. Vide infra *Imparare*.

Appiattarſi: *Abſcondere ſe*, *Celare ſe*. Caſtelvetrus e *Platea*; Ferrarius ab *Adplicitare* fruſtra hoc verbum arceſſunt. B Vocabularii Cruſcani Auctores haeſitando proponunt, num ex Adjectivo *Piatto*, ſignificante *Piano*, emerſiſſe potuerit, *perchè chi ſi naſconde*, *chinandoſi s' Appiana il più ch' egli può*. Ingenioſa eſt conjectura. Non tamen veram puto. Nam qui ſe celant, ſaepe etiam ſtant aut ſedent; quoties ſeſe inclinant, C *ſi rannicchiano*, *non s' appianano*. Itaque adhuc inquirendum puto. Exempli gratia num ex *Patinis*, quas *Piatti* appellamus, quum Patina ſuperimpoſita alteri Patinae, abſconderet edulia, & ſaepe hiſce Patinis coopertis joci cauſsâ convivantes fallerentur. Eſt etiam nobis adverbium *di Soppiatto*, D *Clam* ſignificans: quod idem eſt atque *Sotto Piatto*. Ego heic nil certi habeo.

Appiccare. *Suſpendere*, *Jungere ſimul*. Natam vocem a Latino *Affigitare* cenſuit Ferrarius. Negat, & merito negat Menagius; qui ab *Appingere*, *Appictus*, *Appictare*, *Appiccare*, eam deinde arceſſit. Sed E ne illi quidem adquieſcas. Nam, ut praeteream, *Appingere* (ſive a *Pingo*, ſive a *Pangere* compoſitum ſit) neutiquam ſignificatione congruere cum Italico *Appiccare*: neceſſe eſt heic effingere toti antiquitati ignotum verbum *Appictare*. Idque etiamſi veteres uſurpaſſent, Italica Lingua non in *Appiccare*, ſed in *Apittare*, commutaſſet. Triplex mihi conjectura occurrit ad hanc vocem, quae idem ſignificat, atque *Attaccare*, de qua infra. Aut ergo *Applicare* Latinorum converſum fuit a Barbaro-Latinis in *Appiccare*. Vide in Theſauro Stephani ſignificationes illius verbi non diſcordes a noſtro. Secundo a *Pice* efformatum fortaſſe fuit verbum *Appiccare*, ad ſignificandum *Conjungere aliquid Pice*: quo ſenſu etiam veteres *Picare* dixerunt. Neque enim obſtat duplex *C*. quum non raro Florentini literas duplicent, ubi unam Latini uſurparunt, aliique Italiae Populi adhuc uſurpant.

Poi s' appiccar, come di calda cera
Foſſero ſtati.

Ita Dantes Infern. XXV. ideſt, tenaciſſime conjuncti ſunt ſimul, adhaeſit alter alteri. Hiſpani quoque a *Pice* efformarunt *Pegar*, quod eſt *Attaccare*, *Appiccare*. Et apud Fratrem Jacoponum Teudertinum, Dantis aequalem, habemus *Appicciare* pro *Attaccare*. *Apizzar' il fuoco*, Mutinenſis Dialecti, idem ſignificat atque *Attaccare*. Potuit vox iſta transferri ad alias ſignificationes, uti eſt *Suſpendere*, quod & *Impiccare* dicimus. Quum enim dicimus *Appiccare*, *Impiccare*, ſubintelligimus *per la gola*, *pe' piedi alla forca*. Ita in Latino *Suſpendere* ſubintelligitur aliquid. Germanis *Anpichen* eſt *Attaccare*, *Impegolare*, a *Pech*, *Pice*. Atque hinc fortaſſe natum *Impiccio*, ſeu *Impaccio* Italicum, uti & Gallicum *Empecher*, non autem ab *Impedire*, ut Spelmannus ſibi perſuaſit. Anglica quoque Lingua habet *Pitch* pro *Pice*,

ce, & *to Pitch*, *Pice illinire*. At & ipſi etiam dicunt *to Pitch a Tent*, *or Camp*, pro *Figere tentoria*. Fallitur autem Menagius, quum *Impiccare* a *Pila*, *Piius*, *Pili &c.* eruere nititur, quaſi eſſet *Palo affigere*. Haec omnino abſona. Eadem origo verborum *Impiccare* & *Appiccare*. Tertiam conjecturam exero. Anglica Lingua habet *to Peg*. *Attaccar con chiodi*, *Affigere*, a *Peg*, quod clavum parvum ſignificat. Anglo-Saxones *Pilc* ajunt. Potuerint Arctoae gentes in Italiam invehere hanc vocem, & inde noſtri Majores conficere *Appiccare* & *Impiccare*, uti fortaſſe factum de *Attaccare* quod infra animadvertam. Addere demum liceat, in Arabica Lingua reperiri aliquid affine, ſcilicet *Abiqua*, *Adhaeſit*, *Affixus fuit*, uti Gollius & Giggeus ſcripſere. *B.* in *P.* & *Q.* in *C.* facile mutantur; ita ut ſuboriri dubitatio poſſit, an ex Arabum conſuetudine Itali didicerint *Apiquare*, *Appiccare*. Sed quum hujus vocabuli plures apud nos ſint ſignificationes, plures etiam origines illius eſſe potuerunt.

Appreſſo: *Preſſo*: *Apud*. Ferrarius, cui etiam ſubſcribit Menagius, hanc originem nobis exhibet: *Proxime*: *Proxe*: *Preſſe*: *Preſſo*. Mihi incredibilis videtur metamorphoſis iſta. Proinde perpendendum, an potius praepoſitionem hanc nos acceperimus ex Gallica Lingua, cui eſt *Auprés*, & *Prés*, idem ſignificans. Sed unde *Auprés?* Ne ipſi quidem Eruditi Galli originem vocis hactenus nos certo docuerunt. Meam ſuſpicionem, qualiſcumque ſit, accipito. Scilicet, nunquid e *Premo* efformari potuit *Appreſſo*, *Preſſo?* *Premo* ſupinum habet *Preſſum*. Qui fugientem premit, proxime, prope inſtat: & quo propior fit, acrius premit. E *Preſſum* efformatum fuit *Preſſare*, ſignificans *Incalzare*, ſcilicet *Premere*, ſeu *Prope urgere*. Num ergo e *Preſsè* profectum *Preſſo*, *Appreſſo*, *Appreſſare?* Atque heic animadvertendum, Gallicae Linguae praeter *Auprés*, eſſe etiam alterius ſignificationis praepoſitionem, ſcilicet *Aprés*, ſignificans *Poſt* & *Poſtea*. At nos hoc etiam in *Appreſſo* convertimus. Exempla vide in Vocabulario Cruſcano.

Approcciare. *Appropinquare*. Vocem hanc Caſtelvetrus noſter ab *Approximare* traxerat. *S' inganna*, inquit Menagius. Tum addit, originem ejus eſſe ab *Appropiare*, quod uſurpatum fuit Exodi III. 4. & Lucae X. 34. Menagium laudo, quod ſuam & ipſe conjecturam proferat. Quod verò tam confidenter alteram damnet, non probo. Immo evidens mihi videtur, heic ipſum errare Menagium. Certum quippe eſt, Dantem, & paucos alios veteres, qui verbo *Approcciare* uſi fuerunt, & quo nemo nunc utitur, reddidiſſe Italice Gallicum *Approcher*. At ſonus ipſe literarum in hoc verbo prodit, ipſum non ex *Appropiare* deſcendere, ſed ex *Approximare*, quod compendii gratiâ in *Approcher* Galli converterunt. Quod verò dubitationem omnem eliminat, Gallica ipſa Lingua *Proximum* appellat *Proche* & *Prochain*.

Arcigno. *Fare il viſo Arcigno*. *Torvo vultu aſpicere*. Tuſcis tantummodo in uſu eſt. Vocabularii Florentini Auctores opinantur dictum *quaſi Arricigno da Arricciare*. E ſcopo deflexiſſe mihi creduntur. Ferrarius

rius ab *Arcu* traxit: *quod vultus veluti in arcum contrahatur*. Nemo ſane aſſequatur, quomodo in arcum vultus contrahatur. Me quoque in re abſtruſa audire ne te pigeat. Mutinenſibus eſt *Arghignarſi*, idem atque Gallicum *Rechigner*. Utrumque verbum idem ſignificat, atque *fare il viſo Arcigno*. Eſt aliquid analogiae inter Lombardicum *Arghignarſi*, & Florentinum *Arcigno*, reliquis Italiae Populis ignotum. Fortaſſe Galli ſuum *Rechigner* a nobis accepere. Sed unde *Rechigner?* Menagius e *Rixa*, *Rixare*, *Rixinare* traxit. Tum ab *Adrixinus*, *Arxinus*, *Arxino*, Italicum *Arcigno* deduxit. Facile haec ſomnia videantur, quum aliud *Rixa* ſit, aliud *Rechigner*. Itaque potius perpendendum eſt, num verbum hoc efformatum fuerit e Latinorum *Ringere*, ſive *Ringi*, immutato in *Ringinare*. Eſt autem *Ringere*, ut omnes norunt, *Os torquere;* & inde *Rictus* eſt, *minax habitus oris:* quae omnia vim exprimunt verbi *Rechigner*. Neque te remoretur *Ringinare*, ſeu *Ringinari* a me propoſitum. Nam & veteres *Natinare* a *Natare*, *Farcinare* a *Farcire*, *Lucinari* a *Lurcari*, & ſimilia efformarunt.

Ardire. *Audacia:* Aut *Audere* Latinum, aut Saxonicum *Hard*, ideſt *Cuore*, *Coraggio*, voci huic originem dedit. Ita Menagius. Ad *Audere* quod attinet, Etymologiae leges repugnant. Ab *Hard*, *Coraggio*, potius arceſſenda videtur vox. Verùm non *Hard*, ſed *Heort* veteres Saxones *Cor* appellarunt. Germanica Lingua *Hertz* habet. Anglo-Saxonum filii Britanni *Heart* ipſi quoque *Cor* dicunt. In Lege Friſionum Tit. 22. §. 28. *Si praecordia*, ideſt *Hertamon gladio tetigerit*. Haec non tam facile trahas ad verbum *Ardire*. Quare videndum, an potius a Germanico *Hart*, quod *Durum*, *Difficile*, *Forte*, *Arduum* ſignificat, advocandum hoc eſſet. Vide Schilterum ad hanc vocem. *Hartire*, nos in *Ardire* facile convertimus. In antiquis Formulis ſive Gloſſis ad Leges Langobardicas Ottonis II. Auguſti, quas edidi Part. II. Tomi I. Rer. Italicar. pag. 170. non ſemel occurrit vox *Ardire*, quum ſingulare certamen offertur. *Vis ei ardire? Volo. Vadiate pugnam*. Infra: *Vis ardire? Volo. Et tu vis te defendere? Volo. Vadiate pugnam*. Infra: *Si adverſarius reſponderit per pugnam, interrogetur: Vis ei adardire, ut illa Charta ſit falſa? Volo. Et tu vis eam defendere? Volo. Vadiate pugnam*. Guilielmus etiam, cui *Teſtardita fuit cognomen*, memoratur a Leone Marſicano Saeculo Chriſti Undecimo, ideſt *Teſta-Ardita*. Antiquitatem vocis vides. Utra ex allàtis originibus praeferenda ſit, ſtatuere non audeo. Nam ſi ab *Hertz*, *Cor* eam putes ducendam, quaſi veteres dicerent: *Vuoi tu moſtrare il tuo coraggio colla pugna?* alii ad *Hart* reſpicientes, & ad *Hartem* Teutonicum, & ad *Harden* Anglicum, pariter ſignificantia, *durum facere*, haec interpretabuntur, quaſi dicerent; *Viſne ad Hard ire?* Hoc eſt: *Viſ-ne arduum certamen inire? Vuoi tu farla da Duro col pugnare?* Ego rem in medio relinquo. Hickeſius Cimbricum & Gothicum *Hard Durum*, cenſet per Metaphoram ſonaſſe *Audax*, *Fortis*, & inde prognatum *Hardi* Gallicum.

Arga-

Argano. *Machina ad extollenda*, *ſeu elevanda pondera*. Covaruvias ab *Arcu*; Ferrarius ab *Ergata* Vitruviano vocabulo; Menagius ab *Organum* vocem hanc elicere conati ſunt. Nemini ſubſcribo. Ab Arabum Lingua nos eam accepiſſe opinor. Animadvertit enim Giggeus in eorum Lingua *Al-Argano* ſignificare *Il-Conato*, *Lo Sforzo*, ideſt *Conatum*. Quum ergo ii nomen ipſum purum habeant, & quidem ſignificatione affini, idem ad Machinam translatum credere fas eſt. Hiſpani quoque, quibus aeque ac nobis in uſu eſt vox *Argano*, ab Arabum gente, late olim in Hiſpania dominante, didiciſſe illam videntur.

Aringa. *Piſcis*, *cui apud Latinos nomen fuiſſe Halec*, *ſeu Halex nonnulli arbitrantur*. Ex hac ipſa voce *Halec* noſtrum *Aringa* per ſuas ſaepe ſomniatas ſcalas certò prodiiſſe cenſet Menagius. Nemo credat. Nos (quod plus eſt) neque certò novimus, Latinorum *Halecem* fuiſſe Piſcem *Harengum*; immo Aldrovandus, Jonſtonus, & alii, id omnino dubium eſſe ac ignotum tradidere. Et ſunt, qui *Harengum* noſtrum fuiſſe ſcribant *Thyſſam*, aut *Phryſſa* Latinorum. Quare intelligas, quàm aëreis fundamentis nitatur ſententia Menagii. Itaque ab errandi periculo abſit, qui credat, a Septentrionalium Populorum Linguâ, apud quos *Harengi* naſcuntur & capiuntur, profectum eſſe Italicum *Aringa*. Eum piſcem *Hering* Germani, *Herring* Angli, *Hareng* Galli appellant. Ridendus autem Bellonius apud Fureterium, dum ſcribit, ejuſmodi Piſcibus illud nomen inditum, *à cauſe qu' on les Arrange dans des tonnes*, quòd in doliis ſale conditi per ordinem collocentur.

Arredo. *Supellex*. Menagii verba accipe: *Arroy dicono i Franceſi nell' iſteſſo ſentimento: ed Arreo gli Spagnuoli. Credo, ſia voce Tedeſca, come quella di Arneſe*. Nihil dubitandum, quin e Teutonico *Harniſch* nos acceperimus *Arneſe*, uti & Angli ſuum *Harneſs*, & Galli ſuum *Harnois*. At unde *Arredo*? Id ſupereſt inquirendum. *Arrajatus*, & *Arrayamentum* pro *Ornatus*, *Inſtructus*, *Ornamentum* occurrit apud veteres Anglicos Scriptores, ab *Arroy*, ut videtur, antiquata voce Gallorum. An autem *Arroy* Gallicum, & Italicum *Arredo* idem ſint, eamdemque originem habuerint, non eſt mihi certum. Atque heic ſe mihi offert Arabica Lingua, cui eſt *Aardon*, *Supellex*, Gollio teſte, & *Aardo*, quod Giggeo ſonat *Supellex*, *& quaelibet res praeter nummos*. Hinc autem nullus dubito, quin derivanda ſit Gallica vox *Hardes*, idem ſignificans, potius quàm ex *Hare*, aut *Hard*, nihil ſimile ſignificante, quod poſtremum Borellus eſt opinatus. Sed uti Galli ſuum *Hardes* ex Arabico *Aardo* efformarunt, neſcio an ita & majores noſtri *Arredo* efformaſſe potuerint.

Arreſtare. *Liberum*, *aut euntem hominem retinere*, *capere*. *Arreſtarſi*. *Conſiſtere*, ſive *Retinere ſe*. Decernent Eruditi, num a Latino-barbaro *Reſtare*, addito *Ad*, vox iſta effluxerit, an a veteri Septentrionali atque Saxonico *Reſtan*, quod *Quieſcere*, teſte Hickeſio, ſignificabat. Notum eſt, & Gallis eſſe idem verbum, nempe *Arreſter*.

Arroſto. *Aſſum*: *Arroſtire*. *Torrere ad ignem*. Ne heic quidem probare poſſum

poſſum Menagii ſententiam, qui *Arroſtire* a *Torrere* Latino deducit, metamorphoſi in uno Ovidio ferendâ. *Toſtum*, *Toſti*, *Toſtire*, *Roſtire*, *Adroſtire*, *Arroſtire*, inquit: *ovvero da Uſtum*, *Oſto*, *Roſto*, *Roſtire*, *Arroſtire*. Tolerabilius idem Auctor, ſed ſui oblitus, alibi *Roſto* appellatum op natur, quaſi *Reuſtum*. Contra ineptiſſime Borellus a *Ruſticus* traxit, quod uti Sol faciem ruſticorum denigrat, ita ignis carnem. Verùm arceſſenda eſt haec vox e Septentrione, unde in Italiam, Britanniam, & Galliam invecta fuit, poſt gentium illarum tranſmigrationem. Germanis quibuſdam *Roſten* idem eſt, ac noſtrum *Arroſtire*. Angli eodem ſenſu uſurpant *to Roſt*, & *Roſt-meat*, *l'Arroſto*: uti & Galli *Roſtir*, *Roſt*, *Roſti*. Vox primitiva Germanicae Linguae eſt *Roſt*, quae *Craticulam*, nobis la *Gradella* ſonat. Ad *Roſt* coquere carnem; caro cocta *ad Roſt*, ajebant. Hinc natum *Carne Arroſto*, & *Arroſtire*. Ideſt *Carne cotta nella Gradella*.

Arruffare. *Barbam*, *aut capillos perturbare*. Hanc vocem a *Rufare* Latino deſumſit Menagius. Me conſentientem minime habebit. Plinium is profert, ſcribentem: *Cortice eorum rufatur capillus*; ideſt (non quidem perturbatur), ſed *tingitur* capillus colore ſubrubro. Nos *Lionato*, aut *Biondo* appellamus Latinorum *Rufum* & *Rufatum*. Subdit Menagius: *Ora chi bagna i capelli*, *per farli biondi*, *gli diſordina*. Hercle heic dormitat Menagius. Aliud eſt Tinctura crinium; aliud horrentes aut incompoſiti crines. Si & flavo, aut alio colore comam tingas, eam quoque perturbes. Si quid video, & iſtam vocem a Germanis accepimus, quorum Lingua habet *Rauffen*, unde *Zerrauffen*, aliaque compoſita, noſtrum *Arruffare* ſignificantia. Inde fortaſſe Britanni quoque interpoſito *L.* ſuum *to Ruffle*, quod idem ſignificat, hauſere. *Ruyffellen* Belgae dicunt. Simili ratione ab antiquo *Tauffen* Germanico, quod *Immergere* ſignificabat, & *Baptizare*, prodiit Italicum *Tuffare*, ut ipſe Menagius animadvertit. Videndum etiam, an ab ipſo *Rauffen* manaſſe potuerit noſtrum *Baruffa*, ideſt *confuſa contentio*, & *pugna hominum*. Fortaſſis e Confuſione Capillorum translata vox fuit ad hominum contentiones.

Arſenale. *Navale*. Vide Diſſertationem XXVI. *de Militia* &c.

Artiglio. *Unguis animalium rapacium*. Recte ab *Articulus* hanc vocem traxit Menagius; nam ſecundùm Etymologiae leges ex *Articuli* prodiit *Articli*, *Artigli*. Ita e *Periculum Periglio* manavit. Hoc autem in eum tantummodo finem innui, ut quaerat Lector, an veteres Grammatici meritò cenſuerint, ab *Artus*, ſcilicet *Membra*, efformatum fuiſſe *Articulus*, quaſi *parvum membrum*. Si vim vocis *Artiglio* perpendis, patebit, ab *Artare*, hoc eſt *Conſtringere*, illam deſcendiſſe, quaſi ſit *Artile*, quia rapaces ac ferae ſuis unguibus praedam *Artant*, ſive *Stringunt*. Galli ratione ſimili pro *Artigli* dicunt *les Serres d'un Faucon*, *d'une Aigle*. Non *Arctare*, ſed *Artare* veteres Latini ſcripſere. Hiſpani dicunt *las Preſas*.

Aſcarezza, *Aſcaro*, Mutinenſium, Bononienſium, Senenſium, aliorumque Populorum vox eſt, ſignificans *intimum deſiderium perſonae alicu-*

licujus, quae a nobis receſſit, aut a qua receſſimus. Atque hinc *Inaſcarito*, *Inaſcarirſi*, *Aver' Aſcaro*. Angli habent *Ask*, & Saxones *Aſcian*, pro *quaerere, petere*; ſed nihil rei cum voce iſta. Sunt Populi, qui voce *Aſcaro* & *Scarore*, *pruritum* ſignificant. Anno MDLXXIX. Medicus quidam Ferrarienſis ſcribebat: *Avendo queſta notte Sua Altezza ſcritto un pezzo nel letto, ſtando ſcoperto il braccio ſempre, gli venne gran Scarore al detto braccio*, ideſt vehemens pruritus. Adhibita deinde videtur etiam vox *Aſcaro* per translationem ad ſignificandam urentem intus cupiditatem perſonae abſentis. Graecis Ἀσκαρὶς, ſive *Aſcaris* genus vermium eſt, vehementem pruritum in pueris maxime, gignens. Inde fortaſſis Italica vox. Lucenſes *Aſcara* dicunt. Hac voce Florentinos carere ſuſpicor.

Aſciugare. *Siccare*, *Humorem detrahere*. Ferrarius ab *Exſiccare* traxit: & certe congruit ſignificatio utriuſque verbi. Sed qua ratione *U.* ſe ſe interpoſuerit, quod in *Aſciugare* ſentis, non facile intelligas. Quare Menagius hanc Etymologiam improbans, contendit, a particula *Ad* & *Exſugo* prodiiſſe *Aſciugare*. Tum hanc ſententiam oblitus, alibi *Sciugare* ab *Exſudicare* deducit. Et perperam ſane, quum *Sciugare* & *Aſciugare* unum idemque ſint verbum. Eſt autem animadvertendum, diverſa verba, diverſaſque actiones eſſe Italicae Linguae *Sciugare*, & *Succiare*. Primum revera *Siccare* ſignificat. Alterum ſignificat *Sugere*; efformatum nempe ab *Exſugo*, e cujus Infinitivo vitiato *Exſugiare* emerſit *Succiare*. Itaque videndum, num noſtrum *Sciugare* efformatum fuerit ab *Exſuccare*, ſignificante *Succum detrahere*, potius quàm ab *Exſugere*. Fuit *Exſuccus* Latinis. Quinctilianus Lib. 12. Cap. 10. *Nunc quoque aridi, Exſucci, & exſangues*. At inquies: *Exſugo* nihil aliud eſt niſi *Exſucco*. Negare poſſem; non tamen repugno; ſed ſimul veri ſimilius arbitror, ab *Exſugo* profectum fuiſſe *Succiare*; ab *Exſucco* autem *Sciugare*.

Aſſaggiare. *Delibare*, *Deguſtare*. *Experimentum capere*. Et hinc diſce, quàm caute fidendum ſit ſcalis, quas non rarò confingit ſibi Menagius in veſtigandis Italicarum vocum originibus. Si eum audimus, *Aſſaggiare* emanavit e particula *Ad* & nomine *Sapor*. En qua ratione *Sapor*, *Sapos*, *Sapus*, *Sapa*, *Sapagium*, *Sapagiare*, *Sapgiare*, *Sagiare*, *Adſagiare*. Fallitur vir doctus, & potiſſimùm dum addit, eſſe adhuc nobis *Aſſaporare*, idem ſignificans: *il che ſtabiliſce affatto la noſtra derivazione*. Immo quum Itali e *Sapor traxerint Aſſaporare*, inde potius colligendum erat, non eos alterum omnino diverſum verbum inde hauſiſſe. Uti in Diſſertatione XXVII. *de Moneta* oſtendi, e Latinorum *Exigere* efformatum fuit *Exagium*, & inde noſtrum *Saggio*, *Specimen*, *Experimentum* ſignificans. Addito *Ad* invaluit verbum *Aſſaggiare*, idem atque *fare il Saggio*. Et de vino praeſertim *Aſſaggiare* dicitur, quum olim familiari in uſu eſſet delibare antea vinum ad menſas Principum & Magnatum, ut experimentum caperetur de innocentia potionis, & fides fieret non mixti veneni. Haec certa origo verbi. Eſt etiam Gallicae Linguae *Eſſayer*, idem ſignificans, uti & *Eſſay*, ideſt *Saggio*. Menagius ex noſtro *Aſſaggiare* natum

tum arbitratur Gallicum verbum *Eſſ yer*. Contra Nicotius opinatus eſt, noſtrum ex Gallico emerſiſſe. Fureterius verò ab *Examinare* Latinorum deduxit ſuum *Eſſayer*. Nulla dubitatio ſupereſſe jam poteſt, quin Galli, uti & nos, ab *Exagium* & *Exagiare* pro *Exigere* derivarint *Eſſay* & *Eſſayer*; *Saggio* & *Aſſaggiare*.

Aſſembrare, *Colligere*, *Congregare*. Vide infra *Inſieme*.

Aſſettare. *Aptare*, *Accommodare*. Non aliunde natum puto hoc verbum, quàm ab *Aſſeſtare* corrupto, quo etiam verbo utitur Italica Lingua, atque eadem ſignificatione. Sicuti animadverterunt Florentini Vocabularii Auctores, *Aſſeſtare* deductum fuit metaphorice e *Seſta*, ſcilicet e *Circino* adhibito ad rectam rebus menſuram adferendam. Et ſane perantiqua apud nos vox iſta eſt. Nam in Charta, quam produxi ſupra in Diſſertatione VIII. *de Comitibus*, Anno Chriſti MCXI. ſcriptâ, occurrit *Bulgarellus Maleaſſetatus*. Agnomen iſtud potius quàm a Siti, ſumtum puto ab *Aſſettare*, quanquam unico *T.* ſcriptum. Alibi ſimile agnomen vidimus, nempe *Maladdobato*.

Aſſo. *Unum*, *Unitas* in ludis alearum & taxillorum. Carolus Dati, eruditus vir inter Florentinos, originem vocis accerſivit ex *Aſſe* Latinorum, quod pro *Uno* uſurpatum Salmaſius, Gronovius, aliique viri docti cenſuerunt. Mihi nondum dubitatio omnis hac in re ſublata eſt. Vocis tamen hujus ob eam tantummodo cauſſam memini, quod Italicae genti in uſu fuerit, ac adhuc eſſe pergat phraſis proverbialis *Laſciare in Aſſo*, *Reſtare in Aſſo*, ideſt *Abbandonato, e Solo*. Alii putant natum Adagium ex *Aſſe* ſignificante *Unum*, hoc eſt numerum ſolitarium. Conjiciunt alii, dicendum eſſe *Laſciare in Naſſo*, alludendo ad Ariadnem, quam Theſeus ſolam reliquit in Inſula Naxo: atque in hanc opinionem conceſſit etiam Taſſonius noſter in Notis ad Petrarchae Rhythmos. Poſtrema haec opinio ingenioſior fortaſſe quàm vera videatur. Neque enim barbaricis temporibus, quibus natum eſt proverbium, Populo noſtro tanta erat eruditio, ut ex Ariadne, & Naxo illud effingeret. Praeterea communis uſus etiam apud Mutinenſes habet *Reſtare in Aſſo*, non verò *in Naſſo*. Longius eſt progreſſus Menagius, dum inquit; *Credo aſſolutamente, che ſia detto dal Latino Naſſum in cambio di Naſſa*. Hoc autem eſt retis genus *e viminibus contextum ad capiendos piſces*, uti Iſidorus ſcripſit. Ineptum plane Etymon. Italicae Linguae adhuc in uſu eſt *Naſſa*, ac dicimus: *Reſtar nella Naſſa*, ideſt retibus conſtringi; *Entrar nella Naſſa, &c.* At aliud eſt e ſono literarum & ſignificatione *Reſtar' in Aſſo*, & *Reſtar nella Naſſa*. Primum nihil aliud ſignificat, niſi ab omnibus derelinqui ac deſeri, ſed libertate minime ademtâ. Alterum ſonat *Decipi, Capi, Libertate ſpoliari*. Itaque redeundum eſt ad duas priores interpretationes, quibus mihi tertiam, qualiſcumque ſit, jungere liceat. *Aſſus* Saeculis barbaricis appellabatur ager incultus & deſertus. Exempla multa congeſſit Du-Cangius in Gloſſario. Occurrunt & in hoc ipſo Opere nonnulla. Videndum ergo, num veteres fortè dixerint: *Relinquere in Abſo*, *in Aſſo*, uti nunc dicimus *Laſcia-*

re

re in abbandono, ut ſignificarent, A relinquere aliquem in agro deſerto ſolum. Eligat Lector quod propius vero videatur.

Aſtio. *Invidia*, *Odium*, *Malevolentia*. Multis verbis in hujus vocis originem inquirit Menagius, & *Aſchio*, non *Aſtio* olim dictum putat. *Aſchio* autem a *Faſtidium* derivat. Gerrae germanae, liceat dicere. B Plautus in Poenulo Act. V. Scen. 4. verſ. 80. inquit *ſine aſto animo*, ideſt ſine dolo, ſive malevolo animo. Dixit etiam *aſtis fallaciis* in Truculento, non adjectivum novum *Aſtus*, ut Robertus Stephanus ſuſpicatur, ſed familiare Latinae Linguae adhibens. Phraſim hanc retinuiſſe Juriſconſultos C Romanos, Calvinus in Lexico Juris docuit, & Leges quaſdam veluti e Digeſtis ſumtas laudat, quas pariter e Calvino deſcripſit Du-Cangius. Sed utrumque Pratejus decepit. Non ex Romana Jurisprudentia petitae Leges illae, ſed ex Langobardica: certumque eſt, in Langobardorum Legibus ſaepe oc- D currere *aſto animo*, atque eadem ſignificatione. Hinc *Aſtio* profectum opinari licet. Praeterea Britannis *to Hate* ſignificat *odio habere*, *averſum ab aliquo animum gerere*. Vox fortaſſe nata ex antiquo Saxonico *Hatian*. *Atya* quoque ab iis appellatur *malus erga quempiam animus*: de qua voce videndus Du-Cangius. E *Haſs* Germanis *Odium* eſt. An inter haſce voces, & Italicum *Aſtio* intercedat affinitas, aliis diſputandum relinquam. Hiſpanis *Haſtio* ſignificat *Averſionem a cibo*, *Faſtidium*. Poteſt & haec eſſe nativa vocis ſignificatio, quam nos tranſtulerimus ad ſignificandam *Averſionem animi ab hominibus*.

Attaccare. *Affigere*, *Suſpendere*, *Conjungere*. Ferrarius ab *Affigitare*, repugnante prorſus Etymologiâ, deduxit. Neque felicior Menagius, qui *Adaptare* in hanc vocem converſum fuiſſe contendit, hac ratione: *Adaptare*, *Addattare*, *Attaccare*. Quis credat? Latinum *Aptare* rem plane diverſam ab *Attaccare* ſignificat. Praeſtaret, ignotam originem fateri, quàm adeò enormiter contorquere veterum Linguas. Gallis etiam eſt *Attacher*. Origo vocis potius videtur e Septentrionalibus Linguis petenda. Adhuc enim *Tack* Angli appellant parvos clavos, quibus ad configendum aliquid utuntur. Simulque iis eſt *to Tack*, quod nobis *Attaccare*; & *Tacked*, quod Italis *Attaccato*. Addo, conſiderandum eſſe, an fortè a Populo Arabum deducenda foret haec ipſa vox *Attaka*; praeteritum apud eos, idem eſt ac infinitivum *Adhaerere*, uti Gollius tradit: eodemque verbo Arabes utuntur ad ſignificandum, quod Itali, quum dicunt: *Attaccar battaglia*. Compoſita ſunt *Staccare*, *Diſtaccare*, *&c.* Denique Ickeſius ex *Ad* & *Tacan* Septentrionali voce, ſignificante *Capere*, *Tollere*, *Auferre*, derivatum putat *Attaccare*. Sed alia nobis eſt hujus verbi ſignificatio. Addit ille, *Moeſo-Gothice Diſtaican* ſignificare *Scindere*, *Rumpere*, quod noſtrum *Diſtaccare* ſono literarum reddit; ſed adhuc ſignificatione diverſum videtur.

Attizzare. Vide ſupra *Adizzare*.

Avello. *Locus*, *ubi mortui ſepeliuntur*, *Sepultura*: ita vocem interpretantur Auctores Vocabularii *della Cruſca*. Rectius dixiſſent, *Arcam Sepulcralem* vocabulo iſto ſignificari. Illius originem ita deducit Menagius:

gius: *Da Alvus, Alveolus, Avellus, Avello. Ovvero da Cavum Cavellum, Chavellum, Havellum, Avelo. Più m' aggrada la prima derivazione.* Neutrum ſatisfacit, quanquam prima origo minime a vero abhorreat. Mutinenſes *l' Albio de' porci* appellant ligneum, aut marmoreum vas, in quo ſues aquam eſculentam bibunt. A Latino *Alveo*, ut opinor. In Charta plenariae ſecuritatis Anno Chriſti DLXIV. ſcriptâ, atque editâ a Briſſonio & Mabillonio, legitur *Albio*, & *Albido ligneo*. Attamen non aliunde *Avello* proceſſiſſe puto, quàm a Latino *Labrum*, cujus diminutivum eſt *Labellum*: quibus nominibus donabantur vaſa lapidea ad continendam aquam, oleum, alioſque liquores. *Lavellum* poſteriora Secula appellarunt, familiari uſu mutandi B. in V. conſonans. *Labellum*, ubi aqua benedicta adſervatur in Templis, occurrit in Charta edita a Puricellio in Monumentis Baſilicae Ambroſianae. Mutinae adhuc nuncupamus *il Lavello*, marmoreum vas, in quo culinaria vaſa purgantur. Translata vox fuit ad Arcas ſepulcrales, quod & iſtae forent lapideae, neque diſſimilis formae: & ſubtracto L. pro *Lavello* pronuntiari coeptum eſt a Tuſcis *Avello*. In Vita Sancti Anſelmi Nonantulani Abbatis, ſcriptâ Seculo Chriſti, ut videtur, Nono, quam dedi Part. II. Tomi I. Rer. Italicar. Sanctus ille Abbas conditus dicitur *in marmoreo Lavello*. Miracula ad interceſſionem Sanctae Zitae Lucenſis, Anno MCCLXXII. defunctae, habemus a Bollandiſtis edita ad diem 2. Aprilis. Ibi pag. 510. Cheſina puella ſtans *ante Corpus & Lavellum Sanctae Virginis*, effecta eſt ſana. At Gualvaneus de la Flamma Mediolanenſis Scriptor, qui Anno Chr. MCCCXXX. florebat, aliter hanc vocem exprimit. Nam Cap. 286. Chronici Majoris MSti ait: *Cujus Corpus juſſit Imperator ſepeliri in Eccleſia Sancti Ambroſii in loco &c. Et in illo Navello fecit ſculpi imaginem iſtius Comitis.* Ita Auctor Chronici MSti, cui titulus *Flos Florum: Et fuit ſepultus in Navello Comitum Angleriae.* Ubi vides *Navellum* dici, quod aliis eſt *Lavellum*, quaſi Sepulcra ad inſtar Naviculae forent. At germanum nomen mihi creditur *Lavellum*, a quo detracto L. initiali, exſurgit *Avello*. Ita in Chronico Bergom. pag. 925. Tomo XVI. Rer. Italicar. Caſtellus de Caſtello ſcribit, *apertum fuiſſe unum Lavellum exiſtens in Eccleſia Sancti Andreae ſub Altare magno dictae Eccleſiae; in quo Lavello reperta fuerunt tria Corpora Martyrum &c.* Exemplum *Albelli* habes in Gloſſario Du-Cangii. Videtur & ibi pro *Labello*.

Avvantaggio. Vantaggio. Melior conditio. Gallicae Linguae vocem *Avantage* puto ad nos profectam. Sunt Gallis multae voces deſinentes in *age*, ac propterea potius nos ab iis, quàm ii a nobis, accepiſſe hanc vocem videmur. Hiſpani quoque ajunt *Ventaja*. Olim arbitrabar derivatum vocabulum *Avantage* ab *Avant* & *Age*, ſive *Aage*, ut deſignaretur potior conditio & praerogativa Primogenitorum prae poſterioribus natu. Verùm ab uno *Avant* veriſimilius efformatum fuit vocabulum iſtud. Hiſpanis *Aventajado*, eſt *Praecellens*, *Aventajarſe*, *Praeire aliis*. Ita *Oltraggio* ab *Ultra* manavit; eſt enim

Ultra-

Ultragium id quod *Ultra* limites excedit.

Avvezzare. *Aſſuefacere*. Vide infra *Svezzare*.

Avviſare, *Admonere*, *Significare*, *Certiorem facere*, *&c.* Ferrarius ab *Advertere*; Menagius ab *Aviſare* Latino (quod tamen Latio plane ignotum fuit) vocabulum iſtud trahunt. Apud Germanos, non apud Latinos, quaerenda erat vocis origo. Illis nempe eſt *Wiſſen*, ſeu *Wiſen*, & *Aus-Weiſen*, ideſt *Monſtrare* & *Docere*. Apud alios Germanos ſignificat etiam, quod Italis eſt *Sapere*, *Aver notizia*. Ab Italis converſa eſt vox in *Viſſare* pro conſuetudine noſtrae Linguae, & addito *Aa*, ſive *A.* efformatum eſt *Avviſſare*, *Avviſare*. Et ſicuti Germani addito *Zu*, quae eſt praepoſitio par Italico *A.* effecere *Zu Wiſſen*, *far ſapere ad alcuno*: ita noſtrum *Avviſare* idem ſignificavit, & adhuc ſignificat. Hickeſius quoque in Grammatica Franco Theotiſca nos docuit, veteres Septentrionales uſurpaſſe *Wiſan* pro *Monſtrare*, *Inſtruere*, *Monere quemquam*, *ut advertat*. Ex eodem fonte manarunt Gallicum *Advis* & *Adviſer*, & Hiſpanicum *Aviſar*: quae voces apud eos, uti & apud Italos, ad varias ſignificationes ſenſim ſunt detortae. Inde etiam *Diviſare*, *Eſſere d' Avviſo*, *&c.* Gallice *Eſtre d' Advis*. Mutinenſes dicunt: *Mi è a' avviſo*, ideſt *mihi videtur*: qua phraſi utuntur & Galli.

B

B*Abbione*. *Stolidus*, *Bardus*. Vox etiam Mutinenſibus familiaris. Supervacaneum fortaſſe non erit adnotare, Latinis quoque fuiſſe parum abſimile nomen. Audi Tullium in Philippic. III. *Tuae conjugis Bambalio quidam pater, homo nullo numero: nihil illo contemtius, qui propter haeſitantiam linguae, ſtuporemque cordis, cognomen ex contumelia traxerit*. Si Boxhornio fides, vox antiqua Celtica fuit *Baban*, ſignificans *Pupum*, *Puellulum*. Ea voce Mutinenſes adhuc utuntur, ut ſignificent hominem ineptum, cui facile imponitur, quales Pueri eſſe conſueverunt. Fortaſſis e *Baban* emerſit *Babbione*. Mutinenſibus quoque in uſu eſt *Baban*, ut hominem Simplicem ſignificent.

Baccello. Significat apud Florentinos *Fabarum ſiliquam*; & ad reliquas leguminum ſiliquas propagatum eſt. Lombardis vox ignota. Menagius intrepide: *Da Bacca Latino, che vale Coccola*. Felix *Bacca*, quae nunc *Baccello* parit, auctore Menagio; mox autem auctore eodem pariet & *Bagattella*. Quantum hallucinatus is fuerit, facile norunt Phyſicae operam dantes. *Bacca* apud Latinos nihil aliud unquam ſignificavit, niſi fructus minores ac rotundos arborum, ut ſunt lauri, olivae, haederae, &c., quos propterea a Pomis diſtinguebant. Quid ergo rei eſt *Baccis* cum *Siliquis Fabarum*, aliorumve leguminum? Certum mihi eſt, *Bacello* Arabicam eſſe vocem. In Codice MSto Bibliothecae Eſtenſis habentur *Expoſitiones ſimplicium medicinarum Elbani*, ſive *Elbavi*. Ibi haec legas: *Faba Arabice appellatur Bakilla. Et eſt quoddam granum de ſpecie leguminum, & notum eſt*. Matthaeus quoque Silvaticus, qui Anno Chriſti MCCCXVII. Pandectas Medicinae, non ſemel editas, conſcripſit,

pſit, idem confirmat, inquiens: *Bachile*, *Arabice*, *Faba*. *Bachali Stephano*. Et infra: *Bakilla eſt Faba*. Tandem Gollius in Lexico Arabico teſtis eſt, *Fabam* apud Arabes appellari *Bakillan* & *Bakilaon*.

Bacino. *Pelvis*, *Labrum*. Vas, in quo aliquid lavatur. Ferrarius ab *Abacus* derivatione prorſus aliena hanc vocem trahit. Menagius aut a *Vas*, *Vaſinum*, *Bacinum*, aut a Germanico *Back*, *Vas* ſignificante. Etymologiam primam quiſnam amplectatur? *Back* Germanicum mihi minime occurrit pro *Vaſe*; attamen iis eſt *Becken*, ſignificans *Bacile*, ſeu *Bacino*. Ac propterea veri videtur ſimile, ex eorum Lingua ad nos migraſſe vocabulum iſtud. Et praecipue quod Gregorius Turonenſis tot ante Secula Lib. 9. Cap. 28. Hiſtor. Franc. ſcripſerit: *Cum duabus pateris ligneis*, *quas vulgo Bacchinon* vocant, uti Borellus animadvertit. Viden antiquitatem vocis in Francorum gente? Inde Gallicum *Baſſin*. Hiſpanis pariter eſt *Bacia* & *Bazin*. In Arabum quoque Lingua aliquid affine invenio. Sed quando, ſi non certam, ſaltem veriſimilem habemus originem ex Germania, reliquis parcere juvat.

Baco. *Bombix*. Vide infra *Bigatto*.

Badare. *Moram facere*. Rejecit Menagius Caſtelvetri ſententiam, putantis, a *Vadari* Latino hanc vocem fuiſſe profectam, atque ipſe a Latino *Badare* traxit: nam in Iſidori Gloſſis habetur *Hippitare*, *Oſcitare*, *Badare*. Sed corruptum hunc locum Ferrarius contendit, & ſcribendum *abbalare*. Ego Arabicam vocem olim putavi. Uti Gollius nos docet, *Aabada* ſignificat *Moratus*, *Cunctatus fuit facere*. Hinc profectum arbitrabar noſtrum *tenere a Bada*, *ſtare a Bada*, & poſtea efformatum *Badare*. Audi & Giggeum explicantem haec verba: *Ma Aabadano aſaala*, *Non moratus eſt facere*. Heic *Aabada* conjunctum eſt cum affixo. Italicum verò *Badare* pro *Animum advertere* ad rem quampiam, inde natum mihi videbatur, quod animus moram facit in alicujus rei conſideratione. *Bada alla tal coſa*, idem eſt atque *Fermati a conſiderarla*; *Contine vagantem animum*, *ut hoc conſideres*. Haec, inquam, olim mihi opinio inſederat. Verùm in aliam deſcendi, quam vide infra ad vocem *Sbadigliare*.

Bagaſcia. *Inhoneſta femina*. *Bagaſcione*. *Inhoneſtus puer*. Nil certi adferunt Ferrarius & Menagius. Ne ego quidem adferam. Tantummodo monere juvat, Arabum Populo *Baghizon* ſignificare *Improbitati deditum*, *Impudicum*, *Obſcoenum*. Num inde efformari potuit *Bagaſcione*, & ex iſto *Bagaſcia?* Itidem videndum, an ex altera voce Arabica *Birdaſo*, ſeu *Bardaſon* ſignificante *Sceleſtum*, *Improbum*, *Superbum hominem*, ad nos profectam fuerit *Bardaſſa*. Mutinenſes etiam, aliique Lombardi appellant *Bardaſſone* puerum, aut adoleſcentem nequam. Hiſpani quoque *Bagaſa* Impudicam mulierem dicunt, quam vocem Covaruvias, aut ab Hebraico *Bagad*, *Praevaricari*, *Fallere*, *Mentiri*, deducit, aut ab Arabico vocabulo *Bagax*, ſignificante *Dolum*.

Bagattella. *Res levis pretii ac momenti*, *Nugae*. Ex cathedra Menagius pronuntiat: *E' un diminutivo di Bacca Latino*, *che vale Perla*. Tum Salmaſium laudat ejuſdem opinionis auctorem in Notis ad Solinum,

cujus

A cujus ſunt verba: *E Baccatum monile Bagatellas dicimus Nugas & Jocularia. Latini quoque Nugas dixere res omnes muliebris mundi.* Hoc mihi merum eſt ſomnium. Primo apud Latinum Populum non aliud in uſu fuiſſe arbitror nomen, quàm *Margaritae* & *Unionis* ad deſignandos pretioſos concharum foetus. Vide Plinium Lib. 9. Cap. 35. B *Baccas* uni Poëtae per translationem appellarunt Margaritas; ita ut a veri ſimilitudine abſit, *Baccarum* nomen a Populo conſervatum fuiſſe, & penetraſſe ad ſera uſque tempora. Neque Gallicum *Bague* a *Bacca* deſcendit, uti idem Menagius contendebat. Secundò Nonius C ad vocem *Nugivendos* a Plauto uſurpatam, ſcribit: *Plautus dici voluit omnes eos, qui aliquid mulieribus vendant. Nam omnia, quibus Matronae utuntur, Nugas voluit appellari.* Quod Plautus Poëta ornamenta mulierum *Nugas* appellarit, quis unquam rite inde deducat, Latinos ſub *Nugarum* nomine etiam deſignaſſe Gemmas? Nemo D unquam inter Nugas recenſuit *Margaritas*, *Torques*, *Armillas*, *Annulos*, *Gemmas*, ita ut a veri ſimilitudine abhorreat, Majores noſtros, ſcilicet Italos (nam hinc ad Gallos *Bagatellae* nomen migravit) aut ab inſueto *Bacca*, aut a Gallico *Bague*, ſignificantibus *Unionem*, aut *Annulum*, *Torquem*, & ſimilia, ef- E formaſſe *Bagatella*; quum e communi omnium aeſtimatione illa ſemper fuerint, & adhuc ſint, res pretioſae, immo contrarium *Bagatellae* ſignificent. Tertio, cur potius e *Bacca* aut *Baccato monili* deducta fuit *Bagatella* ad ſignificandas *Nugas*, quum tot alia eſſent mundi muliebris inania verè & levia ornamenta, in quae *Nugarum* nomen longe aequius conveniret? At tu (jam percontantem audire mihi videor) tu quid ſentis? Nihil certi adferre poſſum. Veniâ tamen a Lectoribus ante petitâ, conjecturam proferre mihi liceat. Nulla inter Linguas, olim Italis notas, offert mihi verbum, quod voci, de qua agimus, ſono literarum propius ſit, quàm Arabica. Illis quippe eſt *Bakatta*, quod Italice redditum evadit *Bacattare*, *Bagattare*. Ab iis accepiſſe Mutinenſes videntur hoc verbum, quum ajunt *Bagattare* & *Abbagattare* rem aliquam, ideſt eam ſine ſtudio, ac inepte prae feſtinatione conficere: pro quo *Acciabattare* Florentini dicunt. Dicimus etiam *Bagatta-meſtiere*. Significat autem Arabicum *Bakatta*, Gollio teſte, *Feſtinare in ſermone, vel in inceſſu. Corripere, Monere verbis. Rem diſgregare, eamdemque colligere.* Eſt Arabum Populo & alterum ſimile verbum, unico *T.* ſcriptum, ideſt *Bagata*, ſignificans *Miſcere*, *Confundere*, *negotium*, *cibum*, *ſermonem ſuum*. Fieri potuit, ut olim Itali, qui ex Arabum gente dominante in Sicilia & Calabria, & ob mercaturam ac literarum ſtudia, apud eos familiari, tot alias voces accepere, *Bagattare* quoque didicerint, eoque uterentur ad ſignificandam Joculatorum, Agyrtarum, & Scurrarum artem, qui fabulis, ludis, ac rebus puerilibus, & nullius pretii, ſpectatores detinebant. Illos propterea *Bagattare* dixerint, eorumque ludos *Bagattellas*, diminutivo nomine efformato e *Bagattare*, nuncupare coeperint. Paullus Scordilla Ravennatis Eccleſiae Praepoſitus, qui circiter Annum Chriſti MCCC-

MCCXCVIII. ſeſe contulit ad ſcribendas quorumdam Archiepiſcoporum Ravennatum Vitas, a me editas Tomi II Part. I. Rer. Italicar., dum Johannis Meliorati Archiepiſcopi Nonageſimi Quincti Vitam ſcribit, pag. 214. haec habet: *Cujus zizaniae ſeminator fuit Servideus, primo Cantor hujus Eccleſiae, nunc verò Abbas Monaſterii Sanctae Mariae in Coſmedim, cognomine vocatus el Bagatella, propter ejus cavillationes umbratiles & pueriles, vel quòd illam artem noverit Bagattandi.* Frater Jacoponus Tudertinus, qui circiter Annum Chriſti MCCXCVIII. floruit, in Satyr. I. ſcripſit:

Laſſovi la fortuna fella
Travagliar qual Bagatella.

Nomen autem *Bagattinorum* inditum videtur quibuſdam Venetorum denariolis, quod infimi aeris, ac pretii forent.

Baja. Irriſio. Huc atque illuc excurrit Menagius, ut originem vocis hujus abdítiſſimam detegat. A *Verbalia*, & *Verragium*, a *Varius* etiam ſuſpicatur enatam. Nihil horum nobis probetur; multoque minus Ferrarii opinio, a *Bagiana*, aut a *Badare*, aut a *Baccali olearum*, illam deducentis. Mediolanenſibus utique *Bagiana* eſt *Faba*; atque uti alii dicunt *Piantare*, o *Ficcar Carote*, *Dar Panzane &c.* ut ſignificent *Fabulas*, ſeu *Commenta propinare alicui*, ita e *Bagiana* efformatum eſt *Bagianata* quibus quidem vocabulis tum Mediolanenſes, tum Mutinenſes, aliique Lombardi uti ſolent ad ſignificandum *ridendum & inconcinnum commentum, atque inſulſum effatum*, aut *quodpiam imprudenter ac ſtulte peractum opus*. Verùm *Baja* nunquam id exprimit. Liceat ergo & mihi meras ſuſpiciones adjungere. Num enata vox *Baja* ex imperativo verbi *Andare*, ideſt a *Va?* Quum quemquam inepte loquentem, aut abſurda narrantem audimus, irridendi cauſsâ dicimus *Va, Va*. Pro *Vada* Hiſpani dicunt *Vaya*, ipſiſque Hiſpanis *Baya* & *Vaya* aeque appellatur, quod nos *Baja* & *Burla* dicimus. *Vaja voſtè* ajunt ipſi, quum quis rem fide minime dignam narrat. Neapolitani autem & Siculi pro *Va* pronuntiant *Ba*. Uti verò e *No* orta videtur *Noja* (quod infra dicam) ita e *Ba* fortaſſis emerſerit *Baja*, niſi rectâ hoc nomen ab Hiſpanis accepimus. Italicas phraſes opinioni huic conformes animadverte. *Voler la Baja: Dar la Baja: Far le Baje.* Pari modo dicimus *Dare il ben venuto.* Aut etiam deſcendere potuit a *Bajare*, *Abbajare*, ideſt *Latrare*, ſive *adversùs aliquem ſtrepitu, aut ululatu vocis inſurgere.* In Vocabulario Florentino exemplum habes: *Gli detton la maggiore Bajata del Mondo.* Videlicet more canum latrantium, ſed non mordentium.

Bajocco. Vilis aereae monetae genus, cujus nomen potiſſimùm in uſu eſt apud Romanos & Bononienſes. A colore *Bajo* nomen hoc enatum opinatur Menagius. Difficile id mihi perſuadeat, non quod olim defuerint *Turonenſes* & *Pariſienſes nigri*; ſed quod *Bajo* nunquam ad diſtinguendum colorem & ſpeciem Nummorum adhibitum fuit, & additamentum *Occo* aliam *Bajocchi* originem indicat. Videndum potius, an Civitas *Bajoccaſſium*, nunc *Bayeux*, in Gallia ejuſmodi infimi

mi

mi metalli Nummis conferre nomen potuerit. Haec enim olim appellata *Bajocae* & *Bajoca*. Hadrianum Valeſium virum doctiſſimum habeo ſcribentem in Notitia Galliarum pag. 74. *In quibuſdam nummis Bajocas* (hoc eſt nuper memorata Civitas) *legitur in quarto caſu, aut certe nomine indeclinabili*. In Corſica quoque nummos *Bajocas* appellatos invenio apud Petrum Cyrneum in Hiſt. Corſic. ſcripta circiter Annum Chr. MCCCCXC.

Balauſtri. Ita appellantur *Columnellae*, ſive *Columellae* ſuppoſitae epiſtyliis, quarum ſeries in aedibus ac templis, aut ornamenti, aut aditus praecludendi cauſsâ, uſurpatur. Saeculis barbaricis *Balineum*, ſive *Balneum*, appellatum fuit *Baluſtrum*, *Baluſtrium*, *Ballaſtrum*, uti Du-Cangius animadvertit. Clariſſimus vir Scipio Maffejus Marchio in Diſſertatione de Verſibus Rhythmicis ſcribit: *Di quà venne alla noſtra Lingua la voce Balauſtri: perchè intorno alle celle de' Bagni rigiravan portici con piccole Colonnette*. Illi praeiverant in ejuſmodi conjectura Du-Cangius praelaudatus, ac Fureterius. Sed ubi petatur a doctiſſimis viris hujus Etymologiae ratio, nil aliud, reor, reponent, niſi quia ſimilitudinem nominis inter iſta ſenſere: quae ſane ratio Etymologiſtam fallit, niſi ſimul & rerum ſimilitudo concurrat. Hanc autem nemo mihi indicet. Erant & tot alia in Balneis, quae tamen *Balauſtri* nomen inde non retulere. Erant & extra Balnea Columellae ejuſmodi, ut puto. Ad haec peti poſſet, cur Columellae ejuſmodi, *Balnea* ſeu *Bagni* (quod idem eſt, nam *Bagno* & *Bagnare* e *Balneum* & *Balneare* venit) non fuerint potiùs quàm *Baluſtrum* appellatae, quum frequentius eſſet in ore hominum nomen *Balneum* & *Bagno?* Proinde mihi veri videtur ſimilius, *Balauſtro* e Latinorum, ſive Graecorum *Balauſtrum* deſcendiſſe, quod occurrit apud Plinium, Galenum, & Dioſcoridem, & ſignificavit *Florem mali Punici*. Scilicet formam ejuſdem Floris referebant ejuſmodi Columellae, ac propterea *Balauſtri* appellatae fuerunt. Non ut meum vendito Etymon iſtud. Jamdiu illud tradidere doctiſſimi Auctores Vocabularii Florentini, qui ſententiae ſuae rationes, ſi opus fuiſſet, pro ſua eruditione adferre potuiſſent. Idem quoque Etymon Fureterius indicavit.

Balcone. A *Palus*, *Palicus*, *Palco*, *Balco*, *Balcone*, vocabulum hoc efformatum ſtatuit Menagius. Nimium diſtant *Palo* & *Balcone*, tum ſignificatione, tum literarum ſtructurâ. Fortaſſis illius origo eſt e Germanico *Balck*, ſeu *Balcken*, ſignificante *Trabem*. *Il Balcone* Academicis *della Cruſca* in Vocabulario nihil aliud eſt, niſi *Feneſtra*. Sed vereor, ut veram vocis ſignificationem ſint aſſequuti. Mihi *Balcone* ſignificat *Moenianum*. Quod verò e *Trabibus* connexis ſive tabulatis conficerentur Moeniana, ſive Prophora, hoc eſt *le Ringhiere*, *i Poggiuoli*, *le Loggette*, *gli Sporti*, quae extra parietes domorum prominere cernimus, appellata inquam fuere *Balconi*. Hoc fere ſenſu vox *Balcon* eſt Gallis atque Hiſpanis, & *Balcony* Anglis. Quae exempla e veterum Italicorum libris afferuntur, eamdem interpretationem admittunt. Quod ſi adhuc ſuſtinere pergas, *Feneſtram* eo nomine defi-

deſignari, exſpectabo, ut exempla clariora proferas. Itidem a *Palus* Italicum nomen *Palco* arceſſebat Menagius. Sed & hoc Germanico *Balck* ſuam originem debet. Neque diſſimulabo, Angelum a Sancto Joſeph, Gazophylac. pag. V. ſcripſiſſe, vocem Arabicam & Perſicam *Balachanech* ſignificare *Feneſtram clathratam*. Atque is deinde ſubdit: *Hanc vocem Lingua Gallica a Perſis accepit, & Itali dicunt etiam Balcone*. Mihi is minime perſuaſit. A Romanis adhuc *Mignani* appellantur, quae Latinis fuere *Moeniana*, nobis *Ringhiere*, *Poggiuoli &c.* Denique lucem his dabunt Piſtorienſis Urbis Statuta, quae in hoc Opere evulgabo. Ibi §. 46. decernitur: *Ut Poteſtas faciat deſtrui omnes Balcos, cum juſſu Conſulum deſignatos, & non deſtructos, aut tunc deſtructos, & mox refectos &c.* Certum eſt, *Balcos* idem heic eſſe atque Italicum *Balconi*. Ac proinde non *Feneſtrae* eo nomine ſignificantur, quum nulla ratio eas deſtruendi occurrat. Simul etiam patere poteſt, e Germanico *Balck* effluxiſſe *Balcone*. Germanicum verò *Balck*, preſſe pronuntiatum, nobis dedit *Palco*, *Palchetto*, idem olim apud Piſtorienſes ſignificans, atque *Balcone* apud Florentinos.

Balìa. *Auctoritas*, *Poteſtas*. Recte Menagius a Latino *Bajulus* animadvertit efformatam Italicam vocem *Bália*, *Nutrix* ſive *Gerula* & *Geraria* puerorum. *Bálio* quoque, ſive *Bajulus*, barbaricis temporibus ex eodem fonte appellatus eſt *Tutor*. Libens etiam amplector Du-Cangii, ipſiuſque Menagii ſententiam, arbitrantium ex ipſo *Bajulo* deſcendiſſe Italicum Balía, hoc eſt *Auctoritas*, *Poteſtas*: unde *Ballivi*, *Baylìa*, aliaeque voces ejuſdem virtutis. Addere tamen liceat, *Valere* barbaricis Saeculis uſurpatum pro *Poſſe* fuiſſe. Eo ſenſu Hiſpanis quoque eſt *Valia*, ſignificans *Forza*, *Poſſanza*, *Autorità*. Nos *Valía* in *Balía* commutaſſe potuimus. Niſi mihi ſatis firma videretur prior Etymologia, his ego inſiſterem. Addo etiam, in Charta Senenſi, quam ex Archivo Noſocomii Scalenſis depromtam ad me miſit amicus olim meus Hubertus Benvoglientus, atque ego dignam, quae heic edatur, cenſui, occurrere haec verba: *Poſtquam inquiſiti fuerint per triginta dies per Epiſcopum, vel per Conſules, aut per Balitores, ſeu Rectores jam dictae Civitatis*. En *Balitor*, vox rara, ſignificans habentem *Balíam*, ſive regimen Civitatis, idemque ſonat, atque *Praetor*, ſive *Poteſtas*: quo nomine ac officio uſae deinde ſunt Civitates liberae. Chartam ipſam accipe.

Ugolinus Comes Rainerio Epiſcopo Senenſi omnia ſua Caſtella & jura a Flumine Ombrone uſque ad montem Groſſoli ſub nonnullis conditionibus oppignorat, Anno 1151.

ANno *Incarnationis Domini noſtri Jeſu Chriſti Milleſimo Centeſimo Quinquageſimo Primo*, *menſe Madii*, *Indictione Quartadecima*. *Manifeſtus ſum ego* Ugolinus Comes *filius* Ranuci Comitis, *qualiter per hanc Cartam conven-*

ventione inter nos habita dare & tradere nomine pignoris previdi tibi Rainerio venerabili Epiſcopo Sanctae Mariae Senenſis Eccleſiae, omnes terras illas & vineas & ſilvas & caſas & Caſtella & Villas & Burgos, que ego habeo & teneo, vel alius per me aliquo jure vel titulo, videlicet a Flumine Ombrone uſque ad Montem Groſſoli, & a Flumine Merſe uſque ad Elſa, excepto Campriano, & ejus Curte. Quam autem terram & vineam & ſilvam & caſas & Caſtella & Villas & Burgos ſic denominatas, ut predixi, in te Rainerium Epiſcopum, nomine jam dicte Eccleſie, Succeſſoreſque tuos, in integrum do & trado & concedo ad habendum, tenendum, regendum, colendum, fruendum; faciendum exinde jure proprietatis quicquid volueris tu, Succeſſoreſque tui tranſacto termino. Et hoc promitto ego Ugolinus Comes, una cum meis heredibus tibi Rainerio Epiſcopo, tuiſque Succeſſoribus, predictum pignus ab omni homine defendere. Quod ſi eum ab omnibus hominibus non defenſaverimus, vel nos ipſi prefatum pignus vobis tollere vel contendere vel ſubtrahere quaeſiverimus ingenio qualicumque, tunc in duplum prefatum pignus vobis reſtituamus, quoniam taliter nobis placuit.

Prenominatus Ugolinus Comes, qui hanc Cartam pingnoris, ut ſuperius legitur, ſcribere rogavi, ante Eccleſiam Sancte Marie in preſentia Senenſi Epiſcopi.

Arnolfinus de Caſtellione, & Ritondo, & Ugolinus filius Benni, & Stantiolus filius Ugicionis, & Pacunellus filius Tranſmondi, & Ranuccinus filius Pacci, & Burſa filius Trucce, & Guido filius Arnolfini, & Martinellus filius Mairi, & Lodo, & Bernardinus de Verona, & Judicellus de Campriano, & Rolandinus Teſta, & Jeſep,

A & Jacop filii Ildibrandini, & Mala-
volta filius Filippi, & Bavoncellus fi-
lius Panti, & Mariſcotto filius Guido-
nis, & Ildebrandinus filius Martinuc-
cini, & Ildobrandinus filius Guatzi,
& Orius filius Marchiſelli, & Burnet-
tus filius Ugolini, & Rolandinus fi-
lius Beneptoli, & Jordanus filius La-
mandini, & Gilius filius Mardolini,
B & Bernardinus Arnuri, rogati ſunt
teſtes.

In tali verò tenore rogavi ego jam
dictus Comes Ugolinus ſcribi hanc Car-
tam, & poſui tibi Rainerio Epiſcopo
in pingnus jam dictas res, quod ego
ab hac ora in perpetuo ſalvabo & de-
ſendam in Civitate Sene & in ejus
Burgis & bona eorum, qui cum eis e-
C runt ſub fiducia eorum, ubicumque po-
tero per me & per meos filios vel he-
redes, qui retinuerint & poſſidebunt bo-
na mea, que ſunt in Comitatu Senenſi.
Quando autem filii mei venerint ad le-
gitimam etatem, faciant illud idem ſa-
cramentum, quod inferius legitur. Quod
ſi facere noluerint, poſtquam inquiſiti
fuerint infra triginta dies per Epiſco-
D pum, vel per Conſules, aut per Ba-
litores, ſeu Rectores jam dicte Ci-
vitatis, tunc proprietas predictarum re-
rum penitus deveniat in poteſtatem pre-
fati Epiſcopi nomine jam dicte Eccleſie,
& ejus Succeſſoribus, ſine aliquo impe-
dimento legis. Item tam ego jam dictus
Comes Ugolinus, quàm filii vel heredes
mei adjuvabimus per noſtros bonos ho-
E mines Senenſem Populum de litibus,
quas modo habet, vel in antea habebit,
per bonam fidem contra omnes homines,
excepto contra Imperatorem, & Mar-
kionem, deprecando & non contrarian-
do. Et ſi aliquod dampnum datum fue-
rit, excepto de Vitalia, a me, vel a
meis filiis vel heredibus, infra triginta
dies emendabimus vel emendare faciemus
per bonam fidem ſine fraude, niſi pacto
remit-

A *remittatur. Et ego jam dictus Comes vel filii, vel heredes mei habitabimus in jam dicta Civitate Sena ſingulis annis tempore pacis vel guerre per duos menſes, niſi impediti fuerimus aliquo manifeſto impedimento, & poſt impedimentum ſupplebimus. Quod ſi hec omnia, ut ſupra legitur, ego vel filii, vel heredes mei non obſervaverimus, &*
B *firmum & ratum non tenuerimus ſine fraude & malo ingenio, tunc proprietas libere deveniat in preſata Eccleſia, ut dictum eſt.*

Hec omnia, ſicut ſupra legitur juravit jam dictus Comes Ugolinus ſuper ſancta Evangelia, in preſentia totius Senenſis Populi, & Domini Suda-colli, qui tunc regebat Senenſem Civitatem:
C *juravit, dico, tenere & obſervare in perpetuum ſine fraude & malo ingenio.*

Actum eſt tempore Suda-colli Domino Senenſis Civitatis.

Ego Guitto Tabellio Domini Imperatoris Federigi *hoc inſtrumentum, ut ſupra ſcriptum eſt, ut melius potui, exemplavi, & complevi, & dedi.*

D *Balzo. Saltus pilae.* Multa heic nobis ediſſerit Menagius. *Palla*, inquit, Heſychio teſte in Gloſſis eſt nomen Graecum, idem ſignificans, quod Latinum *Pila*. Sed mihi nulla certa auctoritas praebetur e Libris Heſychio tributis, quum Gloſſariis vetuſtiſſimis multa de ſuo identidem recentiores adjecerint.
E Pergamus tamen. *E Palla*, ſubdit ille, *Balla*, *Ballum*, *Balli*, *Ballitium*, *Baltium*, *Balzo*, quaſi diceretur *repercuſſus pilae*. Quid ego ſentiam, accipe. Quum & Germanicae Linguae ſit *Ball* antiqua vox, idem ſignificans atque Italicum *Palla:* fortaſſis e Germania, non autem e Graecia petenda hujus vocis origo. At inquit Menagius, Latini quoque *Palla* dixere. Quis, quaeſo? Godefridus Viterbienſis in fine Panthei:

Aureus ille globus, pomum vel Palla vocatur.

Verùm Godefridus, homo Italus, qui circiter Annum Chriſti MCXC. ſcripſit, non Latinam, ſed Italicam vocem, ſive Germanicam uſurpavit, ac expreſſit. Gretſerus & Du-Cangius ajunt, Globum Italis *Palla*, Germanis eſſe *Ballen*. Videant Teutonici, num potius in ſua Lingua ſit *Ballen*, quod Italis eſt *Balla*, ſive *Collo di Roba*, aut *Involto groſſo di Mercatanzia: Ball* verò *Pila* ſit. Et ad *Balzo*, quod attinet, inficias non ierim, quin ab ipſa voce Germanica *Ball*, ſeu Italica *Balla*, ut Lombardi loquuntur, aut *Palla*, ut Florentini, prodiiſſe potuerit *Ballizare*, & *Balzo*. Attamen addo, veriſimilius e Graeco verbo βαλλίζειν, ideſt *Saltare* manaſſe Italicum *Ballizare*, *Balzare*, unde poſtea nomen *Balzo;* hoc enim *il Salto della Palla* ſignificat. Ceterum ultra omnes metas excedit Menagius, quum Italicum *Balza*, *Rupem* ſignificans, e *Ripa* mirabili ac nimio circuitu ac torturâ arceſſere conatur. Ego ignotam mihi vocis originem appellare malo, quàm inanibus hiſce Etymologiis diſtinere Lectorem. Quod nobis modò obſcurum eſt alter aliquando fortaſſe illuſtrabit. Mutinenſes etiam appellant *Balze da cavallo* pedicas equorum, unde *Imbalzare:* de cujus vocis origine vide infra *Paſtoja*. Animadvertas, etiam *Cavallo Balzano* ab Italis appellari, qui talum colore albo ſignatum gerit. Hujus etiam vocis origo mihi incomperta.

Bam-

Bambino. *Infans*, *Infantulus*. Jamdiu Monoſinius & Vocabularii Cruſcani Auctores cenſuerunt, vocem hanc efformatam fuiſſe ex Graecorum verbo βαμβαίνω, ſignificante *Loqui inarticulate*, nobis *Balbettare*. Contendit Menagius, eſſe illam diminutivum nominis *Bambo*, manantis ex Syriaco βάβιον. *Babus* quoque eſt Arabicae Linguae ſecundùm Bochartum, & in Britannicam Linguam penetraſſe creditur. Multa heic habet Menagius de Graecorum βάω. Sit ei ſua eruditio. Mihi nedum veri ſimilis, ſed certa videtur Monoſinii opinio cenſentis, Italicum *Bambino* deſcendere ex Graecorum participio βαμβαίνων, nobis *Balbettante*, Latinis *Balbutiens*. Ita puellulus appellatus eſt *Infans*, quod minime fatur, & *Lactens*, quia Lac ſugit.

Banca, *Banco*, *Panca*, *Panco*. *Subſellium*. Voſſio & Menagio *Abacus* Latina vox Italicae originem dediſſe viſa eſt. Diſtat multum *Abacus* a *Banco* literarum ordine, fortaſſis & ſignificatione. Mihi contra profluxiſſe videretur vox iſta e Germanico *Banck*, quod in ea Lingua antiquiſſimum eſt, uti Johannes Schilterus animadvertit; atque inde etiam Gallicum *Banc*, & Anglicum *Banck*; niſi me retineret Latinum *Planca*. Audi Feſtum: *Plancae dicebantur tabulae planae, ob quam cauſſam & Planci appellantur, qui ſupra modum pedibus plani ſunt*. Plinius quoque Lib. 8. Cap. 42. *Nec pontes (aſini) tranſeunt, per raritatem plancarum tranſlucentibus fluviis*. Ita ſcriptum ibi creditur. Ergo *L.* detracto, facile *Planca* (nos etiam *Aſſe*, aut *Aſſa* dicimus) in *Panca* evaſit, & apud alios molliori pronuntiatione *Banca*. Veriqne ſimile eſt, Germanicum quoque *Banck* inde effluxiſſe. Ita e Latino *Glomus*, in diminutivum converſo, & *L.* praeciſo, Florentini deduxerunt *Gomitolo*, & Mutinenſes *Gomiſſello*. Vide Diſſertationem XIX. *de Tributis*, ubi *Plancae* in Mercatibus expoſitae occurrunt. Gallis adhuc eſt *Planche* eadem ſignificatione, Latinae procul dubio originis. *Tavola* pro *Menſa* nobis etiam dicitur, quanquam *Tabula* proprie ſignificet *Aſſem*, ſive *Aſſerem*, ſive *Plancam*.

Banchetto. *Convivium*. E Germanico *Pancket* effluxit, quod idem ſignificat. Si tamen antiqua eſt vox Linguae illius.

Banda. *Pars dextera*, *ſiniſtrave*, *Latus*, *&c.* Portenta audi. A *Sponda lecti* Ferrarius deduxit, neque diſſenſit Menagius. Et *Spondam* ſane Latini exteriorem partem lecti appellarunt, interiorem *Pluteum*. Sed aliud *Sponda*, aliud eſt *Banda*; & praeterea nimium literae differunt. Si quid de abſtruſa vocis origine conjicere licet, fortaſſis ex militari more ad uſum, quem nunc habet, translata vox fuit. Scilicet quum quis militum ex una in alteram Turmam procedere jubebatur, tunc is dicebatur *paſſare all' altra Banda*: nam Turmae a *Bando*, *Vexillo* appellatae ſunt *Bandae* apud Italos, Gallos, & Anglos. *Aller de Bande en Bande*, adhuc Galli dicunt de ducibus exercitum luſtrantibus. Hoc poſtea a nobis uſurpatum videtur, quum quis ex uno loco in alterum, ſive ex una in alteram partem ſecedit.

Baracca. *Militare Tentorium*. Obſcura eſt vocis hujus origo. A *Barra* deduxit illam Ferrarius, ſignificante *Clathrum*, ſive, ut nunc dicimus

una Sbarra. Fortaſſis ita militum tabernacula fuere appellata, quod ex telâ *barratâ*, hoc eſt variegatâ, ſive *Liſtatâ* conficerentur. Et quid ſi pannus *Barracanus* inde nomen ſumſerit, aut tentoriis dederit? In Vita Paſchalis II. Papae, a Pandulfo Piſano conſcriptâ, atque a me editâ Tomo III. Rer. Italicar. pag. 356. haec leguntur: *Coelum Papilionis, in modum zonis ..... rubeiſque a ſuperiori ad inferius inſignitum apparuit, atque iris totum fere id comprebendit*. Haec ſatis oſtendunt, Tentoria militum ex telâ, *Barras* varii coloris praeferente, confecta fuiſſe. Quod ſolùm animadvertendum eſt, dubitationi locus ſupereſt, num tentoria e telâ appellata fuerint *Baracche*. Quippe vereor, ne hoc nomine ea donarentur, quae ex arborum ramis, foliiſque, aſſeribus, & palis conſtruerentur.

Baratta pro *Contentione*, & *Pugna* uſurpavit Dantes. Animadvertit Hickeſius, in Scandia & Islandia eadem voce *Barrata* ſignificari *Proelium*, ſeu Contentionem.

Barda. *Pannus*, quo equi operiuntur in ſolemni pompa, in funeribus, aliiſque ſpectaculis. Hinc *Cavallo Bardato*, *Bardella*, *&c.* A *Bardus*, *Bardaicus* Latino, unde *Bardocucullus*, eam vocem hauſit Menagius. Sed inter *Barda* & *Bardocucullos* nimium eſt diſcrimen. Quamobrem addo, eſſe Arabicae Linguae *Bardaaton*, ſignificans id, *quod ex panno aut ſagmate dorſo jumenti inſternitur*. Et *Bardaton*, *Veſtis nigrae & quadratae genus*, *Arabibus uſitatum* eſſe. Vide Giggeum & Golium. Hanc originem etiam perſuadet Hiſpanica Lingua, Arabicis vocibus abundans, quae habet *Albarda*, *Albardar*, *&c.* eâdem ſignificatione. *Notoriamente es Arabigo*, inquit Covaruvias.

A

B

C

D

E

Bargagnare. Verbum jamdiu obſoletum, *Tractare*, ajunt Academici Cruſcani. *Bargagno*, *Tractatio*. Gallice *Barguigner*. Certum eſt, ut Du-Cangius & Menagius animadverterunt, verbum hoc deſcendere e Latino-barbaro vetuſto *Barcaniare*, *Barganniare*. Sed unde hoc? Eumdem Du-Cangium conſule. Praeter illius conjecturas, uti & Scaligeri & Sirmondi, velim Eruditi Germani perpendant, num ex *Bar* & *Gagn*, emerſiſſe potuerit *Bargagnare*, quaſi fuerit *Guadagnar molto, o più del dovere*: cui ſtudent nimis avidi atque avari mercatores. Nam revera id verbum olim ſignificabat *Tricari*, *Tergiverſari*, *Stiracchiare*, cauſâ majoris lucri captandi in contractibus. Vide infra *Guadagno*.

Bargello. *Satellitum*, ſive *Apparitorum dux*. Sirmondus, Spelmannus, & Menagius a barbarico *Barigildus* hanc vocem deducunt. Doctiſſimus olim amicus meus Hubertus Benvoglientus a *Baroncellus* trahebat. Et ſane in Statutis Mutinae, & quarumdam aliarum Civitatum, il *Bargello*, appellatur *Baroncellus*; atque id muneris in prima inſtitutione ſua nobilibus viris collatum fuit. Attamen nulli ex hiſce ſententiis acquieſco. *Barigildus* nimis antiqua vox eſt, ut huc trahatur, ejuſque ſignificatio aliena eſt a Satellitum duce. Seculo Chriſti Quartodecimo tantùm, aut ſummum Tertiodecimo nomen *Bargello*, ejuſque munus in Italia auditum eſt. Apud Tuſcos *Bargello* & *Baroncello*, diverſae ſignificationis ſunt, & utrumque nomen in uſu fuit.

Cur

Cur in ipſa muneris inſtitutione *Bargelli*, & non *Baroncelli*, ſtatim ſunt appellati? At *Bariſello* a Mutinenſibus, ceteriſque Lombardiae Populis Praefectus Apparitoribus dicitur. *Bareſellos Satellites Bononienſium*, circiter Annum Chriſti MCCCLII. commemorabat Anonymus ſynchronus Tom. XVI. Rer. Italicar. pag. 282. Hoc nomen in Tuſciam penetraſſe puto, & pro more Dialecti illius converſum in *Bargello*. Tum Statutorum conditores Latinum verbum *Baroncellus* pro *Bariſello*, ſeu *Bargello* excogitaſſe mihi videntur, ſed nullo certe indicio, germanam hanc eſſe originem vocis *Bargello*. Quare adhuc animi pendeo. *Barrachel* ab Hiſpanis appellatur il *Bargello*.

Barlume. Vocem hanc ita Auctores Vocabularii Florentini Latine reddunt: *Obſcurum diei, confinium lucis & umbrae*. Ego idem atque *Crepuſculum* puto. Et quoniam ipſi addidere, per illam ſignificari quaſi *vario lume, tra lume e bujo*, arripuit haec verba Menagius, ſtatuitque tanquam certum hoc Etymon, ut nimirum *Barlume* ex *Varium Lumen* prodierit. Mihi adhuc de origine vocis dubitandum videtur. Aliud enim eſt *Varium Lumen*, aliud *dubium*, ſive *confuſum*, aut *exiguum*. Prima vox nunquam deſignet, quod nos per *Barlume* intelligimus. Et quum Italica prorſus ſit haec vox, ad Gallicum *Barlong* fruſtra a Menagio: quae vox ſignificat rem ex uno latere longiorem, quàm ex altero. Aut ergo Ferrarii Etymologia eſt praeferenda cenſentis, ex *Parum Luminis* enatam vocem *Barlume*; aut quod idem eſt, ex *Parum Lumen* derivatam opinari licet. Neque enim audeo arceſſere illam ex *Pare* & *Lume*, quaſi appareat, non verò ſit adhuc Lumen, quanquam revera *Barlume* eam ſignificationem patiatur. Facile verò *P.* in *B.* mutari potuit, uti factum in *Bramo* Italico, in *Bruciare*, ex Latinis *Peramo* & *Peruſſare*, ac in aliis vocibus de quibus infra. Erunt etiam, qui ex *Barra* ſignificante *Impedimentum*, *Obſtaculum*, & *Lumen*, ſuſpicari poterunt enatum *Barlume*. Aut e *Baro*, nobis ſignificante *Ingannatore*, quaſi ſit *Lumen non verum*. Sed adhuc in obſcuro res mihi eſt.

Baro. *Qui fraudat*. *Barare* dicimus pro *Decipere*, praeſertim in Ludo, atque in Contractibus. Habet aliquid affine Lingua Arabica, nempe *Bara*, ſignificans *Perdidit*, *Exitio dedit*, *Periit*, *Perditus* & *Corruptus fuit*. Inde *Bovuro*, *Homo perditus & nequam*. Et *Bara*, *A fide quiſpiam deſcivit*, uti Giggeus animadvertit. A *Barare* deſcendunt *Baratto* & *Baratteria*, quae *fraudem* ſignificant; uti & *Barattiere Fraudator, Deceptor*. Quae nomina etiam Galli, Hiſpani, & Britanni uſurpant. Illi-ne a nobis, an nos ab illis acceperimus, adhuc mihi incertum eſt. Mercaturae vocabula ſunt, & facile propterea propagata. Ex eodem quoque fonte manaſſe a nonnullis creditur *Baratto Permutatio*, & *Barattare Permutare*: immo & hoc dicendum eſſe nomen primitivum arbitrantur. Iſtarum vocum origo adhuc in tenebris concluſa eſt. Porro certum videtur, e *Baro Deceptor*, efformatum apud nos fuiſſe *Barone*, quum hoc nomine improbum quempiam & nebulonem deſignare volumus, ſignificaturi ea voce *un gran Baro*.

Barracano. Panni ſpecies. Neſcio, cur

cur Menagius Julium Scaligerum nobis ſcribentem exhibeat, apud Turcas e molliore villo hircorum *pretioſos contexi pannos, quos Zarcacan vocant*. Longe diſtare *Zarcacan* a *Barracano* nemo non ſentit. Veri mihi videtur ſimile (viſum eſt antea & Du-Cangio) a *Barris varii coloris* (nunc *Liſte, Striſcie*) olim inditum fuiſſe nomen ejuſmodi pannis. *Diſcolor Barracanus* memoratur Sancto Bernardo de Vita & Moribus Religioſ. Cap. 9. Aut Arabicae originis eſt vox: habent enim & Arabes *Baracan*. Vide Gollium & Giggeum.

Baſſo. *Humilis*, *Depreſſus*. Gallis quoque eſt *Bas*, & ab eis Angli accepere *Baſe*, translate ſignificans *Vilis*. Inepte Nicotius e *Baſis* Latino, ſive Graeco deduxit. Menagius & Fureterius a *Baſſus* Latino derivarunt. Sed ne iſti quidem ſcopum attigere, quum Barbaro-Latinis, Iſidoro teſte, *Baſſus* ſignificarit *Hominem Craſſum*, *Pinguem*, *Obeſum*. Papias, & Johannes de Janua, quibus *Baſſus* eſt etiam *Curtus*, *Humilis*, *Non Altus*, recentes Scriptores ſunt, iique Italicam vocem Latine expreſſerunt. Suſpicor ego enatam vocem ex Arabica Lingua, quae uti fidem faciunt Giggeus & Gollius, habet *Baaſſa*, *Proſtravit*, *Humi ſtravit*. Inde *Baaſſato*, *Illum* imprudenter *Proſtravit*. Si Arabicum verbum Italice reddis, habes *Baſſare*, & addito *Ad*, *Abbaſſare*, *Proſtrare*, *Dejicere*, uti & *Baſſo*, *Abbaſſato*, *Proſtratus*, *Dejectus*. Aut dicenda eſt vox Celtica: occurrit enim eo ſenſu *Bas* in Gloſſario Celtico Boxhornii, & in Cimbrico Davieſii. Vide & Schilterum ad vocem *Baz*.

Baſta. *Sufficit*, *Satis eſt*. Multum heic hariolantur Ferrarius & Menagius. Hic a *Vaco*, aut Covaruvia praeunte, a *Bene Stat*: ille a gerulorum vacabulo *Baſta*, originem vocis trahunt. Attamen conſiderandum adhuc eſt, an fortè vox iſta ab Orientalibus Populis ad nos veniſſe potuerit, & inde ſenſim efformatum fuerit verbum *Baſtare*. Perſicae profectò Linguae, uti Angelus a Sancto Joſeph teſtatur in Gazophylacio Perſico eſt *Bas*, *Sufficientia*, & *Bas-aſta*, *Sufficit*. Multum commercii, poſt receptam Seculo Chriſti Undecimo Hieroſolymam, Italicae genti fuit cum Perſis. Hiſpanica quoque Lingua habet *Baſta* pro *Sufficit*, uti & *Abaſtar* pto *Satis eſſe*. Neque omittendum, Hiſpanos ipſos etiam dicere *Abaſto* pro *Abundantia*, & *Abaſtecido*, quod nos dicimus Italice *Ben fornito*, *Ben provveduto*. Conſenſum aliquem inter has voces ſentire mihi videor.

Baſtia. Arcis, ſeu Munitionis genus. Vide Diſſertationem XXVI. *de Militia*.

Battello. *Navicula*. Certum puto, vocem hanc ad nos veniſſe ex Franco-Theotiſco *Bat*, idem ſignificante. E *Bat* efformavimus *Battello* diminutivum. Invenias etiam *Batti* naves apud Joannem Villanium. Et inde fluxit Gallicum *Bateau*, & Anglorum *Boat*, ſive *Bot*. A *Baſtum* ſignificante *Baculum* aut *Perticam* apud Latinos, ſive apud Graecos ſuſpicatus eſt Menagius derivatum fuiſſe *Batello*. Sed illi nemo ſubſcribat.

Bava. *Saliva*, ex ore praeſertim infantium prodiens. Eſt & Gallicae Linguae *Bave* eâdem ſignificatione. Hiſpanis verò *Baba*, *Bavear*, *Ba-*

voſo

voſo &c. Forſe dall' inuſitato Babus, ſignificante Bambino, ſendo per lo più bavoſi i Bambini, inquit Menagius. (A) Sed fortaſſe *Babus* nunquam novere Itali pro *Bambino*. *Babbo* potiùs *Patrem* appellant pueri Tuſci. Quod certum puto, non tam propria infantium eſt *Bava*, ut ab eorum nomine ſit deducenda. Et riſu dignus fuiſſet olim, (B) qui ſalivam puerulorum ideo *Babam* aut *Bavam* appellaſſet, quia illi *Babi* vocitarentur: uti nunc foret, qui *Bambina* ipſam nuncuparet a vocabulo *Bambino*. Itaque Eruditi conſiderent, an fieri potuerit, ut ex Arabica Lingua Majores noſtri acceperint vocem *Bava*. Eſt enim Arabum Populo *Lababa*, (C) ſignificans, Gollio teſte, *Salivam ex ore emittere, ſicut infans*. Num ergo inde prodiit *la Bava* Italicorum? Et ſane, uti Covaruvias animadvertit, *los Arabigos dizen, que Bava es propria voz ſuya*. Mutinenſes per ſimilitudinem dicunt *Bava* filamenta exteriora in folliculis Bombycum; & *Bavella* (D) appellant filamenta eadem a carminatoribus ad nendi uſum concinnata.

Becco. *Roſtrum avium*. In Diſſertatione XXXIII. *de Orig. Vocum* attuli Suetonii locum pervulgatum, de Antonio Toloſae nato, cui *Cognomen in pueritia Becco fuerat. Id valet Gallinacei roſtrum*. Proinde re- (E) cte Menagius & alii Celticam vocem *Becco* appellarunt. Galli *Bec*, & *Becquer* adhuc dicunt. Angli *to Peck, Beccare*: *Pecken* Belgae: *Pichen* aut *Picken* Germani: Hiſpani *Pico*, quibus haec vox eadem eſt ac nobis *Becco*. Vocabulum illud fruſtra ab Hebraica Lingua profectum cenſuit Covaruvias. Celtis debemus. A Latinis quoque avis *Picus* appellata, quae *Roſtro* arbores perforat. Atque hinc ortum habuiſſe etiam videtur Italicum *Piccante*, de Vino, aliiſque liquoribus aut dapibus dictum, quoties palatum aliquantiſper pungunt. A *Pix Picis* Ferrarius immeritò hanc vocem traxit. A *Picare*, ſomniato verbo Latino, ideſt *Pungere*, Menagius deduxit. Sed veriſimilius eſt, a Germanico *Picken* deſcendiſſe. De Vino tantiſper palatum pungente Mutinenſes mei ſolent dicere: *Vino che dà di Becco alle ſtelle*. A *Pico*, ideſt *Becco*, efformatum fuit *Picar* Hiſpanicum, idem cum *Peck, Picken &c.* Et per translationem ad alia ſignificanda adhiberi vox coepta eſt, quum nempe aliquid more Roſtri avium pungit. Inde etiam *Piquer* Gallicum, quod Turnebus a *Spicare*, alii ab *Apiculare* natum cenſuerunt.

Beffare. *Irridere*. *Beffa*. *Irriſio*. Expatiatur heic Menagius poſt Salmaſium, Voſſium, & alios, ut a *Bucca*, *Buffa*, *Buffari*, *Beffare* enatum nobis perſuadeat. Mihi facile non perſuadebunt. *Buffa* quidem pro *Beffa* uſurpatum: verùm a *Buffa Beffa* ortum habuiſſe, literarum diverſitas negare videtur. Accipiant Lectores, ut ut velint, conjecturam meam, quam quando meliora nequeo, proferre religioni mihi non ducam. Num ergo a *Bene Facit*, aut *Bene Factum*, aut *Bene Fecit* decurtato in *Be-Fà*, ſubſannando & Ironice pronuntiato, *Beffe*, *Beffa*, & *Beffare* prodiit? Lingua Italica contrahere *Bene* conſuevit. *Bembè* pro *Bene Bene* eâdem ratione Ironice adhuc pronuntiatur. *Ombè* etiam dicunt Florentini pro *Or Bene*, & *Me'* pro *Me-*

Meglio; & *Pro*, ideſt *utilitas*, eſformatum fuit, ut e *Prodeſt* aut *Proſit*. Vetuſtiſſima autem eſt haec phraſis. In Evangelio Marci Cap. 7. verſ. 37. *Admirabantur*, *dicentes*: *Bene omnia fecit*. Ibi ſeriò & veritatis gratiâ loquebantur. Potuere poſteri ad Ironiam transferre ejuſmodi formulam dicendi, *Beſa* quoque Hiſpanis eſt: fortaſſis a nobis. Vide infra *Oibò*. Italicum autem *Buffa* aut a *Buffone* emerſit, aut illi originem dedit. Unde verò *Buffone* & *Buffa*, multi quaeſierunt. Sed fortaſſis adhuc illius incerta eſt origo.

Belletto. *Fucus*, ſeu *Color Puniceus*, quo ſe inficiunt feminae, ut formoſae appareant. Menagius quaerens, unde profecta fuerit vox *Belletta*; qua ſignificatur *la poſatura*, *che fa l' acqua torbida*, hanc originem imperterrite nobis offert. *Viene da Limus indubitatamente*. Quei id factum? *Limus*, *Limellus*, *Limellettus*, *Mellettus*, *Bellettus*, *Belletta*. Ego contra ſomnia haec eſſe *ſine haeſitatione* pronuntio. Addit: *A Belletta Imbellettare*. *Lo diciamo del liſciarſi delle femine*. En alterum ſomnium: nimis quippe diverſa ſignificantur a *Belletta* & *Belletto*. Nihil mihi ſuccurrit, unde *Belletta* fluxiſſe potuerit. Verùm quod eſt ad *Belletto fucus*, ſuſpicari liceat enatum ex *Bello*. Nempe aut *Color Bellulus*, *Colore Belletto* dictus eſt puniceus ille ſeu purpureus, quo fucantur feminae; aut ita appellatus, quia inſervit *a far Bello il volto*. Inde *Imbellettare*, *Fuco vultum inficere*.

Benda. *Vitta*, *Faſcia*, *Taenia*. E Perſico *Band*, ſignificante *Faſciam*, Salmaſius traxit Graecum & Latinum *Bandum*: atque ex hoc ipſo fonte Menagius deducit *Benda* Italicum, quod unum eſſe cenſet cum *Banda* voce itidem Italica, ſignificante *Faſciolam*. Non improbo Etymon. Attamen tutius puto, praeeunte Du-Cangio, arceſſere *Benda* e Germanorum Lingua, apud quos primitiva & antiquiſſima vox eſt *Binde*, ſignificans *Faſciam*. *Bintan* pro *Vincire* occurrit apud antiquiſſimum Germanicae Linguae Scriptorem Otfridum. Mutinenſe vulgus adhuc *Binda* dicit; ac *Binda* in *Benda* evaſit a pronuntiantibus *In* Gallorum more, hoc eſt *Ein*. Praeterea Teutones habent *Binden*, ſignificans *Religare* aliquid. Hinc nobis *Bendare gli occhi*, ideſt *Faſcià illigatâ uſum oculorum alicui eripere*. Ex *Binda* ſeu *Benda*, diminutivum *Bendello* efformarunt Mutinenſes aliique Lombardi, ad ſignificandam parvulam vittam ſeu faſciolam ſericam, laneam, lineamve quorumlibet colorum. Ceterum in Vita Beatae Humilianae de Cerchis Florentinae, Anno MCCXLVI. defunctae, apud Bollandiſtas ad diem IX. Maji, piiſſima illa mulier dicitur diſtribuiſſe pauperibus *Bindas omnes*: quae vox ibidem repetitur alibi, ut videas, Florentinos quoque olim *Binda* pronuntiaſſe.

Bericoccolo. *Prunum*, ſeu *Malum Armeniacum*. Menagius a Latino *Praecopuum* (rectius tamen dixiſſet *Praecocia*) hanc vocem derivat. At mecum animadvertas velim, Graecos medii aevi uſurpaſſe vocabulum Βερίκοκκον, ideſt *Bericoccum*, ut multis exemplis oſtendit Du-Cangius in Gloſſario Graec. Arabes quoque *Barkokon* dixere, teſtibus Gollio & Giggeo. Mutinenſes utrumque nomen retinent corruptum,

ptum, ſcilicet *Baricoccolo*, & *Moniaca* ab *Armeniacum*. Senenſes quoque *Barcoche* & *Moniache* dicunt. Florentini longius diſceſſere, hunc fructum nunc *Meliache* nuncupantes.

Berlina. Graecis Κύφων, Latinis *Numella*. Collare, ſeu inſtrumentum, quo cincti rei ad plebis riſum exponebantur. Nemo ſubſcribat Menagio derivanti hanc vocem ab ipſo *Numella* per gradationem iſtam. *Numellina*, *Mellina*, *Merlina*, *Berlina*. Quod mirere, ſubdit ille: *E' derivazione indubitata*. Si hoc licet, undecumque velimus, noſtras voces derivabimus. Ferrarius vocabulum *Verrone*, ideſt *Podiolum*, *Moenianum* exponens, auctor eſt, appellari *la Vera del Pozzo*, quae a Mutinenſibus *la Delta del Pozzo* nuncupatur, quia puteorum ſeptum ſupra terram ad imitationem Δέλτα Graeci olim efformabatur. Itaque ait Ferrarius, a *Vera*, *Verula*, *Verulina*, *Berlina* emerſit. Ne hoc quidem probes. Neque enim certum eſt, *Berlina* ſignificare locum, in quo improbi puniendi exponebantur. Et ſiquidem locus origini huic futurus eſt, contendere & nos poſſemus a *Vera*, ſive *Verra*, quae Mutinenſibus *Circulum ferreum*, ſeu alterius metalli ſignificat, veriſimilius deſcendere *Verlina*, *Berlina*. Sed mihi res adhuc in obſcuro. Franci & Angli ejuſmodi poenam appellant *Pilorì*, ſeu *Pillorìs*. Num a *Pilorina*, *Pirlina Berlina* derivari potuit? *B.* preſſius pronuntiatum Germanis evadit *P.*

Berlingaccio. Ita poſtremum Bacchanaliorum diem appellabant Florentini. A *Berlingare* traxit hoc nomen Varchius, cujus ſignificatio eſt eadem atque *Cianciare*, *Ciarlare*. Menagius verò deduxit *Berlingare* a *Varie linguare*, hoc eſt, ſomnium in una mente ſua natum nobis enarravit. Mihi veri videtur ſimile profectum fuiſſe diei illius agnomen ex eduliorum ſpecie, quae *Burlenghi*, & *Burlingozzi* a Lombardorum vulgo adhuc appellantur; nempe ex farina per aquam dilutâ, quae in ſolo, ut ajunt, aereo prunis impoſita, ſubtiliter diſtributa, ac ſubtus & ſupra bene peruncta, teſtu ſuperpoſito excoquitur, ac paene torretur, & inde fervens comeditur, atque interdum herbarum, ovorum, caſeique commixtione ſpeciem quamdam pulmenti continet. Subtiles haſce placentas nuncupatas ſuſpicor *Burlenghi*, quaſi *Brulenghi* e Gallico *Brûler*. Florentini eas *Berlingozzi* dixere. Et quia praeſertim recurrente quinctâ Feriâ poſtremae hebdomadae Bacchanaliorum Popellus maxime indulgebat hiſce eduliis (quod & diebus meis alicubi obſervatum vidi), diei illi inditum fuit a Florentino vulgo nomen *Berlingaccio*. Inde verò enatum opinor & verbum *Berlingare*, ad deſignandum tumultum vocum, qui eo hilaritatis die audiebatur in aedibus. Sed nihil erat, cur heic immorarer, quando tempus alios mores, aliaque vocabula invexit.

Bettola. *Vilis Caupona*, quam bibendi cauſsâ vulgus petit. Ex Germanica Lingua proceſſiſſe mihi creditur. Quippe Germanis *Betteln* eſt *Mendicare*, & *Bettler Pauper*. *Bettel-hauſs*, ut opinor, olim appellata hujuſmodi *Caupona*, ideſt *Mendicorum Taberna*. Tum compendii gratiâ evaſit apud Italos *Bettela*,

quam Mutinenſes dicunt la *Bettla*, Tuſci vero la *Bettola*. Apud Hebraeos *Beth Domum* ſignificat.

Bianco. *Albus*. Neſcio, cur in mentem venerit Julio Caeſari Scaligero, deducendam eſſe hanc vocem e Graeco βλάξ, quum nihil aliud eſt βλαξ quàm *Iners, Socors, Ignavus*. Ab *Albus* per conſuetas ſuas ſomniatas ſcalas Menagius poſt Gujetum illam traxit. Atqui hanc Etymologiam nimia literarum diverſitas damnat. Quaenam ergo ejus origo? Germanicum *Blanck* ſine controverſia, quod *Album* ſignificat. Ex eo nos efformavimus *Bianco*, Hiſpani *Blanco*, Galli *Blanc*, & Angli *Blanch*. Germanicum verò *Blanck*, ſi quid video, e *Blincken*, ſeu *Blenchen*, quod *ſplendere, lucem reflectere* ſonat, enatum eſt. Prima enim ſignificatio vocis *Blanck* fuit *Lucidum*: adhuc autem Germani & *Album* deſignant & *Lucidum*, eâdem voce utentes. Quum nihil melius lucem reflectat, quàm *Album*, propterea corpus *Album* ii appellare coeperunt *Blanck*. Recte Fureterius Gallicam vocem *Blanc* ita definit. *Ce qui reflechit la lumiere en toutes ſes parties*. Covaruvias quoque hoc vidit: ſunt enim ejus verba: *Blanco es Nombre Godo* (ideſt Gothicum Nomen) *Septentrional, Blanch*.

Biaſimare. *Vituperare*. Concordes fere omnes Etymologiſtas reperio in deducenda hac voce a *Blaſphemare*. Et ſane Du-Cangius multa affert veterum loca, e quibus conſtare poteſt, Latinum *Blaſphemare* adhibitum pro *Damnare*, *Culpare*, *Infamare*, *Vituperare*. Eorum ſententiam & ego amplector. Addere tamen liceat, fieri potuiſſe, ut verbum hoc Latinum eo ſenſu uſurpatum fuerit, & nihilo ſecius aliam originem habuerit Italica vox *Biaſimare*. Noſtra enim Lingua ab antiquis Seculis praeter *Biaſimare* habet etiam *Beſtemiare*, & *Biaſtemare*, quod revera eſt Latinum *Blaſphemare*, ſeu ut melius loquar, Graecum βλασφημεῖν diverſum a *Biaſimare*. Ita & Gallis duae diverſae voces ſunt *Blaſphemer* & *Blaſmer*. Diſcrimen hoc innuere videtur, a diverſis fontibus emanaſſe gemina haec verba. Quod ſi Majores noſtri *Blaſphemare* pro *Culpare* & *Vituperare* dixerunt, id jure factum, quum verbum ipſum βλασφημεῖν ſignificet *Calumniari*, *Maledictis & Contumeliis inceſſere*, *Famam exiſtimationemque alicujus laedere*. Quare ſuperfluum non puto, rogare Septentrionalium Linguarum peritos, ut perpendant, an fortè ex aliqua Teutonum voce potius, quàm e Graeco, ſeu Latino *Blaſphemare*, prodiiſſe potuerit noſtrum *Biaſimare*, & Gallicum *Blaſmer*. Exempli cauſsâ Linguae Teutonicae eſt *Blaſs*, *Pallidus*, *Decoloratus*. Num per Metaphoram efformatum inde fuit *Blaſſimare*, vel *Blaſmare*, *Biaſmare*, *Biaſimare*, pro *decolorare*, *denigrare famam aut opera alicujus?* Galli ipſi vocem *Bleſme* habent, ſignificantem *Pallido*, *Scolorito*: & *Bleſmir Impallidirſi per vergogna o dolore*. Gallicae hae voces a *Blaſs* Germanico profectae videntur, niſi vetuſtiſſimi Gallorum aut Francorum ſermonis propriae ſint. Anglicae quoque Linguae eſt *Blemish*, *Defectum*, *Probrum*, *Culpam* ſignificans, & *to Blemish Vituperare*, *Carpere &c.* Lombarda gens *Biaſmare* dicit, quam vocem Tuſci in *Biaſimare* converterunt. Sed & Frater Jacoponus Tudertinus Lib. 4. Cant. 39. habet:

Ogni

Ogni mio fatto blaſmando.

Bica. Acervus ſpicarum, foeni, paleae. Vocabulum Tuſcorum, reliquis ignotum. *Apex, Apicis, Apicus, Apica, Bica*, viſa eſt Ferrario vocis origo. Eam exploſit Menagius, neque injuriâ. Aliud enim eſt *la Cima*, ſeu cujuſcumque rei *Summitas*, & aliud *Congeries*, ſive *Acervus minutarum rerum*. Quid verò ipſe Menagius? Ab *Acervus*, inquit, *Acervi, Acervicus, Acerbicus, Bicus, Bica*. Etymon hoc in uno hominis cerebro natum facile condonarem, niſi id adderet: *Queſta derivazione benchè poco veriſimile, è veriſſima.* Plura non exigas, ut Scriptoris hujus confidentiam ſentias. Interea nemo a me meliora exſpectet. Quod unum velim, perpendant eruditi viri, num adverbium Πυκα, ab Homero uſurpatum, ſignificans *Denſe, Spiſſe*, ſi Euſtachio credimus, originem dediſſe potuerit Italicae huic voci. Graecis quoque eſt Πυκάζω *Denſo, Stipo*: & Πυκινὸς *Condenſatus, Denſus*: quae vocabula tum ſono, tum ſignificatione accedunt ad *Bica*, quae exſurgit, quum *ſi ammucchia il fieno, la paglia &c.*

Bicchiere. Calix. Ab inuſitato Latino *Bicarium*, ideſt a voce, quae apud veteres in rerum natura nunquam fuit, Menagius hanc arceſſit. A *Pocillo* durius eam traxit Ferrarius. Noſtrum *Bicchiere* nihil aliud eſt, niſi antiquiſſimum Germanicum *Becher*, quod nunc *Pecher* appellari audis, calicem ad bibendum vinum ſignificans. Inde etiam *Picher* Gallicum. *Bicarium* nihil aliud eſt niſi *Becher* Teutonicum Latine expreſſum, & converſum in *Bicarium*. Nicolaus Specialis Lib. 6. Cap. 14. Hiſtoriae Siculae (vide Tomum X. Rer. Italicarum) haec habet: *Ii crateres magnos bacchatos gemmis ſtatuunt, ii Becheria, cuppas, aliaque vaſa Regalibus apta in numerum congerunt.*

Bietta. Cuneus. Perpende, num a *Vis*, quam infert, an a *Via*, quam aperit, manaſſe vox iſta potuerit. Germani appellant *Weck*.

Bigatto, Bigattolo. Vermis cujuſcumque ſpeciei. *Viene da Bombyx*, inquit Menagius, *in queſto modo: Bombyx, Bombycus, Bicus, Bica, Bicatus, Bicattus, Bicattulus.* Ille etiam contendit, ex *Bombax, Bombacus*, & inde *enatum Baco:* quo nomine Tuſci deſignant *i Vermi da ſeta*. Quod eſt ad *Baco*, niſi is meliora adferat, ignotam adhuc credere pergo illius vocis originem. Verùm quod ad *Bigattolo* attinet, quanquam primo aſpectu adhibita a Menagio ſcala mihi improbaretur: nihilo tamen ſecius fieri potuiſſe mihi viſum eſt, ut *Bigattolo* deſcenderit e *Bombyx*, ſed alia ratione. Nempe e *Bombyx Bombycis* efformatum fortaſſe fuit *Bombycus, Bombico:* tum diminutivum *Bombycatto*, ut *Uomo, Uomicciatto:* atque inde alterum diminutivum *Bombicattolo*, uti *Uomicciattolo*. Exciderit poſtea brevitatis gratiâ *Bom*, & ſuperfuerit *Bicattolo*, uti factum in *Auſer, Auſerculus*, ex quo *Serchio*. Vide infra *Serchio*. Ego certe meliora adferre non poſſum. Additum volo etiam, a Mutinenſibus *Bombyces* appellari *Bigattini:* quoſcumque verò Vermes *Bigatti*, & *Vermi*, & *Beghi*. Praeterea agricolae Mutinenſes appellant *Apes le Beche;* ut puto ſecundùm Hiſpanorum morem, quibus *Apes*

ſunt *Abeje*, ideſt nobis *Abeche*. A Hoc autem, aeque ac *Pecchia* Tuſcorum, ex *Apicula* Latino efformatum fuit.

Biondo. *Flavus*, *Flavicomus*. Aſſentiatur, qui velit, Menagio putanti, aut ab *Albus*, *Albidus*, *Blidus &c.* aut a *Blandus* profectum fuiſſe *Biondo*. In hiſce veri ſimilitudo prorſus deſideratur, uti & in B opinione Ferrarii, qui ab *Apluda*, purgamento milii & panici, hanc vocem derivat. Ex Germanica Lingua petenda eſt vocabuli hujus origo. Habet enim illa *Blond* & *Blonde*. Saxonibus *Blonden* appellatur *Tinctus*, *Infectus*, quod olim capillos tingerent, ut in flavum colorem converterent. Inde etiam C Gallicum *Blond*. Hanc Etymologiam antea viderunt & probarunt doctiſſimi viri Du-Cangius, & Hickeſius.

Bircio. *Qui tranſverſis oculis conſpicit*; *Strabo* Latinis. Menagius putat derivatum e *Varius*, *Varicius*, *Varcius*, *Vircius*, *Bircius*. Sed haec nullius pretii. Mihi ignota vocis origo. D Iſta tamen mihi in mentem revocat Vergilii verſum Eclog. III.

> *Novimus & qui te, tranſverſa tuentibus hircis.*

Ubi pro *Hircis* nonnulli legendum putant *Hirquis*, Servio ipſo teſtante, ex auctoritate Suetonii Tranquilli, E *Hirquos eſſe oculorum angulos*. Strabones tranſverſa tuentur. Num ergo *Bircio* ex *Hirquus?*

Birracchio. *Vitulus* a primo anno uſque ad ſecundum. Appoſite ad hunc locum verba Feſti adferre videtur Menagius: *Burrum dicebant antiqui, quod nunc dicimus Rufum. Unde Ruſtici Burrum appellant buculam, quae roſtrum habet rufum*. Ego non Feſti, ſed Paulli Diaconi verba haec puto, cujus additamenta ad Feſti Libros interdum video a doctis viris laudari ſub nomine Feſti. Sed heic conſiſto, ac libenter peterem a Paullo, cur non potius Vituli ante annum completum *Burri* fuerint nuncupati? tunc enim pluſquam alio tempore rufum colorem praeferunt, & annum primum ſupergreſſi, alium induere ſolent. Deinde cur *Buculas* tantummodo, *roſtrum rufum* habentes, *Burras* appellatas ait? Quod certum puto, a Lombardis didicere Tuſci nomen *Birracchio*, nobis familiare, dum Vitulos ejuſmodi complures a Lombardis emunt. Veri autem ſimile eſt, olim ruſticos ex *Rufo* colore, qui Πυῤῥιχος, ideſt *Pyrrichus*, ſeu *Purrichus*, *Burrichus*, a Graecis dicitur, nomen dediſſe Vitulis adultis. Salmaſius quoque ad Carum & Carinum Vopiſci opinatus eſt, Equos breviores ab eodem colore nomen *Burrichi* retuliſſe. Neque regeras, *Birracchio*, non *Birricho*, ſeu *Birrichio*, appellari Vitulum bimum; nam & apud Graecos in uſu fuit Πυῤῥάκης pro Πυῤῥιχος. Et Πυῤῥάκης dicitur David, ideſt *Rufus*, Lib. I. Cap. 16. verſ. 12. Regum. Deinde a Πυῤῥὸς diminutivum *Byrrachulus*, hoc eſt *Birracchio*, Saeculis barbaricis efformari potuit.

Bisbetico. *Phantaſticus*. Vox Menagio inſalutata. Fortaſſe compoſita vox e Latino *Bis* & *Beſtia*. Nobis appellatur *Uomo Beſtiale*, qui ferociâ quadam inconſideratâ agit. Ita qui in iram ſine ratione erumpit, *Bis Beſtia* appellatus videtur, ac deinde *Bisbeticus Bisbetico* evaſerit. Ita

retine-

retinemus *Bigoncia*, vas ligneum
ſine operculo ad ferendam uvam
aut vinum e *Bis Congio* Latinorum.

Biſcazza. *Ludus publicus alearum*. Hoc
nomen in Legibus Municipalibus
variarum Urbium uſurpatum vidi;
& adhuc a Mutinenſibus eâdem ſi-
gnificatione adhibetur, uti etiam
Biſca. Tuſcis quoque olim in uſu
fuere haec nomina. Nil certi ha-
beo de eorum origine. Sanſovinus
in explicatione rerum abſtruſarum
Dantis auctor eſt, *Biſcazza* eſſe
vocabulum Dialecti Forojulienſis.
Sed fallitur: nam & aliis Populis
familiare fuit. Is autem putat di-
ctum *Biſcazza*, quaſi *Sguazza*, *But-
ta-via*, *Conſuma*. Nemo probet.
Mihi aliqua ſuſpicio eſt, e Ger-
manico *Beſcheiſſen* ſignificante *Fal-
lere*, *Decipere*, *Fraudare*, potuiſſe
olim efformari *Biſcazzare*: quo ver-
bo etiam uſi ſunt Majores noſtri,
& *Biſcazza*, quum ejuſmodi Ludi
officina ſit *Fraudum* ac *Deceptionum*,
ita ut per metaphoram Ludus ille
publicus appellatus olim fuerit Lo-
cus Fraudum. *Biſcazaria* dicitur
in Statutis antiquis Populi Bono-
nienſis; & *Ludus Biſcazariae*, qui-
cumque is ſit, ibi interdicitur, uti
& *mutuare ad ludum, ſeu occaſione
Ludi Biſcazariae*. Fortaſſis etiam e
Germanico antiquo *Beſchiſs* apud
Schilterum, ſignificante *Fraudem*,
enatum eſt *Biſchizzo*, jocus in ver-
bis e ſimilitudine vocum.

Biſcia. *Serpens*. Audi Menagium. *Vie-
ne da Beſtia: ſicuro*. Tum addit,
e Graeco ὄφις poſſe deduci vocis
hujus Etymon. Eruditum homi-
nem cautum dedecet illud *ſicuro*.
Octavius Ferrarius, & ante eum
Landinus, a *Sibilo*, aut ab *Angui-
cula* hanc vocem enatam ſomnia-
runt. Miror, homines doctiſſimos
A ſuis imaginationibus delectatos, i-
ta iis inſtitiſſe, ut extra Latino-
rum pomoeria excurrere, ibique
expiſcari vocem iſtam neglexerunt.
Vix falli me putem, inquiens, ex
Germanico *Biſs*, *Morſo*, *Morſicatu-
ra*, & *Beiſſen*, quod eſt *mordere*,
pungere, efformatum fuiſſe vocabu-
lum *Biſcia*. Preſſius Teutonicam
B vocem retinent Mutinenſes, & Me-
diol., quibus familiare eſt *Biſiare*,
ſeu *Biſſiare* pro *Pungere*, quum de
apibus, ſcorpionibus, veſpis agitur.
Dicunt etiam *Biſſa* pro *Biſcia*.

Biſogno. *Indigentia*, *Egeſtas*, *Defectus*.
Tenebras non leves offendis in o-
rigine vocis hujus. Nondum eas
depulere docti viri; an ego, do-
C ctorum hominum judicium eſto.
Si Menagium audimus, qui mul-
tus eſt, ut hoc nobis perſuadeat,
Forſe da Bis Senium emerſit *Biſo-
gno*. Sed nemini perſuadebit. *Bis
Senex* potius ſignificaret homi-
nem, qui aetatis cauſsâ repuera-
ſceret. Neque *Senectutis* nomen u-
ſurpatum unquam fuit pro *Indi-
D gentia*, *Egeſtate*. Minus autem au-
diendus Ferrarius, qui ab *Uſio u-
ſionis*, antiquatâ voce Catonis, &
ſignificante *Uſum*, *Biſogno* per vim
derivavit. Itaque conſiderandum
potius puto, num e *Sonnis* ſive
Sunnis, voce Francica aut Germa-
nica (quod idem eſt) effluxiſſe
potuerit Italicum *Biſogno*. De hac
E voce multa habent Voſſius, Bi-
gnonius, Du-Cangius, atque alii
Eruditi. In Pacto Legis Salicae
Tit. 19. num. 6. haec leguntur:
*Si in Mallum vocatus fuerit, & is,
qui vocatus eſt, non venit, ſi eum
aut infirmitas, aut Ambaſcia Domi-
nica* (ideſt Regia Legatio) *deti-
nuerit, vel fortè aliquem de proxi-
mis mortuum intra domum ſuam ha-
buerit*:

buerit: per iſtas Sunnis ſe poterit homo excuſare: aliàs de vita componat. Ita Tit. Prim. Num. Primo, ejuſdem Salicae Legis: *Si quis ad Mallum mannitus fuerit, & non venerit, ſi eum Sunnis non detinuerit &c.* Ubi vides; quae ſignificatio olim fuerit vocabuli *Sunnis*, ſcilicet *Impedimentum*, ſive quaedam quaſi *Neceſſitas, Indigentia*. Hoc idem ſignificat *Biſogno*: & etiamnum diceremus: *Se qualche Biſogno nol riteneſſe*. Voci *Sunnis* additum poſtea fuit *Be*, unde Gallicum *Beſoin*: quod minime *Bis* eſt, ſed *Be* particula intendendi, ſive praepoſitio familiaris Germanicae Linguae, atque adjecta tot aliis vocibus. Nos pro *Beſoin* diximus *Biſogno* & *Biſogna*, quod ejuſdem originis eſt. Atque olim *Beſogno* erat in uſu:

Era Beſogno, che 'l lume accendeſſe.

Ita legitur in Satyr. 2. Fratris Jacoponi Tudertini, qui circiter Annum MCCXCVIII. Rhythmos ſcribebat. Denique apud Marculfum occurrit *Sunnia*, idem ac *Sunnis*. Itaque genericum nomen olim fuit *Sunnis*, ſignificans tam adverſas res, quales erant morbi & paupertas, quàm legitimas occupationes, quibus obnoxia eſt hominum vita. Inde nobis *Biſogna* pro *Faccenda, occupazione*. Eodem ſenſu & Galli dicunt *Beſogne*, vocem fortaſſe a nobis mutuati. Inde etiam *Biſogno*, quo nomine nunc omnis generis *Indigentiam* deſignamus. Unde verò prodierit *Sunnis* ſeu *Sonnis*, eruditis Gallis & Germanis diſputandum relinquo.

Bizzarro. *Iracundus*, *Ferox* Florentinis. Significat etiam apud Mutinenſes aliquid propter novitatem a communi more recedens, neque tamen ingratum. A *Bis Varius* deducebat hanc vocem Menagius, cui minime aſſentior. Nam quei *Z*, & duplex *R*. locum heic invenere? praeterquamquod qui *Varium* ſignificare vult, nihil opus eſt ei, ut *Bis* addat. Mihi ignota eſt primitiva illius vocis origo. Certum tamen duco, ex uno fonte manaſſe Gallicum *Bigarrè*, ſignificans *rem gemini coloris*, & Hiſpanicum *Abigarrado*, ac noſtrum *Bizzarro*. Praecedentibus Seculis in uſu fuit veſtimentorum genus, quod nos adhuc *Bizzarro* appellaremus. Scilicet pars dextera unius, ſiniſtra alterius coloris fuit. Picturas vidi referentes ejuſmodi varietatem in tibialibus praecipue, interdum & in reliquo corporis indumento. Mediolani adhuc veſtigia rei perdurant in Oſtiariis Conſilii Generalis, uti & Lucae, ubi crurum tegumenta conſtituunt *le Livree* famulorum. Sed & nonnunquam a *Quartieri* diviſi erant gemini iſti colores Georgius Stella in Chronico Genuenſ. Tom. XVII. Rerum Italicarum ad Annum MCCCVIII. ſcribit: *Illi de Auria, & Grimaldi pro ipſorum majori colligatione inſimul ſe induerunt ſimile veſtimentum, duorum ſcilicet pannorum coloris diverſi, ex quibus quilibet veſtimentum unum habens, gerebat pro dimidia colorem, & pro reliqua colorem alterum*. Rurſus ad Annum MCCCXI. haec habet: *Pro ſui adventus* (ideſt Henrici VII. Auguſti) *celebritate majori, multi valde Januenſes novis ſe munierunt veſtibus. Erat ex veſtibus illis ſingula, ex parte una Rubei coloris, & ex alia coloris Citrini*. Ejuſmodi

di veſtes *Bigarrées* appellabantur. Nos a Gallico *Bigarré* traxiſſe videmur *Bizzarro*: illi a nobis ſuum *Bizzarre*, & *Bizzarrerie*.

Bloccare. Militare verbum Gallicae Linguae, quod & nos Itali ab iis didicimus, ſignificans inſtituere obſidionem Arcis, Urbiſve alicujus a longe. Borellus ex antiqua, & forſitan ſomniatâ voce Gallica *Blocal*, idem ſignificante, ac *Barricade*, deduxit ſuum *Bloquer*. Alii a *Buculare*, altera voce peregrina. Hickeſius verò opinatus eſt, eam fuiſſe efformatam e veteri Theotiſco verbo *Belocan*, quod ex *Be* & *Loc*, *Serâ & Clauſurâ* componitur. Diſputent illi de ſuis. Ego ad noſtra regredior.

Boccia. *Calyx* in floribus, flos nondum apertus. Tuſcorum vox eſt. Apud Lombardos in uſu tantùm eſt *Bottone*, quo etiam Tuſci utuntur. Menagius ſuſpicatur a *Valvus*, aut ab ipſo *Bottone* efformatum *Boccia*. Fortaſſe emerſit vox iſta ex Germanico *Butz*, ſignificante idem, quod *Bottone*. Inde nobis *Buza*, *Bozza*. Tuſci Lombardicum *ZA* in *CCIA* convertere ſolent, ac proinde efformare potuerunt *Boccia*. Ipſum verò Germanicum *Butz* num prodierit ex *Pultare* Latinorum, & an ſit primitivum illius Linguae, decernant alii. Mutinenſibus *Butlire* dicitur, quod Latinis eſt *Pultare*. Fortaſſis etiam ex antiquiſſimo vocabulo *Butis* emerſit *Bottone*, & *Boccia*, metaphorice vocibus hiſce adhibitis ad ſignificandam rem Tumidam. Vide infra *Bozza*.

Bolcione. *Bolzone*. Bellicum inſtrumentum ad confrigenda moenia. Telorum quoque ſpecies ita appellata. Menagius & Ferrarius a Graeco Βόλος, ſignificante *actum jaculandi*, nomen hoc deducendum eſſe ſuſpicati ſunt. At iſtud nihil ad primam ſignificationem facit. Itaque conſiderandum potius videtur, num a *Pultare*, ſeu *Pulſare* (quod idem eſt) emerſiſſe potuerit *Pultione*, quod poſtea lenius pronuntiatum dederit *Bolzone*. Nam ad Telum, ſive Sagittam quod attinet, vix fallamur, deducentes illud e Germanico *Boltz*, idem ſignificante, niſi & iſtud e *Pultare* profectum fuerit. Mutinenſes etiam appellant *Bolzone* ferrum ſtabile prominens in operculis arcarum, in quod ope clavis includitur clathrum ferreum mobile ad arcam occludendam. Quare hoc ei nomen impoſitum, ignoro.

Bordone. Vide infra *Brullo*.

Boſſolo. *Pyxis*. A *Buxus*, arbore videlicet, e cujus praecipue ligno vaſcula conficiuntur, profecta vox creditur Menagio atque Ferrario. *Boſſo* & *Boſſolo* eadem arbor a Tuſcis appellatur. Veri omnino ſimilis, atque laudanda hujuſmodi Etymologia. Et praecipue quum *Pyxidem* Latini ipſi a Graeco Πύξις acceperint. Πύξις vero è Πύξος, ſignificante *Buxum*, deſcendiſſe agnoſcitur, uti antea monuerat Voſſius. Hujus Etymi idcirco mentionem feci, quia Leibnitius, vir de ſtudio Etymologico bene meritus, in Adnotationib. ad Franco-Galliam Ottii, cenſuit probabilius, e Germanico *Buchs*, ſeu *Buchſe*, ſignificante *Pyxidem*, efformatum fuiſſe Tuſcorum *Buſſolo*, ſeu *Boſſolo*; & *Buſſola*, quemadmodum nos Lombardi dicimus. Et revera aſpectu primo probanda videtur ejuſmodi Etymologia, quum e *Buchs* rite diminutivum *Buchſola*, *Buſ-*

Buſſola exſurgat. Verùm quum tantae antiquitatis ſit & Graecum & Latinum *Pyxis* & *Buxus*, credendum potius eſt, & ipſos Germanos inde derivaſſe ſuum *Buchs*. Itaque reſtat, Lombardicum *Buſſola*, aut a *Pyxis*, & diminutivo *Puxola* (nam *Y.* per *U.* fere ſemper redditum fuit) aut e *Buxus*, *Buxola* efformatum fuiſſe.

Botarga. *Ova piſcium ſalita*. Florentini *Buttagra* appellant. Scaliger Senior contra Cardanum opinatus eſt, Graecam vocem hanc eſſe, videlicet ὠὰ ταριχὰ, *Ova Salita*. Sed quei ſe ſe ingeſſit *B.* in hanc vocem? Suſpicatus eſt etiam Menagius, eam proceſiſſe a *Botus*, *Botulus*. Inepte ſane, quum *Botulus* ſit farciminis genus e carne, cui nihil rei cum *Botarga*, ut praeteream nimis diſtortum nomen, ut inde *Botarga* efformetur. Gollio teſte, Arabicae Linguae eſt *Boutarga*, idem ſignificans: Si haec vox Arabibus antiqua ac primitiva eſt, ab iis nos mutuati fuerimus.

Botta, *o* aperte pronuntiato. *Ictus*, *Percuſſio*. Cur hanc vocem inſalutatam dimiſerit Menagius, ignoro. Obſcura ſane vocabuli origo. Attamen veniam poſco, ſi eam e Latino *Pultare* ſuſpicabor deductam. *Pultare fores*, *Pultare oſtium*, *Battere la porta* non ſemel occurrit apud Plautum ac Terentium. Quinctilianus quoque nos docet, *Pultare* in uſu fuiſſe pro *Pulſare*. Itaque e *Pultare* natum *Pultus*, idem ſignificans ac *Pulſus*, *Percuſſio*, *Ictus*. E *Pultus*, *Polto*, ac tandem immutato *P.* in *B.* ut ſaepe fit *Bolto*, atque *L.* converſo in *T.*, evaſiſſe potuit *Botto*, ideſt *Ictus*, *Percuſſio*. Uſurpamus adhuc *Botto*, quum dicimus *un Botto della Campana*, *ſonare la Campana a Botti*. Utique a *Pultus* Femininam etiam terminationem accepit, ac proinde dicimus: *Dar delle Botte* pro *Verberare*, *Percutere*: *Una botta di Spada*; quod etiam appellamus *Un Colpo di Spada* a barbarico *Colpus*. Hinc metaphoricae phraſes: *Andar di Botto*, ideſt *Raptim*, *Subitò in un Colpo*. Dicimus quoque: *Ogni Botta non vuol riſpoſta*: hoc eſt; *cuilibet verbo nos ferienti non eſt danda reſponſio*. Ad haec *Dire una bella Botta*, nempe *dicere aliquid quod ingenioſe percutiat*, *aut pungat alterum*. Ceterum quum durum videri poſſit, in voce *Pultus* *L.* excidere, ſeu mutari in *T.* exempla accipe. Veriſimiliter e *Pulſare* deſcendit Italicum *Buſſare*. Neapolitani quoque pro *Volta* dicunt *Otta*: quod exemplum in rem praeſentem ſufficere poteſt. Cur verò Florentina Dialectus *Bufonem* appellet *Botta*, nondum quiſquam reperit. Nos *Roſpo* appellamus, cujus etiam adhuc ignota origo, atque in eam fruſtra Menagius inquiſivit.

Botte, *o* preſſe pronuntiato. *Dolium*. Cujacius & Menagius ex Graeco Βοῦττις Italicam vocem trahunt, Gloſſaria Graeco-Latina ſequuti. Sed minime animadverterunt, a recentioribus Graecis multa Italicorum vocabula fuiſſe adoptata, inter quae eſt etiam recenſendum *Botte*. Haec ergo vox aut antiqui Latini Populi fuit, aut a Gothis & Septentrionalibus ad nos advecta. Germanis *Botte* & *Butte* adhuc ſignificat *Maſtello*, *Tinaccio*, *Brenta*, *Bigoncia*. Anglis *a Butt* eſt *Dolium*; & Hickeſio teſte Cimbris *Bytta* idem ſignificat. In Charta plenariae

riae ſecuritatis Ravennae ſcripta ſub Juſtiniano Auguſto Anno DLXV. atque a Briſſonio & Mabillonio edita, legitur *Butte de cito, Butte minore*. Niſi eam Latinae originis velimus, in Urbem illam Gothi antea invexerint, uti & in Hiſpaniam, ubi *Bota* & *Bote* adhuc eſt in uſu ad ſignificandam lagenam, aliaque vaſa minora. Hinc *Buticularii* munus in Palatio veterum Regum Francorum. In Septentrione felicius quàm in Oriente multarum vocum noſtrarum fodinam reperies.

Bottega. *Officina*. Rectiſſime Du-Cangius, Caninius, & Menagius *Apotheca* Latinum cenſuerunt immutatum in Italicum *Botega*, quod duplici *T.* nunc Tuſci pronuntiant. Salmaſius fruſtra *Zotheca* praetulit. Demto *A* ex *Apothecâ*, ſtatim exſurgit *Potheca*, quod mollius pronuntiatum dat *Botega*. Francis eſt *Boutique*, & Hiſpanis *Buttiga*. Occurrit etiam *Potheca* pro *Apotheca* in antiquis Chartis apud Ughellium.

Bottone. Vide ſubſequens *Bozza*.

Bozza. *Tumor*. A *Bauca*, ſignificante neſcio quod vas, Ferrarius originem vocis hujus arceſſit. Menagius a Graeco φυσάω, ideſt *Suffio*. Menagianum etymon minùs mihi quàm alterum, veri videtur ſimile. Ego Eruditos rogo, ut perpendant, an potius ex antiquiſſima voce *Buttis*, nobis nunc *Botte*, de qua ſupra egimus, emerſiſſe potuerit *Bozza*. Mutinenſes appellant *Bozzola* vas vitreum, cujus venter tumeſcit. *Boccia* apud Tuſcos idem ſignificat. Utrumque nomen e *Buttis* deſcendiſſe mihi creditur per diminutivum. Hoc eſt e *Buttis Buttia*, *Buttiola*, & *Buttula*, *Boccia*, *Bozza*, *Bozzola*. Metaphorice deinde appellatus a Tuſcis fuerit *Bozza* quilibet *Tumor*, ad ſimilitudinem *Doliorum* tumeſcentium. Gallicam vocem *Boſſe* ejuſdem originis ſuſpicari non incongruum reor. Anglica Lingua habet *Bottle*, ſignificans *Bozzola* Mutinenſium, quod propius *Buttim* & *Buttulam* nobis exhibet. Calycem quoque Florum, *Bottone* appellamus, & *Bottoni* globulos, quibus veſtes conſtringuntur. Num & iſtae voces potius e *Buttis* deducendae ſunt, quàm e *Pultare* Latinorum? Nam & in his Tumorem conſpicimus. Vide ſupra *Boccia*. Certe Tuſci aeque *Boccia* nuncupant Calycem Florum, atque Vas vitreum tumidi ventris.

Bozzo. Vide ſupra *Abbozzare*.

Bracia, *Bragia*. Vide in hac ipſa Diſſertatione, ubi originem verbi *Braciare* ſupra inquiſivi.

Braghiere, ſeu *Brachiere*. *Cingulum inguinale*, quo utuntur laborantes herniâ. Conjectandi locus eſt, profectam fuiſſe vocem iſtam ex Teutonico *Brak*, ſignificante *Rupturam*: ita ut *Rupturae vinculum* appellatum videatur *Bracker*. Germanis quoque eſt *Brachen Rumpere*. Mutinenſes adhuc retinent *Sbragare*, ſignificans violenter aliquid ſcindere per medium. Forſitan etiam vox venit ab *Imbragare*, ſignificante apud nos *Braccam appingere* ex ferro, ligno, telâ, ne aliquid ruat. Faſcias haſce plerumque ferreas Paulus Sarpius Venetus vir famoſus, excogitaſſe primus traditur ineunte Saeculo Chriſti Decimo Septimo. Mihi certum eſt, eaſdem longe antea in uſu fuiſſe. Unum exemplum accipe e Miraculis Beati Gerlandi Equitis Hieroſolymitani

tani a P. Papebrochio editis ad
diem 18. Junii, & collectis An-
no MCCCXXVII. Reddita fuit *in-
columitas Riccardo de Claromonte, qui
ab utero matris ſuae crepuit. De qua
infirmitate conſtitit per jusjurandum
Ventorini de Claromonte, qui ob ipſam
infirmitatem eidem Nicolao in femore
& teſtibus Bracale impoſuit.* Fortaſ-
ſe faſcias haſce Sarpius commodio-
res ac utiliores aliquo additamen-
to effecerit.

Bramare. *Vehementer Cupere.* Monoſi-
nius & Nicotius a Βρέμω, ideſt *Fre-
mo, Reſono:* Ferrarius ab Hiſpano
Hambre, ſignificante *Famem*, hoc
verbum arceſſunt. Menagio praeter
morem heic haeret vox. Meam o-
pinionem accipito. *Amare* pro *Cu-
pere* uſurparunt Majores noſtri. *Pe-
ramare* pro *Vehementer Amare*, ſeu
ardentiſſime Cupere. Pro *Peramare
Pramare*, ac tandem pronuntiato
leniter *P. Bramare* invaluit. Ita
e *Peruſſare* videbimus infra effor-
matum *Bruſare*, *Bruciare*: & ab
Experulare Sbrollare ad vocem *Brul-
lo* emerſiſſe patebit. At heic in-
tercedit Scipio Maffejus Marchio
Vir Clariſs., qui Lib. XI. pag.
313. Veronae Illuſtratae, nos do-
cet, propriam fuiſſe vocem plebis
Latinae *Bramoſus*, quo tempore cul-
tiores *Cupidus* dicebant. Atque in
hanc rem laudat Sermonem Octa-
vum de Exodo, & Sermonem in
Pſalm. 49. a Sancto Zenone con-
ſcriptos, qui Seculo Chriſti Quar-
to floruit. Quippe ibi *Bramoſus*
occurrit. Sed minime doctiſſimus
Vir animadvertit, quod tamen an-
tea animadverterat Du-Cangius in
Gloſſar. Latinitat. ſcilicet vitiatam
ibi vocem eſſe *Bramoſus*, & ſcri-
bendum *Brumoſus*, vel *Bromoſus*:
quo quidem vocabulo uſus quoque

A fuit iiſdem temporibus Ruffinus
Lib. 3. de Vitis Patrum; Hoc au-
tem ſignificabat *Foetidum, Immun-
dum*, e Graeco Βρῶμος, ideſt *Gra-
veolentia, Foetor*, uti jam Turne-
bus monuerat. Certe *Bramoſum con-
vivium*, & *Bramoſae pecudes* apud
Sanctum Zenonem pro *Cupidus*,
nullum juſtum ſenſum reddunt. La-
B Cerda quoque Cap. 124. Adver-
ſarior. idem animadverterat.

Branche. *Ferarum pedes unguibus ar-
mati.* Multus eſt Menagius in ex-
piſcanda vocis hujus origine, quam
& ego fateor abſtruſam. Salmaſius
in Solinum a *Brachium* deduxit,
non inveriſimili conjectura. Atta-
men pedibus, ſive manibus, &
C unguibus; non verò Brachiis con-
gruit ſignificatio vocabuli *Branca*.
Praeterea nos e *Brachium* Latino
efformavimus Italicum *Braccio*, non
Branca. Menagius, qui e Latino
Ramus per vim traxit *Fraſca Tral-
cio*, & quidquid ſibi placuit, hinc
etiam *Branca* hauſit, ſuumque in-
congruum ſane Etymon Salmaſia-
D no praetulit. *Ramus*, inquit, *Ra-
mi, Ramicus, Ramica, Ranca, Brañ-
ca*. Equidem Galli *Branche* Ra-
mum arboris appellant. Sed quid
rei eſt *Ramo* cum Italico *Branca*
ſignificante manum, ſeu potius pe-
dem ferarum? Mihi aut Latinae
originis eſt *Branca*; nam inter Scri-
ptores rei Agrariae apud Goëſium
E Latinus Togatus *Brancam Lupi*,
& *Brancam Urſi* recenſet. Aut ſi
Scriptorem hunc non Latina, ſed
Barbarica Saecula tulere, veniam
peto conjecturae, quae mihi in
mentem venit. Scilicet e *Perango*
ſenſim efformatum fuit *Brancare*.
Certum eſt; *Ango* Latinum ver-
bum ſignificaſſe *Stringere*. Inde *An-
guſtus*, *Angiportus*, & *Angina* mor-
bus,

bus, quod guttur perſtringat, ſeu fauces. Vergilius:

Et faucibus angit inhaerens.

A Graeco ἄγχω ſignificante *Conſtringere*, *Premere*, Latinum *Ango* manavit. *Perango* compoſitum, hoc eſt *vehementer Stringo*. Veteres ergo, ut ex aliis exemplis infra patebit, quandoque Infinitivos modos tertiae conjugationis efferebant, ac ſi primae eſſent, uti *Minuare* pro *Minuere*, atque uti Mutinenſes *Stergiare* ab *Extergere*, *Arraparſi* ab *Adrepere*: quod & ab ipſis Latinis factum animadvertit Salmaſius. Vide infra *Chiappare*. Igitur pro *Perangere* Majores noſtri dixiſſe videntur *Perangare*, deinde *Prancare*, poſtmodum denique *Brancare*, quemadmodum e *Peramare* nuper dixi enatum *Pramare* & *Bramare*. Inde & *Abbrancare*, & *Branca* manus, ſive rectius pes ferarum, & *Brancata* pro *Pugillo*. Ita ab *Actando* derivatum *Artiglio*, ſupra animadvertimus. Conjecturae huic vim addere poteſt vox *Spranga*, Latine *Subſcus*, *Subſcudis*, ſignificans ligneum aut ferreum clathrum, ſive retinaculum, quo tabulae, ac ſedilia inter ſe vinciuntur, uniuntur, & conſtringuntur. A *Perangare*, ut dixi, uſurpato pro *Perangere*, *Pranga* non immutato *G.* prodiit, cui additum fuit *S.* in principio, pro more multarum vocum Italicae Linguae. Cur verò dicamus *Branco di pecore*, *di ſtorni &c.*, & an ideo quia *Branca*, *Manus*, translate tamen, appelletur, vel quod pecudum, aviumve inſimul veluti conſtrictorum turma ſignificetur, aliis inveſtigandum relinquo.

A *Brando*. *Enſis*. Aut a *Brano*, aut ab antiquo Gallico *Brand*, Menagius traxit hanc vocem. Ferrarius a *Vibrans*. Hickeſius e *Brandr*, Skaldrica ſeu Cimbrica voce, ſignificante *Titionem*, *Torrem*, quaſi *Enſis flammeam ſpeciem & igneum ſplendorem* referat. Et certe Germanis adhuc eſſe video. *Brand*, B *Incendium*, *Titio*. A vero minime abhorret, per metaphoram translatum fuiſſe nomen iſtud ad *Gladium*. Quaerebat Gerardus Mejerus Bremenſis, quodnam genus armorum fuerit *Glavea*, Gallice *Glaive*. Alii *Lanceam*, alii *Gladium*, alii *Telum* putant. Sunt & qui hoc nomine deſignata arbitrantur quaeli- C bet arma caedentia. Is autem e Germanico *Glanz*, *Splendor*, enatam vocem opinatur. An recte, alii viderint. Addo, ſecundùm Vocabularii Florentini Auctores *Brandire* nihil aliud eſſe, niſi *Vibrare*, exempli cauſâ Enſem, Lanceam. Sed cur alii Italiae Populi *Imbrandire* dicant, ſignificaturi *Arripere* D *manu* Haſtam, Gladium, *lo Stocco &c.* nondum aſſequutus ſum.

Brano. *Fruſtulum* rei alicujus, ac praeſertim carnis, & panni. *Sbranare*. *Dilaniare*, *in fruſta Diſcerpere*. Menagius: *Viene forſe dal verbo Latino Laniare &c.* Quis credat? *O più toſto da Membrum*, *Membranum &c.* Verùm *Membrana*, quod E membra tegat, dicta creditur. Huic quid rei eſt cum *Brano?* Cenſeo ego, e *Brandeum* antiquiſſima voce, cujus etiam meminit Sanctus Gregorius Magnus, ſignificante *Faſciam*, ſeu *Velum ſubtile*, ac rarae, ut puto, texturae, enatum fuiſſe *Sbranare*; quaſi *Exbrandeare*, converſum poſtea in *Sbranare*, ſignificarit *Brandeum* diſcerpere, atque

in plures particulas diſſecare. Animadvertendum quippe eſt, ejuſmodi Vela, ſive Faſcias, *Brandea* appellata (de quibus multa habet Johannes Ferrandus e Societate Jeſu in Diſquiſitione Reliquiarum, & Du-Cangius in Gloſſario, ut alios omittam) particulas fuiſſe oblongas ex ampliore tela diſciſſas, aut Vittas ſeu Faſcias. Haſce novimus, poſtquam contigerant Sanctorum Sepulcra (& quod pluris fiebat, eorum Reliquias) Reliquiarum loco habitas, & fortaſſis in fruſta fuiſſe diviſas. Ut enim omnium devotioni fieret ſatis, ſacri viri *Brandea* in multas particulas peregrinis diſtribuendas conſcindebant; aut peregrini ipſi domum reverſi, eadem dividebant, conſulturi affinium & amicorum piis deſideriis. *Exbrandeare* verò in *Exbranare* converſum fuit pro Neapolitanorum more, qui pro *Exbrandare* ſeu *Exbrandeare* dixerint *Exbrannare*, quemadmodum etiam *Bandum* & *Bannum* in uſu fuit. Tum *Exbrannare* evaſerit pro more Italicae Linguae in *Sbrannare*, quod Tuſci detracto uno *N.* dicunt *Sbranare*, ideſt *in fruſta diſcerpere, conciderè*. Inde poſtea *Brano*, *Fruſtum carnis*, *panni*, aut alterius rei, ex integro antea corpore avulſae. Et quia ferae in fruſta diſcerpunt corpora animalium, translatum eſt & ad ipſas idem verbum. Animadverte etiam, Tuſcis eſſe diminutivum *Brandello*, ſignificans *Fruſtulum*, & *Brandone* ingens *Fruſtum*: ita ut agnoſcere poſſis *Sbranare* & *Brano* in origine ſua e *Brandeum* emerſiſſe, ac *D.* poſtea excidiſſe. Ejuſdem quoque originis eſt *Sbrandellare*, quod nobis Mutinenſibus ſignificat *Mandare in pezzi*, ac dicitur de veſtibus.

Bravo. *Audax, Strenuus, Ferox*. Ex Graeco Βραβεῖον, aut ex Latino *Pravus*, aut ex *Rabies* Cujacius, Nicotius, aliique fruſtra deduxere. Multum heic exſpatiatur Menagius, a *Probus* denique, ſed minime felicius, originem vocis derivans. Eâ utuntur Germani, Galli, Hiſpani, & Angli. In Italica Lingua multae antiquitatis nequaquam videtur, quum apud neminem ex primis Scriptoribus occurrat. Malim ego illam credere propriam alicujus ex praelaudatis populis ultramontanis, ac inde in finitimos propagatam. Mathias Cramerus *Brav* ſeu *Braf*, uti primitivam Linguae Germanicae vocem recenſet. Schilterus quoque Celticam putat. Si id verum, ad hunc fontem reliqui biberint. Et quum ſit militaris appellatio, facile propterea de una in alteram gentem migraſſe potuerit. In Statutis Veronenſis Populi, Anno Chriſti MCCXXVIII. conditis, atque ab erudito amico meo Campagnola evulgatis Cap. 126. memoratos videas *Camphiones bravos* & *magiſtratos*, ideſt *Campioni bravi e ammaeſtrati*. Acta quoque publica Mutinenſis Reipublicae ſcripta vidi Anno Ch. 1178. *Boſcheto*, *Lucio*, & *Bravo Conſulibus*. Ubi nomen proprium *Bravus* eſt.

Breccia. *Fractura murorum*. Recens apud nos militare vocabulum, & a Gallico *Breche* deſumtum. Ejuſdem originis tum *Beccia*, tum *Bricia*, ſeu *Briciolo*, quod nobis eſt *Mica*, ſeu *Fragmentum panis*, Menagius eſſe cenſuit. An verum ſit, experiamur. Extra controverſiam futurum eſt, effluxiſſe *Breccia* noſtrum, & *Breche* Gallicum a Germanico *Brechen*, ſignificante *Fran-*

Frangere, *Diſrumpere*: quod Menagius minime advertit. Ex ipſo *Brechen* Teutonico Britanni *to Breach* accepere, aut ſaltem e Gallico *Breche*. *Bricia* verò Italicum, ideſt *Mica*, aeque mihi certum eſt deſcendere e Gallico *Bris*, unde efformatum *Briſer*, *Frangere*; & *Debris*, *Res fracta*. Mutinenſes, & nonnulli Italiae Populi *le Briſe del pane* appellant *Fragmenta* ſeu *Micas panis*, quas Germani dicunt *Broſen*. Pro *Briſa* Tuſci dicunt *Bricia*, cujus diminutivum *Briciolo*. Falſum autem puto, Gallicum *Briſer* e Greco Βρίζω manaſſe, quod nonnulli cenſuerunt. Nimis diſcrepat Graeci verbi ſignificatio. Neque heic omittendum, ex ipſo Germanico *Brechen Frangere* enatum videri Italicum *Brocco*, ſignificans, *Ramum fractum*. Mutinae dicimus *un Brocco d'albero*, & *una Brocca* pro *fragmento Rami*. A *Brechen* deduxere & ipſi Germani *Brock* & *Brocken*, *Fragmentum* alicujus rei. Quare ultra limites excurrit confidentia Menagii, mirabili gradatione *Brocco*, & *Broccare* parturientis: *Veru*, *Verucum*, *Berucum*, *Brucum*, *Brochum*. Plaudat qui poteſt. Rideat qui plaudere nequit. A *Brocco* & *Broccare* efformarunt Mutinenſes *Sbroccare*, ideſt *ramos avellere*; quod ſane dicunt de pecoribus, jumentiſve, ac ceteris animalibus, qui frondes ramuſculoſque ex arboribus depaſcendo avellunt; aut etiam translate dicunt de homine, qui panem aut edulia expedite ac celeriter comedit.

Briccone. Contumelioſa vox, ad deſignandum hominem foedis ac inhoneſtis moribus deformatum. De ejus origine nihil Menagio ſuccurrit. *Brica* pro *Briga*, inquit Du-Cangius in Gloſſario. *Hinc fortè noſtris Bricon*, & *Italis Briccone* pro *Impudente*, & *qui facile rixatur*. *Quaſi Briacone*, Udinus eſt opinatus, ideſt ebrietati deditum. Haec omnia explodenda. En tibi certam vocis originem. Vocabulum *Bricco* Mutinenſibus, aliiſque Lombardiae Populis in familiari uſu eſt ad ſignificandum *Arietem*, Tuſcis *Montone*. Inde *Briccone*, uti & alia ejuſmodi convicia, puta *Caprone*, *Pecorone*, *Civettone*, *Becco*, *Barbagianni*, *Oca*, *Aſino*, *Alocco*, *Porco*, *Merlotto*, *Cicalone*, atque alia id genus. Inde etiam *Bricconerìa*. Unde verò nos *Bricco* acceperimus quis novit? Non certe e Latino *Buricus*, ſignificante *equum puſillum*. Num a *Bicornis*, corrupte pronuntiato? MACTET RENETENS AVRATA FRONTE BICORNIS, legitur in Inſcriptione apud Gruterum pag. 27. num. 4. E Linguis, quae ante Latinam heic uſurpatae ſunt, fortaſſis ad nos uſque venit, niſi quis recentiorem originem mihi oſtendat. Arabum Lingua habet *Baracon*, ſignificans *Arietem*. Sed vocabulum hoc vix in *Bricco* evaſiſſe potuerit.

Briga. *Contentio*, *Moleſtia*. Inde *Brigante*. A Latino-barbaro *Briga*, inquit Menagius, qui deinde ſubdit: *Non ſo d'onde venga il Latino-barbaro Briga*. Ita ille, & quidem cautius quàm Achariſius, qui ex *Trica* vocem hanc deduxit; & Ferrarius, qui a *Preces*, *Preca*, *Briga*, reclamantibus quibuſque Etymologiae legibus, ipſam traxit. Sincere fateor & ego, me irrito conatu in ejus originem hactenus inquiſiſſe. Attamen donec meliora adferant alii, leviſſimam quamdam con-

conjecturam cur non innuam? Nata vox iſta videtur poſt Seculum a Chriſto nato Decimum aut Undecimum. Neque enim antiquiora occurrunt exempla. Itaque perpendant Eruditi Lectores, num ex antiquo Germanico *Brichen*, ſignificante *Scindere*, an e *Barra*, ſignificante nunc nobis *Sbarra*, *Repagulum*, *Impedimentum*, efformari potuerit *Briga*, hoc nimirum modo. Primo *Barricare* dixerint, tum *Bricare*, ac tandem *Brigare*, unde *Briga*. In Charta Anni MCCVI. a Clariſs. P. Grandio in Epiſtola de Pandectis editâ habemus *Imbrigaſſe ſepe & foveâ viam, qua itur ad Leccios*. Sunt & alia apud Du-Cangium. Ita *Disbrigare* in Chartis Seculi XII. & XIII. invenimus, quod & adhuc perdurat, nempe *Sbrigare*, in uſu Linguae noſtrae. Haec ſonant *Impedimentum Ponere*, ejuſque contrarium *Tollere*. Itaque *Briga* primo *Impedimentum* ſignificavit, ac deinde ad alias ſignificationes transferri potuit per Metaphoram. Certe *Embarras* Gallicum & *Embarraſſer*, & *Barricader*, ex *Barra* venerunt. An verò *Barricare* converti potuerit in *Bricare*, unde poſtea fluxerit *Brica* & *Briga*, id fateor incertum. Quod etiam tenebras auget, Tuſci veteres uſurparunt *Brigare* pro *Curare*, *Conari*, quod aliam originem indicare videtur. Sed fortaſſis *Brigare* dixerunt pro *Sbrigarſi*.

Briglia. *Frenum equorum*. Hariolantur heic mirum in modum Etymologiarum venatores, Latinorum, Graecorumque arcas ſtudioſe ſcrutantes, ut inde trahant hujus vocis primordia. Ferrarius aut a *Retinaculum*, aut ab *Habena*, aut a *Frenum*, ipſam prodiiſſe eſt opinatus. Mirum, quei in hominis docti mentem venerit, ex tam diſſimilibus, iiſque tribus, nominibus deduci potuiſſe iſtud. Menagius e Graeco ῥύω, ſignificante *Traho*, per familiares ſuas arbitrarias Metamorphoſes invitam vocem detorſit. Ego Germanicae Linguae filiam puto. *Brydle* fuit in uſu apud veteres Saxones. *Brittil* occurrit in antiquiſſima Pſalmorum verſione Notkeri. Franci in Galliam importarunt *Bride*; & Anglo-Saxones in Britanniam *a Bridle*. A Germanis aut a Gallis Lombardi, ac praecipue Mutinenſes, accepere ſuum *Bria* pro *Brida*, quod Tuſci pro more noſtrum *IA* immutantes in *GLIA*, dixere *Briglia*.

Brio. *Animus*, *Fortitudo*, *Vivacitas*, *Vigor*. In officina Menagiana originem vocabuli nullo negotio reperias. Scilicet, is ait, a *Vis*, *Viris*, *Vires*, *Virium*, *Birium*, *Birio*, *Brio* manavit. Stupenda is narrat. Ad nos vox iſta veniſſe ex Hiſpania videtur. Et laudanda quidem mihi eſt conjectura Covaruviae, illam deducentis e Graeco βριάω, *Robuſtum Reddo*, *Robore Polleo*. Unde etiam βριαρὸς *Robuſtus*, *Validus*. Sed quum apud ipſos Graecos parùm uſitatum fuerit hoc verbum (exemplum enim duntaxat e Carminibus Heſiodi adfertur) difficile credas, Hiſpanorum Populum ab iis hauſiſſe hanc vocem. Itaque adhuc quaerendum eſt, num Arabes, aut Gothi eam invexiſſe potuerint. Cambrica gens, teſte Davieſio in Lexico Cambrico, *Animum* appellat *Bryd*.

Brocchiere. Scuti genus. Vide Diſſertationem XXVI. *de Militia*.

Brocco. Vide ſupra *Breccia*.

Bro-

A *Brodo*. *Jus carnium elixarum*. A Latino *Brodium*, cujus mentio eſt in Sermon. de Paſchate Sancti Gaudentii Saeculo Chriſti Quarto, inquit Menagius, Italicum *Brodo* deſcendit. Latinum verò *Brodium* e Graeco βρόδιον, cujus meminit Heſychius in Lexico. Mihi quidquid ex Heſychii Opere adfertur, B ceteris antiquis Scriptoribus ignotum, recentis originis ſuſpicionem ingerit; recentiores enim vetuſtis Lexicis multa addidiſſe perſuaſum habeo. Jam in ſuperiori Diſſertatione XXXII. Clariſſimi Galleardi conjecturam probavi, cenſentis, nunquam Sancto Gaudentio excidiſſe Barbaricum illud *Brodo*, ſed C alicujus Gloſſema irrepſiſſe in textum. Quamobrem ne puta Latinae originis *Brodium*. Sed quidem Gothicae, ſive Septentrionalis. Et ſane Angli adhuc appellant *Broth* Jus Carnium. Hickeſius verò nos monuit, hanc eſſe unam e Gothicis vocibus. Gallicum *Broët*, aut *Brouet* ex Italicorum diminu- D tivo *Brodetto* deſumtum mihi creditur.

Brollo. Locus clauſus, arboribus conſitus *. Vide Diſſertationem XXI. *de Italiae ſtatu*.

Bronzo. *Aes* (nobis *Rame*) *cum ſtanno mixtum*. Menagius duras nobis exhibet Etymologias, dum hanc vocem e *Cyprium Aes*, aut e *Fron-* E *te*, per ſomniatas ſuas ſcalas educit. Ferrarius e Germanico *Ertz*, *quaſi aenitium*, ſive *aeritium*, aut *a colore prunarum*, *quaſi Prunitium*, trahebat. Verùm nimis diſtat *Ertz* a *Bronzo*: neque color *Prunarum* quidquam ſimile habet, ut mihi videtur, cum *Bronzo*, *Aere*. Quare videndum, num potius e colore *Nigricanti*, quem *Bruno* e Germanica voce nos appellamus, inditum fuerit nomen illi Aeris ſpeciei, quum revera colorem iſtum praeferat. *Bruniae* olim nuncupatae Loricae eâdem de cauſâ. *Aes Brunitium* diminutivum pro *Aes Subnigricans* invaluiſſe videtur, deinde *Aes Brunium*, & denique *Bronzo*. Mutinenſes per translationem dicunt *Abronzito*, aut *ciera* o *faccia Bronzina*, vultum hominis ſignificantes ſubnigricantis coloris.

Brucare. *Frondes amputare*. Ita verbum hoc, nunc obſoletum, interpretantur Academici Cruſcani. Sed vereor, ut haec ſit germana illius ſignificatio. Et ſane ſenſu diverſo adhibitum fuiſſe, exempla ibi congeſta oſtendunt. Nihil arduum Menagio. *E Lucare* (quod verbum ipſe, ut puto, e *Lucus*, auctoritate ſua confinxit) *Blucare*, *Brucare* traxit. Ferenda haec minime ſunt. Quando revera *Brucare* ſignificarit *Frondare*, ex Lombardico *Sbroccare* veri ſimilius Florentini effeciſſent *Brucare*, uti e *Sbrollare* traxerunt *Brollo*, quam vocem infra vide. Nobis *Brocche* appellantur *Frondes* ſeu *Rami* ex *arbore* exciſi. Inde *Sbroccare*, ſignificans, ut ſupra monui, *Ramos amputare* ſive abſtrahere ex arbore. Vide ſupra ad vocem *Breccia*, ubi de hoc ipſo verbo ſermo fuit.

Brughiera. *Terra inculta*, *ſentibus*, *ac humilibus plantis infrugiferis horrida*. Ex Gallia in Lombardiam nomen mi-

* Si vox haec pro *Loco clauſo & arboribus conſito* accipiatur; ſeu pro *Corona*, *Ghirlanda*, uti Polit. = *Ove bel'à di fiori al crin fa brolo* =, unico L. ſcribenda eſt. Alias duplici cum L. *nudo*, *ſpogliato* ſignificat apud Tuſcos Scriptores. Dant. Inf. 16. *Cominciò l' uno*, *e 'l triſto aſpetto e brollo*.

migravit; & plura ejuſmodi loca in Mediolanenſi agro vidi, quae incolis appellantur *Brughere*. Non a *Bruchis*, ſed a Gallico nomine *Bruyere*, quae eſt *Erica*, frutex ſylveſtris, nomen proceſſit, quum crebrius ibi haec planta creſcat quàm reliquae. Fureterius tamen enatam vocem cenſuit ab antiqua Gallica voce *Bruir*, ſive *Brouir*, quae comburere ſignificabat, quia *le Brughiere*, ut ad culturam componantur, antea ſuccenduntur. *Bruera* & *Bruarium* eodem ſenſu occurrit in antiquis Anglorum monumentis.

Brullo. *Spoliatus*. Benevenuto etiam Imolenſi teſte in Commentariis MStis ad Comoediam Dantis, ſignificat *Pauperatum*, *Nudatum*. Originem vocis ſe minime aſſequutum fatetur Menagius. Dubitantis tantùm ſpecie ait: *Forſe per Brulato*. Sed alia eſt ſignificatio vocis *Brullo*. Conjecturam accipe meam, ſeu potius certam vocis hujus originem. Mutinenſes non *Brullo* ajunt, ſed *Sbrollo*, & *Sbrollare* pro *Nudare ſubſtantiis*, *veſtibus &c.* Haec autem Mutinenſium vox mihi creditur non aliunde nata, niſi e *Perula*, ſive *Pera* peregrinantium. Fortaſſe miraris. At celebris olim ritus fuit ſacras peregrinationes ineuntium, *Peram* aſſumere (nunc *Biſaccia*, *Taſca*, *Saccoccia*, *Scarſella*) & *Baculum*, poſtea appellatum *il Bordone*, non quod loco *Burdonis*, ſive jumenti, peregrinantibus eſſet, ſed a Germanico *Bort*, ſignificante *Suſtentaculum*, *Fulcrum*. Mutinenſes adhuc vocabulum retinent *Bordonale*, quo denotant *Trabes*, quibus domorum tecta tum ſuperiora tum interiora ſuſtentantur. E *Bort* efformatum *Bortone*, quod mollius pronuntiatum evaſit *Bordone*, & inde *Bordonale*. Aſſumebatur autem *Pera* ex ſacro Altari per manus Sacerdotis, atque ab ipſo benedicta. Paſſavantus, vetuſtus Italicae Linguae Scriptor, in Speculo Poenitentiali ait *Preſono il Bordone, e la Scarſella, come è uſanza, dal proprio Prete*. Vide apud Martene Tom. 3. Lib. 2. Cap. 23. de Antiq. Eccleſ. Ritib. *Ordinem ad benedicendum Baculum & Peram peregrinorum*. Reges ipſi peregrinationem ſacram inituri, *Peram* & *Baculum* ſolenni eâ ratione ſuſcipiebant, uti oſtendit Du-Cangius ad Joinvillam Diſſertation. XV. Teſte Monacho Engoliſmenſi in Vita Caroli Magni Auguſti Cap. 24. compoſitum fuit inclyti Principis cadaver, *& ſuper veſtimentis Imperialibus Pera Peregrinalis poſita eſt, quam Romae portare ſolitus erat*. Pariterque Leo IX. Papa Romam profectus eſt, *aſſumtâ Perâ ſicut peregrinus*. Nempe in *Pera* deferebatur pecunia, atque interdum eſca, viatori neceſſaria. Antiquitatis ejuſmodi uſum habes in Evangelio, ubi Chriſtus Diſcipulos monet, ut ſine *Baculo*, & ſine *Perâ* ſe viae committant. Itaque, ſi quando Peregrini incidebant in latrones (idque non raro contingebat) non Baculo, ſed *Perâ* ſive *Perulâ* ſpoliabantur, ad quam ii potiſſimùm inhiabant. Hinc *Experulare*, *Spoliare*, quod poſtea pro more *Exprulare* dictum, in *Sbrollare* demum evaſit, uti factum vidimus in *Bramare* ex *Peramare*, in *Bruſare* ex *Peruſſare*, in *Brancare* e *Perangare*. Inde *Sbrollo Spoliatus*, *Nudatus*. Florentini *Sbrollo* in *Brullo* immutarunt.

Bra-

Bruſco, *Bruſcolo*. Vox Florentinorum. A *Fragmentum* leviſſimum ligni, aut paleae. *Può derivare da Fruſtum*, *Fruſtulum*, aut a *Boſco*, inquit Menagius. Ac tandem ait: *Ma credo, derivi da Feſtuca*, *Fiſtuca*, *Fuſtuca*, *Fuſca*, *Vuſca*, *Buſca*, *Buſcum*, *Bruſcum*, *Bruſco*. Poſtremam hanc derivationem vereor, ne quiſquam concoquat. Nihil ego habeo heic B animadvertendum, niſi appellari a Mutinenſibus *Fruſcole* fruſtula illa, quae fabri lignarii in expoliendo ligno educunt dolabrâ ſive runcinâ, quam Florentini *Pialla*, nos verò *Piolla* appellamus. Translata vox fuit ad reliqua ligni minuta ſegmenta. An verò *Fruſcola* noſtrum e *Fruſtulum* deſcenderit, & C an Tuſci *Fruſcola* in *Bruſcolo* converterint, quiſnam, rogo, rite decernat?

Brutto. *Deformis*. Recte nos docet Menagius e *Bruttare*, ſignificante *Inquinare*, *Inficere*, enatum eſſe *Brutto*. Tum is *Bruttare* deducit e *Brutia*: ita nempe teſte Plinio appellata *Pix*, quod in inferiori Calabria D omnium optima colligatur. Videlicet *Brutiare* fuerit *Inquinare tamquam Pice Brutia*, atque inde natum *Bruttare*. Nemo credat. Nunquam enim ſolo *Brutiae* nomine deſignata fuit *Pix*. Erat *Pix Brutia* ſpecies Picis, neque indefinite quiſquam dicebat *Brutia*, ſed *Pix* addebatur. Acharifius, Cani- E nius, & alii, a *Brutus*: Corbinellius ab *Imbrattare*: Ferrarius ab *Impurus* & *Impuritare* hanc vocem traxerunt. Somniis hiſce cur & meum adjungere non liceat? E *Peramare Bramare*, ex *Perustare Bruſare*, *Bruciare*, nata vidimus. Num ergo ex *Perunctus* ſenſim efformatum *Brutto*? Voce videlicet deſumtâ e popularibus Mimis ſive Hiſtrionibus, qui, uti Horatius monet,

Peruncti faecibus ora,

Popellum cantilenis, geſtibuſque ſuis oblectabant? Inde *Perunctare*, ac ſublato N. *Bruttare* tandem evaſiſſet, pro *Conſpurcare*, *Foedare*, *Inquinare*. Sed fortaſſe ne una quidem ex hiſce conjecturis rem hactenus attigit. Apud Schilterum inter veteres Germaniae voces eſt *Brutten*, *Conturbare*: & *Vuintes Bruti* apud Otfridum antiquiſſimum Germaniae Poëtam, ideſt *Venti terribiles*, *turbinoſi*.

Buca. Vide infra *Bugio*.

Bucato. *Purgamentum pannorum* lineorum per lixivium. Primo videtur dictum, *Mettere i panni in Bucato*, ideſt *nel Vaſo Bucato*, qualia ſane ſunt vaſa ad id negotii uſurpata, atque a ceteris diverſa. Deinde ipſi panni appellati fuere *il Bucato*, & *panni di Bucato*. Etymon hoc indicavit noſter Alexander Taſſonius, celebris Mutinenſium Scriptor. Attamen animadvertas velim, Mathiâ Cramero teſte, Germanicae Linguae eſſe *Bauchen*, ſignificans *fare il Bucato*. Inde confectum videtur *Bocato*, *Bucato*. Ita & apud Schilterum antiqui Germani dixere *Buchen* pro *Lavare*, quod in Linguam Italicam inflexum dat *Bucare*, & inde *Bucato*.

Bucinare. *Clam & caute rumores ſpargere*. *Suſurrare*. Interdum quoque *Bizzicare* Florentini dixerunt. Sed prior vox uſitatior, pro qua Mutinenſes dicunt *Buſinare*. A *Buccinum* Menagius traxit, aut a *Vox*, *Vocis*, *Vocare*, *Vocicare*, *Bocicare*, *Bizzicare*. Tum his verbis oratio-

nem claudit: *Viene ſicuro da Buccinum*. Mihi ignota vox eſt *Buccinum*. Novi quidem *Buccinam* & *Buccinare* Latinorum, ſignificans *Sonare la Tromba:* at hoc contrarium eſt ſignificationi Italici verbi *Bucinare* & Mutinenſis *Buſinare*. Itaque verbum hoc natum opinor aut e *Bocchina*, aut potius e *Vocina*, diminutivis vocabulorum *Bocca* & *Voce*. Nam qui alteri in aurem inſuſurrat rumores, ſubmiſsâ ac tenui voce utitur, neque patulo, ſed anguſto ore loquitur. Mutinenſium *Buſinare* crederet aliquis e *Buſino* profectum, quo nomine nos ſignificamus un *Buco picciolo*, quaſi ſuſurrones per *Foramen exiguum* ſuas cogitationes aliis inſufflent. At mihi potius videtur, Tuſcorum *Bucinare* a nobis immutatum in *Buſinare*. Apud eoſdem Tuſcos in uſu eſt etiam *Vocina*, & *Boce* pro *Voce*.

Buffare. *Inſufflare*, *Flare*, *Inflare*. Si fidem habere Menagio volumus, Latinum *Bucca* in *Buffa* converſum fuit; atque inde enatum *Buffare*; immo & *Beffa*, ac inſuper *Buffetto*, ſignificans ut ipſe putat *Armario*, *o Credenza*; proptereaque *Pan Buffetto*: *Buffone*: *Buffera*; & quid non? At ubi primam metamorphoſim neges, omnia corruunt. Videndum potius, an a figura aut ſono oris, quum inſufflamus, oriri potuerit *Buff*, quod adhuc uſurpamus (Anglica & Germanica Lingua *Puff* pronuntiant) & inde poſtea *Buffare*, & *Bufera* ventus. Ejuſmodi eſt & apud Latinos *Sibilare*, *Mugere*, *Rugire*, aliaque permulta a ſono. Nos quoque habemus *Abbajare*, *Aizzare*, *Bisbigliare*, *Frullare*, *Tartagliare*, *Cricch*, *Ciocch*, aliaſque voces e ſono enatas. Vide infra *Fiſchiare*.

A *Bugía*. *Mendacium*. Caninius a *Budia* Syriaco; Ferrarius a *Futilis* Latino deduxere. Ambo ſane infeliciter. Menagius fatetur ſibi fruſtra quaeſitam vocis originem. Si non certa, veri ſaltem ſimillima opinio mihi inſedit, Germanicum vocabulum *Boſs* fontem eſſe, unde Italicum *Bugia* manarit. Scilicet
B *Boſs* Germanis eſt *Burla*, *Scherzo*, *Baja*, *Facezia*, & horum ſimilia, quae *Jocum* ſignificant. Nunc *Boſſen* ii dicunt, ſed vox primitiva *Boſs* eſt, uti Cramerus animadvertit. *Joco loqui*, ſive ut Germani dicunt *Reden zum Boſs*, aut *Boſſen*, idem eſt ac *Parlare da burla*, *dire una favola*. *Non loqui verum*.
C Et ſane pleraque Jocorum Mendacii genus quoddam in hominum commercio continent, a quo Mendacii genere culpa abeſſe poteſt, quemadmodum Sanctus Auguſtinus in Libro de Mendacio oſtendit. Itali ergo Mendacium jocoſum *Boſs* appellare coeperunt, ac deinde ad quodlibet Mendacium tranſtulere
D vocabulum, efformata voce *Boſía* & *Busía*, quam Lombardi adhuc retinent. Propius etiam ad originem illius vocis accedunt Neapolitani, dicendo *Boſsía*. Tuſci pro more ſuo in *Bugía* convertunt. Eſt & *Bos* eiſdem Germanis, ſignificans *Malus*, *Improbus*, *Perverſus*, *Fraudulentus*: inter quod vo-
E cabulum & Lombardicum *Bosía* vel *Busía*, quantum affinitatis intercedat, nemo non ſentit, ita ut hinc etiam Italica vox prodiiſſe potuerit. Et olim quidem *Bos* ſignificaſſe videtur un *Bugiardo*, *un Mentitore*. Ratherius Saeculo Chriſti Decimo, Veronenſis Epiſcopus in Opuſcul. Qualit. Conject. inquit: *Non habeo fidum*, *cui hoc commit-*

A *mittam miniſterium; ſiquidem illum, cui unam libram argenti pro trabibus emendis commiſeram anno praeterito; immaniter inde mihi Bauſiaſſe percepi*. Et in altero Opuſculo de Contemtu Can. Part. I. ait: *Fraudulentus adeo eſt, ut Bauſiator vulgo dicatur.* Nihil aliud eſt *Bauſiator*, & *Bauſiare*, hoc eſt *Buſiare* & *Bo-*
B *ſiator*, ut alii ajebant, niſi qui *Mentitur, & Fraudem facit, Bugiardo, e che dice Bugie.*

Bugio. Perforatus, Vacuus. Menagius vocabulum *Buca*, ſignificans *Scrobem, Foveam* e Latino *Bucca* deducit, atque inde prodiiſſe putat *Bugio*, & *Buco*, *Foramen*. Habeat ille ſuum Etymon. Nos *Bocca* pro
C *Bocca* retinemus. Neque *Bucca* exprimit, quod per *Buca* nos ſignificamus. Mihi adhuc ignota eſt vocis origo, niſi quod obverſatur menti meae dubitatio aliqua, num e Germanico *Bos*, vel *Boſs*, unde *Bugia* enatum mihi viſum fuit, uti in praecedenti voce dixi, emerſiſſe potuerit *Buca*, *Buco*, *Bu-*
D *gio*. Animadvertendum quippe eſt, in Lombardia noſtra dialecto pronuntiari *una Buſa, un Buſo, un legno Buſo*. Ad vocem *Burlare* infra videbimus, antiquorum morem fuiſſe, paratis Foveis, quas *Buſe* nuncupamus, decipere feras, immo & ipſos homines. Atqui *Bauſiator*, idem atque *Boſiator*, *Buſiator*, *Frau-*
E *dulentum* ſonabat olim, ut mox ante innui. Ac proinde *fare una Buſa ad alcuno*, fortaſſe dictum fuerit, pro *alicui Fraudem facere*. Et inde poſtea invaluerit *Buſo* pro *loco Vacuo*. Longe petitum video hoc Etymon; ſed meliora proferant eruditi Germani, quibus eorum Lingua vetus perſpectior quàm mihi. Facile enim mihi accidat in Germanicis vocibus, quod Germanis interdum accidere video in pertractandis Italicis. Celeberrimus Leibnitius in Epiſtola ad Mejerum originem vocis *Archibugio* quaerebat. *Arkebuſſe* Germani appellant, nomen ab Italis mutuati. Nulla dubitatio eſt, quin prima pars nominis ſit ab *Arcubus*, quorum loco ſucceſſere *Archibugi*. *Buſſe verò*, inquit Leibnitius, *eſt nomen generaliſſimum, notans quodlibet Vaſculum, quamlibet Pixidem, quia formatur ex Buxkbombolt*. Indicare vult Leibnitius Italicam vocem *Boſſolo*, Mutinenſibus *Buſſolo*, *Buſſola*. Sed nihil rei eſt *Buxo*, *Vaſculis*, & *Pixidi*, cum Italico *Bugio*, ſeu Lombardico *Buſo*. Hoc ſignificat nobis aliquid *perforatum*, atque *intus vacuum*, qualia ſunt *Archibugi*, videlicet cannae ferreae intus vacuae, ſive evacuatae, quae propterea ex *Arco* & *Bugio*, ſive *Buſo*, nomen accepere.

Buio. Obſcurus, Tenebroſus. Hujus vocis adhuc incerta origo eſt. Fruſtra Caſtelvetrus noſter *Pullus* immutatum cenſet in *Buio*. Ridendus Pergaminus, qui ex Hebraico *Bohu* illam derivat. Neque a *Furvus*, ut Gujetus eſt opinatus, quiſquam eam deducat. Caninius verò, & Monoſinius a *Burrus*, ſeu a Graeco Πυῤῥὸς ipſam traxere: iiſque ſubſcribens intrepide Menagius ait: *Ne viene ſicuro*. At apud veteres *Byrrus*, ſeu *Burrus*, ſignificavit non nigrum, ſed *Rufum*, ſeu *Ruſſum colorem*, Feſto & Iſidoro teſtibus. Et in Regula Templariorum Cap. XX. legimus: *Veſtimenta unius coloris eſſe jubemus, verbi gratiâ, Alba, Nigra, vel etiam Burella*. Neque deſcendit *Buio* a Graeca voce φαιὸς, ut Ferrarius ſuſpicaba-

cabatur; nam is etiam eſt color inter Album & Nigrum. Illud certum mihi videtur, non *Buio*, ſed *Buro* fuiſſe primitivam vocis hujus pronuntiationem. Adhuc Bononienſes, Mutinenſes, aliique Populi *Buro* pronuntiant. Immo & ipſi Florentini *Buro* olim dixere, uti apud eumdem Menagium exempla a Redio congeſta docent. Sed ii converterunt *Buro* in *Buio*, quo more etiam tot alias voces in *Aio* efferunt, dum apud reliquos Italiae Populos in *Aro* deſinunt, puta *Gennaro*, *Febbraro*, *Macellaro &c.* Tuſcis *Gennaio*, *Febbraio*, *Macellaio &c.* Itaque perpendendum, num *Buro* deſcendiſſe potuerit ex Hebraico *Bor*, aut e Graeco βοθρὸς, ſignificantibus locum *concavum*, *obſcurum*, *tenebroſum &c.* de quo infra ad vocem *Burrone*, & *Burlare*.

Bullo, idem quod *Smargiaſſo*, & *Sgherro*. *Thraſo*, *Satelles*. Lombardica vox eſt. Ejus origo Germanica mihi creditur, hoc eſt e *Bul*, *Buhl*, & *Buhler*, ſignificante *Drudo*, *Amante*, *Bertone*. Ita primo appellati meretricum Amaſii, ſeu Satellites: tum quicumque *Thraſonem* agunt, ſive *fanno il Bravo*. Anglis quoque *Bully* ſignificat *un falſo Bravo*.

Buraſca, ſeu *Burraſca*. *Tempeſtas*, *Procella maris*. Hanc vocem a *Buffa*, *Buſera*, *Buferaſca*, *Buraſca* enatam putavit Menagius. Ferrarius a *Borra*, ſive a *Boreas*, ſive a *Bullitione maris*. Neutri adhaerendum cenſeo. Nimis enim diſtat literarum ſtructura in *Buffa* a *Burraſca*, & *Bullitio*. Neque tantùm *Boreas*, ſed & alii venti mare conturbant, ac procellas in aequore excitant. Non aliunde profecta mihi creditur *Buraſca*, niſi a *Buro*, quo nomine nos Lombardi appellamus *tempus tenebroſum* ac *nubilum*, ſive locum quempiam *obſcurum*, Tuſci verò dicunt *Buio*. Proceloſum mare fere ſemper ſub obſcuro caelo furit, ipſaque ejus ſuperficies veluti nigreſcit. Vide ſupra *Buio*.

Burella. Si Auctoribus Vocabularii *della Cruſca* credimus, eſt *una ſpecie di prigione, e forſe quella, che oggi diciam ſegreta*. Per translationem ita appellatus eſt carcer aliquis profundus & tenebricoſus. Ceterum *Burella* ſignificat proprie *Foveam*. Vide ſubſequens verbum *Burlare*, & infra vocem *Burrone*.

Burlare. *Fallere*, *Deludere*. A *Burra*, *nel ſignificato di Quiſquiliae, cioè coſe da niente*, opinatur Menagius deducendam vocem *Burla*. A *Pila* Ferrarius. Neutrum probes. Certam vocis originem detexiſſe mihi videor. Nimirum a *Burrella*, ſive *Borrella*, ſignificante nobis Lombardis *Foveam*, ſive *locum in terra cavatum*, vox deſumta fuit, ut eſſet primo *Burrellare*, tum *Burlare*. Vulpes, Lupos, aliave animalia rapacia capturi homines, *Foveam* humi cavabant, & levi ſuperinducto tegmine, aut mobili tabulâ ſuperimpoſita, in eam impellebant feras. *Foveae quibus feras venamur*, Plinio memorantur Lib. X. Cap. 38. Eſt & apud Plautum in Poenulo Act. I. Scen. 2. *Decipere Foveâ*. Hinc *Burrellare*, pro *Decipere*, translatum ad alias ſignificationes affines. Ita dicimus *Uccellare altrui*, *Trappolare altrui*. Neque tantùm feris, ſed & hominibus olim decipulae ejuſmodi poſitae. Habemus in Pſalmo LVI. verſ. 5. *Laqueum paraverunt pedibus meis. Foderunt Foveam ante faciem meam, & inciderunt in eam*. Vide & Iſaïae Cap. XXIV. verſ. 17. & in aliis

Scri-

Scripturarum locis eandem phraſim. Porro confirmatur origo vocis *Burlare* a *Burrella*. Nam & nos Mutinenſes dicimus *Sbu.lare gli occhi*, pro *Exburrellare*, hoc eſt e *Burrella*, ſeu cavitate oculos fere educere, ut intentiſſime aliquid ſpectemus. Ita Mediolanenſes habent *Burlar giò*, pro incaute *Cadere*, ad inſtar eorum, qui in foveam decepti cadunt. Gallis *Trape* idem eſt ac *Burrella*, & *Attraper* eſt capere feram in fovea, quam mobilis tabula inſidioſe tegit. *Attrappolar* nos Mutinenſes dicimus. Vide Diſſertationem XXVI. *de Militia*, & infra vide vocabulum *Trappola*. Hiſce adde & Paullum Diaconum Lib. 4. Cap. 46. de Geſtis Langobardorum, haec de Sclavis Beneventanam regionem affligentibus ſcribentem: *Qui occultas Foveas circa ſua caſtra facientes, quum Ajo Beneventi Dux ſuper eos veniſſet, eoſque debellare vellet, equus ejus in unam de eiſdem Foveis cecidit, atque irruentibus ſuper eum Sclavis, extinctus eſt*. Ita in Lege 310. Rotharis Langobardorum Regis, *ſi quis foſſatum occulte cooperuit*, unde alieno equo aut pecori damnum contingat, illi poena indicitur, *qui occulte fecit*. Conſtat etiam ex Paralipomenis Anonymi Salernitani Cap. 57. Part. II. Tomi II. Rer. Italicarum, Chriſtianorum plurimos captos & necatos fuiſſe *occultis in Foveis*, quas Saraceni paraverant. Cadaloo quoque Antipapae *Foveam in Strata Motinenſi* ſtruxit Beatrix Duciſſa Tuſciae, Donizone teſte in Vita Mathildis. Ejuſmodi Fovearum in obſidione Cremae Anno MCLIX. mentio eſt apud Radevicum Lib. 2. Cap. 57. de Geſtis Friderici I. Vide & eis callide uſum Rogerium de Lauria Anno MCCLXXXV. adversùs Gallos in Catalonia, teſte Nicolao Speciali Lib. 2. Cap. 4. Hiſtor. Sicul. Tomo X. Rer. Italicarum. Haec germana mihi videtur origo verbi Italici *Burlare*. Unde verò *Burella*, *Burrella*, ſeu *Borrella*, deſcenderit, vide infra in vocabulo *Burrone*. Ceterum nedum Mutinenſium pueris, ſed & Regienſium, Parmenſium, Bononienſium, aliorumque Populorum adoleſcentibus adhuc in uſu eſt infantilis Ludus *Burellae*, ſeu il *Guoco della Borrella*, ſic appellatus ab exiguâ foveâ, hoc eſt *Borrella*, in ſolo cavatâ, in quam quidem ſolatii, jocique cauſsâ, interpoſito quorumdam paſſuum ſpatio, manibus immittere & jactare ſolent nuces, nucleoſque pomorum Perſicorum.

Burro. Ita a Florentinis appellatur *Butyrum*. Quantum ii a prima voce receſſerint, animadverte. Nempe, ut upinor *Butyrum* converterunt in *Butrum*, *Butro*, *Burro*, aut a Gallis accepere *Beurre*. Nos Lombardi adhuc dicimus *Butiro*, & *Butero*, & *Botero*. Germani quoque & Angli *Butter* retinent.

Burrone. *Locus aſper & profundus* ſub rupibus. Ita Academici Cruſcani in Vocabulario. Etiam *Borro*, teſtibus ipſis *locum praeruptum* ſignificat, per quem defluit aqua. Menagius originis diverſae arbitratur *Borro*, & *Burrone*. Hoc a *Burrus* Latino vocabulo (quod tamen ille ſibi finxit) ſignificante *Cirratus*, *Criſpatus*, *Hiſpidus*, derivat. At *Borro* e Graeco Β·ρος deducit, ſignificante *Rivus in praelo*. Ego & hanc vocem eâ ſignificatione adhibitam ſuſpicor confictam, aut ſaltem dubiam. Nullum proinde ex hiſce

Ety-

Etymis probandum videtur. Mutinenſium Dialectum audi. Nobis appellatur *Budrione* quaecumque vorago, cavitas, ſeu fovea profunda tam in planitie quam in montibus, immo & inter ipſas domos. Et nullus dubito, quin idem ſit atque Tuſcorum *Burrone*, quam vocem potuiſſent illi accuratius definire. Atqui Mutinenſes *Budrione* procul dubio a Graecis accepere, apud quos Βόθριον ſignificat *Foveam*, *Scrobem*, *Cavitatem*. Graecis quoque eſt Βόθρος, itidem ſignificans *Foveam*, *Scrobem*, *Cavitatem profundiorem in terra aut lapide*. Inde *Borro* enatum credo: neque enim ut *Borro* appelletur, neceſſe eſt, ut per illud aqua defluat. Nuper vidimus, *Burlare* efformatum e *Burrella* ſeu *Borrella*, ideſt *Fovea*. Nunc habes originem vocis ipſius *Burrella*: diminutivum nempe eſt, deſcendens e *Borro*, & ſignificans *parvam Scrobem*. Neque tantùm Graecia heic nobis ſuppeditat Βόθος, & Βόθριον, *Foveam* ſignificantia; ſed & Hebraica Lingua *Bor* habet, idem ſignificans; ita ut recte etiam ex hoc fonte deduci poſſit *Borro*, *Burrone*, *Burrella*. Praeterea Italicae Linguae eſt *Burrana*, quo nomine deſignamus locum infimum, in quem defluunt aquae. Celebre eſt ejuſmodi vocabuli receptaculum in Ferrarienſi agro, quo confluunt aquae e Mantuano, Mutinenſi, ac Regienſi. Boccaccius in Fabula Secunda Diei Octavi ait: *Corre l' Acqua alla Borrana*. Vereor, ut Auctores Florentini Vocabularii recte interpretati heic fuerint vocem *Borrana*, quam putarunt herbam *Borraggine*. In textu Boccaccii non continuo ſequitur: *E fa tremar la foglia*, ut ii ſcribunt. Quare arbitrandi locus eſt. *Borrana* ibi quoque locum deſignare concavum, quo ſeſe recipiunt aquae *.

Buſſe. *Verbera*. Menagius a *Pulſare* natum *Buſſare*, ac inde *Buſſe* putavit. Non repugno. Additum tamen volo, antiquiſſimam vocem Germanicae Linguae eſſe *Buſſe*, qua ſignificatur *Poenitentia*, *Mulcta*, *Poena*: & *Buſſen*, *Poenitentiam agere*, *dare Poenas*, quod praecipue a Poenitentibus fiebat aut Pſalmorum recitatione, aut Flagellorum uſu. Hinc Germanis *Buſſ-tag*, *Poenitentiae dies*: *Buſſ-kleid*, *Cilicium*: *Buſſ-Pſalmen*, *Poenitentia Pſalmis peracta*, ac alia multa. Quare ſuſpicio ſuboriri poſſet, illinc ad nos deſcendiſſe *Buſſe* & *Buſſare*, ſignificans nunc tantummodo *Pulſare* & *Verberare*.

C

CAcciare. *Venari*. *Caccia*. *Venatio*. Aſſentiri non poſſum Menagio, vocem hanc a Latino *Capto*, aut *Capio* derivanti. Non eſt haec prima ac germana illius ſignificatio. Nihil aliud primo fuit *Cacciare* niſi *Perſequi*, *Expellere*, *Depellere*, *Fugare*: eoque ſenſu adhibetur ab Italis. Nos *Scacciare*, *Diſcacciare*, *Cacciare* dicimus, & nobis *Dar la Caccia*, idem eſt atque *in Fugam Agere*. Ita Galli ſuum *Chaſſer*, & *Donner la Chaſſe*, uti & Angli *to Chaſe*

* In Cod. chartaceo MSto Decamer. Joannis Boccaccii, quem Franciſcus Amaretti Mannelli an. 1384. ex autographo exſcripſit, exſiſtente in Bibliotheca Mediceo-Laurentiana, qui OPTIMUS nuncupatus, nuper, h. e. an. 1761. typis in lucem editus eſt; non = *L' acqua corre* alla *borrana* = ſed quidem legitur perſpicue = *L' acqua corre* la *borrana* = . Qua dicendi forma doctiſs. Muratorii ſententia ſatis roborari videtur.

Chaſe uſurpant. Ad Venatores deinde translata vox *Cacciare*, ſubintelligendo *feras*, pro *Fugare*, *Educere de latebris*, *Perſequi feras*. In Vita Sanctae Gudilae ad diem VIII. Januarii apud Bollandum Cap. 8. *Rex Carolus exercitio venationis Regio more deditus, per circumadjacentem foreſtem exturbabat feras e ſuis ſaltibus*. En germanam vocis *Cacciare* ſignificationem. Non igitur a *Capio* aut *Capto Cacciare* manavit, ſed illud aut ex aliqua Septentrionalium Linguarum, aut ex vetuſtiſſima Gallorum Lingua, vox ſuperſtes dicenda eſt. *Cacciare porcos & feramina* legitur in Capitulari Caroli Calvi Regis Franciae, Seculo Chriſti Nono. Ex *Cacciare* efformavimus per translationem *Procacciare*.

Cagionevole. *Valetudinarius*, ideſt *Valetudine parum firmâ utens*. *Cauſarios* id hominum genus appellarunt Latini. Quare uti Lingua Tuſcorum *Cagione* dicit pro *Cauſsâ* (quanquam *Cagione* ab *Occaſione* prodierit) ita pro *Cauſarios* efformavit *Cagionevole*. At vox iſta in uſu tantummodo Scriptorum eſt, non autem Vulgi.

Cagliare. *Labaſcere*; ita interpretantur Academici Cruſcani. A Graeco, χαλᾷν, ſignificante *Dimittere*, *Relaxare*, deducit hanc vocem Menagius. Atqui nos *Calare* inde traximus: quei ergo & *Cagliare*? Carolus Datus a *Coagulare*, unde *Quagliare*, *Caglio*, derivavit, metaphorâ a lacte deductâ, quod fluere definit: ſed audax translatio videatur. Mihi potius creditur, rectâ ad nos veniſſe hoc verbum ex Hiſpanico *Callar*, quod *Obmuteſcere* ſignificat. Nam inter litigantes, aut jurgiis contendentes, qui primus obmuteſcit, cedit. An verò *Callar* Hiſpanicum e Graeco χαλᾷν deſcenderit, incertum puto. Nemo ex antiquis Linguae noſtrae Scriptoribus verbum hoc uſurpavit. In ore Italicorum ipſum invaluit, poſtquam Hiſpani dominari heic coeperunt.

Calafatare. *Pice illinere Naves*. Vox inſalutata Menagio. Gallis *Calfeutrer* & *Calfater*, Hiſpanis *Calafatear*. Ejus Origo aut Graeca, aut Arabica. Linguae enim Arabicae eſt *Kalafa*, ſive *Calafa*, quod verbum Gollius & Giggeus ita explicant: *Fibris palmae, vel muſci comâ tabularum commiſſuras infarciendo, & obducendo picem, ſtipare Navim*. Graecis medii aevi eadem vox fuit, nempe Καλαφατεῖν. Vide Du Cangium in Gloſſario Graeco. Falli puto Covaruviam & Feretierium, qui ex Hebraico *Çephar* efformatum *Calafatare* cenſuerunt.

Calare. Varias ſignificationes habet. Pro *Demittere*, *Laxare*, omnino veriſimilis eſt Monoſinii, aliorumque ſententia, deducentium hanc vocem a Graeco χαλάω, quod idem ſignificat. At quum *Decreſcere*, *Imminui* ſignificet, Arabicae originis fortaſſis eſt: nam a Populo illo dicitur *Kalla* pro *Defecit*, *Caruit*, *Deſtituit*, Gollio teſte. Itemque *Challa*, *Diminutum*, *Extenuatum fuit*. In commercio cum Arabibus, quum de pondere auri, aliarumve mercium ageretur, ſaepe ex Arabum ore exaudita fuerit vox *Challa*, eamque Itali arripuiſſe potuerunt. An verò & ii a Graecis hanc vocem fuerint mutuati, latet.

Caleſſe. Vehiculi genus. Vocem accepimus aut a Germanis, quibus eſt *Kaleſch*, aut a Gallis, quibus *Caleche*. Ita e Germania ad nos venit *una Sedia Rollante*.

Cali-

Calibro. Menſurae ſpecies apud tormentorum bellicorum Artifices. Fortaſſis ab *Aequilibrium* derivata vox fuit. Herbelotius tamen eam ab Arabico deſcendiſſe opinatus eſt.

Calma. *Tranquillitas Maris*. E Graeco Μαλακός vocabulum hoc traxit Menagius, hacce via: *Malacos*, *Calamos*, *Calmus*, *Calma*. Paene incredibilem quiſque agnoſcet metamorphoſin. Mihi veri videtur ſimilius, ne dicam certum, e Graeco Καῦμα, ſignificante *Aeſtum*, & *Calorem* nimium, efformatum ab Italis fuiſſe *Calma*. Nam *AV*. Majores noſtri interdum efferebant per *AL*. ut infra ad vocem *Scaltrito* oſtendam. Ita Graecorum Σάγμα *Sagma* Latino-Barbari converterunt in *Sauma*, & noſtri inde efformarunt *Salma*, nunc *Soma*. Cur Graecorum Καῦμα, *Cauma*, ab Italis adhibitum fuerit ad ſignificandam *Malaciam*, ea cauſſa fuit, quod qui mare, velis praecipue utentes, peragrant, ſi nullo ſtante vento nullus eſt in pelago motus, Aeſtu perquam moleſto tunc divexantur. Atque inde Mutinenſium aliorumque Lombardorum, *Scalmana* proceſſit: quo nomine donatur aëris, aut corporis intolerandus Aeſtus. Senenſibus quoque & Florentinis eſt *Scalmare* ſignificans *gravi laborare Aeſtu ac ſiti*. Verbo huic ita originem ope ſui cerebri Menagius fabricavit: *Calor*, *Calos*, *Calus*, *Calimus*, *Calimare*, *Excalimare*, *Excalmare*, *Scalmare*. Nugae. Et iſtud e *Cauma* immutato in *Calma*, enatum eſt. *Scalmire* quoque Mutinenſes dicunt, quum panni madefacti & complicati, neque ad aërem expoſiti, e fermentatione Aeſtus atque humoris contrahunt ingratum quemdam odorem, & marcidam qualitatem, praetereaque colorem, ſi in eis eſt, corrumpunt. Denique in Vocabulario della Cruſca *Scalmati* dicuntur equi, ob nimium calorem contractum in maciem inclinantes. Quare primo *Calma* ſignificavit *nimium Aeſtum*, quo quum laborent navigantes, quoties Malacia in mari ſentitur, propterea ipſam *Malaciam Calma* appellarunt. Eamque vocem ſubinde uſurparunt Galli, Hiſpani, Britanni, ac Germani. Et quoniam Malacia ipſa nihil aliud eſt niſi *Tranquillitas Maris*, hinc ortum habuit verbum *Calmare*, ſignificans *Tranquillare*.

Camminare. *Ambulare*. *Iter facere*. Ferrarius & Menagius a *Campa*, quod eſt *Crus* ſive *Gamba*, *Campinare*, *Camminare*, profectum putant. *Campare* inde futurum fuiſſet, non *Campinare*. At, inquiunt, diminutivum eſt. Verùm Itali pro diminutivo a *Gamba*, *Gambettare*, *Sgambettare*, efformarunt. Et *Caminare* unico *N*. ſcribebatur olim, quanquam nunc Florentini, ut popularem ſuam pronuntiationem exprimant, duplex *N*. voci dederint. Ita *Chemin* & *Cheminer* Gallicum, ita Hiſpanicum *Caminar* & *Camino*. Potius ergo nata vox a *Caminus*, *Via*, *Iter*, quo vocabulo uſus eſt apud Hiſpanos Viſigothorum Rex Wamba Seculo Chriſti Septimo, aliique apud Du-Cangium legendi. Aut videndum, an a *Komen* Teutonico, quod *Venire*, *Pervenire* ſignificat, effluxiſſe potuerit. Ab eadem Germanica voce *Komen*, ſuum *Come* (quod *Came* evadit in praeterito) Britanni accepere. Certe Bergerus, Schilterus, & alii *Chemin* cenſuere Celticam vocem.

Ca-

Camo. Panni ſpecies. Vide Diſſertationem XXV. *de Textrina*.

Canto, *Cantone*. *Angulus*. Si Menagio fides, Latinorum *Canthus*, ſeu Graecorum κανθὸς, ideſt *oculi angulus*, originem huic vocabulo dedit. In ea opinione praeceſſerunt Henricus Stephanus, Martinius, ac alii. Non facile conſentiam ego, quum *Canthus* Latinis *Ferrum* tantummodo ſignificarit, quo rotae extremitates vinciuntur. *Angulos oculorum*, non *Canthos*, Plinius eam corporis partem appellavit. Sed proprio, inquies, nomine eos Angulos Graeci dixerunt *Canthos*. Ita ſane. Verùm cur ignotam vocem, neque a Latinis adhibitam, Itali & Galli concordi ſtudio accepere, non ut *Oculorum Angulos*, ſed ut quemcumque *Angulum* deſignarent? Mihi veri videtur ſimilius, Italicum *Canto* e Germanico *Kant*, idem ſignificante, proceſſiſſe, ſi verum eſt, quod Mathias Cramerus tradit, haberi in Germanica Lingua vocem iſtam, eamque antiquiſſimam. Neque *Canto* proprie *Angulum* ſignificat, ſed quidem *Latus*, ſeu *Partem*, ſive ut nos dicimus, *Banda*, ſeu *Diſparte*. Remotiorem autem ſive abditiorem partem Majores noſtri appellavere *Cantone*.

Capanna. *Tugurium Paſtorum*. Antiquiſſima vox. *Tugurium*, inquit Iſidorus Lib. XV. Cap. 12. *parvula caſa eſt. Ruſtici Capannam vocant, quod tantùm unum capiat*. Ineptum Etymon, neque immerito, iſtud appellat Menagius. Tum is poſt Monoſinium contendit, ex Graeco κάπη deſcendiſſe *Capanna*; Immo idem Monoſinius Καπάνη eâdem ſignificatione reperit apud Graecos, eique plaudit Menagius. Verùm Καπὰνη Graecis nihil aliud fuit niſi * *Veiculum*, aut *Praeſepe*, Italice *la Mangiatoja*: κάπη, *Praeſepium*. Quid rei ergo eſt vocibus Graecis cum Italico *Capanna*? Habent & Hiſpani *Cabanna*, Galli *Cabane*. E Septentrionalibus Populis ad hoſce Populos fortaſſe vox migravit: nam & Cambro-Britanni, Davieſio teſte, vocem vetuſtiſſimam *Caban* ſervant. In Charta Anni Chriſti MLV. quam habes in Notis Benvoglienti ad Statuta Piſtorienſia in hoc Opere edenda, legitur: *Et Pojo, qui vocatur Capana murata*.

Capitare. Vide infra vocabulum *Incappare*.

Cappare. *Eligere*, *Seligere*. Primo *Capare* natum puto, quod preſſe pronuntiatum, duplex *P*. admiſit. A *Capitibus* rerum ſeligendis efformata vox videtur. Antiqui multis in vocibus literas non duplicabant, quod nunc Florentini faciunt.

Cappio. *Nodus laxus*. Vide infra *Gabbare*.

Carnaſciale. *Carnovale*. Vide Diſſertationem LXXII. *de Cauſſis imminutae &c.*

Carrozza. *Rheda* nobilium, ab equis vecta. A *Carrum* deducit Menagius. Rectâ venit ex Latino-barbaro *Carrocium*, de quo in Diſſertatione XXVI. *de Militia* egi.

Caſſare. *Delere*, *Abolere*. A *Caſſare* Latino, quod pro *Quaſſare* vete-

* Vehiculum, ſive ut alii volunt *Veiculum*, quod ex *Veja* Plauſtrum, dictione Oſca, deſumunt, Graece ὄχημα, φορεῖον, ἅρμα dicitur, non autem Καπανη. Quei ergo Καπανη heic ſumitur pro *Vehiculo*, ſeu, ſi malis *Veiculo*? Suſpicandi locus eſt, tricas ex librariorum, ſeu typographorum incuria heic deliteſcere, quae enucleandae aliis relinquuntur.

Homerò Iliad. 18. ex Luciano Libro de Luctu, ex Platone Lib. 12. de Legibus, aliiſque Auctoribus oſtendere poſſem.

Cataſta. *Strues lignorum*. Si Menagium audimus, *Cataſta*, Iſidoro teſte, fuit *Lectus ferreus*. Tum ſuſpicatur, efformatam fuiſſe vocem res uſurparunt, derivandum eſt, ſi Menagio credimus. Utique a *Caſſare* proceſſit. Minime verò *Caſſare* a *Quaſſare* deſcendit, cujus plane diverſa eſt ſignificatio, ſed a Latino *Caſſus*, ideſt *Inanis*. In Lege XIV. *Dudum*, Cod. *de contrahenda emtione;* quae promulgata fuit Anno Chriſti CCCXCI. habemus: *Lex Caſſata*, ideſt *Abolita*, *Abrogata*. In antiquis etiam Chartis non rarò occurrit formula haec: *Caſſam & irritam fecit*.

Caſſaro. *Arx*. Ita Senenſes. Florentini verò *Caſſero* dicunt. Occurrit vox iſta apud antiquos Italicarum Rerum Scriptores, tum Latinâ, tum Vulgari Linguâ uſos. Italicae originis vocabulum Du-Cangius putavit. Errat. Sed gravius fallitur Menagius, qui a Latino *Capſa* emerſiſſe *Caſſero* aut *Caſſaro* cenſet. Nulla dubitatio futura eſt, quin Arabes eam intulerint in Italiam. Habet ea Lingua *Chaſſiron* & *Choſſaron*, ſignificans Gollio teſte, *Sepimentum*, *Munimentum*, *Caſtellum*, uti & *Chaſſara*, *Arcte obſedit*. In Charta Hiſpanica Anni MCLXXXII. producta ab Antonio de Yepes, memorantur *tres Caſſares*, *videlicet Villa-nova &c.* Du-Cangius pro *Caſales* ſcriptum putat; ſed heic nullus emendationi aut interpretationi locus eſt, quum *Caſſara*, hoc eſt *Caſtella*, illic deſignari certiſſimum ſit.

Cataletto. *Feretrum*. Monoſinius, & A ex eo Academici *della Cruſca*, nomen hoc ex Graecia ad nos advectum cenſuerunt, efformatum videlicet ex Καταλεχομαι, *Cubo*, *Dormio*. Menagius a *Caſtrum Lecti*, aut potius ex Κατὰ & *Lectus*, ut ſit Καταλέκτος. Ferrarius verò (minime ſane heic audiendus) e *Capulus*, traxerunt hanc vocem. Mea B opinio eſt, vix falli nos poſſe, deducendo vocabulum *Cataletto* e Graeca Lingua, ſive hoc ſit ex Καταλέχομαι, ſive ex Καταλεγομαι, ſive etiam ex Κατὰ & Λέκτρον, quam poſtremam vocem in *Lectus* Latini immutarunt, Nobilium enim cadavera non in nudo *Feretro* (nunc *Bara* Italice) olim ad tu- C mulum deferebantur, ſed in *Lecto:* quem morem, a Romanis uſurpatum, ſervatum adhuc videas in efferendis Epiſcoporum, aliorumque inſignium Procerum corporibus. In Chronico Alexandrino, ſeu Paſchali (uti etiam animadvertit Du Cangius) occurrunt Καταλέκτια, ſcilicet *Strata*, *Mattae*, D *Stragula*, nobis *Materaſſi*. Itaque *Cataletto* idem eſt ac *Lectus emortualis*. Aulicus Ticinenſis Cap. 13. de Laudibus Papiae, Tomo XI. Rer. Italicar. funerum formam deſcribens Anno MCCCXXX. haec habet: *Sequitur funus* (ideſt cadaver) *in Lecto cum culcitra & linteaminibus & opertorio, ſub quo po-* E *ſitum eſt indutum veſtibus ſui ſtatus vel ordinis, ut ab omnibus videatur*. Atque heic animadverte, quantâ conſtantiâ Majores noſtri hac in re veterum mores tenuerint. Sunt hi verſus Perſii:

----- tandemque beatulus alto
Compoſitus Lecto, craſſiſque lutatus amomis,
In portam rigidos calces extendit. ----

En

En ut Romanorum quoque temporibus in more fuit, collocare in Lecto Defunctorum cadavera, eaque in atrio domus ſtatuere, pedibus in portam verſis: quod & nunc facimus. Immo idem ritus antiquiſſimis Graecis fuit, uti ex a Κατατάσσειν, aut a *Caſa* & *Taſſus*, nos monens, ut vocabulum Gallicum *Tas* in ejus Originib. Gallic. adeamus. Defecit heic Menagium ſua eruditio. Neque Du-Cangius rem ipſam ſatis pro ſua ſolertia animadvertit. *Cataſtae* nomen non Italicum eſt, ſed mere Latinum, aut ſi mavis Graecum. De eo complures eruditi viri egerunt, ſed praecipue magnus Cardinalis Baronius in Notis ad Martyrologium, ad diem XVI. Martii, & la Cerda in Adverſariis, Cap. 71., ut pudeat his immorari. Attamen in gratiam minus peritorum dicam, *Cataſtam* nihil aliud fuiſſe niſi Tabulatum, ſive Suggeſtum ligneum, in quo tum Servi venales exponebantur, tum expoſiti ad ignominiam, atque etiam cruciati fuere non pauci e Sanctis Martyribus. Vocem hanc adhibuere Tibullus, Plinius ſenior, Perſius, Statius, Sanctus Cyprianus, Prudentius, & alii. Eamque retinuere Itali, nunc eâ utentes ad ſignificandum cumulum elevatum lignorum, & per translationem etiam aliarum rerum.

Cataſto. *Tributum Decimarum*, bonis Civium, Anno Chriſti MCCCCXXVII. a Republica Floretina impoſitum. Ab *Accataſtare* derivarunt hoc nomen poſt Machiavellum Academici Cruſcani in Vocabulario. Erraſſe illos diſerte ſcribit Menagius: nam *Cataſto*, ſi ei fides, appellatum fuit a *Capitaſtrum*. Atqui, reponebat Octavius Ferrarius, tributum illud non capitibus, ſed bonis indictum fuit. Nihil refert, Menagius ſubdit: *Non hanno riſguardo a queſte diſtinzioni gli Etimologiſti*. Lepidum ſane reſponſum, ut ſomniare quidquid Jubet, Menagiis liceat. Alii ab *Adquotare Cataſto* traxerunt. Ferrarius a Graeco Καθίσαμαι, Gothofredus Lib. XIII. Codicis Theodoſiani. Tit. 10. l. 8. a Κατηγορέω deduxerunt: quaſi temporibus iis uſque ex Graecia petendum fuerit id nomen. At nobis gravior heic futura eſt ipſorum Florentinorum auctoritas de ſuis rebus ſcribentium. *Accataſtare* ſignificabat *Ammaſſare*, *Ammontare*, *Fare una maſſa*, *un' unione*. Latine diceres *Congerere*, *Coadunare*. Ex *Cataſta*, de qua nuper egi, verbum illud efformatum. Itaque e bonis Civium deſcriptis in Regeſtis publicis maſsâ conflatâ, apparebat, quod ſinguli pendere deberent, & quid Reſpublica inde perciperet. *Quella gravezza*, ait Admiratus ſenior Lib. 19. Hiſtor. Florentinae, *dal mettere inſieme i beni, che con altra voce Accataſtare ſi ſuol dire*, *Cataſto fu chiamata*. Ad eam quoque ſimilitudinem appellantur Romae & alibi *i Monti della Pietà*, *i Monti de' Debiti*, *e Crediti &c.*

Cavolo. *Braſſica capitata*. Vide ſupra in Diſſertatione praeſenti.

Cedola. *Syngrapha*. Ex Latino, vel Graeco *Schedula* venit. *Scedula*, denique *Cedola* evaſit. *Zettel* Germani dicunt, atque a nobis vocem accepiſſe mihi creduntur.

Ceffo. Anterior pars capitis, praecipue brutorum animantium. Difficile mihi perſuadeat Menagius, Latinam vocem *Caput* immutatam

 fuiſſe

fuiſſe in *Ceſſo*. Noſtrum *Ceſſo* idem eſſe cum Gallico *Chef* puto. Utraque autem Lingua hoc recte traxiſſe e Graecia videtur, ubi κεφαλὴ *Caput* ſignificat.

Cenno. *Nutus*. Menagius rem brevibus decernit, inquiens: *Signum*, *Segno*, *Seno*, *Senno*, *Cenno*. Ego ab amplectendo hocce Etymo deterreor, quod ex *Signum* Lingua noſtra efformaverit *Segno*; nullaque ratio excogitandi ſit, hoc in *Cenno* fuiſſe converſum. Proinde aliam originem veſtigare minime prohibemur. Gloſſae MStae in Gloſſario Du-Cangii habent; *Nilo*, *quod Ruſtice dicitur Cenno*. Ruſtica Lingua, quae olim fuerit appellata, dixi in praecedenti Diſſertatione. Videndum quoque, num e Graecorum κινέω, ſeu κινῶ, ſignificante *Movere*, antiqui deduxiſſe potuerint *Cenno*, *Cennare*. Profectò *Nutus* nihil aliud eſt, niſi Motus oculorum, digitorum, aliorumve membrorum, aliquid ſine voce indicans. Veteri etiam Germanicae Linguae, uti Schilterus monuit, fuit *Kennen*, *Noſcere*: & *Cenninga*, *Notitia*, *Notificatio*. Inde quoque *Cenno* ad nos perveniſſe potuit. Sed fortaſſe diligentiores certiorem nobis fontem oſtendent.

Cerna. Vocabularii Florentini Auctores per Latinum *Purgamen*, & *Purgamentum* reddidere hanc vocem. Minus recte ſane. E Latino *Cernere*, interdum adhibito pro *Secernere* ejus derivativo, prodiit *Cernere* Tuſcorum, & *Cernire* Mutinenſium, ſignificans *Separare*, *Secernere utile ab inutili*, ut fit in cribranda farina. Aeque verò dicimus *Cernere* bonos a malis, quàm malos a bonis, uti unam ſpeciem, aut rem ab altera. Hoc potiſſimum nomine uſi ſunt veteres ad deſignandas turmas Artificum & Ruſticorum minime adſuetas militiae, quas ubi neceſſitas urgebat, ad bellum ducebant. Quum ex maſsâ tot hominum tantummodo aptiores ad arma ſeligerentur, reliquis ineptis dimiſſis, propterea cohortes ejuſmodi *Cerne* appellabantur, & adhuc a Mutinenſibus nuncupantur *Cernide*. Quare *Cerna* pro *Scelta* uſurpatum. Rurſus quandoquidem id genus milites extemporanei comparati cum veteranis ac ſtipendiariis, in arte militiae induratis, parum roboris in proeliis afferre ſolebant, & modica in iis ſpes collocabatur, quoties conſerendae erant manus: idcirco in exercitibus *Cernae* iſtae parvi fiebant, non quod eſſent *ſpezie di ſoldati, divenuti per li rei lorò portamenti infami nella milizia*, ut iidem Florentini Academici cenſuere, ſed quod experientâ deſtituerentur in bellicis rebus, & facile converterentur in fugam.

Ceſoie. *Forfices*. A *Caedendo*, ſive *Incidendo*, *Caeſoriae* forfices primo appellatae fuerint. Mutinenſes adhuc eas nuncupant *le Ceſore*. Sed & Anglica Lingua *Ciſers* illas appellat.

Che. Varias ſignificationes in Lingua noſtra habet, uti & apud Gallos & Hiſpanos *Que*. Ferrarius nihil cunctatus, a Latino *Quae* deducit, *Che coſa? quae cauſa?* Menagius plaudit. Sed fortaſſis adhuc obſcura eſt integra vocis hujus origo. Non enim de femininis tantùm dicitur *Che*, ſed & de maſculino, & neutro, immo & plurali numero. Inſuper conjunctio eſt, Infinitivum regens: *Credo, che*

non

non ſia facile. Penſo, che tu mi aſcolti. Heic nullus certe locus Latino *Quae*. Ad haec pro *Quam*, & pro *Quid*, *Cur Quia*, uſurpatur, ut alia omittam. Tot diverſis viis principium unum aſſignandum vix credam. Quare veri ſimilius eſt, etiam *Quod*, & *Quia* converſa fuiſſe in *Che*. Perſica quoque Lingua, teſte Angelo a Sancto Joſeph, in uſu habet *Ke* pro *Quod* Latino-barbaro, ſive pro *Que* Gallico. Alia quidem a Perſis accepiſſe potuimus. Verùm hanc vocem inde profectam nemo arbitretur.

Chiappare, *Acchiappare*. *Fugientem Capere*. A *Capio Capulare* Menagius ſibi finxit, & inde efformatum tradidit *Chiappare*. Mihi veri videtur ſimilius, rudem Populum breviori viâ efformaſſe e *Capio Capiare*, & poſtea perturbato, ut in multis aliis verbis, literarum ordine dixiſſe *Ciapare*, quo Mutinenſes adhuc utuntur. Ita verò accidere potuiſſe, fortaſſis indicabit origo vocis *Ficcare*. Haec enim non a *Fictare* derivata eſt, uti Menagius eſt opinatus, inde namque emerſiſſet *Fittare*; ſed quidem ex *Figo*, ad formam primae Conjugationis Verborum inflexo, hoc eſt *Figo*, *Figas*, *Figare*, quod poſtea evaſit in *Ficcare*. Ita e *Puteo*, *Putêre* antiquis Latinis fuit. At vulgus *Putio* & *Putiare* ſibi efformavit, quod ſecundùm conſuetudinem Linguae noſtrae in *Puzzare* converſum eſt. Eodem quoque more pro *Educere* apud Tertullianum offendimus *Educare*, & pro *Deglubere* occurrit *Deglubare*: & in Gloſſis antiquis legitur *Compeſcare* pro *Compeſcere*, *Sculpare* pro *Sculpere*, ut alia praeteream. Inter hujus

A

generis verba Mutinenſibus eſt *Azzacarſi*, ſignificans *Sternere ſe humi*. Non aliunde natum puto, niſi ab *Adjacere*, quod in *Adjacare ſe*, ac tandem tranſitive in *Azaccare ſe* mutatum fuit.

Chiaſſo. *Angiportus*, Via anguſta, quae interdum exitu caret. Miror ego, cur in mentem Menagio venerit,

B

hanc vocem e *Capſa*, *Capſus*, *Capſo*, *Caſſo*, *Chiaſſo*, eſſe derivandam. Nihil ſimile heic, immo omnia extra normam. Occurrit quidem mihi Graecum κλάζω, quod *Claudere* ſignificat: occurrit Latinorum *Clauſum*, & Germanorum *Gaſſe*, ſignificans *Strada*, *Piazza*, *Calle*. At haec tenebris abundant.

C

Mutinenſes hac voce tantummodo utuntur ad ſignificandum *ſuſurrum*, ac *ſtrepitum* puerorum inter ſe ludentium, aut mulierum *murmur*, cum viris multâ licentiâ agentium. *Fare del chiaſſo* aeque dicunt, ac *Fare del bordello inſieme*. An iſta notio uſui alicui eſſe poſſit ad detegendam vocabuli *Chiaſſo* originem, conſiderandum nunc eſt. Mu-

D

tinenſis vox e Germanico *Klatch*, ſignificante *Rumorem*, *Loquacitatem*, videri alicui poſſit profecta. Mihi creditur enata e *Claſſicum*: quo nomine medii aevi Scriptores *omnium campanarum pulſationem* deſignarunt, uti multis exemplis oſtendit Du-Cangius. *Claſſus* etiam ſtrepitus

E

ille appellabatur, & a Francis *Glas*. Sed cur & *Angiportus* a Tuſcis *Chiaſſo* nuncupatus fuerit, nondum agnovi, niſi ſtatuas, ea loca ex meretricum ſtrepitu nomen accepiſſe. Et ſane, uti Cruſcani Vocabularii Auctores animadverterunt, *Baccano* eadem ratione uſurpatum fuit pro *Strepitu* ſimul, & pro *Lupanari*. Pari modo apud Mutinenſes

ſes *Bordello* in uſu eſt pro *inboneſto ſtrepitu*; & *Proſtibulo*.

Chiedere. *Petere*; *Poſtulare*. Vox intacta Menagio. Is tamen deducit *Richieſta* ex *Requirere*, ideoque uti *Richiedere* a *Requiro*, ita *Chiedere* erit a *Quaero*, quod & Corbinellius cenſuit. Durum Etymon; ac propterea inquirendum adhuc, an emanaſſe potuerit a *Cedo* Latinorum, ſignificante *Dic* vel *Da*. Antiqui dixere: *Cedo aquam*, *Cedo tabulas*. *Cedo, dic mihi*, Terentii eſt, ita ut ipſum *Peto*, aut *Poſco* referre videatur. Liutprandus quoque Ticinenſis Lib. 4. Cap. 4. Hiſtor. Saeculo Chriſti Decimo, feminam percontantem inducit: *Quod, Cedo, crudelius mulieribus bellum inferre poteſtis?* Heic *Cedo* idem ſignificat, ac Tuſcorum *Chiedo*: neque enim Lombardorum Lingua popularis hac voce utitur. Vide alterum ſimilem Liutprandi locum Lib. 4. Cap. 13.

Ciabatta. *Calceus vilis*. Vide Diſſertationem XXV. *de Textrina*.

Cianciare. *Nugas loqui*. Menagius a *Nugax* trahere hanc vocem conatus eſt. Ferrarius a *Cantionare* deduxit. Uterque (dicere liceat) nugas in forum attulit. *Chance* Gallica vox eſt: eſt & Anglica. Utrique genti ſignificat *Caſum fortuitum*, & *quae accidunt inter homines*. Nos appellamus *Avventure*, *Nuove*, *Novelle*, *Novità*. Uti ex *Novelle* natum *Novellare*, ita ex *Chance*, ſeu *Ciance* prodiit *Cianciare*. Nihil enim aliud primo fuit *Cianciare*, niſi quae contingebant in Urbe, aut in Orbe, enarrare. Eadem ratione ex *Fabulari* ſive *Fabellare*, hoc eſt *Fabulas narrare* (Italice *Novellare*) Majores noſtri confecerunt *Favellare*, quod idem ſignificat ac *Loqui*, *Parlare*. Idem eſt *Confabulari*, ac *Cianciare*. De Hadriano Spartianus: *Uno tempore ſcripſit, dictavit, audivit, & cum amicis fabulatus eſt*. Et antiquiſſimus vulgatus Interpres Evangelii Sancti Lucae Cap. 24. verſ. 15. haec verba ἐν τῷ ὁμιλεῖν, ideſt *dum colloquerentur*, de rebus videlicet ſeriis & ſanctis, vertit, *dum Fabularentur*. In Vita Beatae Michelinae Piſaurenſis apud Bollandiſtas in Actis Sanctor. ad diem 19. Junii legitur: *Omnia iſta videntur Tuffae & Cianciae, & a perſonis deſperatis & rudibus*. Recte legendum heic *Truffae* cenſuit Clariſs. P. Papebrochius. Subdit ille: *Ciancia quid ſit, nondum comperi, niſi fortè a Canto ſit, idemque valeat, quod naenia*. At nihil aliud heic ſunt *Cianciae*, niſi Italicum *Ciance*, hoc eſt *Nugae*, de quibus actum ſatis eſt. Adde ita efformatum fuiſſe e *Parabolare Parlare*, nempe e *Parabolâ*, quod converſum fuit in *Parola*. Et inde *Parabolano*, *Ciancione*, *Ciarlone*.

Ciarlare. *Inania loqui*, Vide Diſſertationem XXIX. *de Spectaculis*.

Cimento. *Periculum*, *Experimentum*. *Cimentare*, *Experiri*, *Periculum facere*. Menagius ſuam heic facit, ſimulque laudat Octavii Ferrarii ſententiam, cenſentis, enatum *Cimento* e *Specimen*, *Specimentum*, *Cimentum*, *Cimento*. Uterque fallitur. *Specimen* (quod nobis eſt *Moſtra*, *Saggio*) diverſae plane ſignificationis eſt a *Cimento*. Itaque ex Arte Chemicâ, ſeu Metallicâ vocem hanc accepimus: ipſa verò ex Latino *Caementum* efformavit *Cimento*. Vide Pyrothecniam Vannoccii Biringuccii Senenſis, Anno MDXL. editam, hoc eſt Librum in Re Metal-

tallica eximium, ſed quem nos Itali (quod & in aliis multis facimus) negligimus, aut longe infra meritum aeſtimamus. Ibi Lib. 4. Cap. 7. traditur *il modo di Cimentar l' oro, e di condurlo all' ultima ſua finezza:* quod fit in vaſe *Caementato*, cui ignis ſupponitur. Quod *la Coppella* praeſtat in argento, *il Cimento* praeſtat in auro. Ejuſmodi experimento purgatur aurum a quacumque ſorde; & quidquid argenti commixtum erat, inde ſeparatur. Poſtremis hiſce Seculis Italici Scriptores per translationem uti coeperunt verbo *Cimentare*, & nomine *Cimento*, ad ſignificandum arduum aliquod experimentum fortitudinis, aut probitatis hominum. Habes germanam hujus vocis originem.

Cimurro, ſeu *Cimorro*. *Pituita*, ſeu *Rheumatis* ſpecies, quo e naribus defluente interdum equi laborant. Menagium audi: *Non ſo l' origine di queſta voce. Chi me la inſegnerà, erit mihi magnus Apollo.* Idem & ego repeto. Addo tamen: vel Arabicae originis eſſe hanc vocem, quum Lingua etiam Hiſpanica, quam Arabica multum locupletavit, habeat *Cimorra*, eadem ſignificatione, Covaruvia teſte. Vel ex Populorum Septentrionalium Linguis ad Italos & Hiſpanos iſta migravit. Certe Anglis *Murr* eſt *Catarro, Freddore*. Tum *Chill* eſt *Freddo*, ita ut ſuſpicari liceat compoſitum *Chill-murr* (Italice *Cilmurro*, ideſt *Freddo Catarro*) a Populis iis olim appellatum fuiſſe morbum iſtum equorum: quae vox poſtea in *Cimurro* tranſierit apud Italos.

Ciò. *Hoc*. *Iſtud*. *Dal Latino Hocce*, *Ceoc*, *Ceo*, *Ciò*: verba ſunt Menagii, intrepide decernentis, ac ſi audiſſet ſuiſmet auribus Italos olim pronuntiantes illud ſuum *Ceoc*, converſum poſtea in *Ceo*, *Ciò*. Unum ego novi, videlicet Gallicae Linguae eſſe *Ce*, pronomen, latiùs etiam quàm noſtrum *Ciò* adhibitum. Veteres verò Franci, uti animadvertit Hickeſius in Grammatica Anglo-Saxonica pro *Ce* uſurparunt *Ceo*, ideſt *Hoc*. Propterea ab ipſis Francis, olim in Italia dominantibus vocem hanc Tuſci accepiſſe videntur: nam nos Lombardi eâ in Dialectis noſtris non utimur. Unde vero Francicum *Ce*, *Cet*, *Cette*, & proprium ne ſit illius indigenae Linguae, ab aliis edoceri cupio.

Ciuffo. *Frontis capillitium*. Menagius a *Tupha* traxit, qua voce uſus eſt Vegetius Lib. 3. Cap. 5. veterum Vexilla deſcribens. *Criſtam e plumis* fuiſſe, Eruditi ſentiunt. Vexilli quoque ſpeciem hoc nomine deſignatam, a Beda intelligimus, qui Lib. 2. Hiſtor. Cap. 16. ſcribit: *Illud Vexilli genus, quod Romani Tufan, Angli appellant Tuuf, ante eum ferri ſolebat*. Sed ſive *Criſtae e plumis*, ſive *Vexilli* genus fuerint *Tufae*, nemo certe hac voce uſus fuit, ad deſignandos capillos fronti ſupereminentes. Praeterea vix *Tufa* converſum nunquam fuerit in *Ciuffo*. Mihi longe veriſimilius eſt, manaſſe hanc vocem e Germanico *Zopff*, ſignificante *Cirrum capillorum*, ſive *apicem, faſtigium, culmen crinis*. Hinc *Zuff*, quod Mutinenſes & Mediol. adhuc retinent; Tuſci verò pro more ſuo in *Ciuffo* converterunt. Quod potiſſimùm ea voce deſignarentur Cirri imminentes Fronti, propterea *Frons* ipſa per eam vocem

cem quandoque deſignata eſt. Dicimus nos adhuc: ***Far ſudare il Zuffo ad alcuno***, ideſt ***Frontem***, ut ſignificemus, grave negotium alicui faceſſere. Hinc etiam ***Fare il Zuffo ad alcuno***, ideſt corrugata ***Fronte*** quempiam contueri. Neque aliunde natum *Azzuffarſi*, ideſt conſerere manus, ſeu ***Frontem Fronti*** in certamine opponere. Qua ratione etiam dicimus *Affrontare*, & *Affrontarſi*; & denique *Zuffa*, *Certamen* inde evaſit.

Civetta. *Noctua*. Putat Menagius, ſe ſatisfeciſſe ſibi ac aliis, quum a Graeco Κικκαβὴ *Noctuam* ſignificante, & ab uno Ariſtophanis Scholiaſte uſurpato, Italicum *Civetta* per ſuas ſcalas conſuetas deducit. An res ei ſucceſſerit, aliorum judicium eſto. Illud ſolùm adnotabo, Perſicae Linguae eſſe (uti teſtatur Angelus a Sancto Joſeph) vocem *Chiſet*, quae *Noctuam* ſignificat. Mihi tamen difficile perſuadeatur, Italos ab Orientalibus accepiſſe nomen volucris indigenae, neque peregrinae. Quare origo vocis pro pius petenda videtur. Scilicet avem non abſimilem nos Mutinenſes a ſono vocis nuncupamus *Ciù*; e quo ſubinde efformatum fuiſſe puto *Ciuvetta*, quod demum evaſit apud nos in *Civetta*: quaſi *Civetta* femina fuerit, *Ciù* vero mas, quum tamen diverſae ſint ſpeciei. *Ciovetta* eam appellat Francus Sacchettus Tuſcus in Fabulis. Mediolanenſes *Ciguetta* appellant.

Coccio. Fragmentum vitrei, figlini, aut alicujus ſimilis operis fragilis. Multa habet Menagius ad vocem *Coccare*, quam a *Conca*, *Cocha*, *Coca* trahit: addens inde etiam venire *Coccio*. Nil ſolidi adfert, ſi quidquam video. Ne ego quidem quidquam certi habeo de vocabuli iſtius origine. Eruditos tamen moneo, ut perpendant, an fortè emerſiſſe illa potuerit ab ***Excutio*** Latino, atque an heic audiendi ſint potius Lombardi. Nos Mutinenſes *Scozzare* dicimus *Confringere* aliquid integrum, uti ovum, amphoram, ollam, calicem, tegulam, nucem, ita ut in fragmenta abeat. Nata videtur vox ab ***Excutio***, ſcilicet ex ejus Infinitivo, ad inſtar aliorum non paucorum corrupto (ut ſupra monui ad vocem *Chiappare*) hoc eſt ab *Excutiare* pro ***Excutere***, quod poſtea evaſerit in *Scozzare*. Nam primo ad normam Latinae Linguae dixere, ***Excutere nucleum ex nuce***, *avellana*, *oſtreo*, aliiſque ejuſmodi rebus: tum ***Excutiare nucem***, *avellanam*, *oſtreum*, *&c.* ideſt frangere, ut quod intus eſt, educatur. Denique confringere quodcumque vas, appellarunt *Scozzare*, eorumque fragmenta *Scozzi*. Romani verò ac Tuſci dicunt *Cocci*. Originem propoſitam confirmare videntur verba *Accozzare*, *Raccozzare*, quae nihil aliud proprie ſignificant, niſi *Conjungere* iterum ***Fragmina*** alicujus vaſis vel rei confractae, ſignificatione poſtea propagatâ ad quamcumque unionem rerum antea ſejunctarum aut diſſipatarum. Ubi vides, non *Cocci*, ſed *Cozzi*, intervenire. Erunt fortaſſe, qui e *Cochleâ*, ſignificante *teſtam Limacum*, ſuſpicentur prodiiſſe vocem iſtam, hoc eſt; efformatum ab *Excochleare Scozzare*, quum nempe *Cochlea* conteritur, ut inde Limax extrahatur. Mihi veri videtur ſimilius, ac legibus Etymologiae propinquius Etymon antea propoſitum.

Ec-

Gocba. *Navis Species*. Vide Diſſertationem XXVI. *de Militia*.

Godardo. Vide eandem Diſſertationem XXVI.

Cogolaria. *Genus retis*, Sacculum jacentem imitantis, in ore ampli, & ſenſim decreſcentis, appoſitis interdum valvis reclinatis, per quas tum piſcibus, tum avibus facilis ſit ingreſſus, difficilis verò regreſſus. A *Cuculus*, *Cucula*, *Cucularius &c.* deducebat Menagius. At *Cuculus* nihil aliud eſt, & fuit, niſi volucris, quam adhuc Tuſci *Cuculo* appellant, Mutinenſes *Cucco*. Dic ergo, a *Cucullus*, ad cujus ſimilitudinem efformata fuere ejuſmodi retia. Latinis *Cucullus* fuit, quod nunc *Cartoccio da Speziale*. Appellatum quoque ob ſimilitudinem fuit *Cucullus* id, quod nunc dicimus *Cappuccio*, unde Minores *Cappuccini*. Certam vocis originem prodit Mutinenſium, aliorumque Populorum Dialectus. A nobis enim Rete hujuſmodi appellatur *il Cogollo*, Latino *Cucullus* omnino reſpondens.

Collare. *Fune torquere*. Vide Diſſertationem XXIII. *De Moribus Italicorum*.

Colmo Subſtantivum. *Vertex alicujus rei*. A *Cumulus* hoc vocabulum Menagius traxit, atque ab eo minime diſſentio. Habemus enim *Colmare di benefizi*, atque hoc certe a *Cumulare* deſcendit. Attamen omittendum non erat, Latinum nobis eſſe *Culmen*, quod propius exprimit & literarum ſono & ſignificatione Italicum *Colmo*. Dicimus: *ſua fortuna era giunta al Colmo*. Heic potius *Culmen*, *Faſtigium*, deſignari videas, quàm *Cumulum*. Sed & *Culmus*, ſive *Colmus* vox fuit apud Latinos meliores, ſignificans tritici calamum, paleam, ſeu ſtramen, quo tecta domorum cooperiebantur. Ammianus Marcellinus Lib. 31. Cap. 2. loquens ait: *Nec templum apud eos viſitur, aut delubrum; ne tugurium quidem Culmo tectum cerni uſquam poteſt*. Guilielmus Apulus Lib. 2. de Normann. ait:

Ad Ducis hoſpitium, quod Culmo texerat ipſe,
Frondibus & ſepſit.

Sed & Vergilius longe antea Aeneid. VIII. verſ. 654. ſcripſerat:

Romuleoque recens horrebat Regia Culmo.

Ideſt tecta cooperta ſtramentis. Ita & Apollinaris Sidonius Lib. 7. Epiſt. 17.

Et caſa, cui Culmo Culmina preſſa forent.

Suſpicari quiſquam poſſit, hinc etiam deſcendiſſe Italicum *Colmo* pro *Vertice*, *Faſtigio*. Ita *Cima*, ſeu *Cyma* olim ſignificans *ſummitatem olearum vel arborum*, Iſidoro teſte, translata ad res alias, nunc *ſummitatem* rerum apud Italos deſignat. Meliores tamen Latini alio ſenſu *Cymas* uſurparunt. At ego *Culmen* retineo tanquam veri ſimiliorem vocis iſtius originem.

Coloro. *Illi*. Menagii ſententia eſt, veteres *Eccum illorum* dixiſſe, & inde efformatum *Coloro*. Mihi non perſuadebit. Suſpicor ego, enatum potius cognomen iſtud ex *Qui illorum*, quod facile uſurparunt Barbaro-Latini, quaſi dicerent *Qui ex illis*. In antiqua Vita Felicis, quam Eſtenſis Bibliotheca MStam ſervat, legi: *Imperocchè luy aiuta*

& conforta quellori, che in lui ſe confidano. Mutinenſium quoque Dialectus pronuntiat *Quellor* pro *Coloro*, E. ſuppreſſo more Gallico.

Colpo. Ictus, Percuſſio. Antiquiſſima vox eſt Francicae ac Teutonicae Linguae, atque illius exempla occurrunt in Lege Salica, apud Marculfum, & alios. Si Menagium audimus, nos aeque ac Germani ex *Colaphus* efformavimus *Kolp*, nunc nobis *Colpo*, & Gallis *Coup*. Mihi veri videtur ſimilius, originis prorſus Germanicae eſſe *Kolp*, genericum nomen cujuſcumque Ictus. Uti dura nimis translatio nunc foret, *Dare uno ſchiaffo*, (ideſt *un Colpo*) *colla ſpada, col baſtone*, ita olim fuiſſet, *Aliquem tundere Colapho gladii, baculi, ſaxi &c.*

Cominciare, Incipere. Recte Menagius a *Cum* & *Initiare* arceſſit. Sed Covaruviam commemorare poterat, qui ante eum Etymon iſtud indicarat.

Compagno Socius. Multis vox iſta hariolandi cauſſam dedit. Sunt qui a *Combenno*, de quo Feſtus mentionem fecit, illam derivant. Alii a *Combino*, aut a *Compaganus*, ſive *Compagus*. Alii denique a *Panis*, quaſi qui eodem Pane veſcitur. Poſtremae huic ſententiae adhaeſit Menagius, in eamque noviſſime conceſſit etiam Eccardus in Notis ad Legem Salicam Tit. 66 ubi legitur: *Si quis hominem ingenuum in hoſte in companio de companiei ſuorum occiderit &c.* hoc eſt, *de Sociis ſuis*. Verùm addere liceat; verba haec *in companio de companiei ſuorum* Gloſſema videri adjectum, ac intermixtum textui Salicae Legis. Neque enim ea habentur in editione elimatâ Baluzii, neque occurrunt in vetuſtiſſimo Codice MSto Cathedralis Mutinenſis. Utcumque ſit, omnino mihi a veri ſimilitudine abhorrere videtur, *Cum* & *Pane*, originem dediſſe Italico vocabulo *Compagno*, Gallico *Compagnon*, Hiſpanico *Compannero*, & Anglico *Companion*. Quid enim, amabo, analogiae inter *Socium*, & *Cum Pane*? Propterea quod in ea voce *Panis* mentio ſeu ſonus occurrat, leve eſt inde ſtatim elicere velle originem ex *Pane*. Suſpicabar olim vocem iſtam enatam ex Latino *Compaginare*, ſcilicet *Unire* & *Jungere* (quod verbum uſurpavit Sanctus Auguſtinus). Inde enim facili mutatione Italicum exſurgit *Compagnare*, *Accompagnare*, hoc eſt, *Jungere ſe alicui*, unde poſtea *Compagno* emanarit. Non obſtabo tamen, ſi malis, eſſe originis Germanicae hanc vocem: quod Hickeſius docuit. Scandicum enim vocabulum eſt *Kompan* ejuſdem ſignificationis; & *Kompanſkip* idem ſonat atque *Societatem*, *Conſortium*. Fatetur ipſe Eccardus, apud Saxonicum vulgus in uſu eſſe *Kumpan* & *Kumpe* pro *Socio*. Mathias quoque Cramerus inter primitivas Germanicae Linguae voces recenſet *Kompan* ſignificans *Socium*.

Congedo. Abeundi facultas, Commeatus. Ab ipſa voce *Commeatus*, ſignificante veniam militibus datam diſcedendi, Menagius traxit *Congedo*. Nemo non videt, e *Commeatu* deduci quidem Italicum *Commiato*, nunquam verò efformari potuiſſe nimium diſtantem vocem *Congedo*. Neque a *Conceao* enatum *Congedo*, ut viſus eſt ſuſpicari Carolus Dati. Undenam ergo? Perpende, num a praepoſitione *Cum* & *Geben* Teutonico, ſignificante *Ire* & *Proficiſci*.

ficiſci. Voce hac ſignificatur *facultas abſcedendi* (nos *Licenziare* dicimus) unde adhuc Germanis a verbo *Scheiden*, *Abſcheiden*, *Partirſi*, in uſu eſt *Abſchied*, *Congedo*. Latinam vocem *Commeatus* fortaſſis expreſſere Latino-Barbari per ſimilem ex Germanica Lingua petitam. Quid enim eſt *Commeatus*, niſi *Cum* & *Meare*, ideſt *Ire ſimul?* Atqui *Cum*, & *Gehen* Teutonicum, conjuncta idem ſignificant, hoc eſt *Simul Ire*. Proinde hinc natum videtur Gallicum & Anglicum *Congè*, & *Congeare*, *Dimittere*, uſurpatum ab antiquis Latino Barbaris, cujus rei exempla profert Du-Cangius. *Congeare* profectò indicare videtur *Con-geben* Germanicum, Latinâ terminatione uſurpatum.

Congegnare. *Compaginare*, *Copulare*. Nata vox videtur e verbo barbarice efformato *Cum-ingeniare*.

Coniare. *Cudere pecuniam*. Monoſinius, atque ex eo Academici Cruſcani, a Graeco εἰκονίζειν derivatum hoc verbum putarunt. Quid Menagius? *Da Cuneus*, *ſicuro*. *Cuneus*, *Cunius*, *Conius*, *Conio*, *Coniare*. Atqui *Cuneus*, Italice *Bietta* quid quaeſo rei habet cum Nummis in Moneta percuſſis? Certum cenſeo, ex Graecia ad nos verbum veniſſe; & quidem ab *Icona* ſeu *Iconia* barbarica voce, qua a multis Seculis uſi ſunt Scriptores ad deſignandam *Effigiem*, *Imaginem*. Silicet *Iconiare* dictum fuit imprimere in Nummis Imaginem Principis. Vide Du-Cangium ad hanc vocem in Gloſſario Latino. Dixerunt etiam *Effigiare*.

Conquidere. *Male habere*, *Affligere*, *Proſternere*. Si Menagio fides, *Conquidere* ex *Conqueſtare* Latino-Barbaro prodiit. Is enim idem putat *Conquidere* & *Conquiſtare*. Baſilice fallitur vir doctus. Diverſa omnino & origine & ſignificatione ſunt haec duo verba. In errorem raptus fuit, quod cenſuerit, Italicum *Conquiſo* nihil aliud eſſe, niſi Gallicum *Conquis*, Participium ſcilicet verbi *Conquerir*, quum tamen Italico *Conquiſo* nihil rei ſit cum Gallico *Conquis*. Atque in hunc eumdem errorem antea prolapſus fuerat Bembus Lib. Primo Proſar. quem Caſtelvetrus noſter in Additament. emendavit, ſcribens: *Conquiſo è voce Italiana, ed è intera Latina, cioè Conciſus. Nè ſignifica quello, che fa Conquiſtato, in guiſa che l' una ſi poſſa uſar per l' altra. Perciocchè Conquiſo ſignifica Tagliato, e in minute parti diviſo: ma Conquiſtato, Guadagnato, Procacciato*. Animum ad haec non advertit Menagius. Ceterum non facile ſubſcriberem Caſtelvetro, deducenti ex *Concido Conquidere*. Neque enim *Conquido* revera ſignificat, minutatim aliquid concidere. Et cur *CI.* evaſit in *QUI?*

Conquiſtare. *Adipiſci*, *Comparare ſibi*. Ac praecipue de illis hoc dicimus, qui vi armorum potiuntur Regnis, Urbibus, aut Caſtris. Verbum hoc, ſi Menagium audimus, a Latino-Barbaro *Conqueſtare* venit. At unde ipſum *Conqueſtare?* Rectius ille dixiſſet, Italicum *Conquiſtare* prodiiſſe a Participio ſive Supino Latini verbi *Conquiro*, quod pro *Acquiro* majores noſtri uſurparunt. Nempe *Conquiſitum* evaſit *Conquiſtum*, & inde *Conquiſtare*.

Contado. Vide Diſſertationem VIII. *de Comitibus*.

Contare. *Narrare*. Vide infra verbum *Raccontare*.

Contrada. *Via*, *Regio*, *Vicinia*. Taſſonio noſtro viſa fuit vox nata e *Contrabo*, *Contractus*, ut ſit *Contracta Regio*. In ejus ſententiam ivit Menagius, addens hinc emerſiſſe *Tractus*, ut *Tractus Ligeris*, *Tractus Rheni*. Sed nullum apud veteres exemplum reperies *Contractus*, ejuſmodi ſignificatione uſurpati; & ubi Italicam majores noſtri feciſſent hanc vocem, *Contratta*, & non *Contrata* dixiſſent. Quare mihi praeferenda creditur Henſchenii V. Cl. e Societate Jeſu opinio, non ignota ipſi Menagio, dum cenſuit *Contrata* efformatum e *Conterrata*. Notum eſt, *Conterraneus* in uſu fuiſſe melioribus Latinis ad ſignificandum *un' uomo dello ſteſſo paeſe*. Pro *Conterraneus* barbarica Saecula dixere *Conterratus*; & inde *Conterrata*, ideſt *Regio*, *Plaga*, *Vicinia*: quae vox ad vias etiam Civitatum translata eſt, in quibus habitantes appellabant ſe ejuſdem *Conterratae*. In Anonymi Barenſis parvo Chronico, quod ſupra in Diſſertatione I. *de exteris gentibus*, evulgavi, legitur ad Annum MXL. *Occiſus eſt Michaël Catt* (forte *Catapanus*) *ſub Caſtello Mutulae ab ipſis Conterratis*. Infra quoque *& omnes Conterrati diſperſi ſunt*: ideſt Cives ejuſdem Terrae.

Copercbio. A *cooperculum* efformatum fuit.

Coppa. *Occiput*. Ab ipſo *Occiput* Ferrarius nomen hoc derivavit incredibili hac metamorphoſi: *Occiput*, *Occipa*, *Coppa*. Menagius a Germanico *Kopff*, ſignificante *Caput*. Sed ne hoc quidem ſatisfacit. Nos enim ut *Caput* deſignemus, utimur vocibus *Capo* & *Teſta*; & vocabulo *Coppa*, non *Caput*, ſed *Occiput* nuncupamus. Itaque veri ſimilius videatur, *Coppa* efformatum fuiſſe ex Latino-barbara voce *Cupus*, ſignificante *Concavum*, *Curvatum*, quaſi *Occiput* ſit pars *Cupa* Capitis. Fortaſſis inde eſt & *Coppo*, *Tegulam* ſignificans, uti & *Coppa Patera*, quod *Concavae ſint*.

Coppia. *Par* hominum aliarumve rerum. Paucis Menagius: E *Copula*. Vereor, ut nimis feſtine ſententiam protulerit. Nihil aliud eſt *Copula*, niſi *Nexus*, *Conjunctio* rerum, quae ſignificatio plurium eſſe poteſt, ac praeterea diſtat a vi Italici *Coppia*, duo tantum ſignificantis. Itaque videndum, num potius illius origo petenda ſit e Germanico *Kuppel*, *Kuppe*, *Koppel*, ſignificante *un Pajo*, hoc eſt *Coppia*. Hinc etiam Gallicum *Couple*. Quod ſi quis Germanicam vocem ex *Copula* & *Copulare* prognatam fuiſſe opinetur: contendent alii, hanc eſſe antiquiſſimam ſuae Linguae dictionem, & *Copulam* Latinorum, non reſpondere noſtro *Coppia*.

Coppo. *Tegula*. Vide Diſſertationem XXI. *de ſtatu Italiae*.

Corredo. *Ornatus*, *Convivium*. Vide Diſſertationem LIII. *de Inſtitut. Milit.*

Corribo. *Levis*, qui facile ab aliis decipitur. *Forſe da Correre*, inquit Menagius. Immo ſine dubitatione: Nam *Corrivo* (uti nos Lombardi pronuntiamus) ſignificat hominem, qui facile ad credendum currit.

Coſcino, *Cuſcino*, Latine *Pulvinus*. *Cuſſino* Mutinenſibus. *A Coxis*, inquit Ferrarius, *quod mulieres illum*, *quum acu operantur*, *coxis complectantur*. Parum concinne. Germanicum *Kuſſen*, ſeu *Kuſſin* putat Menagius pertranſiſſe in Galliam, ubi eſt *Couſſin*, idem ſignificans, ac noſtrum

ſtrum *Cuſcino*. In Gloſſis Theotiſcis ab Eccardo editis legitur *Cervical*, *Pulvillus*, (Germanice) *Cuſſin*. Haec veri ſimilior vocis origo videatur, quàm quae a Du-Cangio producta eſt, ſcribente in Gloſſario ad vocem *Cuſſinus: Videtur autem vox haec Gallica Couſſin efficta, quaſi Coeſſin, derivarique a Colte, Culcita*. Porro vox iſta a- B
pud Scriptores Gallos & Germanos occurrit ante Annum a Chriſto nato Milleſimum. Perpendendum igitur eſſet, num aliqua affinitas ſit inter ipſam & Gallicum *Couche*, & *Coucher*. Nimirum *Pulvillus* inſtar lectuli eſt, ſuper quem componitur caput quietis cauſsâ.

Coſtui. *Iſte*. Ferrarius immutatum cen- C
ſuit *Cujus Iſtius* in *Coſtui*. Menagius ex *Ecco Iſtius* efformatum credidit *Coſtui*. Suſpicor ego, prodiiſſe primò *Coteſto*, de quo infra dicam ad vocem *Quello*. Tum e *Coteſto* & *Huic* emerſiſſe *Coteſtui:* quae vox apud veteres Tuſcos interdum occurrit. Denique *Coteſtui* brevitatis cauſsâ converſum fuiſſe in *Co*- D
ſtui.

Cotone. *Goſſipium*. Ludit aut ludere videtur Menagius, quum a *Cydoniis malis*, nobis *Pomi Cotogni*, quia lanuginem praeferunt, hanc vocem efformatam cenſet. Manifeſtum eſt (quod & Caninius praeſenſit) illam ex Arabum Lingua deſcendiſſe. Iis enim *Qotonon* ſeu E
Cotonon, & *Qotnon* eſt, quod Latinis fuit *Goſſipium*, Tuſcis, Italiſque *Cotone*, ac Lombardis *Bambagia*, *Bambaſo*.

Covelle. *Aliquid*. Tum Tuſcorum, qui & *Cavelle* dixerunt, tum Mutinenſium atque aliorum Italicorum vox eſt. Menagius eam deducit a Κόκκυ, vocabulo apud Heſychium reperto, ac ſignificante Ἐλάχιστον, hoc eſt, *Minimum*. Abeat, quaeſo, Heſychianum illud Κόκκυ, quod fortaſſe nihil aliud ſignificavit, quàm *Granulum:* neque enim niſi per vim exprimas inde *Covelle*, ideſt arte Menagianâ ita progrediendo, *Coccu*, *Coccubum*, *Coccubellum*, *Coccuvellum*, *Covellum*, *Covella*, *Covelle*, *ideſt res nihili*, * Χρῦ. Immo *Covelle* *Aliquid* ſignificat. Nos Mutinenſes dicimus *Dammi* aut *Dimmi Covelle*, ideſt *Aliquid*, ſive cibus ad edendum, ſive eleemoſyna, ſive inſtrumentum, ſive narratio, ſive alia res indeterminata petatur. Videtur ergo *Covelle* Latinum *Quod velis*, vel *Quod velles* converſum tandem in *Covelle*. Ideſt *da mihi*, ſeu *dic mihi quod velis*, dum *aliquid* dicas, deſ-ve, neceſſitati, quae me nunc urget, conſonum. *Far Covelle* Mutinenſibus eſt *Facere Aliquid:* & hanc vocem pronuntiamus, uti Gallicus homo pronuntiaret *Quevelle*, quaſi *quae velles*.

Cozzare. *Cornu ferire*. Ita vim vocis explicant Scriptores Vocabularii *della Cruſca*. Latior mihi videtur vocabuli ſignificatio. Porro certum eſt, minime illam fuiſſe efformatam ex *Cocium* ſignificante (uti opinatur ſive ſomniat Menagius) *Caput*. Alterum Etymon ab eodem Menagio propoſitum, propius accedit ad verum. A *Quatio*, *Quaſſo* *Cuaſſo*, *Cuſſo*, *Coſſo*, *Cozzo*, *Cozzare*. Nihil tamen opus erat tantâ metamorphoſeon copiâ. Neque enim aliunde venit *Cozzare*, niſi e *Cutio*, ſive ex *Percutio*, ſublato *Per* antea addito. E *Cutio*, *Cutiare*, *Cozzare*. Nam *Cozzare* eſt *cornu ferire*,

* Γρῦ, ſive Γρῦ: non autem Χρῦ quod nihil Graece ſonat.

rire, ſeu *fronte Percutere* & *Repellere* adverſarium contra venientem: quod praeſertim arietes, tauri, ac boves faciunt, dum alter in alterum cornibus & fronte nititur.

Crollare. *Succutere*, *Commovere*, *E loco Movere*. A Graeco κρούειν, ſignificante *Pulſare*, Nicotius & Monoſinius cenſuerunt deducendam hanc vocem. Sed longe alia eſt ſignificatio verbi *Crollare*. Eoque minus e *Succutere* ipſum trahas: quod opinatus eſt Ferrarius, hanc ſcalam adhibens: *Succutere*, *Succuſſare*, *Scoſſare*, *Scrollare*. Mutinenſibus, praeponentibus *S*. multis vocibus, eſt etiam *Scoſſare* & *Squaſſare*: Sed venit a *Quaſſare* Latino, non verò a *Succutere*. Eſt & nobis *Scrollare*, duo videlicet diverſae originis verba. Menagio heic haeret aqua. Mihi verò nil melius ſuccurrit. Fabulandi tantùm cauſsâ petere liceat, num e *Curro* efformari potuerit *Currulo*, ideſt *aliquantulum Curro*. Ad ſignificandum: *queſta coſa non iſtà ferma*, fortaſſis dixere barbaro Latini veteres: *iſtud Currulat*. E *Currulare* poſtea venerit *Curlare*, *Crullare*, *Crollare*, intranſitive primo uſurpatum. Dantes Purgator. V.

Sta come Torre ferma, che non Crolla.

Senſim poſtea adhibitum fuerit *Crollare* tranſitive & active pro *Commovere*. Frater Jacoponus Tudertinus Lib. 4. Cant. 10.

Scrulla la danza, e fa portadura.

In altero Codice *Scurla*. Pro *Crollare* dixiſſe etiam veteres videntur *Grollare*; quod animadvertendum. In Vita Sanctae Zitae Lucenſis ad diem 26. Aprilis, in Actis Sanctor. Bollandianis legitur Cap. 6. *Ipſe multoties videbat eam Grollantem caput*. Clariſs. P. Papebrochius in Notis ſcribit: *Grollare Teutonibus Grollen*, *Francis Grouler*, *Submurmurare*, & *inconditum quid voce ac geſtis praeferre: a Grol*, *quod Teutonibus ſemifatuum ſignificat*. At is vim vocis noſtrae neutiquam eſt aſſequutus. *Grollare* ibi eſt *Crollare*, *Succutere caput*. Vide etiam in Hiſt. Romanâ, in hoc Opere editâ. *Dagli ancora un Crullo*, uti in Romana Dialecto tunc dicebatur; quod verbum ad *Currulo* propius accedit. Aliorum erit felicius heic divinare.

Cruſca. *Furfur*. Tuſcorum vox eſt, & vilis quidem rei nomen, ſed cui illuſtre decus peperere doctiſſimi Florentini, qui Academiam *della Cruſca* fundarunt, & Linguam Italicam ſingulari cum laude illuſtrare pergunt. Ab antiquo Teutonico *Gruis*, quod adhuc Belgae uſurpant, deſcendiſſe hanc vocem auctor eſt Menagius. Sit apud illum fides. Nam quod ille addit, nempe apud Andegavenſes & Normannos appellari *Gruau* farinam ex avena, Du-Cangium quoque hanc in rem advocans ad vocem *Gruellum*, id omnino extra chorum eſt. Agimus heic de *Furfure*, non de *Farina*. Fureterius quoque in Vocabulario Gallico commemorat *Gruau*, hoc eſt *Farinam* ex Avena. Tum ſubdit: *Ce mot vien de Grutellum*, *diminutif de Grutum*. *Les Italiens diſent Cruſca* & *les Flamands Grutte*. *En quelques lieux on dit Gruel* & *Grut*. Fallitur vir doctus: neque enim Tuſcorum *Cruſca* ſignificat *Farinam*, ſed *Furfurem*. Tandem ait Menagius, e *Gruis* efforma-

matum fuiſſe *Gruiſcus*, *Gruſcus* *Gruſca*, *Cruſca*. Dimittamus Menagium, donec Ferrarium audiamus, qui a *Cernere* deducit *Cretum*, *Gretum*, *Cruſca*, aut a *Quiſquiliae*, *Cruſculia*, *Cruſca*. Quis haec ferat? Aſt ego vadem me facio nobili Academiae *della Cruſca*, nomen hoc puram putam eſſe vocem ex Germanica Lingua profectam; nam apud Germanos adhuc ſole clarius eſt uſurpari *Gruſch* & *Kruſch*, *Furfurem* ſignificans. Idem quoque nomen ipſis olim in uſu fuit. Nam in antiquiſſimis Gloſſis Theotiſcis, ex Medicea Bibliotheca deſcriptis, atque a Johanne Georgio Eccardo editis in Appendice ad Tom. 2. Hiſtor. Franciae Orientalis, legimus *Furfur: Cruſc, vel Chliba*. Et fortaſſe Mutinenſis Dialectus ex hoc ipſo fonte accepit ſuum *Ruſco* ſignificans *Quiſquilias* ſeu *Purgamenta* rerum, ad ſimilitudinem *Furfuris*, qui Purgamentum farinae eſt. Unde verò prodierit *Semola*, & *Remolo*, quibus nominibus *Furfur* apud Mutinenſes deſignatur, ſi quis mihi indicaverit, ei gratias habebo.

Cucire. *Suere*. *A Latino Cuſire*, cujus mentio eſt in antiquis Gloſſis: inquit Menagius. At hoc ipſum *Cuſire*, peto ego, unde natum? Neque enim Latini veteres hac voce ſunt uſi. A *Conſuere* opinor ego, quod in *Coſire* & *Cuſire* evaſerit, & apud Tuſcos in *Cucire*. Sed nondum mihi detracta ſuſpicio eſt, quin e *Cudo*, *Cudis*, *Cuſum*, barbarica tempora efformaſſe potuerint *Cuſire*, quum e Supino ſeu Participio alia verba deduxerint, ut *Acquiſtare* ab *Acquiſitum* verbi *Acquiro*, *Conciare* a *Comtum* verbi *Como*, *Peſtare*, ſeu *Piſtare*, a *Piſtum* verbi *Pinſo* &c. Latini ipſi a *Pultum* Supino antiquo verbi *Pello* traxerunt *Pultare*; idque in aliis verbis praeſtitere: frequentativa enim ita efformabant. Certe Galli habent *Coudere* pro *Suere*, *Cuſire*, quod videtur ipſum *Cudere*, quaſi olim dixerint Majores noſtri *Acu Cudere* veſtes. Sed nullus heic veterum locus mihi ſuccurrit, ac propterea, re tantùm propoſitâ, digito os comprimo.

Culo. *Anus*. *Podex*. Sit honos auribus. In prima Vocabularii Florentini editione ita Academici Cruſcani hanc vocem interpretati ſunt. *Parte del corpo, con cui ſi ſiede*. Taſſonius noſter, vir lepidus ſimul & acutiſſimus, definitioni huic notam inuſſit, ſubſcribens: *Con cui ſi caca &c.* Neque inutilis cenſura fuit. Nam ſubſequuti Academici Anno MDCXCI. Vocabularium amplificatum rurſus proelo tradentes, eamdem ſunt amplexati. At in noviſſima ac ampliore ejuſdem Vocabularii editione mirari forſan Lectores poſſint, cur docti illi Viri, abjectâ germanâ Taſſonii definitione, a praecedentibus quoque Vocabularii illius reſtauratoribus adhibitâ, rurſus ſcripſerint, *con cui ſi ſiede*. Nam etſi interdum hac voce *Nates* deſignentur, id tamen per licentiam, ſive figuram fit. Propria quippe vocabuli ſignificatio ea eſt, quam indicavi. Si honeſtatis cauſsâ illi fecerunt: cur obſcoeniora aut foediora vocabula ſuo loco recenſuerunt? Vocis autem hujus, qua etiam Galli utuntur, pariterque & Hiſpani, origo, ſi Monoſinio fides, quem Academici *della Cruſca* ſequuti ſunt, e Graeco κῶλος arceſſenda eſt. Et revera in Lexico Suidae legitur Πρωκτὸς,

ὁ Κῶ-

ὁ κῶλος, uti Du-Cangius animadvertit. Sed contra ſentiendum eſt, recentiores Graecos a Latinis, ſeu Italis, mutuatos hoc vocabulum fuiſſe, & in Lexica ſua invexiſſe. Nemo enim ex antiquis Graecis eam uſurpavit: neque in editione prima Suidae, ab Aemilio Porto procuratâ, eadem vox mihi ſe obtulit. Praeterea in Lexico Graeco-Latino Cyrilli & Philoxeni, edito a Carolo Labbeo legitur: Πρωκτὸς. *Culus*, *Podex*, *Anus*. Et in Latino-Graeco: *Culus*, Πρωκτὸς. Ubi vides, *Culum* accipi pro Latina voce, neque per κῶλος reddi. In Gloſſis Iſidoro tributis, & in Gloſſis a Pythoeo excerptis legitur: *Culina, Latrina*, *Seceſſum:* quod neſcio, an aliquid rei habeat cum voce iſta. Varro apud Nonium ad vocem *Culina* ait: *In poſtica parte erat Culina.* Sed his dimiſſis, ajo hanc eſſe vocem Latinam, veterumque Latinorum vulgus foetenti hoc vocabulo uſum paſſim fuiſſe, quanquam Lexicographi idem omittere conſueverint. Martialis Poëtae cloacam pete, ubi ipſa vox non ſemel recurrit.

Curato. *Parochus*. Per apocopen a *Curator* Ferrarius efformatum putat *Curato*. Immo ſubdit Menagius, a *Curatus* pro *Curator*, ut *Dictatus* pro *Dictator*. Nullius momenti lis eſt. Norunt omnes, ab animarum *Cura* Parochos appellatos fuiſſe *Curatos* *.

D

DAdo. *Cubus*. *Teſſera*. *Giocare a' Dadi*, *Taxillorum Ludum* appellare conſuevimus. *Talorum Ludus*, aut *Alea judiciorum* apud veteres Latinos idem fuiſſe creditur a nonnullis. Si audis Adrianum Turnebum, cui Menagius ſubſcribit, a *Datus* nomen hoc emerſit. Contra Du-Cangius Gallicum *Dé*, nobis *Dado*, nihil aliud cenſuit, niſi *Judicium Dei*, converſum in *jeu de Dé*. Habeant illi ſuas opiniones. Mihi veri videtur ſimilius, Arabes importaſſe in Italiam & Hiſpaniam hunc Ludum, ejuſque nomen. Ipſorum enim Lingua uſurpat *Daddon* & *Dadda* pro *Ludo Taxillorum*, uti fidem faciunt Giggeus & Gollius, quos conſulere potes.

Danzare. *Choreas ducere*. *Danza*, *Chorea*. Salmaſio, quem Menagius ſequitur, placuit hanc vocem derivare e Latino *Denſare*, more *Fullonum*, *qui dum veſtimenta cogerent & denſarent*, *ſaltabant*. Sed quis Salmaſium docuit, Fullones olim non fuſtibus, ſed pedibus uſos fuiſſe ad pannos denſandos? Sanctum Jacobum Minorem, unum ex Apoſtolis tradunt antiqua monumenta, *Fullonis* Ethnici *fuſte* interemtum. Hanc vocem *Danzare* & *Danza* Germanica Lingua mihi creditur nobis ſuppeditaſſe, cui eſt *Tanz*, *Chorea*, & *Tantzen*, *Choreas ducere*, ut alias inde compoſitas voces omittam. Facilè verò *T.* in *D.*, fi-

* Diverſa quidem *Parochi* notio a nobis apud Latinos. Erat enim penes illos Parochus, qui Legatis, Magiſtratibus &c. tectum, & quae per Legem Juliam praeſcribebantur, ea parabat. Cic. ad Att. l. 13. ep. 2. de Ariobarzane Ariaratis Cappadociae Regis filio, qui Romam venerat, inquit: *Omnino eum Sextius noſter Parochus publicus occupavit: quod quidem facile patior &c.* Horatius vero l. 1. Sat. 8. *Parochum* appellat Convivatorem, qui coenam praebet.

D., ſive *D.* in *T.* immutari, no- A
runt omnes. Hinc etiam *Danſer*
Gallicum, & *to Dance* Britanni-
cum. Et ſane in veteri quoque
Islandica Lingua, uti Hickeſius
Tomo primo Linguarum Septen-
trionalium oſtendit, *Dans Choreas*
ſignificat. Hiſpanis pariter eſt ad-
huc *Danza* pro *Chorea*.

Dardo. *Verutum*. Qui a *Veruto* in mil- B
le formas converſo ac detorto hanc
vocem hauſere (ii ſunt Ferrarius
& Menagius) non ſeriò ſcripſiſſe
mihi creduntur. Galli quoque *Dard*,
& Angli *Dart*, & Hiſpani *Dardo*
habent. In Gloſſario Boxhornii in-
ter Celticas vetuſtiſſimas voces e-
tiam *Dart* numeratur. Quare, dum
origo melior prodeat, licebit opi- C
nari, vocabulum iſtud apud unum
ex hiſce Populis proprium & an-
tiquiſſimum eſſe, ac in alias gen
tes propagatum: quod facile mi-
litaribus vocibus accidit.

Darſena. *Navale*. Vide Diſſertationem
XXVI. *de Militia*.

Deſtriere. *Equus procerus*, quo ad proe-
lium nobiles viri utebantur. *Dex-* D
trarium Scriptores medii aevi ſae-
pe memorant. Non a *dexteritate*
ſic appellati *Dextrarii*, ut Voſſius
& alii putarunt, ſed uti Du-Can-
gius in Gloſſario animadvertit,
quod a Scutiferis ſedentibus in e-
quis minoribus ducerentur ad *dex-*
teram ſine ſeſſore, ut praeſto mi-
liti eſſent ad proelium. Vide Diſ- E
ſertationem XXVI. *de Militia*.

Digrignare, *Grignare*. Hoc verbo ſi-
gnificamus actionem canis irati,
quum adverſario dentibus exertis
minatur. *Ringi*, ſeu *Ringere* La-
tini dixere. Ex hoc ipſo Latino-
rum verbo Menagius Italicum, ſuâ
licentiâ uſus, deducit, ſcilicet ex
Ringinare, *Gringinare*, *Grignare*. Sed
quomodo heic interſeritur *G*? Mi-
hi veri videtur ſimilius, e Septen-
trionalibus Populis ad nos hanc
vocem deſcendiſſe. Apud antiquos
Saxones *Grinian* ſignificavit idem.
Et inde ſuum *to Grin* didicere An-
gli. Ita & nos addito *Di* noſtrum
Digrignare efformavimus. A Fri-
derico II. Imperatore Lib. 2. de
Arte venandi, Falcones Nidularii,
qui *horripilant pennas*, *cooperiendo*
paſtum ipſorum, *&* *roſtro* *&* *pedi-*
bus defendunt, appellantur *Grinioſi*.
Mutinenſes verò *Arghignare*, aut
Arghignarſi dicunt, quum quis nau-
ſeâ affectus, aut etiam irâ ſuccen-
ſus, ita labia corrugat ut dentes
oſtendat, quod & de irato cane
identidem ſolent dicere.

Dileggiare. *Irridere*. *Credo da Delicia-*
re, inquit Menagius, *Delicium*,
Delicio, *Delicionis*, *Delicione*, *Dile-*
cione, *Diligione*. *Ovvero da Deriſus*,
Deriſi, *Deriſiare*, *Dericiare*, *Deli-*
ciare, *Dileggiare*. Quot verba, tot
ſomnia. Sui poſtea oblitus Mena-
gius alio in loco vocem hanc ſibi
proponit, veluti hactenus intactam,
& ait Ferrarium ipſam deduxiſſe
non a *Deliciis*, aut a *Riſu*, ſed
quidem a *Deludiare*. Ne hoc qui-
dem nobis perſuadeatur, quum I-
talica Lingua nunquam *V.* mutet
in *E.* Veri mihi videtur ſimilius,
originem vocis hujus eſſe e *Di-*
sleggiato, *Dileggiato*, quo nomine
Tuſci appellare conſueverunt ho-
minem *Exlegem*, utpote qui *ſine*
Lege loquitur aut operatur. Eſt e-
nim particulae *Dis* vis negandi,
ut in *Disleale*, *Diſcordare*, *Diſat-*
tento, *&c.* Veniam dicendi pete-
rem, ſi viverent, ab antiquis do-
ctiſſimis Auctoribus Vocabularii
Florentini. Veluti duas diverſas
voces ii nobis exhibuerunt *Dileg-*

giato, & *Dilegiato*. Idem ſunt, idem ſignificant; Veterum exempla, ſi accuratius perpendas, id oſtendunt. Recentiores hoc verbo ſunt uſi ad ſignificandum *Irridere*; at olim ſonabat duntaxat *Exprobrare alicui mores effrenatos & informes*. Ita *Villaneggiare* efformatum ex appellando aliquem *Villanum*, ideſt morum agreſtium. Neque aliunde natum opinor *Strapazzare*, niſi ab appellantibus aliquem *Strapazzo*, ideſt *Sommamente Pazzo*. Nam uti recte monent Auctores ejuſdem Vocabularii, *Stra e Tra in compoſizione, denota accreſcimento*. In nuperrima amplificata editione Vocabularii Florentini ſupra laudati video nullum diſcrimen fieri inter *Dilegiato* & *Dileggiato*, & quidem recte. Infra vide *Strapazzare*.

A

B

C

D

E

Dimane, *Domane*, *Domani*. *Cras*. Ab inuſitato Latinorum *De Mane* putavit Menagius derivatum iſtud Adverbium pro *Mane*. Unum is exemplum adfert ex Ariſteneti Epiſtola poſtrema, quaſi Graecus Scriptor Latinorum rituum teſtis idoneus eſſe in ejuſmodi quaeſtione poſſit. Ego contra certum reor, noſtrum *Domani* e Latino *Mane* prodiiſſe, ſive quod Latini in uſu habuerint *Mane* pro ſubſequenti die, ſive quod Hebraeorum ritus ac divinae Literae, earumve Interpretes *Mane* pro *die craſtina* adhibuerint, eorumque mores in noſtros jamdudum tranſtulerimus. Martialem audi in Epigrammate 53. Libri VI.

Lotus nobiſcum eſt, hilaris coenavit; & idem
Inventus Mane eſt mortuus Andragoras.

Non dicit *craſtino Mane*, ſed tantùm *Mane*, quemadmodum & nos dicimus *nel Domani*. Alterum ſimile exemplum vide Lib. XII. Epigrammate 12.

Omnia promittis, quum totâ nocte bibiſti:
Mane nihil praeſtas: Poſtume, Mane bibe.

Et heic habes in priori loco *Mane*, ſignificans *Craſtinum*. Ad haec Hebraei diem obſervabant a Veſpere in Veſperam. Sub nomine *Veſperae* Noctem computabant; diem verò ſubſequentem ſub nomine *Mane*. In creatione Mundi, *Factumque eſt Veſpere & Mane dies unus*, Geneſeos Cap. I. verſ. 5. Rurſus in Exodi Cap. XVI. verſ. 6. iſta leguntur: *Veſpere ſcietis, quod Dominus eduxerit vos de terra Aegypti: Et Mane videbitis gloriam Domini*. Quibus etiam verbis utitur Eccleſia in Vigilia Nativitatis Domini. Ita Matthaei Cap. XXI. vv. 17. & 18. uſurpatum videas *Mane* pro Craſtino, ſive ſubſequenti *Mane*. *Et relictis illis, abiit foras extra Civitatem in Bethaniam: ibique manſit. Mane autem revertens in Civitatem eſuriit*. Neque diſſimile exemplum Marci Cap. XI. verſ. 20. *Et quum Veſpera facta eſſet, egrediebatur de Civitate. Et quum Mane tranſirent, viderunt ficum &c.* Alia exempla praetermitto.

Divenire. *Fieri*, *Evadere*. Nulla dubitatio eſt, quin ex Latino *Devenire* deſcenderit. Sed quomodo diverſa ei a Latino ſignificatio indita fuit in Italica Lingua? Analogiam accipe. Uti Latium ex *Vado* efformavit *Evadere*, ſignificans *Fieri*, ita ſubſequuta Secula ex

Venio

Venio derivarunt *Devenire* & *Divenire* eadem ſignificatione. Simili modo a *Re* & *Exeo*, verbo itidem ſignificante motum, confecere Majores noſtri *Riuſcire*, ejuſdem ſignificationis atque Latinum *Evadere*, & Italicum *Divenire*. Nempe Latini dixere *Devenire ad ſenium*, *ad paupertatem*, *in ſublimem fortunam*, *ad ingentes opes &c.* Brevius poſteri dicere coeperunt. *Divenir vecchio*, *divenir povero*, *divenire ſommamente fortunato*, *ricco &c.* E *Devenio* eſt ſupinum aut participium *Deventum*, & inde proceſſit *Diventare* Italicum, idem ſignificans ac *Divenire*.

Diviſare. Vide ſupra verbum *Avviſare*.

Divario. *Diſcrimen*, *Differentia*. Vox compoſita ex *Di* & *Vario*. Ajebant enim: *Nulla c' è Di Vario fra queſte due coſe*.

Drappo. *Serica* aut *lanea tela*. Nos a Gallica Lingua accepimus, cui eſt *Drap*, antiquiſſimum ejus gentis vocabulum. Inde acceperunt & Angli. Ferrarius, qui a *Raupa* hanc vocem factam putat, minime audiendus. A *Raupa*, ſive *Rauba* emanavit Gallicum *Robe*, *Veſtimentum*, & Italicum *Roba*, non autem *Drappo*.

Dunque. *Igitur*, *Ergo*. Ludovicus Caſtelvetrus, celebris inter Scriptores Mutinenſes, Lib. 3. Additament. ad Proſas Bembi cenſuit, enatum fuiſſe *Dunque* ex Graeco Οὐν κε, antepoſito *At*, ac *T.* in *D.* immutato. Ingenioſe profectò. Attamen vix ego ad credendum inducar, Majores noſtros e Graecia hauſiſſe Conjunctionem iſtam. Et fortaſſe ne apud ipſos quidem Graecos reperies Οὐν κε. Neque aſſentior Ferrario, deducenti *Dunque* a *Tunc*: neque Menagio a *Denique*. Nam *Dunque* nihil eſt niſi primigenium *Adunque* breviatum. Quamobrem inveſtiganda prius eſt origo vocabuli *Adunque*. Equidem ſentio in hac voce Latinum *Ad Hunc*. Fortaſſis heic aliquid ſubintelligitur, exempli gratiâ: *Ad Hunc computum*, *Ad Hunc intuitum*, *Ad Hunc modum*, *Ad Hunc finem &c.* Alia habemus vocabula, ſeu phraſes, e quibus aliquid excidit, ſeu quidpiam deſideratur. Quaerendum itaque, num hac viá deprehendi poſſit origo vocabuli iſtius, quod Italicae Linguae more in *E.* aut *A.* veteres terminarint, dicendo *Adunque*, *Dunque*, *Dunqua*, & Galli *Donc*, *Donques*. Ita vox *Però* efformata fuit ex *Per* & *Hoc*.

E

Elſa, aut *Elza*. Ferrum capulo enſis appoſitum, ne manus a contrario gladio laedatur. Mutinenſes, aliique Lombardi appellare ſolent *Coccia da ſpada* ferrum hujuſmodi. Alii verò *Guardia*. *Elſa* vox eſt originis Germanicae. Veteres Saxones nuncupabant *Helt*, & inde Angli hauſere ſuum *Hilt*, Itali demum ſuum *Elza*, ſive *Elſa*. In Gloſſis Theotiſcis Bibliothecae Mediceae, ab Eccardo editis habetur, *Capulus*, *Helza*. Ita in Gloſſis Aelfrici *Capulum*, *Hiltu*. Quare Graecum Ἕλιξ, ſignificans *Involucrum*, a quo Menagius malebat deductum fuiſſe *Elza*, explodendum eſſe facile intelligis.

Endica. *Il comperar robe per ſerbarle*, *e poi a tempo rivenderle*, *per guadagnarvi*. Ita Auctores Vocabularii Cruſcani. Vereor, ut germanam vocis ſignificationem nobis dederint.

rint. Mihi *Endica* nihil aliud eſt, uti jam monui in Diſſertatione XXX. *de Mercat.*, niſi quod nunc *Magazzino* appellamus, locus nempe, ubi merces adſervantur. *Laſciando i poſſenti colle grandi Endiche*, verba ſunt Joannis Villanii Lib. XI. Cap. 99. Hiſtor., quae non pro *Incetta*, ſed pro *Reconditorio mercium & annonae* accipio. Ita & de reliquis exemplis. Haec autem vox e Graeco Ἐνθήκη, idem ſignificante venit. *Entheca* pariter eodem ſenſu occurrit apud Latinos. Vide Du-Cangium ad ipſam vocem. Quare habemus, quàm longe a meta abierit Menagius, qui ſuis fretus ſcalis ab *Emo*, *Emptus*, *Empti*, *Emptica* derivavit *Endica*. Vide etiam Diſſertationem XXX. *de Mercatibus*. Caſſiodorius Lib. 12. Epiſt. 4. inquit: *Comitis Patrimonii relatione declaratum eſt. Acinaticium* (ſive *Acinaticum*, ideſt Vinum) *cui nomen ex acino eſt, Enthecis aulicis fuiſſe tenuatum*. Clariſs. Marchio Maffejus in Verona Illuſtrata opinatur, ibi legendum *in thecis aulicis*; nam *Enthecae*, ut is putat, nomine ſignificabantur ruſticorum inſtrumenta, ſive dotes praediorum. Sed praeterquamquod *Thecas Vini* appellare inſuetum fuit, nuper memorata vox *Entheca*, *Reconditorium* ſignificans, commodius ac tutius ibi adhibetur. Nos nunc appellamus *Cantina*, hoc eſt *Cellam Vinariam*.

F

F*Accenda*. *Negotium*. Ex habere negotia *facienda* manavit.

Fagotto. *Faſciculus*. E *Faſciculottus* vocem hanc traxit Ferrarius. Inde emerſiſſet *Faſciotto*, non *Fagotto*. Menagius ſcalam ſuam hanc adhibet: *Faſcis*, *Faſcicus*, *Faſcicuttus*, *Faſcuttus*, *Faſguttus*, *Faguttus*, *Fagotto*. Et hoc ad ſomnia amandandum. Antea e Graecia idem Menagius & Monoſinius *Fagotto* traxerant, conatu minime feliciori. Sunt & apud Du-Cangium in Gloſſario, quae ſuſpicionem ingerant, enaſci potuiſſe hanc vocem e *Faculis*, quarum faſciculi familiares erant; aut e *Fagis*, e quibus faſces colligebantur. Sed nihil ſatiſfacit. Quod certum mihi videtur, Itali e Gallica Lingua accepere *Fagotto*. Origo autem vocis ignota aut incerta eſſe pergit, niſi Boxhornio ſubſcribamus, qui in Gloſſariolo ſuo inter Celticas antiquiſſimas voces enumerat *Ffagod*, ſignificans *faſciculum*. Ceterum Auctores Vocabularii Cruſcani nobis exhibuere vocabulum alterum ejus ſignificationis, videlicet *Fangotto*. Sed apage. Nemo Italicorum hanc vocem, ut opinor, uſurpat. Unicum exemplum, quod in Vocabulario legitur, excerptum e Rythmis Matthaei Franceſii, credendum eſt Typographorum ſphalma.

Falbo. Coloris ſpecies in equis. A *Fulvus*, ſi Menagium audimus, deſcendit. Mihi potiùs creditur a *Flavus* corrupto. Nempe *Flabus*, *Falbus*, *Falbo*. Sed videndum, num potiùs hanc vocem e Graecis acceperimus. Theophanes auctor eſt, equum Heraclii Auguſti appellatum fuiſſe Φάλβας.

Fallare. *Errare*. Vocem hanc e *Falla*, ideſt *Fallacia*, Latinorum veterum verbo, deducit Menagius. Aeque poterat dicere a *Fallo*. Verùm non idem eſt *Falla*, ſeu *Fallacia*, atque *Errare*, ſive *Peccare*.

Igitur

Igitur ex Germanica Lingua noſtrum *Fallare* prodiiſſe certum puto, hoc eſt a *Fall*, ſignificante *Caduta*, unde Italicum *Fallo* metaphorice uſurpatum pro *Caduta in Errore*. Germanicum *Fallen Cadere* ſignificans, in noſtrum *Fallare* evaſit, ad ſignificandum *Cadere in errorem*. *Fall* quoque e Germanico ſumtum uſurpatur ab Anglis. Et in veteri Islandica Lingua, teſte Hickeſio, *Falla* & *Feallan Cadere ſignificat*. *Fall*, *Caſus*. *Fall*, *Cado*. Ita in Gloſſis Rhabani Mauri *Caſus Fal*. Praeterea Germanis eſt *Fehl*, *Error*; & *Fehlen*, *Errare*, *Peccare*, *Mancare*. Inde etiam Italica vox manaſſe potuit. Nam quod eſt ad *Falliren* Germanicum, de Mercatore fidem creditoribus fallente, ex Italica Lingua in Germaniam migraſſe videtur. Arabum etiam Lingua habet *Fala*, *Errare*. Didiciſſe & inde potuimus.

Falò. Pyra flammis data ſub dio exultationis cauſſâ. *Falodium* Barbaro Latini appellarunt. Galli *Falot*. A Φάω *Luceo* Menagius: a Φαλὸς *Splendidus* eam vocem eliciebant Monoſinius & Pignorius, quorum Etymologia veriſimilis. P. Daniel e Societate Jeſu in Libro *de la Milice*, vocabulum *Falò* a *Phalarica* traxit, ſed minus recte. Contra contendit Hickeſius, e Gothico & Saxonico *Bal*, ſignificante *Flammam vehementem*. *Rogum*, *Pyram* deducendum eſſe noſtrum *Falò* & Gallicum *Falot*. Facile in Germanica Lingua *Bal* immutari potuit in *Val*, & *Val* in *Fal*; indeque efformari diminutivum *Falot*, & noſtrum *Falò*. Ego inter iſta dubius haereo. Albertinus Muſſatus Lib. 13. Rubric. 8. Hiſtor. Auguſt. ait: *Ecce in ſummo Gorgonae faſtigio ignem emicare, quod ſignum Falò ipſi nuncupabant, conſpexere.*

Fanfaluca. Haec vox ita exponitur in Vocabulario Cruſcano: *Quella fraſca, che abbruciata ſi leva in aria*. Quod certum eſt, vulgaris ſignificatio vocis eſt *Nugae*, *Somnia vigilantium*. In Gloſſis Theotiſcis Mediceae Bibliothecae, ab Eccardo editis, legimus *Fanfaluca Graece*, *Bulla aquatica Latine*. Ego deſumtam vocem puto e Graecorum Πομφόλυξ Πομφόλυγος, revera ſignificante *Bullas* in aqua aeſtuante naſcentes. E Graeca voce Πομφόλυγος *Ponfolugos*, *Ponfoluca*, & demum *Fanfaluca*, emerſiſſe potuerint. Sunt & qui *Pampaluga* dicunt, & *Pampalugo* hominem nihili. Venetorum Dialectum heic conſulas velim. Itaque haec germana videtur vocis origo, & ſignificatio, quam tranſtulimus ad alia per Metaphoram. Menagius vocabulum hoc minime ſibi propoſuit.

Fango. *Coenum*. Repugnantibus Etymologiae legibus univerſis, a *Fimus* hanc vocem traxit Menagius. Diſſimiles literae ſunt, ac diverſa *Fimi* & *Luti* ſignificatio. Neque meliora dat Ferrarius. Certi aliquid ne ego quidem adferam. In mentem mihi venerat ſuſpicari, e *Fangen* Germanico, ſignificante *Captare* Latinum, nobis *Pigliare*, *Prendere*, Italicum *Fango* & *Fangoſo* prodiiſſe. Ut enim veteres deſignarent *Coenum*, fortaſſe dixerunt: *Terra, che prende i piedi*, idque verbo *Fangen* exprimere potuerunt. Ita Latinis *Coenum tenax* appellabatur. Et Horatius dixit:

Nequicquam Coeno cupiens evellere plantam,

Sed

Sed ſomnio proximam conjecturam hanc judicavi. Habent & Galli *Fange*, quod Fureterius ex Celtico *Fancg* emanaſſe cenſet. Si id verum, inde vocem accepimus. Mutinenſes praeter *Fango*, & *Pantano* idem ſignificans, habent etiam *Lezza*, *Begra*, & *Zapello*, diverſas *Coeni* & *Luti* ſpecies. Poſtremum neſcio num venerit e Germanico *Zappeln*, an e Graeco Πηλός ſignificante *Lutum*, quaſi ex διὰ πηλὸν, ſeu διὰ πηλȣ̃ efformatum fuerit *Zapello*, uti *Zabolus* e *Diabolus* olim dictum fuit, & *Zaconus* pro *Diaconus*.

Fante. *Famulus*, *Servus*. Effugit vox iſta Menagium. Contendit Hickeſius, e Scandico *Fantur* ſignificante *Famulum*, *Satellitem*, emerſiſſe hanc vocem. *Fanter* iiſdem Populis appellantur *Famuli*, *Satellites*. Ad pedites in militia nomen inde translatum. Sed a Latino *Infans*, varie ab antiquis uſurpato, vox iſta fortaſſis eſt arceſſenda. Ita *Famuli* ab antiquis appellati fuere *Pueri*. *Mon enfant* adhuc eſt Gallis.

Farfalla. *Papilio*. Erudite de origine hujus vocis multa adfert Menagius, eam a Graeco Φάλλη deducens. Attamen ſunt, quae me deterrent ab ejus ſententia amplectenda. Cur enim additum *Far* voci *Falla*? Deinde Graecum Φάλλη, non *Papilionem* ſignificat, ſed *Cicindelam*, quam *Lucciola* nos appellamus. Ejuſmodi Cicindelae a Licophrone dicuntur Φάλαι, & Φάλαιναι a Nicandro in Theriacis, nempe quod Φῶς, ideſt *Lucem*, ſecum ferant. Non ergo veri videtur ſimile, tributum fuiſſe Φάλης, ſive *Cicindelae* nomen *Papilioni*, inſecto ſpeciei

A diverſae. At unde *Farfalla*? Potius ab ipſo Latinorum *Papilio*, apud nos Lombardos corrupto. Nimirum nobis *Papilio* eſt *Parpalia*, *Parpaja*. Tuſci pro *Parpalia* dixiſſe videntur *Farfalla*: nam *P.* facile mutatur in *F.* ut ex aliis vocibus conſtat. Inſuper ipſi retinent *Parpaglione*, idem ſignificans

B atque *Farfalla*, hoc eſt *Parpalia*, ſeu *Parpaja* Lombardicum: quod *Papilionem* Latinum propius refert.

Faſtello. *Faſciculus*. Recte a Latino *Faſcis* vocem deduxit Menagius, at non ea gradatione, quam ipſe excogitavit, ideſt *Faſciculus*, *Faſcellus*, *Faſtellus*. Aliâ ratione efformata vox fuit, hoc eſt e *Fa-*

C *ſcio*, *Faſcetto*, *Faſcetello*, *Faſtello*.

Fegato. *Jecur*, *Hepar*. Nuſquam major quàm heic controverſia inter Eruditos de origine vocis hujus. Plerique eo feruntur, ut credant, a *Ficis Ficatum* fuiſſe appellatum, quod ſues a Marco Apicio Romanorum famoſiſſimo helluone *Ficis* nutriti, *Jecur* darent gratiſſimi ſa-

D poris quaerentibus in menſa delicias. Laguna, Covaruvias, Salmaſius, Vincentius Tanara, Ferrarius, aliique non pauci haec narrant. Ego putidam fabellam puto. Neque enim Romani, apud quos floruit Apicius, hanc Jecinoris metamorphoſin, novumque nomen novere: neque unius ho-

E minis culina Populos integros ad immutandum Hepatis nomen adducere potuit. Quod ſi Salmaſius auctor eſt, in recentiorem Graecorum Gloſſariis Ἡπάτιον appellari Συκωτὸν, id factum, quod Graeci Italis immixti in Sicilia, ac alibi, Italicum vocabulum *Fegato*, ſeu Venetorum *Figdo*, aut etiam Hiſpanicum *Higdo*, Graece reddi-

dere

dere Συκωτὸν, nomen a *Ficubus*, ſeu *Ficis* derivatum arbitrati. Gloſſis veterum non nimis fidendum eſt. Recentiorum additamenta in omnibus ferme Gloſſariis offendes. Praeterea non niſi riſu excipienda Menagii opinio, qui ab ipſo *Hepar*, incredibili gradatione enatum cenſet Italicum *Fegato*, & *Foye* Gallicum. Sed quid ego? Somnia proferre & mihi liceat. Dubitabam primo, an a Latino *Figere*, enaſci potuerit *Fegato*, quum ut Medici ajunt, *incraſſato & coagulato Sanguini* ſimile ſit Jecur. Propterea Fureterius dixit: *Il reſſemble à du Sang Figè, ou caillè*. Ita & Diemerbraechius Hepar *inſtar concreti Sanguinis* appellavit. Cum iſta interpretatione conſonarent Gloſſae Romano-Theotiſcae, ab Eccardo editae, quae a Provinciali quopiam Gallo antiquiſſimo ſcriptae creduntur. Ibi enim legitur *Figido*, *Lepara*, pro *Hepar*. Hinc ſaltem habes antiquitatem vocis. Attamen tolerabilior altera mihi opinio ſe obtulit, nempe a Medicis hoc ei ſenſim impoſitum fuiſſe nomen, quod *Jecur* Fellis ope Sanguinis faeces expurgare crederetur, quaſi *Fecator*, ſeu *Defecator* eſſet. Plinium audi Lib. XI. Cap. 37. de Felle agentem: *Eſt autem nihil aliud, quam purgamentum peſſimi Sanguinis, & ideo in materia Jecinoris eſt*. Cato quoque *Fecatum vinum* dixit. Praecipue verò a Germanicis Medicis hoc ei impoſitum nomen videtur. Ipſis enim *Fegen* eſt *Purgare*: *Auſ-Fegen* quoque eſt *Expurgare*. A quo verbo efformatur *Feger*, & *Auſ-Feger*, *Purgator*, *Defaecator*, ubi expreſſum paene vides nomen ipſum *Fegato*. Quod etiam veteres *Jecur* *ſedem Ignis* putarent, Galli *Foye* Hepar fortaſſis appellarunt. Audi Iſidorum Lib. XI. Cap. Primo Origin. *Jecur nomen habet, eo quod Ignis ibi habeat ſedem*. Inde Gallica vox *Foye*, quaſi *Foculare*, ſive ut illi ajunt *Foyer* Sanguinis, non autem ab *Hepar*, quod cenſuit Menagius. Matthaeus Silvaticus, qui ait *Fecajum*, *ideſt Hepar animalium* eſſe, Pandectas Medicinae ſcribens Anno Chriſti MCCCXVII. addit quoque: *Ficatum*, *ideſt Hepar*: *Diaſco*, quo nomine Dioſcoridem commemorare ſolet. Verùm vix credam, vocabulum hoc *Ficatum* in Dioſcoridis Libris legi.

Fiaccare. *Rumpere*, *Frangere*. Menagium audi. *Da Frangere Latino*. *Frango*, *Fregi*, *Fractum*, *Fractare*, *Flactare*, *Flaccare*, *Fiaccare*. *E non da Flaccus*, *primitivo di Flaccidus*. Bardus ſit, qui credat. Aut e *Flaccus* ſignificante *Languidum*, aut e *Flacceo* intranſitivo, ſignificante *Languere*, barbarica Secula efformaſſe verbum tranſitivum *Flaccare*, aut *Flacceare*, nimium veriſimile eſt. Nam *Fiaccare* ſignificat etiam *Debilitare*. Nos perſaepe dicimus *Fiacco* pro *Languido*, *Debili*, uti & *Fiaccatò* pro *Fracto*, *Rupto*.

Fianco. *Latus*. A Graeco Λαγὼν, *Lagonus*, *Lagonum*, *Lagnum*, *Flagnum*, *Flancum*, *Fianco*, ridendâ hac gradatione traxit Menagius. Facile Phantaſiae indulgentes, quidquid amamus, aſſequimur. Et profecto ſi tanta licentia ferenda eſt, omnium vocum originem in manu pro arbitrio noſtro habebimus. Imperterrite quoque Ferrarius ab *Ile*, *Iliacum*, *Iliancum* deduxit *Fianco*. Nauci haec omnia facienda. Galli *Flanc Latus* appellant, uti & Angli *Flanck*, quod nos *Fianco*.

co. Veri videtur ſimile, hanc eſſe antiquiſſimam Celtarum ſive Gallorum vocem, quae in Italiam & Angliam immigrarit; aut potius Germanicam; nam & Germanica Lingua habet *Flanke* & *Lanke* eodem ſenſu. Monui, & monebo ſaepe, Septentrionales gentes ſeſe effudiſſe per univerſum Occidentem, ibique multa reliquiſſe ſuarum Linguarum veſtigia.

Fiata. *Vix*, *Vicis*. Idem ac *Volta*. *Unâ Vice*, Tuſci reddunt *una Fiata*. Si Menagium auſcultare volumus, e *Vicata* venit, hoc modo. *Vicis*, *Vice*, *Vica*, *Vicata*, *Viata*, *Fiata*. Metamorphoſin iſtam quis credat? Longe veri ſimilius eſt, e *Viata*, compoſito ex *Via*, natum fuiſſe *Fiata*. Nam *V.* conſonans preſſe pronuntiatum evadit *F.* Atque uti *Volta* (de quo infra) temporis menſuram ſignificat, deſumtam e deambulantium *converſionibus*, ita *Viata* ſignificare videtur unum *Iter*, ſive unam *Deambulationem*. Sic veteres Florentini *Fiale* appellaſſe creduntur *Favum* in Alvearibus *Apum*, quaſi *Viale*.

Ficcare. Vide ſupra verbum *Chiappare*.

Fiebole, *Fievole*. *Debilis*, *Infirmus*. Recte Menagius, a *Flebilis* hanc vocem traxit, non verò a *Flexibilis*, quod Ferrarius fuerat arbitratus. In Lege 18. Langobardor. Ludovici Pii Auguſti, uti Codex Eſtenſis nos docuit, atque animadverti Part. II. Tomi I. Rer. Italicar. pag. 129. occurrunt *teſtes Flebiliores* pro *Infirmi*. Vide & Du-Cangium in Gloſſario. Hinc & Gallis *Foible*. In Capitular. Caroli Calvi, pag. 180. occurrit, ita *vapulent Servi*, *ut in corpore ſuo Debiliores non fiant*. Idem eſt *Debiliores* ac *Flebiliores*, nempe p.. *Fievoli*.

Fiera. *Nundinae*. Vide Diſſertationem XXX. *de Mercatibus*.

Filugello. *Bombyx*. Vide Diſſertationem XXX. *de Mercatibus*.

Filza. *Series ordinata* rerum mobilium, filo trajecto junctarum. Ab ipſo *Filo*, *Filtia* manavit, *Filza*, *Infilzare*; nam *Filum* tranſvectum margaritas, corallia, papyros, grana precatoria &c. per ordinem jungit. Mutinenſes dicunt etiam *Infilare* pro *Infilzare*, puta *Infilar perle*, *Infilar coralli &c.* uti & Mediolanenſes &c.

Fino, ſeu *Fine*, ut Florentini ajunt, *Perfectus*, *Purus*. Eſt quod miremur, Guietum & Menagium e ſomniata quadam Latina voce *Vinus*, deducere voluiſſe *Fino* Italicum, *Fin* Gallicum, & *Fino* Hiſpanicum. *Vinulus*, ſeu potius *Vinnulus* tantummodo fuit Latinis. Uſus eſt Plautus, uſus & Nonius. *Oratio Vinnula*, *venuſtula* occurrit. Sed nondum novimus, quid revera ſignificarit *Vinnulus*. A *Vinno*, ideſt *Cincinno*, *flexuoſam* orationem Janus Duza & Voſſius divinando cenſuerunt. Sed ii facile fumos mercantur, qui ab unis Graecorum, Latinorumve Linguis verba Italicae, Gallicae, & Hiſpanicae derivare conantur, atque interim aut negligunt, aut contemnunt Septentrionalium Linguas, unde tot nobis accrevere vocabula. Inter antiquiſſimas Germanici ſermonis voces numeratur *Fein*, ſi vera tradit Crammerus, eademque ſignificatione, qua noſtrum *Fino*. En primum fontem. Britannica etiam Lingua e victrici Saxonum gente ſuum *Fine* accepit. Inde poſtea efformavere Majores noſtri Italica voca-

vocabula *Finezza*, *Affinare*, *Raffinare*, *&c.*

Fino, *Infino*. *Uſque*. Vide infra vocem *Sino*.

Fio. *Pagare il Fio*. *Luere poenas*. Pollicitus fuerat Menagius, ſe de hac phraſi proverbiali fore pertractaturum. At nihil tale in ejus Libro reperire potui. Utique *Fio* pro *Feudo* Tuſci Scriptores adhibuiſſe videntur; at haec notio nihil reſpondet hujuſmodi phraſi. Quid enim ſignificaret *pagare il Feudo?* Quantùm ego conjicere poſſum, *Fio* in phraſi illa ſignificat *Uſuram*. Anglica Lingua habet *Fee*, ſignificans, *Praemium*, *Mercedem*, *Donum*. Anglo Saxones *Feo* dixere; & Eccardo teſte in Notis ad Tit. IV. Legis Salicae, *Fio* & *Fibu* ſcribitur Theotiſce, atque ipſo teſtante ſignificat *pecuniam*, *opes*. Foeneratores Gallici & Anglici ultra ſortem ſive pecuniam mutuo datam exigebant ſub nomine *Praemii*, ſive *Doni*, Uſuram. Haec propterea appellata fortaſſe fuit *Fio* etiam ab Italis, in Gallia & Anglia Foenus facientibus, ut dixi in Diſſertatione XVI. *de Foeneratoribus*.

Fioco. *Raucus*. A *Faucibus*, ita ut ſignificetur *vox faucibus haerens*, fruſtra originem vocabuli hujus petiit Ferrarius. Sed neque mihi unquam perſuadebit Menagius, ipſam vocem emerſiſſe ex eodem nomine *Raucus;* quanquam is nihil dubitans addat: *Ne viene ſicuro*. E *Raucus* ad nos venit *Roco*, non *Fioco*. Et *Fio* Italicum exſurgere poteſt ex *Flo*, non verò e *Rau*. Tolerabilior proinde conjectura foret, deducere *Fioco* e Latino *Flaccidus*, aut *Flaccus*. Nam etſi inde derivatum fuerit *Fiacco*, fieri tamen potuit, ut *Fioco* etiam originem traxerit. Verùm ego nihil decerno.

Fiſchiare. *Sibilare*. Menagius & Ferrarius a *Fiſtula*, *Fiſtulare*, & inde *Fiſchiare* natum putant. A vero non abhorret ejuſmodi Etymologia. Attamen, quum aliud ſit *Fiſtulae* ſonus, & oris ſibilus, videndum, an potius a ſono ſibili, aut a Germanico verbo *Biſchen*, quod *Fiſchiare* ſignificat, emanaſſe vox iſta potuerit. Uti jam monui *B.* in *V.* conſonans, & *V.* preſſe pronuntiatum in *F.* facile tranſit. Fieri tamen poteſt, ut aeque nos ac illi a ſono vocem efformaverimus, quod in tot aliis factum novimus. Vide ſupra *Buffare*.

Fitto. *Affitto*. Vide Diſſertationem XI. *de Allodiis*.

Floſcio. *Enervatus*. Menagio intentata vox. A Latino *Flaccidus* ſuſpicari quiſquam poſſit hauriendam hanc vocem. Attamen illi potius originem dedit Latinum *Fluxus*, ut *veſtis fluxa &c.*

Foggia. *Modus*, *Ratio*, uti hanc vocem explicant Auctores Vocabularii Florentini. Menagium audiamus. *Da Facies*, *Facia*, *Foccia*, *Foggia*. *O piuttoſto da Fabrica*, *Fabricia*, *Fauricia*, *Faucia*, *Foggia*. Ejuſmodi Etymis ſuum nomen dare nolo. Quanti ſint aeſtimanda, prudens Lector, vel me tacente, novit. Mihi creditur Mercatorum vox, e Gallia in Tuſciam olim importata (neque enim illâ Lombardica Dialectus utitur) atque e Gallico *Forge* derivata. Pro *Forgia*, durâ aliquantulum voce, Tuſci veteres dixiſſe videntur *Foggia*, idemque primo ſignificaſſe, quod nunc *la Moda*, quum de veſtibus, telis, aliiſque manufactis agimus. Profectò apud Gallos *Forge* nunc ſigni-

ſignificat *Caminum*, nobis la *Fucina;* at verbum *Forger* latiùs excurrit, ſignificans *Fabricare*, & metaphorice *Comminiſci*, nobis *Inventare:* ita ut ipſum *Forge* videatur olim eodem ſenſu, hoc eſt *Commenti*, nobis *Invenzione* uſurpatum. Quae nunc *Mode* aut *Invenzioni d' abiti*, *di drappi*, *d' ornamenti &c.* appellamus, olim, ut reor, *Forges* a Gallis, & *Foggie* a Tuſcis nuncupatae fuerunt. *Un panno*, *una veſte di nuova*, *di diſuſata Forgia*, hoc eſt *Fabbrica*, in uſu fuit. Pro quo Tuſci invexerunt *Foggia*. Atque id certum paene videtur; quippe iiſdem Tuſcis erat etiam *Foggiare* pro *Fabricare*, *Efformare*, eâque voce uſus eſt Joannes Villanius.

Folla. *Confluxus hominum*, *Turba*. Sunt, quae mihi perſuadeant, ſubſcribendum eſſe Menagio, qui poſt Scaligerum a *Fullo Fullonis* Italicum hoc vocabulum derivavit. Attamen priſca vox eſt Germanicae Linguae *Full*, *Fol*, *Plenus*, & *Fulle* ideſt *Copia*, *Abundantia*, Italice *Pienezza*, *Piena*. Inde *Fullen*, *Replere*, eiſdem Germanis. Inde etiam Anglicum *Full*, *Plenum*. Quare non immerito credere liceat, e Germania ad nos migraſſe noſtrum & Hiſpanicum *Folla*, & Gallicum *Foule:* quum pari ratione dicamus *la Piena & la Folla del Popolo*, *della Gente*. Quod ſi adhuc inſtes, tam Germanos quàm nos e *Fullonum* arte deduxiſſe hanc vocem, non obſtabo. Multa quidem de *Fullonibus* diſceptavit Salmaſius. Nondum tamen evidens eſt, uti ſupra monui, ad eos ſpectaſſe calcare pedibus (ut ille contendit) & denſare pannos. Vide ſupra ad vocem *Danzare*. Certum contra eſt, conſuetum eorum munus fuiſſe purgare, expolire, ac tergere veſtimenta, & pectere pannos. Quod ſi revera Fullonum fuit, denſare pannos, tunc non incongrue putemus inde emerſiſſe Gallicum *Fouler*, & noſtrum *Affollare*, uti & *Folla*. Quippe Italice quoque dicimus *la Preſſa*, & *la Calca del Popolo* pro *la Folla del Popolo*, ut videas ſignificationem verbi *Premere* incluſam in vocabulis *Folla* & *Foule*.

Folle. *Stultus*, *Inſanus*. A Graeco Φαῦλος Monoſinius & Voſſius derivatam vocem opinantur. A Latino *Follis* Menagius deduxit, quaſi ſtultus *ab inanitate Follis* ſit appellatione iſtâ dignus. Mihi quoties Germanica Lingua vetuſtam ſuam vocem affinem ſuppeditat, ad eam potius quàm ad Graecam, confugiendum videtur. Huc enim Gothi, Langobardi, Franci, & Germani, cuncti Boreales Populi, copioſam intulere ſuarum vocum ſegetem. Eſt ergo Germanicae Linguae *Faul*, ſignificans *hominem nihili*, *inertem*, *corruptum*, *languidum*. Metaphorice appellarint Itali *Folle* hominem *corruptae*, *aut languidae mentis*, hominem *cerebro vacuum*, uti infra idem de *Matto* adnotabo, quam vocem vide. Eſt & Gallicae Linguae *Fol*, *Fou*, & femininum *Folle*, uti & Anglicae *Foul:* quae omnia credere fas eſt profecta e Germanico *Faul*. Hickeſius auctor eſt, Cimbrice quoque *Fol* ſonare *Iracundus*, *Fatuus*, *Inſipiens*, & *Follska* ſignificare *Stultitiam*. Denique in Gloſſario Boxhornii inter Celticas vetuſtiſſimas voces enumeratur *Ffoll*, ideſt *Stultus*. Olim ſub nomine Celtarum veniebant Galli atque Germani. Johannes Diaconus in Vita Gregorii Magni Papae, Cap. 96. ait: *At ille*

more

more Gallico ſanctum ſenem increpitans Follem, ab eo quidem virgâ leniter percuſſus eſt. Vides antiquitatem vocis, ejuſque originem non Latinam, non Graecam, ſed Gallicam. Conſule, ſi lubet, Du-Cangium ad vocem *Follis*.

Folto. Hoc dicimus de rebus disjunctis, ſed ſimul confertis ac ſpiſſatis. *Folto boſco*, hoc eſt, *nemus denſum dumetis atque arboribus*. *Folto Crine*, *Folta Barba*, *Folta ſchiera d'uomini*. Dicimus etiam *Folta nebbia &c.* Menagius vocis hujus originem attingere fortaſſe non eſt auſus. Vix audeo & ego. Meas tamen conjecturas proferam. Itaque perpendendum, num fortè vox iſta effluxiſſe potuerit ex *Follare*, *Follato*, *Folto*. Vide ſupra vocem *Folla*. Tuſcis certe idem eſt *Affollare* & *Affoltare*. Praeterea *Folta* ii dicunt pro *Folla*. Primo dictum fuerit *Panno Folto*, ideſt *ben Follato*; tum ad res alias translata fuerit vox ipſa. In eam quoque opinionem fortaſſe non immeritò quiſquam inclinet, ſcilicet Teutonicum *Full* ſive *Fol* in Britannicam quoque Linguam translatum, & ſignificans *Plenum*, *Spiſſum*, immutatum a Majoribus noſtris fuiſſe in *Folto*. Judicent, qui meliorā ſapiunt. Neque enim audeo proponere fontem vocis *Fulcire*, unde *Fultum*, quanquam Latino barbari verbum hoc ad alias ſignificationes contorſerint.

Fondaco. *Mercatorum officina*. Nugantur, paene dixi, Ferrarius & Menagius, ille ab *Apotheca*, iſte a *Fundum* vocabulum hoc derivantes. Caninius & Corbinellius a ſomniata voce quadam Punica illud arceſſunt. Arabicae originis ſine dubitatione eſt; Arabes enim Giggeo teſtante *Officinam* appellant *Al-Fondoqo* ſeu *Fondaco*. Atque uti Gollius monuit Arabicum *Fondoqon* eſt *Publicum Mercatorum hoſpitium, ubi cum ſuis mercibus verſantur*. Apud antiquos Orientalium rerum Hiſtoricos, in Siculorum quoque & Hiſpanorum monumentis *Funda*, *Fundicus*, & *Fundacus* occurrunt. Du-Cangium ad hanc vocem conſule.

Forbire. *Polire*. Si Menagium audis, efformata vox iſta fuit ab inuſitato (ideſt ſomniato) verbo *Purimire*. *Purus*, *Purimus*, *Purimire*, *Purmire*, *Purbire*, *Furbire*, *Forbire*. Si Ferrarium, a *Foria*, *Forire*, *Forbire*, ideſt *alvum citam purgare*, eadem vox emanavit. Uterque in nubibus aedificavit. Gallis quoque *Fourbir* in uſu eſt, Anglis *to Furbish*. Aut iis nos vocabulum dedimus, aut ipſi nobis. Meam accipe conjecturam. A Latino *Furvus Niger* natum opinor *Forbire*. Scilicet a *Furvus* compoſitum fuerit *Furvire*; & dictum primo de armis, ideſt *Expolire*, *Lucidum efficere*. Eâdem ratione Majores noſtri *Brunire l'armi*, *l'acciajo*, *l'argento* dixere, & adhuc nos dicere pergimus. Inde *Thoraces*, ſeu *Loricae* militum a Francis appellatae *Brunia*, ſeu *Brunea*, quod relucerent. Idem eſt *Brunire*, ac *Furvire*, & *Forbire*. Atque haec quidem conjiciebam. Verùm ubi animadverti, apud vetuſtiſſimos Theotiſcae Linguae Scriptores Otfridum, Notkerum, & alios, occurrere verbum *Furben*, ſignificans *Purgare*, *Tergere*, *Expolire*: eo potius feror, ut credam, e Germania nos accepiſſe *Forbire*. An verò Germani e Latino *Furvus* acceperint ſuum *Furben*, ignotum mihi plane eſt.

Foreſtiere. *Advena*. Menagius per hanc ſcalam a *Foras* hanc vocem traxit: *Foras*, *Foris*, *Forenſis*, *Foreſtus*, *Foreſtarius*. Non ex uno *Foras* natum *Foreſtiere*, ſed a *Foras*, ſeu *Foris*, & *Stare*. Ita enim appellati, quicumque ſtabant ſive habitabant *Fuori del Contado e Diſtretto*. Propterea & in exilium acti extra Comitatum, appellati ſunt *Foraſtati*. In Statuto MSto promulgato a Republica Mutinenſi Anno MCCLXXV. haec ſcripta ſunt: *Et Poteſtas, ſeu Rectores Communis Mutinae, teneantur ipſum homicidam Bannitum & Foraſtatum perpetuò tenere*. Ita *Foruſcito* a *Foris* ſeu *Foras* & *Exeo*, nuncupatus eſt Civis, qui ſponte vel coactus exſulabat.

A *Fornire*. *Conficere*, *Perficere*, & *plene Praeparare*, ſeu *Inſtruere aliquid*. In utroque ſenſu antiquiſſima vox eſt Italicae aeque ac Gallicae Linguae, quae *Fournir* dicit, & Anglicae dedit *to Furniſh*. Utra ab altera manarit, incertum. Brevibus ſe expedit Menagius, inquiens, veri ſimile eſſe, a *Finire* hanc vocem fuiſſe deductam. Haec inter ſe literarum ſono diſtant. Quae ergo cauſſa immutandae hujus vocis *Finire?* Du-Cangius vero ita ſcribit. *Nata vox* (Fournir) *apud noſtros videtur a Furnis, quum coctu ris ſuis plene inſtructi ſunt, ita ut nihil in eis immitti poſſit*. Nimis late exquiſita origo. Sunt enim innumera, quae replentur, ita ut nil aliud illuc poſſit inferri. Neque *Furnus* deſinit eſſe Furnus, etiam ſi parum aut nihil coquendum habeat. Reliquum igitur eſt, ut diligentius Eruditi perpendant, unde ſit derivanda vox iſta, de cujus origine nil mihi adhuc ſuccurrit, niſi ſuſpicio aliqua, potuiſſe ipſam deſcendere a *Foro*, ſignificante affluentiam rerum comeſtibilium; aut aliquâ literarum mutatione ex ipſo fonte prodiiſſe, unde fluxerunt *Guarnire*, *Guarnito*, *Guarnimento*, idem ſignificantia ac *Fornire*, *Fornito*, *Fornimento*. Eſt antem *Guarnire* Germanicae originis. In Capitularibus Caroli Calvi occurrit *de ſuo ſit Warnitus* (Italice *Provveduto*) *& ad hoc omnes ſemper Warniti ſint*. Hinc *Garniſio*, quidquid ad muniendam Urbem annonâ & armis neceſſarium eſt. An autem *Warnire* efformatum fuerit a Germanico *Waëren*, *Servare*, *Conſervare*, uti opinatus eſt Voſſius, aliis perpendendum relinquo. Fieri autem potuiſſe videtur, ut Septentrionalis aliqua natio ſuâ Dialecto utens, *Fornire*, ſeu *Furnire* pronuntiarit, quod aliae Nationes *Warnire*, & fortaſſe *Varnire* dicebant. Nam *V.* conſonans preſſe pronuntiatum a Germanis convertitur in *F.* cujus rei exempla obvia ſunt cunctis. Et rurſus idem *V.* conſonans alii Populi in *G.* & *GV.* mutant, ut *Vaſtare* Latinum, quod nobis eſt *Guaſtare*, & Gallis *Gaſter*, ſive *Gâter*, & Anglis *to Waſte*. Ita Latinum *Vomer* a ruſticis noſtris nunc dicitur la *Gmera*, aut la *Gomêra*. Et rurſus quod nonnulli Populi per *A.* efferebant, alii per *O.* aut *V.* pronuntiabant. Haec dixiſſe me non poenitet, donec alii felicius verum fontem verbi Italici *Fornire* oſtendant, quem certe mihi ignotum fateor.

Frangia, *Fimbria*, ſeu *Lacinia* veſtium. Contendit Menagius, a *Fimbria* enatum fuiſſe *Frangia* per admirabilem hanc gradationem. *Fimbria*, *Frimbia*, *Frimia*, *Frenia*, *Frania*,

nia, *Frangia*. A Germanico *Franzen*, aut a Latino *Filitia*, ſecundum Ferrarii mentem vox iſta venit. Docti iſti viri in nubibus Etymon conquiſierunt, quod ante pedes erat. A Latino *Frango* enatum *Frangia*. Nimirum olim in luxum pronae gentes, veſtium limbos in minutas particulas ſcindebant, aut limbis iiſdem faſciam ſive fimbriam aſſuebant in plures ſectiunculas & minuta filamenta conciſam. Uti Latini *Laciniam* a *Lancino* aut *Lacero* compoſuerunt, ita nos a *Frango* Latino Italicum *Frangia* efformavimus. Et inde Gallicum *Frange*, non verò a *Frimia* Menagiano. Ab *Auri-frigium*, ſive *Phrygium* Du-Cangius deduxit hanc vocem *Frangia*. Sed ab eodem *Phrygium* manavit *Fregio* Italicum non *Frangia*. Neque tantùm limbos, ſed & ipſas veſtes, veſtiumque facies olim ſciſſuris minutis ornamenti cauſsâ frangebant: quod *Fraſtagliare* Tuſci dixerunt.

Fraſtornare. *Interrumpere* conſilium aut actionem alicujus inchoatam. Ejuſdem originis eſt *Diſtornare*, ſignificans *Avertere*, *Dimovere*. Occurrit etiam *Stornare*, quo utuntur Florentini ut ſignificent *Deterrere*, *Revocare*. Fons harum vocum eſt *Tornare*, quod in ſua primitiva inſtitutione *Convertere* ſignificavit. Intranſitive dicere videmur *Tornare* pro *Redire*. Sed eſt tranſitivum, ſubintelligendo videlicet *Convertere gradum*. Ita ergo invaluit *Diſtornare*, & *Stornare*, Gallis quoque uſitatum in *Detourner*, quo ſignificamus ad motum diverſum, diverſam-ve actionem *Convertere* nos, aut alios, aut etiam quidpiam aliud. Ita *Fraſtornare* ex *Fra* & *Sternare* compoſitum, ſignificat, interjectâ aliquâ re curſum alicujus actionis ſiſtere, aut revocare.

Freſco. Duo diverſa ſignificat. Primo *Recens*, *Novus*, *Vividus*. Secundo *temperatum Frigus habens*. Ferrarius a *Viraſcere* trahit *Freſco* priori ſignificatione. Inconcinne omnino. Nihil dubitandum, quin ſit pura puta Germanicae Linguae vox, hoc eſt *Friſch*, quod Germanis idem eſt ac *Recens Novus*. Inde etiam ad Britannos migravit *Freſch*, eâdem ſignificatione uſurpatum: & ad Gallos *Frais*, cujus femininum eſt *Fraiſche*. Neque juſto titulo opinatus eſt Menagius, & poſt eum Fureterius, *Frigeo*, aut *Frigidus* Latinum originem dediſſe Germanico *Friſch*. Propria enim ac primaeva illius vocis ſignificatio apud illos non fuit *Frigidus*, ſed *Recens natus*, *Recens factus*, *Vegetus*, *juſto vigore inſtructus*. Hoc ſenſu *Frigidum* Latini nunquam extulerunt. Ad alteram ſignificationem quod attinet, conatur quidem Menagius deducere *Freſco* a *Frigidus*, ſed parum feliciter. *Frigidus* ab Italis in *Freddo* converſum eſt. Infelicius quoque opinatus ille eſt, a *Frigo* efformatum fuiſſe *Freſco*. Nihil aliud unquam *Frigo* ſignificavit, quàm *Torrere* aliquid, ut fit in ſartagine, Italis adhuc *Friggere*: quod non ſolùm nil commune habet cum *Freſco*, ſed contrarium planè eſt. Itaque non aliam originem reor ego tribuendam vocabulo *Freſco* ſub hac altera ſignificatione, niſi idem *Friſch* Germanicum, metaphorice adhibitum. Nam proprie *Freſco* non eſt *Frigidum*, ſed aliquid medium inter *Calorem* & *Frigus*, inter exiguas & nimias aetatis humanae vires, uti *un' Uomo freſco d' età*.

Nata

Nata autem ſignificatio a Vento, praecipue in nautica. Galli adhuc appellant *Vent Frais*, qui medius eſt inter *Ventum Eſchars*, nobis *Vento ſcarſo e debole*, & *Vento Forcè*, nobis *Vento Forzato*. Ejus ope naves feliciter progrediuntur, & eo afflante moderatum ac ſuave frigus ſentitur. Hinc *far Freſco*, quum ſlat ejuſmodi Ventus, & *Aria Freſca*. Nos *Freſco* reddimus Latinum verbum *Frigidus*, quod aptiori voce careamus. At aliud eſt *Frigidus*, aliud *Freſco*. Illud revera *Frigus* in ſuo ſtatu ſignificat. Alterum verò quum calidus aër in primos fines Frigoris tranſit. Habent etiam Germani *Erfriſchen*, *Rinfreſcare*.

Fretta. *Feſtinatio*. A *Premo*, ut opinabatur Menagius, nemo hanc vocem eliciendam putet. Subdit ille: *Ovvero dal Tedeſco Fretter, che vale Frettoloſo. Sub Freten, cioè Feſtinare. S' uſano queſte voci nella Franconia e nella Baviera*. Haec veri ſimilior ſententia. *Fretten* Saxonibus eſt *Acciabattare un meſtiere*. Simile huic noſtrum *Affrettare* videas. Nam prae feſtinatione opera male confecta evadunt. Germanis eſt *Fertig*, ſignificans *Promtus*, *Expeditus*, *Agilis &c.* Eſt & *Fertigkeit Promtitudo*, nobis *Preſtezza*. Inde noſtrum *Fretta*.

Frollare. Teneram carnem, & coctu facilem efficere. Forſitan a *Friculare*, ait Menagius, *diminutivo verbi Fricare. Nam Fricando tenera efficitur caro*. A *Friculare* efformaretur *Friclare*, quod nunquam in *Frollare* immutatum fuerit. Meliora tradere poſſe non mihi tribuo. Attamen vide, an fieri potuerit, ut e *Ferulare* emerſerit *Frollare*. Nimirum qui coquinariae rei ſtudent, carnem tundunt ac verberant, ut molliorem faciant. A *Ferulâ*, *Ferulare*, detracto *E.* exit *Frulare*, quod nullo negotio in *Frolare* & *Frollare* tranſire potuit. E *Frollare* natum poſtea *Frollo*. Ita *Baculare* apud veteres occurrit. Supra vidimus *Brullo* ab *Experulare* enatum *Sbrollare*.

Fromba, *Frombola*: *Funda*. Ab ipſo *Funda*, *Frunda*, *Frumba*, *Frumbola* deducit Menagius *Frombola*. Nondum id mihi perſuaſit; uti neque Ferrarius, qui *a ſtridore lapidis excuſſi* nomen hoc inditum cenſuit *Fundae*. Nihil mihi commodi occurrit de origine vocis hujus. Tantummodo animadvertas velim quoddam vocabulum in Vitis Pontificum Ravennatum ſcriptis ab Agnello circiter Annum Chriſti DCCCXL. atque a me editis Tomo II. Rer. Italicarum. Deſcribit ille in Vita Damiani Archiepiſcopi proelium civile inter Ravennates actum, atque haec habet: *Alii mugitu Rumbulorum territi, per diverſa fugiebant loca*. Si quid video, *Rumbuli*, hoc eſt exigui *Rumbi*, ſive *Rhombi*, appellantur ab eo Saxa per Fundam projecta. Praepoſito *F.* ſonus accedit ad *Fromba*, *Frombola*. Nempe inde efformatum fuiſſet *Frombulare*, *Frombolare*, & *Fromba*.

Frotta. *Multitudo*, *Agmen*, *Coetus*. *Forſe da Fultus, cioè Denſus*, inquit Menagius. *Non a Fultus, ſed a Fullonibus*, ſubdit Ferrarius. Mihi neutrum Etymon ſatis veriſimile. Num *Frotta* pro *Flotta* Gallico nomine, adhibitum fuit, tranſlato ex unione rerum natantium ad uninionem hominum, aut animalium? Ita *Fleche* Galli Sagittam nuncupant, nos *Freccia* dicimus, Ve-

Veteres Tuſci facile *L. in R.* convertebant, uti Salviatus compluribus exemplis jamdiu oſtendit.

Frugare. *Praetentare* ligno aut ferro aliquid abditum. A *Ferio*, *Ferutum*, *Feruticare*, *Fruticare*, *Frucare*, profectam vocem opinatur Menagius: a *Fodicare* Octavius Ferrarius. Neutra ſententia arrideat. Num ergo a *Ferro Ferrucare* enatum, quum ſcilicet homines ferro immiſſo tentant, an oſtium, ſive arca ſine clavi aperiri poſſit? Alterum par verbum, praeter iſtud, Mutinenſes uſurpant, hoc eſt, *Fuſtigare*, aut e *Feſtuca* corrupto efformatum, aut (quod veri videtur ſimilius) a *Fuſte*, *Baculo*, quoties nimirum *Fuſte*, ſive *Virgulâ* abditum aliquid ſcrutantur.

Fruſtare. Vide Diſſertationem XXIII. *de Moribus Italicorum*.

Fucina. *Caminus*, locus, in quem ferrum, ut igneſcat, injicitur. A Vocabularii Cruſcani Auctoribus Latine redditur *Officina*. Vocem e veſtigio arripuit Menagius, ſine dubitatione ſcribens, *Fucina* efformatum ex *Officina*. Si quid video, utrobique erratum fuit. Neque enim *Officina* unquam adhibitum fuit ad exprimendum locum, in quo Fabri ferrum igneſcere cogunt. *Officina* deſcendiſſe creditur ex *Opificinâ*, & omnium eſt Artificum. Nos nunc *Bottega* appellamus. Si *Officinae* nil rei eſt cum *Camino* Fabrorum: ergo neque *Fucina* emerſiſſe inde potuit. At unde *Fucina?* A *Focus* veriſimile eſt efformatum fuiſſe *Focina*, & denique *Fucina*. Ita e *Coquo*, vel *Coquus* manavit *Coquina*, *Cucina*. Aut e *Fundo*, *Fundis*, *Fuſum*, Latinorum verbo, ſignificante *Liquefacere metalla*, Majores noſtri vocem hanc traxere ad deſignandum locum, ubi metalla funduntur. Quippe Lombardis non *Fucina*, ſed *Fuſina* dicitur locus ille. Notum eſt *Fuſores* a Latinis appellatos fuiſſe, qui e metallo opera fundebant. Inde *Ars Fuſoria*, *Vaſa Fuſoria*, *Fuſura*, *Fuſilis*, &c. Eligat prudens Lector, quod propius vero ſibi videatur.

G

Gabbare. *Decipere*. *Fallere*. A *Capere* ſuſpicatur Menagius deductam hanc vocem, ubi ſignificat *Decipere*. Et ſane veri ſimilis videtur ejuſmodi Etymologia, quam invectam ſuſpicari licet a tendentibus laqueos ad capiendas aves & feras. *Cappio* nobis appellatur *Nodus laxus:* quod nomen a *Capiendo* deſumtum, quum iis Nodis illaquearentur volucres & ferae. A *Cappio Cappiare*, quod in *Gabbare* leniter pronuntiatum evaſiſſe potuit. Attamen, quum e *Capiare* potius emerſiſſe putem noſtrum *Chiappare*, inquirendum adhuc eſt, an ex Arabico *Chabba*, *Decepit*, *Seduxit*, nos efformaverimus *Gabbare*. Eſt & illi Linguae *Chabbon*, *Deceptor*, *Seductor*, *Doloſus*, *Fraudulentus*. Mercatoribus Arabicis, multum olim commercii habentibus cum Italis, in uſu ſaepe fuerit vox iſta: quare eam facile inde Itali didicerint, ſuamque fecerint. Conſule Giggeum & Gollium, qui ſunt mihi teſtes in hac re.

Gagliardo. *Robuſtus*, *Fortis viribus*. Multa de origine vocabuli hujus Borellus, Du-Cangius, Voſſius, Ferrarius, & Menagius habent. Ego incertam adhuc puto. A *Gallus* certe deducenda mihi non cre-

creditur. Num a *Gaio*, ſignificante *Hilarem*, *Feſtivum?* Lombardi, Lucenſes, & alii dicunt *Gaiardo*. Et fortaſſis hoc primitivum nomen fuerit, quod Tuſci in *Gagliardo* immutarint. Carrocium Cremonenſium in Chronico Parmenſi, a me in Collectione Rer. Italicar. evulgato, appellatum fuiſſe traditur *Gajardus*. Quod ſi *Gagliardo* antiquiorem vocem velis, quum adjectiva deſinentia in Ardo e ſubſtantivo veniant, ut e *Malìa Maliardo*, e *Coda Codardo*, e *Bugìa Bugiardo:* erit fortè, qui ſuſpicetur, e *Galìa* (Triremis, ut vulgo creditur, Latinis) *Gagliardo* enaſci potuiſſe, voce nimirum adhibitâ ad ſignificandos Nautas, qui Triremem remis impellunt, ad quem laborem robuſtiſſimi virorum deligebantur, & deliguntur adhuc. Cur aliorum ſomniis & iſtud adjungere non liceat? Anno Chriſti MCCII. *facta fuit Societas Gagliardorum in Mediolano*, uti ſcribit Gualvaneus de la Flamma Cap. 235. Manipuli Florum, Tomo XI. Rer. Italicarum. Societas iſta, ut in praecedenti Cap. 233. ſcripſit, erat *quaedam Congeries Nobilium Juvenum*. Du-Cangius, quum in Concilio Turonenſi Anni MCCXXXI. reperiſſet Cap. 21. *Clericos Ribaldos, maxime qui Goliardi nuncupantur* (quae appellatio occurrit & in aliis ſubſequentis aetatis Scriptoribus) haec ſcribit: *Hinc Itali Gagliardo, noſtri Gaillard hauſerunt indubie*. Iſtud *indubie* vellem expunxiſſet vir doctiſſimus. Ante *Goliardos* Clericos erat Italicae Linguae *Galiardo*, ſeu *Gajardo*. Hanc vocem adhibebant olim, uti & nunc ad ſignificandum hominem *Robuſtum*. Quare nihil opus fuit noſtris mutuo accipere e Gallia *Goliardus*, ac immutare in *Gagliardo*. Vidiſti vocabulum *Galiardo*, Societati Mediolanenſi inditum, tempore praeceſſiſſe, hoc eſt annis viginti novem, vocem alteram *Goliardi* adhibitam in Turonenſi Synodo. Nemo autem putet vocabulum illud *Galiardo* tunc temporis ab Italis adhiberi coepiſſe. Adde, vocem *Goliardus* ſignificaſſe *Scurram* potius, ſeu *Joculatorem*, quàm hominem *Robuſtum*. Conſule Martene Tom. 4. pag. 727. Theſaur. Nov. Anecdotor. Repeto ego, incertam adhuc, aut ignotam adhuc eſſe iſtius vocabuli originem.

Gajo. *Hilaris*. *Alacer*, Caſtelvetrus noſter a Graeco Καλὸς: Aleander, & Menagius a Latino *Cajus*, ſeu *Gajus*, vocabulum hoc derivant, quod *Cajus* a *gaudio patrum* dictus fuerit. Addit Menagius, Latinum *Cajus* e Graeco Γαῖος, manante ab inuſitato Γάω, *Gaudio* proceſſiſſe. Quanquam non deſint, quae hiſce opponi poſſint, laudare tamen in praeſentia malo ejuſmodi Etymon. Sed ſimul moneo, prout jam animadvertit Leibnitius V. Cl. videri vocem *Gahun* (apud Otfridum vetuſtiſſimum Poëtam Germanum) ſignificare idem, quod nobis *Gajo:* ac propterea fieri poſſe, ut e Germania potius ad nos migrarit *Gaio*, & ad Gallos *Gay*, & ad Belgas *Gau*, quo & adhuc Saxones utuntur.

Galéa, aut *Galera*. *Triremis*, genus navigii. Mirum, quantum ſe torqueant in hujus vocabuli origine inveſtiganda Caſtelvetrus, Joſeph Scaliger, Voſſius, Menagius, Covaruvias, & alii. Nil certi quiſquam

ſquam protuliſſe mihi viſus eſt. [A] Arabica fortaſſe Lingua nomen hoc nobis dedit. Eadem enim habet *Chalaja* ſignificans *Navim Magnam*, unde *Galéa* efformari potuit. Habet & *Chalion Navis major, ducta nautarum impulſu & remigio*. Hinc noſtrum *Galeone*, oneraria Navis major, & Hiſpanicum *Galeon* hauſtum fuiſſe videtur. [B] In Actis Sancti Eraſmi Epiſcopi ad diem 2. Junii a Papebrochio editis mentio fit *de quodam Galliono Provincialium*, Anno Chriſti MCCC. Originem hanc certam appellarem, niſi aliqua dubitatio ſupereſſet, an Arabes ipſi a nobis eamdem vocem didiciſſe potuerint, quum bellica & nautica nomina facile de [C] una in alteram gentem migrent. Attamen Arabes & arte & tempore in nauticae & claſſium uſu, meridionalis Europae Populis praeivere poſt Graecos, atque Latinos. In novo Theſauro veterum Inſcriptionum, qui jam ſub praelo eſt, Inſcriptionem Ravennatem adferam, ad Secula Romana ſpectan- [D] tem, in qua occurrit PHALLÆVS GVBER. DE GALEAT. PIERIS. Haec una indicio eſſe poteſt, vetuſtiorem eſſe, quàm vulgo credatur, nomen *Galéa*.

Galoppo. *Galoppare*. Dicitur de equo moderate, ſeu gradatim currente. Salmaſius, cui ſubſcribit Menagius, [E] a Graeco Καλπᾶν, ſeu Καλπάζειν, quod *Currere* ſignificat, hanc vocem derivavit. Poterat Salmaſius laudare Budaeum hujus Etymologiae auctorem, Covaruviam, Monoſinium, & alios, qui antea id tradidere. Attamen ego facilem heic ad credendum me nequaquam praebebo, tum quod non eadem heic ſit literarum conditio, tum etiam quod ipſo Salmaſio teſte Καλπᾶν ſit *Trottare*, non *Galoppare*. Adde, praeter Italicum *Galoppare*, Gallis eſſe *Galop* & *Galoper*; Hiſpanis *Galope* & *Galopear*; Anglis *Gallop* & *to Gallop*; Germanis denique *Galop*. Tot Populi Graecae Linguae ignari quei fieri potuit, ut tanto conſenſu eamdem vocem, iiſdemque literis, converſam in ſuum ſermonem intulerint? Mihi veri videtur ſimilius, vel in Gallia, vel in Germania natum *Galoppo*, in reliqua Occidentis Regna penetraſſe.

Gangaro, *Ganghero* Florentinis. *Portarum cardo*. Ferrarius a *Canceres* (Italice *Gamberi*) vocem prodiiſſe opinatus eſt. *Quaſi Canceres, quod diſtorti ſint*. Utique diſtortum Etymon. Ecquando enim *Canceres* diſtorti? A Graeco Κάγχαλος, ideſt, *Canchalus*, vocabulum hoc derivat Menagius, Heſychium teſtem adferens. Verùm Heſychii aetas incerta eſt; multaque additamenta ad ejus Vocabularium a recentioribus facta fuere. Denique Heſychius ait, vocem hanc in uſu fuiſſe apud *Siculos*. Non ergo apud Graecos ea vox nata. Siculi autem Italica gens. Itaque Siculorum uſus indicare potius poſſet, importatum a Germanis fuiſſe vocabulum *Ganghero* in Italiam. Et revera Germanicae Linguae *Angel* ad Siculum *Canchalo* accedit. Germanicum *Angel* idem ſignificat quod Italicum *Ganghero*. Sed cur additum *C.* aut *G.* in principio vocis ejuſdem fuerit, me ignorare fateor.

Gara. *Contentio*, *Aemulatio*. Nulla dubitatio eſt, quin Italicum *Guerra*, a Teotiſco *Weerre* emerſerit, unde

unde etiam *War* Anglicum, & *Guerre* Gallicum. At inde etiam prodiiſſe *Gara*, ut Menagius cenſet, ſibi minime perſuadeat, qui diverſam literarum ſtructuram, diverſamque utriuſque vocabuli ſignificationem conſideret. Quare potius confugiendum eſt ad Arabicam Linguam, cui eſt *Gbara*, ſignificans *Invidere*, *Aemulari*, *Zelotypia laborare*, Giggeo & Gollio teſtibus. Inde Italicam vocem *Gara* deſcendiſſe opinari licet. Ab *Aurigare* hanc vocem Ferrarius infeliciſſime trahebat.

Garbo. *Gratia*, *Venuſtas*, *Elegantia*, *Concinnitas*. Ferrarius e *Garba* faſciculo ſpicarum; Gujetus e Graeco Γαῦρον, Etymon hujus vocis duxere. Nulla mihi dubitatio, quin ii ſomnia narrarint. Haereo contra ego in vocabuli hujus origine ſignanda. Galli vix eam agnoſcunt, Fureterio teſte, atque a nobis ſe didiciſſe putant. Contra Italis eſt familiaris, & inde aliae voces efformatae. Apud Anglos quoque multo in uſu eſt *Garb*. Baileyus Britannus Scriptor auctor eſt, e Saxonico antiquo *Gearpian* deſcendiſſe hanc vocem *Garb*. Hoc ſi ſtatuas, Itali quoque e gentibus Borealibus eam acceperint. Sed fieri etiam potuit, ut a nobis ad Anglos, alioſque Populos ipſa tranſmigrarit. Itaque expendendum Eruditis relinquo, num fieri potuerit, ut per metaphoram appellemus *Garbo elegantiam* hominum in ore, geſtibus, & colloquendo. *Vino Garbo* dicimus *Vinum probi ſaporis*, quod ſummopere placet, ſeque attemperat bibentium guſtui. Mutinenſes quoque ajunt: *Queſto mi aggarba*, ideſt *mi dà nell' umore*, *mi piace*. Num ergo e Vino translata vox fuit ad homines, eam gratiam in agendo praeferentes, quae omnibus placet? Unde verò prodierit *Vin Garbo*, ſi petis, fortaſſe dicam, e *Gauro* Campaniae monte prope Surrentum, in quo Vinum gignitur praecipuae bonitatis, atque ab antiquis effuſe commendatum. Vox iſta facile in *Garvo*, ac tandem in *Garbo* immutata fuerit. Conjecturis locus eſt, ubi res certa teneri nequit.

Garbuglio. *Confuſio*, *Tumultus*. Hinc *Ingarbugliare*, idem quod *Intricare*. Galli *Grabuge* dicebant; ſed apud illos jam antiquatum eſt, & Fureterio creditur e *Garbuglio* Italico derivatum. Cavere ſibi Menagius debuiſſet, ne ad riſum Lectores ſerios commoveret, dum ſcripſit intrepide: *Viene ſicuriſſimo da Turba*. Ne craſſiori quidem ſub aëre natus hoc credat. Neque laudabilior Ferrarii opinio, a *Capillis* confuſis, vocabuli hujus originem trahentis. Dicunt, ut aliquid dicant. Davum & ego heic me ſentio. Attamen Eruditi perpendant, num Lombardica Dialectus afferre aliquid lucis heic poſſit. Mutinenſibus *Buia* eſt *confuſio* & motus rixantium aut pugnantium. Ita *Garbuglio* (nobis *Garbuio* & *Ingarbuiar*) confuſionem rerum ſignificat. Num a Latino *Bullio*, conjuncto cum *Gar* Teutonico, ſignificante *Multum* & *Valde*, potuit efformari *Garbuglio*? Ita Metaphorice dicimus *il bollore di una riſſa*, *di una lite*, *d' una battaglia*. Angli quoque *Garboil*, & *to Boil Ebullire* dicunt. Niſi a nobis vocem iſtam acceperunt, videntur & illi e *Gar* Germanico & *Boil* efformaſſe hocce vocabulum, quaſi *Garboil* ſit *magna ebullitio*.

Ga-

Garontoli. Monoſinius apud Florentinam plebem reperit *Dar de' Garontoli*, pro *Infligere pugnos*. Et quamquam is fateatur, vocem hanc majoribus *incognitam* fuiſſe, attamen auctor eſt, eam proceſſiſſe e Graeco Γρόνθοι, idem ſignificante. *Ottimamente*, ſuum heic epiphonema addit Menagius. At quei, peto ego, tam erudita fuit ante centum annos Florentina Plebs, ut e Graeca Lingua vocem hanc acceperit, quam antiqui ignorarunt, & ne ipſi quidem Vocabularii Florentini Auctores recenſendam cenſuerunt? Somnia haec appellare liceat hominum, ubique Graeciam crepantium. Nova verba, novas phraſes, ac translationes & ipſe Populus quotidie procudit, quorum cauſſam & originem fruſtra interdum requiras. Mutinenſis quoque Popellus pro *Dare un pugno*, inquit, *Dare un Garofano*, quod flos quinque foliis (totidem quippe digitos habet utraque manus) conſtet. Inepta profectò Metaphora: cujus tamen memini, ut videas, quaſdam plebejas voces, ſeu populares loquendi formulas, non ut aurum, ſed ut plumbum eſſe accipiendas. Dubitare etiam licet, ne Monoſinius interpretatus fuerit *Pugni*, quod erat *Colpi di Baſtone*, fortaſſis ab Hiſpanico *Garrote*, ſive Gallico *Garrot*, unde traxerit Florentina Plebs ſuum *Garontoli*.

Garzuolo. Pars media ac tenerior in caeſpitibus lactucae, braſſicae, & quorumdam florum, ac herbarum comeſtibilium. A *Cauliculus* efformatam hanc vocem putavit Ferrarius. Sed repugnat literarum ſonus. Omnino autem abſona opinio Menagii, trahentis hanc vocem a *Turſus* Latino, ſeu Graeco *Thyrſus*, hoc pacto: *Turſolus*, *Ciurſolus*, *Ciurſolo*, *Giarſolo*, *Giarſuolò*, *Garzuolo*. Somnianti duntaxat excidere haec poſſunt. Praeterea *Thyrſus* a *Garzuolo* diverſam rem ſignificat. Interea perpendant Eruditi, num *Garzuolo* potuerit prodiiſſe ex diminutivo *Cardui*, ideſt *Carduolus*. Nobis in Lombardia degentibus *Carduus ſylveſtris* appellatur *Garzo*, *Sgarzo*, *Sgarzone*, uti infra adnotabo ad vocem *Scardaſſare*. Inde dicimus *Sgarzare il panno*, ideſt *ſylveſtribus carduis pannos pectere*. Similis eſt *il Garzuolo* in Roſis, Caryophillis, aliiſque floribus, exiguo *Carduo* ſativo, cui *Carcioffo*, ſeu *Articiocco* nomen dedimus. Ac proinde *Carduolus*, *Garzuolo* ea pars florum atque herbarum fortaſſis appellata fuerit. Sed cur *Garzuolo* nuncupetur pars etiam ſubtilior Lini, & Cannabis purgata, atque in modicos manipulos a carminatoribus contracta, nondum conjecturâ ullâ aſſequi potui; niſi fortè inde nomen ſumſerit, quod ut *Garzuolo* in floribus & herbis pars delicatior, ſubtilior, & media eſt, ita & in Cannabe ac Lino ſit pars illa, de qua Plinius Lib. 19. Cap. 9. ait: *Improbatur cortici proximum, aut medullae. Laudatiſſimum eſt e medio, quae meſa dicitur*. Verùm haec adhuc dubia mihi ſunt ac tenebricoſa.

Gazza. *Pica avis*. Ab *Acaccia* Menagius contendit nomen hoc natum. Sed priùs oſtendendum ei erat, quis unquam veterum hoc nomine *Picam* donarit. Mihi creditur, proceſſiſſe vocem ex ipſa *Pica*, quàm *Picazza*, *Pigazza*, Majores noſtri nuncupare coeperint,

rint, & abjecto ſubinde *Pi*, tandem *Gazza* dixerint. Ita *Gozzo* ex *Gorgozzo* efformatum fuit, ut infra dicam, & *Fondo* pro *Profondo*. *Picum* quoque avem Tuſci olim *Piculum* diminutive appellarunt, unde emerſit *Picchio*. At Mutinenſes eamdem volucrem dicunt *Pigozze*. Hiſpanica verò Lingua, quae *Picam* appellat *Pigaza*, Etymon iſtud confirmat.

Geloſia delle fineſtre. *Tranſenna*, ſive Cancelli lignei, feneſtris appoſiti, per quos aſpicimus alios, nec aſpicimur. Inditum hoc nomen a *Geloſia* Italico, ſignificante *Zelotypiam*. Hac enim arte Zelotypi ſubtrahere publico aſpectui didicerunt mulierum, ſuarumque uxorum intuitum, neque tamen eis feneſtrarum uſum, & commodum eripiunt. *Geloſia* verò ita dicta a *Zelo*, *Zeloſus*, *Geloſo*, *Geloſia*. Mutinenſes dicunt *Zelosìa*.

Ghetto. *Vicus Hebraeorum*. *Giudecca* olim appellatum hunc locum alibi animadverti. Suſpicari quiſquam poſſit, regioni illi nomen *Ghetto* inditum fuiſſe, quod eſſet *luogo Guitto*, ut Tuſci ajunt, ſeu *Ghitto*, uti Mutinenſes, ideſt *Locus Sordidus*, quales Judaeorum vici in multis Urbibus eſſe ſolent prae copiâ gentis, & anguſtiâ habitantium, ne dicam, incuriâ. Verùm mihi potiùs creditur vox Hebraicae originis, ſive Rabbino-Talmudicae. Quippe, Buxtorfio ſeniore teſte, Rabbini *Ghet* appellant *Divortium*, *Separationem*. Chaldaice *Guet* idem ſignificat. Itaque locus, quem Judaeis conſtituere olim quoque in Urbibus Principes Chriſtiani conſueverunt, nomen *Ghet* accepiſſe videtur, quod Locus ſeparatus a Chriſtifidelibus foret. *Vicus Judaeorum* olim Romae fuit. Ita & in aliis Civitatibus.

Ghiera. *Circulus*, ſeu *Faſcia* ex ferro ſeu alio metallo. Vocem *Vaginaria* confinxit Menagius, & inde *Ghiera* deduxit, literis quidem & ſignificatione repugnantibus. Pro *Ghiera* Mutinenſes dicunt *Verra*, ſive *Vera*. Videndum, an manaſſe potuerit a Latino *Varus*: nam *Varas Manus* Ovidius, *Vara Brachia* Martialis uſurparunt, ad ſignificandas manus & brachia curvata ad complexandum aliquid. Num *Ligula Vara* olim appellata, quae nunc nobis eſt *Verra*, & Tuſcis *Ghiera*? Sed ab aliis meliora exſpecto.

Ghirlanda. *Corona*, *Sertum*. Vocem hanc Caſtelvetrus noſter a *Gyrus* & *Gyrare* deducit. *Certiſſimam* etymologiam appellat hanc Menagius. Sed rem neuter attigit. E Septemtrionalibus Linguis verbum hoc Itali accepimus. Acceperunt & Britanni, apud quos eſt *Garland*, & Galli, qui *Garlande* olim, nunc *Guirlande* nuncupant *Sertum*, vel *Coronam*. A *Gyrus* deduci non poſſe, ſatis prodit addita ſyllaba *Land*. Bollandiani Patres in Notis ad Vitam Sanctae Franciſcae Romanae die IX. Martii, putarunt, Lombardicam hanc, ut illi ajunt, vocem efformatam fuiſſe e Germanico *Wiren*, *Rotare*, vel *Wil*, *Rota*, & *Rande*, *Limbus*. Priorem ſententiam praefero.

Giallo. *Flavus*, *Croceus*. Salmaſio trahenti hanc vocem a Latino *Galbus*; *Galbinus color*, ſubſcribit Menagius. Sed vide, an potius ſubſcribendum ſit Scaligero ſeniori, e Germanico vocabulo *Gheel*, noſtrum *Giallo* derivanti, quum eadem utrique voci ſit ſignificatio.

Gal-

Galbus nihil aliud eſt, quàm *Glaucus*, non idem fortaſſe cum *Flavo*, ſed *Caeruleus* dilutus, & in viridem inclinans. An Germani Latinae Linguae nomen *Galbus* (paucis in Italia notum, aut uſurpatum) converterint in *Gbel*, ut idem Menagius arbitratur, incertum eſt. Contra *Gbeel*, ſeu *Gbel* vocabulum Germanicae Linguae antiquiſſimum atque proprium creditur, ita ut ab eis accepiſſe facile potuerint Itali ſuum *Giallo*, Galli ſuum *Jaulne*, ſuum *Yellow Britanni*, ſuum *Yald* Hiſpani. In haec omnia Regna victrices Septentrionis gentes tranſmigrarunt.

Giarra, *Giarro*, *Giara*. *Amphora*, *Poculum*. Ferrarius, & Menagius a Graeco Υάλος, ſignificante *Vitrum*, deſcendiſſe hanc vocem opinati ſunt. Literae repugnant, & latior quàm oporteat eſt *Vitri* ſignificatio. Heic ergo Lectorem monere duntaxat poſſum, ab Arabico Populo *Giarraton* appellari *Hydriam*, ſeu *Vas figlinum ad potandam aquam*. Giggeo quoque teſte apud Arabes *Al-Giarro*, nobis *Il Giarro*, *Hydriam teſtaceam* ſignificat.

Giavellotto. Teli bellici, ſive Jaculi ſpecies. Gallis *Javelot*. Menagius derivat a *Capus*, *Capulus*, *Capellus*, *Capellottus*, *Gapellottus*, *Gavellottus*, *Gavellotto*, *Giavellotto*. Quid rei habeat *Capus* & *Capulus* Latinorum cum Pilis, Jaculis, ac Telis, libenter a Menagio didiciſſem. Tota haec tela in ejus uno cerebro fabricata. Propius, ut opinor, ad verum accedet, qui putet, non aliunde natum *Giavellotto*, niſi a *Clavus*, *Clavellus*, & *Clavellottus*. Scilicet Jacula hoc nomine donata, quae longam & acutam cuſpidem praeferebant, qualis eſt in *Clavis*, ac diverſa propterea erant ab aliis telis, quibus in cuſpide fuerunt duae alae retortae. Latinum *Cla* nos Lombardi in *Cia* convertimus. Inde *Ciavellotto*, quod Tuſci dixere *Giavellotto*. Non aſſentitur Menagius Ferrario deducenti *Giavarina*, alteram armorum ſpeciem a *Clava*. Iſtam *Chiaverina* appellarunt Tuſci. Sed fortaſſe Ferrarius rem tetigit.

Giorno. *Dies*. Clariſs. Marchio Scipio Maffejus Lib. XI. pag. 313. Veron. Illuſtrat. nos docet, Latinorum Plebi in uſu fuiſſe *Jornus*, cultioribus verò Latinis *Dies*. Sed nullum exemplum adeo antiquae vocis is protulit, & proferre, ut puto, non poterit. Suſpicatur ille, ab *Hornus* ſignificante *quod eſt hujus anni*, derivatum ſuum *Jornus*. At alterum ab altero nimis diſtat. Achariſio Italo, qui primus hoc vidit, Salmaſio, & Menagio ſubſcribendum eſt, qui jamdiu animadverterunt, *Jorno* & *Giorno* enatum ex tempus *Diurnum* Latinorum. Juvenalis Satyr. *6*.

---- *Longi relegit tranſverſa diurni*.

Ita *Mattino* prodiit e *Matutino* tempore, & *Verno* ex *Hyberno* tempore.

Gioſtra. Ludus Militaris. Vide Diſſertationem XXIX. *de Spectaculis*.

Gire. *Ire*. Neglexit hanc vocem, a Poëtis uſurpatam, Menagius. Ab ipſo *Ire* profecta videtur. Sed quâ ratione *G.* ei praefixum? Animadverte, an potius prodierit a Germanico *Geben*, ſignificante *Proficiſci*, *Ire*. Frater Jacoponus Tudertinus in Rhythmis circiter Annum Chriſti MCCXCVIII. compoſitis, multâ licentiâ utitur hoc verbo variis temporibus.

Goſſo.

Goffo. *Inexpertus*, *Ineptus*. Salmaſius in Notis ad Hiſtoriam Auguſtam contendit, *a Cuſa veſte ſpiſſa & villoſa* proceſſiſſe *Guſum* & *Goſum*. Adſtipulatur Menagius, ſcribens: *Viene da Guſus, ſignificante Groſſolano*. Ex poſſibilium, non ex veriſimilium coetu deſumta haec origo. Non immeritò quiſquam ſuſpicari poſſit, prodiiſſe vocem iſtam ex Italico *Guſo*, ſignificante *Bubonem* Latinorum. Nomen hoc Tuſci in *Goffo* facilè immutaſſe potuerint: nam Bubonem *Barbagianni* nos Lombardi appellamus, Tuſci *Guſo*. Et reverà *Ineptum* hominem dicimus etiam: *Egli è un Barbagianni*. Plura nomina e beſtiis & avibus mutuati ſumus in aliorum contemtum, ut jam monui ad vocem *Briccone*. Attamen legitimam originem vocabuli *Goffo* indicaſſe mihi creditur Monoſinius, qui e Κωφὸς Graecorum, noſtrum *Goffo* derivavit. Nam a Graecis ea vox interdum uſurpata fuit ad ſignificandum *Fatuum* hominem, *Stolidum*, *Hebetem*. Vides ipſiſſimam ſignificationem, & ferme eumdem Literarum ſonum. Nullo negotio *Coſo* in *Goffo* pertranſiit. Menagius qui opportune & importune apud Graecos Italicae Linguae vocabula expiſcatur, quamquam hoc noſſet, parvi fecit, ut e nubibus aliam originem ad nos adveheret. Denique addo, etiam apud Arabes aliquid ſimile reperiri; nam & iis *Goflon* eſt *experientiâ & uſu carens homo*: & *Gofolon Incogitantia*, *Hallucinatio*, *Socordia*.

Gomona, ſeu *Gomena*. *Funis nauticus*, *Rudens*. Menagium audi: *Forſe da Gemina*, *pro Gemina Corda*, *perchè que' Canapi ſono più groſſi de gli altri*. Gerrae. Vocem hanc Arabum A Linguae nos debere cenſuerunt antea Viri docti. Arabum Populo nimirum eſt *Al-Gommalo*, *Camelus Navis*, ideſt funis, a quo anchorae pendent, ſeu *Funis craſſior*, vel *Rudens*. Inde nos *Gomena*, Hiſpani *Gumena* accepiſſe videmur. Giggeus rem animadvertit, eamque Bochartus confirmavit.

B *Gondola*. Naviculae genus apud Venetos. A *Gondus* derivato e Κόνδυ Graeco, ſignificante exiguum *Scyphum*, ejus originem trahebat Menagius. A *Contus* parum feliciter Ferrarius. Fortaſſis adhuc incomperta eſt nativitas nominis hujus. Id tantummodo animadvertas velim, a Germanis quoque *Gundel* C appellari *Naviculam*, Cramero teſte. An illi a Venetis acceperint, dic mihi, ſi potis es.

Gonna. Veſtis plerumque muliebris ſpecies. *Cyclas*, *Tunica*. Hebraicae originis hoc vocabulum cenſuit Belgicus Varro Voſſius. Ego Menagio arbitranti, e Germanicâ Linguâ deſcendiſſe, lubentius aſſen- D tior, niſi vox ipſa ſit Celtici idiomatis, uti Boxhornius in Gloſſario ſuo memoriae prodidit, *Gwn* referens inter Celtici ſermonis reliquias.

Gorgia. *Guttur*. Antiquata vox, & nobis tantùm in uſu, quum dicimus *la Gorgia Fiorentina*, ad ſignificandum Florentinum Populum, E quaſi gutture pronuntiare quaſdam literas ſeu voces. Fruſtra e *Gula* Ferrarius hanc vocem deduxit. Et nihil erat, cur Menagius ſuſpicaretur, profectam illam fuiſſe e *Guttur*, aut ex *Gorus*, vel ex *Gurgum*. Sine dubitatione *Gorga*, & *Gorgia* Italicae voces, uti & Gallicum adhuc uſitatum *Gorge*, veniunt a *Gurges* Latino, quo nomine metaphorice

rice

rice uſurpato deſignata eſt *Gula*. Neque enim aliud eſt *Ingurgitare* Latinum, niſi mittere in *Gurgitem*, ideſt in *Gulam*. In Gloſſis antiquiſſimis Rhabani Mauri *Reuma* dicitur eſſe *Revelatio Gurgitis*. Sed quid hoc? Nihil aliud mihi creditur, quàm *Rebellatio Gutturis*. Dicimus & *Fare una Gorga*, ad ſignificandos Muſicos vocem criſpantes. Vide ſubſequens *Gozzo*.

Gozzo. *Ingluvies*, *Gurgulio*, Sacculus ſub gutture, in quem aves cibum adducunt. Mutinenſibus eſt *Goſſo*. Audi Menagium. A *Faux*, *Faucis*, *Fauce*, *Faucium*, *Focium*, *Vocium*, *Uocium*, *Guocium*, *Gozzo*. Addit: *Aut potius e Jugulus*, *Juguli*, *Jugulium*, *Gulium*, *Gulicium*, *Gucium*, *Gocium*, *Gozzo*. Brevius poterat deducere e *Gula*. Atque ita vir doctus in cerebro ſuo pro lubito verſabat vocabulorum origines. Sed tantam licentiam nemo ferat. Tu interea vide, an ſcopum felicius attigerim. Uti in *Gorgia* nuper animadverti, *Guttur* ab antiquis appellatum metaphorice fuit *Gurges*, & inde *Ingurgitare*. E *Gurges* efformatum fuit *Gurgutium*, ſive e *Gorgo Gorgozzo*; & detracto *Gor*, reliquum fuit *Gozzo* pro *Gula*, & pro Avium *Ingluvie*. Et ne dubites de ejuſmodi Etymo, memineris etiam Florentinis eſſe *Gargozza*, & *Gorgozzúle*, idem ſignificantia, ſcilicet *Guttur*, & *Ingluviem*. Veneta verò Dialectus familiare habet *Gargozzo* pro *Gutture*. Neque omiſſum volo, fuiſſe quoque Latinis *Gurguſtium*, Feſto teſte, ſignificans *genus habitationis anguſtum*, *a Gurgulione verme ſic dictum*. Atqui *Gurgulio* ex *Gurgite*, ſive *Gutture* nomen ſumſiſſe creditur, ita ut ipſum *Gurguſtium* e *Gurges* efformatum videatur. Fortaſſis etiam per eam vocem noſtrum *Gozzo* ſignificatum fuit, quanquam per metaphoram translatum fuerit ad ſignificandam anguſtiam, quemadmodum & nos nunc dicimus *un Guſcio di caſa*. Atque heic neſcio, num Galli perpenderint, an vox ſua *Gargotte*, qua ſignificatur *vilis Taberna*, deſcendiſſe potuerit e Latinorum *Gurguſtio*, anguſto ſcilicet habitationis genere, quales Tabernae ſolent eſſe. Nam & *Gur* in *Gar* immutatum vidimus in *Gargozza*. Immo animadverte, inſectum tritico infeſtum, quod Latine dicitur *Gurgulio* & *Curculio*, a Graecis appellari Γαργαρεὼν, *Gargareon*. Varrone ac Servio teſtibus, hoc ei nomen inditum, eo quod *nihil paene aliud ſit quàm Guttur*. Neque aliunde venit *Gargariſmo*, *Gargarizzare*, niſi e Graeco Γαργαρίζειν, ſignificante *Abluere Guttur aquâ*, ſeu alia potione. Ex eodem fonte manaſſe puto vocabulum *Gargattone*, amplum *Guttur* ſignificans, quod nobis in uſu eſt, aliiſque Lombardis.

Gozzoviglia, *Far Gozzoviglia*. *Genio indulgere*, ſive *Convivari cum amicis* nocturno tempore. *Commeſſatio*, *Compotatio* nocturna. Eſt vocabulum Florentinorum. *Forſe da Gozzo*, inquit Menagius. Immo ſine dubitatione, addo ego. Subdit ille: *Gozzo*, *Gozzovum*, *Gozzovi*, *Gozzovilium*, *Gozzovilia*, *Gozzoviglia*. Ratio ſane per quam commoda fabricandi quaſcumque volumus ſcalas. Audi & Ferrarium, Etymon hoc nobis exhibentem: *Gaudium*, inquit, *Godium*, *Gozzo*, *Gozzovium*, *Gozzovilium*. Veram originem vocis *Gozzo* me nuper in-

di-

dicaſſe mihi perſuadeo. Quare ineptia haec omnia. Opinor ergo, non aliud eſſe Florentinum *Gozzoviglia*, niſi compoſitum e *Gozzo*, *Gola*, & *Viglia*, ideſt *Vigilia*. Nam etſi Latinum *Vigilia* convertimus in *Veglia*, & *Vigilare*, in *Vegliare*, veteres tamen *Viglia* dixerunt, & adhuc apud ruſticos Mutinenſes ac Regienſes *Viglia* appellatur *Vigilia* dierum feſtorum. Condiebantur autem majorum noſtrorum familiares Vigiliae, ſive *le Veglie*, confabulationibus, ludis, ac jocis. At quum accedat ad Vigilias commeſſatio & compotatio, tunc illae appellatae mihi creduntur *Gozzoviglie*, quaſi *Veglie della Gola*, *Veglie Goloſe*.

Graffio. *Harpago*. *Graffare*. *Arripere*. Vide Diſſertationem XXVI. *de Militia*.

Gramo. *Moeſtus*, *Miſer*, *Infelix*. Hinc *Gramaglia*, *Pulla* ſeu *lugubris veſtis*. Caſtelvetrus noſter, a quo minime heic diſcedunt Ferrarius & Menagius, a *Gramiae* Latino, ſignificante *Lacrymas conglutinatas*, deduxit hanc vocem, quaſi *Gramioſus* ſit *Lacrymans* & *Moeſtus*. Robertus Stephanus in Lexico eandem ſententiam amplexus eſt. Verùm nihil aliud Latinis fuere *Gramiae*, niſi *Oculorum pituita*, Nonio & Feſto hoc idem teſtantibus, cui morbo tam felix quam infelix obnoxius eſt. Itaque veri ſimilius, ne dicam certum, videtur, ex Teutonico *Graemen* ſeu *Gramen*, quod Italice ſonat *Rammaricarſi*, *Corrucciarſi*, ſeu *Moerere* aut *Iraſci*, deſcendiſſe vocabulum *Gramo*. Hickeſius quoque idem cenſuit, quum in Linguis Borealibus *Gram* ſonet *Iratus*, *Moleſtus*, *Perturbatus*, quales *Miſeri* eſſe ſolent.

A *Granata*. *Mazzo di ſcope, col quale ſi ſpazza*. Ita vocem definiunt Florentini Vocabularii Scriptores. Latini *Scopas* appellant. *Granate* (hoc eſt, ramuſculi *granis* ſive ſeminibus ſuis inſtructi) *per lo più ſi tagliano le ſcope*, ſubdit Menagius, originem vocis ſe indicaſſe ratione iſtâ ſibi perſuadens. Nos plan-
B tam ſativam in hortis, ſpecioſi aſpectus, & ad hominis ſtaturam interdum ſeſe extollentem vulgari ſermone *Granata*, ſeu *Granada* dicimus. Tantae interdum proceritatis eſt, ac tot ramulis conſtat, ut una ſiccata ad verrendas ruſticanas areas ſufficiat. Atque iis ſane ruſtici utuntur in ipſis areis mun-
C dandis. Quae a Gaſpare Bauhino appellatur *Linaria Scoparia*, ſeu *Belvedere* in Tuſcia, ſive *Chenopodium Lini folio villoſo* apud Tournefortium, fortaſſis hanc nobis indicat plantam. Num *Granatenſi* ex Urbe planta haec ad nos advecta, nomen inde accepit? Rem indicaſſe contentus, nihil affirmo.

D *Grappare*. Idem atque *Graffare*. *Arripere*. Vide Diſſertationem XXVI. *de Militia*.

Grappolo. *Racemus uvae*. Verba Menagii ſunt: *Fortaſſis ab ipſo Racemo*. *Racemus*, *Racepus*, *Rapus*, *Grapus &c.* Ludat ac hariolетur, ut vult, vir doctus, fidem ſane a nobis non impetrabit. Quemadmo-
E dum Itali *Grappo*, *Graſpe*, *Raſpo*, & *Grappolo* dicunt, ita Gallis & Anglis *Grape* in uſu eſt. A *Traube* Germanico, niſi forcipes adhibeas, non trahas. Dum propior origo ſe offerat, ſuſpicari quis poſſit antiquiſſimam hanc eſſe vocem Italicam aut Gallicam, quae ab una in alteram gentem illapſa fuerit. Idem dicas de *Graſpo*. Si quid vetu-

vetuſtiſſimarum vocum reliquiarum tenemus, id praecipue de iis factum, quae ad Agriculturam pertinent.

Grattare. *Scabere*, *Scalpere*, *unguibus Radere*. A Latino-Barbaro *Cratare*, quod a *Rado* efformatum fuit, deſcendit, ſi Menagium audimus. Ferrarius ab *Afferere*, ignoto verbo illud derivat. Utique *Cratare in Burgundionum* (Du-Cangius ait *Friſionum*) Legibus occurrit, idemque eſt cum Italico *Grattare*. Sed vox iſta nihil aliud eſt, niſi Germanicum *Kratzen*, unde etiam Galli traxere ſuum *Grater*, Angli ſuum *Grate*, nos verò *Grattare*.

Greppa, *Greppo*. *Rupes praerupta*, non verò *Dumetum*. A Graeco Κρηπὶς, ſive a Latino *Crepido*, derivabat hanc vocem Guietus. Sed nihil rei eſt Graecae aut Latinae voci cum Italica. Videndum, an ita praerupta loca barbaricis temporibus appellata fuerint, quod *Gryphorum*, ſive *Griporum* habitacula crederentur. Mutinenſes ea loca *Grippe*, & *Grippole* nuncupant.

Greppia. *Praeſepe*. Vocabulum hoc eâ tantùm de cauſsâ innuo, ut Lector agnoſcat, quouſque proceſſerit confidentia Menagii, viri alioquin doctiſſimi. Veram vocis originem indicarat Ferrarius, nempe Germanicum *Krippe*, quod ipſiſſimum eſt Italico *Greppia*, paucis immutatis. Menagius alteram profert, non dubitantis, ſed ſtatuentis facie in hunc modum *Praeſepe*, *Praeſepia*, *Creſepia*, *Greſepia*, *Grepia*, *Greppia*. Quid inter ejuſmodi Etymologias & Somnia interſit, percontari liceat.

Gridare. *Clamare*, *Exclamare*. A Graeco Κρίζω hanc vocem Nicotius trahebat. Verùm non *Clamare*, ſed *Stridere* Graecis eſt Κρίζειν. Omnium primus Varchius, tum Joſeph Scaliger, Covaruvias, Gerardus Johannes Voſſius, ac alii unanimes, ſcripſere, Latinum *Quiritare* converſum in Italicum *Gridare*, Hiſpanicum *Gritar*, *Crier* Gallicum, & Belgicum *Kriiten*. Quam ſententiam Menagius ambabus manibus eſt amplexus. Neque veri ſimilitudine caret. De hac origine tamen fateor me vehementer, immo nimium dubitare. Nihil aliud, Varrone teſte, *Quiritare* fuit, niſi *Quiritium fidem clamando implorare*. Hoc ergo verbum Romanae tantùm Urbi in uſu fuit, ac tum ſolùm, quum quis auxilium Populi Romani magnis vocibus invocabat: quod in controverſiis praecipuè civilibus exclamationis genus fuit. Extra Urbis pomoeria ignotum, inſuetum *Quiritare*. Id uſque adeo verum eſt, ut Ruſtici ipſius Romani agri, quum exclamarent, non *Quiritare* ſed *Jubilare* dicerentur. Teſtem rei Varronem eundem habemus. Non ergo credendum, tanto ſucceſſu propagatum fuiſſe *Quiritare* per univerſam Italiam, Galliam, Hiſpaniam, Belgium, ac alias regiones, ut quaſi familiare vocabulum in *Gridare*, *Crier*, *Gritar*, *Kriiten*, ii Populi ſenſim immutarint. Non erat, inquam, alibi quàm Romae uſus hujus vocis, & is etiam ad paucos caſus, anguſtamque ſignificationem conſtrictus: quod inſuper patere cuicumque poſſit, conſideranti, apud tot Scriptores Romae ipſius dominantis, ac deinde apud reliquos Latinos diverſarum gentium, ac ſubſequentium Seculorum, occurrere nunquam illud *Quiritare*, ſed quidem *Clamare*, *Clamitare*, *Inclamare*,

mare , *Exclamare* , *Vociferare* , & horum ſimilia. Uſi fuiſſent , & ſaepe, ſi Latinum verbum, & notum , & uſitatum ubique fuiſſet ; quod ante ſtatuendum eſt illis , qui inde natum arbitrantur *Gridare*, *Crier &c.* Itaque veri mihi videtur ſimilius , a *Schreyen* Germanico petendam eſſe originem Italici *Gridare*, Gallici *Crier &c.* Idem enim Germanis ſignificat atque aliis gentibus . Galli pro terminatione ſuae Linguae primo effformarunt *Scrier*, tum *Crier*, uti & Angli ſuum *to Cry*. Itali verò pro more ſuo confecerunt primo *Scriare*, tum *Sgriare*, *Sgridare* (quod poſtremum verbum adhuc in uſu eſt , & ſignificat *Objurgare*) ac denique *Gridare*. Idem de Hiſpanis & Belgis excogitandum. Praeterea addo , Germanis etiam eſſe *Kryten*, ideſt *Plorare* , & Gothicae Linguae eſſe *Greitan*, *Flere*: Hickeſium verò opinari , inde hauſtum fuiſſe noſtrum *Gridare*. Ad ejus ſententiam accederem , niſi me deterreret diſcrimen, quod inter *Plorare* & *Clamare* nemo non videt. Attamen ſaepe *Plorantibus* contingere ſolet , ut ploratibus *clamores* intermiſceant,

Grimo. *Rugoſus* , uti interpretantur Auctores Vocabularii Cruſcani . Erythreus a *Rimis*: Ferrarius a *Crinitia* Etymon hoc deduxere. Uti Menagius recte monuit, *aliae origines vocis hujus quaerendae ſunt* . Quum dicimus *Vecchia grima* , ſi ſignificaretur *una Vecchia arrabiata*, *Rabbioſa* , ex Theutonico *Grimm*, ſignificante *Iram*, *Rabiem*, fortaſſis enatum fuiſſet Italicum *Grimo* . Gallicum quoque *Grimace* perpendendum eſt , ſignificans *contortiones vultus* (*Smorfie* a Mutinenſibus appellantur), quae riſum , aut faſtidium creant . Cujus tamen vocis fons eſſe potuit ipſum Germanicum *Grimm* . Nam qui in iram ac furorem abripiuntur , ejuſmodi oris contortionibus obnoxii ſunt. Inde *Grimoaldus* , *Irae potens* . Quare videndum ſupereſt , num revera Italicum *Grimo* ſignificet *Rugoſum* , uti vulgo creditur.

Grinzo . *Corrugatus* , *Rugoſus* . Ejus compoſita *Grinzare* , *Aggrinzare* , *Grinza &c.* Italicae vocis vim fortaſſe Menagius non eſt aſſequutus , quum a *Ringere* Latino eamdem traxit. *Ringere* canum eſt, ut nuper dixi , quotieſcumque exertis dentibus in aliquem fremunt. Aliud eſt *Grinzo* & *Aggrinzare* , quo utimur ad deſignandam pellis corrugationem , & Rugas. At undenam haec Italicae Linguae vox ? Fortaſſis e Germania. Saxones olim , uti ſupra memini ad vocem *Digrignare* , dixere *Grinian*, hoc eſt *Corrugare labia*. Num ad ceteras Rugas propagata vox fuit ? Eidem quoque Germanicae Linguae fuit *Wrincl*, ſignificans *Grinzo*, *Rugoſus*: unde Anglicum *Wrinkle*. Aliquam affinitatem inter has voces & *Grinzo* fortaſſe ſentias. An inde proceſſiſſe potuerit vox noſtra, alii decernant.

Gruccia . *Sub axillare fulcrum* , quo claudicantes utuntur , ad inſtar Tau , ſeu furculae ligneae confectum. Senenſes aliique Italiae Populi *Croccia* , *Crocciola* appellant. Auctor eſt Menagius, a *Crux*, *Crucis*, ſcilicet propter formam , hoc nomen prodiiſſe. Non diſſentio , quamquam Crucis aut nulla , aut exigua ſit ibi figura. Addo tamen inter antiquiſſimas Germaniae voces occurrere *Grucke*, & *Grukkel*, quae

A quae idem ſignificat; atque apud
Belgas, ceteroſque Teutones uſi-
tata eſt. Vox illa in Italicam Lin-
guam ex Germania effluxiſſe rectâ
videtur. Sunt & qui *le Cruccie* di-
cunt. Atque inde & Britanni di-
dicere *Crutch* & *Crutches*. Galli
nunc appellant *Potence*, *Bequille:*
at olim & ipſi *Croſſes* appellabant,
B & *Cruchias*. In Vita Sancti Ber-
nardi Poenitentis, ſcriptâ a Johan-
ne Monacho Bertiniano, & in Vi-
ta Beatae Zitae Lucenſis, occurrit
vox *Crucca*, uti Du-Cangius ani-
madvertit. Ita in Vita Sancti Pe-
tri Parentii, ſcriptâ Anno Chriſti
MCXCIX. & a Papebrochio editâ
ad diem 21. Maji, claudus *duas*
C *Crucias, aſcellis ſuppoſitas habebat*.
Crocciae nuncupantur in Vita San-
cti Raynerii Piſani, ſcriptâ circi-
ter Annum MCLX., & evulgatâ
in Actis Sanctorum ad diem 17
Junii. Adde & in Vita Beatae
Finae ad diem 12. Martii, ac in
Vita Sancti Arnulfi Epiſcopi Me-
tenſis, ab Anonymo Monacho apud
D Mabillonium exaratâ, claudum *cum
Crocis ſuis ad urnam Sancti Viri
ſe proſtraviſſe*. Nos Lombardi ful-
cra iſtiuſmodi appellamus *le Ferle;*
quo etiam nomine donantur *Clavi
ferrei* ejuſdem figurae. Inter mira-
cula Beati Simonis Tudertini, Or-
dinis Sancti Auguſtini, Bononiae
tumulati Anno Chriſti MCCC-
E XXII. claudus quidam *ire non po-
terat ſine Ferla*. Ita in Vita Beati
Jacobi Veneti, in Actis Sanctorum
ad diem 31. Maji, memorantur
*lignea fulcimenta, quae Ferlas vo-
cant*.

Gruppo, *Groppo*. *Nodus*. Si Mena-
gium audis, vocabulum iſtud quum
Dubium quid, ac *Difficultatem* ſi-
gnificat, e Graeco Γρῖφος deſcen-
dit. Quum verò *Complexum* rerum,
ex *Globus* hauſtum videtur. Sal-
maſium is unice laudat, Etymi
primi teſtem. Rem tetigit Mena-
gius. Nam revera ex Latinorum
Gryphus Itali efformarunt *Gruppo*,
Groppo. Sed Menagio commemo-
randus erat A. Gellius, qui Lib.
I. Cap. 2. *Gryphos diſſolvere* ſcrip-
ſit, hoc eſt *captionum Dialecticarum
laqueos*. Aenigmata quoque appel-
lata fuere *Griphi*, atque ita legen-
dum apud eumdem A. Gellium
Lib. 12. Cap. 6. Sed & apud Sui-
dam Aenigmata vocantur *Griphi*.
Metaphorice videlicet, nomine
translato ex rete piſcatorio, cui
nomen *Griphus*. Hanc vocem in
Gruppo & *Groppo* convertit Italica
Lingua, ad ſignificandum *Nodum*,
aut aliquid implexum & difficile,
quemadmodum ex *Gibbus* emerſit
Italicum *Gobbo*. PH. Graecorum
redditum Latine nonnunquam in-
venias per P. Neque ad *Globum*
confugiendum eſt, quum dicimus
un Gruppo di Figure. Eadem vox
ibi metaphorice adhibetur ad ſi-
gnificandum complexum rerum ſi-
mul unitarum. Simili ratione in-
terdum utitur voce *Laccio*. *Griſum*
& *Gripum* veteres dixerunt.

Guadagno. *Lucrum*. *Guadagnare*. *Lu-
crari*. A Graeco Κερδαίνειν traxit
Monoſinius. Guietus, & Ferrarius
a *Vas Vadis* deduxerunt, quaſi ef-
formatum fuerit *Vadanum*, ideſt
pretium Vadationis: quod inter ſom-
nia conjicias velim. Ab antiqua
Germanica voce *Winnen* Carolus
Cato Curtius derivandum *Guada-
gno* cenſuit. Arbitror & ego, ex
Septentrionalibus Populis in Ita-
liam, Galliam, Hiſpaniam, &
Britanniam deſcendiſſe vocabulum
iſtud. Nam Hickeſio teſte in Di-

ctionario veteris Islandicae Linguae *Gagn* apud Islandos ſignificabat *Utilitatem*. Gothica verò Lingua *Gageigan* appellabat *Lucrari*. Inde Anglicum *Gain*; & Francica *Gain* & *Gagner*; Hiſpanicum *Ganar*, quod & in Charta Aerae MXXVIII. apud Yepez occurrit; & noſtrum *Guadagno*. Germanica quoque Lingua ſervat adhuc *Gewinn*, quod accedit ad aliarum Linguarum voces. Quomodo illud *D.* in Italicum *Guadagno* ſe intruſerit, difficile intelligas.

Guado. *Iſatis* Graecorum. Herba ad tingendos pannos colore caeruleo adhibita. A Latinorum *Guaſtum* proceſſiſſe Menagio creditur, cujus mentio eſt apud Plinium Lib. 22. Cap. primo, prout emendavit Salmaſius in Solinum Cap. 22. non verò *Glaſtum*, ut habent editi. At Salmaſii licentiam in emendandis Codicibus nemo non novit. Quod mihi veri videtur ſimilius, a Teutonico *Weyd*, ſive *Waid*, uti Cramerus legit, Linguae illius voce, nos accepimus *Guado*. Neque e *Guaſtum* efformatum unquam fuiſſet noſtrum *Guado*, ſed quidem *Guaſto*. Gallis quoque eſt *Guede* & *Gueſde*, idem ſignificans, & ex eodem fonte derivatum.

Gualcire. Vide ſupra in hac ipſa Diſſertatione.

Guancia. *Gena*. Ferrarius & Menagius, quibus ſolemne erat, ubicumque poterant, Italicarum vocum originem in Latina, aut in Graeca Lingua expiſcari, ac inde adhibitis etiam chordis & machinis trahere: ille a Latino *Gena*, hic a Graeco Γνάθος, Italicum *Guancia* hauſere. Sed in Septentrione, non in Oriente, neque in Occidente, tum aliae multae voces, tum iſta ſane quaerenda erat. Ipſum *GU.* quod plerumque ex Germanico *W.* in Italiam venit, iis index ſufficiens eſſe poterat. Eſt ergo noſtrum *Guancia* Teutonicum purum *Wange*, vel *Wangen*, quod Italice expreſſum dat *Guancia*, unde efformavimus *Guanciale*, *Pulvinar*, & *Guanciata*, *Celaphus* &c.

Guardiae. *Excubiae*. Cuſtodes corporis. Si Eruditiſſimum Marchionem Maffejum in egregio Opere Veronae Illuſtratae Lib. XI. pag. 315. audimus, falluntur, qui ex Germanica Lingua vocem hanc arceſſunt. Nam inquit ille: *bel paſſo è in Plutarco, dal quale poſſiam conoſcere, tal voce eſſere ſtata in Roma fin da' tempi di Mario; narrandoſi da quell' Autore, come Mario s' era fatto un' accompagnamento di Servi aſtati, a' quali dava egli il nome di Vardie: così porta il teſto Greco*. En textum ipſum: Δορυφόρους ἔχων λογάδας ἐκ τῶν προσπεφοιτηκότων δούλων, οὓς Βαρδιαίους προσηγόρευεν: ideſt; *Circumſeptus delectis Servis, qui ſe contulerant ad eum, quos Bardiaeos appellabat*. Ii poſtea ad unum confoſſi a Cinna & Sertorio fuerunt. Antea quoque adnotarat hunc locum Voſſius in Etymologico Linguae Latinae ad vocabulum *Bardi*. Verùm Voſſio nunquam in mentem venit, inde poſſe deduci Italicum *Guardia*, & Gallicum *Garde*. Incertiſſimum quippe eſt, cur Servi illi appellati fuerint *Bardaei*. Non certe quod facerent excubias, ſive ut nunc dicimus *la Guardia*: nullum enim veſtigium vocis hujus apud Latinos. Salmaſius in Notis ad Pertinacem Capitolini, & Henricus

cus Stephanus in Lexico animadverterunt *Bardaeos* fuiſſe Illyricam gentem efferam, quae Italiam non ſemel populata eſt. Vatinius in Epiſt. ad Ciceronem Lib. V. 9. *Dicitur mihi tuus ſervus anagnoſtes fugitivus cum Vardaeis eſſe &c. Profectò tibi illum reperiam, niſi ſi in Dalmatiam aufugerit*. Plinio quoque Lib. 3. Cap. 22. memorantur *populatores quondam Italiae Vardaei*. Itaque non a *Guardia*, ſed aliâ ex cauſâ *Bardaei* & *Vardaei* appellati Mariani Servi, ideſt *Sgherri*. *Bardaici cuculli* inde nomen ſumſiſſe nuper laudato Salmaſio creduntur. Et ſicuti ſi quiſquam nunc opinaretur, ex Germanico *Bart*, ſeu *Barte*, *Securim* (nunc *Alabarda*) ſignificante, inditum fuiſſe nomen *Bardaeis*, quaſi *Alabardieri* fuerint, minime id nobis perſuaderet: ita neque ſubſcribendum eſt ſentienti, ex *Bardaeis* deſcendiſſe nomen *Guardia*, Satellites & Cuſtodes corporis ſignificans. Unde ergo *Guardia?* Poſt tot alios & ego ex Germanico *Warten* (apud antiquos Teutones *Wardan*) ſignificante *Intueri*, *Videre*, enatum reor. Inde noſtrum *Guardare*, Hiſpanis quoque familiare, & Gallicum *Garder*. Tranſlata vox ad militares excubias ſignificavit, & adhuc ſignificat *Cuſtodire*. Gallicae Linguae eſſe dicitur *vocabulum adverbiale* hoc *Gare*: qua nempe voce monentur viatores, ut a periculo ſibi caveant, dicendo *Gare le corps*, *Gare l' eau*. Haec Fureterius, qui & addit: *Ce mot ſelon Saumaiſe* (quo nomine Salmaſius deſignatur) *vient de Varare Latin &c.* Mira illi nobis narrant. Nihil aliud eſt Gallicum *Gare*, niſi *Garde*, ſeu *prens Garde*, hoc eſt Italicum *Guarda*. Nam & nos hoc dicimus, monituri gentem, ut evitet currum, equum, lignum &c. ſive cuſtodiat caput, crura, corpus ab imminenti periculo.

Guari. *Multum*. Bertetus a Graeco Ὀλίγος, *parvus*; Menagius a Latino *Avarius*; a *Valde* Ferrarius derivarunt. Quot ſententiae, tot ſomnia, quibus Lectores detinentur. Neque felicior opinio Petri Bembi Cardinalis, qui a Provincialium Lingua in Italiam migraſſe *Guari* arbitratur. Vox iſta nihil aliud mihi creditur, niſi *Gar* adverbium Germanorum, atque etiam in eorum Lingua primitivum atque uſitatiſſimum, quod *Multum* ſignificat. *Non ha Guari* idem nobis eſt, ac *Non ha Molto*. Atque inde ſuum *Guere* traxere Galli. Ad hanc vocem Fureterius ait: *Menage le deriva de l' Italien Guare, ou de l' Hebreu Gara, qui ſignifie Retrancher*. Habes heic Etymologiſtarum inconſtantiam; nam nuper Menagius deducebat hanc vocem ab *Avarius*. Habes etiam itinera huc & illuc ab iis ſuſcepta, ut verborum originem detegant, eo neglecto, quod unice erat ſuſcipiendum.

Guarnaca, *Guarnaccia*. Veſtis talaris genus, fortaſſe *Toga*, aut *Trabea*. Meurſius a Graecorum poſterioris aevi voce Γρανάτζα, hoc eſt *Granatza*, ſignificante veſtem ab Imperatoribus Graecis adhibitam, Italicum *Guarnaccia*, nunc obſoletum, traxit. Laudanda utique docti viri conjectura. Attamen additum volo, antiquis Latinis fuiſſe *Gounace*, quae vox & apud Graecos occurrit, ad ſignificandam veſtis ſpeciem. Varronis verba ſunt Lib. 4. de Legibus: *Gaunace, majus ſagum, & Amphimallon Graeca.*

Gua-

Guatare. *Attente Aſpicere*, *Intueri*. Uti ad vocem *Aguato* dixi, repeto, caeſpitaſſe in plana ſuperficie Ferrarium & Menagium, dum ille a *Viſitare*, hic a ſomniato verbo *Cattare* pro *Videre*, noſtrum *Guatare* derivatum ſibi finxerunt. A *Wacta*, *Gueta*, *Guetta*, *Guaita*, Germanica voce (nunc *Wache*) ſignificante *Excubias*, & homines ad ſpeculandum poſitos, an hoſtis adveniat, efformatum fuit vocabulum iſtud, atque e *Wactare*, *Guatare*, ideſt *Speculari*. Mutinenſes adhuc *Sguaitare* appellant, attente intueri occulta aliorum acta.

Guazzare, *Sguazzare*. Plures habet ſignificationes. *Per dibattere coſe liquide*, ait Menagius, *da Aquatiare*, ideſt a verbo, quod ipſe ſibi confinxit, & quod e propinquitate vocis facile credulis imponat. Subdit: *Per paſſare a Guazzo*, *a Vadum*. Sed haec omnia nauci facienda. Aliud eſt *Guado* & *Guadare*, quod revera e Latino *Vadum* emerſit, aliud *Guazzo*. Tam *Guazzare*, quàm *Guazzo*, ab uno vocabulo Germanicae Linguae *Waſſer*, *Aquam* ſignificante, aut *Watten*, hoc eſt *Flumen Trajicere*, originem trahunt. Repetendum ſemper eſt, Germanicum W. a nobis reddi per GV. Germani e *Waſſer* multas alias voces efformarunt, puta *Gewaſſer*, *Inondazione*, *Waſſern*, *Adacquare &c.* Propterea *Paſſare a Guazzo* ſignificat ſimpliciter *aquam pedibus trajicere* ſine ulla conſideratione Vadi. Mutinenſibus *Sguazzarone* eſt *Nimbus*. *Sguazzare*, *Genio indulgere*, ab anatum more deductum eſt, quarum voluptas major in aqua natare.

Guercio. *Strabo*, *Paetus*, *oculis diſtortis intuens*. Hoc ſenſu utuntur Florentini. Vide Linguarum vices. Mutinenſes, aliique Populi, *Strabonem Loſco* appellant, quum tamen *Luſcus* Latinis *Cocles*, ſive *unoculus* fuiſſe credatur. Rurſus verò *Guercio Monoculum* Mutinenſes dicunt, quum tamen Tuſcis *Strabonem* ſonet. A Latino *Verſus* deducebat Menagius *Guercio*: a *Verticius* ſomniato vocabulo Ferrarius. Sed perpendendum, an potius a Germanico *Welk*, quod *Flaccidum*, *Languens* ſignificat, ſubintelligendo *Oculis*, emergere potuerit. Qui mihi audaciâ carere conjecturam hanc ſuadet, eſt Johannes de Janua apud Du-Cangium ſcribens: *Paetus*, *ideſt Guelcus*, *Strabo aliquantulum*. Pro *Guelcio* poſtea Itali dixerint *Guercio*. Alibi monui, Linguam noſtram aliis in vocibus mutaſſe *L.* in *R.* & vice verſâ.

Guſo. *Bubo*. Vox eſt Tuſcorum. Mutinenſes appellant *Barbagianni*. Tam Ferrarius, quàm Menagius, quod repererint apud antiquos *villoſam veſtem* appellatam fuiſſe *Cuſam*, *Guſam*, inde ſibi perſuaſere, Buboni inditum fuiſſe nomen *Guſo*, *quod denſis circa roſtrum plumis inhorreſcat*. Numera & hoc inter ſomnia. Si Analogiam inter villoſas veſtes & avem inducere vis, nulla eſt avium, quam Bubonis non deceat nomen. Vide potius, an vox iſta ex antiqua Teutonum Lingua ad Tuſcos veniſſe potuerit. In Gloſſis Rhabani Mauri ab Eccardo editis Tom. 2. Hiſtor. Franc. Oriental. habemus *Bubonem* nuncupatum *Uſun*. Ita quoque in Gloſſis Theotiſcis ex Medicea Bibliotheca depromtis, & ab eodem Eccardo editis, occurrit *Bubo*, *Huvo*. Nos antiquorum *H.* per *CH.* pronuntiare interdum ſolemus, ut in *Mihi*,

Nihi-

Nihilum. *Huvo*, ſeu *Huſo* Teutonicum in *Guſo* olim apud Tuſcos pertranſiit. Apud Gallos in *Hybou*. *H.* pro *CH.*, vel *G. poſitum eſt more majorum*, inquit idem Eccardus ad vocem *Hiltu* pro *Giltu* in Appendice ad Tom. I. Hiſtor. Franc. Oriental. Ita *Campa*, nunc *Gamba*, olim *Hamma* Germanis fuit, *Hunni*, *Chunni*, *Haupt Caput*, *Horn Cornu &c.*

Guidare. *Praeire*, *Ducere*, *Dux eſſe*. *Forſitan a Vadari*, inquit Menagius, aut a *Dux Ducis*. Ferrarius aut a *Viator*, aut a *Viae Dux*, aut a *Viae index* traxit *Guidare*. Sed adhuc propiora vero quaerenda ſunt. Hiſpanica Lingua aliquid innuere videtur. Habet enim *Guiar*, quaſi *Viare*. Nam *V.* conſonans interdum in *GV.* converſum fuit. Verùm ne ſic quidem nobis ſatisfiat. Cur enim pro *Guiar* Itali interpoſito *D.* dixere *Guidare?* Illud *D.* nativum in hoc verbo mihi creditur, & abjectum ab Hiſpanis, uti in verbo *Fiarſe*, quod nobis eſt *Fidarſi*, & in *Creer*, nobis *Credere*, ut hujuſmodi alia praeteream. Quare Germanos Eruditos rogo, ut perpendant, num apud illos Italici iſtius verbi origo reperiri poſſit. Eſt ipſis *Weiden*, ſignificans *Paſcere*. Si oſtendi poſſet, Germanos olim adhibuiſſe hoc verbum pro *Ducere ad paſtum*, *ad paſcua*, uti olim *Minare* idem ſignificavit, cujus poſtea ſignificatio apud nos evaſit *Ducere*: haberemus fontem verbi *Guidare*; nam *Weiden* ad Italicam pronuntiationem deductum reapſe dat *Guidare*. Gallicae quoque & Anglicae Linguae eſt *Guider* & *Guidar*.

Guiſa. *Ritus*, *Modus*, *Ratio agendi*. Non a *Diviſa*, ut Caſtelvetrus eſt opinatus: Non a *Viſa*, ut Menagius ſuſpicabatur: Non a *Vice*, ut Ferrarius docuit; ſed certe, uti jamdiu animadverterunt Cluverius, & Carolus Curtius, a Germanico *Weiſe*, quod idem ſignificat, Italicum *Guiſa* manavit. Inde etiam accepere Galli, quibus eſt *Guiſe*; & a Gallis, aut a Saxonibus Britanni, qui eâdem ipſa voce utuntur. Petrus Bembus, tam bene de Italica Lingua meritus, vocabulum hoc, uti & alia multa, e Provincialium idiomate ad nos profectum arbitratus eſt. Verùm Linguis Septentrionalibus ſtudendum eſt, ut veros fontes complurium vocum ſuarum Lingua noſtra deprehendat. In Gloſſis Theotiſcis Rhabani Mauri *Ritus* Germanice redditur *Wiſa*, quod eſt ipſiſſimum noſtrum *Guiſa*.

Guizzare. *Motus piſcium per aquam*. Confidenter Ferrarius a Latino *Glutare*, licèt nimis diſtet, hanc vocem derivat. Et heic Germanica Lingua mihi creditur adeunda, cui eſt *Wiſchen*, vel *Witſchen*, Cramero teſte, *Guizzare* ſignificans. Germanicum *W.* in *GV.* ut ſaepe dixi, immutare Majores noſtri conſuevere. Et quamquam quaedam noſtrae voces per *GV.* incipientes, e Latio deſcendant, nos tamen Germanorum pronuntiationem videmur ſequuti, ut *Guaſtare*, non a Latino *Vaſto*, fonte hujus verbi, directe venit, ſed a Germanico *Waſt*. Quare Itali Teutonicum *Wiſchen* in *Guiſcare*, tum *Guizzare*, convertiſſe fortaſſe dicendi ſunt.

Guſcio. *Folliculus*, *Putamen*, *Teſta*. Et heic cerebrum ſuum torquent Ferrarius & Menagius. Hic a *Bucium*, aut ab *Excuſſium*; ille a

Cochli-

Cochlitium originem vocabuli hujus ſumunt. Neſcio an meliorem ego exhibiturus ſim. Sed quando hariolari illis licuit, heic & mihi liceat. Angli *Huſc* dicunt, quod nos *Guſcio* & *Huſche* Belgae. Vocabulum uterque Populus e Septemtrionalibus Linguis accepiſſe videtur. Nam & adhuc Germani *Hulſe*, parum diſſimili voce, pronuntiant, quod eſt *Putamen*. A vero minime abhorret, potuiſſe & nos inde haurire noſtrum *Guſcio*, immutata gravi Germanorum aſpiratione *H.* in *G.*, ut nuper dixi ad vocabulum *Guſo*. Galli quoque *Gouſſe* dicunt. Animadvertendum tamen, a Mutinenſibus, aliiſque, ut puto, Lombardis diſcrimen aliquod ſtatui inter *Guſcio*, & *Guſcia*. *Guſcia* dicimus nos Mutinenſes de inanimatis, uti ſunt Siliquae, ſive integumenta legiminum, nucum &c., quod & a Gallis *Gouſſe* appellatur. At *Guſcio* appellare ſolemus de animatis, cujuſmodi ſunt teſtae ovorum, limacum, cochlearum &c. Poſtremum hoc excogitandum eſt, an fortè efformatum fuerit e *Gurguſtio* Latinorum, ſignificante *genus habitationis anguſtum*, uti ſupra innui ad vocabulum *Gozzo*. Nos adhuc ad innuendam anguſtiam Cubiculi, aut Domus alicujus, per metaphoram utimur nomine *Guſcio*. Dicimus enim *un Guſcio di Camera*. Et facile *Gur* exciderit, uti excidit in *Gozzo*, quam vocem vide. Sunt Apuleji verba: *Ergo brevitatem Gurguſtioli noſtri ne ſpernas. Peto, ſis contentus lare parvulo.* Nos reddere poſſemus *la ſtrettezza del noſtro Guſcio*. Ita Sanctus Ambroſius in Libro de Bono Mortis, Cap. 2. *Anima*, inquit, *decedentis, ore emiſſa evolat, tanquam carcereo corporis hujus exuta Gurguſtio*: Italice diceres *dal Guſcio di queſto Corpo*.

I

A

IMbatterſi. Abbatterſi. Fortè pervenire. Ex verbo *Battere*, *Percutere*, & praepoſitionibus *Ad*, & *In*, efformata fuere haec vocabula. Sed qua ratione Italicum *Battere* (natum e Latinorum *Battuere*) tranſlatum fuerit ad ſignificandum *Incurrere in aliquem*, aut *in aliquid*, fortaſſe petis. Eâ ipsâ, repono, quâ Latini dixerunt *Offendere*, ſignificans *Laedere*, ſimulque *Invenire praeter opinionem*. Tranſlatio ergo deſumta videtur ab homine, qui, dum multi per viam tranſeunt, offendit aliquem, ſcilicet incurrit fortuito in illum, quem videre aut alloqui cupiebat. Propagata eſt phraſis ad quamlibet fortuitam rerum aut hominum inventionem. Vide etiam infra *Incappare*.

B

C

D

Imbiutare. Mutinenſes ajunt *Imbiudare*, ruſtici verò *Imbiedare*. Significat, vaccino ſtercore diluto aream lavare, ut in conſiſtente ſolo fruges terantur. Ejuſmodi quoque maceratione utuntur doliorum Artifices, vaſorum vinariorum aſſulas invicem veluti agglutinantes, atque gluten hoc *Bieda*, aut *Beda* appellant. Menagius a *Biuta* deducit, quod enatum putat ex Latino Barbaro *Bluttare*, ideſt Italice *Stacciare*. Sed quid rei, quaeſo, verbo *Imbiutare* ſignificanti *Conſpurcare*, *Illinere*, cum *Stacciare*, ſignificante *Cribrare farinam?* Eſt aliqua mihi ſuſpicio, Langobardicae,

E

cae, hoc eſt, Germanicae originis verbum eſſe. Inter Langobardicas Luitprandi Regis Leges Lib. V. Cap. 6. legitur: *Si caſam cujuſcumque Blutaverint, aut res eorum tulerint*. Ubi ea vox *Conſpurcare ſtercore* ſignificare: confluere ipſam vides in ſignificationem verbi *Imbiutare*. Putant aliqui, *Blutare* pro *Exſpoliare* ibi adhibitum; ſed quum ſubſequatur, *aut res eorum tulerint*, diverſa res primo verbo indicari videtur. Praeterea antiquiſſimum Germanicae Linguae eſt *Bluth*, *Bloth*, *Sanguis*. A ſimilitudine Sanguinis (quo calido ſi quidquam illinitur, cruſtam contrahit) efformatum fortaſſe fuit *Imbiutare*, quod areae ſuperficies illita vaccino ſtercore obdureſcit. Hiſce conjecturis ſit venia.

Imbroccare. *Scopum attingere*. Voce *Broccas*, ut in Diſſertatione XXVI. *de Militia* innui, veteres appellarunt *ſudes*, *palos*, *clavos ligneos*, & praecipue *ferreos* & *acutos*. Nos Mutinenſes adhuc retinemus nomen *Brocchette*, ut deſignemus minutos & exiguos clavos ferreos. Et quia in medio quorumdam clypeorum figebatur ſtilus ſeu cuſpis ferrea, ii propterea nuncupati *Brocchieri*. Ex ejuſmodi clypeis exponebatur unus, in quem collineabant, qui peritiae ſuae in ſagittando experimentum dare cupiebant. Nunc dicimus *tirare a ſegno*. Quicumque medium clypei, ſive tabulae in modum clypei expoſitae, percutiebat, ubi *Brocca* infixa erat, ceteris anteferebatur, & praemium reportabat. Hinc *Imbroccare*, ideſt ſagittâ percutere ſtipitem, ſive ſcopum attingere. *Broche* Gallica vox eſt, idem ſignificans.

A *Immantenente*. *Statim*, *Illico*. Efformatum videtur adverbium hoc ex *In*, & Gallico *Maintenant*. Taſſonius Mutinenſis in Notis MStis ad Vocabularium Cruſcanum haec habet: *Immantenente è detto da tenere in mano, e aver pronta la coſa, come coloro, che la tengono in mano*.

B *Impaccio*. *Impedimentum*. *Impacciare*, *Remorari*. An Galli ſuum *Empeſcher* inde traxerint, ipſi conſiderent. Spelmannus & Somnerus vocem illam a Latino *Impetere* acceſſunt, quod *in jus vocare* & *accuſare* apud Scriptores medii aevi ſignificavit. Videndum, num potius ad nos veniſſe potuerit e *Pice*, metaphorice adhibitâ. Nempe
C *Impiceare negotium* dictum fuerit, pro *impedimentum adferre negotio*. Martialis habet *Piceatus*. Nos etiam dicimus *Impiccio*, quod idem ſignificat atque *Impaccio*. Ex eodem quoque fonte emanaſſe potuit *Spacciare*, *Spacciarſi*, pro *Expedire*, *Solvere impedimenta*, quaſi
D ex *Expiceare*, & nos Mutinenſes dicimus *Spicciarſi*, *ſemet expedire*. Alteram originem accipe. Hoc eſt, e *Pactio*, *Pactionis* deſcendiſſe potuit *Impactiare*, & inde noſtrum *Impacciare*. E Feſto diſcimus, antiquos dixiſſe *Pacionem* pro *Pactionem*, ſcilicet e *Paciſcor*. Addit ille: *Paciſcor*, & *Paceo in uſu remanet*. E *Paceo* efformatum videtur
E *Impaceare*, ſcilicet *Pactione ſe ſe*, *aut alios obligare*, *Pacta inire*, *Paciſci*. Pactiones verò *Impedimenta* ſunt, ne aliquid antea liberum agere liceat. Significatio vocis deinde ad alia pro more translata fuerit. Quod ſi fortè ex Gallico *Empeſcher*, noſtrum *Impacciare* traxerimus, (quod ſane mihi difficile per-

perſuadetur) tunc alia quaerenda erit vocis origo. Has interim conjecturas meas ne moleſte feras, quouſque meliora quis adferat.

Imparare. *Diſcere*. Inſalutatum hoc verbum dimiſit Menagius. Abſtruſa ſane illius origo. Nihil mihi ſuccurrit, niſi Gallicum *Emparer* ad nos profectum. Videtur hoc a nobis Metaphorice uſurpatum tranſiiſſe in *Imparare*. Nam aeque dicimus *Apparare*, quod propius accedit ad *Amparar* Hiſpanicum, quaſi *Diſcere* ſit *Impadronirſi d'una notizia non dianzi ſaputa*. Utrum autem *Emparer* Gallicum ab Hiſpanico *Amparar*, non vero a Latino *Parare* deſcenderit, aliorum erit inveſtigare. Quod mihi perſuadet, non aliunde natum Italicum *Imparare*, eſt uſus alterius vocis, nempe *Apprendere*, quod idem per translationem ſignificat, atque *Emparer Gallicum*. Latini quoque *Percipere*, *Comprehendere* dixerunt pro *Diſcere*; ita ut analogiam ſentias inter ejuſmodi verba.

Impiccare. Vide ſupra verbum *Appiccare*.

Importare. *Referre*. Erudite monuit Carolus Datus Florentinus, nos Italice reddidiſſe ipſum *Ferre*, ſive *Referre* Latinorum. Nam *Ferre* idem eſt ac *Portare*: nos verò *In* addidimus. Mihi tamen veri videtur ſimilius, nos rectâ accepiſſe ab ipſo *Importare* Latinorum noſtrum *Importare*. Scilicet quum dicimus: *queſto non m' Importa*: *ſe queſto v' Importa*, aliquid eſt ſubintelligendum, quod videlicet Latini dixiſſent: *Hoc mihi, aut vobis nihil utilitatis, aut incommodi Importat*.

Improntare. *Effigiare*. Vide Diſſertationem XVI. *de Foeneratoribus*.

A *Inaffiare*, *Anaffiare*. *Leviter conſpergere*. Mihi omnino creditur efformatum ex *In* & *Afflare* Latinorum, ſubintelligendo *Aquâ*. Metaphorice verbum adhibemus, quaſi, *un Soffio d' Acqua*.

Incanto. *Auctio*. *Incantare*. *Sub haſta vendere*. A Latino-Barbaro *Incantare* pro *Cantare*, *Intonare*, Du-
B Cangius, Menagius, & Ferrarius hanc vocem profectam cenſent. Sed quum *Incantare* apud Latinos, & antiquiores Barbaro-Latinos nil aliud ſignificarit, niſi magicis cantionibus, & veneficiis operam dare; & *Incantare* pro *Vendere ſub haſta* poſtremis tantùm Seculis invaluerit in Italia: inquirendum
C adhuc puto, num fortè Germanica Lingua nobis hanc vocem dediſſe potuerit. Ipſis quippe eſt *Gant*, ſignificans *Auctionem publicam*. Addito noſtro *In*, quod tamen & Germanorum eſt, evaſiſſet *Incanto*, atque uti *Mettere in vendita*, ita *Mettere in Ganto*, *in Canto*, deinde verò *Mettere, all' Incan-
D to, Incantare*. Illi-ne a nobis, an nos ab illis vocem ſumſerimus, decernere is poterit, qui antiqua & propria Germanicae Linguae vocabula indicare queat.

Incappare. *Incidere*, *Incurrere*. Menagius cenſuit ex *Incippare* Latino, cujus verbi aſſertorem dat Iſidorum in Gloſſis, emerſiſſe primo
E Italicum *Incappare*, tum *Inciampare*. Ferrarius verò ab *Inceſpitare* traxit ipſum *Inciampare*. Verum ab *Inceſpitare* manaſſet *Inceſpare* non *Inciampare*. Et ad Latinum *Incippo*, quod attinet, Iſidori verba ſunt: *Incippat, Illudit*: quare Menagius illudere nobis videtur haec ſcribens: At is ait, legendum apud Iſidorum *Incippat, Illidit*, non

verò

A verò *Illudit*. Nugae. In Excerptis quoque Pithoeanis legitur *Incippat*, *Illudit*, non *Intundit*, ut pro ſuo arbitrio Menagius legendum monet, hanc vocem audaĉter immutans, ut ſuae imaginationi inſerviat. Et quamvis *Illidit* ſcriptum fuiſſet, adhuc *Illidere* non idem eſt ac *Impingere*. Quod ſi e- B mendandum eſt *Incippat*, *Illudit*: potius, uti Du-Cangius conjecit, ſcribendum eſt, *Includit*, a Cippo ſignificante Compedes aut Carcerem. Subdit tamen Menagius, Turnebum & Scaligerum animadvertiſſe in Luciliano verſu, Mulos ſagmarios *cippos colliſiſſe omnes*. *Notum porrò eſt*, ait Scaliger, *Se-* C *pulcrorum olim Cippos ſecundùm vias publicas fuiſſe. Itaque collidebantur a mulis, quum ea praeterirent*. Verùm neque Lucilii verſus, neque Scaligeri germana interpretatio Menagium juvat. Etenim ſepulcrales veterum Cippi prominentes a terra fuere, adeo ut epitaphium inſcriptum in eis legeretur. Nequa- D quam ergo pede impingere poterant in eos Muli, ſed quidem clitellis ac ſarcinis. At *Inciampare* Italicum, eſt *pede impingere* in aliquid. Undenam verò, inquies, tibi eſt *Inciampare?* Meliora exhibere nequeo. Dicam tamen, inſpiciendum eſſe, an ex *In* & *Zam-* E *pa*, ſignificante *pedem animalium*, effluxiſſe potuerit *Inzampare*, quod evaluerit in *Inciampare* apud Tuſcos; quaſi jumenta *Inciampare* diĉta fuerint, quod pede, ſive *Zampâ*, incurrerent ſive impingerent in lapidem, aut in aliud offendiculum occurrens. Ita perpendendum, an ex *In* & *Capo* efformatum fuerit alterum verbum *Incapare*, quod nunc Florentini duplici *P.* pronuntiant *Incappare*: quaſi homo *Capite* inccurrat in alterum hominem, aut in quodpiam aliud, quod inquirebat aut fugiebat. Simile eſt verbum *Imbatterſi*, uti nuper dixi. Habemus etiam *Far Capo*, pro *Conferre ſe*, & *Capitare*, *Pervenire* ſignificans, aut *Incidere*, quae juſdem originis videntur.

Incaſtrare. *Inneĉtere*. Proprie ſignificat, durum aliquid in alteram rem duram excavatam *Immittere* atque *Conneĉtere*. Vocem enatam reor ex annulorum *Pala*, quam Tuſci *Caſtone*, nos *Caſtello*, ideſt *Caſtrum* appellamus. Gemmam inferre ſeu immittere in hujuſmodi *Caſtrum*, dixere Majores noſtri *Incaſtrare*, eamque vocem propagarunt ad alia ſimilia opera. *Engaſtar* dicunt Hiſpani.

Incetta. *Annonae* aut *Mercium conquiſitio*, ut cariori pretio venundentur. Ita vocabulum hoc ab *Emo* derivat Menagius: *Emo*, *Emptum*, *Empti*, *Empticus*, *Emptica*, *Empticetta*, *Encetta*, *Incetta*. Nimis longe a ſcopo declinavit Vir doĉtiſſimus. Meridiano Sole clarius eſt, a Latino *Captare* vocem hanc efformatam fuiſſe. *Incaptare*, *Inceptare*, *Incepta*, *Incetta*. Nempe negotiatores *Captare* & praeoccupare triticum, oleum, aliaſque merces ſolebant, antequam Populus emeret, ut inde lucrum majus vendendo facerent: quod inter Monopolii Species eſt computandum; quodque aevo noſtro fortaſſis incognitum minime eſt.

Increſcere. Vide infra verbum *Rincreſcere*.

Infingardo. *Piger*, *Lentus*. Reĉte, quanquam non perfeĉtè, hanc vocem definierunt, ejuſque originem indi-

carunt Vocabularii Florentini Auctores, quum ſcripſere. *Infingardigia è lentezza nell' operare, infingendoſi di non potere*. Hoc eſt ab *Infingere*, idem ſignificante ac *Fingere*, manavit *Infingardo*, *Infingardigia*. Taſſonius noſter multis exemplis oſtendit, eos etiam, qui Fingunt ſive Mentiuntur, appellatos fuiſſe *Infingardi*. Atque hoc duntaxat ſenſu in Mutinenſi Dialecto uſurpatur *Fingardo*, idem atque *Infingardo*. Ferrarius a *non faciendo* infeliciſſime deduxit *Infingardo*. Poſtremò inſurrexit Menagius, contendens *Infingardo*, quum ſignificat *Pigrum*, deſcendiſſe ab *Impigrare*, *Impigratus*, *Impigartus*, *Infingartus*. Vix, puto, riſum contineas. Pro certiſſima habenda eſt in hoc etiam ſenſu prior origo. Scilicet illi proprie *Infingardi* appellantur, qui facere quidquam poſſunt, ſed aut nolunt, aut cum pigritia id faciunt, ſimulantes, ſibi vires deeſſe. Hoc potiſſimùm dicimus de validis corpore, mendicare tamen volentibus, aliiſque id genus hominibus ad deſidiam pronis. Vide Adnotationes Julii Ottonelli ad Vocabularium Cruſcanum, quae in editis Taſſonio tribuuntur. Is ab *Infingere* natam vocem erudite oſtendit.

Infinocchiare. *Blandis verbis ac fabulis decipere*. Salviatus & Monoſinius e Graeco Φενακίζειν traxerunt hoc verbum, quaſi *Fenachizare* evaſerit *Infinocchiare*. Alii e *Finocchio* (quae vox aperte in iſto verbo ſentitur) quia pueri *Foeniculis* ſaccharo opertis decipiuntur. Haec ridet Menagius. Is autem imperterrite educit ex *Fino*, ſignificante *Furbo*, *Aſtuto*, hac ratione: *Fino*, *Finocus*, *Finoculus*, *Finoculare*, *Finocchiare*, ac tandem *Infinocchiare*. Nam qui aſtutus & ſagax eſt, plerumque deceptor eſt. Ita ille. Quae ſane origo minus mihi videtur excipienda. Neque enim *Fino*, ut ad eam vocem dixi, ex Latino venit, & mera ſomnia ſunt *Finocus*, *Finoculus*, *Finoculare*. Tolerabilius fuiſſet, ſi ab Italicis vocabulis *Fino*, & *Occhio*, ideſt *Occhio furbo*, Menagius derivaſſet *Infinocchiare*. Sed & hoc ſomnium eſſet. Mirum eſt, quei tam abſtruſa ſint principia hujus verbi, quum tamen non eo tantùm Florentini, ſed & Mutinenſes aliique Populi utantur. Ego alienis ſomniis mea nunc addere nolo. Attamen aliqua veri ſimilitudine carere non cenſeo, *Foeniculos* olim exhibitos, ut ad plus bibendum, ſeque inebriandum incitarentur convivantes, ita ut *Finocchiato*, aut *Infinocchiato* appellaſſe potuerint metaphorice Majores noſtri hominem, qui *foeniculorum* eſu ac incitamento in ebrietatem incaute impegiſſet. Ita *Impaſtocchiare*, *Vendere delle Paſtocchie*, ſimili ſenſu uſurpatur. Praeterea *Inzampognare* idem ſignificat, deſumtum, ut creditur, e ſono fiſtulae, quo decipiuntur aves. Sed & hujus verbi incerta adhuc mihi origo eſt. Neque enim *Zampogna* adhibetur ad fallendas volucres. Mutinenſibus quoque familiare eſt *Inſavonare*, ſive *Inſaponare*, ſignificans *Adulari cauſsâ decipiendi*, *aut emungendi aliquid*, Metaphorâ e Barbitonſoribus deductâ, qui ſapone prius barbam proluunt, ut poſtea radant. Denique Florentinis eſt *Incaſtagnare*, cujus ſignificatio videtur *Dar caſtagne*, pro *Dar parole*. Si vera haec eſſet, idem dicendum videretur de verbo *Infinocchiare*.

Infru-

Infruſcato. *Obſcurus*, ajunt Auctores Vocabularii Cruſcani. Menagium audi: *Forſe da Bruno: Brunus*, *Bruni*, *Bruniſcus*, *Bruſcus*, *Bruſcatus*, *Vruſcatus*, *Fruſcatus*, *&c.* Mira is tradit. Neque meminit Menagius, in Lingua noſtra occurrere *Fruſco* & *Fruſcolo*, ſignificantia fragmentum paleae, ligni, &c. *Infruſcare* autem metaphorice adhibitum fuerit pro *Tegere*, *Obſcurare*, mentem ſcilicet ſuam non manifeſte aperiendo, ſed veluti ſub feſtucis, exilibuſque fruſtulis, ſive dubiis verbis tegendo. Quanquam vereor ego, ne unicum exemplum, quod ex Davanzato adferunt ejuſdem Vocabularii Scriptores, habeat *Infraſcato*, non *Infruſcato*. Nam *Infraſcare* dicimus per translationem deſumtam e foliis arborum, ſub quibus aves & fructus latent, & ſignificat mentem ſuam in loquendo abſcondere.

Ingannare. *Fallere*, *Decipere*. Taſſonius noſter vocem hanc Provincialis Idiomatis eſſe putavit. Si Menagium auſcultas, ab inuſitato Latino *Ingannare*, compoſito ex *In* & *Gannare*, quod *Irridere* ſignificat, manavit noſtrum *Ingannare*. Carolus Datus, *Ingenium* huic verbo dediſſe originem eſt opinatus. Dati ſententia ingenioſa: & ad eam confirmandam monumenta a Du-Cangio coacta ad vocabulum *Ingenium* inſervire poſſunt. Mihi tamen veri ſimilius eſt, ex Arabica Lingua deſcendiſſe noſtrum *Inganno* & *Ingannare*, uti & Hiſpanicum *Enganno*, & *Engannar*. Arabes enim *Chana* dicunt *Decipere*, *Violare pactum*, *Perfidus eſſe in eo*, *quod tibi creditum eſt*. Gollium vide. Si huic verbo in ſeptima Conjugatione praeponatur Characteriſtica *In*, efformabitur *Inchana*, *Deceptus eſt*. Vox iſta Mercatoribus familiaris, quales olim Arabes erant, ac propterea facilius in Italiam & Hiſpaniam, illam credere licet invectam. Quae autem Latina vox Menagio dicitur, nempe *Gannare*, haec ipſa vox Arabica videtur; nam *Gannum* & *Gannatura* apud medii aevi Auctores occurrit, & pro *Dolo* ac *Fraude* explicari poteſt. In Geſtis Reg. Francor. pag. 716. Tom. Prim. Du-Cheſnii legimus: *Dux Saxonum &c. reſpondit cum Ganno: Mentitis vos*, *quum Chlotharium habere dicitis*. Ibi *Gannum* pro *Chachinno*, *irriſione* nonnulli interpretantur. Fortaſſis etiam *Fraudem* ſignificat. Candidus Monachus in Vita Egilis Abbatis Fuldenſis:

Cujus judicium etſi non Zabolica fallit
Gannatura &c.

ideſt, *etſi Diabolica Fraus*, vel *Dolus*, *Inganno*, *non fallit*.

Ingoiare. *Devorare*. Originem vocis a Ferrario pete: ab *Inglutire*, is reſpondebit: Menagium interroga: adjiciet, ab inuſitato Latino *Ingumiare*. Baſilice falluntur. Aut ab *Ingorgiare*, at potius ab *Ingulare*, ſeu *Inguliare* nata vox *Ingoiare*. In omnium oculos haec Etymologia incurrit. Eam tamen viri ſumme ingenioſi non attigere, ut mirari deſinas, ſi interdum quae ante pedes ſunt, minime intuemur. Ita invenitur *Tranſgulare* pro *Trajicere in Gulam*. *Trangugiare* Auctores Vocabularii Florentini a *Tranſgorgiare* recte deduxerunt. Apud Senenſes olim in uſu fuit *Ingollare*. Neſcio, an & nunc hoc vocabulo utantur.

Ingom-

Ingombrare. *Impedire obſtaculo oppoſito*. A Latino *Inumbrare* vocem hanc deduxerat Aleander Italus. Audi nunc Menagium: *S' inganna il dottiſſimo Aleandri. Viene ſicuro Ingombrare da Incumulare, Incumblare &c.* Sed & ipſe Menagius heic hallucinatur. Du-Cangium ergo fidentius conſule ad vocabulum *Combri*. In Geſtis Francor. ſub Theoderico Principe: *In Silvam confugit, fecitque Combros*. Quem locum ita Gregorius Turonenſis Hiſtor. Franc. Lib. 3. Cap. 28. hiſce verbis reddidit: *Et Concides magnas in Silvis illis fecit*. Ergo ſub nomine *Combrorum* venere *Concides*, ſive *Concaedes* arborum, *tagliamenti d' alberi*, quibus viae impediebantur. Hinc natum Gallicum *Encombre*, & *Encombrer*, quod ad Italos delatum *Ingombrare* evaſit. Nos *Barricare* nunc dicimus, Galli *Barricader*. Alia exempla a Du-Cangio allata praetereo. Aliud ergo ſunt *Combri*, aliud *Comble* Gallicum. Atque ipſum *Comble*, minime certum eſt, a *Cumulus* ne, an a *Culmen* manarit, ut aliqui cenſuerunt. *Compleo* fortaſſe originem voci illi dedit. Significatio autem verbi *Ingombrare* Impedimentum reſpicit, non Cumulum alicujus rei. Ita inde natum *Sgombrare*, ſive ut alii olim ſcribebant, *Scomberare*, & *Diſgombrare*. In Charta Lucenſi Anno Chriſti MCXXII. Guido Comes fidem ſuam obligat Abbati Ficecli *contra omnes perſonas, excepto contra Regem, & Marchionem Tuſciae*, eique nonnulla Caſtella ſe traditurum pollicetur, *inter quae Caſtellum & Curtem de Lartiano, poſtquam ego Diſgombratum habebo & Caſtellum, & Curtem de Cerreto; excepto ſi Abbas Vallis Umbroſae, & Domnus Bernardus Cardinalis Warentaverint, quod eum mihi per allodium reddidiſſent*. Ita ex *Barra* (nunc dicimus *Sbarra*) enatum *Imbarrare*, *Imbarazzare*, *&c.* hoc eſt *Impedire*, aut *Impedimentum apponere* cuipiam viae, vel loco.

Ingordo. *Avidus*. Hoc praecipue de Helluonibus dicimus. Multum eruditionis heic habet Menagius. *Gordi* a Latinis, vocem ex Hiſpania mutuatis, appellati ſunt *Stolidi*. At hoc nihil ad rem noſtram. *Gordo* adhuc nuncupant Hiſpani hominem *Pinguem*, *Obeſum* Galli *Pigrum*, *Lentum*. At ne iſta quidem cohaerent cum ſignificatione Italici *Ingordo*. Denique ſermonem Menagius hiſce verbis concludit: *Il Signor Ferrari vuole, derivi da Ingurgito. Non concorro.* Attamen nullum, quàm iſtud, propius vero Etymon hujus vocis mihi videtur. Nam etſi nos Latinum *Gurges* in *Gorgo* convertimus, barbaricis tamen temporibus *Gordus* pro *Gurges* etiam in uſu fuit. Complura exempla habes in Gloſſario Du-Cangii. *Gurges Helluonem* Latinis quoque metaphorice adhibitum ſignificavit. *Gurges*, atque *Helluo* idem eſt apud Tullium. Fortaſſis igitur in uſu fuit *Ingordare*, ideſt *avide in Gulam*, ſive *in Gurgitem mittere*, quae vox jam excidit. Superſunt *Ingordigia* Tuſcis, Mutinenſibus, aliiſque *Ingordiſia:* & *Ingordo*, pro *Ciborum Avido:* quam vocem tranſtulimus ad quamcumque aliam nunquam expletam rerum Aviditatem.

Inneſtare. *Anneſtare*. Vide ſupra in hac eadem Diſſertatione.

Inſegnare. *Docere*. Salmaſius in Solinum a Latino *Inſinuare* traxit hoc verbum. Non tam facile mihi per-

ſua-

ſuadebit. Menagius ab *Inſignare*, A hoc eſt a *Signo*, unde & *Significare*, ipſam arceſſit. Et heic difficultas. Cur enim praemittitur Praepoſitio *In?* Nunquam *In Signum*, reddit ſignificationem verbi *Docere*, ſeu *Inſegnare*. Donec meliora me doceant alii, veterum Septentrionalium Linguarum peritos rogo, ut perpendant, an a Germanico B vocabulo *Sinn* emanaſſe potuerit noſtrum *Inſegnare*. Uti infra dicam, noſtrum *Senno* ex *Sinn* Germanico venit, ſignificante *Penſiero, Senſo, Mente*. Adhuc Germani ajunt *In Sinn Kommen*, *Venire in Mente, in Penſiero*, uti & *In Sinn Haben*, *Avere in Animo, in Penſiero, Diſegnare*. Ergo conſiderandum C eſt, num ex *In Sinn* efformatum fuerit primo *Inſinniare*, & poſtea, ut *Sinn* apud nos evaſit *Senno*, ita *Inſenniare* Majores noſtri dixerint, ac demum *Inſegnare*, ſignificaturi *Mettere in Mente, in Penſiero qualche coſa ad altrui, ch' egli dianzi non ſapea*. Non diſſimili ratione dicimus *Dimenticare*, quod eſt *U-* D *ſcire di Mente, Oblivisci, Imbavagliare, Mettere in Bavaglio: Imborſare, Mettere in Borſa: Impalare, Mettere in Palo: Inviare, Mettere in Via, &c.*

Inſieme. *Simul*. Hanc vocem praetergreſſus eſt Menagius. Nulla mihi dubitatio, quin ab *Inſimul* Latino arceſſi poſſit. Addere tamen liceat, E animadvertendum quoque, an ex Germanica Lingua veniſſe rectâ ad nos potuerit. *Sammen* eſt Germanis *Simul: Zu-Sammen*, *Inſimul*. Cur addito *In* voci *Sammen* inde fluxiſſe non potuit noſtrum *Inſieme?* Dubitandum quoque eſt, num Gallicum *Enſemble* ab *In* & *Simul* certò trahendum ſit, uti & *Aſſembler* ab *Ad* & *Simul*. Germanicum primitivum verbum eſt *Sammelen*, ſeu *Sammlen*, ſignificans *Colligere, Jungere, Congregare*, a nuper memorato vocabulo *Sammen, Simul*, enatum. Inde potiùs Gallicum *Enſemble, Simul*; & *Enſembler, Conjungere, Congregare*; primò *Enſamler*, tum *Enſembler*. Uti ergo Gallica Lingua, addito *In*, ſeu *En* ex Germanico *Sammlen*, efformavit praedictas voces, ita nos ex eodem *Sammen*, praepoſito *In*, derivaſſe potuimus *Inſieme*, niſi fortè nos rectâ a Gallis accepimus hanc vocem, Germanicae alioquin originis, & ex *Enſemble* efformavimus *Inſieme*. Mutinenſes pronuntiant *Inſemm*, quod Germanico propius accedit. *Enſemora* & *Inſemora* legitur in Canticis Fratris Jacoponi Tudertini, qui floruit circa finem Seculi Aerae Chriſtianae Tertiidecimi. Ad haec perpendendum erit, an ſolidis fundamentis nitatur Menagius, qui *Aſſembrare* verbum ab antiquis Scriptoribus Tuſcis uſurpatum, nunc autem prorſus obſoletum, trahit ab *Adſimulare*, quod verbum is compoſitum ait e *Simul*, atque Scriptoribus barbarici aevi in uſu fuiſſe. At unum exemplum optaſſem verbi *Adſimulare* pro *Congregare, Ordinare:* quae eſt ſignificatio verbi *Aſſembrare*. Sed fruſtra fortaſſe quaeras: & nullum Du-Cangius novit. Quare quum *Aſſembrare, Aſſembrer*, & *Enſemble* ejuſdem ſint originis, unaquaeque vox e Germanica Lingua prodiiſſe videtur.

Intanto. *Praeterea*. Ad originem hujus Idiotiſmi Italici aſſequendam, nonnulla videntur ſubintelligenda. Nimirum exempli cauſsâ: *In tanto tempore; quo heic moror*, aut *tu* *ſcri-*

ſcribis, aut *is Civitatem obſidet*, aut *ille reſponſum exſpectat*, & ſimilia. Ita Latinis fuit *Interea temporis*. Dicimus & *Fra tanto*.

Intirizzire, ſeu *Intirizzare*. *Rigere*. *Rigidum fieri*. Menagium audi: *Da Directus*, *Diretto*, *Diritto*, *Dirizzare*, *Indirizzare*, *Intirizzare*. Si me quoque audis, ab *Intero* venit *Intirizzare*, quum nempe corpus riget, rectum ſtat, ac in nullam partem inflectitur. *Guarda*, *come colui ſta Intero*, dicimus nos Mutinenſes, ad ſignificandum hominem, qui caput nunquam flectit, neque ſe ſe majoribus inclinat. Ita in Vocabulario Florentino *Andare*, *o Stare Intero*, *diciamo del tenere*, *o portare la perſona dritta*. Itaque *Intirizzire* eſt *divenire Intero*, *non pieghevole*.

Intoppare. *Incurrere in aliquid*, *Offendere*. Nunquam ab *Incippare* (quod ſenſit Menagius) vox iſta deſcendiſſe potuit. Videndum potiùs, an ex Germanico *Toppen*, idem ſignificante manarit. Quod certum cenſerem, ſi certo ſimul ſcirem, eam eſſe propriam & antiquiſſimam Linguae illius, neque illuc ex Italia translatam. Praeterea habemus & alterum Germanicum verbum *Eintolpeln*, *Inciampare*. Vide, an ab iſto deſcendiſſe potuerit *Intoppare*.

Intormentire. Dicunt Florentini de cruribus, manibus &c. quum prae frigore, aut aliâ de cauſsâ obſtupeſcunt. Recte ſubodoravit Menagius, ita dictum fuiſſe pro *Indormentire*. Mutinenſes quoque, ut idem ſignificent, uno verbo *Indormentare* utuntur.

Inverno. Vide infra vocabulum *Verno*.

L

L*Acca*. *Ripa*. Ita Auctores Vocabularii Cruſcani exponunt hanc vocem. Benevenutus Imolenſis in Commentariis MStis ad Comoediam Dantis, pro *Coſta* & *Ripa* ipſe quoque ſumſit. Verùm Ruſcellius, & Buti in Commentariis ad ipſam Comoediam, uti animadvertit Menagius, *Lacca* acceperunt *pro concavo*, *& imo* loco, quod ſane Dantes voluit. Itaque idem Menagius *Lacca* iſto ſenſu ſuſpicatus eſt veniſſe e *Lacus*. Tum addit: *Credo però*, *che venga da Lama*, *Lamica*, *Laca*, *Lacca*. Poſtremum hoc Etymon omnino ineptum. A *Labendo*, quaſi *Labica*, deduxit hanc vocem non majori felicitate Ferrarius. At noveris, purum putum vocabulum Germanicae Linguae eſſe *Lacke* (alii ſcribunt *Lache*) a Latino *Lacu* fortaſſe deſumtum, atque olim ſignificans *locum concavum*. Et quia *Lacunae*, *Paludes*, aliaque ejuſmodi loca ſunt concava, ideo *Lacke* a Germanis nunc appellantur. Inde Majores noſtri ſumſere *Lacca*. In Gloſſis Theotiſcis e Florentina Bibliotheca depromtis, atque ab Eccardo editis, legitur *Botinus*, *Lacha*. Mihi *Botinus* (niſi ſit pro *Bothrinus*) eſt locus *Profundus*, a Germanico *Boden*, ac propterea per *Lacha* redditum fuit.

Lacca. Ab iiſdem Auctoribus Vocabularii Florentini appellari dicitur *Coxa*, ſive *Anca*, e *coſcia degli animali quadrupedi*. Et heic vereor, ut germanum vocis hujus ſenſum ii ſint aſſequuti. Mutinenſes *Lacca della gamba* dicunt partem illam,

lam, quae eſt ſubtus inter *Coxam* & *Crus*. Videtur *Poples* Latinorum. Haec pars *Lacca* appellata, quod concava ſit, atque adeo ex nuper memorato fonte deſcendit, hoc eſt e Teutonum Lingua. Ab *Anca*, *Lanca*, *Lacca*, pro ſuo more Menagius trahebat, hoc eſt miſcens quadrata rotundis.

Lagnarſi. *Lamentari*, *Dolere*. Verbum obſcurae originis. Neque enim Menagius unquam nobis perſuadebit, aut a *Lamentum*, aut ab inuſitato, ideſt ſomniato *Lamen*, effluxiſſe hanc vocem. Non ſpernenda tamen Ferrarii opinio, a *Lai* trahentis. Addo ego, perpendendum eſſe, num a Latino *Laniare ſe prae dolore* emerſiſſe potuerit Italicum *Lagnarſi*. A *Cruce* quoque efformatum fuit *Excruciare ſe*, *Crucciarſi*. Utrumque ſignificat, *graviter animo dolere*.

Laido. *Turpis*, *Inhoneſtus*, *Foedus*. Nonnulli deſcendiſſe putant a *Turpiculatus*: Ferrarius ab *Illautus*. Etymologiae non ferendae. Illud certum, e Gallico *Laid* nos efformaſſe noſtrum *Laido*. Mutinenſes adhuc dicunt *Led*. Gallicum *Laid* Du-Cangius a *Lada* & *Ladare* trahit, quem vide. E Septentrionalibus Populis profecta iſta etiam vox mihi creditur. Apud Hickeſium inter voces veterum Francorum ac Teutonum recenſetur *Lad*, *Leid*, *Deteſtabilis*. Germanicae quoque Linguae eſt *Leidig*, *Res turpis*, *ingrata*. En, ut puto, radices Francicae vocis *Laid*, atque Italice *Laido*. In Rhabani Mauri Gloſſis Theotiſcis *Abominatur*, *Laidazit*. Vide etiam Schilterum, qui multa de hac voce in ſuo Gloſſario habet.

Largo. *Latus*. Vide quaeſo, quàm longe a Latina ſignificatione vocis hujus abierit Lingua noſtra, quae non alio utitur vocabulo, quàm *Largo*, ad deſignandum, quod Latinis *Latum* fuit, Latinis verò *Largus*, erat *Copioſus*, *Abundans*, *Liberalis*.

Laſciare. *Derelinquere*, *Dimittere*. Nulla mihi dubitatio eſt, quin ex Latinorum *Laxare* emerſiſſe potuerit, ut Menagius cenſuit, Italicum *Laſſare*: & a *Laxum*, *Laxiare*, noſtrum *Laſciare*. Attamen quum Latini verbi *Laxo*, ſi rite perpendas, diverſa ſit ſignificatio ab Italico verbo *Laſſare* & *Laſciare*: propterea videndum, an potius e Germanica voce *Laſſen*, ſignificante *Sinere*, *Relinquere*, *Dimittere* &c. prodierit noſtrum *Laſciare*. Ejus Linguae vetuſtiſſimum verbum eſt *Laſſen*, *Lazen*, uti exempla a Schiltero producta oſtendunt. Quare inde nos veriſimilius, quàm a Latinis, illud acceperimus. De Gallico *Laiſſer* idem dicendum. Antiqui Franci teſte Hickeſio dicebant *Laazer*.

Laſtra. *Lapis ſaepe quadratus*, & *in ſuperficie planus*. *Laſtricare*, *Lapidibus Sternere*. Hariolantur & heic Etymologiarum venatores. A *Lapis* Menagius: a *Lataſtrum*, a vocabulo nempe omnibus ignoto, Ferrarius: a *Lapis Stratus* Carolus Dati, ejus originem ſibi finxere. Inter voces Germanicae Linguae primigenias eſt *Pflaſter*, idem ſignificans ac Italicum *Laſtra*, *Selciata*, unde *Pflaſteren*, *Laſtricare*. Deperditis duabus primis Literis *PF.* nos euphoniae dulciorisve ſoni gratiâ, *Laſtra*, ut opinor, efformavimus. Agnellus Scriptor Ravennas Anno Chriſti DCCCXXX. in Vitis Pontificum Ravennatum Tom. II. Part. I. pag. 106. Rer. Ita-

Italicarum ſcribit: *Calces & laterculа, petras & biſalos, lapides & ligna, columnas & Laſtras praeparaverunt*. Quum verò idem Scriptor in Vita Agnelli Archiepiſcopi ſcribat: *De praedicta verò Eccleſia, cur Latis ſtratis ſic communita ſit, nuntiemus. Erat quidam Rex Vandalorum, qui ex ipſa voluiſſet Eccleſia pavimentum eruere, & ad ſuam propriam reportare ſedem. Nam quidem dum omnia parata ad evellendum Laſtras fuiſſent &c.* Num ergo *Laſtra* e *Lataſtrata* breviato prodiiſſe potuit? Tutior prima origo videatur.

A

Latta. *Lamina ferri ſtanno obducta*. Cenſet Hickeſius, vocem hanc e Cimbrico *Latun*, *Aurichalcum* ſignificante, prodiiſſe. Certe Hiſpani inde ſuum *Laton*, hoc eſt *Aurichalcum*, Galli ſuum *Leton*, ſeu *Laitton*, & nos noſtrum *Ottone* hauſiſſe videmur; non verò, ut Menagius cenſuit, e Graeco Ἐλατόν. *Lattam* vulgarem Angli quoque *Latten* & *Lattin* appellant, Belgae *Latoen*. Verùm non deerunt, qui e Germanico *Platte*, ſignificante *Laminam*, aut e Graeco Πλατὺς, eliciendum putent nomen *Latta*, *P.* videlicet excluſo, quum nimium ab *Auricalcho*, ſive a noſtro *Ottone*, differat *la Latta*. Nos verò *Lattae* folium grandius dicimus *Lattone*. Quaeſtionem hanc alii dirimant.

B

Lavina. *Terrae ſuperficies in montibus, ob aquas pluvias in ſinum receptas, loco dimota, ac in imum decurrens:* quod interdum cum arboribus & caſis ſuperimpoſitis accidit. Tuſci hanc vocem ignorant. Apud nos Lombardos in familiari uſu eſt, & quidem ab antiquitate petita. Eam quippe uſurparunt Sanctus Hieronymus, Iſidorus, Paullus Diaconus, & alii. A *Labendo* efformata primo fuit *Labina*, tum *Lavina* & *Lavinare*. In Etruria ejuſmodi terrarum fluxus quo nomine donetur, nondum reperi.

C

Leccare. *Lingere*. Graecis eſt Λείχειν, quod idem ſignificat, ac propterea inde Monoſinius ac alii vocem hanc non immeritò trahunt. Sed & Germanica Lingua antiquiſſimum ſuum verbum habet *Leken*, Anglia ſuum *Lick*, Gallia ſum *Lécher*, eâdem ſignificatione. Undenam ergo manavit *Leccare?* Tu e Graeca; ego verò, aliique e Germanica voce derivatum putabimus. Graeci nunquam Germaniae, Angliae, & Galliae dominati ſunt. Germanicis quidem Populis ſubjecti fuerunt Itali, Galli, & Britanni. Pauciora, quàm credimus, verba nobis dedit Graecia: multa verò Septentrio. Sed & Germani (inquies) e Graecia verbum hoc traxerint. Liceat id tibi opinari.

D

Leſto. *Alacer*, *Velox*, *Paratus*, *Promtus*. Aut Itali e Gallico *Leſte*, aut ab Italico *Leſto* Galli vocabulum ſuum accepere. Inde compoſitum noſtrum *Alleſtire*. Ceterum vocis originem feliciores alii oſtendent. Nam Latinorum *Subleſtus* contrarium potius ſenſum reddit. Et *Alleſtus* pro *Allectus* ſive *Adlectus*, ſomnium merum foret.

E

Lindo. *Elegans*, *Venuſtus*, *Bene-comtus*. Hiſpanicae Linguae vox eſt. A *Linea* illam Covaruvias; a *Limpidus* Menagius derivarunt. Prima opinio inſulſa, altera ingenioſa potius eſt quàm vera. Nunquam enim *Limpidum juvenem Limpidam picturam*, *Limpidum artificium* quiſquam appellavit. *Limpidus* eſt *Perſpicuus*, *Clarus*, *Purus*, *Lucens*, non *Ele-*

A *Elegans*. Ita dicimus *Limpido Fonte, Limpida onda, Limpido criſtallo &c.* Itaque origo vocis petenda e Germanico *Lind* & *Gellind*, quod Latine ſonat *Lenis*, *Humanus*, Italice verò *Morbido*, *Tenero*, *Dolce*, *Soave*. Antiquiſſima illius exempla apud Schilterum proſtant. Ipſi quoque Hiſpani habent *Alindar*, B & *Alimpiar*, duas diverſas voces.

Liſca. *Spina piſcium*. Ab ipſa *Spina* & *Spinula* Menagius cenſet efformatum *Spinuliſca*, *Liſca*. Durum plane Etymon. Quod ſolùm habeo, Gallis *Spina* piſcium *Areſte* appellatur, Mediolani & Mutinae *Reſca*. Num ad Tuſcos progreſſa vox evaſit *Liſca?* Ita Gallicum *Ra-* C *quette*, Mutinenſibus aliiſque Lombardis *Racchetta*, a Florentinis dicitur *Lacchetta*, *R.* in *L.* converſo.

Liſcio. *Levis*. Satis futurum Menagio fuerat deduxiſſe hanc vocem a Graeco Λισσὸς, quod idem ſignificat. At ille ſubdit, eam quoque potuiſſe deſcendere a *Laevis*, *Leviſcus*, *Leviſcius*, *Leſcius*, *Liſcius*. D Incredibilis eſt ejuſmodi gradatio. Neque deduci poteſt a *Lingendo*, quod Ferrarius excogitavit. Attamen adhuc conſiderandum ſupereſt, num e *Liſciare* verbo effluxerit adjectivum *Liſcio*, an contra. Si enim vox primitiva fuiſſet *Liſciare*, ſuſpicandi locus eſſet, e *Lizivio* ſive *Lixiviâ*, derivatum illud fuiſ- E ſe, quaſi foret *Lixiviare*, ideſt *Lixiviâ* eluere tabulas ac polire. Florentini *Lixivium Ranno;* nos, aliique Populi *Liſsía*, aut *Liſcía* appellamus. Gallica Lingua habet *Liſſe* & *Liſſer*, ideſt *Liſcio* & *Liſciare*. In Annalibus Bertinianis ad Annum Chriſti DCCCLXII. legitur: *Veſtitum lineum*, *quod Camiſium vulgo vocatur*, *laevigare* (ideſt lixivio lavare) *incipiens*. Idem *Laevigare* ſonat ac *Liſciare*.

Lobia, *Loggia*. *Deambulatorium in aedibus*. Vide Diſſertationem XXI. *de Statu Italiae*.

Logorare. *Conſumere*. Tuſcorum verbum. Non enim eo Lombardorum Dialectus utitur. *Forſe da Lacerare*, inquit Menagius. Sed aliud eſt *Logorare* Italicum, aliud Latinum *Lacerare*. Diu verbi hujus originem venatus ſum; tandem non aliam reperi, quae veri videatur ſimilis & certa fortaſſis eſt, niſi e *Lurcari*, ſeu *Lurcare*, Latinorum verbo, quod veteres Tuſci inverſis literis immutarunt in *Lucrare*, *Lograre*, & euphoniae cauſſâ addito *O.* in medio vocis, in *Logorare*. Nam *Lurcones* olim appellati, qui intemperantiâ gulae fortunas ſuas abſumebant, nomine ab ipſo *Lurcare* derivato. Feſto nuncupati ſunt *Lurcones*, *capacis gulae homines*, & *bonorum ſuorum Conſumtores*. Hic propius ſenſus Italici verbi *Logorare* olim erat, hoc eſt, *patrimonium gulâ Conſumere:* quod poſtea translatum fuit ad alia, quae uſu conſumuntur. Frater Jacoponus Tudertinus, qui circiter Annum Chriſti MCCXCVIII. floruit, Lib. 2. Cant. 25. haec habet.

Tutto quel, *che mangiava*,
E la Gola Lograva.

En ut primo *Lograre* pro *Lurcare* enatum. Joannes Villanius Lib. 2. Cap. 2. inquit: *Più ſi Logora oggi in Popolo di Firenze a taverne*, *che non ſoleano Logorare i noſtri antichi in tutta la Città* *. Et in Vi-

I i i 2

* Non Lib. 2. ſed quidem Lib. XI. Chronicor. Villanii Venetae Editionis anni 1559.

A Vitis Sanctorum Patrum legimus: *Vecchio goloſo*, *Logoratore*, *che hai fatto del ventre*, *Dio*. Ibi *Logoratore* pro *Lurco*, ſive *Lurcator*. Ita in Hiſtoriis Senenſibus Nerii Donati, a me editis Tomo XV. Rer. Italicar. ad pag. 223. habemus: *Saneſi*, *veduto che gli Ufiziali del Comuno ſi Logravano tutta l' entrata del Comuno di Siena*. B En *Logravano* pro *Lurcabant*, ſive *Lurcabantur*.

Lontano. *Longinquus*, & *Longe*. Quomodo efformatum fuerit, ignoro, niſi ſit ex *Longitanus*, cujus tamen vocis nullum apud veteres veſtigium invenio.

Lotto. *Ludi genus*, quo parum pecuniae exponitur ad ſortem, ſpe capiendi C majoris lucri. A Germanico *Lot*, quod eſt *Sors*, vocem trahit Menagius. Germanica Lingua *Los*, non *Lot*, nunc appellat *Sortem*. Ab antiqua ergo Saxonum Lingua videtur vocis origo petenda. Saxonibus quidem *Hlot* fuit *Sors*. Hanc in Britanniam Anglo-Saxones invexerunt, apud quos D adhuc *Sors* per vocabulum *Lot* exprimitur. Eadem vox Belgis. Galli quoque *Lot* & *Lotterie* familiaria habent. Ab iis gentibus & nos accepimus noſtrum *Lotto*. Ruſtici noſtri aliâ etiam ſignificatione utuntur vocabulo *Lotto*, ad ſignificandam nempe *glebam terrae*, E quam Tuſci *Zolla* appellant. Hunc autem idiotiſmum prodiiſſe e Latina voce *Lutum*, & Italica *Loto*, facile mihi perſuadeo, quod *Lot*, ſeu *Lotto*, a ruſticis noſtris ſolet pronuntiari.

Luſinga. *Blandiciae*. A *Luſcinia* traxerunt Stiglianus, & alii. A *Luſus* Menagius. Porro Du-Cangius in Gloſſario Latino Gallicam vocem putat ab *Los* ſignificante *Laudem*, quaſi ſit falſa Laus. Veterum exempla is adfert. Schilterus vero Germanicam opinatur ab *Los*, *Dolus*. Adhuc Saxones uſurpant *Laeſunge*, & Britanni *Leaſing* pro *Mendacium*. Tu elige. Ego non a Latina, ſed a Borealibus Linguis, ſive a Gallica, profectam vocem opinor.

M

MA. *Sed* Latinum. Particulam hanc disjunctivam trahit Menagius a Latino *Magis*. Traxerat & Caſtelvetrus noſter in Additamentis antea ineditis, quae ego ſuppeditavi ad noviſſimam editionem Proſarum Bembi, Neapoli procuratam. Verùm Latino *Magis* alia eſt ſignificatio. Nam quod Menagius Vergilium dicentem adfert Eclogâ Primâ:

Haud equidem invideo: miror Magis - - - - -

neutiquam ibi *Magis* pro *Sed* uſurpatum fuit, ſed pro *Potius*. Tullius de Amicitia: *Aut enim nemo* (*quod quidem Magis credo*) *aut ſi quiſquam, ille ſapiens fuit*. Abundant & alia ejuſmodi exempla. Neque ego auſim huc Arabicum *Amma*, ſignificans *Sed*, adducere, quaſi illud abjectâ primâ ſyllabâ *Am*, evaſiſſe potuerit apud nos *Ma*. Quare adhuc in Etymon vocis hujus inquirendum videtur.

Mac-

1559. cap. 2. legitur: *che più vino ſi logora hoggi in uno popolo di Firenze a taverne, che non ſoleano logorare gli noſtri antichi in tutta la Città*. Et iſta uti & clarior, videtur & lectio genuina, ſuperior vitiata & imperfecta.

Macchia. Sylva. Vide Diſſertationem A XXI. *de Statu Italiae.*

Macinare. Molere. Joſephus Scaliger in Notis ad Feſtum a *Machina* Italicum *Macinare* deduxit. Et ſane Auſonius *Machinalia pondera*, pro *Mola* dixiſſe creditur. *Aſinus Machinarius* in l. *Quum quaereretur* ff. *de Legatis & Fideicommiſſis*, appellatur *Aſinus, qui molit*, ſi Turnebum B audimus. Scaligero Menagius adhaeret. Et eorum quidem laudanda ſententia: ſed ea minime certa. Nam Machinae ſignificatio nimis plura complectitur, atque, uti animadvertit Hotomannus, *Aſinus Machinarius* is dicitur, quo ad omnis generis machinas uti poſſumus. C Neque clariora ſunt Auſonii verba. Occurrit etiam apud Ulpianum *Machina frumentaria*, quae a piſtrino diverſa eſt, ut alia omittam. Ad veri ſimilitudinem propius accedere videatur, qui noſtrum *Macinare* deducat a *Maciniare*, ſignificante triticum conterere lapide, quem veteres *Macinium* appellaſſe opinor. D Tuſci *Macigno*, nos Lombardi *Maſegna* nuncupamus. Inde illi efformare potuerunt *Macinare*, nos *Maſnare*. Utra verò ex hiſce opinionibus amplectenda ſit, poſſet indicare locus Anaſtaſii Bibliothecarii, ſeu potius ſynchroni illius Auctoris, qui Vitam Hadriani I. Papae ſcripſit, ſi certi eſſemus, quid E revera is ſcripſerit. Memorat ille *Formam Sabbatinam, ex qua diverſae Molae in geniculo machinabantur aquâ*. Sed alii Codices habent *in gemiculo macinabant*. Quod heic potiſſimum animadvertendum, antiquiſſima eſt vox *Macina*. Nam in Charta, Anno Chriſti DCL. ſcriptâ, & a Clariſs. Marchione Scipione Maffejo editâ, legitur *baſſa cum forno, Macina, & rota*. Immo inter veteres Inſcriptiones, quas jam praelis commiſi, iſta occurrit.

D. M.
Q. MVNNI SE
CVNDI NIPI PO
TABERNARIO
Q. BAEBIVS
COCITATVS
MACINARIVS.

Neſcio, an huc etiam referendum ſit, quod Du-Cangius animadvertit, nempe Latomos, ſive Lapidum ſectores, olim appellatos fuiſſe *Macciones*, unde is putat enatam Gallicam vocem *Maçon*. Utcumque ſit, haec me adnotaſſe non poenitet.

Madrina. Obſtetrix. Menagius laudat heic Johannem de Janua ſcribentem: *Matrina, quae aliquem de ſacro Fonte levat, vel in Eccleſiam introducit.* Populo Mutinenſi proverbium eſt: *Dove vai Beltrame? Io ſto co i Frati.* Aliud eſt *Obſtetrix*, aliud *Mater ſpiritualis*. *Obſtetrix* appellata *Madrina*, quaſi parvà *Mater*. Jamdiu cecidit hoc nomen, & alterum durat, nempe *Comare*, e Latino-Barbaro *Commater*, quaſi *Obſtetrix* ſit altera Infantium Mater, ipſoſque una cum Matre pariat. Sub iſta etiam ratione olim *Obſtetrici* nomen *Madrina* impoſitum.

Magagna. Vitium. Magagnato. Vitiatus. Vide Diſſertationem XXVI. *de Militia.*

Magazzino. Vide Diſſert. eamdem.

Magnano. Faber Ferrarius. Vaſtus ha-

rio-

riolandi campus ſe aperit inquirenti nominis hujus originem. Menagius ait: *Forſe da Magnus, Magnanus:* quod Etymon inſulſum plane. Ejuſdem ſaporis eſt & alterum a Ferrario propoſitum. *Aeramen, Aeraminarius, Ramagnarius, Magnano*. Haec audiſſe, contemſiſſe eſt. Nomina ſunt nobis complura, quae non a Latinis, ſed ab ipſis Italis rectâ veniunt. Sunt & quae vel ab uno homine, aut ab uno eventu originem ſumſere, eorumque ſenſus propagatus poſtea per Populos fuit. Ego Lombardicum vocabulum eſſe reor *Magnano*. Olim non Fabri ferrarii, ſed aerarii tantùm, hoc nomine donati fuerunt; & ne omnes quidem aerarii, ſed qui cum bulga circumibant, & adhuc circumeunt, caligine vultum infecti, & horrida voce artem ſuam inclamantes. Mutinae adhuc in uſu feminarum eſt, ut pueris timorem incutiant, dicere: *E' quì il Magnano:* & ſaepe ſilent, aut parent ad eorum vocem puelli. In Charta Mediolanenſi Anni DCCCLXXXII., quam dabo in Diſſertatione XLI. *de Nominibus*, occurrit *Bonellus, qui dicitur Magniano*. Viden antiquitatem vocis? Si quis ergo conjectet, appellatum fuiſſe *Magnano* hoc artificum genus a Lombardico *Magnare*, ideſt *Manducare*, quod matres fingerent, ab iis pueros inobedientes comedi (quod certe adhuc etiam fingere ſolent) tolerabiliorem conjecturam, quàm hactenus compoſitae, nobis exhibebit. Sed locus eſt aliis meliora & certiora expiſcandi.

Mangano. Vide Diſſertationem XXVI. *de Militia*.

Mai. *Unquam*. Fruſtra originem adverbii hujus rimatus eſt Menagius. Neque enim e Graeco Μὰ Δία effluxiſſe potuit, uti Bembus ſuſpicabatur, quum nihil aliud ſignificet Μὰ Δία, niſi *Per Dio*, ac proinde nihil rei habeat cum *Mai*. Aut ergo vox haec deducenda e Latino *Magis*, uti opinatus eſt Caſtelvetrus in nuper laudatis Additamentis ad Bembum, edition. Neapolitanae. Videntur enim Majores noſtri adhibuiſſe *Magis* pro *Amplius*; atque idem fere eſt: *Io no 'l vedrò Più, & no 'l vedrò Mai*. Aut apud Germanos inquirenda eſt iſtius adverbialis vocabuli origo. Iis quippe *Mal* ſignificat *una volta, una fiata*. Et *ein-mal* eſt ipſis *una uolta*. Eorum *Mal* nos in *Mai* convertiſſe videmur. Dicimus enim interrogantes: *Non vieni Mai?* quod idem ſonat atque *Non vieni una volta?* Ac propterea ex inſtitutione ſua noſtrum *Mai* non eſt negantis, ſed propriè tum ſolùm negat, quum negatio additur. Nobis ergo *Mai* ſignificat *in alcun tempo:* quam ſignificationem in Germanico etiam *Mal* deprehendis. Sane dicunt Germani *Ander-mal*, hoc eſt, *altra volta, in altro tempo:* & *Alle-Mal*, quod nos *Sempre-Mai*.

Malvagio. *Malus, Improbus*. A Latino *Malus* per incredibilem ſcalam veniſſe creditur Menagio. Videndum, an rectâ proceſſerit a Gallico *Mauvais*, ſeu *Mauvaiſe:* quae vox e duabus conjunctis efformata videtur. Quamquam *Malvagio* antiquiſſimum eſt apud Tuſcos. Si Lombardi hac voce uterentur in familiari ſermone, ſuſpicatus fuiſſem, iſtorum *Mal-vaſo*, ideſt *Malum-Vas* converſum fuiſſe a Tuſcis in *Malvagio;* nam noſtrum *Aſio* & *A-*

& *Aſia* evadit apud illos in *Agio* & *Agia*. Sed noſtra Dialectus hujuſmodi vocabulo caret.

Mancia. *Strena*. Donum, quod ſponte inferioribus datur ob rem bene geſtam. Menagius & Ferrarius a *Manu* trahunt. Quomodo? *E Manus*, *Manitius*, *Manitia*, *Mantia*, *Mancia*, ideſt *Manipulus*, Δραγμή. Sed nil rei eſt *Manipulo* cum *Mantia*; uti neque *Manitio*: nam vox iſta nihil aliud ſignificavit barbaricis Seculis, niſi *Chirothecam*, quam Lombardi adhuc appellant *Manizza* & *Manizzo*. Et ſiquidem e Latino trahenda vox eſt, e *Manica* eſſet deducenda, quam Galli nuncupant *Manche*: *Manche* verò apud Italos evadit *Mancia*. Nihilominus addunt praelaudati Etymologiſtae, in uſu etiam eſſe *Dar la buona Mano* pro *la Mancia*. Ita ſane dicimus. Sed non propterea e *Manu* rite deducas *Mancia*. Tolerabilius fortaſſe foret opinari, e Lombardis *Manza* appellantibus, ortum habuiſſe hanc vocem, quaſi primo fuerit *l'Amanza*, ſignificans *Amorem*. Frater Jacoponus Tudertinus circa finem Seculi Aerae Chriſtianae Tertiidecimi, Lib. 5. Cant. 14 ajebat:

Non è verace aquiſto
Di Manza (pro *Amanza*) *che non dura*.
Ma chi ben' ama Criſto
Sopra d'ogn' altra cura,
Quella è Amanza ſicura.

Idem quoque Lib. *6* Cant. 21.

Sopra ogn' altro amore
E' la tua bella Manza (ideſt *Amanza*)

Infra verò ſubdit:

Di te bella Manza.
Jesù vaga Manza.

La Manza, ſive *Mancia*, ſignum *Amoris* eſt. Alia verò videtur eſſe origo phraſis *Dare la buona Mano*.

Mandorla. *Amygdalus*. Ab hac voce Graeca Italicum vocabulum *Mandorla* traxit Menagius. Animadvertendum tamen eſt, Germanicae Linguae tribui a Cramero vocem *Mandel*, ſignificantem *Amygdalum*. Si haec ibi antiquiſſima, inde potius eſt arceſſenda vox Italica *Mandorla* (quam Lombardi *Mandola* dicunt, Mutinenſium verò vulgus corrupte *Mandla*) non autem e Graeco. Neque enim ſat commode Αμύγδαλος *Amygdalus* convertitur in *Mandorla*, ſeu *Mandola*.

Maniera. *Modus*, *Mos*. Voſſius & Menagius a *Manus* Latino, vocabulum iſtud deduxere. Sed nullam ii adferunt cauſſam ejuſmodi derivationis. Videndum an fortè a Germanico *Mann*, ſignificante *Homo*, derivatum fuerit. Nos *Mores* hominum, *Maniere* appellamus, uti *Beſtierie* dicimus actiones hominum, Beſtias imitantium. Angli quoque voce *Manners* ad idem ſignificandum utuntur. Gallis eſt *Maniere*, Hiſpanis *Manera*. Invenio quoque apud Germanos *Manier*, ſed ignoro num antiqua vox, & propria illius Linguae ſit, an potius adventicia. Si propria: inde reliqui Populi acceperint.

Mannaia. *Bipennis*, *Securis*. De hac voce nihil Menagius; neſcio, an quod nihil ſuccurrerit ad ejus originem explicandam, an ex incuriâ,

riâ, aliâve de cauſsâ. Certe ita a primitivo vocabulo eam Tuſci abduxerunt, ut difficile ſit Etymologiam nanciſci. Sed facile eſt Mutinenſibus, aliiſque Lombardis, quorum Dialectus habet *Manara*. Haec autem a Latino *Manuaria* venit, quo nomine donata fuit Securis illa, quae ambabus manibus adhibetur. Apud Mabillonium in Saecul. Benedictin. Auctor Miraculorum Sancti Columbani, qui circiter Annum Chriſti DCCCCL. floruit, Cap. 29. ſcribit: *Juſſit filio, ut ei ſerramentum quod vulgo Manuariam vocant, afferret, quatinus arbuſculas ipſius agri ſuccideret*. In Charta Chronici Vulturnenſis pag. 363. Part. II. Tomi I. Rer. Italic. ſcriptâ Anno Chriſti DCCLXXIX. lego *Villanos, qui cum Mannarias ſuas ſoliti fuerant magiſterium facere*. Fortaſſis ibi ſcribendum *Manuarias*.

Manzo. *Bos*, ajunt Auctores Vocabularii Florentini. At ſcribendum erat *Bos juvenculus*. Lombardorum vocabulum eſt, atque a nobis Florentini didicerunt. Pro *Manſo* opinor ruſticos noſtros invexiſſe *Manzo*. Eſt autem Italicae Linguae *Manſo*, idem atque *Manſuetus* & *Manſuefactus*, & inde *Ammanſare*, *Manſueſcere*. Tunc ergo Tauri a ruſticis noſtris appellari incipiunt *Manzi*, quum caſtrati, & manſuefacti jugum ferre addiſcunt. *Manſues Manſuis* occurrit etiam apud antiquiſſimos Latinorum.

Marcare, *Marchiare*. *Signare*, *Notare*. Nemo revocare in dubium poſſit, quin vox iſta eadem ſit ac Teutonicum *Marcken*, idem ſignificans. Islandice *Marke*, *Signum*. Saxonice *Mearc Signum*; *Mearcan*, *Signare*, *Notare*.

A *Marcheſita* & *Margaſita*. Lapidis ſpecies. Fallitur Menagius, dum a *Narciſſites*, cui originem, ut is ait, dedit Graecum Ναρκισσίτης, hanc vocem derivavit. Arabicae originis eſt, Arabes enim *Margaſſiita* appellant *Pyritem lapidem*, eumdem nempe, qui nobis eſt *Marcaſita*. *Biſmuthum* nonnulli appellant, ſed hoc nomen aliam
B rem deſignare mihi creditur.

Marciare. *Procedere*. Certe a Gallico *Marcher* nos hoc verbum accepimus. Unde verò *Marcher*, emerſerit, Menagium interroga. Reſpondebit: a Latino *Varicare* (unde *Varcare*, ut is ait, efformatum eſt) natum *Marcher*. Stipes ſit,
C qui credat. Vera vocis origo haec eſt. Germanica & Celtica vetus Lingua *March* appellabat *Equum*. Inde *Marſchalcus*, *Marpais &c.* Vide Pauſaniam in Phocicis, Leges Alamannicas, Bajoaricas, Capitularia Caroli Calvi, Voſſium, Eccardum, & alios. Inde prodiit *Marcher*, idem ſignificans atque
D *Equitare*, ſive ut Barbaro-Latini dixerunt, *Caballicare*, e quo Italicum *Cavalcare* prodiit. Germanis adhuc *Marſch* eſt *Proceſſus exercitus*, uti & *Marſchiren*. Angli quoque retinent *March*, & *to-March* eodem ſenſu.

Marrone. *Caſtanea major*. Euſtathius in Odyſs. Homeri Lib. K. varia
E Caſtanearum nomina recenſet, inter quae Μάραον, Latine *Maraon*. Itaque inde Menagius noſtrum *Marrone* deducit. Ferrarius arceſſebat a *Balanus*: quod certe incredibile eſt. Verùm non ejus antiquitatis mihi videtur Euſtathius Homeri Scholiaſtes, ut illum certum originis hujus auctorem habeamus. Is floruiſſe creditur circiter Annum

num Chriſti MCLXX., niſi etiam A ſerius. Quo ſane tempore in uſu Italicae Linguae erat vox *Marrone*. Tam multa alia a nobis (ut Meurſii Lexicon teſtatur) accepere Graeci recentiores: cur non & hoc vocabulum? Gloſſae Graecae ne verbum quidem de iſta voce habentes, indicio ſunt, uti nequaquam veteres, ita neque recentio- B res inter Graecos uſurpaſſe ejuſmodi vocabulum. Niſi vox iſta in Italiam importata fuit a Germanis, quibus *Marre* idem ſignificat, juſta ſuſpicio ſupererit, vel ipſis antiquiſſimis Seculis hanc vocem in Gallia Ciſalpina notam fuiſſe. Neque mirum foret, ſi celeberrimo Poëtae Vergilio *Maronis* C agnomentum inde obveniſſet. Ita apud Romanos *Lentuli*, *Cicerones*, *Fabii*, *Piſones*, *&c.* a leguminibus aliiſque fructibus appellati fuere, ut alia ejuſmodi Cognomina omittam.

Marzuola. *Hordei ſpecies*. Vide Diſſertationem XXIV. *de Artibus*.

Maſnada. *Maſnadiere*. Vide Diſſerta- D tionem XIV. *de Servis*.

Maſſaro. *Caput Familiae ruſticanae*. Quod *Maſſa* barbaricis Seculis appellaretur unio aliquot praediorum, atque unum interdum praedium, propterea *Maſſarii* nomen inditum fuit Colono ejuſdem Maſſae. Hoc ideo adnotatum volui, quia in antiquis teſtamentis oc- E currit: *Relinquo uxorem Maſſariam & uſufructuariam*. Bartolus autem traditur ſub nomine *Maſſariae* intellexiſſe *Supellectilem*. Si id verum, ridenda ſane interpretatio eſt. Nihil aliud ibi *Maſſaria* ſignificat, niſi *la Reggitora della Caſa*, quod Notarii noſtri nunc dicunt: *Laſcio Donna e Madonna*, eamdemque vim habet atque *Uſufructuaria*. Quare neque P. Papebrochius V. Cl. vim vocis *Maſſarius* eſt aſſequutus, quum ipſi ſit *Cuſtos Supellectilis*.

Maſſiccio. *Solidus*, *Denſus*. A Latino *Maſſa* venit, ſignificante quidquid minime ſubtile ac leve, ſive e ſolo cortice conſtat, ſed ſoliditatem internam & craſſitudinem praefert. Ex eodem fonte manavit Gallicum *Maſſif*.

Materazzo. *Culcitra*. Sententiam amplector Alciati, Du-Cangii, ac Menagii, putantium hanc vocem effluxiſſe e *Matta*, *Stoream* ſignificante, ejuſque diminutivo. Nimirum pro Culcitra Servi, ac veteres Monachi utebantur Storeis. Attamen quum inter *Culcitras* lanâ, ſtupâ, aut plumis farcitas, ac *Storeas*, nimium diſcriminis intercedat: moneo, ut adhuc perpendatur, an e Germanis, quibus eſt *Madratze* & *Matratze* eadem ſignificatione, ad nos veniſſe potuerit *Materazzo*, niſi & ipſum Germanicum nomen e *Matta* fluxerit, aut ex Italia illuc fuerit delatum. In vita Sancti Vincentii Ferrerii die V. Aprilis apud Bollandiſtas memoratur *quoddam ſtratum ex lana confectum, quod vulgo vocant Matracium*.

Matto. *Stultus*. Graecum Μάταιος, & inuſitatum Μάω, ſi Caninium, Monoſinium, Menagium, & alios audire volumus, originem dedit Italicae voci *Matto*. Habeant illi ſuam ſententiam, quam non improbo. Addere poterant, apud Heſychium haberi quoque Μάτταβος, *Fatuus*, *Stolidus*. Mihi tamen advertere liceat, potuiſſe ad nos deferri hanc vocem e Germa-

nica Lingua, cui eſt *Matz*, ideſt *Debilis*, *Languidus*, *Infirmus*. Nam ut metaphorice dicimus *Debile di Mente*, *Mentis inops*, *Inſanus*: ita fortaſſis olim *Matt* pro homine Mentis *Infirmae* dicere coeperunt. Quod ſi inde vocem Italicam arceſſere dubitas, alterum accipe (ſi tamen alterum) Germanicum vocabulum, nempe *Matz*, quod nobis ſonat *Uomo Balordo*, *Uom da niente*, *Homo Infirmae*, *Inſanae Mentis*. Ab altera ex hiſce duabus vocibus Angli accepiſſe videntur ſuum *Mad Stultus*, *Mente captus*. Quare multa coëunt, ut Italicum *Matto* intelligamus originis potiùs Germanicae eſſe, quàm Graecae. In antiquis tamen Gloſſis a Turnebo laudatis legitur *Mattus*, *Triſtis*. *Mattus* quoque pro *Maceratus*, ſeu *Subactus* fuiſſe aureo Seculo Latinorum, ſibi viſus eſt deprehendiſſe Salmaſius. An recte, alii videant.

Mattone. *Later Lateris*. Forſitan a Graeco Μάω pro Νάω, Μάσσω, Μάγμα, Μακτὸν, *Mactum*, inquit Menagius, vox iſta deſcendit. Sed mirari poſſis hominem qui Νάω tam confidenter immutat in Μάω, ſignificans *Vehementer Cupio*; & inde fila, in cerebro tantùm ſuo nata, educit ad efformandam aëream hanc telam. A *Meta* non majori laude Ferrarius idem vocabulum traxit. Ego ſuſpiciones duntaxat adjungam. Num venit a *Maltha*; ſeu *Malta*, Graecâ & Latinâ voce apud nos adhuc vigente, & ſignificante *Terram mollem*, *aquâ compactam*, & *madefactam*, ita ut primò *Maltone*, tum *Mattone* dictum fuerit? Praeterea Mutinenſes *Madone* appellant glebam ſeu fruſtum terrae aut parum madefactae, aut aridae ac durae, in quod vel agricolae in campis aratro incurrunt, aut quod pueri ludentes unus adversùs alterum projiciunt. Aratores, quum terra reſiſtit, *groſſi Madoni* educunt. Quod nobis, noſtriſque ruſticis eſt *Madone*, Tuſcis cenſeo eſſe *Mattone*, terrae madefactae fruſtum ſignificans, poſtea exſiccatum ad Solem, & in fornace demum coctum ad ignem. At aeque mihi ignotum, unde prodierit *Madone* Mutinenſium, ac Tuſcorum *Mattone*, niſi primùm e Latino *Madeo*, & *Madidum* velimus profectum fuiſſe.

Mazza. *Clava*, ſive *Baculus* nodoſus, aut etiam *Malleus* e ferro, ſive ligneus, infixos habens interdum acutos clavos, vel cuſpides, aut aliis ad laedendum ferreis inſtrumentis inſtructus. A *Maſſa* deductum nomen putavit Menagius. Diſſentire cogor. Latinum quippe *Maſſa*, purum putum, nilque immutatum, apud nos perdurat. Ego itaque vocem apud Latinos ſive Graecos natam ſuſpicor. Nempe Graecis, quae nunc nobis eſt *Mazza*, erat olim *Mazuca*, ſeu *Mazzuca*. Occurrit Ματζοῦκα & Ματζούκιον apud Heronem Παρεκβολ, apud Leonem in Tacticis, penes Nicetam, alioſque a Rigaltio & Du-Cangio laudatos. Ordericus Vitalis Lib. 8. *Maxucam* memorat; Chronicon Caſaurienſe Lib. 4. *Mazucam*. Ammianus Marcellinus Lib. 21. Cap 14. haec habet: *Iter ſuum praeire cum Lancearii*, & *Mattiariis* (Italice: *Mazzieri*) & *catervis exercitorum praecepit*. Idem alibi *Mattiarios* jungit cum

Lan-

A *Lancea riis*. Quod & facit Zoſimus Lib. 3. Hiſtoriarum. *Mattiobarbulos* quoque videas apud Vegetium. Ut *Lancearii* a *Lancea* dicti, ita & *Mattiarii* a *Mattia*, qua hoſtes proſternebant, appellati, ut puto fuere. Proinde a vero non abhorret, Italicum *Mazza* ab eodem *Mattia* originem ſuam ſumſiſſe. B Scribit idem Ammianus Lib. 31. Cap. 7. Barbaris fuiſſe *ingentes Clavas ambuſtas*. Rolandinus Lib. XI. Cap. 7. Chronic. proelium deſcribens ait: *Clavis nodoſis & ferreis, ferientibus ad galeas calyboſas, igneae reſultarunt ſcintillae*. Uſum quoque *Clavâ* Ratchiſium Forojulienſium Ducem teſtatur Paullus C Diaconus Lib. *6*. Cap. *62*. de Geſtis Langobardorum. Quae Paullo Diacono, & Rolandino fuit *Clava*, *Mattiam* Vegetio, Zoſimo, & Ammiano Marcellino fuiſſe cenſeo. Num verò arceſſendum ſit a *Mazza* Italico potiùs, quàm a Latino *Mactare*, Italicum verbum *Ammazzare*, aliis decernendum relinquo. Hoc unum adnoto, Germanis nempe eſſe verbum *Matzen*, idem ſignificans ac *Mactare* beſtias, ita ut & ipſi Germani heic audiendi ſint. Videant & Galli, unde petendum ſit ſuum *Maſſacre* & *Maſſacrer*. *Mazzare* pro *Ammazzare* in uſu fuiſſe olim, conjicere poſſumus e vocabulo *Mazia-cane*, ideſt *Occidens-canem*, cujus mentio eſt in Charta Ravennate, adſervatâ in Archivo Eſtenſi, quam exerere heic ſuperfluum non puto, quum conceptis verbis ibi Feudum exprimatur, de qua re egi in Diſſertatione XI. *de Allodiis*.

Inveſtitura Feudi data *Mazia-cani* a Gualterio Archiepiſcopo Ravennate, Anno Chriſti 1130.

D IN *nomine Domini. Anno ab Incarnatione Domini Milleſimo Centeſimo Trigeſimo, die XXV. Menſis Januarii, Indictione Octava, Argenta. Et ego* Mazia-canis *dedi tibi Archiepiſcopo de hoc, quod mihi debes, Denariorum Lucenſium viginti Libras. Et tu concedis mihi ad uſum Regni per Feudum in me, & in meis filiis maſculis vel feminis, quantum habui pro pignore quatuor Manſum* E *terre in Maſſa Sandali. Si plus habeo, vobis refuto; & ſi minus habeo, adimpleatur mihi. Et predictus* Donnus Walterius *ita accipiens, per virgam, quam rogavit ibi aſtantes pro futuro teſtimonio hoc factum eſt in praeſentia teſtium, Andrea Archipresbiteri Cardinalis, & Archipresbiteri Sancti Johannis Baptiſte, & Johannis Presbiteri Diaconi Cardinalis, & Rodulfi Diaconi, & Johannis Clerici Romani, Ugo Ramberti, & Salviati. Poſt haec poſuit ſupraſcriptus* Maziacanis *manum ſuam ſuper Librum Euuangeliorum Dei juravit, dicens:* Ab hac hora in antea fidelis ero Sancte Ravennati Eccleſie, & Donno Archiepiſcopo per bonam fidem, ſi Deus me adjuvet, & Sancta Euuangelia.

Ego Ugo Tabellio Ravennas, & Notarius ſancte Ravennatis Eccleſie interfui, & hec ſcripſi omnia.

Et ſi tu, aut tuus catholicus Succeſſor volueritis mihi, aut meis filiis permutare predictum Feudum ex alia parte Padi, recipere debeamus, ubi voluerimus.

Mazzerare. Tuſcorum verbum eſt, ſignificans, projicere hominem in ma-

mare incluſum culeo, aut ſaxo ad collum alligato, ut demergatur. Heic mihi in mentem venit, apud Mutinenſes meos appellari *Maſero* Lacunam, in quam faſciculi Cannabis merguntur, ut filamenta corticis emollita per aquam ſeparentur a ligno. Dicimus etiam *Maſerare la Canape*. *Maſerare* dictum fuit pro *Macerare* & *Maſero*, idem atque *Maceratorium*. De Lino Plinius Lib. 19. Cap. primo: *Virgae ipſae merguntur in aquam ſolibus tepefactam, pondere aliquo depreſſae. Maceratas indicio eſt membrana laxatior*. An *Mazzerare* Etruſcorum per ſimilitudinem aut per metaphoram emerſerit e Lombardico *Maſerare*, & per originem ex Latino *Macerare* fluxerit, alii decernant.

Mazzo. *Faſciculus*, uti florum, clavium, virgarum, aliarumque rerum ſimul colligatarum. E *Maſſa* Menagius putat efformatum *Maſſo*. *Mazzo*. Verùm planè diverſa eſt ſignificatio vocis *Maſſa*. Aliqua mihi ſuborta ſuſpicio eſt, *Mazzo* Italicum prodiiſſe e Graeco Δέσμα Δέσματος, ſignificante *Vinculum*, *Faſcem*. Inde diminutivum Δεσμάτιον *Deſmatium* emerſerit, ſignificans *Faſciculum*, uti e Δέρμα *Pellis*, manavit Δερμάτιον *Pellicula*. Abjecta fortaſſis ex *Deſmation* (converſo in *Deſmazzo*) priore ſyllaba Δες, *Des*, in uſu eſſe coepit *Mazzo*. Libro Tertio Annal. Genuenſ. Tom. VI. Rer. Italic. pag. 369. a ſynchrono Auctore ad Annum Chriſti MCXCII. memoratos videas *Macios decem Lini*, ideſt *Manipulos*, *Faſciculos*, *Mazzi*.

Medeſimo. *Ipſe*, *Idem*. Menagio ſuus heic honor ſit. Ingenioſe heic deprehendit, natum hoc Pronomen e *Met Ipſiſſimus*, *Metiſſimo*, *Mediſiſſimo*, *Medeſimo*. Addendum duntaxat, dum vera ſit haec origo, neminem primo ſimpliciter adhibuiſſe *Met-Ipſiſſimus*, ſed cum aliis Pronominibus. Scilicet dicebant *Egomet ipſiſſimus*, *Memet ipſiſſimus*, *Temet ipſiſſimum*, *Illosmet ipſiſſimos*, *Nosmet ipſiſſimi*, *&c*. Et inde ſenſim ſurrexit *Eo* (pro *Ego*) ac deinde *Io Medeſimo*, *Me Medeſimo*, *Te Medeſimo*, *&c*. Denique invaluit ipſum *Medeſimo* ſine ipſis Pronominibus. Atque ex eodem Italicorum *Medeſimo* (Poëtice *Medeſmo*) Franci traxere ſuum *Meſme*, nunc *Même*; atque Hiſpani ſuum *Meſmo*, ſive *Miſmo*.

Melenſo, & *Milenſo*. *Lentus*, *Piger*, *Tardus*. Per translationem quoque *hominem nihili*, & *ſemiſtultum* ſignificat. Confidenter, pro more, Menagius a conficto vocabulo *Nidulenſis*, hanc vocem derivat, more avium nondum e nido avolantium. Incredibilia narrat. Quare perpendas velim, an a *Mel*, *Mellis* emanaſſe potuerit *Milenſo*, metaphorâ ab eo liquore deſumtâ, quia *Lentum* & *Pigrum* Mel defluit. Ita *Viſcoſo* appellamus quidquid *Viſci* tenacitatem imitatur. Vel a ſapore dulci Mellis. Dicimus etiam *Dolce di Sale* hominem *Inſipidum*, *Stolidum*.

Mentre. *Dum*, *Interea*. *Inter haec* Ferrario viſum fuit origo Italici adverbii *Mentre*: Ejuſmodi Etymon, neque immerito, explodit Menagius, qui ab *Interim* per metatheſin efformatam cenſet hanc vocem. Sed immanem adeo metamorphoſim nemo ferat, nullumque par exemplum adferatur. Locum heic meae quoque conjecturae peto. Cur addi-

additum in principio M. fuerit, quaerendum omnino eſt. Neque enim excogitari poteſt finalem literam adverbii *Interim* ita tranſlatam, ut prima evaſerit in vocabulo *Mentre*. Itaque Majores noſtri mihi creduntur, ex *Dum Interea*, aut ex *Dum Interim* efformaſſe *Dumentre*, *Domentre*, ac tandem compendii gratiâ *Mentre*. Erat certe olim in uſu *Domentre*. Facius de Ubertis in Dittamundo ait:

Dimmi, Domentre, che 'l nocchier ci varca.

Sed & Latini uſurpabant *Interea Dum*, immo & *Dum Interea*. Vide Terentium in *Eunuch.* & in *Eautontimorumen.* In Vita quoque MSta Felicis, quam in vetuſto Codice adſervat Eſtenſis Bibliotheca, haec habentur: *Et Domentre che lo Romito diceva queſte parole*. Ferrariae quoque olim in uſu erat *Domentre*. Aliis exemplis parco.

Menzogna. *Mendacium*. Vide ſupra in hac eadem Diſſertatione.

Merli. *Minae* Latinis. Vide Diſſertationem XXVI. *de Militia*.

Meſchino. *Pauper*, *Egenus*. Nihil dubitandum. Eſt originis Arabicae. *Al-Maſchi in* Arabum genti idem deſignat. Vide Gollium, & Giggeum. Lipſius Epiſtol. 44. Cent. 3. ad Belgas ſcribit, ſe hanc ipſam vocem reperiſſe in Perſica Lingua.

Mina. *Cuniculus*. Vide Diſſertationem XXVI *de Militia*.

Minchione. *Bardus*, *Stupidus*. A *Miccio*, ſignificante *Aſinum* apud Florentinos, Menagius deductam hanc vocem ſuſpicabatur. Is autem trahebat *Miccio* ab *Aſinus*, *Aſinicius*, *Nicius*, *Miccio*: quod poſtremum Etymon deridere cuicumque liceat. Apud nos *Mincione* dicitur. Fortaſſe primitivum fuerit *Mincio*, quo agnomine donatum animadvertas *Johannem Velitrenſem Epiſcopum*, qui Anno Ch. 1058. Apoſtolicam Sedem invaſit, & ob ſtupiditatem *Mincius* appellatus fuit. *Mincio* autem ex Gallica Lingua ad nos veniſſe mihi creditur; ei quippe eſt *Mince*, rem *Levem* ſignificans. Atque, ut ait Fureterius, *Mince ſe dit auſſi figurément de ce qui eſt Superficiel, qui eſt Mediocre, qui n' a gueres de force, de ſolidité. Ce Prince eſt bien Mince*. Iſta vero vox, uti is poſt Menagium opinatur, videtur diminutivum vocis *Minutus*, *Minutius*.

Miniera. *Fodina*. Vide eamdem Diſſertationem XXVI.

Mirare. *Intueri*. Mihi ſane perquam veriſimile eſt, vocem hanc deſcendere e Latino *Miror*, quum Mirantium ſit intente contueri rem, quae cauſſam admirationi praebet. Apud Trebellium Pollionem in Gallienis legitur: *Quidam ſcurrae miſcuerunt ſe Perſis diligentiſſime ſcrutantes omnia, & uniuſcujuſque vultum mira inbiatione Mirantes*. Uti Salmaſius in hunc locum animadvertit, *Mirari*, vel *Mirare* ſignificat attente contemplari. Animadvertendum tamen, Martinio praeeunte, Hebraicae Linguae eſſe *Mirah*, *Viſus*. Appellata quoque *Mira*, fuit linea illa, ad quam oculum ſagittantes apponebant, ut in ſcopum collinearent. Hinc dubitandi cauſſa, num potius e *Mira* emerſiſſe potuerit *Mirare*. Sed unde *Mira*? Hoc mihi plane ignotum; ac propterea veriſimilior prima origo. *Specula*, *quam Miram dicimus*, occurrit apud Rolandinum Lib. 10. Cap. 9. Chronic. Patavin.

Moine

Moine plurali numero. *Far delle Moine*. *Blandiri*. Hanc vocem a Graeco Μιμώ, ſignificante *Simiam*, Menagius derivatam putat. Poterat & a Latino *Mimus* derivare. Sed neque ſignificatio, neque literarum ordo conſentiunt. Mutinenſes, aliique Lombardiae Populi, quod Latinis eſt *Mollis*, *Madidus*, appellant *Mojo*. Inde nobis *Smojare*, ideſt Pannos aquâ abluere, vel *molles facere*. Tuſci adhuc dicunt *Molle*, quae vox apud eos, etiam ſignificat hominem *Lenem*, *Mitem*, *Mollem*, *Delicatum*, *Effeminatum*. An inde ortum habuerit *Smoinare* & *Smoine* Lombardicum, pro *Emollire*, ſeu *Mollificare blanditiis*, quam vocem Tuſci poſtea adoptarint, dicentes *Moine*, Eruditi videant. Praeterea ab Hiſpanis *Moyne* appellatur vir, qui *facile in iracundiam proſilit:* & *Mohina*, *Iracundia*. Inde *Amohinar*, *in Iram adducere*. Aliquem ergo iratum, aut ad iracundiam pronum mulcere, ac blandis verbis ad ſua vota trahere, *Deſamoynar*, aut *Deſmoynar* dictum fortaſſe fuerit, quod nos Lombardi, abjecto pro more *De*, converterimus in *Smoinar*, *Far delle Smoine*. Tuſci verò etiam *S.* detracto dixerint *Far delle Moine*.

Mongana. *Vitulus lactens*. A *Mulgeo* ita Menagius trahit hanc vocem. *Mulgus*, *Mulga*, *Mulganus*, & τροπῇ *Mongano*, Cur non propius ab antiquiſſimo verbo *Mungere*, *Mugnere*, idem ſignificante ac Latinorum *Mulgere*.

Montone. *Aries*. Vocabuli hujus mentionem facio, non ut ejus originem adferam. Haec enim mihi ignota; ſed ut animadvertas inane in hac re aliorum ſtudium. Bochartus in Hierozoico a *Monte* vocem hanc trahit, *quia montibus gaudet ovillum pecus*. Etymon plane ineptum. Ferrarius a *Montare*, veriſimilius ipſam deducit. Sed is fallitur; neque enim unius Arietis id proprium eſt. A *Muto*, *Mutonis*, pro *Mutoniatus*, ideſt teſticulos habens, Menagius derivat: *unde Mutunus apud Arnobium*, *Lactantium*, *& Auguſtinum pro Priapo*. Sed alia eſt ſignificatio *Mutuni*, & *Mutuniati*. Quod mirere, Gallica Lingua habet *Mouton*, ſed ut ſignificet *Vervecem* (Italice *un Caſtrato*) *non Arietem*, ſignificatione prorſus aliena ab Italico *Montone*. Medii aevi Scriptores appellarunt *Multones* Arietes, quos nunc *Montoni* dicimus; neque tantùm Galli, ſed & Itali, ut conſtat ex Charta Comenſi Anni MXLV. Tom. V. Italiae Sacrae. Et certe Galli e primaeva ſignificatione ſua vocem hanc detorſerunt. Nam in Breviario rerum Fiſcalium Caroli Magni, quod ab Eccardo editum habemus, inventi ſunt in Regia Villa *Verveces cum Agnis octoginta*. *Multones octogintaduo*. Si *Multones* tunc nuncupati ſunt *Arietes*, unde nos *Montone* efformavimus, non vocis Italicae, ſed illius Barbaro-Latinae conquirenda eſt origo. At de illa nil certi mihi occurrit.

Mora. *Acervus lapidum*, torrentibus oppoſitus, ne in campos irruant, dum intumeſcunt. A Latino *Mola* pro *Moles* natam hanc vocem Menagius ſtatuit. Mihi veri videtur ſimilius, deſcendiſſe ex Latino *Mora*, ſignificante per translationem *Impedimentum Obſtaculum*. Latini eodem ſenſu uſurparunt *Interponere* atque *Injicere Moram*. Et Statius Thebaid. X. dixit: *Frangere Moras portarum*.

Mora,

Mora. *Giocare alla Mora*. *Ludus* Bajulorum, ac infimae Plebis. Latini appellaſſe creduntur *Micare digitis* (uti jandiu Eruditi animadverterunt) eundem hunc, ut videtur, luſum, quo digitis porrectis duo invicem certant, uterque numerum, quem mavult, pronuntiantes: victor autem eſt, cujus prolato numero reſpondent digiti utriuſque certantis ſimul computati. Quod autem Menagius putat efformatum *Mora* hac ratione: *Micatura*, *Miaura*, *Miura*, *Mura*, *Mora*, me non exſpectabunt Lectores, ut edicam, ſomniantis hominis has eſſe cogitationes. Potiùs inquirendum eſt, an Itali luſum iſtum obliti, illum rurſum ab Arabum, ſive Maurorum Populo didiciſſe potuerint, ac propterea Ludus nuncupatus fuerit *Giocare alla Mora*. Nobis dicitur *Donna Mora*, *Vacca Mora*, quae nigri coloris eſt, &c. Sed fortaſſe ſcribendum *Alla* * *Mora*. Mutinenſes dicunt *Giocare all' Amore*. Nomen corrupiſſe videntur. At tamen quum interdum amantes nutibus ſuum animum exprimere ſoleant, hoc etiam heic adnotatum volui. Galli Italicum hunc luſum appellant *la Mourre*; Hiſpani *Amorra*.

Morbido. *Mollis*, *Delicatus*, *Tener*. cujus contrarium *Rudis*, *Aſper*. Iram paene mihi excitat Menagius, dum hanc nobis Etymologiam obtrudit. *Mollis*, *Mollidus*, *Molvidus*, *Molbidus*, *Morbidus*, *Morbido*. Animadverte, Germanicae Linguae eſſe *Murb*, ſignificans *Tenero*, *Frollo*: & *Murb-Machen*, *Emollire*, *Macerare*. Quare aut ab iis ad nos venit *Morbido*, aut tam illi, quàm nos has voces accepimus e Latinorum *Morbidus*. Iſtud quidem apud Latinos ſignificat Morbo affectum, aut Morbo obnoxium. Verùm ad carnes & fructus primo translata videtur vox: res enim iſtae, dum ſanae ſunt, durae, ac tenaces ſunt; morboſae fiunt molles, ac tenerae. Germanis ipſis *Murb-apffel*, *Pomum vietum*, *ac marceſcens* ſignificat. Tandem quidquid ad tactum Molle, ac Tenerum eſt, *Morbido* appellatum fuit.

Morione. *Caſſis criſtata*. Gallice *Morion*: Hiſpanice *Morrion*. *A colore nigro*, inquit Menagius. At ejuſdem coloris fuerunt & reliqua arma. Cur ergo *Caſſis* tantùm ſit appellata *Morione*? Veri videtur ſimilius, quod caput Mauri hominis referret.

Mota, *Motta*. Munitionis, ſeu Arcis genus. Vide Diſſertationem XXVI. *de Militia*.

Mozzare. *Abſcindere*. *Amputare*. Menagius a *Muticus* (ſomniato nempe vocabulo) pro *Mutilus* deducit. Verùm Mathias Cramerus inter Germanicae Linguae verba, *Mutzen* exhibet, ſignificans *Mozzare*, *Troncare*. Si hoc certum, nihil eſt, quod alibi originem vocis quaeramus. Quippe *Mutzen* Teutonicum Italice redditum dat ipſum *Mozzare*. Sed fortaſſe alicui videri poſſit tam Italicos, quàm Germanos e Latinorum *Mutilare* verba *Mutzen*, & *Mozzare* traxiſſe, hocque primo Majores noſtros convertiſſe in *Mutiare*, & demum evaſiſſe *Mozzare*.

Mucchio. *Cumulus*. Exploſis aliis Etymologiis, recte Menagius a *Monticulus* hanc vocem deduxit; aliâ tamen, quàm is cenſuit, viâ. *Admonticulare* veteres primò dixerunt, ſignificaturi *Aggregare in Monticulos*. *Ammonticchiare* pro more Linguae

guae factum fuerit, eratque olim in uſu. At Populi, praecipue Lombardi, prolixam vocem contraxere, & evaſit *Ammonchiare*, tum *Ammucchiare*, quo adhuc familiariter utuntur. Et inde *Mucchio*.

Muffa. *Mucor*. Scilicet *Lanugo* e ſuperficie rerum putreſcentium emergens. De doliis potiſſimùm id dicimus, unde Vino ingratus odor accedit, quem *puzzore di Muffa* appellamus. Menagius e *Muccus* Latinorum, *Muccus*, *Mucca*, *Muffa*, hercle infeliciter trahebat. Malo ego credere adhuc ignotam vocabuli originem. Cramerus auctor eſt, Saxonibus eſſe verbum *Muffen*, ſignificans *Sentire di Muffa*. Si antiquum, & proprium illius Linguae verbum eſt, inde Itali accepiſſent ſuum *Muffa*; & *Muffire*, quod de pane, aliiſque eduliis, quum putreſcere incipiunt, dicere ſolemus.

N

NAcchere. Dicimus *Sonare le Nacchere*, quum pueri geminis oſſiculis, aut lignis, aut putaminibus nucum, vel vaſculis ad putaminum ſimilitudinem efformatis (*Caſtagnette* appellamus ex Caſtanearum forma, quam habent) invicem ope digitorum percuſſis, ſonum eliciunt, cujus crepitaculi in choreis interdum eſt uſus. Ab Ἀνάκαρα, ſpecie Tympani vox profecta creditur Menagio. Georgium Codinum, ſed nullius ponderis hac in re teſtem, is laudat: quum Codinus Saeculi Chriſtiani Quinctidecimi Scriptor credatur. Menagio praeivit Voſſius in hoc Etymo Lib. 3. Cap. 22. de Vitiis Sermonis.

A Sed quae de *Nacariis* Du-Cangius congeſſit, ſatis indicant, non apud Graecos, ſed apud Arabes quaerendam eſſe hujus vocabuli originem. Quippe illi *Nacariis* ſunt uſi. Et revera Arabicum nomen eſt *Nachera*, e *Naqara* natum, quod verbum, Gollio teſte, ſignificat *Percuſſit*, *&* *illiſit pollicem medio digito*, *&* *inde divulſit crepitandi ergo*.
B Atque inde Arabes efformarunt *Narqon*, ſignificans *excitatum violenta colliſorum digitorum pollicis & medii vulſione crepitum*. Haec certa vocabuli *Nacchera* origo videtur, ita ut elapſa mihi fuerit dubitatio, an *Nacchera* prodiiſſe potuerit ex Hiſpanico *Nacar*, ſignificante *Concharum teſtam*, quaſi primo pueri eaſdem adhibuerint ad ejuſmodi ſtrepitum edendum.
C Nos Mutinenſes, aliique, ut puto, Lombardi, dicimus *Gnaccare*, quae Tuſcis ſunt *Nacchere*.

Nano. *Pumilio*. Purum putum Graeciae vocabulum eſt, de quo Gellius Lib. 19. Cap. 13. Ariſtoteles, & Scholiaſtes Ariſtophanis uſi ſunt,
D atque inter Latinos Laberius. Quare inquit idem Gellius, *in conſuetudine quidem imperiti vulgi eſt frequens*, *ſed barbarum non eſt*. In Gruteriana quoque Inſcriptione *Nanus* occurrit.

Nappo. *Patera*, *Crater*. Menagio ſuſpicio oborta eſt, derivatam fuiſſe hanc vocem aut a *Navis* (quod minime ferendum quiſque agnoſcat)
E aut ab antiquo Gallico *Hanap*, de quo infra. A Latino *Obba* non rectius eam Ferrarius deduxit. Omnino mihi Germanica eſt vocis origo. Habent enim Germani *Napf*, & *Napp*, ſignificans *Catino*, *Bacino*, quod Vaſis genus ad Vini potum translatum fuit. In antiquiſ-

ſimo

ſimo Gloſſario Germanico Aelfrici *Cyathus* appellatur *Hnæp*. Hinc Gallicum *Hanap*, Scyphum ſignificans, & *Hanapus* Scriptoribus Barbaro-Latinis, quorum verba praetereo. De hac voce conſulendus Du-Cangius. Durat adhuc apud Tuſcos ſignificatio priſca, nam *Nappo* fere ſemper pro *Bacino*, ſeu *Bacile* ab ipſis uſurpatur.

Negbittoſo. *Deſidioſus*, *Piger*, *Otio diffluens*. Menagius, cui tamen nil arduum, intactam hanc vocem reliquit. Veri puto ſimile, a *Negligo*, *Neglectum* efformatum fuiſſe *Neglectoſus*, *Negbittoſo*.

Nel, *Nello*. Praepoſitio Italicae Linguae. Manifeſtum eſt, efformatum fuiſſe ex *In*, & *Illo*, *Illa*, *Illis*, mutato nempe *Illo* in *Ello*, & detracto poſtea *I*. exempli cauſsâ *In illo tempore* evaſit *Inello tempo*, & denique *Nello tempo*, & *nel tempo*. Ita *Ne'* breviatum fuit ex *In Illis*, *Inelli*, *Nelli*, *Ne i*, *Ne'*.

Neſſuno. *Nemo*. Menagium audi. *Niuno da Ne unus. Gli Spagnuoli da Nec Unus Ninguno. Da Ningunus*, *Niguno*, *Nizuno*, *Niſuno*, *Niſſuno*, *Neſſuno*. Certe *Niuno*, & *Neuno* prodiit ex *Nec Unus*, aut ex *Ne Unus quidem*. At *Neſſuno* mihi potius creditur enatum ex *Neſcio Unum*.

Nettare. *Polire*. *Mundare*. Scipio Gentilis a *Retare* Latino; Menagius aequiori jure a *Nitidare* hanc vocem trahunt. Attamen nihil erat, quod ii antiqua Latinorum verba contorquerent, quando Germanica Lingua illam ipſam vocem, eamque, teſte Cramero, nativitate Germanicam, nobis miniſtrat. Nimirum *Net*, ſive *Nett*, Teutonici dicunt: Saxones, & Angli *Neat*, ſive *Nit*: Galli *Net*, *Nette*, *Nettement*, *Nettoyer*, quae idem ſignificant atque Italicum *Netto*, *Nettare*. Praeterquamquod *Nitidare* a *Nettare* Italico multùm abeſt, non facile intelligeremus, quei tot variae gentes conſenſiſſent in corrumpendo *Nitidus*, ſive *Nitidare*, atque inde in efformando *Netto*, & *Nettare*. Verùm quoties reminiſcimur tot tranſmigrationes Septemtrionalium gentium in Italiam, Galliam, & Britanniam, continuo occurrit modus, quo *Netto* ab una Natione in tot alias fuerit propagatum.

Nicchio. *Concha*, ſive *Teſta Oſtreorum*. Tuſcorum vocabulum. Menagius imperterrite a *Nidus*, *Nidius*, *Nidiculus*, *Niculus*, *Nicchio*, illud deducit, addens: *Ne viene ſicuro*. An recte, alii videant. Eſt & alia ſignificatio vocis *Nicchio*. Hoc nomine donantur Loculamenta, ſive Concava in parietibus, ubi Statuae collocantur. Vocabularii Florentini Auctores cenſent, a ſimilitudine *Concharum* appellatas fuiſſe *Nicchi* Cellulas ejuſmodi. Ingenioſe profecto. Neſcio an & verè. Interea norit Lector, Germanicae Linguae eſſe *Nitſche*, idem ſignificans. Niſi illi a nobis vocem iſtam acceperint, dediſſe nobis videntur. *Niche* etiam eſt *Gallis*. Quod ſi ferendum eſt Etymon, a Menagio nuper propoſitum, licebit & mihi audacem quamdam conjecturam proponere, quam tamen praeſtare nolo. *Aediculae* olim appellata fuerunt Loculamenta illa Statuarum. Num ergo inde efformatum *Inaediculare*, ideſt *Inſerere* Statuam *in Aediculam?* Ita *Inaltare*, *Incappare*, *Incamerare &c.* veteres barbarice dixerunt. Num *Inaediculare*, ſublato *Di*, compendii cauſsâ, evaſit *Inaeculare*, *Inichare*, *Innichia-*

nicchiare, quae vox Italicae Linguae eſt, quamquam in Vocabulario Cruſcano deſideretur?

Niente. *Nihil*. Cinonius ex *Ne ens quidem* efformatum putat adverbiale hoc vocabulum. Et profectò uti ex *Ne unus quidem* effluxit *Niuno* (veteres dicebant *Neuno*) ita & *Niente* a *Ne ens quidem* deſcendiſſe potuit, ac praecipue, quum Majores noſtri dicerent *Neente*. Verùm vox *Ens* Scholaſticae Philoſophiae foetus eſt, ac proinde non multae vetuſtatis, Populoque etiam ignota. Minime verò audiendi, qui a *Negans*, aut a *Res*, hanc vocem deducunt apud Menagium. Si vera ſunt, quae tradit Hickeſius, videlicet veteres Francos ac Teutones pro *Nihil* dixiſſe *Niewith*, *Niewcht*, *Niebt*, ſuſpicio oboriri poſſet, inde proceſſiſſe noſtrum *Niente*.

Noja. *Toedium*, *Angor*, ſeu *Moleſtia animi*. Intrepide Menagius vocabulum iſtud a Latino *Noxia* derivat. Aſſentiri non poſſum. Alia eſt ſignificatio vocis *Noxa* & *Noxia*, ſive *Delictum* & *Crimen*, ſive *Damnum* explices. Gallis eſt *Ennuy*, & *Ennuyer*, idem ſignificans ac noſtrum *Noja* & *Annojare*. Ergo aut nos ab iis vocabulum mutuati fuimus, aut illi a nobis accepere. Hiſpani quoque habent *Enojo* & *Enojar*; ſed *iram* & *iraſci* apud eos ſignificat. Praeterea Anglis eſt *Annoy*, & *Annoyance* pro *Moleſtia*, *Damno*. Apud quemnam ex his Populis ſtatuenda ſit prima ſedes vocis, unde reliqui poſtea ad ſe traxerint, incertum eſt. Hercle multa eſt illius antiquitas in Italica Lingua. Si a nobis primo profecta fuit (conjecturae veniam peto) fortaſſis efformata fuerit ab

A

Italico *Nò*, ſive *Non*. Nam qui toedio & moerore ſunt capti, ad omnia reſpondere *Non* ſolent. *Pien di noja* dicimus, atque aliâ phraſi *Pien di laſciami ſtare*, quum quis moeſtitiâ victus, nihil vult, omnia recuſat. Id potiſſimùm pueri flentes facere conſueverunt. Ita a *Retro* efformatum *Ritroſo*, quod dicimus, quum quis ab iis abhorrentem ſe prodit, quae a reliquis amantur, quaſi ipſi negent aut recuſent, vertendo ſe retrorſum. Et quid ſi eâdem ratione nata fuiſſet contraria vox *Gioja*, ſignificans *Hilaritatem* ac *Laetitiam*, nempe a Teutonico *Io*, quod nunc *Ja*, a pleriſque pronuntiatur, & noſtro *Sì* reſpondet? *Joye* dicunt Galli. Eſt & Graecae Linguae Ἰώ & Ἰωή. Num ex Graecis hauſimus *Gioja*? Nihil affirmo, ſed tantùm haec tum de voce *Gioia*, tum de altera *Noia* innuiſſe juverit.

B

C

Nuca. *Occiput*. Deducitur a Menagio e *Nux*, *Nucis*, unde *Nucula*. Sed quaenam analogia inter *Occiput*, & *Nucem*? Duplicem offero conjecturam. Bocharto, Giggeo, & Gollio teſtibus, Arabica Lingua habet *Nacha*, quae idem eſt ac *Nuca* Italicum. Avicenna non ſemel eſt uſus. Rurſus Germanica Lingua *Nack* & *Nacken* appellat id, quod nos dicimus *Nuca*. Alterutra ex his Linguis hanc vocem fortaſſe nobis dedit. Tu potiorem conjecturam elige, niſi malis utramque contemnere. Mutinenſibus ac Mediolanenſibus *Gnucca*, non verò *Nucca*, nuncupatur *Occiput*. Germani ajunt *Genick*.

D

E

O

Obò. Interjectio, ſive Exclamatio abhorrentis. A Graeco Ὤιμοι trahebat illam Monoſinius. Sed Graecorum Ὤιμοι nihil aliud eſt, niſi Latinum *Heu Mihi*, ac Italicum *Oimè*. Carolus Cato ab *Oi buono*, quod per Ironiam diſtum Menagius putat, deducit *Oibò*. Nam & Galli eâdem ſignificatione dicunt *ô bon*. Mutinenſes quoque Ironice quandoque dicere ſolent *oh bon*, ſed habent etiam in uſu *Obò*, idem ſignificans ac *Fy* Gallicum, atque alterius ſignificationis. Perſpiciendum igitur eſt, *Oi* eſſe nobis Ὤι Graecum, ſignificans *Heu* Latinorum. Conjunctum autem *Bo* an efformatum fortè fuerit ab uſitata apud antiquos exclamatione: *Heu, bone Deus!* cujus tantùm priores duae ſyllabae compendii gratiâ ſuperſint. *Heu, bone Deus, quid dicis? O bò che dici?* Certe illud *Bò* ſeu *Bo'*, cum accentu, ſeu potius cum circumflexo, indicat, aliquid deeſſe ad complementum vocis.

Oltraggio. *Injuria*. Apud Italos antiquiſſima vox eſt, idemque eſt atque Gallicum *Outrage*. Et quidem terminatio illius Gallicam originem ſapit. *Ultragium* dixere Barbaro-Latini id, quod *Ultra* fas & menſuram eſt. Scilicet exceſſum A ſignificat in quavis re, ut Du-Cangius monuit.

Onta. *Injuria*, *Contumelia*. Ab Ὄνημι Graecorum Monoſinius, & Menagius hujus vocabuli originem trahunt. Etymon probo. Simul tamen animadvertas velim, Germanicae Linguae antiquiſſimam vocem B eſſe *Hohn*, ſeu *Hon*, ſignificans *Onta*, *Scherno*. *Affronto*, *Vergogna*: & *Honnen*, *Far onta ad alcuno*. Propiorem fontem habemus. Cur ab Oriente petamus? At hoc ipſum, inquies, Germani e Graeca Lingua ſumſerint. Parum commercii erat olim Germanis cum Graecis. Epigraphe addita Ordini Militari Periſcelidis Britannicae, C fortaſſis huc referenda eſt: *On* (aut *Hon*, ideſt *Onta*, *Vergogna*) *y ſoit qui mal y pens*. *

Oppio. Arboris genus. Vide Diſſertationem XXIV. *de Artib. Italic.*

Ordigno. *Machina*. Quidquid inſtrumenti manualis artificioſe componitur, ut inſerviat ad aliquod aliud opus peragendum, *Ordegno* D Mutinenſes appellant. Aut ab *Ordiri*, profectam vocem puto, aut ab *Ordine*, & *Ordinare*, ita ut *Ordinium* primo, tum Italice *Ordigno* emerſerit.

Orlo. *Fimbria*, *Ora*. Menagius ab *Ora*, *Orula*, *Orulum*, *Orlum*, *Orlo* elicuit. Laudandum eſt Etymon. Galli quoque eâdem voce utun- E tur. Ac inde *Orlare*. At Hickeſius ab *Hurle* Scandico vocabulo, ſigni-

* Haud recte heic tranſcripta dubitatur Epigraphe appoſita Ordini Militari Periſcelidis, Gallice *de la Jarretiere*. Ea enim apud Auctores, Ordinis iſtius originem & Inſtituta narrantes concepta his verbis legitur: HONY SOIT QUI MAL Y PENSE.

Diſonorato ſia
Chi ſu ciò penſa male.

Cujus ſententiae vis & ratio ex Inſtitutionis occaſione petenda eſt. Inſtitutor autem Ordinis hujuſmodi fuit Edwardus III. Rex Angliae Anno 1350.

ſignificante *Limbum*, *Faſciam* praeſertim pilei, profectum putat hoc nomen.

Orma. *Veſtigium*. A *Forma* Ferrarius: a Graeco Ὀρμὴ alii deducunt. *Forma* omnino explodenda. Ὀρμὴ, ideſt *Conatus*, *Impetus*, nil conſenſus habet cum *Veſtigio*. Igitur ex Arabum Lingua deducenda videtur haec vox, quum iis ſit *Aorma*, ſignificans *Veſtigium*, *Indicium*, ut Giggeus animadvertit. Hiſpanicae quoque Linguae eſt *Horma*.

Oſtaggio. *Obſes*. Voſſius Lib. 3. Cap. 14. de Vitiis Sermon. ſcite opinatus eſt ab *Obſidage* efformatum fuiſſe *Oſtaggio*, quum Eutropius & Ammianus ſuo etiam tempore uſi fuerint voce *Obſidatus*. Sententiam laudo. Sed, an certa ſit, dubitare adhuc pergo. Suſpicio quippe mihi haeret, fieri potuiſſe, ut ex *Hoſtis* emerſerit vox iſta, ad ſignificandum *Pignus* ſeu *Vadimonium ab Hoſte* traditum. Litera *T.* interpoſita, originem potiùs ab *Hoſte*, quàm ab *Obſes*, indicare videtur. Scriptam quoque per *H.* reperimus hanc vocem, ſcilicet *Hoſtagius*. Occurrit & *Hoſtaticus*, ſeu *Oſtaticus*, uti Du-Cangius contendit: quae prima vox propius accedit ad iſtam *Hoſtis* originem, quàm ad alteram *Obſes*. In fine Libri Primi Chronicorum Genuenſium Caffari legitur: *Dederunt centum Saracenos de melioribus Obſtaticos in poteſtate Januenſium*. E Latino verbo *Obſtare* quei rite deduci poſſit hoc vocabulum, non video.

P

P*Adiglione*. *Tentorium*, *Tabernaculum militum*. Ferrario & Menagio deducentibus hanc vocem ex Latino *Papilio*, nequaquam adverſor. Attamen dubitationem aliquam ingerit mihi illud *P.* converſum in *D.* Fieri-ne potuit, ut e *Pando*, *Pandere* prodierit *Pandilio*, ac denique *Padiglione?* Ita certe a *Tendo Tendere* natum *Tentorium* Latinorum, atque Italicum *Tenda*, & *Tenſa*, qua voce uſus eſt Otto Morena. Vide infra verbum *Sbadigliare*. Neque diſſimulandum, Gallos pro *Padiglione* dicere *Pavillon*; Hiſpanos verò *Pavellon*. Quare in origine vocis hujus dubitatio adhuc ſupereſſe poteſt.

Paeſe. *Regio*. Jamdiu recte monuerunt Scaliger, Bignonius, & alii, vocabulum hoc, uti & *Païs* Gallorum, emerſiſſe e *Pagus*, ſignificante non Vicum, ſed *Regionem*, ſive tractum terrarum. Inde *Pagenſis*, *Pagenſe*, *Paeſe*. Hujus Etymologiae idcirco mentionem feci, ut ejus confirmationem accipiat e verbis Legendae Italicae pervetuſtae cujuſdam Felicis, quae in Eſtenſi Bibliotheca adſervatur: *Ceſſaron* (ſunt ejus verba) *li Ambaſciadori, li quali lo Re havea mandati per li Pagieſi, a ciò che la gente veniſſe &c.*

Palco. Vide ſupra vocabulum *Balcone*.

Palio. *Bravium*. A Latino *Pallium*, ſignificante olim veſtem, qua Graeci & Philoſophi in primis, utebantur, hactenus creditum fuerat, Majores noſtros deſumſiſſe *Palio*,

At

A At Menagius addit: *Credo però più toſto da Palmarium, Palmalium, Pamalium, Palium, Palio*. Bone Deus, quàm facile ingenio ſuo indulget vir doctus! Nulla dubitatio futura nobis eſt, quin ex Latino *Pallium* effluxerit Italica vox *Palio*. Pannus ſericus, auro plerumque intertexto pretioſus, barbaricis temporibus *Pallii* nomine diſtinguebatur.
B Du-Cangium vide, qui teſtes rei complures congerit. Quod iſto panno (*Drappo* etiam appellabant) ornetur frons altaris, propterea *Palio*, *Pallio*, *Palliotto*, a nobis nuncupatur. Umbraculum quoque quadratum, cui nunc nomen *Baldacchino* (ita quippe appellatus pannus, in Urbe *Baldacco* ſive Baby
C lone fabricatus) quod ex ipſo panno conficeretur, *Palio* olim dictum fuit. Denique quòd praemium equis victoribus in Circo exponerentur complures ulnae ejuſdem panni (qui mos adhuc in Italia perdurat) ideo *il Palio* nuncupatum fuit, & invaluit *Correre al*
D *Palio*.

Paltoniere. *Mendicans panem*. Vox eſt apud Italos antiquata. Vim vocis minime aſſequutus eſt Du-Cangius in Additamentis ad Gloſſar. Latinum. *Superbum* & *ferocem* is interpretatur. Sed quaecumque exempla adfert, *Mendicum*, *un Birbante* ſignificant. Addit ille, manaſſe vocabulum a *Pacto*, *Pactonis*, quo
E nomine compellati Publicani. Sed praeterquamquod minime conſtat, *Pactonis* nomen inditum Publicanis: nil rei eſt *Publicanis* cum *Mendicis*. Ferrarius a *Poltrone* arceſſens hanc vocem *Paltoniere*, non minus confidentiae prodidit. *Poltroniere* non *Paltoniere* natum inde fuiſſet. Praeterea Francis erat olim *Pautonier*, quod idem eſt ac *Paltoniere*. Sed nunquid vox Gallica ab Italico *Poltrone* eſt deducenda? Apage. A Gallis potiùs, ac praecipue a Provincialibus, nos accepiſſe videmur vocabulum iſtud. Unde verò illi? Adhuc ignotum. In Satyra XVI. Fratris Jacoponi Tudertini, compoſitâ, dum in carcere ex juſſu Bonifacii VIII. Papae concluſus, Rhythmos intrepidus effundebat, legitur:

Nobil taſca di Paltone.

Idem eſt *Paltone* & *Paltoniere*. Qui a Latino *Pultare*, idem ſignificante ac *Pulſare*, deduceret nomen hoc, hariolum ageret & ipſe.

Panca. Vide ſupra *Banca*.

Pancia. *Infimus Venter*. Scaliger, Voſſius, Nicotius, Menagius, & alii a *Pantex* Latino derivant. Sed non ſatis explorata ſignificatio eſt vocabuli *Panticis*. Contra certiſſimum eſt, Gallis eſſe *Panſe*, Anglis *Paunch*, Belgis *Panſſe*, Hiſpanis *Panza*, & *Pantz*, ſive *Pantſch* Germanis. Tantus Occidentalium & Borealium Populorum in hujus vocis uſu conſenſus, argumento eſſe poteſt ac debet, e Celtis, aut e Germania potius, quàm aliunde, petendam eſſe illius originem. Et praecipue, quod *Pantex* vocabulum fuerit vel ipſis Latinis parum uſitatum, nedum tot aliis gentibus ab Urbe diſſitis.

Pania. Si heic ſubſcribimus doctiſſimis Vocabularii Florentini Auctoribus, *Viſcum* ſignificat. Nata vox, inquit Menagius, *da Panis*, *come ſe ſi diceſſe Gluten farinaceum*, *perchè appiccia inſieme a guiſa di paſta*. *Ovvero*, *conforme al parere del Signor Ferrari*, *da Panus: onde Pa-*

na del Latte. Primum Etymon dicere liceat minime dignum tantae eruditionis & ingenii viro. Ecquando enim, ut alia omittam, *Panis* adhibitus eſt ad ſignificandum *Gluten farinaceum?* Ex farina diluta, non ex Pane, conficitur Gluten, quod *Colla* appellamus. Alterius Etymologiae nullam rationem invenio; nam *Panus* Latinorum nihil aliud mihi eſt, niſi *Glomus* in Radium textorium immiſſus, quem nos Mutinenſes nuncupamus *la Spuola*. Haec enim immittitur in *radiolum* a nobis vulgo dictum *la Navicella*, *la Navetta*, quia Naviculae ſimilis eſt. Ei quoque apud Gallos nomen eſt *Navette*. At Florentinis *la Spuola* eſt idem ac *Radius*, ſive *Navicella: Panus* verò ſeu *Glomus* ſubteminis ab iis dicitur *lo Spoletto*. Caſtigatior eſt fortaſſis Mutinenſium uſus. Nam *Spuola* ex Germanico *Spule* deſcendiſſe videtur, ſignificante non Naviculam, ſed cannam in ea ſitam, quae involutum ſubtemen continet. Gallis etiam *Eſpeule*, idem ſignificat. Itaque inter *Panum* Latinorum, & Italicum *Pania* nihil analogiae video. At, inquies, unde tu *Pania* deducis? Si ſomniis & ego indulgere heic vellem, dicerem, fieri potuiſſe, ut *Pania* a *Pane*, apud Ethnicos Deo venationis & aucupii, nomen acceperit, quaſi *Virgae Panis* illae dicerentur, quas Pan excogitaſſet, & quibus aves caperentur. Eſt enim antiquiſſimus ejuſmodi Virgarum uſus. Ovidius Metamorphoſeon Lib. XV.

---- *Nec volucres Viſcatâ fallite Virgâ.*

Plinius quoque Lib. XVI. Cap. 44. auctor eſt, Druides Sacerdotes Gallos magno in honore *Viſcum* habuiſſe, *Omnia ſanantem appellantes ſuo vocabulo*. Hiſce fortaſſis nitatur aliquis, ut *Viſcum* credat olim appellatum *Pan*, *Omnia* ſignificans. Verùm ſincere fateor ego, mihi prorſus ignotam eſſe originem vocis *Pania*. Gallicae quoque Linguae eſt *Paneau*, ſeu *Panneau*, nimirum Retis linei genus. Sed & hujus mihi obſcura eſt nativitas. Ceterum *Pania* appellavi *Virgam Viſcatam*, potiùs quàm *Viſcum*: nam utut negare nolim, quin pro *Viſco* uſurpata ab aliquibus fuerit, atque uſurpari poſſit, attamen propria vocis hujus ſignificatio mihi creditur *Virga Viſcata*. Mutinenſes non Viſcum, ſed haſce Virgulas nuncupant *le Paine* pro *le Panie:* quanquam dubitatio aliqua in mente mea obverſetur, an Mutinenſium *Paina* prodierit e *Pagina*. *Pangere* quippe eſt *Figere*. Illae autem Virgae figuntur humi, aut in arbuſtis ad aucupium. Dantes Infern. Can. XXI. v. 124.

Cercate intorno le bollenti Pane.

Ita ille licentiâ Poëticâ pro *Panie*. Benevenutus Imolenſis, qui eodem Saeculo, quo Dantes, floruit, & omnium optimum Commentarium in illius Comoediam lucubravit, quem MStum Eſtenſis Bibliotheca adſervat, ad eum locum haec habet: *Pane appellantur Paleae, vel Virgae, ductae & unctae Viſco, quibus viſcantur & capiuntur aves*. Craſſior etiam pars Lactis, unde Butyrum conficitur (ut hoc quoque obiter moneam) a Mutinenſibus dicitur *la Panna del Latte*. Gallica Lingua identidem habet *Panne*, ſignificans *Adipem ſuillum*.

lum. Gallico vocabulo analogia a- A
liqua eſt cum noſtro *Panna*. Sed
& Tuſci recentiores *Panno* dixere
ſuperficiem Vini, & aliorum liquo-
rum. Fortaſſis a nobis vocem hanc
ſumſere: ſeu potius nos & illi ex
Latino *Pannus*, quaſi ſuperficies
pinguior Lactis, *Panni* ſpeciem re-
ferat. Ita *Appannare* dictum vide-
tur, ac ſi *Pannus* inducatur in o- B
culos.

Pappagallo. *Pſittacus*. Uliſſes Aldro-
vandus, celebris Philoſophus, in
Ornithologiae Libro XI. Cap. I.
conſiderandum propoſuit *numquid Pa-*
pagallus ita vulgo dictus fuerit, tam-
quam Gallus Papa, ideſt dignum Pa-
pâ munus; an potiùs tamquam Pa-
pa, ideſt princeps, ſeu primus Gallus C
inter reliquas aves. Menagius exi-
mium hoc Etymon, Aldrovando
tamen neutiquam memorato, arri-
puit, ſuumque fecit. Poſtquam ri-
ſit Sanſovinum a *Papae* deducen-
tem hanc vocem, imperioſe ait:
Viene Pappagallo da Papa e da Gal-
lo, come ſe ſi diceſſe un padre Gal-
lo, un maeſtro Gallo. Apage ine- D
ptias. Mera haec ſomnia ſunt E-
tymologiſtarum. Nihil enim rei
eſt Papae & Gallo cum Pſittacis.
Quod & ex aliis Linguis ediſcas.
Nam Covaruvia teſte Hiſpani Pſit-
tacum appellant *Papagayo*, ubi vi-
des evaneſcere *Gallo*. Et Gallicè
avis eadem dicitur *Perroquet*, &
olim *Pappeguais*. In Arreſto Anni E
Chriſti MCCCXXI. teſte Du-Can-
gio commemorantur *Papegaldi*. An-
gli dicunt *Popinjay*, Poloni *Papu-*
ga &c. Itaque meam opinionem
accipe. Arabica vox eſt *Papagallo*;
nempe *Babaga* ab Arabibus nun-
cupatur Pſittacus: quod preſſe a
nobis pronuntiatum, converſum fuit
in *Papagà*, ac deinde in *Papagal-*
lo; & ab Hiſpanis in *Papagayo*; & a Graecis poſteriorum temporum Παπαγας, ſive *Papagà*. Arabes olim late dominantes, haſce aves in Europam importabant, ſimulque & iſtud importavere nomen. Navem appellatam *Papagaſium* memorant Annales Genuenſes Caffari ad Annum Chriſti MCCV. Nunc diceremus *la Nave Pappagallo*.

Parco. *Septum*. Non a *Palus Pali*, ut Ferrarius cenſuit, ſed a *Parc* Celtica, ſive Germanica voce petendum hoc nomen. In Ripuariorum Legibus vetuſtiſſimis eadem vox occurrit, eâdemque utuntur praeter Italos Angli, Galli, Belgae. Eccardus a Germanico *Bergen*, quod eſt *Cuſtodire*, ingenioſe *Parco* deduxit. Mutinenſes, aliique inter Lombardos, adhuc *Barco* dicunt. Si vera eſt ſignificatio iſta verbi Teutonici *Bergen*, addo ego, inde veniſſe Gallicum *Berger*, *Paſtor*, non verò e *Berg*, *Monte*, neque ex *Berbicarius*, uti Menagius perſuadere voluit.

Parecchi. *Nonnulli*, *Non pauci*. Tuſcorum vox eſt. Utuntur illâ & ruſtici Mutinenſes. Si habitatori Civitatis noſtrae ea excideret, notam ruſticitatis is minime effugeret. A *Plures* factum *Parecchi* fruſtra cenſuit Ferrarius. A *Plerique* Caninius & Menagius derivarunt. Et primo ſane aſpectu amplectare Etymon iſtud. Sed ubi intime conſideres, dubitare ſenſim cogêris. Nam *Plerique* ſignificat nobis *la maggior parte*; *Parecchi* duntaxat *Aliquos*, aut *Multos*. Deinde a *Plerique* pro more Linguae noſtrae efformatum fuiſſet *Pierecchi*, non *Parecchi*. Mihi verò haec vox nata creditur e *Par Paris*. Atque uti ex *Auricula* Latinorum prodiit no-

ſtrum

ſtrum *Orecchia*, ita ex *Pariculi*, voce diminutivâ barbarici aevi, deductum fuit noſtrum *Parecchi*, & ex *Pariculae*, femineum *Parecchie*. Praeſertim verò Notarii hanc vocem adhibuerunt in Contractibus, qui quotidie fiebant; nam quibuſque contrahentium cupientibus exemplum Chartae, Notarius ſingulis ſuam tradebat. Haſce Chartas *Pariculas*, & *Pariclas*, ideſt *paris*, ſive *unius tenoris*, appellabant. Vide accuratiſſimum Du-Cangium in Gloſſar. Latin. plura adferentem exempla. Ita *Pariculas cauſas* legit Baluzius in Additamentis ad Legem Salicam. Et *Charta Paricla* occurrit apud Marculfum Lib. Primo, Formulâ 38. Et *Notitias Paricolas* habemus in Placito Chlodovei III. Regis Francorum. Nihil aliud primo ſignificavit facere *Chartas Pariculas*, niſi Chartas *Pares*. At procedente tempore *Carte parecchie* ſignificavit *fare più d' una Carta*, nempe omnes ejuſdem tenoris. Porro vocis hujus originem certam faciunt veterum Tuſcorum exempla, a Vocabularii Cruſcani Auctoribus producta, e quibus conſtat, *Parecchio*, & *Parecchi* olim adhibitum pro *Pari* & *Simili*. In vetuſtis Italicis Rhythmis legitur:

E far de' ſuo' begli occhi a' miei duo' ſpecchi,
Che lucon sì, che non truovam Parecchi.

Eodem quoque ſenſu Dantes & Boccaccius *Parecchio* uſurparunt. Neapolitani dicunt adhuc *Paricchi*, quod propiùs ad fontem hujus vocis accedit.

Partigiana. Species Bipennis, *Haſta velitaris*, idem a nonnullis credita atque *Alabarda*. Quum Galli hanc *Pertuiſane* appellent, Nicotius ejus nomen derivavit a *Pertuis*, *Foramen*, quod facile *Pertundat*. Improbavit hoc Etymon Ferrarius, quippe omnibus telis *Pertundere* convenit. Menagius Ferrarium male conſuti ratiocinii heic arguit. Verum Itali, Germani, Angli, Hiſpani, *Partigiana*, *Parteſana*, appellantes ejuſmodi Haſtam. ſatis oſtendunt, a *Pertuis* Gallico ſe nequaquam hoc nomen traxiſſe. Et quiſnam ex *Pertugio* Italico vocabulum *Partigiana* deducat? Menagius ipſe inconſtans in Origin. Gallicae Linguae, ſuum *Pertuiſane* ex Anglico *Partiſan* deduxit: quaſi non & alii Populi eadem voce uterentur. Eruditis Germanis inquirendum potiùs offero, num vox iſta Teutonicae fuerit originis. Iis enim eſt *Barte*, *Baërt*, ſignificans *Securim Bipennem*: & *Langobardi* appellati creduntur, non a *longis barbis*, ſed a *longis bardis*, ſeu *Bartis*, ideſt *Bipennibus*, quas deferebant. Omnes autem norunt, *B.* Germanicum preſſe pronuntiatum in *P.* facillime mutari.

Paſſare. *Tranſire*, *Excedere &c.* A Latino *Paſſus* hujus *Paſſus* natum procul dubio videtur hoc verbum. *Paſſibus* enim iter habetur, *Paſſibus* ſpatia tranſiliuntur. Uti Du-Cangius animadvertit, in Africa potiſſimùm *Paſſivus* ſignificavit *Vagum*, ejuſque vocabuli exempla miniſtrat Tertullianus contra Valentinum, & adversùs Marcionem, uti & Sanctus Auguſtinus contra Adimantum Cap. 24. & Sanctus Hieronymus in Ezechiel Cap. 16. Attamen Eccardus in Notis ad Titul. 28. Legis Salicae, e Germanico *Patſchen*, *Ire*, exortum arbitratur, Italicum *Paſſare*.

Paſ-

Paſſeggiare. *Deambulare*. Menagius e *Spatium* derivat, ut ſit *Exſpatiari*. Mihi certum videtur, enatam fuiſſe & hanc vocem e *Paſſus*, unde *Paſſare*, *Paſſaggio*, & *Paſſeggio*. Nam ut *Paſſibus* iter habemus, ita *Paſſibus deambulamus*. Inde etiam *Paſſeggiere*, qui iter facit. Nihil aliud eſt *Paſſeggiare*, niſi *Fare de i Paſſi*. Idque etiam de equis incedentibus dicimus.

A

Paſta. Farina in maſſam aquâ ſubacta. Obſcura eſt mihi vocis origo. Menagius quidem intrepide pro more ait: *Da Pinſo* (cioè *Subigo*) *Piſtum*, *Piſta*, *Paſta*. Sed Latinum *Pinſere* ſignificavit *Piſtillo tundere*, & *Frangere* unde Tuſcum *Peſtare*, & Mutinenſium *Piſtare*, & *Piſta*, & *Piſto*, ut infra monebo. Quare parum veri videtur ſimile, *Paſta* inde efformatum, ac potiſſimùm *I*. converſo in *A*. Voſſius Lib. *6*. de Vitiis Sermonis, *Paſta*, ait, vel a *Latino Paſco*, *quia eâ paſcimur*, vel *Graeco* Πάσσω, *Inſpergo*, *unde* Παςὴ *Inſperſa*; *puta*, *farina*. Haec ingenioſe excogitata; attamen nihil certi inde elicias, quum *Paſtus* tantummodo ſignificet *Paſciuto*; & innumera alia ſint, quibus paſcimur, quae tamen *Paſta* appellare nemo conſuevit, neque nos *Paſtâ*, ſed *Pane* veſcamur. Ut non ſemel repetam, minus verborum quàm credimus, e Graeca Lingua mutuati fuimus. Et in ea quidem opinione ſum, antiquiſſimam eſſe apud nos hanc vocem, neque eâ caruiſſe Latinorum vulgus, quanquam exempla deſiderentur. Fuit enim Latinis ipſis *Paſtillus*, maſſam cujuſcumque materiae diſſolutae, & per aquam coactae ſignificans, unde noſtrum *Paſtello* traximus. *Paſtillum diminutivum a Pane* cenſuit Feſtus, ſive Paullus Diaconus. Si *Paſtillus*, immo & *Paſtillum*, Cibi genus, in uſu tunc fuit, cur non & *Paſta*? Ceterum non Itali tantùm, ſed & Galli, Germani, Hiſpani, & Angli hac voce utuntur, ita ut aut Latina Lingua, aut ſaltem Septentrio ipſam nobis dediſſe videatur: quod aliis accuratius inveſtigandum relinquo.

B

Paſtoia. *Pedica equorum*. Integram hujus vocabuli ſignificationem eruditi Florentini in Vocabulario minime explicuiſſe mihi videntur. Ajunt enim: *Quella fune*, *che ſi mette a' piedi delle beſtie da cavalcare*, *per dar loro l' Ambio*. Iiſdem *Ambio* eſt *Inceſſus tolutaris*, ideſt *Andare di portante*, *e traino*. Neque inficias ierim, quin & funis ad id officii adhibitus *Paſtoja* appelletur. Sed ſimul addo, *Paſtoie* antiquis praeſertim fuiſſe impedimenta aut ex ferro, aut ex ligno, aut ex fune, pedibus jumentorum impoſita, ne longius evagentur. A Gallis dicuntur *Entraves*, a Mutinenſibus *Balze da Cavallo*, unde prodiit verbum *Imbalzare*. Apud Schilterum in Gloſſario Teutonico Gloſſae veteres habent *Walza*, *Pedica*. Latino-Barbari appellarunt ejuſmodi impedimentum *Paſtoria*, *Paſturia*, & inde efformatum *Paſtoia*. Neque vim vocis aſſequutus eſt Voſſius Lib. 3. Cap. 33. de Vitiis Sermonis, quum ſcribit: *Paſtorium videtur id*, *cui imponitur foenum*, *vel aliud jumenti pabulum*, quaſi dicat *la Greppia*, *Praeſepe*. In Legibus Bajoariorum Tit. 2. Cap. 6. habemus: *Si quis in exercitu aliquid furaverit*, *Paſtorium*, *Capiſtrum*, *Frenum*, *&c.* Rotharis Rex in Lege 303. Langobardorum, ait:

C

D

E

Si quis Paſtorium de caballo alieno tulerit, componat Solidos ſex. Mutinenſes Codices legunt *Paſturium*, *Paſturias:* quae lectio indicat originem Italici *Paſtoia* & *Paſtoie*. Inditum verò fortaſſe fuit nomen *Paſturia* impedimentis equorum, quod ipſis conſtringerentur in pedibus, dum ad pabulum, ſive *Paſtum* dimittebantur in pratis aut campis. Hoc *Paſturare* veteres appellarunt, quam vocem Italica & Gallica Lingua retinent. Locus autem ubi *Paſturiae* equis, jumentiſque imponebantur, originem dediſſe videtur Gallicae voci *Paſturon* (potius *Paturon*), & Anglicae *Paſtern*.

Paterino. *Haereticus*. Vide Diſſertationem LX. *de Haereſibus*.

Paveſe. *Scuti genus*. Vide Diſſertationem XXVI. *de Militia*.

Pazzo. *Stultus, Demens*. Sentio & ego cum Menagio, vocabulum hoc deſcendiſſe a *Patior*, non verò a *Fatuus*, uti Ferrarius arbitrabatur. In uno tantùm diſcors ſum a Menagio, quod is hac ratione nativitatem vocis inſtruit: *Patior*, *Paticius*, *Pazzus*, *Pazzo*. Difficile hoc ille perſuadeat. Opinor ego, ex *Patior* efformatum fuiſſe *Patiare*, uti ex *Puteo*, *Putiare* *Puzzare*. Additum fuit *In*, ſignificans *Intus*, ſeu in *Mente* (quemadmodum factum fuit in *Inſtituo* pro *Statuere in mente*) & evaſit *Impatiare*, poſtea *Impazzare*, quod Lombardi ajunt *Impazzire*, hoc eſt *in Mente Pati*. Et ſicuti ex *Putiare* venit *Puzzo*, & *Puzza*, ita *Pazzo* ex *Patiare* effluxit.

Pellicino. Extremitates ſaccorum, quae manibus arripi poſſunt, ejuſmodi nomen apud Florentinos obtinent. Diu inludes, ut originem vocis extrudas. At Mutinenſium Dialectus rem aperiet. Dicimus enim *Pedeſino*, a *Pede* videlicet ſaccorum voce deſumta. Ita Florentini *Pellicello* appellant vermiculum paene inviſibilem, ſub cute in palma hominum naſcentem, quem nonnulli eſſe *Acarum* Latinorum (neſcio an recte) arbitrantur. Ita Menagius cenſuit, quod inter *Pellem* & *Cutem* naſcatur. Mihi potius corruptum creditur hoc nomen, uti & alterum, de quo nuper egi, a Florentinis. Nam apud Mutinenſes, alioſque Italiae Populos vermiculo illi nomen eſt *Pedicello*, hoc eſt diminutivum Latini diminutivi *Pediculus*, *Pedicellus*, quem etiam familiariter Mutinenſis Dialectus efferre ſolet per *Piuſello*.

Perla. *Margarita*, *Unio*. Heic Menagius: *Viene ſicuramente dal Latino Perula*. Immo inde pro certo non eſt deducenda. Nihil aliud *Pera* Latinis fuit niſi Italicum *Saccoccia*, *Sacculus*. Quid rei ergo *Perae* ſeu *Perulae* cum noſtro *Perle*, & cum *Unionibus?* Ergo uti Hottomanus & Voſſius jamdiu monuerunt, *Perla* Italicum, & Hiſpanicum, *Perle* Gallicum, & *Pearl* Anglicum, ſuam originem alicui Occidentalium aut Borealium Linguarum debent; & uti fert ſimilitudo, Germanicae, quae *Perl* appellat *Margaritam*. Si *Perulam* aut *Perulum* reperimus apud Scriptores medii aevi, ii credendi ſunt vulgare vocabulum *Perla* ad Latinam Linguam tranſtuliſſe.

Peſtare. *Tundere*, *Contundere*. A Latino *Pinſo*, quod olim adhibitum eâdem ſignificatione, vox iſta deſcendit, non verò a *Pes*, quaſi ſit *pedibus Premere*. A *Pinſo Piſtum*, & inde *Piſtillum*, uti & *Piſtare*, quemadmodum Mutinenſes pronuntiant.

tiant, & *Peſtare*, uti Tuſci. Fuit & antiquis *Piſito* ex *Piſare*, de quo infra ad verbum *Pigiare*, & *Pinſito* frequentativa, e quibus deduci etiam potuit *Peſtare*.

Pezza, ſeu *Pezzo*. *Fruſtum*, *Fragmentum*, *Pars* alicujus rei. *Pecia*, ſive *Petia de terra* in Chartis barbarici aevi ſaepiſſime occurrit, etiam Seculo Chriſti Nono, fortaſſis & praecedenti. Gujetus & Menagius a Graeco Πτύσσω Gallicum *Piece* (idem nempe atque Italicum *Pezza* & *Pezzo*) derivarunt. Hiſpanica quoque Lingua habet *Pieza*. E Galliâ ſuum *Piece* acceperunt Angli. Sed Graecum vocabulum nihil aliud ſignificat, quàm *Plicare*, *Complicare*, ac proinde repugnans in hanc Etymologiam pertractum. E Septentrionalibus Linguis ad nos *Pezza* veniſſe Hickeſius putavit, quum in veterum Francorum Lingua occurrat *Blezza*, *Plezza*, quod recentiores Galli in *Piece* immutaſſe potuerint. Addo ego, (ſi fides Mathiae Cramero habenda eſt) Germanicae Linguae eſſe *Pletzen*, ſignificans *Rappezzare*, *Reſarcire*: quod originem Septentrionalem confirmare poteſt. Tam enim in uſu fuit *Pezza di tela*, *di panno*, quàm *Pezza di terreno*. Schilterus quoque *Blezza* pro *Panni fruſto* invenit apud veteres Germanos. E *Petia*, ſive *Pezza* & *Pezzo* efformatum poſtea fuit *Spezzare*, hoc eſt *Comminuere*, *Ridurre in Pezzi* rem quampiam integram. Additum pro more Italicorum verbo *Pezzare* illud *S*. puto. Vide Diſſertationem IV. *de Officiis dom. Reg.* ubi attuli Chartam Anno Chriſti DCCXXIX. exaratam, in qua *Pezza terrae* commemoratur.

Piatto. *Patina*. Graecum Πλατὺς, *Largo*, ſi Menagio credimus, origo vocis. Non contemnenda opinio. Attamen occurrit heic Germanicum *Platt*, ſeu *Platte*. An inde vox rectâ manarit, perpendendum eſt. Hinc *Piattonata*, *Ictus* obliquo enſe inflictus, ſive planâ enſis ſuperficie. Ita dicimus *Viſo piatto*, *Navi Piatte &c.* hoc eſt *faciem planam*, *planam Navim*. Itaque *Piatti* appellatae Patinae planâ ac latâ figurâ, ad differentiam aliorum vaſorum.

Piazza: *Platea*. Vide Diſſertationem XIX. *de Tributis*.

Piccante. Vide ſupra in vocabulo *Becco*.

Picca. *Haſta peditum praelonga*. A *Pungere* per incredibiles ſaltus efformatam vocem Menagius cenſuit. At puram putam hanc vocem, & quidem ſuae Linguae propriam, Germani credunt, ideſt *Picke* & *Pike*. Turnebus a Latino *Spicare* traxit *Picca*: ſed minus commode, ut Voſſius animadvertit. Ferrarius a *Spiculum*. Hiſpani quoque, Galli, Angli, & Belgae eandem uſurpant vocem. Proinde vix aliam ſtatuas illius originem, niſi Germanicam, aut Celticam.

Picchiare. *Pulſare*, *Pultare*. Ita vocem hanc Menagius e deformatione verbi *Pungo* derivat. *Pungo*, *Punctus*, *Punctare*, *Puncare*, *Puccare*, *Piccare*, *Piculare*, *Picchiare*. Quis credat? Vide, an potiùs a Latinorum ave *Picus* vox iſta manarit. Hanc *Picchio* nunc Tuſci appellant. Notumque eſt, pulſatione illius roſtri arbores perforari. A *Pico Picare*, & *Piculare*, *Piclare*, *Picchiare*. Aut a *Picken* Germanico, ſignificante *Beccare*. Vide ſupra vocabulum *Becco*.

Piegeria, Veneta vox; *Fidejuſſio*, ſeu

A *Cautio*, nobis *Sicurtà*. A Septen-
trionali voce *Pleger*, *pro aliquo Spon-
dere*, Hickeſius hanc deducit. Haec
veri ſimilior origo, quàm Salma-
ſiana. Quippe Salmaſius a Latino
Praes, *Praedis* Gallicum *Pleige*, *Cau-
tionem* ſignificans, traxit. A *Ple-
ger* verò *Pleigerie* Gallicum, & *Pleg-
gery* Anglicum. Vide Du-Cangium
B ad vocem *Plegius*, & *Plegium*. Ve-
neti rurſus dicunt *Piezzo*, quod vo-
cabulum Menagius & ipſe deriva-
bat a *Praes*, *Praedis*. Sed & iſtud
originis Septentrionalis eſt.

Pietanza. Portio eſculentorum, quae
Monachis, aliiſve perſonis ultra
panem ad victum datur. Mirum
eſt, quantopere ſe torſerint Eru-
C diti in hujus vocabuli origine in-
veſtiganda, quantumque inter ſe
diffideant. Ex Italis Accariſius,
Pergaminus, & alii, tum Voſſius,
Fureterius, Somnerus, Menagius,
& alii, a *Pietate* vocem deducunt.
Alciatus, Salmaſius, Maranus, Ci-
ronius, Ferrarius, aliique a *Pit-
tacio* trahunt. A *Pite*, dodrante
D unciae Papebrochius. Brouverus i-
nepte a *Pitiſſando*. A *Picta*, Mo-
netâ Comitum Pictavienſium Du-
Cangius eam accerſit, quòd fercu-
lum *ad valorem unius Pictae* dare-
tur. Suus honor ſit aliorum in
hanc rem conjecturis, quibus &
meam additam volo. Quidni igi-
tur efformari vox iſta potuit ex
E Italico *Piatto*, *Patinam* ſignifican-
te? Certe apud aliquos Italiae Po-
pulos *Piattanza*, non *Pietanza*, ap-
pellatur opſonium, ſive cibus quo-
tidianus, non solùm Monachis,
ſed famulantibus quibuſcumque,
ultra panem, & vinum, datus.
Singulis enim in una *Patina*, ſive
Piatto, praebebatur ſibi portio e-
ſculentorum, hoc eſt *Ferculum*.
Florentini nimium ſaepe *A.* in *E.*
convertunt, ac proinde *Pietanza*
pro *Piattanza* dicere potuerunt. Et
quum in Galliam haec vox immi-
grarit, Galli *Pitance* nuncupare
fortaſſis coeperunt. Adhuc & An-
gli *Pitance* dicunt. Inter haſce ſen-
tentias Eruditi eligant.

Pigiare. *Premere*, *Calcare*. Florenti-
norum vox. Non a *Pilare* deſcen-
dit, quod Ferrarius opinabatur.
Forſe da Pes, *Pedis*, inquit Me-
nagius, aut a *Pilum*, ideſt *Piſtil-
lum*. Ego non aliunde, quam a
Latino *Piſare*, quod etiam *Pinſare*
dixerunt, ſignificante *Tundere*, *Cal-
care*, eſſe derivandum Italicum ver-
bum *Pigiare*, mihi perſuadeo. Hi-
ſpanis adhuc *Piſar* eſt *Calcare*. I-
dem verò *Piſar* Hiſpanicum ſigni-
ficat, atque *Pigiare* Tuſcum. Ei-
ſdem Hiſpanis *Piſon* eſt idem ac
Malleus ligneus, quo pavimentum
calcatur. *Piſare* pro *Calcare* dixiſſe
veteres, docuit ad Feſtum Scali-
ger. Et apud Senecam *Piſatio* oc-
currit.

Pigliare. *Accipere*, *Apprehendere*, *Ca-
pere*. Obſcura vocis origo. Ferra-
rius a *Capio*, *Pio*, *Piglio* enatam
putat. Et certe Lombardi *Piare*
dicunt, quod Tuſci *Pigliare*. Ii-
dem Tuſci nobilem olim Muti-
nenſem *Piorum* Familiam, *de' Pi-
gli*, aut *Pigi*, nuncupare conſue-
verunt. Attamen quei excidit no-
bis prima ſyllaba verbi *Capio?*
Accipe & Menagii Etymon, de-
ducentis hanc vocem a Latino *Pi-
lare*, unde *Expilare*, ſignificans *per
vim aliquid alicui tollere*. Et quam-
quam *Pilare* nihil aliud fuerit, ni-
ſi *Pilos detrahere*; latior tamen
fuiſſe videtur illius ſignificatio, un-
de poſtea Gallicum *Piller*, idem
quod *Expilare*. Vide infra *Scompi-
glia-*

gliare. Meliora ego adferre non poſſum.

Pignatta. *Olla*. Non arbitror impoſitum hoc nomen, quod in cacumine, veluti *Pinea*, acutae eſſent Ollae, ut Menagius ſuſpicatus eſt: quippe Ollae orificium apertum, latumque habent, & nequaquam deſinunt in acumen. Neque quod Ollae, dum in fornace coquuntur, ita diſpoſitae ſint, ut Pinum referant, ſicuti Ferrarius opinabatur; quum alia quoque fictilia ſimili ordine componantur in fornacibus. Suſpicor potiùs inditum *Ollae* vocabulum *Pignatta*, quod olim in more eſſet operculis Ollarum *Pineae* formam imponere. Nunc *Pinea* nux a nobis appellatur *Pigna*, ejuſque fructus *Pignuolo*. Ex Olla *Pineata* manaſſe videtur *Pignata*, *Pignatta*.

Piluccare, *Spiluzzicare*. Senſim aliquid carpere, veluti plumas & acinos uvae. A Latino *Pilus*, *Pilutus*, *Piluticus*, *Piluticare*, Menagius *Piluccare* enatum cenſuit. E *Pilus*, *Pilutius*, *Expilutiare*, *Spilucciare*, *Spiluzzare*, *Spiluzzicare* idem Scriptor ad vocem *Spiluzzicare* per aliam ſcalam (multae ei quippe erant ad omne opus) e *Pilo* tamen petitam, ad originem horum verborum nos deduxit. Et ſane in iis ſentiri vox *Pilus* videtur, quaſi ſit *Pilos* ſenſim detrahere. Sed quei ex *Pilus* emerſerit *Piluccare*, ſomniare quidem potes, at certò oſtendere non potes. Quare mihi veri videtur ſimilius, ex Germania ad nos veniſſe hoc verbum. *Pflucken*, ſignificans *Deplumare*, antiqua & propria eſt vox illius Linguae. Exciſo pro more *F*. Italice evaſit *Pluccare*, *Pluccare*, & addito *Ex* ſecundùm Mutinenſem Dialectum *Spluccare*, & Gallice *Eſplucher*. Nicotius ab *Explicare*, Menagius ab *Expellicare* ſuum *Eſplucher* traxerunt. Neque vidit Menagius, idem eſſe Italicum *Piluccare*, *Spiluzzicare*, & Gallicum *Eſplucher*.

Pipiſtrello. *Viſpiſtrello*. *Veſpertilio*. Non Ferrario deducenti hoc nomen a *ſonitu ſtridulo*, ſed Menagio aſſentior, cenſenti, nomen ipſum Latinorum immutatum eſſe in hoc vocabulum, e quibus primum eſt uſitatius. Illius mentionem feci, ut ſentiat Lector, quouſque ſenſim Populus corrumpendo antiquas voces, eas e prima ſua ſtructura deflectat. Pro *Veſpertilio* invaluit *Viſpiſtrello*, ac deinde *Pipiſtrello*. Longius etiam proceſſere Mutinenſes, quibus eſt *Palpaſtrello*, ſi tamen adeo diſpar vox e *Veſpertilio* emerſit. Atque heic memini, Cremonenſes lepido nomine uti, appellantes *Veſpertilionem Sgrignapappola*. *Sgrignare* eſt *dentes oſtendere*, quibus praeter morem aliarum volucrum armati ſunt Veſpertiliones. In Vocabulario Cruſcano praecedentis editionis *Nottola* appellatur *Veſpertilio*. Vereor, ne unum ibi pro altero nomen irrepſerit. *Nottola* nihil aliud eſt, niſi *Noctua* Latinorum, nobis *Civetta*.

Pizzicare. *Leviter pungere*. Cenſuit Menagius, ab ipſo *Pungere* per complures mutationes (*non* rarò incredibiles) emerſiſſe tandem *Pizzicare*. At vide ſupra *Becco*, *Roſtrum*. Inde nata vox iſta. *Beccare* primò efformatum, deinde *Beccicare* frequentativum pro *Andar Beccando*. Converſum id in *Pizzicare*, ad imitationem avium, quae *Roſtro* cibum captitant. Ita pro *Beccare*

care Germani dicunt *Picken*. Omnem verò dubitatiònem aufert vox *Bezzicare*, quae eodem ſenſu ac *Beccicare* ab Italis adhibita eſt, ut multa Vocabularii Florentini exempla produnt. Atque hinc prodiit *Pizzico*, *Pizzicotto*, qua voce utimur, quum ſummis digitis auferimus e maſſa aliqua modicum farinae, milii, rerumque ſimilium, ad inſtar volucrum captantium roſtro cibum. Aut quum ſummis duobus digitis quiſquam pellem alterius ſubito compreſſionis ictu premit, quod & aves roſtro facere quandoque conſueſcunt. Eſt & verbum *Pitzen* aliquibus Germaniae Populis, ſignificans *Pizzicare*.

Poltrone. *Ignavus*, *Iners*. Multus eſt Menagius in expiſcanda iſtius vocis origine. Savaro, Lindembrogius, & Salmaſius a *Pollice truncato*; Ferrarius, Voſſius, & alii, a *Murcus*; Alumnus, Galeſinius, Landinus, Taſſonius, aliique, a *Poltro*, ſignificante *Lectum*, vocabulum *Poltrone* derivant. Menagio tandem quum minime certum videatur, *che Poltro ſignifichi Letto*, in mentem venit, arceſſendum eſſe *Poltrone* a *Pullus*, *Pullitrus &c.* Habeat ille ſibi opinionem ſuam, quam aegre cuiquam perſuadeat. Italis adhaereo ego, derivantibus *Poltrone* & *Poltrire* a *Poltro*, ideſt *Lecto*: quam vocem Germanica Lingua nobis ſuppeditavit. Eſt enim Germanis *Polſter*, *Coltre*, *Guanciale*, *Piumaccio*. Hinc *Polſtro*, *Poltro* efformatum plane videtur. *Poltrire* nihil aliud eſt, quam *Stare troppo in Letto*, ſive *nelle Piume*, aut *ſotto le Coltri*.

Pontare. *Vim facere*, ſeu *Niti in aliquid*. Aut a *Pultare*, aut a *Fultus* Menagius: ab *Impingere* Ferrarius traxerunt. Nihil horum probes. Hiſce conjecturis & meam, quaecumque ſit, addere liceat. A *Ponte* fortaſſe vox emanavit. Pons enim ex utraque parte vim facit, ac nititur in ripas. Metaphorice autem translata videtur Pontis actio ad hominem Nitentem in alterum hominem, aut in alteram rem, quam retinere aut repellere conatur. Tunc enim ad morem Pontis pedibus & manibus ſe componit, & contra Nititur. Aut a *Punta* venit, nam dicimus etiam *Puntare*, & Galli *Pointer* ajunt. Et tunc ab iis, qui Acumine gladii in hoſtem Nituntur, derivata vox fortaſſe fuerit.

Poſticcio. *Fictus*; ut *Capilli*, *& barba*, *poſticci*. Ab *Imponere* eſt *impoſiticius*, hoc eſt *Fictus*, non naturalis. Hinc *Poſticcio*.

Pozza. *Lacuna*. Vide ſubſequentem vocem.

Pozzánghera. *Lacuna* praeſertim in viis, aquam continens. A *Fovea* Ferrarius deduxit, cui nemo ſubſcribat. A *Pozzo*, *Pozza*, *Pozzánghera* Menagius, qui adhuc interrogandus eſt, cur *ánghera* additum fuerit. E Latinorum *Puteus* efformatum quidem fuit noſtrum *Pozzo*. At *Pozza*, ſignificans *Lacunam*, ſive locum in ſuperficie aliqua concavum, in quo aqua, aut alius liquor conſiſtat, utpote diverſae ſignificationis a *Pozzo*, aliam habuiſſe originem mihi creditur, hoc eſt Germanicam. Nam Germanis *Pozzo* appellatur *Sodbrunne*. Quum verò *Lacunam*, ſeu *locum*, *ubi aqua ſtat*, deſignare volunt, dicunt *Pfutze*, ſeu *Pfotze* feminini generis. Nomen hoc, abjecto *F.* euphoniae gratiâ, nos convertimus in *Pozza*. Germanis quoque eſt *Geraum*, ideſt *La-*

A *Latus*, *Amplus*. Num ex ambabus hiſce vocibus conjunctis prodiit *Pozzdngbera?* Diſſimulare tamen nolo, apud vetuſtiſſimum Germaniae Poëtam Otfridum occurrere *Puzzi* & *Puzzi* pro *Puteo*.

Predica. *Sacra Concio*. Ex Latino *Praedicare* derivatam hanc vocem omnes norunt. Hujus autem vocabuli mentionem tantummodo in B eum finem facio, ut Lectorem moneam, in nuper laudati Otfridi Germanici Poëtae, qui Saeculo Chriſti nono floruit, Poëmatis occurrere eo ſenſu *Predica*.

Pretto. *Purus*, *Merus*. Corbinellius, Menagius, & Carolus Dati cenſent, e *Puretto*, (diminutivo adjectivi *Puro*) per ſyncopen evaſiſſe C *Pretto*. Eorum opinioni honor habendus. Attamen, quum nullum, ut puto, ſimile exemplum Tuſci proferre poſſint; neque appareat, cur *Puretto* heic locum habuerit, quum *Puro* potiùs adhibendum foret, ſupervacaneum non ſit monere, inter antiquiſſimas Germaniae voces numerari *Preth*, *Brecht*, D ſignificans *Purum*, *Generoſum*, *Elatum*, *Praeſtans*, *Nobile*: ita ut a vero non abhorreat, Vinum merum, ab ipſis olim appellatum *Wein Preth*, peperiſſe in Italia *Vino Pretto*.

Prigione. *Carcer*, & *in Carcere incluſus*. Menagius a *Prendo*, *Priſum*, *Priſium*, *Priſio*, *Priſionis*, trahit *Prigione*. Prima facie videatur certa E haec origo. Verùm poſtquam Olaus Verelius & Hickeſius, Linguarum Septentrionalium ſcientiſſimi, me docuerunt, veteris Linguae Gothicae fuiſſe *Priſund*, quod exemplis depromtis e vetuſtiſſimis MS-is confirmant, noſtrum *Prigione* a Borealibus potiùs, quam a Latinis accepiſſe videmur. Anglo-Saxones quoque *Priſum Carcerem* appellarunt. Borellus Gallicum *Priſon* ex Italico *Prigione* delumtum cenſuit. Et certe, niſi Franci ex Germania in Galliam attulerint, Italica vox eo immigrarit. An verò Septentrionales Populi a Latino *Prehendo* ſuum *Priſund* traxerint, quis quaeſo decernat?

Prode. *Strenuus*. Vide Diſſertationem XXVI. *de Militia*.

Putto. *Puer*. *Putta*, *Puella*. Venetorum, Mutinenſium, aliorumque Populorum voces ſunt. Tuſcis quoque olim *Putto Puer* fuit, uti exempla in Vocabulario Cruſcano congeſta oſtendunt. Quibus adde Fratrem Jacoponum Tudertinum, qui ante quadringentos & ultra annos canebat Lib. 6. Cantic. 23.

Di niente fece il tutto
Chi per noi gia ſi fe' Putto.

Putta olim Tuſcis *Meretricem* ſignificabat. Neſcio num & adhuc id ſonet. In Annalibus Caffari Tom. VI. Rer. Italicar. pag. 304. ad Annum Chriſti MCLXV. ajebant Piſani: *Filii de male Putte*. Nunc apud pleroſque Populos in uſu eſt antiquum vocabulum *Puttana*, *Meretrix*. Si Menagio fides, ex Latino *Putus*, ſignificante *Parvulum* venit *Putto*. Laudat ille Gloſſas, in quibus *Putus* eſt Μικρός, ideſt *Parvulus*. Sed incertum eſt, quo tempore Gloſſae illae ſcriptae fuerint; ibique pura nomina Italicae Linguae occurrunt, Graece reddita. Joſephus quoque Scaliger viſus eſt ſibi reperire *Putam*, aut *Putillam* in Satyr. 3. Lib. 2. Horatii. Sed non una eſt loci illius lectio. Ego apud Latinos non invenio, niſi *Purum Putum*, verbi gratia *Aurum*,

ubi

ubi *Putum* certe *Parvulum* non eſt. Quare donec certiora documenta adferantur, juvat ſuſpendere judicium de origine vocis hujus. Hickeſius autem animadvertit, adhuc appellari ab Islandis *Puta*, *Meretricem*.

Q

Q*Ua e là. Huc & illuc.* Menagii ſententia eſt, ab *Eccum Hac*, *Ecco Hac*, *Coac*, *Qoa* effluxiſſe *Qua*: & ex *Illac* efformatum *Là*. Hariolari heic & mihi liceat. Mos antiquorum fuit dicere *in Hac-ce parte, & illa*, ſive *de Hac-ce parte & illa*. Fortaſſe pro *Hac-ce* nonnulli ex Italiae Populis dicere coeperunt *de Hac-ca parte*, & abjectâ primâ ſyllabâ, ac omiſſo vocabulo eodem *parte* dixerunt *de ca*, uti pronuntiant Neapolitani, aut *di qua*, ut ajunt Tuſci. At Lombardi mollius pronuntiarunt hanc vocem, pro *Hac-ce* dicendo *Hac-za*, & deinde *za*: quod ipſum Gallica Lingua fecit. Ita ex *Illa*, ſcilicet *parte*, efformatum fuit *Là*, ſyllabâ primâ neglectâ. Attamen vide, quae ſupra adnotavi ad vocem *Coloro*. Interea exemplum utriuſque vocis, nempe *Zà* & *Là*, praebebit Charta Mediolanenſis, quam autographam vide in Tabulario inſignis Monaſterii Ambroſiani. Ibi Anno MCLIII. occurrit nobis *a XL. Anni in Zà, a XXV. in Là*; & *a L. Annis in Zà, & a XXX. in Là*. Chartam ipſam accipe.

Sententia Oberti Mediolanenſis Archiepiſcopi in controverſia de Hoſpitali Sancti Ambroſii, agitatâ inter Abbatem Sancti Ambroſii, & Fratres ejuſdem Hoſpitalis, Anno Chriſti 1153.

R*Ecordatio ſententiae, quae data eſt a* Domno Oberto *Sanctae* Mediolanenſis Eccleſiae *venerabili* Archiepiſcopo *ſuper controverſia, que inter* Johannem Monaſterii Sancti Ambroſii Abbatem, *& Fratres Hoſpitalis, quod Hoſpitale Sancti Ambroſii dicitur, agitabatur. Controverſia autem hec erat. Praedictus ſiquidem Abbas dicebat, ipſum Hoſpitale eſſe de Parrochia Eccleſie Sancti Michaëlis, & per ipſam Eccleſiam, quae Capella eſt Monaſterii Beati Ambroſii, ad ſe pertinere, atque in ipſo Hoſpitali, tamquam in ſua Parrochia, per Capellanos ipſius Eccleſie Sancti Michaëlis per quadraginta annos & ultra jus Parrochiale libere exercuiſſe viſitando, ſepelliendo, & poſt exequias mortuorum aquam benedictam, & in Vigiliis Natalis Domini aquam benedictam & incenſum in eodem Hoſpitali portando, & alia, quae ad jus ſpectant Parochiale exercendo. Ad que vera eſſe monſtranda plures teſtes idem Abbas produxit. Econtra praeſcripti Fratres reſpondebant, dicentes, prefatum Hoſpitale nec eſſe de Parrochia Eccleſie Sancti Michaëlis, nec ad Abbatem Sancti Ambroſii pertinere: ita quod in eo per ſe, vel per ſuum Capellanum aliquod debeat divinum exercere officium; ſed affirmabant, ſe liberam habere poteſtatem requirendi Sacerdotem, undecunque vellent, qui in celebrandis divinis officiis ei ſerviret. Ad quod probandum quoſdam adduxerunt teſtes. Quibus ita auditis & diligenter inquiſitis Domnus Obertus Archiepiſcopus, communicato cum*

fratri-

ſratribus ſuis & aliis Sapientibus viris conſilio, hanc promulgavit ſententiam, inquiens: Si quinque ex teſtibus, qui a parte ſepedicti Abbatis producti ſunt, videlicet Philippus Monachus Monaſterii Sancti Laurentii Novarienſis, & Landus, & Henricus de Magezate, & Milo & Rogerius de Fabrica, preſtito juramento, quod teſtati ſunt, verum eſſe affirmaverint, & ipſe Abbas per ſuum Advocatum juraverit, quod memoratum Hoſpitale eſt de Parrochia Ecclefie Sancti Michaëlis, jus Parrochiale Ecclefie Hoſpitalis eidem Ecclefie Sancti Michaëlis adjudicamus. *Ibi autem ſtatim in preſentia eorum & Abbati & teſtibus juramenta, ſicut in ſententia dictum fuerat, facere paratis a Fratribus ipſius Hoſpitalis fuerunt remiſſa. Et ſic finita eſt Cauſa Teſtium autem teſtimonium hoc eſt:*

Philippus Monachus dixit: Ego ſteti in Monaſterio Sancti Ambroſii tempore Abbatis Johannis, ſcilicet Guazina. Et vidi Domnum Albertum de Incino, qui ſerviebat Capellam Sancti Michaëlis, ſervire Hoſpitale Sancti Ambroſii per viſitationem & ſepellitionem & incenſum in Vigiliis Nativitatis Domini, & ſepellitionem & aquam benedictam poſt ſepellitionem. Et quando non aderat, ſerviebat pro eo aut Domnus Ubertus, aut Domnus Petrus de Caſtellago, vel Presbyter Arimandus de Sancto Vitali, vel Presbyter Machagnus de Sancto Martino per invitationem Monachorum Sancti Ambroſii. Et hoc vidi per Annos octo & plus a terraemotu infra, & a decem Annis in là.

Milo dixit: Ego ſcio, quod eram Major in Schola Sancte Cecilie; & quidam homo de Hoſpitali nobiſcum erat in ea Schola. Quo mortuo, diximus Guilielmo de Moneta, qui erat Major in Hoſpitali: Si vultis ſepellire eum ad Sanctum Michaëlem, dabimus vobis cilicium, &

A *candelas Monachis Sancti Victoris. Et ipſe dixit: Sepellite eum aput Sanctum Victorem. Et nos ivimus, & invitavimus Monachos Sancti Victoris. Et ipſi dixerunt, quod non venirent ſine Capellano Hoſpitalis. Et affuit Capellanus Presbyter Petrus de Incino. Et hoc fuit* a duobus Annis in Zà, & a Menſe in Là. *Et mecum erat Rogerius de Fa-*
B *brica.*

Rogerius de Fabrica dixit idem, excepto, quod non dixit, quod prius iviſſent ad Dominum Hoſpitalis, & requiſiſſent ab eo, ſi vellet ſepellire aput Sanctum Michaëlem, & quod promiſiſſent cilicium, & alia. Hec non dixit: ſed dixit, quod invitaverunt Abbatem & Monachos; & poſt queſierunt Capella-
C *num, & habuerunt Presbyterum Petrum, & cetera ſicut Milo.*

Lando dixit: Ego vidi Domnum Nazarium Rembaldo bis, & plus, portare incenſum in Hoſpitali in Vigiliis Natalis; & Domnum Aripertum de Bargatio ſimiliter ter portare incenſum; & Domnum Albertum de Incino quater id facere. Et hoc faciebant ex parte Mo-
D *naſterii. Et vidi eoſdem Sacerdotes ſepellire mortuos Hoſpitalis aput Sanctum Michaëlem. Sed neſcivit dicere quos. Et hoc fuit* a XL. Annis in Zà, a XXV. in Là.

Enricus de Magizate dixit idem quod Lando, a L. Annis in Zà, & a XXX. in Lâ.

Data eſt haec ſententia Anno Domi-
E *nice Incarnationis Milleſimo Centeſimo Quinquageſimo Tercio, Menſe Februarii, Indicione Prima.*

Ego Obertus *me hic p. p. ſubſcripſi.*

Ego Galdinus Archidiaconus ſubſcripſi.

Ego Obitius Archipresbyter ſubſcripſi.

Ego Guifredus Presbyter ſubſcripſi.

Ego Milo Presbyter ſubſcripſi & interfui.

Ego Johannes Presbyter ſubſcripſi.

Ego Stefanus Primicerius ſubſcripſi & interfui.

Ego Ardericus Primicerius Notariorum interfui & ſubſcripſi.

Ego Anſelmus indignus Diaconus interfui & ſubſcripſi.

Ego Adelardus Diaconus ſubſcripſi.

Ego Algiſius Diaconus interfui & ſubſcripſi.

Ego Jordanus Diaconus interfui & ſubſcripſi.

Ego Wilielmus Diaconus ſubſcripſi.

Ego Gualterius Subdiaconus ſubſcripſi.

Ego Presbyter Subdiaconus ſubſcripſi.

Pendet haec Bulla cerea.

Quagliare. Nulla dubitatio eſt, quin ſit ipſum *Coagulare* Latinum, uti *Squagliare*, *Excoagulare*.

Qualche. *Aliquis*. Si ſciſcitaris, quae ſit hujus pronominis origo, Menagius e veſtigio reſpondet: *Dal latino Qualiſque detto per Qualiſcumque*. At *Qualiſque* ſomniata vox eſt, neque Latinis, aut Barbaris nota, nedum uſurpata. Praeterea pro *Qualiſcumque* nos dicimus *Qualunque*, non *Qualche*. Denique alia eſt ſignificatio pronominis Italici *Qualche*, & Latini *Qualiſcumque*. Gallicae quoque Linguae eſt *Quelque*. Num ex *Aliquis*, aut *Aliquae*, enatum *Qualche*, ſubtracto videlicet I. & praepoſito *QVI*. Aut QVAE: quod in aliis pronominibus factum videtur? Ubi fortè Majores noſtri dixiſſent *Si qua aliqua, ne qua aliqua*, ridendam phraſem procul dubio adhibuiſſent, ſed non ita peregrinam, quin cadere in indoctum vulgus potuerit, ac inde ſenſim emergere vocabulum *Qualche*.

Quatto. *Occultus, & humi reclinatus*. A *Quattare* ignoto verbo, aut a *Captare*, more aucupum, qui ſeſe reclinati celant, vocem traxit Menagius. Neutrum probes, ſi attente conſideres. Arbitror ego, a Germanico *Wachte*, quod *Excubias*, nobis *Sentinelle*, ſignificare dicitur, manaſſe *Quatto*. Vide inter Langobardicas Legem Centeſimam Vigeſimam Octavam Caroli Magni. Ibi *Wactae* occurrunt: quo nomine deſignarunt antiqui in inſidiis poſitos; aut ad ſpeculandum conſtitutos, an hoſtis adveniret. Hinc noſtrum *Aguato*. *Wactae*, *Wagtae*, *Gueta*, *Guetta*, *Guaita*, *Gaita*, pari ſenſu occurrunt apud veteres. Ex eo quod ejuſmodi ſpeculatores reclinati & occulti intenti eſſent in hoſtes, inde *Guacto*, & poſtea *Quatto* prodierit. Addo tamen, Mutinenſibus eſſe, *Star Quaccio*, ideſt *Tacere*: *Acquacciarſi*, hoc eſt, *a loquendo*, ſeu *vociferando deſiſtere*. Haec vocabula ex *Adquietare ſe*, traxiſſe videmur. Eſt aliquid analogiae inter Tuſcorum *Quatto* & Mutinenſium *Quaccio*. Iidem Tuſci dicunt *Rimbrotto*,

to, & *Rimproccio*, Latine *Exprobratio Objurgatio*.

Quello. *Ille*, aut *Illud*. Si Caſtelvetrum audimus, compoſitum fuit Pronomen iſtud ex *Hoc* & *Illud*. Caſtelvetrum ſequutus eſt Cittadinius. Verùm Menagius ex *Ecco Ille*, traxit *Quello*. Sit laus eorum conjecturis, quibus & meam adjungere liceat. Itaque opinor ego, ex *Qui Ille* efformatum fuiſſe pronomen noſtrum *Quello*, quod primùm fuerit pronuntiatum per *I. Quillo*, quemadmodum in Neapolitana Dialecto effertur adhuc per *Chillo*, ac tandem a nobis converſum exſtiterit in *Quello*. Ita Cittadinius ex *Hic Iſte* deduxit *Queſto*. At mihi veri videtur ſimilius, ex *Qui Iſte* proceſſiſſe, unde Neapolitani ſuum *Chiſto* efformarunt, qui & habent *Cheſſo*, aut *Chiſſo*, uti ſuſpicor ex *Qui Ipſe*. Noſtrum quoque *Codeſto* five *Coteſto* ex *Quod Iſtud*, fuiſſe deductum videtur. Atque haec dixiſſe licuerit, dummodo Majores noſtri non pronuntiaverint *Ille* & *Iſte*, quaſi cum aſpiratione, ſcilicet *Hille*, *Hiſte*: tunc enim, ut infra dicam, illud *H.* evaſiſſet *CH*. Vidi in veterum Codicibus *Heos*, & *Hiis* ſcriptum, non verò *Hiſte*, aut *Hille*.

Qui. *Heic*, *Hoc in loco*. Ab *Ecco-Hic*, *Coic*, *Coi*, *Qui* per conſuetas ſcalas ſuas deſcendiſſe putat Menagius. In re prorſus mihi obſcura ut aliquid dicam, vide, an veteres dixiſſe primo potuerint *Hic* addito *I.* nempe *Hichi*, quod apud Francos evaſit *Icy*. Tum dimiſſo *Hi*, retinuerint *Chi*, uti adhuc Mutinenſes pronuntiant; alii verò Italiae Populi converterint *Chi* in *Qui*. Ad vocem *Guſo* ſupra oſtendi, Germanorum more *H.* in vocum initio per *CH.* ſaepe pronuntiatum fuiſſe. Germanis eſt *Hi*, idem atque Latinorum *Heic*. Attamen praeſtat adhuc obſcuram vocis originem arbitrari.

R

R*Abbuffare*. Vide ſupra *Buffare*.

Raccontare. *Enarrare*. Primitivum hujus verbi eſt *Contare*, quod idem ſignificat. Quum *Contare* ſignificat *Enumerare*, procul dubio a Latino *Computare* prodiit. At ubi *Narrare*: aliam fontem habuiſſe cenſendum eſt. Gallica Lingua uſurpat *Conter* eodem ſenſu; ſed ſimul habet *Conte*, quo vocabulo ſignificatur Confictus aliquis caſus, ſive Fabula. Qui fabuloſum quidquam enarrabat, fortaſſe primo dictus eſt *Conter*; ac eadem vox deinde translata ad cuiuſcumque rei narrationem. Ita *Chance* (quod ſupra vidimus) ſignificans *Avvenimento*, originem dedit verbo *Cianciare*. Sed quare *Conte* appellata a Francis fabuloſa narratio? Id mihi ignotum.

Ragazzo. *Servus* ad vilia miniſteria adhibitus. Mirum videatur, quei Menagius tantum ſuae phantaſiae permiſerit, ut ex *Verna* Latino efformatum putarit non ſolùm *Garzone*, ſed & *Ragazzo* Italicum, & Gallicum *Laquais*. In ejus ſententia confutanda non immorabor. Certi aliquid ne ego quidem heic habeo. Suſpiciones tantummodo exeram. Eſt Graecis Ῥάκη, *Rhacea*, vel *Raga*, ſignificans genus aliquod Veſtis vilis, pannoſae, ſeu lacerae, cujus mentio eſt apud Scriptores Graecos. Honorius Au-

 guſtus

guſtus Anno Chriſti CCCXCIX. ut eſt in l. 3. Lib. 14. Tit. 10. Codicis Theodoſiani, Edicto uſum *Ragarum* interdixit, magnificentiae & decori Urbis conſulens. *Intra Urbem Romam nemo vel Ragis, vel Tzancis utatur.* Num fieri potuit, ut *Ragatii* appellarentur vilis conditionis homines, quales Servi fuere, quia *Ragis* induti? Habuit & Hebraica, ſeu Syriaca Lingua vocabulum *Raca*, ſignificans hominem nihili, hominem pauperem & abjectum, Matthaei Cap. 5. verſ. 22. *Si quis dixerit fratri ſuo Raca &c.* Num hinc *Racatii* nuncupati viliores Servi? Adde, Gallicam Linguam, cui eſt *Racaille*, nobis *Ciurmaglia*, *Feccia del Popolo*. Appellati demum fuere *Ragazzi* etiam *Pueri*, qua ratione videmus, *Servos* olim *Puerorum* nomine compellatos. *Ragaziorum* verò mentio apud veteres praeſertim in militia occurrere conſuevit. Milites enim (quo nomine tunc deſignati *Equites*) *Ragazios* ſecum adducebant, quibus cuſtodiendos & comendos equos tradere mos fuit; ita ut famuli fuiſſe videantur, ſed vilis conditionis. Dominicus de Gravina in Chronico, Tomo XII. Rer. Italicar. pag. 595. de Hungaris equitibus ſcribit: *Hoc unanimi deliberato conſilio, datis equis eorum Ragaczinis, unuſquiſque pedes, evaginatis gladiis, concivibus Civitatis mortem minantur.*

Rallegrarſi. Laetari, Exſultare. Ejus origo, *Alacer*, *Alacris*, unde *Allegro*, & addito *R.* inde *Rallegrarſi*.

Ramingo. Solitarius, Vagus, Profugus. De avibus rapacibus haec tradit Creſcentius, uti animadverterunt Academici Cruſcani in Vocabulario: *Quello, che di nidio uſcito, di ramo in ramo va ſeguitando la madre, e ſi chiama Ramingo, è migliore.* Similitudinis cauſsâ putant iidem Academici appellatum *Ramingo*, *quegli, che va pel Mondo errando*. Etymon hoc arripuit Menagius, illudque & ego lubens laudo. Attamen quum vix ulla intercedat ſimilitudo inter hominem *Profugum* per orbem, ſeu *Solitarium*, & avem *di palo in fraſca*, uti dicere ſolemus, volitantem: quum quilibet etiam hominum gradiens, de loco in locum moveatur, neque propterea quilibet *Ramingo* appelletur: dubitandi locus ſupereſt, an potiùs ab *Eremus Eremingo* emerſiſſe potuerit, quod poſtea *Ramingo* evaſerit. Nam quod *Ra*, & non *Re* occurrat heic, nihil obſtare videtur, quum & ex *Eremita* efformatum fuerit *Romito*. Ita ex Graeco Χελώνη non immeritò prodiiſſe creditur Lombardicum noſtrum *Galana*, *Teſtudinem* ſignificans, ubi vides *Che* in *Ga* fuiſſe converſum. Uti verò ex *Solus* efformatum fuit *Solingo*, ita ex *Eremus* efformari potuit *Ramingo*. Exemplum etiam a Vocabulario ipſo della Cruſca ſuppeditatur: *Perchè ſtai tu così Ramingo nella Strada?* Ideſt tam *Solus*, tam *Solitarius*. Sit conjecturae forſitan audaci venia. Mutinenſis dialectus habet *Andare a ſmarengo* pari ferme ſenſu atque *Andare ramingo*. Num ut in aliis vocibus factum eſt pro *Smaringo* Tuſci dixerint *Ramingo?*

Rampicone. Harpago. Vide Diſſertationem XXVI. *de Militia*.

Rampino. Uncinus. Vide eandem Diſſertationem.

Rampognare, Conviciari, Acriter Arguere,

guere, *Objurgare*. Suſpicatur Menagius, a *Reimpugnare* deductum fuiſſe hoc verbum. Sed *Rimpugnare* inde emerſiſſet. Neque *Reimpugnare* praebet ſpeciem germanam ſignificationis Italici verbi *Rampognare*. Ego metaphoricum vocabulum ſuſpicor a *Rampone* profectum (*Uncum* dixere Latini, ſive *Harpagonem*), quaſi dure objurgantes aliquem, verbis eum lacerarent aculeatis ac retortis, more Uncorum. Sic Latinis in uſu fuit *Lacerare maledictis*; & Galli habent *Eſtriver*, *Staffilare*, ſcilicet contumelioſis verbis. In hujuſmodi ſuſpicione me confirmat Guilielmus Malmesburienſis Hiſtor. Lib. *6.* quo teſte Guilielmus II. Angliae Rex in iras erupit, quod Helias Cenomannenſis Comes captus temeraria verba ſibi in faciem expromeret. *Tunc Willielmus prae furore fere extra ſe poſitus, & Obuncans* (ideſt, ut mihi videtur, *Rampognando*) *Heliam: Tu, inquit, nebulo, tu quid faceres?* Idem Lib. 3. de Hildebrando Archidiacono, qui poſtea Sedem Romanam ſanctiſſime tenuit ſub nomine Gregorii VII. haec habet: *Archidiaconus a longe clamans, & Abbatem Obuncans: Tu tu, inquit, male cogitaſti*. In antiquis Gloſſis ab Eccardo editis Tom. I. Hiſtor. Franc. Orientalis, legitur *Obunco*, *Objurgo*. Itaque omnino veriſimile eſt, ut illi ab *Unco*, *Obuncare* traxerunt, ita & nos a *Rampone* Italico, ſignificante *Uncum*, deduxiſſe noſtrum *Rampognare*, quaſi *Stracciare con parole pungenti*.

Rampollo. *Germen*, *Surculus*. A Latine *Repullulare*, ſive *Reinpullulare* efformatum fuit. Aut a *Ramus* & *Pullulo*.

A *Randa*. Vide vocem ſequentem.

Randello. *Brevis baculus ſaepe in arcum inclinans*, quo funes ad jumentorum ſarcinas ſtringuntur. Inepte Ferrarius a *Raſtrum* derivavit. *Forſe da Ramus*, Menagius ait, *Ramidus*, *Rambdus*, *Randus*, *Randellus*, *Randello*. Et ſane a Mutinenſibus *Ramulus* appellatur *Randello*. B Attamen Menagianum Etymon abjiciendum eſt, ac potius deducenda vox e *Rand* Germanicae Linguae, ſignificante *Gyrum*, *Circulum*, uti & *Orlo*, *Margine*. Dicimus *la Randa di un volto, di un' arco*. Et Artificibus quibuſdam apud nos inſtrumentum eſt, *Randa* nuncupatum, quo utuntur ad de- C ſignandum Circulum in rotis, doliis &c. Propterea enatum vocabulum *Randello* videtur, non ut ſignificetur *Ramus*, ſed quidem ut indicetur aut ejus figura, aut actio, qua gyrando ſtringuntur funes ad clitellas, hoc eſt, circumvolvendo fruſtulum baculi curvati. Vide Tuſcorum vocem *Ran-* D *dagio*, quae ſignificat hominem aut beſtiam libenter vagantem. A *Gyro* & ipſa deſcendit. Dicimus enim *Girar pel Mondo*, *Girar pe' campi &c.* Mutinenſes pro *Randello* dicunt *Rondanello*. Apud Dantem occurrit *a Randa*, *a Randa*, & ſignificat quod nuper innui a Germanis uſurpatum, nempe *Orlo*, E *Margine*, non *Vix*, ſive *Appena*, uti Bembus cenſuit. Potiùs *Raſente*, uti Caſtelvetrus eſt interpretatus. In brevi Chronico Piſano, quod in Collectionem Rer. Italic. intuli, legitur *alla Randa del giorno*, ideſt *allo ſpuntare*, ſive metaphorice *ſull' orlo del giorno*.

Rannicchiarſi. *Contrahere ſe; Raggrupparſi*. A *Nicchio*, ſignificante *Concham*,

ſham, ſive *teſtam* Oſtreorum, derivavit Menagius. Atque ejuſmodi origini acquieſcendum puto. Attamen quum *Concha*, ſive *teſta* proprie non ſeſe contrahat, liceat addere, perpendendum ſupereſſe, num potiùs ex *Rana*, & barbaro Latino *Ranicula*, efformari potuerit *Raniculare*, *Ranicchiare*: neque enim geminum *N.* obſtat. Saepe Florentini literas geminant, contemtâ origine vocis, ut ſuam pronuntiationem exprimant. Profectò videas, *Ranas* contrahere ſuos pedes ad corpus; atque illud *Ra* hujuſmodi conjecturae favet.

Rantolo. *Catarrhus in uvulam* (unde Italicum *Ugola*) *cadens*, *ex quo impeditur vox*. Ita definiunt vocabulum iſtud Auctores Vocabularii Florentini. Mihi potius creditur ita appellatus ſonus quidam, ſeu ſibilus, e gutture, ſive ex uvula, quam catarrhus obſidet, prodiens, dum ſpiritus attrahitur. Hunc ſonum vel inviti emittunt, qui ab ejuſmodi catarrho vexantur, etiamſi minime loquantur. *Aſperitas animae* eâdem ſignificatione apud Plinium ſeniorem occurrit. Βράγχος autem, ſive *Branchus*, appellata eſt a Graecis *Raucedo*. Menagius, cui nihil difficile, a *Branchus*, *Brantus*, *Brantulus*, *Rantulus*, hac ſcilicet ſcalâ *Rantolo* deducit, ac ſubdit: *Ne viene al ſicuro*; tanta eſt confidentia hominis. Apage. Mihi vocis hujus ignota origo, niſi quod monendus eſt Lector, Mutinenſibus eſſe *Rántica*, idem quod Florentinis *Rantolo*. Senenſibus quoque eſt *Rántaco*, atque ab iis *una vecchia Rantacoſa* dicitur, quae Florentinis foret *Rantoloſa*. Num ergo *Rántica* appellari potuit hic ſonus, quaſi vox *Errantica?*

A *Raſcia*. Species panni lanei. Menagius inquit: *Credo da Raſum*, *Raſicum*, *Raſicium*, *Raſcium*. Ne crede. E loco, ſeu regione, ubi fabricabatur tela haec, nomen ipſa ſumſit: quod de tot aliis pannis ac telis factum novimus. *Raſciae* Regnum celebre eſt in Hiſtoria medii aevi. Nunc appellatur *la Servia*, & Populi nomen retinent, B *Raſciani* nempe appellati.

Raſpare. *Unguibus terram ſcalpere*. Non incongrue Menagius a Latino *Ruſpari*, vocabulum deductum putat. In hac Etymologia adferenda praeceſſerat Franciſcus Junius in Notis ad Tertullianum. Neque inficias ierim, quin *Raſpare* reddi Latine poſſit *Ruſpari*, ſed metaphorice loquendo. Nihil enim aliud C eſt *Ruſpari*, Nonio teſte, niſi *Scrutari*, ſive *crebro quaerere*. Attamen quum nos Mutinenſes *Ruſpare* & *Raſpare* diverſâ ſignificatione habeamus, opinor propterea, verbum *Raſpare* manaſſe e Germanica voce *Raſpel*, ſignificante *una Raſpa*, D ſive ferrum, quo ſuperficies rerum abraditur. Apud varios artifices in Italia hoc idem nomen retinet. Quod quum faciant equi terram pedibus contundendo, & gallinae unguibus tellurem lacerando, propterea nobis *Raſpare dicuntur*, & Germanis *Raſpen*. Dicimus & *Raſcare* nos Lombardi, Tuſci verò E *Raſchiare*. Mutinenſes praeterea habent *Razzare*, Tuſci *Razzolare*. Primum eſt artificum *Raſpâ* utentium, alterum gallinarum. Quod eſt ad *Raſchiare*, Gallis quoque eſt *Racler* (fortaſſis olim *Raſcler*) ſed neſcio, illi-ne a nobis, an nos ab illis acceperimus. Fureterio Celtica vox creditur, ſignificans *Raſpe*. Anglis idem eſt *to Rake*, ac nobis

nobis *Raſchiare*, & Gallis *Racler*. A *Raſchiare* efformatum *Raſchiolare* frequentativum, quod in *Razzolare* evaſit.

Rattoppare. *Reſarcire*. A Graeco Ῥάπτειν deſcendere nequit, uti Monoſinius opinabatur. A *Toppa*, ſignificante fruſtum panni, quod inſuitur veſtibus attritis, vocem derivavit Menagius, qui & addit, pro *Stoppa* dici a nobis *Toppa: onde Stoppare*. Sed falſum eſt, Italos unquam adhibuiſſe *Toppa* pro *Stupa*. Diverſum quoque *O*. in *Toppa* & *Stoppa*, diverſam originem indicat. Subdit Menagius: *Da Rattoppare vogliono alcuni, ſia formato il Franceſe Radouber*. Sed mirari poſſis, eruditum adeo virum nihil ex iſta luce profeciſſe. Gallicum *Radouber* eſt purum putum *Re-Adouber*. *Adouber* verò eſt noſtrum *Adobare*, de qua voce egi in Diſſertatione LIII. *de inſtitut. Milit.* Florentini nunc ſcribunt *Addobbare*: at olim ſcribebatur *Adobare*. Porro idem erat *Adobare una caſa, una nave*, atque domum vel navim rebus omnibus neceſſariis ac opportunis inſtruere. Si male habebatur exempli cauſsâ Navis a procellis, a proeliis, tunc neceſſe erat ipſam *Re-Adobare*, ſive *Reſarcire*. Nihil autem aliud videtur *Rattoppare*, verbum Florentinum (a Lombardis neutiquam, ut puto, uſurpatum) niſi idem *Re-Adobare*, more Teutonum pronuntiatum: nam ii *D.* convertunt in *T.* & *B.* in *P.* Atque inde apud paucos e vulgo Florentino invaluit *Toppa* pro fragmento panni ad reſarciendas veſtes. Eſt etiam Mutinenſibus *Toppare*, ſignificans *Verberare*, & *Menar la Toppa*. Quod neſcio, ortum-ne fuerit e ſono verberum, quem dicimus *Tip-Top*, an potiùs e Germanico *Toben*, ſignificante *Furere*, *Saevire*.

Ravanello. *Raphanus*. Neſcio, quid ſibi velit Menagius, quum nobis hoc Etymon venditat. *Ravus*, *Rava*, *Ravanus*, *Ravanellus*. Noſtrum *Ravanello* eſt ipſiſſimus antiquorum *Raphanus*, diminutive uſurpatus. *Ravus* eſt *Obtuſus*, nihilque rei habet cum Latino ſeu Graeco *Raphanus*.

Regalo. *Donum*. Fureterius aut ab Hiſpanico *Regalo*, aut a Latino *Regalis* profectam hanc vocem putat. Illud certum eſt, tum Italos tum Francos, Hiſpanos quoque, & Germanos vocabulo iſto uti. Itaque videndum, num Germania tot aliarum vocum mater, quae per Occidentem effuſae ſunt, hanc etiam nobis dederit. Apud veteres Italos exemplum hujus vocabuli nondum offendi, ita ut ſeriùs ad nos veniſſe videatur.

Rematico. In Vocabulario Florentino, quid vox iſta ſignificet hiſce verbis explicatur: *Rematico in vece di Aromatico. L'uſiamo per faſtidioſo e fantaſtico. Difficilis*. Vereor, ut vim vocabuli fuerint aſſequuti doctiſſimi Scriptores. *Coſe Rematiche*, *affare Rematico*, *azione*, *o roba Rematica* nos dicimus: ideſt rem, negotium, actumve, qui ſi audiatur, horrorem excitet, aut ſi agatur, gravi poenâ ſit dignus. Mutinenſis vulgi Dialectus reapſe concors eſt cum opinantibus, *Rematico* idem eſſe atque *Aromatico*. Dicimus enim *Roba Romatica*. Sed non eam eſſe veram originem vocis mihi perſuadeo, quum *Rematico*, non *Romatico* meliores dicant. Praeterea vocabulo iſto deſignare quodammodo volumus rem *foetentem*:

quod

A quod certe proprium non eſt *Aro-
matum*. Davanzatus a *Rheuma* Grae-
co vocem emerſiſſe cenſuit, quaſi
res ingratae *Catarrhum*, moveant.
Quod Etymon uti nimis longe con-
quiſitum nemo amplectatur. Mihi
veri videtur ſimilius a *Remo* de-
ductum fuiſſe *Rematico*. Scilicet
quum dicimus *Roba Rematica*, ſi-
B gnificare eſt animus *Coſa*, *Roba da
Remo*, ideſt quae ſi fieret, aut vul-
garetur, gravis alicujus criminis
reum quempiam proderet. Uno ver-
bo, ſignificare videtur facinus, *Re-
mo*, ideſt Triremis poena dignum.
Exemplum hoc adferunt Florenti-
ni e Ciriffo Calvaneo.

C *E portan baſtonacci aſſai Rematici*;

ideſt ſimiles *Remo*.

Ribaldo. Vide Diſſertationem XXVI.
de Militia.

Ribaltare. Vocabularii Florentini Au-
ctores hanc vocem fortaſſe non ſa-
tis accurate interpretati ſunt; *Dar
la volta*, *Mandar ſoſſopra*. A *Volta*
D *Voltare*, *Rivoltare*, *Riboltare*, *Ri-
baltare*: ita ejus originem nobis
exhibet Menagius. Tum ſubdit:
*Ovvero da Altum. Più m' aggrada
la prima opinione*. Poſtrema tamen
unice vera. Itaque origo vocis eſt
Ab Alto, addito *Re*, ſive *Ri* in
principio, quod & in compluribus
aliis vocabulis Lingua noſtra face-
E re conſuevit. Uti Latina Lingua
ab *Ex Alto* peperit *Exaltare*, ita
& *Ab Alto* Italica genuit *Ribalta-
re*; ſicuti ex *A Baſſo* depromſit *Ab-
baſſare*. Quotieſcumque ergo *Ab
Alto* aliquid praeceps agitur, aut
effunditur, tunc verbo *Ribaltare*
utimur, uti *Ribaltare un vaſo d'
acqua*, *Ribaltare una Carrozza &c.*
Atque hinc *Ribalta*, feneſtra ſcili-
cet lignea, quae *Ab Alto* deſcen-
dit, ſuperiori parte ſuis cardinibus
haerens, & inferiori mobilis.

Ribrezzo. *Subitus horror corporis*. Mul-
tis verbis fortaſſe nihil nos docuit
Menagius, dum opinatus eſt, a
Reprimere, *Repreſſum*, *Repreſſicium*,
Reprezzo, *Riprezzo*, deſcendiſſe *Ri-
brezzo*. Illum, ſi imitari vellem,
dicerem & ego, ab *Reobrigere* &
Reobrigecium breviato efformatum
fuiſſe *Ribrezzo*, quum proprie *Ob-
rigere*, non *Reprimere*, ea vox ſi-
gnificet. Sed ſatiùs duco, ignotam
adhuc fateri mihi originem vocis.

Rigattiere. *Propola*. Ferrarius a *Rea-
ptare* derivat hanc vocem. Mena-
gius a *Regratarius*, Latino-barbaro
vocabulo. Sed cur *Regratarii* ap-
pellati *Propolae*? Quod (ſubdit i-
dem Menagius) *rigrattando le robe
vecchie*, *le abbelliſcono*, *e fanle quaſi
parer nuove*. Neque diverſa mens
Du-Cangio, *Corradere* deſignatum
putat a *Regratare*. Sed aliud quàm
Grattare, ſeu *Radere*, opus eſt ad
reconcinnanda vetera veſtimenta.
Quare aut amplectenda Ferrarii
ſententia, aut mea, opinantis vi-
delicet. *Regratarios* inde nuncupa-
tos fuiſſe, quod *recrearent*, ſeu re-
ſarcirent veſtes, a ſe emtas, ut
pluris venderent. Hinc *Recreatarii*
dicti, & denique *Regratarii*. Flo-
rentiae *Rigattieri* dicuntur, qui re-
dimunt, ac rurſus venum exponunt
non tantùm veſtimenta, ſed & ce-
tera appellata *Maſſarizzie uſate*. La-
tiùs etiam vox uſurpata fuit inter-
dum, hoc eſt propagata ad emto-
res victualium. In Charta Ludo-
vici VII. Regis Galliae, Anno
Chriſti MCLXXVIII. ſcriptum eſt:
*Regratarii non emant victualia infra
Banlivam*. Amicus olim meus U-
bertus Benvoglientus, Patricius Se-
nenſis,

nentis, mihi ob raram eruditionem, etiamſi e vivis ſublatus, ſemper cum veneratione memorandus, in literis ad me datis, vocem *Rigattiere* arceſſendam putabat e vocabulo *Raccatto*, ideſt veſtimentis veteribus recuperatis ſive receptis ut reconcinnentur; dictumque primò *Raccattiere*, ac deinde *Rigattiere*, ea ipsâ ratione, qua *Banchiere*, *Argentiere*, *Droghiere*, *Drappiere &c.* Senenſes mutato *R.* in *L.* dixere *Ligrittiere*. Et ſane laudanda Benvoglienti conjectura, quum Mediolani adhuc *Recattoni* vocentur, qui victualia, reſque alias emunt, ut cariori iterum vendant. Ii ab Hiſpanis, quibus *Recaton* & *Regaton*, idem ſignificant, hanc vocem mutuati ſunt. Nos Mutinenſes nuncupamus *Rivenderuoli*. Quod ubi ſtatuas, origo vocis erit ab *Re-Accattare*, ideſt *Rurſus Emere*, Gallis *Re-acheter*. Cenſet autem Menagius, *che i Franceſi non han preſo altronde il loro Acheter, che vale Emere, che da Accattare*, Italico nempe verbo, quod is ab *Accaptare* Latino deducit. Et revera adhuc in Sicilia ac Regno Neapolitano. *Accattare*, idem eſt ac *Emere*. Utrum verò Neapolitani a Gallis, an Galli ab iſtis hoc verbum acceperint, incertum eſt. Nam Tuſcis *Accattare* eo ſenſu in uſu eſſe non video, ſed pro *emendicare panem*. Et Mutinenſes *Accattare* adhibent pro *Invenire*. Verùm ſi *Rigattiere* a *Re-Acheter*, ſeu *Re-Accattare* derivatum velimus, *Rechatarius* aut *Raccattarius* efformatum fuiſſet, non verò Latinum *Regratarius*, neque Gallicum *Regrattier*, neque Anglicum *Regrater*.

Rimbeccare. *Repercutere*. Mutinenſibus *Rebeccare*. Nulla mihi dubitatio, quin e *Becco*, ſcilicet *Roſtro*, & ex *Beccare*, ideſt *Percutere Roſtro*, addito *Re*, vel *Re* & *In*, efformari potuerit hoc verbum. Attamen vidi, qui de Conviciis agunt, uti eodem verbo ad ſignificandum *Regerere alicui injuriam:* quo ſenſu videtur natum e *Becco* ſignificante *Hircum;* quod gravi probro ſibi ducunt viri, praeſertim conjugati. Vide ſupra vocabula *Briccone* & *Dileggiare*.

Rimbrotto. *Exprobratio*. *Rimbrottare*. *Exprobrare*. Florentinorum vox. Fuerunt & qui *Rimproccio* & *Rimprocciare* dixerunt, idem atque *Rimbrotto*. Quare agnoſcas, ejuſmodi voces e Gallico *Reprocher* in aliquot Scriptorum Tuſcorum officinam migraſſe.

Rimproverare. *Beneficia Exprobrare*. Ut omnes norunt a *Reimproperare* deſcendit hoc verbum. Id commemoro, ut noſcas *P.* in *V.* conſonans quandoque immutatum, quod & in verbo *Scevevare* factum fuit, efformato e *Separare*. Ita pro *Sapere* eſt nobis *Savere*.

Rincreſcere. *Pigere*, *Toedere*, *Moleſtum eſſe*. Non ab *Re* & *Increſcere* Latinorum venit, uti arbitrabatur Menagius: poſcitur enim ab hoc verbo aliquod nomen, ut ſenſum pariat. Neque ab *Aegreſcere* ut Ferrarius ſuſpicatur. Nam etſi primo aſpectu proxima ſit vox iſta, & literarum ſono & ſignificatione, noſtro *Rincreſcere*, attamen *In* ſuum locum heic poſcit. Mihi ergo veri ſimilius eſt, immo paene certum, Italicum verbum proceſſiſſe ab *Ingraveſcere* Latinorum, uti idem Menagius eſt ſuſpicatus. *Grave eſt mihi*, ideſt *Moleſtum*, Latinorum phraſis eſt, qua & nos utimur. *Ingraveſcit mihi*, idem ſigniſi-

gnificans, adhibere vulgus coepit, A quod ſenſim in *Incraveſcit*, & compendii cauſsâ in *Increſcit*, *Increſce*, evaſit. Addito *Re*, efformatum fuit *Re-Increſcit*, *Rincreſce*. Fredegarius Chronici Franchorum Auctor, qui Seculo Chriſti VII. floruiſſe creditur, Cap. 60. haec habet: *Nomina concubinarum, eo quod plures fuiſſent, Increvit huic Chronicae inſerere:* B ideſt *Piguit*. Ab *Ingravere* videntur veteres exſculpiſſe *Increvit*, nunc nobis *Increbbe*, *Rincrebbe*.

Riotta. *Rixa*, *Contentio*. En qualis ſecundùm Menagium origo vocis. *Rixia*, *Rixum*. *Rixutum*, *Rixuta*, *Rixota*, *Riota*, *Riotta*. Facili hac arte quamcumque Etymologiam velis, in manibus habes. Niſi ſit ex C Latino *Re-Obſtare*, fortaſſis aut Gallicae, aut Anglicae originis vocabulum erit. *Riot* & *to Riot* eſt Anglica vox, etiam ab antiquis ejus gentis Scriptoribus uſurpata, & ſignificat *Exceſſum*, *Violentiam*. Gallis quoque eſt *Riotte*, ſignificans *levem Rixam*, & *Rioter*, *Contendere*. D Non omnia a Latinis accepimus. Nonnulla adhuc ſuperſunt vocabula ante Latinos uſitata, complura etiam e Linguis Septentrionalibus deſumta.

Ripentaglio & *Repentaglio*. *Periculum*. Trahit hanc vocem Menagius a *Repente*. Ejus ſententiam, uti veriſimillimam laudo. Verùm quum *Repente* adverbium, niſi aliis ad- E ditis, minime exprimat ſignificationem Italicae hujus vocis, perpendendum adhuc eſt, an fortè a *Poenitere* manarit. *Repoenitere alicujus rei*, ſive *Ripentirſi*, originem dediſſe potuerit voci *Repentaglio*, ſive *Ripentaglio:* quum enim dicimus *Mettere la vita*, *la riputazione*, *la roba &c. a ripentaglio*, tacite exprimimus *exponere periculo poenitendi*.

Riſcuotere. *Exigere*, *Cogere*, *Recuperare pecuniam*. Aſſentiri Menagio non poſſum trahenti hanc vocem a *Scotto*, quod ſignificat *Prandium* in taberna ſumtum, ſimulque *Pretium*, a ſingulis convivis pro coena exſolvendum. Inde efformatum fuiſſet *Scottare* non *Riſcuotere:* idque etiam *Pagare* potiùs ſignificaſſet, quàm contrarium, uti revera in antiquis Anglorum monumentis *Scottare* eſt *Cenſum Perſolvere*. En certam vocabuli originem. *Excutio* Latinum, & addito *Re* ſive *Ri* (quod ſaepe Italica Lingua facit) *Reexcutio*, *Reexcutere*, dedit nobis *Riſcuotere*. Atque uti ab *Excutere Excuſſio* manavit, ita & Itali noſtrum *Riſcoſſione* confecerunt. Nempe ſecundùm veterem Juriſprudentiam *Excutiebantur* Debitores, ut ex eorum pecuniâ & bonis Creditori ſolveretur; ac propterea ſenſim *Excutere*, quod nunc Italice dicitur *Scuotere*, addito *Ri*, in *Riſcuotere* evaſit. Parco Romanis Legibus, hac voce uſis. In Legibus Salicis Tit. X. l. 7. *Si pecora de damno inclaudantur, aut in domum minentur, & ea quivis expellere, aut Excutere praeſumſerit &c.* Heic *Excutere* eſt *Recuperare*, ſeu *Riſcuotere per forza*. Sunt & alia hujuſmodi veterum exempla. Vide tamen apud Germanos *Schoſs*, ſignificans, *Tributum*, & *Scoſſer*, *qui Tributum exigit*.

Riſma. *Viginti quaterniones Chartarum*. Menagium audi: *Da Scapus*, *Scapulus*, *Scapuliſmus*, *Scapuliſma*, *Liſma*, *Riſma*. Tum is improbat Ferrarii Etymon deducentis *Riſma* e Graeco Ῥαχάνη. A *Racana* (uti ſcribit Anaſtaſius in Silveſtro

Papa

Papa Primo) certe nimis diſtat *Riſma*. At nihilo melior, aut propior eſt Etymologia ſumta e *Scapus*, quam vocem pro ſuo arbitrio nimis deformat Menagius. Germanam originem me detexiſſe puto. Graecorum Ἀριθμὸς, Latinis *Arithmus*, hoc eſt, *Numerus*, in *Aritma*, *Ariſma*, *Riſma* ſenſim converſum fuit. Falli nos heic non ſinunt veterum Tuſcorum exempla, quibus *Arithmetica* erat *Ariſmetica*, mutantibus nempe Theta Graecum in *S*. Dantes in Convivio, Paſſavantus, ac alii, eâ voce ſunt uſi. Vide Vocabularium Academiae Furfuraceae. Uti veteres Graeci ac Latini *Numeros* appellabant *Cohortes Militum*, ita Chartarum faſciculos, ſive quingenta folia, hoc ipſo nomine donarunt. Neque una vox *Riſma* adhibetur ad ſignificandos ejuſmodi faſciculos; ſed *Riſma di Carta* dicimus, ad ſignificandum certum *Numerum Chartarum*. A nobis Galli ſuum *Rame*, graviùs deformando, accepere, ac deinde fruſtra in illius origine expiſcanda inſudarunt. Germanos quoque ſuum *Riem*, & Hiſpanos ſuum *Rezma*, idem ſignificantia, ab Italis traxiſſe puto.

Riſparmiare, *Sparagnare*. *Parcus eſſe*. *Parſimoniam adhibere*. Ferrarius a *Parcimonia*, Menagius a *Parcere* per complures ſaltus ac mutationes minime ferendas, *Riſparmiare* deducunt. Salmaſius, ac idem Menagius, *Sparagnare* Italicum, Gallis *Eſpargner*, trahunt ab *Exparcinare* Latino. Ferrarius ab *Exparcimoniare*. Haec laudet atque amplectatur quicumque velit. Mihi tutius haurienda videtur utriuſque verbi origo ex primitivâ & propriâ Germanicae Linguae voce *Sparen*, quae idem ſignificat atque Italicum *Riſparmiare* atque *Sparagnare*, ac Latinum *Parcere*. Nempe e *Sparen Sparanium*, & *Sparaniare*, *Sparagnare* efformatum fuit, & addito *Ex*, Gallicum *Eſpargner*. Anglica quoque Lingua, in quam Saxones tantam verborum copiam invexere, adhuc retinet *to Spare*, ideſt *Sparagnare*. Proinde in Gloſſis vetuſtiſſimis Rhabani Mauri *Parſimonia* Germanice redditur *Spari*. Fuerunt in Italia, qui pro *Sparaniare* dixerunt *Sparamiare*, atque *Sparamio*. & adhuc Mutinenſes ita loquuntur, quum tamen & *Sparagnare* retineant. Huic voci praepoſito *Re*, ſeu *Ri*, Tuſci *Riſparmiare* efformarunt. Ratherius Monachus Laubienſis, ac poſtea Epiſcopus Veronenſis, vir celeberrimus ob inconſtantiam animi atque fortunae, circiter Annum Chriſti DCCCCL. Librum de Grammatica ſcripſit, cui titulum fecit *Sparadorſum*, quaſi *Parce-dorſo*, *Riſparmia la Schiena*, videlicet a verberibus, ſtudium adhibendo.

Rocca, pronuntiato *O*. preſſius. *Colus* Latinis. Hanc vocem a *Colus*, aut a Κόρος Graeco, Menagius deduxit: Ferrarius a *Colicula*. Piget, me toties a magnis viris diſcedere. Certum puto, profectam ad nos ejuſmodi vocem e Germanica Lingua, cui eſt primitivum vocabulum *Rocke*, & *Rocken*, *Colum* ſignificans. Et ne dubites, utuntur & Belgae, & Dani, & Britanni voce *Rock* eodem ſenſu. Hi autem Germani, aut e Germanis plerique procreati. Ita in Gloſſis vetuſtis ab Eccardo editis *Colus* Germanice effertur *Rocchо*.

Rocca, pronuntiatum *O* aperto. *Arx* Latine. *Rupes*, *Rupis*, *Rupius*, *Rupia*, *Ruchi*, *Roccia*, *Rocca:* ſive *Rupes*, *Rupicus*, *Rupica*. *Ruca*, *Roca*, *Rocca*. En quantum vocem ipſam detorqueat, ſeque contorqueat Menagius, ut phantaſticam ejus originem nobis venditet. Monoſinio, & aliis Ῥώξ *Rhox* Graecum ſcaturiginem Italico *Rocca* dediſſe putatur. At nunquam Graecis Ῥώξ *Rhox* ſignificavit *Scopulum*, *Rupem*, *Saxum ingens*. Neque a *Rupe*, niſi ridendis Menagianis machinis adhibitis, *Rocca* deduci poteſt. Ceterum hoc vocabulo utuntur praeter Italos, Galli, Hiſpani, Angli. Opinari licet, apud unum ex his Populis antiquiſſimum illud fuiſſe, ac proprium illius Linguae, quod ceteri finitimi Populi deinde adoptarint, quum facile militaria nomina de una in alteram gentem migrent. Aut Italis, aut Gallis tribui poſſe videtur, quum nobis *Roccia* Rupem ſignificet a vetuſtis temporibus, & inde nomen *Rocca* prodierit, quod in *Rupibus Arces* fabricari mos eſſet. Habent & Galli *Rocher*, *Rupem* & *Scopulum* ſignificans. Annales Francorum ad Annum Chriſti DCCLXVII. *Roccas* & *Speluncas* memorant. Vide vocabuli ipſius Antiquitatem. Addere tamen lubet, nondum mihi ſuſpicionem ereptam eſſe, ab ipſa Latinorum Lingua potuiſſe deſcendere Italicum *Rocca*. *Verrucam* pro *loco edito*, in quo videlicet *Arces* ſtatui conſueverunt, dixiſſe Latinos, auctor eſt Nonius Marcellus: quam in rem verba Catonis laudat: *Quadringentos aliquos milites ad Verrucam illam ire jubeas, eamque uti occupent, imperes*. In montibus ditioni Sereniſſimi Ducis Mutinae ſubjectis adhuc ſunt Arces duae, in loco edito & praerupto ſitae, quibus *Verrucula* nomen eſt, diminutivâ formâ pronuntiatum. Sunt & in agro Lunenſi, Piſano, Veronenſi, Urbinate, & in Monteferrato, atque in aliis locis. Num ergo e *Verrucâ* factum fuit *Verroca*, ac tandem brevitatis cauſſâ exciſo *Ver*, dictum *Roca*, *Rocha*, *Rocca?*

Ronca. *Arme in aſta*, *adunca e tagliente*, ajunt Vocabularii Florentini Auctores. *Da Uncus*, *Unca*, *Runca*, *Ronca*, addit Menagius. Sed illum hoc in loco ſua defecit eruditio. Ex antiquo Latio ad nos deſcendit nomen & uſus inſtrumenti ferrei, quod *Ronca* appellamus. Proprie ruſticorum, & agricolarum eſt, atque inſtitutum ad caedendas herbas, ſepes, virgulta: per accidens verò ad offenſionem, defenſionem-ve hominum adhibitum. *Eruncare* notum verbum apud Latinos, uti & *Runcare*. Sanctus Auguſtinus Lib. 4. Cap. 8. de Civitate Dei: *Praefecerunt ergo, quum Runcantur*, *ideſt a terra auferuntur*, *Deam Runcinam*. Inde *Runcones*, *quibus vepres ſecantur*, *a runcando dicti*, ait Sanctus Iſidorus Lib. 20. Cap. 14. Inde etiam *Ronca* noſtrum, & *Ronchetta*, & *Roncone*, & *Runcina*, aevo Caroli Magni uſurpata.

Ronzino. *Mannulus*, Equus minoris ſtaturae, quibus uti conſuevere agaſones ad ſarcinas deferendas, & ſcutiferi, ſive famuli cum Domino equitantes. Voſſio eſt *Cantherius*, hoc eſt, *Equus caſtratus*, Germanis & Belgis *Ruyn*. Menagio eadem eſt ſententia. Non adſtipulor. *Runcinus* apud Barbaro-Latinos

nos Scriptores occurrit, & ſignificat quemcumque Equum humilis ſtaturae; neque aliud eſt, quàm diminutivum Germanicae vocis *Roſs*, ſignificantis *Equum*. Ejuſmodi Mannum Galli adhuc appellant *Rouſſin*, & Hiſpani *Rocin*, & *Rozin*: nos verò interjecto *N. Ronzino*. Inde etiam apud nos invaluiſſe videtur *Rozza*, *Equus ſtrigoſus*, ſive *invalidus*, quem Academici Cruſcani non ſatis concinne interpretantur *Carogna*.

Roſellia, & *Roſolia*. *Puſulae* (niſi fortè *Puſtulae*) Latinis. Morbus Rubris maculis more Variolorum in cute hominum apparens. Ab ipſo colore macularum nomen accepit; *Rougeolle* in Gallico idiomate. Animadvertendum autem, hunc morbum a Mutinenſibus, Regienſibus *le Ferſe*, a Parmenſibus *le Sferſe* nuncupari. Hinc etiam *Sufferſato*, maculas rubeſcente in cute e nimiâ aeſtuatione enatas (quod infantulis interdum accidere ſolet) appellamus. Hoc ſi noviſſet Du-Cangius, fortaſſis in Gloſſario Latino non ſcripſiſſet *Ferſa*, *Scabies*. Monet idem Scriptor ad vocem *Sturolae*, Gallicum *Rougeolle* appellari a Michaële Scoto Cap. 10. de Phyſionom. *Sturolas*, vel *Scurolas*. *Oportet*, inquit Aſtrologus ille, *de neceſſitate*, *quod quilibet homo natus*, *tempeſtive*, *aut tarde*, *habeat quatuor paſſiones inevitabiles*, *ſcilicet Variolas*, *Sturolas*, *Ferſas*, *&* *Scabiem humidam vel ſiccam*. A ſcopo declinavit heic celeberrimus Du-Cangius. Sub *Ferſarum* nomine *Roſoliam*, ſive *Puſulas*, deſignavit Michaël Scotus. Ergo aliud neceſſe eſt, ſignificare ille voluerit ſub altero vocabulo *Sturolarum*. Feminae Mutinenſes, aliorumque ut puto Lombardiae Populorum mulieres, appellant *Gazoli* alium ſimilem morbum, quo pueri affliguntur. Latinis *Morbilli* fuerunt, Florentinis ſunt *Morviglioni*. *Sturolarum* voce hunc ipſum morbum *de' Gazoli*, vel *Morviglioni*, delineaſſe mihi creditur Scotus. Adde etiam adagium Italicum: *La Madre non può dir*, *che ſia ſuo il Figliuolo*, *finchè non ha avuto la Ferſa*, *e lo Storuolo*. Quod autem alibi ad vocem *Farſa* idem Du-Cangius adnotavit, nempe Italis *Ferſa* ſignificare *calorem immenſum*, loco Dantis adducto, *Sotto la gran Ferſa de' dì Canicular*: ne ipſum quidem ſubſiſtit: *Ferſa* pro *Ferza*, ſive *Sferza* nihil aliud eſt, quàm *Ferula*, metaphorice ibi adhibita, ad ſignificandos ardentiſſimos Solis radios, qui tellurem & ſtellionem apud Dantem verberant & feriunt.

Roſta. Ita *Flabellum* a Florentinis appellatur. Lombardis *Flabellum* dicitur *Ventaglio*, *Ventaruola*, *Ventalina &c.* A *Ramus* (adverſante quolibet Etymologiarum lege) Menagius vocem hauſtam putat, quod ſibi perſuaſerit, *Roſta* primò ſignificaſſe *Ramulos frondoſos*, auctoritate Dantis ductus, qui Cantic. XIII. Inferni ait:

Et ecco due alla ſiniſtra coſta
Nudi e graffiati, fuggendo sì forte,
Che della ſelva rompieno ogni Roſta.

Attulere hunc Dantis locum & Academici Cruſcani, qui *Roſta* pro *Ramulo* illic interpretantur. Idem antea ſcripſerant Landinus & Vellutellus in Commentar. ad Tragoed. Dantis. Sed ſinguli decepti ſunt, quod Lombardicam vocem

Roſta

Roſta ignorarint, qua metaphorice eo in loco uſus eſt Dantes. *Roſta* igitur nobis ſignificat *impedimentum* in canali, aut fluvio poſitum, ne aqua defluat, aut viae interjectum, ut praetereuntibus tranſitus prohibeatur, ab *Obſtare*, *Reobſtare* deductum, unde *Reobſta*, ac demum *Roſta*, efformavimus. *Roſta de Longare,* per quam Patavinis erepta fuit aqua Medoaci ſive Bachilionis fluvii, memoratur in Hiſtoria Rolandini Lib. 9. Cap. 9. Ita *Roſtae* appellatae catenae ferreae, ac trabes, quibus viae in Civitatibus intercludebantur, ne Equitatus diſcurrere poſſet. *Arroſtare* etiam dicebant, quo verbo adhuc utuntur ruſtici noſtri. Hoc minime animadverterunt Florentini Vocabularii Auctores. Vide Annales Bononienſes Matthaei de Griffonibus, Tom. XVIII. Rer. Italicar. ut alios omittam. Nihil ergo aliud apud Dantem eſt *Rompere ogni Roſta della Selva*, niſi *frangere quodvis Obſtaculum Sylvae*. Antiquus Dantis illuſtrator Benevenutus de Imola in ſuis Commentariis MStis, ita & ipſe locum explicat: *Cum tanto impetu & furore, quod frangunt omne Clauſtrum arborum*. Benevenuto *Clauſtrum* eſt idem ac quod apud nos *Chiuſa*, a claudendo alveum fluminis, idemque ſonat atque Lombardorum *Roſta*. Frater Jacoponus Tudertinus, ſynchronus ipſius Dantis, Lib. 5. Cantic. 25. ait:

Le Vitia, che ſtanno a la naſcoſta,
Ciaſcheduno ſi briga d' aiutare,
Fanno d' accordo tutti inſieme Roſta
Di non voler l' albergo ſuo laſſare.

Ideſt impedimentum ponunt, obices ſtruunt, obſtant. Unde verò Florentinum *Roſta*, pro *Flabello* deſcenderit, divinare neſcio, niſi fortè Langobardi, Franci, aut Germani *Flavellum* quadrangulare cum ſuppoſito manubrio intuentes perquam ſimile *Craticulae*, quam *Roſt* ii appellant, irridendi cauſâ Flabello nomen ejuſmodi contulerint. In tenebris palpanti poſtrema haec addidiſſe licuerit. Florentinis eſt verbum *Arroſtare*, *ſe defendendo obniti*. A Lombardo *Roſta* manavit.

Rubiglia. Leguminis genus. Vide Diſſertationem XXIV. *de Artibus Italic.*

S

S*Accomanno*. *Miles praedator*. Vide Diſſertationem XXVI. *de Militia*.

Saggio. *Experimentum*, *Specimen*. Vide Diſſertationem XXVII. *de Moneta*. Vide etiam ſupra verbum *Aſſaggiare*.

Saloſſare. *Sanguinem mittere*, *minuere*, *Venam aperire*. Creditur orta vox e *Sanguinem laxare* breviato. Hanc originem non praeſto. Id tantùm animadverto, Germanos pari voce uti dicendo *Ader-laſſen*, ideſt *Laxare Venam*.

Salmaſtro. *Salis ſaporem habens*. E Graeco Ἅλς, Ἁλος, Ἁλιμὸς deſcendit, ſi Menagio credimus. Latinorum *Sal*, originem certe huic vocabulo dediſſe omnino dignoſcitur. Modus autem obſcurus. Fortaſſis e *Salinaſter* vox prodiit, *N.* in *M.* mutato, cujus exemplum habes in *Excarneus*. Nunc *Scarmo* nos dicimus.

Sapa. *Muſtum decoctum*. Vide Diſſertationem XXV. *de Textrina*.

Sarpare, *Salpare*. *Anchoram tollere*. Vitaſſe hanc vocem deditâ operâ Me-

Menagius videtur, quod nempe ejus Etymon aſſequi perdifficile ſit. Meam benevolè Lector excipiat conjecturam. Num Graecum Ἁρπῶ pro Ἁρπάζω, ſignificans *Rapio*, addito in principio *Ex*, originem dedit Italico huic verbo? *Exarpare* evaſiſſe potuit *Sarpare*, ut ſignificaretur *Rapere Anchoram*, eamque ſurſum trahere.

Savio. *Sapiens*. A *Sapio* Lombardi traxere *Savere* pro *Sapere*, Florentini verò *Sapére*, penultimâ longâ. A *Savere Savio*. Nam *Saggio* (*Sage* Gallica Lingua habet) derivaſſe videtur a *Sagax*.

Sbadigliare. *Oſcitare*. Ferrarius Latinum *Abbalitare* immutatum in *Sbadigliare* putat. Quis unquam credat? Menagius (ad vocem *Badare*) Gloſſas Iſidoro tributas laudat, in quibus legitur: *Hippitare*. *Oſcitare*, *Badare*. Atque adeo ſibi perſuadet a *Badare Latino* emerſiſſe noſtrum *Badare* Italicum, immo & alterum *Sbadigliare*. Negat Ferrarius ibi ſcriptum *Badare*, contendens *Abbalare* fuiſſe ſcribendum. Uterque tamen in nubibus aedificaſſe mihi creditur. Meam nunc accipe ſententiam. Mutinenſes habent *Sbadare*, ſignificans *late Aperire*. *Sbadare la Porta*, *Sbadare le fineſtre*. *Il petto Sbadato*, *la Porta Sbadata*. Hinc *Sbadacchio*, ligni aut ferri fruſtum, immiſſum in os hominis, aut jumenti, ut apertum ſtet, atque ore patente articulare verba non poſſit. Ita *Sbadacchiare* appellamus, quod Latini *Oſcitare* dixerunt, quia tunc os aperitur, aut corpus panditur. At unde nam Mutinenſium *Sbadare?* A Latino *Expando*, quod vitioſe *Expandare* dixerunt. Ita Donizo Lib. 2. Cap. 7. de Vita Mathildis celeberrimae Comitiſſae, habet *ſe Proſternare* pro *ſe Proſternere*. *Plaudare* etiam pro *Plaudere* legi. Vide ſupra ad verbum *Chiappare* alia ejuſmodi exempla. Facile verò *P.* in *B.* immutarunt veteres, ut inter antiquos etiam animadverterunt Plutarchus, & Scaurus Grammatici, & plura exempla oſtendunt. Itaque *N.* detracto ab *Exbandare*, efformarunt majores noſtri *Exbadare*, e quo demum *Sbadare* deduxerunt, atque inde *Sbadaculum*, *Sbadaclum*, *Sbadacchio*, *Sbadacchiare*. Haec habe de Mutinenſi Dialecto. Quod autem eſt ad *Sbadigliare* Italicum, adnotes velim in primis, e *Pando* venire *Pandiculor* verbum, quod vocant deponens, ſignificans actionem *Oſcitandi*. Plautus in Menechm. Act. 5. Scen. 2. *Ut pandiculans oſcitatur*. Feſti quoque verba ſunt: *Pandiculari dicuntur*, *qui toto corpore Oſcitantes extenduntur*, *eo quod Pandi fiunt*. Itaque ab *Expandiculare* efformatum fuit *Esbadiclare*, quod Tuſci in *Sbadigliare*, Mutinenſes in *Sbadacchiare* converterunt. Supra ad verbum *Badare*, ejus originem quaeſivi, & ad hunc locum ſententiam meam diſtuli. Itaque puto & ipſum a *Pandere*, corrupte poſtmodum *Pandare* pronuntiato, deſcendiſſe. *Bada al Libro*, *Bada al Cavallo*, *Bada al nimico &c.* nihil aliud eſt niſi *Aperi*, *Pande oculos*, *bada gli occhi* ad objectum illud, hoc eſt intentis oculis rem hanc vel illam intuere. Idem ſignificat *ſenza Badare*, ſcilicet oculis minime converſis, apertiſ-ve versùs objectum propoſitum. Dilatata poſtea fuit ſignificatio vocis *Badare*, ut ſit *Fare attenzione*, *Fermarſi a conſiderare attentamente qualche coſa &c.* Litera *N.* detracta fuit

e *Pan-*

e *Pandare*, quemadmodum fuit e *Penſare* nunc *Peſare;* e *Prehenſus*, nunc *Preſo;* e *Menſis*, nunc *Meſe;* e *Tonſare* nunc *Toſare*. Ex ipſo Latino *Pando* apud Latinos non *Panſum*, ſed *Paſſum* venit.

Sbandare. Fugare gentem collectam; aut ab exercitu recedere. Efformatum e *Bando* Vexillo, ſive e *Banda*, quo nomine Itali turmam militarem ſignificarunt. Hinc *Sbandare i Soldati*, aut *Sbandarſi*.

Sbaragliare, *Sbarattare* idem ſignificant, nempe *Diſſipare*, *Diſperdere*. Eadem utrique origo, *Barra* videlicet, ſeu *Sbarra*, hoc eſt *Obex*, *Repagulum*. *Exbarrare* ſignificat *Aperire, Tollere obices & impedimenta*. Hinc *Exbarraliare*, *Exbarrattare Diſbarattare &c.* quae nos ad Italicae Linguae morem compoſuimus. Inde etiam *Imbarazzare*, *Diſimbarazzare*, *Sbarazzare*, quae a Gallica Lingua petita ſunt. Eſt autem Gallis *Barre*, Anglis *Barr*, ideſt *Palus Pali*, *Clatrum*, *Fuſtis*. Uſi ſunt & Latino-Barbari Scriptores vocabulo *Barra*. Et quoniam ex *Palis* confici conſuevere *Septa*, & *Repagula* urbium, arcium, & caſtrorum, ideo *Barre*, & *Sbarre* ea appellata ſunt. Atque a frangendo, aperiendo, & diſſipando ejuſmodi Repagula, *Sbaratare*, *Sbaragliare* enatum eſt: quod metaphorice poſtea uſurpatum fuit ad ſignificandam violentam diſperſionem exercituum, aliarumque rerum oppoſitarum. Ita nobis eſt *Sbarrare* pro *Aperire* violente, ac late aliquid antea clauſum. Davanzatus in Tacito: *Sbarrate le porte, ſi voltò contro a' vincitori*. Vocabularii Cruſcani Auctores *Sbarrato* heic interpretantur *Occluſum*, ideſt *Clauſum*. Videndum eſt, an contrarium ibi ſonet. Terere tempus nolo in expiſcandis Davanzati verbis. Erunt etiam, qui *Barra* Latinae originis putent, quum *Vari*, ſeu *Varae* nomen pro *Furcillis* occurrat apud Varronem, Lucanum, Ovidium, & alios. Eſt quoque Germanis vox *Bret*, quae *Tabulam*, ſeu *Aſſerem* ſignificat, unde *Breter Zaun*, *Septum ex Aſſeribus*, ſeu *Palancato*. Propius iſta accedere videtur ad *Sbarattare*, & *Sbrattare*, quo verbo familiariùs utimur nos Mutinenſes. Hac autem poſtrema voce ſignificamus *Expurgare*, *Expedire* locum aliquem.

Sbaſire. *Occidere*, *e vita Tollere*. Vox Mutinenſis Dialecti. Tuſcis eſt *Baſire* intranſitive uſurpatum pro *Mori*. Hujus autem verbi originem conjicere quiſquam poſſit referendam eſſe ad Graecos, apud quos Σβεννύω, *Extinguo*, dat Σβέσω, ἔσβεσα, σβέσις. Inde emergere potuit *Sbeſire*, *Sbaſire*. Ego nihil heic affirmo.

Sbigottire. *Terrere*. Trahas quidem a Latino *Expavitare* noſtrum *Spavento*, & *Spaventare*, uti Menagius animadvertit; nunquam verò *Sbigottire*, ut ille ſubdit, & Ferrarius conſenſit. Somnium meum exerere liceat. In verbo *Sbigottire* occurrunt mihi geminae Germanicae voces. *Bi*, *Got*, ut veteres Germani pronuntiabant, nunc *Bey Got*, ſignificantes *Per Dio*. Num ergo *Bigottire* dici olim potuit pro *Timorem Incutere minando & dicendo*, *Per Dio?* Poſtea additum fuerit *S.* quod aliis noſtrae Linguae verbis adjectum videas. Hoc potiſſimùm Mutinenſes faciunt. Vide ipſam vocem *Spaventare* & *Spavento*, quod a *Pavco* efluxiſſe nemo neget. Hiſpani quoque Patibulum *Picota* nuncupant,

cupant, & *Bigotes* appellant *i Muſtacchi*, Latine *Myſtaces*. Inde etiam potuit emergere *Sbigottire*, quod ipſi Myſtaces ad incutiendum timorem a militibus adhibeantur. Fortaſſis & iidem ſic dicti a Germanico *Bi Got*, vocibus familiaribus cuilibet Myſtacibus utenti. Ita alio ſenſu iidem Hiſpani dixere *Pordioſiar*, ideſt *Mendicare*, eo quod Pauperes *amore Dei*, hoc eſt *Por Dios* eleemoſynam petant. Hiſce adde vocabulum Gallicae Linguae *Bigot*, ad deſignandum hominem aut affectata pietate utentem, aut hypocritam. Chronica Francorum Tomo 3. Du-Cheſnii, Guillielmus Nangius, & alii Hiſtorici tradunt, enatum vocabulum e vetuſtis Nortmannis, qui ad Chriſti Baptiſmum invitati a Carolo Simplice Francorum Rege, reſponderunt: *Non ſo Bei Got*, ideſt *Non Per Deum*, ſive ut alii ſcribunt, eos libenter aſſenſum dando exclamaſſe *Bi Got*, hoc eſt, *da parte di Dio*. Inde verò Nortmanni appellari coepti ſunt *Bigothi*. Inter *Bigot* & *Sbigottire*, aliquid affinitatis intercedere ſentias.

Sborrare. Stagnanti alicui fluido, aut liquori impedimenta eripere, ut diffluat. Ab *Evaporare* Menagius traxit hoc verbum. At is vim vocis hujus minime eſt aſſequutus. *Borra* nihil aliud eſt, niſi locus limoſus, in quem defluunt aquae, & ſtagnant. Dicimus ergo *Sborrare*, quum ſtagnantes aquas, remotis obicibus, e *Borra* emittimus. Hinc metaphorice *Sborrare la collera*, ideſt *evomere*, *emittere iracundiam*; ſeu *virus acerbitatis*; *Sborrare Flati*, nempe *ventris crepitus emittere*; *Sborrare ſegreti*, *o penſieri*, *che per forza ſtavano chiuſi in petto*, ſcilicet *occultas e pectore cogitationes emittere*, ac ſimilia. Unde verò *Borra* proceſſerit, ſi petas, vide ſupra ad vocabulum *Burrone*.

Scalco. *Architriclinus*. Vide Diſſertationem IV. *de Officiis Domus Regiae*.

Scalmare. *Aeſtu laborare*. Vide ſupra in voce *Calma*.

Scaltrito, *Scaltro*. *Callidus*, *Aſtutus*. Abſtruſa ſane vocis hujus origo: quare condonandum eſt, ſi heic multis aqua haeſit. Nihil tamen difficile Menagio, cui nunquam deeſt ſcala quaepiam, in ejus tamen cerebro fabricata, per quam ad abdita quaeque aſcendat. A *Calleo* (nobis nunc *Eſſere pratico*, *Sapere*) ita hanc vocem ille deducit. *Calleo*, *Callio*, *Callitus*, *Callitrus*, *Excallitrus*, *Excaltrus*, *Scaltro*. In hanc opinionem inclinavit etiam Ferrarius. Addit Menagius: *Può anche originarſi da Calce Terere*. *Calce Tero*, *Exſcalcetero*, *Exſcaltero*, *Excaltro*, *Scaltro*. Haec, inquam, mera ſunt ſomnia, nulla veterum auctoritate nixa, quae ut facile proferuntur, ita facile negantur, atque leves evaneſcunt in auras. *Scaltro* à *Scalptum* derivabat Taſſonius noſter, cui nemo ſubſcribat. Mihi, ni fallor, obtigit poſt non remiſſum conatum, ut fontes attingerem Nili iſtius. *Scaltrire* in uſu fuit antiquis Florentinis, ſignificantibus per eam vocem *efficere aliquem callidum*, *cautum*, *aſtutum*. Inde *Scaltrito*, & compendii cauſsâ *Scaltro*, ideſt *Callidus*, nobis *Accorto*, *Furbo*, *&c.* Barbarica Secula verbum novum, uti tot alia efformarunt, *Cauterire* pro *Cautum efficere*. Vulgus pro *Cauterire* dicere coepit *Calterire*. Ac demum in principio addidit *S*, quod multis

tis in vocibus factum fuit, augmenti tantùm cauſsâ, ut *Battere*, *Sbattere: Bandito*, *Sbandito: Calpeſtare*, *Scalpicciare: Cacciare*, *Scacciare: Cambiare*, *Scambiare &c.* Vide Vocabularium Cruſcanum ad Literam *S.* Mutinenſis praecipue Dialectus facile vocibus in principio *S.* adjicit. Denique e *Scalterire* evaſit *Scaltrire*, *Scaltrito &c.* Telae hujus filamenta nunc accipe. Pro *Cauterire* invaluit *Calterire:* nam uti Leonardus Salviatus, vir inter Florentinos Scriptores eximius, monuit, *Lalda in vece di Lauda*, Florentini Populi vox eſt, *per più agevolezza, e ſpeziale uſo del noſtro Popolo. Ed hallo per sì dimeſtico, che da cotal pronunzia ſpeſſe fiate non ſa guardarſi nelle voci Latine; e dice talvolta Aldio per Audio, Galdium* pro *Gaudio, ed altre ſomiglianti.* Tum exempla adfert vocis *Lalde* pro *Laude*. *Laldare* quoque pro *Laudare* occurrit in Vocabulario della Cruſca; & in Vita Felicis MSta, quam ſervat Bibliotheca Eſtenſis, etiam legitur *Oldire* pro *Audire*, *Aldace* pro *Audace*. *Calterire* verò & *Calterito*, ejus exempla habes congeſta a doctiſſimis Auctoribus ejuſdem Vocabularii; & duplici quidem ſignificatione. Nam primò *Calterire* & *Calterito* a *Cauteriare*, ideſt *Cauterio inurere*, *Laedere*, deduxerunt ad ſignificandum exempli gratiâ, *carne mortificata da una percoſſa*. Nempe occurrit, *che la gemma dell' albero non ſi Calteriſca: che il cavallo non ſi Calteriſſe in qualche parte: coſcienza Calterita: piè Calterito: ulive non Calterite, &c.* Secundò eidem verbo ſignificationem dederunt *efficiendi Cautum*. *Calterito* propterea appellarunt hominem *Cautum*, *Callidum*, *Sagacem*, ideſt *Accorto*, *Furbo*. Boccaccius in Fabula 79. ait: *Ma ove voi mi promettiate ſopra la voſtra grande e Calterita fede*. Cavalca quoque in Speculo Crucis ſcribit: *Siccome ſavia e Calterita e vergognoſa, e temoroſa non gli riſpoſe*. Agnoſcunt ſane Academici Florentini, eſſe heic *Calterita*, idem atque *Scaltrita*. Dixi, duplicem ſignificationem verbo *Calterire*, & *Calterito* fuiſſe tributam. At nunc addo *Conſcientiam Cauteriatam*, cujus eſt mentio apud Apoſtolum in Epiſtola Prima, Cap. 4. verſ. 2. ad Timotheum, Seculis barbaricis eodem fere ſenſu deteriori ſumtam fuiſſe. In Commentariis ad eandem Paulli Epiſtolam, qui diu tributi ſunt Sancto Ambroſio, nunc alium habuiſſe Auctorem creduntur, certe tamen antiquiſſimum, haec leguntur: *Quorum Cauteriatam dixit Conſcientiam, hoc eſt, Simulatione corruptam* (*piena d' Aſtuzia, di Furberia*). *Quia ſicut Cauterium corium corrumpit, & notam infligit: ita & Fallacia Conſcientiam*. Praeterea Majores noſtri, errantes tamen, *Cauterium* putabant efformatum ex *Caveo* & *Cautus*. Iſidorum vide. Quare nil mirum, ſi *Cauteriare*, ſive *Cauterire* accipiebant pro *Cautum reddere*. Senſim verò pro *Calterito* invaluit *Scalterito* & *Scalteritamente*, quarum vocum itidem exempla praeſto ſunt in Vocabulario Cruſcano. Denique contracto vocabulo efformatum fuit *Scaltrito*, & compendioſius demum *Scaltro*, cujus originem quaerebamus. Sunt, qui aegre ferunt, exhiberi in eodem Vocabulario voces quaſdam jamdiu antiquatas, & obſoletas nimis, quarum nullus uſus nunc eſt.

ſuper-

ſuperfluam arbitrantes eorum memoriam. Falluntur. En ut veterum vocabulorum notitia ad detegendas Linguae noſtrae origines optime inſerviat. Denique ad intelligendos antiquos Scriptores, eorum perſpectam habere ſignificationem neceſſe omnino eſt.

Scampare, *Scappare*. *Evadere*, *Fugere*. Non a *Camba*, *Gamba*, ut Ferrarius opinabatur, ſed a *Campo*, uti plerique Etymologiſtae docuerunt, efformata fuit vox, ideſt *Ex-campare*, *e Campo Fugere*. Animadvertendum tamen eſt, non de omni *Campo* heic agi, ſed tantùm de *Campo*, ideſt *Proelio* & *Exercitu*: nam ſub iſta ſignificatione vox *Campus* olim uſurpata fuit, & adhuc uſurpatur a nobis pro Exercitu in campos educto. Ita Galli ajunt *Decamper*, & *Eſchapper*, atque Angli *to Eſcape*. Fureterius a *Scaphare*, hoc eſt, *e Scapha evadere*, aut a Celtica voce *Achap*, Gallicum verbum derivat. Veri ſimilius eſt, olim *Eſcamper* dictum, deinde converſum fuiſſe in *Eſcaper*, *Eſchapper*. Ita *Eſgarer* Gallis, quod *Aberrare e via* ſignificat, non a *Vare*, neque ab *Aguirer*, ut ii opinantur, ſed ab *Ex* & *Scara*, nunc *Schiera*, Latine *Acies* (ſubintelligendo *Declinare*, *Aberrare*) enatum videtur. *Eſcarare* ſenſim in *Eſgarare*, Gallice *Eſgarer*, commutatum fuit. Mutinenſium Dialectus habet *Sgarare* pro *Falli*, *Errare*.

Scandella. Leguminis genus: * *Seu potius frugis*. Vide Diſſertationem XXIV. *de Artibus Italicorum*.

Scanſia. *Pluteus*, in quo per ordines varios collocantur Libri. *Scancia* etiam appellatur, unde Florentini efformarunt *Scanceria*, vocem Lombardis ignotam. Audi Menagium, imperterrrite haec de horum origine tradentem. *A Scrinium*, *Screnium*, *Screnum*, *Scrennum*, *Scrannum*, *Scannum*, *Scannicum*, *Scannicium*, *Scannicia*, *Scancia*. Aut ludit, aut ſibi illudit Menagius. E *Scando*, ideſt *Aſcendo*, *Scanſilis* efformavere Latini. Tum Latino-barbari *Scanſilia* appellarunt *Pluteos*, in quibus varii rerum ordines gradatim diſponerentur, ſive quod ſcandere opus eſſet, ut inde res ipſae, & Libri, exempli cauſsâ, ſumerentur; ſive ut mihi videtur veri ſimilius, quod ita ordines (*le file*) diſpoſiti eſſent, ut unus ſuper alium conſurgeret, & ex infimo gradatim ſcanderetur ad ſupremum. *Scandulae* eâ ipsâ de cauſsâ appellatae creduntur a nonnullis tabulae, ſive aſſulae illae, quibus olim tecta (uti & nunc in aliquibus Italiae locis videmus) gradatim contegebantur, quemadmodum monui in Diſſertatione XXI. *de Statu Italiae*. Illas tamen alii a *Scindo*, *Scandulas* nuncupare malunt. Hac etiam de cauſsâ recte puto deductum a Menagio Etymon vocis *Scandaglio* & *Scandagliare*, non quidem a *Scandulis*, ſed a *Scando*, quum inſtrumenta, quibus altitudinem aquae, vini, aliarumque rerum perſcrutari olim mos fuit, ordines nodorum aut ſignorum fortaſſis habuerint, unum ſupra alterum gradatim ſcandentes, ut menſura facile colligeretur.

Scaramuccia. *Velitatio*, *Levis Pugna*. Recte Menagius & Carolus Datus e Germanico *Schirmen*, non verò a *Scaris*, uti Ferrarius, deduxere hanc vocem. Eſt enim nobis *Scherma*, *una battaglia da burla*, *ficta pugna*. Huic ſimilis *Velitatio*. Sed quomodo e *Sherma* enatum *Scaramuc-*

muccia? Quia aut Germani milites, *Schermuſs*, ſive *Scarmuizel*, leves ejuſmodi concertationes appellabant, aut Lombardi per diminutivum *Schermuzza* dicebant, unde *Schermuzzare:* quae ſenſim, praecipue apud Tuſcos, evaſerunt *Scaramuccia*, & *Scaramucciare*. Sed & Joannes Villanius dixit *Schermugio* pro *Scaramuccia*, & Jacobus Hemricurtius de Bellis Leodienſibus, *Skermuche:* quae veram originem vocis indicant. Quare cadit Etymon propoſitum a Du-Cangio, immo & definitio vocis *Scaramutia;* is enim putat, *Scaramuccia proprie eſſe conflictum eorum, qui ex inſidiis emergunt*. Vocem verò deducit e *Scara*, *Schiera* Italice, & *Muccire*, quod, ut is ait, *Italis eſt Occultare*, *noſtris* (ſcilicet Gallis) *Muſſer*. Sed tanti viri pace, nunquam Italica vox fuit *Muccire* pro *Occultare*. Tolerabilius ille dixiſſet, hanc vocem profectam e *Scara* & *Mucciare*, quod in Vocabulario Cruſcano ſignificat *Irridere*, quaſi *Scaramucciare* dictum fuiſſet *Scarâ Ludere*. Verùm & iſta ſunt explodenda, & praecipue quod eo ſenſu unus Matthaeus Villanius *Mucciare* dixit, neque ſine errore, ut redderet Gallicum *Moquer*, quod Italice reddendum erat *Mocare* vel *Moccare*. Ceterum Dantes, Frater Jacoponus Tudertinus, & alii veteres *Mucciare* adhibuerunt, ut ſignificarent *Fugere*, *Scappare*. Unde verò natum id verbum (nunc prorſus obſoletum) fruſtra Menagius quaeſivit.

Scardaſſare. *Carminare* Latinis, ut Vocabularii Cruſcani Auctores ajunt. Non ſilendum tamen, Mutinenſibus *Scarminare la lana Scarminare i capelli*, eſſe tantummodo eos digitis ſive unguibus attrectare, atque lanam a ſordibus expurgare. *Scartazzare la lana* Mutinenſibus iiſdem eſt *Pectere tabulis*, e quibus uncinuli ferrei prominent, quas *Scartazze* appellamus. Eadem fortaſſis apud antiquos Romanos ſignificatio fuit verbi *Carminare*. Vocem verò *Scardaſſare* Menagius inſalutatam dimiſit. Ejus origo a *Carduis* mihi creditur, quod iis ſimul junctis olim lana pecteretur, quibus ſucceſſere *Cardui ferrei*. *Carduatia* primò natum, inde *Carduatiare*, *Cardaſſare*, & addito *S.* more Italico *Scardaſſare*. Galli & ipſi uſurpant *Carde*, *Cardeſſe*, *Carder*. Anglis eſt *to Carde*, & Germanis *Kartaſche*, quod Italis *Scardaſſare* & *Scardaſſa*, Mutinenſibus *Scartazza*, qui hoc vocabulo utuntur, quum de Lana pectenda agitur; quum verò de Lino pectendo loquuntur, peculiarem hanc alteram vocem adhibent, nempe *Spinazza*, tabulam ſcilicet, e qua ferreae cuſpides in ſpinarum modum acutae prominent. *Lanam Carere*, ſecundâ ſyllabâ brevi, pro *Pectere* Plautus dixit in Menaechm. Act V. Scen. II. Ab ipſo *Carere* nomen *Carduus* natum arbitratus eſt Voſſius. Sed hiſce addendum nunc eſt, videlicet, quae de *Carduis* hactenus dixi, ſi ad Botanicorum tribunal deferantur, male conſuta poſſe deprehendi. Ut enim Matthiolus in Dioſcorid. animadvertit, ad lanificium *Cardui* revera non adhibentur, ſed *Echini*, quorum plantam Graeci *Dipſacum*, Latini *Labrum Veneris* dixere. Nos Mutinenſes, aliique finitimi Populi eos nuncupamus *Sgarzi*, alii verò *Garzi*, unde evaſit verbum *Sgarzare*, quum nempe hiſce *Echinis* educuntur pili e pan-

e pannis laneis. Durat adhuc uni viae Urbis noſtrae nomen *le Sgarzerie*, inditum, quum Ars Lanaria apud nos efflorebat. At quoniam *Labrum Veneris* ab Etruſcis *Cardo* & *Cardone*, & a Germanis *Kartendiſtel*, Matthiolo ipſo teſte, appellatur, vides verbi originem *Scardaſſare* ab eodem ſemper fonte eſſe petendam. In Capitulari Caroli Magni de Villis, Tom. I. Capitular. Baluz. pag. 337. ad textrinam miniſtrari jubentur *linum, lana, pectines, laminae, Cardones, ſapo &c.*

Scarpa. *Calceus*. Vide Diſſertationem XXV. *de Textrina*.

Scarſo. *Parcus*, *Mancus*, *Exiguus*. Ut originem vocis hujus attingerent, mirum in modum ſe torſerunt Ferrarius & Menagius. Ille a *Decreſcens*, hic ab *Exparcus* traxit: ſed uterque mira, neque credenda congeſſit. Vix falli me putem, quum dixero, ab *Ex* & *Carpo* vocabulum hoc emerſiſſe. *Excerpere* eſt, portionem ex integra maſſa ſive acervo detrahere: & quae *Excerpta* dicuntur, indicant minus aliquid in comparatione majoris numeri, aut molis: quod ipſum *Scarſo* ſignificat. Atqui veteres Italici deformantes Linguam Latinam, *Excarpo* pro *Excerpo* dixere, & *Excarpſi* pro *Excerpſi*, & *Excarpſum*, ſive *Excarſum*, pro *Excerptum*. Tandem ab *Excarpſum* effecere *Eſcarſo*, deinde *Scarſo*. Olim Galli & ipſi dicebant *Eſcars*. Angli verò habent *Scarce*, *Rarus*, *Scarſo*, & *Scarceneſs* ac *Scarſity*, quod eſt noſtrum *Scarſezza*, *Parcitas*. Belgae quoque *Schaers* dicunt: quae voces eandem originem habent cum Italico *Scarſo*. Deinde translata vox ad homines plus quam deceat, *Parcos*. Neque dubitandum de corruptione verbi *Excerpo*, quam innui. Nam uti Du-Cangius in Gloſſar. Latin. animadvertit, in Concilio Turonenſi II. Anno Chriſti DLVII. Cap. 21. legitur *Placuit etiam de voluminibus Librorum pauca perſtringere, & Canonibus inſerere, ut Scarpſa lectio de aliis in unum recitetur ad Populum:* hoc eſt, ut *Excerpta lectio de aliis* voluminibus &c. Ita ex Codice Belluacenſi Sirmondus textum hunc deſcripſit. In Collectione Andegavenſi legitur: *Scarpſum de Epiſtola Leonis ad Ruſticum*, pro *Excerptum*. Vide etiam Baluzium Tom. 2. Capitular. pag. 1067. Inter vetera Analecta a Mabillonio Cl. Viro edita pag. 65. noviſſimae editionis, occurrit *Libellus Abbatis Pirminii, de ſingulis Libris Canonicis Scarapſus:* ſcribendum profectò *Scarpſus*, ideſt *Excerptus*. Ex his plane habes corruptionem verbi *Excerpo* & *Excerptus*, ſimulque antiquitatem vocabuli Latino-Barbari *Scarpſus*, quod idem eſt ac Italicum *Scarſo*. Neſcio, an irriſionis cauſsâ natum forte fuerit *Scarſella*, ſignificans *Manticam*, quaſi ibi parum pecuniae plerumque lateret. Eſt Gallis & Hiſpanis haec ipſa vox, cujus origo adhuc mihi ignota.

Scàtola. *Pyxis*. Derivat hanc vocem Menagius a *Capſa*, *Capſula*. Ferrarius vel a *Capſula*, vel a *Scafula*, vel a *Caſtula*. Divinationes inanes. Ex Germanico *Schachtel*, vel *Schatul*, quod ſuae Linguae primitivum vocabulum Mathias Crammerus putat, Italicum *Scatola* manavit.

Scemare. *Minuere*. Ferrarius ab *Eximere*, Menagius a *Semiſemus*. Utriu-

triuſque ſententia improbanda mihi viſa fuit in Notis ad Legem 68. Lib. 6. Legum Langobard. Liutprandi Regis, Part. II. Tomi I. Rer. Italicar. pag. 75. Aut a *Semis*, aut a *Simus* petenda potius origo iſtius verbi. In Capitular. ad Leges antiquas Alamannorum apud Baluzium legimus: *Si quis auriculam Simaverit, ſolvat Solidos viginti*. *Scematio* & *Sematio corporis* occurrit in Legibus Langobardorum.

A

B

Scerre. *Da Eligere s' è fatto Scerre*, inquit Corbinellius in Libr. Dantis de Vulg. Eloquent. *E dice bene*, addit Menagius. Immo a *Seligere*, quod fuit converſum a nobis in *Scegliere*, unde per Syncopen efformatum fuit *Scerre*.

C

Scheggia. *Fruſtulum e lignis ſciſſis decidens*. A Graeco Σχίζω Monoſinius; a *Schidia* Menagius deducunt. In alteram ex hiſce ſententiis e veſtigio concederem, quae tamen in idem recidunt, niſi me remoraretur aliquantulum Germanica Lingua, cui antiquiſſima & propria vox eſſe dicitur *Scheit*, idem ſignificans ac noſtrum *Scheggia*. Niſi & ipſi Germani e Graeco aut Italico ſermone ſuum *Scheit* fuerint mutuati, nos facilius ab iis, quàm a Graecis, ut complura alia, hoc etiam vocabulum accepiſſe videmur. Animadvertiſſe id tantùm ſufficiat, quum alioqui agnoſcam & ego, Graecum *Schidia* egregie reſpondere Italico *Scheggia*.

D

E

Schiacciare. *Contundere, Confringere premendo*. Tuſcorum vox eſt. Nobis Mutinenſibus eſt *Aſchizzare*. Et heic diſcedere cogor a Ferrario, & Menagio. Ille a *Guaſſare* ignoto verbo; hic ab *Exguſciare* ſuſpicatur verbum iſtud fluxiſſe. Neuter animadvertit, hoc eſſe Gallicae Linguae, nempe *Eſcacher*. Baileyus etiam Britannicus Etymologiſta minime perſpexit Anglicum *Squash*, aut *Squeeze*, idem eſſe, ac Gallicum *Eſcacher*, & noſtrum *Schiacciare*. Gallicum verò *Eſcacher* non audeo ego enatum credere ex eorum verbo *Caſſer*, idem ſignificante. Ipſum verò *Caſſer* Gallicae Linguae a Latino *Quaſſare* deſcendiſſe, uti idem Menagius contendit, ſupra negavi ad verbum *Caſſare*, quod vide.

Schiaffo. *Colaphus*. Etymon a Menagio & Ferrario propoſitum non improbo. Nempe ex ipſo Latino *Colaphus*, immutato in *Claphus*, & addito *Ex*, emerſiſſe *Exclaphus*, Italice redditum per *Schiaffo*. Si tamen Germanicae Linguae vetuſtiſſimum foret vocabulum *Schlappe Colaphum* ſignificans, quo nonnulli Germaniae Populi utuntur, mihi veri videretur ſimilius, ex ipſa Germania arceſſendum eſſe Italicum *Schiaffo*, pro *Schiappo* a Majoribus noſtris pronuntiatum. Inquies: Germani fortaſſis ab Italis ſuum *Schlappe* accepere. Sit ut velis. Durum ſemper fuit, e *Colaphus* prodiiſſe *Schiaffo*.

Schiatta. *Genus*, *Stirps*, *Progenies*. Nemo ſubſcribat Menagio vocem hanc derivanti e *Planta*, *Explanta*, *Schianta*, *Schiatta*. Nam, inquit ille, ab *Explantare* Caſtelvetrus monuit, deductum fuiſſe *Schiantare*. At hoc ipſum falſi arguit Menagianam Etymologiam, quum illud *Ex*, ſive *S*. Italicum, contrarium producat ſenſum, hoc eſt *evellere Plantam*, non propagare Plantam, ſive continuare Progeniem. Praeterea quomodo *Anta* illud converſum fuit in *Atta*? Mihi omni-

omnino creditur ex Germanica Lingua ad nos vox iſta veniſſe. Nam, uti exempla a Schiltero producta fidem faciunt, antiquitus Germanis in uſu fuit *Schlacht*, *Slachta*, *Slatha*, ſignificans *Genus*, *Progeniem*. Id ab Italis acceptum, evaſit *Schiatta*. Perdurat adhuc apud Germanos *Geſchlecht*, idem ſignificans, additâ nempe particulâ *Ge*.

Schiera. *Turma*. Fruſtra Latinum *Spira* huc per vim traxit Menagius. Nulla dubitatio ſupereſſe poteſt, quin ex Germanico *Scara*, nunc *Schare*, aut *Schaer*, prodierit, uti Voſſius, & alii antea animadverterunt. Neque Teutonicum *Schar* e *Squadra* Italico manavit, uti Ferrarius eſt opinatus. Nam *Squadra* & *Squadrone* aut e *quadrata acie*, apud Latinos memoratâ, originem traxit, aut ab ipſa Germanica Lingua, cui eſt *Geſchwader*.

Schietto. *Purus*, *Merus*, *Simplex*. Ab *Exlectus* Menagio, ab *Excretus* Ferrario deducenda vox videtur. Mihi e Germania vox haec ad nos deſcendiſſe creditur. Illi quippe Linguae eſt vocabulum *Schlecht*, ſignificans *Simplex*, *Purum*, hoc eſt, idem, quod nobis *Schietto*, atque Italice redditum dat purum putum noſtrum *Schietto*.

Schifare. *Vitare*, *Declinare*, *Abhorrere*. Menagius contra omnem veriſimilitudinem aut a *Schifo Naviculam* ſignificante, aut a *Scappare* deduxit hoc verbum. Corbinellius & Ferrarius a *Cavere*, *Excavere*, *Exchifare* non immerito traxerunt. Mihi tamen veri videtur ſimilius, vocem quoque iſtam ex Germania ad nos rectâ migraſſe. Quippe Germanis *Scheu*, vox ejus Linguae, ut creditur, propria, ſignificat *Abborrimento*, *Orrore*. Inde noſtrum *Avere a Schifo*, & *a Schivo*, ſignificat *Abborrere*, *Faſtidire*. Uti verò Germani inde confecere *Scheven*, ideſt *Abominari*, & *Evitare*, ita & nos *Schivare* efformavimus, quod Lombardi unice uſurpant, Tuſci verò aeque *Schivare*, *V.* conſonanti preſſe pronuntiant, & converſo in *F.* dicunt *Schifare*. Ex eodem Germanico fonte (niſi potius rectâ a nobis) Galli derivarunt *Eſquiver*, & Britanni *to Eſchew*. Veram Gallicae vocis originem ignoravit Paſquierius, ut & Borellus. Num verò Germani ex Latino *Excavere* depromſerint ſuum *Scheven*, aliis decernendum relinquo.

Schiuma. *Spuma*. Ab hac ipſa Latina voce Italicam deſcendiſſe Menagius putat. Sed hanc nobis Germanica potius Lingua ſuppeditaſſe videtur, quum ei ſit *Schaum*, idem ſignificans. Hinc ab Italis factum *Schauma*, ac deinde *Schiuma*. Inde etiam Dani ſuum *Skum* hauſere, Angli ſuum *Scum*, Galli *Eſcume*, & Islandi *Scuum*.

Schizzinoſo. *Delicatulus*; *qui facile perturbatur*. Non attigit hoc vocabulum Menagius. Equum *Phantaſticum* (nos appellamus *Capricciofo*, *Ritroſo*) Britanni nuncupant *Skittiſh*, ejuſque qualitatem *Skittiſhneſs*. Affinitatem aliquam vocis & ſignificationis heic habes. Attamen videndum, an potius e *Schizzare* natum fuerit *Schizzinoſo*. De Liquoribus, ſive liquidis rebus compreſſis, & erumpentibus dictum fuit *Schizzare*. Ad eorum ſimilitudinem in iram Delicatuli facile erumpunt. Unde verò *Schizzare* prodierit, fruſtra quaeſitum a Ferrario, Berteto, Menagio, & aliis. Ortum fuiſſe a *Schieſſen* Germani-

manico, mihi perſuadeo, quod verbum in eorum Lingua praeter alias hanc etiam ſignificationem habet, & Italice redditum fuit *Schizzare*. Inde multa compoſita apud illos occurrunt.

Scirocco. *Eurus ventus*. Ab ipſo *Euro* machinis adhibitis invitam hanc vocem Menagius trahere conatus eſt. Arabicae originis eſt. Hunc enim ventum, ſive *Vulturnum*, Arabes *Soroqon*, ſive *Sorocon* appellant. Hiſpanis eſt *Siroco*, aut *Xaloque*. Inde & ipſi didicerunt. Taſſonius V. Cl. Mutinenſis in Notis MStis ad Vocabularium Cruſcanum putat, a *Syria* efformatum fuiſſe Ventum *Scirocco*. Laudandum & hoc Etymon. Ita ventus *Libecchio*, quod ex *Lybia* veniat, nomen ſuum accepit.

Sciugare. *Siccare*. Vide ſupra ad verbum *Aſciugare*.

Scompigliare. *Perturbare*, *Confundere*. Menagium audi: *Forſe da Excompliculare*. *Plica*, *Plicula*, *Pliculare*, *Compliculare*, *Excompliculare*, *Scompiegulare*, *Scompigliare*. Multum laboravit, ut nihil nos edoceret. Longius etiam ab hoc Etymo receſſit Ferrarius, a *Combullire* vocem iſtam derivans. Ante pedes originem hujus verbi habemus, neque illam perſpexere Viri docti. Ab *Excompilare* venit. Nempe *Compilare*, auctore Feſto, etiam apud antiquos Latinos ſignificavit *Cogere*, & *in unum Condere*. Quare ſequiori aevo *Compilare Librum* dicebantur Auctores, qui aliunde ſumtas ſententias in unum Librum inferebant, atque *ordinabant*. Dantes quoque Cant. Purgator. 21. *Compilare* adhibuit pro *Ordinare*. Propterea invaluit *Excompilare*, verbum ſignificationis contrariae, quod proprie ſignificat *rem Ordinatam perturbare*, Italice *Diſordinare*, *Porre in Diſordine*. Hinc pro more Linguae noſtrae verbum ipſum *Excompilare* evaſit in *Scompilare*, *Scompigliare*. Brevius Mutinenſis Dialectus pronuntiat *Sgombiare*.

Scorgere. *Cernere*, *Diſcernere*, *Perſpicere*. En Menagii verba: *Da Excorrigere*, *cioè Dirigere*. *Il Signor Ferrari da Cernere*. *Non ſi può*. Et revera ab *Excernere* prodiit *Scernere*, non vero *Scorgere*. Sed neque ab *Excorrigere* efformari potuit *Scorgere*, uti opinatur Menagius. Utriuſque vocis ſenſum compone. *Scorgere* apud Tuſcos (neque enim Lombardiae Populis in uſu eſt hoc verbum) ſignificat aut *Intueri*, aut *Ducem ſe alteri praebere*. Quid rei, amabo, eſt verbo huic cum *Corrigere*, cujus familiaris ac uſitatior ſignificatio eſt *Emendare*? At unde tu hanc vocem deducendam putas? inquis. Conjecturae veniam imploro. Olim belli tempore, uti & nunc, quum commeatus deducebantur ad caſtra, aut ad arces, adjungebatur equitum turma, qui cuſtodiae cauſsâ cum curribus & jumentis comitabantur. Horum mos fuit *Excurritare*, ut diſcernerent, an hoſtis adveniret, inſidiaeve poſitae fuiſſent. *Scorridori* propterea ſunt appellati. Ab *Excurritare* detracto *I.* emerſit vox *Scortare*, qua voce adhuc utuntur Galli, utimur & nos. Inde etiam *Scorta* noſtrum, & Gallicum *Eſcorte*, quod non a Latino *Cohors*, ut quidam opinati ſunt, ſed a *Scortare* deſcendit. Florentini verò e *Scortare* & *Scorta* efformaſſe videntur verbum *Scorgere*, eique duplicem ſignificationem indidiſſe ex gemina actione militum *Excurſantium*.

tium. Nam primò ſignificarunt *Praeire*, *Ducem ſe praebere alteri*, uti Petrarcha:

Scorgimi al miglior guado.

Munus autem fuit militum praedictorum *Deducere*, ac *Praeire* commeatuum vectoribus. Altera ſignificatio fuit *Intueri*, aut *Perſpicere*. Scilicet cuſtodes ii milites ſolicite perſpiciebant, ne hoſtes & pericula commeatui in via imminerent. Eàdem ratione ex Germanico *Warten*, ſignificante *Cuſtodire*, efformarunt Itali *Guardare*, quod aeque ſignificat *Aſpicere*, atque *Cuſtodire*. Latini quoque *Obſervare* adhibuerunt duplici ſignificatione, ſcilicet pro intentis oculis *Intueri*, & *Cuſtodire*. At petas, quei Tuſciae Populus efformare potuerit e *Scorta Scorgere*. Alterum verbum eſt Italicae Linguae commune, quo ſcilicet & nos Lombardi utimur, hoc eſt *Accorgerſi*, *Accorto*, ſignificans *Animadvertere id, quod antea latebat*. Ad ejus ſimilitudinem Tuſci procudere potuerunt *Scorgere*. Utrum vero *Scorgere* & *Accorgerſi* ejuſdem ſint originis, alii decernant. Mihi veri videtur ſimile (quod jam ante me alii ſunt arbitrati) *Accorgerſi* proceſſiſſe ab *Adcorrigere ſe*. Quum nempe aliquid credimus, quod poſtea aliter ſe habere animadvertimus; aut aliquid antea latens detegimus: tunc dicimus *Accorgerſi*, ideſt *Corrigere ſe*, ſive errorem antecedentem, aut incogitantiam noſtram. Etymon iſtud Ferrario nequaquam probatur. Nihil obſtat, quominus veri ſimilitudinem in eo nos reperiamus. Contra, ſi quid video, Ferrario ipſi nemo aſſentiatur, dum *Accorgerſi* ab *Adcernere* deducit. Fuit etiam antiquis Tuſciae Scriptoribus, at nunc obſoletum eſt, *Scorto*, idem ſignificans atque *Accorto*, ſcilicet *Sagax*, *Callidus*. Utrum a *Scorgere*, an ab *Accorgerſi*, deſcenderit, inquirere non vacat.

Scottare. *Adurere*, *Exurere*, *Uſtulare*. Verbi hujus non memini, quaſi ignota ſit illius origo, quum quiſque animadvertere poſſit, ab *Excoquo*, & *Excoctum* proceſſiſſe *Scottare* & *Scottato*; ſed ut repetam, quod ſaepe animadverti, Majores noſtros e Supinis, aut ex Participiis nova eduxiſſe verba. Scilicet ab *Excoctus* aut ab *Excoctum* efformarunt *Excoctare*, *Scottare*. Ipſi quoque Latini ab *Adiutum* Supino verbi *Adjuvo*, vetuſtiſſimum ſuum *Adjutare* traxerunt, unde noſtrum *Aiutare*. Sunt & alia complura exempla.

Scotto. *Symbolum*. Pretium, quod quiſque pro Coena ad Tabernam ſumtâ ſolvit, & ipſa etiam Coena. Si Menagium auſcultamus, a *Coactus* (nam *Cogere pecuniam* veteres dixere) aut a Germanico *Schot*, ad nos venit vocabulum. Prima derivatio nihili facienda. Ad alteram quod attinet, mihi apud Germanos non occurrit *Schot* illud, ſed quidem apud Anglos *Shot*, & *Scot*, uti etiam apud Gallos *Eſcot*, & apud Hiſpanos *Eſcote*, eâdemque ſignificatione, qua Italicum *Pagar lo Scotto*. Nos ab iis fortaſſe didicimus. Porro perpendatur velim, num nos & illi e Latino *Quot*, vel *Quotum*, vel *Quota*, efformaſſe potuerimus hanc vocem, praepoſito *Ex*, compendii cauſsâ converſo pro more in *S*. Nam poſtquam convivantes ſaturi e taberna erant receſſuri, computabatur *Quota*

ta pars pretii ſingulis perſolvenda foret. Mutinae, aliiſque in Urbibus Italiae, adhuc dicimus *Pagar la ſua Quota*. Idem ſignificat nobis, quod Tuſcis *Pagare lo Scotto*: & hanc vocem tranſtulimus ad publica Tributa, aliaſque pecuniae indictiones, quas viritim unuſquiſque pro ſua portione confert.

A

Scranna. *Sella*. *Subſellium*. Ad hanc vocem Menagius: *Viene ella ſenza dubbio da Scamnum*. In ea quoque ſententia Chimentellius fuit. Sed quare interpoſitum *R?* E *Scamnum* venit utique *Scanno*, Mediolanenſibus *Scagno*, *Scagnello*. Itaque e Germanico *Schranne* veriſimiliùs ad nos vocabulum *Scranna* deſcendit, dummodo antiqua ſit Linguae illius vox iſta.

B

Scroccare. Nobis Mutinenſibus, aliiſque finitimis Populis ſignificat, impudenter ex alieno vivere, aut proficere, nullum pendendo pretium. *Eſcroquer* habent & Galli. Ferrarius e *Scurra*, *Scurricus*, *Scroccus* deducit, unde *Scrocco*, *Scroccare*. Sed *Scurricus* imaginaria prorſus & conficta vox eſt; neque facile e *Scurricus* emerſiſſet *Scrocco*. At minus audiendi, qui ab altero conficto verbo *Croccare*, aut a Graeco Ἀισχροκέρδειν, vocabulum hoc derivant. Menagius ex Italico *Scroccare* natum putat Gallicum *Eſcroquer*. At mihi paene certum videtur, verbum hoc ad nos e Gallia veniſſe, utpote quod efformatum fuit e Gallico *Croc*, ſignificante *Uncum*, nobis *Uncino*. Scilicet *Excrocare*, ſive *Scroccare* dictum fuit, ad metaphorice ſignificandam illorum artem, qui vel e nolentibus nummos, victum, aliaſque res ſine pudore extorquent, a nobis propterea uſitatius dicti *Scrocchi*, *Scrocconi*. In Lege Salica Titul. 69. occurrit *Incroccare*, ideſt *Unco ſuſpendere*. Detrahere ex Unco eſt *Excroccare*, *Scroccare*.

C

Scuriada. *Scutica*, *Flagellum*, quo equi plectuntur. En quomodo ejus originem Menagius exprimat. *Da Scutica*, *Scuticarus*, *Scuticarius*, *Scuticariata*, *Scuriata*, *Scuriada*. Hac ratione quid non exſculpas? Sed a *Corio* enata eſt vox iſta. Nihil aliud eſt *Scuriada*, niſi *Scutica ex Corio*. *Excoriare*, detrahere Corium, ſeu pellem, ſignificat. Inde prodiit *Scuriada*, quaſi appellata primo fuerit *Scutica Excoriata*, & denique ſuppreſſo *Scuticâ*, *Scoriata*, *Scuriada*, ſive *Scutica e Corio*.

D

Sdrucciolare. Ita dicimus, quum pes fugit in lubrico. Non a *Lubricus*, *Delubricus*, *Delubricciolus* &c. Non ab *Extrocheolare*. Non a *Sbriſciolare*, vocis hujus origo petenda, ut alii cenſuerunt. Propius fortaſſis accedat ad verum, qui putet, Etymon deſumendum e *Rotula*, quam *Ruzzola* nos Mutinenſes appellamus, ideſt parvula *Rota*, unde noſtrum *Ruzzolare*, hoc eſt *Rotare*, *Circumagere*, efformavimus. Rotulâ projectâ apud nos luditur, paenes illum victoriâ ſtante, qui poſt aliquot projectiones majus ſpatium ſuâ Rotulâ emenſus eſt. Hoc *Ruzzolare* ex *Rotiulare* nuncupamus. Tuſci *Rotolare* dicunt. Itaque ab *Exderotiulare* deductum *Sdruzzolare*, quod Tuſcis eſt *Sdrucciolare*. Qui per clivum ruit, a nobis dicitur *Ruzzolar giù*, idque intranſitive. Sed & active uſurpatur. *Sdrucciolo* ex eodem fonte venit.

E

Secchia. *Situla*. Negari non poteſt, quin Menagio fuerit juſta cauſſa arbitrandi, ipſum Latinorum *Situla*, converſum ſenſim fuiſſe in

Sitla,

Sitla, *Siccla*, *Secchia*. Opinari ta-
men quiſquam poſſit, ex alio fon-
te prodiiſſe hanc vocem, quando
tanta eſt illius antiquitas. Tomo
I. pag. 376. Operum S. Johannis
Damaſceni, Oration. 3. de Imagin.
laudatur Theodori Lectoris locus
e Lib. 4. Hiſtor. ubi *Sicle*, nunc
Secchia, mentio habetur: Τρεῖς
Σίκλας θέρμου περιχέαντά μοι:
*Tres Siclas aquae calidae infunden-
tem mibi*. Legendum Σίτλας, La-
tine *Situlas*, monet ad eum locum
Clariſs. Lequien Ordin. Praedica-
torum. Sed retinendum Σίκλας.
Nam & Victor Tununenſis, ſive
Tunnenſis, qui eodem Seculo Chri-
ſti Sexto, quo Theodorus floruit,
idem Olympii facinus narrans, tam
in Caniſii, quàm in Joſephi Sca-
ligeri editione habet: *Tribus ignis
Siclis, Angelo miniſtrante, inviſibi-
liter in piſcina aquae frigidae perfu-
ſus*. Ergo tam apud Graecos, quàm
apud Latinos Seculo Sexto Aerae
Chriſtianae, *Sicla*, *Hydriam*, ſeu
Situlam ſignificans, in uſu fuit. I-
ta Cap. 22. Legis Alemannorum
a Dagoberto Rege Anno Chriſti
DCXXX. promulgatae, Tomo I.
Capitular. Francor. Edition. Balu-
zian. memorari videas *quindecim Si-
clas de cerviſa*. Vide & Du-Can-
gium tam in Latino, quàm in
Graeco Gloſſario, qui alia conge-
rit exempla vocis *Sicla*, *Sigla*, *Se-
gla*, apud antiquos occurrentia. Ad-
de & Agnellum Ravennatem Scri-
ptorem, qui Anno Chriſti DCCC-
XXX. Vitam Maximiani Archie-
piſcopi Ravennatis ſcribens, Tom.
II. pag. 109. Rer. Italicar. inquit:
Allatum eſt nobis aereum vaſculum,
quod vulgo Siclum vocamus (nos Mu-
tinenſes dicimus etiam *Secchio*, &
Secchj). *Et projecti ſunt Sicli pleni*

A *aquâ*. Quum igitur tantae vetuſta-
tis ſit *Sicla*, *Secla*, & *Siclum*: aut
minime certum eſt, hanc vocem
e *Situla* corrupta efformatam fuiſ-
ſe; aut certum ſaltem futurum eſt,
corruptionem vocabuli iſtius tri-
buendam eſſe Seculis ipſis vetuſtis.
E *Situla* prodiit olim *Sitella*, &
inde *Sitellinum*, & *Sidellin*, quo
B nomine Mediolanenſes *Situlam* ad
hauriendam aquam ſignificant. In
Gloſſis Fuldenſibus ab Eccardo e-
vulgatis legitur *Sicleola*, *Sedella*,
Ampra. Num pro *Amphora?* Tu-
ſci appellant *Secchia* Situlam ae-
ream. Mutinenſes ligneam, quam
utroque genere, maſculino ſcilicet
ac femineo, ac etiam per utrum-
C que numerum pronuntiant *Secchio*,
Secchia, *Secchie*, *Secchii*. Nobis ve-
rò *Situla* aerea, per quam hauri-
tur aqua, dicitur *Parolo*, Tuſce
Paiolo, cujus vocis adhuc obſcura
eſt origo. Eſt etiam in uſu Bono-
nienſium *Calcedro* ex Graeco Χαλ-
κὸς, & ὕδρια: quae voces uni-
tae efformantes *Calchydria*, ſigni-
D ficant *aeream Urnam* ad hauriendam
aquam.

Sembiante. Vide ſubſequens *Sembrare*.

Sembrare. *Videri*. A *Similare* Latino
traxit Menagius. Et recte quidem.
Sed quomodo *BR*. ſe huc intruſe-
rit, tacuit ille. Dicam ego: E
Similare nos efformavimus *Simiglia-*
E *re*, *Somigliare*. Gallica verò Lin-
gua ipſum *Similare* convertit in
Simlare, *Semlar*, atque addito *B*.
fecit *Sembler*, & inde *il me Sem-
ble*, nobis *mi Pare*. Gallicum *Sem-
bler* Tuſci immutarunt in *Sembra-
re*. Ita Seculis Barbaricis *Contem-
pnere*, *Temptare* ſcribebant, & ad-
huc vulgo ſcribitur *Contemptus*,
Promptus, *Emptus &c.* quum ta-
men veteres uſurparint *Emtus*, *Prom-
tus*,

A *tus*, *Contemtus*, *Comtus &c.* Sed cur verbum *Similare*, ſive *Sembrare* ſignificationem induit verbi *Videri*, Italice *Parere?* Aliquid ibi ſubintelligendum, ſcilicet *Vero*. Quum dicimus, *mi ſembra*, idem eſt ac ſi dicas: *Certò hanc rem non teneo, ſed Aſſimilatur Vero in mente mea, hanc rem ita ſe habere*. Sive: B *Certa non eſt mihi res iſta, ſed ſimilis Vero, aut Veriſimilis*. Ex eodem fonte manavit noſtrum *Sembiante*, Gallice *Semblant*, ſignificans *Aſpectum*, ſive *Apparentiam rerum*.

Senno. *Intellectus*, *Mens*, *Sapientia*. Fons hujus vocabuli creditur Latinum *Senſus* Ferrario ac Menagio. Verùm Itali non a Latio, ſed ex C Germania vocem hanc traxere, nempe e *Sinn*, ſignificante *Senſum*, *Cogitationem*, *Animum*, *Mentem*, quae ſunt idem ac Italicum *Senno*. Quum igitur propria illius Linguae ſit vox *Sinn*, fruſtra contendas, ipſam pariter efformatam fuiſſe ex Latino *Senſus*. Inde Itali *Senſo*, non *Senno*, deduxere. Non D abnuo, veteres Italos Germanico more vocabulum *Senno* interdum etiam uſurpaſſe pro *Senſu*. Hoc ajo, ab eodem Teutonico *Sinn* potius, quàm a *Senium*, uti opinatus eſt Menagius, deſcendiſſe Gallicum *Soin*, niſi malimus, ex antiquo *Soniare* derivatum, de quo conſulendus eſt Du-Cangius. Quum E enim *Cogitationem* quoque ſonet Germanis vox *Sinn*, ei reſpondet *Soin*. Uti nos dicimus *Pigliarſi Penſiero d'una coſa*, ita Galli dicunt, *Prendre Soin*. Digna eſt, quae heic memoretur Mutinenſis Dialecti vox *Dſennare i Fanciulli*, ſignificans, *eis Indulgere quidquid volunt*: quod improvidi parentes faciunt. Fortaſſis inde natum vocabulum, quod tanta haec indulgentia filios imprudentes efficiat, ſeu *li tragga di Senno*.

Senſale. *Proxeneta*. Rideas fortaſſe, Ferrarium audiens derivantem hanc vocem aut a *Xenialis*, aut a nundinis Venetis, quae *Aſcenſa* & *Senſa* dicuntur. Ex Arabum Gente hanc mercatorum vocem accepimus. Ii *Simſaron Proxenetam*, *Amicorum Conciliatorem vocant*. Exinde *Sinſar*, *Sinſale*, & *Senſale* manavit. Pro *Senſale* Senenſes dicunt *Senſaro*.

Sentinella. *Vigiliae*, *Excubiae*. Menagium laudo a *Sentire* pro *Auſcultare* trahentem Etymon hujus vocis. Quippe revera *Excubiae* barbaricis temporibus appellatae fuerunt *Scultae* & *Scultatores*. Attamen inquirendum reſtat, qua ratione e *Sentio* efformatum fuerit *Sentinella*. Certe novimus, excubias agi, ut praeſentiatur, an hoſtes veniant, immineatve ex iis periculum. Itaque animadvertas velim, Latinis in uſu fuiſſe *Sentinare* pro *Satagere*, & *ſubtiliter periculum vitare*. Quam in rem Feſtus Caecilii verſum laudat.

Capit conſilium, poſtquam Sentinat ſatis.

Sentinare non aliunde efformatum Voſſio creditur, niſi e *Sentio*. Quamobrem vide, an haec animadverſio referri poſſit ad originem vocis *Sentinella*.

Senza. *Sine*. Praepoſitio. Ab ipſo *Sine* Menagius eam ita efformavit: *Sine*, *Sines*, *Senes*, *Senſe*, *Senſa*, *Senza*. Ferrarius a *Sine etiam*: Ab *abſentia* Cittadinius. Quod certum eſt, noſtrum *Senza* ejuſdem originis eſt ac Gallicum *Sens*, nam & vete-

veteres dixere *Sanza*, ut proinde a Gallis vocem nos accepiſſe videamur. An verò Gallicum *Sens*, ſeu *Sans*, e *Sine* Latino manarit, incertum eſt.

Serchio. Etruriae fluvius qui per Carfanianam, & agrum Lucenſem atque Piſanum in mare exoneratur, *Auſer* Latinis. Ex hoc ipſo *Auſere* corrupto efformatum fuit *Serchio*. Fortaſſe miraris. Attamen rem certam praebeo. Vide Diſſertationem XIX. *de Tributis*, ubi in Charta Lucenſi Anni Chriſti DCCCCXXIV. memoratur flumen *Auſerclo* ab *Auſerculus*, ſcilicet diminutivo nomine. Excidit ſenſim *Au*; & *Serculus* pro more Linguae noſtrae evaſit *Serchio*, uti e *Circulus Cerchio &c.* Si Etymon ejuſmodi noviſſet Menagius, is fortaſſe ſibi plauſiſſet, quod inverſis ſaepe Latinorum verbis, pro ſuo arbitrio inde Italica pertraxerit.

Seta. *Sericum*. Ex nomine Civitatis Hiſpanicae *Setabis* derivatum nomen cenſuit Juſtulus Spoletanus in Poëmate de *Serico*. *Immo* inquit Menagius, *contrarium verum eſt*. Nam *Setabis* nomen ſumſit a *Seta*. Heic ille nos amandat ad Bochartum Lib. I. Cap. 35. de Phoeniciis Coloniis, ubi is nomen datum Urbi cenſet ex Hebraicis vocibus *Seti buts, ideſt Stamine vel telâ byſſi, quae ibi texebatur*. Silius Lib. 3.

Setabis & telas Arabum ſpreviſſe ſuperbas,
Et Peluſiaco filum componere Nilo.

Sed in iis Silii verſibus aliquid deſiderari videtur. Et quod plus eſt, nihil aliud inde extundas, niſi telam lineam, illamque egregiam, *Setabi* fabricatam fuiſſe. Nempe *Byſſus* nihil aliud fuit, niſi pretioſa Lini ſpecies. Propterea Catullus *Sudaria* ex Urbe *Setabitanâ* ad ſe miſſa laudat. Quei ergo *Serici* nomen (Italice *Seta*) inde profectum velis? Neque ex Latino *Setum*, ſive *Seta*, ſignificante *Pilos* duriores, praecipue *Suum*, hoc vocabulum deducas; nam inde quidem noſtrum *Setola* venit. Hoc autem nomen Serico inditum fuiſſe nemini perſuadeas, quum Sericum filamentis, iiſque ſupra modum mollibus ac ſubtiliſſimis conſtet; contra verò *Setae* aprorum durae, rigidae, atque a filo diverſae, noſcantur. Plautus propterea in Caſin. Act. V. Sc. 2. ait:

Ita, quaſi Setis, labra mihi compungit barba.

At unde *Seta* Italicum? A me ne pete. Quod tantummodo animadvertas velim, *Sericum* a Germanis appellatur *Seide*, a nobis Lombardis *Seda*, & *Seda* quoque ab Hiſpanis. Num Tuſci vocem hanc in *Seta* mutarunt? Germanicae originis eam appellare non audeo; quippe Germani a nobis Sericum accepere, non verò nos ab iis didicimus. Anglica Lingua *Silk* Sericum nuncupat. Mutinenſes autem, apud quos ingens copia Serici, & ſane praeſtantiſſimi, quotannis conficitur, *Sirga* dicunt folliculos Bombycum, poſtquam inde papiliones enati ſunt, e quibus in aqua maceratis fabricatur *Bavella*. E *Sirica* nomen hoc ſumtum. *Siricum* verò pro *Sericum* in uſu fuit apud Latino-Barbaros.

Sgherro. *Thraſo*, *Satelles*, *Miles glorioſus*, *Verbis minax*, *ſed re pavidus*. Non a *Gerro Gerronis*, *Gerrus*, *Ex-*

Exgerrus (quod opinatus eſt Menagius) deſcendiſſe hanc vocem puto. Aliud eſt enim *Nugator*, ideſt *Gerro*; aliud *Thraſo*, hoc eſt, *Sgherro*. Veriſimilius e *Scara*, ſignificante *Aciem* militum, vox emerſit. Quos nunc appellamus *Sgherri*, veteres dixere *Scaranos*. Petrus Azarius in Chronico pag. 413. Tom. XVI. Rer. Italicar. de Comite de Lando haec habet: *Univerſa Italia ipſum formidavit, & a Scaranis, & inermibus peditibus ipſe Comes aſtutus exſtitit ſuffocatus*. Mutinenſes adhuc uſurpant verbum *Sgarrare* pro *Jactare ſe fortem*, ſive *Farla da Sgherro*. Id ab Hiſpanis accepimus, quibus *Exgarrar* eſt *Minari verbis, inceſſu, vultu &c. Fare il Bravo*. Uti e *Scara* prodiit *Schiera*, ita & *Sgherro* proceſſiſſe potuit.

Sgombrare. Vide ſupra ad verbum *Ingombrare*.

Sgomentarſi. *Cadere animo*, *Conſternari*. *Sgomentare* etiam tum activâ, tum neutrâ ſignificatione reperitur. *Sgomentire* quoque familiare eſt Mutinenſibus. Abſtruſam verbi originem fortaſſe Menagius ſenſit, quum nihil de illo habeat. Ego, donec vero propiora adferant alii, conjecturam meam, qualiſcumque ſit, proponam. *Mentem* in hoc verbo nemo non ſentit. Inquirendum igitur, an ex *Commentari* Latinorum prodiiſſe potuerit Italicum *Sgomentare*, ſicut ab *Ementiri* venit nobis *Smentire*. Nempe *Commentari* eſt *Cum Mente ſua volvere*, aut *inire conſilia*, *Meditari*. Addito a Majoribus noſtris *Ex*, quod privationem inducit, potuerunt veteres ſignificare actionem illius, qui improviſo aliquo terrore, impedimento, infortunio, correptus, conſternatur animo, quo tempore ex ejus mente cogitationes, ex ejus ore verba cadunt. *Reſta confuſo*, *sbalordito*, *ſtordito*. Nil tolerabilius hactenus mihi occurrit.

Sgurare. Argentum, Aes, Ferrum, aut alias res tergere, & in ſplendorem dare. Ferrario *Exaeruginare*, aut *Excoriare* originem huic verbo praebuiſſe creduntur. Recte excogitatum ab *Exſcoriare*, nempe *tollere Scoriam*. Contra Menagius a Latino *Excurare* deduxit, quum apud Fauſtum Rejenſem, ut is ait, occurrat *Excurare rubiginem*. Et ſane adhuc in Gallica Lingua uſurpatur *Eſcurer* eâdem ſignificatione, qua noſtrum *Sgurare*. Noſtrum, inquam, nam etſi in Vocabularium Florentinum inlata minime fuerit vox iſta, ad Italicam tamen Linguam ſpectat, & eſt uſitatiſſima inter Lombardos. Sed ne Menagii quidem ſententiae acquieſcendum. Apud Fauſtum Rejenſem in editis legitur *Excutit rubiginem*, non verò *Excurat*. Deinde, quod plus eſt, Germania verbum habet, illudque proprium, uti videtur, ac priſcum ſuae Linguae, unde natum opinari licet Italicum *Sgurare*. Videlicet ipſis eſt *Schuren*, ſive *Scheuren* pro *Expolire*, *Tergere*, *Nitidum efficere*. Inde etiam Angli mutuati fuere ſuum *to Scour*, vel *Scowr*, cui eſt ipſiſſima ſignificatio. Quae verba ſi ad Italicam Linguam tranſferas, reddunt *Scurare*, *Sgurare*, ita pronuntiatum, ut diſcrimen eſſet inter *Scurare*, ideſt *Obſcurare*, atque *Expolire*. Quenam verò praeferenda ſit ex hiſce ſententiis, Eruditorum judicium eſto. Neque enim audeo ab *Exobſcurare* vocis hujus originem petere.

Sino, *Inſino*. *Uſque*. Idem ſignificat *Fino* & *Inſino*: & vix ulla dubitan-

tandi ratio eſt, quin primitiva vox dicenda ſit *Fino*, ſeu *Infino*, quae poſtea converſa ſenſim fuerit in *Sino*, & *Inſino*. Mutinenſibus in uſu tantùm eſt *Fino* & *Infino*, non verò *Sino* & *Inſino*. Quod tamen mirum videatur, aliud ſimile exemplum *F.* immutati in *S.* difficile oſtendas. Menagius *Fini* pro *Uſque* uſurpatum ab antiquis Juriſconſultis in Digeſtis animavertit, Duareno, & Scipione Gentili praeuntibus. Immo Cato, atque Hirtius de Bello Africano, eâ voce uſi dicuntur. Sed mihi ſuſpecta ſunt, quaecumque veterum Latinorum exempla in hanc rem adferuntur. Neque enim ullus Grammaticorum veterum nos monuit, *Fini* adhibitum fuiſſe loco praepoſitionis aut adverbii. Exempla ipſa, quae producuntur, explicanda fortaſſe ſunt aliter, & MStos Codices diligentius ſcrutari opus eſſet. Ceterum conſentio & ego, Seculis ſaltem Barbaricis e *Finis* enatum fuiſſe *Fino*, pro *Uſque*, ac propterea non *Infino*, ſed *Infine* occurrit apud quoſdam ex antiquis Scriptoribus Italicis. Nam *Finis* eſt *Limes*, *Terminus*, praeſertim apud Scriptores Gromaticos, ſive Rei Agrariae. Exempli cauſsâ dicere conſueverunt. *Finis ad Kalendas Julias*, ideſt *Terminus*, *Uſque*. In Charta Anni Chriſti MLII. quam produxi Cap. 24. pag. 237. Antiquitat. Eſtenſium legitur *Fine al capo del Monte* eâdem ſignificatione. In Charta Vulturnenſis Coenobii Anno Chriſti DCCCXLIX. exaratâ, pag. 393. Vulturnenſis Chronici legitur: *Qui habet fines de capu fine via publica antiqua: de alio latu finem flumen Calore: de alia parte fine flumen Cottia*. Et pag. 419. *habente fines ab una parte fine monte: da ſecunda parte terra de Venafrani, & fine fluvio, qui vocatur Ceſto*. Sunt & alia plura, quae praetereo, ibi, atque in Additamentis ad Chronicon Caſaurienſe Part. II. Tomi II. Rer. Italicarum.

Smacco. *Ludibrium*, *Irriſio*, *Contumelia*. *Smaccare*. *Famam alicujus denigrare*. Exempla non admodum antiqua habes in Vocabulario Cruſcano, ita ut non nata vox apud nos, ſed aliunde importata dignoſcatur. Apud Mutinenſes familiaris eſt. Illam Menagius neglexit. Erunt, qui ex Arabica Lingua arceſſant. Illi quippe eſt *Sſmacha*, ſignificans *Ludibrio & joco exponere*. Compoſitum verò *Maſſmachaton*, *Ludibrium* ſonat. Mihi tamen veri videtur ſimilius, e Germanica Lingua, cui eſt *Schmach*, ſignificans *Affronto*, *Diſonore*, cum aliis compoſitis, profectum ad nos fuiſſe *Smacco*. Quod tamen ſtatuo, dum vetuſta ſit apud illos vox iſta, neque a nobis Germani iidem acceperint. Quum verò ſit recens in Italia, nos potiùs ab iis didiciſſe videmur. Apud Schilterum in Gloſſario antiquo Teotonico *Smac* eſt *Foetor*: quod minime abludit ab Etymo nuper indicato.

Smaltire. *Digerere*, *Concoquere*. Dicimus de cibo in ſtomachum invecto. Dicimus etiam metaphorice nos Mutinenſes de rebus comeſtibilibus, aliiſque quibuſdam mercibus, quae pretio divenduntur, aut copioſe diſtrahuntur, puta *Quel Fornaio ha ſmaltito molto pane; quel Bettoliere ha ſmaltito molto vino; quel Pizzicagnolo ha ſmaltito molto ſalume &c.* Cuinam perſuadere poſſit Menagius, vocabulum

lum hoc e *Maltha* proceſſiſſe, non video. Aliquid ſimile fortaſſis habent Germani, quibus *Schmeltzen* ſignificat *Liquefacere*, *Diſſolvere*. Eodem quoque ſenſu Mutinenſium Dialectus adhibet *Padire*, hoc eſt *Digerere*, cujus verbi adhuc ignotam mihi originem fateor. *Patire* hoc ſenſu dicunt Florentini.

Smilzo. De eo dicitur, qui gracilem ventrem prae inedia, aut alia de cauſsâ gerit. Titubans ajo, perpendendum eſſe Medicis, num ex Germanico *Miltz*, ſignificante *Lienem*, ſive *Splenem*, unde Italicum *Milza*, manaſſe unquam potuerit haec vox *Smilzo*; quaſi qui Liene aut carent, aut laborant, in maciem vergant, atque extenuatum ventrem habeant, ita ut *Smilzo* ſit veluti *ſine Liene*, aut Liene laborans.

Smorzare. Vide infra ad verbum *Spegnere*.

Soffice. *Mollis*, ad tactum manus cedens. Tuſcorum vocabulum eſt. Efformatum, ait Ferrarius, a *Suffultus*. Quis credat? Menagius hanc ei nativitatem tribuit: *Supplex*, *Supplicis*, *Supplice*, *Sufflice*, *Sofflice*, *Soffice*. Tum addit: *Viene ſicuro da Supplice*. Erunt, qui confidentiam docti hominis mirentur. Germanicae Linguae eſt *Sanfft*, idem quod Italicum *Soffice*, & *Sanfftigen*, *Ammorbidire*, *Ammollire*. Antiqui Saxones *Soft*, voce utebantur, idem ſignificante. Et inde ad Britannos penetravit *Soft*, & *to Soften*, quibus verbis par ſenſus eſt. Quare conſiderandum eſt, num in *Soffice* converti potuerit Saxonicum illud vocabulum.

Soia. *Dar la Soia*. *Adulari illudendo*. A *Solum*, quia *Planum eſt*, derivat hanc vocem Ferrarius. Nemini haec ille perſuadeat. Mutinenſes quoque dicunt *Dar la Soia*, & *Soiare*. Vide, an potius vox iſta a Gallis in Italiam deſcenderit, quibus *Choyer* eſt *molliter attrectare aliquid*, *mollia verba de aliquo aut ad aliquem dicere*. Idem fortaſſis a nobis translatum ad irriſores, quotieſcumque ironice adulantur.

A

Soldato. *Miles*. Vide Diſſertationem XXVI. *de Militia*.

B

Solleticare. *Titillare*. Nemo non videat, fruſtra cenſuiſſe Ferrarium, ab ipſo *Titillare* prodiiſſe *Solleticare*. Neque dignior plauſu ſententia Menagii, deducentis hoc verbum e *Subletto*, *Sublettico*. Mihi potiùs enatum creditur aut ex *Sollicitare digitis*, aut ex *Sub* & *Allicio*, ſeu *Illicio*, converſis in frequentativum *Allicitare*, *Illicitare*. Sed ut ut obſcura adhuc ſit Tuſcae hujus vocis origo, certe ſubodorare poſſumus, unde Mutinenſe vocabulum, *Far le Bletiche*, ac verbum ipſum *Bleticare*, ideſt *Titillare*, venerit. Uſi ſunt Latini & verbo *Vellicare* ad ſignificandum *Pizzicare*, quod leviter factum ſignificat *Titillare*. Ex ipſo in *Velliticare* frequentativum converſo prodiit *Belleticare* ſeu *Bleticare* Mutinenſium, idem ſignificans atque Tuſcum *Solleticare*.

C

D

Sorgente. *Scaturigo*. Unde haec vox manarit, facile quiſquis intelligat, nempe a Latino *Surgo*, vel *Exſurgo*. Quinctilianus Lib. 8. Cap. 3. nobis exhibet *fontes Surgentes*, videlicet ex humo ſcaturientes; & Ovidius Lib. I. Triſtium, Elegiâ X. *Surgit aqua*. Ita ut ignorem, cur Cl. V. Marchio Scipio Maffejus Lib. I. Cap. 14. de Amphitheatris, poſtquam *Salientes* in Veronenſi Inſcriptione memora-

E

moratos interpretatus eſt *ciò, che in oggi diciam Fontane*, poſtea ſubdat: *Anzi io penſo, da quella voce Latina* (Salientes) *eſſer venuta in noſtra Lingua quella di Sorgente, benchè ſoglia uſarſi in ſenſo alquanto diverſo.* Eſt & alia vox paris ſignificationis Mutinenſibus, nempe *Sortia*, quam e Gallico *Sortir* traxiſſe videntur, aut potiùs ab ipſo *Surgere* Latino, e quo vel antiqui Grammatici teſtantur, efformatum fuiſſe participium *Sorctus*, vel *Sortus*, unde *Surto* & *Sorto*, & in compoſitis *Riſorto* apud Italos. Ex ipſo *Sortus*, ſeu *Sorto*, *Sortia*.

Sorgo. Leguminis genus. Vide Diſſertationem XXIV. *de Artibus Italicorum*.

Sottana. Veſtis genus. Vide Diſſertationem XXV. *de Textrina*.

Spaccare. *Per medium Findere*. Si Menagium auſcultamus, hoc verbum deſcendit ab *Expactare*, verbo nempe compoſito a *Pango*. *Compingo*, *Compactus*, cujus contrarium *Expactus*, ideſt *non Compactus*. Inde *Expactare*, *Expacare*, *Spacare*. Non ſubſcribo. Ab *Expactare* efformaſſent Itali *Spattare*, non *Spaccare*. Legitima verbi origo apud Teutonicos reperitur. Habet eorum Lingua *Packen* ſignificans *Compingere*, nobis *Imballare*, *Avviluppare*, *Congiugnere in un faſcio, o involto varie coſe*. Inde *Pack*, *Faſciculus*, nobis *Involto*, *Faſcio*. Ex iſta Germanica voce nos Itali efformavimus diminutivum *Pachetto*, & Galli *Paquet*. Angli ex eodem fonte duxerunt ſuum *Pack* & *Packet*. Germanicum verò *Packen*, quod Italice redditum daret *Paccare*, nos nunquam uſurpavimus, ſed quidem ejus contrarium, nempe *Ex-*

A *paccare*, *Spaccare*, reapſe ſignificans *Diſſolvere*, ſeu *Findere*, quod prius unitum erat. An verò Teutonicum *Packen* e Latino *Pango* deſcenderit, decernent alii, non ego.

Spacciare. *Expedire* Latinis. Gallis *Depecher*, Anglis *to Diſparch*, Hiſpanis *Deſpachar*. Incertum, num nos a Gallis, an illi a nobis acceperint. Vide ſupra *Impaccio*.

B

Spalancare. *Aliquid clauſum aperire*. Menagius deducit ab *Expalancare*. *Palanca* enim ſignificat ipſi Menagio palum diviſum per longum. Mihi dubitatio aliqua ſupereſt, num a *Palancato* potiùs quàm a *Palanca*, natum fuerit *Expalancare*, ſive *Spalancare*. Erant *Palancata* clauſtra ex Palis, quibus Civitatum antemuralia, aut Portarum aditus muniebantur, nunc appellata voce Gallicâ *Palizzate*. Frangere, hoc eſt, aperire *Palancatum*, nuncupatum eſt *Spalancare*. Quod verbum propagatum deinde fuit ad latiorem ſignificationem, hoc eſt quotieſcumque reſeratur & panditur aliquid antea clauſum.

C D

Sparagnare. Vide ſupra ad verbum *Riſparmiare*.

Sparpagliare. *Diſpergere*. Menagii verba haec ſunt. *Credo da Spargo, Spargico, Spargiculo, Spargiculare, Sparglare, Spargliare; e con la reduplicazione Sparpagliare*. Quod mirum addit: *E' coſa certa:* Immo nihil magis alienum ac diſſonum ab Etymologiae legibus, uti dignoſcet quiſquis mirabiles excogitatae hujus ſcalae gradus ſeriò perpendat. Mihi nulla certa origo vocis. Quamdam nihilominus conjecturam proferam, quae ſi non vera, ſaltem toleranda apparere poſſit. Quae Tuſcis *Farfalle* appellantur, Latinis *Papiliones*, a-

E

A pud nos Lombardos *Parpaglie*, ſive *Parpaie* (quod idem eſt) nomen retinent. *Papilionum* proprium omnes norunt non recto volatu incedere, ſed huc & illuc, & in omnem partem per aëra ferri. Hinc neſcio, an ſuſpicari liceat enatum *Sparpagliare*, quum nempe *Papilionum* more aliquid diſpergimus
B huc & illuc. Porro incertum quoque eſt, num Itali a Gallis, an Galli ab Italis vocem hanc didicerint: nam etiam Gallis eſt *Eſparpiller*, & Hiſpanis *Deſparpaiar*. Bononienſibus in uſu eſt *Sparpaiare*. Mutinenſes vocem corruperunt dicendo *Spargagnare*, qui praeterea a *Spargo* traxerunt alterum verbum, ideſt *Sparguiare*, diverſae
C quidem originis, ſed ejuſdem ſignificationis.

Spazzare. Verrere, Everrere. Si Ferrarius & Menagius heic audiendi, verbum iſtud e *Spatium* Latino deducendum eſt. Difficile credam. At, inquiunt, *Spazzo* pro *Pavimentum* & ipſi noſtri Majores uſurparunt. Ita quoque locum Dan-
D tis Cant. 14. Infern. interpretati ſunt Academici *della Cruſca*. Inquit Dantes:

> *Lo Spazzo era una rena arida e ſpeſſa.*

Verum *Spazzo* ibi non *Pavimentum*, ſed *Spatium*, ſive *Area*, ex-
E ponitur ab antiquiſſimo Dantis Interprete, Benevenuto de Imola, qui ſcribit in Commentariis nondum editis: *Lo Spazzo, hoc eſt, tota planities ſpatioſa, quae continetur intra iſtum circulum*. Rurſus ait Dantes Cant. 23. Purgator.

> *E non pur' una volta queſto Spazzo.*

Benevenutus addit: *Queſto Spazzo, ideſt, iſta Deambulatio*. At quamvis *Pavimentum* ſignificaret, non idcirco nativam verbi *Spazzare* ſignificationem inde colligimus. Aliud eſt *Pavimentum*, aliud ſordes *everrere* e Pavimento. At tu meliora adfer, reponentem audio. Nihil mihi ſuccurrit. Eruditi duntaxat Germani perpendant, num eorum *Putzen*, ſignificans *Purgare*, *Mundare*, converſo *U.* in *A.* dediſſe nobis potuerit *Spazzare*, quod factum fuiſſet, ſi in aliis Septentrionalium Linguarum Dialectis pro *Putzen* dictum fuiſſet *Patzen*. Infra *Dumpff* & *Dampff.* occurret ad vocabulum *Tanſo*. Facile verò Lingua noſtra *S.* initiale addere potuiſſet, immo & *U.* in *A.* immutare, ut hoc verbum diſtingueret a *Puzzare*. Vide quoque, num *Spazzare* & *Spacciare*, ejuſdem fortè fuerint originis, & conſule ſupra vocem *Impaccio*. In Concilio Triburienſi Anno Chriſti DCCCXXI. legitur: *Si Presbyter male tractatus fuerit, & Spaſſaverit*. DuCangius *Spaſſare* pro *Male accipere*, *Caſtigare*, interpretatus eſt. Sed nihil aliud ibi *Spaſſare*, niſi *Convaleſcere*, ut antecedentia oſtendunt.

Spengere, Spegnere. Extinguere Tuſcorum verbum eſt, a Lombardis in loquendo minime uſurpatum. Ab *Extingo*, aut a *Stinguo* enatum fuiſſe cenſet Menagius. Facilius quadrata rotundis aptes. Originem vocis fruſtra quaeſivi. Ejus tamen veſtigium aliquod an fortè ſubolfecerim, judicabunt Eruditi. Neque enim mihi tribuo, rem certò tetigiſſe. Si Italicae Linguae morem conſideramus, noſtrum *Spengere* manaſſet ab *Expengo*, quod ver-

verbum univerſo Latio ignotum fuit. Quid ſi ab *Expungere*, ſignificante *Delere*, quod corruptum Majores noſtri in *Expengere*, *Spengere* mutarint? Quid ſi ab *Expingere*, ideſt *Delere*, *quod antea Pictum fuerat?* Poſtrema haec vox rectius quoque ſeſe in rem noſtram accommodat. Nam Itali Latinum *I.* in *E.* interdum convertunt. E *Findere* fecimus *Fendere:* e *Pignus*, *Pegno*; e *Signare* & *Signum*, *Segno* & *Segnare &c.* Porro, etſi videatur propria ſignificatio verbi *Spengere* reſpicere Ignem, ſeu Lumen, aeque tamen per Metaphoram Italice dicimus, *Spegnere la ſete; Spegnere la ſcrittura; Spegnere la pittura: una Famiglia Spenta: La voglia è ſpenta &c.* Latini *Expungere* dixerunt, quod nos *Caſſare*, *Cancellare*. Veri quoque ſimile eſt, Latino-Barbaros uſurpaſſe *Expingere* pro *Delere picturam;* ac deinde uſos aut illo verbo, aut iſto, converſo in *Spengere*, ſignificatione latiori, ac metaphorice poſtmodum ad Ignem, Lumen, Sitim, Stirpem, Deſiderium &c. Ita *Smorzare*, & *Ammorzare* ſignificat *Extinguere*, vox a *Morte* barbaricis temporibus efformata. Eâ autem utimur, ſive proprie, ſive tranſlate, ſignificaturi extinctionem Ignis, Luminis, Sitis, Irae &c.

Sperone. *Calcar*. *Speroni*. *Calcaria*. A *Spola*, ignoto mihi vocabulo, deducebat Ferrarius. Audiendum non puto. Clariſſimus verò Maffejus in Verona illuſtrata arbitratus eſt, e Latio petendam vocis originem, quippe in Synodicâ Ratherii, ut eſt in Codice Friſingenſi, legitur: *Cum Calcariis*, *quos Sparones ruſtice dicimus*. In editis Dacherii tantùm legitur *cum Calcaribus*. Et fortaſſe Ratherium virum doctum non decuit dicere *cum Calcariis*, *quos*. Vide inter Concilia Labbei ad Annum Chriſti MIX. parum diſſimilem Synodicam. Fuerunt autem *Spara*, Feſto teſte, leviſſimi generis jacula, *ab eo quod Sparguntur*, *dicta*. Ingenioſum ſane eſt Etymon Ratherio tributum, quaſi Calcarium acumina & cuſpides ad *Sparorum* imitationem conficerentur. Ab eo tamen amplectendo deterreor, atque additamentum ab Exſcriptore ſeu Amanuenſi aliquo textui Ratheriano intertextum facile ſuſpicor. Nam praeterquam quod nullam ſimilitudinem inter *Calcaria* invenias, & *Spara*, quae, uti Servius ſcripſit, Tela *recurva* & miſſilia fuere: neutiquam *Sparones* apud Ratherium legendum eſt, ſed *Sporones* vel *Spourones*. Du-Cangium vide ad hanc vocem. Quare tutius eſt cum Menagio ſentire, qui ex Germanica Lingua deduxit *Sperone*. Antiqui Saxones *Spora* appellabant *Calcar*. Germanis hodie eſt *Sporen*, Anglis *Spurr*. Itali inde efformarunt *Sprone*, *Sperone*, & Galli (fortaſſis a nobis) ſuum *Eſperon*. Quum Ratherius ait, *Calcariis*, *quos Sparones Ruſtice dicimus*, reipſa ſignificat, *Sparones*, non Latinae, ſed Vulgaris Linguae vocem fuiſſe, utique ex Germania profectam.

Speſa, pro *Alimonia*. Dicimus enim *Dar le ſpeſe ad alcuno*. Dubius ſum, an ab *Expendo* & *Expenſâ* manarit, an verò a Germanico *Spieſs*, ſignificante *Nutrimentum*, *Alimentum*, *Cibus*. Inde *Speiſen*, quod nos dicimus *Speſare*, hoc eſt *Paſcere*, *Nutrire*, atque aliae voces compoſitae in Germanica Lingua.

Niſi & ipſi Germani ſuum *Spieſs* ex Latino *Expenſa* deduxerint, nos fortaſſis ab iis hanc vocem mutuati fuerimus.

Spezzare. Vide ſupra ad vocabulum *Pezza*.

Spia. *Explorator*. *Spiare*, *Explorare*. Gallicae Linguae eſt *Eſpie*, *Eſpier*. Fureterius a *Spicis ſervandis*, aut a *Specula* Latino, aut ab Italico *Spia* Gallicam vocem arceſſit. Menagius ab antiquo ac inuſitato *Spicare* pro *Aſpicere*, hanc traxit. Caninius ab *Explorare*, Ferrarius a *Speculor* deduxere. Denique Voſſius a Germanico *Spien*, ipſam derivavit. Mihi quoque veri videtur ſimilius ab ea Lingua, non autem a Latina, diffuſum fuiſſe vocabulum in reliquas Europae gentes, quas ſibi Arctoi Populi ſubdidere. Germani *Spiare* dicunt *Spęen*, & *Spehen*. Praeter Gallos Hiſpani quoque *Eſpia* dicunt, Angli verò *a Spy*, & *to Spy*. Saxones antiqui *Spyrian*, Belgae *Spien*. Difficile tot Populi conſenſiſſent in convertendo *Speculor*, *Spico*, & horum ſimilia in eandem vocem *Spia*. Facile verò ab una Septentrionalium gentium Linguâ ſinguli iſti Populi antiquiſſimum *Spia* deduxerint. Rolandinus Lib. 4. Cap. 11. Chronici ad Annum Chriſti MCCXXXIX. ſcribit, ab Eccelino de Romano *Spiones quoſdam* collocatos fuiſſe, ut adnotarent, qui amicitiâ juncti forent cum Marchione Eſtenſi.

Spigolo. *Angulus* in corporibus ſolidis. Ita appellatum fortaſſe fuit, quod anguli acuti in portis, in arcubus &c. *Spiculi* cuſpidem imitari videantur.

Spilorcio. *Avarus*. Nomen fortaſſis enatum ab *Expilando Urceos*, ſive ex Italico *Spillare gli Orci*, quod de Avaris, aut de Mendicis dictum, qui reliquias vini ex alienis urceis ſugunt, ut proprio parcant; aut ex anguſtiore urcei roſtro (*Beccuccio* Tuſcis) bibunt, ut minus bibant.

Spola, *Spuola*. Vide ſupra ad vocem *Pania*.

Spranga. Vide ſupra in vocabulo *Branca*.

Sprecare. *Prodigere*, *Conſumere*, *Diſpergere*. Romanae, aut Neapolitanae Dialecti verbum puto. Academici Florentini unum exemplum offerunt, deſumtum ex Rhythmis Fratris Jacoponi Tudertini. Perpende, num noſtrum *Sbrigare* in ore Apulorum evaſiſſe potuerit *Sprecare*.

Spruzzare. *Conſpergere*, *Aſpergere*. Menagio origo verbi hujus eſt *Spargere*. Sed aliud eſt *Spargere*, aliud *Conſpergere*; praeterquam quod nimia eſt diverſitas inter *Spruzzare* & *Spargere*. Vox eſt Germanica, ad nos translata. Germanis *Spritzen*, ſeu *Sprutzen*, idem ſignificat atque Italicum *Spruzzare*. Italis quoque in uſu eſt *Sprizzare*, ſed ſignificat *Proſilire*. Mutinenſis Dialectus adhibet *Spruzzare* & *Spriccare*, idem ſignificantia atque *Conſpergere*. Praeterea Italice dicimus *Sbruffare*, quod a ſono vocis enatum videtur.

Squadra, *Squadrone*. Vide ſupra ad vocem *Schiera*.

Stalla. *Stabulum*. Ab hoc ipſo Latino vocabulo Italicum Menagius efformatum putat. Non improbo. Attamen quum ſit antiquiſſima ac propria Germanicae Linguae vox *Stall*, neque illa e *Stabulum* nata videatur, ex Germania potiùs quàm ex Latio fortaſſe petenda origo vocabuli noſtri *Stalla*. Sed nihil decerno.

Stan-

Stanco. *Feſſus*. Nunquam a *Siniſter*, *Siniſtra*, *Siniſtracus*, *Stracus*, *Stacus*, *Stancus*, hanc vocem cum Menagio deducas. Id genus Etymologiarum ſomniantem, non verò accuratum virum, decet. Germanicae originis eſt *Stanco*. Veteres enim Saxones *Stankt*, ad deſignandum *debilem* & *fatigatum*, uſurparunt, atque in Angliam detulere, ubi adhuc in uſu *Stank*. Siniſtra verò manus appellata a nobis fuit *Stanca*, eo quod prae Dexterâ ſit debilis, ac infirma, & ſcribendo, aliorumque operum uſui minus apta: qua ratione etiam *Manca* a Latino *Mancus* dicta eſt. Ceterum poſtquam ex Germanico *Stankt* Itali ſuum *Stanco* deduxere, ita ex hac voce alias derivarunt, puta *Stanchezza*, *Stancare*, *Stancarſi*.

Stecco. *Fruſtulum rami*. Jure Scaligerum ſeniorem Menagius arguit, quod a Graeco Στέλεχος hanc vocem traxerit. Arceſſit ipſe e Germanica Lingua, & meritò. Eſt enim Germanis *Stecken* & *Steck*. Angli quoque appellant a *Stick*, & *to Stick*, uti & Belgae *Steck*, & *Stecken*, quod nos *Stecco* dicimus, & *Inſteccare*, *pungere con uno Stecco*. Sed & *Pali* appellati fuere *Stecchi*, unde vox *Steccato*. Nicolaus de Jamſilla Tom. VIII. Rer. Italic. pag. 573. *Sticchatos*, *ſive Paliciata circum circa Civitatem*, memorat.

Stentare. *Rebus neceſſariis laborare*, *Difficultatem pati*. Inde *Stento*, ideſt *Labor*, *Incommodum*. Primo aſpectu obvia videtur vocis origo. At in ſyrtes conjectum continuò te ſentias. Accipe quid viris doctis in mentem heic venerit. Nonnulli a *Tenuis*, inquit Menagius, *Tenuitare*, *Stenuitare*, *Stentare*, vocem trahunt. Etymon ſane non uno titulo ridendum. Subdit ille: *Potiùs ab Abſtineo*, *Abſtinentum*, *Stentum facere*. Sed alienum prorſus a ſignificatione verbi *Stentare* Italici eſt Latinum *Abſtinere*. Ferrarius a *Suſtinere* derivat. At *Suſtentare*, quod e *Suſtinere* deſumitur, nil rei habet cum ſignificatione verbi alterius. Me quoque audire ne te pigeat. In militia potiſſimum innumera *Tentantur*, ac praecipue in obſidionibus. Ubi militibus tentantibus vallum, moenia, turrim, & ſimilia, occurrebant difficultates & labores ingentes ſine fructu, ii cedebant, atque a *Tentando* deſiſtebant, donec reſumtis viribus, animoque, iterum Tentabant. Inde ortum *Biſtentare*, hoc eſt *Bis Tentare*, quod poſtea propagatum fuit ad ſignificandum quidquid cum difficultate, labore, & incommodo agimus, aut patimur. Itaque primo dictum fuit *Biſtento*, cujus vocis exempla apud Boccaccium, & Joannem Villanium habes in Vocabulario Cruſcano. Deinde pro *Biſtento* venit *Stento*. Olim credebam ab *Exſtentare* natum hoc vocabulum, ad ſignificandum *Deſiſtere a Tentando*, ſive *ab Incepto*, ob difficultates objectas. At propior vero poſtea mihi viſa eſt origo e *Biſtentare*: quod tantummodo fit in arduis rebus. Vocabularii Florentini Auctores, quum apud Joannem Villanium Lib. 9. Cap. 347. vitioſum Codicem ſequuti inveniſſent *Biſtendare*, verbum hoc interpretati fuerunt *levar la tenda*. Taſſonius noſter errorem indicavit, docens, ibi ſcriptum *Biſtentare*, idem atque *Stentare*. Ego quoque in editione Villanii Tom. XIII. Rer. Italicar. auctoritate Codicis Recanati veram lectionem reſtitui.

Qua-

Quare e nupera editione Vocabularii ejuſdem expunctum videas *Biſtendare*. Atque heic animadverte, Italicum *Storto* non ab *Extortus*, ſed a *Biſtortus* prodiiſſe. Uſi ſunt quoque Scriptores Tuſci voce *Biſtorto*.

Stizza. Vide ſupra ad verbum *Adizzare*.

Stordire. Attonitum, ſeu ſtupidum ictu aut ſtrepitu aliquem efficere. Inde *Stordito*. Gallicae quoque eſt Linguae *Eſtourdir*, *Eſtourdi*. Menagium audi, *Da Stolidus*, *Stolidire*, *Stolidito*, *Stoldito*, *Stordito*. *Ovvero da Storpeo* (Americanum verbum puto, non Latinum) *Extorpeo*, *Extorpio*, *Extorpire*, *Storpire*, *Stordire*. *Più m' aggrada la prima maniera*. Nihil difficile Menagio, quippe cujus ingenio facile eſt ſcalas fabricare, per quas in abſtruſa quaeque loca penetret. Ab *Exſurdatus* hanc vocem non feliciori minervâ deduxit Ferrarius. Nobis eſt *Aſſordare*, & *Aſſordire*. Additur *T*. in *Stordire*, atque hoc aliam originem indicat. Accipe nunc, & perpende conjecturam doctiſſimi Du-Cangii in Gloſſar. Latin. ad vocem *Stordatus*, putantis e *Stormus*, (ſignificante *Pugnam*, quod veteres Galli vernaculâ Linguâ appellabant *Eſtour*) efformatum fuiſſe *Stordito* Italicum, & Gallicum *Eſtourdi*, hominem videlicet ſignificans, qui a proelio venit, non ſatis ſui compos *prae certaminis horrore & fragore*. Dicimus etiam eodem ſenſu *Imbalordito* & *Sbalordito*. Mutinenſis Dialectus habet *Stornire* & *Inſtornire* pro *Stordire*: quod propius accedit ad *Stormo*. Sed quomodo *D* ſeſe intruſerit in ejuſmodi vocem, nemo edicit: quare adhuc anceps haereo.

A *Stormo*. Subitus ad pugnam hominum concurſus. Menagius a Graeco Στόλος, aut potius a *Turma* Latino, Superis invitis hanc vocem educendam ſuſpicatur. Si Linguis Septentrionalium majorem operam navaſſet, certam vocis originem nullo negotio detexiſſet. Nempe Saxonum, Danorum, Belgarum, &

B Anglorum propria vox eſt *Storm*, per quam *Procella*, & *ventorum digladiatio* ſignificatur. Hanc ii Populi tranſtulere ad ſignificandum *congreſſum*, *proelium*, ſeu *tumultum hominum*, irâ aut aliâ de cauſsâ excitatum. *Sturm* Germanis idem ſonat. Nihil eſt, quod obtorto collo Latinorum Linguam huc advo-

C cemus, quando nobis purum putum vocabulum ſuum Germanica Lingua ſuppeditat, quae antiquitate Latinam ſi non ſuperat, certe aequat. Neque *Sonare a Storno* unquam dictum fuit, quaſi ad congregandum Populum more Sturnorum; ſed *Sonare a Stormo*. Pauciſſimi, ac fere nulli, nedum Lom-

D bardiae, ſed & Italiae Populi vocis hujus uſum nunc retinent; ſed Mutinae perdurat *la Stormida*, ſive *la Stermida*, hoc eſt, pulſatio Campanae majoris, idem atque *ſonar Campana a martello*, quum Populus eſt congregandus. A *Sturmis* ſive *Stormis* orta vox, quum nempe inchoato rumore aut pugnâ in-

E ter Cives, aut cum hoſte, Populus ad arma per campanam convocabatur. *Sturmen* adhuc Germani appellant *Claſſicum canere*. Dantes quoque *Stormire* pro *Perſtrepere* uſurpavit. *Pulſare Campanam ad Sturmum*, legitur in Chronico Dominici de Gravina Tomo XII. Rer. Italicar. pag. 620. Occurrit etiam vox *Sturmita* in Annalib. Genuenſib. Caffa-

Caffari, Lib. *6.* & in antiquis Statutis Civitatum Italicarum. Immo & in eiſdem Annalibus Genuenſibus legitur *Bruida*, eâdem ſignificatione, e Gallico *Bruit*, *Strepitus*, *Tumultus*, *Rumor*. In Statutis Piſtorienſibus, quae heic edita Lector habebit, §. 130. legimus: *Si aliquis Piſtorienſis Civis detulerit adſteritium, vel adallevantium, Spedum, vel Lanceam, vel Barionem, vel Malatayam &c.* Vereor, ne heic error non unus cubet. Pro *Adſteritium* legendum fortaſſis *ad Stermitium*. Fortaſſis etiam *ad Levantiam* legendum eſt, & neſcio, an ſignificet *Levare rumore*. Itaque in ejuſmodi caſibus interdicitur Civibus accurrere illuc *cum Spedo* (*Spiedo* Italice) *vel Lancea &c.*

Storpio. *Mancus*, *Mutilus*, aliquo membro captus, uti ſunt pedes, crura, latera, brachia &c. Inde *Storpiare*. Dicimus & *Stroppio*, *Stroppiare*. Ferrarius a *Torqueo* fruſtra hanc vocem arceſſit. Alii a Graeco Στρέπω. Sed ne apud Graecos quidem uſitata ſignificatio verbi Στρέφω (pro quo Menagius nobis obtruſit Στρέπω) Etymon ejuſmodi juvat. Quare mihi veri videtur ſimilius, a *Turpis* Latino efformatum primo fuiſſe barbaricis Saeculis *Turpiare*, & *Turpiatus*, idem atque *Deformatus membris*, & inde dici coepiſſe *Storpiato*, *Storpio*, *Storpiare*, *Stroppio*, *Stroppiare*, *Stroppiato*. Additum fortaſſe fuit *S.* pro more Italorum, ut *Torcere*, *Storcere*, *Tirare Stirare &c.* Gallis quoque eſt *Eſtropier*. Sed opinor, hanc eſſe unam ex tot vocibus, quas Itali in Galliam importarunt, ut alibi oſtendi.

Storto. *Obliquus*, *Indirectus*. Vide ſupra ad vocabulum *Stento*.

Stoviglie, & *Stovigli*. *Vaſa Coquinaria*. Vox Tuſcorum, qua Lombardi carent. Ab illâ Menagius abſtinuit. Neſcio, an videri poſſit nomen hoc ex Germanico *Stube* profectum, quo ſignificatur *Hypocauſtum*, nunc *la Stufa*, Mutinenſibus, aliiſque finitimis Populis *la Stuva*. Si Majores noſtri uſi forte fuere ipſo Hypocauſto ad parandas dapes, ideſt ſi Culinae loco fuit eis Hypocauſtum, jam haberemus, cur Vaſa Coquinaria appellata fuiſſent *Vaſa Stubilia*, unde *Stoviglie*. Ego tamen rem dubiam relinquo.

Stracciare. *Lacerare*, *Diſcindere*. Guietus ab *Extraho* progenitum putavit hoc verbum, quaſi *Straccio* ſit pars detracta e veſtimento. Scipio Gentilis, & Monoſinius e Graeco Ῥάκος derivarunt. In hanc opinionem inclinat Menagius. Carolus Datus a *Strazio*, *Straziare* efformatum ſuſpicatur *Straccio* & *Stracciare*; tum cenſet cum Menagio, *Straziare* manaſſe e *Strages*. His aliorum ſententiis ſit ſuus honor. Attamen cum Octavio Ferrario ſtatuendum mihi creditur, verbum Italicum *Stracciare* deſcendiſſe ex Latino *Diſtraho*, *Diſtractum*, *Diſtractio*, a quo poſtremo vocabulo vulgus exculpſit *Diſtractiare*, ac denique pro conſuetudine Italicae Linguae *Stractiare*, *Stracciare*. Ita ex *Allicio*, *Allectum*, *Allectare*, *Allettare*; ex *Devenio*, *Divenire*, atque e *Deventum*, *Diventare &c.* Majores noſtri deduxere. Similiter a *Diſtraho*, *Diſtractio*, ſignificante *Dividere*, *Dilaniare*, *Separare*, *Straccio* enatum. *Membra divellere ac Diſtrahere*, Tulliana phraſis eſt, uti & *Lacerare ac Diſtrahere*. Durat eadem ſignificatio in Italico verbo *Strac-*

Stracciare. Et fortaſſis ex hoc ipſo fonte, potius quàm e *Strages*, manavit *Straziare* & *Strazio*.

Stracco. *Feſſus*, *Laſſus*. Eſt unius Italicae Linguae vox. Habet quidem Germanica *Strack*: ſed ſignificat *Rectum*, *Directum*, eique propterea nihil rei eſt cum *Stracco* Italicorum. Uti nuper ad vocabulum *Stanco* animadverti, puerile Etymon mihi videtur Menagianum illud, hoc eſt, e *Siniſter*, *Siniſtracus*, deducere *Stracco*. Sed & ego heic omnino caecutio. Attamen, non quod aliquid me reperiſſe mihi perſuadeam, ſed ut aliorum ingenium excitem ad perſcrutandam abſtruſam vocis hujus originem, unum ſubjicio. Nempe perpendendum eſſe, num e paulo ante memorato verbo Latino *Diſtrahere*, ſubintelligendo vires, & hoc alterum, *Straccare* nimirum, manaſſe potuerit, unde poſtea *Stracco*. Non ſemel monui, Veteres convertiſſe verba tertiae conjugationis Latinorum in modulum primae. Pro *Diſtrahere* dixiſſe potuerunt *Diſtrahare*, quemadmodum Lucifer Calaritanus Epiſcopus Seculo Chriſti Quarto pro *Abigere* dixit *Abigare*. Alibi quoque animadverti, Majores noſtros *H.* per *CH.* reddidiſſe. Vide ſupra ad vocabulum *Guſo*. Num ergo *Diſtrahere* immutatum in *Diſtrahare* genuiſſe tandem potuit *Diſtrachare*, ac demum brevitatis ergo *Straccare*, uti ex *Diſtractum* & *Diſtractio*, verbum alterum *Stracciare* ſeu *Straziare*, & *Straccio* vel *Strazio*, veriſimiliter effluxiſſe nuper monui?

Strale. *Sagitta*. Si Ferrario & Menagio fides, a *Trobo* & *Tragula* Latino Italicum *Strale* deſcendit. In mentem prius venerat eidem Menagio, vocabulum hoc arceſſendum e Germanico *Straal*, ſeu *Stral*, ſignificante *Radium Solis*; ſed hujuſmodi opinionem abjecit. Attamen verum eſt, uti jam Hickeſius monuit, ex Germanica Lingua ad nos hanc vocem migraſſe. Nam Gothicum vel Francicum eſt *Stral* vel *Strala*, proprie ſignificans *Sagittam*, *Telum*, *Spiculum*, *Jaculum*. Veteres quoque Saxones dixere *Strael*, & *Straela*. Supereſt ergo, ut dicamus, ſervare adhuc Germanos hanc vocem, eam tamen metaphorice duntaxat uſurpantes, appellando *Radios Solis*, *Strali del Sole*.

Strappare. *Evellere*. Nihil dubitans, ab *Exſtirpare* trahit Menagius. Ab *Extirpo* nos efformavimus *Sterpare*. Non ergo *Strappare*. Quare perpendas velim, an ex *Extra Rapere* confici potuerit *Extrarapare*, uti de tot aliis verbis apud Latinos tertiae Conjugationis factum fuit, quae in *Are* Itali antiquitus deflexerunt. Vide *Branche*, & *Chiappare*. Num ſenſim *Strarapare* compendii cauſsâ *Strappare* evaſit?

Strapazzare. *Probris aliquem onerare*, *Contumeliis afficere*. Ferrarius ex *Depretiare*, *Expretiare*, *Tranſpretiare*, reluctantibus Superis & inferis, deducebat hoc verbum. Neque felicius Menagio ſucceſſit, dum e *Tranſpatiare*, aut *Tranſpaſſare* enatum voluit. Uti ſupra ad verbum *Dileggiare* dixi, veteres appellabant *Strapazzo*, ideſt *grandemente Pazzo*, quem probris appetebant. *Strapazzare* nihil aliud mihi eſt, niſi ingerere alicui contumelioſum hoc nomen *Stra-pazzo*. Ita *Dileggiare* e *Dileggiato* emerſit, & *Villaneggiare* e *Villano*.

Striſcia. *Segmentum rei alicujus*. En Menagii Etymon. A *Stringo*, *Strigo*,

go, *Strixi*, *Strixus*, *Strixius*, *Strixia*, *Striſcia*. Ego Germanicae potius originis hanc vocem opinor: quippe Germanis eſt *Strich*, ſignificans *Linea*, *Riga*, *Liſta*. Gallorum more pronuntiando *Striſc*, Itali fortaſſis efformarunt *Striſcia*. Et quemadmodum Germani dicunt *ein Strich landes*, ita nos *una Striſcia di paeſe* dicimus, & *Striſcia di panno*, *di carta &c.* Anglica quoque Lingua ex Germanis hanc vocem mutuata videtur, ac durius eam pronuntians, habet *Streak*, ſignificans *Striſcia*, *Riga*. Belgis eſt *Streek*.

Strozzare. *Jugulare*, *Strangulare*. Vox omiſſa Menagio. Cramerus Germanicum verbum *Strotzen* uti proprium illius Linguae, atque idem ſignificans, nobis exhibuit. An ita res ſe habeat, eruditis Germanis decernendum dimitto. *Strozza* pro *Gutture* nonnulli uſurparunt.

Stufa. *Hypocauſtum*, *Cubiculum clauſum ab igne calefactum*. Salmaſius a Graeco Τύφειν, quod eſt *Accendere*, hoc vocabulum deduxit, cui ſe jungit Menagius. Lipſius verò a *Tubo* derivavit. Verùm uti Voſſio, aliiſque viſum eſt, ſine dubitatione tribuenda videtur origo vocis hujus Germanicae Linguae, quae *Stube Vaporarium* appellat. Lombardi per *V*. conſonans adhuc pronuntiant *Stuva*, ſed Tuſci preſſius pronuntiantes, *Stufa* dixere, Saxonum more, qui *Stofa* ajunt. Galli quoque effecerunt *Eſtuve*. Angli & Belgae *Stove*; ut videas antiquis temporibus Septentrionales Populos potiùs per *V*. conſonans inflexiſſe hanc vocem: quod & adhuc Lombardi noſtri faciunt. Neque erat, cur Voſſius & alii quaererent, an ipſum Germanicum *Stub*, ſive *Stube*, a Latino *Aeſtuo*, aut a Graeco Τύφειν deſcenderit. Pura puta vox Germanica illa videtur, a *Stoven*, quod eſt *Fovere*, profecta. Simile verbum ex Germania acceptum uſurpant Angli, nempe *Stow*, cujus ſignificatio eſt *Claudere*, *Cuſtodire*. Nimirum: *Stube* & *Stufa* appellata *Cuſtodia* ſive *Cubiculum clauſum*, quo ſe recipiebant homines, arcendi frigoris cauſsâ. Atque hinc itidem prodiiſſe videtur *Stufato* Italicum inter dapes, quod caro in olla bene concluſa cum butyro, vino, ſale, & aromatibus paullatim coquatur. Angli vocabulum a *Stow* diverſum uſurpant, hoc eſt *to Stew*. Sed Dani appellant *Eſtuver*, quod a *Stuva* factum. *Stuffato* etiam & *Stuffo* Mutinenſibus in uſu eſt, ac ſignificat hominem toedio affectum, quod Tuſci per voces *Stucco* & *Riſtucco* exprimunt. An a *Stufis* deſumtum fuerit vocabulum iſtud, inquirendum aliis relinquo.

Subbiſſare. *In profundum dejicere*. Fallitur Menagius, qui a *Subaſſare* hoc verbum hauriendum docet. Suam originem debet à Barbaro-Latino verbo *Subabyſſare*, hoc eſt, *ſub abyſſum mittere*. Contractum poſtea pro more Italicae Linguae in *Subbiſſare* evaſit.

Succiare. *Exſugere*. Vide ad verbum *Aſciugare*.

Svellere. *Eripere*. *Svelto*. *Ereptus*, *Agilis*. Norunt omnes, Latinum *Evellere*, ſive *Exvellere* ita redditum ab Italis, qui ejus poſtea inflexionem corrumpentes, pro *Evulſi*, *Evulſum* dixere *Evelſi*, *Eveltum*, unde *Svelto*. Dicimus etiam *Svelto* pro *Agilis*, ac ſolutis membris habilis. Utuntur & Hiſpani. Eâ ſignificatione Ferrarius natum cen-

ſet *Svelto* ab *Evolutus*. Difficile credam. Ab *Exvolvere*, ſeu *Evolvere* traximus *Svolvere*, & *Svolto*. Mihi potius creditur, ab eodem *Evello* manaſſe *Svelto* ad ſignificandam membrorum *Agilitatem*, mutuo acceptâ ſignificatione a Pictoribus, quibus *una Figura Svelta* appellatur, quae ita efformata eſt, ut veluti *evulſa* e tabulâ movere ſe videatur, & quamdam Agilitatem membrorum prae ſe ferat.

Svezzare. *Ablactare*, ut opinantur Vocabularii Florentini Scriptores. *Da Vezzo nel ſignificato di coſtume* prodiit hoc verbum, inquit Menagius. Illud certum eſt, *Svezzare* nihil aliud eſſe niſi *Diſavezzare*; ſeu *Diſvezzare* contractum. Neque enim proprie *Svezzare* ſignificat *Ablactare*, uti ſibi perſuaſere iidem Scriptores, ſed quidem *Deſueſcere*, aut *Deſuefacere*. *Svezzato dalla poppa*, *Svezzato di mangiare*, *Svezzato di vedere*: exempla ſunt a Florentinis producta. Menagius verò ad vocem *Vezzo* putat, *Avvezzo* natum e *Vitium* Latino. Mihi veriſimilius creditur, ex *Aſſuetus* efformatum fuiſſe *Adſuetiare*, *Aſvezzare*, *Avvezzare*, unde *Avvezzo*; ac inde deſumtum *Diſavvezzare*, *Diſvezzare* & *Svezzare*.

Suppa. Jus carnium cum pane. Vide Diſſertationem XXV. *de Textrina*.

Suſina. *Prunum*. A Syriâ, ubi magno in pretio fuere *Pruna Damaſcena*, putat Menagius, derivatam eſſe vocem *Suſina*, quaſi *Syriaca*. Ejuſmodi Etymologiam non fert literarum nimia diverſitas. Arbitror ego, uti *Pruna Damaſcena* e Civitate Damaſci nomen accepere, ita *Suſina* e *Suſa* celebri Civitate Perſiae originem traxiſſe, quae olim Regni caput fuit. Plinio memoratur *Oleum Suſinum*, & ex ea Urbe ejuſmodi appellatio venit.

T

T*Accia*. *Macula, Labes, Infamia*. *Tacciare*, *Inſimulare*, *crimen alicui inferre*. Ab antiquo *Tago*, quod idem eſt atque *Tango*, trahit hanc vocem Menagius, Salmaſium ſequutus. Animadverte, an expeditiori viâ deduci poſſit e Latino *Taxare*. Teſtibus Plinio ſeniore & Feſto, apud veteres *Taxare* ſignificavit etiam *Maledictis tangere*. Nos Lombardi adhuc retinemus *Taſſare* eâdem ſignificatione. Tuſci e *Taxiare*, *Taſſiare*, ſenſim efformaſſe potuerunt *Tacciare*, & inde *Taccia*, uti & Galli, qui *Taxe* immutarunt in *Tache*. Fortaſſis etiam Gallicum *Tache* nobis dedit *Taccia*. Habet Dialectus Mutinenſium *Tecca*, ſignificans *Labeculam, Mendam*. Minime videtur diverſae originis a *Taccia*. Quare conſiderandum, num *Tecla*, *Teclare*, *Teclatura*, quae vocabula in Legibus Langobardorum occurrunt ad ſignificandam *inciſionem* factam in arboribus terminorum indicibus, originem dediſſe potuerint ejuſmodi voci. Eſt nobis etiam *Tacca*, proprie ſignificans, uti monuerunt Academici *della Cruſca* in Vocabulario, *modicam inciſionem*. Sed & ipſum *Tacca* ſignificat *Maculam*, *Vitium*, *Labem*, ita ut non diſtinguatur neque a *Taccia*, neque a *Tecca*. Certe non ſubſcribas Menagio, derivanti *Tacca* a *Taliare*; neque Ferrario, deducenti ab *Attaccare* Italico verbo. Primum literis nimium diſtat a *Tacca*: alterum ſignificatione diverſum eſt. Neque Du-Cangius facile perſua-

perſuadebit mihi *Theclaturam* Langobardicam perdurare in vocabulis Gallicis *Eclats* & *Eclatures*, nobis *Scheggie*, *Fruſtula*. Diverſa eſt harum vocum ſignificatio, ac *T.* fruſtra ibi requiras.

Taffetà. *Pannus ſericus*. Perſae *Tafteh* hunc ipſum pannum appellant. Quare ad eos fortaſſe referenda eſt vocis origo, aut ad Germanicum *Taffet*, ut vult Ferrarius.

Tagliuola. *Laqueus*, quo pedes animalium irretiuntur. *Pedica* dicitur in Vocabulario Florentino. Non attigit hanc vocem Menagius. Ut *Pedica* a *Pede*, ita *Taliola* a *Talo* appellata, quod laqueo conſtringerentur ferarum *Tali*. In Lege 315. Rotharis Langobardorum Regis: *Si in Pedica, aut in Taliola, fera tenta fuerit*. Ita & in ſubſequenti Lege. Quare inter *Pedicam*, & *Taliolam* aliqua diverſitas fuit.

Tana. *Antrum*. Vide Diſſertationem XXV. *de Textrina*.

Tanfo. *Situs*, *Mephitis*, ut ajunt Florentini Vocabularii Auctores. Rectius fortaſſe *Graveolentia*. Haec enim vox ad omnes moleſtos odores extenditur. Ab *Olfactus* eam derivabat Ferrarius. A *Muffa* deducebat Menagius. Uterque a ſcopo declinavit. Puram putam Germanicam vocem *Dampff*, quae *Fumum*, *Vaporem*, *Exhalationem* ſignificat, nos in *Tanfo* convertimus. Germanis quoque eſt *Dumpf*, eadem, ut puto, vox. Inde Mutinenſibus *Tuffo*, ut ſupra in hac ipſa Diſſertatione monui.

Tarpare l'ale. *Alas volucrum debilitare curtando*. Verbum eſt ab uſu vulgi remotum. Fruſtra adhuc inveſtigata eſt ab Eruditis vocis hujus origo. Ignota eſt & mihi. Ejus tantummodo mentionem feci, ut moneam, confidentiâ ſuâ pro more uti Menagium, quum *Tarpare* a Latino *Exſtirpare* prodiiſſe cenſet, addendo etiam: *Viene ſicuro*. Aliud eſt *Exſtirpare*, quod nos in *Sterpare* convertimus, aliud *Tarpare*, quod *Debilitare*, *Decurtare* ſignificat, ut ex vocis definitione conſtat. Immo neque certum eſt, ab ipſo *Exſtirpare* progenitum fuiſſe Italicum *Strappare*, uti ſupra adnotavi.

Tarra, ſeu *Tara*. Mutinenſibus hoc vocabulum ſignificat, quidquid ſuperflui e rebus ad ſtateram venundatis detrahendum eſt. Oleum una cum utre ipſum continente, Farinam cum Sacco appendere ſolemus. Poſtea utris, & ſacci pondus detrahimus. Detractionem iſtiuſmodi, *Tarra* vulgari ſermone noſtro nuncupamus. Ita capſae, urcei &c. occaſione pari, la *Tarra* dicuntur. Puram putam Arabicam vocem ſuſpicor, quam mercatura invexerit. Arabicae videlicet Linguae eſt *Tarra*, ſignificans *Rejectum fuit*, *Projecit*, *Removit*, uti fidem faciunt Giggaeus & Gollius. Vocabulum iſtud non agnoſcunt Auctores Vocabularii *della Cruſca*. Habent quidem *Tara*, idem quod *Tarare*, quod ita explicant. *Si dice dal Saldar de' conti, e vale ridurre al giuſto il ſoverchio prezzo, domandato dall' Artefice o Venditore*. Quicumque intime rem perſpiciat, conſentiet, ut puto, ex eodem Arabico fonte & hanc vocem deſcendiſſe. Scilicet *Tarare* proprie ſignificat detrahere, ſive reſecare, quidquid in contractibus, aut in ratione dati & accepti, ſubducendum eſt, ac minime computandum.

Tartagliare. *Balbutire*. *Fu detto per reduplicazione da Tagliare*. *Tagliare*,

Tatagliare, *Tartagliare*. *Ovvero da Intertaliare*. Verba ſunt Menagii. Sed quid rei, quaeſo, eſt verbo *Tagliare* cum haeſitantia linguae? Neque a Τραυλίζειν cum Ferrario verbum hoc deducas. Uti *Balbutire* Latinum a ſono vocis efformatum jure creditur, quod *Balbi* pronuntiaturi vocabulum, in quo *Ba* ſyllaba prima ſit, illam repetunt dicendo *Ba-ba:* ita *Tartagliare* inde enatum videtur, quod haeſitantes linguâ *Tar-tar*, ſive *Ta-ta* pronuntient.

Taſſello. *Pezzo di panno attaccato di fuora ſotto 'l bavero del mantello*, ajunt Auctores Vocabularii Florentini. Significat etiam quandam incudis ſpeciem; & fruſtum ligni, aut lateris, quo pavimentum reſarcitur. Multa quidem habet Menagius de origine vocis hujus, quae recte conſiderata, in auras evolant. Inquit praecipue, a *Pecia* efformatum fuiſſe *Taſſello* hac ratione: *Pecia*, *Peciare*, *Peciata*, *Peciatare*, *Peciatacium*, *Tacium*, *Taſſium*, *Taſſum*, *Taſſa*, *Taſſello*. Vix haec legens, riſum contineas. Unus Ricordani Malaſpinae locus adfertur, ubi commemorat *una gonnella ſtretta, e di groſſo ſcarlattino di Proino* (vocem hanc emendat Menagius ſcribens: *E' da leggere d' Ipro*. Sed fallitur. Vide Diſſertationem XXVIII. *de diverſis Pecuniae generibus*, ubi oſtendi, Oppidum Gallicum *Pruvin* celebre olim exſtitiſſe ob pannorum ſtructuram) *e un mantello foderato di vaio, col Taſſello di ſopra*. Mihi *Taſſello* nihil aliud eſt, niſi ipſa panni pars, addita ſuperiori limbo Pallii, quam appellamus *Bavero*. Nempe Pannus ſuperimpoſitus Panno. A Mutinenſibus frequentiſſime adhibetur *Taſſello*, ſignificandi cauſsâ *Tabulatum* in aedibus, & in rebus per ordinem diſpoſitis ad Tabulati ſimilitudinem. Ficus, ova, atque aliae hujuſmodi res convehendae, collocantur in ciſtis per Tabulata, ſive Strata, quae nos *Taſſelli* dicimus. Gallicum *Tas Seriem* & *Congeriem* rerum ſignificat, ſed fere ſemper ſine ordine conjunctarum. Acceperunt autem Mutinenſes hoc nomen in poſteriori ſignificatione e Graeco Τάξις, hoc eſt, *Ordo*, quod in *Taxellum*, *Taſſello*, diminutivum vocabulum, converterunt.

Taſta. *Lemniſcus*, aut *Turunda* (ſi tamen poſtremae huic voci fidendum eſt) ideſt filamenta, quae in vulnera immittuntur. Piget me, adferre Menagianam Etymologiam petitam e Graeco Μοτος, hac ratione: *Motos*, *Mota*, *Motaſtus*, *Motaſta*, *Taſta*. Quid inter mera phantaſmata, ac hujuſmodi Etyma interſit, non video. Non diſpar Ferrarii opinio, putantis *a Taxilli ſimilitudine* veniſſe *Taſta*. Malo ego fateri me heic plane caecutientem, quàm Etymon nullo fundamento fultum proponere. Dicam potius, videri mihi, Salmaſium rarâ illâ eruditione, qua pollebat, tum uſum non fuiſſe, quum in Notis ad Vopiſcum in Vita Aureliani, pag. 407. ſcripſit, *Pannos fuiſſe faſcias & zonas*, *quibus veſtes ornabantur*, addens ſubinde: *Vegetius Lemniſcos & Pannos indiſferenter pro eâdem re uſurpat Lib.* 3. *Cap.* 18. Artis ſcilicet Veterinariae. En Vegetii verba: *Contra inciſuras quatuor foraminibus cautere pertunde*, *& Pannos*, *vel Lemniſcos ex aceto ſub cute per foramina trajicies*. Non animadvertit vir, Criti-

Criticorum ſui temporis princeps, *Pannos* & *Lemniſcos* apud Vegetium nihil aliud eſſe, niſi noſtrum *Taſta*. Cornelius Celſus ſub Tiberio Auguſto *Linamenta* & *Lemniſcos* appellavit filamenta in vulnus indita. Rurſus eodem Seculo Columella *Pannorum* nomine eoſdem *Lemniſcos* deſignavit. Quippe *Panni* fuere lintea uſu obtrita, teſtibus Suetonio in Caligula Cap. 35. Terentio, & aliis; unde *Pannoſus*. Atque alibi Vegetius ſupra laudatus & *Pannum* & *Lemniſcos* eâdem ſignificatione uſurpat. Lib. 2. Cap. 48. inquit. *Ficus Aphros contundes in pila, & induces in Panno &c. Per foramina etiam uſtionis Lemniſcum trahi debere &c.* Docet nos idem Menagius, ex Italico *Taſta* efformatum fuiſſe *Tanſta*, ac deinde *Tanta*, & denique Gallicum *Tente*, ſignificans *Lemniſcum*. Ne hoc quidem facile credas. Gallica vox dubitationem potius ingerere nobis poſſet, an adhibita olim *Taſta* fuerit, ad explorandum, quae foret ulceris ſive plagae altitudo. Nam idem nomen *Tenta* Florentiae in uſu eſt ad deſignandum *Specillum*, ſive ſubtîlem haſtam ferream, qua Chirurgi ſcrutantur profunditatem vulnerum. Si hoc olim factum fuiſſet, intelligeremus, cur Lemniſcum Galli *Tente* appellent, a *Tentare*, ut puto; nos verò *Taſta* a *Taſtare*, hoc eſt, *Explorare*. Sed quia ad alium finem Lemniſcus in vulneribus adhibetur, in conjectura hac conſiſtere non audeo. Tagaultius in ſuis Inſtitutionib. Chirurgic. ſcribit adhiberi *Turundas, ſeu Penicilla, & Linamenta* (*quae & Licbinia vocant*) *quum vulnera ſunt amplianda vel detergenda, vel quum aliquid ab eorum fundo vacuandum eſt.* An ex hoc fine Italicum *Taſta*, & Gallicum *Tente*, nomen acceperint, Eruditis dijudicandum relinquo.

Tattera. Hanc vocem *Malore vergognoſo &c.* Menagius explicat, atque ait, a ſimilitudine fructuum palmae, qui Italice *Datteri*, Graece & Latine *Dactyli* appellantur, invaluiſſe vocabulum *Tattera*. Mera ſomnia. Quod alicubi *Tattera* nuncupatus fuerit is morbus, nihil moror, quanquam hanc vocem ſub eâ ſignificatione minime agnoſcat communis Italicorum Lingua: neque eam ſub hoc ſenſu commemoravit Vocabularium Florentinum. Irridendi cauſsâ ejuſmodi morbum aliqua gens eo nomine donarit. Nunquam certe e *Datteri* effluxit vocabulum *Tattera*. Mihi plane ignota eſt origo illius. Nota tamen ſignificatio, quam apud Mutinenſes, alioſque finitimos Lombardiae ac Italiae Populos retinet; nempe *Tattere* appellantur *Le Robe, o ſia Mobili di poco valore*, uti fere ſunt, quae in pauperum tuguriis conduntur. Quod praecipue animadvertendum, eadem vox communis eſt & Anglicae Linguae, cui *Tatter* idem ſignificat atque Italicum *Tattera*. Uter Populus ab altero acceperit, decernere non auſim. Fortaſſis uterque ab antiquiſſimis Borealium regionum Linguis didicerit.

Tazza. *Cyathus*, *Poculum*. Arbitratur Menagius a Graeco Πλατύς *Latus*, *Lata &c.* hanc vocem deſcendiſſe per hanc mirabilem ſcalam: *Platus*, *Plata*, *Plataſſus*, *Plataſſa*, *Taſſa*, *Tazza*. Apage ejuſmodi nugas. Neque felicius Ferrarius e *Teſtacea* trahit. Apud Arabes occurrit

currit mihi *Al-taſſa*, ſignificans *Cyathum*, aut Calicem ad bibendum. Hiſpani quoque inde ſumſiſſe ſuum *Taza* credendi ſunt.

Tecca. Vide ſupra ad vocabulum *Taccia*.

Tempellare. Menagio vox inſalutata. Vocabularii Florentini Auctores vim & originem verbi minime aſſequuti mihi videntur. Ajunt enim ſignificari per illud, *pianamente crollare*, *dimenare*. *Forſe detto dal tempo dell' oriuolo*. Accipe originem veram e Lombardorum uſu. Lignea tabula, in cujus media ſuperficie mobilia duo vel plura veluti manubria e ferro utrinque infixa ſunt, a Monachis appellabatur, & adhuc vocatur *Tempella*. Tabula haec noctu manibus agitata, Monachos excitabat, ut ad chorum accederent. Quare facile intelligimus, ideo crepitaculo ejuſmodi inditum nomen *Tempella*, quod *Tempus* deſignaret, e lectulo conſurgendi. Hinc manavit *Tempellare*, ideſt ſtrepitum facere agitatione alicujus rei, quod ad alia metaphorice translatum eſt. Mutinenſes, Regienſes, aliique finitimi Populi, nomen iſtud corrupere; nam *Tamperla* pro *Tempella* dicunt.

Tenzone. *Concertatio*. Nil de hac voce Menagius. Illam Bembus Cardinalis e Provincialium Lingua ad nos migraſſe arbitratus eſt. Et profectò a Provincialibus Poëtis *Tenſons* appellabantur Diſputationes quaedam de Amore profano. Attamen nihil aliud eſt *Tenzone*, niſi Latinum *Contentio Contentionis*, abjectâ praepoſitione *Cum*, ſive *Con*. Inde *Tenzonare*, Diſputare cum aliquo.

Tetta. *Mamilla*. Ferrarius & Menagius Eſychii Gloſſarium ſcrutati, ibi offenderunt Τιτθὴ, μαστὸς, ἢ Τροφὸς: ideſt *Mamma*, *Nutrix*. Satis ſuperque id fuit, ut Italicum *Tetta* & *Tettare* Graecae originis eſſe pronuntiarent. Non ſemel dixi, parum nobis eſſe fidendum Gloſſariis, quum recentiores Graeci multas Italicas voces in ſuam Linguam invexerint. Itaque ajo, hanc e Germanica Lingua eſſe petendam. Nam etſi nunc *Dutte Mamilla* ab ipſis appelletur, veteres tamen more mutandi *D.* in *T.* dixerint *Tutte* & *Tette*. Et revera Angli Germanorum filii dicunt *Teat*, ſive *Tet*. Saxones antiqui dixere *Titte*: Franci *Teton*: Cambro Britanni *Teth*. Hickeſius quoque hanc Etymologiam olfecit.

Toccare. *Tangere*. Ab ipſo *Tangere* derivavit Menagius. Neque a vero abhorret Etymon, quanquam multa ibi ſint immutanda. Hickeſii nuper laudati ſententia eſt, *Toccare* ex veteri Gothico *Tekan* manaſſe. Antiqui Saxones *Tekan*, *Tacan* pronuntiarunt. Cimbri *Taka* & *Takia*. Hinc autem prodiiſſe videtur & Gallicum *Touche*, & *Toucher*, & Hiſpanicum *Tocar*, & Britannicum *to Touch*. Horum Populorum conſenſus, quibus olim dominatae ſunt gentes Septentrionales, originem hujus vocis confirmare videtur.

Tomare. *Cadere*. *Labi*. Eſt verbum antiquatum. Apud Mutinenſes perdurat phraſis, *Fare una Tomma*, ideſt *Saltando Cadere*. Et inde natum videtur diminutivum ſeu frequentativum *Tombolare*, quod in uſu eſt. Bertetus & Ferrarius a Latino *Tumba*, quaſi idem ſit ac ruere in Tumbam, traxere hanc vocem.

vocem. Menagius e *Titubare* deduxit *Tomare*. Hickeſius verò, Septentrionalium Linguarum peritiſſimus, ex iis enatum ſtatuit Italicum *Tomare*. Eſt enim Cimbricum *Tumba*, ſignificans *Cadere*, *Ruere*, *Praecipitare*. Inde Gallicum verbum *Tomber*. Attamen Graecae potius originis hoc vocabulum eſſe, contendere potes, quum Graecis ſit Πτῶμα, quo ſignificatur *Caſus* ſeu *Lapſus*. Detracto Π. vides ſupereſſe Τωμα *Toma*, e quo *Tomare* emerſiſſe videtur.

Torcia, *Torchio*. *Funale*. *Intortitium* Barbaro-Latini poſtremis hiſce Seculis appellarunt quatuor candelas conjunctas, quae uno tempore accendi ſolent. *Torqueo*, *Tortus* dediſſe originem voci, quòd *Funalia funes intortas referrent*, cenſuerunt Menagius & Ferrarius. Quod Etymon mihi quoque creditur amplectendum. Et ſane quae nobis appellantur *Torcie da vento*, e fune contorto & pice ſaturato conficiuntur. Attamen (inquies) Germanicae Linguae eſt *Dorſche*, *Torſche*, *Tortſche*, idem ſignificans ac Italicum *Torcia*. Non abnuo. Si verum ſit, quod Cramerus contendit, hanc vocem eſſe propriam Linguae illius, neque ab Italia in Germaniam migraſſe, nos ab iis accepiſſe, credendum foret. In ceteris Funalibus noſtri temporis candelas contortas minime intuemur: ac proinde non a *Torqueo* deducenda videtur eorum origo, niſi velimus, piceorum Funalium nomen ad Cerea translatum fuiſſe.

Torſello. *Volumen telae*, aut *panni*. Vide Diſſertationem XXX. *de Mercatibus*.

Toſto. *Cito*. *Subito*, *Feſtinanter*. Mirum eſt, quàm abſtruſa ſit hujus adverbii nativitas. Propterea ingens heic bellum inter Etymologiſtas, ad quod ſedandum imparem me quoque ſentio. Antiquiſſima vox eſt Italicae Linguae. Immo apud veteres etiam invenias *Toſtamente*, *Toſtanza*, *Toſtano &c.* Apud Mutinenſes uſurpatum non audio hoc ſenſu *Toſto*, ſed tantummodo *Più Toſto*, commune Italis fere omnibus: Nam uti dicimus: *Più preſto vorrei andarmene con Dio, che ſofferir queſto oltraggio*, ita in uſu eſt *Più Toſto*, idem ſignificans, atque *Piu preſto*. Manavit autem *Preſto* Italicum e *Praeſtò* Latinorum adverbio. Dicitur etiam a Mutinenſibus, *Stare con volto Toſto*, *Avere una ciera Toſta*, ſcilicet de iis, qui neque ob minas, neque ob improperia vultum mutant. A Latino *Toſtus* deſcendiſſe videtur. Quo ſenſu etiam dicimus *Avere una ciera Bronzina*. Praeterea appellamus *un Uovo toſto*, quod cum ſuo putamine ad ignem coctum, ac induratum fuit. Id ſane e *Torreo*, *Toſtum* emerſit. Sed unde *Toſto*, adverbium Italicum, pro *Confeſtim?* Caſtelvetrus noſter a *Torreo*, *Toſtus*, *Infocato*, illud derivavit. Guietus, Ferrarius, & Menagius aut ab *Ocyus*, aut a *Tantocyus*. Sed cur in *Oſto* evaſerit *Ocyus*, nunquam rite oſtendas. Nicotius a *Statim*, vel *Cito*, invitis Etymologiae legibus traxit. Denique Menagius idem, *Iſto iſto*, ſubintelligendo *tempore* vel *momento*, dediſſe originem adverbio *Toſto* cenſuit. Neque hoc quidem Etymon quiſquam amplectatur. Miror etiam, cur non ab *Actutum* ii efformaverint *Toſto*, quod propiùs quàm *Ocyus* accedit ad *Toſto*. Sed ne huic quidem o-

rigini

rigini aſſentiendum. Itaque id unum adnotabo, videlicet, difficilè trahi poſſe a Latinorum *Torreo* adverbium noſtrum *Toſto*: aliquam tamen apparere analogiam inter hoc verbum, ac Italicum *Toſto*. Nam *Torreo* eſt etiam *Inflammare*, *Igne Urere*, ut Feſtus ait. Quare uti *Ardens* metaphorice pro *Feſtinans* adhibitum fuit, ita *Toſtus* eodem ſenſu uſurpatus fuiſſe videtur. Vergilius I. Aeneid. inquit:

Inſtant ardentes Tyrii. - - - -

ideſt, ut Servius ait, *multum Feſtinantes*. Et Lib. 12. Aeneid. legimus:

Ardet in arma magis. - - - -

hoc eſt, *Properat acrius in arma*. Sed & in voce *Torrens*, velocitatis ineſt ſignificatio. Tullius Lib. 2. de Finibus: *Fertur quaſi Torrens oratio*; qui & poſt pauca ſubdit: *Nuſquam orationem Rapidam coërceas*. Verùm cogitanti mihi, quantùm interſit inter *Torrens* & *Toſtus*, quanquam utrumque e *Torreo* deſcendat, durum ſemper videtur, inde arceſſere Italicum *Toſto*. Quum Francis etiam ſit *Toſt* pari ſignificatione, Boxhornius Celticam vocem eſt arbitratus. Quod ubi des, ad nos e Gallia veniſſet adverbium *Toſto*.

Tovaglia. *Mantile*. Itali hac voce *Mappam lineam* ſignificant, quâ menſa tegitur. A Latino *Torale*, ſi Ferrarium, Menagium, ac Bertetum audimus, efformata fuit. Dubitavit Carolus Dati, an ex *Tavola*, ſcilicet *Tabula*, emerſiſſe potuerit *Tovaglia*. Verùm praelaudatus Hickeſius oſtendit, ex veteri Francorum voce *Tuele*, *Duele*, *Duvabilo*, Italicam eſſe deducendam. Gallis etiamnum eſt *Tovaille*, quod Fureterius ex Italis mutuatos eſſe Gallos opinatur. Apud Latino-Barbaros *Tobalea*, *Toacula*, *Toalia* &c. occurrit. Vide Du-Cangium. Porro Franci, uti omnibus notum, Germanica gens fuere; ipſiſque Germanis in uſu hoc idem nomen fuiſſe produnt vetuſtiſſimae Gloſſae Florentinae ab Eccardo editae, ubi Latinum *Manutergia* redditur per Teotiſcum *Tuvabilla*.

Tozzo di pane. *Fruſtulum panis*. *Da Fruſtum*, inquit Menagius, *Fruſticium*, *Tucium*, *Tozzo*. Haec pro arbitrio excogitata. Mutinenſes aliique Lombardi pro *Tozzo* dicunt *Tocco*, ſeu *Tocc*, *O*. aperte pronuntiato. *Un Tocco di pane*, *un Tocco di ſalame*, *un Tocco di formaggio* &c. ideſt *un Pezzo*, *un Tozzo*. Ita etiam metaphorice dicunt *un Tocco di Furbo*, *un Tocco di Forfante* &c. Fortaſſis & iſta vox Germanicae originis eſt: nam *Pezzo*, ſive *Fruſtum* ab iis appellatur *Stuck*, quod Lombardi in *Stocco*, *Stocc*, & denique abjecto *S*. initiali, in *Tocco*, *Tocc* immutaſſe potuerunt; Tuſci verò in *Tozzo*. Videant Neapolitani, num *Tozzolare* *, ab ipſis adhibitum ut ſignificent *Battere alla porta*, natum fuerit e *Toccare*, *Toccolare*, an a *Tozzolo* diminutivo, ſive fruſto mobili ligni ſeu ferri in oſtiis domorum fixo.

Tra-

* Quidni etiam e fruſtulis panis ſive obſonii cujuſvis, quae oſtiatim petuntur a mendicantibus ad vitam ſuſtei tandam, & *Tozzi* aut *Torchi*, O. aperte ut ſupra pronuntiato, derivaſſe potuit Italis vox *Tozzolare*? Atqui hoc verbo nos utimur ſpeciatim ad id exprimendum.

Trabaldare. *Clam captos dimittere*, uti ajunt Florentini Vocabularii Auctores, ac propterea idem atque *Traſugare*. Mutinenſibus *Trabaldone* hominem ſignificat, cui veſtium, ſive opum ſuarum aut alienarum nulla eſt cura, quippe eas improvide abſumit, unde *Trabaldare* & *Strabaldare* eodem ſenſu dicimus. Ab aliis iſtorum verborum originem expecto.

Tracollare. *Corruere*, *Collabi*. *Tracollo*. *Lapſus in terram*. In Diſſertatione XXIII. *de Moribus Italicor.* opinabar ego, verbum hoc effluxiſſe ab Italico *Collare*, quo verbo Florentini deſignant tormentum *della Corda*. Additur *Tra* ex *Trans* vel *Ultra*, augmentum ſignificans. Animadverte, eoſdem Florentinos fuiſſe uſos verbo *Collare* pro *Calare*; quare ſuſpicari licet *Tracollare* inde fuiſſe efformatum.

Trafficare. *Negotiari*. *Traffico*. *Negotium*, *Mercatura*. Nemo adſentiatur, ut puto, Menagio deducenti *Trafficare* a *Trasferire*, *Trasfericium*, *Trasficium*, *Traficium*, *Traficum*, *Traffico*. Eoque minus in ſententiam Ferrarii concedat, qui ex *Trajicere* traxit *Trafficare*. Mihi nil ſolidi ſeſe offert, ubi pedem figam. Attamen ajo, tolerabilius fortaſſe acturum, qui ab *Extra* & *Facere* ſuſpicetur enatum *Extraficare*, & demum *Traficare*: nihil enim moror duplex *F.* a Florentinis additum. *Ficare* pro *Facere* in compoſitis uſurparunt Latini ipſi, *Magnificare*, *Amplificare*, *Aedificare*, & alia plura dicentes. Num ergo *Extraficare* merces, quaſi extra officinam, aut extra regionem ducere, ſive divendere merces, efformare potuerunt Majores noſtri? Non abſimili ſenſu Horatius Lib. 2. Epiſtol. 2. dixit:

> *Laudat venales, qui vult Extrudere merces.*

Tragettare, *Traghettare*. A *Transjactare*, ſeu *Transjectare*. Inde *Trajectum Civitas*, & Italica vocabula *Traghetto*, *Tragitto*.

Tralcio. *Palmes vitis*. Etymon hujus vocis accipe, quale ſibi finxit Menagius: *Forſe*, ait *da Ramus*, *Ramulus*, *Ramulicus*, *Ramulicius*, *Ramulcius*, *Tramulcius*, *Tralcius*, *Tralcio*. Grandi haec exclamatione excipienda. Voſſius de Vitiis Sermonis, cenſet a *Tranice*, cujus mentio eſt in Lege CCC. Rotharis Langobardorum Regis, *Tralcio* prodiiſſe. Haec propior vocis origo, immo certa. Addendum quippe eſt, non *Tranicem* eo in loco eſſe legendum, ſed *Traucem*. Ita enim vetuſti MSti Codices Mutinenſes praeferunt. E *Trauce* efformatum *Traucio*, & denique *Tralcio*. Vide ſupra ad vocem *Scaltrito*, ubi diximus *AU.* in *AL.* immutari. Opinari ergo fas eſt, aut Germanicae originis, aut antiquiſſimae Italicae Linguae fuiſſe vocabulum iſtud. Ego tamen dubitare adhuc pergo, Latinum *Tradux Traducis* converſum primo, corruptumque fuiſſe in *Trauce*, ac demum in *Tralcio* evaſiſſe.

Trappola. *Decipula*. In Latio atque in Graecia quaeſivit hanc vocem Octavius Ferrarius, & a *Tribolum*, machinâ Graecis etiam notâ, derivatam putavit. In Germaniam eundum erat. Habet enim illorum Lingua vetuſtiſſimam vocem *Drepen*, *Tendere*, ut Eccardus animad-

madvertit, a qua prodiit *Trappa*, in Legib. Salic. Tit. 7. memorata, pro *Decipula*, ſive *Muſcipula*. Hinc *Treppe* Saxonicum, *Trappe* Gallicum, *Trap* Anglicum, ac Italicum *Trappola*. A *Trappa* eſt quidem Gallicum *Attrapper*, *Capere*, *Decipere*: quemadmodum a *Trappola* Mutinenſibus eſt *Attrappolare*, quod idem ſignificat; non verò *Tromper* a *Trappe* Galli deduxerunt, uti Menagius eſt arbitratus. Fureterius e Celtica, ſive minoris Britanniae voce *Trompa*, quae *Decipere* ſignificat, & *Trompler*, *Deceptor*, ortum cenſet *Tromper* Gallicum.

Traſtullare. *Oblectare*. *Traſtullarſi*. *Oblectari*. *Traſtullo*, *Oblectamentum*. Menagius heic nobis exſultans occurrit, & ait: *Chi cerca, trova, dice il proverbio. Ho lungamente cercata l' origine di queſta voce, e finalmente l' ho trovata.* Accipe felix inventum. *Viene ſicuro da Trans, e da Oblectulare.* Tum conſuetâ licentiâ transformat, immutat, obtruncat hoc verbum, inquiens: *Oblectulare*, *Tulare*, *Tullare*, *Tranſtullare*, *Traſtullare*. Octavius Ferrarius hanc notam appoſuit: *Otium oblectant* (ideſt *paſſano il tempo canzonando*) *qui ab Oblectare, Oblectulare, Traſtullare trabi poſſe ſibi perſuadent*. Et juſta quidem cenſura. Neque enim *Trans* cum *Oblectulare* congruit. Ipſum verò *Oblectulare* ſomniatum plane verbum, & in ſola Menagii officina procuſum, nemò non novit. Neque felicius Etymon a Ferrario ipſo excogitatum, qui ab *Interluſitare* derivat *Traſtullare*. Nimis unum ab altero diſtat. Ne ego quidem quidquam certi habeo. Conjecturam tamen meam (ſomnium ſi appelles, non iraſcor) & ego proferam. *Traſtullo*, uti animadverterunt etiam Academici *della Cruſca* in Vocabulario, *oblectamentum puerile* ſignificat: & *Traſtullarſi*, *Oblectari* ludis inanibus ac puerilibus. Inter hoſce ludos fuit olim & adhuc eſt *Tolleno*, quem in Lege 83. Liutprandi Regis Lib. 6. *Tolenum* appellatum videas. Tabula nempe mobilis, librata ſuper trabem, cujus unum caput dum attollitur, alterum deprimitur. In utroque capite ſedentes pueri, ſeſe oblectant. *Altalena* a Tuſcis nuncupatur, de quo vocabulo dixi ſupra in Diſſertatione iſta. Num prodiiſſe potuit *Traſtullare* e Latino-Barbaro *Tranſtollenare*, converſo, temporis tractu, in *Tranſtollare*, & demum *Traſtullare*: & praecipue quod veterum exempla adeſſe videantur, uſurpatum etiam fuiſſe pro *Tolleno*, *Tollo Tollonis*? Iſtud oblectationis puerilis genus ad alia ſenſim oblectamenta, quae puerile ſapiunt, propagari potuit. *Altalena* vox eſt Populi Tuſci, aut Florentinorum duntaxat, ut puto, ex *Tolenus*, ſeu *Tolleno* ita corrupto; *Traſtullo* & *Traſtullare* totius Italiae. Fuit & Latinis *Tolutim*, ſeu *Tollutim* incedere, dictum de equis: nunc *Trottare* dicimus. Hoc quoque innuo, ut conſideretur, an e *Tranſtolutare* emerſiſſe potuerit *Traſtullare*. Denique num e *Trans* & *Tollo*? Licuerit ſuſpiciones haſce producere, donec veri ſimiliora adferant alii.

Tratto. *Modus*, *Aſpectus*. Hoc ſenſu ad nos veniſſe videtur e Germanico *Tracht* ſignificante *Amictum*, *Habitum*, *Formam*, Italice *Portatura*, *Portamento*. Atque inde Gallicum

cum quoque *Trait*. Sunt & aliae A ſignificationes vocis *Tratto*, quae a Latinorum *Trabo* & *Tractus* deſcendiſſe videntur, uti *ad un Tratto: al primo Tratto: Tratto di corda &c.*

Travaglio. *Labor*, *Moleſtia*, *Cura*. Non contemnenda opinio Caroli Dati, hanc vocem derivantis e *Travaglio*, ſepto nempe ligneo, in quo boves aut equi, ferreis ſoleis ar- B mandi, aut curandi includuntur. Sed non ſatisfacit; neque enim ſeptum illud *Travaglio* appellatum videtur, quod jumenta ibi violente claudantur, ſed quod e Trabibus conſtructum ſit. Neque ejus vocis antiqua exempla adferuntur, quum contra antiquiſſima vox ſit noſtrae Linguae *Travaglio*, *Labo- C rem*, & *Curam* ſignificans; uti & Gallicae, cui eſt *Travail*; & *Anglicae*, quae *Travel* habet. Minus autem probanda ſententia Jacobi Silvii, putantis a *Tranſviglia* enatum *Travaglio*: uti neque Ferrarii, illud deducentis ex *Tribulatio*, aut ex *Tribulum*. Nimis enim di- D ſtat literarum ſonus atque ſtructura. Sunt & qui a Germanico *Draven*, *Laborare*, vocem deducunt. Adde, recenſeri quoque in Gloſſario Celtico Boxhornii vocabulum *Traſ.ël*, veluti antiquiſſimum, ſub hac eadem ſignificatione. Et ſane ſi nos a Gallis hanc vocem accepimus fieri poteſt, ut iſta illius E ſit origo. At ſi in Italia vox nata eſt, liceat & mihi meam proferre conjecturam. Scilicet a vero minime abhorrere videtur, ex *Vaglio* ſignificante *Vannum* & *Cribrum*, petendam eſſe originem hujus vocabuli. Nihil autem aliud eſt *Vagliare*, quàm *Concutere* & *Agitare* triticum: ac proinde metaphorice homo *labori* intentus, & operi inſudans, *Travagliare ſe ſteſſo*, ideſt *Agitare ſe ipſum di lus eſt*. Et *Jactatus curis*, *Travagliato*, more nempe tritici in cribro agitati. Ac proinde etiam ipſa *Cura* appellata fuerit *Travaglio*. Et antiquiſſima quidem eſt translatio. Lucae Cap. 22. verſ. 31. ait Dominus: *Ecce Satanas expetivit vos*, *ut Cribraret ſicut triticum*, ideſt *ventilaret*, *conturbaret*, *affligeret*. Verbo *Vagliare* praemittitur *Tra*, ideſt *Ultra* breviatum, quod in compoſitione *Ultra morem*, & *Multum* quandoque ſignificat; aut *Trans*, idem ſonans. Ita *Traantico*, *Valde antiquus*, *Tragrande*, *Praegrandis*, *&c. Travalicare*, *Ultra Proficiſci*, *aut Tranſgredi &c.*

Treſca. Choreae ſpecies. Recte Menagius animadvertit, non a Θρησκεύειν Graeco deſcendiſſe hanc vocem: quod antea Caſtelvetrus, Monoſinius, & Academici *della Cruſca* cenſuerunt. An autem e Provincialium Lingua (quod Taſſonius eſt opinatus) ipſam Itali acceperint, incertum eſt. Illud quidem pro certo habeo, nugas agere Menagium, quando a *Reſtis* derivat *Treſca*, mirabili iſtâ gradatione: *Reſtis*, *Reſtius*, *Reſticus*, *Reſtica*, *Reſca*, *Reſca*, *Treſca*. Etymologia Ferrarii eſt, a Latinorum *Triturare*, *Triſcare*, *Treſcare* enatum *Treſca*. Cenſeo ego veri ſimilius, e *Treſchen* Germanicae Linguae vetuſtiſſimo verbo, ſignificante *Trebbiare*, *Battere il grano*, prodiiſſe Italicum *Treſca*, nempe a ſimilitudine. Pro Tuſcorum *Trebbio* & *Trebbiatura*, Mutinenſes, Regienſes, Parmenſes, Mantuani, ac alii dicunt *Tibbia*, & Choreas etiam ruſticanas *Tibbie* nos appellare ſolemus. A Latino *Tribulare* emerſit

T t t 2 *Trib-*

Tribbiare ſeu *Trebbiare*, Mutinenſibus *Tibbiare*. Quod agentes choreas, Triturantibus ſimiles videantur, idcirco Germanicâ voce *Treſcare* dicti fuerunt. Accipe nunc, quae Saeculo Chriſti Quartodecimo Benevenutus Imolenſis in Commentario MSto ad Comoediam Dantis ſcripſit Cant. XIV. Inferni, verſ. 40. *Treſcha eſt quaedam Danza, ſive genus tripudii, quod fit Neapoli artificialiter valde. Nam eſt Ludus nimis intricatus. Stant enim plures ſibi invicem oppoſiti. Et unus elevabit manum ad unam partem, & ſubito alii intenti facient idem. Deinde movebit manum ad aliam partem, & ita facient ceteri. Et aliquando ambas manus ſimul; aliquando vertetur ad unam partem, aliquando ad aliam; & ad omnes motus ceteri habent reſpondere proportionabiliter. Unde eſt mirabile videre tantam dimicationem manuum, & omnium membrorum.* Quod verò, ut ſuſpicor, minus promti maſculi, aut deditâ operâ fallerentur in manuum motibus, ut feminarum vultum aut collum tangerent: hinc *Treſcare* apud Italos, & praecipue apud Mutinenſes, adhiberi coeptum eſt ſignificatione ſiniſtrâ ad eos indicandos, qui cum mulieribus parum pudice manibus utuntur. Hinc etiam *non Treſcare con l'Orſo, non Treſcare con gli Archibugi; Non Treſcare con chi è da più di te &c.*

Trinciare. In minutas partes conſcindere. E *Truncus, Truncius, Trinciare* deductum fuiſſe, decernit Menagius. Mihi incerta res adhuc eſt. Nam e *Truncus*, ſive e *Truncare* Latinorum habemus *Troncare*. Cur alterum inde verbum plane diſſimile traxerint Majores noſtri? Potius e *Trunculare*, aut *Truncillare* naſci potuit *Trinciare*. Sed animadvertendum, Gallicae Linguae eſſe *Trancher*, vel *Trencher*, noſtrum *Tagliare* ſignificans: & inde *Trenchant*, & *Trenchée*. Num inde Italicum *Trinciare?* An illi a nobis?

Trivello. Terebra. Vox intentata Menagio, immo neque a Tuſcis uſurpata. Lombardi eam in uſu habent. Florentini appellant *Succhio, Succhiello*, quod a *Subila* Menagius fruſtra deducit, quum diverſae literae ſint, neque *Subula Terebrae* ſimilis ſit. Noſtrum ergo *Trivello* eſt eadem Latinorum *Terebra*, cujus diminutivum *Terebrellum* nos in *Trivello* immutavimus. *Trivello* dicimus, & *Trivelli*, ac *Trivella*. *Truelle* appellant Galli, quam vocem ii a nobis accepiſſe videntur, non autem a *Trua* & *Truare*, uti opinabatur Menagius. Nihil enim aliud *Trua* fuit Latinis, niſi ingens Cochlear, quo cibus in ollis inter coquendum agitatur, nobis dictum *Cucchiaro*, ac etiam ab immiſcendo *Meſcola*. Quid ergo rei eſt *Truae* cum *Terebra?*

Troja. Scrofa, Porca, Sus femina. Nihil heic ſpeculatione eſt opus, ſi Menagium audimus. Nam ut ipſe animadvertit, aurei Seculi Latini vox iſta eſt, ſcribente Meſſalâ Corvino in Libello de Progenie Auguſti ad ipſum Octavium Auguſtum: *Troja namque vulgo Italice, Latineque Scrofa*, vel *Sus dicitur*. Sed Menagio diligentius circumſpiciendum erat, ne ſuppoſiticio Scriptore heic uteretur, quando nemo alius inter veteres Latinos Scrofam appellavit *Trojam*. Et revera Opuſculum illud, uti jam Voſſius, ac alii ſubodorarunt, a ſciolo quopiam temporibus barbaricis confictum fuit, indignumque eſt, quod cele-

celeberrimo illi Viro, ac Oratori tribuatur. Cujus rei indicio hic ipſe locus eſſe poteſt. Neque enim Scriptor aevi Auguſtaei dixiſſet, Scrofam *vulgo Italice Latineque Trojam* appellari. Si enim *Latina* vox ea fuit, cur *Italicam* quoque appellaſſet? Praeterquamquod dum ſpurius ille Meſſala Vergilii verba, nempe *armaque fixit Troja*, a nonnullis explicata ait *de armorum inſigni*, nempe de *Sue foeta:* inſulſam rem nobis propinat. Quare id unum mihi dicendum ſupereſt, latere adhuc originem vocis *Troja* pro *Scrofa*, qua utuntur etiam Mutinenſes. Galli quoque *Truye* dicunt. Ii aut a nobis accepere, aut nobis dedere hanc vocem, quam a voce Scrofarum emerſiſſe ſuſpicari quis poſſit. Antiquiſſimam verò eſſe produnt Gloſſae Romano-Theotiſcae, quae in Gallia ſcriptae creduntur ante complura Secula, ab Eccardo evulgatae, ubi legitur *Troja, Suu.* *

Troppo. Nimis, Nimium. Forſe da *Turba*, inquit Menagius. Suſpicor ego, a *Troppum*, ſignificante *Gregem* rectâ proceſſiſſe Italicum *Troppo*, & Gallicum *Trop*. In Legibus Alamannorum, Tit. 72. legitur: *Si in Troppo de jumentis illam ductricem quis involaverit*. Ita apud Goldaſtum Tom. 2. num. 15. Rer. Alamann. *De Caballis domalibus cum cetero Troppo*. Vides antiquitatem vocabuli. Itaque primo veteres, ut ſignificarent *Multum* aliquorum animantium, dixerunt *Troppum*, quod ad omnia, ſignificantia copiam grandem rerum, ſenſim tranſlatum fuit. Et adhuc Itali hanc vocem uſurpant ad ſignificandum non ſolùm exceſſum, ſed & *Multum* aliquarum rerum. *Troppo più: Troppo bene, &c.* Vide Vocabularium Florentinum. An verò *Troppum*, & *Troupe*, ac *Troupeaux* Gallicum, atque Italicum *Truppa*, efformata fuerint e *Turba* (quod opinatus eſt Voſſius) aliis accuratius examinandum erit. Ego difficilè credam.

Trovare. Invenire, Reperire. Mirum, quantis tenebris circumſita ſit origo hujus verbi. Eas depellere poſſe ne ego quidem mihi tribuo. A *Recuperare* Menagius, a *Reperire* Ferrarius conantur vocem hanc trahere. Quis, quaeſo, ſubſcribat? Du-Cangius antiquum vocabulum Gallicum *Treu*, quod *Tributum* ſignificat, nobis offert, inde natum *Trovare* opinatus, quaſi Tributorum exactores dicerentur *avoir Treuvé*, quum *Tributum*, ſeu *le Treu* exegiſſent. Pacato animo conſideranti, nullius pretii & iſtud Etymon videatur. Alii a Graeco Εὑρισκω, ſed non felicius derivant. Ego unum addam, nempe perpendendum eſſe, an e Germanica voce *Treffen*, Italicum *Trovare*, & Gallicum *Trouver* manaſſe potuerint. Germanis ſonat illud verbum *Colpire nel ſegno, Toccare il bianco, Incontrarſi in qualche coſa*. Per tranſlationem fortaſſis adhiberi coepta eſt haec vox ad ſignificandam *inventionem* rei alicujus. Eſt & Germanis iiſdem *Getroffen*, & *Angetroffen, Colpito, Indovinato, Trovato*, quod propius ad *Trovare* accedit. Anglis idem eſt *to Retrieve*, ac noſtrum *Ritrovare*; ſed hoc illi a Gal-

* Utrum *Suu*, uti in editis, vel *Sus*, an aliter legendum ſit, non liquet; quumque Gloſſae ab Eccardo evulgatae ad manus haud ſint, ſatius viſum eſt Eruditis dictionem, ſi ſit opus, relinquere corrigendam, quàm temere quicquam immutare.

a Gallico *Retrowver* ſumſiſſe videntur.

Trucco. Ludi genus apud Italos, in quo ſuper tabula panno tectâ, & ſpondis circumcluſâ, pilis eburneis luditur. *Billard* a Gallis appellatur parum diſparis ſpeciei Ludus, apud quos *Bille* eſt *Pila*, unde venit idem nomen. In uſu eſt etiam nobis *il Trucco da Terra*, cujus fortaſſis inventio alteram praeceſſit. Huic autem Ludo juventus robuſtior operam interdum dare ſolet, ligneas quatuor pilas mole ac pondere graves per ferreum mobilem circulum, humi infixum, jactu trajicere, ſeu traducere contendens. Ego ab Hiſpanico *Trocar*, ideſt *Cambiare*, *Permutare*, nobis *Barattare*, & ab Anglico *to Truck*, quod idem ſignificat, deduxiſſem Italicum *Trucco*, quòd ludentes pulſando pilam adverſarii, ſuamque ibi locantes, locum pilarum ſaepe mutant. Sed Covaruvias in Theſauro Linguae Hiſpanicae, recentem apud Hiſpanos, & ex Italia illuc advectum Ludum hunc appellat: *De pocos annos* (inquit) *a eſta parte ſe ha entroduzido en Eſpanna, y traxoſe de Italia*. Baileyus verò Anglus luſum a ſuis nuncupatum *Truck* appellat *an Italian Game*, ideſt *Ludum Italicum*. Quare non ab iis nos, ſed ii a nobis accepiſſe videntur. A Graeco Τρέχω, ſive Τρόχος, ſignificante *Currere*, & *Curſum*, deduxit Minſhew: ſed latior, quàm par ſit, Analogia videtur. Germani quoque habent *Trock*; verùm & ipſos a nobis didiciſſe opinor. Quum tamen & Gallica Lingua habeat *Troquer*, ideſt *Permutare*, & *Troch*; veri videtur ſimile, Italicam gentem, ad eum Ludum deſignandum, uſam fuiſſe aut Hiſpanico, aut Gallico verbo.

Tuorlo. *Vitellus*, pars rubra ovi. A *Torus*, ſignificante aliquid *Rotundum*, unde *Torulus*, trahit hanc vocem Menagius. Hanc *Tori* ſignificationem nunquam ille oſtendat apud veteres Latinos, penes quos etiam *Torulus* nihil aliud fuit, niſi *Funiculus*, aut aliquid plane diverſum ab eo, quod arbitratus eſt Menagius. Videant Eruditi, num aliquid conferre poſſit ad hujus vocis originem Mutinenſium Dialectus. Latinorum *Tornus* apud nos evaſit *Torlo*, *N* converſo in *L*., uti in *Bologna* e *Bononia*, in *Girolamo* ex *Hieronymus* &c. Animadvertant etiam, an Gallicum *Tour* quidquam conferre poſſit ad hujus vocis originem. Mihi, fateor, nihil occurrit, quod vel levem ſimilitudinem veri prae ſe ferat.

V

Vago. *Cupidus*, *Amator*, *Venuſtus*. Menagius & Ferrarius ab *Avidus* hanc vocem petunt. Toto caelo unius ſonus ab altero diſtat. Et quiſnam acquieſcat Menagianae phantaſiae, hanc pro ſuo arbitrio metamorphoſin vocis *Avidus* inducenti? *Avidus*, *Avidicus*, *Avadicus*, *Vadicus*, *Vadus*, *Vagus*, *Vago*. Ad haec habemus *Vaghezza*, qua ſignificatur *Elegantia* & *Venuſtas*, uti & *Vago* pro *Elegans* & *Venuſtus*. Num haec omnia ex *Avidus*? Nonnulla ſunt nomina, quorum origo nos plane fugiat oportet; caſus enim nobis ignotus, aut conſuetudo vulgi ea peperit. Cur ergo Latinum *Vagus* tot ab inſtitutione ſua diverſas ſignificationes apud Italos poſterioris aevi acceperit, divinare nimium difficile eſt.

eſt. Finge tibi, olim, Juvenes peculiari titulo appellatos fuiſſe *Vagos*, quod in amores proni, & avidi huc & illuc vagarentur, quaeritantes aſpectum feminarum, aut alloqui virgines, aliaſve mulieres adamatas. Et ſane *Vagam juventutem* Martialis appellavit Lib. 2. Epigrammat. 90. inquiens:

Quintiliane, Vagae moderator ſumme juventae.

Poſtea invaluiſſe potuit *Vagus* pro *Juvenis Venuſtus*, & *Amator Mulierum*, quemadmodum nunc *il Galante*, *il Cicisbeo*. Aut a *Feminis Vagis*, quae vagando virorum ſe cupidas produnt. *Uſquequo deliciis diſſolveris, filia Vaga?* habetur Hieremiae Cap. 31. verſ. 22. Sint haec ſomnia: non repugno. Certe *Galante* apud nos aeque ſignificat *Venuſtum*, & *Amaſium*.

Vaglio. Cribrum, *Vannus*. Ab ipſo *Vannus* gradatione iſtá Menagius Italicam vocem traxit. *Vannus*, *Vannulus*, *Vallus*, *Vallius*, *Vallio*, *Vaglio*. Unum ego novi, ſcilicet ſub hoc ſenſu vocem *Vallum* ſeu *Vallus* uſurpatam fuiſſe a Varrone de Re Ruſtica Lib. I. Cap. 52. *Oportet* (inquit) *e terra ſubjactari Vallis, aut Ventilabris*. Ita quod Anglos *to Wallow*, ſignificante *Voltare*, *Rivoltare*, *Dimenare*, *Gittare di ſotto in ſopra*. Accepiſſe hoc verbum Britanni videntur ab eodem fonte, a quo Itali. Mutinenſes pro *Vaglio* dicunt *Vallo*, & diminutivâ formâ *Valletto*, quod primum cum Varrone conſonat. Nunc Germani dicunt *Walzen*. Fortaſſis olim hoc verbum aliter efferebant.

Vaio. Nigricans. Latinum *Varius* originem vocabulo huic dediſſe creditur Menagio. Conjecturam illius laudo. Sed meam praeferre mihi liceat. E Graeco Φαιὸς effluxiſſe puto noſtrum *Vaio*. Inter Nazianzeni Carmina a me evulgata in Anecdotis Graecis, Ducenteſimum quartum haec habet.

Λεύκου, καὶ Μέλανος μικτὴ φύσις ἐςὶ τὸ Φαιόν.

Ideſt: *Ex albo nigroque mixta natura colorem Phajum*, ſeu *Fuſcum parit*. Idem tradit Alexander Aphrodiſaeus, cujus verba in Notis attuli. Graecorum *Phaios* nos facile convertimus in *Vaio*, Macedonum more, qui pro Φ. uſurpabant B. Plutarcho teſte; immo & Latinorum, uti Quintilianus fidem facit. Non unum exemplum attulit Feſtus ad vocem *Balaena*. Procopius Lib. I. Cap. 18. de Bello Gothico, Beliſarii equum deſcribit, *qui toto Fuſcus corpore, anteriorem corporis partem a ſumma fronte ad nares eximio candore inſignem habebat. Equum ejuſmodi vocitant Graeci* Φαλιὸν (*Phalium*) *Barbari verò* Βαλὰν (*Balan*). Ibi ſcribendum Φαιὸν, & Βαιὸν, quod *Vaio* poſtea evaſerit. Certe idem Equus, ut antea ſcribit idem Procopius, Φαιὸς ἦν, hoc eſt, *Fuſcus*, *Nigricans erat*, nempe *Vaio*.

Vanga. Bipalium. Vide ſupra in hac eâdem Diſſertatione.

Vantaggio. Vide ſupra ad vocabulum *Avvantaggio*.

Varare. Navem in aquam deducere. Nihil haeret Menagius. *A Latino Vara*, inquit, *ſignificante Trabem, Palum, Perticam*. Haereo ego. Apud Latinos *Varus*, *Vara* ſignificabat aliquid *Incurvum*. Tibiis *Varis* homo

mo dicebatur, qui Crura Diſtorta habebat. *Vari* quoque appellatae *furcillae*, quod in ſummitate obtortae & curvatae forent. Nunquam verò *Trabes*. *Palangae* vocabantur fuſtes, qui carinis advehendis in mare ſupponebantur. Eſt Latinis *Varicare*. Eſt antiquae Germanicae Linguae *Varan*, *Faran*, quod Italice redditum dat *Varare*, atque ſignificat *Ire*, *Procedere*, *Progredi*. Inde *Vart*, *Rota*. *Progreſſio*. Tu vide, an inde *Varare* ad nos venire potuerit.

Varcare. *Pertranſire* volando, aut eundo. *Varicare* Latinum in *Varcare* immutatum Menagius pronuntiat. Ferrarius contra a *Vadum* deducit. *Varco*, ideſt *Vadum*, Benevenutus Imolenſis ad Cantic. XII. Infern. Dantis, explicat. Menagiana ſententia tamen mihi prorſus veriſimilis. Vide, quae Voſſius habet ad vocem *Varus* in Etymolog. Addere tamen liceat conjecturam amici cujuſdam mei. Idem eſt Italis *Varcare* & *Valicare*. Num ergo a Latino *Vallis* eae voces deducendae, ut primo ſignificarent *Vallem Superare*, deinde verò ad cujuſcumque ſpatii aut loci tranſitum fuerint translatae? Certe ſimili ratione dicimus *Montare* & *Poggiare*, pro *Aſcendere montem*: *Sormontare* pro *Superare montem*; & *Smontare* pro *Deſcendere*: quod idem ſignificat Italicum *Avvallare*, & Gallicum *Avaler*, quod proprie *Deſcendere* ſignificat, translatè verò *Glutire*. Haec omnia a prima ſignificatione ſua translata fuerunt ad alia complura. Inde *Varco*, & *Valico*, *anguſtus tranſitus*, qualis eſt *Vallium*. Accuratius iſta Eruditis perpendenda dimitto.

Vernia. *Ululatus*. Vide Diſſertationem XXVI. *de Militia*.

A *Verno*. *Hyems*. Si fides Eruditiſſimo Maffejo Lib. XI. pag. 314. Veron. Illuſtrat. florente Latinorum Linguä, *i dotti diceano Hyems, e la plebe Vernus. Onde noi Verno e Inverno; delle quali voci Niuno ha Mai aſſegnata la derivazione. Abbiam ciò imparato da quel prezioſo Codice del noſtro Capitolo, che contiene il Salterio d'antica verſione, perchè in eſſo in vece di Aeſtatem & Ver, ſi legge Aeſtatem & Vernum: il che corriſponde all' Ebreo. E con più proprietà, per denotar tutto l' anno, ſi dice l' Eſtate e il Verno, che l' Eſtate e la Primavera*. Recte adnotavit Vir doctiſſimus, *Aeſtatem & Hyemem* in Pſalmo 73. verſ. 16. reſpondere Hebraicae voci. At non propterea *Vernum* Codicis Veronenſis ſignificat *Hyemem*, ſed *Ver*. Quippe olim tam doctis quàm indoctis Latinis *Vernum* in uſu fuit, & duntaxat *tempus Veris* ſignificavit. Ideo *Aeſtatem & Ver* Vulgata legit, & antiquior Verſio *Vernum* (quod idem eſt) quia utraque ſequuta eſt Verſionem Septuaginta, in qua habetur Θέρος καὶ Ἔαρ σὺ ἐποίησας, ideſt *Aeſtatem & Ver tu feciſti*. *Vernum* pro *Ver* olim dictum jamdiu adnotavit Barthius Adverſar. Lib. 10. Cap. 11. Quare nil peregrini nos docet Veronenſis Codex. Neminem verò hactenus attuliſſe originem vocis *Inverno* & *Verno*, ii certe non credent, qui Salmaſii Exercitationes in Solinum legerint, cui Menagius poſtea meritò ſubſcripſit. Nempe animadvertit Salmaſius, noſtrum *Inverno* deſcendere e Latinorum *Hibernum*. Videlicet Latino-Barbari pro *Hyems* dixere *Hibernum*, ſubintelligendo *tempus*. Vide Capitularia Regum Francorum ad Annum Chri-

Chriſti DCCCIX. & Du-Cangium in Gloſſario. Inde ſuum *Hiver* Galli ſumſere, Hiſpani ſuum *Invierno*, & nos *Inverno*. Tuſci verò, & Poëtae per aphaereſim dixere *Verno*. Ita *Mattino* ex *Matutinum tempus* efformatum.

Verza. *Braſſica*. Vide ſupra in hac Diſſertatione.

Vetta. *Vertex*, Summa pars altae alicujus rei. A *Vertex* Ferrarius; a *Vita* inuſitato pro *Vimine* Menagius, derivarunt. Nihil opus eſt immorari ad improbandas ejuſmodi Etymologias. Mea conjectura eſt, nihil aliud eſſe *Vetta*, niſi *Vedetta*, ſeu *Veletta* breviatum. *Vedetta* appellant Tuſci locum altum, in quo homines conſtituuntur ad ſpeculandum an veniant hoſtes, aut quid ſimile, a *Videndo*; ſive *Veletta* ab altiori malo navis in quo Supparum, exiguum velum collocatur, & inde advenientes naves a longe conſpiciuntur. Nempe *andare alla Vedetta in qualche luogo* olim dicebatur, & ſenſim invectum puto *Andare in Vetta*. Ita ex *Ver* Hiſpanico, ſignificante *Videre*, prodiiſſe cenſeo *Veta* Hiſpanicae item Linguae, ſignificans *Vedetta*, *cima d' albero*.

Via, aut *Vie*, Adverbium. *Multum*, ſeu potius *Multo*. Ferrarius a *Via* Latino deduxit; Menagius a Latino *Vis*. Primus certe fallitur. Nil rei eſt *Viae* cum adverbiali *Via*, *Multo*. Quod eſt ad Menagium, ejus ſententiam juvare videtur locus Sancti Auguſtini Lib. 4. Cap. 106. Operis Imperfecti contra Julianum, ubi ait: *Exclama, exclama, quantum potes. Adde exclamationibus tuis; o bia:* a Graeco videlicet ὦ βία, *o Vis*. Attamen purum putum Germanicae Linguae vocabulum eſſe noſtrum *Via* mihi creditur, ab Italis jandiu adoptatum. Germanis quippe eſt *Biel*, aut *Viel*, quod *Multum* ſignificat, ex quo nos *L.* finale euphoniae cauſsà abjecimus. Hinc in Germanica Lingua *Sehr Vel*, *Plurimùm*, aliaque vocabula, & hinc noſtrum *Vie più*, *Multo plus*.

Viterbo. Illuſtris Civitas, quae nullis indiget fabulis, ut inter Italicas ex multis praerogativis effulgeat. Non defuere tamen temporibus noſtris, qui Annii impoſturis ſomnia ſua jungentes, ei miram vetuſtatem conciliare, nomenque illius, vel ab ipſis remotioribus Seculis, atque ex Hebraeorum Linguâ, machinis compluribus adhibitis, trahere conati ſunt. Sub Langobardis aut natum videtur *Caſtrum Viterbium*, aut ſaltem ei nomen tunc impoſitum, quum nullum illius veſtigium in Latinorum monumentis appareat. Quare potius inquirendum eſſet, an Langobardicum, ſeu Germanicum foret illius nomen. Mylio teſte in Archaeolog. Teuton. antiquis Germanis fuit vox *Bitherve*, ſignificans *Bonum*, *Aptum*, *Utile*. Inde *Piterban*, *Expedire*, *Utile eſſe*. Itaque Caſtrum illud *Bitervum* appellatum fortaſſe fuerit *Caſtrum Forte*, *Caſtrum Utile*, & *bene compactum*, quale opus erat ad fines hoſtium Romanorum.

Volta. Adverbium temporis. *Più Volte*, idem ac *Più Fiate*, ſeu *pluribus Vicibus*. A *Volvo*, *Volutum* effluxiſſe mihi creditur, deſumtâ, ut videtur, ſignificatione, a deambulantibus in certo loco, qui gradiuntur, atque identidem regrediuntur.

Urtare. *Impellere*, ideſt corpus ali-

quod altero corpore movere, ut locum mutet, aut cadat. Galli eodem ſenſu adhibent *Heurter*. Ab *Arietare* Latino, verbum hoc deſcendiſſe opinatus eſt Menagius. Potius deducendum videretur, uti Mathias Martinius in Lexico Philologico docuit, ab antiqua Germanorum Lingua, quam Belgae retinent in ſua voce *Hurten* & *Hort*. Angli quoque *to Hurt* uſurpant, ſed ſignificatione latiori, ſcilicet pro *inferre vulnus*, *damnum*, *injuriam*. In Lege Alamann. Cap. 99. l. 2. habemus: *Si porcarius ligatus de via Hortatus, vel battutus fuerit*, ideſt, violenter detruſus. Baluzius legit *oſtatus*. Ita in Leg. Salic. Tit. 34. *Si quis Baronem de via Ortaverit*. Attamen tam Itali, quàm ceteri Populi a Latino *Urgere* deduxiſſe mihi creduntur *Hurtare*. Nam barbarice ex *Urgeo*, & *Urſi* efformarunt *Urtum*, ac denique *Urtare*.

Uvatta. Veſtis uſque ad talos, qua domi hyeme utuntur Lombardi, aliique ad arcendum frigus. Pura puta Germanicae Linguae vox eſt. In Gloſſis Rhabani Mauri *Uvat* dicitur *Deploidis amictus uſque ad pedes contingens*. Multa inde derivata Eccardus adfert, Tom. I. Hiſtor. Franc. Oriental.

Z

ZAffo. Apud Venetos *Lictorem*, *Satellitem*, *Apparitorem* ſignificat. A *Capere*, *Captare*, *Chiappare*, *Zaffare* Octavius Ferrarius traxit vocem. Habeat ſibi ſuum Etymon. Illud nemini perſuadebit. Menagius fincere fatetur ignotam ſibi originem vocabuli hujus. Idem fateor & ego. Duo tamen addam. Nempe *Zàſio* apud Hiſpanos ſignificare hominem ruſticum, inurbanum, & communi odio obnoxium, quales eſſe conſueverunt Lictores, & Satellites. Ad haec *Abripere*, ſeu *Tollere* Arabes dicunt *Zafa*. Munus *Zafforum* (nos *Birri*, & *Sbirri* appellamus, cujus vocis origo adhuc latet) eſt reos capere, eoſque Magiſtratui ſiſtere. Hi *Zaſſones*, & *Berruarii* fuerunt etiam nuncupati, atque olim ad militiam adhibiti lanceis utebantur, miràque audaciâ, Huſſarorum temporis noſtri more, praedam undique conquirebant, ac ſine ordine in hoſtes irruebant.

Zanchi, Florentinis *Trampoli*. Calcei lignei ſpecies. Vide Diſſertat. XXV. *de Textrina*.

Zanna, *Sanna*. *Ferarum Dens*. Dantes Cantic. 33. Inferni ſcribit:

e coll' acute Scane
Mi parea lor veder fender li fianchi.

Ad explicandam vocem hanc *Scana*; Taſſonius noſter, Auctores Vocabularii Florentini, Menagius, ac alii, multa attulerunt, quum nuſquam alibi occurrat. Omnes pro *Sanna*, ſive *Zanna* interpretantur; & ſane aliter interpretari non licet. Ad me quod attinet, vereor, ne Dantes heic dormitarit, rationem Rhytmi non ſatis accurate retinens: ſequitur enim *Dimane*, & *Pane*. Hoc eſt, vereor, ne is revera *Sanne* ſcripſerit, non *Scane*, quod poſtremum Librarii ſubſtituerint, ut a Rhythmo diſcordiam removerent. In antiquiſſimo Codice MSto Eſtenſis Bibliothecae, Dantis Comoediam complectente, legitur *con l' acute Schan-*

Schanne. Tum in Commentariis MStis Benevenuti de Imola, ad idem Poëma circiter Annum MCCCXC. exaratis, ita hic locus ſe habet: *Con l' acute Sanne*, ideſt, *Sanis*, ſive *Dentibus*. Neſcio autem, cur praelaudati Vocabularii Auctores *Sanna*, & *Zanna* Latine appellari *Sanna* ſcripſerint. Difficillimum iis foret oſtendere, vocem hanc in uſu Latinorum fuiſſe ad ſignificandos ferarum dentes. Sed quae origo vocis *Sanna?* Ferrarius, & Menagius a *Gena* deducunt, quae olim pro *Dente* uſurpata. Unum tamen Apuleji exemplum adfert Menagius, ubi pro *Genis hac illac jactatis*, opinor ego legendum *Genuinis*, quo nomine donati olim dentes. Certe apud reliquos Latinos alius ſenſus voci *Genae* non fuit, niſi id, quod nunc Itali *Guancia* appellant, de qua jam ſupra ſermo fuit. Legitimam ergo vocabuli originem accipe, nempe *Zan*, ſive *Zanch*, quod Germanicae Linguae eſt, *Dentem* ſignificans, propriumque, & primitivum in eorum Lingua, & unde aliae non paucae voces compoſitae fuere. Hinc rectâ Italicum *Sanna*, & *Zanna*.

Zara. *Ludus talorum*, ſive *teſſerarum*, *Periculum*, *Damnum*. Inde *Dare in Zara*, *Cadére in Zara*; *Vinci in ludo*, *Errare*. Ejuſdem originis creditur a nonnullis Gallicum *Hazarder*, ſignificans *Mettere a zara*, *a riſchio*: & *Hazard*, *Riſchio*, *Pericolo*: uti & Italicum proverbium *Zara a chi tocca*, ideſt, *Chi falla*, *ſuo danno*. Ab *Alea* per vim Ferrarius hanc vocem trahebat. Videndum, num ab Arabum Populo nos illam mutuati fuerimus. Eſt enim in Lingua illa, Gollio interprete, *Dzhara*, *Nocuit*, *Noxâ affecit*, *laeſit*, unde efformatum *Dzbarron*, *Noxa*, *Laeſio*, *malus* & *noxius ſtatus*, *Anguſtia*, *Detrimentum*. Covaruvias quoque Hiſpanicum *Azar* ex Arabica Lingua deducit.

Zecca, *Moneta*, *Officina*, ubi nummi cuduntur. Caninius & Menagius a Graeco Θήκη, ſive *Theca*: Ferrarius a Ζύγος *Libra*, derivatam vocem divinando ſibi perſuaſere. At nos a Perſarum aut Arabum Linguâ didiciſſe videmur. Perſae enim, teſtante Angelo a Sancto Joſeph, *Monetam* appellant *Secca*. Eâdem voce uſos fuiſſe & Arabes puto, quum Hiſpani adhuc *Seca* dicant, praetereaque apud Covaruviam Guadixius pro certo habeat, eam eſſe vocem Arabicae originis. Et revera, Gollio teſte, *Sikkaton* Arabibus ſignificat *Typum chalybeum*, *quo ſignatur Moneta*. Quam in rem is laudat Gieuharem Auctorem. Hic autem, ſi Pockio in Hiſtor. Arab. fides, vixit circiter Annum Hegirae CCCXC.

Zecca. *Ricinus*. Eam vocem ab ipſo *Ricinus*, aut e Graeco Τζιβίκιον Menagius; Ferrarius vero e ſomniato vocabulo Latino *Sugica*, deduxere. Neuter animadvertit, Germanicam vocem *Zeck*, ſeu *Zecke* fontem eſſe, unde noſtrum *Zecca*, *Ricinum* hauſimus. Significat enim apud Germanos idem quod Italicum *Zecca*.

Zimarra. Veſtis genus. Vide Diſſertationem XXV. *de Textrina*.

Zingaro. Vide Diſſertationem XVI. *de Foeneratoribus*.

Zoppo. *Claudus*. Ingenioſe Etymon hoc derivavit Menagius e Graeco Χωλόπους, ſignificante *Claudus*.

Contra Ferrarius a *Claudus*, *Clodus*, *Clottus*, *Ciotto*, *Cioppo*, *Zoppo* derivavit. Ego adhuc inquirendum reor in originem vocis. Suſpicari autem non deſino, ex Germania potius, aut e Gallia, quàm ex Graecia, ad nos rectâ veniſſe ejuſmodi vocabulum. Uti Du Cangius antea animadvertit, in Alamannorum Lege Cap. 65. §. 31. *Cloppus* pro *Claudus* occurrit. Et in Capitulari Caroli Magni de Villis, ad Annum Chriſti DCCC. memoratos videas *boves non Cloppos, non languidos*. Eſt etiam Gallicae Linguae *Chopper*, ſignificans *Impingere*, nobis *Inciampare*, quod Italice vertas *Scioppare, Zoppare*, atque eamdem habere videtur originem atque *Zoppo*. Germani verò aut Galli vetuſtum-ne ſuum *Cloppus* ex Graecia acceperint, an ab antiqua ſuae gentis voce, erit Eruditorum in Germania virorum decernere. Ad me quod attinet, inter Graecos veteres, & Francos ſive Germanos, aut modicum aut nullum Linguarum commercium fuiſſe, opinor.

Zuffa. Vide ſupra ad vocabulum *Ciuffo*.

Zuppa, ſeu *Suppa*, Vide Diſſertationem XXV. *de Textrina*.

Atque hactenus, quas potui, Etymologias Italicarum vocum collegi, quarum inveſtigatio & ad Eruditionem utilis eſt, & jucundior, quàm putetur, non paucis videtur. Ejuſmodi autem ſtudio qui ſeſe tradit, neceſſe quidem eſt, ut ingenium & perſpicaciam non mediocrem ad illud ſecum ferat, ſed praeſertim conterminarum, veterumque Linguarum peritiam; quod enim irrito labore in una quaeritur, in aliis interdum reperitur. Ad haec barbaricis antiquis

A Scriptoribus operam dare opus eſt; mirumque etiam in modum prodeſſet antiquiſſimos Auctores vulgarium Linguarum in promtu habere, quibus tamen fateri cogimur carere Italiam, Galliam, atque Hiſpaniam. Feliciores hac in re novimus Germanos atque Britannos. Denique non parum praeſidii ſperandum foret e multipli-
B ci varietate tot Dialectorum, quibus non Italia minus quàm ceterae gentes abundant. Unius enim Provinciae, immo & unius interdum Urbis, Dialectus facem praeferre poſſet ad detegendam originem Vocum alibi corruptarum, aut ob immutatas, aut ob tranſpoſitas literas. Ceterum quod animadverti in hanc piſcatio-
C nis ſpecie, nihil facilius eſt Etymologiarum ſtudioſis, quàm ſomnia fabricare, eiſque ita affici, ut ipſa demum credant ſtare non ſecus atque certa rerum documenta, illaque veluti certiſſima aliis etiam propinent. Neque mihi eo uſque blandior, aut fidere didici, quin eandem calamitatem, quam ego in aliorum ſcriptis
D videre mihi viſus ſum, alii quoque in quiſquiliis hiſce meis offendere poſſint. Homini enim in tenebris alterum hominem conquirenti, unus facile ſeſe pro altero objicit. Quod etiam uſu venit, habentur interdum ante pedes veri fontes vocum, neque diſcernuntur in caligine poſito, donec alius poſt haec ſupervenit, qui
E felicius detectum fontem digito oſtendit. Attamen dum nimia licentia, atque audacia abſit ab Etymologiarum venatoribus, & veri ſimilitudo aliqua, ſive acuminis aliquid in eorum conjecturis inſit, ipſa quoque hac in re tentamina benevolo ſunt excipienda animo; nam & ipſa aliis viam ſternere queunt, ut in abdita penetrent, deprehenſamque tandem

dem

dum veritatem ex antris educant. Eo etiam facilius erudita gens in dulcia ſomnia dilabitur, ubi primordia veterum Linguarum illuſtranda ſuſcipit. Habemus Germanos aliquot minus cautos, quos quum invaſiſſet admiranda ſuae Linguae veneratio & amor, non puduit in lepidam illam opinionem concedere, videlicet Graecam Linguam ex Germanicâ prodiiſſe; nullaque nomina piſcibus olim impoſita fuiſſe, niſi ex aliqua piſcium propriâ qualitate inſpectâ. Fuerunt & ex noſtris, qui reperiſſe ſibi viſi ſunt in Urbium Italicarum nominibus, multiſque in vocibus noſtris, veſtigia vetuſtiſſimarum Orientalium Linguarum. Immo tam felices nonnulli ſibi eſſe videntur, ut veluti ſuis oculis conſpexerint, nobis deſcribant generis humani primam propagationem & tranſmigrationem per Europae regiones, hoſce vel illos Populos in Germaniam, in Italiam, in Galliam prolapſos indicando. Fabulis profectò & ſomniis nimium obnoxia eſt ejuſmodi inquiſitio; quibus ſi ipſa antiquitas laborat, quid ſperandum ſit nobis, continuo intelligamus. Neque is ego ſum, qui Eruditorum conatus hiſce etiam in rebus caligine circumſeptis improbem. Dummodo modeſte in his procedatur, & veri tantum ſimilia nequaquam nobis obtrudantur pro veris & certis, commendandus eſt illorum labor atque eruditio. At in his video nos facile ab opinionibus noſtris abripi, & urgente amore novitatis interdum aedificare in nubibus, atque ex cathedra opiniones meras, veluti oracula, ac rara inventa, profundere. Optandum eſt, ut ab hiſce fallaciis atque praeſtigiis unuſquiſque ſibi caveat.

FINIS TOMI SEXTI.

ELEN-

ELENCHUS TOMI SEXTI.

DISSERTATIO VIGESIMAOCTAVA.

De diverſis Pecuniae generibus, quae apud Veteres in uſu fuere. Pag. 9.

DISSERTATIO VIGESIMANONA.

De Spectaculis, & Ludis publicis Medii Aevi. 117.

DISSERTATIO TRIGESIMA.

De Mercatibus, & Mercatura Seculorum rudium. 185.

DISSERTATIO TRIGESIMAPRIMA.

De Placitis & Mallis. 293.

DISSERTATIO TRIGESIMASECUNDA.

De origine Linguae Italicae. 401.

DISSERTATIO TRIGESIMATERTIA.

De origine, ſive Etymologia Italicarum vocum. 565.

CATALOGUS complurium vocum Italicarum, quarum origo inveſtigatur. 641.

UNIVERSITY OF ILLINOIS-URBANA
3 0112 059927662